Bu cildin hazırlanmasında emeği geçen kardeşlerime teşekkür eder,

Alîm ve Habîr olan Mevlâ Te'âlâ tarafından mükâfatlandırılmalarını niyâz ederim.

Mahmud USTAOSMANOĞLU
(İsmailağa Camii Em. İmam-Hatibi)

Yayınlayan

ahıska yayınevi

Çengeldere Mah. Gündoğdu Cad. No:53/A
Çavuşbaşı - Beykoz / İstanbul
Tel : 0216 479 79 79
www.ahiskayayinevi.com / info@ahiskayayinevi.com

ISBN Takım: 978-605-5456-04-7 (Tk.)

ISBN 16. Cilt: 978-605-5456-19-5 (16.c)

Baskı

Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Yolu, No:8
Davutpaşa / İstanbul Tel: 0212 482 11 01
Sertifika No: 49687

Satış ve Dağıtım

Ahıska Yayınevi

Tel & Whatsapp:

0216 479 79 79

www.ahiskayayinevi.com

© Bu eserin bütün hakları Ahıska Yayınevi'ne aittir. Tamamı yahut bir bölümü izin alınmadan, fotokopi dahil, optik, elektronik veya mekanik herhangi bir yolla çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

RÛHU'L - FURKĀN

TEFSÎRİ

Cild: 16

HAZIRLAYANLAR:

Mahmud USTAOSMANOĞLU

Riyâsetinde ilmî bir heyet

MÜCEDDİD
MAHMUT EFENDİ
VAKFI

İSTANBUL - 2022

بسم الله الرحمن الرحيم

وَاعْلَمُوٓا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهٗ وَلِلرَّسُوْلِ
وَلِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ وَابْنِ السَّبِيْلِ
اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ وَمَآ اَنْزَلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا يَوْمَ
الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعٰنِ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ
﴿٤١﴾ اِذْ اَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوٰى
وَالرَّكْبُ اَسْفَلَ مِنْكُمْ ۗ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لَاخْتَلَفْتُمْ فِي
الْمِيْعٰدِ ۙ وَلٰكِنْ لِّيَقْضِيَ اللّٰهُ اَمْرًا كَانَ مَفْعُوْلًا ۙ لِّيَهْلِكَ
مَنْ هَلَكَ عَنْۢ بَيِّنَةٍ وَّيَحْيٰى مَنْ حَيَّ عَنْۢ بَيِّنَةٍ ۗ وَاِنَّ
اللّٰهَ لَسَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ۙ ﴿٤٢﴾ اِذْ يُرِيْكَهُمُ اللّٰهُ فِيْ مَنَامِكَ قَلِيْلًا ۗ
وَلَوْ اَرٰىكَهُمْ كَثِيْرًا لَّفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْاَمْرِ
وَلٰكِنَّ اللّٰهَ سَلَّمَ ۗ اِنَّهٗ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿٤٣﴾ وَاِذْ
يُرِيْكُمُوْهُمْ اِذِ الْتَقَيْتُمْ فِيْٓ اَعْيُنِكُمْ قَلِيْلًا وَّيُقَلِّلُكُمْ
فِيْٓ اَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللّٰهُ اَمْرًا كَانَ مَفْعُوْلًا ۗ وَاِلَى اللّٰهِ
تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ﴿٤٤﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا لَقِيْتُمْ
فِئَةً فَاثْبُتُوْا وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيْرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿٤٥﴾

﴿ وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللّٰهِ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ وَاللّٰهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (41)

(وَاعْلَمُوا) **Bilin,** neyi? (أَنَّمَا) **gerçekten o şey ki,** (غَنِمْتُمْ) **ganîmet aldınız,** neden? (مِنْ شَيْءٍ) **herhangi bir şeyden,** yâni ganîmet aldığınız herhangi bir şey, kime âittir? (فَأَنَّ لِلّٰهِ) **gerçekten Allâh'a âittir,** ne? (خُمُسَهُ) **onun beşte biri,** daha kime âittir? (وَلِلرَّسُولِ) **o Rasûle,** daha kime âittir? (وَلِذِي الْقُرْبَى) **yakınlık sâhiplerine,** yâni Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in akrabasına, daha kime âittir? (وَالْيَتَامَى) **yetimlere,** daha, (وَالْمَسَاكِينِ) **yoksullara,** daha (وَابْنِ السَّبِيلِ) **yolda kalmışa.** (إِنْ كُنْتُمْ) **Eğer olduysanız,** nedir olduysanız? (آمَنْتُمْ) **îmân etmiş,** kime? (بِاللّٰهِ) **Allâh'a,** daha neye? (وَمَا) **o şeylere ki,** (أَنْزَلْنَا) **Biz indirdik,** kim üzerine? (عَلَى عَبْدِنَا) **kulumuz** (Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*) **üzerine,** ne zaman? (يَوْمَ الْفُرْقَانِ) **o Furkân günü,** ondan bedel, (يَوْمَ الْتَقَى) **karşılaştığı gün,** kim? (الْجَمْعَانِ) **o iki ordu** yâni Müslümanlarla müşriklerin orduları. (وَاللّٰهُ) **Allâh,** ne üzerine? (عَلَى كُلِّ شَيْءٍ) **her şey üzerine,** (قَدِيرٌ) **Kadîr'dir** yâni hakkıyla gücü yetendir.

MEÂL-İ ŞERÎF

"Bilin ki; (kâfirlerden) **ganîmet aldığınız** (iğne-iplik dâhil) **herhangi bir şeyin beşte biri hiç şüphesiz ki Allâh**(ın emrettiği yola harcanmak üzere O'n)**a âittir, o Rasûl'e âittir ve** (soyca ona) **yakınlık sâhipleriyle, yetimlere, yoksullara ve yolda** (mağdur) **kalmışa âittir.**

Eğer siz Allâh'a ve o iki ordunun karşılaştığı gün; (Bedir'de hakla bâtılın ayrıldığı) **o Furkân günü kulumuz** (Muhammed Mustafa'y)**a indirmiş olduğumuz şeylere** (o âyetlere, meleklere, fetihlere ve yardımlara) **inanmış olduysanız** (bu taksime râzı olmanız gerekir)**!**

Allâh (azınlıkları çoğunluklara gâlip etmek dâhil) **her şeye** (hakkıyla gücü yeten bir) **Kadîr'dir!** (Nitekim sayınızın azlığına rağmen Bedir günü sizi üç katınız olan kâfirlere gâlip etmiştir.)"

Âyet: 41

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde şirkten eser kalmayıncaya kadar kâfirlerle cihâdı emrettikten sonra, bu âyet-i kerîmede cihat sonrası elde edilen ganîmetlerin nerelere sarfedileceğini beyân etmiştir.

"Semerkandî, Hâzin, Nesefî, Rûhu'l-beyân, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; "Ganîmet" kelimesinin aslı, bir şeyi elde etmek anlamına gelmekteyse de, ıstılaha göre: "Dârulharpte bulunan düşmandan kahr ve galebe (zor kullanma) yoluyla elde edilen maldır".

Daha sonra bu kelime geniş anlamda kullanılarak düşmandan elde edilen her şey hakkında kullanılmıştır.

Bundan dolayı **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bir veyâ iki kişi imamın (devlet reisinin) izni olmaksızın dârulharbe girerler de orada bâzı şeyler yağmalarlarsa bunda humüs (beşe bölünme) gerekmez. Çünkü ganîmet zor kullanılarak alınan şeylere denilir, yoksa kapıp kaçma ve çalma yoluyla alınan şeylere denmez.

Hırsızlama elde edilen bir şey güç kullanılarak değil de bir hîleye başvurularak elde edildiği için odun toplamak ve avlanmak gibi mubah bir yolla elde edilen şeyler cinsinden olur" demiştir.

Dârulharbe izinli girip orada bir şey yağmaladıkları takdirde ise iki görüş vardır ki meşhur olan rivâyete göre tahmîs (beşe bölme) icâb eder. Çünkü imam izin verdiği zaman, başlarına bir şey gelmesi hâlinde kendilerine yardım edeceğine dâir onlara güvence vermiş olmaktadır. Bu yüzden onların kazandıkları ganîmet sayılır.

Dört kişi girmeleri hâlinde de aldıklarının humüsünü (beşte birini) vermeleri gerekir. Zîrâ dört veyâ on gibi sayılara ulaşanlar kuvvetli cemaat sayılırlar ki bu gibi cemaatlere imamın da yardım etmesi gerekmektedir.

Dolayısıyla onlar izinsiz de girmiş olsalar, bir müfreze gibi kabul edildiklerinden humüs gerekir. Çünkü imamın bu gibi sayılara ulaşanlara yardım etmemesi Müslümanların ve dînin zayıf düşmesine sebep olacağından onlar devlet güvencesinde sayılırlar, bu güvence içerisinde kabul edildikleri için de hırsız durumuna düşmezler. Bilakis muhârib addedilirler.

"Muhît" kitabında **İmâm-ı Ebû Yûsuf**'un, yedi kişiye kadar olan cemaati korumasız, on kişiden sonrasını ise korumalı olarak takdir ettiği nakledilmiştir.

Dolayısıyla ona göre yedi kişiye kadar olan kimseler münferit hareket etmiş sayılacaklarından elde ettikleri şeyleri beşe bölmeleri gerekmez.

İmâm-ı Şâfi'î, İmâm-ı Mâlik *(Radıyallâhu Anhümâ)* ve ekserî ilim ehline göreyse; bir kişinin dahî hırsızlama aldığı şey tahmîs edilir.

Zîrâ o da bir harbîden kahır yoluyla alınmış mal olduğundan ganîmet sayılmış ve bu âyet-i kerîmenin nassıyla humüse tâbi olmuştur.

Âyet-i kerîmede geçen: (مِنْ شَيْءٍ) **"En ufak bir şey"** ifâdesi kendisine şey denilebilecek en ufak bir şeyin de ganîmetten sayıldığını ve kimsenin "Bu ehemmiyetsiz bir şey" diyerek onu iç edemeyeceğini beyân etmektedir.

Nitekim **Ubâde ibni Sâmit** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ:
«أَدُّوا الْخِيَاطَ وَالْمِخْيَطَ، وَإِيَّاكُمْ وَالْغُلُولَ فَإِنَّهُ عَارٌ عَلَى أَهْلِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»

"İğneyi de, ipliği de (devlet reisine) **teslim edin, emânet malında hâinlik yapmaktan sakının, çünkü o, kıyâmet gününde böyle yapanlar hakkında büyük bir ar** (ateşten beter yakacak olan bir utanç vesîlesi) **olacaktır."** *(Dârimî, Siyer:46, no:2393, 2/678; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/67)*

Ancak imam (devlet reisi), öldüren birine öldürdüğü kimsenin üzerinden çıkanları verirse o bu hükümden müstesnâdır.

Ebû Katâde *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ قَتَلَ قَتِيلًا لَهُ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ فَلَهُ سَلَبُهُ.»

"Her kim (harpte kâfirlerden) **birini öldürür de buna dâir kendisinin açık bir delîli de bulunursa, onun üzerinden çıkanlar ona âittir"** *(Buhârî, Humüs:18, no:2973, 3/1144-45; Müslim, no:1751; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:7/4)* hadîs-i şerîfinden dolayı Şâfi'îlere göre, imamın izni olsun olmasın, öldüren ister çocuk ister köle olsun, önceden ona bu hususta bir şart koşulmuş olsun olmasın mutlak mânâda ölünün üzerinden çıkanlar öldürene âittir.

Hanefîlerin delîli ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Habîb ibni Ebî Seleme** *(Radıyallâhu Anh)*a hitâben buyurmuş olduğu:

Âyet: 41

عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ:

«لَيْسَ لَكَ مِنْ سَلَبِ قَتِيلِكَ إِلَّا مَا طَابَتْ بِهِ نَفْسُ إِمَامِكَ.»

"Öldürdüğün kişinin üzerinden çıkanlardan, ancak imamının (sana verilmesine dâir) **gönlünün hoş olduğu şeyler sana âittir"** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr; Zeyla'î, Nasbu'r-râye:3/430; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:5/331; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:7/4)* sözüdür. Diğer hadîs-i şerîf ise tenfîl (özel kişilere fazladan bir hak verme) kabîlindendir. Yine böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Cehil**'i öldüren **Muâz ibni Afrâ'** *(Radıyallâhu Anh)* ile **Mu'âz ibni Amr ibni Cemûh** *(Radıyallâhu Anh)*a:

«أَيُّكُمَا قَتَلَهُ؟»

"Onu hanginiz öldürdü?" diye sorunca her biri: "Onu ben öldürdüm" dedi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«هَلْ مَسَحْتُمَا سَيْفَيْكُمَا؟»

"Kılıçlarınızı sildiniz mi?" diye sorunca onlar: "Hayır" dediler. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* iki kılıca bakarak:

«كِلَاكُمَا قَتَلَهُ، سَلَبُهُ لِمُعَاذِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْجَمُوحِ.»

"Onu ikiniz de öldürmüşsünüz, ama üzerinden çıkan ganîmet Mu'âz ibni Amr ibni Cemûh'a âittir" buyurdu. *(Buhârî, Humus:18, no:2972, 3/1144; Hâkim, el-Müstedrek, no:5796, 3/480-481)*

Eğer bir kâfirin üzerinden çıkanlar onu öldürene âit olsaydı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ebû Cehil**'in üzerinden çıkanları iki genç arasında paylaştırması gerekirdi. Hâlbuki sâdece birine tahsis etti. Bu da, esas olanın, imamın izni ve rızâsı olduğuna delâlet etmektedir.

Ayrıca esirler hakkında da, ganîmet alınan arâzi hakkında da imam muhayyerdir. Arâzi bu âyet-i kerîmenin umum ifâdesine dâhil olsaydı ganîmet kazananların ardından gelenlere hiçbir şey kalmamış olurdu. Dolayısıyla bu âyet-i kerîmenin mânâsı: "Altın, gümüş vesâir eşyâ gibi ganîmet aldığınız şeylerden" demektir.

Bu âyet-i kerîme **Bedir**'de nâzil olmuştur, lâkin **Vâkıdî** *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre humüs hükmü hicretin yirminci ayının başı olan şevvalin yarısında **Bedir** muhârebesinden bir ay üç gün sonra vukû bulan **Benî Kaynukā'** gazâsında meşrû edilmiştir.

Âyet-i kerîmede (فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ) **"Gerçekten onun beşte biri Allâh'a âittir"** buyrulması, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ganîmetlerin beşte birinin mülkiyet hakkını Kendisine ayırdığını ve bunu ganîmet elde edenlerin mülkü içerisinde bırakmadığını ifâde etmektedir.

Bundan dolayı **Hanefîler**: "Ganîmetin beşte biri başlı başına bir haktır ki ganîmet kazananların zimmetinde mevcut olan zekât gibi değildir.

Zîrâ zekât mükelleflerin zimmetinde kalan bir hak olduğu için insanların mallarının kirlerinden sayılmış ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile onun şerefli Ehl-i Beytine helâl olmamıştır. Ama ganîmetler helâl olmuştur" demişlerdir.

Âyet-i kerîmenin zâhirî ifâdesinde ganîmetlerin humüsünün (beşte birinin) altı sınıfa âit olduğu ve bunların başında **Allâh-u Te'âlâ**'nın bulunduğu görülmekteyse de, bu husus **Hasen ibni Muhammed ibni Hanefiyye** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya sorulduğunda: "Bu, bereket olsun diye kelâmın miftâhı yapılmıştır, yoksa dünyâ da, âhiret de **Allâh**'a âittir" demiştir. Ekserî müfessirîn ve fukahâ da bu görüştedir.

Nitekim **Hasen, Katâde, Atâ** ve **İbrâhîm Neha'î** *(Radıyallâhu Anhüm)*: "**Allâh**'ın sehmi ile **Rasûlün** sehmi birdir" demişlerdir ki bu tıpkı:

﴿وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضُوهُ﴾

"Allâh ve Rasûlüne gelince; O'nu râzı etmeleri daha gereklidir" *(Tevbe Sûresi:62)* âyet-i kerîmesi gibidir. Geride de zikredildiği üzere ayrıca burada ganîmetler hakkında hüküm verme yetkisinin ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit olduğuna dikkat çekilmiştir.

Dolayısıyla bâzılarının dediği gibi "Ganîmetler altıya bölünüp bir hissesi **Allâh-u Te'âlâ**'ya yâni ganîmet alınan bölge Mekke'ye yakınsa **Kâ'be**'nin bakımına, değilse humüs sâbit olan her beldenin mescidine harcanır yâhut **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hissesine ilâve edilir" görüşü yerinde değildir.

Bundan sonra **Allâh-u Te'âlâ** Kendi hâlis hakkı olan humüsün kimlere sarf edileceğini beyân etmek üzere: (وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ) **"O Rasûle, akrabasına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışa"** buyurarak, beşte birinin masrifinin (verilecek yerinin) de beş kısım olduğunu açıklamıştır.

Âyet: 41

Şu bilinsin ki; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Abdimenâfoğlu, Hâşimoğlu, Abdülmuttaliboğlu, Abdullah oğlu Muhammed** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*dir.

Abdimenâfın dört oğlu vardı ki bunlar **Hâşim, Muttalib, Abdişems** ve **Nevfel**'dir. **Hâşim**'in iki oğlu mevcut olup onlar da **Abdülmuttalib** ve **Esed**'dir. **Abdülmuttalib**'in ise on oğlu vardı ki, **Abdullâh, Ebû Tâlib, Hamza, Abbâs, Ebû Leheb, Hâris** ve **Zübeyr** bunlardandır.

İşte bunlar ve bunlardan doğanların hepsi **Hâşim** evlâdından oldukları için **Hâşimî** sayılırlar.

Abdimenâf ise, **Kinâneoğlu, Nadroğlu, Mâlikoğlu, Fihroğlu, Gâliboğlu, Lü'eyyoğlu, Kâ'boğlu, Mürreoğlu, Kilâboğlu, Kusayyoğlu**'dur. **Nadr**'ın oğullarından olan herkes **Kureyşli**'dir. Fakat **Kinâne** ve ondan yukarıda bulunanların çocukları **Kureyşli** değildir. Demek ki **Kureyş** kabîlesinin babaları **Nadr**'dır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamânında "Humüs" (ganimetlerin beşte biri) beş hisseye bölünür; bir hisse **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ayrılırdı ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu kendisinin ve âilesinin masraflarına harcardı, âilelerine bir senelik nafakalarını ondan verirdi, arta kalanı ise **Allâh** yolunda cihat için silah ve binek teminine harcardı.

Bir hisse de onun akrabasından olan **Abdişems** ile **Nevfel oğulları**'na değil de, sâdece **Hâşimoğulları**'yla **Muttaliboğulları**'na verilirdi.

Nitekim **Cübeyr ibni Mut'im** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (Bedir ganîmetlerinden) akrabâsına âit hisseyi **Hâşimoğulları**'yla **Muttaliboğulları** arasında bölüştürdü, **Abdişemsoğulları**'yla **Nevfeloğulları**'na hiçbir şey vermedi.

O zaman ben ve **Osman ibni Affân** yürüyüp gittik, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûruna girdik ve: "Yâ **Rasûlellâh**! Senin **Hâşim oğulları**'ndan olan kardeşlerinin üstünlüğünü inkâr edemeyiz.

Çünkü **Allâh** sana onlar arasında özel bir mekân vermiştir. Fakat sen bize hisse vermezken **Muttaliboğulları**'ndan olan kardeşlerimize verdin. Oysa soy bakımından biz ve onlar aynı mertebedeyiz" dedik. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* parmaklarını birbirine geçirerek:

«إِنَّا وَبَنُو الْمُطَّلِبِ لَا نَفْتَرِقُ فِي جَاهِلِيَّةٍ وَلَا إِسْلَامٍ وَإِنَّمَا نَحْنُ وَهُمْ شَيْءٌ وَاحِدٌ.»

"Biz ve Muttalib oğulları ne câhiliyette ne de İslâm'da hiç ayrılmamışızdır. Biz ve onlar tek bir şey sayılırız" buyurdu." *(Ebû Dâvûd, Harâc:20, no:2980, 2/162; Buhârî, Humüs:17, no:2971, 3/1143; İbni Mâce, no:2881; Nesâî, no:4147, 4148; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:16741, 27/304; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef:3/215, 12/435; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/129; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/68)*

Demek ki **Hâşimoğulları**'yla **Muttaliboğulları** hem soy cihetinden, hem de zorlukta ve rahatlıkta yardımlaşma bakımından birbirlerine yakın oldukları için onlardaki karâbet kâmil mânâda kabul edilerek ganîmetlerin beşte bir hissesini hak etmişlerdir. **Abdişems** ve **Nevfeloğulları**'nın soy karâbetleri onlara denk olsa da bu yakınlıklarının yanısıra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yardım yakınlığına sâhip olmadıklarından dolayı humüsten mahrum edilmişlerdir.

İşte bu hadîs-i şerîf **Kureyş**'in: "**Hâşimoğulları**'yla oturmayacaksınız, onlarla alış-veriş yapmayacaksınız ve kız alıp vermeyeceksiniz" şeklinde yazıp bir sene uyguladıkları kesin hükmü içeren sayfaya işâret etmektedir.

Zîrâ **"Sünen"** ve **"Meğâzî"** kitaplarında zikredildiği üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve müminlere karşı uygulanan bu zulüm muâmelesine **Muttaliboğulları** dışında kalan bütün kabîleler uymuşken sâdece **Muttaliboğulları** ve **Hâşimoğulları Şı'b-i Ebî Tâlib** denilen bölgeye çıkıp onlarla birlikte mahsur kalmayı göze almışlardır.

Dolayısıyla bu hadîs-i şerîf **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, her birerleri **Abdimenâfoğulları**'ndan olduğu için değil de, câhiliyette de, İslâm'da da **Hâşimoğulları**'na son derece muvâfık hareket ettikleri için **Muttaliboğulları**'nı **Hâşimoğulları**'na ilhak ettiğine delâlet etmektedir. Değilse akrabâlık bakımından **Abdişemsoğulları**'yla **Nevfeloğulları** da **Abdimenâfoğulları**'ndandır.

Hidâye sâhibinin: "Buradaki akrabâlıktan maksat yardım yakınlığıdır, yoksa nesep yakınlığı değildir" sözü yerinde değildir. Zîrâ maksat yardım yakınlığı olsaydı, ganîmet hissesini **Hazreti Osman**'ın **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)*-dan daha ziyâde hak etmesi lâzım gelirdi.

Zîrâ **Osman** *(Radıyallâhu Anh)* İslâm'ın başında Müslüman olmuşken, **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* **Bedir** savaşından sonra Müslüman olmuştur. Hattâ buna bakılırsa muhâcir ve ensardan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in akrabâsı olmayanların bile bu sehme müstehak olmaları gerekmektedir.

Âyet: 41

Hâlbuki durum böyle değildir. Ganîmetlerin taksim edildiği beş hisseden kalan üç hisseye gelince; bu da yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara ayrılır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: **"Yetim"**, küçük yaşta babasını kaybetmiş Müslüman çocuktur. Ama bülûğa erdikten sonra yetimlik kalmaz. Nitekim **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

قَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حَفِظْتُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يُتْمَ بَعْدَ احْتِلَامٍ.»

"İhtilâmdan (rüyâlanarak bülûğa erdikten) **sonra yetimlik yoktur"** buyurduğunu ezberledim" demiştir. *(Ebû Dâvûd, Vesâyâ:9, no:2873, 2/128; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/69)*

"Mesâkîn" kelimesi "Miskin" kelimesinin cemîsidir ki "Miskin"; fakr-u zarûretten dolayı güçsüz kalan yoksul Müslüman kimseye denir.

"İbnüssebîl", yolda çok kaldığı için kendisine yolun çocuğu denilen, evinden uzaktaki misâfir kimsedir ki, bütün ümmet, "Bu üç sınıfın fakirlik ve ihtiyaç hâlinde ganîmetin humüsünden istihkakları olduğu" görüşünde ittifak etmiştir. Dolayısıyla zengin olan yetimlere ve yolculara humüsten bir nasip verilmez.

Ancak şu bilinsin ki; **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*a göre bu üç sınıf, humüsün masârifinden olmakla berâber onlara verilen bu hak istihkak yolu üzere değildir. Dolayısıyla humüsün tümü içlerinden tek bir sınıfa verilse de câizdir. Nitekim bir gün **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* **Fâtıma** *(Radıyallâhu Anhâ)*ya gelerek:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ لِفَاطِمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ذَاتَ يَوْمٍ: قَدْ جَاءَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ أَبَاكِ بِسَعَةٍ وَرَقِيقٍ، فَأْتِيهِ، فَاسْتَخْدِمِيهِ، فَأَتَتْهُ فَذَكَرَتْ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ: «وَاللهِ لَا أُعْطِيكِهَا، وَأَدَعُ أَهْلَ الصُّفَّةِ تُطْوَى بُطُونُهُمْ، وَلَا أَجِدُ مَا أُنْفِقُ عَلَيْهِمْ، وَلَكِنِّي أَبِيعُهَا، وَأُنْفِقُ عَلَيْهِمْ، أَلَا أَدُلُّكُمَا عَلَى خَيْرٍ مِمَّا سَأَلْتُمَا، عَلَّمَنِيهِ جِبْرِيلُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تُكَبِّرَانِ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ عَشْرًا، وَتُسَبِّحَانِ عَشْرًا، وَتَحْمَدَانِ عَشْرًا، وَإِذَا أَوَيْتُمَا إِلَى فِرَاشِكُمَا.»

"**Allâh-u Azze ve Celle** babana çok geniş imkânlar ve köleler verdi, git ona da kendine bir hizmetçi iste" dediğinde **Fâtıma** *(Radıyallâhu Anhâ)* babasına gidip durumu bildirdi, fakat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Ashâb-ı Suffe'nin karınları açlıktan büzülmüşken ve ben onlara vereceğim bir şey bulamazken onları bırakıp da vallâhi sana vermem, lâkin bu malları satarım ve onlara harcarım.

Ben size istediğinizden daha hayırlı bir şey öğreteyim mi ki, bana onu Cibrîl Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem öğretti; her namazın ardında ve yatağınıza vardığınızda on kere tekbir getirin, on kere tesbihte bulunun, on kere de hamdedin" *(İmâm-ı Tahâvî, Müşkilü'l-âsâr, no:4099, 10/293; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/71)* buyurdu.

Fâtıma *(Radıyallâhu Anhâ)*nın karâbet sâhibi olarak ganîmetten hissesi varken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onun hazzını, **Ehl-i Suffe**'nin fakirlerine ve **Ehl-i Bedr**'in yetimlerine vermesi, birine verilip diğerine vermemenin câiz olduğuna delâlet etmektedir.

Bu hükümler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hayâtında böylece yürürlükteydi, onun vefâtından sonra ise risâleti sebebiyle hak ettiği "Safiy" yâni zırh, kılıç ve câriye gibi kendisine özel olarak seçme hakkı bulunan şeyler onun vefâtıyla sâkıt olmuştur, nitekim **Ebû Dâvûd** ve **Hâkim**'in **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyetine göre:

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** günü kendisine getirilen **Münebbih ibni Haccac**'ın kılıcı olan **Züfikār**'ı taksim edilen ganîmetlere sokmadan kendisine ayırmış, yine böylece **Hayber** ganîmetleri arasında bulunan **Huyeyy ibni Ahtab**'ın kızı **Safiyye** vâlidemizi kendisi için ıstıfâ etmiştir." *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/66)*

İbnüşşeyh *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hiç kimse risâlet husûsunda halef olmadığına göre ganîmet sehminde de halef olamaz, ancak bu, **İmâm-ı Âzam** *(Radıyallâhu Anh)*a göredir. **Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anh)*a göreyse **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hissesi Müslümanların maslahatlarına ve İslâm'a kuvvet olacak hususlara harcanır.

İşte ulemâ hem bu safiy hakkının, hem de diğer humüs sehminin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonraki halîfelere intikal etmediğini, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâtıyla hem kendi hissesinin, hem de akrabâsının hissesinin sâkıt olduğunu beyân etmişlerdir ki bu durumda ganîmetlerin tümü geri kalan üç zümre arasında taksim edilir olmuştur.

Nitekim **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

Âyet: 41

عَنْ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
«لِكُلِّ نَبِيٍّ طُعْمَةٌ فِي حَيَاتِهِ فَإِذَا مَاتَ سَقَطَتْ فَلَمْ يَكُنْ بَعْدَهُ لِأَحَدٍ.»

"Her peygamberin hayâtında yiyeceği bir pay vardır, ama o vefât ettiği zaman o pay düşer, artık o hak ondan sonra kimse için olmaz" *(Fîrûzâbâdî, Tenvîru'l-mikbâs min Tefsîr-i İbni Abbâs, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/46-47)* buyu◎◎ uştur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra **Ebû Bekr**, **Ömer**, **Osman** ve **Ali** *(Radıyallâhu Anhüm)* de hilâfetleri döneminde humüsü üç hisseye ayırırlar ve onları yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara dağıtırlardı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hakkını kendi adlarına ayırmazlardı, akrabâsının zenginlerine de hisse vermezlerdi. Nitekim **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* **Hâşimoğulları**'na humüs vermemiş ve:

وَرُوِيَ عَنْ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّهُ مَنَعَ بَنِي هَاشِمٍ الْخُمُسَ وَقَالَ: «إِنَّمَا لَكُمْ أَنْ يُعْطَى فَقِيرُكُمْ وَيُزَوَّجَ أَيِّمُكُمْ وَيُخْدَمَ مَا لَا خَادِمَ لَهُ مِنْكُمْ فَأَمَّا الْغَنِيُّ مِنْكُمْ فَهُوَ بِمَنْزِلَةِ ابْنِ السَّبِيلِ غَنِيٌّ لَا يُعْطَى مِنَ الصَّدَقَةِ شَيْئًا وَلَا يَتِيمٌ مُوسَرٌ.»

"Sizin hakkınız ancak şudur ki; fakirinize verilecek, bekârlarınız evlendirilecek ve sizden hizmetçisi olmayana hizmetçi verilecektir. İçinizden zengin olanlar ise, zengin yolcu mesâbesindedir, ona da, zengin yetime de sadakadan bir şey verilmez" *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:7/5)* demiştir.

Zeyd ibni Ali *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın da: "Bizim humüs malından köşkler binâ etmemiz ve süslü atlara binmemiz hakkımız değildir" dediği rivâyet edilmiştir.

Ebû Hanîfe ve ashâbı *(Radıyallâhu Anhüm)* bu görüşü geçerli kabul etmişler ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in akrabâsının zenginlerine bu hisselerden bir şey ayrılmayacağına hükmetmişlerdir. Fakat diğer fakirlerin, yetimlerin ve yolcuların hissesi gibi Ehl-i Beytin fakirlerinin, yetimlerinin ve yolcularının da nasîbi ayrılacaktır.

Nitekim **Alemü'l-hüdâ Şeyh Ebû Mansûr el-Mâtürîdî** *(Rahimehullâh)*ın **"et-Te'vîlât"** isimli eserindeki beyânına göre; "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*-in akrabâları fakir olmaları hâlinde humüs hakkına sâhiptirler, 'Humüs, sadaka kabîlinden olup onlara helâl olmaz' vehmiyle 'Fakirlerine de verilemez' gibi bir düşünceye meydan verilmemesi için fakirlerine verilebileceği hususu özellikle konu edilmiştir."

"Şerh-u Me'âni'l-âsâr" isimli eserde **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; "Sadakaların tamâmı yâni zekât gibi farz olanlar olsun, diğer nâfile sadakalar olsun bunların **Hâşimoğulları**'na verilmesi câizdir. Haramlık ancak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zamânına mahsustur. Zîrâ o zaman onlara humüsün humüsü (ganîmetlerin beşte birinin beşte biri) ulaşmaktaydı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâtıyla bu hak düşünce onların sadaka ve zekât almaları helâl olmuştur."

İmâm-ı Tahâvî *(Rahimehullâh)* bu nakli yaptıktan sonra: "Biz de bu cevaz hükmünü kabul etmekteyiz" demiştir.

Ganîmetlerin humüsü yâni beşte biri beş hisseye bölündükten sonra geri kalan dört parçası ise harpte hazır bulunan ğânim (ganîmeti kazanan) kimselere dağıtılır ki buna göre atlıya iki hisse, piyâdeye bir hisse verilir.

Nitekim **Buhârî** ve **Müslim**'in **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet ettiklerine göre: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* atlıya iki hisse, yayaya bir hisse taksim etmiştir."

Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*: "Atlıya iki hisse, piyâdeye bir hisse verilir, harpte hazır bulunmuşsalar kölelere, kadınlara ve çocuklara da bir şeyler verilir. Devlet reisi, akar (gayrimenkul mal)ları harbe iştirak edenler arasında bölüştürmek ile ümmet maslahatına vakıf yapmak arasında muhayyerdir" demiştir. Gerçi devlet reisinin, diğerlerinden daha fazla zahmet çektiği için askerden birine ilâve hisse vermesi de câizdir.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; cihada katılmayan kişiye ganîmetten hisse verilmez. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hiçbir ğâibe hisse vermemiştir, ancak **Hayber** günü orada bulunsun bulunmasın **Hudeybiye** ehlinin tamâmına hisse ayırmıştır. Ama bunun sebebi **Allâh-u Te'âlâ**'nın daha önce **Hudeybiye**'de bulunanlara **Hayber** fethini müjdeleyerek:

﴿وَعَدَكُمُ اللهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا﴾

"Allâh size birçok ganîmetler vaad etmiştir ki siz onları alacaksınız" *(Fetih Sûresi:20)* buyurmuş olmasıdır. Bu mânâ **Mûsâ ibni Ukbe** *(Radıyallâhu Anh)* ve seleften bir cemaat tarafından naklolunmuştur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** günü muhârebede bulunamayan **Osmân, Sa'îd ibni Zeyd** ve **Talha** *(Radıyallâhu Anhüm)* için de hisse ayırmıştır. Çünkü onlar orada bulunanlardan sayılmışlardır.

Âyet: 41

Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın rivâyetine göre:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «إِنَّمَا تَغَيَّبَ عُثْمَانُ عَنْ بَدْرٍ فَإِنَّهُ كَانَتْ تَحْتَهُ بِنْتُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَتْ مَرِيضَةً فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ لَكَ أَجْرَ رَجُلٍ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا وَسَهْمَهُ.»

"**Osmân**'ın **Bedir**'de bulunamaması nikâhı altında bulunan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kızı (Rukiyye *(Radıyallâhu Anhâ)*)nın hastalığından sebep olmuştur ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"Şüphesiz ki, Bedir'de bulunan bir kimsenin ecri ve sehmi gibi senin de ecrin ve sehmin vardır"** buyurmuştur." *(Buhârî, Humüs:14, no:2962, 3/1139; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:8/24)*

Talha ibni Ubeydillâh *(Radıyallâhu Anh)* ise bir ticâret için **Şam**'da bulunduğundan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona da ecrini ve sehmini tâyin etmiştir. Bu yüzden o da **Bedir** ehlinden sayılmaktadır.

O sırada **Sa'îd ibni Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)* da **Şam**'da bulunduğu için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona da sehmini ve ecrini tespit etmiştir. Bu nedenle o da **Ehl-i Bedir**'den mâduttur. Dolayısıyla bu konuda kimse onlara kıyas edilemez.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللهِ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ) **"Eğer siz Allâh'a ve o iki ordunun karşılaştığı gün; o Furkān günü kulumuza indirmiş olduğumuz şeylere inanmış bulunduysanız"** kavl-i şerîfi hakkındaki mâlûmâta gelince:

Allâh-u Te'âlâ bu cümle-i celîlesinde müminlere:

"Ey müminler! Eğer siz **Allâh**'a inandıysanız, O'nun vahdâniyyetini tasdik ettiyseniz, bir de Müslümanlarla müşriklerin **Bedir**'de karşılaştığı o **Furkān** gününde kulumuz **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e indirmiş olduğumuz âyetlere, meleklere, yardımlara ve mûcizelere inandıysanız, bilin ki; ganîmetlerin humüsü bu âyet-i kerîmede bahsi geçen masrif (sarf edilecek yer)lere harcanacaktır.

Artık ganîmetlerin tümünün size verilmesinden tamaınızı kesin ve muhâriplere ayrılan dört hisseden kendinize düşene râzı olun" buyurmuş olmaktadır.

Bu **Cümle-i Celîlede Geçen**: (يَوْمَ الْفُرْقَانِ) **"Furkān günü"** hakkında **Urve ibni Zübeyr** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığı rivâyet olunmuştur:

"Furkan günü, **Allâh-u Te'âlâ**'nın hakkı bâtıldan ayırdığı **Bedir** günüdür ki, o muhârebe ramazan-ı şerifin on yedisine denk gelen cumâ gününde vukû bulmuştur.

Bedir, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in katıldığı ilk muhârebe olmuştur. O gün müşriklerin başında **Utbe ibni Rabî'a** bulunmuştur. O gün ilk şehit **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın âzatlısı **Mihca'** *(Radıyallâhu Anh)* ile ensardan bir zât olmuştur. O gün ashâbın sayısı üçyüz on küsur iken, müşrikler ise bine yakın bir sayıya ulaşmıştır.

Müşriklerin bozguna uğradığı bu muhârebede küfrün önderlerinden yetmiş kişi gebertilmiş, yetmişi de esir alınmıştır." *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:9726; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/201; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/135; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/48)*

Cümle-i Celîlede Geçen: (وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ) **"Furkān günü indirilen şeyler"** hakkında **Mazharî** *(Rahimehullâh)* şu beyanlarda bulunmuştur:

"Burada **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Bedir** hakkında indirdiği âyet ve mûcizelerden bahsedilmektedir ki bunları şöyle özetleyebiliriz:

1) Allâh-u Te'âlâ ashâb-ı kirâma âyetlerle söz vermiş olduğu iki tâifeden birini ele geçirmeyi nasip etmiştir.

2) Bedir sabahı Müslümanlara nîmet, kâfirlere nikmet (azap) olacak şekilde yağmur gelmiştir.

3) Allâh-u Te'âlâ meleklere kâfirlerin kafalarını koparmalarını emretmiş, hattâ sahâbe-i kirâm meleklerin atlarına verdiği saldırı emrini dahî duymuşlar, kendileri kılıç vurmadan önlerindeki müşriklerin kellelerinin yere düştüğünü gözleriyle görmüşlerdir. Yine böylece **Ebû Cehil**'e kimse kamçı vurmadığı halde üzerinde kamçı izleri görülmüştür.

4) Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* müşriklere bir avuç çakıl taşı atmış, bu sebeple bütün kâfirlerin gözü görmez olmuştur.

5) Allâh-u Te'âlâ Müslümanlara cesâret vermek için müşrikleri onların gözünde az göstermiştir.

6) "Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (Bedir muhârebesinden bir önceki gece elini toprağın üzerine koyarak):

«هٰذَا مَصْرِعُ فُلَانٍ غَدًا إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى، وَهٰذَا مَصْرِعُ فُلَانٍ غَدًا إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى، وَهٰذَا مَصْرِعُ فُلَانٍ غَدًا إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى. »

Âyet: 41

'İnşâallâh yarın falanın yıkılacağı yer şurasıdır, inşâallâh burası da yarın falanın devrileceği yerdir, inşâallâh şurası da yarın falanın yıkılacağı yerdir' diye kâfirlerin yıkılacağı yerleri teker teker göstermiştir.

Ömer *(Radıyallâhu Anh)*: "Onu hak ile gönderen **Allâh**'a yemîn olsun ki (geberen) kâfirlerden hiçbiri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çizdiği sınırları şaşmadılar" demiştir. *(Müslim, Cennet:17, no:2873-74, 4/2202-2203; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/13; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/22)*

7) Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ukbe ibni Ebî Mu'ayt**'ı:

«إِنْ وَجَدْتُكَ خَارِجَ جِبَالِ مَكَّةَ قَتَلْتُكَ صَبْرًا.»

"Seni Mekke dağlarının dışında bulursam, seni bağlayarak öldür(t)eceğim" *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/88)* diye tehdit etmiş, sonra da **Bedir** günü bunu gerçekleştirmiştir.

8) Abbâs esir edildiğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ondan diğerlerinden daha fazla fidye isteyince o: "Yeğenim, beni bu yaştan sonra insanlardan dilenir hâle mi getireceksin?" demiş, lâkin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona eşi **Ümmü'l-Fazl**'a emânet bıraktığı paraları hatırlatınca **Abbâs**'ın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nübüvveti hakkındaki şüphesi zâil olmuştur.

9) Allâh-u Te'âlâ Bedir'de îmân eden esirlere kendilerinden alınandan daha hayırlısını vereceğini vaad etmiş ve bu sözü gerçekleştirmiştir. Nitekim fidye olarak verdiği yirmi okka altın yerine **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)*a malını ticarette çalıştıran yirmi köle nasip etmiştir.

10) Seleme ibni Eslem ibni Harîş *(Radıyallâhu Anh)*ın kılıcı kırılıp silahsız kalınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e mürâcaat etmiş, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona elinde bulunan hurma dalını vererek:

«إِضْرِبْ بِهِ.»

"Bununla vur" buyurmuş, birden o dal çok iyi bir kılıca dönüşüvermiştir. *(Vâkıdî, el-Meğâzî:1/93-94)*

11) Ukâşe ibni Mihsan *(Radıyallâhu Anh)* **Bedir** günü kılıcı elinde kırılacak derecede savaşmış, sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelip durumunu arzedince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona bir ağaç kökü vermiş ve:

«قَاتِلْ بِهٰذَا يَا عُكَّاشَةُ!»

"Ey Ukâşe! Bununla savaş" buyurmuştur.

Böylece **Ukâşe** *(Radıyallâhu Anh)* onu salladığı anda o ağaç kökü onun elinde boyu uzun, demiri keskin bir kılıca dönüşüvermiştir ki o onunla fetih nasip oluncaya kadar savaşmıştır. *(İbni Hişâm, es-Sîre:2/210)*

12) Bedir'de **Hubeyb İbni İsaf** *(Radıyallâhu Anh)*ın bir eli kopup çok acı çekince **Rasûlüllah** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* mübârek tükürüğünü sürüp onu yerine takmış, bunun üzerine o el düzelmiş, hattâ kendisini yaralayanı o elle öldürmüştür. *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:6/178; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned:3/454; İbni Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:3/534; Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve, no:1/364)*

13) Beyhakî *(Rahimehullâh)*ın rivâyetine göre; **Katâde ibni Nu'mân** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Bedir** günü gözü isâbet alarak göz bebeği yanağının üzerine akmış, onu kesmek istediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sormuşlar, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* buna müsâade etmeyerek onu yanına çağırtmış, mübârek eliyle gözbebeğini yerine iâde etmiştir. Böylece o göz, yaralı gözü fark edilemeyecek derecede düzelmiştir. *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:2/65; Hâkim, el-Müstedrek:3/295; İbnü İshâk, es-Sîre:2/82; İbnü Hacer el-Askalânî, el-İsâbe:3/217; Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve, no:416, 417, sh:483-484; Ebû Ya'lâ, Kastalânî, el-Mevâhib, Şerhuzzürkānî:7/69-71; Dârekutnî, Taberânî, Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:8/298, 6/113)*

14) Yine **Beyhakî** *(Rahimehullâh)*ın rivâyetine göre: "**Bedir** günü olduğunda **Rifâ'a ibni Râfi'** *(Radıyallâhu Anh)*ın gözüne bir ok gelerek gözünü çıkartmış, fakat sonra hemen **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ona mübârek tükürüğünü sürmesiyle ve duâsıyla iyileşmiş ve ona hiç acı vermez bir hâle gelmiştir." *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/100; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:6/82)*

15) İbni Sa'd'ın **İshâk** tarîkıyle **Abdullâh ibni Nevfel**'in babası olan **Nevfel**'den rivâyetine göre: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in amcası **Hâris**'in oğlu olan **Nevfel Bedir** günü esir düştüğünde: 'Benim fidye verecek malım yok ki' deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«اِفْدِ نَفْسَكَ بِرِمَاحِكَ الَّتِي بِجِدَّةَ.»

"Cidde'de bulunan mızraklarını vererek kendini kurtar" *(İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe, no:5310, 4/573-574; İbni Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:4/31; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/89)* buyurmuştur.

O zaman **Nevfel**: '**Allâh**'tan sonra, benden başka **Cidde**'de mızraklarım olduğunu bilen kimse yoktu. Ben şâhitlik ederim ki sen **Rasûlüllâh**'sın' dedi, sonra bin tâne mızrağını vererek kendini kurtarmıştır.

Âyet: 41

İşte bütün bu anlatılanlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Bedir**'de hakkı bâtıldan ayırdığı o **Furkān** gününde indirilen âyet ve mûcizelerden bâzılarıdır ki, cümle-i celîlede geçen "İnzâl (indirme)" tâbiri mücerred îsâl ve teysîr (sâdece ulaştırma ve kolaylaştırma) mânâsında değerlendirilmesi hâlinde bütün bu mûcizeleri hakîkî mânâda içine alabilir.

Allâh-u Te'âlâ **Âyet-i Celîlenin Sonunda**: (وَاللّٰهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) "**Allâh her şeye** (hakkıyla gücü yeten bir) **Kadîr'dir!**" buyurarak: "**Allâh-u Te'âlâ** azınlıkları çoğunluklara, zayıfları güçlülere gâlip etmek dâhil her şeyi yapmaya gücü yeten bir Zât'tır. Nitekim sayınızın azlığına rağmen **Bedir** günü sizi üç katınız olan kâfirlere gâlip etmiştir, böylece siz de O'nun yüce kudretinin eserlerinden birini müşâhede etmişsinizdir" buyurmuş olmaktadır.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ganîmet, Müslümanların kıtal ve cihâd zamânında kazandıkları zafer sebebiyle elde ettikleri kâfir malıdır.

Cihâd, zâhirî cihâd ve bâtınî cihâd olmak üzere iki kısımdır. Zâhirî cihâd, kâfirlerle kılıç ile yapılan cihattır. Bâtınî cihâd ise nefisle, yâni onu kahretme çabalarıyla olan cihâttır.

Kılıçla cihâd edenler üç sınıftırlar:

Birincisi: Ecir kazanmış mücâhid,

İkincisi: Mağfiret olunmuş gâzi,

Üçüncüsü: Şehîd olmuş maktûl.

Nefis ile cihat hususunda da üç sınıf insan vardır:

Birincisi: Ebrâr olan mücâhid (iyi kullardan olan ve ibâdet yolunda gayret edip çabalayan),

İkincisi: Evtâd olan yâni mânevî direklerden olabilmiş ve nefisle şeytanı yıldırmak için onlar üzerine kovucu kudretle saldırmış bir akıncı,

Üçüncüsü: Ebdâl yâni seçkin velîlerden olarak kurtuluşa erip, mâsivâdan serbest kalmış bir hür.

Kâfirlerle cihâd eden ganîmet malıyla zengin olur. Nefsiyle cihatta bulunan ise gönülden zengin olur. Malla zengin olanın malı ya helâldir, zahmeti vardır, ya haramdır, lâneti vardır. Gönülle zengin olan ise dünyâdan büyük himmete, ukbâdan da büyük murâda erer.

Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«رَجَعْنَا مِنَ الْجِهَادِ الْاَصْغَرِ اِلَى الْجِهَادِ الْاَكْبَرِ.»

"En küçük cihattan en büyük cihâda döndük" *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/60)* hadîs-i şerîfinde nefisle cihâd hakkında: "En büyük cihat" buyurmuştur.

Zîrâ düşmandan kaçılabilir, ama nefisten kaçılamaz. Eğer düşmanla iyi geçinirsen onun şerrinden emîn olursun, ama nefisle iyi geçinirsen helâk olursun.

Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اِنَّ اللهَ لاَ يَنْظُرُ اِلى صُوَرِكُمْ وَ لَا اِلٰى اَعْمَالِكُمْ وَلٰكِنْ يَنْظُرُ اِلى قُلُوبِكُمْ.»

"Şüphesiz Allâh sizin sûretlerinize ve amellerinize bakmaz, lâkin kalplerinize nazar eder" hadîs-i şerîfiyle nefis yükünden kurtulmaya işâret buyurmuştur. *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/60)*

Yâni **Allâh Celle Celâlühû** kalbe nazar eder, nefse bakmaz. Mâlumdur ki, bakmak muhabbetin netîcesi ve te'sîridir, bakmamak ise buğzun eseridir.

Eğer nefis, **Hakk**'ın düşmanı olmayaydı, **Allâh-u Te'âlâ** kalbe baktığı gibi ona da bakardı. O halde nefsi düşman bilmek gerekir. **Hakk**'a muvâfakat ederek, ona muhabbet ve şefkat nazarıyla bakmamak ve mücâhede meydanında riyâzat kılıcıyla onu yok etmeye çalışmak ve onun heveslerinin gözünü tefrîd ve tecrîd (Allâh-u Te'âlâ'yı tek bilip kalbi O'ndan gayri her şeyden arındırmak sûreti) ile sımsıkı kapalı tutmak gerekir.

Bundan dolayı **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مَنْ مَقَتَ نَفْسَهُ فِى ذَاتِ اللهِ اٰمَنَهُ اللهُ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ.»

"Her kim Allâh'ın Zât'ı uğrunda nefsine buğzederse Allâh onu kıyâmet gününün azâbından emin kılar" *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/60)* buyurmuştur.

Bu mânâ hakkında **Ahmed ibni Hadreveyh** *(Kuddise Sirruhû)*nun hikâyesi meşhûrdur. O şöyle anlatır:

Bir gün nefsimi ezip öldürmek üzere uzlete çekilip tek başıma kaldım. Böyle bir mahrûmiyetle o nefsi arzu ve heveslerinden alıkoymak istedim.

Âyet: 41

Bir gün nefsim cihâda katılmak hevesi ve neşesinde bulundu ve: "Cihâd etmek dînin şartı, Müslümanlığın direği ve itâatkârlığın nişânıdır" diye asıldı. Ben nefsimin böylesi bir amele olan kuvvetli iştiyâkından (isteğinden) şaştım kaldım. Zîrâ nefis tâate bu kadar istekli olmaz ve hayırlı amellere çok değer vermez.

Sonra kendi kendime: "Mutlaka bunun altında nefsimin bana bir hîlesi var, herhalde sefere çıkarak tuttuğum şu orucu bıraktırmak istiyor, iyisi mi ben ona şimdi seferin yanına orucu da yükleyeyim, bakayım ne yapacak? Çünkü onun açlığa tahammülü hiç yoktur, bu sefer oruçtan kurtulmak ve seferin ruhsatıyla amel ederek oruç açmak ister. O halde çıkacağım seferde orucu açmamayı, bilakis açlığı daha da artırmayı nezrettim" dedim. Nefis de bana: "Katlanırım, orucu da açmam" dedi.

O zaman: "Bu nefsin gece ibâdetine tâkati yoktur, herhalde seferde ondan kurtulmak istiyor" dedim ve hiç eksiltmeden gece-gündüz nefsi ayakta tutmaya gönülden karar verdim. Nefis yine: "Katlanırım ve ondan sızlanmam" dedi.

Bu sefer: "Yoksa o halka karışmayıp yalnız kalmanın ürpertisinden dolayı mı bunu istiyor? Zîrâ o şimdi bu tenhâlığı terk edip, halkla berâber olmak, sohbet etmek peşinde" diye düşündüm.

Böylece ben: "Seferde ancak harap ve tenhâ menzillere ineyim, devamlı halktan uzak bir köşede olayım" diye karar verdim, bu fikrimi de benden kabul etti ve beğendi. Bundan sonra acziyet ve tazarrû ile **Cenâb-ı Hakk**'a: "Ey **Allâh**'ım! Sen fazl-u kereminle ne olur beni nefsin hîlesinden haberdâr et ve lütfunla beni şâd (bahtiyâr) eyle" diye inledim.

Sonunda nefsimin: "Sen her gün bana mücâhede kılıcıyla bin darbe vuruyorsun ve beni bin kere öldürüyorsun, halkın ise bundan haberi yok, bâri gazâya gideyim, tâ ki bir kere öleyim ve şehîd olayım. O zaman dünyâdakiler de: '**Ahmed Hadraveyh** savaşta şehîd oldu' desinler" dediğini fark ettim.

Bunun üzerine: "Bu ne zorlu bir düşman ki dünyâda uyumluluk gösteriyor, ama âhirette saâdet istemiyor. Bir nebze riyâ hevesi açıyor da, beni helâk olanlar zümresine sokuyor. Şükür ki, **Rabbü'l-izzet** beni onun hîlesinden haberdâr etti ve lütf-u keremi tarafından bana imkân verdi" dedim ve bundan sonra hamdleri artırdım, sonra daha pek çok kerem lütufları gördüm.

Pîr-i Tarîkat Şeyhülislâm Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)* şöyle münâcât buyurdu:

"**Allâh**'ım! Senin korkundan canım boğazıma geldi. Hiç bilmiyorum ki böylesi nefisle böylesi işe nasıl düştüm? Hiç ibret almadım, halka ibretle bakmadım. Bir nefes olsun sana lâyık olanı o nefisten göreyim diye ne kadar çalıştımsa da yine göremedim.

Ey Melik! Bugün Senin uğruna kendimi ihtiyâr etmediğimi (saçımı sakalımı Senin yolunda ağartmadığımı) biliyorsun. İlâhî! Kişinin sâdece kendisinin bildiği sırrını ifşâ etme, suçunu örten kimsenin cürmünü âşikar etme! Ey Kerîm! Seninle benim aramda hâkim Sensin, Sen sana lâyık olanı yap!"

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; nasıl ki ganîmet malının taksîminde **Allâh** ve **Rasûlü** için pay ayrılıyor, aynı şekilde hakîkatın muâmelelerinde de gönül için ganîmet ve **Allâh** için pay vardır.

O'nun uğrunda köle düşen hür olur, insanın kendi hazzı ve payı da, tüm âlemin köleliği de hep **Hakk Te'âlâ** içindir. Kendinden ve âlemden berî ve bağımsız olan kişi **Hakk** ile berâber olur. Hakîkat muâmelesinde bütün pay **Hakk**'ındır.

Pîr-i Tarîkat Şeyhülislâm Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)* buyurmuştur ki:

"Kula bir vakit gelir ki bedenden sâdece dil kalır, gönülden sâdece nişân kalır, candan sâdece ayân (görür gibi olma hâli) kalır. Gönül gider numûne kalır, can gider varlık kalır.

Bu yiğit menzile ulaştı ve kendisine hâlini soranlara: 'Sel suyu denize ulaşıp, onun içine düşüp katıldığında, ondan ne nişân gösterirler?' diye sordu. Hâsılı; **Mevlâ**'ya eren ancak kendi nefsi içerisinde ermiştir."

Âyet: 42

﴿ إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَى وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ وَلَكِنْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَا مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (42)

(إِذْ أَنْتُمْ) **Hani siz,** neredeydiniz? (بِالْعُدْوَةِ) **o vâdinin kenarındaydınız,** öyle vâdi ki, (الدُّنْيَا) (Medîne'ye) **en yakın,** (وَهُمْ) **onlar da,** neredeydiler? (بِالْعُدْوَةِ) **o vâdinin kenarındaydılar,** öyle vâdi ki, (الْقُصْوَى) **en uzak,** (وَالرَّكْبُ) **kervan ise,** neredeydi? (أَسْفَلَ) **daha aşağıda idi,** kimden? (مِنْكُمْ) **sizden,** (وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ) **eğer sözleşseydiniz,** (لَاخْتَلَفْتُمْ) **elbette ihtilâfa düşerdiniz,** ne hususta? (فِي الْمِيعَادِ) **o vaad edilen vakit hususunda,** niçin düşmanla o vakitte karşılaştınız? (وَلَكِنْ لِيَقْضِيَ) **lâkin gerçekleştirsin diye,** kim? (اللَّهُ) **Allâh,** neyi? (أَمْرًا) **bir işi,** öyle iş ki, (كَانَ) (ilm-i ezelîde) **oldu,** nedir oldu? (مَفْعُولًا) **yapıl**(ması karara bağlan)**mış,** niçin karara bağlanmış? (لِيَهْلِكَ) **tâ ki helâk olsun,** kim? (مَنْ) **o kimse ki,** (هَلَكَ) **helâk oldu,** neden sonra helâk olsun? (عَنْ بَيِّنَةٍ) **açık bir delil** (gördük)**den sonra,** daha, (وَيَحْيَى) **hayat bulsun,** kim? (مَنْ) **o kimse ki,** (حَيَّ) **hayat buldu,** neden sonra hayat bulsun? (عَنْ بَيِّنَةٍ) **açık bir delil** (gördük)**den sonra,** (وَإِنَّ اللَّهَ) **muhakkak ki Allâh,** kimdir? (لَسَمِيعٌ) **elbette Semî'dir** (hakkıyla işiticidir), daha kimdir? (عَلِيمٌ) **Alîm'dir** (hakkıyla bilicidir).

MEÂL-İ ŞERÎF

"Hani siz (Bedir savaşında) **o vâdinin** (Medîne'ye) **en yakın kenarındaydınız, onlar ise o vâdinin en uzak kenarındaydılar.** (Müşriklere âit) **kervan da sizden daha aşağıda** (sâhil tarafında)**ydı. Eğer** (onlarla savaşmak için) **sözleşseydiniz** (her iki taraf da birbirinin gücünü bilseydi,) **elbette** (siz korkuya kapılıp zaferden ümit keserdiniz, onlarsa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in heybetinden dehşete düşerdi de böylece) **o vaat edilen vakit konusunda uyuşmazlığa düşerdiniz** (bu karşılaşmanız da gerçekleşmezdi).

Velâkin (önceden anlaşmadığınız halde) **Allâh** (dostlara yardım ve düşmanları kahır husûsunda) **yapılmaya değer olan bir işi**/*(ezelde takdir edilmesi hasebiyle vukuu kesin olduğundan,)* ***yapılmış*** *(bitmiş mesâbesindeki)* ***bir***

işi/ **gerçekleştirsin diye** (sizi bir araya getirme sebeplerini hazırladı)**! Tâ ki helâk olmuş olan kimse açık bir delil** (ve mûcizeyi gördük)**den sonra helâk olsun,** (îmân edip) **hayat bulmuş olan da açık bir delil**(i gördük)**den sonra hayat bulsun** (böylece Müslüman olan, kabul ettiği dînin gerçek olduğunu hiçbir şüpheye düşmeyecek şekilde yakînen bilsin, kâfir kalan da, tasdik etmediği o İslâm dîninin hak olduğuna, kendisininse, bile bile yanlış yolu tuttuğuna kanaat getirsin)**!**

Şüphesiz ki Allâh elbette (her iki tarafın sözlerini hakkıyla işiten bir) **Semî'dir,** (kâfirlerin kötü inançlarını ve hak ettikleri azapları da, inananların îtikat, niyet ve mükâfatlarını da çok iyi bilen bir) **Alîm'dir.**

Î Z Â H Â T

"Beyzâvî, Nesefî, Hâzin, Süyûtî, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede **Furkān** gününden, yâni iki ordunun karşılaştığı Bedir gününden bahsettikten sonra bu âyet-i kerîmede o gün cereyan eden bâzı hâdiseleri beyân ederek Müslümanlara lütfettiği bâzı nîmetlerini hatırlamalarını emretmiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (الْعُدْوَةِ الدُّنْيَا) **"Udve-i dünyâ" Medîne** tarafına en yakın olan vâdinin kenarıdır ki, müminler o tarafta mevzilenmişlerdir. Nitekim **"Udve"** kelimesi **"Vâdinin kenarı"** anlamına gelmektedir.

"Dünyâ" kelimesi ise "Ednâ" kelimesinin müennesi olup **"En yakın"** mânâsındadır ki buradaki yakınlıktan, vâdiye olan yakınlık değil de **Medîne-i Münevvere**'ye olan yakınlık kastedilmiştir.

(الْعُدْوَةِ الْقُصْوَى) **"Udve-i kusvâ"** ise müşriklerin mevzilendiği **Medîne**'ye uzak cihettir. Nitekim **"Kusvâ"** kelimesi **"Aksâ"** kelimesinin müennesi olup **"En uzakta kalan"** mânâsına gelmektedir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنْكُمْ) **"Kervan da sizden daha aşağıdaydı"** cümle-i celîlesinde geçen kâfileden maksat; **Ebû Süfyân** ve arkadaşlarının ticâret kâfilesidir ki, onlar **Şam**'dan mallar yükleyerek **Mekke**'ye doğru dönerlerken **Bedir**'de müminlerin mevzilendiği yere üç mil mesâfede sâhile daha yakın bir bölgede idiler, fakat onların **Bedir** ashâbından haberleri yoktu.

O sırada **Mekke** müşrikleri de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbının kâfileye saldıracakları haberini alarak **Bedir**'e gelmişlerdi.

Âyet: 42

Oysa önceden kimsenin **Bedir**'de savaş için karşılaşacaklarına dâir bir fikri ve karârı yoktu.

Ama **Allâh-u Te'âlâ**'nın takdiri îcâbı, müşriklerle müminler hiçbir anlaşma olmaksızın **Bedir** suyu üzerinde karşı karşıya geldiler.

İşte bundan sonra zikredilecek cümle-i celîle **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kaderi nasıl icrâ ettiğini beyân etmektedir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ وَلَٰكِنْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا﴾

"Eğer sözleşseydiniz elbette o vaat edilen vakit konusunda uyuşmazlığa düşerdiniz. Velâkin Allâh yapılmaya değer olan bir işi gerçekleştirsin diye" buyurmuştur ki, **Abbâd ibni Abdillâh ibni Zübeyr** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi bâzı zevât buraya:

"Ey müminler! Siz o kâfirlerle '**Bedir**'de buluşup savaşacağız' diye sözleşseydiniz, sonra her iki taraf da birbirinin gücünü bilseydi, siz sayınızın ve silahınızın azlığından dolayı korkuya kapılıp zaferden ümit keserdiniz, onlarsa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in heybetinden dehşete düşerdi de böylece bu karşılaşmanız gerçekleşmezdi.

Lâkin önceden anlaşmadığınız halde **Allâh-u Te'âlâ** ezelde takdir edilmesi hasebiyle vukuu kesin olduğundan yapılmış bitmiş mesâbesindeki bir işi yâni 'İslâm'ı ve ehlini azîz etmek üzere dostlara yardım, küfrü ve ehlini de zelil kılmak için düşmanları kahretme' kararını gerçekleştirmek için sizi bir araya getirme sebeplerini hazırladı.

Böylece sizi sâdece kāfileyi ele geçirme niyetiyle **Medîne**'den çıkardı, **Kureyş** müşriklerini de sâdece kāfileden kurtarma kastıyla **Mekke**'den çıkardı, sonra bu iki ordunun arasını harp niyetinde buluşturdu.

Tâ ki böylece siz elde ettiğiniz zaferin ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın hârikulâde bir sanatı olduğunu anlayasınız da, îman ve şükür bakımından sürekli ilerlemeye nâil olasınız" diye mânâ vermişlerdir. *(İbni Ebî Hâtim:5/1707-1708; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/137)*

Gerçekten bu mânâ iyi düşünüldüğünde **Bedir** muhârebesinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın kuvvet ve kudretinin ne kadar âşikâr bir şekilde tecellî ettiği daha iyi anlaşılır.

Zîrâ Müslümanların bulunduğu **"Udve-i dünyâ"**, zorlukla yürünülen ve ayakların batacağı şekilde yumuşak olan bir zemindi, üstelik orada su da yoktu.

"Udve-i kusvâ" ise, sert zemin ve kendisinde su bulunan bir yerdi. Ulaşılmak istenen kāfile, sayıca kuvvetli olan düşmanın ardında bulunuyordu. Dolayısıyla düşmanın kāfileyi himâye husûsundaki hamiyetleri ve niyetleri sürekli katlanıyordu.

Böylece onlar yerlerini terk etmemeye ve merkezlerini boş bırakmamaya son derece gayret ediyorlardı.

İşte bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede üç tâifenin de bulundukları yerlerin konumunu özellikle beyân ederek ashâb-ı kirâma elde ettikleri fethin ancak Kendi kuvvetiyle müyesser olduğuna dâir bir delil arz etmiş oldu.

Âyet-i Celîlede Geçen: (لِيَقْضِيَ اللهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا) **"Allâh yapılmış olan bir işi gerçekleştirsin diye"** cümle-i celîlesine iki türlü mânâ verilmiştir; bir mânâya göre:

"Yapılmaya değer olan bir işi gerçekleştirsin diye sizi bir araya getirme sebeplerini hazırladı" şeklindedir.

İkinci mânâya göreyse: "Ezelde takdir edilmesi hasebiyle vukuu kesin olduğundan yapılmış bitmiş mesâbesindeki bir işi gerçekleştirsin diye aranızda hiçbir anlaşma olmaksızın karşı karşıya geldiniz" demektir.

Şeyh Ebû Mansûr el-Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile âyet-i kerîmede geçen **"Kazâ"** kelimesi, hüküm mânâsına da gelebilir ki bu takdirde cümle-i celîle:

"**Allâh-u Te'âlâ** ezelde olacağını bildiği şey hakkındaki hükmünü açığa çıkarsın diye böyle yaptı" mânâsı taşır.

Yâhut da burada: "**Allâh-u Te'âlâ** evvelce murâd ettiği ve olmasını istediği işi tamamlamak için böyle yaptı" şeklinde bir mânâ söz konusudur.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَا مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ) **"Tâ ki helâk olmuş olan kimse açık bir delil** (ve mûcizeyi gördük)**den sonra helâk olsun, hayat bulmuş olan da açık bir delil**(i gördük)**den sonra hayat bulsun"** cümle-i celîlesine **Muhammed ibni İshâk** gibi bâzı zevât:

Âyet: 42

"**Allâh-u Te'âlâ Bedir**'deki buluşmayı böylece gerçekleştirdi ve orada birçok mûcizeler açıkladı ki böylece kâfir kalan, tasdik etmediği o İslâm dîninin hak olduğuna, kendisininse bile bile yanlış yolu tuttuğuna kanaat getirsin ve bu hususta kendisi aleyhine bir huccet ve beyyine kāim olsun (kullar nezdinde de, **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûrunda da aleyhine olacak deliller ortaya konsun), Müslüman olan da kabul ettiği İslam dîninin gerçek olduğunu hiçbir şüpheye düşmeyecek şekilde yakînen bilsin" diye mânâ vermişlerdir.

Bu mânâya göre "Helâk" tâbiri, kâfirlik mânâsında, "Hayat" tâbiri de İslâm mânâsında bir isti'âre kabul edilmiştir.

Zâten inkârcılığın maddî ve mânevî helâk ve tükenişlere, İslâm'ın da her türlü hayâta ve diriliğe vesîle olduğu bilinmektedir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Bedir** vakası İslâm'ın hak olduğuna delâlet eden en büyük âyet ve mûcizelerden biri olduğu için o savaşta hâzır bulunup zuhûr eden hârikulâdelikleri gözüyle gördükten sonra hâlâ İslâm'a dönmeyen kişi elbette gerçek olduğunu yakînen bildiği bir haktan bile bile, inadına ayrılmış olacağı için helâki hak etmiştir.

Burada "Hayat", bilinen mânâda yaşama şeklinde tefsir edilip, "Helâk" de ölüm anlamında müsta'mel kabul edilebilir ki bu durumda mânâ:

"Savaş meydanında karşılaşıp ölümle burun buruna gelen kişilerden ölecek olan kişi İslâm'ın hak olduğuna dâir delilleri gördükten sonra ölsün, yaşayacak olan da **Allâh** katında makbul dînin sâdece İslâm olduğuna dâir hiçbir şüphesi kalmaksızın yaşasın diye **Allâh** sizi karşılaştırdı" şeklinde olur.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ) **"Şüphesiz ki Allâh elbette Semî'dir, Alîm'dir"** kavl-i şerîfi:

"**Allâh-u Te'âlâ** hiç şüphesiz ki her iki tarafın sözlerini hakkıyla işiten ve kâfirlerin kötü inançlarını ve hak ettikleri azapları olsun, inananların îtikat, niyet ve mükâfatları olsun herşeyi çok iyi bilen bir Zât'tır" demektir.

Bu âyet-i kerîmenin sonunda **Allâh-u Te'âlâ**'nın işitme ve bilme sıfatlarının birlikte zikredilmesi, îmanda da, inkârda da hem söz, hem de inançtan ibâret iki iş bulunduğundandır. Îmânın sözle olduğu âşikârdır, zîrâ bir kişiye İslâm ahkâmının icrâsı onun kelime-i şehâdeti telaffuz etmesine bağlıdır. İnanç ise zâten İslâm'ın olmazsa olmazıdır.

Ama diliyle kelime-i şehâdet getirip de içinde kâfirliği gizleyen kişi **Allâh** katında kâfirse de Müslümanlar nezdinde zâhiren İslâm ahkâmına tâbîdir. Fakat kâfirliğin de kavlî (sözlü) ifâdeye bağlı olması mûtad olan (alışıla gelmiş) duruma binâendir.

Zîrâ ekseriyetle kâfirler ağızlarından küfür kusarlar. Ama bir insanın kâfir olması için illâ da lafzî bir ifâde sarf etmesi gerekmez. Lâkin îman cânibinde durum böyle değildir, nitekim dilsizlik gibi bir mâzereti olmayanın mutlaka kelime-i şehâdeti diliyle ikrâr etmesi îcap eder.

İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîlenin sonunda hem işitme, hem bilme sıfatlarını zikrederek müminlerin ve kâfirlerin kavlî ve fiilî tüm hallerine vâkıf olduğunu, sözlerini hakkıyla işitmekte, inançlarını da hakkıyla bilmekte olduğunu beyân etmiştir.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeden îtibâren sona kadar **Bedir** ehlinin kıssası ve savaş meydanlarında, cihâd saflarında kahramanlık göstererek **Hakk**'a ahd-i vefâda bulunan yiğitlerin hâlinin vasıfları zikredilmektedir.

Onlar **Hakk Te'âlâ** tarafından yiğitlikle vasıflandılar, zîra i'lây-i kelimetullâh (Allâh'ın dâvâsını yükseltmek) ve İslâmiyet'i yaymak için cömertçe bedenlerini sebîl, canlarını bezl, gönüllerini de fedâ ettiler.

Rabbü'l-âlemîn: "O Benim ezelde murâd ettiğim bir iştir, Benim takdîrim ve Benim hükmümdür.

﴿لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا﴾

"Allâh (ezelde takdir edilmesi hasebiyle vukuu kesin olduğundan,) **yapılmış** (bitmiş mesâbesindeki) **bir işi gerçekleştirsin diye böyle yaptı."** *(Enfâl Sûresi:42, 44)*

Müminlere, gönüllerini sâkinleştirmesi ve müjde olması için melekleri gönderdim, ama yardım etmek Bizim Ulûhiyyetimizin işi ve Rubûbiyyetimizin husûsiyetidir.

﴿وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾

"Zâten yardım (ne savaşçılardan, ne de meleklerden değil) **sâdece Allâh katındandır."** *(Âl-i Imrân Sûresi:126)*

Âyet: 42

Aynı şekilde dâvet ve hidâyet için peygamberleri göndermemiz de Bizim inâyetimizledir.

﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ﴾

"(Habîbim! Amcan Ebû Tâlib'in îmân etmesini çok istemektesin, ama) **gerçekten de sen sevdiğin bir kimseyi** (îmâna ulaştıracak bir şekilde) **hidâyet edemezsin."** *(Kasas Sûresi:56)*

Kulun kazancını takdîr ettim ve sebepler meydana getirdim, ama rızkı vermek ve ulaştırmak Bizdendir.

﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللهِ رِزْقُهَا﴾

"Yer(yüzün)**de hafifçe yürüyen hiçbir canlı** (bile) **yoktur ki, rızkı Allâh'a âit olmasın!** *(Hûd Sûresi:6)*

Karı-koca eş olmayı ve tohum ekmeyi sebep yaptım, lâkin çocuğun olması Bizim Kudretimizledir.

﴿يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ﴾

"Dilediğine (sadece) **kız** (çocuk)**lar bahşeder, dilediğine de** (sırf) **erkekler lütfeder"** *(Şûrâ Sûresi:49)* buyurmuştur.

﴿ إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (43)

(إِذْ يُرِي) (Habîbim!) **Gösterdiği zamanı** (hatırla), kime? (كَ) **sana,** kimi? (هُمْ) **onları,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** nerede? (فِي مَنَامِكَ) **uykunda,** ne olarak? (قَلِيلًا) **bir azınlık olarak,** (وَلَوْ اَرٰي) **eğer gösterseydi,** kime? (كَ) **sana,** kimi? (هُمْ) **onları,** ne olarak? (كَثِيرًا) **çok olarak,** (لَفَشِلْتُمْ) **elbette korkuya kapılırdınız,** daha, (وَلَتَنَازَعْتُمْ) **elbette çekişirdiniz,** ne hakkında? (فِي الْاَمْرِ) **o iş hakkında,** (وَلٰكِنَّ اللّٰهَ) **lâkin Allâh** (سَلَّمَ) (sizi çekişmemeniz için) **selâmete çıkardı,** (إِنَّهُ) **zîra şüphesiz O,** kimdir? (عَلِيمٌ) **Alîm'dir** (hakkıyla bilicidir), neyi? (بِذَاتِ الصُّدُورِ) **sîne**(kalp)**lerin sâhip olduğu şeyleri.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim! Hatırla) **bir zamânı ki Allâh sana onları uykunda bir azınlık olarak gösteriyordu. Eğer sana onları çok gösterecek olsaydı, elbette korkuya kapılırdınız ve elbette o** (savaş) **iş**(i) **hakkında** (görüş ayrılığına düşerek) **çekişirdiniz. Velâkin Allâh** (sizi çekingenlik ve muhâlefetten kurtararak) **selâmete çıkardı.**

Zîrâ şüphesiz ki O, sînelerin sâhip olduğu şeyleri (kalplerin barındırdığı tüm sırları, niyet ve inançları hakkıyla bilen ve bu hususta herkese hak etmiş olduğu karşılığı verecek olan bir) **Alîm'dir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ müminlere **Bedir**'de lutfettiği nîmetlerini ta'dâd buyururken bu âyet-i kerîmede de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e rüyâsında müşrikleri az göstererek sahâbe-i kirâmı onlarla savaşa teşvik etme nîmetini açıklamıştır.

Nitekim **Abdürrezzâk, İbni Cerîr, İbni Münzir** ve **İbni Ebî Hâtim** *(Radıyallâhu Anhüm)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde **İmâm-ı Mücâhid** *(Rahimehullâh)*dan şöyle nakletmişlerdir:

Âyet: 43

"**Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e rüyâsında müşrikleri az göstermiş, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de bunu ashâbına bildirince bu haber kendileri için bir tesbît (sebât verme muâmelesi) olmuştur." *(Abdürrezzâk, el-Musannef:1/259; İbni Ebî Hâtim:5/1709; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/209)*

"Mazharî Tefsîri"inde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** günü ashâbına ilk başta:

«لَا تُقَاتِلُوا حَتَّى أُؤْذِنَكُمْ إِذَا أَكْثَبُوكُمْ فَارْمُوهُمْ بِالنَّبْلِ وَلَا تَسُلُّوا السُّيُوفَ حَتَّى يَغْشَوْكُمْ.»

"Ben size haber vermeden savaşa girmeyin! Onlar size topluca yaklaşırlarsa onlara ok atın, ama onlar sizi iyice bürümeden kılıçları çekmeyin" *(Ebû Dâvûd, Cihâd:118, no:2664, 2/58-59; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/90)* buyurdu, sonra derin bir uykuya daldı.

İki ordu karşılaşınca **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*:

"Yâ **Rasûlellâh**! Müşrik kavim çok yaklaştı ve bize saldıracak hâle geldiler" demeye başladı, o anda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* uyandı, **Allâh-u Te'âlâ** rüyâsında müşrikleri ona az göstermişti. Müslümanları da müşriklerin gözlerinde az göstermişti ki böylece **Allâh-u Te'âlâ** savaşın kızışmasını murâd etmişti. Çünkü kâfirleri çok gösterseydi Müslümanlar arasında görüş ayrılıkları çıkabilirdi.

Hibbân ibni Vâsi' ibni Hibbân'ın, kendi kavmi arasında bulunan şeyhlerinden nakline göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** günü ashâbının saflarını düzelttikten sonra çardağına döndü, **Ebû Bekir** *(Radıyallâhu Anh)* da yanındaydı. O sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in başı önüne eğilerek hafif bir uykuya daldı.

Sonra bir anda uyanarak:

«أَبْشِرْ يَا أَبَا بَكْرٍ! أَتَاكَ نَصْرُ اللهِ، هٰذَا جِبْرِيلُ اٰخِذٌ بِعِنَانِ فَرَسِهِ يَقُودُهُ، عَلٰى ثَنَايَاهُ النَّقْعُ.»

"Ey Ebâ Bekr, sevinebilirsin! Sana Allâh'ın yardımı geldi! İşte bu Cibrîl! (Koşturmaktan) **ön dişlerinin üzerinde toz-toprak bulunan atının dizgininden tutmuş onu sevk ediyor"** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/138)* buyurdu.

"Semerkandî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** müminlerin kalplerinde bir nevi zayıflık olduğunu bildiği için onlara şecaat ve cesâret vermek üzere Habîbine bu rüyâyı gösterdi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bunu ashâbına anlatınca onlar:

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rüyâsı haktır" diyerek cesâretlendiler. İşte bu da onların kalplerinin düşmana saldırmaya karşı kuvvetlenmesine sebep oldu.

İmâm-ı Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu irâeti (göstermesi), **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* uyanıkken vukû bulmuştur. Ona göre âyet-i kerîmede geçen: **"Menâm"** kelimesi göz mânâsındadır, çünkü bu kelime ismi mekân kabul edildiğinde "Uyku yeri" anlamına gelir.

Fakat cumhûra göre bu hâdise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e rüyâsında gösterilmiştir. Zîrâ **"Menâm"** kelimesinin şâyi' olan isti'mâli (yaygın olan kullanımı) "Uyku" mânâsındadır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ) **"Eğer sana onları çok gösterecek olsaydı, elbette korkuya kapılırdınız ve elbette o** (savaş) **iş**(i) **hakkında** (görüş ayrılığına düşerek) **çekişirdiniz. Velâkin Allâh** (sizi çekingenlik ve muhâlefetten) **selâmete çıkardı"** kavl-i şerîfinde hitap zamirlerinin şart tarfında müfred iken, cezâ cânibinde cemi getirilmesinden anlaşıldığına göre burada mânâ:

"Habîbim! Ben sana onları çok gösterseydim de, sen bunu onlara anlatsaydın, elbette onlar korkuya kapılırlardı ve kaçalım mı kalalım mı diye görüş ayrılığına düşerlerdi, lâkin **Allâh Celle Celâlühû** korkuya ve ihtilâfa düşmekten, dolayısıyla da hezîmete uğramaktan korudu" şeklinde olur.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** cümle-i şartıyyede: **"Sana gösterecek olsaydım"** buyururken, cezâ cümlesinde: **"Elbette korkardınız"** buyurmuştur ki bundan da anlaşıldığı üzere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* korkudan münezzehtir, korku ancak ashâbına ârız olabilir, ancak burada ekseriyetin vasfının külle (bütüne) isnâdı kabîlinden bir hitap yapılmıştır.

Allâh-u Te'âlâ Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ) **"Zîrâ şüphesiz ki O, sînelerin sâhip olduğu şeyleri Alîm'dir"** kavl-i şerîfiyle:

"**Allâh-u Te'âlâ** kalplerin barındırdığı ve barındıracağı tüm sırları, niyet ve inançları, cesâret ve korkaklık, sabır ve feryat gibi tüm halleri hakkıyla bilen ve bu hususta herkese hak etmiş olduğu karşılığı verecek olan bir Zât'tır" buyurmak istemiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu makamda: "**Allâh** sizin kalplerinizde bulunan **Allâh** sevgisini ziyâdesiyle bilendir" diye mânâ vermiştir.

Âyet: 44

﴿ وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَإِلَى اللهِ تُرْجَعُ الْأُمُور ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (44)

Daha neyi hatırla? (وَاِذْ يُـرِي) **gösterdiği zamanı,** kime? (كُمُـو) **size,** kimi? (هُمْ) **onları,** ne zamanda? (اِذِ الْتَقَيْتُـمْ) **karşılaştığınız zamanda,** nerede gösteriyordu? (فِـي اَعْيُنِكُمْ) **sizin gözlerinizde,** ne olarak? (قَلِيلًا) **bir azınlık olarak,** daha, (وَيُقَلِّلُ) **iyice azaltıyordu,** kimi? (كُمْ) **sizi,** nerede? (فِي اَعْيُنِهِمْ) **onların gözlerinde,** niçin böyle yaptı? (لِيَقْضِيَ) **yerine getirsin için,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** neyi? (اَمْـرًا) **bir işi,** öyle iş ki, (كَانَ) (ilm-i ezelîde) **oldu,** nedir oldu? (مَفْعُـولًا) **yapıl**(ması karara bağlan)**mış.** (وَاِلَى اللهِ) **ancak Allâh'a,** (تُرْجَعُ) **döndürülür,** ne? (الْاُمُورُ) **bütün işler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Hani O (Rabbiniz), **karşılaştığınız zaman gözlerinizde onları size bir azınlık olarak gösteriyordu, sizi de onların gözlerinde iyice azaltıyordu, tâ ki Allâh yapılmaya değer olan bir işi**/*(ezelde takdir edilmesi hasebiyle vukuu kesin olduğundan,)* ***yapılmış*** *(bitmiş mesâbesindeki)* ***bir işi***/ **yerine getirsin! Zâten bütün işler ancak Allâh'a döndürülecektir.** (O da, her konuda dilediği şekilde hüküm verecektir.)

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ müminlere **Bedir**'de lutfettiği nîmetlerini sayarken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e rüyâsında müşrikleri az göstererek sahâbe-i kirâmı onlarla savaşa teşvik etme nîmetini açıkladıktan sonra, bu âyet-i kerîmede de müşriklere müminleri az göstererek onları da savaşın içine çekme nîmetini beyân etmiştir.

"Hâzin, Nesefî, Mazharî ve **Âlûsî** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Bedir** günü müminlerin gözlerine müşriklerin adedini az göstererek, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rüyâda görüp ashâbına haber verdiği şeyi onlara uyanıkken göstermek sûretiyle onların îmanlarını kuvvetlendirmiştir.

Nitekim **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

"**Bedir** günü müşrikler bizim gözümüze o kadar az geldiler ki, ben yanımdaki adama: 'Ne dersin, yetmiş kişi var mı?' dediğimde o: 'Hayır, yüz kişi kadar varlar' dedi. Sonra bir adamı esir ettiğimizde kaç kişi olduklarını ona sorunca: 'Biz bin kişiydik' cevabını alınca çok şaşırdık." *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef:14/374; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/211; İbni Ebî Hâtim:5/1710; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/20; Beyzâvî, Nesefî, Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/51; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/139; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/90; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:7/13)*

Âyet-i Celîlede Geçen: (وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا) **"Allâh olması gereken bir işi tamamlamak için sizi de onların gözünde az gösteriyordu"** kavl-i şerîfiyle **Allâh-u Te'âlâ** müşrikleri müminlere az gösterdiği gibi işin başında müşriklere de müminleri az göstererek onları birbirleriyle kapıştırdığını açıklamıştır.

Nitekim **Süddî** *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyetine göre, müşriklerden bir kısmı: "Kâfile **Mekke**'ye döndü, biz de geri dönelim" dediklerinde **Ebû Cehil** müminleri az gördüğü için: "Şimdi **Muhammed** ve ashâbı tam önünüze çıkmışken onların kökünü kazımadan dönmeyin, onlar ancak bir deve yiyebilecek kadar az adamlar" demiştir.

Ama bu durum harp kızışmadan önce vukû bulmuştur. Zîrâ müşrikler müminleri az görünce cesâretlerini toplamışlar ve fazla hazırlık yapmaya yönelmemişlerdir.

Fakat sonra **Allâh-u Te'âlâ** müminleri onlara iki kat fazla göstermiş, bu sefer de ummadıkları bir kesretle (kalabalıkla) karşılaşınca şaşkınlığa ve korkuya kapılmışlardır.

Burada biri çıkıp da "Azın çok, çoğun az görülmesi nasıl mümkün olabilir?" diyecek olursa buna şöyle cevap verilmiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** mevcut olanlardan bâzısını bir perdeyle setredip göstermemiş olabilir yâhut gözlerinde çoğu az görecek bir hâsse yaratmış olabilir.

Nitekim şaşı kimselerde biri iki görecek bir hâsse yaratmakta olduğunu herkes bilmektedir. Hattâ şaşı kimse bunun böyle olduğunu bildiği halde hâlâ kendi görüşüne göre hüküm verebilmektedir. Anlatıldığına göre; önünde bir horoz bulunan şaşı adamın birine: "Şaşı olan kişi biri iki görür" denildiğinde o: "Peki o zaman ben niye bu iki horozu dört görmüyorum" diyerek gülünç duruma düşmüştür. Zâten bu âyet-i celîlede anlatılan hâdisede bir mûcize söz konusudur. Çünkü göz bâzı nedenlerle bâzen çoğu az, azı da çok görebilir.

Âyet: 44

Lâkin **Bedir** muhârebesinde vukû bulan şekil bu kabilden olamaz. Bu olsa olsa eşit şartlara rağmen kiminin gösterilip, kiminin gizlenmesi düşünüldüğünde anlaşılabilir ki bu en büyük mûcizelerden biridir.

Kudret-i İlâhiyyede bu gibi şeyleri anlamak imkân dâhilindedir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** dilediği her şeye hakkıyla gücü yeten bir Zât'tır. Zâten mûcize "Hârikulâde (olağandışı) şey" demektir ki bu aslâ inkâr edilemez.

Rüyâ görmek ve rüyâda görülenler hakkında bu âyet-i kerîmenin tefsirinde **Âlûsî** *(Rahimehullâh)* çok nefis mâlûmât cem etmiştir. Ehlinin o bahse mürâcaatında çok büyük fâideler mülâhaza edilmektedir.

Âyet-i Celîlede Geçen: (لِيَقْضِيَ اللهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا) **"Allâh olması gereken bir işi tamamlamak için böyle yaptı"** kavl-i şerîfinde bir önceki âyet-i kerîmede geçen îzahların hepsi geçerlidir.

Beyzâvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; mu'allel fiil (sebebi açıklanan iş) farklı olduğu için burada ta'lîl de tekrarlanmıştır. Çünkü geride geçen (42.) âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'nın iki orduyu karşı karşıya getirme sebeplerini hazırlamasının illeti açıklanırken, burada ise iki ordunun birbirine az gösterilmesinin sebebi beyân edilmiştir.

Ama netîce îtibârıyla **"Yapılması gerekli ve mukadder olan iş"**ten maksat; İslâm dâvâsı yüceltilerek ehlinin yardıma kavuşturulması, şirk kelimesi de zelil edilerek adamlarının yardımsız bırakılmasıdır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme dünyâ hallerinin lizâtihâ maksûd (kendileri için kastedilen bir şey) olmadığına, dünyâdan ancak âhiret saâdetine vesîle ve **Rahmân**'ın rızasına sebep olan şeylerin murâd edildiğine dikkat çekmektedir.

Bu âyet-i kerîmelerde şuna dâir işâretler de vardır ki; İslâm'ın erkânı beştir, onlar da dînî ganîmetlerdir, lâkin tevhîd hepsinden âlâ olduğu için humüs (İslâm şartlarının beşte biri) olan tevhîd **Allâh-u Te'âlâ**'ya râci olmuştur. Geri kalan dördü ise uzuvların nasîbidir.

Artık akıllı kimseye gereken; ibâdet ganîmetlerini de onlara tealluk eden mârifet ve kemâlâtı da iyice sâhiplenmesidir ki bu sâyede rûhu da, âzâsı da mahrum olmayıp, mahfuz olsunlar.

Yine böylece **Allâh-u Te'âlâ** kâfirlerle Müslümanlar fırkasından ibâret iki fırkayı halleri üzere bırakacak olsaydı bir araya gelemeyeceklerdi.

Lâkin İslâm'ın izzeti ve küfrün zilleti (kâfirliğin alçaklığı) zuhûr etsin diye onları karşılaştırdığı gibi, ruhlarla nefislerin arasını da bu taşıdığımız beden kalıplarında birleştirmiştir.

Aslında onları aralarında bulunan zıddiyet ve tabiat ihtilâfı (yaratılış farklılığı) üzere bırakacak olsaydı bu ictimâ (birliktelik) hâsıl olmazdı. Ama **Allâh-u Te'âlâ** ruhlar Kendi katında bulunan yüce makama ulaşsın, nefisler de mukarreb meleklerle birlikte olsun diye bu ictimâı takdir buyurdu.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** mutmeinne olan nefse hitâben:

﴿فَادْخُلِي فِي عِبَادِي﴾

"Kullarımın arasına gir" *(Fecr Sûresi:29)* buyururken: "Dünyâ zindanında ve cesetlerin kalıbında hapsedildikten sonra Na'îm cennetlerine gir ve esfel-i sâfilînde iken şimdi âlâ-i ılliyyîne yüksel" buyurmuş olmaktadır.

Tabî ki bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın tahiyyelerine ve yakınlıklarına elverişli halde yaratılan sa'îdlere nispetledir. Cehennem için yaratılan şakîlerin hâli ise bunun hilâfınadır.

Allâh-u Te'âlâ hem terakkî (yükselme) hem de tenezzül (düşüş) için isti'dâd halketmiştir (kābiliyetler yaratmıştır).

Allâh-u Te'âlâ her dâim insanlara karşı huccet-i bâliğa (kimseye mâzeret beyân etme imkânı bırakmayacak raddeye varmış kuvvetli delil) sahibidir. **Sa'dî Şîrâzî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

گَرَتْ صُورَتِ حَالْ بَدْ يَا نِكُوسْتْ نِگَارَنْدَه دَسْتِ تَقْدِيرِ اُوسْتْ

"Eğer senin (zâhirî ve bâtınî) **hâlinin sûreti iyi ya da kötü** (her nasıl) **ise,** (Hepsi) **O Cenâb-ı Hakk'ın takdîr elinin nakşıdır."**

(Sâ'dî Şîrâzî; Bûstân, bab:5, beyit no:2635)

Yâni; kudret kalemi ezelde her ne yazdıysa, elbette hiç hilâfsız o zuhûra gelir. Hepsi hikmet-i Rabbâniye ve maslahat-ı İlâhiyye altındadır, hâşâ ki abes değildir. O halde gerek tab'ına uygun olsun, gerek olmasın, her halde şükredici olmak gerekir. *(Sûdî, Şerh-i Bûstân:2/173; Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/410)*

Yine böylece bu âyet-i kerîmeler şuna işâret etmektedir ki; **Allâh-u Te'âlâ**'nın sünneti **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e eşyânın hakîkatini hak olarak göstermektir, o da onları öylece haber vermektedir.

Âyet: 44

Ama sonra mümin ve münâfık için bir ibtilâ ve imtihan olsun diye sûret erbâbı zâhirde onları tam tersine görmektedir. Bu durumda mümin kişi hiçbir îtiraz etmeksizin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i bütün sözlerinde, amellerinde ve hallerinde tasdik ederek (doğrulayarak) ve ona teslim olarak îmânında sebat etmekte, bu sebeple de **Allâh-u Te'âlâ** onun îmânına îman ziyâde etmektedir.

Münâfığın ise îtirâzı nedeniyle ayağı kayarak hâli bulanmakta ve nifâkına nifak, körlüğüne körlük eklenmektedir. Zâten bütün işler ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya döndürüleceğine göre müminin hâli O'nun rızâsına rücû edecek, münâfığın işi de O'nun gazabına râci olacaktır.

Rızâ da gazap da **Allâh-u Te'âlâ**'nın lütfunun ve kahrının eserlerindendir. **Allâh-u Te'âlâ** dilediğini yapar ve istediğini hükmeder. Velîlerin mûtekid ve münkirlerinin (evliyâya inananların ve inanmayanların) onlara gelen ilhamlara ve kendilerine verilen hallere karşı davranışları da buna kıyâs edilmelidir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın imtihan ve ibtilâsı kadîm bir sünnettir (ezelî bir âdettir).

Nitekim ilk başta tasavvuf ehlinden bâzılarının bir zâtı sevdikleri, kendisi hakkında güzel îtikat taşıdıkları ve onun tarîkatını hak kabul ettikleri görülmekteyken, daha sonra bir kahır saldırısı gelerek kendi tabiatına uymayan bir şey ona gösterildiğinde o kişinin ökçeleri üzere ters dönerek evvelce sevip saydığı o zâtı ta'n-u tenkitlerine hedef yaptığı müşâhede edilmektedir.

Peki, bu durumda sevgi nerede kalmıştır? Oysa sevgi, lütuf ve kahrın, cemâl ve celâlin toplandığı yüce bir makamdır. Gerçek muhabbet sâhibi sonradan ârız olan hallerden dolayı teşvişe (kalp karışıklığına) kapılmaz.

İşte bundan dolayı sûret erbâbı çoğalmış, mânâ erbâbı ise az kalmıştır. Her mürşid-i kâmile, tarîkatına sarılan ve hidâyetine tâbi olan bir mürid bile kâfîdir.

Allâh-u Te'âlâ <u>Âyet-i Celîlenin Sonunda</u>: (وَإِلَى اللهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ) **"Bütün işler ancak Allâh'a döndürülecektir"** buyurarak, âhirette herkesin Kendi huzûruna çıkacağını ve hesâba çekileceğini, Kendisinin de, her amel edene ameline göre mukâbelede bulunacağını; iyilik yapana ihsânı karşılığında mükâfat vereceğini, kötülük yapanı ise ya cezâlandıracağını ya da bağışlayacağını îlân etmiştir.

Tabî ki bu mânâ âhiret itibarıyladır, dünyâ ile alâkalı olarak düşünüldüğünde ise mânâ:

"Her zaman bütün işler eninde sonunda **Allâh-u Te'âlâ**'ya dönecektir. Dolayısıyla O her şey husûsunda dilediği şekilde tasarrufta bulunur, O'nun emrini reddedecek kimse de yoktur, verdiği karârın peşine düşüp onu bozduracak kimse de yoktur" şeklinde olur.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'nın, üstün hikmetleri nedeniyle insanların birbirleriyle savaşmalarını murâd ettiği ve O'nun her istediğini yapmaya gücü yeten bir Zât olduğu

﴿وَلَوْ شَاءَ اللهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلَكِنَّ اللهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ﴾

"Eğer Allâh (bütün insanların hidâyette birleşmesini) **dileseydi o** (peygamber ola)**nlardan sonraki kimseler,** (ayrılık ve sapıklığa düşmelerine engel olacak) **o açık delillerin kendilerine gelişinin ardından birbirleriyle savaşmazdı, velâkin** (Allâh'ın dilemesiyle) **ihtilâfa düştüler.**

Netîcede onlardan kimi (peygamberlerin dînine uymaya muvaffak kılınıp) **îmân etmiştir, onlardan kimi de** (hak dîne inanmaktan yüz çevirerek) **kâfir olmuştur.**

Şâyet Allâh (onların savaşmamalarını) **dilemiş olsaydı birbirleriyle savaşmazlardı, velâkin Allâh dilediğini yapar.** (Böylece istediğini fazl-u keremiyle hayra muvaffak eder, dilediğini de adâletiyle hidâyetten mahrum eder. Tabî ki O'nun dilemesi, zorlayıcı bir unsur olmayıp, kulun dilemesine bağlıdır.)" *(Bakara Sûresi:253)*

Âyet: 45

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (45)

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ) **Ey o kimseler ki,**(آمَنُوا) **îmân ettiler,** yâni ey müminler!, (إِذَا لَقِيتُمْ) **kavuştuğunuz zaman,** neye? (فِئَةً) **bir topluluğa,** (فَاثْبُتُوا) **hemen sebât edin,** daha, (وَاذْكُرُوا) **zikredin,** kimi? (اللَّهَ) **Allâh'ı,** ne ile? (كَثِيرًا) **çok** (zikretmekle), (لَعَلَّكُمْ) **tâ ki siz,** (تُفْلِحُونَ) **felâh bulasınız.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ey îmân etmiş olan kimseler! (Sizinle savaşmak üzere hazır bulunan) **bir topluluğa kavuştuğunuz zaman,** (kaçmayıp) **sebât edin ve** (harp meydanında) **Allâh'ı çokça zikred**(erek: 'Ey **Allâh**! Onları yardımsız bırak ve onların kökünü kazı' diye duâ ed)**in! Tâ ki siz** (iki cihanda zafer ve sevaplara nâil olup) **felâha erebilesiniz!"**

Î Z Â H Â T

"Beyzâvî, Hâzin, Kurtubî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen: (فِئَةً) kelimesi, mutlak mânâda cemaat demek ise de burada kâfir cemaat kastedilmiştir. Zîrâ burada karşılarında sebat etmeleri emredilen cemaat ancak kâfirlerdir. **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîlede Müslümanlara kâfir düşmanla karşılaştıkları vakitte sebat etmelerini ve bozguna uğramamalarını emretmiştir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«لَا تَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا.»

"Düşmanla karşılaşmayı arzulamayın, fakat onlarla karşılaştığınız zaman sabredin" *(Buhârî, Cihâd:153, no:2863, 3/1102; Müslim, Cihâd, no:1741; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/53; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/351)* buyurmuştur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in düşmanla karşılaşma temennîsini yasaklaması, bu temennîde bir nevî kuvvetine güvenme, kendini beğenme ve düşmanın gücüne kuvvetine önem vermeme gibi durumlar söz konusu olduğundandır ki bu, ihtiyâta muhâlif bir haldir.

Nitekim münâzara âdâbında: "Münâzaraya kalkışan kişi hasmını hakir görmemelidir. Zîrâ hasmı küçümsemek ona değer vermemeye, dolayısıyla ona karşı zayıf sözler sarf etmeye sebep olur ki bu da zayıf düşmanın kendisine gâlip gelmesine sebep olur.

Böylece zayıf kimse kuvvetli, kuvvetli olan da zayıf duruma düşeceğinden, bu gibi beklenmedik şerler daha umûmî zararlar ortaya çıkarır" diye bahsedilmiştir. Demek ki akıllıya düşen, harp ve zorluk değil de af ve âfiyet istemektir, çünkü kimse kendisine ne yapılacağını bilememektedir.

(Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:)

اَوَّلْ شِكَسْتَه بَاشْ كِه اَوْجِ سَرِيرِ مُلْكْ يُوسُفْ پَسْ اَزْ مُجَاوَرَتِ قَعْرِ چَاهْ يَافْتْ

"Başlangıçta (sen de) **kırılmış** (kırık gönüllü) **ol,**
zîrâ saltanat tahtının zirvesine,
Hazret-i Yûsuf kuyu dibinin komşuluğundan sonra nâil olmuştur."

("Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:)

دَانَدُ و پُوشَدْ بَاَمْرِ ذُو الْجَلاَلْ كِه نَبَاشَدْ كَشْفِ رَازِ حَقْ حَلاَلْ

"(Cümle enbiyâ-i 'ızâm ve evliyâ-i kirâm hazarâtı sa'îd ve şakî olanları) **bilir** (ve ayırt ederler), **velâkin** (Allâh-u) **Zülcelâl'in emriyle örter** (gizlerler),

Zîra Hakk Te'âlâ'nın sırrını açmak (halka söylemek) **helâl değildir** (ancak ehline söylerler)." *(Mesnevî-i Mânevî:3/1670)*

Yâni; nasıl ki sen harem dâirene yabancı insan sokmazsın, bu zevât-ı kirâm da İlâhî mahremiyet sarayına öyle câhil ve nâmahrem olan insanları sokmazlar; buna dâir İlâhî ruhsat yoktur. Zîrâ ehli olmayana esrâr-ı İlâhiyye'den bahsetmenin, hınzırın boynuna mücevher takmak gibi olduğu tasavvuf kitaplarında yazılı ve kayıtlıdır sultânım! *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:3/141; Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/732-733)*

Ulemânın bu âyet-i kerîmede emredilen zikrin mânâsı hakkında dört kavli vardır:

Birincisi: "Kalpleriniz korkuya kapıldığı zaman **Allâh**'ı zikredin, zîrâ O'nu zikretmek zor zamanlarda sebâta yardımcı olur" şeklindedir. Gerçekten de zikrullâh insanın kastettiği şeye ulaşması için en büyük yardımcısıdır.

Âyet: 45

Nitekim **Atâ ibni Ebî Müslim** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Abdullâh ibni Revâha** *(Radıyallâhu Anh)* ile vedâlaşırken **İbni Revâha**: "Yâ **Rasûlellâh**! Bana bir şey emret ki onu senden ezberleyeyim" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي مُسْلِمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا وَدَعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدَ اللهِ بْنَ رَوَاحَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ ابْنُ رَوَاحَةَ: يَا رَسُولَ اللهِ! مُرْنِي بِشَيْءٍ أَحْفَظُهُ عَنْكَ؟ قَالَ: «إِنَّكَ قَادِمٌ غَدًا بَلَدًا اَلسُّجُودُ بِهِ قَلِيلٌ فَأَكْثِرِ السُّجُودَ.» قَالَ: زِدْنِي. قَالَ: «اُذْكُرِ اللهَ فَإِنَّهُ عَوْنٌ لَكَ عَلَى مَا تُطَالِبُ.» قَالَ: زِدْنِي. قَالَ: «يَا ابْنَ رَوَاحَةَ! فَلَا تَعْجِزَنَّ إِنْ أَسَأْتَ عَشْرًا أَنْ تُحْسِنَ وَاحِدَةً.» فَقَالَ ابْنُ رَوَاحَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: لَا أَسْأَلُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا.

"Gerçekten sen yarın öyle bir şehre varacaksın ki orada secde azdır, sen orada çok secde yap" buyurdu.

O: "Bana emrini ziyâde et" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allâh'ı zikret, çünkü o** (zikir) **istediğin şeye ulaşman için sana yardımcıdır"** buyurdu.

Yine **İbni Revâha**: "Bana emir olarak bir şey daha ilâve et" dediğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ey İbni Revâha! On tâne kötülük yaptığında sakın bir tâne iyi amel işlemekten âciz kalma** (çünkü günahlar bire bir, sevaplar ise bire on yazıldığından o onu dengeler)" buyurdu.

O zaman **İbni Revâha** *(Radıyallâhu Anh)*: "Sana bundan sonra hiçbir şey sormayacağım (bu bana yeterli oldu)" dedi. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:28/120; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/141)*

İkincisi: "Kalplerinizle sebât edin, lisanlarınızla da Rabbinizi zikredin" demektir ki kalp, düşmanla karşılaştığında sâkinleşmeyip dil de dolaştığı için **Allâh-u Te'âlâ** kalbin yakînî îtikad üzere sebât etmesi, lisanın da zikirle sâbit olması için zikri emretmiştir.

Burada yapılacak zikir, bâzı ulemâya göre tekbir getirmektir, bâzılarına göre ise duâda bulunmaktır. Fakat evlâ olan mânâ bu zikri tekbir ve duâ gibi zikrin tüm çeşitlerine şâmil kabul etmektir.

Harp alanında yapılacak duâlar hakkında birçok rivâyet vâriddir. Bunlardan biri, **Tâlût**'un ashâbının söylediği:

﴿رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾

"Ey Rabbimiz! (Cihadın zorluklarına tahammül edebilmemiz için) **üzerimize** (yağmur gibi) **bir sabır boşalt,** (düşmanlarımızın kalplerine korku salıp bizim kalplerimizi güçlendirerek er meydanında) **ayaklarımızı sâbit kıl ve bu kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!"** *(Bakara Sûresi:250)* duâsıdır. Diğer bir duâ da:

«اَللّٰهُمَّ أَنْتَ رَبُّنَا وَرَبُّهُمْ نَوَاصِينَا وَنَوَاصِيهِمْ بِيَدِكَ فَاقْتُلْهُمْ وَاهْزِمْهُمْ.»

"Ey Allâh! Sen bizim de onların da Rabbisin, bizim de onların da perçemlerimiz Senin (kudret) **elindedir, Sen onları katlet ve bozguna uğrat"** *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/13)* şeklindedir ki bu, hadîs-i şerîfte de zikredilmektedir.

Nitekim **Yahyâ ibni Ebî Kesîr** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تَتَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ، فَإِنَّكُمْ لَا تَدْرُونَ لَعَلَّكُمْ تُبْتَلَوْنَ بِهِمْ، وَاسْأَلُوا اللهَ الْعَافِيَةَ، فَإِذَا جَاءُوكُمْ يُبْرِقُونَ وَيُرَجِّعُونَ وَيَصِيحُونَ، فَالْأَرْضَ الْأَرْضَ جُلُوسًا، ثُمَّ تَقُولُوا: اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا وَرَبَّهُمْ، نَوَاصِينَا وَنَوَاصِيهِمْ بِيَدِكَ، وَإِنَّمَا تَقْتُلُهُمْ أَنْتَ، فَإِذَا دَنَوْا مِنْكُمْ فَثُورُوا إِلَيْهِمْ، وَاعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ الْبَارِقَةِ.»

"Düşmanla karşılaşmayı temennî etmeyin, çünkü siz bilemezsiniz, belki de onlar sebebiyle belâya uğratılırsınız. Allâh'tan âfiyet isteyin. Ama onlar size gürültülü sesler çıkararak, (marş gibi) **teğannîli şeyler söyleyerek ve bağırarak gelirlerse oturup yere yapışın, toprağa yönelin, sonra:**

«اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا وَرَبَّهُمْ، نَوَاصِينَا وَنَوَاصِيهِمْ بِيَدِكَ، وَإِنَّمَا تَقْتُلُهُمْ أَنْتَ.»

'Ey bizim de Rabbimiz, onların da Rabbi olan Allâh! Onların perçemleri de, bizim perçemlerimiz de Senin (kudret) **elindedir, onları ancak Sen katledebilirsin' deyin. Size yaklaştıkları zaman hemen onların üzerine sıçrayın. Şunu da bilin ki, cennet kılıçların parıltısı altındadır."** *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:9513, 5/247-248; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/141)*

Harp ânında yapılan duânın reddedilmeyeceğine dâir hadîs-i şerîf de mevcuttur. Nitekim **Sehl ibni Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

Âyet: 45

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«ثِنْتَانِ لَا تُرَدَّانِ؛ اَلدُّعَاءُ عِنْدَ النِّدَاءِ وَعِنْدَ الْبَأْسِ حِينَ يُلْحِمُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا.»

"İki duâ reddolunmaz; birisi ezan ânında yapılan duâdır, diğeri harp esnâsında insanlar birbirini yere yıkmaya başladığı zaman (yapılan duâdır)" *(Ebû Dâvûd, Cihâd:41, no:2540, 3/1100; Hâkim, el-Müstedrek:1/198; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/141)* buyurmuştur.

Üçüncüsü: "Ey müminler! **Allâh-u Te'âlâ**'nın size dünyâda düşmanlara karşı yardım edeceği, âhirette de sevap vereceğine dâir vaadini birbirinize anlatın ki bu sizi kıtalde sebâta teşvik edici olsun" şeklindedir ki bu üç mânâ zikrin dillè yapılmasına göredir.

Dördüncüsü: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın size vaad ettiği yardımı kalbinizden geçirin ve O'nun yardımını dâimâ gözleyici olun" şeklindedir ki buna göre âyet-i kerîmeden kalp zikri kastedilmektedir.

Her hâlükârda bu mânâlardan herhangi birini harp sahasında tatbik edebilmek kuvvetli bir şecaat (cesurluk), güçlü bir mârifet (Allâh-u Te'âlâ'yı bilmek) ve üstün bir basîret (şuur) ister. Ancak bu mânâlar içerisinden en zâhir olanı, lisanın kalbe muvâfık şekilde zikirde bulunmasıdır.

Müfessirlerin beyânı vechile; bu âyet-i kerîmede dikkat çekilen en önemli husus, kulun hiçbir iş nedeniyle hattâ savaş gibi en çok meşgul edici ve tehlikeli bir şey sebebiyle bile Rabbini zikretmekten geri durmaması, zor zamanlarda ancak Rabbine sığınması ve O'nun lütfuna güvenerek bilkülliye (bütünüyle) sâdece O'na yönelmesinin lüzûmudur. Zîrâ böyle bir yerde **Allâh-u Te'âlâ**'yı zikretmek O'na karşı olan muhabbetin en kuvvetli delillerindendir.

Nitekim câhiliyet şâirleri harp ânında oklar uçuşurken ve kılıçlar vuruşurken bile kendileri gibi bir mahlûk olan sevgililerini nasıl hatırladıklarını şiirlerinde dile getirerek onlara karşı sevgilerini ızhâr etmeye (açıklamaya) çalışmışlardır. Oysa en çok sevilmesi ve en fazla zikredilmesi gereken Zat ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır.

Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Zikri terk etmek husûsunda bir kişiye ruhsat verilecek olsaydı elbette bu ruhsat **Zekeriyyâ** *(Aleyhisselâm)*a verilirdi. Hâlbuki **Allâh-u Te'âlâ** ona:

﴿أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ﴾

"Bir işâret dışında üç gün (boyunca) **insanlarla konuşamayacaksın. Ama** (insanlarla konuşmaktan dilin tutukken bile, bir mûcize olarak sana) **Rabbini** (anma müsâadesi verilecektir, o halde O'nu dilden ve gönülden) **çokça zikret, akşam ve sabah da** (namaz kılarak ve 'Sübhânellâh' diyerek) **tesbîhte bulun"** *(Âl-i İmrân Sûresi:41)* buyurmuştur. Yine böylece harpte bulunan adama zikretmeme ruhsatı verilirdi. Hâlbuki **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللهَ كَثِيرًا﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! (Sizinle savaşmak üzere hazır bulunan) **bir topluluğa kavuştuğunuz zaman,** (kaçmayıp) **sebât edin ve** (harp meydanında) **Allâh'ı çokça zikredin"** buyurmuştur. *(Kurtubî, 10/39)*

Kâ'bü'l-Ahbâr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

"**Allâh-u Te'âlâ** katında Kur'ân okumaktan ve zikretmekten daha sevgili hiçbir şey yoktur. Böyle olmasa insanlara namazı ve cihâdı emretmezdi. Görmüyor musunuz ki **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! (Sizinle savaşmak üzere hâzır bulunan) **bir topluluğa kavuştuğunuz zaman,** (kaçmayıp) **sebât edin ve** (harp meydanında) **Allâh'ı çokça zikredin! Tâ ki siz felâha erebilesiniz"** buyurmuştur." *(İbni Ebî Hâtim:5/1711; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/140)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle demiştir:

"**Allâh-u Te'âlâ** en meşgul olduğunuz zamanda bile, kılıç kılıca çarpıştığınız anda dahî size zikretmeyi farz kıldı." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/140)*

Ebû Câfer *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

"Amellerin en zoru üç şeydir; her hâlükârda **Allâh-u Te'âlâ**'yı zikretmek, adâleti nefsine uygulayabilmek ve mal husûsunda kardeşine iyilik edebilmektir." *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:3/183; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/140)*

Harpte yapılacak zikrin nasıl yapılacağına gelince; bu zikrin gizli yapılması gerekir. Çünkü zikreden kişi tek ise harp sahasında seslice zikretmesi istenmeyen kötü bir iştir.

Nitekim **Abdullâh ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

Âyet: 45

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَتَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ وَاسْأَلُوا اللهَ الْعَافِيَةَ فَإِنْ لَقِيتُمُوهُمْ فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللهَ كَثِيرًا، فَإِذَا جَلَبُوا وَصَيَّحُوا فَعَلَيْكُمْ بِالصَّمْتِ.»

"Düşmanla karşılaşmayı temennî etmeyin, Allâh'tan âfiyet isteyin! Ama onlarla karşılaşırsanız sebât edin ve Allâh'ı çok zikredin, onlar patırtı gürültü yaparlarsa siz sessiz durun" buyurmuştur. *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:9518, 5/250; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:9/153; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef:12/461; İbni Ebî Hâtim:5/1711; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:48, 50; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/140)*

Ebû Dâvûd, Kays ibni Ubâd *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "**Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbı üç yerde; savaş ânında, Kur'ân okunurken ve cenâzelerde ses kısmayı müstehap sayarlardı." *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/40; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef:12/462; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:9/153)*

İbni Ebî Şeybe de **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediğini tahrîc etmiştir:

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* üç yerde; cenâzede, iki ordu karşılaştığında ve Kur'ân kıraati esnâsında ses yükseltmeyi kerih görürdü." *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef:3/274, 10/530; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/142)*

Yine böylece **Hâkim, Ebû Mûsâ** *(Radıyallâhu Anh)*ın şu sözünü sahih olarak ihrâc etmiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* savaş ânında ses yapmayı mekruh sayardı." *(Hâkim, el-Müstedrek:2/116; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/142)*

İbni Ebî Şeybe'nin tahrîcine göre **Atâ** *(Radıyallâhu Anh)*: "Savaş ânında sessizce zikretmek vâciptir" demiş sonra bu âyet-i kerîmeyi okumuştur. *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef:12/462; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/141)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen: (وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) **"Allâh'ı çokça zikredin! Tâ ki siz** (iki cihanda zafer ve sevaplara nâil olup) **felâha erebilesiniz"** kavl-i şerîfi, müminlere harp esnâsında ve zora düştükleri yerlerde tekbîr ve tehlil gibi zikirleri çokça yapmalarını ve:

﴿رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾

"Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır boşalt, ayaklarımızı (er meydanında) **sâbit eyle ve kâfirler gürûhuna karşı bize yardım eyle"** *(Bakara sûresi:250)* diyenler gibi, müminlerin nusreti ve kâfirlerin mahrumiyeti için:

Âyet: 45

"Ey **Allâh**! Onları yardımsız bırak ve onların kökünü kazı" diye duâ etmelerini emretmiş ve böyle yapmaları hâlinde onlara umduklarına nâiliyet ve korktuklarından emniyet vaad etmiştir.

Burada şu hususlara dikkat çekilmiş olmaktadır ki; hiçbir şey kulu **Allâh**'ın zikrinden alıkoymamalıdır, kul zorluklar ânında kalbi boş bir vaziyette bütünüyle **Allâh-u Te'âlâ**'ya yönelip sığınmalı ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın lütfunun hiçbir halde kendisinden ayrılmadığına güvenmelidir. Burada, zararları def edip menfaatleri celbetme husûsunda zikrullâhın çok büyük tesiri olduğuna da ayrıca tembihte bulunulmuştur.

(Farsça bir beyitte şöyle denilmiştir:)

تُو بَهَرْ حَالِی كِه بَاشِی رُوز و شَبْ يَكْ نَفَسْ غَافِلْ مَبَاشْ اَزْذِكْرِ رَبْ
دَرْ خُوشِی ذِكْرِ تُو شُكْرِ نِعْمَتَسْتْ دَرْ بَلاَهَا اِلْتِجَا بَا حَضْرَتَسْتْ

"Gündüz-gece her halde (hastalıkta, sağlıkta, kederde, neşede her vakitte) **sen, Bir nefes** (bile) **gâfil olma Rabb'in**(den ve Rabb'in)**in zikrinden.**

Hoşlukta zikretmen (o hoşluğun) **nîmet**(in)**e şükürdür, Belâlarda** (ve musîbetlerde ise) **Hazret-i Hakk'a ilticâdır."**

Hikmet sâhibi kimselerden biri: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın dünyâda öyle cennetleri vardır ki oralara girenin hayâtı rahat olur. Oralar da zikir meclisleridir" demiştir.

Gerçekten zikir meclisleri meleklerin dahî rağbet ettikleri meclislerdir.

Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ لِلّٰهِ سَيَّارَةً مِنَ الْمَلَائِكَةِ يَطْلُبُونَ حِلَقَ الذِّكْرِ فَإِذَا أَتَوْا عَلَيْهِمْ حَفُّوا بِهِمْ ثُمَّ بَعَثُوا رَائِدَهُمْ إِلَى السَّمَاءِ إِلَى رَبِّ الْعِزَّةِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فَيَقُولُونَ: رَبَّنَا! اَتَيْنَا عَلَى عِبَادٍ مِنْ عِبَادِكَ يُعَظِّمُونَ آلَائَكَ وَيَتْلُونَ كِتَابَكَ وَيُصَلُّونَ عَلَى نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيَسْأَلُونَكَ لِآخِرَتِهِمْ وَدُنْيَاهُمْ فَيَقُولُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: غَشُّوهُمْ رَحْمَتِي. فَيَقُولُونَ: يَا رَبِّ! إِنَّ فِيهِمْ فُلَانًا الْخَطَّاءَ إِنَّمَا اعْتَنَقَهُمُ اعْتِنَاقًا. فَيَقُولُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: غَشُّوهُمْ رَحْمَتِي فَهُمُ الْجُلَسَاءُ لَا يَشْقَى بِهِمْ جَلِيسُهُمْ.»

Âyet: 45

"Şüphesiz Allâh'ın seyyar dolaşan melekleri vardır ki onlar zikir halkalarını ararlar. Onların yanına vardıkları zaman kendilerini kuşatırlar. Sonra elçilerini semâya; Rabbü'l-izzet Tebârake ve Te'âlâ'ya (yâni mekândan münezzeh olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrettiği makāma) **gönderirler.**

Bunun üzerine onlar: 'Ey Rabbimiz! Biz Senin kullarından birtakımlarının yanına vardık ki Senin nîmetlerini büyük tutuyorlardı, Kitabını okuyorlardı, peygamberin Muhammed Sallâllâhu Aleyhi ve Selleme salât ediyorlardı, âhiretleri ve dünyâları için Senden istekte bulunuyorlardı' derler.

Tebârake ve Te'âlâ da: 'Onları rahmetimle bürüyün' buyurur. Bu sefer onlar: 'Onların arasında falan günahkâr kimse var, o ancak (başka bir işi nedeniyle) **onlarla içli-dışlı olmuştur' derler.**

Tebârake ve Te'âlâ da: 'Onları rahmetimle bürüyün, onlar (Benim mânevî) **meclis arkadaşları**(m)**dır, onlarla oturan mahrum olmaz' buyurur."**
(Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:16769, 10/77; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/352)

"Envârü'l-meşârık" isimli eserde zikredildiğine göre; zikrin kendisi müstehap olduğu gibi zikir ehlinin halkalarına girip oturmak da müstehap bir ameldir.

(Yerine göre teşrîk tekbirleri, sabah ve yatsı namazlarından sonra "Fa'lem ennehû" ile başlayan tevhîd zikri ve hacdaki telbiye gibi) yüksek sesle yapılan zikirler mübtedîlerin (mânevî yola yeni başlayanların) kalbinde yerleşmiş olan düşünceleri koparma bakımından daha tesirlidir.

Ayrıca bu sâyede insanlar evlerde, ocaklarda duydukları zikir bereketiyle dînî ızhar etme fırsatını bulurlar. Onların zikir seslerini duymuş olan yaş-kuru her şey kıyâmet günü kendilerinin lehine şâhitlikte bulunur. Hele de gâfilleri uyarmak ve fâsıklara doğru yolu buldurmak niyetiyle, avam insanların gâfillerinin çokça bulunduğu yerlerde yapılan sesli zikrin çok fazîleti vardır.

Bir fetvâda şöyle buyrulmuştur: "Bir insanın günah işlenen bir meclis-te (bulunma zorunluluğu var iken, zikri bırakmasındansa): 'Onlar fısk-u fücûrla meşgul oluyorlar, ben de zikirle meşgul olacağım' niyetiyle zikretmesi, çarşı-pazarda yapılan zikir gibi diğerlerinden daha fazîletli olur."

Bir zikir meclisinde bulunmak, evvelce bulunulan yetmiş kötü meclise keffâret olur.

Hadîs-i şerîflerde insanın, **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikrolunmadığı ve peygamberi **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e salevât okunmadığı meclislerde oturması yasaklanmıştır ve o meclisin kıyâmet günü kendisine hasret (pişmanlık vesîlesi) olacağı bildirilmiştir.

Ama insan böyle bir mecliste bulunmuşsa bunun keffâreti olarak oradan zikir üzere kalkmalıdır. Nitekim yüce sahâbî **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ جَلَسَ فِي مَجْلِسٍ فَكَثُرَ فِيهِ لَغَطُهُ فَقَالَ قَبْلَ أَنْ يَقُومَ مِنْ مَجْلِسِهِ ذَلِكَ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا كَانَ فِي مَجْلِسِهِ ذَلِكَ.»

"Her kim bir mecliste oturur da orada (boş ve) **gürültülü konuşmaları çok olursa, o kişi oturduğu o yerden kalkmadan önce:**

«سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.»

'Ey Allâh! Seni tesbih ederim ve Sana hamdederim, Senden başka hiçbir ilâh bulunmadığına şâhitlik ederim, Senden mağfiret dilerim ve Sana tevbe ederim' derse mutlaka o kişinin o meclisinde olan şeyler kendisi için bağışlanır." *(Tirmizî, De'avât:39, no:3433, 5/494; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/352)*

Artık akıllı kişiye gereken; dâimâ, özellikle de mübârek vakitlerde dilini zikir, duâ ve istiğfar ile yaş tutmasıdır.

Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunduğuna göre:

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ بَعْثًا قِبَلَ نَجْدٍ فَغَنِمُوا غَنَائِمَ كَثِيرَةً وَأَسْرَعُوا الرَّجْعَةَ فَقَالَ رَجُلٌ مِمَّنْ لَمْ يَخْرُجْ: مَا رَأَيْنَا بَعْثًا أَسْرَعَ رَجْعَةً وَلَا أَفْضَلَ غَنِيمَةً مِنْ هَذَا الْبَعْثِ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى قَوْمٍ أَفْضَلَ غَنِيمَةً وَأَسْرَعَ رَجْعَةً؟ قَوْمٌ شَهِدُوا صَلَاةَ الصُّبْحِ ثُمَّ جَلَسُوا يَذْكُرُونَ اللهَ حَتَّى طَلَعَتْ عَلَيْهِمُ الشَّمْسُ أُولَئِكَ أَسْرَعُ رَجْعَةً وَأَفْضَلُ غَنِيمَةً.»

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Necd** tarafına bir müfreze gönderdi, onlar da birçok ganîmetler elde ederek çabucak döndüler. O zaman onlarla birlikte çıkmayanlardan bir adam:

Âyet: 45

"Bunlardan daha çabuk dönüp de daha fazla ganîmet alan hiçbir seriye görmedik" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Ben size onlardan daha fazla ganîmet elde edip daha çabuk dönen bir kavim göstereyim mi? Onlar sabah namazında hâzır bulunmuş, sonra da üzerlerine güneş doğuncaya kadar oturup Allâh'ı zikretmiş olan bir kavimdir. İşte (harpten) **dönüşleri daha çabuk,** (elde ettikleri) **ganîmetleri de daha fazla olanlar ancak onlardır"** *(Tirmizî, De'avât:109, no: 3561, 5/559; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/352-353)* buyurmuştur.

İşte bu hadîs-i şerîfte geçen namaz, "İşrak namazı"dır ki bu namazın kılındığı vakit, kuşluk vaktinin ilk zamânıdır. Güneş doğduktan (ve kerahat vakti çıktıktan) sonra bu namazı kılana tam bir hac ve umre sevâbı vardır.

Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى الْغَدَاةَ فِي جَمَاعَةٍ ثُمَّ قَعَدَ يَذْكُرُ اللهَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ كَانَتْ لَهُ كَأَجْرِ حَجَّةٍ وَعُمْرَةٍ.» قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «تَامَّةٍ تَامَّةٍ تَامَّةٍ.»

"Her kim sabah namazını cemaatle kılar da sonra güneş doğuncaya kadar oturup Allâh'ı zikrederse, sonra da iki rekât namaz kılarsa, o kişi için bir hac, bir umre ecri gibi (sevap) **olur"** buyurmuş, peşi sıra da (bir mübâleğa yaptığı zannedilmesin diye tekid için): **"Eksiksiz, tam, tam"** buyurmuştur. *(Tirmizî, Salât:412, no:586, 2/481; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/353)*

"Şerh-i Mesâbîh"de zikredildiğine göre; hadîs-i şerîfte geçen: **"Sonra güneş doğuncaya kadar oturup Allâh'ı zikrederse"** ifâdesi o vakitte müstehap olan amelin, Kur'ân-ı Kerîm okumak değil de zikrullâh (Allâh'ı zikirle meşgul olmak) olduğuna delâlet etmektedir. Zîrâ o zaman dilimi çok şerefli bir vakittir, o vakitte zikre devâm etmenin insanın nefsine çok büyük tesiri vardır.

"Cem'u'l-'ulûm" kitabından naklen **"el-Minye"** isimli eserde zikredildiğine göre: "Fecirden (imsaktan) güneş doğuncaya kadar olan vakitte zikrullâh kıraatten evlâdır."

"el-Kınye" isimli eserde zikredildiğine göre: "Namazın yasak olduğu vakitlerde Kur'ân okumaktansa, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e salât-ü selâmda bulunmak, duâ ve tesbih yapmak daha fazîletlidir."

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

«أَلَا اَدُلُّكُمْ عَلَى سَاعَةٍ مِنْ سَاعَاتِ الْجَنَّةِ، اَلظِّلُّ فِيهَا مَمْدُودٌ، وَالرِّزْقُ فِيهَا مَقْسُومٌ، وَالرَّحْمَةُ فِيهَا مَبْسُوطَةٌ، وَالدُّعَاءُ مُسْتَجَابٌ؟ مَا بَيْنَ طُلُوعِ الْفَجْرِ اِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ.»

"Ben size cennet saatlerinden bir saat göstereyim mi ki onda gölge uzamaktadır, rızık dağıtılmaktadır, rahmet yayılmaktadır, duâ da kabul olunmaktadır; işte o vakit fecrin doğuşundan (imsâk vaktinden) **güneş doğuşuna kadar olan zamandır."** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/353; Rabî'ü'l-ebrâr:1/6)*

Ali el-Murtezâ *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

قَالَ عَلِيُّ الْمُرْتَضَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مَرَّ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِعَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَهِيَ نَائِمَةٌ فَحَرَّكَهَا بِرِجْلِهِ فَقَالَ: «قُومِي لِتُشَاهِدِي رِزْقَ رَبِّكِ وَلَا تَكُونِي مِنَ الْغَافِلِينَ، اِنَّ اللهَ يَقْسِمُ اَرْزَاقَ الْعِبَادِ بَيْنَ طُلُوعِ الْفَجْرِ اِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ.»

"Bir kere **Nebî** *(Aleyhisselâm)* güneş doğmadan önce uyuya kalan **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*nın yanından geçerken onu ayağıyla dürterek:

"Kalk da Rabbinin rızkını müşâhede et, gâfillerden olma! Şüphesiz ki Allâh kulların rızıklarını fecrin doğuşundan (imsâk vaktinden) **güneş doğuşuna kadar olan zamanda taksim eder"** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/353; Rabî'ü'l-ebrâr:1/6)* buyurdu."

Tehlil ve tesbîhin sâdece kalple olanının mı yoksa huzûr-u kalple birlikte lisânen olanın mı efdal olduğu husûsunda ihtilâf edilmiştir.

Birinci görüşü tercih edenler: "Gizli amelin efdal olduğu"nu delil olarak öne sürmüşler, ikinci görüşü tercih edenler ise: "Lisânın karışmasında amelin daha çok olacağı, bunun da sevâbın daha fazla olmasını gerektireceği" görüşünü beyân etmişlerdir. Sahih olan ikinci görüştür. **"Müslim Şerhi"**nde **Nevevî** *(Rahimehullâh)* böylece zikretmiştir.

Bu âyet-i kerîmede emredilen "Zikr-i kesîr (çok zikir)", kalbin safâsıyla yâni **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyden arınmış olduğu halde yapılan zikirdir ki kalbin safâsı ârif olan bir kulun dünyâdaki cenneti sayılır. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikri sâyesinde ârif kişi nefs-i emmârenin cehennemini geçer, huzur na'îmine yükselir.

Ebû Bekr-i Ferğânî *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır:

Âyet: 45

"Bâzı günlerde ben kâfileden geri düşüyordum, o zaman: 'Yâ Rabbi! Bana İsm-i Âzamı öğretsen (de onu zikrederek ihtiyaçlarımı görsem)' dedim. Bunun üzerine yanıma iki kişi girdi, biri diğerine: 'İsm-i Âzam 'Yâ **Allâh**' demendir' deyince ben çok sevindim fakat o: 'Senin dediğin gibi değil, lâkin deniz dalgaları içerisinde **Allâh**'tan gayri kimsesi kalmayanın dediği gibi dosdoğru bir sığınma ile ve zorda kalma hâlini açıklayarak' dedi. (O zaman ben bu işin öyle kolay olmadığını anladım.)"

Şu bilinsin ki; bu âyet-i kerîmede emredilen cihâd, tâatlerin en büyüklerindendir. Bundan dolayı mücâhidin burnuna giren toz cehennem dumanıyla birleşmez. Mücâhidin attığı bir adımla bir günahı bağışlanır, diğer adımına karşılık ise bir hasene yazılır.

Lâkin mücâhide gereken, niyetini doğrultması ve harp sahalarında sebat etmesidir. Zîrâ erlerin kadr-ü kıymetleri ancak kalbin ve ayağın sebâtıyla belirginleşir.

Nitekim **Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefat haberiyle sarsıldığı anda hiçbir tereddüde mâruz kalmaksızın:

«مَنْ كَانَ يَعْبُدُ مُحَمَّدًا فَإِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ مَاتَ، وَمَنْ كَانَ يَعْبُدُ اللهَ فَإِنَّ اللهَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ.»

"Kim Muhammed'e ibâdet ediyorduysa şüphesiz ki Muhammed ölmüştür. Ama her kim Muhammed'in Rabbine ibâdet ediyorduysa şüphesiz ki O diridir, ölmez" diyebilmiştir. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/353)*

Yine böylece cihatta bulunan kişi mâsiyetler işlemekten ve zulümden sakınmalıdır. Zîrâ düşmanlara gâlibiyet cismânî kuvvet, sayı ve silah çokluğuyla değil ancak kudsî kuvvet, İlâhî teyid ve destek iledir.

Görülmez mi ki **Allâh-u Te'âlâ Bedir** gazvesinde azınlıkta olan müminleri çoğunluk sâhibi olan kâfirlere karşı meleklerle teyid etmiştir. Takvâya riâyet ederek sabr-u sebat ile **Allâh** yolunda cihâd edenler kesinlikle düşmanlarına gâlip gelmişler ve yüksek derecelere ermişlerdir.

(Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:)

كِه شِتَابْ چُو صَرْصَرْ كِه قَرَارْ چُو كُوهْ كِه نَشِيبِ كَبُوتَرْ كِه فَرَازِ عِقَابْ

"Bâzen sarsar rüzgârı gibi süratli, bâzen de dağ gibi sâkin (olursun), **Bâzen güvercin gibi alçaklara** (inersin), **bâzen de kartal gibi yükseklere** (çıkarsın)!"

Yâni; sen her dâim bir hal üzere değilsin, bu çeşit çeşit hareketlerden dolayı da murâdından bir şey kaybetme, sen onu arıyorsun lâkin biliyor musun o aradığın nedir?

O şey "Makām-ı elest (Kāl-û Belâ bezmi)"dir; orada, huzûr-i Cânân'da Cemâl-i Pâk-i İlâhî müşâhedesiyle olan aşk ve muhabbetinden gelen lezzet ve şevktir. Şimdi onu ararsın, şuraya buraya koşup gitmekliğin onun içindir, güzellere meyledip peşisıra gitmen de onun içindir. Bu aşk ki sende vardır, elbette bir gün bulursun, görürsün **Azîz**'i azîzim! *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/733-734)*

İskender, ordusunu teftiş ederken karşısına topal bir at üzerinde bulunan bir adam çıkınca o adamın ordudan iskātını emretmiş, bunun üzerine adam gülünce **İskender** onun öyle bir yerde gülmesini önemseyerek:

"Ben seni ordudan ayırdım sen hâlâ gülüyorsun" demiş. Adam da: "Senin şaşılacak hâline gülüyorum ki, senin altında kaçma âleti, benim altımda ise sebât âleti bulunmakta, hâlâ beni ayırıyorsun" deyince onun bu sözü **İskender**'in çok hoşuna giderek kendisini ayırmamıştır.

Şu bilinsin ki; azgın fırkaların bir görünen kısmı vardır ki onlar kâfir tâifeler ve fâcir topluluklardır. Bir de görünmeyen tarafı vardır ki onlar nefsânî kuvvetlerdir. Mümin kimse görünen azgınların zuhûru zamânında sebat etmekle memur olduğu gibi, bâtınî bâğî kuvvetlerin (görünmeyen azgın güçlerin) baş göstermesi ânında da nefisle cihâda devâm ederek sebât etmekle emrolunmuştur.

Kâfirlerle cihat küçük cihat, nefisle cihat ise en büyük cihat sayılmıştır. En büyük olan, küçük olandan elbette ki efdal olur. Bundan dolayı büyük cihatta öldürülen sıddîk, küçük cihatta katlolunan ise şehîd olur. Sıddîk ise şehîdin fevkındedir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ﴾

"İşte onlar Allâh'ın kendilerine in'âm ettiği peygamberler, sıddîklar ve şehitlerle berâberdir" *(Nisâ Sûresi:69)* buyurmuştur.

Yaratılıştan gelen karanlıklardan kurtulup cihâd türlerinin en büyüklerinden olan zikrin nurlarına ermek, kulların Rabbine ulaşma yolunda attıkları adımların en süratlisidir. **Allâh-u Te'âlâ**'dan bizi, zikrin ve tevhîdin hakîkatleriyle hakîkatlendirmesini niyâz ederiz.

Âyet: 45

Allâh-u Te'âlâ Âyet-i Celîlenin Sonunda: (لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ) **"Tâ ki siz felâha erebilesiniz"** buyurarak, harp meydanında çok zikretmenin dünyâda yardıma, âhirette de sevâba dolayısıyla iki cihanda zafer ve sevaplara nâiliyete sebep olacağını açıklamıştır.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Harpten kaçmanın cezâsının Allâh-u Te'âlâ'nın gazabına uğramak olduğu

﴿وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾

"Harb için (daha uygun bir yere çekilmek üzere) **yerini bırakan**/(savaştıklarından daha önemli başka bir fırkayla) **savaşa yönelen/harp** (taktiği uygulamak) **için** (bozguna uğramış da geri kaçıyormuş gibi gösterip ânîden hücûm etmek üzere savaş meydanından) **kenara çekilen/ ya da** (Müslümanlardan) **diğer bir cemaate katıl**(ıp birlikte savaş)**an kimse dışında işte o** (kâfirlerle harbedildiği) **gün her kim onlara arkasını döndürür** (de firar eder)**se muhakkak ki o kişi Allâh'tan** (gelen) **pek büyük bir gazapla dönmüş olur.**

Onun (dünyâda harpten kaçarak ölümden kurtulmak için sığındığı yere karşılık, âhiretteki) **barınağı ise ancak cehennemdir. O ne kötü varılacak yer olmuştur!"** *(Enfâl Sûresi:16)*

Çok zikretmenin emredildiği âyet-i kerîmeler:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا اللهَ ذِكْرًا كَثِيرًا﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Allâh'ı (vakitlerinizin ekserîsinde takdîs, tehlîl ve tahmîd gibi birçok övgü çeşitleriyle) **çokça anarak zikredin!"** *(Ahzâb Sûresi:41)*

﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللهِ وَاذْكُرُوا اللهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾

"Artık o namaz bitirildiği zaman, hemen yer(yüzün)**de dağılın, Allâh'ın fazlından** (kârınızı) **arayın ve Allâh'ı** (anmayı sâdece namaza tahsis etmeyip, tüm hallerinizde O'nu) **çokça zikredin, tâ ki siz** (iki cihan saâdetine kavuşarak) **felah** (ve kurtuluş)**a erişebilesiniz!"** *(Cumâ Sûresi:10)*

وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ
رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا ۭ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ۚ ﴿٤٦﴾ وَلَا تَكُونُوا
كَالَّذِيْنَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَّرِئَاۗءَ النَّاسِ
وَيَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۭ وَاللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُوْنَ مُحِيْطٌ ﴿٤٧﴾
وَاِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ اَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ
الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَاِنِّىْ جَارٌ لَّكُمْ ۚ فَلَمَّا تَرَاۗءَتِ الْفِئَتٰنِ
نَكَصَ عَلٰى عَقِبَيْهِ وَقَالَ اِنِّىْ بَرِيْۗءٌ مِّنْكُمْ اِنِّىْٓ اَرٰى
مَا لَا تَرَوْنَ اِنِّىْٓ اَخَافُ اللّٰهَ ۭ وَاللّٰهُ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾ اِذْ
يَقُوْلُ الْمُنٰفِقُوْنَ وَالَّذِيْنَ فِىْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ غَرَّ هٰٓؤُلَاۗءِ
دِيْنُهُمْ ۭ وَمَنْ يَّتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَاِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٤٩﴾
وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ يَتَوَفَّى الَّذِيْنَ كَفَرُوا ۙ الْمَلٰۗىِٕكَةُ يَضْرِبُوْنَ
وُجُوْهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْ ۚ وَذُوْقُوْا عَذَابَ الْحَرِيْقِ ﴿٥٠﴾ ذٰلِكَ
بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ۙ ﴿٥١﴾
كَدَاْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۭ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ
فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوْبِهِمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿٥٢﴾

Âyet: 46

﴿ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا ۚ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (46)

(وَاَطِيعُوا) **İtaat edin,** kime? (اَللّٰهَ) **Allâh'a,** daha, (وَرَسُولَهُ) **Rasûlüne,** (وَلَا تَنَازَعُوا) **çekişmeyin,** (فَتَفْشَلُوا) **sonra korkuya kapılırsınız,** daha, (وَتَذْهَبَ) **gider,** ne? (رِيحُكُمْ) **rüzgârınız,** (وَاصْبِرُوا) **sabredin,** (اِنَّ اللّٰهَ) **şüphesiz ki Allâh,** kimlerle berâberdir, (مَعَ الصَّابِرِينَ) **sabredenlerle berâberdir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Cihâda çıkmak ve düşmana karşı sebat etmek gibi tüm emirlerinde) **Allâh'a ve Rasûlüne itaat edin!** (Bedir'e çıkış hakkında yaptığınız gibi görüş ayrılığına düşerek) **çekişmeyin, sonra korkuya kapılırsınız ve** (kuvvetinizi temin etmek üzere arkanızdan esen) **rüzgârınız** (kaybolup) **gider.** (Kâfirlerle muhârebede bozguna uğramamak için) **sabredin! Şüphesiz ki Allâh**(ın yardım ve desteği) **sabredenlerle berâberdir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i celîlede düşmanla karşılaşan müminlere sebât etmelerini ve **Allâh-u Te'âlâ**'yı çokça zikretmelerini emrettikten sonra bu âyet-i kerîmede "**Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne itaat", "Görüş ayrılığına düşmemek" ve "Sabretmek" şeklindeki diğer emirlerini yöneltmiş, sonunda da yardımının sabredenlerle berâber olduğunu müjdelemiştir.

"Semerkandî, Kurtubî, Hâzin, Beyzâvî ve **Nesefî"** tefsirlerinde zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'ya ve **Rasûlü**'ne genel mânâda yâni bütün emirlerine uyup yasaklarından kaçmak husûsunda itaat etmek emredilmişse de, husûsî mânâda cihat konusunda düşmana karşı sebat noktasında itaat emredilmiş ve görüş ayrılığına düşmeleri yasaklanmıştır.

Zîrâ harp meydanında çıkan bir ihtilaf, çekingenliği, zâfiyeti ve korkaklığı mûcip olur. Bu yüzden âyet-i kerîmede: (وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ) **"Çekişmeyin, sonra korkuya kapılırsınız ve** (kuvvetinizi temin etmek üzere arkanızdan esen) **rüzgârınız** (kaybolup) **gider"** buyrulmuştur.

İmâm-ı Mücâhid *(Rahimehullâh)* bu cümle-i celîlede geçen **"Rüzgâr"** hakkında: "Yardımınız gider" mânâsı verdikten sonra: "**Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbı **Uhud** günü çekişince yardımları gitti" demiştir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/215; İbni Ebî Hâtim:5/1712)*

Süddî *(Radıyallâhu Anh)*: "Cüretiniz (cesaretiniz) ve ciddiyetiniz kaybolur" diye mânâ vermiştir.

İmâm-ı Mukātil *(Rahimehullâh)*: "Hiddetiniz" diye tefsir etmiştir.

Ahfeş ve **Ebû Ubeyde** *(Rahimehümellâh)* ise: "Devletiniz" mânâsı vermişlerdir ki buna göre rüzgâr, bir işin istendiği şekilde cereyân etmesi anlamında kabul edilmiştir. Nitekim Araplar işi istediği şekilde rast giden adam hakkında: "Falanın rüzgârı esti" tâbirini kullanırlar.

Katâde ve **İbni Zeyd** *(Radıyallâhu Anhümâ)* ise: "Âyet-i kerîmede geçen: **"Rüzgâr"**, yardım için gelen gerçek rüzgârdır, zîra yardım dâimâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın düşmanların suratına çarpmak üzere gönderdiği rüzgârla gerçekleşir" demişlerdir. *(İbni Ebî Hâtim:5/1712)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«نُصِرْتُ بِالصَّبَا وَأُهْلِكَتْ عَادٌ بِالدَّبُورِ.»

"Ben (Hendek günü) **sabâ rüzgârıyla yardım olundum, Âd kavmi de debûr rüzgârıyla helâk edildi"** *(Buhârî, İstiskā:25, no:988, 1/350; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/41; Beyzâvî, Hâzin, Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/53; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/92)* hadîs-i şerîfi de bu görüşü teyid etmektedir.

Nûman ibni Mukarrin *(Radıyallâhu Anh)* da: "Harp başlayacağı zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gündüzün başında ve sonunda savaşa girmezdi, güneşin zevâl bulmasını, rüzgârların esmesini ve yardımın inmesini beklerdi" demiştir. *(Ebû Dâvûd, no:2655; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef:12/369; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/53; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/92)*

Allâh-u Te'âlâ daha sonra: (وَاصْبِرُوا) **"Sabredin"** buyurarak, bir önceki âyet-i kerîmedeki: (فَاثْبُتُوا) **"Sebat edin"** emrini tekid buyurmuş ve düşmanla karşılaşıldığında bozguna uğrayıp kaçmamalarını müminlere emretmiştir. Sabır zâten her yerde beğenilen bir vasıfsa da, harp alanında sabırlı olmak özellikle takdire şâyândır.

Âyet: 46

Abdullâh ibni Ebî Evfâ *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* düşmanla karşılaştığı bir gün güneş tepe noktasından kayıncaya kadar beklemiş, sonra bir konuşma yapmak üzere ashâbı arasında ayağa kalkarak:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ أَيَّامِهِ الَّتِي لَقِيَ فِيهَا انْتَظَرَ حَتَّى مَالَتِ الشَّمْسُ ثُمَّ قَامَ فِي النَّاسِ خَطِيبًا قَالَ: «أَيُّهَا النَّاسُ! لَا تَتَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ وَسَلُوا اللَّهَ الْعَافِيَةَ فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا وَاعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ ظِلَالِ السُّيُوفِ.» ثُمَّ قَالَ: «اَللَّهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ، وَمُجْرِيَ السَّحَابِ، وَهَازِمَ الْأَحْزَابِ اهْزِمْهُمْ وَانْصُرْنَا عَلَيْهِمْ.»

"Ey insanlar! Düşmanla karşılaşmayı temennî etmeyin, Allâh'tan âfiyet isteyin. Ama onlarla karşılaşırsanız sabredin! Şunu iyi bilin ki gerçekten cennet kılıçların gölgeleri altındadır" buyurduktan sonra: **"Ey Kitap indiren, bulutları yürüten ve düşman topluluklarını hezîmete uğratan Allâh! Onları bozguna uğrat ve onlara karşı bize yardım et"** diye duâda bulunmuştur. *(Buhârî, Cihâd:111, no:2804, 3/1082-1083; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/53; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/92)*

Allâh-u Te'âlâ <u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda</u>: (إِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِينَ) **"Şüphesiz ki Allâh sabredenlerle berâberdir"** buyurarak, yüce Zât'ının, nusret, teyid (yardım, destek) ve muhâfaza bakımından sabreden kullarıyla berâber olduğunu açıklamıştır.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; işârî mânâsı yönünden Müslümanlar için bu âyet-i kerîmede muvâfakat etmek (emre uymak) emredilmektedir. Zîrâ muvâfakat (itâat) dînin aslıdır, muhâlefet ise sapıklığın mayasıdır. Dinde ve akîdede, görüş ve azîmette muvâfakat vâciptir. Bundan dolayıdır ki **Rabbü'l-izzet**; **Allâh**'a, Rasûlüne ve ülü'l-emre itâati ve muvâfakatı birbirine bağlamış, karşı çıkışı ve muhâlefeti ise haram kılmıştır.

Hâris el-Eş'arî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ الْحَارِثِ الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَأَنَا آمُرُكُمْ بِخَمْسٍ، اَللهُ أَمَرَنِي بِهِنَّ؛ اَلسَّمْعُ، وَالطَّاعَةُ، وَالْجِهَادُ، وَالْهِجْرَةُ، وَالْجَمَاعَةُ، فَإِنَّهُ مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ قِيدَ شِبْرٍ فَقَدْ خَلَعَ رِبْقَةَ الْإِسْلَامِ مِنْ عُنُقِهِ إِلَّا أَنْ يَرْجِعَ.»

"Ben size beş şeyi emrediyorum ki onları bana Allâh emretmiştir;

(Allâh ve Rasûlünün yolunda giden idârecilerin sözünü) **dinlemek.**

(Bunların emir ve irşatlarına) **itaat etmek.**

(Allâh düşmanları olan kâfirlerle ve nefs-ü şeytanla) **cihâd etmek.**

(Allâh'ın emrini yaşayamadığınız yerlerden ayrılıp yaşayabileceğiniz yerlere) **hicret etmek.**

Bir de (Ehl-i Sünnet ve'l-)**cemaat** (inancından ayrılmamak)**!**

Şu bir gerçek ki her kim (Ehl-i Sünnet ve'l-)**cemaat** (inancın)**dan bir karış bile ayrılırsa tekrar** (doğru inanca) **dönünceye kadar İslâm ipini boynundan çıkarmış olur.** (Zarûriyâtı dîniyyeden birini inkâr etmişse kâfir olur, değilse Ehl-i Sünnet'ten hâriç olur.)" *(Tirmizî, Emsâl:3, no:2863, 4/545; Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/62)*

Diğer bir hadîs-i şerîfte **Muhammed Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

وَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللهَ، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللهَ، وَمَنْ يُطِعِ الْأَمِيرَ فَقَدْ أَطَاعَنِي، وَمَنْ يَعْصِ الْأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي، وَإِنَّمَا الْإِمَامُ جُنَّةٌ يُقَاتَلُ مِنْ وَرَائِهِ وَيُتَّقَى بِهِ، فَإِنْ أَمَرَ بِتَقْوَى اللهِ وَعَدَلَ فَإِنَّ لَهُ بِذَلِكَ أَجْرًا، وَإِنْ قَالَ بِغَيْرِهِ فَإِنَّ عَلَيْهِ مِنْهُ وَإِنْ أُمِّرَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ مُجَدَّعٌ يَقُودُ كُمْ بِكِتَابِ اللهِ فَاسْمَعُوا لَهُ وَاَطِيعُوا.»

"Bana itaat eden muhakkak ki Allâh'a itaat etmiş olur, bana isyân eden muhakkak ki Allâh'a isyân etmiş olur. Emîre itaat eden muhakkak ki bana itaat etmiş olur, emîre isyân eden (karşı gelen) **ise muhakkak ki bana isyân etmiş olur.**

İmâm (devlet reisi, millet için) **bir kalkandır,** (hem düşmanları Müslümanlara eziyet etmekten, hem de Müslümanları birbirine eziyet etmekten engeller. Kâfirlerle ve azgınlarla) **onun ardında harp yapılır.** (Düşmandan) **onunla korunulur.**

Eğer o, Allâh'tan sakınma ile emreder ve kendisi de âdil davranırsa buna mukābil kendisi için gerçekten büyük bir ecir vardır. Ama eğer bundan gayrisiyle hükmedecek olursa o zaman hiç şüphesiz ki bundan meydan gelecek vebal onun aleyhine olur. (Mecbur durumda kalan memurları ise bundan mesul olmaz.)

Âyet: 46

Eğer sizin başınıza uzuvları kesik bir köle dahi emir seçilse, o kişi sizi Allâh'ın kitâbı(nın ahkâmı)**yla yönettiği sürece onu dinleyin ve itaat edin!"** *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/62-63; Buhârî, Cihâd:108, no:2797, 3/1080; Müslim, Hacc:51, no:1298, 2/944)*

Bu hususta diğer bâzı hadîs-i şerîfler, Nisâ Sûresi 59. âyet-i kerîmenin tefsîrinde (Rûhu'l-Furkān Tefsîri:5/269-278) zikredilmiştir.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmenin sonunda:

﴿وَاصْبِرُوا إِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾

"(Kâfirlerle muhârebede bozguna uğramamak için) **sabredin! Şüphesiz ki Allâh**(ın yardım ve desteği) **sabredenlerle berâberdir"** buyurmuştur ki bunun mânâsı:

«يَتَوَلَّى الْكِفَايَةَ إِذَا حَصَلَ مِنْهُمُ الثَّبَاتُ وَحُسْنُ التَّفْوِيضِ.»

"Kullar sebât edip işlerini Rablerine güzelce ısmarlasalar onlara yeterli gelmeyi O üstlenir" demektir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; rüzgâr **Allâh-u Te'âlâ**'nın memurudur. Bâzen yardım için bâzen de helâk etmek için gönderilir.

Nitekim rivâyet olunduğuna göre; **Hendek** günü **Kureyş, Gatafân, Kurayza**oğulları ve **Nadîr**oğulları **Medîne**'yi muhâsara altına alınca şiddetli bir sabâ rüzgârı eserek onların çadırlarının kazıklarını koparmış, çanaklarını devirmiş, bu sebeple de onlar kaçmaya mecbur kalmışlardı. Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* sabâ rüzgârıyla yardım olunduğunu beyân etmiştir.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

جُمْلَه ذَرَّاتِ زَمِين و آسِمَانْ لَشْكَرِ حَقَّنْدْ گَاهِ اِمْتِحَانْ

بَادْ رَا دِيدِى كِه بَا عَادَانْ چِه كَرْدْ ؟ آبْ رَا دِيدِى كِه دَرْ طُوفَانْ چِه كَرْدْ ؟

"Yerdeki, gökteki bütün zerreler,
Hakk'ın askerleridir imtihân ânında.
Rüzgârı gördün mü, ne yaptı kavm-i Âd'a,
Suyu gördün mü ne etti tufânda?!" *(Mesnevî-i Mânevî:4/783)*

﴿ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (47)

(وَلَا تَكُونُوا) **olmayın,** kimler gibi, (كَالَّذِينَ) **o kimseler gibi ki,** (خَرَجُوا) **çıktılar,** nereden? (مِنْ دِيَارِهِمْ) **yurtlarından,** niçin? (بَطَرًا) **iftihar için,** daha, (وَرِئَاءَ النَّاسِ) **insanlara gösteriş için,** sonra ne yaptılar? (وَيَصُدُّونَ) **alıkoyuyorlar,** neden? (عَنْ سَبِيلِ اللهِ) **Allâh'ın yolundan,** (وَاللهُ) **hâlbuki Allâh,** neyi? (بِمَا يَعْمَلُونَ) **onların yaptıklarını,** nedir? (مُحِيطٌ) **kuşatıcıdır.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Ey Müslümanlar! Nîmetlerinin çokluğundan dolayı şükrü unutan) **o** (şımarık ve riyâkâr) **kimseler gibi olmayın ki, iftihar ve insanlara gösteriş için yurtlarından** (kervanı kurtarma gâyesiyle) **çıkmışlardır ve Allâh'ın yolun**(a uymak)**dan** (insanları) **alıkoymaktadırlar!** (Bilakis siz takvâ ve ihlâs ehlinden olup, Allâh korkusuyla kederli ve üzüntülü olun!) **Oysa Allâh onların yapmakta olduklarını** (ilmiyle çepeçevre) **kuşatıcıdır.** (Hak ettikleri cezâyı da kendilerine verecektir.)"

Î Z Â H Â T

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bundan önceki âyet-i kerîmelerinde cihâdı ve harp sahasında sabr-u sebâtı emrettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde niyeti hâlis kılmayı emretmiştir. Zîrâ amellerin îtibârı ancak niyetlere göredir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ اللَّهَ لَايَنْظُرُ اِلَى صُوَرِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ اِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ.»

"Şüphesiz Allâh sizin sûret (görünüş)**lerinize ve mallarınıza bakmaz velâkin kalplerinize ve amellerinize bakar!"** *(Müslim, Birr:10, no:2564/34, 4/1987; İbni Mâce, Zühd:9, no:4143, 2/1388; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:7832, 3/129; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/92)* buyurmuştur.

Âyet: 47

Yine böylece **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke**'yi fethettiği gün:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ افْتَتَحَ مَكَّةَ: «لَا هِجْرَةَ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ.»

"Artık hicret(in farziyeti) **yoktur, velâkin cihâd ve niyet vardır"** buyurarak niyetin düzgünlüğünün önemine dikkat çekmiştir. *(Buhârî, İhsâr:21, no:1737, 2/651-652; Müslim, no:1353; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/92)*

"Hâzin, Kurtubî ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen: (بَطَرًا) kelimesi, iftihar, şımarıklık ve nîmetlerin sebebiyet verdiği azgınlık anlamına gelmektedir ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın kuluna nîmetleri çoğaldığı zaman o nîmetleri akrânına karşı iftihar için sarf eden ve **Rahmân**'a itaat dışında harcayan kişinin muâmelesine **"Batar"** denilir. Ama o nîmetleri tâat ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsı yolunda harcayanın fiili ise "Şükür" kabul edilir.

İşte **Zeccâc** *(Rahimehullâh)*ın "Batar, nîmet sebebiyle azgınlık yapıp o nîmetin şükrünü terk etmektir" sözünün mânâsı budur.

"Riyâ" ise kötüyü gizleyip güzeli açıklamak ve mâsiyet niyetinde olup kendisini tâat yapıyormuş gibi göstermektir.

İşte bu âyet-i kerîmede müşriklerin iftihar ve riyâ için yâni insanlar kendilerini şecaat ve semâhat (cömertlik) ile yâd etsinler diye hayvan kestikleri, çok adam ve mal toplayıp kalabalık göründükleri ayrıca insanları İslâm'a girmekten men ettikleri beyân edilmiştir. Zâten müfessirlerin beyânı vechile bu âyet-i kerîme **Ebû Süfyân**'ın kāfilesine yardım için **Mekke**'den yola çıkan **Ebû Cehil** ve arkadaşları hakkında nâzil olmuştur.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir**'e doğru hareket ettiği sırada **Ebû Cehil**'in yakın dostu olan **Hufâf el-Kinânî** o zaman **Cuhfe**'ye varmış olan **Ebû Cehil**'e birtakım hediyelerle oğlunu göndererek: "İstersen adamlarımı toplayıp sana yardıma geleyim" diye haber göndermişti.

Ayrıca **Ebû Süfyân** da sâhil yolunu tutup kāfileyi emniyete aldıktan sonra **Kureyş**'e: "Siz kāfilenizi korumak için çıkmıştınız, şimdi bir tehlike kalmadı, artık geri dönün" diye mektup yazmıştı. Fakat taşkınlığı ve gösterişi şiâr edinen **Ebû Cehil**:

"**Muhammed**'in sandığı gibi biz **Allâh** ile savaşıyorsak vallâhi bizim **Allâh**'a karşı gücümüz yetmez. Ama insanlarla savaşıyorsak vallâhi bizim diğer insanlara karşı kuvvetimiz tamdır.

Vallâhi **Bedir**'e varıp orada üç gün ikâmet etmedikçe, develer boğazlayıp yemek yedirmedikçe, şaraplar içmedikçe ve etrâfımızda çalgıcı kızlar dönmedikçe geri dönmeyeceğiz.

Çünkü **Bedir** Arap panayırlarından biridir. O zaman Araplar bizim gücümüzü işitir de artık heybetimiz onlarda ebediyyen bâkî kalır" demiştir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de onları gördüğünde:

«اَللّٰهُمَّ هَذِهِ قُرَيْشٌ قَدْ جَاءَتْ بِخُيَلَائِهَا وَفَخْرِهَا تُحَادُّكَ وَتُكَذِّبُ رَسُولَكَ اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مَا وَعَدْتَنِي اَللّٰهُمَّ أَمِتْهُمْ بِالْغَدَاةِ.»

"Ey Allâh! İşte bu Kureyş! Bütün kibir ve iftihârıyla çıkageldi, Sana karşı çıkıyorlar ve Rasûlünü yalanlıyorlar. Ey Allâh! Bana vaad ettiğin yardımı Senden isterim. Ey Allâh! Onları bu sabah öldür" diye duâda bulunmuştur. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/40, 144; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/23; İbni Ebî Hâtim:5/1714)*

Allâh-u Te'âlâ'nın <u>Âyet-i Kerîmenin Sonundaki</u>: (وَاللهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ) **"Oysa Allâh onların yapmakta olduklarını** (ilmiyle çepeçevre) **kuşatıcıdır** (hak ettikleri cezâyı da kendilerine verecektir)" kavl-i şerîfi muktezasınca müşrikler **Bedir**'e geldiklerinde şarap içeceklerine ölüm kâselerini içtiler, kızlar etraflarında şarkı söyleyeceğine, ağıt yakanlar onlara ağladı ve böylece başlarına büyük bir felâket gelmiş oldu.

İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde müminleri o müşrikler gibi şımarık, azgın, niyeti bozuk ve gösterişçi olmaktan nehyederek, hâlis niyetli ve hasbî kimseler olmaya teşvik etmiştir ki buna göre mânâ:

"Ey müminler! Sizin işiniz riyâ ve süm'a (göstermek ve işittirmek) için yâhut insanlar nezdindeki menfaatleri temin için olmasın. Lâkin siz **Allâh** için niyetinizi hâlis kılın, O'nun dînine yardım ve peygamberinize destek uğrunda rızâ-i **Bârî** için savaşın.

Ancak ve ancak bu niyetle amel edin, başka bir şey talep etmeyin. Bu şımarıkların inadına siz takvâ ehlinden ve günahlarını düşünerek üzüntü çeken huşû sâhibi kimselerden olun" şeklinde anlaşılabilir.

Âyet: 47

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede çirkin amellere karşı, özellikle de bahsi geçen şımarıklık ve gösteriş fiillerine karşı büyük bir tehdit bulunmaktadır.

"Güzel hâli açıklayıp, çirkin niyeti gizlemek" anlamına gelen "Riyâ" nefse âit olan kınanmış sıfatlardan biridir.

Sâlihlerden birinin şöyle anlattığı rivâyet edilmiştir. Bir gece seher vakti yol kenarında bulunan odamda oturmuş, Tâhâ Sûresi okuyordum. Bitirdiğimde hafif bir uykuya dalmışım ki o anda elinde bir sayfa ile gökten inen bir şahıs gördüm. O sayfayı önüme açınca baktım ki onda Tâhâ Sûresi yazılı, her bir kelimenin altında on hasene tesbit edilmiş, ancak bir kelimenin yerini silik gördüm, onun altında bir şey göremedim.

O zaman: "Vallâhi ben bu kelimeyi okumuştum, ama burada bir sevap göremiyorum, hattâ o kelimeyi de yazılı göremiyorum" dedim. Bunun üzerine o şahıs: "Doğru söyledin, sen o kelimeyi okudun, biz de yazdık, ancak **Arş** cihetinden nidâ eden bir münâdînin:

«اُمْحُوهَا وَاَسْقِطُوا ثَوَابَهَا.»

«O kelimeyi silin ve sevâbını düşürün" diye nidâ ettiğini duyunca onu sildik" dedi. Ben bunu duyunca uyku hâlinde çok ağladım ve: "Niçin böyle yaptınız?" diye sordum. O gördüğüm zat da: "Sen o kelimeyi okurken yanından bir adam geçti, sen de ondan sebep sesini yükselttin, bu yüzden sevâbı gitti" diye cevap verdi.

Hadîs-i şerîfte:

وَفِى الْحَدِيثِ: «اِنَّ النَّارَ وَاَهْلَهَا يَعِجُّونَ مِنْ اَهْلِ الرِّيَاءِ.» قِيلَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! وَكَيْفَ تَعِجُّ النَّارُ؟ قَالَ: «مِنْ ضُرِّ النَّاسِ الَّذِينَ يُعَذَّبُونَ بِهَا.»

"Şüphesiz cehennemin kendisi ve oranın halkı riyâ ehlinden dolayı sesli vaziyette feryat ederler" buyrulmuştur.

O zaman: "Yâ **Rasûlallâh**! Ateş nasıl feryat eder?" denilince: **"Kendisi ile azap olunan insanların yaşadıkları sıkıntıdan dolayı"** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/355)* buyurmuştur. Artık amelinde gösteriş yapanlara yazıklar olsun.

Tasannu' için (yapmacık bir hal içerisinde) **Allâh** dostlarının kıyâfetine bürünmek ve ihvâna karşı çalım satmak üzere teferrüc (gezinti) için memleketleri dolaşmak da riyâdandır.

Nitekim zamânımızda sûfiyye kılığına girenlerin ekserîsi böyle yapmaktadır. Çünkü onların maksadı, hem benzer kıyâfet giydikleri zatların mânevî cihetlerinin hakîkatine ulaşmak, hem de teberrüken onların giyim tarzını taklit etmek değildir. Bu yüzden onlar mârifetin nurlarından ve hakîkatin sırlarından mahrum olmuş, tarîkat dâiresinden hariç kimselerdir.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

مُدَّعِی خَواسْتْ کِه آیَدْ بَتَمَاشَاگَهِ رَازْ دَسْتِ غَیْبْ آمَدْ و بَرْ سِینَهٔ نَا مَحْرَمْ زَدْ

"(Şeytân gibi dâvây-ı kâzibe sâhibi olan) müddeî,
sır seyrângâhına (seyretme yerine) **gelmek**
(ve âşıkla mâşûk arasındaki esrâra muttalî olmak) **istedi,**

(Ama) **gayb eli geldi ve** (geri durması için o) **nâmahremin**
göğsüne vurdu (da böylece **Hakk** tarafından bir mânî ortaya çıkıp,
âşık ve mâşûkun aşkına muttalî olamadı)."

Yâni; avâmdan olan insanları avlamak için **Allâh** dostlarının ıstılahlarından bâzı zarîf ıstılahları (deyimleri) çalan, nice şerî'at âdâbını terk edip, hattâ şer'-i şerîfin hilâfına nice işler işleyen, yalan iddiâ ile velîlik dâvâsında bulunan hayâsız müddeî ve yol kesici avâmdan olup, şerî'at edeplerini terk eden biri, dînin sırlarına mahrem olmadığı halde, sıdk ve ihlâs ile **Hakk** yolunda can fedâ eden ehlullâhın bâzı İlâhî sırları müşâhede ettikleri mukaddes bir yere gelmek ve o İlâhî sırlardan haberdâr olmak istemiş.

Ama tam o sırada İlâhî kudret eli zuhûr ederek, onun nâmahrem göğsüne vurup onu reddetmiş, o kişinin kötü ve çirkin işleri de, onun bu katı kalbi üzerine katmerli boya kökü gibi yığılıp kalbini kör etmiş ve kendisini **Hakk**'ın kapısından uzak etmiştir. *(Hâfız Şerhi Konevî – Sûdî Efendi:1/518)*

Artık akıllı kimseye yaraşan şey, mâlî veyâ bedenî bütün ibâdetlerinde amelini ihlâslı yapmasıdır ki o da niyetinin, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya mânen tekarrub (yaklaşma), O'nun emrine tâzim ve dâvetine icâbet olmasından ibârettir.

"Tatarhâniyye" isimli eserde zikredildiğine göre; bir adam sırf **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsı için hâlis niyetle namaza başlasa, sonra kalbine riyâ girse, o kişi başladığı niyet üzeredir.

Çünkü riyâ, insanların görmediği yerde kılmayıp, insanlarla birlikte olunca kılmak demektir.

Âyet: 47

Ama insanlarla birlikte olduğunda güzel kılıp yalnız kaldığında güzel ve dikkatli kılmayan kişi namazın sevâbını alırsa da ihsân (Allâh-u Te'âlâ'yı görür gibi olmak) mükâfâtı alamaz.

Oruçta ise riyâ yoktur, ancak oruç tutanın murâdı açlık nedeniyle yüzü sararsın ve bedeni zayıflasın da insanlar onu âhireti arzulayan sâlih ve müttakî bir adam sansın şeklinde olursa o zaman oruca da riyâ dâhil olur.

Ne kadar şaşılacak iştir ki; bir insan kendisi gibi âciz olan diğer insanlar beğensin için büyük zahmetlere katlanabilmektedir. Bir insanın sağlam aklı ve isâbetli fikri olsa böyle bir şey yapmaz. İşte bu gibiler hakkında:

«اَخَفُّ حُلْمًا مِنْ عُصْفُورٍ.»

"Beyni güvercinden daha hafif" denilmiştir.

Hassân ibni Sâbit el-Ensârî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

«لَا بَأْسَ بِالْقَوْمِ مِنْ طُولٍ وَمِنْ عِظَمٍ جِسْمُ الْبِغَالِ وَاَحْلَامُ الْعَصَافِيرِ.»

"Bir topluluğun gücü uzunluğundan ve büyüklüğünden gelmez,
Cisimleri katır kadar ama beyinleri kuş kadar."

Dünyâ nedir ki akıllı kişi yaptığı amellerle onun peşine düşsün ve eceli gelinceye kadar ömrünü onların tahsili uğrunda zâyi etsin.

Müstevrid ibni Şeddâd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Ben **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâber kuzu leşinin yanında duran toplulukla birlikteydim. **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ الْمُسْتَوْرِدِ بْنِ شَدَّادٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كُنْتُ مَعَ الرَّكْبِ الَّذِينَ وَقَفُوا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى السَّخْلَةِ الْمَيْتَةِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَتَرَوْنَ هٰذِهِ هَانَتْ عَلَى أَهْلِهَا حِينَ أَلْقَوْهَا؟» قَالُوا: مِنْ هَوَانِهَا أَلْقَوْهَا يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ «فَالدُّنْيَا أَهْوَنُ عَلَى اللهِ مِنْ هٰذِهِ عَلَى أَهْلِهَا.»

"Şunu görüyor musunuz, sâhipleri bunu attıklarına göre, bu onlar katında ne kadar değersiz olmuş" buyurunca sahâbe: "Yâ **Rasûlellâh**! Bunu değersizliğinden dolayı buraya bırakmışlar" dediler. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"İşte bu, sâhipleri nezdinde ne kadar değersiz ise, dünyâ da Allâh katında bundan daha değersizdir"** buyurdu. *(Tirmizî, Zühd:13, no:2321, 4/560; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/355)*

Sâdî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

وَ گَرْ نُقْرَه اَنْدُودَه بَاشَدْ نُحَاسْ تَوَانْ خَرَجْ كَرْدَنْ بَرِ نَاشِنَاشْ

مَنَهْ جَانِ مَنْ آبِ زَرْ بَرْ پَشِيزْ كِه صَرَّافِ دَانَا نَگِيرَدْ بَچِيزْ

چِه قَدْرْ آوَرَدْ بَنْدَهٔ حُورْدِيسْ كِه زِيرِ قَبَا دَارَدْ اَنْدَامِ پِيسْ ؟

"Eğer bakır, gümüşle kaplanmış olsa, Onu ancak anlamayanlarda harcamak (onlara yutturmak) **mümkündür.**

Cancağızım, mangırı altın suyuna basma,
Zîrâ (işi) **bilen sarrâf ona metelik vermez.**

Ne kadar kıymet getirir hûri yüzlü (o melek sîmâlı köle) **ki,**
Elbise altındaki vücûdu alacalı ola?!"

(Sâ'dî Şîrâzî; Bûstân, bab:5, beyit no:2652, 2653,2658)

Yâni; altın suyuyla yaldızlanan mangır para altın yerine geçmez, o yine aynı mangırdır, îtibarsızdır.

İşte riyâ ile ibâdet etme, zîrâ **Allâh** katında makbûl değildir ve seni cehennem azâbından kurtaramaz, bilakis azâbı kat kat artırır.

Yüzü güzel ve latîf ama bedeni abraş ve alaca olan köle ne kadar kıymet getirir? Hiç paha etmez, makbûl olmaz. *(Sûdî, Şerh-i Bûstân:2/178-180 ; Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/736)*

Allâh-u Te'âlâ'dan dileriz ki bizi din yollarından kaymaktan muhâfaza eylesin, her sözde ve amelde bizi rızâsına vâsıl eylesin. Gerçek yardımcı ancak O'dur.

Âmîn. Bicâhi'n-Nebiyyi'l-Emîn!

Âyet: 48

﴿ وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَى عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (48)

(وَاِذْ زَيَّـنَ) **çokça süslediği zamanı** (hatırla), kime? (لَهُـمْ) **onlara,** kim? (اَلشَّـيْطَانُ) **şeytan,** neyi? (اَعْمَالَهُـمْ) **yaptıklarını,** yine şu zamanı hatırla ki? (وَقَـالَ) **demişti,** ne demişti? (لَا غَالِـبَ) **gâlip gelecek hiç kimse yoktur,** kime? (لَكُـمْ) **size,** ne zaman? (اَلْيَـوْمَ) **bu gün,** kimden? (مِـنَ النَّـاسِ) **insanlardan,** daha ne demişti? (وَاِنِّـي) **şüphesiz ben,** neyim? (جَـارٌ) **yardımcıyım,** kim için? (لَكُـمْ) **sizin için,** (فَلَمَّـا تَرَاءَتْ) **ne zaman ki birbirini gördü,** kim? (اَلْفِئَتَـانِ) **o iki topluluk,** (نَكَـصَ) (şeytan) **geri döndü,** ne üzerine? (عَلٰى عَقِبَيْهِ) **iki ökçesi üzerine,** daha, (وَقَالَ) **dedi,** ne dedi? (اِنِّي) **muhakkak ben,** neyim? (بَرِيءٌ) **uzağım,** kimden? (مِنْكُمْ) **sizden,** (اِنِّي) **muhakkak ki ben,** (اَرٰى) **görüyorum,** neyi? (مَـا) **o şeyleri ki,** (لَا تَـرَوْنَ) **siz görmüyorsunuz,** (اِنِّـي) **gerçekten de ben,** (اَخَـافُ) **korkuyorum,** kimden? (اَللّٰهَ) **Allâh'tan,** (وَاللّٰهُ) **Allâh,** kimdir? (شَـدِيدُ الْعِقَـابِ) **azâbı çok şiddetli olandır.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Hani şeytan onlara (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e düşmanlık husûsunda) **yaptıklarını çokça hoş göstermiş ve** (Sürâka ibni Mâlik'in sûretinde kendilerine görünerek):

'Bugün insanlardan size gâlip gelecek hiçbir kimse yoktur, gerçekten ben de sizin için bir yardımcıyım!' demişti.

Fakat o iki topluluk birbirini görünce o (şeytan), **ökçeleri üzerinde geri dönmüş ve: 'Muhakkak ki ben sizden tamâmen uzağım. Gerçekten de ben sizin göremediklerinizi görmekteyim!**

Şüphesiz ki ben (Allâh'ın, dostlarına verdiği yardım sözünü tutacağını yakînen bildiğim için) **Allâh'tan korkmaktayım!**

Zaten Allâh, azâbı çok şiddetli olan bir Zât'tır!' demişti."

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müminleri, müşrikler gibi iftihar ve gösteriş için harbe çıkmaktan men ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde müşrikleri bu şımarıklığa sevk edenin şeytan olduğunu ve onun onlara insan sûretinde görünüp neler dediğini, sonra melekleri görünce nasıl kaçtığını beyân etmiştir.

Bu âyet-i kerîmede **Bedir** günü şeytanın müşriklere amellerini süslü gösterdiği açıklanmıştır ki bu hususta **İbni Abbâs, Kelbî, Dahhâk** ve diğer bâzı müfessirler *(Radıyallâhu Anhüm)* şu nakli yapmışlardır:

Kureyş yola çıkmak için toplanınca **Bekr ibni Abdimenât ibni Kinâne** oğullarıyla aralarında bulunan eski kin ve savaşlardan dolayı: "Ya arkamızdan bunlar yurdumuza saldırırlarsa" diye endişelenmeye başladılar ki bu endişe neredeyse onları geri bırakacaktı.

Tam bu sırada **İblîs**, şeytanlardan derlediği bir orduyla çıkageldi, yanında da sancağı bulunuyordu. Şeytanlar **Müdlicoğullarının** erkeklerinin sûretine girmişlerdi. Şeytan ise **Bekiroğulları**'nın eşrâfından **Sürâka ibni Mâlik ibni Cu'şum'un** sûretine girerek onlara göründü ve: "Ben size teminat veriyorum ki **Kinâne** kabîlesi ardınızdan sizin istemeyeceğiniz bir şey yapmayacak.

﴿لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ﴾

"Bugün insanlardan size gâlip gelecek hiçbir kimse yoktur, gerçekten ben de sizin için bir yardımcıyım" dedi.

Böylece **Kureyş** arkayı sağlama aldıklarını sanarak süratle yola çıktılar. Bir yandan da gösteriş ve iftihâr olsun diye defleri ve çalgıcı kadınları yanlarına almayı ihmâl etmediler.

Onlar **Bedir**'e geldiğinde **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* **İblîs**'e doğru yöneldi, **İblîs**'in eli o gün müşrikler tarafında olan **Hâris ibni Hişâm**'ın elindeydi. **Cibrîl**'in kendisine doğru geldiğini gören **İblîs** elini **Hâris**'in elinden çekerek geri geri kaçmaya başladı. Onu gören ordusu da geri kaçtı.

Hâris ona: "Ey **Sürâka**! Hani sen bizim yardımcımız olduğunu iddia ediyordun" deyince **İblîs** bu âyet-i kerîmede geçen:

﴿إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾

Âyet: 48

"Ben sizden uzağım, çünkü ben sizin görmediklerinizi görüyorum, ben gerçekten Allâh'tan korkuyorum. Şüphesiz ki Allâh azâbı pek şiddetli olandır" sözünü söyledi.

Hâris ibni Hişâm onu **Sürâka** zannettiği için kendisine sarılıp onu bırakmak istemediyse de **İblîs, Hâris**'in göğsüne bir darbe indirerek onu yere yuvarladı.

Sürâka sûretindeki **İblîs**'in kaçtığını gören **Ebû Cehil** kendi adamlarını teşvik etmeye başladı ve:

"**Sürâka**'nın sizi yardımsız bırakması sizi dehşete düşürmesin, çünkü o, **Muhammed** ve adamlarıyla daha önceden anlaşmalıymış. **Lât** ve **Uzza**'ya yemin olsun ki **Muhammed** ve adamlarını iplere bağlamadıkça dönmeyeceğiz. Sakın onları öldürmeyin, esir almaya bakın ki onlara dîninizi terk etmelerinin ne demek olduğunu anlatalım" dedi.

Bu sırada bin melek artarda, üç bin melek de bir arada inerek toplam dört bin melek Müslümanlara yardıma geldiler.

İblîs ise denize düşünceye kadar geri kaçtı ve ellerini kaldırarak: "Yâ Rabbi! Bana vaad ettiğin (uzun süreli yaşatma) sözünü tutmanı isterim" demeye başladı. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/45, 64, 86, 221, 228; İbni Ebî Hâtim:5/1715, 1716; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:4550, 5/47-48; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/78-79, 101-119; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/42-43; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/44, 48-49, 144-146)*

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Cehil**'in bu sözü, **Firavun**'un Müslüman olan sihirbazlara söylemiş olduğu:

﴿إِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا﴾

"Hiç şüphesiz ki işte bu elbette öyle bir tuzaktır ki, halkını oradan çıkarasınız diye o (Mısır) **şehir**(in)**de** (Mûsâ ile anlaşmalı olarak) **onu siz kurdunuz"** *(A'râf Sûresi:123)*,

﴿إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ﴾

"Şüphesiz ki o (Mûsâ)**, elbette size bu büyüyü öğretmiş olan ulunuzdur"** *(Tâhâ Sûresi:71)* sözleri gibi bühtân ve iftirâ kabîlindendir. İşte bu nedenle **Ebû Cehil** bu ümmetin **Firavun**'u olmuştur.

Rifâ'a ibni Râfi' *(Radıyallâhu Anh)*: "Meleklerin müşriklere neler yaptıklarını gören **İblîs**'in buna dayanamayarak inek gibi bağırdığını kulaklarımızla duyuyorduk" demiştir. *(Vâkıdî, el-Meğâzî:1/75)*

Vâkıdî *(Rahimehullâh)* o gün deniz kenarında bulunan bir balıkçının şöyle anlattığını nakletmiştir:

"Ey başıma gelenler" diye bir bağırtı duydum ki o ses vâdiyi doldurdu. Sesin sâhibini arayınca **Sürâka ibni Cu'şûm**'u gördüm, kendisine yaklaşarak "Anam-babam sana fedâ! Ne oldu sana?" dedim. Fakat bana hiçbir cevap vermedi. Sonra onun denize daldığını ve ellerini uzatarak: "Yâ Rabbi! Bana verdiğin (mühlet) sözünü tut (beni hemen öldürme)" dediğini görünce kendi kendime: "Beytullâh hakkı için bu **Sürâka** delirmiş" dedim.

(Sürâka sûretine giren İblîs'in başına gelen) bu hâdise müşriklerin **Bedir**'de bozguna uğradıkları gün zevâl vaktinde yaşandı. *(Vâkıdî, el-Meğâzî:1/75; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:4550, 5/47-48)*

Rivâyet olunduğuna göre: "Harpten sonra **Kureyş Mekke**'ye dönünce müşrikler **Sürâka**'yı o gün yaptığından dolayı ayıpladıklarında o: 'Vallâhi ben bir şey yapmadım, hattâ sizin **Bedir**'e çıktığınızdan ve orada başınıza gelen şeylerden haberim de olmadı, ben bozguna uğradığınızdan çok sonra haberdâr oldum' dedi.

Tabî o gün onu kimse tasdik etmedi ama **Hâris ibni Hişâm** gibi olayı yaşayanlardan bâzıları Müslüman olduktan sonra **Allâh-u Te'âlâ**'nın **İblîs**'in yaptıklarını anlatan bu âyet-i kerîmesini duyunca kendilerine **Sürâka** kılığında görünenin **İblîs** olduğunu anladılar." *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/93-94)*

Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen: (نَكَصَ) fiili, **Süleym** lügatine göre: "Rücû etmek (dönmek)" mânâsındadır.

Nitekim şâir bu mânâda:

وَمَا يَنْفَعُ الْمُسْتَأْخِرِينَ نُكُوصُهُمْ وَلَا ضَرَّ أَهْلَ السَّابِقَاتِ التَّقَدُّمُ

"Geri kaçanlara dönüşleri fayda vermedi,
Öne geçenlere de ileri atılmaları zarar vermedi" demiştir.

İblîs'in sözünde geçen:

إِنِّي أَرٰى مَا لَا تَرَوْنَ

"Ben sizin görmediklerinizi görüyorum" ifâdesinden anlaşıldığına göre; **İblîs, Allâh-u Te'âlâ**'nın kudret eserlerini o gün gördüğü kadar hiçbir gün görmemiştir.

Âyet: 48

Nitekim **Talha ibni Ubeydillâh** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَا رُئِيَ الشَّيْطَانُ يَوْمًا هُوَ فِيهِ أَصْغَرُ وَلَا أَدْحَرُ وَلَا أَحْقَرُ وَلَا أَغْيَظُ مِنْهُ فِي يَوْمِ عَرَفَةَ وَمَا ذَاكَ إِلَّا لِمَا رَأَى مِنْ تَنَزُّلِ الرَّحْمَةِ وَتَجَاوُزِ اللهِ عَنِ الذُّنُوبِ الْعِظَامِ إِلَّا مَا أُرِيَ يَوْمَ بَدْرٍ.» قِيلَ: وَمَا رَأَى يَوْمَ بَدْرٍ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «أَمَا إِنَّهُ قَدْ رَأَى جِبْرِيلَ يَزَعُ الْمَلَائِكَةَ.»

"Şeytan Arefe gününde olduğu kadar hiçbir gün daha zelîl, daha hor, daha hakîr ve daha öfkeli olarak görülmemiştir. Bu da ancak Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetinin yağdığını ve büyük günahları bağışladığını gördüğü içindir. Ancak Bedir günü ona gösterilen müstesnâ" buyurdu.

O zaman: "Yâ **Rasûlellâh**! **Bedir Günü** o ne görmüştü?" denilince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Cibrîl'in melekleri saf düzenine soktuğunu görmüştü"** *(Mâlik, el-Muvatta', Hacc:81, no:962, sh:273; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:3775; Vâkıdî, el-Meğâzî:1/78; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/43; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/94)* buyurdu.

Bu hadîs-i şerîften anlaşıldığına göre **İblîs**'in gördüğü kudret eseri, melek ordularıdır.

Ayrıca o, o gün **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*ın bir hırkaya bürünmüş vaziyette **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in önünde yürüdüğünü ve elinde bulunan bir dizginle ardındaki atı çektiğini görmüştür.

Hattâ o, harp kızıştığı sırada **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*ın üzerine yürüdüğünü görünce kendisine verilen hayat müddetinin sona ermiş olabileceğini bile düşünmüştür. Zâten bundan dolayı denize düştüğünde: "Yâ Rabbi! Senden bana verdiğin mühleti tamamlamanı dilerim" diye duâya başlamıştır.

"Semerkandî Tefsîri"nde **İmâm-ı Mukātil** *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; dünyâ kurulduğundan beri **Bedir** günü toplanan cemaat bir daha bir araya gelmemiştir.

Çünkü **İblîs** bizzat kendisi harbe iştirâk etmiş, şeytanlar toplanmış, kâfir cinlerin tamâmı ve müşriklerden dokuz yüz elli kişi de orada bulunmuştur. Müminlerden üç yüz on üç kişi, mümin cinlerden doksan kişi ve bin melek (bir rivâyet dört bin melek) de o muhârebede bulunmuşlardır.

Rivâyete göre **Hasen-i Basrî** *(Radıyallâhu Anh)* bu sûreyi okuduğunda:

"Müjde olsun o orduya ki; kâidleri (kumandanları) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*dir, mübârizleri (teke tek vuruşanları) **Esedullâh** (Allâh'ın arslanı Hamza)dır, cihatları fî tâ'atillâh (Allâh'a tâat uğrunda)dır, mededleri (takviye kuvvetleri) melâiketullâhtır, yardımlarına yetişen ise **Emînullâh** (Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*)dır, sevapları da rıdvânullâh (Allâh'ın rızâsı)dır" derdi. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/21)*

İblîs'in: (إِنِّي أَخَافُ اللهَ) **"Ben Allâh'tan korkarım"** sözü hakkında **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

"**İblîs**: 'Ben sizin görmediklerinizi görüyorum' derken doğru söylemiştir. Ama: '**Allâh**'tan korkuyorum' derken yalan söylemiştir. Çünkü onda **Allâh** korkusu nâmına bir şey yoktur. Lâkin kendisinin meleklerle baş edemeyeceğini bildiği için müşrikleri helâke teslim etmiştir. Zâten **Allâh**'ın düşmanı **İblîs**'in kendisine itaat edenlere sürekli uyguladığı âdeti bu şekilde cereyân etmiş, hak ile bâtıl karşı karşıya geldiğinde o dâimâ kendi adamlarını mağlubiyete teslim ederek onlardan uzak olduğunu ifâde etmiştir." *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/55)*

Bir kavle göre **İblîs** helâk olanlarla birlikte helâk olacağından endişelenmiştir. Fakat bâzıları: "**İblîs, Allâh**'ın kendisine verdiği sözde duracağını dolayısıyla kıyâmete yakın zamana kadar yaşatılacağını bildiği için kendi adına korkmamıştır" demişlerse de, diğer ulemâ: "Meleklerin indiğini görünce kıyâmet kopacağını zannetti" demişlerdir.

Bâzıları ise: "**İblîs, Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*ın kendisini yakalayıp esir edeceğinden ve herkesin önünde rezil edeceğinden, müşriklerin de kendisini tanıyarak (istediği şekle girebilme imkânına sâhip böyle bir varlık olduğunu anlayarak bir daha başlarına gelecek işlerde uyanık olup) artık ona itaat etmeyeceklerinden endişelendi" demişlerdir.

Bâzı müfessirlere göre ise; şeytan bu korkuyu kâfirler adına yaşamıştır. Çünkü o, **Allâh**'ın kâfirleri helâk ederek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i güçlendireceğinden çok korkmuştur.

Bu **Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen**: (وَاللهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ) **"Allâh, azâbı çok şiddetli olan bir Zât'tır"** kavl-i şerîfine gelince:

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiği üzere bu söz, **İblîs-i le'înin** sözünün devâmı olabilir ki, bu durumda şeytanın korkusunun sebebini açıklama mâhiyeti taşır.

Âyet: 48

İblîs'in kelâmının: (إِنِّي أَخَافُ اللهَ) **"Ben Allâh'tan korkarım"** kavlinde son bulup, (وَاللهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ) **"Allâh, azâbı çok şiddetli olan bir Zât'tır"** kavl-i şerîfinin ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın ibtidâ-i kelâmı (yeni söz başlatması) olması da düşünülebilir ki buna göre mânâ: "**Allâh**'a muhâlefet eden ve O'nu inkâr edenler için **Allâh**'ın azâbı çok şiddetlidir" şeklinde olur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kezzâb (çok yalancı) olan şeytan **Allâh**'ın azâbından korktuğunu ifâde ederken doğru söylemiştir. Çünkü **Allâh**'ın azâbı onun üzerine düşecek olsa elbette o paramparça olacaktır.

Bundan dolayı **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın velîliğinin nûrunun aksi (yansıması) kendi üzerine düşer de onu yakar diye şeytan onun gölgesinden bile kaçmaktaydı, o hangi yolu izlese şeytan başka bir yol aramaktaydı. Şeytan, kendisinin azâba uğratılacak yaratıklardan olduğu gerçeğini çok iyi bilmektedir. Onun **Allâh**'tan korkması ise kendisine azâbı şiddetli tutması cihetindendir.

Çünkü o, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ikâbının şiddetinin sonu olmadığını ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın ona birbirinden daha şiddetli farklı farklı ikablarla azap etmeye Kādir olduğunu bilmektedir.

Yine böylece onun **Allâh**'tan korkması hâlâ O'nun lütfundan ümîdini kesmediğini göstermektedir. **"Te'vîlât-ı Necmiyye"** isimli eserde böylece mezkûrdur. **"Haddâdî Tefsiri"**nde zikredildiğine göre; eğer bu makamda: "İblis'in kendi sûretinden sıyrılıp **Sürâka** isimli adamın kılığına girmesi nasıl mümkün olmuştur? O kendini insan sûretine sokmaya kādir ise o zaman başkasını insana çevirmeye kādir olması gerekir?" şeklinde bir sual tevcih edilecek olursa buna:

"**Allâh-u Te'âlâ İblis**'i **Bedir** günü **Sürâka** sûretine sokmuştur. **Allâh-u Te'âlâ** yeni yarattığı bir insanı **Sürâka** isimli şahsın sûretinde yaratmaya Kādir olduğuna göre **İblis**'i de o gün o kılıkta tasvir etmeye (o şekle sokmaya) elbette kudret sâhibidir" şeklinde cevap verilmiştir.

"Âkâmü'l-Mercân" isimli eserde **Kāzî Ebû Ya'lâ** *(Rahimehullâh)*dan naklen zikredildiğine göre; şöyle şeytanların, kendi yaratıldıkları şekillerini değiştirip başka sûretlere intikāle (geçmeye) güçleri yoktur. Ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlara bir takım kelimeler ve fiiller öğretmiş olup onlar o sözleri söylediklerinde veyâ o işleri yaptıklarında **Allâh-u Te'âlâ**'nın onları bir sûretten diğer kılığa naklediyor olmasını düşünmek mümkündür.

Bu durumda şeytanların kendilerini farklı kılıklara sokma gücüne sâhip olmaları, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kendi koyduğu âdeti gereği onları bir sûretten diğerine nakletmesi için kendilerine öğrettiği sözü söyleme ya da o hareketi yapma imkânına sâhip olmaları anlamındadır.

Ama bir şeytanın, kendisini, istediği şekle kendiliğinden sokabilmesi muhaldir. Zîrâ bu dönüşüm ancak bir bünyenin bozulup, parçalarının dağıtılması ile vukûa gelir ki bu durumda hayat unsuru bâtıl olur. Meleklerin farklı şekillere girmesi hakkındaki îzah da böyle anlaşılmalıdır.

Dolayısıyla **İblis**'in **Bedir** günü **Sürâka** şeklinde müşriklere gelmesi, **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*ın **Dihyetü'l-Kelbî** sûretinde **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*e görünmesi, ayrıca:

﴿فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا﴾

"O anda Biz (getirdiği vahiylerle dîni canlandırdığı için, diriltme sıfatımız olan) **rûhumuzu** (temsil eden Cibrîl'i) **ona gönderdik, böylece o** (kıvırcık saçlı, parlak yüzlü, yakışıklı ve tüysüz bir delikanlı şekline girip) **ona tam bir beşer olarak görünüverdi"** *(Meryem Sûresi:17)* âyet-i kerîmesinde beyân edildiği üzere **Cebrâil** *(Aleyhisselâm)*ın **Meryem** vâlideye delikanlı şeklinde temessül etmesi, işte bunlar hep bu anlattığımız mânâ ile açıklanmıştır.

Buna göre **Allâh-u Te'âlâ** onlara öyle bir söz söyleme imkânı vermiştir ki onlar o sözü söylediklerinde **Allâh-u Te'âlâ** onları kendi aslî sûretlerinden diğer sûrete nakletmiştir.

Bu fakir (İsmail Hakkı) der ki: Melekler ve şeytanlar latîf olan rûhânî varlıklar kabîlindendirler. Cismânî varlıkların renk renk elbiseler giyme imkânı olduğu gibi rûhânîlerin de türlü türlü sûretlere bürünme gücü vardır. Ama bütün bunlar hakîkatte **Allâh-u Te'âlâ**'nın ikdârı (onları bu işe güçlü kılması) iledir. Lâkin bu mânâyı anlamak çetin bir güzergâhtan geçmeye bağlı olduğu için bunun idrâkine ancak işin hakîkatini keşfeden enbiyâ ve evliyâ ulaşabilir. Sonra şu bilinmelidir ki şeytanın âdeti kendisine itaat edeni helâk uçurumuna atması, sonra da ondan uzaklaşmasıdır.

Naklolunduğuna göre; bir âbid uzun zaman manastırında **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdet etti. O günlerde hükümdarın bir kızı doğdu. Hükümdar erkeklerin ona el sürmesinden çok âr ettiği (utandığı) için, kimse onun durumunu bilip de kendisinden onu istemeye gelmesin diye kızını o âbidin manastırına yerleştirdi.

Âyet: 48

Derken kız büyüdü, **İblîs** yaşlı bir kimse kılığında o âbidin yanına gelip onu aldatarak kızla zinâ etmesini sağladı. Kızda hâmilelik eseri belirince şeytan yine gelip: "Sen bizim meşhur zâhidimizsin, bu kız doğurursa senin zinâ ettiğin ortaya çıkar, o zaman büyük rüsvaylık olur. İyisi mi sen bunu doğum yapmadan önce öldür, babasına da onun öldüğünü bildir, çünkü o senin doğruluğuna inanır, böylece sen hem cezâdan hem de rezillikten kurtulursun" dedi.

O zâhid kimse de kızı katletti. Bu sefer şeytan âlim kıyâfetine girerek hükümdara gitti ve ona o zâhidin, kızına yaptıklarını, önce hâmile bırakıp sonra da öldürdüğünü haber verdi ve: "Eğer benim sana söylediğim şeyin gerçek olup olmadığını anlamak istiyorsan, kızın kabrini aç ve karnını yar. Eğer ondan bir çocuk çıkarsa işte bu, benim sözümün doğruluğunun delîlidir. Yok eğer bir şey çıkmazsa, o zaman gel, beni öldür" dedi.

Hükümdar onun bu dediklerini yapınca, gerçeğin onun dediği gibi olduğunu anladı ve o zâhidi yakalayıp deveye bindirerek memleketine nakletti ve orada darağacına yerleştirdi.

O daha ölmemişken şeytan ona gelerek: "Sen benim emrimle zinâ ettin, benim emrimle bir canı katlettin. Şimdi bana îmân et ki seni hükümdarın azâbından kurtarayım" dedi.

İşte o zaman o kişiye şekâvet (ezelde kendisi hakkındaki hatâsız ilme binâen yazılan bedbahtlık hükmü) yetişti de o kişi şeytana îmân etti. Bu sefer şeytan ondan kaçıp uzak bir yerde durdu.

O zâhid: "Hadi beni kurtarsana!" deyince şeytan: "Ben âlemlerin Rabbi olan **Allâh-u Te'âlâ**'dan korkarım" deyiverdi. Artık akıllı kişiye düşen, şeytanın hîlesinden dâimâ hazer (sakınma) üzere yaşamasıdır.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

آدَمِی رَا دُشْمَنِ پِنْهَانْ بَسِیسْتْ آدَمِیِ بَا حَذَرْ عَاقِلْ کَسِیسْتْ

"İnsanın gizli düşmanı pek çoktur,
Akıllı kimse odur ki (tedârik ve) **sakınma üzere ola."**

(Mesnevî-i Mânevî:1/1034; Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/97; Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i bevâhir-i Mesnevî:2/87)

Şunu bil ki; şeytan **Allâh** yolunda gayret eden bir sâliki ele geçirdiği zaman onu büyük zatların mertebesine ulaştığı, mânen kuvvet bulduğu ve kemâle erdiği gibi düşüncelerle aldatır.

İşte bu durumda o sâlikin bâzı dünyâlık zevkler ile meşgul olması, hattâ (mekruh gibi) bâzı yasakları işlemesi ona zarar vermez, hattâ riyâ ve ucübü (gösteriş ve kendini beğenme gibi kötü vasıfları) giderme husûsunda ona faydalı bile olur.

Nitekim melâmet ehlinin tarîkatı bu sûretledir. Hakîkat erbâbından biri: "Nefsinin büyüklerin makāmına ulaşma dâvâsını ortadan kaldırmak için çirkin sayılan mubahlardan ya da mekruhlardan bâzılarını işleyip de ucüp illetini bertaraf etmen câiz olur. Ama ittifak ile haram görülen şeyleri yapman câiz olmaz" demiştir.

Fakat ey mürid! Sen bu görüşleri dikkatle anla (da, riyâdan kurtulayım derken haramlara düşme), zîrâ bu zamânın sûfîleri helâli bırakıp harama geçmişler, meşâyıh-ı kirâm ile aralarında bulunan ahitleri tamâmen terk etmişler, kurtuluşun Kitab ve Sünnet'e sarılıp, havâss kulların **Melik-i Allâm** olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın sırlarının haremine girmek isteyenler için tâyin ettikleri âdâba riâyette olduğunu fark edememişlerdir.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

دَرْ رَاهِ عَشْقْ وَسْوَسَهٔ اَهْرِمَنْ بَسِيسْتْ هُوشْ دَارْ وُ گُوشِ دِلْ بَپَيَامِ سُرُوشْ كُنْ

"Aşk-ı İlâhî yolunda şeytânın vesvesesi gâyet çoktur,
Aklını topla ve gönül kulağını (Cebrâîl) **meleğin**(in) **getirdiği haber** (olan Kur'ân-ı Kerîm)**e ver!"**

Yâni; bu aşk-ı İlâhî yolunda cin şeytanlarının helâke götürücü vesvesesinden başka, sözü ve işiyle faaliyet gösteren insan şeytanlarının vesvese ve saptırması da çoktur. İşte aklını başına toplayıp ihtiyât ve basîret üzere ol! Dâimâ **Hazret-i Allâh**'ın dergâh-ı izzetinde tazarrû ve niyâz ile ve isti'âze (sığınma) ve istiğfâr ile ilham sâhibi meleğin haberini ve sâlih olan sâdık yârin nasîhatini cân-u gönülden dinleyip, onunla amel et. Hâsılı; şeytanın değil, Cânân'ın haberini dinle. *(Hâfız Şerhi Konevî – Sûdî Efendi:2/387)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Şeytanın insanı kandıracağı sonra kâfir olunca ondan uzaklaşacağı:

﴿كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾

Âyet: 48

"(O münâfık olanların insanları aldatmadaki mahâretli durumu) **şeytanın hâli gibidir! Hani o,** (mağarasında ibâdete çekilmiş olan Bersîsa isimli) **o insan**(ın bir kadın yüzünden zinâ yapmasına ve sonra kātil olmasına sebep olmuştu da, îdâma götürülürken, kendisinden yardım istediğinde şeytan on)**a: '**(Bana secde ederek) **kâfir ol** (da seni kurtarayım)**!' demişti. Ama o kâfir olunca: 'Gerçekten ben senden tamâmen uzağım, muhakkak ki ben bütün âlemlerin Rabbi olan Allâh'tan korkmaktayım' demişti."** *(Haşr Sûresi:15)*

﴿وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

"(Cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme girdirilip) **o** (muhâsebeyle ilgili önemli) **iş sağlamca bitirildiği zaman** (herkesi saptıran) **şeytan** (konuşma yapmak üzere ateşten bir minbere çıkıp) **dedi ki:**

'Gerçekten de Allâh (diriltilip, yaptıklarınızın karşılığını göreceğinize dâir) **size hak olan bir sözle vaatte bulunmuştu. Ben de size** ('Dirilmek yok, hesap yok! Olsa bile putlar size şefaat edecek!' diye birtakım boş) **vaatte bulunmuştum.**

Ama ben size (verdiğim) **sözü bozdum. Zâten size karşı benim için hiçbir tasallut** (ve güç) **bulunmamaktaydı. Ancak ben sizi** (sapıklığa) **çağırmıştım, siz de** (sapıklığa gönüllü ve meyilli olduğunuzdan) **hemen bana çokça icâbet etmiştiniz.**

Artık (size yalancı çıktığım için) **beni tenkit etmeyin,** (benden hiçbir delil talep etmeksizin dâvetime seve seve koştuğunuz için) **nefislerinizi kınayın!**

Ben (içinde bulunduğunuz azaptan kurtulmanız için) **aslâ size yardım edici biri olamam. Siz de** (düştüğüm durumdan kurtulmam için) **kesinlikle bana yardım edici kimseler olamazsınız! Şüphesiz ki ben bundan önce** (dünyâda) **beni**(m her sözümü dinleyerek, beni Allâh-u Te'âlâ'ya) **ortak koşmuş olmanızı** (bugün red ve) **inkâr ettim! Muhakkak ki** (şirk gibi en büyük suçu işlemiş olan) **o zâlimler, çok acı verici büyük bir azap sâdece onlara aittir!'"** *(İbrâhîm Sûresi:22)*

﴿ إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (49)

(إِذْ يَقُولُ) **Dediği zamanı** (hatırla), kim? (الْمُنَافِقُونَ) **münâfıklar,** daha, (وَالَّذِينَ) **o kimseler ki,** (فِي قُلُوبِهِمْ) **kalplerinde vardır,** ne vardır? (مَرَضٌ) **bir tür hastalık,** ne dedikleri zamanı hatırla? (غَرَّ) **aldattı,** kimi? (هَؤُلَاءِ) **işte bunları,** ne? (دِينُهُمْ) **dinleri,** (hâlbuki onlar yalan söylediler, zîrâ) (وَمَنْ) **her kim,** (يَتَوَكَّلْ) **tevekkül ederse,** kime? (عَلَى اللهِ) **Allâh'a,** (فَإِنَّ اللهَ) **muhakkak Allâh,** kimdir? (عَزِيزٌ) **Azîz'dir,** daha kimdir? (حَكِيمٌ) **Hakîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Sizin üçyüz kişilik bir kuvvetle, bin kişilik bir orduya karşı çıktığınızı gördüklerinde,) **münâfıklar ve kalplerinde** (şek ve şüpheden ibâret) **bir tür hastalık bulunanlar: 'İşte bunları dinleri aldatmış** (da, ona güvenip kendilerini böyle bir tehlikeye atmışlar)' **dediği zaman** (işte o zaman Allâh'ın şiddetli azâbı kendilerine isâbet etmişti)**!**

Oysa her kim Allâh'a (güvenir de, tüm işlerini O'na havâle ederek) **tevekkülde bulunursa, şüphesiz ki Allâh** (ne kadar az ve güçsüz olsalar da, Kendisine güvenenleri, kuvvetli çoğunluklara gâlip edecek kuvvete sâhip bulunan bir) **Azîz'dir,** (hikmet-i bâliğasıyla, akıl ve idrâkin anlamakta güçlük çekeceği muâmeleler yapan ve dostuyla düşmanını bir tutmayan yegâne hikmet sâhibi bir) **Hakîm'dir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ şeytanın müşriklere gâlibiyet sözü vererek onları kandırdığını, sonra melekleri görünce: **"Ben Allâh'tan korkarım"** diyerek en önce kendisinin kaçtığını beyân ettikten sonra o kargaşada münâfıkların ne dediklerini bu âyet-i kerîmesiyle açıklamıştır.

"Semerkandî, Beğavî, Hâzin, Süyûtî ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen sözü kimlerin dediği hakkında birkaç rivâyet vardır:

Âyet: 49

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir kavle göre; bunlar **Bedir** günü harbe katılmayan münâfıklardır.

Dahhâk *(Rahimehullâh)*ın: "Bu âyet-i kerîme **Abdullâh ibni Übeyy** ve adamları hakkında nâzil oldu" sözü de bu görüşü teyid etmektedir. *(Abdürrezzâk, el-Musannef:1/260; İbni Ebî Hâtim:5/1716; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/21; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/148)*

Bu mânâya göre; **"Münâfıklar"** ile **"Kalplerinde hastalık olanlar"** aynı kimselerdir, **Kurtubî** *(Rahimehullâh)* da bu iki zümrenin aynı kimselerden ibâret olduğu görüşünü tercih etmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen rivâyete göre; bu âyet-i kerîme, **Mekke**'de Müslüman olup, akrabâları tarafından hicretleri engellenen, sonra da **Mekke** ehli tarafından kerhen **Bedir**'e çıkartılan kimseler hakkında nâzil olmuştur.

Nitekim **İbni İshâk** ve **Beğavî** *(Rahimehümellâh)* bu mânâda şöyle demişlerdir: "Bunlar **Kureyş**'le birlikte Bedir'e çıkan birtakım delikanlılardır ki kendileri 'Beş delikanlı' diye tesmiye edilmişlerdir. Bunlar da; **Kays ibni Velîd ibni Muğîre, Ebû Kays ibni Fâkih ibni Muğîre, Hâris ibni Zem'a, Ali ibni Ümeyye ibni Half** ve **Âs ibni Münebbih**'tir.

Bunlar zâten İslâm hakkında şüpheli bir vaziyette **Bedir**'e gelmişlerken bir de Müslümanların düşmanlarına karşı çok az sayıda olduklarını görünce bu âyet-i kerîmede geçen:

'Dinleri bunları aldatmış' lafını söyleyerek mürted olmuşlar ve **Bedir**'de hepsi katledilmişlerdir." *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/21; İbni Ebî Hâtim:5/1716-17; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/148-149; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/94)*

Bu mânâya göre; **"Münâfıklar"** ile **"Kalplerinde hastalık olanlar"** farklı kimselerdir, **Kurtubî** *(Rahimehullâh)*: Bu mânâya göre: "Kalplerinde şüphe hastalığı olanlar, îman açıklayıp kâfirliği içlerinde gizleyen münâfıklardan daha ehven, zayıf niyetli ve müterediddit kimseler olur" demiştir.

Bir rivâyete göre de **"Kalplerinde hastalık olanlar"** müşriklerdir. Nitekim **Taberânî** *(Rahimehullâh)*ın **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakline göre; bu sözü söyleyenler **Utbe ibni Rabî'a** ve berâberindeki müşriklerdir. **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* kendisinden nakledilen bu rivâyette şöyle anlatmıştır:

"**Allâh-u Te'âlâ Mekke**'de peygamberine:

﴿سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ﴾

"O topluluk muhakkak bozguna uğratılacaktır ve arka çevir(ip mağlup bir halde dönüp gid)**eceklerdir"** *(Kamer Sûresi:45)* âyet-i kerîmesini indirince **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Rasûlellâh**! Bu hangi topluluktur?" diye sordu (fakat bir cevap alamadı). **Bedir** günü olduğunda **Kureyş** bozguna uğrayınca **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kılıcını çekmiş vaziyette:

﴿سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ﴾

"O topluluk muhakkak bozguna uğratılacaktır ve arka çevir(ip mağlup bir halde dönüp gid)**eceklerdir"** *(Kamer Sûresi:45)* âyet-i kerîmesini okuyarak kaçışan müşriklerin peşine düştüğünü görünce bu âyet-i kerîmenin **Bedir** günü hakkında nâzil olduğunu anlamış oldu.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ** bu müşrikler hakkında:

﴿حَتَّى إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْأَرُونَ﴾

"(Habîbim!) **Nihâyet nîmet bolluğu içinde olanlarını, o** (senin beddua**n** sebebiyle yedi sene süren ve kendilerini leş yemeğe muhtaç bırakan kuraklık) **azâb**(ı) **ile yakaladığımız zaman, birdenbire onlar yardım dilenerek bağırmaya başlarlar"** *(Müminûn Sûresi:64)* âyet-i kerîmesiyle,

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ﴾

"(Habîbim!) **Görmedin mi o** (şirk koşan) **kimseleri ki, Allâh'ın** (şükür gerektiren bunca) **nîmet**(ler)**ini büyük bir nankörlükle değiştirmişler ve toplumlarını** (peşlerinde sürükleyerek) **o helâk yurduna yerleştirmişlerdir"** *(İbrâhîm Sûresi:28)* âyet-i kerîmesini inzâl buyurdu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in attığı taşlar bütün müşriklerin gözlerini ve ağızlarını doldurup, bir müşrik gebertilirken bile gözündeki ve ağzındaki çer-çöple uğraşınca **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللهَ رَمَى﴾

"(Habîbim! Bir avuç toprak alıp onlara doğru) **attığın zaman da sen** (her birinin gözüne ulaştıracak şekilde) **at**(ma gücüne sâhip ol)**madın.**

Fakat Allâh (her birine ulaşacak şekilde) **attı** (da, bu sâyede siz kolayca onların kökünü kazıma imkânı buldunuz)**"** *(Enfâl Sûresi:17)* âyet-i kerîmesini nâzil kıldı.

Âyet: 49

Allâh-u Te'âlâ İblîs'in kaçışı hakkında da:

﴿وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَى عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾

"Hani şeytan onlara (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e düşmanlık husûsunda) **yaptıklarını çokça hoş göstermiş ve** (Sürâka ibni Mâlik'in sûretinde kendilerine görünerek)**:**

'Bugün insanlardan size gâlip gelecek hiçbir kimse yoktur, gerçekten ben de sizin için bir yardımcıyım!' demişti.

Fakat o iki topluluk birbirini görünce o (şeytan)**, ökçeleri üzerinde geri dönmüş ve: 'Muhakkak ki ben sizden tamâmen uzağım. Gerçekten de ben sizin göremediklerinizi görmekteyim!**

Şüphesiz ki ben (Allâh'ın, dostlarına verdiği yardım sözünü tutacağını yakînen bildiğim için) **Allâh'tan korkmaktayım! Zaten Allâh, azâbı çok şiddetli olan bir Zât'tır!' demişti."** *(Enfâl Sûresi:48)* âyet-i kerîmesini indirdi.

Bedir günü müşriklerden **Utbe ibni Rabî'a** ve berâberindeki birtakım insanlar: **"Dinleri bunları aldatmış"** deyince de **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede geçen:

﴿إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ﴾

"Hani (sizin üçyüz kişilik bir kuvvetle, bin kişilik bir orduya karşı çıktığınızı gördüklerinde,) **münâfıklar ve kalplerinde** (şek ve şüpheden ibâret) **bir tür hastalık bulunanlar:**

'İşte bunları dinleri aldatmış (da, ona güvenip kendilerini böyle bir tehlikeye atmışlar)**' demişti** (de işte o zaman Allâh'ın şiddetli azâbı kendilerine isâbet etmişti)" kavl-i şerîfini inzâl buyurdu. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:9121; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/146-147; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/94)*

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen</u>: (وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ فَإِنَّ اللهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) **"Her kim Allâh'a tevekkülde bulunursa, şüphesiz ki Allâh Azîz'dir, Hakîm'dir"** kavl-i şerîfi müşriklerin, münâfıkların ve kalplerinde hastalık bulunanların bu sözlerine cevap mâhiyetinde nâzil olmuş ve:

"Her kim Allâh'a güvenir de, tüm işlerini O'na havâle ederek **tevekkülde bulunursa, şüphesiz ki Allâh** ne kadar az ve güçsüz olsalar da, Kendisine güvenenleri, kuvvetli çoğunluklara gâlip edecek kuvvete sâhip bulunan bir **Azîz'dir,** hikmet-i bâliğasıyla, akıl ve idrâkin anlamakta güçlük çekeceği muâmeleler yapan ve dostuyla düşmanını bir tutmayan yegâne hikmet sâhibi bir **Hakîm'dir"** şeklinde tefsir edilmiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Haccâc ibni Yûsuf Mekke**'de bulunduğu bir dönemde **Beytullâh**'ın etrafında yüksek sesle telbiye getiren bir adamı işitince: "Adamı bana getirin" dedi. Adam getirilince: "Bu adam kimlerden?" diye sordu. Adam: "Müslümanlardan" deyince: "Sana İslâm'dan sormuyorum" dedi.

Adam: "Peki ya neden sordun?" deyince o: "Memleketini sordum" dedi. Adam: "**Yemen** ehlinden" diye cevap verince **Haccâc-ı Zâlim** kendi kardeşini kastederek: "**Muhammed ibni Yûsuf**'u ne hâl üzere bıraktın?" dedi. Adam: "Ben onu heybetli, iri-yarı, çok güzel giyinen, istediği ata binen, her yere girip çıkan biri olarak bıraktım" deyince **Haccâc**: "Ben sana bunu sormadım, onun sîretini sordum" dedi.

O da: "Çok zâlim, haksızlık yapan, mahlûka itaat edip **Hâlik**'a isyân eden biri olarak terk ettim" deyince **Haccâc**: "Sen onun benim nezdimdeki mertebesini bildiğin halde seni bu konuşmaya sevk eden ne oldu?" dedi.

O zaman adam: "Ben **Allâh**'ın evinin yolcusu, peygamberinin ziyaretçisi, borcunu ödeyicisi ve dîninin tâkipçisi olan biriyken, senin kardeşinin senin nezdindeki îtibârının, **Allâh**'ın benim katımdaki değerinden bana daha üstün geleceğini mi zannediyorsun?" deyince **Haccâc** sükût etti ve hiçbir cevap veremedi.

O adam **Haccâc**'ın huzûrundan izin almadan ayrılıp gitti ve **Kâ'be**'nin astarına sarılarak:

«اَللّٰهُمَّ بِكَ اَعُوذُ وَبِكَ اَلُوذُ! اَللّٰهُمَّ فَرَجَكَ الْقَرِيبَ وَمَعْرُوفَكَ الْقَدِيمَ وَعَادَتَكَ الْحَسَنَةَ.»

"Ey **Allâh**! Ancak Sana sığınırım ve ancak Sana iltică ederim. Ey **Allâh**! Pek yakın olan yardımını, ezelî olan iyiliğini ve güzel âdetini dilerim" dedi.

İşte **Haccâc** gibi, zamânında mahlûkātın en zâlimi olan, ırzları kırıp geçiren, kanlar döken, anlatılamayacak kadar zulümler işleyen bir yaratıktan bile korkmayıp hakkı açıklayabilen bu adamın durumu iyi düşünülmelidir.

Âyet: 49

Bu adam **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkül edip O'na sığınınca **Allâh-u Te'âlâ** o tek başına olan adama kalabalık bir ordusu olan **Haccâc**'a karşı yardım etmiştir. Çünkü sıhhat ve selâmette olan bir mümin, hasta ve mübtelâ olan münâfığa karşı her dâim gâliptir. **Haccâc** da (amel bakımından) bu ümmetin münâfıklarından biri olmuştur.

Şunu bil ki; kalp hastalıkları iki türlüdür, bir nevîsi; îmanda ve dînin hak olup olmadığı hakkında şüphe etmektir ki, kâfirlerin ve münâfıkların kalp hastalığı bundan ibârettir. İkincisi ise, kalbin dünyâya ve şehvetlerine meyledip nefsânî hazlarını göz önünde bulundurmasıdır ki Müslümanların kalp hastalığı da bundan ibârettir. Kâfir ve münâfıkların kalplerinde bulunan şüphe hastalığının ilacı; îman, tasdik ve yakîn elde etmek iledir. Ama onlar o hastalıkları içerisinde ölürlerse helâk olacaklardan olurlar.

Müslümanların kalp hastalığının ilacı ise, tevbe, istiğfar, zühd (dünyâya karşı soğukluk), ibâdât-u tâ'ât, vera' ve takvâ (haramlardan ve şüphelilerden sakınmak) iledir. Bunlar da bu hastalıkları zâil olmadan ölecek olurlarsa bir azâba uğradıktan sonra peygamberlerin şefaati bereketiyle cehennemden kurtuluş ehlinden olurlar. Ama bâzen onların bu hastalığı, ilacı ve perhizi terk etmeleri nedeniyle onları kâfirlikten ibâret olan büyük helâke sürükleyebilir.

Nitekim **Mekke** ehlinden bâzı Müslümanların durumu böyle olmuştur. Onlar ilacı terk edip en büyük tabib olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*-den ayrılınca ve muhâlif bir gıdâ sayılacak: **"Dinleri bunları aldatmış"** şeklindeki sözleri söylemekten perhiz yapmayınca helâk olanlarla birlikte hem zâhiren, hem de bâtınen helâk olmuşlardır. Artık akıllıya düşen; ecel gelmeden önce güzel hâl kazanmaktır, bu da ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya vâsıl olmuş bir zâtın sohbetiyle müyesser olur. **Allâh-u Te'âlâ** bütün mahlûkâta cömertçe lutfetmekteyken ya akıllılara ve âşıklara ne büyük lütuflarda bulunur. **Hâfız** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

عَاشِقْ كِه شُدْ كِه يَارْ بَحَالَشْ نَظَرْ نَكَرْدْ اَىْ خَواجَه دَرْدْ نِيسْتْ وَ گَرْنَه طَبِيبْ هَسْتْ

"Kim âşık oldu da, Yâr o âşığın hâline nazar etmedi ?!
(Elbette Yâr âşığa iltifât eder)
Ey efendi (sende) **dert yok, yoksa** (derde) **tabîb mevcuttur!"**

Yâni; **Allâh-u Azze ve Celle**'nin:

﴿إِنَّ اللهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾

"Şüphesiz ki Allâh (bu tür iyi ameller işleyen) **o muhsin** (kimse)**lerin ecrini zâyi etmez** (ve mükâfatlarını boşa çıkarmaz)" *(Tevbe Sûresi:120)* vaad-i kerîmi muktezâsınca **Allâh-u Te'âlâ** ibâdât, riyâzât ve mücâhedât meşakkatlerine giren sâdık âşığın hâline rahmet nazarıyla bakar ve derdine vuslatıyla devâlar verir. Hâsılı; müşkil olan dertli olmaktır, yoksa dermân zâten hazırdır. Ehl-i dert ol ki tabîbi bulasın, âşık ol ki vâsıl-ı Cânân olasın! **Cânân-ı Hakîkî** ve **Tabîb-i Hakîkî** olan **Cenâb-ı Hakk** aşk ve dert ehlini bilir, O dâimâ hâzır ve nâzır, sâlih kullarına da nâsır (yardımcı)dır. *(Hâfız Şerhi Konevî – Sûdî Efendi:1/238)*

Bir diğeri (Baba Kemâl Hocendî *(Kuddise Sirruhû)*) ise şöyle demiştir:

مَگُو اَصْحَابِ دِلْ رَفْتَنْد و شَهْرِ عَشْق شُدْ خَالِی

جِهَانْ پُرْ شَمْسِ تَبْرِيزَسْت و مَرْدِی کُو چُو مَوْلاَنَا

"Gönül ehli (olan evliyâullâh-i kirâm ve mürşidîn-i ızâm hazarâtı dünyâdan) **gitti de aşk memleketi boş kaldı deme,**

Cihân Şems-i Tebrîzî (gibi zevât-i kirâm hazarâtı) **ile doludur, ama hani** (nerde onlardaki hakîkatı görecek Hazret-i) **Mevlânâ gibisi?!"**

Ey **Allâh**! Bizi sevdiğin ve râzı olduğun şeylere muvaffak eyle ve bu hasta kalplerin tedavisini bize kolay eyle! **"İbni Acîbe Tefsîri"**nde zikredildiğine göre; **İmâm-ı Ğazâlî** *(Rahimehullâh)* **"el-İhyâ"** isimli eserde şöyle demiştir: "Takvâ ehlinin kalplerinde yakînî îman büyüdüğü zaman onlar öyle büyük işlere atılırlar ki o işlere ulaşılması âdete göre garip sayılır ya da onlarda büyük tehlikeler mevcut olur.

O zaman münâfıklar ve kalplerinde hastalık olanlar: 'Bunları tarîkatları aldatmış' derler. Oysa bilmezler ki kim **Allâh**'a tevekkül ederse şüphesiz ki **Allâh Azîz**'dir, mağlup edilmez, O'na intisâb eden ve işlerinde ancak O'na itimat edenler de yenilmez. Kendisine sığınan zelil edilmez, O'nun zimmetine ilticâ eden zâyi edilmez.

Hakîm'dir; hiçbir şey O'nun hikmetinden ve kudretinden hâriçte kalmaz, yüce hikmet sâhibidir; Kendi yönetimine tevekkül eden kimsenin işlerini yönetmekten âciz kalmaz. İşte tevekkül bu kadar güçlüdür.

Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen tevhîd ifâdelerinin tamâmı **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyden ümîdi kesmek ve ancak **Vâhid-i Kahhâr**'a tevekküle dikkat çekmekten ibârettir."

Âyet: 50

﴿ وَلَوْ تَرَى إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (50)

(Habîbim!) (وَلَوْ تَرٰى) **bir görecek olsaydın,** neyi? (إِذْ يَتَوَفَّي) **o zamanı ki, canlarını alıyordu,** kimlerin? (الَّذِينَ) **o kimselerin ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** kim alıyordu? (اَلْمَلٰئِكَةُ) **melekler,** ne oldukları halde? (يَضْرِبُونَ) **vurmakta oldukları halde,** nereye? (وُجُوهَهُمْ) **yüzlerine,** daha, (وَاَدْبَارَهُمْ) **arkalarına,** ne diyerek vuruyorlardı? (وَذُوقُوا) **tadın,** neyi? (عَذَابَ الْحَرِيقِ) **çok yakıcı azâbı.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim!) **Bir görecek olsaydın o zamanı ki; melekler, yüzlerine ve arkalarına** (sırtlarına ve makatlarına demirden kamçılarla) **vurmakta oldukları halde o kâfir olmuş kimselerin canlarını alacak ve: 'Tadın o yakıcı azâbı!'** (diyecekler.)"

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ Kendisine tevekkül edenlerin mağlup olmayacağını, nitekim **Bedir**'de müminleri gâlip edip güçlü olmalarına rağmen kâfirleri mağlup kılarak dünyâda rezil ettiğini beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmesiyle, kâfirlerin vefât ederlerken ne büyük belâya çarpılacaklarını beyân etmiştir. Bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ** Habîbine hitâp ederek:

"Yâ **Muhammed**! Ölüm ânında melekleri kâfirlerin ruhlarını alırken bir görecek olsaydın elbette büyük bir iş, müthiş bir manzara ve şiddetli bir azap müşâhede etmiş olurdun ve o vakit melekleri onların yüzlerine ve dübürlerine vururken, bir taraftan da: 'Bu yakıcı azâbı tadın' diye azarlarlarken görürdün" buyurmuş olmaktadır.

"Hâzin, Kurtubî ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; müfessirler bu vuruşun ne zaman gerçekleştiği hususunda ihtilâf etmişlerdir:

Bir kavle göre; melekler kâfirlerin yüzlerine ve arkalarına ölüm ânında vurmaktadırlar. Bu mânâ bütün kâfirlerin ölüm ânında ve berzah âleminde uğrayacakları azâbı anlatmaktadır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın: "İki âyet vardır ki ölüm ânında kâfir onlarla müjdelenir" buyurduktan sonra bu ve bir sonraki âyet-i kerîmeyi okuduğu rivâyet olunmuştur ki bu rivâyet de geride zikredilen mânâya muvâfık (uygun) düşmektedir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen: "Müşrikler **Bedir** günü Müslümanlara yüzlerini döndüklerinde melekler onların yüzlerine kılıç darbeleri indiriyordu, arkalarını çevirdiklerinde ise sırtlarına vuruyorlardı" rivâyeti ise bu kâfirlerden husûsî olarak **Bedir**'de gebertilen müşriklerin kastedildiği görüşünü îmâ etmektedir.

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: **"Edbâr"** kelimesi "Dübür" kelimesinin cemîsi olup, **İmâm-ı Mücâhid** ve **Sa'îd ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre: "Burada makatlar kastedilmiş fakat **Allâh-u Te'âlâ** hayâ ve kerem sâhibi olduğu için kinâyeten "Edbâr" tâbirini kullanmıştır." *(İbni Ebî Hâtim:5/1718; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/149; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/45)*

İmâm-ı Hasen *(Radıyallâhu Anh)* ise burada sırtların kastedildiğini beyân etmiş sonra da buna delil olarak: "Bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: 'Ben **Ebû Cehil**'in sırtında kamçı izi gibi bir şey gördüm' dediğinde, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«ذٰلِكَ ضَرْبُ الْمَلَائِكَةِ.»

"O, meleklerin darbesidir" buyurdu" rivâyetini zikretmiştir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/230; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/45; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/17)*

İbni Cüreyc *(Rahimehullâh)* ise: "**Allâh-u Te'âlâ** bu ifâde-i celîlesiyle, meleklerin, kâfirlerin önlerine ve arkalarına yâni rastgele bütün cesetlerine darbe indirdiklerini beyân etti" demiştir.

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen:</u> (وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ) **"Tadın o yakıcı azâbı"** kavli şerîfi, meleklerin, kâfirlerin canlarını alırken onlara söyleyecekleri sözü beyân etmektedir.

Bu sözün kâfirlere cehennem bekçileri olan zebânîler tarafından kıyâmet günü söyleneceği de **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* tarafından zikredilmiştir.

Rivâyete göre: "Ellerinde ateşte kızdırılmış demirden kamçılar bulunan melekler o kamçıları kâfirlere vurunca onların yaralarında ateşler alevlenecektir." *(Beyzâvî; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/57; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/45)*

Âyet: 50

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; burada geçen **"Yakıcı azap"**tan maksat; âhiretteki cehennem azâbıdır. Fakat **Bedir**'de müşriklere indirilen demir kamçı darbeleriyle yaralarında alevlenen ateş azâbı olabileceği de söylenmiştir ki bu mânâya göre gerçek mânâda bir söz melhuz olmayıp ancak onlara bir tevbîh (azarlama) yapıldığı kastedilmiştir.

Ekseriyetle lezzetli yiyecekler hakkında kullanılan "Zevk (tatma)" tâbirinin kâfirlere tevcîhi (yöneltilmesi), kendilerine uygulanan bir istihzâ muâmelesidir. Ayrıca burada, tattıkları azâbın, tadacakları daha birçok azaplara nazaran tadımlık bir numûne gibi olduğuna işâret eden bir nükte de bulunmaktadır.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ölüm dört kısımdır; ihânet ve lânet ölümü, hasret (pişmanlık) ve musîbet ölümü, hediye ve kerâmet ölümü, hil'at (ödüllendirilme) ve müşâhede ölümü.

Lânetli ölüm kâfirlerin ölümüdür, hasretli ölüm âsîlerin ölümüdür, kerâmetli ölüm müminlerin ölümüdür, müşâhedeli ölüm ise peygamberlerin ölümüdür.

Allâh-u Te'âlâ lânetli ölüm hakkında:

﴿وَلَوْ تَرَى إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ﴾

"(Habîbim!) **Bir görecek olsaydın o zamanı ki; melekler, yüzlerine ve arkalarına vurmakta oldukları halde o kâfir olmuş kimselerin canlarını alacak ve: 'Tadın o yakıcı azâbı!'** (diyecekler.)" buyurmuştur.

Başka bir yerde de:

﴿وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُو أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ﴾

"(Habîbim!) **Sen o zâlimleri ölümün zorlukları içerisindeyken bir görecek olsaydın** (elbette çok büyük bir iş görmüş olurdun)**!** (O sıra) **melekler** (kendilerine göz açtırmayıp, canlarını almak üzere) **ellerini uzatıcı oldukları halde** (ölümlerini zorlaştırmak için onlara diyecekler ki:)

"Çıkarın canlarınızı! Allâh'a karşı doğru olmayanı söylemekte bulunmuş olduğunuz için ve O'nun âyetlerin(e îmân etmek)**den uzaklaşıp, çokça kibirlenmekte bulunmuş olduğunuzdan dolayı, işte bu gün alçaklık azâbıyla cezâlandırılacaksınız"** *(En'âm Sûresi:93)* buyurmuştur.

Âsîlerin ölümü olan hasretli ölüme gelince, günlerini gafletle geçiren ve ibâdet ve tâatlerde kusûr edenler, ansızın kendilerini ölüm meleğinin kabzasında bulup, ölüm sarhoşluğuna tutulduğunda, öte tarafta rahmet meleğini görür ve hayırlar yapamadım diye ondan utanırlar. Artık o âsî kul çâresiz ve zavallıca ortada kalır, başına ne geleceğini merak ederek: "Gaybdan acaba kerâmet mi görecek, ihânet mi, fazl-u kerem mi yoksa adâlet mi?" diye gözünü ğayba diker.

İşte o halde melekler yaptığı tâat ve mâsiyeti ona bildirirler, tâat az, hürmetsizlik çoktur, yapmış olduğu pek çok işi onun hasretine (pişmanlık ve üzüntüsüne) hasret katar.

Sonunda tâati az, mâsiyeti çok gelen bu kişinin amellerinin her iki kısmının üzerine de mühür vururlar ve onu boynunun üzerine asarlar, onun nâşının ve lahdinin üzerine de aynı şekilde asarlar. İşte **Rabbü'l-izzet** bu hususta:

﴿وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ﴾

"Her bir insan (doğarken on)**a;** (Allâh-u Te'âlâ'nın ezelde takdir buyurduğu kader yuvasından kendisine doğru) **uçan amelini/kaderini/**(n yazılı bulunduğu amel defterini) **onun boynuna takmışızdır.** (Artık tüm yaşayacakları ve karşılaşacakları, onun ayrılmaz bir parçası hâlini almıştır)" *(İsrâ Sûresi:13)* buyuruyor.

Üçüncü diğer ölüm ise; müminlere ve sâlih insanlara âit olan kerâmet ve armağanlı ölümdür. Rahmet melekleri yüz binlerce lütûf, kerâmet, yumuşaklık, rahatlık, müjde ve sevinçle onların temiz ruhlarını kabzederler, kerem lütuflarıyla ve nihâyetsiz taltîflerle müjdelerler, nitekim:

﴿يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾

"İşte o (ölüm meleği ve ona yardımcı ola)**nlar: '**(Ey Allâh'ın dostları!) **Selâm olsun sizlere!** (Artık bu andan sonra istenmedik hiçbir şey sizlere ulaşmayacaktır.) **Yapmakta bulunmuş olduğunuz** (zikirler ve ibâdetler gibi güzel) **şeyler vesîlesiyle** (buyurun) **girin o** (vaad olunduğunuz Adn) **cennet**(lerin)**e!' diyeceklerdir"** *(Nahl Sûresi:32)* âyet-i kerîmesi bu hâli beyân etmektedir.

Âyet: 50

Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«تُحْفَةُ الْمُؤْمِنِ الْمَوْتُ.»

"Ölüm mümine hediyedir" *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/72)* buyurmuştur. Çünkü mümin ile **Hakk Te'âlâ** arasındaki perde nefistir, o perdeyi ise ölüm kaldırır. Ârifler için sevgilinin yolunun onlara açılmasından ve perdenin kalkmasından daha büyük hiçbir hediye yoktur.

اَز اِينْ مَرْگِ صُورَتْ نِگَرْ تَا نَتَرْسِى اَز اِينْ زِنْدَگِى تَرْس كَاكْنُونْ دَرْ آنِى

اَز اِينْ زِنْدَگِى زِنْدَگَانِى نَخِيزَدْ كِه گُرْگَسْت و نَآيَدْ زِ گُرْگَانْ شُبَانِى

"Bu bedenin ölümünü korkmadan bekle,
(Asıl) **bugün içinde bulunduğun dirilikten kork.**

Çünkü bu dirilikten hayat gelmez,
Zîrâ bu hayat kurttur, kurttan çobanlık gelmez!"

Bişr ibni Hâris *(Kuddise Sirruhû)* ne güzel söylemiştir:

«شَتَّانَ بَيْنَ قَوْمٍ وَبَيْنَ قَوْمٍ قَوْمٌ مَوْتٰى وَيَحْيَى الْقُلُوبُ بِذِكْرِهِمْ
وَقَوْمٌ اَحْيَاءٌ قَسَتِ الْقُلُوبُ بِرُؤْيَتِهِمْ.»

"Bir toplulukla diğer cemaat arasında ne kadar da fark vardır; bir kavim ölüdürler, ama onların zikriyle (anılmasıyla) kalpler hayat bulur, bir kavim de diridirler ama onların görülmesiyle kalpler katılaşır." Nakledildiğine göre dervişin biri bir kişiden:

﴿إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ﴾

"O (kıyâmet) **â**(nı)**nın zelzelesi gerçekten pek büyük bir şeydir"** *(Hacc Sûresi:1)* âyet-i kerîmesini işitti.

Bu kulağına çalındığı anda hâli hoş oldu ve nâra atarak: "Âh! Ne zaman olur da bu gün gelir ve bu derviş bağdan kurtulur?" dedi. Ona: "Bundan sen ne anladın ki?" dediler. O da:

"Dünyâ perdedir, kıyâmet müşâhede vaktidir. Dostlar için hicâb (perdelenmek) belâdır, müşâhede ise atâdır (bahşiş ve hediyedir). İşte bu perdeden ne zaman kurtuluruz da, vuslat devletine erişiriz diye hasret çekiyorum" şeklinde cevap verdi.

كَیْ بَاشَدْ كِه اِینْ قَفَسْ بِپَرْدازَمْ دَرْ بَاغِ اِلٰهِی آشِیَانْ سَازَمْ

"Ne zaman bu kafesten uçarım da,
Bâğ-ı İlâhî'de yuva yaparım!"

Dördüncü ölüm şekli; peygamberlere i'zâz ve ikrâm olan müşâhedeli (Allâh-u Te'âlâ'yı görür gibi olma halindeki) ölümdür. Onların taltiflenmesi **Hazret-i İzzet**'ten lütûf nidâsıyla vâsıtasız gelir.

Abdullah ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vefâtından bir ay kadar önce bizi yâni muhâcir ve ensârdan bir cemâati **Âişe** annemizin evinde topladı. Sonra bize baktı, gözleri doldu ve ağlamamak için kendini tuttu, sonra:

«مَرْحَبًا بِكُمْ، حَيَّاكُمُ اللهُ، رَحِمَكُمُ اللهُ، آوَاكُمُ اللهُ، جَمَعَكُمُ اللهُ، نَصَرَكُمُ اللهُ، رَفَعَكُمُ اللهُ، نَفَعَكُمُ اللهُ، هَدَاكُمُ اللهُ، رَزَقَكُمُ اللهُ، وَفَّقَكُمُ اللهُ، سَلَّمَكُمُ اللهُ، قَبِلَكُمُ اللهُ، أُوصِيكُمْ بِتَقْوَى اللهِ، وَأُوصِي اللهَ بِكُمْ، وَأَسْتَخْلِفُهُ عَلَيْكُمْ، إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ، لَا تَعْلُوا عَلَى اللهِ فِي عِبَادِهِ وَبِلَادِهِ، فَإِنَّ اللهَ قَالَ لِي وَلَكُمْ: ﴿تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ وَقَالَ: ﴿أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْمُتَكَبِّرِينَ﴾»

"Hoş sefâ geldiniz, Allâh sizi yaşatsın, Allâh size rahmet etsin, Allâh sizi barındırsın, Allâh sizi bir arada tutsun, Allâh size yardım etsin, Allâh sizi yüceltsin, Allâh size menfaatler versin, Allâh sizi hidâyette dâim kılsın, Allâh sizi rızıklandırsın, Allâh sizi muvaffak kılsın, Allâh size selâmet versin, Allâh sizi kabul buyursun.

Size Allâh'tan sakınmanızı vasiyet ediyorum, sizi Allâh'a emânet ediyorum ve sizin üzerinize O'nu halîfe bırakıyorum.Şüphesiz ben sizin için O'nun tarafından apaçık bir uyarıcıyım. Kulları ve memleketleri hakkında Allâh'a karşı üstünlük taslamaya kalkmayın. Şüphesiz ki Allâh bana da, size de:

"İşte sana! O (methini işittiğin) **sonraki yurt** (olan cennet)**; Biz onu o kimselere âit kılacağız ki, onlar yer**(yüzün)**de ne üstünlük, ne de bozgunculuk** (ve zulüm) **arzulamazlar. Zâten o** (güzel) **âkıbet,** (emirlerini tutup yasaklarından kaçarak, Allâh-u Te'âlâ'nın azâbından sakınan) **takvâ sâhiplerine aittir"** *(Kasas Sûresi:83)* **buyurdu.**

Âyet: 50

Yine böylece: "Kibredenlerin yeri cehennemde olmadı mı?" *(Zümer Sûresi:60)* **buyurdu"** diye vasiyet ve nasîhatlerde bulundu.

Bunun üzerine arkadaşlar: "Yâ **Rasûlellâh**! Yoksa ömrünüzün sonu yaklaşıp da gitme vaktiniz mi geldi?" deyince **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«قَدْ دَنَا الْأَجَلُ وَالْمُنْقَلَبُ إِلَى اللهِ، وَإِلَى سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى، وَإِلَى جَنَّةِ الْمَأْوَى، وَإِلَى الْعَرْشِ الْأَعْلَى، وَإِلَى الرَّفِيقِ الْأَعْلَى، وَالْكَأْسِ الْأَوْفَى، وَالْعَيْشِ الْمُهَنَّى.»

"Ecel yaklaştı, Allâh'a, Sidretü'l-müntehâ'ya, Cennetü'l-Me'vâ'ya, Arş-ı âlâ'ya, Refîk-ı Âlâ'ya (en yüce dost olan Cenâb-ı Mevlâ'ya)**, ke's-i evfâya** (cennetteki dolu kâselere) **ve ayş-i mühennâya** (çok rahat bir yaşantıya) **gitmem çok yanaştı"** buyurdu.

O zaman biz: "Sizi kim yıkayacak, yâ **Rasûlellâh**?" deyince:

«رِجَالُ أَهْلِ بَيْتِي الْأَدْنَى فَالْأَدْنَى.»

"Ehl-i Beytimin, sırasıyla bana en yakın olan erkekleri" buyurdu. Biz: "Peki sizi nasıl kefenleyeceğiz?" diye sorunca:

«فِي ثِيَابِي هٰذِهِ، إِنْ شِئْتُمْ، أَوْ فِي حُلَّةٍ يَمَانِيَّةٍ، أَوْ فِي بَيَاضِ مِصْرَ.»

"Dilerseniz bu elbiselerim içerisinde yâhut Yemen hullesinde veyâ beyaz Mısır kumaşında" buyurdu.

Bunun üzerine biz: "Sizin cenâze namazınızı içimizden kim kıldıracak?" diye sorunca biz de ağlamaya başladık, o da ağladı. Sonra:

«مَهْلًا! غَفَرَ اللهُ لَكُمْ، وَجَزَاكُمْ عَنْ نَبِيِّكُمْ خَيْرًا، إِذَا غَسَّلْتُمُونِي وَكَفَّنْتُمُونِي، فَضَعُونِي عَلَى سَرِيرِي فِي بَيْتِي هٰذَا عَلَى شَفِيرِ قَبْرِي، ثُمَّ اخْرُجُوا عَنِّي سَاعَةً، فَإِنَّ أَوَّلَ مَنْ يُصَلِّي عَلَيَّ جَلِيسِي وَخَلِيلِي جِبْرِيلُ، ثُمَّ مِيكَائِيلُ، ثُمَّ إِسْرَافِيلُ، ثُمَّ مَلَكُ الْمَوْتِ مَعَ جُنُودِهِ، ثُمَّ ادْخُلُوا عَلَيَّ فَوْجًا فَوْجًا، فَصَلُّوا عَلَيَّ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا، وَلَا تُؤْذُونِي بِبَاكِيَةٍ، وَلَا صَارِخَةٍ، وَلَا رَانَّةٍ، وَلْيَبْدَأْ بِالصَّلَاةِ عَلَيَّ رِجَالُ أَهْلِ بَيْتِي وَنِسَاؤُهُمْ، ثُمَّ أَنْتُمْ اقْرِءُوا عَنِّي السَّلَامَ كَثِيرًا مَنْ غَابَ مِنْ أَصْحَابِي، فَإِنِّي قَدْ سَلَّمْتُ عَلَى مَنْ تَابَعَنِي عَلَى دِينِي إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.»

"Hele biraz durun, Allâh sizi bağışlasın, peygamberiniz tarafından sizi hayırla mükâfatlandırsın! Beni yıkadığınız ve kefenlediğiniz zaman beni işte şu evimin içerisinde, kabrimin kenarında bulunan sedye üzerine koyun. Sonra bir an yanımdan çıkın, zîrâ cenâzemi ilk kılacak, meclis arkadaşım ve dostum olan Cibrîl'dir, sonra Mîkâîl, sonra İsrâfîl, sonra ölüm meleği ordularıyla birlikte kılarlar. Sonra cemaat cemaat benim yanıma girin ve bana salât-ü selâm getirerek namazımı kılın.

Sakın arkamdan ağlayan, bağıran ve inleyen kadınlara müsâade ederek bana eziyet etmeyin. Benim namazımı ilk önce Ehl-i Beytimin erkekleri ve kadınları kılsın. Sonra siz şu anda burada bulunmayan ashâbıma benden çok selâm söyleyin. Şüphesiz ki ben de bu dînim üzere kıyâmet gününe kadar bana tâbi olacaklara çok selâm ettim" buyurdu. Sonunda biz: "Yâ **Rasûlellâh**! Sizi kabrinize kim indirecek?" deyince:

«أَهْلِي مَعَ مَلَائِكَةٍ كَثِيرَةٍ، يَرَوْنَكُمْ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ.»

"Ehl-i Beytimle birlikte sizin kendilerini görmediğiniz bir taraftan sizi görmekte olan birçok melâike" buyurdu. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:4008, 5/9-10; Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/73)*

Evet, O yüce **Hazretin** kuşu tekrar **İzzet** yuvasına gitmeyi beklemektedir. O bir kuştur ki, onun kanatları aşktır, uçuşu murâdadır (kendi istediği yeredir), ufuğu ğaybdır. Ne zaman bu **Hazretin** kuşu beden kafesinden ğayb ufkuna uçsa, kudsiyet âleminin kerûbiyyânı (kutsal melekleri) gözlerinin üzerine ellerini koyar, elleriyle gözlerini kapatırlar. Aksi takdirde bu cemâlin şimşeği onların gözlerini yakar.

Nitekim **Mûsâ Kelîm** *(Aleyhisselâm)*ın ölüm ânında heybetten dolayı başından bir şimşek çaktı ve havada onun aşkı parladı. **Azrâîl** *(Aleyhisselâm)*ın bir gözü onun o heybetli şimşeğinden yok oldu. O zaman: "Yâ **Azrâîl**! Sen bizim dostlarımıza baktığında edepli olasın, destûrsuz (izinsiz) onların yanına gitmeyesin" dediler. Sevginin gayretinden ve ezelî muhabbetin yakışının kemâlinden, müştak olanın hâl dili devamlı:

يَا رَبْ اَرْ فَانِى كُنِى مَا رَا بَه تِيغِ دُوسْتِى فِرِشْتَهٔ مَرْگ رَا بَا مَا نَبَاشَدْ هِيچْ كَارْ

"Ya Rabbi! Bizi muhabbet kılıcıyla fânî ettiğin (yok ettiğin) **takdirde, Ölüm meleğinin bizimle hiç işi olmaz"** der durur.

Âyet: 51

﴿ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (51)

(ذٰلِكَ) **İşte sana! Bu,** ne sebebiyledir? (بِمَا) **o şeyler sebebiyledir ki,** (قَدَّمَتْ) **takdim etti** (işledi), ne? (اَيْدِيكُمْ) **elleriniz,** daha ne sebebiyledir? (وَاَنَّ اللّٰهَ) **gerçekten Allâh,** (لَيْسَ) **olmadı,** nedir olmadı? (بِظَلَّامٍ) **aslâ zerre kadar bile zulmedici,** kime? (لِلْعَبِيدِ) **kullara.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Ey kâfir!) **İşte sana! Bu** (karşılaştığın can yakıcı azap), **ellerinizin takdim etmiş bulunduğu** (kâfirlik ve günahlar gibi, cezâyı mûcip) **şeyler sebebiyledir, bir de gerçekten Allâh kullara** (haksız yere azap ederek) **aslâ zerre kadar bile zulmedici değildir!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ meleklerin, kâfirlerin canlarını alırken onlara ne muâmele yapacaklarını beyân edip söyleyecekleri azarlayıcı sözün bir kısmını da beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde o sözün devâmını zikretmiştir.

Buna göre melekler kâfirlere: "Başınıza gelen bu büyük darbeler ve azaplar kendi ellerinizin bilfiil yapmış olduğu kâfirlik ve isyanlar yüzündendir. Yoksa **Allâh** kullarına suçsuz yere zerre kadar bile zulmeden biri değildir" diyeceklerdir.

"Nesefî Tefsîri"nde bu sözün **Allâh-u Te'âlâ** tarafından kâfirlere söyleneceği de zikredilmiştir.

Ayrıca bu cümle-i celîlede: "Kulun kesbinin bir tesiri yoktur, kul kendisi hakkında yazılanları uygulamaya irâdesiz bir şekilde mecburdur" diyen sapık **Cebriyye** mezhebine de bir reddiye bulunmaktadır.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** sebebiyet mânâsını ifâde eden "Bâ" harfini kullanarak, kâfirlerin başına gelen belâların kendi hür irâdeleriyle işledikleri inkâr ve isyanlar nedeniyle gerçekleştiğini açıklamıştır.

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiği üzere; eğer burada: "El, inkârın mahalli değildir, inkârın yeri ancak kalptir. Zîrâ kâfirlik bir inançtır, inanç ise kalpte bulunur.

Âyet-i kerîmenin zâhirinde ise bu azâba ellerle işlenen suçların sebep olduğu beyân edilmektedir" denilecek olursa buna şöyle cevap verilmiştir: "Burada geçen 'El' tâbiri, kudret (güç)ten ibârettir. Çünkü el amel âletidir, kudret ise yapılan işte tesir eden güç demektir. İşte bu mânâda "El" lafzı "Güç"ten kinâye olarak kullanılmıştır."

Sapık **Mûtezile** mezhebinin: "**Allâh**'ın, kulu hakkında en iyi olanı yapması vâciptir" şeklindeki bâtıl görüşüne binâen **Zemahşerî** bu âyet-i kerîmenin son cümlesinde geçen:

"Allâh kullara aslâ zulmedici değildir" kavl-i şerîfi hakkında birtakım tekellüflerde bulunmuşsa da, **Beyzâvî** *(Rahimehullâh)* **Ehl-i Sünnet** nezdinde mukarrar olan:

"**Allâh-u Te'âlâ**'nın, kulları hakkında eslah olana riâyeti vâcip değildir" kāidesini açıklamak üzere şu beyanlarda bulunmuştur:

"Bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'nın kullarına suçsuz yere azap etmeyeceği açıklanmıştır. Ama burada **Allâh-u Te'âlâ**'dan zulmün nefyedilmesi, O'nun kullarına suçsuz yere azap etmesinin zulüm olacağı anlamına gelmez.

Zîrâ kullar **Allâh-u Te'âlâ**'nın mülküdürler, bir mâlikin, kendi mülkündeki hiçbir tasarrufu ise zulüm olarak görülemez. Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ**'nın suçsuz yere kullarına azap etmesi, değil büyük bir zulüm, küçük bir zulüm olarak dahî değerlendirilemez.

Ama **Allâh-u Te'âlâ** Kendi fazl-u keremiyle, günah işlemeyen bir kimseye azap etmeme karârı aldığını beyân ederken, bunu yapmaktan son derece münezzeh olduğunu açıklama sadedinde Kendisinden sudûru muhal olan zulüm tâbirini kullanmıştır.

Böylece: 'Benden en ufak bir zulmün sudûru imkânsız olduğu gibi, suçsuz bir insana azap etmem de düşünülemez. Ama Ben bunu yapsam da bu zulüm sayılmaz, fakat Ben bunu lütfu keremimle karâra bağladım. Artık zulmetmeyeceğime emin olduğunuz gibi, buna da emin olabilirsiniz' şeklinde bir mânâ ortaya çıkmıştır."

Âyet: 52

﴿ كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (52)

Bu kâfirlerin durumu ne gibidir? (كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ) **Firavun hânedânının âdeti gibidir,** daha kimlerin hâli gibidir? (وَالَّذِينَ) **o kimselerin hâli gibi ki,** (مِنْ قَبْلِهِمْ) **onlardan öncedirler,** (كَفَرُوا) **onlar inkâr ettiler,** neyi? (بِاٰيَاتِ اللّٰهِ) **Allâh'ın âyetlerini,** (فَاَخَذَ) **hemen yakaladı,** kimi? (هُمْ) **onları,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** ne sebebiyle? (بِذُنُوبِهِمْ) **günahları sebebiyle,** (اِنَّ اللّٰهَ) **şüphesiz Allâh,** kimdir? (قَوِيٌّ) **Kaviyy'dir,** yâni pek kuvvetlidir, daha kimdir? (شَدِيدُ الْعِقَابِ) **azâbı çok şiddetli olandır.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Bu kâfirlerin gidişâtı) **Firavun hânedânının ve onlardan önceki o** (kâfir) **kişilerin âdeti gibidir. Onlar Allâh'ın âyetlerini inkâr etmişlerdi de, Allâh onları günahları sebebiyle hemen yakalayıvermişti.**

Şüphesiz ki Allâh (düşmanlarından intikam almakta pek kuvvetli bir) **Kaviyy'dir,** (inkârcılara karşı) **azâbı çok şiddetli olan bir Zât'tır."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ Bedir'de katledilen müşriklerin başına gelen azapları beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmesinde onların hâlini daha önce helâk edilen **Firavun** hânedânının ve onlardan önceki kâfirlerin durumuna teşbih etmiş (benzetmiş)tir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: **"De'b"** kelimesi, **Âlûsî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; sürekli işlenen âdet anlamına gelmektedir ki burada hem **Firavun** hânedânının ve onlardan önceki kâfirlerin sürdürdükleri inkâr ve isyan âdetleri, hem de onlara uygulanan şiddetli azap âdeti teşbih (benzetme) konusu yapılmıştır.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledilen: "**Firavun** hânedânı **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın **Allâh-u Te'âlâ**'nın hak peygamberi olduğunu yakînen bildiler, fakat onu bile bile yalanladılar.

İşte böylece **Mekke** müşriklerine de **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkı getirdi, fakat onlar onu tekzîb ettiler. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ Firavun** hânedânına indirdiği ikābın bir mislini bu müşriklere de indirdi" şeklindeki rivâyet burada yapılan teşbihin hem kendi yaptıkları kötülükler, hem de kendilerine yapılan kötü muâmelenin mecmûundan ibâret olan bir âdet hakkında olduğuna işâret etmektedir.

Buna göre âyet-i kerîmede;

"Önceki kâfirler hangi inkâr ve isyanları sürdürmeleri sebebiyle hangi fecî belâlara mübtelâ kılındılarsa, **Mekke** müşriklerinin de aynı inkâr ve isyânı sürdürmeleri nedeniyle benzer azaplara dûçar kılındıkları" açıklanmış olmaktadır.

Zâten **Allâh-u Te'âlâ** (كَفَرُوا بِآيَاتِ اللهِ فَأَخَذَهُمُ اللهُ بِذُنُوبِهِمْ) **"Onlar Allâh'ın âyetlerini inkâr ettiler, Allâh onları günahları sebebiyle hemen yakalayıverdi"** kavl-i şerîfiyle **Mekke** müşriklerinin ne yaptıklarını ve karşılığında ne bulduklarını beyân etmiştir.

Gerçi bu cümle-i celîlede geçmiş ümmetlerin inkârı ve yakalanmaları anlatılmış da olabilir ki buna göre mânâ: "(Bu kâfirlerin gidişâtı) **Firavun hânedânının ve onlardan önceki o** (kâfir) **kişilerin âdeti gibidir. Onlar Allâh'ın âyetlerini inkâr etmişlerdi de, Allâh onları günahları sebebiyle hemen yakalayıvermişti"** şeklinde olur.

Allâh-u Te'âlâ <u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda</u>: (إِنَّ اللهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ) **"Şüphesiz ki Allâh Kaviyy'dir, azâbı çok şiddetli olan bir Zât'tır"** buyurarak, Kendisinin, Zât'ını inkâr eden ve peygamberlerini yalanlayan düşmanlarından intikam almakta pek kuvvetli ve inkârcılara karşı azâbı çok şiddetli bir Zât olduğunu beyân etmiştir ki bunun daha açık mânâsı:

"Hiçbir güç sâhibi **Allâh-u Te'âlâ**'yı mağlup edemez ki O'nun azap etmek istediği kişiden azâbını savuşturabilsin" şeklinde anlaşılabilir.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede **Kureyş** müşriklerine ve **Arap** kâfirlerine tehdit ve azap vaadi vardır.

Buna göre **Allâh-u Te'âlâ**: "İbret gözünüzü açın, geçmişlerin ve öncekilerin âdet ve sîretlerine (gidişatlarına) bakın.

O âsi olanların sonlarının ne olduğunu görün, tâ ki onlar ne yaptılar ve Biz onlara ne yaptık, başlarına neler getirdik, bilin!

Âyet: 52

﴿وَعَادًا وَثَمُودَ وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذٰلِكَ كَثِيرًا
وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا﴾

"(Hûd *(Aleyhisselâm)*ın kavmi) **Âd'ı da,** (Sâlih *(Aleyhisselâm)*ın kavmi) **Semûd'u da, o** (peygamberlerini öldürüp, örülmemiş kuyunun içine atan) **Rass halkını da; işte sana!**

Bun(ca toplum)**un arasında birçok asırlar** (halkın)**ı da** (inkârları yüzünden tam bir yıkıma uğrattık)**!**

Her birine de; (kendilerini kâfirlik ve günahlardan engelleyici nitelikte) **şaşılacak örnekler açıkladık on**(lar)**a!**

Her birini de tam bir parçalamayla darmadağın ettik." *(Furkān Sûresi:39)*

Ey Arap kâfirleri! Ey **Kureyş** müşrikleri! Hadi onların yaptıklarını siz de yapın bakalım. Onların kahrımızdan gördükleri cezâ ve azapları siz de görürsünüz" buyurmuş olmaktadır.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً اَنْعَمَهَا عَلٰى قَوْمٍ حَتّٰى
يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۙ ﴿٥٣﴾ كَدَاْبِ اٰلِ
فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ ۚ فَاَهْلَكْنَاهُمْ
بِذُنُوبِهِمْ وَاَغْرَقْنَآ اٰلَ فِرْعَوْنَ ۚ وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٥٤﴾
اِنَّ شَرَّ الدَّوَآبِّ عِنْدَ اللّٰهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۚ
﴿٥٥﴾ اَلَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ
مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾ فَاِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ
بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ
خِيَانَةً فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَآءٍ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَآئِنِينَ ۚ
﴿٥٨﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا ؕ اِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ
﴿٥٩﴾ وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ
تُرْهِبُونَ بِهٖ عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ وَاٰخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ ۚ لَا
تَعْلَمُونَهُمْ ۚ اَللّٰهُ يَعْلَمُهُمْ ؕ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ
يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾ وَاِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ
فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ؕ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾

Âyet: 53

﴿ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً اَنْعَمَهَا عَلٰى قَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (53)

(ذٰلِكَ) **İşte sana! Bu** (kâfirlerin başlarına gelen belâ), ne sebebiyledir, (بِاَنَّ اللّٰهَ) **şu sebepledir ki gerçekten Allâh,** (لَمْ يَكُ) **olmadı,** nedir olmadı? (مُغَيِّرًا) **değiştirici,** neyi? (نِعْمَةً) **bir nîmeti,** öyle nîmet ki, (اَنْعَمَ) **lütfetti,** neyi? (هَا) **onu,** kim üzerine? (عَلٰى قَوْمٍ) **bir kavim üzerine,** ne zamana kadar değiştirici değildir? (حَتّٰى يُغَيِّرُوا) **onlar değiştirinceye kadar,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** nerededir? (بِاَنْفُسِهِمْ) **kendilerindedir,** daha ne sebeple? (وَاَنَّ اللّٰهَ) **bir de muhakkak Allâh,** kimdir? (سَمِيعٌ) **Semî'dir** yâni hakkıyla işiticidir, daha kimdir? (عَلِيمٌ) **Alîm'dir** yâni hakkıyla bilicidir.

MEÂL-İ ŞERÎF

"İşte sana! Bu (kâfirlerin başlarına gelen belâ), **şu sebepledir ki gerçekten onlar kendilerinde bulunan** (iyi halleri ve güzel ahlâk)ı **değiştirinceye kadar Allâh, kendisini bir kavme lütfetmiş olduğu** (küçük veyâ büyük) **herhangi bir nîmeti değiştirici olmamıştır, bir de muhakkak ki Allâh** (inkârcıların sözlerini hakkıyla işiten bir) **Semî'dir ve** (hem yaptıklarını, hem de kalplerinde gizlediklerini pek iyi bilen bir) **Alîm'dir!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmesinde inkâr eden **Firavun** hânedânını ve onlardan öncekileri helâk ettiği gibi **Allâh**'ın âyetlerini inkâr edip peygamberini yalanlayan **Mekke** müşriklerini de suçları sebebiyle helâk ettiğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde bunun sebeb-i hikmetini açıklamıştır ki o da **Mekke** ehlinin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine ihsân etmiş olduğu bolluk, genişlik, emniyet ve âfiyet nîmetlerini nankörlükle karşılamış olmalarıdır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ﴾

"(Habîbim!) **Görmedin mi o** (şirk koşan) **kimseleri ki, Allâh'ın** (şükür gerektiren bunca) **nîmet**(ler)**ini büyük bir nankörlükle değiştirmişler ve toplumlarını** (peşlerinde sürükleyerek) **o helâk yurduna yerleştirmişlerdir! Bir cehenneme ki oraya gireceklerdir! O**(rada ebedî kalmaları) **ne kötü bir yerleşim olmuştur!"** *(İbrâhîm Sûresi:28-29),*

﴿وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ اٰمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللّٰهِ فَأَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ﴾

"Allâh (kendilerine nîmetler ihsân eden velînimetlerini inkâr eden ve böylece azâba müstehak olan toplumlara ibret olsun diye) **bir memleketi örnek olmak üzere açıklamıştır ki, orası güvenli ve pek sâkin bir yerdi.** (Başka memleketlerde olduğu gibi orada, yağma ve baskınlar şeklinde huzur kaçıracak hâdiseler vukû bulmazdı.)

(Etrâfında bulunan) **her yerden rız**(ı)**k**(lar)**ı oraya bolca gelmekteydi. Fakat o**(rada yaşayanlar)**, Allâh'ın** (bunca) **nîmetlerine nankörlük yaptı**(lar) **da böylece Allâh, sürekli sanat hâline getirmekte bulunmuş oldukları** (inkâr ve nankörlük gibi) **şeyler nedeniyle on**(un halkın)**a açlık ve korku**(yu) **elbise** (gibi giydirip onların işkence)**sini** (kendilerine) **tattırdı.**

Andolsun ki; elbette onlara içlerinden bir rasül gelmişti de, onlar onu yalanlamıştılar, bu sebeple de onlar (karşılaştıkları öncü felâketlerden ibret alıp da nankörlüğü ve inkârcılığı bırakmayan) **zâlim kimseler hâlindeyken o** (köklerini kazıyan) **azap onları yakalayıvermişti."** *(Nahl Sûresi:112-113),*

﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا اٰمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَكْفُرُونَ﴾

"(Habîbim! Müşrikler sana gelip: "Biz senin doğruluğunu bilmekteyiz, fakat bir avuç azınlık olan biz diğer Araplara muhâlefet ederek seninle birlikte hidâyete uyacak olursak, toprağımızdan kapılıp götürülürüz" dediler. Peki,) **onlar görmediler mi ki, etraflarından insanlar kapılıp götürülürken, gerçekten Biz** (onların beldesi olan Mekke-i Mükerreme'yi, baskın ve saldırılardan) **güvenli bir harem kılmışızdır?**

Âyet: 53

Onlar hâlâ sâdece bâtıl (putlarının faydasın)**a inanıyorlar da, Allâh'ın** (bunca faydalı) **nîmetini mi inkâr ediyorlar?"** *(Ankebût Sûresi:67)* âyet-i kerîmelerinde **Mekke** ehlinin bu nankörlüğünü beyân etmiştir.

Buna göre onlara ihsân edilen birçok nîmet varsa da en büyük nîmet **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*dir. Nitekim **Süddî** *(Rahimehullâh)*: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın nîmeti **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*dir, **Allâh-u Te'âlâ** bu nîmeti Kureyş kabîlesine lutfetmiş iken onlar inkâr edince **Allâh-u Te'âlâ** bu nîmeti **Medîne** halkı olan ensâr-ı kirâma nakletti, müşriklere ise büyük azaplar hulûl etti" şeklindeki sözüyle bu mânâyı tasrîh etmiştir. *(İbni Ebî Hâtim:5/1718; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/149; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/46)*

Beyzâvî ve **Nesefî** gibi bâzı müfessirlerin beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ Mekke** ehlini açlıktan kurtarıp doyurarak, etraflarındaki kabîleler korku içerisinde yaşarken onları korkudan emin kılarak kendilerine çok büyük iyiliklerde bulundu. Sonra da onlara **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gönderdi. Fakat onlar bu nîmetin şükrünü terk ederek **Allâh**'ın elçisi **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i yalanlayınca kendilerinde bulunan iyi hâli değiştirmiş oldular. **Allâh-u Te'âlâ** da bu nîmeti onlardan selbederek (soyup alarak) onları azapla yakaladı.

Çünkü bu âyet-i kerîmenin beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın hikmeti şöyle iktizâ etmiştir (gerektirmiştir) ki; bir kavim kendilerinde bulunan güzel hâli değiştirmedikçe O onların nîmetini ellerinden almaz. Evet, **Firavun** hânedânının ve **Mekke** müşriklerinin, peygamberlerin gönderilişinden önce de makbul bir halleri olmadığından onu kötü bir hâle döndürmeleri söz konusu değildi.

Lâkin câhiliyet döneminde yaptıkları şenî fiillere (kötü işlere) ilâveten, yakın akrabâlarından olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e eziyet ederek sıla-i rahimi kesmeleri, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ona indirdiği âyetleri yalanlamaları, onun kanını akıtmaya çalışmaları, onu ve ashâbını memleketlerinden çıkartmaları kötü hallerini daha kötüye döndürmelerine sebep olmuş, bu ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlara verdiği geçici mühleti kaldırmasına ve sâhip oldukları güzel halleri istemedikleri kötü vaziyetlere dönüştürmesine neden olmuştur.

"Semerkandî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İmâm-ı Dahhâk** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bir kavim âfiyet içerisindeyken **Allâh-u Te'âlâ** onlara bir peygamber gönderir de onu inkâr ederlerse mutlaka onlara azap edip onlardan nîmetini çeker alır ve artık onları zillete mahkûm eder.

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **"Gerçekten onlar kendilerinde bulunan** (iyi halleri ve güzel ahlâk)**ı değiştirinceye kadar Allâh bir kavme lütfetmiş olduğu** (küçük veyâ büyük) **herhangi bir nîmeti değiştirici olmamıştır"** kavl-i şerîfinin mânâsı budur."

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ Firavun**'a dünyâda büyük saltanat ve izzet vermiş ve kendisi **Allâh**'ın âyetlerini yalanlayıncaya kadar **Allâh-u Te'âlâ** onun nîmetlerini değiştirmemiştir. Ama o, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a indirilen âyetleri yalan sayınca **Allâh-u Te'âlâ** onun nîmetini değiştirmiş ve kavmiyle birlikte onu da helâk etmiştir. **"Mazharî Tefsîri"**nde zikredildiğine göre; **Kureyş** ilk başta **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*ın dînine ve **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın milletine tâbi olan, sıla-i rahim yapan, **Beytullâh**'a hizmet eden, misâfirlere yemek yediren ve hacıları suvaran fazîlet sâhibi bir kabîle idi.

Târih ashâbının nakline göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dedesinin dedesi olan **Abdimenâf**'ın dedesi **Kilâb**'dan önce **Kureyş** kabîlesi atadan oğula **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*ın dînini yaşayıp yaşatan ve hayırlarla, cömertlikle anılan bir kabîle iken **Kusayy ibni Kilâb** zamânında putlara tapma ve **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın dînini değiştirme fenâlıkları baş gösterdi.

Cumâ günü insanları toplayıp konuşma yapan ilk kişi **Kâ'b ibni Lüeyy** idi ki bu zât **Kureyş** kabîlesini o gün toplar, onlara kendi zürriyetinden bir peygamber geleceğini anlatır ve onlara o peygambere inanıp uymalarını emrederdi. **Minâ** ve **Arafat** günlerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dedesi **Kusayy** hacılara çok yemekler hazırlar, **Mekke**'de bulunan sulardan naklettiği sularla onları suvarırdı. **Arafat**'tan inenler yolu şaşırmasın diye **Müzdelife**'de ateş yakma âdetini de o başlatmıştı. Sonra bu âdet **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, **Ebû Bekr**, **Ömer** ve **Osmân** *(Radıyallâhu Anhüm)* zamânında da devâm etti.

İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*ın dînini değiştirip putlara tapan ve bahîre, sâibe gibi isimler takarak bâzı hayvanlardan istifâdeyi haram kılan ilk kişi ise **Amr ibni Lühayy el-Huzâ'î** oldu. İşte geride zikredilen bunca güzel evsâfı takındıktan sonra, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve müminlere düşmanlık, onları **Mescid-i Haram**'dan engellemek, kurbanların mahalline ulaşmasına engel olmak, "Lâilâhe illâllâh" diyenlerin kanını akıtmaya uğraşmak, âyetleri yalanlamak ve onlarla dalga geçmek gibi kötü sıfatlar, **Mekke** ehlinin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bi'setinden sonra ihdâs ettikleri birtakım suçlardır ki **Kureyş**'in bütün nîmetlerinin ellerinden alınmasına özellikle bunlar sebep olmuştur.

Âyet: 53

Allâh-u Te'âlâ Âyet-i Kerîmenin Sonunda: (وَاَنَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ) **"Muhakkak ki Allâh Semî'dir ve Alîm'dir"** buyurarak, Kendisinin, peygamberleri yalanlayan inkârcıların sözlerini hakkıyla işittiğini, onların yaptıklarını da, kalplerinde gizlediklerini de çok iyi bildiğini, dolayısıyla herkese hak ettiği cezâyı ulaştıracağını beyân etmiş olmaktadır.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde şöyle buyurmuş olmaktadır: "Bizim sünnet ve âdetimiz şöyledir ki, ilk başta kulların üzerine nîmetleri dökeriz, onların önüne geniş ve rahat bir geçim koyarız, ondan sonra eğer şükretmez ve nankör olurlarsa nîmetleri geri alır, cezâ ve intikamla değiştiririz.

﴿إِنَّ اللهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ﴾

"O (insa)**nlar kendi nefislerinde bulunan** (güzel vasıflar)**ı** (kötüleriyle) **değiştirinceye kadar gerçekten de Allâh bir toplumda olan** (nîmet, âfiyet vesâir lütufların)**ı** (belâ ve azapla) **değiştirmez!"** *(Ra'd Sûresi:11)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; insanın fıtrî isti'dâdı olan îman ve tasdik kābiliyetini koruması ve bundan dolayı çok şükretmesi gerekir. İfsat ve ihlâke götürecek olan kötü işlerin uğursuzluğundan da sakınması îcab eder. İnatçılık insanı hakka muhâlefet etmeye ve doğruyu kabul etmemeye sevk etmemelidir. Çünkü bu hal kimseye yakışan bir iş değildir. Hele de **Allâh**'a ulaşma yolcusu olan sâliklere hiç yakışmaz.

کَسِی رَا کِه پِنْدَارْ دَرْ سَرْ بُوَدْ مَپِنْدَارْ هَرْگِزْ کِه حَقْ بِشْنَوَدْ

"Bir kimse ki (enâniyet) **kuruntu**(su) **vardır başında**
(bu yüzden kendini beğenir ve herkesten üstün görür),

Aslâ (ve kat'â) **hakk** (kelâm)**ı** (ve doğruyu) **işitir sanma** (zîrâ mümkün değildir ki hakka râzı ola)**!"** *(Sâ'dî Şîrâzî; Bûstân, bab:4, beyit no:2459; Sûdî, Şerh-i Bûstân:2/126)*

İmâm-ı Ğazâlî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "Nîmet ancak kadrini bilmeyen kimselerden soyulup alınır. Bu bapta sana bir misal vereyim de onunla kanaat et. Bir hükümdar bir kölesine ikram edip, ona en husûsî elbiselerinden bir hil'at giydirir, onu kendisine yakın eder, ona sâir kapıcılarından ve hizmetçilerinden üstün bir mertebe belirler ve ona kapısından ayrılmamasını emreder, sonra başka bir yerde o kölesi için köşkler binâ edilmesini, tahtlar kurulmasını, sofralar döşenmesini, câriyelerin süslenip hazırlanmasını, hizmetçilerin kendisi için kıyam durmasını emreder.

Bu köle gündüzleyin bir saat kadar ya da ondan daha az bir süre hükümdara hizmet ettikten sonra dönüp o kendisi için tahsis edilen köşklere gider ve orada kendisine ikram ve hizmet edilen bir hükümdar gibi oturup istirahat eder.

Şimdi bu köle bir saatliğine kapısını beklediği gerçek hükümdarın civârında bulunan bir hayvan bakıcısını bir pide yerken görür ya da orada bir kemik geveleyen bir köpeğe rastlar da kendisine lutfedilen hil'at ve ikramları görmeyip, onlara bakıp yönelerek hükümdarın hizmetinden geri durmaya başlarsa, sonra o hayvan bakıcısının yanına gidip ona elini uzatarak o pideden bir parça dilenirse ya da kemik başında duran köpekle itişip kakışırsa ve onlara verilen bu hasis şeylere çok değer verirse onu bu halde gören hükümdar:

'Bu sefih (beyinsiz) adam bizim ikrâmımızın hakkını bilemedi, kendisine yaptığımız bunca iyiliklerin, hil'atlarımızla kendisini değerlendirmemizin ve huzûrumuza yaklaştırmamızın kadr-ü kıymetini göremedi. Bu kişi temiz kābiliyeti çok az olan ve cehâleti büyük olan düşük biridir, ona verdiğimiz hil'atları kendisinden soyup çıkarın ve onu bizim kapımızdan kovun' demez mi?!

İşte dünyâya meyleden bir âlim ile nefsin hevâsına tâbi olan bir âbidin fenâ hâli bundan ibârettir."

Artık ey adam! **Allâh-u Te'âlâ**'nın sana lutfettiği nîmetleri hakkıyla anlayabilmen için olanca gücünü sarfetmelisin, sakın nîmeti nikmete (azâba), velâyı (dostluğu) belâya, izzeti zillete, ikbâli (iyi şansı) idbâra (tâlihsizliğe), ve yemîni (sağı) yesâra (sola) çevirmeyesin. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** gerçekten Ğayûrdur (çok kıskançtır).

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

هَرْ كِه شُدْ مَرْ شَاهْ رَا اُو جَامَه دَارْ — هَسْتْ خُسْرَانْ بَهْرِ شَاهَشْ اِتِّجَارْ
هَرْ كِه بَا سُلْطَانْ شَوَدْ اُو هَمْنَشِينْ — بَرْ دَرَشْ شِسْتَنْ بُوَدْ حَيْف و غَبِينْ
دَسْتْ بُوسَشْ چُونْ رَسِيدْ اَزْ پَادِشَاهْ — گَرْ گُزِينَدْ بُوسِ پَا بَاشَدْ گُنَاهْ
گَرْ چِه سَرْ بَرْ پَا نِهَادَنْ خِدْمَتَسْتْ — پِيشِ آنْ خِدْمَتْ خَطَا وُ ذِلَّتَسْتْ
شَاهْ رَا غَيْرَتْ بُوَدْ بَرْ هَرْ كِه اُو — بُو گُزِينَدْ بَعْدَ اَزْ آنْ كِه دِيدْ رُو

Âyet: 53

"Her kim (bir ulu) **pâdişâha** (yakınlaşıp, meselâ onun) **kisveci başısı olursa,** (Artık bundan sonra huzurdan uzaklaşarak) **pâdişâh hesâbına** (başka diyârda) **ticâret yap**(maya başlayıp tâcir ol)**ması hüsrân** (ve ziyânkârlık)**dır.** (Zîrâ berâberlik makāmını kaybetmiştir.)

Padişâhın meclis arkadaşı olan kimsenin, O pâdişâhın (huzûrunda değil de) **kapısında oturması yazık ve aldanmışlık olur.**

Bir kimse padişâhın elini öpme mertebesine erişir de, Hâlâ o, ayak öpmeyi tercih ederse (bu) **günâh olur.**

Gerçi ayağa baş koymak da bir hizmet (ve şeref)**tir,** (Ancak) **o,** (el öpme) **hizmet** (ve şerefin)**e nispetle hatâ ve zillettir.**

Padişâh gayrete gelir (ve gücenir) **her kimseye ki o,** (Pâdişâhın) **yüz**(ünü) **gördükten sonra** (Onu bırakır da) **başkasını seçer!"** *(Mesnevî-i Mânevî:1/1766-1770)*

Elde olan nîmeti muhâfaza eden ilerler. Sultan hizmetinde bulunmuş, îtibâr edinmiş ve onunla oturup kalkmış kimse, bu huzûr şerefinden mahrûm olarak hizmet için (bile olsa) kapılarda durmaya başlasa, gerçi sultânın kapısında oturmak da hadd-i zâtında büyük bir şeref ise de, huzur ve berâberlik şerefine göre düşüklük ve hakîr kalmadır. Kadrini bilmeyen insan geriler. Nitekim **Hazret-i Ali** *(Kerremallâhü Vechehû)*:

«رَحِمَ اللّٰهُ امْرَأً عَرَفَ قَدْرَهُ وَلَمْ يَتَعَدَّ طَوْرَهُ.»

"Kadrini bilen ve haddini aşmayan kimseye Allâh rahmet etsin" buyurmuş, bir başka kelâmında da:

«مَا هَلَكَ امْرُؤٌ عَرَفَ قَدْرَهُ.»

"Kadrini bilen hiçbir kimse helâk olmamıştır" buyurmuştur.

El öpmek şerefine nâil olmuş iken, tutup da ayak öpen kimse gibi, pâdişâh bir kimseye yüksek bir derece verdiği halde, o kimse mertebesini bilmeyerek o derecenin hükmünü vermezse yazık etmiş olur. Nitekim:

«لَا شَرَفَ مَعَ سُوءِ الْأَدَبِ.»

"Edebe riâyetsizlikle birlikte hiçbir şerefe erişilemez" buyrulmuştur. Mevzûmuz olan o mahalde de ayak öpmek sû-i edeptir.

Pâdişah, kendisini gördükten sonra başka şeylere bakıp yönelen kimseden râzı olmaz.

Nitekim **Ebu'l-Kāsım en-Nasrâbâzî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

«مَنْ نَظَرَ اِلٰى شَيْءٍ غَيْرِ الْحَقِّ فَلَا يَنْظُرُ اِلَى الْحَقِّ فَاِنَّهُ غَيُورٌ وَمِنْ غَيْرَتِهِ أَنَّهُ لَمْ يَجْعَلْ اِلَيْهِ طَرِيقًا سِوَاهُ وَلَا عَلَيْهِ دَلِيلًا غَيْرَهُ.»

"Hakk'tan gayri bir şeye nazar eden **Hakk**'ı göremez. Çünkü **Hakk Te'âlâ** Ğayûr'dur (çok kıskançtır). İşte bu ğayretinden dolayıdır ki Kendisine Kendisinden başka bir yol tespit etmemiş ve yine **Zât**'ına **Zât**'ından başka bir delil tâyin etmemiştir."

Görülmez mi ki, **Âdem** *(Aleyhisselâm)* cennette nefsi için ebedî vatan istediğinden dolayı **Hakk Te'âlâ** onu cennetten çıkardı. **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* ciğerpâresi olan **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*a muhabbet ettiği için onu kesmekle emrolundu ve böylelikle muhabbetini kalbinden çıkardı. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/164-165; Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i bevâhir-i Mesnevî:2/449-451; Âbidîn Paşa, Terceme ve Şerh-i Mesneviy-i Şerîf:3/228-229)*

Bundan maksat şudur ki **Allâh-u Te'âlâ**'yı tanıyan ve O'nun nîmetinin kadr-u kıymetini bilen kişi dünyâya, hattâ kevneyne iltifâtı (iki cihana yönelişi) terk eder. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** herşeyden daha büyüktür. O'nun zikri her türlü zikirden ve kelâmdan daha fazîletlidir.

Naklolunduğuna göre; **Süleymân ibni Dâvûd** *(Aleyhimesselâm)* ordusuyla birlikte yola çıktığı bir seferinde kuşlar kendisini gölgelerken, vahşî hayvanlar, ehlî davarlar, cinler, insanlar vesâir hayvanlar sağında solunda giderlerken, Benî İsrâil'in âbidlerinden birine uğradı.

O kişi: "Ey **Dâvud** oğlu! Vallâhi **Allâh** sana çok büyük saltanat vermiş" deyince, **Süleyman** *(Aleyhisselâm)* bunu duydu ve:

«لَتَسْبِيحَةٌ فِى صَحِيفَةِ مُؤْمِنٍ خَيْرٌ مِمَّا أُعْطِىَ ابْنُ دَاوُدَ فَاِنَّ مَا أُعْطِىَ ابْنُ دَاوُدَ يَذْهَبُ وَالتَّسْبِيحَةَ تَبْقَى.»

"Bir müminin amel defterinde bulunan bir 'Sübhânellâh' dahî Dâvud oğluna verilenden daha hayırlıdır. Çünkü Dâvud oğluna verilen, geçip gidecektir, tesbîh (Sübhânellâh'ın sevâbı) **ise kalacaktır"** dedi.

İşte bu, âhireti arzulayıp tüm gayretini onun için sarfeden ve dünyâ meşgalelerinden kendini arındırarak yüce huzûra teveccüh eden kimseler için büyük bir irşaddır.

Âyet: 53

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir kavme zâhirî ya da bâtınî nîmetler lutfeder de sonra onlar bu nîmetlere şükretmezler ya da nankörlükle mukâbele ederler ve kendilerine o iyiliği yapan **Mün'ım**'in karşısına günahlarla ve isyanlarla çıkarlarsa şunu bil ki; **Allâh-u Te'âlâ** onlardan o nîmetleri soyup almayı ve kendilerine onların zıttı olan belâları vermeyi dilemiş demektir.

Her kim nîmetlere şükrederse muhakkak ki o onları sağlam bir bağ ile bağlamıştır. Şükretmeyen ise o nîmetlerin elinden çıkmasına namzet olmuştur. Şükür, mevcûdu bağlamak, mefkûdü de avlamaktır. Kendisine bir nîmet verildiği halde ona şükretmeyenden o nîmet alınır da farkında bile olmaz. Şükrün târifi ise **Cüneyd-i Bağdâdî** *(Kuddise Sirruhû)*nun buyurduğu üzere: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın nîmetlerini O'na isyâna kullanmamaktır."

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'nın, Nîmetini Nankörlükle Karşılayanlara Mutlaka Cezâ Vereceği

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ﴾

"O (insa)**nlar kendi nefislerinde bulunan** (güzel vasıflar)**ı** (kötüleriyle) **değiştirinceye kadar gerçekten de Allâh bir toplumda olan** (nîmet, âfiyet vesâir lütufların)**ı** (belâ ve azapla) **değiştirmez. Ama Allâh bir kavme herhangi bir** (azap ve) **fenâlık** (ulaştırmak) **dilerse, artık onun için hiç bir geri çevrilme** (söz konusu) **olamaz. O** (azâba çarptırılması takdir oluna-)**nlar için, O** (Allâh-u Azîmüşşâ)**ndan başka** (işlerini yoluna koyacak) **bir tâkipçileri de yoktur!"** *(Ra'd Sûresi:11)*

﴿سَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمْ آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾

"(Ey Nebiyy-i zî şân!) **İsrâîl oğullarına sor ki;** (İslâm dîninin doğruluğuna dâir kendi kitaplarında) **onlara apaçık nice âyet vermişiz. Her kim Allâh'ın nîmeti** (olan âyetleri)**ni kendisine geldikten sonra** (gizler ve bile bile) **değiştirirse, şüphesiz ki Allâh** (bu kişilere karşı) **azâbı çok şiddetli olan bir Zât'tır."** *(Bakara Sûresi:211)*

Âyet: 54

﴿ كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (54)

Bu kâfirlerin durumu ne gibidir? (كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ) **Firavun hânedânının âdeti gibidir,** daha kimlerin hâli gibidir? (وَالَّذِينَ) **o kimseler**(in hâli) **gibi ki,** (مِنْ قَبْلِهِمْ) **onlardan önce** (geçtiler), (كَذَّبُوا) **onlar yalanladılar,** neyi? (بِآيَاتِ رَبِّهِمْ) **Rablerinin âyetlerini,** (فَأَهْلَكْنَا) **Biz de helâk ettik, kimi?** (هُمْ) **onları,** ne sebebiyle? (بِذُنُوبِهِمْ) **günahları sebebiyle,** daha, (وَأَغْرَقْنَا) **suyla boğduk,** kimi? (آلَ فِرْعَوْنَ) **Firavun hânedânını,** (وَكُلٌّ) **hepsi de,** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (ظَالِمِينَ) **zâlim kimseler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Bu kâfirlerin sürdürdükleri halleri;) **Firavun hânedânının ve onlardan önce ki o** (inkârcı) **kişilerin âdeti gibidir. Onlar Rablerinin âyetlerini yalanlamışlardı da, Biz de kendilerini günahları yüzünden helâk etmiştik. Firavun hânedânını da suyla boğmuştuk!** (İnkâr eden fırkaların) **hepsi de** (kâfirlik ve günahlara dalarak kendilerine yazık etmiş) **zâlim kimseler olmuşlardı."**

Î Z Â H Â T

"Hâzin, Kurtubî ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme geride geçen 52. âyet-i kerîmeye benzer görülse de aslâ tekrar değildir. Zîrâ aralarında birkaç yönden farklar bulunmaktadır.

İlk olarak; bu âyet-i kerîme gerinin tafsîlâtını yapmaktadır. Nitekim orada inkârcıların yakalandığı beyân edilmişken, bu yakalanışın ne sûretle gerçekleştiği açıklanmamıştı. Ama bu âyet-i kerîmede (وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ) buyrularak, **Firavun** hânedânının iğrâk (boğulmak) sûretiyle helâk edildiği beyân edilmiştir.

Sâniyen; bir önceki âyet-i kerîmede cezâya uğratılmanın sebebinin inkâr olduğu beyân edilmişken, bu âyet-i kerîmede nîmetleri değiştirmenin cezâya sebep olduğu açıklanmıştır.

Âyet: 54

Üçüncü olarak; geride (كَفَرُوا بِآيَاتِ اللهِ) buyrularak, **Allâh**'ın âyetlerini inkâr etmeleri konu edilirken, burada zikredilen (كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِم) kavl-i şerîfiyle, Rablerinin âyetlerini yalanlamaları anlatılmıştır ki bu da onların nankörlüğünün ve bile bile inkârlarının çok büyük bir cürüm olduğuna dikkat çekmiştir.

Zîrâ insanın, kendisini yoktan var eden, sonra besleyip büyüten ve en mükemmel hâline ulaşıncaya kadar terbiyesini kendisinden eksik etmeyen Rabbinin yine kendisine iyilik olsun diye gönderdiği âyetlerini yalanlaması elbette ki helâk edilmesini mûcip olan büyük bir cinâyet sayılır. Bu îtibarla bu âyet-i kerîmede müşriklerin nankörlük ve inkâr vasıflarına daha ziyâde delâlet eden ifâde yer almıştır.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (فَأَهْلَكْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ) **"Biz de kendilerini günahları yüzünden helâk etmiştik. Firavun hânedânını da suyla boğmuştuk"** cümle-i celîlesi sâdece **Firavun** hânedânın helâk şekline açıklık getirmiştir. Diğer inkârcı kavimlerin ise kimisi zelzele ile, kimisi kasırga ile, kimisi yerin dibine batırılmakla, kimi de maymuna, domuza döndürülmekle helâke uğratılmışlardır ki:

﴿فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنْبِهِ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾

"İşte her birini günahı sebebiyle yakaladık! Onlardan kiminin üzerine taş savuran bir kasırga salıverdik, onlardan kimi de vardır ki onu o (Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın, yürekleri çatlatan ve ödleri patlatan) **nâra**(sı) **yakalamıştır, onlardan öylesi de vardır ki onu yere batırmışızdır, içlerinden kimini de suda boğmuşuzdur!** (Böyle ağır cezâlara çarptırarak) **Allâh aslâ onlara zulmetmiş değildir, lâkin onlar** (gördükleri bunca açık delîle rağmen inkârda ısrar etmeleri yüzünden kendilerini İlâhî gazaba müstahak ederek) **sâdece kendi nefislerine zulmetmekte bulunmuşlardı"** *(Ankebût Sûresi:40)* âyet-i kerîmesi bu husûsa açıklık getirmiştir. **Mekke** müşrikleri de Rablerinin âyetlerini inkâr ettikleri için **Bedir**'de kılıç darbeleriyle helâke uğratılmışlardır.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ) **"Hepsi de zâlim kimseler olmuşlardı"** ifâde-i celîlesi, inkâr eden fırkaların her birerlerinin, kâfirlik ve günahlara dalarak kendilerine yazık etmiş kimseler olduğunu, dolayısıyla başlarına gelen belâyı hak ettiklerini açıklamaktadır.

﴿ إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (55)

(إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ) **Gerçekten de hareket edenlerin en şerlisi,** kim katında? (عِنْدَ اللهِ) **Allâh katında,** kimlerdir? (اَلَّذِيْنَ) **o kimselerdir ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** (فَهُمْ) **artık onlar,** (لَا يُؤْمِنُونَ) **inanmazlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Gerçekten de (yeryüzünde) **hareket edebilen** (canlı nesne)**lerin Allâh katında en şerlisi o kâfir olmuş kimselerdir. Artık onlar** (inkârda ısrarcı oldukları için kalpleri mühürlendiğinden hiçbir hakîkate) **inanmazlar.** (Habîbim! Bunu böyle bildiğine göre kendini üzmeye kalkma!)"

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde husûsî birtakım kâfirlerin zulümlerinin ve suçlarının onların dünyâda uzun süre yaşatılmayıp peşinen helâk edilmelerine sebep olduğunu beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmesinde genel mânâda kâfirlerin Allâh katında canlıların en şerlisi ve zararlısı olduklarını açıklamıştır.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde: "Kâfirler insanların en şerlileridir" buyurmayıp, **"Yeryüzünde gezip dolaşan canlıların en şerlileridir"** buyurarak, kâfirlerin insanlarla hemcins olmaktan uzak olduklarına, bilakis onların hayvanlar cinsinden, hem de o cinsin efrâdının en şerlilerinden olduğuna dikkat çekmiştir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ) **"Artık onlar inanmazlar"** kavl-i şerîfi: "İnkârda ısrarcı oldukları için kalpleri mühürlendiğinden hiçbir hakîkate inanmazlar" mânâsında tefsir edilmiştir.

Bu mânâya göre âyet-i kerîmede, kâfir olarak ölecekleri **Allâh** katında mâlum olan, dolayısıyla kendilerinden hiçbir sûretle îman beklenemeyen özel kimselerden bahsedildiği anlaşılmıştır.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** ezelî adâletinde onların üzerine: **"Allâh katında mahlûkātın en şerlileri"** hükmünü geçirdikten sonra, artık ne işlerinde ümit kalır, ne amellerinde bir kazanç olur. "Artık onlar îmân edemezler" hükmü ebediyete kadar onların üzerindedir.

Âyet: 55

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere kâfirler hayvanlar cinsindendir. Hatta onların tüm fertlerinin de en şerlileridir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿اَمْ تَحْسَبُ اَنَّ اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ اَوْ يَعْقِلُونَ اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِيلًا﴾

"Yoksa sen sanıyormusun ki, onların pek çoğu gerçekten (anlattığın nasîhatleri istekli bir kulakla) **dinlemektedirler ya da** (gördükleri bunca huccet ve ibretleri) **anlamaktadırlar** (da bu nedenle îmân edecektirler)**?**

Onlar ancak (duyduklarından ve gördüklerinden faydalanmayan birtakım) **davarlar gibidir! Doğrusu onlar yolca daha da sapıktır**(lar, çünkü hayvanlar sâhiplerine boyun eğer, iyilik edenle kötülük edeni ayırt eder, faydasının peşine düşüp zararından sakınır, bunlar ise velînimetleri olan Rablerini bile tanımazlar. Öyleyse artık yola gelirler diye onları çok önemseme)" *(Furkān Sûresi:44)* buyurmaktadır.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

دَرِيغْ آدَمِى زَادَهٔ پُرْ مَحَلْ كِه بَاشَدْ چُو اَنْعَامْ بَلْ هُمْ اَضَلْ

"Yazıklar olsun dopdolu (olan) **insanoğluna ki,**
Olur hayvan gibi, daha da dalâlette belki"

Yâni; bunca hüner, maârif, güzel evsâf ve ahlâk ile mevsûf olup her cihetle her şeye aslî kābiliyet ve istîdâdı var iken, İlâhî emirlere uymayıp, **Cenâb-ı Hakk**'dan korkmadığı için katılıkta ve dalâlette kalan insana yazıktır, teessüf olunur. *(Aşçı Dede Efendi –İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/543)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ Katında Mahlûkātın En Şerlisinin Genel Mânâda Kâfirler Olduğu

﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ﴾

"Gerçekten de (yeryüzünde) **depreşen** (canlı nesne)**lerin Allâh katında en şerlisi, o** (doğruları duymayan) **sağırlar ve** (gerçekleri konuşmayan) **dilsizlerdir ki, onlar** (hakkı) **anlamamaktadırlar!"** *(Enfâl Sûresi:22)*,

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ﴾

"Kendileri kâfir olmuş olan o Ehl-i Kitap ve müşrikler; gerçekten içerisinde ebedî kalıcılar olarak cehennem ateşindedirler!

İşte sana! Onlar, yaratıkların en kötüsü ancak onlardır!" *(Beyyine Sûresi: 6),*

Allâh-u Te'âlâ Katında En Şerli Yaratıkların Kâfirler, Özellikle de Yahudiler Olduğu

﴿قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ﴾

"(Habîbim! Müslümanlara: 'Sizin dîninizden daha şerli bir din bilmiyoruz' diyen o Yahudilerden her birine) **de ki:**

'İşte sana! Allâh katında cezâsı bu (hoş görülmeyen imâ)**n**(ımız)**dan** (sizce de) **daha şerli olan bir şeyi size haber vereyim mi?**

(Cumartesi yasağını ihlâl eden ve Îsâ *(Aleyhisselâm)*a gelen sofrayı inkâr eden Yahudiler içerisinden) **o kimse ki; Allâh kendisine lânet etmiştir, üzerine gazap indirmiştir, bir kısımlarını maymunlar ve domuzlar yapmıştır ve o,** (buzağı, şeytan ve kâhinler gibi Allâh'a mâsiyet uğrunda kendisine itaat edilen) **tâğûta tapmıştır.**

İşte sana! O (mel'u)**nlar,** (diğer kâfirlere nispetle) **konum bakımından daha kötüdürler ve yolun doğrusundan en çok sapanlardır!'"** *(Maide Sûresi:60)*

Âyet: 56

﴿ اَلَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (56)

(اَلَّذِينَ) **O kimseler ki,** (عَاهَدْتَ) **sen antlaşma yaptın,** kimlerle? (مِنْهُمْ) **onlardan bir kısmıyla,** (ثُمَّ يَنْقُضُونَ) **sonra bozuyorlar,** neyi? (عَهْدَهُمْ) **sözlerini,** nerede? (فِي كُلِّ مَرَّةٍ) **her seferinde,** (وَهُمْ) **bir de onlar,** (لَا يَتَّقُونَ) **hiç sakınmıyorlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Onlar) **o kimseler**(dir) **ki;** (senin aleyhine düşmanlarına yardım etmeyeceklerine dâir) **sen onlardan bir kısmıyla antlaşma yapmışsındır da sonra her defâsında sözlerini boz**(up Mekke müşriklerine yardımcı ol)-**uyorlar. Üstelik onlar** (aldatmanın getireceği tenkit ve sövmelerden de, Allâh'ın azâbından da, Müslümanların ileride güçlenip kendilerine musallat olmasından da) **hiç sakınmıyorlar!** (İşte bunlar yaratıkların en şerlileri olan kâfirlerin de en şerlileridirler.)"

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede genel mânâda tüm kâfirlerin en şerli mahlûk olduklarını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede özel olarak Yahudilerin diğer kâfirlerden de daha şerli olduklarını, buna sebep olan husûsî vasıflarının da söz bozmak ve ahde vefâsızlıktan sakınmamak olduğunu açıklamıştır.

"Semerkandî, Hâzin, Süyûtî ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin husûsî olarak hangi kâfirlerden bahsettiğine dâir birkaç görüş vardır.

Siyer ehlinden **İbni İshâk** *(Rahimehullâh)*ın ve ekserî müfessirlerin beyânı vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Kureyza** oğullarıyla Müslümanlar arasında iki yaprak kadar bir ahitnâme (sözleşme) yazmış, onlar İslâm'ı kabullenmekten geri durunca onların lehine ve aleyhine birtakım şartlar koymuş, bu şartlara riâyet etmeleri hâlinde dinlerini ve mallarını kendilerine bırakmıştır.

Sonra onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbıyla savaşsınlar diye müşriklere silah yardımı yaparak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile aralarındaki ahdi bozmuşlar, fakat: "Unuttuk, yanlış yaptık" demişlerdir.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlarla ikinci defâ ahitleşmiş, bu sefer de onlardan **Kâ'b ibni Eşref Mekke**'ye gidip müşriklerle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e muhâlefet üzere ittifak kurmuş, bunun netîcesinde de **Hendek** günü kâfirler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e karşı savaş başlattıklarında Yahudiler de onların destekçisi olmuşlardır.

İşte bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede:

(اَلَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ) **"**(Onlar) **o kimseler**(dir) **ki;** (senin aleyhine düşmanlarına yardım etmeyeceklerine dâir) **sen onlarla antlaşma yapmışsındır da sonra her defâsında sözlerini boz**(up Mekke müşriklerine yardımcı ol)**uyorlar"** buyurmuştur.

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre bu âyet-i kerîme, aralarında **İbni Tâbût**'un da bulunduğu altı Yahudi hakkında nâzil olmuştur.

Tabî ki bu mânâya göre sözleşmenin muhâtapları özel olarak anılmışlardır ki bu, kavimlerinin de bu işin içinde olmasına zıt düşmemektedir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ) **"Onlar sakınmazlar"** cümle-i celîlesi birkaç mânâ üzere tefsir edilmiştir. Bir mânâya göre:

"Onlar oğullarını tanıdıkları gibi **Allâh**'ın peygamberini tanıdıktan sonra onu inkâr ederken hiç **Allâh**'tan korkmazlar ve her defâsında ahde vefâsızlık yaparlar" demektir ki, **Mu'âz ibni Cebel, Bişr ibni Berâ** ve **Dâvûd ibni Seleme** *(Radyallâhu Anhüm)*ün:

"Ey Yahudiler gürûhu! **Allâh**'tan sakının da İslâm'a girin, daha henüz biz şirk ehliyken gerçekten siz bize karşı gâlip gelmek için **Muhammed**'in hürmetine **Allâh**'tan yardım talep ediyordunuz, bize onun mutlaka gönderileceğini bildiriyor ve onu açık sıfatlarıyla niteliyordunuz" şeklindeki beyanları da bu mânâya muvâfık düşmektedir.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; mahlûkātın en şerlileri olan kâfirlerin en şerlileri inkârda ısrarcı olanlardır.

Israrcıların en şerlileri de ahde vefâ göstermeyerek her dâim söz bozanlardır. Bu cümle-i celîlenin diğer bir mânâsı da: "Onlar gadrin (aldatmanın) sebep olacağı hakāretlerden ve rezil ifâdelerle anılmaktan da sakınmıyorlar" şeklindedir.

Âyet: 56

Bâzı müfessirler de:

"Onlar: 'Biz böyle yapıyoruz ama yarın bir gün ya Müslümanlar gâlip gelir de bize musallat olurlarsa ne yaparız?' diye de hiç çekinmiyorlar" şeklinde mânâ vermişlerdir.

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; herhangi bir dîne diyânete, akla ve ciddiyete sâhip olan kişi âdet olarak söz bozmaktan sakınır. Tâ ki bu sâyede insanlar onun sözüne güvenir ve sözleşmeye riâyet eder.

İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede hem kâfirlik hem de söz bozma günahlarını kendinde birleştiren kişilerin canlı mahlûkātın en şerlilerinden olduğunu beyân etmiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme mâsiyetleri ve münkerâtı bırakacaklarına dâir **Allâh-u Te'âlâ** ile ahitleştikleri halde sonra tekrar tekrar bu ahitlerini bozan kimseleri işâret tarîkiyle zemmetmektedir.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

نَه مَا رَا دَرْ مِيَانْ عَهْدِ وَفَا بُودْ جَفَا كَرْدِى وُبَدْ عَهْدِى نُمُودِى

هَنُوزَتْ اَرْ سَرِ صُلْحَتْ بَازْ آىْ كَزَانْ مَحْبُوبْتَرْ بَاشِى كِه بُودِى

"Bizim aramızda ahde vefâ kalmadı, (Onun için) **sen bana cefâ ettin, kötü ahd gösterdin** (böyle değildi bizim ahde vefâmız)**!**

(Ama) **eğer tekrar barışmaya karar verirsen, Eskisinden daha sevimli olursun!"**

﴿ فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (57)

(فَإِمَّا تَثْقَفَنَّ) **Ya bir de rastlayıp kesinlikle gâlip gelirsen,** kime? (هُمْ) **onlara,** nerede? (فِي الْحَرْبِ) **harpte,** (فَشَرِّدْ) **darmadağın et,** ne sebebiyle? (بِهِمْ) **onlar sebebiyle,** kimleri? (مَنْ) **o kimseleri ki,** nerededirler? (خَلْفَهُمْ) **onların arkalarındadırlar,** (لَعَلَّهُمْ) **tâ ki onlar,** (يَذَّكَّرُونَ) **iyice öğütlensinler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ya bir de onlara harpte rastlayıp kesinlikle gâlip gelirsen, arkalarında olan (gâvur)**ları onlar**(a yaptığın cezâlandırma) **sebebiyle darmadağın et** (ve kendilerine çok kötü bir ölüm şekli revâ gör)**! Tâ ki onlar iyice öğütlensinler** (de, bir daha sana karşı gelemesinler)**!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede hiç çekinmeden söz bozan kâfirlerin, yaratıkların en şerlileri olduğunu beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede Habîbine onlara harpte rastladığında kendilerine ne muâmele yapması gerektiğini açıklamıştır.

"Hâzin, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **İbni Abbâs** *(Radyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmeye: "Sen o söz bozan Yahudilere harpte tesadüf edecek olursan onlara öyle bir iş yap ki artlarında bulunan **Mekke** ve **Yemen** ehline de ibret olsun" diye mânâ vermiştir.

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radyallâhu Anh)* ise: "Onlara yapacağın muâmele ile arkalarında bulunanları korkut" tefsirini yapmıştır.

İşte bu âyet-i kerîmede geçen emirden dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Kureyzaoğulları**'na gâlip geldiği zaman onlardan eli silah tutanları, (bülûğa erip tüyü biten) bütün erkeklerini katletmiş, kadınlarını ve çocuklarını esir etmiş, mallarını da taksim etmiştir.

Nitekim **Taberânî, Eslem el-Ensârî** *(Radyallâhu Anh)*ın: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* beni, **Kureyzaoğulları**'nın esirleriyle görevlendirdi, böylece ben çocukların bülûğa erip ermediklerini tespit ediyor, tüyü bittiğini gördüklerimin boynunu vuruyordum" dediğini nakletmiştir. *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/98)*

Âyet: 57

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ) **"Tâ ki onlar iyice öğütlensinler"** cümle-i celîlesi, âyet-i kerîmede geçen (شَرِّدْ) kelimesiyle irtibatlıdır.

Zîrâ "Teşrîd" kelimesi lügatte "Tefrîk" yâni dağıtma anlamına gelmektedir. Buna göre âyet-i celîlenin mânâsı:

"Sen bu gaddar kâfirleri eline geçirirsen onlara öyle bir katl ve azap uygula ki, böylece sen o yaptığın muâmele sebebiyle söz bozan bütün toplumların cemaatini dağıtmış olasın ve onların başına geleni iyice düşünüp ders çıkararak o günden sonra kimse sana karşı gelmeye cesâret edemesin" şeklindedir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*e, başlarına gelen felâketi gören herkesin ahde vefâsızlıktan ve kâfirlikten vazgeçmelerine sebep olacak şekilde söz bozanlara çok fecî bir ders vermesi emredilmiştir.

Sa'dî Şîrâzî *(Rahimehullâh)* ne güzel demiştir:

نَرَوَدْ مُرْغْ سُوِي دَانَه فَرَازْ چُونْ دِگَرْ مُرْغْ بِينَدْ اَنْدَرْ بَنْدْ
پَنْدْ گِيرْ اَزْ مَصَائِبِ دِگَرَانْ تَا نَگِيرَنْدْ دِيگَرَانْ زِ تُو پَنْدْ

"Kuş, (havada uçar iken) **yerde olan dâne** (yem) **tarafına inmez,**
Diğer kuşu bağlanmış (mahbus) **vaziyette görünce.**

(İşte sen de) **başkalarının musîbetlerinden öğüt al,**
Tâ ki başkaları senden öğüt almasın!" *(Sâdî Şîrâzî, Gülistân; bab:8)*

﴿ وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (58)

(وَإِمَّا تَخَافَنَّ) **Eğer gerçekten endişe edersen,** kimden? (مِنْ قَوْمٍ) **bir kavimden,** onların nesinden? (خِيَانَةً) **hâinlik yapmasından,** (فَانْبِذْ) **at,** kime? (إِلَيْهِمْ) **onlara,** ne üzere? (عَلَى سَوَاءٍ) **tam bir adâlet üzere,** (إِنَّ اللهَ) **şüphesiz ki Allâh,** (لَا يُحِبُّ) **sevmez,** kimleri? (الْخَائِنِينَ) **hâinleri.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim!) **Eğer** (söz bozma yönünde beliren nişâneler görmen sebebiyle, antlaşmalı olduğun) **bir kavmin herhangi bir hıyânetinden gerçekten endişelenecek olursan, tam bir doğruluk**/*(bilgide)* ***tam bir eşitlik***/ **üzere onlara** (sözleşmelerini) **at** (ve antlaşmayı feshettiğini harp öncesi kendilerine bildir ki, her iki tarafın da konuyla ilgili bilgisi eşit olsun ve böylece söz bozmayı senin başlattığını zannetmesinler)**! Şüphesiz ki Allâh** (söz bozan) **hâinleri sevmez** (bu yaptıklarına rızâ göstermez)**!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede Habîbine söz bozan kâfirlere başkalarına ibret olacak cezâlar vermesini emrettikten sonra, bu âyet-i kerîmede henüz söz bozmamış fakat söz bozmasından endişe duyulan kâfirlere ne muâmele yapması gerektiğini açıklamıştır ki buna göre **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e:

"Antlaşmalı olduğun bir kavmin hâinlik yaparak söz bozacağından endişe duyarsan ve onlarda vefâsızlık belirtileri görürsen antlaşmayı bozarak sözlerini kendilerine atıver. Fakat bunu sen ve onlar bu hususta eşit bilgiye sâhipken yap, yâni harpten önce onlara aranızdaki sözleşmeyi feshettiğini bildir ki senin bir hâinlik yaptığın zannedilmesin" buyurmuş olmaktadır.

"Hâzin, Kurtubî, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hâinlik yapacağından endişe duyduğu kavmin kimler olduğu hakkında birkaç görüş vardır.

Müfessirlerin ekserîsi bu kavmin **Kureyza** kabîlesi olduğu görüşündedirler. **Taberî** *(Rahimehullâh)* da bu görüşü **İmâm-ı Mücâhid** *(Radyallâhu Anh)*dan nakletmiştir.

Âyet: 58

Nitekim **Ebuşşeyh**'in, **İbni Şihâb** *(Rahimehumellâh)*tan nakline göre: **"Hendek** muhârebesinden sonra **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gelerek:

«قَدْ وَضَعْتَ السِّلَاحَ وَمَا زِلْنَا فِي طَلَبِ الْقَوْمِ فَاخْرُجْ فَإِنَّ اللهَ قَدْ أَذِنَ لَكَ فِي قُرَيْظَةَ.»

'Sen silahı bıraktın ama biz hâlâ o toplumun peşindeyiz, (seninle yaptıkları antlaşmayı bozarak Mekke müşriklerine Hendek muhârebesinde destek çıkan o Kureyza oğullarıyla savaşa) **çık! Şüphesiz ki Allâh Kureyza hakkında sana izin vermiştir'** dedi.

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e onlarla sözleşmeyi bozmasını emretti." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/151; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/98-99)*

Fakat **Kurtubî** *(Rahimehullâh)*ın **İbni Atıyye** *(Rahimehullâh)*dan nakline göre; **Kur'ân-ı Kerîm**'in elfâzından anlaşılana bakılacak olursa, **Benî Kureyza** konusu bir önceki âyet-i kerîmede geçen: (فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ) **"Onlara yapacağın muâmeleyle arkalarındakileri darmadağın et"** kavl-i şerîfinde bitmiş, sonra **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e müstakbelde hâinlik yapacağından endişe duyduğu kimselere ne muâmele yapacağını bildirmiştir.

Zâten **Kureyza** oğullarının hâinliği belirgin ve meşhur olduğu için onlar hâinliklerinden endişe edilen kimseler sınıfından sayılmazlar.

Hâfız Muhammed Yûsuf es-Sâlihî *(Rahimehullâh)*ın **"Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd"** isimli eserindeki nakline göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile yaptıkları antlaşmayı ilk olarak **Kaynukā'** Yahudileri bozdular. Azgınlık ve haset ızhâr ederek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile aralarında bulunan sözleşmeyi iptal ettiler.

Onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e karşı düşmanlık ızhâr ettikleri bir sırada Araplardan peçeli bir kadın **Benî Kaynukā'** pazarına gelip süs eşyâsı almak için bir takı ustasının yanına oturdu. Bu sefer orada bulunanlar ondan yüzünü açmasını istediler.

O bunu yapmayınca o kuyumcu, kadın farkında değilken arkasından elbisesinin kenarına bir diken doladı, kadın kalkar kalkmaz avreti açıldı. Bunu görenler gülmeye başlayınca kadın da feryâdı bastı.

O zaman Müslümanlardan biri kuyumcunun üzerine sıçrayarak onu öldürdü. Kuyumcu Yahudi olduğu için Yahudiler de o Müslümana saldırıp onu şehit ettiler. O Müslümanın âilesi de Yahudilere karşı Müslümanları yardıma çağırdılar, bu haberi duyan Müslümanlar gazaba gelerek aralarında büyük şerler vukû buldu. İşte bu hususta **Allâh-u Te'âlâ** tefsirinde bulunduğumuz:

"Eğer bir kavmin herhangi bir hıyânetinden gerçekten endişelenecek olursan, tam bir doğruluk üzere onlara at! Şüphesiz ki Allâh hâinleri sevmez" âyet-i kerîmesini inzâl buyurunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنَّمَا أَخَافُ مِنْ بَنِي قَيْنُقَاعَ.»

"Ben, Kaynukā' oğulların(ın bir hâinlik yapmasın)**dan gerçekten endişe duyuyorum"** *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/99)* buyurdu.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu âyet-i kerîmenin hükmünce onların üzerine yürüdü. Sancağını **Hamza ibni Abdilmuttalib** *(Radyallâhu Anh)*a teslim edip, **Ebû Lübâbe ibni Abdilmünzir** *(Radyallâhu Anh)*ı da **Medîne**'ye halîfe bıraktı.

Bu haberi alan Yahudiler kalelerine çekildiler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* on beş gece onları şiddetli bir muhâsaraya tâbi tuttu. Nihâyet **Allâh** kalplerine korku salınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hükmüne râzı gelerek kadınlarını ve çocuklarını kendilerine ayırıp, mallarını **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e vermeye râzı geldiler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara **Medîne**'yi terk etmelerini emredince üç gün içinde sürgüne çıktılar. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlardan ganîmet olarak **Safiyye** vâlidemizi ve ganîmet malının humüsünü aldı, geri kalan dört bölümü ise ashâbı arasında taksim etti. **Bedir**'den sonra taksim edilen ilk humüs **Kaynukā'** gazvesinde oldu.

Semerkandî ve **Kurtubî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; âyet-i kerîmede geçen: (اَلنَّبْذُ) kelimesi "Atmak" ve "Terk etmek" anlamına gelmektedir. **Ezherî** *(Rahimehullâh)*a göre bu kelimenin mânâsı: "Sen bir kavimle sözleşip de onların söz bozacağından endişelenirsen, sen bozmadan önce onlara saldırma, tâ ki antlaşmayı bozduğunu onlara bildir, böylece onlar ve sen antlaşmanın bozulduğu bilgisine sâhip olma husûsunda eşit olun, sonra onlara saldır" şeklindedir.

Âyet: 58

Nehhâs *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile bu kelime, **Kur'ân-ı Kerîm**'de vârid olan mu'ciz (âciz bırakıcı) kelimelerden olup kısalığına rağmen birçok mânâ ihtiva etmesi husûsunda misli bulunmayan bir kelimedir.

Kutebî *(Rahimehullâh)* da bu hususta: "Arapçanın diğer lisanlara karşı üstünlüğünü anlamak istiyorsan bu âyet-i kerîmeye bak, sâir kitaplar tercüme edilmiştir, ama **Kur'ân-ı Kerîm**'i başka lügate tercüme etmek isteyen buna imkân bulamaz. Zîrâ sen bu âyet-i kerîmede geçen bir kelimeyi bile başka dile çeviri yapmaya kalksan âyetin tümünü ele almadan ve kapalı ifâdeleri açığa çıkarmadan buna mânâ veremezsin" demiştir.

Ekserî ulemânın bu âyet-i kerîmeden anladığı hüküm, antlaşma süresi son bulmadıkça yâhut karşı tarafın sözü bozdukları kesin bir şekilde anlaşılmadıkça Müslümanların emîrinin, sözleşmeyi bozarak harp başlatacağını, söz bozacaklarından endişe duyduğu düşman tarafına bildirmesinin gerekli olduğudur.

Nitekim **Süleym ibni Âmir** *(Radyallâhu Anh)*ın nakline göre; **Mu'âviye** *(Radyallâhu Anh)* ile **Rumlar** arasında bir ahit bulunuyordu. O onların şehirlerine doğru hareket ediyor, yaklaşınca bekliyor, sözleşme süresi dolar dolmaz onlara saldırıyordu.

Bir kere yine böyle yaptığında at üzerinde bir adam: "Allâh-u Ekber, Allâh-u Ekber! Vefâ lâzım, aldatma olmaz" diyerek çıkageldi. Baktıklarında onun **Amr ibni Abese** *(Radyallâhu Anh)* olduğunu anladılar. **Mu'âviye** *(Radyallâhu Anh)* ona elçi göndererek sözünün sebebini sordurunca o: "Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

«مَنْ كَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ قَوْمٍ عَهْدٌ فَلَا يَشُدَّ عُقْدَةً وَلَا يَحُلَّهَا حَتَّى يَنْقَضِيَ أَمَدُهَا أَوْ يَنْبِذَ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ.»

'Bir kimse ile bir kavim arasında bir sözleşme bulunursa o sözleşmenin süresi dolmadıkça veyâ sözü bozduğunu onlara adâletli bir şekilde bildirmedikçe o bağı çözmesin' buyururken işittim" dedi. O zaman **Mu'âviye** *(Radyallâhu Anh)* insanları geri döndürdü. *(Ebû Dâvûd, Cihâd:164, no:2759, 3/1200-1201; Tirmizî, Siyer:27, no:1580, 3/237; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17015, 28/229-230; Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:8679; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/60-61; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/51-52; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/152)*

İmâm-ı Ahmed *(Rahimehullâh)*ın nakline göre **Selmân-ı Fârisî** *(Radyallâhu Anh)* bir kaleyi kuşattığı sırada, arkadaşlarına:

"Bırakın beni de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yaptığı tebliğ gibi ben de onları dâvet edeyim" dedi.

Sonra gidip kale halkına: "Ben de sizden biriydim, fakat **Allâh-u Azze ve Celle** beni İslâm'a hidâyet etti. Eğer Müslüman olursanız bizim lehimize olanlar sizin de lehinize, bizim aleyhimize olanlar sizin de aleyhinize olacak. Ama yüz çevirirseniz o zaman zelil vaziyette cizye ödeyin, bunu da yapmazsanız artık biz size aramızdaki antlaşmayı bozduğumuzu adâlet üzere bildirmiş olduk. Şüphesiz ki **Allâh** hâinleri sevmez" dedi ve bu tebliği üç gün peş peşe yaptı, dördüncü gün insanlar kaleyi kuşatarak bi'-avnillâh fethettiler. *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:2/306)*

Meymûn ibni Mehrân *(Radyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

"Üç konuda Müslüman ve kâfir eşittir, sözleştiğin kimse Müslüman da olsa kâfir de olsa ona verdiğin sözü yerine getir, çünkü verilen söz(ün tâkibi) **Allâh**'a âittir.

Kiminle aranda sıla-i rahim varsa o kişi Müslüman da olsa kâfir de olsa onunla ilişkiyi kesme. Bir de Müslüman veyâ kâfir kim olursa olsun kim sana güvenip de bir emânet teslim ederse sen de onu ona selâmetle iâde et." *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:5282; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/152)*

Bu rivâyetlerden de anlaşıldığı üzere sözleşme müddeti dolmadıkça ya da düşman tarafından söz bozacaklarına dâir kesin bir alâmet zuhûr etmedikçe imam ahde vefâsızlık edemez.

Zîrâ imamın gadri, hâinliklerin en büyüğü sayılmıştır.

Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لِكُلِّ غَادِرٍ لِوَاءٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرْفَعُ لَهُ بِقَدْرِ غَدْرِهِ، أَلَا وَلَا غَادِرَ أَعْظَمُ غَدْرًا مِنْ أَمِيرِ عَامَّةٍ.»

"Her aldatan için kıyâmet günü yaptığı aldatma miktârınca (yüksek bir) **sancak kaldırıla**(rak o kişi teşhir edilmek sûretiyle rezîl-ü rüsvay kılına)**caktır.**

Âgâh olun ki, umûmî halkı yöneten emirin yaptığı aldatmadan daha büyük bir gadr olamaz" buyurmuştur. *(Müslim, Cihâd:4, no:1738/16, 3/1361; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/52; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:11427, 18/21)*

Âyet: 58

Devlet yöneticisinin yapacağı bir hâinlik netîcesinde artık düşmanlar hiçbir ahde ve sulhe güvenmeyecek şekilde sıkıntıya düşerler. Bu da İslâm devletinin şevket ve îtibârına zarar verir. Bundan da ötesi insanların dîne girmesinden nefret ettiren ve Müslümanların yöneticilerinin zemmedilmesine sebebiyet veren bir hal zuhûr eder.

Ama müddet dolarsa ya da herkesin bileceği şekilde düşmanın söz bozduğu ortaya çıkarsa o zaman bildirmek gerekmez. Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke** ehliyle harbe giderken onlara bir bilgi göndermedi. Bu yüzden de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke**'ye dört fersah mesâfede olan **Merruzzahrân**'a varıncaya kadar **Mekke** ehli onun üzerlerine gelişinden haberdâr olamadılar. Hattâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«اَللّٰهُمَّ اقْطَعْ خَبَرَنَا عَنْهُمْ.»

"Ey **Allâh**! Bizim haberimizi onlara ulaştırma" *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/51; İbni Hişâm, es-Sîre:2/397; İbni Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:2/134; İbni Cerîr et-Taberî, et-Târîh:3/47; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/7; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:1052)* diye duâda bulunduğu bile rivâyet edilmiştir.

Çünkü **Mekke** ehli **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hulefâsı (antlaşmalıları) olan, dolayısıyla onun zimmetinde bulunan **Huzâ'a** kabîlesiyle savaş eden **Kinâne** oğullarına yardım ederek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile aralarındaki ahdi alenen bozmuşlardı. Müslümanlarla düşmanlarının aralarında bir ahit olmaması durumunda ise onlara hiçbir haber verilmeksizin her türlü hîleye başvurulması gerekir. Nitekim **Câbir ibni Abdillâh** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْحَرْبُ خُدْعَةٌ.»

"Harp hîledir" *(Buhârî, Cihâd:154, no:2866, 3/1102)* buyurmuştur ki bu hadîs-i şerîf bu mânâya hamledilir. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/53)*

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ) **"Şüphesiz ki Allâh** (söz bozan) **hâinleri sevmez"** kavl-i şerîfi hakkında **Âlûsî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: Bu cümle-i celîlenin mânâsı: "**Allâh-u Te'âlâ** onların bu yaptıklarına rızâ göstermez ve gazap eder" anlamındadır. Zîrâ insanlar hakkında kullanılan sevgi ve buğz tâbiri **Allâh-u Te'âlâ** hakkında geçerli olmaz. Tabî ki **Allâh-u Te'âlâ** hakkında sevmekle kızmak arasında bir vâsıta (orta bir hal) bulunmadığı için bir şeyi sevmemesi demek ona kızması anlamına gelir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'ya, Rasûlüne ve emânetlere hâinlik etmemek

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! (Farzları ve sünnetleri yerine getirmeyerek, niyetlerinizin tersini açıklayarak ve ganîmet mallarından çalarak) **Allâh'a ve o Rasûl'e hâinlik etmeyin,** (aranızda bulunan) **emânetlerinize de** (riâyetsizlik ederek) **hıyânet etmeyin! Oysa siz** (yaptığınız işin vebâlini ve nelerin iyi, nelerin kötü olduğunu) **bilmektesiniz!"** *(Enfal Sûresi:27)*

Allâh-u Te'âlâ'nın Kendisine ve Rasûlüne hâinlik edenleri mutlaka mağlup edeceği

﴿وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾

"Eğer o (esir ola)**nlar** (fidye verme sözünü bozarak ya da seninle savaşa dönerek veyâ Müslüman olduktan sonra atalarının dînini özleyip irtidâd ederek) **sana hâinlik yapmak isterlerse, gerçekten onlar bundan önce** (kâfir olarak, Kālûbelâ'da her kuldan alınan îman sözünü bozmakla) **Allâh'a da hâinlikte bulunmuşlardı, fakat O onlara karşı** (zafer kazanman için sana güç ve) **imkân vermişti.**

(Demek ki sana karşı da bir hâinlik düşünürlerse, seni de onlara gâlip edecektir.) **Allâh** (gelecekte neler olacağını ve onların içlerinde taşıdıkları ahde vefâ yâhut söz bozma ve hıyânet niyetlerini ziyâdesiyle bilen bir) **Alîm'dir;** (şu anda kendileri hakkında verdiği kararlarında tam bir hikmet ve isâbet sâhibi olan bir) **Hakîm'dir."** *(Enfâl Sûresi:71)*

Allâh-u Te'âlâ'nın hâinleri sevmediği, haramlara bakışın da gözlerin hâinliği sayıldığı

﴿يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ﴾

"O (Allâh-u Te'âlâ)**, gözlerin**(, insanların gafletini kollayıp hırsızlama bir şekilde nâmahreme kasıtlı olarak bakarken yapmış olduğu) **hâinliğini de,** (o sırada baktığı kişinin güzelliğiyle alâkalı olarak) **kalplerin gizlemekte bulunduğu şeyleri de** (hakkıyla) **bilmekte** (ve azabını takdir etmekte)**dir."** *(Mümin Sûresi:19)*

Âyet: 59

﴿ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (59)

(وَلَا يَحْسَبَنَّ) **Sanmasın,** kim? (اَلَّذِينَ) **o kimseler ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** yâni; o kâfirler sanmasın, kimi? kendilerini, nedir sanmasınlar? (سَبَقُوا) **kaçıp kurtuldular,** (إِنَّهُمْ) **muhakkak ki onlar,** (لَا يُعْجِزُونَ) **âciz bırakamazlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O kâfir olmuş kimseler sakın ha sanmasın(lar) **ki** (kendileri yenilgiden) **kaçıp kurtuldular! Şüphesiz ki onlar** (Bizi intikam almaktan) **âciz bırakamazlar!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede Habîbine, hâinliğinden endişe ettiği toplumlarla sözleşmeyi bozmasını emrettikten sonra, bu âyet-i kerîmede sözleşmeyi bozup harbe gireceği kavimlerin güçlü görünmelerinden korkmamasını, çünkü onların **Allâh**'ı âciz bırakacak güçte olmadıklarını açıklamıştır.

İmâm-ı Zührî *(Rahimehullâh)*dan rivâyet olunduğuna göre bu âyet-i kerîme **Bedir** günü kaçan müşrikler hakkında nâzil olmuş ve onlara o gün kaçmış olsalardı bile kendilerini yakalamaktan **Allâh**'ı âciz bırakamayacaklarını bildirmiştir.

Hâzin *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme umûmî mânâya alındığında kâfirlerin hiçbir sûrette **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı mukâvemette bulunamayacağını ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın onları ya dünyâda katlettirerek, ya da âhirette cehenneme atarak mutlaka cezâlandıracağını beyân etmiştir ki böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e intikamını alamadığı müşrikler hakkında büyük bir tesellî bahşetmiş olmaktadır.

İbni Kesîr *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme:

"Kâfirler Bizim onlara güç yetiremeyeceğimizi sanmasınlar. Doğrusu onlar bizim kudretimizin kahrı altındadırlar ve dâimâ irâdemizin kabzası içerisindedirler. Dolayısıyla hiçbir sûretle Bizi âciz bırakamazlar" mânâsına gelmektedir ki:

﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَنْ يَسْبِقُونَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾

"**Yoksa o** (kâfirlik ve günahlar gibi) **kötü şeyleri yapmakta olanlar Bizi geç**(ip azâbımızdan kendilerini kurtarabil)**eceklerini mi sandı**(lar)**?!** (Zanna dayanarak) **karar vermekte oldukları** (bu) **şey ne kötü olmuştur!**" *(Ankebût Sûresi:4),*

﴿لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَلَبِئْسَ الْمَصِيرُ﴾

"(Habîbim!) **Sakın o kâfir olmuş kimseleri yer**(yüzün)**de** (kendilerini yakalamaktan Allâh'ı) **âciz bırakacak kimseler sanma! Barınacakları yer ancak o ateştir! Andolsun ki, elbette o ne kötü varılacak yerdir."** *(Nûr Sûresi:57),*

﴿لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ﴾

"(Ey ümmet-i Muhammed'den olma şerefine ermiş kişi!) **O kâfir olmuş kimselerin** (sâhip oldukları geniş imkânlarla, güvenlik ve zenginlik içinde) **şehirlerde dönüp dolaşması sakın seni aldatmasın!**

(Onların bu imkânları, âhirette kaçıracak olduklarına nispetle ve müminler için orada hazırlananlara nazaran) **pek az bir meta'dır. Sonra barınakları ise ancak cehennemdir, o ne kötü döşek olmuştur!"** *(Âl-i İmrân Sûresi:196-197)* âyet-i kerîmeleri de bu mânâdadır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme günah işlemeye cüret eden nefisleri tehdit etmektedir. Zîrâ hakîkatte onlar **Allâhu Te'âlâ**'ya karşı cesâret göstermektedir.

Nitekim **Seriyy-i Sekatî** *(Rahimehullâh)*ın şöyle anlattığı nakledilmiştir:

Bir gün ben şehrin en büyük camiinde konuşurken, yanında arkadaşları olan, kıymetli elbiseler giymiş güzel bir delikanlı yanıma gelip durdu. O sırada benim vaazım esnâsında:

«عَجَبًا لِضَعِيفٍ يَعْصِى قَوِيًّا.»

"Kuvvetliye isyân eden bir zayıfa şaşarım" dediğimi duyunca rengi değişti ve dönüp gitti. Ertesi gün olduğunda ben yine aynı meclisimde oturdum, baktım o yine geldi. Selam verip iki rekât namaz kıldıktan sonra: "Ey **Seriy**! Dün seni 'Bir zayıfın hâline şaşarım ki kuvvetliye nasıl karşı gelebiliyor' derken işittim. Bunun mânâsı nedir?" deyince ben:

Âyet: 59

«لَا اَقْوٰى مِنَ اللهِ وَلَا اَضْعَفَ مِنَ الْعَبْدِ وَهُوَ يَعْصِيهِ.»

"**Allâh**'tan daha kuvvetli kimse yoktur, kuldan da daha güçsüz biri yoktur, oysa o O'na isyan edebiliyor" dedim.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

گَرْچه شَاطِرْ بُوَدْ خُرُوسْ بَجَنْگْ چه زَنَدْ پِيشِ بَازِ رُوِيينْ چَنْگْ

"Horoz her ne kadar kavgada atikse de,
Tunç pençeli şâhin önünde ne yapabilir?"

Yâni horoz kavga ederken birbiri ardınca sıçrar, asla fâsıla vermez ve süratle hamle eder ama şâhin kuşuyla karşılaştığında hiç bir şey vuramaz, o kuvvetli pençeli şâhin kuşu bir hamlede onun işini bitirir, artık o sıçrasın bakalım.

İşte avâmın enbiyâ-i ızâm ve evliyâ-i kirâm hazarâtıyla cenk ve mücâdeleye kalkışmaları da bunun gibidir. Bir teveccühle hâk ile yeksân (yerlebir) ederler, azîzim! *(Aşçı Dede Efendi –İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/741)*

Bunu duyan delikanlı kalkıp çıktı. Ertesi gün üzerine iki beyaz elbise giyinmiş vaziyette yalnız başına çıkageldi ve: "Ey **Seriy**! **Allâh**'a giden yol nasıldır?" diye sordu. Ben: "İbâdet istiyorsan gündüz orucuyla gece namazına devâm et. Yok, eğer **Allâh**'ın Zâtına ulaşmak istiyorsan O'ndan gayrı herşeyi bırak ki O'na ulaşasın. Artık senin yerin yurdun ancak mescitler, vîrâneler ve kabristanlar olsun" deyince: "Vallâhi beni yolların en çetinine soktun" diyerek çıkıp gitti.

Aradan birkaç gün geçtikten sonra yanıma bir takım gençler gelerek "**Ahmed ibni Yezîd el-Kâtib** ne yaptı?" dediler. Ben: "Bu isimde kimseyi tanımıyorum, ancak şu şu vasıflara sâhip olan bir adam benim yanıma geldi ve aramızda şöyle şöyle hâdiseler cereyân etti, fakat şu andaki hâlini bilmiyorum" deyince onlar: "Ne olur, **Allâh** aşkına! Onun hâlinden haberdar olursan bize onu bildir ve bize evini göster" dediler. Böylece ben ondan hiçbir haber almadan bir sene geçirdim.

Bir gece yatsıdan sonra evimde otururken biri kapıyı çaldı. Yanıma girmesine izin verince birdenbire o delikanlıyla karşılaştım. Üzerinde iki parça çuval, yanında da içinde çekirdekler olan bir zenbil vardı, geldi gözlerimin arasını öptü ve:

"Ey **Seriy**! Sen beni dünyânın köleliğinden âzâd ettiğin gibi **Allâh** da seni ateşten âzâd etsin" dedi.

Ben hemen yanımda bulunan arkadaşıma: "Git, onun âilesine haber ver" diye işâret ettim. Derken eşi, yanında çocuğu ve hizmetçileri olduğu halde çıktı geldi ve üzerinde ipek elbiseler ve takılar bulunan çocuğu onun kucağına attı.

Sonra ona: "Ey benim efendim! Sen diriyken beni dul, çocuğunu da yetim bıraktın" dedi.

Bu hâl karşısında o delikanlı bana bakarak: "Ey **Seriy**! Senin bu yaptığın vefâlılık değil" dedikten sonra, hanımına dönerek: " Vallâhi sen gerçekten gönlümün meyvesisin ve kalbimin sevgilisisin. Benim şu oğlum da yaratıklar içinde en değer verdiğim varlıktır.

Ancak bu **Seriy** bana "**Allâh**'ı arzulayan, O'ndan başka herşeyi terkeder" diye bildirdi." dedi. Sonra çocuğun üstündeki süslü eşyâyı soyarak hanımına: "Git bu kıymetli şeyleri aç olan ciğerlere ve çıplak olan bedenlere ver" dedi ve kendi giydiği çuldan bir parça koparark çocuğu ona doladı. Bu duruma dayanamayan kadın: "Ben çocuğumu bu halde görmeye râzı gelemem" diyerek çocuğu onun elinden çekip aldı.

Kadının çocuğuyla meşgul olduğunu gören kocası ayağa kalkıp: "Gecemi zâyi ettiniz. Benimle sizin aranızda hakkımı alacak **Allâh** var" dedi ve çıktı gitti. Onun ardından ev ağlama sesiyle çınladı ve kadın: "Ey **Seriy**! O tekrar dönecek olursa ya da ondan bir haber duyacak olursan bana bildir" dedi. Ben de "İnşâallâh" dedim.

Birkaç gün sonra yanıma bir koca karı gelerek: "Ey **Seriy**! **Şûnîziyye** mevkiinde bir delikanlı var, senden onun yanına gitmeni istiyor" dedi. Ben de gittim, baktım o delikanlı. Başının altında bir kerpiç bulunduğu halde bir kenara atılmış bir vaziyette duruyor. Kendisine selam verince gözlerini açarak:

"Ey **Seriy**! Bunca suçlarımın affedileceğini düşünebiliyor musun?" dedi. Ben: "Evet" dedim: O: "Benim gibisi mağfiret olunur mu?" deyince ben: "Evet" dedim: O: "Ben batmış boğulmuş biriyim" deyince ben: "Boğulanları kurtaracak olan ancak O'dur" dedim. O: "Üzerimde çok kul hakları var" deyince ben: "Haberde vârid olduğuna göre:

Âyet: 59

فِى الْخَبَرِ: «اَنَّهُ يُؤْتٰى بِالتَّائِبِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَعَهُ خُصُومُهُ فَيُقَالُ لَهُمْ خَلُّوا عَنْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى يُعَوِّضُكُمْ.»

"Tövbe eden biri kıyâmet günü mahşere getirilecek, yanında da (kendisinden hak talep eden) **hasımları bulunacak.**

Fakat onlara: 'O kişiyi serbest bırakın, şüphesiz Allâh-u Te'âlâ ondan alacağınızın yerine size karşılıklar verecek' denilecek" dedim.

Bunun üzerine o: "Ey **Seriy**! Benim biriktirdiğim çekirdekleri satarak elde ettiğim birkaç kuruşum var, öldüğüm zaman gömülmem için lâzım olan şeyleri onunla satın al ve beni kefenle. Sakın âileme haber verme ki kefenimi haram bir şey ile değiştirmesinler" dedi.

Böylece ben onun yanında az bir zaman oturdum. O bir ara gözlerini açarak:

﴿لِمِثْلِ هٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ﴾

"Amel edenler, işte böyle bir mükâfat için amel etsinler" dedi ve sonra vefât etti.

Ben paraları alarak lâzım gelen malzemeleri satın almaya çıktım.

Sonra dönerken kalabalık insan topluluklarının koşturduklarını gördüm. Onlara "Ne oldu?" diye sorunca: "Evliyâullâhtan bir zat vefât etmiş, cenâze namazını kılmak murâd ediyoruz" dediler.

Bunun üzerine ben gittim, onu yıkadım, sonra onu defnettik. Bir müddet sonra âilesi gelip benden haber sorunca kendilerine onun vefât ettiğini bildirdim. Hanımı ağlar vaziyette gelince ona da olan biteni haber verdim.

Benden kendisine onun kabrini göstermemi isteyince: "Korkarım kefenlerini değiştirirsiniz" dedim.

O böyle bir şey yapmayacağına dâir yemin edince ona kabrini gösterdim. Kadın ağlamaya başladı ve iki şâhit getirilmesini emretti.

Sonra şâhitler huzûrunda bütün câriyelerini âzâd etti, akarlarını vakfetti, malını tasadduk etti ve ölünceye kadar kocasının kabrini terketmedi.

Rahmetullâhi Aleyhimâ!

Hâfız *(Kuddise sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

فِدَایِ دُوسْتْ نَکَرْدِیمْ عُمْر و مَالْ دَرِیغْ کِه کَارِ عَشْقْ زِ مَا اِینْ قَدْرْ مِی آیَد

"Ömür ve malı dosta fedâ edemedik yazık,
Ki bizden bu kadar aşk işi gelmez!"

Yâni ömür ve malı tamâmen **Cânân-ı Hakîkî** olan **Hakk Te'âlâ** uğruna fedâ edip alâka ve bağlardan tümüyle kesilmek ancak âşık-ı sâdık ve ârif-i billâh olan insân-ı kâmillerin hâlidir.

Bizim elimizden ise bu mertebe aşk işi gelmez ve bizde inkıtâ-i küllî (mâsivâdan bütünüyle kopma hâli) bulunmaz. Bu derecede âşık olamadığıma üzülürüm. Zîrâ gerçek âşık nesi varsa mâşukunun yolunda fedâ edendir.

Âşık oldur ki bilmez dünyâ ve mâ fîha nedir?

Sen ki daha hayâtını, malını, emlâkini biliyorsun, nasıl âşık olursun?! Bilakis sana âşık değil, eşek derler, çocuklar oynar seninle azîzim, sen de çocuklar ile oynarsın, olmaz olmaz efendim! *(Hâfız Şerhi Konevî – Sûdî Efendi:1/506-507 ; Aşçı Dede Efendi –İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/471)*

Âyet: 60

﴿ وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهٖ عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ وَاٰخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمْ اَللّٰهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (60)

(وَاَعِدُّوا) **Hazırlayın,** kim için? (لَهُمْ) **onlar için,** neyi? (مَا) **o şeyleri ki,** (اِسْتَطَعْتُمْ) **güç yetirdiniz,** neden? (مِنْ قُوَّةٍ) **kuvvetten,** daha neden? (وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ) **bağlı atlardan,** ne olduğunuz halde? (تُرْهِبُونَ) **korkutursunuz,** ne sebebiyle? (بِهٖ) **onun sebebiyle** yâni o hazırlığınız sebebiyle, kimi? (عَدُوَّ اللّٰهِ) **Allâh'ın düşmanlarını,** daha kimi? (وَعَدُوَّكُمْ) **sizin düşmanlarınızı,** daha, (وَاٰخَرِينَ) **diğerlerini,** öyle diğerleri ki, (مِنْ دُونِهِمْ) **onların dışındadırlar,** öyle kimseler ki, (لَا تَعْلَمُونَ) **siz tanımazsınız,** kimi? (هُمْ) **onları,** (اَللّٰهُ) **Allâh ise,** (يَعْلَمُ) **tanımaktadır,** kimi? (هُمْ) **onları,** (وَمَا) **ne şeyi ki,** (تُنْفِقُوا) **infâk ederseniz,** neden olduğu halde? (مِنْ شَيْءٍ) **herhangi bir şeyden,** nerede? (فِي سَبِيلِ اللّٰهِ) **Allâh yolunda,** (يُوَفَّ) (karşılığı) **tastamam verilir,** kime? (اِلَيْكُمْ) **size,** (وَاَنْتُمْ) **ve siz,** (لَا تُظْلَمُونَ) **zulme uğratılmazsınız.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Ey müminler! Harp araç-gereçlerine yönelik) **kuvvet olarak güç yetirmiş olduğunuz şeyleri ve** (Allâh yolunda cihat için beslemek ve eğitmek üzere) **bağlı** (bulunan) **atları o** (kâfirlerle, özellikle de söz boza)**nlar**(la savaşmak) **için hazırlayın ki, o** (hazırlığınız) **sebeb**(iy)**le hem Allâh'ın düşmanlarını, hem de sizin düşmanlarınız** (olan Kureyş gavurların)**ı korkutursunuz, bir de onların dışında kalan** (Yahudiler, münâfıklar ve Araplardan olmayan) **diğerlerini ki siz onları** (şahsen) **tanımazsınız, Allâh ise onları** (tek tek şahsen) **tanımaktadır!** (Az veyâ çok) **herhangi bir şeyden Allâh yolunda ne verirseniz** (karşılığı) **size tastamam verilir ve siz** (ameliniz zâyi edilerek ya da sevâbınız eksiltilerek, haksızlık ve) **zulme uğratılmazsınız."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerinde Habîbine, söz bozan kâfirlere karşı barış antlaşmasını bozmasını ve onlarla muhârebe etmesini emrettikten sonra, bu âyet-i kerîmede tâkat ve imkânı nispetinde harp âletlerini hazırlamasını emretmiştir.

Kurtubî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile, **Allâh-u Te'âlâ** dilese onları sözle de, yüzlerine tükürmekle de veyâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yaptığı gibi bir avuç toprakla da bozguna uğratma gücüne sâhipken, ezelî ilmi ve isâbetli kaderi muktezâsınca insanlardan kimini kimiyle imtihana tâbi tutmak murâd etmiştir.

Hâzin *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i kerîmede geçen **"Kuvvet"**ten ne kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır.

Bir kavle göre; harpte düşmanla savaşmak için kuvvet olacak silah ve âlet türlerinin hepsi, **"Hazırlanması emredilen kuvvet"** tâbirine dâhildir.

İkinci kavle göre; bu kuvvet, kaleler ve sığınaklardır.

Üçüncü kavle göre; atmaktır. Nitekim **Ukbe ibni Âmir** *(Radyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i minber üzerinde: **'Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın'** âyetini okuduktan sonra:

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ يَقُولُ: ﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ﴾ «أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ، أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ، أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ.»

"Dikkat edin! Gerçekten kuvvet atmaktır! Âgâh olun ki şüphesiz kuvvet atmaktan ibârettir! Dikkat! Gerçekten kuvvet atmaktır" buyururken işittim" demiştir. *(Müslim, İmâret:52, no:1917, 3/1522; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/24; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/56; Beyzâvî, Nesefî, Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/61-62)*

Burada maksat ok atmaktır. Nitekim **Ebû Üseyd** *(Radyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığı rivâyet edilmiştir: "**Bedir** günü biz **Kureyş**'e karşı saf tuttuğumuzda, onlar da bize karşı safa girdiğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ حِينَ صَفَفْنَا لِقُرَيْشٍ وَصَفُّوا لَنَا: «إِذَا أَكْثَبُوكُمْ فَعَلَيْكُمْ بِالنَّبْلِ.»

"Onlar size topluca yaklaşırlarsa onlara ok atmaya bakın" *(Buhârî, Cihâd:77, no:2744, 3/1063; Ebû Dâvûd, Cihâd:118, no:2664, 2/58-59; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/100; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/61-62)* buyurdu."

Ancak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in birçok hadîs-i şerîfinde bu ifâdeyi mutlak mânâda **"Atmak"** şeklinde sarf etmesi onun mûcizelerinden addedilmiştir.

Âyet: 60

Zîrâ günümüzde dahî kuvvet, kurşun atmak, top atmak, bomba atmak ve füze atmak gibi düşmana karşı atılacak şeylerle ızhâr edilmektedir.

Nitekim **Âlûsî** *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde: "Bugün herkes bilmektedir ki, günümüzde ok atılarak düşman mağlup edilemez. Zîrâ kâfirler mermi ve top atmaya başlamışlardır. Bunlara misliyle mukābele edilmediği zaman küfür ehli güçlenecek, Müslümanların başına gelecek belâlar yaygınlaşacak, bu da büyük bir vebâle sebebiyet verecektir.

-Gerçek ilim ancak **Allâh-u Te'âlâ** nezdindedir- ama benim anlayışıma göre kâfirlerin silahlarına mukābil güç hazırlama görevi Müslümanların yöneticilerine ve dînin hâmîlerine bir vazîfe olarak taayyün etmiştir. İslâm sahasını müdâfaada bu şekil silahlar hazırlayıp kâfirlerin ocaklarını tutuşturmak mutlaka cennete nâiliyet sebebi olacaktır. Dolayısıyla her dönemde çıkan silahları hazırlayarak kâfirlere fırlatıp atmanın bu âyet-i kerîmenin:

﴿وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ﴾

"Onlara karşı gücünüz yeten kuvveti hazırlayın" kavl-i şerîfinin umûmî ifâdesi içerisine dâhil olması uzak görülemez" şeklinde çok faydalı bir açıklamada bulunmuştur.

Dördüncü kavle göre; buradaki **"Kuvvet"** ifâdesi, düşmana karşı harpte güç sağlayacak şeylerin her türlüsüne şâmildir. Cihatta kendisinden yardım alınacak ne türlü âlet varsa, onların her biri, hazırlanması emredilen kuvvet cümlesindendir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in: **"Kuvvet atmaktan ibârettir"** hadîs-i şerîfi, atma dışında bir kuvvet bulunmadığı anlamına gelmez. Dolayısıyla bu hadîs-i şerîf:

«اَلْحَجُّ عَرَفَةُ.»

"Hacc arefedir." *(Tirmizî, Hacc:57, no:889, 2/226; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/62)* ve:

«اَلنَّدَمُ تَوْبَةٌ.»

"Pişmanlık tevbedir." *(İbni Mâce, Zühd:30, no:4252, 2/1420; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/62)* hadîs-i şerîfleri gibidir. Zîrâ haccın **Arafat** vakfesinden başka farzları da olduğu ve makbul bir tevbe için pişmanlıktan başka şartların yerine getirilmesinin de gerekli olduğu bilinmektedir.

Ancak bahse konu edilenler, o vazîfelerde kastedilen amellerin en büyüğü ve en fazîletlisi olduğu için özellikle anılmışlardır.

İşte burada da harp için gereken ok, mızrak, kılıç, zırh ve binicilik öğrenmek gibi tüm fiiller bu âyet-i kerîmede hazırlanılması emredilen kuvvet mefhumuna dâhildirler.

Bunların her birerleri **Allâh-u Te'âlâ**'nın emirlerindendirler. Lâkin bu emirler, ehil olan bâzı kimselerin hazırlamasıyla diğerlerinden mesuliyeti sâkıt olan farz-ı kifâye kabîlindendirler. Ancak bunların en fazîletlisinin ok atmak olduğunda da şüphe yoktur.

"Kurtubî, Süyûtî ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; ok atmanın fazîleti büyüktür. Müslümanlara menfaati çoktur, kâfirlere acı vermesi çok güçlüdür. Bu hususta birçok hadîs-i şerîf ve rivâyet mevcuttur.

Nitekim **Seleme** *(Radyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Eslem** kabîlesinden olan bir topluluğa rastladı ki onlar sokakta atış yapıyorlardı.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara:

عَنْ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَوْمٍ مِنْ أَسْلَمَ يَتَنَاضَلُونَ بِالسُّوقِ فَقَالَ: «ارْمُوا بَنِي إِسْمَاعِيلَ فَإِنَّ أَبَاكُمْ كَانَ رَامِيًا وَأَنَا مَعَ بَنِي فُلَانٍ.» لِأَحَدِ الْفَرِيقَيْنِ، فَأَمْسَكُوا بِأَيْدِيهِمْ فَقَالَ: «مَا لَهُمْ» قَالُوا: وَكَيْفَ نَرْمِي وَأَنْتَ مَعَ بَنِي فُلَانٍ؟ قَالَ: «ارْمُوا وَأَنَا مَعَكُمْ كُلِّكُمْ.»

"Ey İsmâ'îl oğulları! Atın! Çünkü sizin babanız (İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*) **iyi atıcıydı. Ben de falan oğullarıyla berâberim"** buyurunca diğer taraf ellerini çektiler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ne oldu onlara** (ki atışı bıraktılar)**?"** buyurunca: "Sen falancalarla birlikte olursan biz nasıl atış yapabiliriz ki?" dediler. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Atın, atın! Ben sizin hepinizle birlikteyim"** buyurdu. *(Buhârî, Menâkıb:4 no:3316, 3/1292; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:16528, 27/58; Hâkim, el-Müstedrek:2/94; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, 7/156-157; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/62)*

Ali *(Radyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, anne ve babasının ikisini birlikte **Sa'd ibni Mâlik** (Ebî Vakkās)dan başka bir kimseye tefdiye ettiğini (fedâ olsun dediğini) işitmedim. Gerçekten de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Uhud** günü:

Âyet: 60

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: مَا سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَمَعَ أَبَوَيْهِ لِأَحَدٍ إِلَّا لِسَعْدِ بْنِ مَالِكٍ فَإِنِّي سَمِعْتُهُ يَقُولُ يَوْمَ أُحُدٍ: «يَا سَعْدُ! ارْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي.»

"Ey Sa'd! (Kâfirlere karşı ok) **at! Anam babam sana fedâ olsun"** buyurduğunu işittim." *(Buhârî, Meğâzî:15, no:3833, 4/1490; Hâkim, el-Müstedrek:2/96; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, 7/158)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre **Sa'd ibni Ebî Vakkās** *(Radyallâhu Anh)* **Uhud** günü bin ok atmıştır. Her ok atışında mutlaka **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ey Sa'd! Anam babam sana feda olsun"** demiştir.

Bâzı âlimler: "Kişinin ana-babası Müslümansa onları başka birine tefdiye etmek yâni 'Sana kurban olsunlar' demesi mekruhtur" demişlerse de **İmâm-ı Nevevî** *(Rahimehullâh)*: "Sahih olan görüşe göre, bu tâbir mutlak mânâda câizdir. Zîrâ burada hakîkî mânâda bir kurban etme söz konusu olmayıp bu ancak hoş bir konuşma ve muhabbet îlâmıdır (sevgi bildirimidir)" demiştir. Ayrıca bu hadîs-i şerîfte ok atmanın fazîleti ve hayırlı bir iş yapana duâ etmenin meşrûiyetine dâir delil bulunmaktadır.

Ukbe ibni Âmir el-Cühenî *(Radyallâhu Anh)*: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «سَتُفْتَحُ عَلَيْكُمْ أَرَضُونَ وَيَكْفِيكُمُ اللهُ فَلَا يَعْجِزُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَلْهُوَ بِأَسْهُمِهِ.»

"Şüphesiz ki birçok topraklar size fethettirilecektir ve Allâh size (geçim sıkıntınız hakkında) **kâfî gelecektir. Ama yine de sizin biriniz oklarıyla eğlenmekten âciz kalmasın."** *(Müslim, İmâret:52, no:1918, 3/1522; Tirmizî, no:3182; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/100; İbni Münzir; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:7/153)*

Ukbe ibni Âmir el-Cühenî *(Radyallâhu Anh)*: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يُدْخِلُ بِالسَّهْمِ الْوَاحِدِ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ الْجَنَّةَ صَانِعَهُ يَحْتَسِبُ فِي صَنْعَتِهِ الْخَيْرَ وَالرَّامِيَ بِهِ وَمُنْبِلَهُ وَارْمُوا وَارْكَبُوا، وَأَنْ تَرْمُوا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ تَرْكَبُوا لَيْسَ مِنَ اللَّهْوِ إِلَّا ثَلَاثٌ تَأْدِيبُ الرَّجُلِ فَرَسَهُ، وَمُلَاعَبَتُهُ أَهْلَهُ، وَرَمْيُهُ بِقَوْسِهِ وَنَبْلِهِ، وَمَنْ تَرَكَ الرَّمْيَ بَعْدَ مَا عَلِمَهُ رَغْبَةً عَنْهُ فَإِنَّهَا نِعْمَةٌ تَرَكَهَا.»

"Şüphesiz Allâh-u Azze ve Celle bir ok sebebiyle üç kişiyi; onu yaparken hayra niyet eden ustasını, onu atanı ve onu (kullanacak olan kişiye Allâh rızası için) **vereni cennete girdirir.**

(Ey ümmetim!) **Atın ve binin! Ama atış yapmanız bana binicilik yapmanızdan daha sevgilidir. Ancak üç şey** (yasaklanan) **eğlenceden değildir; bir adamın atını eğitmesi, hanımıyla oynaşması, bir de yayıyla ve okuyla atış yapması.**

Her kim ok atmayı bildikten sonra ona değer vermeyerek onu bırakırsa, gerçekten de o, terk etmiş olduğu bir nîmet olur." *(Ebû Dâvûd, Cihâd:24, no:2513, 3/1088-1089; Tirmizî, no:1637; İbni Mâce, no:2811; Hâkim, el-Müstedrek:2/95; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:4301; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:7/155-156; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/62; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/100)*

Atâ ibni Ebî Rabâh *(Radyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir defâsında, ensârdan olan **Câbir ibni Abdillâh** ile **Câbir ibni Umeyr** *(Radyallâhu Anhümâ)*yı ok atışırken gördüm. Biri yorulup oturunca arkadaşı ona: "Oturdun ha! Sen **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: رَأَيْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ وَجَابِرَ بْنَ عُمَيْرٍ الأَنْصَارِيَّيْنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يَرْتَمِيَانِ فَمَلَّ أَحَدُهُمَا فَجَلَسَ فَقَالَ لَهُ صَاحِبُهُ: أَجَلَسْتَ! أَمَا سَمِعْتَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «كُلُّ شَيْءٍ لَيْسَ مِنْ ذِكْرِ اللهِ فَهُوَ سَهْوٌ وَلَهْوٌ إِلاَّ أَرْبَعًا مَشْيَ الرَّجُلِ بَيْنَ الْغَرَضَيْنِ وَتَأْدِيبَهُ فَرَسَهُ وَتَعَلُّمَهُ السِّبَاحَةَ وَمُلاَعَبَتَهُ أَهْلَهُ.»

"Allâh-u Te'âlâ'nın zikri (cinsi)**nden olmayan her şey gaflet ve eğlencedir, ancak dört şey müstesnâ; adamın iki hedef arasında yürümesi, atını eğitmesi, yüzme öğrenmesi ve hanımıyla oynaşması"** buyururken işitmemiş miydin?" dedi. *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:10/15; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:1785; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:8147; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:7/159; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/365; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/25)*

Amr ibni Abese *(Radyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ عَمْرِو بْنِ عَبَسَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ رَمَى الْعَدُوَّ بِسَهْمٍ فَبَلَغَ سَهْمُهُ الْعَدُوَّ أَصَابَ أَوْ أَخْطَأَ فَعِدْلُ رَقَبَةٍ، وَمَنْ أَعْتَقَ رَقَبَةً كَانَتْ فِكَاكَهُ مِنَ النَّارِ.»

Âyet: 60

"Her kim düşmana bir ok atarsa, onun oku düşmana isâbet etsin veyâ şaşsın yine bir köle âzâdına denk (sevap kesbedecek)**tir. Her kim de bir köle âzâd ederse o âzâd ettiği köle**(nin her bir uzvu) **onun** (her bir uzvunun) **cehennemden âzâdı**(na sebep) **olur."** *(İbni Mâce, Cihâd:19, no:2812, 2/940; Hâkim, el-Müstedrek:2/96; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:7/158, 161; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/365)*

Ebû Ümâme *(Radyallâhu Anh)*ın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittiği rivâyet edilmiştir:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
«مَنْ شَابَ شَيْبَةً فِي الْإِسْلَامِ كَانَتْ لَهُ نُورًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ رَمَى بِسَهْمٍ
فِي سَبِيلِ اللهِ أَخْطَأَ أَوْ أَصَابَ كَانَ كَعِدْلِ رَقَبَةٍ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ.»

"Her kim İslâm yolunda yaşlanırsa o (yaşlılık) **kendisi için kıyâmet günü bir nur olur. Her kim Allâh yolunda bir ok atarsa o şaşsa da veyâ isâbet etse de, İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*ın **evlâdından bir köle âzâdına denk gibi** (sevap kazanmış) **olur."** *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:9548, 5/261; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, 7/165)*

Ebû Râfi' *(Radyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere ben: "Yâ **Rasûlellâh**! Bizim çocuklarımız üzerinde hakkımız olduğu gibi onların da bizim üzerimizde hakları var mıdır?" diye sorduğumda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**:

عَنْ أَبِي رَافِعٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَلِلْوَلَدِ عَلَيْنَا حَقٌّ كَحَقِّنَا عَلَيْهِمْ؟
قَالَ: «نَعَمْ، حَقُّ الْوَلَدِ عَلَى الْوَالِدِ أَنْ يُعَلِّمَهُ الْكِتَابَةَ، وَالسِّبَاحَةَ،
وَالرَّمْيَ، وَأَنْ يُؤَدِّبَهُ طَيِّبًا.»

"Evet! Çocuğun babası üzerindeki hakkı, ona yazmayı, yüzmeyi ve atmayı öğretmesidir, bir de onu çok güzel bir şekilde (terbiyeli olarak) **yetiştirmesidir"** buyurdu. *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:8298, 11/136; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:7/164)*

Ebû Hureyre *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«تَعَلَّمُوا الرَّمْيَ فَإِنَّ مَا بَيْنَ الْهَدَفَيْنِ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ.»

"Atıcılığı öğrenin! Hiç şüphesiz ki iki hedef arası cennet bahçelerinden bir bahçedir." *(Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:2245, 2/43; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:7/164)*

Âişe *(Radyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَا عَلَى أَحَدِكُمْ إِذَا أَلَحَّ بِهِ هَمُّهُ أَنْ يَتَقَلَّدَ قَوْسَهُ فَيَنْفِيَ بِهَا هَمَّهُ.»

"Sizin birinizi sıkıntısı kuşattığı zaman, yayını kuşansa da onunla sıkıntısını giderse olmaz mı?" *(Taberânî, el-Mu'cemu's-sağîr:2/138; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, 7/164)*

İbni Ömer *(Radyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«عَلِّمُوا أَبْنَاءَكُمُ السِّبَاحَةَ، وَالرَّمْيَ، وَالْمَرْأَةَ الْمِغْزَلَ.»

"Oğullarınıza yüzmeyi ve atıcılığı, kadınlara da örgü örmeyi öğretin." *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:8297, 11/135-136; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, 7/164)*

Ebû Eyyûb el-Ensârî *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تَحْضُرُ الْمَلَائِكَةُ مِنَ اللَّهْوِ شَيْئًا إِلَّا ثَلَاثَةً؛ لَهْوَ الرَّجُلِ مَعَ امْرَأَتِهِ، وَإِجْرَاءَ الْخَيْلِ، وَالنِّضَالَ.»

"Melekler üç eğlenceden; adamın hanımıyla eğlenmesi, at koşturması ve atış yapmasından başka hiçbir eğlencenin yanında bulunmazlar." *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, 7/159)*

Ukbe ibni Âmir *(Radyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in buyurduğunu duyduktan sonra elim kesik olsa da atış yapmayı bırakmam.

Çünkü ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَا أَتْرُكُ الرَّمْيَ أَبَدًا وَلَوْ كَانَتْ يَدِي مَقْطُوعَةً بَعْدَ شَيْءٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ تَعَلَّمَ الرَّمْيَ ثُمَّ تَرَكَهُ فَقَدْ عَصَانِي.»

"Her kim atış yapmayı öğrenir de sonra bırakırsa muhakkak bana isyân etmiş olur" buyururken işittim." *(el-Karrâb, no:7, 8; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, 7/160; Müslim, İmâret:52, no:1919, 3/1522-23; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/100)*

Âyet: 60

Ebû Amra el-Ensârî ve **Enes** *(Radyallâhu Anhümâ)*: "Biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittik" demişlerdir:

عَنْ أَبِي عَمْرَةَ الْأَنْصَارِيِّ وَأَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا سَمِعْنَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ رَمَى بِسَهْمٍ فِي سَبِيلِ اللهِ فَبَلَغَ أَوْ قَصَّرَ فَلَهُ دَرَجَةٌ فِي الْجَنَّةِ وَكَانَ السَّهْمُ نُورًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَكَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ أَرْبَعَةِ أَنَاسٍ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ أَعْتَقَهُمْ.»

"Her kim Allâh yolunda bir ok atarsa o (ok hedefine) **ulaşsın ya da geri kalsın yine de o kişi için cennette bir derece vardır. O ok kıyâmet günü** (ona) **nur olur ve o kişi için İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*ın **çocuklarından âzâd etmiş olduğu dört kişinin ecri hâsıl olur."** *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, 7/162-163; Bezzâr, Keşfü'l-estâr, no:1706; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:5/268-270)*

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قَاتِلُوا أَهْلَ الصَّقَعِ، فَمَنْ بَلَغَ مِنْهُمْ فَلَهُ دَرَجَةٌ فِي الْجَنَّةِ.» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ مَا الدَّرَجَةُ؟ قَالَ: «مَا بَيْنَ الدَّرَجَتَيْنِ خَمْسُمِأَةِ عَامٍ.»

"Helâki hak etmiş olan dalâlet ehliyle savaşın! (Oku) **onlardan birine ulaşan kişiye cennette bir derece vardır"** buyurduğunda: "Yâ **Rasûlellâh**! Derece nedir?" diye sordular.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de: **"**(Cennette dereceler o kadar yüksektir ki) **iki derece arası beşyüz sene**(lik mesâfe)**dir"** buyurmuştur. *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, 7/161-162; el-Karrâb, no:21)*

Süleymân et-Teymî *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyete göre:

عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ:

«كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْجِبُهُ أَنْ يَكُونَ الرَّجُلُ سَابِحًا رَامِيًا.»

"Bir adamın yüzücü ve atıcı olması Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in hoşuna giderdi."** *(Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, 7/161)*

Harâm ibni Mu'âviye *(Radyallâhu Anh)* şöyle demiştir: **Ömer ibni Hattâb** *(Radyallâhu Anh)* bize bir mektup yazarak:

عَنْ حَرَامِ بْنِ مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَتَبَ إِلَيْنَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «لَا يُجَاوِرَنَّكُمْ خِنْزِيرٌ، وَلَا يُرْفَعْ فِيكُمْ صَلِيبٌ، وَلَا تَأْكُلُوا عَلَى مَائِدَةٍ يُشْرَبُ عَلَيْهَا الْخَمْرُ، وَأَدِّبُوا الْخَيْلَ، وَامْشُوا بَيْنَ الْغَرَضَيْنِ.»

"Sakın etrâfınızda bir domuz bile barınmasın, içinizde aslâ haç kaldırıl(ıp ona tapıl)**masın** (bunlara müsâade etmeyin)**, üzerinde şarap içilen bir sofrada yemek yemeyin. Atlarınızı iyi eğitin ve iki hedef arasında yürüyün"** diye emirler tevcih etti. *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:10003, 6/61; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4302; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:7/156)*

İmâm-ı Mekhûl *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyet olunduğuna göre; **Ömer ibni Hattâb** *(Radyallâhu Anh)*:

«عَلِّمُوا أَوْلَادَكُمُ السِّبَاحَةَ وَالرَّمْيَ، وَالْفُرُوسِيَّةَ.»

"Çocuklarınıza yüzmeyi, atıcılığı ve at biniciliği öğretin" buyurmuştur. *(el-Karrâb, no:15; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, 7/161)* **"Semerkandî Tefsîri"**nde rivâyet olunduğuna göre:

«إِنَّ الْجِنَّ لَا تَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ قَوْسٌ وَسِهَامٌ.»

"İçerisinde yay ve ok bulunan eve cinler girmez" *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/24)*

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; tefsir dilinde kuvvet, gâzilerin düşmana attıkları oklardır, işâret yönünden ise mânâ huşû' ve huzûr hâliyle âlem-i gaybdaki seher vaktinin oklarıdır. Demişlerdir ki, bu kuvvet kalp kuvvetidir ve İlâhî yardımın gücü ve desteğidir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ﴾

"Kendi yardımıyla seni güçlendirmiş olan Zât ancak O'dur" *(Enfâl Sûresi:62)* buyurmuştur ki bunun mânâsı:

«هُوَ الَّذِي بِنَصْرِهِ اَفْرَدَكَ، وَلُطْفِهِ اَيَّدَكَ، وَعَنْ كُلِّ سُؤْلٍ وَنَصِيبٍ طَهَّرَكَ، وَعَنْ رِقِّ الْاَشْيَاءِ حَرَّرَكَ، وَفِي جَمِيعِ الْاَحْوَالِ كَانَ لَكَ.»

"Yardımıyla seni tahsis eden, lütfuyla teyid eden, her türlü istek ve hazdan tathîr eden, varlıkların köleliğinden âzâd eden ve cemî ahvâlde senin lehine muamele gören ancak O'dur" demektir.

Âyet: 60

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ) **"Bağlı atları da"**kavl-i şerîfi:

"**Allâh** yolunda cihat için beslemek ve eğitmek üzere bağlı bulunan atları o kâfirlerle, özellikle de söz bozanlarla savaşmak için hazırlayın" mânâsına gelmektedir.

"Kurtubî, Süyûtî, Rûhu'l-beyân ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; at biniciliği öğrenmek ve silah kullanmayı öğrenmek farz-ı kifâyedir, yerine göre farz-ı ayn da olabilir.

Bundan dolayı at bakmanın fazîleti ve bereketleri hakkında birçok hadîs-i şerîf ve rivâyet mevcuttur.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir:

"Atlar üzerlerine binilemeyen vahşî hayvanlar idi, ilk olarak onlara binen **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)* olmuştur. Bundan dolayı "'Irâb (Arap atları)" diye isimlendirilmişlerdir." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/166)*

Yine **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "Atlar diğer vahşîler gibi ehlî olmayan hayvanlardı. **Allâh-u Te'âlâ İbrâhîm** ve **İsmâ'îl** *(Aleyhimesselâm)*a **Beytullâh**'ın temellerini yükseltme müsâadesi verince onlara:

«إِنِّي مُعْطِيكُمَا كَنْزًا ادَّخَرْتُهُ لَكُمَا.»

"Şüphesiz Ben size öyle bir hazîne vereceğim ki onu sizin için daha önceden hazırlamıştım" buyurdu. Sonra **Allâh-u Te'âlâ İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*a:

«أُخْرُجْ فَادْعُ بِذٰلِكَ الْكَنْزِ.»

"Çık, o hazîneyi çağır" diye vahiy buyurdu. Bunun üzerine **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)* (Mekke'deki bir dağ olan) **Ecyad**'a doğru çıktı. Fakat ne o hazîneyi, ne de onu nasıl çağıracağını bilmiyordu.

O sırada **Allâh-u Te'âlâ** kendisine bir duâ ilhâm etti. O duâyı yapar yapmaz yeryüzünde kendisine icâbet etmeyen bir at kalmadı. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** ona atların perçemlerini yakalama imkânı verdi ve onları kendisine itaatkâr kıldı. Artık siz de onlara binin ve hayırlarına inanın, çünkü onlar çok mübârek hayvanlardır ve şüphesiz ki onlar babanız **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*-ın mîrasıdır. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/166)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَمَّا أَرَادَ اللهُ أَنْ يَخْلُقَ الْخَيْلَ قَالَ لِلرِّيحِ الْجَنُوبِ: إِنِّي خَالِقٌ مِنْكَ خَلْقًا فَأَجْعَلُهُ عِزًّا لِأَوْلِيَائِي، وَمَذَلَّةً عَلَى أَعْدَائِي، وَجَمَالًا لِأَهْلِ طَاعَتِي. فَقَالَتِ الرِّيحُ: أُخْلُقْ فَقَبَضَ مِنْهَا قَبْضَةً فَخَلَقَ فَرَسًا فَقَالَ لَهُ: خَلَقْتُكَ عَرَبِيًّا، وَجَعَلْتُ الْخَيْرَ مَعْقُودًا بِنَاصِيَتِكَ، وَالْغَنَائِمَ مَجْمُوعَةً عَلَى ظَهْرِكَ، عَطَّفْتُ عَلَيْكَ صَاحِبَكَ وَجَعَلْتُكَ تَطِيرُ بِلَا جَنَاحٍ، فَأَنْتَ لِلطَّلَبِ وَأَنْتَ لِلْهَرَبِ، وَسَأَجْعَلُ عَلَى ظَهْرِكَ رِجَالًا يُسَبِّحُونِي وَيَحْمَدُونِي وَيُهَلِّلُونِي، تُسَبِّحْنَ إِذَا سَبَّحُوا وَتُهَلِّلْنَ إِذَا هَلَّلُوا وَتُكَبِّرْنَ إِذَا كَبَّرُوا.» فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ تَسْبِيحَةٍ أَوْ تَحْمِيدَةٍ أَوْ تَكْبِيرَةٍ يُكَبِّرُهَا صَاحِبُهَا فَتَسْمَعُهُ إِلَّا فَتُجِيبُهُ بِمِثْلِهَا، ثُمَّ قَالَ: لَمَّا سَمِعَتِ الْمَلَائِكَةُ صَنْعَةَ الْفَرَسِ، وَعَايَنُوا خَلْقَهَا، قَالَتْ: رَبِّ نَحْنُ مَلَائِكَتُكَ نُسَبِّحُكَ، وَنَحْمَدُكَ فَمَاذَا لَنَا؟ فَخَلَقَ اللهُ لَهَا خَيْلًا بُلْقًا أَعْنَاقُهَا كَأَعْنَاقِ الْبُخْتِ، فَلَمَّا أَرْسَلَ اللهُ الْفَرَسَ إِلَى الْأَرْضِ وَاسْتَوَتْ قَدَمَاهُ عَلَى الْأَرْضِ صَهَلَ، فَقِيلَ: بُورِكْتَ مِنْ دَابَّةٍ أُذِلُّ بِصَهِيلِكَ الْمُشْرِكِينَ، أُذِلُّ بِهِ أَعْنَاقَهُمْ، وَأَمْلَأُ بِهِ آذَانَهُمْ، وَأُرْعِبُ بِهِ قُلُوبَهُمْ، فَلَمَّا عَرَضَ اللهُ عَلَى آدَمَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ قَالَ لَهُ: اخْتَرْ مِنْ خَلْقِي مَا شِئْتَ؟ فَاخْتَارَ الْفَرَسَ قَالَ لَهُ: اخْتَرْتَ عِزَّكَ وَعِزَّ وَلَدِكَ خَالِدًا مَا خُلِّدُوا، وَبَاقِيًا مَا بَقُوا، بَرَكَتِي عَلَيْكَ وَعَلَيْهِمْ، مَا خَلَقْتُ خَلْقًا أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْكَ وَمِنْهُمْ.»

"Allâh-u Te'âlâ atları yaratmak istediği zaman (güneşin doğuş cihetine bakan kimsenin sağından esen) **cenûb** (güney) **rüzgârına: 'Şüphesiz ki Ben senden bir parça alıp öyle bir mahlûk yaratacağım ki onu dostlarıma bir izzet, düşmanlarıma bir zillet, Bana itaat edenlere de bir cemâl** (güzellik) **kılacağım' buyurdu.**

O zaman rüzgâr: 'Buyur, yarat' deyince Allâh-u Te'âlâ ondan bir tutam aldı ve atı yarattı, sonra ona: 'Ben seni Arap olarak yarattım, bütün hayırları senin perçemine bağlı kıldım, ganîmetleri de sırtında topladım, sâhibini sana karşı meyilli (düşkün) **yaptım ve seni kanatsız uçan bir mahlûk kıldım.**

Artık bir şeyin peşine düşmek için de sen varsın, kaçmak için de sen varsın. Yakında senin sırtına öyle bir takım insanlar yerleştireceğim ki onlar Beni tesbih edecekler, Bana hamdedecekler ve Beni tehlîl edecekler.

Âyet: 60

Onlar tesbih ettiklerinde sen de tesbih edeceksin, onlar tehlil getirdiklerinde sen de tehlil edeceksin, onlar tekbir getirdiklerinde sen de tekbir getireceksin' buyurdu.

İşte buna binâendir ki sâhibinin söylediği herhangi bir tesbih, hamd veyâ tekbiri duyan at mutlaka misliyle ona icâbet eder.

Melekler atın hünerini işitip şeklini görünce: 'Yâ Rabbi! Biz senin melekleriniz, Sana hamdetmekte ve Seni tesbih etmekteyiz. Peki bize bundan bir nasip var mı?' dediklerinde Allâh-u Te'âlâ onlara da Arap ve Acem develerinden doğan bir cins deve gerdanları gibi uzun boyunlu alaca atlar halketti.

Allâh-u Te'âlâ atı yeryüzüne gönderdiğinde ayakları toprak üzerinde düz durunca kişnedi. O zaman: 'Hayvan olarak mübârek kılındın; Ben senin kişneme sesinle müşrikleri alçak kılacağım, onunla gerdanlarını zelil edeceğim, kulaklarını dolduracağım ve kalplerini korkutacağım' buyruldu.

Allâh-u Te'âlâ Âdem *(Aleyhisselâm)***a her türlü şeyi arzedince kendisine: 'Mahlûkātımdan dilediğini seç' buyurdu.O da atı seçince:**

'Uzun müddet yaşatıldıkları ve nice zamanlar bākî kaldıkları sürece çocuklarına ve sana izzet olacak bir şeyi seçtin. Bereketim senin ve onların üzerine olsun. Ben Kendi katımda senden ve onlardan daha sevgili bir mahlûk yaratmadım' buyurdu." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/166-167; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-'Azame, no:1279, 1280, 1295)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلْخَيْلُ لِرَجُلٍ أَجْرٌ، وَلِرَجُلٍ سِتْرٌ، وَعَلَى رَجُلٍ وِزْرٌ؛ فَأَمَّا الَّذِي لَهُ أَجْرٌ فَرَجُلٌ رَبَطَهَا فِي سَبِيلِ اللهِ فَأَطَالَ بِهَا فِي مَرْجٍ أَوْ رَوْضَةٍ فَمَا أَصَابَتْ فِي طِيَلِهَا ذٰلِكَ مِنَ الْمَرْجِ أَوِ الرَّوْضَةِ كَانَتْ لَهُ حَسَنَاتٍ وَلَوْ أَنَّهُ انْقَطَعَ طِيَلُهَا فَاسْتَنَّتْ شَرَفًا أَوْ شَرَفَيْنِ كَانَتْ اٰثَارُهَا وَأَرْوَاثُهَا حَسَنَاتٍ لَهُ وَلَوْ أَنَّهَا مَرَّتْ بِنَهَرٍ فَشَرِبَتْ مِنْهُ وَلَمْ يُرِدْ أَنْ يَسْقِيَ كَانَ ذٰلِكَ حَسَنَاتٍ لَهُ فَهِيَ لِذٰلِكَ أَجْرٌ وَرَجُلٌ رَبَطَهَا تَغَنِّيًا وَتَعَفُّفًا ثُمَّ لَمْ يَنْسَ حَقَّ اللهِ فِي رِقَابِهَا وَلَا ظُهُورِهَا فَهِيَ لِذٰلِكَ سِتْرٌ وَرَجُلٌ رَبَطَهَا فَخْرًا وَرِيَاءً وَنِوَاءً لِأَهْلِ الْإِسْلَامِ فَهِيَ عَلَى ذٰلِكَ وِزْرٌ.»

"At bir adama sevap olur, bir diğer adam(ın yoksulluğun)**a örtü olur, bir diğer adama da günah yükü olur. At kendisi için ecir** (sebebi) **olan kişiye gelince; o öyle bir adamdır ki o atı Allâh yolunda** (cihat için) **bağlamıştır da otlak ve sulak olan geniş bir arâzide yâhut yeşilliği bol olan bir toprakta onu uzunca bir iple bağlamıştır, bu sebeple o da sevinç içinde bir iki tur atabilmiştir.**

İşte bu atın bıraktığı tüm izler, hattâ dışkıları bile o kişi için (mîzânında ağırlık yapacak) **haseneler olur. Eğer o at bir ırmağa uğrayıp da ondan bir miktar içecek olsa, sâhibi onu suvarmak niyetinde olmasa da yine o içtikleri sâhibi için haseneler olur.** (Eğer onu suvarmak niyetiyle ırmağa getirirse ecri daha büyük olur.) **Her hâlukârda o at kendisi için bir ecir** (sevap vesîlesi)**dir.**

Bir adam ki, atı (yavrulatarak) **zenginlik elde etme ve** (dilenmekten) **iffet vesîlesi olarak bağlamış, sonra da onların boyunlarında olan ve Allâh'ın, onların sırtlarında bulunan hakkını unutmamıştır** (eğer onları ticâret için saklıyorsa zekâtını vermiştir, gücünün fevkında yük taşıtmama, ihtiyaç sâhibini bindirip ona yardım etmekten geri kalmama ve gerektiğinde cihad için mücâhitleri bindirme gibi hakları da yerine getirmiştir). **İşte o at bu kişi için bir örtüdür** (günahlarına keffârettir ve onu kimseye muhtaç etmeyecek bir haysiyet ve şeref perdesidir).

Ama bir adam ki, atı iftihar, gösteriş ve İslâm ehline düşmanlık için bağlı saklamıştır, işte o da sâhibi için (büyük mesûliyetleri mûcip olan) **ağır bir yüktür."** *(Buhârî, Müsâkāt:13, no:2242, 2/835-836; Mâlik, el-Muvatta':1/347, 348; Müslim, Zekât:6, no:9872/680-681; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4304; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/167-168; Hâzin, Mecmû'atü-'t-tefâsîr:3/63; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/101-102)*

Cerîr ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i mübârek parmağıyla bir atın perçemini kıvırırken gördüm, bir yandan kendisi:

عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَلْوِي نَاصِيَةَ فَرَسٍ بِإِصْبَعِهِ وَهُوَ يَقُولُ: «اَلْخَيْلُ مَعْقُودٌ بِنَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ؛ اَلْأَجْرُ وَالْغَنِيمَةُ.»

"Kıyâmet gününe kadar hayırlar; sevap ve ganîmetler atların perçemlerine bağlanmıştır" buyuruyordu. *(Müslim, İmâret:26, no:1872, 3/1493; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef:12/480, 481; Nesâî, no:3574, 3576, es-Sünenü'l-kübrâ, no:4414, 4416; Tirmizî, no:1694; İbni Mâce, no:2786; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/167-169; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/63; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/101)*

Âyet: 60

Yezîd ibni Abdillâh ibni Arîb el-Müleykî *(Radıyallâhu Anh)*ın, babası vâsıtasıyla dedesi **Arîb** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ عَرِيبٍ الْمُلَيْكِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَأَهْلُهَا مُعَانُونَ عَلَيْهَا، وَالْمُنْفِقُ عَلَى الْخَيْلِ كَبَاسِطِ يَدِهِ فِي الصَّدَقَةِ وَلَا يَقْبِضُهَا، وَأَبْوَالُهَا وَأَرْوَاثُهَا عِنْدَ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَكِيِّ الْمِسْكِ.»

"Kıyâmet gününe kadar hayırlar atların perçemlerine bağlanmıştır, at sâhipleri onların bakımı husûsunda (Allâh-u Te'âlâ'nın) yardım(ın)a mazhar kılınmışlardır. Atlara harcama yapan kişi elini sadaka için bolca açan ve hiç kısmayan kimse gibidir. Kıyâmet günü atların idrarları ve dışkıları Allâh katında misk kokusu gibidir." *(İbni Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:7/434; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/171)*

Habbâb ibni Erett *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ خَبَّابِ بن الأَرَتِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْخَيْلُ ثَلاثٌ؛ فَفَرَسٌ لِلرَّحْمٰنِ، وَفَرَسٌ لِلإِنْسَانِ، وَفَرَسٌ لِلشَّيْطَانِ، فَأَمَّا فَرَسُ الرَّحْمٰنِ: فَمَا اتُّخِذَ فِي سَبِيلِ اللهِ وقُوتِلَ عَلَيْهِ أَعْدَاءُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَأَمَّا فَرَسُ الإِنْسَانِ: فَمَا اسْتُبْطِنَ وَتُحُمِّلَ عَلَيْهِ، وَأَمَّا فَرَسُ الشَّيْطَانِ: فَمَا رُوهِنَ عَلَيْهِ وقُومِرَ عَلَيْهِ».

"At üç türlüdür; bir at Rahmân içindir, bir at insan içindir, bir at da şeytan içindir. Rahmân'ın atı Allâh yolunda bakılıp üzerinde Allâh-u Azze ve Celle'nin düşmanlarıyla savaşılandır. İnsanın atı, karnında yavru beklenen ve üstünde taşıma yapılan attır. Şeytanın atı ise kendi adına bahse girilerek üzerinde kumar oynanılandır." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:3707, 4/80; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/1713)*

Temîm ed-Dârî *(Radıyallâhu Anh)*: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنِ ارْتَبَطَ فَرَسًا فِي سَبِيلِ اللهِ ثُمَّ عَالَجَ عَلَفَهُ بِيَدِهِ كَانَ لَهُ بِكُلِّ حَبَّةٍ حَسَنَةٌ.»

"Her kim Allâh yolunda bir at saklar da sonra yemini eliyle (temizleyip ona) **yedirirse kendisi için her tâneye mukābil bir hasene** (yazılmış) **olur."** *(İbni Mâce, Cihâd:14, no:2791, 2/933; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:16955, 28/153; İmâm-ı Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/175)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنِ احْتَبَسَ فَرَسًا فِي سَبِيلِ اللهِ إِيمَانًا بِاللهِ وَتَصْدِيقًا بِوَعْدِهِ فَإِنَّ شِبَعَهُ وَرِيَّهُ وَرَوْثَهُ وَبَوْلَهُ فِي مِيزَانِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»

"Her kim Allâh-u Te'âlâ'ya inanarak ve (cihat yapanlara söz verdiği) **vaadini doğrulayarak Allâh yolunda bir at vakfederse şüphesiz ki o atın doyumluğu** (olan yiyeceği)**, suyu, dışkıları ve idrarı kıyâmet günü mizânında** (sevap kefesinde kayıtlı) **olacaktır."** *(Buhârî, Cihâd:45, no:2698, 3/1048; Nesâî, es-Sünen, no:3584, es-Sünenü'l-kübrâ, no:4423; Hâkim, el-Müstedrek:2/92; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:10/16; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/177; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/63; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/101)*

Enes ve **Ma'kıl ibni Yesâr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre:

عَنْ أَنَسٍ وَمَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «لَمْ يَكُنْ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ النِّسَاءِ مِنَ الْخَيْلِ.»

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hanımlar(ın)dan sonra attan daha sevimli gelen hiçbir şey yoktu." *(Nesâî, es-Sünen, no:3566, 3951, es-Sünenü'l-kübrâ, no:4404, 8889; İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:1/398; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/174-175)*

Utbe ibni Abd es-Sülemî *(Radıyallâhu Anh)*ın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittiği nakledilmiştir:

عَنْ عُتْبَةَ بْنِ عَبْدٍ السُّلَمِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَا تَقُصُّوا نَوَاصِيَ الْخَيْلِ وَلَا مَعَارِفَهَا وَلَا أَذْنَابَهَا فَإِنَّ أَذْنَابَهَا مَذَابُّهَا وَمَعَارِفَهَا دِفَاؤُهَا وَنَوَاصِيَهَا مَعْقُودٌ فِيهَا الْخَيْرُ.»

"Atların perçemlerini de, yelelerini de, kuyruklarını da kısaltmayın. Şüphesiz ki kuyrukları onların (sinek gibi hayvanlara karşı) **savunmalarıdır, yeleleri onların ısıtıcılarıdır, perçemleri de bütün hayırların bağlandığı yerdir."** *(Ebû Dâvûd, Cihâd:43, no:2542, 3/1102; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/180)*

Ebû Zerr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

Âyet: 60

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ فَرَسِ عَرَبِيٍّ إِلَّا يُؤْذَنُ لَهُ مَعَ كُلِّ فَجْرٍ يَدْعُو بِدَعْوَتَيْنِ يَقُولُ:
اَللّٰهُمَّ إِنَّكَ خَوَّلْتَنِي مَنْ خَوَّلْتَنِي مِنْ بَنِي اٰدَمَ فَاجْعَلْنِي مِنْ أَحَبِّ أَهْلِهِ وَمَالِهِ إِلَيْهِ.»

"Hiçbir Arap atı yoktur ki her fecirde (imsak vakti) **kendisine iki duâ yapma izni verilmiş olmasın. O, duâsında: 'Ey Allâh! Şüphesiz ki Sen beni Âdemoğullarından nîmet olarak lutfettiklerine nasip ettin. O halde beni onun** (sâhibimin) **sâhip olduğu şeylerin ve malının en sevgililerinden yap' der."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:21497, 35/392; Nesâî, es-Sünen, no:3581, es-Sünenü'l-kübrâ, no:4425; Hâkim, el-Müstedrek:2/92; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-'Azame, no:1281, 5/1780; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:8/387; İbnü Abdilhakem, Fütûh-u Mısr, sh:143; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/178)*

Mu'âviye ibni Hudeyc *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Mısır** fethedildiği zaman her kavmin atlarını toprakta ağnattıkları (sırtlarını toprağa sürttürdükleri) bir yerleri vardı.

Mu'âviye *(Radıyallâhu Anh)* atını ağnatan **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanına varıp ona selam verdi ve: "Yâ **Ebâ Zerr**! Bu at da neyin nesi?" dedi. O: "Bu benim atım ki ben bunu duâsı müstecâb bir at olarak görüyorum" diye cevap verince **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)*: "Atlar duâ ediyor da müstecâb mı oluyor?" diye sordu. O da: "Evet! At her gece mutlaka: 'Yâ Rabbi! Sen beni Âdemoğluna müsahhar kıldın, rızkımı da onun eline verdin, öyleyse beni ona âilesinden ve çocuğundan daha sevgili kıl' diye Rabbine duâ eder. Kiminin duâsı kabul olur, kiminin olmaz. Ama ben bu atımı müstecâb görüyorum" dedi. *(Ebû Ubeyde, Kitâbü'l-hayl, sh:8; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/179)*

Ebû Kebşe el-Enmârî *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ أَبِي كَبْشَةَ الأَنْمَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ أَطْرَقَ فَرَسَهُ مُسْلِمًا فَعَقَّبَ لَهُ الْفَرَسُ، كَانَ لَهُ كَأَجْرِ سَبْعِينَ فَرَسًا حُمِلَ عَلَيْهَا فِي سَبِيلِ اللهِ، فَإِنْ لَمْ يُعَقِّبْ كَانَ لَهُ كَأَجْرِ فَرَسٍ يُحْمَلُ عَلَيْهَا فِي سَبِيلِ اللهِ.»

"Her kim bir Müslümanın atını döllendirirse, o at da o kişi için yavrularsa, döllendirme yapan kişiye, üzerlerinde Allâh yolunda savaş yapılan yetmiş at ecri vardır. O at doğurmasa da yine o kişi için üzerinde Allâh yolunda savaşılan bir at sevâbı vardır." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:853, 22/341; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:5/266; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/178)*

Abdullâh ibni Amr ibni'l-Âs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Yemen** kabîlesi olan **Hades**'ten bir at ganîmet aldı, sonra onu ensârdan birine vererek:

«إِذَا نَزَلْتَ فَانْزِلْ قَرِيبًا مِنِّي فَإِنِّي أَتَسَارُّ إِلَى صَهِيلِهِ.»

"Konakladığın zaman bana yakın bir yerde konakla, çünkü ben at kişnemesinden haz duyuyorum" buyurdu. Bir gece o atın sesini duyamayınca ona ne olduğunu sordu. Kendisine: "Biz onu burduk" denilince üç kere:

«مَثَّلْتَ بِهِ.»

"Sen ona müsle yaptın (bir uzvunu kesmiş oldun)" buyurduktan sonra:

«اَلْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، أَعْرَافُهَا اَدْفَاؤُهَا، وَأَذْنَابُهَا مَذَابُّهَا، اِلْتَمِسُوا نَسْلَهَا وَبَاهُوا بِصَهِيلِهَا الْمُشْرِكِينَ.»

"Kıyâmet gününe kadar hayırlar at perçemlerinde düğümlenmiştir, yeleleri sıcaklıklarıdır, kuyrukları da savunmaları! Atlarınızdan nesil kesbetmeye çalışın ve kişnemesiyle müşriklere karşı gürültü çıkarın" buyurdu. *(Ebû Ubeyde, Kitâbü'l-hayl, sh:7; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/179)*

Zeyd ibni Sâbit *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:

«مَنْ حَبَسَ فَرَسًا فِي سَبِيلِ اللهِ كَانَ سِتْرَهُ مِنَ النَّارِ.»

"Her kim Allâh yolunda bir at (saklayıp besleyerek) **vakfederse o kendisi için cehennemden bir perde olur."** *(ed-Dimyâtî, Kitâbü'l-hayl; İmâm-ı Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/175)*

Vazîn ibni Atâ *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ الْوَضِينِ بْنِ عَطَاءٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«لَا تَقُودُوا الْخَيْلَ بِنَوَاصِيهَا فَتُذِلُّوهَا.»

"Atları perçemlerinden tutup çekmeyin, sonra onlara hakāret etmiş olursunuz" *(Ebû Dâvûd, el-Merâsîl, sh:171; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/181)*

Âyet: 60

Mekhûl *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ مَكْحُولٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَكْرِمُوا الْخَيْلَ وَجَلِّلُوهَا.»

"Atlara değer verin ve onları yüce tutun." *(Ebû Dâvûd, el-Merâsîl, sh:170; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/181)*

Nu'aym ibni Ebî Hind *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir at getirildiğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kalkıp o atın yüzünü, gözlerini ve burun deliklerini gömleğinin yeniyle silmeye başladı.

O zaman: "Yâ **Rasûlellâh**! Gömleğinin yenini ata sürüyorsun öyle mi?" denildiğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ نُعَيْمِ بْنِ أَبِي هِنْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أُتِيَ بِفَرَسٍ فَقَامَ إِلَيْهِ ، فَمَسَحَ وَجْهَهُ وَعَيْنَيْهِ وَمِنْخَرَيْهِ بِكُمِّ قَمِيصِهِ، فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! تَمْسَحُ بِكُمِّ قَمِيصِكَ؟ قَالَ: «إِنَّ جِبْرِيلَ عَاتَبَنِي فِي الْخَيْلِ.»

"Şüphesiz Cibrîl bana at husûsunda (alçaltıcı bir tavır takınmamam için) **sitem etti"** buyurdu. *(Ebû Dâvûd, el-Merâsîl, sh:170; İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:1/490-491; Ebû Ubeyde, Kitâbü'l-Hayl, sh:4, 5; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/180-181)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «مَا مِنْ لَيْلَةٍ إِلَّا يَنْزِلُ مَلَكٌ مِنَ السَّمَاءِ يَحُسُّ عَنْ دَوَابِّ الْغُزَاةِ الْكَلَالَ، إِلَّا دَابَّةً فِي عُنُقِهَا جَرَسٌ.»

"Her gece mutlaka gökten bir melek inerek gâzîlerin atlarından yorgunluğu giderir, ancak boynunda çıngırak olan hayvan müstesnâ!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/182)*

Urve el-Bārıkî *(Radyallâhu Anh)*ın cihat için hazırlanmış yetmiş tâne atı bulunmaktaydı.

"Kurtubî, Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; beslenmesi müstehap olan atlar dişilerdir, **İkrime** ve diğer bâzı ulemânın *(Radyallâhu Anhüm)* görüşü bu yöndedir ki sahih olan da budur. Zîrâ hadîs-i şerîfte:

وَفِى الْحَدِيثِ: «عَلَيْكُمْ بِإِنَاثِ الْخَيْلِ، فَإِنَّ ظُهُورَهَا حِرْزٌ وَبُطُونَهَا كَنْزٌ.»

"Dişi atlar edinmeye bakın, çünkü onların sırtları korumadır, karınları da hazînedir" *(Aynî, Umdetü'l-kārî:14/153; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/365)* buyrulmuştur.

Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın atının da dişi olduğu rivâyet olunmuştur.

Rivâyete göre: "Dişi atın kişnemesi az olduğu için **Hâlid ibni Velîd** *(Radıyallâhu Anh)* savaşlarda dâimâ dişi ata binerdi." *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/63)*

İbni Muhayrîz *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre: "Sahâbe-i kirâm harp saflarında erkek ata binmeyi, baskınlarda ise dişi ata binmeyi tercih ederlerdi." *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/63)*

Bir kavle göre erkek atlar saldırmaya, koşturmaya ve kaçmaya daha güçlü oldukları için onları beslemek ve vakfetmek dişilerden daha evlâdır. Fakat âyet-i kerîmede geçen "Hayl" tâbiri erkek-dişi bütün atlara şâmil olduğu için gazâ ve cihad niyetiyle beslenen bütün atlar fî sebîlillâh (Allâh yolunda) beslenmiş sayılır.

"Kurtubî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen: **"Kuvvet"** kelimesi, kalelerle tefsir edilirse peşi sıra gelen **"Bağlı atlar"** ifâdesi de pek münâsip düşer: Çünkü Araplar at hakkında da "Hısn" tâbirini kullanırlar. Gerçekten de onlar kuşatılamayan kalelerdir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in atlar hakkındaki methiyeleri saymakla bitmez. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in atların bâzı cinsini diğerlerinden üstün tuttuğuna dâir de bâzı hadîs-i şerîfler mevcuttur.

Nesâî *(Rahimehullâh)*ın, **Ebû Vehb el-Cüşemî** *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte tahrîc ettiği üzere: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in uğurlu saydığı ve bırakılmamalarını emrettiği bâzı at cinsleri vardır.

Bunlar da:

"Eşkar" diye isimlendirilen bir at cinsidir ki bu, rengi sâfî kırmızı olandır.

"Muhaccel" diye tâbir edilen bir at cinsidir ki bu, bütün ayaklarında beyazlık olandır.

"Kümeyt" diye zikredilen bir at cinsidir ki bu, rengi siyahla kırmızı arasında olandır.

"Edhem" diye anılan bir at cinsidir ki bu, rengi simsiyah olandır.

Âyet: 60

"Eğar" nâmıyla anılan bir at cinsidir ki bu, yüzünde beyazlık olandır." *(Nesâî, el-Müctebâ:6/218-219; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:19032; Ebû Dâvûd, no:2543, 2553; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/58)*

Yine böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in "Eşkel" diye tâbir edilen bâzı atları uğursuz saydığı sahih hadîs-i şerîflerde rivâyet olunmuştur ki uğursuz sayılan atın târifi hakkında farklı rivâyetler vardır.

Bir kavle göre bu, sağ ayağında ve sol elinde veyâ sağ elinde ve sol ayağında beyazlık bulunan attır ki, **Müslim** *(Rahimehullâh)* bu rivâyeti **Ebû Hureyre** *(Radyallâhu Anh)*dan nakletmiştir. *(Müslim, no:1875; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:7407; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/59)*

Nitekim üzerinde **Hüseyn ibni Ali** *(Radyallâhu Anhümâ)*nın şehit edildiği atın da "Eşkel" olduğu zikredilmiştir.

Abdullâh ibni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen sahih bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«... وَالشُّؤْمُ فِي ثَلَاثٍ فِي الْفَرَسِ وَالْمَرْأَةِ وَالدَّارِ.»

"...Uğursuzluk üç şeydedir; atta, avratta ve evde!" *(Buhârî, Tıbb:42,no:5421, 5/2171; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:19527, 10/411; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:8/140; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/218)* buyurmuştur.

Kadının uğursuzluğu; kötü ahlâkı ve dilinin sertliğidir yâhut mehrinin pahalılığıdır. Doğuramaması olduğu da söylenmiştir.

Atın uğursuzluğu; itaatsizliği yâhut üzerinde cihâda çıkılmamasıdır veyâ yarış atı olarak kumarda kullanılmasıdır.

Evin uğursuzluğu; darlığı ya da kötü komşularıdır.

Bu hükümler ekseriyet üzere böyledir, kat'î hüküm ifâde etmez. (Yâni her dar ev veyâ her kısır kadın uğursuz demek değildir.)

Hadîs-i şerîfte bu üç şeyin özellikle anılması, bunlardan sebep sâhiplerine büyük zararlar ulaştığındandır ya da insanın kendisiyle imtihan edildiği şeyler arasında âfet ve felâkete en yakın (ve en müsâit) olanlar bunlar olduğundandır. Artık bu sayılanlardan birinde uğursuzluk hisseden onu bırakmalıdır.

İmâm-ı Süyûtî *(Rahimehullâh)* **"Fethu'l-matlebi'l-mebrûr"** isimli eserinde: "Kadın, ev ve at ile teşâüm (uğursuzlanma) hadîsi zâhirî mânâsı üzere mi anlaşılmalıdır yoksa tevile muhtaç mıdır konusunda ulemâ ihtilâf etmişse de seçkin olan görüş, zâhirî mânâsı üzere anlaşılmasıdır. **İmâm-ı Mâlik** *(Rahimehullâh)*ın zâhir olan kavli de bu yöndedir.

Ancak bundan "Bu üç şeyden başka bir şeyde uğursuzluk yoktur" şeklinde bir mânâ çıkarılamaz. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّهُ قَدْ كَانَ فِيمَا مَضَى قَبْلَكُمْ مِنَ الْأُمَمِ مُحَدَّثُونَ، وَإِنَّهُ إِنْ كَانَ فِي أُمَّتِي هٰذِهِ مِنْهُمْ فَإِنَّهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ.»

"Şüphesiz ki sizden önce geçen ümmetlerde muhaddes (kendilerine ilhâm gelen) **kullar vardı. Eğer bu benim ümmetimde de varsa** (ki muhakkak vardır)**, işte o da Ömer ibni Hattâb'tır"** *(Buhârî, Enbiyâ:52, No:3282, 3/1279-1280; Müslim, Fezâilü's-sahâbe:2, No:2398, 4/1864)* buyurmuştur.

Fakat bu hadisten bu ümmet içerisinde **Hazreti Ömer**'den başka ilhâma mazhar kimse bulunmadığı mânâsı çıkarılamaz. Ancak ilhâma mazhariyette **Hazret-i Ömer**'in evleviyeti anlaşılabilir.

Dolayısıyla bâzı şeylerin uğursuz olabileceğine inanmakta îtikādî bir tehlike bulunmamaktadır. Nitekim yeni bir eve taşındıklarında can ve mal kaybına uğradıklarından şikâyetlenen kimselere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: "Olmaz öyle şey! Uğursuzlanmayın, zîrâ bu şirktir!" demeyip, bilakis orayı kötü bir halde bırakmalarını emretmiştir. *(İmâm-ı Mâlik, el-Muvatta', İsti'zân, no:23, 2/972)*

Ancak bu, "Her şeyi yaratan ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır, bu şeyler ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın bana uğursuzluk yaratacağına delâlet eden emârelerdir" şeklindeki inanca bağlıdır. Yoksa **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir şeyin uğursuzluk yaratacağına inanan kâfir olur. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/26)*

"Kurtubî Tefsiri"nde zikredildiğine göre; eğer burada: "Sâdece: **'Onlara karşı gücünüz yeten kuvveti hazırlayın'** kavl-i şerîfi yeterliyken burada niçin **'Atma'** fiili ve **'At'** özellikle zikredildi?" denilecek olursa buna şöyle cevap verilir: "At, harbin asıl malzemesi olup bütün hayırlar onun perçemine bağlanmış olduğu için o, kuvvetlerin en güçlüsü, hazırlıkların en kuvvetlisi ve süvârilerin kalesidir, meydanlarda ancak onunla dolaşılabilir.

Âyet: 60

İşte bu nedenle **Allâh-u Te'âlâ** onlara şeref vermek için atları hâssaten konu etmiştir ve:

﴿وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا. فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا. فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا. فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا﴾

"Andolsun (cihad yolunda) **kuvvetli nefes sesiyle süratlice koşan o atlara! Peşi sıra** (geceleyin taşlık arâzide giderlerken tırnaklarıyla taşlara) **çarparak kıvılcım çıkaranlara! Ardından sabah vakti** (düşmana) **baskın yapanlara! Böylece orada toz kaldıranlara"** *(Âdiyât Sûresi:1-4)* âyet-i kerîmelerinde o atların **Allâh** yolunda cihâda koşturulurken çıkardıkları tozlara dahî yemin buyurmuştur.

Oklar ise harplerde düşmana azap etmek için kullanılan en tesirli ve can almaya en yakın malzeme olması hasebiyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların önemine dikkat çekmek için ok atmayı özellikle zikretmiştir. **Kur'ân- Kerîm**'de bunun nazîri çoktur.

Nitekim melekler zikredildikten sonra:

﴿وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ﴾

"... Cebrâîl ve Mîkâîl... " *(Bakara Sûresi:98)* kavl-i şerîfiyle bu iki meleğin ismen anılmaları da önemlerine binâendir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; cinlerin at ve silah bulunan eve girmedikleri rivâyet edilmiştir. At, Âdemoğulları gibi rüyâlar gören bir hayvandır. **İbni Abbâs** *(Radyallâhu Anhümâ)*nın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "İki ordu karşılaştığı zaman atlar:

«سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّنَا وَرَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ.»

"(Allâh-u Te'âlâ) çok münezzehtir, çok mukaddestir, hem bizim Rabbimizdir, hem de meleklerin ve Rûh'un Rabbidir" diye tesbih ederler, bundan dolayı süvârilerin ganîmetten iki hissesi vardır." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/365)*

Rivâyet olunduğuna göre **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Hızır** *(Aleyhisselâm)*a: **"Hayvanların hangisi sana daha sevgilidir"** deyince: **"Atı, merkebi ve deveyi; çünkü at Ülü'l-azm peygamberlerin bineğidir, deve de Hûd, Sâlih, Şu'ayb ve Muhammed** *(Aleyhimüsselâm)*ın **bineğidir, merkeb ise Îsâ ve Uzeyr** *(Aleyhimesselâm)*ın **bineğidir. Allâh-u Te'âlâ'nın, ölümünün ardından mahşerden önce dirilttiği şeyi nasıl sevmeyeyim"** diye cevap verdi.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (لَا تَعْلَمُونَهُمْ اَللّٰهُ يَعْلَمُهُمْ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ وَاٰخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ) **"O sebeple hem Allâh'ın düşmanlarını, hem de sizin düşmanlarınızı korkutursunuz, bir de onların dışında kalan diğerlerini ki siz onları tanımazsınız, Allâh ise onları tanımaktadır"** ifâde-i celîlesinin îzâhına gelince; bu cümle-i celîlede geçen: (عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ) **"Allâh'ın ve sizin düşmanlarınız"** kavl-i şerîfi, **Mekke** ehli olan **Kureyş** kâfirlerine işâret etmektedir.

İbni Abbâs *(Radyallâhu Anhümâ)* buraya: "Harp için gereken kuvveti hazırlarsanız bu kuvvetle düşmanlarınızı üzüntüye sevk etmiş olursunuz. Zîrâ Müslümanların cihâd için hazırlıklı olduğunu, tüm silahları, harp âletlerini ve atlarını tam tekmil vaziyette hazırladıklarını bilen kâfirler onlardan çekinirler, bu nedenle Dâr-ı İslâm'a (İslâm yurduna) girmeye niyetlenemezler. Hattâ bu, kâfirlerin İslâm'a girmesine ya da Müslümanlara cizye ödemeyi kabullenmelerine bile sebebiyet verir" şeklinde mânâ vermiştir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde **Kuşeyrî** *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre:

"Bu cümle-i celîlede geçen **"Allâh'ın düşmanlarını korkutursunuz"** kavl-i şerîfinden anlaşılan odur ki, insan ganîmet kapma ümîdiyle veyâ intikam alarak eskiye dayanan bir kin ve nefretten kurtulma gâyesiyle cihat etmemelidir, aksine tek gâyesi i'lâ-i kelimetullâh yâni **Allâh-u Te'âlâ**'nın dâvâsını yüceltme olmalıdır."

Cümle-i Celîlede Geçen: (وَاٰخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ) **"Onlardan başka diğerleri"** kavl-i şerîfi hakkında ulemâ ihtilâf etmiştir. **İmâm-ı Mücâhid** *(Rahimehullâh)*ın kavline göre bunlar Araplardan olmayan Yahudilerdir, özellikle **Kureyza** Yahudileridir.

İbni Zeyd *(Radyallâhu Anh)*ın beyânına göre bunlar münâfıklardır. Nitekim peşisıra gelen: "(Dilleriyle tevhîd okudukları için) siz onları (münâfık olarak) tanımazsınız" kavl-i şerîfi de buna muvâfık görülmüştür. Bu mânâya göre: "Münâfıklar İslâm kelimesini ızhâr ettikleri için onlarla savaşılmaz.

O halde kuvvet hazırlamanın onlara yönelik bir tehdidi nasıl söz konusu olur?" denilecek olursa buna: "Münâfıklar Müslümanların gücünü ve harp malzemelerinin fazlalığını görünce bu durum onları için için korkuya sevk eder, bu da onların daha fazla hâinlik yapmalarını engeller" şeklide cevap verilmiştir.

Süddî *(Radyallâhu Anh)*ın kavline göre bunlardan maksat **Fâris** ehli (Persler)dir.

Âyet: 60

İbni Abbâs, Hasen ve **Süleymân ibni Mûsâ** *(Radyallâhu Anhüm)*den nakledilen farklı bir görüşe görüşe göre ise bunlar cinlerdir, **İbni Abbâs** *(Radyallâhu Anhümâ)*nın nakline göre özellikle kâfir cinler olan şeytanlardır. **Taberî** *(Rahimehullâh)* bu kavli sahih kabul etmiş ve: **"Allâh-u Te'âlâ: 'Siz onları tanımazsınız'** buyurmaktadır. Müminlerin, **Kureyza** ve **Fâris**'in düşmanlıklarını ve kendileriyle savaştıklarını bildiklerinde ise şüphe yoktur. Ama cinlerin hallerini ve mekânlarını ancak **Allâh-u Te'âlâ** bilmektedir" demiştir. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/24; Hâzin, Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/64; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/26-27)*

İbnü'l-Yemân *(Radyallâhu Anh)*ın kavline göreyse bâhusus evlerde bulunan şeytanlardır.

Nitekim **Yezîd ibni Arîb** *(Radıyallâhu Anh)*ın, babası vâsıtasıyla dedesinden rivâyet ettiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Onlardan başka diğer bir takımları ki siz onları bilemezsiniz, Allâh onları bilir"** âyet-i kerîmesinin tefsîri hakkında:

عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ عَرِيبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: فِي قَوْلِهِ: ﴿وَاٰخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمْ اَللهُ يَعْلَمُهُمْ﴾ قَالَ: «هُمُ الْجِنُّ، وَلَا يَخْبُلُ الشَّيْطَانُ إِنْسَانًا فِي دَارِهِ فَرَسٌ عَتِيقٌ.»

"Onlar cinlerdir, evinde soylu bir at bulunan kişinin aklını şeytan bozamaz" buyurmuştur. *(İbni Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ:7/433; İbni Ebî Hâtim:5/1723; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:45/78; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-'Azame, no:1101; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:506, 17/189; İbni Kāni', Mu'cemu's-sahâbe:2/290; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/185; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/61; Hâzin, Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/64; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/26-27)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu cümle-i celîlenin tefsîri hakkında:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ: ﴿وَاٰخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ﴾ يَعْنِي الشَّيْطَانَ لَا يَسْتَطِيعُ نَاصِيَةَ فَرَسٍ لِأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ، فَلَا يَسْتَطِيعُهُ شَيْطَانٌ أَبَدًا.»

"Burada geçen **'Diğerleri'**nden maksat; şeytandır. O hiçbir atın perçemine güç yetiremez. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Hayırlar atların perçemlerine bağlanmıştır, bu nedenle ebediyyen hiçbir şeytan ona güç yetiremez'** buyurdu" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/186)*

Rivâyet olunduğuna göre:

رُوِيَ: «أَنَّ الْجِنَّ لَا تَقْرَبُ دَارًا فِيهَا فَرَسٌ، وَأَنَّهَا تَنْفِرُ مِنْ صَهِيلِ الْخَيْلِ.»

"Şu muhakkak ki cinler, içinde at bulunan bir eve yaklaşamaz ve şüphesiz ki cinler atın kişnemesinden kaçarlar." *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/61; Nesefî, Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/64)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)*: "Cümle-i celîlede geçen: **'Diğer kâfirler'** kavl-i şerîfini **İbni Cerîr-i Taberî** *(Rahimehullâh)*ın 'Cinler' olarak tefsir ettiğini naklettikten sonra: Hadis sahih olduktan sonra onu bırakıp başka görüşe dönmek uygun olmaz" demiştir.

Yine bu **Cümle-i Celîlede Geçen**: (لَا تَعْلَمُونَهُمْ اَللّٰهُ يَعْلَمُهُمْ) **"Siz onları tanımazsınız, Allâh ise onları tanımaktadır"** kavl-i şerîfi ise: "Siz onları şahsen tanımasanız da **Allâh-u Te'âlâ** onları tek tek şahsen tanımaktadır" şeklinde tefsir edilmiştir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Vertecebî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

"**Allâh-u Te'âlâ** mümin kullarına ve hâssaten âriflere **Allâh** düşmanlarını katletme kābiliyeti vermiştir. Savaş âletine de kuvvet adını takmıştır. Aslında bu kuvvet İlâhî bir güçtür ki ârif olan bir kul onu ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûrunda boyun kırarak ve O'nun yüceliğinin heybeti içerisinde fânî olarak elde edebilir.

İşte bu hâli kazanan bir velîye **Allâh-u Te'âlâ** Kendi azametinin libâsını, kibriyâ ve heybetinin nûrunu giydirir, sonra da o kulu karşısındaki düşmanlara bedduâ etmeye teşvik eder. O dostu da hiç çekinmeden iç âleminde: 'Yâ İlâhî! Onları yakala' diye duâ eder, bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** onları bir anda yakalayarak avn-ü keremiyle hepsini o dostunun önünde yere yıkar. Böylece mu'ârız ve münkirlerinin şerrini defederek dostunun kalbine tesellî bahşeder.

İşte bu, İlâhî gayret sadağından çıkan himmet okudur ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de: (شَاهَتِ الْوُجُوهُ) **"Yüzler kötü oldu"** buyurarak münkirlerinin suratına bu oku atmıştır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى﴾

"Attığında sen atmadın lâkin Allâh attı" *(Enfâl Sûresi:17)* kavl-i şerîfiyle kastetmiş olduğu atış da budur.

Âyet: 60

Rivâyete göre; **Zünnûn-u Mısrî** *(Radyallâhu Anh)* bir muhârebede bulunuyorken müşrikler müminlere gâlip geldi. O zaman kendisine: "**Allâh**'a bir duâ etseniz" denilince hemen bineğinden inerek secdeye kapandı ve o anda müşrikler bozguna uğrayarak topluca ele geçirildiler, kimisi esir edildi, kimisi de katledildi.

Ebû Ali er-Rûzebârî *(Kuddise Sirruhû)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde: "Kuvvet **Allâh-u Te'âlâ**'ya güvenmektir" demiştir. Meşâyıhın *(Kaddesallâhu Esrârahüm)* beyânına göre; âyet-i kerîmenin zâhirinden, bilindik okların atılması kastedilmişse de, hakîkatte maksat geceleyin **Allâh-u Te'âlâ**'nın huzûrunda boyun kırıp yalvararak ğayba atılan oklardır ki onlar asla şaşmazlar.

Bu mânâda şöyle buyrulmuştur:

اَتَسْمَعُ بِالدُّعَاءِ فَتَزْدَرِيهِ تَبَيَّنَ فِيكَ مَا صَنَعَ الدُّعَاءُ

سِهَامُ اللَّيْلِ لَا تُخْطِى وَلٰكِنْ لَهَا أَمَدٌ وَلِلْأَمَدِ انْقِضَاءُ

"Duâyı duyup da hafife alıyorsun öyle mi?
Duânın neler yaptığı sende besbelli.

Gecenin okları asla şaşmaz velâkin,
Onların müddeti vardır, o sürenin de bitimi!"

(Abdulkādir-i Geylânî, el-Ğunye, 1/320-335-338)

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; atmak üç kısımdır: Birincisi ok ve yayla yapılan zâhirî mânâdaki atıştır. İkincisi sabah vakti huşû ve huzû' içinde "Âh" okuyla yapılan bâtınî atıştır. Üçüncüsü ise gönülden haz oklarını atıp **Hakk**'a yönelerek mâsivâdan el çekmektir.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

نِيسْتْ بَرْ لَوْحِ دِلَمْ جُزْ اَلِفِ قَامَتِ دُوسْتْ چَه كُنَمْ حَرْفِ دِگَرْ يَادْ نَدَادْ اُسْتَادَمْ

"Gönlümün levhasında sevgilinin uzun elifinden başka bir şey yok,
Ne yapayım, üstâdım (bana) **başka harf öğretmedi ki!"**

(Hâfız Şerhi Konevî – Sûdî Efendi:2/316)

Şu bilinsin ki; zâhirî düşmana karşı oklar ve mızraklar kuvvet olarak kullanıldığı gibi bâtınî cihatta bulunan kişi de nefsinin hevâsıyla harbe karşı ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikriyle kuvvet kazanabilir, onun hakkında kuvvet sâdece zikrullâhtır.

Bu âyet-i kerîmenin delâleti vechile; insan her düşmanını tanıyamaz.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

اٰدَمِی رَا دُشْمَنِ پِنْهَانْ بَسِیسْتْ اٰدَمِیِ بَا حَذَرْ عَاقِلْ كَسِیسْتْ

"İnsanın gizli düşmanları çoktur,
Akıllı kimse ihtiyatlı olandır."

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللهِ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ) "(Az veyâ çok) **herhangi bir şeyden Allâh yolunda ne verirseniz** (karşılığı) **size tastamam verilir ve siz zulme uğratılmazsınız"** cümle-i celîlesindeki **"İnfâk"**tan maksat, umûmî mânâda hayır ve tâat yollarına yapılan harcamalara şâmil ise de, burada özellikle cihad ve gazâ uğrundaki infaklar kastedilmiştir.

Bâzı müfessirler ise makama îtibar ederek buradaki infâkı cihad yolunda yapılan harcamalara tahsis etmişlerdir.

"Rûhu'l-beyân ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre: **"Siz zulme uğratılmazsınız"** kavl-i şerîfi: "Ameliniz zâyi edilerek ya da sevâbınız eksiltilerek haksızlığa mâruz bırakılmazsınız" demektir.

Aslında ameller **Allâh-u Te'âlâ**'ya sevap verme gibi bir zorunluluk getiremeyeceği için onlara sevap vermemek bir zulüm olarak değerlendirilemezse de **Allâh-u Te'âlâ** zulüm şâibesinden bile son derece münezzeh olduğunu beyân etmek için, kulların yaptıkları iyiliklere sevap vermeyi Kendisine vâcip olan bir işmiş gibi göstermiş, sevap vermemeyi de Kendisinden sâdır olması düşünülemeyecek muhal olan çirkinlikler sûretinde tasvîr etmiştir.

Allâh yolunda infâkın, özellikle de cihat yolunda yapılan harcamaların fazîletine delâlet eden birçok hadîs-i şerîf mevcuttur ki bunlardan bâzıları bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöylece zikredilmiştir.

Zeyd ibni Hâlid *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«مَنْ جَهَّزَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللهِ فَقَدْ غَزَا، وَمَنْ خَلَفَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللهِ بِخَيْرٍ فَقَدْ غَزَا.»

Âyet: 60

"Her kim Allâh yolunda gazâya çıkan birini (gerekli erzak, binek ve silah gibi malzemelerle) **donatırsa muhakkak kendisi gazâya çıkmış olur.**

Her kim Allâh yolunda gazâya çıkan birinin arkasında hayırlı halef olursa (çoluk çocuğuna iyi bakarsa) **muhakkak o da bizzat gazâya çıkmış olur."** *(Buhârî, Cihâd:38, no:2688, 3/1044-1045; Müslim, no:1895; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/102)*

Ebû Mes'ûd el-Ensârî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bir adam yularlı bir deve getirerek: "İşte bu, **Allâh** yoluna vakfedilmiştir" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ بِنَاقَةٍ مَخْطُومَةٍ فَقَالَ: هٰذِهِ فِي سَبِيلِ اللهِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَكَ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ سَبْعُ مِائَةِ نَاقَةٍ كُلُّهَا مَخْطُومَةٌ.»

"Kıyâmet günü buna karşılık sana hepsi yularlı olan yediyüz deve vardır" buyurmuştur. *(Müslim, İmâret:37, no:1892, 3/1505; Nesâî, no:3178; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/102)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «جَاهِدُوا الْمُشْرِكِينَ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَأَلْسِنَتِكُمْ.»

"Müşriklere karşı mallarınızla, canlarınızla ve dillerinizle cihad edin!" *(Ebû Dâvûd, Cihâd:18, no:2504, 3/1084; Nesâî, no:3087; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/102)*

Hureym ibni Fâtik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ خُرَيْمِ بْنِ فَاتِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَنْفَقَ نَفَقَةً فِي سَبِيلِ اللهِ كُتِبَتْ لَهُ بِسَبْعِ مِائَةِ ضِعْفٍ.»

"Her kim Allâh yolunda bir harcama yaparsa o infâkı kendisi için yediyüz kat yazılır." *(Tirmizî, Fedâilü'l-Cihâd:4, no:1625, 3/267; Nesâî, no:3177; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/103)*

Abdullâh ibni Amr *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لِلْغَازِي أَجْرُهُ وَلِلْجَاعِلِ أَجْرُهُ وَأَجْرُ الْغَازِي.»

"Gazâya çıkan için kendine âit ecri vardır, onu (lâzım olan malzemeyle donatıp) **gönderen için ise hem kendi sevâbı hem de gazâya çıkan kişinin sevâbı vardır."** *(Ebû Dâvûd, Cihâd:31, no:2526, 3/1094; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/103)*

Ali ibni Ebî Tâlib, Ebudderdâ, Ebû Hureyre, Ebû Ümâme el-Bâhilî, Abdullâh ibni Ömer, Abdullâh ibni Amr, Câbir ibni Abdillâh ve **İmrân ibni Husayn** *(Radıyallâhu Anhüm)* Hazarâtının her birerleri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğunu tahdîs etmişlerdir:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، وَأَبِي الدَّرْدَاءِ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ، وَأَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ، وَعَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، وَعَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، وَجَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، وَعِمْرَانَ بْنِ الْحُصَيْنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ، كُلُّهُمْ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «مَنْ أَرْسَلَ بِنَفَقَةٍ فِي سَبِيلِ اللهِ، وَأَقَامَ فِي بَيْتِهِ فَلَهُ بِكُلِّ دِرْهَمٍ سَبْعُ مِائَةِ دِرْهَمٍ، وَمَنْ غَزَا بِنَفْسِهِ فِي سَبِيلِ اللهِ وَأَنْفَقَ فِي وَجْهِ ذٰلِكَ فَلَهُ بِكُلِّ دِرْهَمٍ سَبْعُ مِائَةِ أَلْفِ دِرْهَمٍ.» ثُمَّ تَلَا هٰذِهِ الْآيَةَ: ﴿وَاللهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ﴾

"Her kim Allâh yoluna bir nafaka gönderir de kendisi evinde oturursa verdiği her dirheme karşılık kendisi için yediyüz dirhem vardır. Her kim bizzat Allâh yolunda gazâya çıkar ve o uğurda harcama yaparsa ona da her dirheme mukābil yediyüz bin dirhem vardır." Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allâh dilediği için kat kat artırır"** âyet-i kerîmesini okumuştur. *(İbni Mâce, Cihâd:4, no:2761, 2/922; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/103)*

Abdurrahmân ibni Habbâb *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ خَبَّابٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: شَهِدْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَحُثُّ عَلَى جَيْشِ الْعُسْرَةِ فَقَامَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! عَلَيَّ مِائَةُ بَعِيرٍ بِأَحْلَاسِهَا وَأَقْتَابِهَا فِي سَبِيلِ اللهِ ثُمَّ حَضَّ عَلَى الْجَيْشِ فَقَامَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! عَلَيَّ مِائَتَا بَعِيرٍ بِأَحْلَاسِهَا وَأَقْتَابِهَا فِي سَبِيلِ اللهِ ثُمَّ حَضَّ عَلَى الْجَيْشِ فَقَامَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! عَلَيَّ ثَلَاثُ مِائَةِ بَعِيرٍ بِأَحْلَاسِهَا وَأَقْتَابِهَا فِي سَبِيلِ اللهِ فَأَنَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْزِلُ عَنِ الْمِنْبَرِ وَهُوَ يَقُولُ: «مَا عَلَى عُثْمَانَ مَا عَمِلَ بَعْدَ هٰذِهِ مَا عَلَى عُثْمَانَ مَا عَمِلَ بَعْدَ هٰذِهِ.»

Âyet: 60

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Ğazvetü'l-usre (zorluk gazâsı) diye bilinen **Tebûk** seferine (çıkmaya ve yardımcı olmaya) teşvik ederken ben yanında bulunuyordum. **Osmân ibni Affân** *(Radıyallâhu Anh)* kalkarak: "Yâ **Rasûlellâh**! **Allâh** yolunda palanlarıyla ve semerleriyle birlikte yüz deve vermeyi üstüme alıyorum" dedi.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tekrar orduya yardıma teşvik edince yine **Osmân ibni Affân** *(Radıyallâhu Anh)* kalkarak: "Yâ **Rasûlellâh**! **Allâh** yolunda palanlarıyla ve semerleriyle birlikte iki yüz deve vermeyi üstüme alıyorum" dedi. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tekrar teşvik buyurunca yine **Osmân ibni Affân** *(Radıyallâhu Anh)* kalkarak: "Yâ **Rasûlellâh**! **Allâh** yolunda palanlarıyla ve semerleriyle birlikte üç yüz deve vermeyi üstüme alıyorum" dedi.

İşte o zaman ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i: **"Bu günden sonra yaptıklarından Osmân'a bir vebâl olmaz, bundan sonra ne yaparsa yapsın Osmân'a bir günah olmaz"** buyurarak minberden inerken gördüm. *(Tirmizî, Menâkıb:61, no:3700, 6/69; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/103)*

Abdurrahmân ibni Semure *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk** ordusunu techîz ederken **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)* gelerek yeninde bulunan bin dînârı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kucağına saçtı. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in o dînarları kucağında evirip çevirdiğini gördüm. Bir yandan da iki kere:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ عُثْمَانُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَلْفِ دِينَارٍ فِي كُمِّهِ حِينَ جَهَّزَ جَيْشَ الْعُسْرَةِ فَيَنْثُرُهَا فِي حِجْرِهِ قَالَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ: فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقَلِّبُهَا فِي حِجْرِهِ وَيَقُولُ: «مَا ضَرَّ عُثْمَانَ مَا عَمِلَ بَعْدَ الْيَوْمِ. مَرَّتَيْنِ.

"Bu günden sonra ne yapsa da Osmân'a zarar vermez" buyuruyordu. *(Tirmizî, Menâkıb:61, no:3701, 6/70; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/103)* **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُتِيَ بِفَرَسٍ فَحُمِلَ عَلَيْهِ، كُلُّ خَطْوَةٍ مِنْهُ مُنْتَهَى طَرْفِهِ وَأَقْصَى بَصَرِهِ، فَسَارَ وَسَارَ مَعَهُ جَبْرَائِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَأَتَى عَلَى قَوْمٍ يَزْرَعُونَ فِي يَوْمٍ وَيَحْصُدُونَ فِي يَوْمٍ، كُلَّمَا حَصَدُوا عَادَ كَمَا كَانَ،

فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا جَبْرَائِيلُ مَا هٰذَا؟» قَالَ: «هٰؤُلَاءِ الْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ، تُضَاعَفُ لَهُمُ الْحَسَنَةُ بِسَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ، وَمَا أَنْفَقُوا مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ.»

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir at (Burak) getirildi ve kendisi ona bindirildi. Onun her bir adımı gözünün gördüğü son noktaydı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onunla yolculuk yaparken **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)* da onunla birlikte seyir hâlindeydi.

Derken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir günde ekip aynı gün içerisinde hasat alan bir kavme rastladı ki onlar her ne zaman hasat yapsalar ektikleri aynı anda tekrar yetişiyordu. Bunun üzerine **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**:

"Ey Cibrîl! Bu nedir?" diye sorunca o: **"Bunlar Allâh yolunda cihâd edenlerdir ki yaptıkları bir iyilik kendileri için yedi yüz kat katlanmaktadır. Onlar ne harcama yapsalar O** (Allâh-u Te'âlâ) **yerini doldurmaktadır. Zâten rızık verenlerin en hayırlısı ancak O'dur"** diye cevap verdi. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:17/337; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/366)*

Abdullâh ibni Sehl ibni Huneyf'in, babasından *(Radıyallâhu Anhümâ)* rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَعَانَ مُجَاهِدًا فِي سَبِيلِ اللهِ أَوْ غَارِمًا فِي عُسْرَتِهِ أَوْ مُكَاتَبًا فِي رَقَبَتِهِ أَظَلَّهُ اللهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ.»

"Her kim Allâh yolunda cihâd eden birine yâhut dara düşmüş bir borçluya veyâ boynunu (kölelikten) **kurtarma uğrunda yazışmalı bir köleye yardım ederse Allâh-u Te'âlâ kendi gölgesinden başka hiçbir gölge bulunmayacağı** (kıyâmet) **gün**(ün)**de onu gölgesinde gölgelendirir."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:15986, 25/362; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/366)*

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

اَحْوَالِ گَنْجِ قَارُونْ كِايَّامْ دَادْ بَرْ بَادْ بَا غُنْچَه بَازْ گُوييدْ تَا زَرْ نِهَانْ نَدَارَدْ

"Zamânın yele verdiği Kārûn'un hazînesinin hallerini,
Goncaya (tomurcuğa) **âşikâre anlatın da altınlarını saklamasın."**

Âyet: 60

Yâni; gülün ve goncanın içindeki sarıca dânelere altın denilir.

Benzetme yoluyla bu beyitte mal saklayan zenginlere; **Kārûn**'un başına gelenlerden ibret alsınlar da, cimriliğin ve altın-gümüş, mal-mülk sevgisinin sonunun hüsrân ve nedâmet olduğunu anlasınlar diye tenbih vardır. *(Hâfız Şerhi Konevî – Sûdî Efendi:1/474)*

Yine **Hâfız** *(Kuddise sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

چه دُوزَخِی چه بَهَشْتِی چه آدَمِی چه مَلَكْ بَمْذَهَبِ هَمِه كُفْرِ طَرِيقَتَسْتْ اِمْسَاكْ

"İster cehennem ehli, ister cennet ehli, ister insan, ister melek,
Hepsinin mezhebinde de (Hakk) **yol**(un)**da küfürdür cimrilik etmek."**

Yâni; rivâyetlerde gelen:

«اَلْبَخِيلُ لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ.»

"Cimri cennete giremez" haberinin sırrınca cimrilik ve hasislik küfür gibi çok çirkin bir haslettir, bütün âlemdekiler katında kötülenen ve kabul görmeyen bir şeydir. *(Hâfız Şerhi Konevî – Sûdî Efendi:2/161)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh yolunda mal infâk edenlere vaad edilen mükâfât

﴿مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِئَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾

"Mallarını Allâh yolunda harcamakta olan kimselerin (yaptıkları yardımın) **şaşılacak hâli; yedi başak bitirmiş olan bir dâne gibidir ki, her bir başakta yüz dâne vardır.**

Allâh (verenlerin her birine değil de,) **dilediği kimseler için** (çektiği zahmet ve taşıdığı ihlâs nispetinde mükâfatı) **katlama yapar.**

Allâh (vereceği fazlalıklar yüzünden hazîneleri eksilmeyen ve lütfu da, cömertliği de sonsuz ve sınırsız derecede geniş olan bir) **Vâsi'dir;** (verenlerin ne verdiklerini ve ne niyetle verdiklerini, bundan dolayı ne tür bir karşılık hak ettiklerini hakkıyla bilen bir) **Alîm'dir."** *(Bakara Sûresi:261)*

Âyet: 61

﴿ وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (61)

(وَإِنْ جَنَحُوا) **Eğer onlar meylederlerse,** nereye? (لِلسَّلْمِ) **barışa,** (فَاجْنَحْ) **sen de meylet,** neye? (لَهَا) **ona,** daha, (وَتَوَكَّلْ) **tevekkül et,** kime? (عَلَى اللّٰهِ) **Allâh'a,** (إِنَّهُ) **Şüphesiz ki O,** (هُوَ) **ancak O,** kimdir? (اَلسَّمِيعُ) **Semî'dir,** daha, (اَلْعَلِيمُ) **Alîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Eğer onlar barışa meylederlerse, sen de ona meylet ve (kendileriyle antlaşmaya giriş. Fakat tüm işlerini) **Allâh'a** (ısmarlayıp ancak O'na) **tevekkül et**(, böylece 'Bunlar barışa yanaştıklarını gösteriyorlar ama bana karşı bir hîle ve tuzak mı kuracaklar?' diye endişeye kapılma)**! Şüphesiz ki** (onların gizli gizli söyledikleri hîlekârca sözlere varıncaya kadar her şeyi hakkıyla işiten) **Semî' de,** (niyetlerini ve kararlarını çok iyi bilip, karşılığını hazırlayacak olan) **Alîm de O'dur, ancak O!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede harbî (dârü'l-harpte yaşayan) kâfirlerle cihat için gereken kuvvetin hazırlanmasını emrettikten sonra, bu âyet-i kerîmede bir maslahat gereği sulh ilânı gerektiğinde ne yapılacağını açıklamıştır. **"Kurtubî, Hâzin, Rûhu'l-beyân, Mazharî** ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **İbni Abbâs, Mücâhid** ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhüm)*-den nakledilen bir kavle göre; bu âyet-i kerîme:

﴿فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ﴾

"Müşrikleri bulduğunuz yerde katledin" *(Tevbe Sûresi:5)* kavl-i şerîfi ve:

﴿فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ﴾

"Sakın gevşeyip de barış çağrısı yapmayın" *(Muhammed Sûresi:35)* âyet-i kerîmesiyle neshedilmiştir. Özellikle Berâet Sûresi, Müslüman oluncaya kadar herhangi bir kimseyle yapılan mütârekenin hükmünü geçersiz kılmıştır.

Beyzâvî *(Rahimehullâh)*: "Bu âyet-i kerîmede geçen barış hükmü sâdece Ehl-i Kitab'a mahsustur, çünkü bu hüküm onların kıssasına muttasıl olarak zikredilmiştir.

Âyet: 61

Buna göre ancak Yahudi ve Hristiyanlarla barış yapılabilir, sâir müşriklerle ise harp kaçınılmazdır" demiştir.

Ancak cumhûr ulemânın kavline göre; bu âyet-i kerîme mensûh da değildir, Ehl-i Kitab'a mahsus da değildir. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbı, müşrikleri mağlup etmeye güçleri olduğu halde **Ömer ibni Hattâb** ve diğer halîfeler *(Radıyallâhu Anhüm)* zamânında Acem memleketlerinden birçoğu ile bâzı şartlar üzere barış imzalamışlardır.

Yine böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Hayber** gibi birçok beldeyle, mal ödemeleri mukābilinde sulh olmuştur. Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiği üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Hayber** ehlini mağlup ettikten sonra, onları çalışıp elde ettikleri mahsûlün yarısını vermeleri şartıyla memleketlerine geri iâde etmiştir. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:4663; Buhârî, no:2338; Müslim, no:1551; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/63-64)*

Buna göre Müslümanların idârecisi konumunda bulunan bir kimse belirgin bir maslahat ve fâide mülâhaza ettiği takdirde kâfirlerle Müslümanların menfaatine olacak şekilde barış imzalayabilir. Ama Müslümanların kuvveti var iken barışa meyletmesi câiz olmaz. O takdirde Arapların dışındaki kâfirler ya İslâm'ı ya da cizye vermeyi kabul edinceye kadar onlarla savaşması gerekir.

Araplara gelince; onlardan cizye alınamaz. Bunun da sebebi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nesebinde kâfirlikten bir eser kalmamasını sağlamaktır. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bütün Arap kabîleleriyle nesep bakımından irtibâtı söz konusu olduğu için onlarla Müslüman oluncaya kadar savaş edilir. Fakat barış yapmakta bir menfaat celbi veyâ bir mazarrat def'i söz konusu ise o zaman bir seneyi doldurmayacak kadar az bir zaman için sulh yapılabilir.

Ama müşrikler kuvvetliyse o takdirde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e iktidâen (uyularak) on seneye kadar barış imzalanabilir. Fakat bu süre daha uzatılamaz. Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke** ehliyle on sene müddetince sulh yapmıştır, daha sonra onlar müddet dolmadan bu ahdi nakzetmişlerdir.

Gerçi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın yardımıyla onlarla barış imzalamayıp üzerlerine saldırabilirdi. Fakat görünüşte Müslümanlara zâfiyet isnâdına sebep olacak bu sulhte, zamanla birçok insanın İslâm'a girmesi gibi birtakım hikmetler mülâhaza edilmiştir.

Nitekim **Misver ibni Mahreme** ve **Mervân** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiği üzere **Hudeybiye** zamânında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke** üzerine doğru yürümek istediğinde insanlar onun devesine: "Haydi, haydi" diyerek teşvik yaptılarsa da deve olduğu yere çökmüş. Bu sefer: "Kasvâ inat etti" dediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مَا خَلَأَتِ الْقَصْوَاءُ، وَمَا ذَاكَ لَهَا بِخُلُقٍ. وَلٰكِنْ حَبَسَهَا حَابِسُ الْفِيلِ.»

"Hayır! Kasvâ inat etmedi, inatçılık aslâ onun huyu değildir. Lâkin (Ebrehe'nin) **fili**(ni Kâ'be'ye saldırmaktan) **durduran** (Allâh-u Te'âlâ) **onu durdurdu"** buyurmuştur. *(Buhârî, Şurût:15, no:2581, 2/974)*

İşte bu rivâyet, imam (devlet reisi) menfaat gördüğü zaman müşriklerden mal almaksızın onlarla barış yapmasının câiz olduğuna delâlet etmektedir. Hattâ hîn-ı hâcette Müslümanların düşmana mal vererek barış akdetmeleri dahî câiz görülmüştür.

Nitekim **Hendek** günü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Uyeyne ibni Hısn** ve **Hâris ibni Avf** ile: "Onlar berâberlerinde olan **Gatafân** kabîlesini geri döndürerek **Kureyş**'i yardımsız bırakacaklar, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de **Medîne**'nin ürünlerinin üçte birini onlara verecek" diye bir sözleşme yaptı.

Onların bu teklifi kabul ettiklerini görünce **Sa'd ibni Mu'âz** ve **Sa'd ibni Ubâde** *(Radıyallâhu Anhümâ)* ile istişâre buyurdu.

Onlar: "Yâ **Rasûlellâh**! Bu işin böyle olmasını sen istiyorsan bunu senin için yaparız yâhut **Allâh**'ın sana emrettiği bir şeyse O'nu dinleyip itaat ederiz. Yoksa bu işi sen bizim için mi istiyorsun" diye sorduklarında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«بَلْ أَمْرٌ أَصْنَعُهُ لَكُمْ. فَإِنَّ الْعَرَبَ قَدْ رَمَتْكُمْ عَنْ قَوْسٍ وَاحِدَةٍ.»

"Hayır! Ben bunu sizin için yapacağım. Çünkü bütün Araplar size karşı tek bir yaydan atmaya başladı" buyurdu. O zaman **Sa'd ibni Mu'âz** *(Radıyallâhu Anh)*:

"Yâ **Rasûlellâh**! Vallâhi biz bunlarla birlikte şirk üzere yaşıyorduk, evvelce **Allâh-u Te'âlâ**'yı tanımaz ve O'na ibâdet etmezdik. Bunlarsa bizden ya satın alarak veyâ misâfir olduklarında ağırlanarak bir mahsül alma beklentisine girebilirlerdi.

Âyet: 61

Şimdi **Allâh** bize İslâm'ı ikrâm edip bizi seninle azîz kıldıktan sonra mı onlara mallarımızı vereceğiz? Vallâhi **Allâh** onlarla aramızda hüküm verinceye kadar onlara kılıçtan başka bir şey vermeyeceğiz" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu söze çok sevinerek:

«أَنْتُمْ وَذَاكَ.»

"Siz dediğiniz gibi yapın" buyurdu.

Sonra **Uyeyne** ve **Hâris**'e:

«اِنْصَرِفَا فَلَيْسَ لَكُمَا عِنْدَنَا إِلَّا السَّيْفُ.»

"Dönün gidin, sizin için bizim yanımızda kılıçtan başka bir şey yok" buyurdu. Bunun üzerine **Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)* sözleşme sayfasını aldı, içinde kelime-i şehâdet olmadığını görünce onu imhâ etti. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/65-66)*

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ) **"Allâh'a tevekkül et! Şüphesiz ki Semî' de, Alîm de ancak O'dur"** kavl-i şerîfi tefsirlerde:

"Muktezâyı hâle göre düşmanlarla barışa yönel, fakat tüm işlerini ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya ısmarla ve sâdece O'na îtimat et. Artık sen 'Bunlar barışa yanaştıklarını gösteriyorlar ama bana karşı bir hîle ve tuzak mı kuracaklar?' diye endişeye kapılma.

Zîrâ onların gizli gizli söyledikleri hîlekârca sözlere varıncaya kadar her şeyi hakkıyla işiten de, niyetlerini ve kararlarını çok iyi bilip, karşılığını hazırlayacak olan da ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır" şeklinde îzah edilmiştir.

وَاِنْ يُّرِيْدُوْٓا اَنْ يَّخْدَعُوْكَ فَاِنَّ حَسْبَكَ اللّٰهُ ۭ هُوَ الَّذِيْٓ
اَيَّدَكَ بِنَصْرِهٖ وَبِالْمُؤْمِنِيْنَ ۙ﴿٦٢﴾ وَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوْبِهِمْ ۭ لَوْ
اَنْفَقْتَ مَا فِي الْاَرْضِ جَمِيْعًا مَّآ اَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوْبِهِمْ
وَلٰكِنَّ اللّٰهَ اَلَّفَ بَيْنَهُمْ ۭ اِنَّهٗ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٦٣﴾ يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ
حَسْبُكَ اللّٰهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٦٤﴾ يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ
حَرِّضِ الْمُؤْمِنِيْنَ عَلَى الْقِتَالِ ۭ اِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ عِشْرُوْنَ
صٰبِرُوْنَ يَغْلِبُوْا مِائَتَيْنِ ۚ وَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ مِّائَةٌ يَّغْلِبُوْٓا اَلْفًا
مِّنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُوْنَ ﴿٦٥﴾ اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ
اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيْكُمْ ضَعْفًا ۭ فَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ مِّائَةٌ
صَابِرَةٌ يَّغْلِبُوْا مِائَتَيْنِ ۚ وَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ اَلْفٌ يَّغْلِبُوْٓا اَلْفَيْنِ
بِاِذْنِ اللّٰهِ ۭ وَاللّٰهُ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَّكُوْنَ
لَهٗٓ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ ۭ تُرِيْدُوْنَ عَرَضَ الدُّنْيَا ۡ
وَاللّٰهُ يُرِيْدُ الْاٰخِرَةَ ۭ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٦٧﴾ لَوْلَا كِتٰبٌ مِّنَ
اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيْمَآ اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿٦٨﴾ فَكُلُوْا مِمَّا
غَنِمْتُمْ حَلٰلًا طَيِّبًا ۠ وَّاتَّقُوا اللّٰهَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٦٩﴾

Âyet: 62

﴿ وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (62)

(وَإِنْ يُرِيدُوا) **Eğer isterlerse,** neyi? (اَنْ يَخْدَعُو) **hîle yapmayı,** kime? (كَ) **sana,** (فَإِنَّ حَسْبَكَ) **o takdirde şüphesiz ki sana yeterli olacak olan Zât,** kimdir? (اَللّٰهُ) **Allâh'tır,** (هُوَ) **O** (Allâh), (الَّذِي) **öyle bir Zat'tır ki,** (اَيَّدَ) **güçlendirdi,** kimi? (كَ) **seni,** neyle? (بِنَصْرِهِ) **yardımıyla,** daha kimle seni teyid etti? (وَبِالْمُؤْمِنِينَ) **müminlerle.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Eğer onlar sana hîle yapmak isterlerse, şüphesiz ki sana yeterli olacak Zât ancak Allâh'tır! (O halde tuzaklarını önemseme! Zîrâ) **Kendi yardımıyla ve inananlar**(ın desteği) **ile seni güçlendirmiş olan Zât ancak O'dur!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede sulh isteyen kâfirlerle barış imzalanabileceğini beyân ettikten sonra, onların bu taleplerinde bir hîle-kârlık bulunması durumunda Habîbine Kendisinin kâfî geleceğini ve onların hîlesini zararsız hâle getireceğini bu âyet-i kerîmesiyle açıklamıştır.

İmâm-ı Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hîle yapmaları söz konusu edilen kâfirler özellikle Yahûdilerden **Kureyza** oğullarıdır.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde Habîbine: "Eğer onlar barış isteklerini bir süreliğine seni aldatmak için ızhâr edecek olurlarsa bunu dert etme ve onlara îtibar etme. Zîrâ onlara karşı sana Ben kâfî gelirim. Nitekim geçmişte sana yaptığım bunca yardımlar, gelecekte de seni destekleyeceğimin delillerindendir" buyurmuş olmaktadır.

Allâh-u Te'âlâ'nın, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i **"Nusretiyle te'yîd"** buyurması ya vâsıtasız olarak ya da **Bedir**'de yaşandığı üzere meleklerin yardımı gibi hârikulâde yollarla onu desteklemiş olmasından ibârettir.

"Müminler ile te'yîdi" ise muhâcir ve ensârdan oluşan sahâbe-i kirâmın tümüyle desteklemesi anlamına gelmektedir.

Fakat **Ebû Ca'fer, Nu'man ibni Beşîr, İbni Abbâs** ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledilen bir mânâya göre, bu müminlerden maksat özellikle Medîne ehli olan ensâr-ı kirâmdır ki onlar **Evs** ve **Hazrec** nâmında iki kabîleden müteşekkildirler.

Bu makamda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in husûsî birtakım müminlerle desteklenmiş olduğu da söylenmiştir. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «مَكْتُوبٌ عَلَى الْعَرْشِ: لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنَا وَحْدِي لَا شَرِيكَ لِي، مُحَمَّدٌ عَبْدِي وَرَسُولِي أَيَّدْتُهُ بِعَلِيٍّ، وَذٰلِكَ قَوْلُهُ: ﴿هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ﴾

"**Arş**'ın üzerinde: **'Benden başka hiçbir İlâh yoktur, Ben tekim hiçbir ortağım yoktur. Muhammed Benim kulum ve Rasûlümdür. Ben onu Ali ile teyid ettim'** diye yazılıdır. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **'Seni Kendi yardımıyla ve müminlerle destekleyen ancak O'dur'** kavl-i şerîfi budur." *(İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:42/360; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/189-190)*

Eğer burada: "**Allâh-u Te'âlâ** Habîbini Kendi yardımıyla teyid etmişken müminlerin yardımına ne hâcet kalmıştır?" diye sorulacak olursa buna şöyle cevap verilir:

"Teyid ve nusret (destek ve yardım) sâdece **Allâh-u Te'âlâ** tarafından ise de lâkin bu yardım bâzen bilinmeyen bâtınî sebeplerle, bâzen de mâlum olan zâhirî sebeplerle gerçekleşir. İşte âyet-i kerîmede geçen:

﴿هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ﴾

"Seni Kendi yardımıyla destekledi" kavl-i şerîfiyle esbâb-ı bâtıne kastedilmiştir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın bilindik vâsıtalar hâricinde birçok bâtınî (gizli sebepler) yardım sebepleri mevcuttur. Zâhirî sebeplerle olan yardım ise:

﴿وَبِالْمُؤْمِنِينَ﴾

"Seni müminlerle de destekledi" kavl-i şerîfiyle açıklanmıştır. Çünkü müminlerin yardımı görünen sebepler mâhiyetindedir. Müsebbibü'l-esbâb (sebepleri yaratan) ise ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır ki o müminleri Habîbine yardım için müsahhar kılmıştır.

Âyet: 63

﴿ وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (63)

(وَأَلَّفَ) **Bir de kaynaşma meydana getirdi,** nerede? (بَيْنَ قُلُوبِهِمْ) **kalplerinin arasında,** (لَوْ أَنْفَقْتَ) **sen infak edecek olsaydın,** neyi? (مَا) **o şeyleri ki,** nerededir? (فِي الْأَرْضِ) **yer**(yüzün)**de,** ne oldukları halde? (جَمِيعًا) **topluca,** (مَا أَلَّفْتَ) **birleştirme yapamazdın,** nerede? (بَيْنَ قُلُوبِهِمْ) **kalplerinin arasında,** (وَلَكِنَّ اللهَ) **lâkin Allâh,** (أَلَّفَ) **ülfet meydana getirdi,** nerede? (بَيْنَهُمْ) **aralarında,** (إِنَّهُ) **Şüphesiz ki O,** kimdir? (عَزِيزٌ) **Azîz'dir,** daha kimdir? (حَكِيمٌ) **Hakîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Bir de O (Evs ve Hazrec kabîlelerinin yüz yirmi senelik kan dâvâsından sonra) **onların kalpleri arasında tam bir kaynaşma vücûda getirmiştir. Sen** (onların içinde bulunan kin, nefret ve intikam hırsını gidermek için) **yer**(yüzün)**de bulunanları topluca harcayacak olsaydın, onların kalplerinin arasında bir buluşma sağlayamazdın. Velâkin** (bütün kalplerin yegâne Mâliki olan) **Allâh** (üstün kuvvetiyle) **onların arasında tam bir ülfet meydana getirmiştir. Şüphesiz ki O** (sana tuzak kuranları kahredecek güce sâhip bir) **Azîz'dir;** (sana uyanlara son derece yardım ederek, hikmetini uygulayacak bir) **Hakîm'dir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede Habîbini müminlerle desteklediğini beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede bu te'yîdin keyfiyetini açıklamıştır. **"Beyzâvî, Hâzin, Kurtubî, Nesefî, İbni Kesîr** ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; Araplar şiddetli hamiyyet (tarafgirlik), asabiyyet (ırkçılık), tekebbür (büyüklük taslama) ve en ufak bir nedenle kin tutan bir toplum idiler. Hattâ bir kabîleden bir adam diğerine bir tokat atacak olsa diğer kabîlenin tümü onlardan intikam alıp rahatlayıncaya kadar diğer tarafla savaş ederlerdi.

Özellikle **Evs** ve **Hazrec** kabîleleri arasında yüz yirmi senelik bir kan dâvâsı mevcut idi ki o harplerde nice büyüklerini kaybetmiştiler. Yurtlarının birbirine çok yakın olması da kin ve nefreti körükleyen en büyük sebepti.

Fakat **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i onların arasında yerleştirip, onlar da kendisine îman ve ittibâ şerefine erişince bu adâvet ve nefret, muhabbet ve ülfete dönüşüverdi. O derece ki evvelce iki kişinin kalbi birbirine ısınmazken bu sefer iki kabîlenin hattâ bütün Müslümanların kalbi bir kalp hâline geldi.

Böylece dâvâları bir oldu, câhiliyet hamiyyeti kalplerinden zâil olup birbirlerine karşı taşıdıkları kin ve haset lillâh ve fillâh (Allâh için ve Allâh uğrunda) meveddet ve muhabbete tahvîl oldu.

Böylece onlar **Allâh** ve **Rasûlüne** itaatte ittifak ettiler ve **Allâh** ve **Rasûlü**'nün ensârı olarak İslâm'ı himâye eden ve onun uğrunda her şeylerini fedâ edebilen bahtiyarlar zümresine dâhil oldular. O derece ki evvelce babası ve kardeşi için savaşanlar, bu sefer din uğrunda babasıyla ve kardeşiyle bile savaşır hâle geldiler.

İşte **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾

"Allâh'ın, üzerinizde bulunan (iyilik ve) **nîmetini hatırlayın! Hani siz** (câhiliyet döneminde uzun yıllar birbiriyle savaşan) **düşmanlar iken O,** (sizi İslâm ile şereflendirerek) **kalpleriniz arasında bir** (kaynaşma ve birbirine karşı ısınma yaratarak) **ülfet meydana getirmişti de, hemen siz O'nun** (bu) **nîmetiyle** (birbirini çok seven) **kardeşler oluvermiştiniz.**

Yine siz (kâfirliğinizden dolayı) **o** (cehennem) **ateş**(in)**den bir çukurun kenarında bulunuyorken,** (Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i göndererek) **O sizi ondan kurtarmıştı.** (Ey muhâtap!)

İşte sana! Allâh (emir, nehiy, müjde ve tehdit içeren bu) **âyetlerini size böylece** (belâğatta zirveye ulaşmış bir beyân ile) **açıklamaktadır, tâ ki siz** (sevap kazandıracak doğru yola) **hidâyet bulasınız"** *(Âl-i İmrân Sûresi:103)* âyet-i kerîmesinde bu hakîkati beyân etmiştir.

Tabî ki bütün bunlar **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka kimsenin kādir olamayacağı kudret eserleri ve lütuf alâmetleri olmakla birlikte aynı zamanda bütün bunlara sebep olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğruluğuna delâlet eden büyük bir mûcize olmuştur.

Âyet: 63

Nitekim **Abdullâh ibni Zeyd ibni Âsım** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! أَلَمْ أَجِدْكُمْ ضُلَّالًا فَهَدَاكُمُ اللهُ بِي وَكُنْتُمْ مُتَفَرِّقِينَ فَأَلَّفَكُمُ اللهُ بِي وَعَالَةً فَأَغْنَاكُمُ اللهُ بِي.»

"Ey ensâr topluluğu! Siz dalâletteyken Allâh sizi benimle hidâyet etmedi mi? Siz darmadağın haldeyken Allâh sizi benim sâyemde bir araya getirmedi mi? Siz fakir vaziyette iken Allâh sizi benim sebebimle zengin etmedi mi?" buyurarak bu nîmeti kendilerine beyân etmiş, onlar da her seferinde: (اَللهُ وَرَسُولُهُ أَمَنُّ) **"Allâh** ve **Rasûlü**'nün üzerimizde çok iyiliği vardır" diye mukābelede bulunmuşlardır. *(Buhârî, Meğâzî:53, no:4075, 3/1574; Müslim; no:1061; İbni Kesîr, et-Tefsîr:2/308; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/66)*

Allâh-u Te'âlâ müminlerin kalplerini te'lîf buyurduğunu beyân ettikten sonra kulların kalplerinin arasını birleştirmenin ancak Kendisine mahsus olduğunu beyân etmek üzere:

﴿لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ﴾

"Sen yer(yüzün)**de bulunanları topluca harcayacak olsaydın, onların kalplerinin arasında bir buluşma sağlayamazdın. Velâkin Allâh onların arasında tam bir ülfet meydana getirdi"** buyurmuştur ki bu cümle-i celîle kulların içinde bulunan kin, nefret ve intikam hırsını gidermenin ancak bütün kalplerin yegâne Mâliki olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın üstün kuvvetiyle olabileceğini beyân etmektedir.

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre: "Bu âyet-i kerîme **Allâh** için birbirini sevenler hakkında nâzil olmuştur. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**: **"Sen yer**(yüzün)**de bulunanları topluca harcayacak olsaydın, onların kalplerinin arasında bir buluşma sağlayamazdın velâkin Allâh onların arasında tam bir ülfet meydana getirdi"** buyurmuştur."

Sonra **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*:

«اَلْمُؤْمِنُ مُتَأَلِّفٌ يَأْلَفُ وَيُؤْلَفُ، وَلَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يَأْلَفُ وَلَا يُؤْلَفُ.»

"Mümin kendisi ülfet eden ve kendisine ülfet edilen cana yakın bir insandır. Ülfet etmeyen ve ülfet olunmayan kimselerde ise hiçbir hayır yoktur" demiştir. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/25; İbnü'l-Mübârek, ez-Zühd, no:362, 363, sh:123-124; İbnü Ebi'd-Dünyâ, Kitâbü'l-ihvân, no:14; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/258, 259; İbni Ebî Hâtim:5/1727; Hâkim, el-Müstedrek:2/329)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*ın bu sözü **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*dan hadîs-i şerîf olarak da nakledilmiştir. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:5783, 6/368)*

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığına göre; kalplerin ülfeti **Allâh-u Te'âlâ**'nın büyük bir nîmetidir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Yapılan iyilikler nankörlükle karşılanabilir, sıla-i rahim (akrabâ ilişkileri bozulup) kopabilir, ama **Allâh-u Te'âlâ** kalpler arasında yakınlık halkettiği zaman hiçbir şey o yakınlığı sarsamaz" buyurmuş sonra:

"Sen yer(yüzün)**de bulunanları topluca harcayacak olsaydın, onların kalplerinin arasında bir buluşma sağlayamazdın. Velâkin Allâh onların arasında tam bir ülfet meydana getirdi"** âyet-i kerîmesini okumuştur.

Beyhakî *(Rahimehullâh)*ın nakline göre **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın bu sözünden sonra:

وَلَقَدْ صَحِبْتُ النَّاسَ ثُمَّ سَبَرْتُهُمْ وَبَلَوْتُ مَا وَصَلُوا مِنَ الْأَسْبَابِ

فَإِذَا الْقَرَابَةُ لَا تُقَرِّبُ قَاطِعًا وَإِذَا الْمَوَدَّةُ أَقْرَبُ الْأَسْبَابِ

"Gerçekten ben insanlarla çok arkadaşlık ettim ve onları sınadım,
Aralarında irtibat için kurdukları bütün sebepleri tecrübe ettim.

Bir de baktım ki akrabâlık, kopan hiçbir bağı yaklaştırmıyor,
Ama sevgi bağı sebeplerin en yakını olarak karşımıza çıkıyor"

(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:9034; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/115; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/190-191) şeklinde bir şiir mevcuttur.

Fakat bu şiir, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın naklinden midir, yoksa ondan önce adı geçen râvîlerden birinin nakli midir, bilinmemektedir.

Ebû Amr el-Evzâ'î *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

"**Abde ibni Ebî Lübâbe** *(Radıyallâhu Anh)* bir kere **İmâm-ı Mücâhid** ile karşılaşıp el ele tutuştuklarında **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anh)* ona:

"**Allâh** için birbirini seven iki kişi birbirini gördüklerinde biri diğerinin elini tutup ona karşı gülerse ağaç yaprakları döküldüğü gibi ikisinin de hatâları dökülür" deyince **Abde** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bu çok basit bir şey (bir musâfaha ile mi bu kadar günah dökülüyor)" demiş.

Âyet: 63

O zaman **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anh)*: "Böyle söyleme! Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**: **"Sen yer**(yüzün)**de bulunanları topluca harcayacak olsaydın, onların kalplerinin arasında bir buluşma sağlayamazdın velâkin Allâh onların arasında tam bir ülfet meydana getirdi"** buyurdu" deyince **Abde** *(Radıyallâhu Anh)*: "Şimdi senin benden daha fakîh (ince anlayış sâhibi) olduğunu anladım" demiştir. *(İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/116; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:13/567; İbni Ebî Hâtim:5/1727)*

İmâm-ı Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)*ın bu sözü kendi katından söylenmiş bir beyân olmayıp bilakis **Selmân** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:«إِنَّ الْمُسْلِمَ إِذَا لَقِيَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ فَأَخَذَ بِيَدِهِ تَحَاتَّتْ عَنْهُمَا ذُنُوبُهُمَا، كَمَا يَتَحَاتُّ الْوَرَقُ مِنَ الشَّجَرَةِ الْيَابِسَةِ فِي يَوْمِ رِيحٍ عَاصِفٍ، وَإِلَّا غُفِرَ لَهُمَا، وَلَوْ كَانَتْ ذُنُوبُهُمَا مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ.»

"Bir Müslüman diğer bir Müslüman kardeşiyle karşılaşır da onun elini tutarsa kuvvetli rüzgâr esen bir günde kuru ağacın yaprakları döküldüğü gibi o ikisinin de günahları dökülür, o ikisinin günahları denizlerin köpükleri kadar (fazla) **da olsa mutlaka kendileri için bağışlanır"** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:6150, 6/256; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/116)* hadîs-i şerîfine muvâfık bir sözdür.

Evzâ'î *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* bana: 'Her ne kadar kader (mekân bakımından) aramızı ayırmışsa da **Allâh-u Te'âlâ**'nın Müslümanlar arasına yerleştirdiği ülfeti çok yakındır' diye bir mektup yazdı." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/192)*

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen</u>: (إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) **"Şüphesiz ki O Azîz'dir; Hakîm'dir"** kavl-i şerîfi: "Habîbim! **Allâh-u Te'âlâ** sana tuzak kuranları kahredecek güce sâhiptir ve sana uyanlara son derece yardım ederek hikmetini gösterecektir" diye tefsir edilmiştir.

Bâzı müfessirler ise bu cümle-i celîleden:

"**Allâh-u Te'âlâ** kāhir bir kudrete sâhip olduğu için kalplerde tasarrufta bulunmak ancak O'na âittir.

Dolayısıyla O dilediği kalpleri adâvetten muhabbete ve nefretten ülfete çevirir. İstediği zaman bunun tersini de yapabilir ki bütün bunlar Kendisi tarafından doğruluk ve hikmet üzere tatbik edilir" şeklinde bir îzah çıkarmışlardır.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** rasullerin kalplerinin arasını risâlet vazifesi(nde müşterek olmaları vesîlesi) ile telîf buyurdu (birbirine kaynaştırdı).

Nebîlerin kalplerinin arasını nübüvvet vazifesi(nde müşterek olmaları vesîlesi) ile telîf buyurdu.

Sıddîkların kalplerinin arasını sadâkat vasfı(nda müşterek olmaları vesîlesi) ile telîf buyurdu.

Şehitlerin kalplerinin arasını müşâhede (Allâh-u Te'âlâ'nın ikramlarını görme) vasfı(nda müşterek olmaları vesîlesi) ile birbirine kaynaştırdı.

Sâlihlerin kalplerinin arasını (Allâh-u Te'âlâ'nın yolunda) hizmet ameli(nde müşterek olmaları vesîlesi) ile telîf buyurdu.

Umûmî müminlerin kalplerinin arasını hidâyet (İslâm'a eriştirilmiş olma) vasfı(nda müşterek olmaları vesilesi) ile bir araya getirdi.

Böylece **Allâh-u Te'âlâ** rasulleri nebîlere rahmet kıldı, nebîleri sıddîklara rahmet kıldı, sıddıkları şehitlere rahmet kıldı, şehitleri âlemlere rahmet kıldı, sâlihleri bütün müminlere rahmet yaptı, müminleri de kâfirler(in dünyâ nîmetlerinden istifâde edebilmeleri hasebiyl)e rahmet kıldı.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Evs** ve **Hazrec** kabîleleri yüz yirmi sene savaştıktan sonra **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bereketiyle onların arasında bir ülfet peydâ etti. Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

يَكْ حَرْفِ صُوفِيَانَه بَگُويَمْ اِجَازَتَسْتْ اَىْ نُورِ دِيدَه صُلْحْ بِهْ اَزْ جَنْگْ آوَرِى

"Bir sûfiyâne söz söylememe izin var ki,
Ey gözümün nûru! Sulh (barış) **savaşmaktan daha iyidir."**

Ancak nefis ile sakın barışma! Onunla dâimâ savaş hâlinde olmalı, ancak nefis ile de sulh yapılabilir.

Şöyle ki; bütün bütün onun sözünü icrâ etmekten, hepten ona uymaktansa, şöyle karar verilip, barış yapılmalı: "Ey nefis, bu vücûd ikliminde hükmü ikiye bölelim, bir hüküm senin elinde olsun, bir hüküm rûhun elinde olsun" yâni, "Bir senin dediğin, bir de rûhun dediği olsun" hiç yoktan bu da âlâdır azîzim! *(Aşçı Dede Efendi –İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/743)*

Âyet: 63

Şu iyice bilinsin ki; ihvân ile teveddüd, teellüf ve muvâfakat (sevişme, kaynaşma ve uyum sağlama) ruhların i'tilâfından (mânevî âlemde birbirleriyle kaynaşmalarından) meydana gelmektedir. Nitekim hadîs-i şerîfte şöyle vârid olmuştur:

وَفِى الْحَدِيثِ: «مَثَلُ الْمُؤْمِنَيْنِ اِذَا الْتَقَيَا مَثَلُ الْيَدَيْنِ تَغْسِلُ اِحْدَاهُمَا الْاُخْرٰى وَمَا الْتَقٰى الْمُؤْمِنَانِ اِلَّا اسْتَفَادَ اَحَدُهُمَا مِنْ صَاحِبِهِ خَيْرًا.»

"Karşı karşıya gelen iki müminin hâli biri diğerini yıkayan iki el gibidir. (Bir el diğerine: "Sen çamurlandın, beni de bulaştırma, git kendi kendini yıka" demeyip temiz el pis eli yıkadığı gibi Müslümanlar da birbirlerinin kötü işlerini görmezden gelirler ve temizlenmesi için yardımcı olurlar.)

İki mümin karşı karşıya geldiklerinde mutlaka onlardan biri arkadaşından hayırlı bir şey istifâde eder." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/367, Süyûtî, Câmi'u'l-ehâdîs, no:109, 19/386, Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:6411, 4/132)*

Ebû İdrîs el-Havlânî *(Radıyallâhu Anh)* **Mu'âz** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Ben seni **Allâh** uğrunda seviyorum" deyince o kendisine: "Tekrâr tekrâr müjdelenebilirsin, zîrâ ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«تُنْصَبُ لِطَائِفَةٍ مِنَ النَّاسِ كَرَاسِيُّ حَوْلَ الْعَرْشِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وُجُوهُهُمْ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ يَفْزَعُ النَّاسُ وَهُمْ لَا يَفْزَعُونَ، وَيَخَافُ النَّاسُ وَهُمْ لَا يَخَافُونَ، وَهُمْ اَوْلِيَاءُ اللّٰهِ الَّذِينَ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ.» فَقِيلَ مَنْ هٰؤُلَاءِ يَا رَسُولَ اللّٰهِ؟ فَقَالَ: «اَلْمُتَحَابُّونَ فِى اللّٰهِ.»

"Birtakım insanlar için kıyâmet günü Arş'ın etrâfında kürsüler kurulacak, onların yüzleri dolunay gecesindeki ay gibi (parlak) **olacak, insanlar dehşete kapılacak fakat onlar kapılmayacak, insanlar korkacak, onlar ise hiç korkmayacak.**

İşte onlar Allâh'ın öyle dostlarıdır ki onlar üzerine hiçbir korku yoktur ve ancak onlar mahzun olmazlar" buyurduğunu işittim. O zaman: "Onlar kim yâ Rasûlallâh?" denilince: **"Allâh yolunda birbirini sevenler"** diye cevâp buyurdu. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/367, İbn-i Abdi'l-Berr, et-Temhîd, 21/125)*

Denilmiştir ki: "İnsanlar birbirini gerçek mânâda sevselerdi ve aralarında sevgi alış-verişi yapsalardı elbette adâlete muhtaç olmazlardı, çünkü adâlet mahabbetin (sevginin) halîfesi sayılır, bu yüzden sevginin bulunmadığı yerde kullanılır".

Yine denilmiştir ki: "Korkuyla itâat etmektense sevgi ile itâat etmek daha fazîletlidir. Zîrâ sevginin sebep olduğu itâat içerdendir, korkunun sebep olduğu itâat ise dışardandır."

İşte bu mâna nedeniyledir ki sûfîlerin (tasavvuf ehlinin) birbiriyle sohbetleri çok tesirli olur, zîrâ onlar **Allâh** yolunda birbirlerini sevdikleri için aralarında güzel ahlâkı tavsiye ederler, mahabbetin mevcûdiyeti de bu tavsiyenin kabûlünü sağlar, hal böyle olunca da mürid şeyhinden ve ihvan ihvandan faydalanır.

Yine bu gâyeye hizmet kastıyladır ki **Allâh-u Te'âlâ** her bir mahallede her türlü iş sâhibi olan insanlara her gün beş kere bir araya gelmelerini, bütün beldelerin halkına da haftada bir (cumâ günü) câmilerde cem olmalarını, her sene iki bayramda köylülerin kentlere akın etmesini, ömürde bir kere de bütün kıtaların ahâlisinin hacca gitmelerini emir buyurmuştur ki, bütün bunlar müminler arasında ülfet ve muhabbeti güçlendirme gibi bir takım üstün hikmetler nedeniyle meşrû edilmiştir.

Nu'mân ibn-i Beşîr *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحُمِهِمْ وَتَوَادِّهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى عُضْوًا تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ جَسَدِهِ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى.»

"Birbirlerine acımaları, birbirleriyle kaynaşmaları ve yardımlaşmaları husûsunda müminleri tek bir ceset gibi görürsün ki, beden bir uzvundan şikâyetlendiği zaman diğer uzuvlar da bedene (o uzvun acısını paylaşmak üzere) **uykusuz kalması ve ateşlenmesi husûsunda çağrıda bulunurlar."** *(Buhârî, Edep:27, no: 5665, 5/2238; Müslim, el-Birr ve's-sıla, no:2568; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/367-368)*

Sâ'dî Şîrâzî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

"Âdemoğulları (hakîkatte) **birbirinin uzuvlarıdır,**
Zîrâ (ezelde olan) **yaratılışta bir asıldandır.**

Zaman (eğer) **bir uzva bir dert getirirse,**
(Bedenin) **diğer uzuvlar**(ın)**da** (da huzur ve) **sükûn kalmaz.**

(Sâ'dî Şîrâzî, Gülistân; bab:1)

Âyet: 63

Bütün insanlar aynı ata ve anadan, **Âdem** ile **Havvâ** *(Aleyhimesselâm)*dan geldikleri için aynı bedenin uzuvları gibidirler. Nasıl ki bir uzuvdaki elem, ağrı ve acı bütün vücûda tesir ediyorsa, işte böylece birbirinin akrabâsı hükmünde olan insanların da, birbirlerinin başına gelen elem, musîbet ve belâlardan mütessir olup, dertlenmesi, gamsız ve hissiz (duyarsız) olmaması gerekir. *(Sûdî Efendi, -kenarda- Şem'î Efendi, Şerh-i Gülistân: 108)*

(Mahabbet ve teellüf) sevgi ve kaynaşma berâberliği güçlendirir, iyi kimselerle berâberlik ise cidden çok tesirlidir, hattâ iyi insanlara sâdece bakmak bile iyi bir etki bırakır.

Farklı sûretlere bakmak, bakılan şeyin huyuna münâsib ahlâk etkisi yapar, nitekim üzgün birine sürekli bakmak bakanı da mahzûn kılar, sevinçli kimseye dâimâ nazar etmek de sevinç verir. Nitekim:

«مَنْ لَا يَنْفَعُكَ لَحْظُهُ لَا يَنْفَعُكَ لَفْظُهُ.»

"Birine bakmak sana yaramıyorsa onun konuştukları da sana fayda vermez" denilmiştir."

Aksi bir deve itâatkâr bir deveyle birlikteliği sebebiyle itâatkâr bir hâle döner. Mukārenetin (birlikteliğin) hayvanlarda da, nebâtât ve cemâdâtta (bitkilerde ve cansız varlıklarda) da tesiri vardır.

Nitekim leşlerin yakınında bulunan su ve hava da bozulmaya başlar. Yakınlık bunlarda etkili oluyorsa demek ki daha şerefli olan beşer cinsinde daha etkili olur.

İnsana iyi veyâ kötü gördüğü her şeyle ünsiyet kurduğu için bu ad takılmıştır. Sevgi ve ülfet dâimâ fazlasını celp ederler. Uzlet ve vahdet (bir kenara çekilip yalnız yaşamak) rezîl insanlar ve şer ehline nispetle övgüye şâyândır.

Ama güzel ahlâk, ilim, safâ ve vefâ ehliyle berâber olmak ganîmet sayılır. Onlarla ünsiyet ise **Allâh-u Te'âlâ** ile ünsiyettir, onları sevmek de **Allâh-u Te'âlâ**'nın muhabbetindendir. Onlarla birlikteyken aradaki birleştirici unsur **Hakk Te'âlâ** ile olan râbıta (bağlantı)dır. Başkalarıyla ictimâ hâlindeki birleştirici unsur ise tabîî (doğal) bir irtibattır.

Sûfî bir kişi kendi cinsi olmayan biriyle birlikte kâin ve bâin (zâhiren birlikte, bâtınen uzakta olan kimse)dir. Kendi cinsiyle olunca ise kâin ve muâyin (hem zâhiren birlikte, hem de hakîkatte gerçeği gören biri)dir.

Mümin müminin aynasıdır, bu nedenle de kardeşiyle karşılaştığı zaman onun sözlerinin, amellerinin ve hallerinin ardında İlâhî tecellîler ve **Allâh-u Te'âlâ** katından gizli târif ve telvîh (tanıtım ve işâret)ler keşfeder ki, o tecellîler yabancıların nazarından kaybolmuş ve onlara ancak mânevî nurlara sâhip kimseler ulaşabilmiştir.

"Avârifu'l- me'ârif isimli eserde böylece kaydedilmiştir.

Bu fakir (İsmâîl Hakkı) ki -Kadîr olan **Allâh** kendisini ıslâh eylesin- derim ki; "Takvâ sâhibi bir âlim olan ve birbirine kızgın iki eşi bulunan zühd sâhibi meşâyıhtan bir zâtın şöyle dediğini işittim:

'Bu ve bir önceki âyet-i kerîmeyi bardakta bulunan bir su üzerine okuyup içerisine üfledim, sonra o suyu iki eşime de içirdim, bu sâyede aralarında bir sevgi ve kaynaşma hâsıl olup bu vakte kadar kin ve nefret kayboldu'."

O âyet-i kerîmeler de şunlardır:

﴿هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ، وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾

Âyet: 64

﴿ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (64)

(يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ) **Ey Peygamber!,** (حَسْبُكَ) **sana yeterli olacak Zât,** kimdir? (اَللّٰهُ) **Allâh'tır,** daha kimdir? (وَمَنْ) **o kimse ki,** (اِتَّبَعَ) **uydu,** kime? (كَ) **sana,** kimden? (مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) **müminlerden.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ey Nebiyy(-i zî şân)**! Sana** (yardımda) **yeterli olacak Zât ancak Allâh'tır, bir de sana hakkıyla uymuş bulunan o müminler/*sana da, inananlardan sana hakkıyla uymuş bulunanlara da kâfî gelecek Zât ancak Allâh'tır*/!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Kendisinin yeterli olduğunu beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede zâhirî sebepler noktasında müminleri de Habîbine kâfî bir güç yaptığını açıklamıştır.

Allâh-u Te'âlâ'nın Habîbine her bakımdan yeterli olduğu husûsu îzâha muhtaç değildir.

"Kurtubî, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***e tâbi olan müminler"**den kimler kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır:

Kelbî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre bu âyet-i kerîme **Bedir** gazvesinde savaş başlamadan önce **Beydâ** denilen mahalde nâzil olmuştur.

Zührî *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen bir rivâyete göre âyet-i kerîme ensâr-ı kirâm hakkında inmiştir. Zâhir olan görüş, bu âyet-i kerîmenin muhâcir ve ensârın tümüne teşmil edilmesidir. Bu rivâyetlere göre âyet-i kerîme **Medîne** dönemine âittir.

Fakat **İbni Münzir, İbni Merdûyeh** ve **İbni Ebî Hâtim** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün sahih bir senetle **Sa'îd ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anh)*dan, **Taberânî** ve **Ebuşşeyh**'in de **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklettikleri:

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in maiyyetinde otuz üç erkek ve altı kadın Müslüman olmuştu, sonra **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* İslâm'a girince bu sayı kırka ulaştı. İşte **Allâh-u Te'âlâ** onun Müslüman olması hakkında: **"Ey Nebî! Sana** (yardımda) **yeterli olacak Zât ancak Allâh'tır, bir de sana hakkıyla uymuş bulunan o müminler sana yeter"** âyet-i kerîmesini inzâl buyurdu" rivâyetine göre âyet-i kerîme **Mekkî** (Mekke dönemine âit) olur. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:12470; İbni Ebî Hâtim:5/1728; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/192; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/105)*

Bezzâr *(Rahimehullâh)* da **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın: "**Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* Müslüman olunca müşrikler: 'Bu kavim bizden bugün intikāmını aldı' dediler. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**: **"Ey Nebî! Sana** (yardımda) **yeterli olacak Zât ancak Allâh'tır, bir de sana hakkıyla uymuş bulunan o müminler sana yeter"** âyet-i kerîmesini inzâl buyurdu" dediğini nakletmiştir. *(Bezzâr, Heysemî, Keşfü'l-estâr, no:2495, 3/172; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/192)*

Semerkandî *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânı vechile; bu rivâyetlere göre **Medîne**'de nâzil olan bu sûre içerisinde hâssaten bu âyet-i kerîmenin **Mekke**'de nâzil olduğu kabul edilmiştir.

"Kurtubî Tefsîri"nde **Kuşeyrî** *(Rahimehullâh)*dan naklolunduğuna göre; bu âyet-i kerîme **Mekkî** olup, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emri ile **Medenî** bir sûrede yazılmıştır.

Buraya kadar zikrettiğimiz mânâlar (وَمَنْ) lafzının **Lafza-i Celâl**'e atfedilmesi üzere verilmiştir ki **Hasen**, **Nehhâs** ve diğer bâzı müfessirler *(Rahimehümullâh)* bu mânâyı tercih etmişlerdir.

Taberî'nin, **Şa'bî** ve **İbni Zeyd** *(Radıyallâhu Anhüm)*den naklettiği mânâya göre ise (مَنِ) lafzı (كَ) zamirine mâtuftur ki bu durumda mânâ: **"Ey Nebî! Sana da, inananlardan sana hakkıyla uymuş bulunanlara da kâfî gelecek Zât ancak Allâh'tır"** şeklinde olur.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin muhtevâsı **Ömer ibn-i Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*ın İslâm'a girerek şeref ve husûsiyet kazanması hakkındadır. **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* Müslüman olunca **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu kucakladı ve:

«اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى هَدَاكَ اِلَى الْاِسْلاَمِ يَا عُمَرُ!»

"Ey Ömer! Seni İslâm'a hidâyet eden Allâh'a hamdolsun" *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/84)* buyurdu.

Âyet: 64

Sonra onun elini tutarak ashâbının yanına götürdü ve:

«بَشِّرُوا! فَهٰذَا عُمَرُ قَدْ جَاءَكُمْ مُسْلِمًا.»

"(Ey ashâbım!) Müjdelenin! İşte bu Ömer! Gerçekten size Müslüman olarak gelmiştir." *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/84)* buyurdu. Sonra **Hamza** *(Radıyallâhu Anh)* ayağa kalkarak onu kucakladı, tüm ashab da mutlu olup sevindiler ve hepsi de:

«اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى هَدَاكَ اِلَى الْاِسْلَامِ يَا عُمَرُ!»

"Ey Ömer! Seni İslâm'a hidâyet eden Allâh'a hamdolsun" dediler. *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/85)* Sonra **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*:

«يَا رَسُولَ اللّٰهِ كَمْ عَدَدُنَا.»

"Yâ Rasûlellâh! Sayımız kaç" diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«تِسْعَةٌ وَثَلَاثُونَ وَبِكَ اَتَمَّ اللّٰهُ الْاَرْبَعِينَ.»

"Otuz dokuz kişiyiz, Allâh kırkı seninle tamamladı" diye cevap buyurdular. *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/85)* **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* da:

«اَفَيُعْبَدُ اللّٰلاتُ وَالْعُزّٰى عَلَانِيَةً عَلٰى رُؤُسِ الْخَلَايِقِ وَيُعْبَدُ اللّٰهُ جَلَّ جَلَالُهُ سِرًّا، كَلَّا! وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَا يُعْبَدُ اللّٰهُ سِرًّا بَعْدَ الْيَوْمِ.»

"Lât ve Uzzâ putlarına herkesin gözü önünde açıkça tapılacak da Allâh Celle Celâlühû'ya gizli mi ibâdet yapılacak, asla! Seni hak ile gönderen Zât'a yemin ederim ki bugünden sonra Allâh'a ibâdet gizli yapılmayacak" *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/85)* dedi.

Böylece **Hazret-i Ömer**, **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i ismet eteğinden tutarak dışarı çıkardı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâber olan o sıddıkların hepsi de dışarı çıktılar ve iki saf hâlinde dizildiler, bir saf **Hazret-i Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanında, bir saf da **Hazret-i Hamza** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanında durdu ve böylelikle **Mescid-i Haram**'a kadar yürüdüler.

Kâfirler ve müşrikler **Hazret-i Ömer**'in Müslüman olduğundan habersiz olduklarından, onu **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile görünce bakakaldılar. **Hazret-i Ömer** kâfirleri görünce tekbîr getirdi, bundan kâfirlerin kalplerine bir korku düştü ve akılları durdu.

O vakit **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* şu beyitleri inşâd etti:

مَالِي اَرٰيكُمْ كُلَّكُمْ قِيَامَا اَلْكُهَّلَ وَالشُّبَّانَ وَالْغُلَامَا

قَدْ بَعَثَ اللهُ لَكُمْ اِمَامَا مُحَمَّدًا قَدْ شَرَعَ الْاِسْلَامَا

وَاَظْهَرَ الْاِيمَانَ وَاسْتَقَامَا فَالْيَوْمَ حَقًّا نَكْسِرُ الْاَصْنَامَا

نَذُبُّ عَنْهُ الْخَالَ وَالْاَعْمَامَا

**"Ne oldu bana ki ayağa dikilmiş halde görüyorum hepinizi,
Yaşlılarınızı, çocuklarınızı ve gençlerinizi,**

**Muhakkak ki Allâh size bir imam gönderdi,
O Muhammed'i ki İslâm'ı hakikaten meşrû etti,**

**İmanı izhâr edip kendisi de istikāmet gösterdi,
İşte bu gün gerçekten putları kıracağız,**

(Karşı gelen) **dayıları, amcaları bile ondan savuşturacağız."**

Kureyş kâfirlerinin **Hazret-i Ömer**'i Müslüman olarak gördükleri o gün, onlar için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vahyi îlân ettiği günden daha üzüntülü ve kederli oldu.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklen zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın Müslüman olması hakkında nâzil olmuştur. **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet olunduğu üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«اَللّٰهُمَّ أَعِزَّ الْإِسْلَامَ بِأَحَبِّ هٰذَيْنِ الرَّجُلَيْنِ إِلَيْكَ؛ بِأَبِي جَهْلٍ أَوْ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ.»

"Ey Allâh! Bu iki adamdan; Ebû Cehil ya da Ömer ibni Hattâb'dan hangisini daha çok seviyorsan onunla İslâm'ı azîz eyle" *(Tirmizî, Menâkıb:17, no:3681, 6/56; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/368)* diye duâ ederdi.

Bu duâ çarşamba gününe rastlamıştı. **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* da perşembe günü Müslüman oldu. O gün kendisi yirmi altı yaşındaydı. **Hamza ibni Abdilmuttalib** *(Radıyallâhu Anh)* üç gün veyâ üç ay önce Müslüman olarak kendisini geçmişti.

Âyet: 64

Rivâyet olunduğuna göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ﴾

"(Ey Mekke müşrikleri!) **Siz de, Allâh'ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeyler de, şüphesiz cehennem odunusunuz! Sizler** (mahşerde beklemekten çok sıkılınca: "Ateşe atmakla da olsa bizi rahatlat" diyeceğiniz için, susamış hayvanların suya koşmaları gibi) **oraya giricilersiniz**" *(Enbiyâ Sûresi:98)* kavl-i şerîfi nâzil olunca **Ebû Cehil ibni Hişâm** ayağa kalktı.

Kendisini hikmet sâhibi bir âlim sandıkları için câhiliyet döneminde **"Ebu'l-hakem"** diye künyelenen, fakat daha sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından **"Ebû Cehil"** diye künyelenip künyesi adına gâlip gelen bu mel'ûn adam, **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın dayısıydı. Çünkü **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın annesi **Ebû Cehil**'in kızkardeşi idi.

Nitekim **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın annesi **Ebû Cehil**'in babası olan **Hişâm ibni Muğîre**'nin kızıydı.

İşte **Ebû Cehil** bu âyetin nüzûlü sebebiyle öfkelenerek ayağa kalkıp: "Ey **Kureyş** gürûhu! Bu **Muhammed** sizin ilâhlarınıza sövmüş, akıllarınızı kıt bulmuş, sizin de, babalarınızın da, ilâhlarınızın da cehennemde olduğunu savunmuştur. İçinizden bir adam çıkıp da onu öldürecek olursa ona kırmızı ve siyah yüz deve, ilâveten de bin okka gümüş vermek boynumun borcu olsun" diye bir konuşma yaptı.

Bunu duyan **Ömer ibni Hattâb**: "Yâ Ebe'l-hakem! Gerçekten bunu tahhüt ediyor musun?" dedi. O: "Evet! Yâ **Ömer**" diyerek birlikte el ele tutuşup **Kâ'be**'ye girdiler. O zaman **Kâ'be**'nin yanında **Hübel** adını taktıkları bir put vardı, ikisi de onun yanında and içtiler, **Hübel**'i de kendilerine şâhit tuttular.

Câhiliyet devrinde müşrikler bir yolculuk yâhut harp veyâ barış yâhut nikâh murâd ettikleri zaman **Hübel**'e danışmadan ve hem onu, hem de etrâfında olan binbeşyüz putu o yapmak istedikleri işe şâhit tutmadan hiçbir şey yapmazlardı.

Sonra **Ömer** kılıcını kuşanıp, ok sadağını da omzuna yerleştirerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i aramak kastıyla yola çıktı. O sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Safâ** tepesinin altında bulunan **Erkam** *(Radıyallâhu Anh)*ın evinde müminlerle birlikte gizli halde **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdet etmekte ve Kur'ân okumaktaydılar.

Ömer onların bulunduğu eve gelince kapıyı çaldı, kapı aralığından bakan kişi onu kılıcını kuşanmış vaziyette görünce dehşete kapılarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e dönüp: "Yâ **Rasûlellâh! Ömer ibni Hattâb** kılcını kuşanmış vaziyette kapıda duruyor, onun niyeti mutlaka kan dökmek ve haysiyetleri rencide etmek" dedi.

O zaman **Hamza** *(Radıyallâhu Anh)*: "İzin ver ona girsin, eğer iyi niyetle girdiyse biz de ona iyi niyetimizi cömertçe sergileriz, yok eğer kötü bir arzuyla geldiyse onu kendi kılıcıyla katlederiz" dedi. Böylece **Ömer**'e girme izni verildi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu görür görmez:

«مَا اَنْتَ مُنْتَهِى يَا عُمَرُ! حَتّٰى يُنْزِلَ اللّٰهُ بِكَ قَارِعَةً.»

"Ey Ömer! Allâh sana büyük bir belâ indirinceye kadar sen bu şirkten vazgeçmeyecek misin?" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/369; İbnü İshâk, es-Sîre:1/63; İbnü Hişâm, es-Sîre:1/344; İbnü Kesîr, es-Sîre:2/36; İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:3/268-269; Hâkim, el-Müstedrek:3/84)* buyurduktan sonra pazusundan ve kılıcının bağından tutarak onu kuvvetlice salladı.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in heybetinden dolayı titremeye başlayan **Ömer** oturarak: "Kendisine dâvet etmekte olduğun İslâm'ı bana arz et" dedi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«تَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَاَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.»

"Bir olan Allâh'tan başka hiçbir ilâh bulunmadığına ve O'nun hiçbir ortağı olmadığına, Muhammed'in de O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şâhitlik edeceksin" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/369)* dedi. Bunu duyan **Ömer**:

"Allâh'tan başka hiçbir ilâh olmadığına ve senin Allâh'ın rasûlü olduğuna şehâdet ederim" deyince Müslümanlar öyle bir tekbir getirdi ki onun sesi **Mekke** sokaklarında işitildi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun göğsüne üç kere vurarak:

«اَللّٰهُمَّ أَخْرِجْ مَا فِى صَدْرِ عُمَرَ مِنْ غِلٍّ وَدَاءٍ وَأَبْدِلْهُ إِيمَانًا.»

"Ey Allâh! Ömer'in göğsünde bulunan kini ve hastalığı çıkar, onun yerine îman koy" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/368-369; Hâkim, el-Müstedrek:3/84)* diye duâda bulundu. İşte tam o anda **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)* inerek:

«يَا مُحَمَّدُ! لَقَدِ اسْتَبْشَرَ اَهْلُ السَّمَاءِ بِاِسْلَامِ عُمَرَ.»

Âyet: 64

"Yâ Muhammed! Ömer'in Müslüman olmasına gerçekten gök ehli de çok sevindi" dedi. *(İbni Mâce, Mukaddime:11, no:103, 1/39; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/370)*

O Müslüman olduğu zaman müşrikler: "Müslümanlar bu gün bizden intikamlarını aldı" dediler. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/368-369; İbnü İshâk, es-Sîre:1/63; İbnü Hişâm, es-Sîre:1/344; İbnü Kesîr, es-Sîre:2/36; İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:3/268-269)*

Ömer *(Radıyallâhu Anh)*a: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in seni **Fârûk** diye adlandırmasının sebebi nedir?" diye sorulduğunda o şöyle anlatmıştır: "Ben Müslüman olduğum zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbı gizli gizli ibâdet ediyorlardı. Ben:

«أَلَسْنَا عَلَى الْحَقِّ اِنْ مِتْنَا وَاِنْ حَيِينَا؟»

"Yâ Rasûlellâh! Biz ölsek de yaşasak da hak üzere değil miyiz?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«بَلٰى.»

"Tabî ki hak üzereyiz" buyurdu. O zaman ben:

«فَفِيمَ الْاِخْتِفَاءُ؟! وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا بَقِىَ مَجْلِسٌ كُنْتُ اَجْلِسُ فِيهِ بِالْكُفْرِ اِلَّا أَظْهَرْتُ فِيهِ الْاِسْلَامَ غَيْرَ هَائِبٍ وَلَا خَائِفٍ! وَاللّٰهِ لَا نَعْبُدُ اللّٰهَ سِرًّا بَعْدَ الْيَوْمِ.»

"Peki bu gizlenmek niye? Seni hak ile gönderen Allâh'a yemin olsun ki kâfir olarak oturduğum hiçbir meclis kalmayacak ki mutlaka ben o mecliste korkmadan ve çekinmeden İslâm'ı açıklayacağım. Vallâhi bugünden sonra Allâh'a gizli ibâdet etmeyeceğiz" dedim.

Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Müslümanlarla birlikte çıktı, ben de elimde kılıç olduğu halde **"Lâilâhe illâllâh Muhammedürrasûlüllâh"** diye nidâ ede ede Mescid'e girdik. Sonra **Kureyş**'e duyurtacak bir şekilde:

«كُلُّ مَنْ تَحَرَّكَ مِنْكُمْ لَاُمَكِّنَنَّ سَيْفِى مِنْهُ.»

"İçinizden kim kıpırdanırsa elbette kılıcımı onun bir tarafına yerleştireceğim" diye bağırdım. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve Müslümanlar tavaf ederlerken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in önünde yürüdüm, böylece onlar **Kâ'be**'nin etrâfında namaz kıldılar ve seslice Kur'ân okudular. Daha önce **Kâ'be**'nin yanında namaz kılmaya ve sesli Kur'ân okumaya imkân bulamıyorlardı. İşte o zaman **Allâh** benimle hak ve bâtıl arasını ayırdığı için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana **'Fârûk'** ismini taktı." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/369)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ:
«أَوَّلُ مَنْ جَهَرَ بِالْإِسْلَامِ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ.»

"İslâm'a girdiğini ilk olarak açıkça îlân etmiş olan kişi **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*dır" demiştir. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:10731, 9/230; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/370)*

Ömer *(Radıyallâhu Anh)* **Hakk** ism-i şerîfinin mazharı olması cihetiyle **Allâh** yolunda çok katı idi. Nitekim eserde:

«مَا تَرَكَ الْحَقُّ لِعُمَرَ مِنْ صَدِيقٍ.»

"Doğruluk(tan ayrılmaması) **Ömer'e dost bırakmadı"** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu-'l-beyân:3/370; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:2198, 2/257; Muhyiddîn ibni 'Arabî, el-Fütûhât:1/214)* diye vârid olmuştur.

(Şâir ne güzel söylemiştir:)

لَمَّا لَزِمْتُ النُّصْحَ وَالتَّحْقِيقَا لَمْ يَتْرُكَا لِي فِي الْوُجُودِ صَدِيقَا

"Ne zaman ki nasîhat etmeye ve hakka riâyete devâm ettim,
Bu ikisi varlık âleminde bana dost bırakmadılar."

İsmâ'îl ibni Hammâd ibni Ebî Hanîfe *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle anlatmıştır: "Bizim un öğütüp satan mel'ûn Râfızî (Şî'î) bir komşumuz vardı, onun iki katırı vardı ki birine **Ebû Bekr**, diğerine **Ömer** adını takmıştı. Bir gece iki katırdan biri saldırıp onu öldürdü. O zaman dedem **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*:

«اُنْظُرُوا فَإِنِّي أَخَالُ أَنَّ الْبَغْلَ الَّذِي اسْمُهُ عُمَرُ هُوَ الَّذِي رَمَحَهُ.»

"Bakın bakalım; ben öyle anlıyorum ki ona saldıran katırın adı **Ömer** olmalı" dedi. Araştırdıkları zaman işin öyle olduğu ortaya çıktı.

Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîletlerinden birini de kendisinden dinleyelim: "Bir kere umre yapmak için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den izin istediğimde bana izin verdi ve:

عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: اِسْتَأْذَنْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْعُمْرَةِ فَأَذِنَ لِي وَقَالَ: «لَا تَنْسَنَا يَا أُخَيَّ مِنْ دُعَائِكَ.» فَقَالَ كَلِمَةً مَا يَسُرُّنِي أَنَّ لِي بِهَا الدُّنْيَا.

Âyet: 64

"Kardeşciğim! Duâlarında bizi de unutma" buyurdu. Böylece bana öyle bir söz söylemiş oldu ki bunun yerine bütün dünyâ benim olsaydı beni o kadar sevindirmezdi." *(Ebû Dâvûd, Salât:358, no:1498, 2/647-648; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/370)*

Diğer bir rivâyette:

«مَا أُحِبُّ اَنَّ لِى بِقَوْلِهِ يَا أُخَىَّ مَا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ.»

"Bana söylemiş olduğu 'Ey kardeşciğim' sözünün yerine güneşin üzerine doğduğu her şey benim olsaydı istemezdim" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/370)* demiştir.

Übeyy ibni Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَوَّلُ مَنْ يُصَافِحُهُ الْحَقُّ عُمَرُ، وَأَوَّلُ مَنْ يُسَلِّمُ عَلَيْهِ، وَأَوَّلُ مَنْ يَأْخُذُ بِيَدِهِ فَيُدْخِلُهُ الْجَنَّةَ.»

"Hakkı (ilhâm ile görevli olan meleği)**n ilk musâfaha edeceği, kendisine ilk selâm vereceği ve** (kıyâmet günü) **elinden tutup** (peygamberlerden ve Ebû Bekr-i Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)*dan sonra) **cennete ilk girdireceği kişi Ömer'dir"** *(İbni Mâce, Mukaddime:11, no:104, 1/39; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/370)* buyurarak **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîletini beyan etmiştir.

Ukbe ibni Âmir *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَوْ كَانَ بَعْدِي نَبِيٌّ لَكَانَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ.»

"Benden sonra bir peygamber (gelecek) **olsaydı elbette o, Ömer ibni Hattâb olurdu"** *(Tirmizî, Menâkıb:18, no:3686, 5/619; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/370)* buyurdu.

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا لَهُ وَزِيرَانِ مِنْ أَهْلِ السَّمَاءِ وَوَزِيرَانِ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ؛ فَأَمَّا وَزِيرَايَ مِنْ أَهْلِ السَّمَاءِ فَجِبْرِيلُ وَمِيكَائِيلُ، وَأَمَّا وَزِيرَايَ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ فَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ.»

"Her bir peygamberin mutlaka gök ehlinden iki, yer ehlinden de iki vezîri vardır. Benim gök ehlinden olan iki vezîrim Cebrâîl ve Mîkâîl'dir. Yer ehlinden olan iki vezîrim ise Ebû Bekr ve Ömer'dir." *(Tirmizî, Menâkıb:16, no:3680, 6/56; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/370)*

Bu hadîs-i şerîften anlaşıldığı üzere; **Ebû Bekr** ve **Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in iki vezîri menzilesindeydiler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bütün işlerinde onlarla istişârede bulunurdu.

Allâh-u Te'âlâ'nın:

﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾

"İşler(in)**de onlarla istişâre yap"** *(Âl-i İmrân Sûresi:159)* âyet-i kerîmesi de onlar hakkında nâzil olmuştur.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّهُ قَدْ كَانَ فِيمَا مَضَى قَبْلَكُمْ مِنَ الْأُمَمِ مُحَدَّثُونَ، وَإِنَّهُ إِنْ كَانَ فِي أُمَّتِي هٰذِهِ مِنْهُمْ فَإِنَّهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ.»

"Şüphesiz ki sizden önce geçen ümmetlerde muhaddes (kendilerine ilhâm gelen) **kullar vardı. Eğer bu benim ümmetimde de varsa** (ki muhakkak vardır)**, işte o da Ömer ibni Hattâb'tır"** *(Buhârî, Enbiyâ:52, no:3282, 3/1279-1280; Müslim, Fezâilü's-sahâbe:2, no:2398, 4/1864)* buyurmuştur.

Hadîs-i şerîfte geçen "Muhaddes"; "Sanki Mele-i e'lâ (yüksek melek cemaati) kendisine haber vermiş gibi içine bir şey ilhâm edilen, kendisi de ferâsetiyle o şeyi haber veren, sonra da söylediği gibi çıkan kimse" demektir. Bu meretebe, evliyânın makamları içerisinde yüce bir derecedir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"**Eğer bu benim ümmetimde de varsa, işte o Ömer ibni Hattâb'tır"** sözüyle bir tereddüt murâd etmemiştir, çünkü onun ümmeti ümmetlerin en üstünüdür. Diğer ümmetlerde muhaddesler olduğuna göre bu ümmette evleviyetle vardır.

Demek ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* böylece **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîletini tekid mânâsını kastetmiştir. Nitekim: "Benim bir dostum varsa o da falancadır" diyen kimse o kişinin kâmil mânâda dostu olduğunu açıklamak istemiş olur, yoksa ondan başka dostu olmadığını kastetmiş olmaz.

Âyet: 64

Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîleti hakkında şöyle denilmiştir:

لَهُ فَضَائِلُ لَا تَخْفٰى عَلٰى اَحَدٍ اِلَّا عَلٰى اَحَدٍ لَا يَعْرِفُ الْقَمَرَا

"Onun öyle fazîletleri vardır ki hiçbir kimseye gizli kalmaz, Ancak o kimseye gizli kalır ki, o kameri de tanımaz."

Sa'd ibni Ebî Vakkās *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِيهًا يَا ابْنَ الْخَطَّابِ! وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا لَقِيَكَ الشَّيْطَانُ سَالِكًا فَجًّا قَطُّ إِلَّا سَلَكَ فَجًّا غَيْرَ فَجِّكَ.»

"Ey gidi İbni Hattâb! Canım (kudret) **elinde olan Zât'a yemin olsun ki; geniş bir yola girmiş olduğun halde şeytan sana ne zaman rastlasa mutlaka o senin yolundan başka yola girer"** *(Buhârî, Fedâilü's-sahâbe:5, no:3480, 3/1347; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/370)* buyurmuştur.

Hadîs-i şerîfte geçen "Fecc" kelimesi geniş yol mânâsındadır. Bu hadîs-i şerîfte **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın derecesinin yüksekliğine delil bulunmaktadır. Şöyle ki; **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* geniş bir yoldayken dahî şeytan onun girdiği yola sülûk etmeye güç yetiremiyorsa, diğer insanlara yaptığı gibi onun kan damarlarında da akabileceği nasıl tasavvur olunabilir?

Yine bu hadîs-i şerîfte **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın din husûsunda takındığı ciddî ve kuvvetli tutuma ve hâlinin mahzâ hak üzere devamlılık arzettiğine dâir bir delil mevcuttur. Rivâyete göre; **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* **Allâh-u Te'âlâ**'dan çok korkan, ölümü çok hatırlayan, uyarıldığında hemen tesirlenen çok hassas bir zattı.

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın yüzüğünün nakşında: «نِعْمَ الْقَادِرُ اَللّٰهُ.» **"Allâh ne güzel Kādir'dir"** yazılıydı.

Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın yüzüğünün nakşında: «كَفٰى بِالْمَوْتِ وَاعِظًا يَا عُمَرُ!» **"Ey Ömer! Vâiz olarak ölüm yeter"** yazılıydı.

Osmân *(Radıyallâhu Anh)*ın yüzüğünün nakşında: «اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ مُخْلِصًا.» **"Allâh'a ihlaslı bir şekilde îmân ettim"** yazılıydı.

Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın yüzüğünün nakşında: «اَلْمُلْكُ لِلّٰهِ.» **"Mülk Allâh'a âittir"** diye yazılıydı.

Ebû Ubeyde ibni'l-Cerrâh *(Radıyallâhu Anh)*ın yüzüğünün nakşında ise: «اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ.» **"Bütün hamdler Allâh'a mahsustur"** yazılıydı.

İşte bunlar bedene mensup olan zâhirî nakışlardır. Varlık nakşına gelince o, kişinin kendi öz zâtından ibârettir.

Farsça bir beyitte şöyle buyrulmuştur:

گَرَتْ صُورَتِ حَالْ بَدْ يَا نِكُوسْتْ نِگَارَنْدَهٔ دَسْتِ تَقْدِيرِ اُوسْتْ

"(Dünyâda) **senin hâlinin sûreti** (ve amellerinin şekli) **iyi ya da kötü** (her ne) **ise, O, Allâh-u Te'âlâ'nın takdîr elinin nakşıdır."** *(Sâ'dî Şîrâzî, Bûstân; bab:5, beyit:2635)*

Kudret kalemi ezelde her ne yazdıysa, elbette hiç hilâfsız o zuhûra gelir. *(Sûdî Efendi, Şerh-i Bûstân:2/173)*

Yine denilmiştir ki:

نَقْشِ مَسْتُورِی وُ مَسْتِی نَه بَدَسْتِ مَن وُ تُسْتْ آنْچه سُلْطَانِ اَزَلْ گُفْتْ بَكُنْ آنْ كَرْدَمْ

"Nâmusluluk – sarhoşluk (âbidlik, zâhidlik, fâsıklık, kalenderlik, dervişlik vesâire ilâ nihâye her şeyin) **nakşı** (yazılıp işlenmesi ezelî ve ebedîdir) **benim ve senin elinde değildir,**

Sultân-ı ezel (olan **Allâh-u Te'âlâ** ilm-i ezelîsinde bilmiş, takdir etmiş, nakşetmiş ve "Kün (ol)!" emriyle hitâb edip neye "Ol" dediyse o olmuştur, işte O bana) **"Yap!" diye ne buyurmuşsa onu yaptım."**

Yâni **Cenâb-ı Hakk**'ın murâd-ı İlâhîsi ve meşîet-i Rabbâniyesi üzere hareket ettim. *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/744)*

Allâh-u Te'âlâ'dan dileriz ki; kalp levhasında bulunan îmânımızın nakşını şek ve şüphe elinin temâsından muhâfaza eylesin.

Ey Rabbimiz! Bizi hidâyete eriştirdikten sonra kalplerimizi kaydırma, tarafından bize rahmetini bahşeyle. Şüphesiz ki karşılıksız bolca bağışlayan Vehhâb ancak Sensin. Sen bizi haklarında:

﴿اُولٰئِكَ كَتَبَ فِی قُلُوبِهِمُ الْاِيمَانَ﴾

"Allâh onların kalplerine îman yazmıştır" *(Mücâdele Sûresi:22)* buyurduğun îkan (yakînî îman) ehlinden eyle!

Âyet: 64

Hangi şeyi ki Senin cemâlinin kabzası nakşetmiştir, artık zaman uzasa da ve insanın ömrü ne kadar uzun olsa da o şeye Senin celâlinden gelecek bir mahv (silme) ârız olmaz.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'nın Rasûlüllâh (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)e, onu insanlardan koruyacağını vaad etmesi

﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾

"Ey Rasûl(-ü zî şân)**! Rabbinden sana indirilmiş olan** (hükümlerin tamâmın)**ı** (kimseden çekinmeden) **tebliğ et!**

Eğer (bunu) **yapmazsan, O'nun risâlet** (ve elçilik görevinden hiçbir)**ini** (yerine getirmiş ve) **ulaştırmış olmazsın.**

(Zîrâ sana vahyedilenlerden hiçbirinin îfâsı diğerinden aşağı tutulamaz. Sen bu vazîfeyi yerine getirirken elbette kâfirler sana zarar vermeye çalışacaklardır, fakat) **Allâh seni insanlar**(ın zararın)**dan koruyacaktır.**

Şüphesiz ki Allâh o kâfirler topluluğunu (senin hakkında düşündükleri hîleler husûsunda) **maksatlarına eriştirmeyecektir."** *(Mâide Sûresi:67)*

﴿ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِئَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (65)

(يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ) **Ey Nebiyy**(i zî şân)**!,** (حَرِّضِ) **teşvik et,** kimi? (الْمُؤْمِنِينَ) **inananları,** neye? (عَلَى الْقِتَالِ) **savaşa,** (إِنْ يَكُنْ) **eğer bulunursa,** kimden? (مِنْكُمْ) **sizden,** kim? (عِشْرُونَ) **yirmi** (kişi), öyle yirmi kişi ki, (صَابِرُونَ) **sabrediciler,** (يَغْلِبُوا) **gâlip gelirler,** kime? (مِائَتَيْنِ) **iki yüz** (kişiy)**e,** (وَإِنْ يَكُنْ) **eğer bulunursa,** kimden? (مِنْكُمْ) **sizden,** kim? (مِائَةٌ) **yüz** (kişi), (يَغْلِبُوا) **yenerler,** kimi? (أَلْفًا) **bin** (kişiy)**i,** kimden olan? (مِنَ الَّذِينَ) **o kimselerden ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** ne sebebiyle gâlip gelirler? (بِأَنَّهُمْ) **şu sebeple ki muhakkak onlar,** kimdir? (قَوْمٌ) **bir toplumdur,** öyle toplum ki, (لَا يَفْقَهُونَ) **iyice anlamazlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ey Nebiyy(-i zî şân)**! İnananları** (kâfirlerle) **savaşa teşvik et! İçinizden sabredici yirmi kişi bulunursa,** (onlardan) **iki yüz** (kişiy)**e gâlip gelirler. Sizden** (sabırlı) **yüz** (kişi) **bulunursa, o kâfir olmuş kimselerden bin** (kişiy)**i yenerler. Çünkü gerçekten onlar** (Allâh'tan yardım beklemedikleri için) **öyle** (basîretsiz) **bir toplumdurlar ki** (harp taktiğini) **iyice anlamazlar!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede hakîkî mânâda Kendisinin, sebepler mânâsında da müminlerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kâfî geldiklerini beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e müminleri cihâda teşvik etmesini emretmiştir. Zîrâ bütün âlem toplansa da **Allâh-u Te'âlâ**'nın yardımını tekeffül ettiği (üstlendiği) bir kişiye bir zarar veremeyecekleri bilindiği için artık cihat teklifini kabullenmek kolay gelmiştir.

"Beyzâvî, Hâzin, Nesefî, İbni Kesîr ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen "Tahrîz" kelimesi lügat mânâsı îtibârıyla 'Bir işi kolay ve süslü göstererek o işe son derece teşvik etmek' demektir. Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* düşmanlarla karşılaşan ashâbını cihâda son derece teşvik etmiştir, **Bedir** günü de böyle yapmıştır.

Âyet: 65

Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiği üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* harp öncesi yaptığı konuşmada **Allâh-u Te'âlâ**'ya hamd-ü senâda bulunduktan sonra:

«وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يُقَاتِلُهُمُ الْيَوْمَ رَجُلٌ فَيُقْتَلُ صَابِرًا مُحْتَسِبًا مُقْبِلًا غَيْرَ مُدْبِرٍ إِلَّا أَدْخَلَهُ اللهُ الْجَنَّةَ.»

"Canım (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki bugün onlarla kim savaşır da sabrederek ve sevâbını Allâh'tan bekleyerek, saldırarak ve kaçmayarak öldürülürse mutlaka Allâh-u Te'âlâ onu cennete girdirir"** *(İbni Abdilberr, et-Temhîd:24/99; İbni Hişâm, es-Sîre:1/627; İbni Hacer, el-İsâbe 3/31)* buyurarak, insanları cihatta sabra ve **Allâh**'ın rızâsını aramaya teşvik etmiş ve o gün şehit olana **Allâh**'ın cenneti vâcip kıldığını onlara haber vermiş, sonra da:

«قُومُوا اِلٰى جَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ.»

"Eni gökle yerler kadar (geniş) **olan cennete** (girmek için savaşa) **kalkın"** buyurmuştur. O sırada arkadaşları için hamur yoğuran **Umeyr ibni Humâm** *(Radıyallâhu Anh)* ayağa kalkıp: "Yâ **Rasûlellâh**! Eni göklerle yerler kadar olan cennet ha!" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«نَعَمْ.»

"Evet" buyurmuş, bu sefer o: "Çok iyi, çok iyi" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مَا يَحْمِلُكَ عَلٰى قَوْلِكَ بَخٍ بَخٍ.»

"Seni bu 'Çok iyi, çok iyi' sözünü söylemeye sevkeden ne oldu?" diye sorunca, o: "Bir şey olmadı yâ **Rasûlellâh**! Ancak o cennetin ehlinden olmam ümîdiyle söyledim" demiş, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

«فَإِنَّكَ مِنْ اَهْلِهَا.»

"Şüphesiz sen onun ehlindensin" buyurmuştur. Bunun üzerine **Umeyr** *(Radıyallâhu Anh)* torbasından biraz hurma çıkararak onları yemeye başlamış, sonra: "Ben bu hurmalarımı yiyene kadar (cennete gitmeden) yaşayacak olursam elbette çok uzun bir hayat olur" demiş sonra hemen hurmaları bırakıp kılıcını alarak müşriklere saldırmış ve şehit edilmiştir. *(Müslim, İmâret:41, no:1901, 3/1510; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/117)*

Böylece müminlerden müşriklere ilk saldıran **Umeyr** *(Radıyallâhu Anh)* olmuştur. Bu âyet-i kerîmede geçen: **"İçinizden sabırlı yirmi kişi bulunursa düşmanlarınızdan iki yüz kişiye gâlip gelirler, sizden yüz kişi bulunursa o kâfirlerden bin kişiye gâlip gelirler"** kavl-i şerîfinin zâhirî ifâdesi haber niteliğinde olsa da mânâsı emirdir.

Buna göre mânâ: "Sizden yirmi kişi harpte bulunduğu zaman düşmanlarla savaşırken iki yüz kişiye gâlip gelinceye kadar sabredip gayret etsinler" demektir. Zâten bir sonraki âyet-i kerîmede zikredilen: **"Şu anda Allâh sizden yükünüzü hafifletti"** kavl-i şerîfi de bu ifâdeden emir mânâsı kastedildiğine delâlet eder. Çünkü haberlere nesh gelmez, nesh ancak emirlere dâhil olur.

Böylece anlaşılmıştır ki; **Allâh-u Te'âlâ Bedir** günü bir Müslümana on kâfirle savaşmayı farz kılmış, sabretmeleri hâlinde de **Allâh-u Te'âlâ**'nın yardım ve desteğiyle gâlip geleceklerini vaad etmiş ve buna illet olarak da: (بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ) **"Şu sebeple ki onlar ince anlayış sâhibi olmayan bir toplumdur"** buyurmuştur ki bunun mânâsı:

"Müşrikler **Allâh**'ı ve âhiret gününü bilmeyen kimselerdir, bu yüzden sevap talebiyle veyâ azap korkusuyla savaşmazlar, onlar ancak tarafgirlik için kıtâl ederler. Bu yüzden de **Allâh** tarafından ancak rezillik ve rüsvaylığı hak ederler. Siz onlara karşı savaşta azimli ve sebatlı olursanız onlar size karşı direnemezler" demektir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; "Tahrîz"; insanın, başkasını bir şeyi yapmaya sevk ve teşvikte bulunması ve o işi yapmaması durumunda helâke yakın olacağını ona bildirmesidir. Bu mânâya göre âyet-i kerîme; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in teşviğine rağmen cihattan geri kalmaları durumunda müminlerin helâke çok yaklaşacaklarına işâret etmiş olur.

Teşviğin tesirli olması için teşvikte bulunan kişinin evvelâ kendisi o işe atılmalıdır. Bundan dolayı harp şiddetlendiği zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* düşmana ashabtan daha yakın mevzîde dururdu. Nitekim **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «كُنَّا إِذَا احْمَرَّ الْبَأْسُ وَلَقِيَ الْقَوْمُ الْقَوْمَ اتَّقَيْنَا بِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَا يَكُونُ مِنَّا أَحَدٌ أَدْنَى مِنَ الْقَوْمِ مِنْهُ.»

Âyet: 65

"Harp kızıştığında bir topluluk diğer toplulukla karşılaştığı zaman biz Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***i kendimize siper yaparak korunurduk. O zaman içimizde düşmana ondan daha yakın kimse bulunmazdı"** demiştir. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:1346, 2/453-454; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/370)*

Bu âyet-i kerîmede cihâdın faziletinin beyânı bulunmaktadır. Böyle olmasa cihat hakkında teşvik ve terğîb emredilmezdi.

Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَا أَعْمَالُ الْعِبَادِ كُلِّهِمْ عِنْدَ الْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِ اللهِ إِلَّا كَمَثَلِ خُطَّافٍ
أَخَذَ بِمِنْقَارِهِ مِنْ مَاءِ الْبَحْرِ.»

"Allâh yolunda cihad edenlere nispetle bütün kulların amelleri kırlangıcın, gagasıyla deniz suyundan aldığı miktar gibi (ehemmiyetsiz)**dir."** *(Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:6326, 4/104; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/371)*

Mısır Fâtihi *Yavuz* lakabıyla meşhûr **Sultan Selim Hân** *(Aleyhi Rahmetü'r-Rahmân)*, siyâsette olduğu gibi edebiyatta da yegâne idi. Hakîmâne sağlam fikirleriyle siyâset âleminde fermân buyurup Haydarâne cevelânına tüm dünya hayrân olurken, şiir vâdisinde de doru at gibi kamış kalemini istediği gibi oynatırdı.

İşte Farsça dîvânındaki bir beytinde ne güzel söylemiştir:

گَرْ لَشْكَرِ عَدُوْ بُوَدْ اَزْ قَافْ تَا بَقَافْ بِاللهْ كِه هِيچْ رُوىْ نَمِى تَابَمْ اَزْ مَصَافْ

چُونْ آفِتَابْ ظُلْمَتِ كُفْرْ اَزْ جِهَانْ بَرَمْ گَاهِى چُو صُبْحِ تِيغْ بِرُونْ آرَمْ اَزْ غِلَافْ

"Kāf'dan Kāf'a olsa da düşman askeri,
Ben savaştan hiç yüz çevirmem billâhi.

Küfrün karanlığını dünyâdan kaldırırım güneş gibi,
Kılıcımı çıkardığımda kınından doğduğu gibi sabah vakti!"

﴿ اَلْآنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِئَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (66)

(اَلْآنَ) **Şu anda,** (خَفَّفَ) **hafifletti,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** kimden? (عَنْكُمْ) **sizden,** daha, (وَعَلِمَ) **bildi,** neyi? (اَنَّ فِيكُمْ) **şüphesiz sizde vardır,** ne vardır? (ضَعْفًا) **bir zafiyet,** (فَاِنْ يَكُنْ) **eğer bulunursa,** kimden? (مِنْكُمْ) **sizden,** kim? (مِائَةٌ) **yüz** (kişi), öyle yüz kişi ki, (صَابِرَةٌ) **sabredici,** (يَغْلِبُوا) **gâlip gelirler,** kime? (مِائَتَيْنِ) **iki yüz** (kişiy)**e,** (وَاِنْ يَكُنْ) **eğer bulunursa,** kimden? (مِنْكُمْ) **sizden,** kim? (اَلْفٌ) **bin** (kişi), (يَغْلِبُوا) **gâlip gelirler,** kime? (اَلْفَيْنِ) **iki bin** (kişiy)**e,** neyle? (بِاِذْنِ اللّٰهِ) **Allâh'ın izniyle,** (وَاللّٰهُ) **zâten Allâh,** kimlerle berâberdir? (مَعَ الصَّابِرِينَ) **sabredenlerle berâberdir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Şu anda Allâh sizde gerçekten (sayı ve sağlık bakımından) **bir zâfiyet bulunduğunu bilmiş ve** (bir kişinin, on kişiye mukāvemet yükümlülüğü hakkında) **sizden hafifletme yapmıştır. Artık içinizden sabırlı** (ve dayanıklı) **yüz kişi bulunursa,** (onlardan) **iki yüz** (kişiy)**e gâlip gelirler. Ama aranızdan** (sabırlı) **bin** (kişi) **bulunursa, Allâh'ın izni** (ve desteği) **ile iki bin** (kişiy)**e gâlip gelirler. Zâten Allâh**(ın yardım ve desteği) **o sabredenlerle berâberdir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede bir Müslümanın harpte on kâfire karşı direnmesi gerektiğini beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede bu hükmü hafifleştirerek bir Müslümanın iki kâfire karşı direnmesi gerektiğini açıklamıştır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın: **'İçinizden sabreden yirmi kişi olursa iki yüz kişiye gâlip gelirler'** kavl-i şerîfi nâzil olunca bir kişinin on kişiden, on kişinin de iki yüz kişiden kaçmaması sahâbe-i kirâma farz kılındı. Fakat bu Müslümanlara ağır gelince:

"Şu anda Allâh sizde gerçekten (sayı ve sağlık bakımından) **bir zâfiyet bulunduğunu bilmiş ve** (bir kişinin, on kişiye mukāvemet yükümlülüğü hakkında) **sizden hafifletme yapmıştır.**

Âyet: 66

Artık içinizden sabırlı (ve dayanıklı) **yüz kişi bulunursa,** (onlardan) **iki yüz** (kişiy)**e gâlip gelirler. Ama aranızdan** (sabırlı) **bin** (kişi) **bulunursa, Allâh'ın izni** (ve desteği) **ile iki bin** (kişiy)**e gâlip gelirler"** meâlindeki bu âyet-i kerîme nâzil olarak o günden sonra yüz kişinin iki yüz kişiden kaçmaması farz kılındı.

Fakat **Allâh-u Te'âlâ** direnecekleri düşman sayısını noksanlaştırınca o nispette sabır güçlerini de eksik etti."

İbnü Şübrüme *(Radıyallâhu Anh)*: "Emr-i bilmârûf ve nehy-i anilmünkeri de bu hüküm üzere görüyorum. İki kişiyle karşılaşan onlara iyiliği emreder, üç kişiyseler emr-i bilmârûf yapıp yapmama husûsunda serbesttir" demiştir. *(Buhârî, no:4652, 4653; İbni Ebî Hâtim:5/1728; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4310; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:9/76; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/263; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:8107; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/193-194; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/67)*

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; sahâbeden biri: "Tahfîf hükmü nâzil olunca sabrın onda dokuzu kayboldu, ancak onda biri kaldı" demiştir. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** âyet-i kerîmenin sonunda: **"Allâh sabredenlerle berâberdir"** buyurarak sabra teşvikte bulunmuştur.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığına göre Müslümanlar düşmanlarının yarısı kadar oldukları zaman cihâdı terk edip kaçmaları câiz olmaz.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Üç kişiden kaçan firar etmiş (büyük bir günah işlemiş) olmaz. Ama iki kişiden kaçan muhakkak firar etmiş (kebâir günahlardan olan harpten kaçma yasağını işlemiş) olur" demiştir. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/371)*

Haddâdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu hüküm, Müslüman bir kişinin iki kâfirle savaşması için yeterli olacak silah ve kuvvete sâhip olması durumunda geçerlidir. Bu imkâna sâhip olmayan kişi kaçsa da onun hakkında firar hükmü sâbit olmaz.

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda</u>: (وَاللهُ مَعَ الصَّابِرِينَ) **"Allâh o sabredenlerle berâberdir"** buyrulmuştur ki bunun mânâsı: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın yardımı ve desteği sabreden kullarıyla berâber olduğuna göre artık onların düşmanlarına gâlip gelememeleri nasıl düşünülebilir?" demektir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin delâleti vechile, sabreden kişi zafere erer, çünkü sabır zaferin merkebidir.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

صَبْرُ و ظَفَرْ هَرْ دُو دُوسْتَانِ قَدِيمَنْدْ صَبْرْ كُنْ اَىْ دِلْ كِه بَعْدِ زَانْ ظَفَرْ آيَدْ

اَزْ چِمَنِ صَبْرْ رُخْ مَتَابْ كِه رُوزِى بَاغْ شَوَدْ سَبْزُ و شَاخِ گُلْ بَبَرْ آيَدْ

"Sabır ve zafer her ikisi kadîm (çok eski) **dostturlar,**
Sabret ey gönül ki ondan sonra zafer gelsin.

Sabır çimeninden yüzünü çevirme, zîrâ günün birinde,
(O) **yeşillik bahçe olur, çiçek dalları çıkar**
(meyve veren ağaçlar yetişir, gülistan hâline gelir)."

Sultan Selîm-i Evvel *(Rahimehüllâh)* şöyle demiştir:

سَلِيمِى خَصْمِ سِيَهْ دِلْ چِه دَانَدْ اِينْ حَالَتْ كِه اَزْ ظُهُورِ اِلٰهِيَسْتْ فَتْحِ لَشْكَرِ مَا

"(Ey) Selîm! Kara kalpli olan (câhil) **düşman ne bilir senin şu hâlini?**
Ki İlâhî yardımın zuhûrundandır askerimizin fetihleri!"

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiği üzere; âyet-i kerîmede geçen: (بِاِذْنِ اللهِ) **"Allâh'ın izniyle"** kavl-i şerîfi: "Gâlibiyet ve zafer sizin kuvvetinizle değildir. Çünkü siz zayıf kimselersiniz.

Bu ancak **Allâh**'ın ezelî hükmü ve yardımıyladır" demektir. Kuvvetli kimselere gelince ki onlar, **Muhammed** *(Aleyhisselâm)* ile birlikte bulunan ve kâfirlere karşı çok şiddetli davranan ashâbıdır. Onların tevekkülü, yakîni ve kalplerinin anlayışı kuvvetli olduğu için onlardan bir kişi yüz tâne düşmandan bile kaçmazlar.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve onunla birlikte bulunan kuvvetli îman sâhibi zevâtın hâli böyleceydi. **Abbâs ibni Abdilmuttalib** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Ben **Huneyn** günü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte bulundum, onun yanından hiç ayrılmadım, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* beyaz bir katırın yanında bulunuyordu. Müslümanlar ve kâfirler karşı karşıya gelince Müslümanlar arka dönüp kaçtılar.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* katırını kâfirlerin üzerine doğru sürdü, ben ise hızlı gitmesin diye **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in katırının gemini tutuyordum. O sırada **Ebû Süfyân** *(Radıyallâhu Anh)* da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in katırının üzengisini tutuyordu. İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve berâberindekiler kuvvet sâhibi ve sabırlı kimseler oldukları için kaçanlarla birlikte firar etmediler.

Âyet: 66

Sultan Selîm *(Rahimehüllâh)* şöyle demiştir:

سِیمُرْغِ جَانِ مَا کِه رَمِیدَسْتْ اَزْ دُو کَوْنْ مِنَّتْ خُدَایْرَا کِه بَجَانْ رَامِ مُصْطَفَاسْتْ

"İki âlemden de ürküp kaçan rûhumuzun Sîmorg (Anka kuş)**u, Allâh'a hamdolsun ki cân-u gönülden Mustafâ'ya râm** (itâatkâr) **oldu."**

"Fütûhât-ı Mekkiyye"nin vasiyetler kısmının tercemesinde şöyle zikredilmiştir: Âdemoğlu insâniyeti cihetiyle çekingen ve telaşlı bir mahlûktur. Ama îmânı cihetiyle kuvvetli, şecaatli ve atılgan bir mahlûktur.

Rivâyet olunduğuna göre; ashaptan birine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mısır**'a vâli olacağını vaad buyurmuş, o zâtın da aralarında bulunduğu ordu **Mısır** kalesini muhâsara ettikleri vakit o sahâbî diğer ashâba:

"Beni bir mancınığa koyun da kalenin içine fırlatın, ben orada onlarla kıtâl edip sonra kalenin kapılarını size açarım" demiş.

Sahâbe-i kirâm ona bu cesâretinin sebebini sordukları vakit: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana **Mısır**'a vâli olacağımı haber verdi, henüz vâli olmuş değilim, ama kesinlikle biliyorum ki vâli olmadan da ölmeyeceğim" diye cevap vermiş. İşte îman gücü böyle bir şeydir, yoksa mancınığa konulup savrulan birinin hâlinin ne olacağı mâlumdur. Demek ki müminin kalbi kalplerin en kuvvetlisidir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, duâlarından birinde:

«اَللّٰهُمَّ اِنِّی اَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّكِّ فِی الْحَقِّ بَعْدَ الْیَقِینِ، وَاَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّیْطَانِ الرَّجِیمِ، وَاَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ یَوْمِ الدِّینِ.»

"Ey Allâh! Şüphesiz inançtan sonra hak husûsunda şüpheye düşmekten Sana sığınırım. Kovulmuş şeytandan Sana sığınırım ve cezâ gününün şerrinden Sana sığınırım" *(Ebû Nu'aym, Târîh-u Isbahân:1/285; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/372)* diyerek **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığındığı vârid olmuştur.

Ulemâdan birisi şöyle demiştir: Amel, uzuvların **Allâh-u Te'âlâ**'ya teveccüh edip (yönelip) koşmasıdır, niyet ise kalplerin **Allâh-u Te'âlâ**'ya yönelip koşmasıdır. Buna göre kalp melik (hükümdâr), uzuvlar ise onun orduları hükmündedir.

Bir pâdişah orduları olmadan harbe giremeyeceği gibi, ordular da (başlarında bir) hükümdâr olmadan savaşamaz.

Âyet: 66

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'nın cihatta müminleri kâfirlere iki kat fazla göstererek müminlere yardım ettiği

﴿قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا ۭ فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَاُخْرٰى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَاْىَ الْعَيْنِ وَاللّٰهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهٖ مَنْ يَشَاءُ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِاُولِي الْاَبْصَارِ﴾

"(Ey sayılarının ve silahlarının çokluğuna aldanmış Yahudiler! Bedir günü muhârebe meydanında) **birbiriyle karşılaşmış olan** (mümin ve müşrik) **iki cemaatte sizin** (çok yakında yenik düşeceğinizi anlayabilmeniz) **için gerçekten büyük bir âyet vardı.**

(Rasûlüllah *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbından oluşan) **bir cemaat Allâh yolunda savaşıyor, kâfir olan diğer bir topluluk ise,** (açıkça) **göz görüşüyle onları kendilerinin** (bine yaklaşan sayılarının) **iki misli** (fazla olarak) **görüyorlardı. Allâh dilediğini yardımıyla destekler.**

İşte sana! Şüphesiz ki (Allâh'ın) **bu** (şekilde azı çok, çoğu ise az görünen bir hâle sokması)**nda, basîret** (ve isâbetli görüş)**lere sâhip olanlar için elbette pek büyük bir ibret vardır."** *(Âl-i İmrân Sûresi:13)*

Âyet: 67

﴿ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (67)

(مَا كَانَ) **Olamaz,** kim için? (لِنَبِيٍّ) **hiçbir peygamber için,** ne? (اَنْ يَكُونَ) **bulunması,** kim için? (لَـهُ) **onun için,** ne bulunması? (اَسْـرٰى) **esirler,** ne zamana kadar? (حَتّٰـى يُثْخِـنَ) (hak eden müşriklerden birçoğunu öldürerek) **ağırlık sağlayıncaya kadar,** nerede? (فِـي الْاَرْضِ) **yer**(yüzün)**de,** (تُرِيـدُونَ) **siz istemektesiniz,** neyi? (عَـرَضَ الدُّنْيَـا) **dünyânın geçici menfaatini,** (وَاللّٰهُ) **Allâh ise,** (يُرِيدُ) **murâd ediyor,** neyi? (اَلْاٰخِرَةَ) **âhireti,** (وَاللّٰهُ) **Allâh,** kimdir? (عَزِيزٌ) **Azîz'dir,** daha, (حَكِيمٌ) **Hakîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(İslâm'ı aziz kılmak üzere müşrikleri çokça öldürüp) **yer**(yüzün)**de ağırlık sağlamadıkça/*iyice güçlenmedikçe*/, hiçbir peygamber için** (kâfirleri harpte öldürmeyip,) **kendisine âit esirler** (hâlinde) **bulun**(durması ve İslâm'ın güçlenmesi için alacağı fidye mukâbili salmak üzere sakla)**ması** (doğru ve düzgün bir şey) **olamaz!**

Siz dünyânın geçici menfaatini istemektesiniz (bu yüzden Bedir muhârebesinde yakalanan esirleri öldürmeyip, fidye karşılığı salıvermesi husûsunda Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e istişâre vermektesiniz)**!**

Allâh ise âhiret (sevâbına nâiliyetinizi ve sizin elinizle dînini yüceltip, düşmanlarını kahretmey)**i murâd etmektedir**(, onun için kâfirleri çokça öldürmenizi emretmektedir).

Allâh (dostlarını düşmanlarına karşı gâlip etme gücüne sâhip bir) **Azîz'dir;** (her işinde olduğu gibi, dostlarına yaptığı bu sitemlerde de yegâne hikmet ve isâbet sâhibi bir) **Hakîm'dir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müminlere kolaylık dilediğini beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede **Bedir** esirlerini fidye mukâbilinde salmalarına karşı onlara sitem etmiştir.

"Kurtubî, Hâzin, İbni Kesîr, Süyûtî ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* ve diğer bâzı müfessirlerden naklolunduğuna göre "Bu âyet-i kerîme **Bedir** günü Müslümanlar azınlıktayken nâzil olmuş ve esirleri salmalarından dolayı onları azarlamıştır.

Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهُ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ﴾

"(İslâm'ı aziz kılmak üzere müşrikleri çokça öldürüp) **yer**(yüzün)**de ağırlık sağlamadıkça/*iyice güçlenmedikçe*/, hiçbir peygamber için** (kâfirleri harpte öldürmeyip,) **kendisine âit esirler** (hâlinde) **bulun**(durması ve İslâm'ın güçlenmesi için alacağı fidye mukābili salmak üzere sakla)**ması** (doğru ve düzgün bir şey) **olamaz"** buyurmuştur.

Ama Müslümanlar çoğalıp saltanatları güçlendikten sonra **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿فَإِذا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتّٰى إِذَا أَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتّٰى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا﴾

"(Hakka uyanla bâtılın peşine giden bir olmayacağına göre,) **öyleyse, o kâfir olmuş kimselerle** (harpte) **karşılaştığınız zaman, hemen o boyunları vurmakla** (meşgul olarak onları iyice vurun)**!**

Nihâyet onları (çokça öldürüp yaralayarak, bir daha harekete geçmelerine engel olacak şekilde) **ağırlaştırdığınız zaman, hemen** (esâret) **ip**(lerin)**i sıkıca bağlayın!**

Artık bundan sonra ya tam bir lütufla (davranarak canlarını bağışlarsınız)**, ya da iyi bir fidye almakla** (onları salarsınız)**!**

Tâ ki o (müşriklerin güç kaybına uğramaları netîcesinde onlarla yapılan) **harp**(ler)**,yüklerini** (ve silah gibi âletlerini) **bıraksın** (işte o zamana kadar onları öldürüp esir etmeye devâm edin)**"** *(Muhammed Sûresi:4)* buyurarak, esirler hakkında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve müminlere ihtiyar (seçim hakkı) verdi.

Bu durumda onlar isterlerse esirleri öldürebilecekler, isterlerse köle olarak kullanabilecekler, dilerlerse de fidye mukābilinde salabileceklerdir." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/271; İbni Ebî Hâtim:5/1732; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:6/323; Nehhâs, en-Nâsih, sh:472)*

Âyet: 67

Bedir'deki Esirler Hakkında Yaşanan Hâdiselerle Alâkalı Rivâyetler

Ebû Amr ibni'l-'Alâ *(Radıyallâhu Anh)*: "**Bedir** günü öldürülenler de yetmiş kişiydi, esir edilenler de yetmiş kişiydi" demiştir.

İbni Abbâs, İbni Müseyyeb *(Radıyallâhu Anhüm)* ve diğer bâzı zevâtın görüşleri de böyledir, sahih olan da budur, **"Sahîh-i Müslim"**de de böylece zikredilmiştir. *(Müslim, no:1763; İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:2/869, İbnü Abdilberr, ed-Dürer, sh:116; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/76)*

Beyhakî *(Rahimehullâh)*ın: "Esirler getirildiğinde başlarında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in âzatlısı **Şukrân** *(Radıyallâhu Anh)* bulunmaktaydı ve onlar kırk dokuz kişiydiler" *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/133)* şeklindeki rivâyeti sayım ânında hazır bulunanlar hakkındadır. Yoksa yetmiş kişi oldukları görüşünde ittifak vardır ve bu hususta hiçbir şüphe yoktur.

Enes *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: اِسْتَشَارَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّاسَ فِي الْأُسَارَى يَوْمَ بَدْرٍ فَقَالَ: «إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ أَمْكَنَكُمْ مِنْهُمْ.» قَالَ: فَقَامَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! اِضْرِبْ أَعْنَاقَهُمْ! قَالَ: فَأَعْرَضَ عَنْهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: ثُمَّ عَادَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ اللهَ قَدْ أَمْكَنَكُمْ مِنْهُمْ وَإِنَّمَا هُمْ إِخْوَانُكُمْ بِالْأَمْسِ.» قَالَ: فَقَامَ عُمَرُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! اِضْرِبْ أَعْنَاقَهُمْ! فَأَعْرَضَ عَنْهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: ثُمَّ عَادَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لِلنَّاسِ مِثْلَ ذٰلِكَ. فَقَامَ أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! نَرَى أَنْ تَعْفُوَ عَنْهُمْ وَتَقْبَلَ مِنْهُمُ الْفِدَاءَ. قَالَ: فَذَهَبَ عَنْ وَجْهِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا كَانَ فِيهِ مِنَ الْغَمِّ قَالَ: فَعَفَا عَنْهُمْ وَقَبِلَ مِنْهُمُ الْفِدَاءَ قَالَ: وَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ﴾

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** günü esirler hakkında insanlarla istişâre yaparak: **"Şüphesiz ki Allâh size onları yakalama imkânı verdi"** buyurunca **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* kalkarak:

"Yâ **Rasûlellâh**! Boyunlarını vur" dedi. Fakat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun bu fikrinden yüz çevirdi.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tekrar mevzûya dönerek: **"Ey insanlar! Şüphesiz ki Allâh size onları yakalama imkânı verdi, hâlbuki onlar daha dün sizin kardeşlerinizdi"** buyurunca **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* yine kalkarak: "Yâ **Rasûlellâh**! Boyunlarını vur" dedi. Fakat yine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun bu fikrinden yüz çevirdi.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tekrar mevzûya dönerek insanlara aynı sözü söyledi. Bu sefer **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* kalkarak:

"Senin onları bağışlamanı ve onlardan fidye kabul etmeni uygun görüyoruz" deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yüzündeki keder eseri kayboldu ve bu istişâre üzerine esirleri bağışlayarak onlardan fidyelerini kabul etti. Fakat **Allâh-u Te'âlâ** bu ve bir sonraki âyet-i kerîmeyi indirerek bu işten râzı olmadığını beyân etti. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:13555, 21/180-181; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/119; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/197)*

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا تَقُولُونَ فِي هٰؤُلَاءِ الْأَسْرٰى؟» قَالَ: فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ يَا رَسُولَ اللهِ! قَوْمُكَ وَأَهْلُكَ اسْتَبْقِهِمْ وَاسْتَأْنِ بِهِمْ لَعَلَّ اللهَ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ قَالَ: وَقَالَ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَخْرَجُوكَ وَكَذَّبُوكَ قَرِّبْهُمْ فَاضْرِبْ أَعْنَاقَهُمْ قَالَ: وَقَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ رَوَاحَةَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أُنْظُرْ وَادِيًا كَثِيرَ الْحَطَبِ فَأَدْخِلْهُمْ فِيهِ ثُمَّ أَضْرِمْ عَلَيْهِمْ نَارًا قَالَ: فَقَالَ الْعَبَّاسُ قَطَعْتَ رَحِمَكَ قَالَ: فَدَخَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِمْ شَيْئًا قَالَ: فَقَالَ نَاسٌ يَأْخُذُ بِقَوْلِ أَبِي بَكْرٍ وَقَالَ نَاسٌ يَأْخُذُ بِقَوْلِ عُمَرَ وَقَالَ نَاسٌ يَأْخُذُ بِقَوْلِ عَبْدِ اللهِ بْنِ رَوَاحَةَ قَالَ: فَخَرَجَ عَلَيْهِمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «إِنَّ اللهَ لَيُلِينُ قُلُوبَ رِجَالٍ فِيهِ حَتّٰى تَكُونَ أَلْيَنَ مِنَ اللَّبَنِ وَإِنَّ اللهَ لَيَشُدُّ قُلُوبَ رِجَالٍ فِيهِ حَتّٰى تَكُونَ أَشَدَّ مِنَ الْحِجَارَةِ وَإِنَّ مَثَلَكَ يَا أَبَا بَكْرٍ! كَمَثَلِ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: ﴿مَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ وَمَثَلُكَ يَا أَبَا بَكْرٍ! كَمَثَلِ عِيسٰى قَالَ: ﴿إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ وَإِنَّ مَثَلَكَ يَا عُمَرُ! كَمَثَلِ نُوحٍ قَالَ: ﴿رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾ وَإِنَّ مَثَلَكَ يَا عُمَرُ! كَمَثَلِ مُوسٰى

Âyet: 67

قَالَ: ﴿رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ﴾. أَنْتُمْ عَالَةٌ فَلَا يَنْفَلِتَنَّ مِنْهُمْ أَحَدٌ إِلَّا بِفِدَاءٍ أَوْ ضَرْبَةِ عُنُقٍ قَالَ: عَبْدُ اللهِ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِلَّا سَهْلَ ابْنَ بَيْضَاءَ فَإِنِّي قَدْ سَمِعْتُهُ يَذْكُرُ الْإِسْلَامَ قَالَ: فَسَكَتَ قَالَ: فَمَا رَأَيْتُنِي فِي يَوْمٍ أَخْوَفَ أَنْ تَقَعَ عَلَيَّ حِجَارَةٌ مِنَ السَّمَاءِ فِي ذٰلِكَ الْيَوْمِ حَتَّى قَالَ: إِلَّا سَهْلَ ابْنَ بَيْضَاءَ قَالَ: فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرٰى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللهُ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَ وَاللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ إِلَى قَوْلِهِ ﴿لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

"**Bedir** günü olduğu zaman aralarında **Abbâs**'ın da bulunduğu esirler getirildi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Esirler hakkında ne diyorsunuz?'** diye sorunca **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*: 'Yâ **Rasûlellâh**! Bunlar senin kavmin ve âilen, bunları bırak ve beklet, ola ki **Allâh** onlara tevbe nasip eder' dedi. O zaman **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: 'Yâ **Rasûlellâh**! Onlar seni (vatanından) çıkardılar ve seni yalanladılar. Onları yaklaştır da boyunlarını vur' dedi.

Bu sefer **Abdullâh ibni Revâha** *(Radıyallâhu Anh)*: 'Yâ **Rasûlellâh**! Odunu bol bir vâdi bak, sonra onları oraya sok, sonra üzerlerine ateşi tutuştur' deyince o sırada onun bu sözünü duymakta olan **Abbâs**: 'Sıla-i rahmini (akrabâlık bağlarını) kestin' dedi.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara hiçbir cevap vermeden (çadırına) girdi. Birtakım insanlar: '**Ebû Bekr**'in görüşünü alacak' dediler. Diğer bir kısmı: '**Ömer**'in kavliyle hükmedecek' dediler. Bâzıları da: '**Abdullâh ibni Revâha**'nın sözünü tutacak' dediler. Derken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların yanına çıktı ve:

'Şüphesiz ki Allâh birtakım insanların kalplerini Kendi yolunda o kadar yumuşatır ki artık onlar sütten daha yumuşak olur. Yine muhakkak ki Allâh birtakım erlerin kalplerin Kendi yolunda o kadar katılaştırır ki artık onlar taştan daha katı olur.

Ey Ebâ Bekr! Senin hâlin: 'Kim bana uyarsa gerçekten o bendendir, bana isyân edeni ise Sen çok bağışlayıcısın, çok acıyıcısın' diyen İbrâhîm *(Aleyhisselâm)***a benzer. Yâ Ebâ Bekr! Yine senin durumun: 'Onlara azap edeceksen şüphesiz onlar Senin kullarındır, eğer onları affedersen Azîz de, Hakîm de ancak Sensin' diyen Îsâ** *(Aleyhisselâm)***ın hâline benzer.**

Ey Ömer senin de hâlin: 'Ey Rabbim! Kürre-i arzda kâfirlerden ev-bark kuran bir fert bırakma' diyen Nûh *(Aleyhisselâm)***a benzer. Ey Ömer! Senin durumun: 'Ey Rabbimiz! Onların** (Sana isyan yolunda kullandıkları bu) **mallarını helâk et! Kalpleri üzerine de** (öyle bir sağlam mühür vurarak) **bağlama yap ki/*kalplerini katılaştır ki*/ artık onlar o pek acı veren** (boğulma) **azâbı**(nı) **görünceye kadar îmân edemesinler' diyen Mûsâ** *(Aleyhisselâm)***a benzer.**

Siz fakir kimselersiniz, onlardan hiçbiri ya fidye vermeden ya da boynu vurulmadan sakın sizden kaçamasın' buyurdu.

O zaman ben (İbni Mes'ûd): 'Ancak **Sehl ibni Beyzâ** müstesnâ olsun, çünkü ben onu İslâm'dan bahsederken işitmiştim' deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sükût etti. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **'Sehl ibni Beyzâ müstesnâ'** buyuruncaya kadar gökten kafama taş düşecek diye o gün korktuğum kadar hiçbir gün korktuğumu görmedim. İşte bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** bu ve bir sonraki:

"**Yer**(yüzün)**de ağırlık sağlamadıkça/*iyice güçlenmedikçe*/, hiçbir peygamber için kendisine âit esirler** (hâlinde) **bulunması olamaz! Siz dünyânın geçici menfaatini istemektesiniz! Allâh ise âhireti murâd etmektedir. Allâh Azîz'dir; Hakîm'dir. Allâh'tan** (size azap etmeyeceğine dâir) **bir yazı geçmiş bulunmasaydı, aldığınız şeyler hakkında pek büyük bir azap elbette size dokunacaktı"** âyet-i kerîmelerini inzâl buyurdu." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:3632-3634, 6/138-143; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:12/417, 14/370-372; Tirmizî, no:1714, 3084; İbnü Ebî Hâtim:5/1731; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:10257, 10259, 10260; Hâkim, el-Müstedrek:3/21-22; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:3/138; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/198-199; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/119-120; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/73)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** esirleri hakkında **Ebû Bekr** ve **Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* ile istişâre yapınca **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Rasûlellâh**! Fidye al da kavmini sağ bırak" dedi. **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* ise: "Yâ **Rasûlellâh**! Onları öldür" dedi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: اِسْتَشَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي أُسَارَى بَدْرٍ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: يَا رَسُولَ اللهِ! اِسْتَبْقِ قَوْمَكَ وَخُذِ الْفِدَاءَ. وَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: يَا رَسُولَ اللهِ! اُقْتُلْهُمْ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَوِ اجْتَمَعْتُمَا مَا عَصَيْتُكُمَا، فَأَنْزَلَ اللهُ: ﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى﴾ اَلْآيَةَ...»

Âyet: 67

"Siz görüş birliğine varsaydınız size karşı gelmezdim" buyurunca **Allâh-u Te'âlâ**: **"Yer**(yüzün)**de iyice güçlenmedikçe, hiçbir peygamber için kendisine âit esirler bulunması olamaz"** âyet-i kerîmesini indirdi. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/200)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Bedir** günü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* esirler hakkında ashâba:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فِي الأُسَارَى يَوْمَ بَدْرٍ: «إِنْ شِئْتُمْ قَتَلْتُمُوهُمْ وَإِنْ شِئْتُمْ فَادَيْتُمُوهُمْ وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِالْفِدَاءِ، وَاسْتُشْهِدَ مِنْكُمْ بِعِدَّتِهِمْ.» فَكَانَ آخِرُ السَّبْعِينَ ثَابِتَ بْنَ قَيْسٍ، اُسْتُشْهِدَ بِالْيَمَامَةِ.

"İsterseniz onları öldürürsünüz, dilerseniz fidye alıp salarsanız ve o fidye ile faydalanırsınız, ama onlar sayısınca sonra şehit verirsiniz" buyurdu. Onlar fidye alıp şehit vermeyi kabul edince daha sonra Müslümanlardan yetmiş kişi şehit oldu. Bu yetmiş şehidin en sonuncusu **Sâbit ibni Kays** *(Radıyallâhu Anh)* idi ki o da **Yemâme**'de şehit edildi. *(Hâkim, el-Müstedrek:2/140; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:6/321; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/373; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/200)*

Ubeyde *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)* **Bedir** günü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına inerek:

عَنْ عُبَيْدَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: نَزَلَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ فَقَالَ: «إِنَّ رَبَّكَ يُخَيِّرُكَ؛ إِنْ شِئْتَ أَنْ تَقْتُلَ هٰؤُلَاءِ الْأُسَارَى، وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تُفَادِيَ بِهِمْ وَتُقْتَلَ مِنْ أَصْحَابِكَ مِثْلُهُمْ.» فَاسْتَشَارَ أَصْحَابَهُ فَقَالُوا: نُفَادِيهِمْ وَنَتَقَوَّى بِهِمْ وَيُكْرِمُ اللهُ بِالشَّهَادَةِ مَنْ يَشَاءُ.

"Şüphesiz Rabbin seni muhayyer bırakıyor, dilersen bu esirleri öldürürsün, istersen de fidye mukābili onları salarsın, ama sonra senin ashâbından onlar kadar öldürülür" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ashâbıyla istişârede bulundu.

Onlar da: "Biz fidye alalım, onlarla kuvvet bulalım, sonra **Allâh** dilediğine şehâdet ikrâm eder" dediler. *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:9402, 5/209-210; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/200)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Bekr** ve **Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya şöyle buyurdu:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: «أَلَا أُخْبِرُكُمَا بِمِثْلِكُمَا فِي الْمَلَائِكَةِ وَمِثْلِكُمَا فِي الْأَنْبِيَاءِ؛ مَثَلُكَ يَا أَبَا بَكْرٍ فِي الْمَلَائِكَةِ كَمَثَلِ مِيكَائِيلَ يَنْزِلُ بِالرَّحْمَةِ، وَمَثَلُكَ فِي الْأَنْبِيَاءِ مَثَلُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: ﴿فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾، وَمَثَلُكَ يَا عُمَرُ فِي الْمَلَائِكَةِ مَثَلُ جِبْرِيلَ يَنْزِلُ بِالشِّدَّةِ وَالْبَأْسِ وَالنِّقْمَةِ عَلَى أَعْدَاءِ اللهِ، وَمَثَلُكَ فِي الْأَنْبِيَاءِ مَثَلُ نُوحٍ قَالَ: ﴿رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾»

"Ben size ikinizin melekler arasında kime benzediğinizi, peygamberler arasında da kime benzediğinizi haber vereyim mi? Ey Ebâ Bekr! Senin melekler arasındaki durumun rahmetler indiren Mîkâîl *(Aleyhisselâm)***ın hâline benzer, peygamberler içindeki hâlin ise: 'Kim bana uyarsa gerçekten o bendendir, bana isyân edeni ise Sen çok bağışlayıcısın, çok acıyıcısın' diyen İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)***a benzer.**

Ey Ömer! Senin de melekler arasındaki hâlin, Allâh'ın düşmanlarına karşı azap, zorluk ve şiddet indiren Cibrîl'e benzer. Peygamberler arasındaki durumun ise: 'Ey Rabbim! Kürre-i arzda kâfirlerden ev-bark kuran bir fert bırakma' diyen Nûh *(Aleyhisselâm)* **gibidir."** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/201)*

Bedir Esirleri Arasında Bulunan Abbâs *(Radıyallâhu Anh)* Hakkındaki Rivâyetler

Ali *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Abbâs**'ı esir alan **Ebü'l-Yeser** iri yarı biri değildi, **Abbâs** ise çok cüsseli biriydi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«يَا اَبَا الْيَسَرِ! كَيْفَ أَسَرْتَ الْعَبَّاسَ؟»

"Yâ Ebe'l-Yeser! Abbâs'ı nasıl esir aldın?" diye sorunca o: "Yâ **Rasûlellâh**! Onu esir alacağım zaman daha önce de, daha sonra da hiç görmediğim şu şekilde ve şu görüntüde biri bana yardım etti" dedi.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«لَقَدْ أَعَانَكَ عَلَيْهِ مَلَكٌ كَرِيمٌ.»

"Gerçekten sana onu yakalaman için çok değerli bir melek yardım etti" buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:3310, 5/334; İbni Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ, 4/12; Taberî, et-Târîh:2/463; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/142; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/30)*

Âyet: 67

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا: قَالَ: لَمَّا أُسِرَ الْأُسَارٰى يَوْمَ بَدْرٍ أُسِرَ الْعَبَّاسُ فِيمَنْ أُسِرَ، أَسَرَهُ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ وَقَدْ وَعَدَتْهُ الْأَنْصَارُ أَنْ يَقْتُلُوهُ، فَبَلَغَ ذٰلِكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «لَمْ أَنَمِ اللَّيْلَةَ مِنْ أَجْلِ عَمِّيَ الْعَبَّاسِ، وَقَدْ زَعَمَتِ الْأَنْصَارُ أَنَّهُمْ قَاتِلُوهُ.» فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: فَأَتِيهِمْ؟ قَالَ: «نَعَمْ.» فَأَتٰى عُمَرُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ الْأَنْصَارَ فَقَالَ لَهُمْ: أَرْسِلُوا الْعَبَّاسَ. فَقَالُوا: لَا وَاللهِ لَا نُرْسِلُهُ. فَقَالَ لَهُمْ عُمَرُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: فَإِنْ كَانَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رِضًا؟ قَالُوا: فَإِنْ كَانَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رِضًا فَخُذْهُ. فَأَخَذَهُ عُمَرُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ، فَلَمَّا صَارَ فِي يَدِهِ قَالَ لَهُ: يَا عَبَّاسُ! أَسْلِمْ فَوَاللهِ لَأَنْ تُسْلِمَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ يُسْلِمَ الْخَطَّابُ، وَمَا ذَاكَ إِلَّا لِمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْجِبُهُ إِسْلَامُكَ. قَالَ: فَاسْتَشَارَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَا بَكْرٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: عَشِيرَتُكَ فَأَرْسِلْهُمْ، فَاسْتَشَارَ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ فَقَالَ: اُقْتُلْهُمْ. فَفَادَاهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَنْزَلَ اللهُ: ﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرٰى﴾ اَلاٰيَةَ.

Bedir günü esirler yakalanınca, yakalananlar arasında **Abbâs** da esir edildi. Onu ensârdan biri esir etmişti. Ensâr onu öldürmekle tehdit etmişti. Bu haber **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ulaşınca:

"Amcam Abbâs yüzünden bütün gece uyumadım, ensâr onu öldüreceklerini iddiâ etmişler" buyurdu. O zaman **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: "Gidip onlarla konuşayım mı?" deyince: **"Olur"** buyurdu. Sonra **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* ensârın yanına gelerek onlara: "**Abbâs**'ı salıverin" dedi. Onlar da: "Hayır! Vallâhi onu bırakmayız" dediler. Bu sefer **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: "Peki ya **Rasûlüllâh** böyle istiyorsa?" deyince onlar: "**Rasûlüllâh** öyle istiyorsa onu al götür" dediler.

Ömer *(Radıyallâhu Anh)* da onu aldı. O onun eline düşünce kendisine: "Ey **Abbâs**! Vallâhi senin Müslüman olman (babam) **Hattâb**'ın Müslüman olmasından bana daha sevgilidir, bu ise sâdece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in senin Müslüman olmandan hoşlanacağını bildiğim içindir" dedi.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Bekr** ile istişâre yapınca o: "Onlar senin akrabâlarındır, onları salıver" dedi.

Ömer *(Radıyallâhu Anh)* ile istişâre yapınca o: "Onları öldür" dedi. Fakat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onları fidye mukābili salınca **Allâh-u Te'âlâ**: **"Yer**(yüzün)**de iyice güçlenmedikçe, hiçbir peygamber için kendisine âit esirler bulunması olamaz"** âyet-i kerîmesini indirdi. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/202; Hâkim, el-Müstedrek:2/329)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ) **"Siz dünyânın geçici menfaatini istemektesiniz, Allâh ise âhireti murâd etmektedir"** kavl-i şerîfi: "Siz dünyânın geçici menfaatini istemektesiniz bu yüzden **Bedir** muhârebesinde yakalanan esirleri öldürmeyip, fidye karşılığı salıvermesi husûsunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e istişâre vermektesiniz! **Allâh** ise âhiret sevâbına nâiliyetinizi ve sizin elinizle dînini yüceltip, düşmanlarını kahretmeyi murâd etmektedir, onun için kâfirleri çokça öldürmenizi emretmektedir" şeklinde tefsir edilmiştir.

Câbir ibni Zeyd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Herhangi bir kimse **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsını kastederek bir iş yapar da, sonra ona mukābil bir dünyâ menfaati alırsa, o amelinden nasîbi ancak o aldığı şey olur." *(İbni Ebî Hâtim:5/1733; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/205)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Bizim dünyâyı sevmemiz dışında kendi adımıza korktuğumuz hiçbir günahımız olmasaydı bile yine de bu korkumuz yerinde olurdu, çünkü **Allâh-u Te'âlâ**: 'Siz dünyâ menfaati istiyorsunuz, **Allâh** ise âhireti murâd ediyor' buyurmaktadır. O halde siz de **Allâh-u Te'âlâ**'nın murâd ettiği şeyi isteyin."*(İbni Ebî Hâtim:5/1733; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/205)*

"Rûhu'l-beyân ve Âlûsî" tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede dünyâ malı hakkında **"'Araz"** tâbirinin kullanılmasının sebebi, dünyâ malının sebâtı olmadığındandır.

Dünyânın menfaatleri sürekli olmadığı için bir zamanlığına ârız olup sonra zâil olan bir metâ kabul edilmiştir.

Nitekim **Şeddâd ibni Evs** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ شَدَّادِ بن أَوْسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:«أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ الدُّنْيَا عَرَضٌ حَاضِرٌ يَأْكُلُ مِنْهَا الْبَرُّ وَالْفَاجِرُ.»

Âyet: 67

"Ey insanlar! Dünyâ iyi ve kötü herkesin kendisinden yemekte olduğu hazır olan (şimdi mevcut olup bir zaman sonra sebâtı olmayan) **bir araz** (eşyâ)**dır"** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:7158, 7/288; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/33)* buyurmuştur.

Âyet-i kerîmede geçen hitap genel mânâda ashâb içindir, yoksa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve ashâbın ileri gelenlerine yönelik değildir. Zîrâ **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın maksadı, esirlerden alınacak mal gücüyle dîni azîz etmek ve esirlerin hidâyeti için fırsat tanımaktan ibâretti, yoksa dünyâ malı değildi.

Bu cümle-i celîlenin işâreti vechile; müşrik esirlerden fidye almak, dünyâya rağbet anlamı taşıdığı için hiçbir zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve sâir enbiyânın ahlâkından olmamıştır.

Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in güzel âdeti dünyâdan dâimâ uzak kalmak olmuştur.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre; bir defâsında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir hasır üzerinde yatıyorken yanağında hasırın izi belirmişti.

O sırada yanına giren **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Nebiyyallâh**! Kendine bundan daha yumuşak bir yatak edinsen olmaz mı?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَيْهِ عُمَرُ وَهُوَ عَلَى حَصِيرٍ قَدْ أَثَّرَ فِي جَنْبِهِ فَقَالَ: يَا نَبِيَّ اللهِ! لَوِ اتَّخَذْتَ فِرَاشًا أَوْثَرَ مِنْ هٰذَا فَقَالَ: «مَا لِي وَلِلدُّنْيَا مَا مَثَلِي وَمَثَلُ الدُّنْيَا إِلَّا كَرَاكِبٍ سَارَ فِي يَوْمٍ صَائِفٍ فَاسْتَظَلَّ تَحْتَ شَجَرَةٍ سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ ثُمَّ رَاحَ وَتَرَكَهَا.»

"Benim dünyâ ile ne işim olur? Benim dünyâ ile olan durumum, sıcak bir günde yolculuk yapan, sonra gündüzleyin bir ağacın altında bir saat gölgelenip daha sonra da onu bırakıp giden bir atlının hâlinden başka bir şey olamaz" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:2744, 4/473-474)* buyurmuştur.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

كِينْ جِهَانْ جِيفَه اسْت ومُرْدَار و رَخِيصْ بَرْ چَنِينْ مُرْدَارْ چُونْ بَاشَمْ حَرِيصْ

"Bu dünyâ leşdir, murdardır, değersizdir,
Böylesi bir murdara niye düşkün olayım?!"

Sa'dî Çelebî el-Müftî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; cümle-i celîlede geçen: **"Allâh ise âhireti murâd ediyor"** kavl-i şerîfinde geçen "İrâde", "Rızâ" mânâsındadır. Yâni: "**Allâh-u Te'âlâ** sizin âhireti istemenizden râzı olur" demektir. Yoksa burada Ehl-i Sünnet'in mezhebinin hilâfına:

"**Allâh** sizin âhireti istemenizi istiyor ama siz böyle istemiyorsunuz" diye bir mânâ çıkarılarak: "Bu âyet-i kerîme **Allâh-u Te'âlâ**'nın murâdının hâsıl olmadığına delâlet ediyor" denilemez.

"Beyzâvî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiği üzere; ulemâdan bir kısmının beyânına göre; bu âyet-i kerîme enbiyânın müctehid olduğuna yâni kendilerine bir vahiy gelmediği zaman peygamberlerin ictihad edebilme yetkisine sâhip olduklarına delâlet etmektedir. Çünkü bu âyet-i kerîmede geçen itâb (nazlı sitem), vahiyden sâdır olan bir mesele hakkında vârid olmayacağı gibi, doğru olan bir fetvâda da söz konusu olamaz.

Demek ki bir ictihad hatâsı vukû bulmuştur ki böyle bir itâb sâdır olmuştur. Ancak şu bilinmelidir ki, peygamberler hatâ üzere bırakılmazlar, bilakis mutlak sûrette doğru hüküm husûsunda uyarılırlar.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; enbiyâ *(Aleyhimüsselâm)*ın bâzı kere (kendilerine vahiy gelmediği bir konuda) ictihatta bulunduklarına fakat sonradan vahyin o ictihâdın hilâfına gelebildiğine ama kendilerinin o hatâ üzere bırakılmayıp mutlaka uyarıldıklarına dâir bu âyet-i kerîmeden delil alınmıştır.

Bu bahsin geniş îzâhı usul kitaplarındadır. Lâkin burada bir husus kalmıştır ki o da şudur: "İctihatta bulunup hatâ eden kimseye bir ecir, ictihâdında isâbetli olana ise iki ecirden başlayarak on sevâba kadar varan mükâfatlar vardır."

"Hâzin ve **Kurtubî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; peygamberlerin ısmeti (günahsızlığı) hakkında taan edenler (ileri geri konuşanlar) bu âyet-i kerîmeyi birkaç yönden delil göstermişler ve: "Bu âyet-i kerîme sarih beyânıyla esir almayı nehyetmişken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** günü bunu yaptı.

İkinci olarak; **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve kavmine **Bedir** günü müşrikleri katletmesini emretmişken onlar bu katli yapmayıp esir alarak bir günah işlediler.

Âyet: 67

Ayrıca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* haram olan fidye alma hükmüne kāil olmuştur ki bu da bir günahtır. Son olarak; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve **Ebû Bekr** fidye aldıkları çin kendilerine azâbın çok yaklaştığından korkarak oturup ağladılar" demişlerdir.

Birinci şüpheye şöyle cevap verilmiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın: **"Bir peygamber için yeryüzünde çok** (müşrik) **kan**(ı) **akıtmadıkça esir alması câiz olmaz"** kavl-i şerîfi, yeryüzünde çok kan akıtarak müşrikleri güzçsüz kılma şartıyla esir almanın meşrû olduğuna delâlet etmektedir. Müşriklerin ileri gelenlerinden yetmiş kişinin **Bedir**'de katledilmesiyle "İhsân" şartı yerine gelmiştir. Yeryüzünde ishânda bulunmak için bütün insanları öldürmek gerekmemektedir.

Dolayısıyla âyet-i kerîme ishân hâsıl olduktan sonra esir almanın cevâzına delâlet etmiştir."

İkinci îtirâza cevap: "Öldürme emri sahâbe-i kirâma müteveccihtir. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kâfirleri bizzat öldürmekle emrolunmadığına dâir Müslümanların icmâı vardır.

Hâl böyle olunca ortada bir günah olduğu düşünülse bile bu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den değil sahâbeden sâdır olmuş kabul edilir" şeklinde açıklanmıştır.

Ayrıca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Nadr** ve **Ukbe** gibi birtakım azılı kâfirleri katlettikten sonra diğerleri hakkında da katli düşünmeye başlamıştı, tam bu sırada **Allâh-u Te'âlâ**'nın tahyîr (serbestlik) hükmü nâzil olunca sahâbe-i kirâm ile istişârede bulundu, onların cumhûrunun görüşü fidye alma noktasında birleşince kendisi de o görüşe meyletti.

Üçüncü bâtıl görüşün cevâbı ise şu yöndedir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in fidye alınması hükmünü vermesinin haram olduğu kabullenilemez. Zîrâ metni geride zikredilen:

"**Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e geldi ve : **'Şüphesiz Rabbin seni muhayyer bırakıyor, dilersen bu esirleri öldürürsün, istersen de fidye mukābili onları salarsın, ama sonra senin ashâbından onlar kadar öldürülür'** dedi." *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:9402, 5/209-210; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/200)* şeklindeki sahîh rivâyetten kesinlikle anlaşılmıştır ki fidye almak haram bir durum değildir. Böyle olsaydı **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu hususta Rasûlünü muhayyer bırakması düşünülemezdi.

Allâh-u Te'âlâ'nın: **"Siz dünyâ malı istiyorsunuz Allâh ise âhireti istiyor"** kavl-i şerîfi, fidye almakta acele edilmesinden dolayı latîf bir sitem ihtivâ etmekteyse de bu itâb, fidye almanın harâmiyetine delâlet etmez.

Zîrâ bu iş ilm-i İlâhî'de haram olsaydı mutlak mânâda engellenirdi. Ayrıca buradaki sitem hitâbının **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âit olmayıp, fidye alma husûsunda aceleci davranan ashaptan bâzısına müteveccih olduğu açıktır."

Eğer burada: "Mâdem **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tahyîr yâni esirleri öldürmekle, fidye mukâbilinde onları salıvermek arasında bir seçim hakkı verilmiştir, o zaman niçin tevbîh (azarlama) vâki olmuştur?" denilecek olursa, buna da şöyle cevap verilir:

"Bu sitem fidye almaya harîs olduklarından dolayı vukû bulmuştur. Nitekim **Nadr**'ı esir alan **Mikdâd** *(Radıyallâhu Anh)* onun öldürüleceğini anlayınca: "Yâ **Rasûlellâh**! Bu benim esîrim" demiş, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**:

«إِنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِي كِتَابِ اللهِ مَا يَقُولُ.»

"Şüphesiz ki o, Allâh'ın Kitâbı hakkında neler neler derdi" buyurarak onun öldürülmesi gerektiğini açıklamıştır. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/143; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/16; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/64; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/102)*

Yine böylece **Mus'ab ibni Umeyr** *(Radıyallâhu Anh)* kardeşini esir eden kişiye: "Onu sıkı tut, annesi çok zengindir" diyerek fidye almaya karşı harîs olmaya teşvik etmiştir. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/76; İbnü Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:2/553; İbnü Hişâm, es-Sîre:1/645)*

İşte bundan dolayıdır ki **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*:

«يَا رَسُولَ اللهِ! أَلَا تَرَى إِلَى مَا يَصْنَعُ أَصْحَابُكَ؟ تَرَكُوا قِتَالَ الْعَدُوِّ، وَأَقْبَلُوا عَلَى أَسْلَابِهِمْ. وَإِنِّي أَخَافُ أَنْ تَعْطِفَ عَلَيْهِمْ خَيْلٌ مِنْ خَيْلِ الْمُشْرِكِينَ.»

"Yâ Rasûlellâh! Ashâbının yaptığını görmüyor musun, düşmanla savaşmayı bıraktılar da onların üzerinden çıkan mallara yöneldiler. Korkarım müşriklerin atlılarından bir fırka bunlara yönelecek" demiş, bunun üzerine: "Siz savaşı terk edip ganîmet peşine düşerek dünyâ malı istiyorsunuz, oysa **Allâh** âhireti yâni müşrikleri kahredip İslâm'ı gâlip kılmayı murâd ediyor" âyet-i kerîmesi nâzil olmuştur. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/27)*

Âyet: 67

İşte bütün bu anlatılanlardan anlaşılan odur ki; bu hâdiselerin hiçbirinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir günahı söz konusu değildir.

Zâten bundan dolayıdır ki, âyet-i kerîmelerde geçen ifâdeler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i muhâtap almamış, bilakis bu ve peşisıra gelen iki âyet-i kerîmede muhâtaplara: (تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا) **"Siz dünyâ malı istiyorsunuz"**, (لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ) **"Evvelce geçen bir yazı olmasaydı elbette aldığınız şeyler yüzünden size azap dokunacaktı"**, (فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا) **"Artık ganîmetlerinizden helâl olarak yiyin"** şeklinde cemî sîğasıyla hitaplar yöneltilmiştir.

Dördüncü vechin cevâbına gelince: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın oturup ağlamaları, sahâbeden bâzısının katl emrine muhâlefet edip fidye almakla meşgul olmaları sebebiyle azâbı hak etmeleri yüzünden onlar adına hissedilen endişe ve merhametin bir tezâhürü olmuş olabilir ki bu, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir günah işlemiş olduğuna aslâ delâlet etmez."

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) **"Allâh Azîz'dir; Hakîm'dir"** kavl-i şerîfi: "**Allâh**, dostlarını düşmanlarına karşı gâlip etme gücüne sâhip bir **Azîz**'dir; her işinde olduğu gibi, dostlarına yaptığı bu sitemlerde de yegâne hikmet ve isâbet sâhibi bir **Hakîm**'dir" diye tefsir edilmiştir.

"Beyzâvî Tefsîri"nde bu cümle-i celîleye:

"Dostlarını düşmanlarına gâlip eden bir **Azîz**'dir, her zaman için o vakte hangi hükmün münâsip olduğunu çok iyi bilen bir **Hakîm**'dir.

Bundan dolayı müşrikler güçlüyken fidye alınmayıp kâfirlerin kanının akıtılmasını emretmiş, ama durum tersine dönüp gâlibiyet müminler tarafına geçtiğinde Müslümanları fidye alıp salmak ile lütufta bulunarak bırakma arasında muhayyer bırakmıştır" şeklinde mânâ verilmiştir.

﴿ لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (68)

(لَوْلَا كِتَابٌ) **Bir yazı bulunmasaydı,** kim tarafından? (مِنَ اللهِ) **Allâh katından,** öyle yazı ki, (سَبَقَ) **geçti,** yâni ezelde **Allâh-u Te'âlâ**'nın size azap etmeyeceğine dâir bir yazı bulunmasaydı, (لَمَسَّ) **elbette dokunacaktı,** kime? (كُمْ) **size,** ne hakkında? (فِيمَا) **o şeyler hakkındaki,** (اَخَذْتُمْ) (müşriklerden fidye olarak) **aldınız,** ne dokunacaktı? (عَذَابٌ) **bir azap,** öyle azap ki, (عَظِيمٌ) **pek büyük.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"('İctihâdında hatâ edene azap etmeyeceği', 'Ne yapsalar da Bedir ehlinin peşînen affedildiği', 'Bir şey açıkça yasaklanmadan önce yapanlara cezâ vermeyeceği' ve 'Aldıkları fidyelerin sonradan kendilerine helâl edileceği'ne dâir) **Allâh** (tarafın)**dan** (Levh-i Mahfûz'da tespit edilen hükmü ifâde eden) **bir yazı geçmiş bulunmasaydı, aldığınız** (fidye ve benzeri) **şeyler hakkında pek büyük bir azap elbette size dokunacaktı."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müşrikleri katletmeyip onlardan fidye alan ashâbın hatâya düştüklerini beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmesinde evvelce **Levh-i Mahfûz**'da sahâbeye azap edilmeyeceğine dâir bir karar geçtiğini, böyle olmasaydı kendilerine bu yaptıklarından dolayı bir azap ineceğini açıklamıştır.

"Semerkandî, Taberî ve **Hâzin"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "Ganîmetler önceki ümmetlere haram idi, onlar bir ganîmet elde ettiklerinde onu kurban (Allâh'a yakınlaşabilmek için fedâ) ederlerdi. Böylece ganîmetleri bir yere toplarlar, sonra gökten bir ateş inerek ganîmetleri yerdi.

Bedir günü olduğunda müminler ganîmet ve fidye almaya koşunca **Allâh-u Te'âlâ**: **"Eğer Allâh'tan bir karar geçmiş olmasaydı**, yâni **Levh-i Mahfûz**'da ganîmetlerin size helâl kılınacağına dâir evvelce bir hüküm yazılmış olmasaydı **bu aldıklarınızdan dolayı elbette size büyük bir azap dokunurdu"** meâlindeki bu âyet-i kerîmeyi indirmiştir. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/26; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/71)*

Âyet: 68

"Sa'lebî, Beyzâvî, Hâzin, Nesefî, İbni Kesîr, Kurtubî ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; "Kitâb-ı sâbık (evvelce Levh-i Mahfûz'da tespit edilen yazı)"dan ne kastedildiği hakkında müfessirîn-i 'ızam ihtilâf etmişlerdir.

1) Bu görüşlerin en sahih olanı, bu ümmete ganîmetlerin helâl edildiğine dâir **Levh-i Mahfûz**'da geçen yazıdır, zîrâ ganîmetler bizden öncekilere haram kılınmıştı. **Bedir** günü olduğunda insanlar ganîmetlere koşuşunca **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirmiştir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«لَمْ تَحِلَّ الْغَنَائِمُ لِأَحَدٍ سُودِ الرُّؤُوسِ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانَتْ تَنْزِلُ نَارٌ مِنَ السَّمَاءِ فَتَأْكُلُهَا.»
فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ وَقَعُوا فِي الْغَنَائِمِ قَبْلَ أَنْ تَحِلَّ لَهُمْ فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى:
﴿لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

"Ganîmetler sizden önce siyah başlı (insan)**lardan hiçbirine helâl edilmemişti, gökten bir ateş gelir onları yerdi"** buyurdu. **Bedir** günü olduğunda insanlar kendilerine helâl edilmeden önce ganîmetlere el uzatınca **Allâh-u Te'âlâ**:

"Eğer Allâh'tan bir karar geçmiş olmasaydı, yâni **Levh-i Mahfûz**'da ganîmetlerin size helâl kılınacağına dâir evvelce bir hüküm yazılmış olmasaydı **bu aldıklarınızdan dolayı elbette size büyük bir azap dokunurdu"** âyet-i kerîmesini inzâl buyurdu. *(Tirmizî, Tefsîr:9, no:3085; Ebû Dâvûd et-Tayâlesî, no:2429; Tahâvî, Şerh-u Müşkili'l-âsâr, no:3310; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:7433, 12/403-404; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/276-280; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/78; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/203; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/111)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «فُضِّلْتُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ بِستٍّ؛ أُعْطِيتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ، وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ، وَأُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ، وَجُعِلَتْ لِيَ الْأَرْضُ طَهُورًا وَمَسْجِدًا، وَأُرْسِلْتُ إِلَى الْخَلْقِ كَافَّةً، وَخُتِمَ بِيَ النَّبِيُّونَ.»

"Ben diğer peygamberler üzerine altı şeyle üstün kılındım: Bana cevâmi'u'l-kelim (az sözle çok mânâlar ifâde eden kelâmlar) **verildi.**

(Düşmanların kalplerine) **korku** (sindirilmek) **ile mansûr kılındım** (yardım olundum). **Bana ganîmetler helâl kılındı. Yeryüzü bana tahûr** (temiz ve temizleyici) **ve secde edilecek yer kılındı. Ben bütün insanlara peygamber olarak gönderildim. Benimle peygamberler sona erdirildi"** *(Müslim, Mesâcid, no:523, 1/371; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/26; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/122; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/206-207)* hadîs-i şerîfi de bu görüşün doğruluğuna delil gösterilmiştir.

2) Mücâhid, Hasen ve **Sa'îd ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anhüm)*den mervî olan bir kavle göre ise **"Kitâb-ı sâbık", Allâh-u Te'âlâ**'nın, **Bedir** ehlinin geçmiş ve gelecek günahlarının bağışlandığına dâir **Levh-i Mahfûz**'da yazmış olduğu karârıdır. Bâzıları bu yazının sâdece bu günah hakkında olduğunu söylemişse de, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*a hitâben söylemiş olduğu:

«وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ اللهَ أَنْ يَكُونَ قَدِ اطَّلَعَ عَلَى أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ:
اِعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ.»

"Sen nereden bilebilirsin, herhalde Allâh Bedir ehlin(in amellerin)**e vâkıf olmuş da: 'Dilediğinizi yapın, muhakkak ki Ben sizi affettim' buyurmuştur!?"** *(Buhârî, Cihat:139, no:2845, 3/1095; Müslim, Fadâilü's-sahâbe:36, no:2494; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/56; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/78)* hadîs-i şerîfinden dolayı **Bedir** ehlinin umûmî günahlarının mağfiret karârını kabullenmek daha doğru olur.

Âlûsî *(Rahimehullâh)* bu hadîs-i şerîfi naklettikten sonra şöyle demiştir: Bâzılarının: "Bu hadisi kabul etmek, **Bedir** ehlinden mükellefiyetin düştüğünü kabullenmek olur" şeklindeki beyanları kendilerinden mükellefiyetin düştüğüne yâni akıllarını yitirdiklerine delâlet eder. En çok şaşılacak şey ise, **İmâm-ı Râzî** *(Rahimehullâh)*ın bu sözü söyleyebilmiş olmasıdır. Aslında bunda garipsenecek bir husus yoktur. Zîrâ bunun mânâsı:

"**Allâh-u Te'âlâ Bedir**'de bulunan müminleri mutlaka tâatına muvaffak edecektir. Kendilerinden bir günah sâdır olsa da onları bağışlayacak ve göğüslerine doldurduğu îman üzere onları vefatlarına kadar sâbit kılacaktır" demektir. Yoksa: "**Bedir**'e katılanlara günah yapmayı serbest ettim" demek değildir.

Tabî ki **Bedir** muhârebesi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın İslâm'ı kendisiyle azîz kıldığı ilk vaka ve bütün fetihlerin fâtihası olması münâsebetiyle, o harpte bulunanlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın hususî bir lütfuna mazhar kılınmışlardır ki bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u keremidir, bunu dilediğine verir. **Allâh-u Te'âlâ** pek büyük lütuf sâhibidir.

Âyet: 68

3) Kitâb-ı sâbık (evvelce geçen bu yazı): "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* aralarında bulunuyorken **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlara azap etmeyeceği" karârından ibârettir.

4) Bir cemaat ise "Kitâb-ı sâbık, **Allâh-u Te'âlâ**'nın: 'Bir kişiye sakınması gereken husus beyân edilmedikçe azap edilmeyeceği' karârıdır" demişlerdir. **İbni Cüreyc** *(Radıyallâhu Anh)* bu hususta:

﴿وَمَا كَانَ اللهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ﴾

"Allâh bir kavmi (İslâm'a) **hidâyet buyurduktan sonra, iyice sakınmaları gereken şeyleri kendilerine tamâmen açıklayıncaya kadar** (yaptıkları yanlışlar yüzünden) **onları aslâ** ("Bunlar doğru yoldan) **saptı**(lar" diye adlandı)**racak** (ve haklarında sapıklar hükmünü uygulayacak) **değildir"** *(Tevbe Sûresi:115)* âyet-i kerîmesini delil göstermiştir. Bu görüşü **Taberânî** *(Rahimehullâh)* **"el-Evsat"** isimli eserinde **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya, **Ebuşşeyh** *(Rahimehullâh)* ise **İmâm-ı Mücâhid** *(Radıyallâhu Anh)*a nispet etmiştir.

5) Bir fırkaya göre: **"Evvelce geçen yazı"**, büyük günahlardan sakınılma sebebiyle küçük günahların silineceği hükmüdür.

İmâm-ı Taberî *(Rahimehullâh)* ise özel bir mânâyı tahsise meyletmeyerek: "Bu mânâların hepsi bu lafzın altına dâhildir ve: **'Evvelce geçen yazı'** tâbiri bunların hepsine şâmildir" demiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ) **"... Elbette aldığınız** (fidye ve benzeri) **şeyler hakkında pek büyük bir azap size dokunacaktı"** kavl-i şerîfinin tefsirinde **İbni İshâk** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Bedir**'de bulunan müminlerden her biri mutlaka ganîmeti sevmiştir, ancak **Ömer ibni Hattâb** ve **Sa'd ibni Mu'âz** *(Radıyallâhu Anhümâ)* müstesnâdır.

Zîrâ **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e esirlerin öldürülmesi istişâresini vermiştir. **Sa'd ibni Mu'âz** *(Radıyallâhu Anh)* da: "Yâ **Rasûlellâh**! Müşrikleri öldürme husûsunda çok kan akıtman, bu adamları sağ bırakmandan bana daha sevgilidir" demiştir. İşte bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**:

«لَوْ نَزَلَ عَذَابٌ مِنَ السَّمَاءِ مَا نَجَا مِنْهُ غَيْرُ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ وَسَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ.»

"Gökten bir azap inecek olsaydı Ömer ibni Hattâb ile Sa'd ibni Mu'âz hâricinde bundan kimse kurtulamayacaktı" *(Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/373; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/377; Nesefî, Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/71-72; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/35)* buyurmuştur.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: فَلَمَّا أَسَرُوا الْأُسَارٰى قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ: «مَا تَرَوْنَ فِي هٰؤُلَاءِ الْأُسَارٰى؟» فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: يَا نَبِيَّ اللهِ! هُمْ بَنُو الْعَمِّ وَالْعَشِيرَةِ أَرٰى أَنْ تَأْخُذَ مِنْهُمْ فِدْيَةً فَتَكُونُ لَنَا قُوَّةً عَلَى الْكُفَّارِ فَعَسَى اللهُ أَنْ يَهْدِيَهُمْ لِلْإِسْلَامِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا تَرٰى يَا ابْنَ الْخَطَّابِ!» قُلْتُ لَا وَاللهِ يَا رَسُولَ اللهِ! مَا أَرٰى الَّذِي رَأٰى أَبُو بَكْرٍ وَلٰكِنِّي أَرٰى أَنْ تُمَكِّنَّا فَنَضْرِبَ أَعْنَاقَهُمْ فَتُمَكِّنَ عَلِيًّا مِنْ عَقِيلٍ فَيَضْرِبَ عُنُقَهُ وَتُمَكِّنِّي مِنْ فُلَانٍ نَسِيبًا لِعُمَرَ فَأَضْرِبَ عُنُقَهُ فَإِنَّ هٰؤُلَاءِ أَئِمَّةُ الْكُفْرِ وَصَنَادِيدُهَا. فَهَوِيَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا قَالَ أَبُو بَكْرٍ. وَلَمْ يَهْوَ مَا قُلْتُ. فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ جِئْتُ فَإِذَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُو بَكْرٍ قَاعِدَيْنِ يَبْكِيَانِ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَخْبِرْنِي مِنْ أَيِّ شَيْءٍ تَبْكِي أَنْتَ وَصَاحِبُكَ فَإِنْ وَجَدْتُ بُكَاءً بَكَيْتُ، وَإِنْ لَمْ أَجِدْ بُكَاءً تَبَاكَيْتُ لِبُكَائِكُمَا. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَبْكِي لِلَّذِي عَرَضَ عَلَيَّ أَصْحَابُكَ مِنْ أَخْذِهِمُ الْفِدَاءَ لَقَدْ عُرِضَ عَلَيَّ عَذَابُهُمْ أَدْنٰى مِنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ.» شَجَرَةٍ قَرِيبَةٍ مِنْ نَبِيِّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ﴾ إِلٰى قَوْلِهِ ﴿فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا﴾ فَأَحَلَّ اللهُ الْغَنِيمَةَ لَهُمْ.

Bedir'de esirler getirilince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Bekr** ve **Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya: **"Bu esirler hakkında ne düşünüyorsunuz?"** diye sordu. **Ebû Bekr**: "Ey **Allâh**'ın Nebîsi! Bunlar amcaoğullarımızdır ve kavmimizin çocuklarıdır. Ben onlardan fidye alman görüşündeyim. Hem bu fidye bize kâfirlere karşı bir kuvvet olur. Sonra umulur ki **Allâh** onları İslâm'a hidâyet edebilir" dedi.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ey Hattâb oğlu! Sen ne düşünüyorsun?"** buyurunca o: "Yâ **Rasûlellâh**! Vallâhi hayır! Ben **Ebû Bekr**'in düşündüğünü düşünmüyorum.

Lâkin benim görüşüm, bize imkân veresin de onların boyunlarını vuralım; **Akîl**'i **Ali**'ye ver de o onun boynunu vursun, bana da falancayı (şu yakınımı) ver de onun boynunu ben vurayım. Çünkü bunlar küfrün eşrâfı ve önderleridir" dedi.

Âyet: 68

Bundan sonrasını **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlattı: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Bekr**'in söylediğini güzel gördü, benim söylediğimi beğenmedi. Ertesi gün olduğunda geldim baktım ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve **Ebû Bekr** oturmuş ağlıyorlar. Ben: "Yâ **Rasûlellâh**! Sen ve arkadaşın niçin ağlıyorsun? Bunu bana haber verir misin? Eğer ağlanılacak bir şey olduğunu anlarsam ben de ağlarım, eğer böyle bir şey anlamazsam da siz ağladığınız için kendimi ağlamaya zorlarım" dedim.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: "Arkadaşlarının bana arzettikleri fidye alma görüşünden dolayı ağlıyorum! (Sonra Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yakınındaki bir ağaca işâret ederek) şu muhakkak ki onların azâbı bana şu ağaçtan daha yakın olarak gösterildi" buyurdu.

İşte bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**: **"Yeryüzünde çok kan akıtmadıkça hiçbir peygamberin esirler saklaması doğru olmaz"** kavl-i şerîfinden: **"Ganîmet aldığınız şeyleri helâl olarak yeyin"** *(Enfâl Sûresi:67-69)* kavl-i şerîfine kadar inzâl buyurarak onlara ganîmetleri helâl etti. *(Müslim, Cihâd:18, no:1763, 3/1385; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/72)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet olunduğuna göre, bu âyet-i kerîme nâzil olduktan sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* ile karşılaştığında:

«كَادَ أَنْ يُصِيبَنَا فِي خِلَافِكَ شَرٌّ.»

"Ey Ömer! Az kalsın sana muhâlefet etmemizden dolayı bize bir şer isâbet edecekti" buyurdu. *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:1/43; Hâkim, el-Müstedrek:2/329; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/201)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet olunduğuna göre; insanlar **Bedir** esirleri hakkında ihtilâfa düştüklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Bekr** ve **Ömer**'le istişâre edince **Ebû Bekr** fidye alınıp salınmalarını istişâre verdi, **Ömer** ise onların öldürülmesi görüşünü öne sürdü.

O zaman biri kalkıp: "Müşrikler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i öldürmek ve İslâm'ı yıkmak istediler, **Ebû Bekr** hâlâ fidye mukâbili salınmaları istişâresini veriyor" dedi. Bir diğeri de kalkıp: "Esirler arasında **Ömer**'in babası veyâ kardeşi olsaydı onların öldürülmesi görüşünde olmazdı" dedi.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Bekr**'in sözüyle hareket ederek fidye mukâbilinde müşrikleri salıverince **Allâh-u Te'âlâ**:

"Eğer Allâh'tan bir karar geçmiş olmasaydı, yâni **Levh-i Mahfûz**'da ganîmetlerin size helâl kılınacağına dâir evvelce bir hüküm yazılmış olmasaydı **bu aldıklarınızdan dolayı elbette size büyük bir azap dokunurdu"** âyet-i kerîmesini indirdi. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنْ كَادَ لَيَمَسُّنَا فِي خِلَافِ ابْنِ الْخَطَّابِ عَذَابٌ عَظِيمٌ، وَلَوْ نَزَلَ الْعَذَابُ مَا أَفْلَتَ إِلَّا عُمَرُ.»

"Gerçekten Hattâboğluna muhâlefet etmemizden dolayı büyük bir azâbın bize dokunması yaklaşmıştı. Eğer azap inecek olsaydı Ömer'den başkası kurtulmayacaktı" *(İbnü Münzir, Ebuşşeyh, İbnü Merdûyeh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/203)* buyurdu.

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: فَضَلَ عُمَرُ النَّاسَ بِأَرْبَعٍ: بِذِكْرِهِ الْأُسَارَى يَوْمَ بَدْرٍ فَأَمَرَ بِقَتْلِهِمْ، فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾، وَبِذِكْرِهِ الْحِجَابَ، فَقَالَتْ زَيْنَبُ: وَإِنَّكَ لَتَغَارُ مِنَّا، وَالْوَحْيُ يَنْزِلُ فِي بُيُوتِنَا، فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ﴾، وَدَعْوَةِ نَبِيِّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَللّٰهُمَّ أَيِّدِ الْإِسْلَامَ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ»، وَبِرَأْيِهِ فِي أَبِي بَكْرٍ كَانَ أَوَّلَ النَّاسِ بَايَعَهُ.

"**Ömer** dört hasletle insanlardan üstün kılınmıştır; **Bedir** günü esirlerin öldürülmesini emretmiş, bunun üzerine **Allâh-u Azze ve Celle**: **"Eğer Allâh'tan bir karar geçmiş olmasaydı**, yâni **Levh-i Mahfûz**'da ganîmetlerin size helâl kılınacağına dâir evvelce bir hüküm yazılmış olmasaydı **bu aldıklarınızdan dolayı elbette size büyük bir azap dokunurdu"** âyet-i kerîmesini indirmiştir.

Hicaptan bahsederek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hanımlarının perde arkasına çekilmesini emretmiş, o zaman **Zeyneb** *(Radıyallâhu Anhâ)*: "Sen bizim hakkımızda kıskançlık yapıyorsun ama vahiy bizim evlerimizde nâzil oluyor" demiş, fakat **Allâh-u Te'âlâ**: **"Onlardan faydalı bir şey istediğiniz zaman, bir perde arkasından onlardan isteyin"** *(Ahzâb Sûresi:53)* kavl-i şerîfini indirmiştir.

Ayrıca **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in: **"Ey Allâh! İslâm'ı Ömer ibni Hattâb ile teyid et"** duâsıyla üstün kılınmıştır.

Âyet: 68

Bir de **Ebû Bekr**'in halîfe seçilmesi hakkındaki isâbetli re'yiyle fazîletli kılınmıştır. Nitekim kendisi insanların ona ilk önce biat edeni olmuştur." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:8828, 9/184-185; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/199)*

"İbni Acîbe Tefsîri"nde "**Allâh-u Te'âlâ** sahâbe-i kirâmı, **Bedir** esirlerini katletmek ile fidye mukâbili salmak arasında muhayyer bıraktığına göre peki ya niçin onlara itapta bulunmuştur, oysa onlar bir mahzur irtikâb etmemişlerdir (sakıncalı bir iş yapmamışlardır)" suâline şöyle cevap verilmiştir:

"Bu sitem, onların makamlarının yüksekliğine göredir, zîrâ havâs (seçkin kullar), yapılması mercûh bir mubah olan yâni işlenmesi serbestse de yapılmaması daha evlâ olan bir fiilden dolayı dahî siteme mâruz kalırlar, tabî ki bu da sahâbeden bâzısı hakkındadır. Çünkü bir kısmı fidye almayı dünyevî bir niyetle istemişlerdir, ekserîsinin fidye almayı tercih etmesi ise, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**in akrabâsını hayatta bırakma gâyesiyle olmuştur."

Hayseme *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Bir gün **Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)* oturuyordu, yanında da arkadaşlarından bir cemaat bulunmaktaydı, o bir adamdan bahsederken onun aleyhine konuşmaya başladılar, o zaman **Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)*:

'**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbı hakkında konuşmayı bırakın, çünkü biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında bulunuyorken bir günah işledik, bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**: **"Allâh'tan** (size azap etmeyeceğine dâir) **geçmiş bir yazı bulunmasaydı, aldığınız şeylerden dolayı elbette size büyük bir azap dokunacaktı"** âyet-i kerîmesini indirdi. İşte ondan sonra biz **Allâh** tarafından ezelde hakkımızda rahmet kararı geçtiğini anlamış olduk" dedi. *(İbni Ebî Hâtim:5/1734; İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:20/358, 42/412; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/206)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Abdullâh ibni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "İnsanların başına herhangi bir iş geldiğinde onlar bir görüş açıklar, **Ömer** de başka bir görüş beyân ederse, Kur'ân mutlaka **Ömer**'in görüşüne uygun şekilde nâzil olmuştur.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«إِنَّ اللهَ جَعَلَ الْحَقَّ عَلَى لِسَانِ عُمَرَ وَقَلْبِهِ.»

"Şüphesiz Allâh, hakkı Ömer'in diline ve kalbine yerleştirdi" *(Tirmizî, Menâkıb:17, no:3682, 6/57; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/374)* buyurmuştur.

Vahiy birçok yerde **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın re'yine muvâfık düşmüştür ki, bunlardan biri de bu kıssadır.

Yine böylece **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* bir keresinde: "Yâ **Rasûlellâh**! İyi olan da, kötü olan da senin hanımlarının yanına girebiliyor, onlara emretsen de perde arkasına geçseler" demiş, bunun üzerine hicâb âyeti *(Ahzâb Sûresi:53)* nâzil olmuştur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in eşleri kıskançlık sebebiyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e karşı birleştiklerinde **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* onlara:

"O sizi boşayacak olursa umulur ki Rabbi ona sizden daha hayırlı eşler verir" demiş, bu meâlde de:

﴿عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ
قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيِّبَاتٍ وَأَبْكَارًا﴾

"O sizi boşarsa, ola ki Rabbi sizin yerinize ona sizden daha hayırlı olanları, (Allâh'a) **teslim olanları, imanedenleri,namaz kılanları/*gece namazına devam edenleri*/, tevbe edenleri, ibadete devam edenleri, oruç tutanları dulve bâkire eşler olarakverir"** *(Tahrîm Sûresi:5)* âyeti kerîmesi nâzil olmuştur.

Âyet: 69

﴿ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (69)

(فَكُلُوا) **Artık yiyin,** neden? (مِمَّا) **o şeylerden ki,** (غَنِمْتُمْ) **ganîmet aldınız,** ne olduğu halde? (حَلَالًا) **helâl olduğu halde,** daha, (طَيِّبًا) **hoş olduğu halde,** (وَاتَّقُوا) **hakkıyla sakının,** kimden? (اللَّهَ) **Allâh'tan,** (إِنَّ اللَّهَ) **şüphesiz ki Allâh,** kimdir? (غَفُورٌ) **Ğafûr'dur,** daha, (رَحِيمٌ) **Rahîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ama artık (fidyeler dâhil, tüm) **ganîmet aldığınız şeylerden helâl ve** (içinize sinecek şekilde gönlünüz) **hoş olarak yiyin ve Allâh**(a karşı bilmediğiniz kararlara atılmak)**dan hakkıyla sakının! Şüphesiz ki Allâh** (önceden yaptıklarınızı çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur;** (ganîmetleri size helâl edecek derecede merhamet sâhibi olan bir) **Rahîm'dir."**

Î Z Â H Â T

"Kurtubî, Hâzin ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bundan önceki âyet-i celîle nâzil olduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbı aldıkları fidyeleri kullanmaktan geri durdular. Bunun üzerine ganîmetlerin helâl kılındığını beyân eden bu âyet-i kerîme nâzil oldu.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«ثُمَّ أَحَلَّ اللهُ لَنَا الْغَنَائِمَ رَأٰى ضَعْفَنَا، وَعَجْزَنَا فَأَحَلَّهَا لَنَا.»

"(Ganîmetler bizden evvel kimse için helâl edilmemişti.) **Sonra Allâh bize ganîmetleri helâl etti. Çünkü Allâh-u Te'âlâ bizim zâfiyetimizi ve acziyetimizi gördü de bunun için onları bize helâl etti"** *(Buhârî, Humüs:8, no:2956, 3/1136; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/72; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/112)* buyurmuştur.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmedeki ganîmetten maksat; ya sâdece fidyedir, ya da mutlak mânâda ganîmetlerdir. Ama burada özellikle fidyenin helâl olduğunun hükmü beyân edilmek istenmiştir. Yoksa genel mânâda ganîmetlerin helâl oluşu:

﴿وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ﴾

"Şunu bilin ki ganîmet aldığınız şeylerin beşte biri Allâh'a âittir..." *(Enfâl Sûresi:41)* âyet-i kerîmesinden anlaşılmıştır.

Hattâ bâzı ulemâya göre bu âyet-i kerîmeden de önce **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Abdullâh ibni Cahş** *(Radıyallâhu Anh)* ile birlikte göndermiş olduğu sekiz kişinin **Bedr-i ûlâ**'da ele geçirdikleri bir müşrik kāfilesini onlar arasında bölüştürerek ganîmet husûsunu ikrâr etmiştir ki İslâm'da alınan ilk ganîmet de bu olmuştur. **"Kurtubî** ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hiç para almadan saldığı bâzı esirler de bulunmuştur. Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: لَمَّا بَعَثَ أَهْلُ مَكَّةَ فِي فِدَاءِ أَسْرَاهُمْ بَعَثَتْ زَيْنَبُ فِي فِدَاءِ أَبِي الْعَاصِ بِمَالٍ وَبَعَثَتْ فِيهِ بِقِلَادَةٍ لَهَا كَانَتْ عِنْدَ خَدِيجَةَ أَدْخَلَتْهَا بِهَا عَلَى أَبِي الْعَاصِ، قَالَتْ: فَلَمَّا رَآهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَقَّ لَهَا رِقَّةً شَدِيدَةً، وَقَالَ: «إِنْ رَأَيْتُمْ أَنْ تُطْلِقُوا لَهَا أَسِيرَهَا وَتَرُدُّوا عَلَيْهَا الَّذِي لَهَا؟» فَقَالُوا: نَعَمْ. وَكَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَذَ عَلَيْهِ أَوْ وَعَدَهُ أَنْ يُخَلِّيَ سَبِيلَ زَيْنَبَ إِلَيْهِ وَبَعَثَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَيْدَ بْنَ حَارِثَةَ وَرَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ فَقَالَ: «كُونَا بِبَطْنِ يَأْجَجَ حَتَّى تَمُرَّ بِكُمَا زَيْنَبُ فَتَصْحَبَاهَا حَتَّى تَأْتِيَا بِهَا.»

"**Mekke** ehli esirlerinin fidyesi olarak mal gönderdiklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kızı **Zeyneb** de kocası **Ebu'l-Âs**'ın fidyesi olarak birtakım mallar gönderdi, o mallar içerisinde bir de gerdanlık gönderdi ki o, evvelce annesi **Hadîce** *(Radıyallâhu Anhâ)*nın yanında bulunuyorken **Ebu'l-Âs**'la evlendiği sırada onu kızına çeyiz olarak vermişti.

Bu durumu gören **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kızının hâline çok acıyarak: **'Esirini onun hatırı için salıvermeyi ve onu kurtarmak için vermesi gereken malı ona iâde etmeyi düşünür müsünüz?'** buyurdu. Onlar da: 'Olur' dediler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* esir olan dâmâdını salarken ondan **Zeyneb**'i kendisine göndermesi için söz aldı. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Zeyd ibni Hârise** ile ensârdan bir zâtı göndererek: **'**(Mekke'ye sekiz mil mesâfede bulunan) **Ye'cec'in iç kısmında durun, Zeyneb yanınızdan geçerken ona refâkat edip onu getirirsiniz'** buyurdu." *(Ebû Dâvûd, Cihâd:131, no:2692, 3/1168; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:26362, 43/381; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/83; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/109-110)*

Âyet: 69

İbni İshâk'ın nakline göre; bu hâdise **Bedir**'den bir ay sonra yaşanmıştır. **Abdullâh ibni Ebî Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kızı **Zeyneb**'in, kendisine şöyle anlattığını rivâyet etmiştir: **Ebu'l-Âs Mekke**'ye gelince bana: "Hazırlan, babana gideceksin" dedi. Ben de eşyâmı hazırlamaya başladım, o sırada **Utbe**'nin kızı **Hind** karşıma çıkarak: "Ey **Muhammed**'in kızı! Bana senin babana gitmek istediğine dâir bir haber ulaştı" deyince ben: "Böyle bir niyetim yok" dedim.

O: "Ey amcakızı! Bunu yapma, çünkü ben zengin bir kadınım, sana lâzım olan her türlü eşyâ benim yanımda var, bir şey istersen onu sana satarım yâhut ödünç istersen sana borç da verebilirim. Erkekler arasında yaşanan kötü olaylar kadınlar arasında yaşanmaz" dedi.

Vallâhi ben onun bu dediklerini yapacak biri olduğuna inandım, ama yine de korkarak niyetimi gizledim ve: "Ben babama dönmek niyetinde değilim" dedim. O sırada hazırlıklarımı bitirip yola çıktım. Kaynım **Kinâne ibni Rabî'** gündüz benim devemi sürüyordu. **Mekke** ehli benim çıktığımı kulaktan kulağa işitmişti. Onlardan **Hebbâr ibni Esved** ile **Nâfi' ibni Abdilkays el-Fihrî** peşime düştü, ilk olarak **Hebbâr** beni mızrakla korkuttu. O zaman **Kinâne** yere çöküp yayını alarak: "Vallâhi bana kim yaklaşırsa mutlaka ona bir ok atacağım" dedi. O sırada **Kureyş**'in eşrâfıyla birlikte **Ebû Süfyân** gelerek: "Ey adam! Oklarını bizden geri çek de seninle biraz konuşalım" dedi. Sonra **Ebû Süfyân** onun yanında durarak:

"Sen doğru bir şey yapmadın, bu kadını insanların gözü önünde aldın çıktın. Oysa **Bedir**'de başımıza gelen musîbetimizi bilmektesin. Şimdi senin onun kızını herkesin gözü önünde aramızdan alıp çıkarman Arapların bizim büyük bir zâfiyet içerisine düştüğümüzü düşünmesine sebep olacak. İyisi mi şimdi sen bu kadını al geri dön, birkaç gün onu durdur, sonra kimseye duyurmayarak bir gece vakti onu çıkar, babasına kavuştur. Hayâtıma yemîn ederim ki bizim onu babasından geri bırakmamızın bir faydası yok! Ama başımıza gelen musîbet nedeniyle bir kin ve düşmanlık mevcuttur ki bunu tahrik etmeyelim" dedi.

Kinâne de onun dediği gibi yaptı. İki veyâ üç gün geçtikten sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kızı **Zeyneb** *(Radıyallâhu Anhâ)*yı babasına teslim etti. Fakat **Hebbâr**'ın korkutması netîcesinde yaşadığı sıkıntıdan dolayı **Zeyneb** *(Radıyallâhu Anhâ)*nın karnındaki çocuğu düşürdüğü nakledilmiştir. *(İbnü Hişâm, es-Sîre:1/653-654; İbnü Cerîr et-Taberî, et-Târîh:2/469; Hâkim, el-Müstedrek:4/42; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/155; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/83-84)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisine lütufta bulunup fidye almadan saldığı kimselerden biri de **Ebû Eyyûb el-Ensârî** *(Radıyallâhu Anh)* tarafından esir alınan **Muttalib ibni Hantab** olmuştur. *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/110)*

"es-Sîratü'l-Halebiyye"de zikredildiğine göre: "**Bedir** esirlerinden kimisi fidye verip kurtuldu, kiminden hiç fidye alınmaksızın yolu salıverildi ki **Ebu'l-Âs** ve **Vehb ibni Umeyr** bunlardandır. Onlardan kimi öldü, kimi de öldürüldü ki **Nadr ibni Hâris** ile **Ukbe ibni Ebî Mu'ayt** bunlardandır." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/373)*

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** günü ancak üç kişinin boynunu kendi huzûrunda vurdurarak katletmiştir ki bunlar da **Ukbe ibni Ebî Mu'ayt, Tu'ayme ibni Adiyy** ve **Nadr ibni Hâris**'dir. **Nadr**'ı esir alan ise **Mikdâd** olmuştur." *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:14/372; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/202)*

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** günü kiminden dört bin, kiminden üç bin, kiminden iki bin, kiminden de bin ûkıye altın alarak onları saldı. (Bir ûkıye on iki dirheme tekābül etmektedir.) Kiminin de malı olmadığı için onları bir şey almadan salıverdi. Hattâ kiminin hatırını sayarak onları bağışlayabileceğine îmâda bile bulundu.

Nitekim **Cübeyr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** esirleri hakkında:

«لَوْ كَانَ الْمُطْعِمُ بْنُ عَدِيٍّ حَيًّا ثُمَّ كَلَّمَنِي فِي هٰؤُلَاءِ النَّتْنٰى لَتَرَكْتُهُمْ لَهُ.»

"Mut'im ibni Adiyy hayatta olsaydı ve bu leşler(i serbest bırakmam) **hakkında benimle konuşsaydı elbette onları ona bırakırdım"** *(Buhârî, Humus:16, no:2970, 3/1143)* buyurmuştur. Çünkü **Mut'im, Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tâif**'den döndüğünde onu muhâfaza etmişti. *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/64)*

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَاتَّقُوا اللهَ إِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) **"Allâh'dan hakkıyla sakının! Şüphesiz ki Allâh Ğafûr'dur; Rahîm'dir"** kavl-i şerîfi müfessirler tarafından: "**Allâh**'tan korkun da bir daha emrolunmadığınız bir şey husûsunda kendi kafanıza göre ileri atılmayın, şunu da bilin ki **Allâh** sizin için yapmış olduğunuz bu günahı bağışlamıştır ve size acıdığı için aldığınız ganîmetlerden istifâdeyi size helâl kılmıştır" diye tefsir edilmiştir.

Âyet: 69

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu ümmet hakkında sayılamayacak kadar inâyetleri mevcuttur.

Rivâyet olunduğuna göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mi'râc** gecesi **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a:

رُوِىَ عَنِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ اَنَّهُ قَالَ لِاٰدَمَ لَيْلَةَ الْمِعْرَاجِ: «اَنْتَ خَيْرُ النَّاسِ؛ لِاَنَّ اللهَ تَعَالٰى قَدْ فَعَلَ مَعَكَ سِتَّةَ اَشْيَاءَ؛ خَلَقَكَ بِيَدِهِ، وَاَكْرَمَكَ بِالْعِلْمِ، وَاَسْجَدَ لَكَ مَلَائِكَتَهُ، وَلَعَنَ مَنْ لَمْ يَسْجُدْ لَكَ، وَكَرَّمَكَ بِامْرَأَةٍ مِنْكَ حَوَّاءَ، وَاَبَاحَ لَكَ الْجَنَّةَ بِحَذَافِيرِهَا. فَقَالَ: لَا بَلْ اَنْتَ خَيْرُ النَّاسِ، لِاَنَّهُ اَعْطَاكَ سِتَّةَ اَشْيَاءَ لَمْ يُعْطِهَا اَحَدًا غَيْرَكَ؛ جَعَلَ شَيْطَانَكَ مُسْلِمًا، وَقَهَرَ عَدُوَّكَ، وَأَعْطَاكَ زَوْجَةً مِثْلَ عَائِشَةَ تَكُونُ سَيِّدَةَ نِسَاءِ الْجَنَّةِ، وَاَحْيٰى جَمِيعَ الْاَنْبِيَاءِ لِاَجْلِكَ، وَجَعَلَكَ مُطَّلِعًا عَلٰى سَرَائِرِ اُمَّتِكَ، وَعَامَلَ اُمَّتَكَ بِسِتَّةِ اَشْيَاءَ؛ اَوَّلُهَا اَخْرَجَنِى مِنَ الْجَنَّةِ بِمَعْصِيَةٍ وَاحِدَةٍ وَلَا يُخْرِجُ اُمَّتَكَ مِنَ الْمَسْجِدِ بِالْمَعْصِيَةِ، وَنَزَعَ مِنِّى الْحُلَّةَ وَلَمْ يَنْزِعِ السِّتْرَ مِنْ اُمَّتِكَ، وَفَرَّقَ عَنِّى زَوْجَتِى وَلَا يُفَرِّقُ عَنْ اُمَّتِكَ اَزْوَاجَهُمْ، وَنَقَصَ مِنْ قَامَتِى، وَلَا يَنْقُصُ مِنْ قَامَتِهِمْ، وَفَضَحَنِى بِقَوْلِهِ: ﴿وَعَصٰى اٰدَمُ﴾ وَسَتَرَ عَلٰى اُمَّتِكَ، وَبَكَيْتُ مِائَتَىْ سَنَةٍ حَتّٰى غَفَرَ لِى وَيَغْفِرُ لِاُمَّتِكَ بِعُذْرٍ وَاحِدٍ.»

"İnsanların en hayırlısı sensin, çünkü Allâh-u Te'âlâ sana altı iyilik yaptı; seni (kudret) **eliyle yarattı, sana** (meleklere verdiğinden daha fazla) **ilim ikrâm etti, meleklerini sana secde ettirdi, sana secde etmeyene lânet etti, sana senden** (alınmış bir parçadan yaratılmış) **olan Havvâ'yı** (eş olarak) **ikrâm etti ve kenar-köşe cennetin her tarafını sana serbest etti"** deyince **Âdem** *(Aleyhisselâm)*:

"Hayır! Aslından insanların en hayırlısı sensin, çünkü Allâh sana öyle altı şey verdi ki senden başka hiç kimseye onları vermedi: Senin şeytanını Müslüman (zararsız) **yaptı. Senin düşmanlarını mağlup etti. Sana cennet hâtunlarının efendisi olacak Âişe gibi bir eş verdi. Bütün peygamberleri** (Mi'râc'ta) **senin için diriltti ve seni ümmetinin gizli niyetlerine vâkıf kıldı.**

Allâh-u Te'âlâ senin ümmetine de altı şeyle muâmelede bulundu: Birincisi; bir mâsiyet sebebiyle beni cennetten çıkardı, ama (günahları yüzünden) **senin ümmetini bunca günahlarına rağmen mescitlerden çıkarmıyor** (onların câmilere girmesini yasaklamıyor).

Ben hatâ işlediğimde elbisemi soyup çıkardı, ama senin ümmetinin elbiselerini soyup çıkarmıyor. (Dünyâya indiğimde) **eşimi benden ayırdı, ama senin ümmetini eşlerinden ayırmıyor.** (Dünyâya indirildiğimde) **benim boyumu kısalttı ama onların boylarını kısaltmıyor. Beni: "Âdem isyân etti" kavliyle mahcup etti, ama senin ümmetini örtüyor. Ben ikiyüz sene ağladım da beni öyle affetti, ama senin ümmetini tek bir özür dilemeleriyle bağışlıyor"** dedi. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/374)*

Sâ'dî Şîrâzî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

مُحَالَسْتْ اَگَرْ سَرْ بَرِينْ دَرْ نَهِى كِه بَازْ آيَدَتْ دَسْتِ حَاجَتْ تَهِى

"Bu kapıya baş koyarsan (ve murâdını bu kapıda dilersen),
Senin hâcet elinin boş çevrilmesi muhâldir!" *(Sâ'dî Şîrâzî, Bûstân; bab:10, beyit:3980)*

Yâni, bu kapıda mahrûm bırakılmazsın. *(Sûdî Efendi, Şerh-i Bûstân:2/408-409)*

بِضَاعَتْ نَيَاوَرْدَمْ اِلاَّ اُمِيدْ خُدَايَا زِ عَفْوَمْ مَكُنْ نَا اُمِيدْ

"(Ya Rabbi, yüce dergâhına ibâdet ve tâat) **sermâye**(si) **getiremedim,**
(eli boş) **ancak ümîd** (sermâyesi i)**leyim,**

(Şimdi) **Allâh'ım, beni afv-ü mağfiretinden ümîdsiz bırakma!"**

(Sâ'dî Şîrâzî, Bûstân; bab:10, beyit:4011 – Sûdî Efendi, Şerh-i Bûstân:2/412)

Mümine gereken odur ki dâimâ **Allâh-u Te'âlâ**'dan hazer (sakınma) üzere bulunmalıdır. Zîrâ ictihâdî işlerde hatâ gibi görünen bir durumda **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu mertebe bir sitemi vâki olduysa, ya **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kitâb'ına muhâlif olan kastî işlerdeki sitemi hattâ azâbı nasıl olur diye iyi düşünülmelidir.

Görülmez mi ki **Süleymân** *(Aleyhisselâm)*ın ğıyâbında onun emrine muhâlefet eden **Hüdhüd** kuşu nice tehditlere, zecr ve ukûbetlere müstehak olmuştur. Sen de sultanının emrine muhâlefet edersen azâbı hak edersin. Ama hizmet ve tâata devâm edersen mâzeretini ortaya koymuş olursun.

Bu âyet-i kerîmede anlatılan kıssadan anlaşılan odur ki; insan hatâ ettiği zaman ağlamayı elden bırakmamalıdır. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* ağlamışlardır.

Rivâyete göre; kıyâmet günü cehennem insanlara çok yaklaşınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* geri dönmesi için araya girecek fakat **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)* bir bardak su getirinceye kadar geri dönmeyecektir.

Âyet: 69

Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*: **"Bunu cehennemin suratına vur"** diyecek, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de suyu ona çarpınca cehennem kaçacaktır. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«يَا جَبْرَائِيلُ! مِنْ اَيْنَ هٰذَا الْمَاءُ؟»

"Ey Cebrâîl! Bu su nereden geldi?" diye sorunca: **"Günahkârların gözyaşlarından"** diye cevap verecektir.

Kâşif-i esrâr-ı Girdigâr Hazret-i Mevlânâ Hüdâvendigâr *(Kaddesallâhu Sirrahü'l-Gaffâr)* **"Mesnevî"**de şöyle buyurmuşlardır:

تَا نَگِرْيَدْ اَبْرْ كَىْ خَنْدَدْ چمَنْ تَا نَگِرْيَدْ طِفْلْ كَىْ جُوشَدْ لَبَنْ ؟
طِفْلِ يَكْ رُوزَه هَمِى دَانَدْ طَرِيقْ كِه بَگِرْيَمْ تَا رَسَدْ دَايَهٔ شَفِيقْ
تُو نَمِى دَانِى كِه دَايَهٔ دَايَگَانْ كَمْ دَهَدْ بِى گِرْيَه شِيرْ اُو رَايَگَانْ ؟

"Bulut ağlamadıkça çimen nasıl güler?
Bebek ağlamadıkça süt nasıl taşar?

Bir günlük bebek bile yolu bilir,
Ağlayayım, tâ ki şefkatli sütanne (dadı) **yetişsin** (diye),

(Şimdi) **sen bilmez misin ki dadıların dadısı** (olan Cenâb-ı Hakk),
Ağlamaksızın bedâva süt vermeyecektir." *(Mesnevî-i Mânevî:5/134-136)*

Yine şöyle buyurmuştur:

چُونْ بَرْ آرَنْدْ اَزْ پَشِيمَانِى اَنِينْ عَرْشْ لَرْزَدْ اَزْ اَنِينِ الْمُذْنِبِينِ

"Pişmanlıktan dolayı inlemeye başladıklarında,
Günahkârların inlemesinden Arş titrer." *(Mesnevî-i Mânevî:6/3625)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'nın rızıklarından helâl ve temiz olanı yeme emri

﴿يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Sizi rızıklandırmış olduğumuz şeylerin helâl ve lezzetli olanlarından yiyin ve (size verdiği bunca helâl rızıklara karşılık) **Allâh'a şükredin!**

Eğer siz (bütün nîmetlerin sâhibinin Allâh-u Te'âlâ olduğuna inanarak) **ancak O'na ibâdet etmekte olduysanız** (şükrü de O'na tahsis edin)**!"** *(Bakara Sûresi:172)*,

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! (Râhipliğe özenip de, uyuma, âilenize yanaşma, et yeme ve koku sürme gibi) **Allâh'ın sizin için helâl kılmış olduğu o temiz ve lezzetli şeyleri** (kendinize) **haram kılmayın ve** (helâl-haramın tespiti husûsunda yâhut helâlleri fazla tüketme noktasında) **haddi aşmayın!**

Şüphesiz ki Allâh (koyduğu) **sınırı aşanları sevmez** (bu yaptıklarına rızâ göstermez ve cezâlarını verir)**.** *(Mâide Sûresi:87)*,

﴿وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ﴾

"Allâh'ın sizi rızıklandırmış olduğu şeylerden helâl ve hoş olanını yiyin ve O Allâh(ın hükümlerine isyan)**dan hakkıyla sakının ki siz sâdece O'na inanıcı kimselersiniz!"** *(Mâide Sûresi:88)*,

﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾

"(Biz her dönemde gönderdiğimiz peygamberlere şöyle hitap ettik:) **'Ey Rasüller! Lezzetli ve helâl şeylerden yiyin ve sâlih bir amel işleyin!**

Gerçekten de Ben, sizin yapmakta olduklarınızı (hakkıyla bilip, karşılığını verecek olan bir) **Alîm'im!'"** *(Müminûn Sûresi:51)*,

﴿فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾

"(Artık Allâh'ın nîmetlerini inkâr edip, elçilerini yalanlayanların başına gelen belâlar sizce de belirgin bir şekilde anlaşıldığına göre,) **öyleyse** (temiz ve lezzetli rızıkları kendi kafanızdan haram etmeyi bırakın da,) **Allâh'ın sizi rızıklandırmış olduğu şeylerden helâl ve hoş olanını yiyin.**

Eğer siz ancak O'na ibâdet etme (niyetiyle putlara taptığınızı iddiâ etme)**kte olduysanız,** (şirki bırakıp tevhîde yönelin de, size verdiği bunca helâl rızıklara karşılık) **Allâh'ın nîmetine şükredin!"** *(Nahl Sûresi:114)*,

Âyet: 69

﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَى﴾

"Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin lezzetli ve helâl olanlarından yiyin! (Şükrünü ihlal ederek, çok yiyip israf ederek, gıdâlardan elde ettiğiniz gücü günahlara harcayarak, başkasının elinden haksız yere alarak, zekât ve sadaka gibi hakları sâhiplerine vermeyerek ve stok yaparak) **o** (size verilen rızıklar husûsu)**nda azgınlık yapmayın sonra gazabım üzerinize vâcip olur/*çöküverir*/.**

Benim gazabım kimin üzerine konarsa, muhakkak ki o helâk olmuştur/*(cehenneme)* ***yuvarlanmıştır****/(bir daha kalkamayacağı şekilde)* ***düşmüştür*****/."** *(Tâhâ Sûresi:81),*

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾

"Ey insanlar! Yer(yüzün)**de bulunan** (rızık)**lardan helâl,** (bütün şüphelerden) **tertemiz ve lezzetli olan**(lar)**ı yiyin.**

Şeytanın izlerine uy(up da boşamaya dâir şart ve yemin etmeyin, günahlara adak yapmayın, Allâh'tan başkasının adına ant içmeyin ve helâlleri haram, haramları helâl say)**mayın.**

Çünkü gerçekten o (şeytan) **sizin için** (zâhiren dost görünen) **apaçık bir düşmandır."** *(Bakara Sûresi:168)*

يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّمَنْ فِيْٓ اَيْدِيْكُمْ مِّنَ الْاَسْرٰٓى اِنْ يَّعْلَمِ اللّٰهُ
فِيْ قُلُوْبِكُمْ خَيْرًا يُّؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّآ اُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ؕ
وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٧٠﴾ وَاِنْ يُّرِيْدُوْا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا
اللّٰهَ مِنْ قَبْلُ فَاَمْكَنَ مِنْهُمْ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿٧١﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا وَهَاجَرُوْا وَجٰهَدُوْا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِيْ سَبِيْلِ
اللّٰهِ وَالَّذِيْنَ اٰوَوْا وَّنَصَرُوْٓا اُولٰٓئِكَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ؕ
وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَلَمْ يُهَاجِرُوْا مَا لَكُمْ مِّنْ وَّلَايَتِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ
حَتّٰى يُهَاجِرُوْا ۚ وَاِنِ اسْتَنْصَرُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ
اِلَّا عَلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيْثَاقٌ ؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ
﴿٧٢﴾ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ؕ اِلَّا تَفْعَلُوْهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ
فِي الْاَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيْرٌ ؕ ﴿٧٣﴾ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَهَاجَرُوْا وَجٰهَدُوْا
فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَالَّذِيْنَ اٰوَوْا وَّنَصَرُوْٓا اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ
حَقًّا ؕ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ﴿٧٤﴾ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْ بَعْدُ
وَهَاجَرُوْا وَجٰهَدُوْا مَعَكُمْ فَاُولٰٓئِكَ مِنْكُمْ ؕ وَاُولُوا الْاَرْحَامِ
بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِيْ كِتٰبِ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿٧٥﴾

Âyet: 70

﴿ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَى إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِمَّا أُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (70)

(يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ) **Ey Nebiyy**(-i zî şân)**!,** (قُلْ) **söyle,** kime? (لِمَنْ) **o kimselere ki,** olucudurlar, nerede? (فِي أَيْدِيكُمْ) **ellerinizde,** o kimseler de kimlerden? (مِنَ الْأَسْرَى) **esirlerden,** ne söyle? (إِنْ يَعْلَمِ) **eğer bilirse,** kim? (اللَّهُ) **Allâh,** nerede? (فِي قُلُوبِكُمْ) **kalplerinizde,** ne bilirse? (خَيْرًا) **bir hayır,** (يُؤْتِ) **verir,** kime? (كُمْ) **size,** neyi? (خَيْرًا) **daha iyisini,** neden? (مِمَّا) **o şeylerden ki,** (أُخِذَ) **alındı,** kimden? (مِنْكُمْ) **sizden,** daha, (وَيَغْفِرْ) (günahlarınızı) **mağfiret buyurur,** kim için? (لَكُمْ) **sizin için,** (وَاللَّهُ) **Zâten Allâh,** kimdir? (غَفُورٌ) **Ğafûr'dur,** daha, (رَحِيمٌ) **Rahîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ey Nebiyy(-i zî şân)**! Ellerinizde bulunan esirlere de ki: 'Eğer** (samîmî bir inanca sâhip olursanız ve) **Allâh kalplerinizde** (îman ve ihlâsa dâir) **bir hayır** (bulunduğunu) **bilirse, sizden alınmış olan şeylerden daha iyisini size verir ve sizin için** (günahlarınızı) **mağfiret buyurur.**

Zâten Allâh (kâfirlikten ve günahlardan tevbe edip, îmân edenleri tamâmen bağışlayan bir) **Ğafûr'dur;** (Kendisine itaatte bulunanları ziyâdesiyle esirgeyen bir) **Rahîm'dir.'"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Bedir** esirlerinden alınan fidyelerin helâl bir ganîmet olarak yenilebileceğini beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede esirlere Müslüman olmaları hâlinde söylenmesi gereken sözü açıklamıştır.

Bu âyet-i kerîme **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in amcası **Abbâs ibni Abdilmuttalib** hakkında nâzil olmuştur.

Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır: "**Mekke** ehli esirlerini kurtarmak için fidye gönderdiği zaman **Abbâs**: "Ben Müslümandım yâ **Rasûlellâh**!" deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَللهُ أَعْلَـمُ بِإِسْـلَامِكَ، فَـإِنْ تَكُنْ كَمَـا تَقُولُ فَاللهُ يَجْزِيـكَ فَافْدِ نَفْسَـكَ وَابْنَيْ أَخَوَيْكَ نَوْفَلَ بْنَ الْحَارِثِ، وَعَقِيلَ بْنَ أَبِي طَالِبٍ، وَحَلِيفَكَ عُتْبَةَ بْنَ عَمْرٍو.»

"Senin önceden Müslüman olup olmadığını en iyi Allâh bilir. Eğer dediğin gibiysen Allâh seni mükâfatlandıracaktır, ama şimdi kendini ve iki kardeşinin oğulları Nevfel ibni Hâris ile Akîl ibni Ebî Tâlib'i, bir de antlaşmalın Utbe ibni Amr'ı fidye vererek kurtar" buyurdu.

O zaman **Abbâs**: "Yâ **Rasûlellâh**! Benim yanımda o kadar mal yok" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«فَأَيْنَ الْمَالُ الَّذِي دَفَنْتَ أَنْتَ وَأُمُّ الْفَضْلِ؟ فَقُلْتَ لَهَا: إِنْ أُصِبْتُ فَهٰذَا الْمَالُ لِبَنِيَّ.»

"(Hanımın) Ümmü'l-Fazl ile birlikte gömdüğün ve: 'Başıma bir şey gelirse bu mal oğullarımın' dediğin o mal nerede?" buyurdu.

Bunu duyan **Abbâs** şaşkınlık içerisinde: "Yâ **Rasûlellâh**! Bunu benden ve ondan başka bilen kimse yok" dedi ve hem kendini, hem iki kardeşinin oğullarını, hem de antlaşmalısını fidye vererek kurtardı.

İşte bunun üzerine: **"Eğer** (samîmî bir inanca sâhip olursanız ve) **Allâh kalplerinizde** (îman ve ihlâsa dâir) **bir hayır** (bulunduğunu) **bilirse, o takdirde sizden alınmış olan şeylerden daha iyisini size verir"** âyet-i kerîmesi nâzil oldu.

Bundan sonra **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh** bana İslâm'a verdiğim yirmi ûkiyenin yerine yirmi köle verdi ki onların her birinin elinde ticâret yapacağı malı da bulunmaktaydı, **Allâh**'ın mağfiretinden umduklarım da buna ilâve oldu." *(Hâkim, el-Müstedrek:3/324, 4/45; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:6/322; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/209)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** esirleri arasında bulunan babam **Abbâs**'a:

عَـنِ ابْـنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُـولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَـلَّمَ لِلْعَبَّاسِ: «يَا عَبَّاسُ! اِفْدِ نَفْسَـكَ وَابْنَ أَخِيكَ عَقِيلَ بْنَ أَبِي طَالِبٍ وَنَوْفَلَ بْنَ الْحَارِثِ وَحَلِيفَكَ عُتْبَةَ بْنَ جَحْدَمٍ.» فَأَبَى وَقَالَ: إِنِّي كُنْتُ مُسْلِمًا قَبْلَ ذٰلِكَ وَإِنَّمَا اسْتَكْرَهُونِي. قَالَ: «اَللهُ أَعْلَمُ بِشَأْنِكَ إِنْ يَكُ مَا تَدَّعِي حَقًّا فَاللهُ يَجْزِيكَ بِذٰلِكَ وَأَمَّا ظَاهِرُ أَمْرِكَ فَقَدْ كَانَ عَلَيْنَا فَافْدِ نَفْسَـكَ.» وَكَانَ رَسُـولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَخَذَ مِنْهُ عِشْرِينَ أُوقِيَّةَ ذَهَبٍ

فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! اِحْسِبْهَا لِي مِنْ فِدَايَ؟ قَالَ: «لَا! ذَاكَ شَيْءٌ أَعْطَانَاهُ اللهُ مِنْكَ.» قَالَ: فَإِنَّهُ لَيْسَ لِي مَالٌ! قَالَ: «فَأَيْنَ الْمَالُ الَّذِي وَضَعْتَهُ بِمَكَّةَ حَيْثُ خَرَجْتَ عِنْدَ أُمِّ الْفَضْلِ، وَلَيْسَ مَعَكُمَا أَحَدٌ غَيْرَكُمَا. فَقُلْتَ إِنْ أُصِبْتُ فِي سَفَرِي هٰذَا فَلِلْفَضْلِ كَذَا، وَلِقُثَمَ كَذَا، وَلِعَبْدِ اللهِ كَذَا.» قَالَ: فَوَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا عَلِمَ بِهٰذَا أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ غَيْرِي وَغَيْرُهَا وَإِنِّي لَأَعْلَمُ أَنَّكَ رَسُولُ اللهِ!

"Ey Abbâs! Kendini, kardeş(ler)**inin oğlu Akîl ibni Ebî Tâlib ile Nevfel ibni Hâris'i, bir de antlaşmalın olan Utbe ibni Cahdem'i fidye verip kurtar"** buyurunca babam bunu yapmak istemedi ve: "Ben daha önce de Müslümandım, onlar beni zorla çıkarttılar" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

"Senin hâlini en iyi Allâh bilir, eğer iddiâ ettiğin hak ise Allâh seni buna karşılık mükâfatlandıracaktır, ama görünen hâlin bizim aleyhimize olmuştur. O halde şimdi kendini fidye ile kurtar" buyurdu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (harp sahasında ganîmet olarak) ondan yirmi ûkıye altın almıştı. O: "Yâ **Rasûlellâh**! Onu benim fidyemden mahsûb kılar mısın?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Hayır! Bu öyle bir şeydir ki Allâh onu senden alıp bize vermiştir" buyurdu. Bu sefer **Abbâs**: "Benim malım yok" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**:

"Peki ya yola çıkarken Mekke'de Ümmü'l-Fazl'ın yanına bıraktığın mal nerede? O zaman yanınızda senden ve ondan başka kimse yoktu, hani sen: 'Bana bu yolculuğumda bir şey olursa bu malın şu kadarı Fazl'ın, şu kadarı Kusem'in, şu kadarı da Abdullâh'ın' demiştin" buyurdu.

Bunun üzerine **Abbâs**: "Seni hak ile gönderen **Allâh**'a yemîn olsun ki bunu insanlar içerisinde benden ve ondan başka kimse bilmemişti. Gerçekten ben şunu biliyorum ki sen **Allâh**'ın Rasûlüsün" dedi. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:3310, 5/334-335; İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:4/15; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/142-143, es-Sünen:6/322; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:11398; İbnü Cerîr et-Taberî, et-Târîh:2/465-466)*

"Kurtubî Tefsîri"nde **Nakkāş** *(Rahimehullâh)* ve diğerlerinden naklen zikredildiğine göre; esirlerden her birinin fidyesi kırk ûkıye idi. Ancak **Abbâs** hakkında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَضْعِفُوا الْفِدَاءَ عَلَى الْعَبَّاسِ!»

"Abbâs'ın fidyesini bir kat artırın" buyurdu ve onu kardeşinin iki oğlu **Akîl** ile **Nevfel**'in fidyelerini vermekle de mükellef tuttu. Böylece **Abbâs** o ikisi adına seksen ûkıye, kendi adına da seksen ûkıye ödedi.

Ayrıca harp ânında da kendisinden yirmi ûkıye alınmıştı. Çünkü **Abbâs Bedir**'de yemek yedirmeyi üstlenen on kişiden birisiydi. **Bedir** günü yemek yedirme sırası tam ona gelmişti ki o yedirmeden savaş başladı. Böylece yirmi ûkıye yanında kaldı, esir edilince kendisinden ganîmet olarak alındı. Esir edildikten sonra kendisinden toplam yüz seksen ûkıye alınmış oldu. (Bunun sekseni iki kardeşinin oğulları için, sekseni katlamalı olarak kendisi için, yirmisi de ganîmet olarak alındı.)

Bu durum karşısında **Abbâs Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Beni yaşadığım sürece **Kureyş** kabîlesi arasında dilencilik yapacak halde bıraktın" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَيْنَ الذَّهَبُ الَّذِي تَرَكْتَهُ عِنْدَ امْرَأَتِكَ أُمِّ الْفَضْلِ؟»

"Hanımın Ümmü'l-Fazl'ın yanına bıraktığın altınlar nerede?" diye sordu. O: "Hangi altından bahsediyorsun?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**:

«إِنَّكَ قُلْتَ لَهَا: لَا أَدْرِي مَا يُصِيبُنِي فِي وَجْهِي هٰذَا،
فَإِنْ حَدَثَ بِي حَدَثٌ فَهُوَ لَكِ وَلِوَلَدِكِ»

"Sen ona: 'Bu çıkacağım yolculukta başıma ne geleceğini bilemiyorum, eğer başıma bir şey gelirse o senin ve çocuklarınındır' demiştin (ya işte o altınlar nerede?)**!"** buyurdu. O zaman **Abbâs**: "Yeğenim bunu sana kim haber verdi?" diye sorduğunda:

«اَللّٰهُ أَخْبَرَنِي.»

"Bana onu Allâh haber verdi" buyurdu.

Bunu duyan **Abbâs**: "Ben şâhitlik ederim ki sen doğru sözlüsün, bu güne kadar **Rasûlüllâh** olduğunu böyle bilmezdim. Şimdi kesinlikle anladım ki seni bu bilgiye ancak bütün gizlileri bilen **Allâh** muttalî kılmıştır. Ben şâhitlik ederim ki **Allâh**'tan başka hiçbir ilâh yoktur, sen de O'nun kulu ve Rasûlüsün! Bunun dışındaki her şeyi inkâr ettim" dedi, sonra kardeşinin oğullarına da İslâm'ı emretti, onlar da Müslüman oldular.

Âyet: 70

İşte: **"Ey Nebî! Elinizde bulunan esirlere de ki..."** âyet-i kerîmesi bu hususta nâzil oldu. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/81-82; Vâhidî, Esbâbü'n-nüzûl, sh:238; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/263)*

İbni Abdilberr *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Abbâs**'ın ne zaman Müslüman olduğu hakkında ihtilâf vardır. Bir kavle göre **Bedir** gününden önce Müslüman olmuştur. Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مَنْ لَقِيَ الْعَبَّاسَ فَلَا يَقْتُلْهُ فَإِنَّمَا أُخْرِجَ كَرْهًا.»

"Abbâs'a rastlayan onu öldürmesin, çünkü o zorla çıkartıldı" buyurmuştur. *(İbnü Abdilberr, el-İstî'âb, no:1890, sh:556; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/77)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Bedir** günü:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمَ بَدْرٍ: «إِنَّ أُنَاسًا مِنْ بَنِي هَاشِمٍ وَغَيْرِهِمْ قَدْ أُخْرِجُوا كَرْهًا لَا حَاجَةَ لَهُمْ بِقِتَالِنَا، فَمَنْ لَقِيَ مِنْكُمْ أَحَدًا مِنْ بَنِي هَاشِمٍ فَلَا يَقْتُلْهُ، وَمَنْ لَقِيَ أَبَا الْبَخْتَرِيِّ فَلَا يَقْتُلْهُ، وَمَنْ لَقِيَ الْعَبَّاسَ فَلَا يَقْتُلْهُ فَإِنَّهُ إِنَّمَا أُخْرِجَ مُسْتَكْرَهًا.»

"Hâşimoğullarından ve diğerlerinden birtakım insanlar kerhen çıkartılmışlardır. Aslında onların bizimle savaşma arzuları olmamıştır. İçinizden her kim Hâşimoğullarından birine rastlarsa onu öldürmesin. Ebu'l-Bahterî'ye rastlayan onu öldürmesin, Abbâs'la karşılaşan da onu öldürmesin. Çünkü o ancak zorlanmış vaziyette çıkartıldı" buyurmuştur. *(İbnü Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ:4/10; el-Fesevî, el-Ma'rifetü ve't-Târîh:1/513; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:3/140; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/123; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/77)*

Bir rivâyete göre **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* **Bedir** günü esir alındığında Müslüman olmuştur. **Hayber** senesi Müslüman olduğu da nakledilmiştir. O sırada kendisi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e müşriklerin haberlerini yazıp gönderirdi, hattâ bir mektubunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hicret isteğini bildirince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«اُمْكُثْ بِمَكَّةَ فَمُقَامُكَ بِهَا أَنْفَعُ لَنَا.»

"Sen Mekke'de dur, senin orada durman bize daha faydalıdır" diye mektup yazmıştır. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/77; İbnü Abdilberr, el-İstî'âb, no:1890, sh:556; Ahmed, Fezâilü's-Sahâbe, no:1812; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:2646; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:9/269)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredilen bir rivâyete göre; **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* **Bedir** vakasından evvel Müslüman olmuştu. Fakat İslâmiyet'ini açıklamamıştı. Çünkü **Kureyş**'ten farklı farklı bir takım kimselerden alacakları vardı, Müslüman olduğunu açıklaması hâlinde o alacaklarının zâyi olacağından endişe ediyordu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de amcasının malı **Kureyş**'in yanında zâyi olmasın diye ona acıdığı için kendisinin Müslüman olduğunu izhâr etmemişti.

Nitekim **Sehl ibn-i Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* daha önce **Mekke**'den hicret etmek için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den izin istediğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona (gönderdiği bir mektubunda):

عَنْ سَهْلِ بن سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: اِسْتَأْذَنَ الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْهِجْرَةِ، فَقَالَ لَهُ:«يَا عَمِّ! أَقِمْ مَكَانَكَ الَّذِي أَنْتَ فِيهِ، فَإِنَّ اللهَ يَخْتِمُ بِكَ الْهِجْرَةَ، كَمَا خَتَمَ بِيَ النُّبُوَّةَ.»

"Ey amca! Bulunduğun yerde dur, şüphesiz ki Allâh nübüvveti benimle bitirdiği gibi, hicreti de seninle sonlandıracaktır" buyurmuştu, böyle de oldu. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, 5828, 6/154; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/376)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِمَّا أُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ) **"Eğer** (samîmî bir inanca sâhip olursanız ve) **Allâh kalplerinizde** (îman ve ihlâsa dâir) **bir hayır** (bulunduğunu) **bilirse, sizden alınmış olan şeylerden daha iyisini size verir ve sizin için** (günahlarınızı) **mağfiret buyurur"** kavl-i şerîfi, **Bedir** esirlerinin tümü hakkında geçerlidir.

Âyet-i kerîmenin hâssaten **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* hakkında nâzil olduğunu ifâde eden rivâyetler buna ters düşmez, zîrâ îtibar sebebin husûsî oluşuna değil, lafzın umûmî oluşunadır. Buna göre **Allâh-u Te'âlâ** onlardan îmân edenlere, kalplerinde gerçek mânâda bir îman ve tasdik bulup bilmesi hâlinde kendilerinden alınan fidyeden daha fazlasını vereceğini ve onların evvelce işlemiş oldukları günahları bağışlayacağını vaad etmiştir ki bu vaadini de gerçekleştirmiştir.

Nitekim **Ebû Mûsâ** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **"Alâ ibni Hadramî** *(Radıyallâhu Anh)*, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e **Bahreyn**'den seksen bin dirhem değerinde bir mal gönderdi ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e o güne kadar ondan daha fazla mal gelmemişti.

Âyet: 70

O mal bir hasır üzerine saçıldı, derken insanlar gelmeye başladı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gelenlere o maldan veriyordu. O gün o kadar atıyyelerde bulundu ki, o mal geldiğinde abdest almıştı, daha namaz kılamadan bütün mal taksim edildi. O gün ne sayı ne tartı kalmamıştı.

O sırada **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* gelerek: "Yâ **Rasûlellâh**! Ben **Bedir** günü hem kendi fidyemi, hem de **Akîl**'in fidyesini verdim, bana bu maldan ver" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

«خُذْ.»

"Al" buyurdu ve onun gömleğinin içini doldurdu. O kalkıp giderken taşımaya güç yetiremeyince başını kaldırarak: "Yâ **Rasûlellâh**! Kalkmam için yardım et" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tebessüm ederek:

«أَعِدْ مِنَ الْمَالِ طَائِفَةً وَقُمْ بِمَا تُطِيقُ. أَمَّا أَحَدُ مَا وَعَدَ اللهُ فَقَدْ أُنْجِزَ وَلَا أَدْرِي الْأُخْرَى.»

"Aldığın maldan bir kısmını iâde et de taşıyabileceğin kadarıyla kalk git! Allâh'ın vaad ettiklerinden biri gerçekten yerine getirilmiştir, diğerini ise bilemem" buyurdu.

İşte bu âyet-i kerîmede geçen: **"Eğer** (samîmî bir inanca sâhip olursanız ve) **Allâh kalplerinizde** (îman ve ihlâsa dâir) **bir hayır** (bulunduğunu) **bilirse, sizden alınmış olan şeylerden daha iyisini size verir ve sizin için** (günahlarınızı) **mağfiret buyurur"** âyet-i kerîmesi bunu anlatmaktadır.

Bu âyet-i kerîmenin nüzûlünden sonra **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bana verilen, benden alınandan daha hayırlı oldu, ama mağfiret husûsunda bana ne yapılacağını bilemem! İsterdim ki keşke benden daha fazla alınaydı da şimdi **Allâh** bana daha hayırlılarını vereydi" demiştir. *(İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:4/15, 416; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/28; Hâkim, el-Müstedrek:3/329-330; Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve, no:410; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/209-210; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/37)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledilen diğer bir rivâyete göre; **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bizim hakkımızda bu âyet-i kerîmenin nâzil olması dünyâda bulunan her şeyin bana âit olmasından daha sevgilidir. Gerçekten **Allâh** bana benden aldığından yüz kat fazlasını vermiştir. Buna ilâveten bana **Zemzem**'i (hacılara ikrâm etme vazîfesini) vermiştir, buna mukābil **Mekke** ehlinin bütün malları benim olsa istemezdim. Ayrıca beni mağfiret etmiş olmasını da ummaktayım" demiştir. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/263; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/82; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/37; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/212)*

"Rûhu'l-Beyân" sâhibinin, kendi şeyhi **Osman Fazlı Efendi** *(Kuddise Sirruhû)*dan nakline göre; **"Allâh sizin kalplerinizde bir hayır bilirse"** cümle-i celîlesinde geçen şekk (şüphe ifâdesi) bize nispetledir.

Nitekim istihâre duâsında geçen:

«اِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ.»

"Eğer Sen biliyorsan" *(Buhârî, De'avât:48, no:6019, 5/2345; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/375)* sözü de bu kabildendir ki, bunun mânâsı: "Eğer senin ilmin ve irâden tealluk edecekse" demektir.

Allâh-u Te'âlâ'nın ilminin neye nasıl tealluk edeceği Kendi katında mâlûm ise de, bize nispetle meşkûk (şüpheli) olduğu için bu mânâ şekk ifâdesiyle açıklanmıştır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)*ın bu ikinci beklentisi olan mağfiret de mutlaka tahakkuk etmiştir.

Çünkü **Kerîm**'in vaadinde hilâf olmaz, yâni iyilerin sözü bozulmaz.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

خِلاَفِ وَعْدَه مُحَالَسْتْ كَزْ كَرِيمْ آيَدْ لَئِيمْ اَگَر نَكُنَدْ وَعْدَهٔ وَفَا شَايَدْ

"Kerîm olan Zât'tan vaadinin hilâfının gelmesi muhâldir (zîrâ O vefâlıdır), **Leîm** (kötü huylu) **birine ise** (cibilliyetinin gereği) **vaadini yerine getirmemek yakışır."**

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise sirruhû)* kendi Kur'ân-ı Kerîm'inde bu âyet-i kerîmenin kenarına: (هُنَا دَقِيقٌ جِدًّا فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَلْبَابِ) "Burada cidden çok büyük bir incelik vardır.

Ey hâlis akıl sâhipleri ibret alın" diye yazarak, kalpte bulunan niyetin **Allâh-u Te'âlâ** katındaki önemine dikkat çekmiştir.

Bundan anlaşıldığına göre; **Allâh-u Te'âlâ** sûretlere ve cisimlere değil de kalplerdeki niyetlere nazar buyurmakta ve kullarına ona göre muâmelede bulunmaktadır.

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen</u>: (وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ) **Allâh Ğafûr'dur; Rahîm'dir"** kavl-i şerîfini müfessirler: "**Allâh-u Te'âlâ** kâfirlikten ve günahlardan tevbe edip, îmân edenleri tamâmen bağışlayan bir Ğafûr'dur, Kendisine itaatte bulunan tâat ehlini ise ziyâdesiyle esirgeyen bir Rahîm'dir" şeklinde tefsir etmişlerdir.

Âyet: 70

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeden çıkarılan işârî mânâya göre mallarını ve canlarını **Allâh** uğrunda cömertçe sarfeden ve sevgili Mevlâlarını talep yolunda nefislerini katleden o **Allâh**'a müteveccih fukarâya (dervişlere) burada şöyle hitâb edilmektedir:

"**Allâh** sizin kalplerinizde sadâkat ve ihlâs gibi bir hayır bulursa, nefsinizi boğazlama, şan-şöhreti terk etme ve bu uğurda harcamalarda bulunma gibi, sizden alınmış olan şeylerden daha iyisini size verecektir ki o da en büyük zenginlik ve en yaygın sır olan 'Fenâfillâh makāmı'dır.

İşte o zaman **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyden geçerek, berâberinde mükâleme (ilhâm) olan bir müşâhedeye (Allâh-u Te'âlâ'yı görür gibi olma hâline) erişeceksiniz.

Demek ki her kim canını bu uğurda satarsa onun alışverişi kâr edecek ve ticâreti hayırlı olacaktır, üstelik günahları affolup, kötülükleri ve ayıpları da örtülüp kapatılacaktır."

﴿ وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (71)

(وَإِنْ يُرِيدُوا) **Eğer isterlerse,** neyi? (خِيَانَتَكَ) **sana hâinlik yapmayı,** (فَقَدْ خَانُوا) **muhakkak hâinlik yapmışlardı,** kime? (اَللّٰهَ) **Allâh'a,** neden önce? (مِنْ قَبْلُ) **bundan önce,** (فَأَمْكَنَ) **fakat** (sana) **imkân vermişti,** kime karşı? (مِنْهُمْ) **onlara,** (yâni onları sana yakalatmıştı), (وَاللّٰهُ) **Allâh,** kimdir? (عَلِيمٌ) **Alîm'dir,** daha, (حَكِيمٌ) **Hakîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Eğer o (esir ola)**nlar** (fidye verme sözünü bozarak ya da seninle savaşa dönerek veyâ Müslüman olduktan sonra atalarının dînini özleyip irtidâd ederek) **sana hâinlik yapmak isterlerse, gerçekten onlar bundan önce** (kâfir olarak, Kālûbelâ'da her kuldan alınan îman sözünü bozmakla) **Allâh'a da hâinlikte bulunmuşlardı, fakat O onlara karşı** (zafer kazanman için sana güç ve) **imkân vermişti.**

(Demek ki sana karşı da bir hâinlik düşünürlerse, seni de onlara gâlip edecektir.) **Allâh** (gelecekte neler olacağını ve onların içlerinde taşıdıkları ahde vefâ yâhut söz bozma ve hıyânet niyetlerini ziyâdesiyle bilen bir) **Alîm'dir;** (şu anda kendileri hakkında verdiği kararlarında tam bir hikmet ve isâbet sâhibi olan bir) **Hakîm'dir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Bedir** esirlerinden îmân edenler içerisinden kalplerinde düzgün niyet ve hâlis îman bulunanları bağışlayacağını ve onlara kendilerinden alınan fidyeden daha fazlasını vereceğini beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede kalbinde kötü niyet barındırmakta olanları ise başka bir sûretle tekrar mağlup ederek perişan edeceğini açıklamıştır.

"Beyzâvî ve **Nesefî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen **"Hıyânet"**ten maksat; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bîat ettikleri İslâm ahdini bozmalarıdır ki bu hâinlik ya riddet (dinden dönme) sûretiyle ya da söz verdikleri fidyeyi vermemek şekliyle tahakkuk eder.

"Onların daha önce Allâh-u Te'âlâ'ya hâinlik etmiş olmaları" ise; "Kālûbelâ" devresinde İslâm'ı kabulleneceklerine dâir her akıllıdan alınmış olan o kadîm sözü bozarak âkıl bâliğ olduktan sonra kâfir olmalarından ibârettir.

Âyet: 71

Böyle yapmaları durumunda **Allâh-u Te'âlâ** onları tehdit ve müminleri tebşîr tarîkıyle o hâinleri tekrar müminlerin eline geçireceğini vaad etmiştir ki buna göre âyet-i celîlenin mânâsı:

"Eğer o esir olanlar fidye verme sözünü bozarak ya da seninle savaşa dönerek veyâ Müslüman olduktan sonra atalarının dînini özleyip irtidâd ederek sana hâinlik yapmak isterlerse, gerçekten onlar bundan önce kâfir olarak, Kālûbelâ'da her kuldan alınan îman sözünü bozmakla **Allâh**'a da hâinlikte bulunmuşlardı, fakat O onlara karşı zafer kazanman için sana güç ve imkân vermişti. Demek ki sana karşı da bir hâinlik düşünürlerse, seni de onlara gâlip edecektir" şeklinde anlaşılabilir.

"Kurtubî ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Bedir** esirleri arasında **Ebû Azze el-Cemuhî** adında, kızları olan muhtaç bir adam vardı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e durumunu arz edince ona lütufta bulunup salıverdi, fakat kendisi aleyhine kimseye yardım etmeyeceğine dâir ondan söz aldı. O da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i birtakım beyitlerle methedip ayrıldı. Ama sonra müşriklerle birlik olup **Uhud**'a geldi.

Bu âyet-i kerîmede geçen: "Eğer sana hâinlik etmek isterlerse onları tekrar senin eline geçiririm" vaad-i ilâhîsi mûcebince **Uhud**'da sâdece bu kişi Müslümanlar tarafından yakalandı. Kendisi orada esir edilince: "Yâ **Muhammed**! Bana bir daha lutfet, beni kızlarıma bağışla, sana söz veriyorum bir daha seninle savaşa dönmeyeceğim" dediyse de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**:

«لاَ تَمْسَحُ عَلَى عَارِضَيْكَ بِمَكَّةَ تَقُولُ قَدْ خَدَعْتُ مُحَمَّدًا مَرَّتَيْنِ.»

"Muhammed'i iki kere aldattım diyerek bir daha yanaklarını Mekke'de sıvazlayamayacaksın" buyurdu. *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:9/65; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/110, 114)*

Sa'îd ibni Müseyyeb *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen diğer bir nakle göre: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَا يُلْدَغُ مِنْ جُحْرٍ مَرَّتَيْنِ؛ يَا عَاصِمُ بْنُ ثَابِتٍ! قَدِّمْهُ فَاضْرِبْ عُنُقَهُ.»

"Mümin bir delikten iki defâ ısırılmaz. Ey Âsım ibni Sâbit! Onu öne çıkar ve boynunu vur" diye emir buyurdu, o da onun boynunu vurdu." *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:9/65)*

İbnü'l-Arabî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Müşriklerden bâzısı esir düşünce onlardan bir kavim, kalplerinde kesin bir kararlılık bulunmaksızın İslâm kelimesini telaffuz ettiler. Herhalde onların niyeti bir yandan Müslümanlara yakın olmak, bir taraftan da müşriklerden tümüyle uzaklaşmamak idi.

Ulemâmızın beyânı vechile; bir kâfir, kalbinde îman karârı bulunmaksızın kalbinde îman bulunduğunu diliyle söylese bu kişi mümin olamaz. Böyle bir durum bir müminde zuhûr ederse o da kâfir olur. Ancak defetmeye kādir olamadığı vesvese hâli müstesnâdır, çünkü vesvese başka bir şey, kararlı ve azimli inanç ise farklı bir şeydir. **Allâh-u Te'âlâ** vesveseyi bağışlamış ve mesuliyetini iskāt etmiştir. Ama kalpte bulunan kesin inancı muteber saymış, sâhibini de onunla mesul tutmuştur." *(İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:2/874)*

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَاللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ) **"Allâh Alîm'dir, Hakîm'dir"** kavl-i şerîfinin mânâsı: "**Allâh** gelecekte neler olacağını ve onların içlerinde taşıdıkları ahde vefâ yâhut söz bozma ve hıyânet niyetlerini ziyâdesiyle bilen bir **Alîm'dir**; şu anda onlar hakkında verdiği kararlarında da tam bir hikmet ve isâbet sâhibi olan bir **Hakîm'dir**" şeklindedir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmenin sonunda geçen: **"Allâh Alîm ve Hakîm'dir"** kavl-i şerîfi, "**Allâh** onların niyetlerini ve hak ettikleri azapları bilir, her yaptığını da hikmet-i bâliğası gereği yerli yerince yapar" demektir.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

بُرُو عِلْمْ يَكْ ذَرَّه پُوشِيدَه نِيسْتْ كِه پَيْدَا وُ پِنْهَانْ بَنَزْدَشْ يَكِيسْتْ

"(Ey kimse!) **Yürü git** (aklını başına al), **bir zerre ilim** (bile Cenâb-ı Hakk'a) **örtülü** (kapalı) **değildir** (O her şeyden haberdârdır),

Cenâb-ı Hakk'ın nezdinde (huzûr-u mânevîsinde) **gizli ve âşikâr birdir** (O'na hiçbir şey gizli kalmaz, bunları bil de ona göre amel et)."

Bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretinin beyânı vardır. Buna göre dünyâda ve âhirette **Allâh-u Te'âlâ**'nın kahır elinden kurtulmak isteyen îman ve ihlâstan başka yol bulamaz. Kādir, Kaviyy ve Hâlık (Güçlü, Kuvvetli ve Yaratıcı) olan ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır. O'ndan gayrı her şey ise âciz, zayıf ve mahlûktur.

Âyet: 71

Haberde vârid olduğuna göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

وَفِـى الْخَبَـرِ: اَنَّ النَّبِىَّ عَلَيْهِ السَّـلَامُ قَالَ: «اِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى قَالَ: قُلْ لِلْقَوِىِّ لَا يُعْجِبَنَّكَ قُوَّتُـكَ فَـاِنْ اَعْجَبَتْـكَ قُوَّتُـكَ ادْفَعِ الْمَـوْتَ عَنْ نَفْسِـكَ، وَقُـلْ لِلْعَالِـمِ لَا يُعْجِبَنَّكَ عِلْمُـكَ فَـاِنْ أَعْجَبَـكَ فَاَخْبِرْنِـى مَتٰى اَجَلُـكَ، وَقُـلْ لِلْغَنِـىِّ لَا يُعْجِبَنَّكَ غِنَـاكَ فَاِنْ أَعْجَبَـكَ فَأَطْعِـمْ خَلْقِـى غَـدَاءً وَاحِـدًا.»

"Allâh-u Te'âlâ: 'Kuvvetliye söyle ki; kuvvetin seni şaşkına çevirmesin. Eğer kuvvetini beğeniyorsan kendinden ölümü savuştur. Âlime söyle ki; ilmin sana ucüb vermesin. Eğer ilmini beğeniyorsan ecelinin ne zaman olduğunu bana bildir (de göreyim)**. Zengine söyle ki; zenginliğin seni mağrûr etmesin. Eğer zenginliğini beğeniyorsan bütün mahlûkātıma bir sabah yemek yedir** (bakalım)**' buyurdu."** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/376)*

Bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile "Cihâd-ı ekber" olan nefisle cihat yapılırken zikrin saltanatının ve zaferinin istîlâsı ânında esîr düşen nefisler, **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikrine, ubûdiyetine ve O'nun ahkâmı altında inkıyâda yöneldikleri zaman **Allâh-u Te'âlâ** onlara dünyâ şehvetlerinden, onun nîmet ve zînetlerinden daha hayırlı olan cennet nîmetlerini ve derecelerini ihsân eder. Çünkü dünyâ ve nîmetleri fâni, cennet ve nîmetleri ise bâkîdir, ama eğer nefis şerî'at ve tarîkat sınırlarını aşarak hâinlik yapacak olursa **Allâh-u Te'âlâ** onu tekrar zarara uğratacaktır.

Denilmiştir ki, yedi sınıfa uymak yedi şeye sebep olur: **Birincisi;** nefse uymak nedâmet ve pişmanlık getirir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ Kābil**'in **Hâbil**'i öldürmesi husûsunda:

﴿فَطَوَّعَـتْ لَهُ نَفْسُـهُ قَتْـلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِـرِينَ فَبَعَـثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِـي الْأَرْضِ لِيُرِيَـهُ كَيْفَ يُوَارِي سَـوْأَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَـا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَـوْأَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ﴾

"Nihâyet nefsi ona kardeşini öldürmeyi (süslü göstererek) **kolaylaştırdı da o onu öldürdü ve bu yüzden o,** (dînini de dünyâsını da) **kaybedenlerden oldu. Sonra** (Kābil Hâbil'in ölüsünü ne yapacağını bilmediği için şaşkın bir halde dolaşırken) **Allâh ona kardeşinin avret** (yerleri başta olmak üzere tüm cesed)**ini nasıl örteceğini göstersin diye bir karga gönderdi ki o, yeri eşeliyordu.**

O (diri karganın ölü kargayı nasıl gömdüğünü görünce)**: 'Ey benim helâkim!** (Neredesin? Gel! Tam senin zamânın! Yazıklar olsun bana!) **Ben işte bu karga gibi olmamdan ve kardeşimin avretini örtmemden âciz mi oldum?' dedi. Artık o,** (uzun süre kardeşinin cesedini sırtında taşıdığından ötürü) **pişmân olan kimselerden oldu"** *(Mâide Sûresi:30-31)* buyurmuştur.

İkincisi; hevâya (nefsin kötü arzusuna) tâbi olmak **Allâh-u Te'âlâ**'dan uzaklaşmaya sebep olur. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** nefsinin hevâsına uyarak **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a karşı gelen **Bel'am** hakkında:

﴿وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ﴾

"Kötü arzusunun peşine düştü. Artık onun durumu köpeğin (en âdî) **hâli gibidir"** *(Arâf Sûresi:176)* buyurarak, uzaklaştırılma ve alçak vaziyete düşme husûsunda onu köpeğe benzetmiştir.

Üçüncüsü; şehvetlere uymak kâfirliğe sebebiyet verir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ:**

﴿وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا﴾

"Onlar (içki, zinâ gibi haramlar işleyerek, namazdan ve zikirden alıkoyan nefsânî arzulara ve) **şehvetlere tamâmen uymuştular. Muhakkak ki onlar büyük bir şerre kavuşacaklardır"** *(Meryem Sûresi:59)* buyurmuştur ki, burada geçen **"Ğayy"** kâfirlik demektir.

Dördüncüsü; Firavun'a uymak dünyâda boğulmaya, âhirette ise yanmaya sebep olmuştur. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ:**

﴿فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ﴾

"Fakat onlar (Mûsâ'nın emrini terk ettiler de) **Firavun'un emrine/işine/ iyice uydular. Hâlbuki Firavun'un emri/*işi*/,** (güzel bir netîceyle sonuçlanmaya) **hiç de elverişli bir şey değildi/** (doğru yola) **irşâd eden bir şey değildi/doğru ve düzgün bir şey değildi/!**

O (Firavun)**, kıyâmet gününde kavminin önüne geçecektir, artık o onları** (suya götürür gibi) **o ateşe** (kesinlikle) **girdirdi"** *(Hûd Sûresi:97-98)* buyurmuştur.

Beşincisi; hak yoldan çıkmış sapık önderlere tâbi olmak hasret ve nedâmet sebebi olmuştur.

Âyet: 71

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ:**

﴿إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا كَذَٰلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ﴾

"O (sapık önderler kendilerine uya)**nlar**(la birlikte) **azâbı görmüşlerken, o** (şirk ve inkârda izlerine) **uyulmuş olan kimseler, o** (dünyâdayken kendilerine) **tâbi olmuş bulunanlardan tamâmen uzaklaştığında ve onlar**(ın inkârı) **yüzünden** (kurtuluş sebebi olarak görülen akrabâlık, yoldaşlık ve samîmî dostluk gibi irtibat) **bağlar**(ı) **tümüyle koptuğunda** (işte o zaman bâtıl ilâhlarının kendilerine fayda vermeyeceğini keşke şimdiden anlayabilseydiler de, onlarla tüm ilişkilerini daha dünyâdayken kesebilseydiler)**!**

(Şimdiden olmuş bitmiş gibi kesin olarak bilinmelidir ki;) **o** (müşrik önderlere) **tâbi olmuş bulunan kimseler** (âhirette azâbı gördüklerinde)**: 'Keşke bizim için gerçekten bir** (daha dünyâya geri) **dönüş** (imkânı) **olsaydı da,** (bugün) **onlar bizden uzaklaştıkları gibi,** (o gün) **biz de onlardan uzaklaşsaydık' demiştir.**

İşte sana! Allâh (şirkle karışık olan) **amellerini onlara, üzerlerine çöken hasretler** (ve pişmanlıklar) **hâlinde böylece** (pişmanlığın hiçbir faydası olmayacağı anda) **gösterecektir.** (Şirk üzere öldükleri için) **onlar o** (cehennem) **ateş**(in)**den aslâ çıkıcı kimseler de değillerdir"** *(Bakara Sûresi:166-167)* buyurmuştur.

Altıncısı; Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e muhabbet ve mütâbeat **Allâh-u Te'âlâ**'nın sevgisini kazandırır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ:**

﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ﴾

"(Habîbim! Ehl-i Kitap, müşrik veyâ Müslüman; Allâh'ı sevdiğini iddiâ eden herkese) **de ki: 'Eğer siz Allâh'ı seviyor olduysanız, bana hakkıyla uyun ki Allâh da sizi sevsin** (sizden râzı olsun ve size sevap versin)'" *(Âl-i Imrân Sûresi:31)* buyurmuştur.

Yedincisi; şeytâna uymak cehennemi kazandırmıştır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ:**

﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ﴾

"Benim (seçkin) **kullarım; gerçekten senin** (kışkırtma ve azdırma sûretiyle) **onlar üzerinde hiçbir gücün** (ve hâkimiyetin) **olamaz.**

Lâkin sana iyice uymuş olan o azgınlar müstesnâ! (Çünkü senin hîlen ancak onlara söker.) **Muhakkak ki cehennem, elbette onların topluca vaad olundukları yerleridir"** *(Hıcr Sûresi:42-43)* buyurmuştur.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'ya, Rasûlüne ve emânetlere hâinlik etmemek

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! (Farzları ve sünnetleri yerine getirmeyerek, niyetlerinizin tersini açıklayarak ve ganîmet mallarından çalarak) **Allâh'a ve o Rasûl'e hâinlik etmeyin,** (aranızda bulunan) **emânetlerinize de** (riâyetsizlik ederek) **hıyânet etmeyin!**

Oysa siz (yaptığınız işin vebâlini ve nelerin iyi, nelerin kötü olduğunu) **bilmektesiniz!"** *(Enfal Sûresi:27)*

Âyet: 72

﴿ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا وَإِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (72)

(إِنَّ الَّذِينَ) **Şüphesiz o kimseler ki,** (آمَنُوا) **îmân ettiler,** daha, (وَهَاجَرُوا) **hicret ettiler,** daha, (وَجَاهَدُوا) **cihâd ettiler,** neyle? (بِأَمْوَالِهِمْ) **mallarıyla,** daha, (وَأَنْفُسِهِمْ) **canlarıyla,** ne uğrunda? (فِي سَبِيلِ اللهِ) **Allâh yolunda,** daha, (وَالَّذِينَ) **o kimseler ki,** (آوَوْا) (muhâcirleri) **barındırdılar,** daha, (وَنَصَرُوا) **yardım ettiler,** (أُولَئِكَ) **işte sana! Onlar,** (بَعْضُهُمْ) **onların bâzısı,** nedirler? (أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ) **bâzısının velîsidirler,** (وَالَّذِينَ) **o kimseler ki,** (آمَنُوا) **îmân ettiler,** (وَلَمْ يُهَاجِرُوا) **ama hicret etmediler,** (مَا لَكُمْ) **sizin için olmadı,** neden? (مِنْ وَلَايَتِهِمْ) **onların velâyetlerinden,** ne? (مِنْ شَيْءٍ) **hiçbir şey,** ne zamana kadar? (حَتَّى يُهَاجِرُوا) **onlar hicret edinceye kadar,** (وَإِنِ اسْتَنْصَرُو) **eğer yardım isterlerse,** kimden? (كُمْ) **sizden,** ne husûsunda? (فِي الدِّينِ) **din husûsunda,** (فَعَلَيْكُمُ) **sizin üzerinize gereklidir,** ne? (اَلنَّصْرُ) **o yardım,** (إِلَّا عَلَى قَوْمٍ) **ancak bir topluma karşı olmaz ki,** (بَيْنَكُمْ) **sizin aranızda,** daha, (وَبَيْنَهُمْ) **onların arasında vardır,** ne vardır? (مِيثَاقٌ) **bir sözleşme,** (وَاللهُ) **Allâh,** neyi? (بِمَا تَعْمَلُونَ) **yapmakta olduklarınızı,** (بَصِيرٌ) **Basîr'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O kimseler ki (Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve Kur'ân'a) **îmân etmiştirler,** (Allâh ve Rasûlü uğruna vatanlarını terk ederek) **hicret etmiştirler,** (kâfirlerle savaş için malzeme alarak ve bizzat harbe katılarak) **Allâh**(ın dînini yüceltme) **yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihâd etmiştirler, bir de o kimseler ki** (Mekke'den muhâcir gelen garipleri kendi yurtlarında) **barındırmıştırlar ve** (düşmanlarına karşı onlara) **yardım etmiştirler; işte sana!**

Onlar; gerçekten onların bâzısı (mîras husûsunda) **diğer bir kısmın velî** (ve vâris)**leridirler.**

Ama o kimseler ki îmân etmiştirler fakat hicret etmemiştirler, onlar (en yakın akrabânız da olsalar) **hicret edinceye kadar, kendilerinin** (vâris kılınmalarıyla ilgili) **velâyetlerinden sizin için hiç bir şey yoktur. Şâyet onlar**(la kâfirler arasında bir savaş çıkar da) **din husûsunda sizden yardım isterlerse, o** (hicret vazîfesini terk etmiş kişilere) **yardım sizin üzerinize gereklidir. Ancak bir topluma karşı değil ki, sizinle onlar arasında** (birbiriniz aleyhine yardımlaşmayacağınıza dâir) **bir sözleşme vardır. Allâh yapmakta olduğunuz** (vefâlılık ve hıyânet, barış ve savaş gibi) **şeyleri** (hakkıyla gören bir) **Basîr'dir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile savaşmak üzere **Bedir**'e gelen müşriklerin hallerini, daha sonra esirlerin durumlarını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmesinde muhâcir ve ensârın fazîletini, ayrıca îmân edip de hicret etmeyenlerin durumunu açıklamış ve söze evvelâ muhâcir ve ensârı methetmekle başlamıştır.

"Beyzâvî, Nesefî, Hâzin, İbni Kesîr ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde müminlerin sınıflarını zikretmiş ve onları iki kısma ayırmıştır.

Bir kısmı **Allâh**'a ve **Rasûlü Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îmân ederek, **Rasûlü**'nün getirdiklerini tasdîk ederek, **Allâh** yolunda ve O'nun rızâsını arama uğrunda yurtlarından ve mallarından ayrılan, bununla da kalmayıp **Allâh**'ın dînini hâkim kılmak için mallarını ve canlarını cömertçe harcayan muhâcirlerdir.

Diğer kısmı ise aynı îman vasfına sâhip olmakla berâber, Medîne'ye hicret eden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i ve muhâcirleri kendi evlerine yerleştirerek barındıran ve düşmanlarına karşı onlara yardım eden ensârdır.

Âyet-i kerîmede bu iki fırkanın birbirlerinin mutlak mânâda velîleri oldukları açıklanmışsa da müfessirlerden bâzısı bundan maksadın; nusret ve muâvenet mânâsında bir dostluk olduğunu söylemişlerdir. **Cerîr ibni Abdillâh** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: «اَلطُّلَقَاءُ مِنْ قُرَيْشٍ، وَالْعُتَقَاءُ مِنْ ثَقِيفٍ، بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَالْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ.»

Âyet: 72

"Kureyş'ten (Mekke fethi günü köle edilmeyip) **salıverilen kimselerle,** (Huneyn günü) **Sakîf kabîlesinden** (ele geçirilip sonra) **âzad edilenler dünyâda da âhirette de birbirlerinin dostlarıdırlar. Muhâcirlerle ensâr da dünyâda ve âhirette birbirlerinin dostlarıdırlar"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:19218, 19215, 31/549, 547; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:2438; Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, no:671; Hâkim, el-Müstedrek:4/80-81; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:7260)* hadîs-i şerîfi de bu dostluğun genel mânâda bir yardım ve destek olduğuna delâlet etmektedir.

İbni Abbâs, Mücâhid, Ikrime, Hasen, Katâde ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi birçok müfessir ise bu velâyetten verâsetin kastedildiğine kāil olmuşlar ve: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* muhâcirler ile ensârdan oluşan Müslümanlardan bâzıları arasında kardeşlik tesis etti.

Buna göre **Hamza ibni Abdilmuttalib** ile **Zeyd ibni Hârise**'yi, **Ömer ibni Hattâb** ile **Mu'âz ibni Afrâ**'yı, **Zübeyr ibni Avvâm** ile **Abdullâh ibni Mes'ûd**'u, **Ebû Bekr Sıddîk** ile **Talha ibni Ubeydillâh**'ı, **Abdurrahmân ibni Avf** ile **Sa'd ibni Rabî'**i *(Radıyallâhu Anhüm)* kardeş ilan etti.

Diğer ashâbına da:

«تَأْخَوْا وَهٰذَا أَخِي.»

"Siz de kendinize kardeş bulun, (Hazreti Ali'yi işâret ederek) **benim kardeşim de budur"** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/213)* buyurdu.

Bundan sonra muhâcir olan bir kişinin **Medîne**'de muhâcir olan bir vârisi yoksa, öldüğü zaman ona ensârdan olan kardeşi vâris oluyordu. Fakat Müslüman olsa da muhâcir olmayan akrabâsı vâris olamıyordu" demişlerdir. *(İbni Ebî Hâtim:5/1738-1740; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/127; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/212-214)*

Zâten bu hüküm bu âyet-i kerîmede daha sonra zikredilmiş olan:

﴿وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا﴾

"Ama o kimseler ki îmân etmiştirler fakat hicret etmemiştirler, onlar (en yakın akrabânız da olsalar) **hicret edinceye kadar, kendilerinin** (vâris kılınmalarıyla ilgili) **velâyetlerinden sizin için hiç bir şey yoktur"** kavl-i şerîfinden de anlaşılmaktadır.

Nitekim bu cümle-i celîle, hicret etmeyip **Mekke**'de duran Müslümanların mîrasından **Medîne**'de bulunan muhâcirlerin istifâde edemeyeceğini, hicret etmeyen kimsenin de **Medîne**'de muhâcir olan akrabâsından bir şey alamayacağını beyân etmektedir.

Fakat burada "Müslüman olsa da" kaydı doğru anlaşılmalıdır. Zîrâ **Üsâme ibni Zeyd** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«لَا يَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ وَلَا الْكَافِرُ الْمُسْلِمَ.»

"Müslüman kâfire vâris olamaz, kâfir de Müslümana vâris olamaz" *(Buhârî, Ferâiz:25, no:6383, 6/2484; Müslim, no:1614; Hâkim, el-Müstedrek:2/240; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/218)* hadîs-i şerîfinden dolayı dîni ayrı olanlar o gün birbirine vâris olamadıkları gibi, bu gün de hüküm aynıdır.

Bu durum **Mekke** fethedilinceye kadar böylece devâm etti.

Daha sonra **Mekke**'nin fethiyle hicretin farziyeti kalktığında bu sûre-i celîlenin son âyet-i kerîmesinde geçen:

﴿وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ﴾

"Rahim (akrabâlık) **sâhipleri ise, Allâh'ın** (hüküm ve taksimini yazmış olduğu Levh-i Mahfûz) **kitabında onların bâzısı diğer bir kısma** (vâris olmaya) **daha yakındır**(lar)" *(75)* kavl-i şerîfi nâzil olarak bu hükmü nesh etti. Artık o günden sonra birbirine vâris olmak, hicret ve nusret gibi vasıflarla değil de, akrabâlık bağlarının yakınlığına göre tespit edilir oldu.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ) **"Mallarıyla ve canlarıyla Allâh yolunda cihâd edenler"** kavl-i şerîfinden anlaşıldığı üzere; sâdece canın **Allâh** yoluna fedâ edilmesiyle yetinilmeyip malın da **Allâh** yolunda cihâda sarf edilmesi gerekmektedir.

Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«جَاهِدُوا الْمُشْرِكِينَ بِأَمْوَالِكُمْ، وَأَنْفُسِكُمْ، وَأَلْسِنَتِكُمْ.»

"Müşriklerle hem mallarınız, hem canlarınız, hem de dillerinizle cihâd edin" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:12246, 12555, 13638, 19/272, 20/26, 21/232; Ebû Dâvûd, no:2504; Nesâî, no:3096, 3192; Hâkim, el-Müstedrek:2/81; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/216-217)* buyurarak, cihâdın bir türlü olmadığına, yerine göre cihâdın her kısmını işletmek gerektiğine dikkat çekmiştir.

Âyet: 72

"Ebussuûd Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede malların canlardan önce zikredilmesi, malla yapılan cihâdın vukûu daha çok ve ihtiyâcı karşılaması daha mükemmel olduğu içindir, nitekim mal ile cihad yapılmadan can ile cihad edilebilmesi tasavvur edilemez.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; mal, nefsin ve varlığın tâkipçisi olan bir şey olduğu için, can verilmeden önce mal verilir. Bu âyet-i kerîmede ednâdan âlâya terakkî (aşağıdan yukarı doğru çıkış) üslûbu vardır, bundan dolayı sâdât-ı sûfiyye *(Kaddesallâhü Esrârahüm)*: "Mal harcamak, tevhîd-i ef'âl (yâni bütün fiillerin Allâh-u Te'âlâ'nın yaratma fiilinde birleştiğini idrâk makāmı) mukābilinde, bezl-i nefs (can harcamak) ise tevhîd-i Zât (Allâh-u Te'âlâ'nın Zât'ının birliğini zevken idrâk makāmı) mukābilindedir" demişlerdir.

Âyet-i kerîmede geçen **"Allâh yolunda"** kaydı, mal ve canla yapılan iki türlü cihâdı da **Allâh** rızâsı için yapılma kaydıyla mukayyed kılmış bulunmaktadır ki bundan maksat, yapılan cihâdın sırf **Allâh** rızâsı için ihlâs ile yapılma kaydıdır.

İşte ancak böyle bir cihad **Allâh-u Te'âlâ**'nın sevâbına, cennetlerine, derecelerine ve kurubâtına (mânevî yakınlıklarına) ulaştırabilir. Yoksa riyâ yoluyla mal ve can sarfetmek azamet ve kibriyâ sâhibi olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsına ulaştırmaz. Ey **Allâh**! Sen bizi başkasının yolunda değil de sâdece Senin yolunda cihâd edenlerden eyle! Âmîn!

Şeyh Mağribî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

گُلِ تَوْحِيدْ نَرُويَدْ زِ زَمِينْ كِه دَرُو خَارِ شِرْكُ و حَسَدُ و كِبْرُ و رِيَا و كِينْ اَسْتْ

"Tevhîd gülü şu zeminde bitmez ki,
(O yerde) **şirk, hased, kibir, riyâ ve kin** (gibi çirkin sıfatların) **dikeni vardır!"**

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde muhâcir ve ensârı methetmiştir. İlk cümle-i celîle muhâcirler hakkında, ikinci cümle-i celîle ise ensâr hakkındadır.

"Ensâr" kelimesi **Evs** ve **Hazrec** kabîlesinin özel ismi gibi olmuştur. Bundan dolayı bu kabîlelere mensûb olan biri hakkında lüğat îtibârıyla cemî olan "Ensâr" lafzına nisbet yapılarak "Ensârî" denilebilmiştir. Bu iki kabîleye "Ensâr" adının verilmesi ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yardım etmeleri sebebiyle olmuştur.

Sultân Selîm-i Evvel (Yavuz Sultan Selim Hân) *(Rahimehullâh)* (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yardım ve hizmet edenlerin methiyesi hakkında) ne şâhâne bir beyit söylemiştir:

شَاهِنْشَهْ آنْ گَدَا كِه بُوَدْ خَاكِ رَاهِ اُو آزَادْ بَنْدَهٔ كِه گِرِفْتَارِ مُصْطَفَاسْتْ
آنْ سِينَه شَادْ كَزْ غَمِ اُو سَاخْتْ دِلْ حَزِينْ وَآنْ جَانْ عَزِيزْ كَزْ پِى اِيثَارِ مُصْطَفَاسْتْ

"O Cenâb-ı Hakk'ın yolunun toprağı olan dilenci, pâdişahlar pâdişâhı olur, Mustafâ'nın esîri olan (şerî'at-ı mutahharasından ve sünnet-i seniyyesinden ayrılmayan) **köle de** (kurtulmuş bir) **hür olur.**

O Cenâb-ı Hakk'ın (aşkının) **gamından gönlünü mahzûn eden sîneye ne mutlu, Mustafâ'nın yolu için** (malını-mülkünü, canını) **saçan** (fedâ eden) **can ne azîz** (ve kutlu)**!"**

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا) **"Ama o kimseler ki îmân etmiştirler fakat hicret etmemiştirler, onlar** (en yakın akrabânız da olsalar) **hicret edinceye kadar, kendilerinin** (vâris kılınmalarıyla ilgili) **velâyetlerinden sizin için hiç bir şey yoktur"** kavl-i şerîfinin îzâhına gelince:

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîle müminlerin üçüncü sınıfını beyân etmektedir ki bunlar îmân etmişler fakat hicret etmeyip memleketlerinde kalmışlardır. İşte bunlar için hazır bulunmadıkları hiçbir savaşın ganîmetinden ve humüsünden nasip yoktur.

Büreyde *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir orduya veyâ bir seriyyeye bir emîr tâyin ettiği zaman o emîre husûsî olarak **Allâh**'tan sakınmasını, berâberinde olan Müslümanlara da iyi davranmasını emreder sonra şöyle buyururdu:

عَنْ بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَمَّرَ أَمِيرًا عَلَى جَيْشٍ أَوْ سَرِيَّةٍ أَوْصَاهُ فِي خَاصَّتِهِ بِتَقْوَى اللهِ وَمَنْ مَعَهُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ خَيْرًا ثُمَّ قَالَ: «اُغْزُوا بِاسْمِ اللهِ فِي سَبِيلِ اللهِ قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللهِ، اُغْزُوا، وَلَا تَغُلُّوا، وَلَا تَغْدِرُوا، وَلَا تَمْثُلُوا، وَلَا تَقْتُلُوا وَلِيدًا، وَإِذَا لَقِيتَ عَدُوَّكَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَادْعُهُمْ إِلَى ثَلَاثِ خِصَالٍ أَوْ خِلَالٍ فَأَيَّتُهُنَّ مَا أَجَابُوكَ فَاقْبَلْ مِنْهُمْ، وَكُفَّ عَنْهُمْ ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ، فَإِنْ أَجَابُوكَ فَاقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمْ ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى التَّحَوُّلِ مِنْ دَارِهِمْ

Âyet: 72

إِلَى دَارِ الْمُهَاجِرِينَ، وَأَخْبِرْهُمْ أَنَّهُمْ إِنْ فَعَلُوا ذٰلِكَ فَلَهُمْ مَا لِلْمُهَاجِرِينَ وَعَلَيْهِمْ مَا عَلَى الْمُهَاجِرِينَ، فَإِنْ أَبَوْا أَنْ يَتَحَوَّلُوا مِنْهَا فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّهُمْ يَكُونُونَ كَأَعْرَابِ الْمُسْلِمِينَ يَجْرِي عَلَيْهِمْ حُكْمُ اللهِ الَّذِي يَجْرِي عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَكُونُ لَهُمْ فِي الْغَنِيمَةِ وَالْفَيْءِ شَيْءٌ إِلَّا أَنْ يُجَاهِدُوا مَعَ الْمُسْلِمِينَ، فَإِنْ هُمْ أَبَوْا فَسَلْهُمُ الْجِزْيَةَ فَإِنْ هُمْ أَجَابُوكَ فَاقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمْ، فَإِنْ هُمْ أَبَوْا فَاسْتَعِنْ بِاللهِ وَقَاتِلْهُمْ.»

"Allâh yolunda Allâh'ın ismiyle gazâ edin, Allâh'ı inkâr edenlerle savaşın, gazâ edin ama ganîmet malında hâinlik yapmayın, söz bozarak saldırlık yapmayın, ölülerin burnu ve kulağı gibi uzuvlarını keserek müsle yapmayın, hiçbir çocuğu öldürmeyin!

(Ey komutan!) **Sen müşriklerden olan düşmanınla karşılaştığın zaman onları üç haslete çağır, hangisiyle sana icâbet ederlerse onlardan bunu kabul et ve kendilerinden el çek.**

İlk olarak onları İslâm'a dâvet et, eğer buna icâbet ederlerse onlardan bunu kabûl et ve kendilerinden el çek!

Sonra onları kendi yurtlarını terk edip muhâcirlerin yurduna (Medîne'ye) **göç yapmalarına dâvet et ve şunu onlara bildir ki; bunu yaptıkları takdirde muhâcirlerin lehine ne varsa onların da lehine olacak, muhâcirlerin aleyhine ne varsa onların da aleyhine olacaktır.**

Eğer yurtlarından göçmekten çekinirlerse şunu onlara haber ver ki; onlar Müslümanların (sahrâlarda yaşayan) **bedevîleri gibi olacaklardır ki bu durumda onlar hakkında Allâh'ın müminler hakkında cereyân eden hükmü cârî olacaktır, fakat kendilerine ganîmette ve haraçta** (vergilerde) **hiçbir nasip olmayacaktır.**

Ancak Müslümanlarla birlikte cihâd etmeleri müstesnâ! (O zaman katıldıkları muhârebenin ganîmetlerinden hisseleri olacaktır.)

Eğer onlar İslâm dâvetini kabullenmezlerse onlardan cizye (vergi ödemelerini) **iste, eğer buna icâbet ederlerse onlardan bunu kabûl et ve kendilerinden el çek! Yok eğer kabullenmezlerse Allâh'tan yardım iste ve onlarla savaş..."** *(Müslim, Cihâd:2, no:1731, 3/1357, 1358; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22978, 38/7778; Ebû Dâvûd, no:2612, 2613; Tirmizî, no:1617; İbni Mâce, no:2858; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/129; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/216)*

Übeyy *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; Müslüman olanlara memleketlerinden **Medîne**'ye göçmelerini emretme hükmü İslâm'ın bidâyetinde geçerli idi. **Sahnûn** *(Rahimehullâh)*ın kavlince; **Mekke** fethinden sonra İslâm veyâ cizye dâvetine icâbet eden kişi eğer İslâm hükmü altındaysa yâni dâru'l-İslâm'da ise oradan başka bir yere göçmekle emrolunmaz.

Ebû Ubeyd ve **Şeyh Osmânî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; hicretin farziyeti neshedilince, muhâcir olmayan Müslümanların ganîmetten mahrum edilmeleri hükmü kalkmıştır. Bundan dolayı **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*:

«لَا أَحَدَ إِلَّا وَلَهُ فِي هٰذَا الْمَالِ حَقٌّ كَائِنًا مَنْ كَانَ.»

"Bu (devletin) **mal**(ın)**da kim olursa olsun herkesin hakkı vardır"** demiştir. Artık dâru'l-İslâm'da ikâmet eden medenî-bedevî herkesin ganîmetten hissesi vardır. Ancak dâru'l-harpte bulunan Müslümanların hakkı yoktur. *(Şeyh Osmânî, İ'lâü's-sünen:12/18; Muhammed Takî el-Osmânî, Tekmilet-ü Fethi'l-mülhim:9/18-19)*

Zîrâ bir Müslümanın dâru'l-harpte yaşamasını İslâmiyet yasaklamıştır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* böyle yapanlar hakkında tehditli ifâdeler kullanmıştır. Nitekim **Zührî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* İslâm'a girmeyi kabullenen bir adama:

عَنِ الزُّهْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَذَ عَلٰى رَجُلٍ دَخَلَ فِي الْإِسْلَامِ فَقَالَ: «تُقِيمُ الصَّلَاةَ، وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ، وَتَحُجُّ الْبَيْتَ، وَتَصُومُ رَمَضَانَ، وَأَنَّكَ لَا تَرٰى نَارَ مُشْرِكٍ إِلَّا وَأَنْتَ حَرْبٌ.»

"Namazını hakkıyla kılacaksın, zekâtını vereceksin, Beytullâh'ı haccedeceksin, ramazan orucu tutacaksın ve herhangi bir müşriğin (ocağının) **ateşini** (onunla barışık halde değil) **ancak ona harp** (îlân etmiş gibi kendisiyle dostluk irtibâtı bulunmayan bir kimse) **olduğun halde göreceksin"** diye şartlar koşmuştur. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/294; Abdürrezzâk, et-Tefsîr:1/262, el-Musannef, no:9824, 6/6; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/130)*

Cerîr ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنَا بَرِيءٌ مِنْ كُلِّ مُسْلِمٍ يُقِيمُ بَيْنَ أَظْهُرِ الْمُشْرِكِينَ.» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! لِمَ؟ قَالَ: «لَا تَرَاءٰى نَارَاهُمَا.»

Âyet: 72

"Ben müşriklerin arasında duran her bir Müslümandan berîyim (uzağım)" buyurmuş, "Niçin yâ **Rasûlellâh**?" dediklerinde ise: **"Onların ateşleri dahî birbirini görmez** (yâni bir Müslümanın, kâfirin yaktığı ocağın ateşini göreceği kadar yakın bir yerde yerleşmemesi ve Müslümanların yurduna hicret ederek onlarla birlikte mesken tutması gerekir)" diye cevap buyurmuştur. *(Ebû Dâvûd, Cihâd:105, no:2645, 2/52; diğer kaynaklar için bakınız: Rûhu'l-Furkān:10/57, hadis no:27)*

"Âlûsî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde Nisâ Sûresi'nin 97. âyet-i kerîmesinde zikredildiğine göre; İslâm'ın bidâyetinde hicret farz olduğu için bu farzı terk edenler cehennemle tehdit edilmişlerdir. Zîrâ **Mevlâ Te'âlâ Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Medîne-i Münevvere**'ye hicretinden sonra hiçbir özrü bulunmadığı halde **Medîne**'ye hicret etmeyenleri iyi bir Müslüman olarak kabul etmemiş ve onlar hakkında:

﴿وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا﴾

"Ama o kimseler ki îmân etmiştirler fakat hicret etmemiştirler, onlar (en yakın akrabânız da olsalar) **hicret edinceye kadar, kendilerinin** (size vâris kılınmalarıyla ilgili) **velâyetlerinden sizin için hiç bir şey yoktur** (ne siz onlara, ne de onlar size vâris olamaz)" buyurarak, onların Müslümanlarla bütün ilişkilerini kesmiştir.

Semure ibni Cündüb *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَمَّا بَعْدُ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ جَامَعَ الْمُشْرِكَ وَسَكَنَ مَعَهُ فَإِنَّهُ مِثْلُهُ.»

"Her kim bir müşrikle berâber bulunur ve onunla ikâmet ederse şüphesiz ki o onun gibidir" buyurarak, hicret etmeyenlerin müşrikler gibi olduklarını açıklamıştır. Ama **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ.»

"(Mekke) **feth**(in)**den sonra hicret**(in farziyyeti) **yoktur"** *(Buhârî, Cihâd:1, no:2631, 3/1025; diğer kaynaklar için bakınız: Rûhu'l-Furkān:5/574, hadis no:614)* hadîs-i şerîfiyle **Mekke** fethi günü artık hicretin farz oluşu nesh edilmiştir.

Dolayısıyla **Mekke** fethinden sonra mâzeretsiz de olsa küfür diyârında İslâm'ı yaşayabilen kimselerin İslâm diyârına hicret etmeleri farz değildir, ama hicret etseler daha fazîletli olur.

"**Nesefî Tefsîri**"nde zikredildiğine göre; **Mekke** fethine kadar hicret farz olduğuna göre o farzı terk edenler büyük bir günah irtikâb etmekte (işlemekte) idiler. Ama yine de **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde: **"O kimseler ki îmân ettiler fakat hicret etmediler"** buyurarak, onları mümin olarak vasıflamıştır. İşte bu da büyük günah işleyenlerin dinden çıkmadığına delâlet etmektedir.

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre: **"O kimseler ki îmân ettiler fakat hicret etmediler, onlar hicret edinceye kadar onların velâyetiyle ilgili sizin için hiçbir şey yoktur"** kavl-i şerîfi ihbârî bir cümle gibi gözükse de nehiy mânâsındadır ki buna göre hicret farzını terk ederek fâsık olan kimselerle dostluk yapmak yasaklanmıştır.

İşte bundan da anlaşılmaktadır ki bir müminin, tevbe etmediği sürece fâsık bir Müslümanın velâyetini üstlenmesi (sorumluluğunu üzerine alması, ona kefil olması ve onunla sıkı-fıkı dost olması) mekruhtur.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَإِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ) **"Şâyet onlar**(la kâfirler arasında bir savaş çıkar da) **din husûsunda sizden yardım isterlerse, o** (hicret vazîfesini terk etmiş kişilere) **yardım sizin üzerinize gereklidir. Ancak bir topluma karşı değil ki, sizinle onlar arasında** (birbiriniz aleyhine yardımlaşmayacağınıza dâir) **bir sözleşme vardır"** kavl-i şerîfi:

"Eğer îmân ettikleri halde hicret etmemiş olan Müslümanlar ile din düşmanları olan kâfirler arasında din yüzünden bir savaş çıkar da onlar sizden yardım isterlerse kâfirlere karşı onlara yardım etmeniz gerekir. Çünkü onlar sizin din kardeşlerinizdir. Ancak onların savaştıkları kâfirlerle sizin aranızda bir süreliğine sulh imzalanmışsa o zaman karşı taraf savaş başlatarak söz bozmadığı için siz de onlara verdiğiniz güvenceyi bozamazsınız, çünkü mîsâkınız buna mânîdir" şeklinde tefsir edilmiştir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ) **"Allâh yapmakta olduğunuz şeyleri Basîr'dir"** kavl-i şerîfi: **"Allâh yapmakta olduğunuz** vefâlılık ve hıyânet, barış ve savaş gibi **şeyleri** hakkıyla **görendir"** mânâsında olup müminleri şerîatin sınırlarını aşmaktan sakındırmaktadır.

Âyet: 72

"İbni Kesîr Tefsiri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme muhâcir ve ensârın fazîletine delâlet etmektedir ki, **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlar hakkındaki medh-ü senâsı (övgüsü) bu âyet-i kerîme ile sınırlı değildir. Nitekim bu hususta:

﴿وَالسَّابِقُونَ الْاَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِاِحْسَانٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى تَحْتَهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾

"Muhâcirler ve ensârdan (iki kıbleye doğru namaz kılma fazîletine erişme husûsunda, Akabe bey'atları, Bedir ve Bey'atü'r-Rıdvân gibi önemli hâdiselere iştirakte) **öne geçen o ilkler, bir de o kimseler ki** (başlıca îman ve taat olmak üzere, tüm güzel hasletlere sâhip olmak gibi bir) **ihsan ile onları hakkıyla izlemiştirler; Allâh** (o tâbi'în tabakasından ve kıyâmete kadar) **onlar**(ın izini süren kullar)**dan râzı olmuş** (amellerini beğenerek ibâdetlerini kabul buyurmuş)**tur, onlar da O'ndan** (aldıkları yüce mükâfatlara) **râzı olmuşlardır.**

Ayrıca O onlar için, içerisinde sonsuza kadar ebediyyen kalacakları pek kıymetli cennetler hazırlamıştır ki, (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarında sürekli ırmaklar akmaktadır. İşte sana! Ancak bu, pek büyük kurtuluştur."** *(Tevbe Sûresi:100)*,

﴿لَقَدْ تَابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ اِنَّهُ بِهِمْ رَؤُفٌ رَحِيمٌ﴾

"Andolsun ki Allâh, o Peygamberin (cihâda katılmama husûsunda münâfıklara izin vererek, efdal olanı terk etmesinden dolayı yapmış olduğu tevbeyi) **ve** (binecek hayvan, yiyecek ve içecek bulamadıkları) **o güçlük zamanında**(ki Tebûk muhârebesinde) **içlerinden bir fırkanın kalpleri** (cihatta peygambere uyma fikrinden) **kaymaya iyice yanaştıktan sonra** (yine de geri kalmayıp) **kendisine uymuş olan o muhâcirlerle ensârın** (cihâda gitmemeye dâir kalplerinden gayr-i ihtiyarî geçirdikleri meyilden dolayı yapmış oldukları) **tevbelerini gerçekten kabul etmiştir.**

Sonra (karşılaştıkları sıkıntıları, niyetlerinin doğruluğunu ve tevbelerindeki sadâkati çok iyi bildiği için) **onların tevbelerini** (hiçbir mesûliyet izi bırakmayacak şekilde) **kabûl etmiştir. Çünkü gerçekten O onlara karşı Raûf'dur; Rahîm'dir** (büyük bir esirgeme ve sonsuz bir merhamet sâhibidir. Bu yüzden kendilerine tâkat yetiremeyecekleri vazîfeleri yüklemez.)" *(Tevbe Sûresi:117)*,

﴿لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

"(Ganîmetler) **o muhâcirler olan fakirler içindir ki;** (haksız yere) **yurtlarından ve mallarından çıkartıl**(arak muhtaç durumda bırakıl)**mışlardır. Oysa onlar** (sırf) **Allâh'tan büyük bir lütuf ve değerli bir rızâ aramaktadırlar ve Allâh'a da Rasûlüne de yardım etmektedirler. İşte sana! Ancak onlar,** (îman iddiâsında) **sâdık olan kimselerin ta kendileridir!**

(Ganîmet malları) **bir de o kimseler içindir ki; o** (muhâcir ola)**nlar**(-ın hicret yapmasın)**dan önce, o** (Medîne) **yurd**(un)**a ve îmâna yerleşmişlerdir ki onlar, kendilerine hicret etmiş olan kimseleri** (can-ı gönülden) **sevmektedirler, onlara verilmiş olan** (ganîmet malı gibi) **şeylerden dolayı göğüslerinde en ufak bir ihtiyaç isteği/*kıskançlık*/ bulmamaktadırlar ve kendilerinde ihtiyaç/*fakirlik*/ bulunsa da** (yemeyip yedirerek, giymeyip giydirerek) **onları kendi nefislerine karşı tercih etmektedirler.**

Zâten her kim nefsinin cimrilik hırsından korunur (da, Allâh yolunda infâka muvaffak kılınır)**sa, işte sana! Ancak onlar, felâh** (ve kurtuluş)**a erenlerin ta kendileridir"** *(Haşr Sûresi:8-9)* gibi âyet-i kerîmeler mevcuttur.

Bu son âyet-i kerîmede geçen: **"Onlara verilen şeyden dolayı göğüslerinde bir sıkıntı bulmazlar"** kavl-i şerîfi hakkında verilen en güzel mânâ: "Ensâr, hicret nedeniyle **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerinden üstün kıldığı muhâcirleri kıskanmazlar" şeklindedir. Zîrâ âyet-i kerîmelerin zâhirî ifâdeleri muhâcirleri ensâra takdîm etmektedir. Zâten bu husus ulemâ arasında ihtilaflı olmayıp ittifaklı bir konudur.

İmâm-ı Bezzâr *(Rahimehullâh)*ın, **"Müsned"**inde **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakletmiş olduğu: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* beni hicretle, nusret (muhâcirlerden veya ensârdan sayılmam) arasında muhayyer bıraktı, ben ise hicreti seçtim" *(İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/28)* sözü de muhâcirliğin efdaliyetine (daha üstün olduğuna) delâlet etmektedir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ilk muhâcirler îman ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ittibâ temelini tesis etmiş olmaları haysiyetiyle ensârdan efdaldirler.

Âyet: 72

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* kanalıyla rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لَوْلَا الْهِجْرَةُ لَكُنْتُ امْرَأً مِنَ الْأَنْصَارِ.»

"Hicret(in fazîleti) **olmasaydı elbette ben de ensârdan biri olurdum"** *(Buhârî, Temennî:9, no:6817, 6/2646; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/380)* hadîs-i şerîfi de buna delâlet etmektedir ki, bundan maksat hicretten sonra dîne yardım etmekten daha üstün bir mertebe olmadığını beyanla ensâra değer vermektir.

Muhâcirlerin farklı tabakaları vardır. Bir kısmı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte hicret etmiştir yâhut **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hicretinden sonra **Hudeybiye** musâlehâsından önce hicretin ikinci senesinde hicret etmişlerdir ki, bunlar ilk önceki muhâcirler olarak bilinirler.

Bir kısmı da **Hudeybiye** antlaşmasından sonra fakat **Mekke** fethinden önce muhâcir çıkmışlardır ki, bunlar ikinci hicret ehli sayılırlar. Bir kısımları ise, önce **Habeşistan**'a sonra **Medine**'ye hicret ederek iki hicret sâhibi olma vasfına nâil olmuşlardır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hicretinden sonra **Medine**'ye hicret gücü yeten her Müslüman'a farz kılınmıştı ki, bunun hikmeti hem o kişinin dînini rahatça yaşayabilme imkânına kavuşması, hem de i'lây-i kelimetullâh (Allâh'ın dâvâsını yüce tutma) uğrunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yardım etmesiydi. **Mekke** fethedilince farz olan hicret kesildiği için artık o günden sonra hiç kimse hicretin fazîletine nâil olamayacağından, muhâcirlerin elde ettiği mertebelere de kimse mazhar olamaz.

Müslümanın dînini iyi yaşayabilmesi için **Mekke**'ye veyâ başka bir beldeye hicret etmesine gelince, bu hicret kıyâmete kadar kesintisiz olarak devâm edecektir.

Nitekim **İbn-i Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* fetih günü:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمَ الْفَتْحِ:
«لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ وَلٰكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ.»

"(Mekke) **feth**(in)**den sonra hicret**(in farziyeti) **yoktur, lâkin cihâd ve niyet vardır"** buyurmuştur. *(Buhârî, İhsâr:21, no:1737, 2/651-652; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/380)*

Hâtıb *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ حَاطِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ زَارَنِى بَعْدَ مَوْتِى فَكَأَنَّمَا زَارَنِى فِى حَيَاتِى وَمَنْ مَاتَ بِأَحَدِ الْحَرَمَيْنِ
بُعِثَ مِنَ الْاٰمِنِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

"Beni ölümümden sonra ziyâret eden beni hayâtımda ziyâret eden gibidir. İki Harem'in birinde ölen kıyâmet günü güvencede olanlardan olarak diriltilir." *(Dârekutnî, es-Sünen, no:2694, 3/333-334; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/380)*

İmâm-ı (Gazâlî) *(Rahimehullâh)*ın **"el-İhyâ"** isimli eserinde rivâyet ettiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke**'ye döndüğünde **Kâbe**'ye yönelerek:

«عَلِمْتُ أَنَّكِ خَيْرُ أَرْضِ اللهِ وَأَحَبُّ الْأَرْضِ إِلَى اللهِ
وَلَوْلَا أَنَّ أَهْلَكِ أَخْرَجُونِي مِنْكِ مَا خَرَجْتُ.»

"Ben biliyorum ki gerçekten sen Allâh'ın arâzisinin en hayırlısısın ve toprakların Allâh'a en sevgilisisin. Eğer senin halkın beni senden çıkartmasalardı, ben çıkmazdım" buyurmuştur. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:18717, 31/13; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/380)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* için sevgili olan bir şey ümmeti için de mahbûbtur. O halde makāmın hakkını vererek **Mekke**'de durmak diğer yerlerde ikāmetten daha fazîletlidir.

Nasıl böyle olmasın ki, **Beytullâh**'a bakmak dahî ibâdettir. Orada yapılan güzel ameller sevap bakımından katlanmıştır. Ama o mübârek mahallin hakkını verebilmekten âciz kalacaklar için orada ikāmet etmemek evlâdır, çünkü bâzı ulemâ bu gibi kişiler için **Mekke**'de ikāmeti mekrûh saymışlardır.

Naklolunduğuna göre; **Ömer ibn-i Abdilazîz** gibi bâzı emirler, biri **Hill**'de, diğeri **Harem**'de olmak üzere iki çadır kurdururlardı. Namaz kılmayı veyâ herhangi bir ibâdet yapmayı murâd ettiklerinde **Mescid-i Haram**'ın fazîletini gözeterek **Harem** çadırına girerlerdi; yemek yemeyi, konuşmayı veyâ başka bir şey yapmayı murâd ettiklerinde ise **Hill** çadırına çıkarlardı.

Âyet: 72

Şerefli makamların ve kıymetli toprakların **Allâh-u Te'âlâ** katında da, insanlar nezdinde de kıymeti ve hürmeti olduğu gibi, büyük kemâlât sâhibi olanlar için de sâfî kalplerin böylece değeri vardır, hattâ onların değeri daha büyüktür.

Mevlânâ Muhammed Celâleddîn-i Rûmî *(Kuddise sirruhû)* **Hazretleri** şöyle buyurmuşlardır:

مَسْجِدِی کآنْ اَنْدَرُونِ اَوْلِیَاسْتْ سَجْدَه گَاهِ جُمْلَه اَسْتْ آنْجَا خُدَاسْتْ

"Evliyây-i kirâmın içinde (kalbinde) **olan mescid,**
Cümlenin secdegâhıdır, Allâh oradadır." *(Mesnevî-i Mânevî:2/3111)*

Yâni; evliyâullâhın kalb-i şerîfleri **Beytullâh**'tır (Allâh'ın evidir) ve tecelliyât-ı Sübhâniyye devamlı oraya iner. İşte o hakîkat mescidine girip orada iki rekât namaz kılarsan işin tamam demektir. O mescidin kapısı o mescidi taşıyan azîzin rızâsıdır. Peki, "Orada olan namaz nedir?" dersen, onun gönlünde kendin için bir yer yapman, onun kalbine girmendir. Lâkin bu her âşığın işi değildir, bilakis ihsân-ı İlâhî ve hidâyet-i Rabbâniyye iledir. *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/748)*

آنْ مَجَازْ اَسْتْ اِینْ حَقِیقَتْ اَیْ خَرَانْ نِیسْتْ مَسْجِدْ جُزْ دَرُونِ سَرْوَرَانْ

"(Ahmaklar mescide tâzîm eder ama ehlullâhın kalbini kırmaya çalışırlar. Hâlbuki) **o** (görünen mescid) **mecâzdır,**
bu (evliyânın gönlü) **ise hakîkat ey eşekler,**
Ulu (zât)**ların derûnundan** (gönlünden) **başka yoktur secdegâh!"**

(Mesnevî-i Mânevî:2/3110)

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeye şöyle bir işârî mânâ verilmiştir:

Zâhirî ve bâtınî mânâda tecrîd ehli olanlar yâni mâsivâdan kendilerini uzak tutanlar, işte gerçekten îmân eden, hazlarından hicret eden (nefsânî isteklerini terk eden), muhâlefet kılıcıyla nefisleriyle cihâd eden, ihvândan yâhut diğerlerinden kendilerine ilticâ edenleri barındıran, şeyhlerini de barındırıp onların işleriyle ilgilenen, vaaz-u nasîhatte bulunarak gittikleri her yerde kulları **Allâh**'a delâlet eden kimseler var ya, mânevî ilimlerde ve sırlarda birbirlerinin velîleri ancak onlardır. Hattâ onlar mallarda bile müşterektirler.

Nitekim sûfiyyeden bâzısı:

«اَلْفُقَرَاءُ لَا رِزْقٌ مَقْسُومٌ، وَلَا سِرٌّ مَكْتُومٌ.»

"Dervişlerin ne bölünmüş rızıkları vardır, ne gizlenmiş sırları vardır" demişlerdir. *Bu mânâda:*

"Şerî'atte şu senindir, bu benim,
Tarîkatte hem senindir, hem benim,
Hakîkatte ne senindir, ne benim!" de denilmiştir.

Tabî ki bu husus **Allâh** uğrunda birbirini seven safâ ve vefâ ehli hakkında geçerlidir.

Îmân edip de nefislerinin hazlarından vazgeçmeyen kimseler ise kalpleri sebeplere takılı olan müntesiplerdir ki **Allâh-u Te'âlâ** sırlarla ilgili ilimlerde ve tevhîd ilminin derinliklerinde onlarla dostluk etmeyi yasaklamıştır.

Çünkü onların akılları ve fikirleri sebeplerle ve zâhirî ilimlerle meşgul olduğu için mânevî mârifetleri anlamaya güç yetiremezler.

Ama bir şüpheye veyâ şaşkınlığa düşerlerse îtikatlarında büyük bir fesat vukû bulmasın diye müşkilatlarını gidermek husûsunda kendilerine yardım etmek vâcip olur.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh katında ancak müminlerin birbirlerinin velîsi olduğu ve Allâh-u Te'âlâ'nın onlar arasında sevgi yaratacağı

﴿اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمٰنُ وُدًّا﴾

"Şüphesiz o kimseler ki, îmân etmişlerdir ve (namaz, oruç, hac, zekât gibi) **sâlih ameller işlemişlerdir; gerçekten de Rahmân onlar için** (kullarının kalplerinde) **büyük bir sevgi yaratacaktır."** *(Meryem Sûresi:96)*

﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَيُطِيعُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اُولٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾

"İnanan erkeklerle, inanan kadınlar, onların da bir kısmı diğer bir kısmın dostlarıdırlar!

Âyet: 72

Onlar (Allâh'a ve Rasûlüne inanıp itaat etmek gibi, aklen ve şer'an iyi bilinen) **ma'rûfu emretmektedirler,** (şirk ve isyan gibi, hem akıl, hem de din yönünden kabul görmeyen) **münkerden nehyetmektedirler, o** (farz) **namaz**(lar)ı **dosdoğru kılmaktadırlar, zekâtı** (tastamam) **vermektedirler, Allâh'a ve Rasûlüne de** (tüm emirlerini tatbik husûsunda) **itaat etmektedirler. İşte sana! Onlar ki, Allâh kendilerine kesinlikle rahmet edecektir.**

Şüphesiz ki Allâh (yapmak istediği herhangi bir şeye engel olunamayacak güce sâhip bir) **Azîz'dir;** (lânet ve rahmet dâhil, tüm yaptıklarını yerli yerinde yapan bir) **Hakîm'dir."** *(Tevbe Sûresi:71)*

﴿اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِاِبْرٰهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا ۗ وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ﴾

"Gerçekten insanların İbrâhîm'e en yakını, elbette (kendi zamânında) **ona uymuş bulunanlarla, işte şu** (âhir zaman) **peygamber**(i) **ve** (ümmetinden) **îmân etmiş olan kimselerdir. Allâh ise o müminlerin** (yardımcısı ve) **Velî'sidir."** *(Âl-i İmrân Sûresi:68)*

﴿اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾

"Îmân etmiş olan kimselerin Velîsi (yardımcısı ve işlerinin yöneticisi) **ancak Allâh'tır ki, O** (tevfik ve hidâyetiyle) **onları** (cehâlet, nefse uymak, kâfirliğe götüren vesvese ve şüphelere kapılmak gibi birçok) **karanlıklardan** (kurtarıp) **o** (îman) **nûr**(un)**a çıkarmaktadır .**

O kâfir olmuş kimseler ise; onların (dost ve) **velîleri ancak** (saptırıcı şeytanlarla, nefsânî istekleri temsil eden) **o tâğutlardır ki, onlar da onları** (yaratılışlarında bulunan İslâm fıtratının) **nûr**(un)**dan** (uzaklaştırıp, inkâr, şek ve şüphe gibi) **karanlıklara çıkarırlar. İşte sana! Onlar, ancak o** (cehennem) **ateşin**(in ayrılmaz) **arkadaşlarıdır. Kendileri onun içinde** (bir daha çıkmamak üzere) **ebedî kalıcılardır."** *(Bakara Sûresi:257)*

﴿اِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ﴾

"(Ey Müslümanlar!) **Sizin** (asıl) **dostunuz ancak Allâh'tır, O'nun** (dostluğuna tâbî olarak, dostlarınız da) **peygamberidir ve îmân etmiş olan o kimselerdir ki; onlar namazı dosdoğru kılarlar ve zekâtı verirler, üstelik kendileri** (Allâh-u Te'âlâ'nın emirlerine karşı) **eğilicidirler/*rükû' edicidirler*/."** *(Mâide Sûresi:55)*

﴿ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (73)

(وَالَّذِينَ) **O kimseler ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** (بَعْضُهُمْ) **onların bâzısı,** nedirler? (أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ) **bâzısının dostlarıdır,** (إِلَّا تَفْعَلُوهُ) **eğer yapmazsanız,** neyi? (هُ) **onu** yâni İslâm dostluğunu, (تَكُنْ) **meydana gelir,** ne? (فِتْنَةٌ) **büyük bir fitne,** nerede? (فِي الْأَرْضِ) **yer**(yüzün)**de,** daha, (وَفَسَادٌ) **bir fesat,** öyle fesat ki, (كَبِيرٌ) **pek büyük.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ama o kimseler ki kâfir olmuşturlar, (yardımlaşmada ve verâset intikālinde) **onların bâzısı diğer bir kısmın dostlarıdırlar. Eğer siz** (kâfirlerle aranızdaki yakınlık bağlarını hiçe saymazsanız ve İslâm nispetini her şeyden üstün tutarak Müslümanların kaynaşmasıyla ilgili Allâh-u Te'âlâ'nın) **o** (buyruğu)**nu yapmazsanız, yer** (yüzün)**de** (İslâm'ın zâfiyeti ve kâfirliğin yükselmesi gibi) **büyük bir fitne ve** (Müslüman kanlarının oluk gibi akmasıyla sonuçlanacak) **pek büyük bir** (bozgun ve) **fesat meydana gelecektir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müminlerin kimlerle dostluk kurmaları gerektiğini beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede kâfirlerin birbirleriyle dost olduklarını, müminlerin İslâm velâyetini (dostluğunu) tesis etmemeleri durumunda ise dünyâda çok büyük bozgunlar baş göstereceğini açıklamıştır.

"Nesefî, Hâzin, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme genel mânâda kâfirlerin birbirlerinin dostu olduklarını, özel mânâda da onların birbirlerinin mîrâsına vâris olacaklarını beyân etmekte olup, Müslümanları kâfirlerle dostluktan ve kâfir olarak ölen yakınlarının mîrasına vâris olmaktan nehyetmekte, dolayısıyla en yakın akrabâları da olsa kâfirlerden uzak durmalarını onlara gerekli kılmaktadır.

Bundan dolayı cumhûr ulemâ, Müslümanın kâfire, kâfirin de Müslümana vâris olamayacağına kāil olmuşlardır. Bâzıları: "Müslüman kâfire vâris olur da kâfir Müslümana vâris olamaz" demişlerse de bu mûteber bir fetvâ değildir. Fetvâ ilk kavil üzeredir.

Âyet: 73

Nitekim **Üsâme ibni Zeyd** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«لَا يَتَوَارَثُ أَهْلُ مِلَّتَيْنِ، وَلَا يَرِثُ مُسْلِمٌ كَافِرًا، وَلَا كَافِرٌ مُسْلِمًا.» ثُمَّ قَرَأَ:
﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ﴾

"İki farklı din ehli birbirine vâris olamaz; hiçbir Müslüman bir kâfirden, hiçbir kâfir de bir Müslümandan mîras alamaz" buyurmuş, sonra: **"O kâfirlerin bir kısmı diğer bir kısmın dostlarıdırlar. Eğer siz onu yapmazsanız, yer**(yüzün)**de büyük bir fitne ve pek büyük bir fesat meydana gelecektir"** âyet-i kerîmesini okumuştur. *(Hâkim, el-Müstedrek:2/240; Buhârî, Ferâiz:25, no:6383, 6/2484; Müslim, no:1614; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/218)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ) **"Eğer siz onu yapmazsanız, yer**(yüzün)**de büyük bir fitne ve pek büyük bir fesat meydana gelecektir"** kavl-i şerîfi birkaç türlü tefsir edilmiştir:

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu cümle-i celîleye: "Mîras husûsunda Benim size emrettiğim şeyleri yapmazsanız..." diye mânâ vererek, geçen âyette olduğu gibi bu âyet-i kerîmede geçen velâyeti de özellikle verâset velâyeti olarak tefsir etmiştir. Ama diğer bâzı müfessirler bu velâyeti genel mânâda dostluk olarak yorumlamışlardır.

Nitekim **İbni İshâk** *(Rahimehullâh)* bu cümle-i celîlenin tefsiri hakkında: "**Allâh-u Te'âlâ** muhâcirlerle ensârı dinde birbirine velî olan kimseler kılmış, kâfirleri de birbirlerinin velîleri yapmıştır. Bundan sonra da: **"Eğer bunu yapmazsanız"** buyurmuştur ki bunun mânâsı: 'Mümin müminleri bırakır da kâfirlerle dostluk kurarsa yeryüzünde muazzam bir fitne ve büyük bir fesat zuhûr eder' demektir ki **'Fitne'**den maksat kâfirlerin güçlenmesi, **'Büyük fesat'**tan maksat Müslümanların zayıf düşmesidir" demiştir.

Âyet-i kerîmenin genel mânâda kabûl edilerek: "Eğer **Allâh-u Te'âlâ**'nın emirlerine uymazsanız ve yasaklarından kaçmazsanız büyük bir fitne ve fesat baş gösterir" şeklinde tefsir edilmesi daha uygun görülmüştür, buna muvâfık hadîs-i şerîfler de mevcuttur.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا خَطَبَ إِلَيْكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ دِينَهُ وَخُلُقَهُ فَزَوِّجُوهُ إِلَّا تَفْعَلُوا تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ عَرِيضٌ.»

"Dindarlığını ve ahlâkını beğendiğiniz biri gelip sizden kız isterse onu (onunla) **evlendirin. Eğer bunu yapmazsanız yeryüzünde** (kızların evde kalması, zinâ ve kız kaçırma gibi olayların yaygınlaşması gibi) **büyük bir fitne ve enine boyuna yaygın bir fesat meydana gelecektir"** *(Tirmizî, Nikâh:3, no:1084, 2/380; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:10325; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/131; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/218-219)*

Bu cümle-i celîlede geçen **"Fitne"**; İslâm'ın zâfiyeti, kâfirliğin yükselmesi, dâvânın ihtilâfa girmesi ve îmânı zayıf olan bâzı Müslümanların mürted olması gibi felâketler ile tefsir edilmiştir.

"Fesâd-ı kebîr" ise, **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiği üzere; Müslüman kanlarının oluk gibi akmasıyla sonuçlanacak pek büyük bir bozgundan ibârettir. Bir kavle göre bu, Müslümanların zayıf düşmesidir. Bir tefsire göreyse Müslümanların kâfirlerle karışık yaşama tehlikesidir.

Netîce itibârıyla bunun mânâsı: "**Allâh**'ın buyruğunu tutmazsanız yeryüzünde Müslümanların aleyhine büyük zarar ve zevaller meydana gelir" demektir. Çünkü Müslümanlar şirke karşı birleşen tek bir el olmadıkları sürece şirk dâimâ gâlip ve fesâd dâimâ zâid (artışta) olur.

Ekserî müfessirlere göre burada umûmî mânâda tüm kâfirler kastedilmiştir ki buna göre mânâ:

"Kâfirler yardımlaşmada ve verâset intikālinde birbirlerinin dostlarıdırlar. Eğer siz kâfirlerle aranızdaki yakınlık bağlarını hiçe saymazsanız ve İslâm nispetini her şeyden üstün tutarak Müslümanların kaynaşmasıyla ilgili **Allâh-u Te'âlâ**'nın o buyruğunu yapmazsanız, yeryüzünde İslâm'ın zâfiyeti ve kâfirliğin yükselmesi gibi büyük bir fitne ve Müslüman kanlarının oluk gibi akmasıyla sonuçlanacak pek büyük bir bozgun ve fesat meydana gelecektir" şeklindedir.

"Semerkandî Tefsîri"nde **İmâm-ı Dahhâk** *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; burada özel birtakım kâfirler kastedilmiştir ki, buna göre mânâ: "**Mekke** kâfirleriyle **Sakîf** kâfirleri birbirinin dostlarıdırlar, eğer siz bu iki fırka ile savaşma husûsunda **Allâh**'a itaat etmezseniz yeryüzünde büyük bir fitne ve büyük bir fesâd meydana gelir" demek olur.

Âyet: 73

İmâm-ı Mukātil *(Rahimehullâh)*ın beyanına göre bu âyet-i kerîmeyle bir önceki âyet-i kerîmenin cümleleri arasında takdîm-te'hîr vardır ki buna göre mânâ:

"Eğer îmân ettikleri halde hicret etmemiş olan Müslümanlar ile din düşmanları olan kâfirler arasında din yüzünden bir savaş çıkar da onlar sizden yardım isterlerse kâfirlere karşı onlara yardım etmeniz gerekir. Çünkü onlar sizin din kardeşlerinizdir. Eğer bunu yapmazsanız yeryüzünde büyük bir fitne ve büyük bir fesâd meydana gelir" şeklindedir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; "Kâfirler birbirinin dostlarıdırlar" kavl-i şerîfi mefhûm-u muhâlif tarîkıyle Müslümanları kâfirlerle dostluktan nehyetmiş, aralarında neseb yakınlığı olsa da birbirlerinden uzak durmayı onlara vâcib kılmıştır.

Zîrâ müminler arasındaki dostluk îman bakımından aralarında bulunan muvâfakata (uyuma) dayalı olduğu gibi, kâfirler arasındaki dostluk da onların inkârdaki uyumlarına mebnîdir. Küfür karanlık, îman ise nur olması haysiyetiyle inkâr ile îman arasında hiç bir münâsebet bulunmadığı gibi, bu iki farklı fikrin ehli arasında da hiçbir münâsebet olamaz, zîrâ kâfir kimse **Allâh**'ın düşmanı, mümin ise **Allâh**'ın velîsidir. O halde farklı iki cinsin birbiriyle ilişkiyi kesmesi gerekir.

Hâfız *(Kuddise sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

نُخُسْتْ مَوْعِظَهٔ پِيرِ مَجْلِسْ اِينْ حَرْفَسْتْ كِه اَزْ مَصَاحِبِ نَاجِنْسْ اِحْتِرَازْ كُنِيدْ

"Meclis pîrinin ilk nasîhatı şu sözdür:
(Sizinle) **aynı cinsten olmayanların sohbet** (ve berâberliğ)**inden kaçının."**

Tarîkat pirlerinin ve hakîkat mürşidlerinin sâdık müridlerine ilk nasîhati şudur: "Evliyâullâh yoluna sâlik olmayıp, aşk-ı İlâhî'den zevki bulunmayan kimseler, her ne kadar zâhirî ilimlerde asrının allâmesi dahî olsalar, aşk yolunda nâ-cins (yabancı) ve ehlullâhın yolunu kesicidirler. İşte bunların öldürücü zehir gibi olan alçak sohbetlerinde hâzır olmayın, bulunmayın. Böylelerin sohbeti rûha elîm (çok acıklı) bir azaptır. Zîrâ:

«مَنْ لاَ سُلُوكَ لَهُ لاَ اِيمَانَ لَهُ.»

"Sülûkü olmayanın (Allâh'a ulaşmak için mânevî yola girmeyenin, kâmil mânâda) îmânı yoktur" denilmiştir." *(Hâfız Şerhi Konevî – Sûdî Efendi:1/639)*

Âyet-i kerîmede geçen: **"Siz kâfirlerle alâkanızı kesip Müslümanlarla dostluk kurmazsanız yeryüzünde büyük bir fitne ve fesat meydana gelir"** kavl-i şerîfinin işâreti vechile; yardım isteyene mutlaka hangi sûretle olursa olsun imdâd etmek lâzımdır. Zîrâ yardım isteyeni mahrûm bırakmak güven ortamının kalkmasına sebebiyet verir.

Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ:قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«اُنْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا!» قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ! هٰذَا نَنْصُرُهُ مَظْلُومًا فَكَيْفَ نَنْصُرُهُ ظَالِمًا؟! قَالَ: «تَأْخُذُ فَوْقَ يَدَيْهِ.»

"Zâlim olsun, mazlum olsun kardeşine yardım et" buyurmuştur. Bunun üzerine ashâb-ı kirâm: "Yâ **Rasûlellâh**! Biz mazluma yardım ederiz, fakat zâlime nasıl yardım edeceğiz?" diye sorduklarında, **Rasûlüllah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Onun ellerinin üstünden tutarsın** (ve onu yaptığı zulümden engelleyerek böylece ona da yardım etmiş olursun)" buyurmuştur. *(Buhârî, Mezâlim:5, no:2311-2312, 2/863; Tirmizî, Fiten:68, no:2255, 4/523; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:13077, 4/400; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Âdâbü'l-Kāzî:3, no:20177, 10/153; Râğıb, el-Müfredât, sh:373; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/378)*

"Fetevâ-i Kāzîhân"da zikredildiğine göre; "**Rumlar** (kâfirler) tarafından toplu bir hücûm vukû bulduğunda azık ve binek bulma imkânına sâhip olan herkesin gazâya çıkması şart olur, pek açık bir mâzereti bulunmaksızın hiçbir kimsenin geri kalması câiz olmaz."

Yardım isteyene iâne ve imdatta bulunmanın fazîleti tartışmasız olduğu gibi, kişinin dînini rahatlıkla yaşayabileceği bir yere hicret etmesinin fazîleti hakkında da söz konuşulamaz.

Rivâyet olunduğuna göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Kureyş** kâfirleri tarafından Müslümanların başına ardı ardına gelen ve arkası kesilmeyen eziyetleri gördüğünde onları bu sıkıntıdan kurtarma imkânı bulunmadığını düşünerek kendilerine:

«تَفَرَّقُوا فِي الْأَرْضِ فَإِنَّ اللهَ سَيَجْمَعُكُمْ.»

"Yeryüzünde dağılın, şüphesiz ki Allâh yakında sizi bir araya getirecektir" buyurdu.

Âyet: 73

Onlar nereye gideceklerini sorunca **Habeşistan** cihetine işâret ederek: «هٰهُنَا!» **"İşte şu tarafa"** buyurdu. Bir rivâyete göre onlara:

«اُخْرُجُوا اِلٰى اَرْضِ الْحَبَشَةِ فَاِنَّ بِهَا مَلِكًا عَظِيمًا لَا يُظْلَمُ عِنْدَهُ اَحَدٌ وَهِىَ اَرْضُ صِدْقٍ حَتّٰى يَجْعَلَ اللهُ لَكُمْ فَرَجًا مِمَّا اَنْتُمْ فِيهِ.»

"Habeşistan toprağına çıkın, gerçekten orada büyük bir hükümdâr vardır ki, onun yanında kimse zulme uğratılamaz, o toprak doğru dürüst yaşanılacak bir yerdir. Allâh, içine düştüğünüz sıkıntıdan size bir kurtuluş yaratıncaya kadar (orada durun)" buyurdu. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/378; İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:1/203-204; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:9743, 5/384)*

Büyüklerden bâzısının beyânı vechile: "Evliyâullâh zulüm işlenen beldelerde ikāmet etmezler."

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ:
«مَنْ فَرَّ بِدِينِهِ مِنْ أَرْضٍ إِلٰى أَرْضٍ وَإِنْ كَانَ شِبْراً مِنَ الأَرْضِ اسْتَوْجَبَ الْجَنَّةَ وَكَانَ رَفِيقَ إِبْرَاهِيمَ وَمُحَمَّدٍ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ.»

"Her kim bir karış bile olsa bir yerden diğer bir yere dîniyle birlikte kaçarsa cenneti kendisine vâcib kılar ve (ikisi de muhâcir olan) **İbrâhîm ve Muhammed** *(Aleyhimesselâm)***ın refîki** (cennette komşusu) **olur.** *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/542; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/378)*

İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Habeşistan**'a hicreti işâret buyurmasından sonra ashabtan bir takım insanlar fitne korkusundan, dinleriyle **Allâh**'a firâr etmek üzere oraya hicret ettiler. Kimi âilesiyle hicret ederken, kimisi de kendi başına muhâcir çıktı. İşte bu ilk hicret oldu.

Artık **Mekke** fethinden sonra hicretin fazîleti kalkmışsa da, yine de mânevî hicretler devâm etmektedir. Buna göre **Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşma talebinde olan kişinin **Allâh**'tan gayri her şeyi (kalbinden uzaklaştırarak) terk etmesi, yaratılışından kaynaklanan çirkin fiilleri terk edip, şerî'atın emrettiği güzel ef'âle hicret etmesi, kötü evsâfı bırakıp ahlâk-ı hamîdeye hicret etmesi, mecâzî varlıktan geçip hakîkî varlığa hicret etmesi, malını ve canını **Hakk**'ı arayıp bulma uğrunda cömertçe sarfetmesi ve **Hakk**'tan gayri her şeyin adı olan tüm bâtılları terk etmesi gerekir.

Seyyid Buhârî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

هَسْتْ تَاجِ عَارِفَانْ اَنْدَرْ جِهَانْ اَزْ چَارْ تَرْكْ تَرْكِ دُنْيَا تَرْكِ عُقْبَا تَرْكِ هَسْتِى تَرْكِ تَرْكْ

"Âriflerin dünyâdaki tâcı dört şeyi terk etmektir:

Dünyâyı terk, âhireti terk, varlığı (benliği) **terk ve** (terk etmiş olduğu şeyleri hâtıra getirip benlik yapmayarak) **terki** (de) **terk** (etmek)**."**

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «كَانَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ رَجُلٌ قَتَلَ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ إِنْسَانًا ثُمَّ خَرَجَ يَسْأَلُ فَأَتَى رَاهِبًا فَسَأَلَهُ فَقَالَ لَهُ: هَلْ مِنْ تَوْبَةٍ؟ قَالَ: لَا! فَقَتَلَهُ فَجَعَلَ يَسْأَلُ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: اِئْتِ قَرْيَةَ كَذَا وَكَذَا فَأَدْرَكَهُ الْمَوْتُ فَنَاءَ بِصَدْرِهِ نَحْوَهَا فَاخْتَصَمَتْ فِيهِ مَلَائِكَةُ الرَّحْمَةِ وَمَلَائِكَةُ الْعَذَابِ فَأَوْحَى اللهُ إِلَى هٰذِهِ أَنْ تَقَرَّبِي وَأَوْحَى اللهُ إِلَى هٰذِهِ أَنْ تَبَاعَدِي وَقَالَ: قِيسُوا مَا بَيْنَهُمَا فَوُجِدَ إِلَى هٰذِهِ أَقْرَبَ بِشِبْرٍ فَغُفِرَ لَهُ.»

"İsrâîloğulları içinde doksan dokuz insan öldürmüş bir kimse vardı. Sonra bu adam (evinden) **çıkıp** (zamânın âlimlerine 'Ben tevbe etsem kabul olur muyum?' diye) **soruyordu.**

Bir râhibe (din âlimine) **varıp, ona: '**(Benim için) **tevbe var mıdır?' diye sordu.**

Râhip: 'Hayır! Yoktur' diye cevap verince onu da öldürdü.

Sonra bu adam yine (yeryüzünün en büyük âliminin kim olduğunu) **sormaya başladı.**

(Ona bir râhibi gösterdiler, o âlime gidip durumunu anlatarak 'Benim gibi adamın tevbesi kabul olur mu?' diye sorunca o âlim) **adam ona: '**(Evet tevben kabul olur, seninle tevbe arasına kim girebilir?)

Sen filan karyeye (oradaki filan mâbede) **git** (orada Allâh-u Te'âlâ'ya ibâdet eden birtakım insanlar vardır, sen onlarla berâber Allâh-u Te'âlâ'ya ibâdet et, günah işlediğin memleketine dönme, çünkü orası kötü bir memlekettir)**' dedi.**

Âyet: 73

O da, o karyeye giderken (yolun yarısına vardığında) **ölüm ona yetişti.** (Tevbekâr olmak için) **göğsünü o tarafa yöneltti** (gittiği karyeye doğru göğsünü çevirip öldü). **Bunun üzerine rahmet melekleriyle azap melekleri** (onun hakkında) **çekişmeye başladılar.**

(Rahmet melekleri: 'Bu adam kalbiyle Allâh-u Te'âlâ'ya yönelerek tevbe etmek üzere yola çıktı' dediler. Azap melekleri ise: 'Bu hiçbir hayır yapmamıştır' dediler. Bunun üzerine insan sûretinde bir melek yanlarına gelince onu aralarında hakem yaptılar.

O: 'İki yer <çıktığı yerle-gideceği yer> arasını ölçün, ne tarafa yakınsa o tarafın olsun' dedi. Melekler iki tarafı ölçünce, onu gideceği yere yakın buldular ve bunun üzerine rahmet melekleri onu aldılar).

(Buhârî'nin rivâyeti şöyle devâm etmektedir. Aslında o kişi çıktığı yere bir karış yakın idi) **Allâh-u Te'âlâ, o** (gideceği) **tarafa: 'Biraz yaklaş' diye vahyetti.**

Bu tarafa da: 'Biraz uzaklaş' diye vahyetti. (Rahmet ve azap meleklerine de: 'Haydi şimdi) **iki taraf arasını ölçün' diye emretti. O kimse o tarafa** (tevbe için gideceği yere) **bir karış daha yakın bulundu da bu sebeple mağfiret olundu."** *(Buhârî, Enbiyâ:52, no:3283, 3/1280; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/379)*

Eğer burada. "Bu hadîs-i şerîften anlaşılan bu adamın tevbesinin kabûl olunduğudur. Oysa bu, şerî'atta sâbit olan: 'Kul hakları tevbe ile düşmez' kâidesine muhâliftir" denilecek olursa buna şöyle cevap verilir:

"Başkasına zulmeden bir kişi tevbe ettiği zaman **Allâh-u Te'âlâ** onun tevbesini kabûl ederse o kişinin **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrine muhâlefet günâhı bağışlanır, o kişinin üzerinde kalan kul hakkı ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın meşîetindedir (dilemesindedir), dilerse hasmını râzı eder, isterse de hak sâhipleri ondan haklarını alırlar.

Bu hadîs-i şerîf birinci kısımdandır. Yâni **Allâh-u Te'âlâ** bu kişinin hasımlarını râzı etmiş demektir ki bu da, kul hakkının düştüğü anlamına gelmektedir. Çünkü bu durumda alacaklılar haklarını **Allâh-u Te'âlâ**'dan almıştırlar.

Ayrıca bu hadîs-i şerîf tevbe eden kişinin günâh işlediği yerden ve günâh işlemesine yardım edenlerden ayrılmasının ve onların yerine salâh ehli olan iyi dostlar bulmasının müstahap olduğuna delâlet etmektedir.

Ey **Allâh**! Sen bizi muhâcirlerden eyle ve sâlih kullarına ilhâk eyle!

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Kâfirler kâfirlerle dost olduğu gibi münâfıkların da birbirleriyle dost olduğu

﴿اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ اَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾

"Münâfık erkeklerle, münâfık kadınlar, onların bâzısı (hem görünüşte, hem gerçek mânâda) **diğer bir kısmın parçasıdır.**

Onlar (peygamberi inkâr gibi, aklen ve dînen reddedilen) **münker** (şeyler)**i emretmektedirler,** (kelime-i şehâdeti ikrar gibi, hem akılca, hem de şerî'atçe makbul bilinen) **ma'rûftan nehyetmektedirler ve** (Allâh yolunda harcama yapmaktan) **ellerini sıkıca yummaktadırlar.**

Onlar Allâh(ın taatı-n)**ı unutmuşturlar, bu sebeple Allâh da** (rahmetini ve fazlını taksim ederken) **kendilerini terk etmiştir.**

Gerçekten de münâfıklar (itaatten çıkış husûsunda zirveye ulaşmış) **fâsıkların ta kendileridirler."** *(Tevbe Sûresi:67)*

Âyet: 74

﴿ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (74)

(وَالَّذِينَ) **O kimseler ki,** (آمَنُوا) **îmân ettiler,** daha, (وَهَاجَرُوا) **hicret ettiler,** daha, (وَجَاهَدُوا) **cihâd ettiler,** ne uğrunda? (فِي سَبِيلِ اللهِ) **Allâh yolunda,** daha, (وَالَّذِينَ) **o kimseler ki,** (آوَوْا) (muhâcirleri) **barındırdılar,** daha, (وَنَصَرُوا) **yardım ettiler,** (أُولَئِكَ) **işte sana! Onlar,** (هُمْ) **ancak onlar,** kimlerdir? (الْمُؤْمِنُونَ) **müminlerdir,** ne olarak? (حَقًّا) **gerçek olarak,** (لَهُمْ) **onlar için vardır,** ne? (مَغْفِرَةٌ) **büyük bir mağfiret,** daha, (وَرِزْقٌ) **rızık,** öyle rızık ki, (كَرِيمٌ) **çok hoş.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O kimseler ki îmân etmiştirler, (din uğrunda vatanlarını terk etmiş, özellikle de Mekke'den Medine'ye) **hicret etmiştirler ve Allâh**(ın dâvâsını aziz kılma) **yolunda** (olanca güçlerini sarf ederek) **cihâd etmiştirler, bir de o kimseler ki** (fakir muhacirleri ev-bark sâhibi edip) **barındırmıştırlar ve** (düştükleri zor durumda kendilerine) **yardım etmiştirler; işte sana!**

Gerçek bir şekilde îmân (ettiklerini ispat) **edenlerin ta kendileri ancak onlardır!** (Beşeriyet gereği kaçınamadıkları günahlarından ötürü) **kendileri için** (ölçülüp biçilemeyecek derecede) **pek büyük bir bağışlanma ve** (mesûliyet gerektirmeyen, aynı zamanda başa kakılarak bulandırılmayan) **çok hoş bir rızık vardır."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde muhâcir ve ensârın fazîletini ve îmân ettiği halde hicret etmeyenlerin konumunu beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede hâssaten muhâcir ve ensâra övgüde bulunmuştur.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** müminlerin dünyâdaki ahkâmını zikrettikten sonra bu âyet-i kerîmede onların âhiretteki durumunu açıklamış ve bu sûre-i celîlenin başında:

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾

"İnananlar ancak o kimselerdir ki Allâh anıldığı zaman kalpleri korkuya kapılır, üzerlerine O'nun âyetleri okunduğunda kendilerini îman yönünden artırırlar ve onlar ancak Rablerine tevekkül ederler. O kimseler ki o (beş vakit) **namazı dosdoğru kılarlar, kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden de harcamada bulunurlar.**

İşte sana! Onlar, gerçekten inananların ta kendileridir. Rableri katında yüksek dereceler, büyük bir bağışlanma ve pek değerli bir rızık onlara âittir" *(Enfâl sûresi:2-4)* buyurduğu gibi, sonunda gelen bu âyet-i kerîmesinde de hakîkî müminlerin evsâfını beyân etmiş ve yine onlara mağfiret (bağışlanma) ve rızk-ı kerîm vaad etmiştir.

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeler arasında bir tekrar varmış gibi gözükse de hakîkatte bir tekrar yoktur. Zîrâ **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ** daha önceki âyet-i kerîmede muhâcir ve ensârın birbirlerine velâyetlerinin hükmünü zikretmiş, bu âyet-i kerîmede ise onlara lutfettiği mağfireti ve hoş rızkı açıklamıştır.

Burada tekrar bulunmadığının îzâhı hakkında şöyle de denilmiştir: "Muhâcirler tabaka tabakadır; bir kısmı ilk olarak **Medîne**'ye hicret etmişlerdir ki onlara "Muhâcirîn-i evvelîn" denilir. Onlardan bir kısmı ise önce **Habeşistan**'a sonra **Medîne**'ye hicret ederek "Ashâb-ı hicreteyn (iki hicrete nâil olanlar)" diye bilinir.

Onlardan bir kısmı da **Hudeybiye** musâlahasından sonra **Mekke** fethinden önce hicret etmişlerdir. **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede birinci hicret ashâbından bahsetmiş, bu âyet-i kerîmede ise ikinci hicret ashâbını konu etmiştir.

Her hâlükârda: "Bir şeyi defaatle tekrar etmek o işe fazlaca önem verildiğine delâlet eder" kâidesince **Allâh-u Te'âlâ**'nın muhâcir ve ensârdan tekrar tekrar bahsetmesi onların şânının yüceliğinin ve derecelerinin yüksekliğinin en büyük delîlidir. **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede muhâcirlerle ensârı üç türlü methetmiştir:

Birincisi: (أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا) **"Gerçek bir şekilde îmân** (ettiklerini ispat) **edenlerin ta kendileri ancak onlardır"** kavl-i şerîfidir ki bu kavl-i şerîf, hasr ifâde eder, yâni bu kişilerden başka hakîkî mânâda mümin olmadığını beyân eder. Bu cümle-i celîlede geçen (حَقًّا) kavl-i şerîfi ise onların din yolunda hak ve hakîkate ermiş olma vasıfları hakkında bir mübâleğa ifâde etmektedir.

Âyet: 74

Bunun îzâhına gelince; bir kimse doğup büyüdüğü âilesini ve yurdunu terk edip İslâm yolunda malını ve canını cömertçe harcarsa elbette o kişi hakîkî mümin olur.

İkincisi: (لَهُمْ مَغْفِرَةٌ) **"Onlar için pek büyük bir mağfiret vardır"** kavl-i şerîfinde geçen: **"Mağfiret"** lafzının nekre getirilmesi, onlara başkalarının elde edemeyeceği derecede bütün günahlarını kaplayan tam ve mükemmel bir mağfiret bahşedileceğine delâlet etmektedir.

Üçüncüsü: (وَرِزْقٌ كَرِيمٌ) **"Onlar için çok hoş bir rızık da vardır"** kavl-i şerîfidir. Kendi bâbında şerefi ve büyüklüğü olan her şeye "Kerîm" denir ki bunun mânâsı: "Onlar için cennette öyle bir rızık vardır ki onun tahsîli uğrunda kendilerine hiçbir sıkıntı ve noksanlık ulaşmayacaktır" demektir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا) **"İşte sana! Gerçek bir şekilde îmân** (ettiklerini ispat) **edenlerin ta kendileri ancak onlardır"** kavl-i şerîfinin îzâhında **"Beyzâvî, Hâzin** ve **Nesefî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** müminleri üç kısma ayırdıktan sonra, müminler içerisinde îmanda kâmil olanların ancak îmânın muktezâsı olan vazîfeleri yerine getirenler olduğunu beyân etmiştir ki bu vazifeler üç türlüdür.

Birincisi; din ve âhiret için hicret edip, evlâd-ü ıyâlden ayrılmak ve meskenleri terk etmektir. İkincisi; Allâh yolunda malları cömertçe harcamaktır. Üçüncüsü; hakka yardım etmektir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ) **"Onlar için pek büyük bir bağışlanma ve çok hoş bir rızık vardır"** kavl-i şerîfi:

"Beşeriyet gereği kaçınamadıkları günahlarından ötürü onlar için ölçülüp biçilemeyecek derecede pek büyük bir bağışlanma ve mesûliyet gerektirmeyen, aynı zamanda başa kakılarak bulandırılmayan değerli bir rızık vardır" mânâsıyla tefsir edilmiştir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde **"Rızk-ı kerîm"**: "Çok güzel, çok bol, çok temiz, çok değerli, ardı arkası kesilmeyecek şekilde dâimî ve sürekli, çok çeşitli olduğu için de usanılmayan bir rızık" demektir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen: **"Rızk-ı kerîm"**; **Allâh-u Te'âlâ**'nın cennet ehline yedireceği birçok taamlardır ki, o yemekler yendiği zaman misk gibi tere dönüşecekler ve yiyenlerin karınlarında pisliğe dönüşmeyeceklerdir.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Rızk-ı kerîm"**, vuslat güneşinin doğudan doğup parlamasıdır ki ancak bununla bütün arzular gerçekleşir, ziyâdeler nihâyetsizleşir, balçığın kıssası nihân (sır) olur (topraktan yaratılmış insanın var ediliş hikmeti sırrını bulur), ezelî sevgi ayân olur (izlenir), göz ve gönül her ikisi yüce Sevgili'ye nazar edip kalır.

Ey yiğit! **Allâh-u Te'âlâ**'ya vuslat cevheri her alçak himmetlinin eline geçen bir şey değildir. O ancak sıddıkların doğruluk sandığından ele geçen bir incidir. Âşıkların hakîkat bahçelerinden çıkan bir nergis çiçeğidir. Bu mücevherin dalgıçlarının her biri ale'l-infirâd (tek başlarına) murâd güneşi, devlet ahdinin karargâhı ve **İlâhî Hazret**'in makbûlü oldular. Onların sıfatı işte bu sûrenin sonunda **Rabbü'l-İzzet**'in buyurduğu:

﴿إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللهِ وَالَّذِينَ اٰوَوْا وَنَصَرُوا﴾

"O kimseler ki (Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve Kur'ân'a) **îmân etmiştirler,** (Allâh ve Rasûlü uğruna vatanlarını terk ederek) **hicret etmiştirler,** (kâfirlerle savaş için malzeme alarak ve bizzat harbe katılarak) **Allâh**(-ın dînini yüceltme) **yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad etmiştirler, bir de o kimseler ki** (Mekke'den muhâcir gelen garipleri kendi yurtlarında) **barındırmıştırlar ve** (düşmanlarına karşı onlara) **yardım etmiştirler"** *(Enfâl Sûresi:72)* kavl-i şerîfiyle açıklanmış, onlara verilen hüküm de:

﴿أُولٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾

"İşte sana! Onlar; gerçekten onların bâzısı (mîras husûsunda) **diğer bir kısmın velî** (ve vâris)**leridirler"***(Enfâl Sûresi:72)* kavl-i şerîfiyle beyân edilmiştir. Onların tabiatı:

﴿أُولٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا﴾

"İşte sana! Gerçek bir şekilde îmân (ettiklerini ispat) **edenlerin ta kendileri ancak onlardır"** *(Enfâl Sûresi:74)* kavl-i şerîfiyle tespit edilmiş, onların sevâp ve mükâfatları ise:

﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾

"Kendileri için (ölçülüp biçilemeyecek derecede) **pek büyük bir bağışlanma ve** (mesûliyet gerektirmeyen, aynı zamanda başa kakılarak bulandırılmayan) **çok hoş bir rızık vardır"** *(Enfâl Sûresi:74)* kavl-i şerîfiyle zikredilmiştir.

Âyet: 74

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh yolunda eziyet çekip hicret edenlerin amellerinin zâyi edilmeyeceği

﴿فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ﴾

"Bunun üzerine Rableri (bu arzularını yerine getireceğine dâir vaadde bulunmak üzere) **onlara hakkıyla icâbet etmiştir ki:**

'Şüphesiz Ben; erkek veyâ kadın, içinizden hiçbir amel edenin yaptığını (karşılıksız bırakarak) **zâyi etmeyeceğim.**

(Zâten) **bir kısmınız diğer bir kısımdan** (doğmakta)**dır** (ayrıca İslâm kardeşliği yönünden de aranızda tam bir irtibat vardır, bu yüzden sevap bakımından sizi ayırmayacağım)**!'**

İşte o kimseler ki, (din için vatanlarından ve yakınlarından) **hicret etmişlerdir,** (doğup büyüdükleri) **yurtlarından çıkartılmışlardır,** (sövülüp dövülerek ve malları yağma edilerek) **Benim yolumda eziyete uğratılmışlardır,** (kâfirlerle) **savaşmışlardır ve** (cihat yolunda şehit olarak) **öldürülmüşlerdir; yemin olsun ki** (büyük günahlardan sakınmaları hâlinde) **muhakkak onlardan kötü işlerini** (küçük günahlarını) **örteceğim** (ve kalplerinden izlerini dahî sileceğim, yerine de sevaplar yerleştireceğim)**, bir de andolsun; Allâh katından büyük bir mükâfat olarak kesinlikle onları öyle değerli cennetlere girdireceğim ki,** (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından sürekli ırmaklar akmaktadır!**

Zâten güzelliğin ta kendisi olan sevap sâdece Kendi katında bulunan ancak Allâh'tır." *(Âl-i İmrân Sûresi:195)*

﴿ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (75)

(وَالَّذِينَ) **O kimseler ki,** (آمَنُوا) **îmân ettiler,** neden sonra? (مِنْ بَعْدُ) **bundan sonra,** (وَهَاجَرُوا) **hicret ettiler,** daha, (وَجَاهَدُوا) **cihâd ettiler,** kiminle berâber? (مَعَكُمْ) **sizinle berâber,** (فَأُولَئِكَ) **işte sana! Onlar,** kimdendir? (مِنْكُمْ) **sizdendir,** (وَأُولُوا الْأَرْحَامِ) **rahim** (akrabâlık) **sâhipleri ise,** (بَعْضُهُمْ) **onların bâzısı,** nedir? (أَوْلَى) **daha yakındır,** kime? (بِبَعْضٍ) **diğer bir kısma,** nerede? (فِي كِتَابِ اللَّهِ) **Allâh'ın kitâbında,** (إِنَّ اللَّهَ) **muhakkak ki Allâh,** neyi? (بِكُلِّ شَيْءٍ) **her şeyi,** (عَلِيمٌ) **Alîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Bir de o kimseler ki, bu (Medîne'ye ilk hicretin vukuu)**ndan sonra îmân etmiştirler, hicret etmiştirler ve sizinle birlikte cihâd etmiştirler;** (ey muhâcir ve ensâr fertleri!) **işte sana! Onlar da sizdendirler! Rahim** (akrabâlık) **sâhipleri ise, Allâh'ın** (hüküm ve taksimini yazmış olduğu) **kitab**(ı olan Levh-i Mahfuz'da ve Kur'ân)**ında onların bâzısı diğer bir kısma** (vâris olmaya) **daha yakındır**(lar)**.**

Şüphesiz ki Allâh (evvelce verâset için İslâm'ı şart koşup, sonradan akrabâlığa îtibâr etmesinde bulunan hikmetler dâhil) **her şeyi** (hakkıyla bilen bir) **Alîm'dir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede muhâcir ve ensârın fazîletini beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede cihâda teşvik gâyesini tamamlamak üzere **Hudeybiye**'den sonra hicret edenlerin durumunu açıklamıştır.

Yine böylece, daha önce İslâm kardeşliği ile birbirine vâris olma hükmü sâbit iken bu âyet-i kerîmede bu hükmü nesh ederek bundan sonra verâsetin akrabâlık ölçüsüne göre tespit edileceğini beyân etmiştir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde îman ve amel-i sâlihte muhâcir ve ensâra tâbi olanların âhirette onlarla birlikte olacaklarını beyân etmiştir. Bu hususta başka âyet-i kerîmeler de mevcuttur.

Âyet: 75

Nitekim:

﴿وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾

"Muhâcirler ve Ensâr'dan (iki kıbleye doğru namaz kılma fazîletine erişme husûsunda, **Akabe** bey'atları, **Bedir** ve **Bey'atü'r-Rıdvân** gibi önemli hâdiselere iştirakte) **öne geçen o ilkler, bir de o kimseler ki** (başlıca îman ve taat olmak üzere, tüm güzel hasletlere sâhip olmak gibi bir) **ihsan ile onları hakkıyla izlemiştirler; Allâh** (o tâbi'în tabakasından ve kıyâmete kadar) **onlar**(ın izini süren kullar)**dan râzı olmuş** (amellerini beğenerek ibâdetlerini kabûl buyurmuş)**tur, onlar da O'ndan** (aldıkları yüce mükâfatlara) **râzı olmuşlardır.**

Ayrıca O onlar için, içerisinde sonsuza kadar ebediyyen kalacakları pek kıymetli cennetler hazırlamıştır ki, (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarında sürekli ırmaklar akmaktadır. İşte sana! Ancak bu, pek büyük kurtuluştur"** *(Tevbe Sûresi:100)*,

﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾

"(Ganîmet malları) **yine o** (fakir) **kimseler** (içindir) **ki; o** (muhâcir ve ensar ola)**nlardan sonra** (dünyâya) **gelmiş** (ve gelecek)**lerdir de: 'Ey Rabbimiz! Bizi de, bizi îmanla geçmiş olan o kardeşlerimizi de bağışla ve o îmân etmiş kimseler için kalplerimiz içerisinde en ufak bir kin bulundurma! Ey Rabbimiz! Şüphesiz ki Sen,** (pek esirgeyen bir) **Raûf'sun;** (çok acıyan bir) **Rahîm'sin!** (Dolayısıyla duâlarımızı lütfunla kabûl edersin!)' **demektedirler"** *(Haşr Sûresi:10)* âyet-i kerîmeleri bunlardan bâzılarıdır.

Müttefekun aleyh olan, hattâ birçok sahih yoldan mütevâtir olup **Abdullâh** *(Radıyallâhu Anh)*dan mervî olan bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**:

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ:
«اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ.»

"Kişi sevdiğiyle berâberdir" *(Buhârî, Edeb:96, no:5816, 5/2283; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/132)* buyurmuştur.

Ebû Kırsâfe *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen diğer bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي قِرْصَافَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ أَحَبَّ قَوْمًا حَشَرَهُ اللهُ فِي زُمْرَتِهِمْ.»

"Kim bir kavmi severse Allâh onu onların zümresinde haşreder" *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:2519, 3/19; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/132)* buyurmuştur.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللهِ) **"Rahim** (akrabâlık) **sâhipleri ise, Allâh'ın kitabında onların bâzısı diğer bir kısma daha yakındır"** kavl-i şerîfi hakkında **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir:

"Müslümanlar hicret ederek **Medîne**'ye geldikten sonra bu âyet-i kerîme ininceye kadar hicret ve ihâ (âhiret kardeşliği) ile birbirlerine vâris oluyorlardı. Sonra bu âyet-i kerîme nâzil olarak, birbirinin mîrâsına konma husûsunda karâbet sebebinin yâni akrabâlık bağının hicret ve âhiret kardeşliği gibi sebeplerden daha kuvvetli ve evlâ olduğunu beyân etmiş oldu ve böylece önceki verâset hükmü nesholundu (kaldırıldı)."

İbni Abbâs, Mücâhid, Ikrime, Hasen, Katâde ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi birçok müfessirin beyânı vechile: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Medîne**'ye hicret ettikten sonra muhâcirler ile ensârdan oluşan Müslümanlardan bâzıları arasında kardeşlik tesis etti.

Bundan sonra muhâcir olan bir kişinin **Medîne**'de muhâcir olan bir vârisi yoksa öldüğü zaman ona ensârdan olan kardeşi vâris oluyordu. Fakat Müslüman olsa da muhâcir olmayan akrabâsı vâris olamıyordu. Bu durum **Mekke** fethedilinceye kadar böylece devâm etti. Daha sonra **Mekke**'nin fethiyle hicretin farziyeti kalktığında bu âyet-i kerîmede geçen:

﴿وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللهِ﴾

"Rahim (akrabâlık) **sâhipleri ise, Allâh'ın** (hüküm ve taksimini yazmış olduğu) **kitab**(ı olan Kur'ân)**ında onların bâzısı diğer bir kısma** (vâris olmaya) **daha yakındır**(lar)" kavl-i şerîfi nâzil olarak bu hükmü nesh etti. Artık o günden sonra birbirine vâris olmak, hicret ve nusret gibi vasıflarla değil de, akrabâlık bağlarının yakınlığına göre tespit edilir oldu." *(İbni Ebî Hâtim:5/1738-1740; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/127; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/212-214)*

Âyet: 75

Bu husus Ahzâb Sûresi'nde geçen:

﴿وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَى أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا﴾

"(Din kardeşliği hakkına sâhip) **müminlerden ve** (hicret hakkına mâlik) **muhâcirlerdense, rahîm** (ve akrabâlık) **sâhipleri** (olan Müslümanlar), **onların bir kısmı diğer bir kısma** (vâris olmaya) **Allâh'ın** (hüküm ve taksimini yazmış olduğu) **kitabında daha yakındır**(lar, zîrâ akrabâlık hakkı mîras konusunda bunlardan öndedir). **Ancak** (mîras yoluyla değil de, bıraktığınız malın üçte birini geçmemek üzere vasiyet yoluyla) **dostlarınıza bir iyilik yapmanız müstesnâ! İşte sana! Bu** (karar), **o kitapta yazılan bir şey olmuştur"** *(Ahzâb Sûresi:6)* âyet-i kerîmesinde de açıkça beyân edilmiştir.

Cümle-i Celîlede Geçen: (فِي كِتَابِ اللهِ) **"Allâh'ın kitâbında"** kavl-i şerîfine birkaç türlü mânâ verilmiştir: Bir mânâya göre: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın hükmünde ve taksiminde" demektir. Bir kavle göre: "**Allâh**'ın hüküm ve taksimini yazmış olduğu kitabı olan **Levh-i Mahfuz**'da" demektir. Diğer bir kavle göre ise: "**Allâh**'ın kitâbı olan Kur'ân'da yâni Nisâ Sûresi'nin âyetlerinde" demektir.

İmâm-ı Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*ın ashâbı bu âyet-i kerîmeyi zevi'l-erhâmın tevrîsine delil getirmişlerdir ki buna göre ölenle arasında anne gibi bir kadın bulunması sebebiyle akrabâlık bağı olan teyze ve dayı gibi yakınlar ölene vâris olurlar. Ancak bu, ashâb-ı ferâiz (Nisâ Sûresi'nin âyetlerinde bizzat hisseleri belirtilen kimseler) ve asabe (özellikle ölüye erkek cihetinden yakın olan kimse)lerden vârislerin bulunmaması şartına bağlıdır.

İmâm-ı Şâfi'î *(Rahimehullâh)*a göreyse; ashâb-ı ferâiz ve asabelerden vârisi bulunmayan bir ölüye diğer akrabâsı vâris olamaz, kalan malı beytü'l-mâle yâni devlet hazînesine intikāl eder. Ancak Hanefî ashâbımız hem bu âyet-i kerîme, hem de **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْخَالُ وَارِثُ مَنْ لَا وَارِثَ لَهُ.»

"Dayı, hiçbir vârisi bulunmayanın vârisidir" *(Tirmizî, Ferâiz:12, no:2104, 3/607; Dârekutnî, es-Sünen:4/85-86; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:16202; Tahâvî, Şerh-u Me'âni'l-âsâr:4/397; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/117)* hadîs-i şerîfinden dolayı zevi'l-erhâmı vâris kabul etmişlerdir.

Âyet: 75

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)*dan bu âyet-i kerîmenin tefsirinde nakledildiğine göre: "**Ömer ibni Hattâb, Ali** ve **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anhüm)* vârisi olmayan bir ölünün halasına ve teyzesine mîrastan hisse vermişlerdir." *(İbni Ebî Hâtim:5/1743; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/220-221)*

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bir müminin akrabâsı varsa öldüğü zaman diğer müminlerdense onun mîrasını almaya en hak sâhibi olanlar akrabâsıdır. Ancak Nisâ Sûresi'nde zikredilen ashâb-ı ferâiz ve asabeden akrabâsı varken diğer akrabâsına değil de mîras sâdece onlara verilir.Ama bunlardan biri hayatta değilse, kişinin hala ve teyze gibi diğer akrabâsı varsa, yabancılardansa o zaman mîras bunlara verilir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (إِنَّ اللهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ) **"Şüphesiz ki Allâh her şeyi Alîm'dir"** kavl-i şerîfi: "**Allâh-u Te'âlâ** evvelce verâset için İslâm'ı şart koşup, sonradan akrabâlığa îtibâr etmesinde bulunan hikmetler dâhil her şeyi hakkıyla bilen bir Zât'tır" demektir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeye şöyle bir işârî mânâ verilmiştir: İnsanlar üç kısımdır; avam, havâs ve havâssu'l-havâstır.Avam kimseler kendilerini mânevî yolda terbiye edecek bir şeyhleri bulunmayan kimselerdir. Havâs kullar, terbiye şeyhiyle birlikte olanlar fakat tecrîd yâni kalplerini ve bâtınlarını **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri her şeyden arındırma makāmına erişemeyenlerdir.

Havâssu'l-havâs ise terbiye şeyhiyle musâhabet edip (birlikte bulunup) hem zâhiren, hem bâtınen tecerrüd edenler (Allâh-u Te'âlâ dışındaki her şeyden arınanlar), zâhirlerini tahrip edip, bâtınlarını mâmûr kılanlar yâni dış görüntülerini önemsemeyip, iç âlemlerini ilâhî mârifetlerle donatanlardır. İşte tevhîd denizlerine dalanlar ve tefrîd (Allâh-u Te'âlâ'yı gerçek mânâda birleme) sırlarını tadanlar ancak onlardır.

Tecrîd ehli, muhâcir ve ensâr gibidir, nispet ehlinden olan ehl-i esbâb yâni tarîkata intisâbı olduğu halde sebeplerle gönül bağlantılarını koparamayanlar ise hicret etmeyen sahâbe gibidirler. Daha sonra esbâbtan tecerrüd edip ehl-i tecrîde iltihâk edenler hakkında ise: **"Daha sonra îmân edip hicret edenler ve sizinle birlikte cihâd edenler ise, işte onlar sizdendirler"** buyrulmuştur.

Hiç nispeti olmayan ise hiç sohbeti olmayan gibidir, yâni bir mürşide intisâbı olmayan kişiler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile hiç birliktelik yaşamamış kimseler gibidir.

Âyet: 75

Tevfîk ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın yardımı iledir ve yolun doğrusuna hidâyet edecek ancak O'dur!

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmenin sonunda: **"Şüphesiz Allâh-u Te'âlâ her şeyi hakkıyla bilendir"** buyurarak, İslâm'ın bidâyetinde tevârüsü, karâbet-i dîniyyeye, yâni birbirine vâris olmayı din yakınlığına bağlayıp, sonra bu hükmü neshederek tevârüsü, nesebî karâbete (soy yakınlığına) bağlamasında çok üstün hikmetler bulunduğuna işâret buyurmuştur.

Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:

نَه دَرْ اَحْكَامِ اُوسْتْ چُون و چرَا نَه دَرْ اَفْعَالِ اُو چگُونَه و چنْدْ

"O Cenâb-ı Hakk'ın vermiş olduğu hükümlerde (kimsenin) **nasıl** (böyle olur)**, niçin** (şöyle olur demeye kuvvet ve kudreti) **yoktur,**

(Yine) **O'nun işlerinde** (kimsenin) **ne biçim, ne kadar** (ne zamâna dek gibi müdâhale etme gücü ve imkânı da) **yoktur."**

Bu âyet-i kerîmede geçen: **"Onlar da sizdendir"** kavl-i şerîfinin işâreti vechile, sonra gelenlerden hak yoluna sülûk ederek îman, hicret ve hakîkî cihâd üzere ayakları sâbit olan her sâdık sâlik, mütekaddimînden yâni ilk dönem Müslümanlarından olan ashaptan sayılır. Zîrâ **Allâh** indinde sabah ve akşam yoktur, vâsıl olan velîlerin hepsi tek bir can gibidir. Onlar zamandan ve mekândan berîdirler, onlar katında dün, bugün, yarın, uzak, yakın, yüksek ve alçak hepsi eşittir. Bundan dolayı **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«مَثَلُ أُمَّتِي مَثَلُ الْمَطَرِ لَا يُدْرَى أَوَّلُهُ خَيْرٌ أَمْ اٰخِرُهُ.»

"Ümmetimin hâli yağmura benzer, onun başı mı hayırlı, sonu mu hayırlı (bereket ilk inen tânelerde mi, yoksa son yağan damlalarda mı) **bilinmez"** buyurmuştur. *(Tirmizî, Emsâl:6, no:2869, 4/549-550; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/381)* Yine böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisinden sonra gelen ümmetini ihvânından kabul ederek:

«وَاشَوْقَاهْ! اِلٰى لِقَاءِ اِخْوَانِى.»

"Ey benim kardeşlerime kavuşma iştiyâkım" buyurmuştur. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/381; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:34580-81, 12/183-184)*

سُورَةُ التَّوْبَةِ مَدَنِيَّةٌ
وَهِيَ مِائَةٌ وَتِسْعٌ وَعِشْرُونَ اٰيَةً

بَرَآءَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖٓ اِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۝١
فَسِيحُوا فِي الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَاعْلَمُٓوا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللّٰهِ ۙ
وَاَنَّ اللّٰهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ ۝٢ وَاَذَانٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖٓ اِلَى النَّاسِ
يَوْمَ الْحَجِّ الْاَكْبَرِ اَنَّ اللّٰهَ بَرِيٓءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۙ وَرَسُولُهٗ ۭ فَاِنْ
تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ وَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُٓوا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي
اللّٰهِ ۭ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ اَلِيمٍ ۙ ۝٣ اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُّمْ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْـًٔا وَّلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ اَحَدًا
فَاَتِمُّٓوا اِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ اِلٰى مُدَّتِهِمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ۝٤ فَاِذَا
انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُّمُوهُمْ
وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ ۚ فَاِنْ تَابُوا
وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ
رَّحِيمٌ ۝٥ وَاِنْ اَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَاَجِرْهُ حَتّٰى
يَسْمَعَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ اَبْلِغْهُ مَاْمَنَهٗ ۭ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ ۝٦

et-T E V B E S Û R E S İ

MEDÎNE'DE NÂZİL OLMUŞTUR

Sûre-i Celîlenin İniş Yeri ve İniş Vakti

"Beğavî, Beyzâvî, Hâzin ve Bahru'l-muhît" tefsirlerinde zikredildiği üzere; bu sûre-i celîle müfessirlerin ittifâkına göre tümüyle **Medenî**'dir. Ancak bu sûre-i celîlenin 113. âyet-i kerîmesi bundan müstesnâdır.

Nitekim **Sa'îd ibni Müseyyeb**, babasının *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlattığını nakletmiştir:

عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «لَمَّا حَضَرَتْ أَبَا طَالِبٍ الْوَفَاةُ، دَخَلَ عَلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدَهُ أَبُو جَهْلٍ وَعَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَيْ عَمِّ! قُلْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ أُحَاجُّ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللهِ.» فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ وَعَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ: «يَا أَبَا طَالِبٍ! أَتَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ؟» فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ مَا لَمْ أُنْهَ عَنْكَ!» فَنَزَلَتْ: ﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾.»

Ebû Tâlib vefât edeceği zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun yanına girdi, o sırada onun yanında **Ebû Cehil** ve **Abdullâh ibni Ebî Ümeyye** bulunuyordu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Ey amcam! 'Lâilâhe illâllâh' de ki Allâh katında onu seni kurtarmak için delil getireyim" buyurunca Ebû Cehil ve **Abdullâh ibni Ebî Ümeyye**: "Ey **Ebû Tâlib**! Yoksa **Abdülmuttalib**'in dîninden dönecek misin?" dediler. O zaman **Rasûlüllâh (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)**: **"Senin için af istemekten nehyolunmadığım sürece elbette mutlaka senin için mağfiret talep edeceğim"** buyurdu. İşte bunun üzerine:

"(Kâfir olarak öldükleri sâbit olarak veyâ kalplerinin mühürlü olduğuna dâir vahiy inerek) **kendilerinin o şiddetle tutuşmuş ateşin ayrılmaz adamları olduğu gerçeği onlara iyice belirdikten sonra, o şirk koşan kimseler için bağışlanma talebinde bulunmak, o peygamber için de, inanmış olan kişiler için de** (uygun ve yakışan bir şey) **olamaz! Velev ki o** (bağışlanması talep oluna)**nlar yakınlık sâhipleri olsunlar"** âyet-i kerîmesi nâzil oldu. *(Buhârî, Tefsîr:165, no:4398, 4/1717-1718; Müslim, no:24; Nesâî, no:2034; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:23674, 39/78; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:12/20-21; İbni Ebî Hâtim:6/1894; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:2/342-343; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/550)*

İşte bu rivâyet, bu âyet-i kerîmenin **Mekke** döneminde nâzil olduğuna dâir sarih bir delil teşkil etmektedir. **İbni Cevzî** ve **Mukātil** *(Rahimehümellâh)*-dan nakledildiğine göre ise; sûre-i celîlenin sonundaki iki âyet-i kerîme de **Mekke**'de nâzil olmuştur.

Tevbe Sûre-i celîlesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâtına yakın bir dönemde nâzil olmuştur. Nitekim **Buhârî** *(Rahimehullâh)*ın **Berâ** *(Radıyallâhu Anh)*-dan nakline göre: "Son inen âyet Kelâle âyetidir, son inen sûre de Berâet Sûresi'dir" *(Buhârî, Tefsîr:149, no:4377, 4/1709; Müslim, Ferâiz:3, no:1618, 3/1236; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/135; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/223)*

Sûre-i Celîlenin Bidâyetinde Besmele Yazılmaması

"Beyzâvî, Hâzin, Nesefî, Kurtubî, Süyûtî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu sûrenin başında Besmele bulunmamasının sebebi hakkında birkaç görüş nakledilmiştir:

1) İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu konuda şu rivâyeti yapmıştır:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «قُلْتُ لِعُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ: مَا حَمَلَكُمْ أَنْ عَمَدْتُمْ إِلَى بَرَاءَةَ وَهِيَ مِنَ الْمِئِينَ وَإِلَى الْأَنْفَالِ وَهِيَ مِنَ الْمَثَانِي فَجَعَلْتُمُوهُمَا فِي السَّبْعِ الطِّوَالِ وَلَمْ تَكْتُبُوا بَيْنَهُمَا سَطْرَ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ؟» قَالَ عُثْمَانُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّا تَنَزَّلُ عَلَيْهِ الْآيَاتُ فَيَدْعُو بَعْضَ مَنْ كَانَ يَكْتُبُ لَهُ وَيَقُولُ لَهُ: «ضَعْ هٰذِهِ الْآيَةَ فِي السُّورَةِ الَّتِي يُذْكَرُ فِيهَا كَذَا وَكَذَا.» وَتَنْزِلُ عَلَيْهِ الْآيَةُ وَالْآيَتَانِ فَيَقُولُ مِثْلَ ذٰلِكَ. وَكَانَتِ الْأَنْفَالُ مِنْ أَوَّلِ مَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ بِالْمَدِينَةِ وَكَانَتْ بَرَاءَةُ مِنْ آخِرِ مَا نَزَلَ مِنَ الْقُرْآنِ وَكَانَتْ قِصَّتُهَا شَبِيهَةً بِقِصَّتِهَا فَظَنَنْتُ أَنَّهَا مِنْهَا، فَقُبِضَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يُبَيِّنْ لَنَا أَنَّهَا مِنْهَا، فَمِنْ هُنَاكَ وَضَعْتُهَا فِي السَّبْعِ الطِّوَالِ وَلَمْ أَكْتُبْ بَيْنَهُمَا سَطْرَ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ.»

Bir kere ben **Osmân ibni Affân**'a: "Ne sebeple siz tutup miîn (yüz âyetli sûreler)den olan Berâet Sûresi'ni, mesânî (uzun sûreleri tâkip eden sûreler)den olan Enfâl Sûresi'yle birleştirdiniz de onları seb'-ı tıvâl (yedi uzun sûre) arasına koydunuz, aralarına da Bismillâhirrahmânirrahîm satırını yazmadınız" diye sorduğumda **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle cevap verdi:

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***e art arda âyetler indiği dönemde kendisi için yazı yazmakta olan kâtiplerden birini çağırıp ona:**

'Şu âyeti, içerisinde şu şu konular anlatılan sûre içerisine koy' buyururdu. Sonra yine kendisine bir veyâ iki âyet nâzil olduğunda buna benzer bir söz söylerdi. Enfâl Sûresi Medîne döneminde kendisine ilk indirilen sûrelerdendi, Berâet (Tevbe) **Sûresi ise Kur'ân'dan son inen sûrelerdendir, fakat kıssaları birbirine benzemektedir. Ben de onun ondan bir parça olduğunu düşündüm.**

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **de vefât edene kadar bize onun ondan olup olmadığını beyân etmedi. İşte bundan sebep onu yedi uzun sûre içerisine yazdım, aralarına da Bismillâhirrahmânirrahîm satırını yazmadım."** *(Ebû Dâvûd, Salât:125, no:786-787, 1/353-354; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:14/120; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no399, 499, 1/459, 529: Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:8007; Tirmizî, no:3086; Semerkandî, Bahru'l ulûm:2/31-32; Hâkim, el-Müstedrek:2/221, 330; Nehhâs, en-Nâsih, sh:477-478; İbnü Ebî Dâvûd, el-Mesâhif, sh:31; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:43;Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:7/152; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/3Hâzin, Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/77; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/135-136; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/94; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/222-223)*

Yine **Osmân ibni Affân** *(Radıyallâhu Anh)*ın:

عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «كَانَتِ الْأَنْفَالُ وَبَرَاءَةُ تُدْعَيَانِ فِي زَمَنِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقَرِينَتَيْنِ، فَلِذٰلِكَ جَعَلْتُهَا فِي السَّبْعِ الطِّوَالِ.»

"Enfâl ile Berâet sûreleri Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **zamânında karîneteyn** (iki yakın sûre) **diye adlandırılıyorlardı. Onun için ben de onları yedi uzun sûre içerisine koydum"** *(Nehhâs, en-Nâsih, sh:478; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/223-224)* dediği rivâyet olunmuştur.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)*ın: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **vefât edene kadar bize bu hususta bir şey beyân etmedi"** sözü **Kur'ân-ı Kerîm**'in bütün sûrelerinin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sözlü beyânıyla tanzim edildiğine (sıraya konulduğuna) ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* beyân etme fırsatı bulmadan vefât ettiği için onun bir ahdi (vasiyeti) bulunmaksızın sâdece Berâet Sûresi'nin Enfâl Sûresi'ne katıldığına delâlet etmektedir.

Bu iki sûrenin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamânında **"İki karîn"** olarak adlandırılması da, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hayatta iken onların arasında bulunan iktirân (yakınlık) vasfından dolayı birinin diğerine ilhâk edilmesini gerektirmiştir.

İbnü'l-Arabî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu hadîs-i şerîf, kıyâsın dînin temellerinden biri olduğuna delildir.

Nitekim burada **Hazreti Osmân**'ın ve diğer güzîde ashâbın (âyetten ve hadisten) bir nass bulunmadığı yerlerde kıyâs-ı şebehe yâni aralarında benzerlik bulunan şeylerin hükümlerini birbirine kıyâs etmeye ilticâ ettikleri görülmektedir. İşte konumuzda da Berâet Sûresi'nin muhtevâsıyla Enfâl Sûresi'nin mânâsı arasında bir benzerlik görerek onu ona ilhâk etmişlerdir. **Allâh-u Te'âlâ** kıyâsın, Kur'ân'ın telîfine bile karıştığını beyân ettikten sonra artık diğer ahkâm hakkında kıyâsın geçerli olmaması nasıl düşünülebilir?! *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/95-96)*

2) Katâde ve diğer bazı müfessirlerden nakledildiğine göre; bu sûre Enfâl Sûresi'yle bir sayıldığından aralarında Besmele yazılmamıştır. Ama bu hususta sahâbe arasında ihtilâf olduğundan ikisi birleştirilmeyip arada fâsıla bırakılmıştır.

Fakat **Âlûsî** *(Rahimehullâh)* gibi bâzı âlimler ikisinin de müstakil birer sûre oldukları görüşünü tercih etmişlerdir. Nitekim **Ebû Recâ** *(Radıyallâhu Anh)* **Hasen-i Basrî** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Enfâl ile Berâet iki ayrı sûre midirler yoksa tek sûre midirler?" diye sorduğunda o: "İki ayrı sûredirler" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/223)*

Hârice, Ebû Isme *(Rahimehümellâh)* ve diğer bâzı ulemânın beyanları vechile: "**Hazret-i Osmân**'ın hilâfeti döneminde Mushaf yazılırken Enfâl ve Berâet Sûreleri'nin bir sûre mi yoksa iki ayrı sûre mi olduğu husûsunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbı ihtilâfa düşünce, iki ayrı sûre diyenlerin görüşüne binâen aralarında bir boşluk bırakıldı. Fakat tek sûre olduğunu söyleyenlerin kavli gözetilerek aralarına besmele yazılmadı. Böylece iki fırkanın da huccetleri Mushaf'ta işlenmiş olduğundan herkes râzı oldu." *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/95; İbnü Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:3/3)*

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* bu görüşü kendi **Kur'ân-ı Kerîm**'inin hâmişine **"Hulâsatü'l-beyân fî te'lîfi'l-Kur'ân"** isimli eserin 13. sahîfesinden naklen kaydetmişlerdir.

3) İbni Vehb, İbni Kāsım ve **İbni Abdilhakem**'in, **İmâm-ı Mâlik**'ten *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyet ettikleri, aynı zamanda **Hazret-i Osmân** *(Radıyallâhu Anh)*dan da rivâyet edilmiş olan bir kavle göre: "Bu sûrenin evveli neshol unca Bismillâhirrahmânirrahîm de onunla birlikte sâkıt olmuştur."

Nitekim **İbni Aclân** *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre: "Berâet Sûresi Bakara Sûresi'ne denk uzunluktaydı, ya da ona yakındı sonra onun bir kısmı kaldırıldı, bundan dolayı aralarında besmele yazılmadı."

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)* da: "Berâet Sûresi Bakara Sûresi kadardı" demiştir. *(İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:2/879-880; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/94-95; İbnü Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:3/3)*

4) Câhiliyet zamânında Araplar bir kavimle aralarında olan ahdi (sözleşmeyi) bozmak istedikleri zaman onlara bir mektup yazarlar fakat başında besmele yazmazlardı.

Berâet Sûresi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile müşrikler arasında bulunan ahdin nakzına (sözleşmenin bozulduğuna) dâir nâzil olunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)*ı bu sûreyi kendilerine okuması için müşriklere gönderdi, o da bunu hac mevsiminde onlara okudu, fakat söz bozma husûsunda yaptıkları bildirimlerdeki âdet üzere başında besmele okumadı. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/93-94)*

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Berâet Sûresi'nde niçin besmele yazılmadı?" diye sorduğumda o:

«لِأَنَّ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ أَمَانٌ وَبَرَاءَةٌ نَزَلَتْ بِالسَّيْفِ لَيْسَ فِيهَا أَمَانٌ.»

"Çünkü Besmele bir emandır, Berâet Sûresi ise (kâfirlerin) **kılıç**(tan geçirilmesi) **ile alâkalı olarak nâzil oldu, onda hiçbir emân yoktur"** diye cevap verdi. *(Ebu'ş-Şeyh, İbnü Merdûyeh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/227; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/32; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/95)*

5) Bu görüşlerin hepsi farklı rivâyetlerle müdellel olsalar da sahîh olan kavle göre **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)* bu sûrenin başında besmele indirmediği için tesmiye yazılmamıştır. Bu kavil (Ebû Nasr Abdurrahîm) **el-Kuşeyrî** *(Rahimehullâh)*a âittir. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/95)*

6) Bu sûre-i celîlenin bidâyetinde Besmele terk edilmişse de **Allâh-u Te'âlâ** sûrelerin iftitâhında bulunan âdetini tamâmen de terk etmemiştir. Nitekim diğer sûreleri Besmele ile başlattığı gibi bu sûreyi de "Bâ" harfiyle başlatmıştır. Her ne kadar Besmelenin "Bâ"sı müstakil bir kelime, bu sûrenin "Bâ"sı ise bir kelimenin cüzü ise de, yine burada sâdece ehlinin anlayabileceği çok ince bir sır bulunmaktadır.

İmâm-ı Sehavî *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; Berâet Sûresi'nin başında Besmeleyi terk etmek meşhur olmuştur. Fakat **Âsım** *(Radıyallâhu Anh)*ın diğer sûrelere kıyâsen Besmele çekilebileceğine dâir bir görüşü olduğu da rivâyet olunmuştur.

Nitekim ikinci âyetten îtibâren herhangi bir âyetin başında Besmele çekmek ittifakla câzidir. **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*ın Mushaf'ında Besmelenin sübûtu da rivâyet olunmuştur. **İbni Münâdir** *(Rahimehullâh)* da Besmelenin kıraati (okunması) görüşüne câhib olmuştur. **"el-İknâ'"** isimli eserde de cevâzına dâir fetvâ bulunmaktadır.

Lâkin hak olan görüş, Besmeleyi terk etmenin müstehap olduğudur. Zîrâ (Mushafların) İmam(ı sayılan Hazret-i Osmân *(Radıyallâhu Anh)*ın Mushafın)da yazılmamıştır. Bu hususta ondan başkasına da uyulamaz! Ama bâzı Şâfi'î meşâyıhının dediği Besmele çekmenin haram olduğu ve çekmemenin farz olduğu şeklindeki görüşler zâhire muhâlif kavillerdir. Sûrenin arasında bulunan âyetlerden kıraate başlayan için ise Besmele çekmekte hiçbir beis yoktur. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/41-42)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; "Berâet Sûresi'nin başında tesmiyenin terk edilişi, besmelenin delâlet ettiği rahmet ile Berâet Sûresi'nin başının delâlet ettiği teberrî (uzaklaşma ifâdesi) arasında bir münâsebet bulunmaması nedeniyledir" denilmiştir. Bazı ulemâ böyle açıklamışlarsa da, **"Fütûhât-ı Mekkiyye"**de: "Veyl ile başlayan sûrelerin başında bile besmele vardır, rahmet ile veylin ne alâkası vardır" buyrularak bu görüş reddedilmiştir.

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiğine göre: "Neml Sûresi'nin içerisinde besmele yazılırken Berâet Sûresi'nin başında yazılmamasının elbet bir hikmeti vardır ki; böylece besmelenin **Kur'ân**'da mükerrer bir âyet olduğu ve ekseriyetle iki sûre arasında fâsıla olsun diye sûrelerin başlarında indirildiği anlaşılacaktır, ayrıca her sûre **Allâh-u Te'âlâ**'nın isminin ve cemâl ile celâl sıfatlarının tâcıyla taçlandırılacaktır. Besmele bidâyetinde indiği her sûrenin başında yazılmıştır, inmediği yerde ise yazılmamıştır. Berâet Sûresi'nin başında nâzil olmayınca o makamda kitâbet olunmamıştır ama Neml Sûresi'nin hem başında, hem de içerisinde nâzil olduğu için iki yerde de ayrı ayrı kaydolunmuştur."

"Esbâb-ı nüzûl" tercemesinde **Fakîh Ebu'l-Leys-i Semerkandî** *(Rahimehullâh)*ın **"Bostan"** kitâbından naklen: "Güvenilir bir takım meşâyıh silsile yoluyla **Osman Zinnûreyn** *(Radıyallâhu Anh)*ın: 'Enfâl Sûresi'nin sonu ile Berâat Sûresi'nin başı yazılırken kâtib ben idim, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* oraya besmele yazılmasını emir buyurmadı' şeklindeki beyânını naklettiler" diye zikredilmi[illegible]. **"Kâşifî Tefsîri"**nde geçen bu nakil **"Te'vîlât"**ın sözünü destekler mâh[illegible]ettedir.

Hazret-i Şeyh-i Ekber ve Misk-i Ezfer -Kuddise Sirruhu'l Ethar- şöyle demiştir: "Şunu bil ki; Berâet Sûresi'nin besmelesi Neml Sûresi'ndeki besmelenin ta kendisidir. Çünkü **Hakk Sübhânehû** hibe ettiği bir şeyi geri almaz ve onu tekrar yokluğa döndürmez.

Berâet Sûresi'ndeki rahmeti temsîl eden besmele o sûrede bahsi geçen (müşrik) kimselerden husûsî rahmetin kaldırılması nedeniyle yerinden oynayınca melek duraklayarak onu nereye koyacağını bilememiştir. Zîrâ insânî ümmetlerden her biri kendisine has olan rahmeti ancak îmânı sebebiyle alabilmiştir. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**: **"Bu besmeleyi Süleymân** *(Aleyhisselâm)***a îmân eden hayvanlara verin"** buyurmuştur.

Aslında hayvanların ancak kendi rasüllerine inanması gerekmektedir. (Nitekim Allâh-u Te'âlâ:

﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ﴾

"Ne yerde debelenen herhangi bir canlı ne de iki kanadıyla uçmakta olan herhangi bir kuş hâriç olmamak üzere, hepsi de sizler gibi (yaptıkları bilinen, rızık ve ecelleri ezelde takdir edilmiş olan) **birer ümmettirler"** *(En'âm Sûresi:38)* buyurmuştur. Diğer bir âyet-i kerîmesinde ise:

﴿وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾

"Her bir ümmet içerisinde mutlaka bir uyarıcı geçmiştir" *(Fâtır Sûresi:24)* buyurmaktadır.)

İşte hayvanlar kendilerine gerekmediği halde **Süleymân** *(Aleyhisselâm)*ın kadrini anlayıp ona îmân edince müşriklerden soyulup alınan o besmeledeki insânî rahmet hazzı hayvanlara verilmiştir. Rahmet-i Rahmâniye, vücûd-i kevnîde bulunan her şeyi kapladığı için Berâet kelimesinin başındaki 'Bâ', o rahmeti temsîl eden besmelenin 'Bâ'sı makāmına ikâme edilmiştir. Çünkü 'Bâ' rahmet ve emân âyetinin harflerindendir. Zîrâ bu varlık âleminde bulunan her şey ya umûmî mânâda ya da husûsî olarak **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetinden hâlî (boş) kalmaz."

Şunu bilmek gerekir ki, ister sûrelerin başından başlasın, isterse genel mânâda aralarındaki bir âyetten başlasın, Kur'ân tilâvetine başlayan herkesin E'ûzü çekmesi vâcibtir. Ama bir talebenin üstâdına ders tekrâr etmesi gibi hallerde bir âyeti okuyacak kişi, bir kitaba başlama veyâ ders başlatma niyetiyle âyet okuyacak olursa o zaman E'ûzü çekmesi şart olmaz.

Besmeleye gelince; Fâtiha'nın evvelinde mutlakā besmele çekmek gerekir, Berâet Sûresi dışındaki sûrelerin bidâyetinde de besmele çekilmelidir, ancak Berâet Sûresi'nin başında besmele çekilmeyeceği husûsunda icmâ (âlimlerin görüş birliği) vardır.

Kırâat yapan kişi sûrelerin eczâsı arasındaki âyetleri okuyacak olduğu zaman besmele çekip çekmeme husûsunda muhayyerdir, ancak Berâet Sûresi'nin eczâsı içerisinde bulunan âyetleri okurken de besmele yoktur. **Ca-'berî** *(Rahimehullâh)*a âit **"Şâtıbiyye Şerhi"**nde böylece mezkûrdur.

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* bu makamda kendi **Kur'ân-ı Kerîm**'inin hâmişine **İmâm-ı Nâsırî**'ye âit **"Kitâbü'l-mültekat"**tan, ayrıca **"Muhîtu'l-fetâvâ"**dan naklen şu hükmü yazmışlardır:

"Bir insan Enfâl Sûresi'ni bitirdiğinde Berâet Sûresi'ne geçiş yaparsa o zaman Besmeleyi terk eder. Ama tilâvete Berâet Sûresi'nden başlayacak olursa o zaman mutlak mânâda Kur'ân kıraati için e'ûzu besmele çekecektir."

Sûre-i Celîlenin İsimleri

Bu sûre-i kerîmeye tefsirlerde on dört tâne farklı isim verilmiştir:

1) "Berâet Sûresi": Sûre-i celîle bu kelimeyle başladığı için bu isimle tesmiye olunmuştur. Ekserî mushaflarda bu isimle anılmıştır.

Ayrıca **Ebû Atıyye el-Hemdânî** *(Radıyallâhu Anh)*dan naklolunduğuna göre; **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*:

عَنْ أَبِي عَطِيَّةَ الْهَمْدَانِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «كَتَبَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: تَعَلَّمُوا سُورَةَ بَرَاءَةٍ، وَعَلِّمُوا نِسَاءَكُمْ سُورَةَ النُّورِ، وَحَلُّوهُنَّ الْفِضَّةَ.»

"Berâet Sûresi'ni iyi öğrenin, kadınlarınıza Nûr Sûresi'ni öğretin ve onları gümüş takılarla süsleyin" *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:2213, 4/82; Ebû Ubeyd, Fezâilü'l-Kur'ân, sh:129, 130, 134, 135; Sa'îd ibni Mansûr, no:1003; Muhammed ibni Abdilvâhid el-Ğâfıkî, Lemahâtü'l-envâr, no:958, 2/754; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/224; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/40)* diye yazdığı mektûbunda bu sûreye Berâet Sûresi adını vermiştir.

"Sahîh-i Buhârî"de **Berâ ibni Âzib** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen:

"Son inen sûre Berâet Sûresi'dir" *(Buhârî, Tefsîr:149, no:4377, 4/1709; Müslim, Ferâiz:3, no:1618, 3/1236; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/135; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/223)* rivâyetinde de bu isim kullanılmıştır. **Buhârî** *(Rahimehullâh)* da **"Sahîh"**inin **"Tefsîr Kitâbı"**nda bu sûreyi bu isimle başlatmıştır.

2) "et-Tevbe Sûresi": Bu sûre-i celîlede tevbe kelimesi çokça zikredildiği için bu ismi almıştır. Özellikle de **Tebûk Ğazvesi**'nden geri kalan üç kişinin tevbesi bu sûrede konu edilmiştir ki bu çok büyük bir hâdisedir. Bu ve bir önceki iki isim en meşhur olan isimlerdir.

3) "Mukaşkışe Sûresi": Bu kelime lügat mânâsı olarak: "Berî edip uzaklaştıran" demektir. Bu isim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklolunmuştur ki, bu sûre kendisine inanan kimseyi münâfıklıktan temizleyip berî tuttuğu için bu isimle müsemmâ kılınmıştır.

Zeyd ibni Eslem *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bir adam **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya "Tevbe Sûresi" diye konuşunca o: "Tevbe Sûresi de hangisi?" demiş, adam: "Berâet Sûresi" deyince **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "İnsanların başına bu kadar işleri ancak o açtı, biz onu ancak "Mukaşkışe" diye isimlendiriyorduk" demiştir. *(Muhammed ibni Abdilvâhid el-Ğâfıkî, Lemahâtü'l-envâr, no:963, 2/756; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/225)*

Bu isim ayrıca Kâfirûn Sûresi'ne de lakap olmuştur. Çünkü bu iki sûre ihlâsa dâvet ettiği için kendilerine ve ihtivâ ettikleri mânâlara inananları şirkten ve nifâktan kurtarmaktadırlar.

4) "Muba'sira Sûresi": Bu kelime lügat mânâsı olarak: "Gizli şeyi eşeleyip ortaya çıkaran" demektir. Münâfıkların sırlarını ve haberlerini eşelediği için bu isim kendisine verilmiştir.

Nitekim **Sâbit ibni Hâris el-Ensârî** *(Radıyallâhu Anh)*: "Tevbe Sûresi'ne Muba'sira diye isim verirlerdi. Çünkü o, münâfıkların haberini eşeledi" demiştir. *(Muhammed ibni Abdilvâhid el-Ğâfıkî, Lemahâtü'l-envâr, no:961, 2/755)*

Muhammed ibni İshâk *(Rahimehullâh)*ın da: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamânında ve sonrasında Berâet Sûresi "Muba'sira Sûresi" olarak adlandırılırdı, bunun sebebi ise insanların sırlarını açmış olmasıydı" dediği rivâyet olunmuştur.

5) "Bahûs Sûresi": Bu kelime lügat mânâsına göre: "Ziyâdesiyle araştırma yapan" demektir. Münâfıkların nifâkını araştırdığı için bu ismi almıştır. Bu isim **Ebû Eyyûb el-Ensârî** *(Radıyallâhu Anh)*dan naklolunmuştur. **Hâkim** *(Rahimehullâh)* da bu ismi **Mikdâd** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakletmiştir.

6) "Fâzıha Sûresi": Bu kelime lügat mânâsı olarak: "Ayıp ifşâ eden" demektir. Bu sûre nâzil olduğunda münâfıklar rezîl-ü rüsvây oldukları için bu sûre "Rüsvây eden sûre" anlamında bu ismi almıştır.

Nitekim **Ikrime** *(Radıyallâhu Anh)* **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

قَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «مَا فُرِغَ مِنْ تَنْزِيلِ بَرَاءَةٌ حَتّٰى ظَنَنَّا أَنَّهُ لَمْ يَبْقَ مِنَّا أَحَدٌ إِلَّا سَيَنْزِلُ فِيهِ شَيْءٌ وَكَانَتْ تُسَمّٰى الْفَاضِحَةَ.»

"Berâet Sûresi'nin indirilişi bitene kadar biz 'İçimizden bu sûrede bahsi geçmeyen kimse kalmayacak' diye düşünür olduk. Bu yüzden bu sûre "Fâzıha" diye isimlendirilmiştir." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/225)*

Ebû Ubeyd, İbni Münzir, Ebuşşeyh ve **İbni Merdûyeh** *(Radıyallâhu Anhüm)* **Sa'îd ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığını nakletmişlerdir: Bir kere **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya "Tevbe Sûresi" diye bir kelâm sarf ettiğimde o: "Aslında o, Tevbe değil, Fâzıha'dır. O sûrenin âyetleri herkes hakkında nâzil ola ola nihâyet biz içimizden o sûrede bahsi geçmeyen kimse kalmayacak zannettik" dedi. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/225; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/40)*

7) "Azâb Sûresi": Bu sûre-i celîlede kâfirler ve münâfıklar azap ile tehdit olunmuşlardır. **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet olunduğuna göre; bir kere **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Tevbe Sûresi" denilince o:

«هِيَ إِلَى الْعَذَابِ أَقْرَبُ، مَا أَقْلَعَتْ عَنِ النَّاسِ حَتّٰى مَا كَادَتْ تَدَعُ مِنْهُمْ أَحَدًا.»

"Bu sûre, Azâb (diye adlandırılmay)a daha yakındır. İnsanların ayıplarını açığa çıkartmaktan geri durmamıştır, neredeyse onlardan kimseyi bırakmayacaktı" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/225; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:4395, 2/420)*

Bu isim **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*dan menkuldür. Nitekim kendisi: "Tevbe Sûresi diye adlandırdıkları sûre aslında Azâb Sûresi'dir. Vallâhi kendisine dokunmadığı bir kimse bırakmamıştır, ama siz bizim ondan okuduğumuzun ancak dörtte birini okuyabilmektesiniz (zîrâ diğerleri nesh olunmuştur)" demiştir. *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:10/554; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:1330; Hâkim, el-Müstedrek:2/330-331; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/224-225; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/40)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)* da: "Bu sûreye Tevbe Sûresi diyorlar ama şüphesiz ki o elbette Azap Sûresi'dir" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/226)*

Ayrıca bu sûrede:

﴿سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلٰى عَذَابٍ عَظِيمٍ﴾

"Biz onlara iki defâ azap edeceğiz, sonra da pek büyük bir azâba döndürülecekler" *(101)* kavl-i şerîfi bulunmaktadır.

Bu sûre-i kerîmenin münâfıklara ve kâfirlere dokunduğu ortadadır.

Müminler hakkındaki en şiddetli âyet-i kerîmeler ise:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللهُ بِأَمْرِهِ وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Eğer kâfirliği îmâna karşı sevip tercih etmişlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi (bile) **dostlar edinmeyin! İçinizden her kim onları dost edinir** (de, onlarla birlikteliği cihat ve hicrete tercih eder)**se, işte sana! Ancak onlar** (dostluk adresini şaşırarak) **zulüm işleyenlerin ta kendileridir!**

(Habîbim! Hicret etmemeye bahâne olarak: "Biz hicret edersek evlerimiz yıkılır, ticâretimiz kesâda uğrar ve akrabâ ilişkilerimiz kopar" diyenlere) **de ki:**

"Eğer sizin babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabânız, kendilerini kazanmış olduğunuz mallar, kesâdından korktuğunuz ticâret ve kendilerini beğenmekte olduğunuz (yurtlar ve) **meskenler size, Allâh**(a itaat)**tan, Rasûlün**(e hicret)**den ve O'nun yolunda cihat etmekten daha sevgili ise, artık Allâh** (dünyâda da âhirette de sizinle alâkalı azap) **emrini getirinceye kadar bekleyin!**

Zâten Allâh (düşmanlarıyla dostluk kurarak emrinden çıkan) **o fâsıklar toplumunu** (iki cihanda da muratlarına eriştirmez ve doğru yolu bulmaya) **hidâyet etmez"** *(Tevbe Sûresi:23-24)* kavl-i şerîfidir ki bu tâbirler değil muvâfık (emirlere uyan) kimselere, muhâlif kişilere dahî yapılabilecek hitapların en şiddetlilerindendir.

8) "Muhziye Sûresi": Bu kelime lügat mânâsı olarak: "Rüsvây edici" demektir. Bu sûre, münâfıkları rezîl-ü rüsvây ettiği için bu ismi almıştır.

Ayrıca bu sûre-i celîlede:

﴿وَأَنَّ اللهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ﴾

"Şüphesiz ki Allâh kâfirleri (iki cihanda da rezîl-ü) **rüsvây edicidir"** *(2)* kavl-i şerîfi bulunmaktadır.

Bu ismi **Sehâvî** *(Rahimehullâh)* ve diğer bâzı ulemâ zikretmiştir.

9) "Müdemdime Sûresi": Bu kelime lügat mânâsı olarak: "Kırıp geçiren" demektir. Bu sûre-i celîle, kâfirleri ve münâfıkları kırıp geçirdiği için bu ismi almıştır ki bu isim **Süfyân ibni Uyeyne** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunmuştur.

10) "Müşerride Sûresi": Bu kelime lügat mânâsı olarak: "Darmadağın eden" demektir. Bu isim bu sûreye kâfir ve münâfık topluluklarını darmadağın ettiği cihetle verilmiştir.

Bu ismi **Sehâvî** *(Rahimehullâh)* ve diğer bâzı ulemâ zikretmiştir.

11) "Müsîra Sûresi": Bu ismin lügat mânâsı: "Tozu dumana katan" demektir. Bu sûre de münâfıkların çirkin işlerini ve rüsvaylıklarını ortaya çıkartıp onlar hakkında kötü konuları yaygınlaştırdığı için bu isimle tesmiye olunmuştur. Bu isim **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)*dan mervîdir.

12) "Hâfira Sûresi": Bu kelime lügat mânâsına göre: "Eşeleyip kazan" anlamına gelmektedir.

Bu isim **İbnü'l-Feres** ve **Hasen** *(Rahimehümellâh)*dan menkûl olup, münâfıkların kalplerindeki inançsızlığı eşeleyip kazdığı için bu sûre bu adı almıştır.

13) "Münekkile Sûresi": Bu kelime lügat îtibârıyla: "Son derece azap eden" demektir. Bu sûre, kâfirlerin ve münâfıkların azâbına dâir nâzil olması cihetiyle bu isimle anılmıştır. Bu ismi **Sehâvî** *(Rahimehullâh)* ve diğer bâzı ulemâ zikretmiştir.

14) "Mühlike Sûresi": Bu kelime lügat mânâsı olarak: "Helâk eden" demektir. Bu sûre-i celîle, kâfirlerin ve münâfıkların helâkini muhbir olması haysiyetiyle bu ismi almıştır.

15) "Münakkıra Sûresi": Bu kelime lügat mânâsı îtibârıyla: "Yeri iyice eşeleyen" demektir. Bu sûre-i celîle, müşriklerin kalplerinde bulunan bâtıl inançları eşeleyip açığa çıkardığı için bu ismi almıştır. Bu mânâyı **Ebuşşeyh** *(Rahimehullâh)*, **Ubeyd ibni Umeyr** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakletmiştir. *(Şeyh Ali Muhammed Muavvaz, Şeyh Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Doktor Zekeriyyâ Abdülmecîd en-Nûtî tahkikli Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/30; İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân:2/789; Fîrûzâbâdî, Besâir-u zevi't-temyîz:1/227-228; Hâzin, Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/77; İbnü Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:3/3; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/93; Zerkeşî, el-Bürhân:1/269; Süyûtî, el-İtkân:1/172-173; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/40)*

Sûre-i Celîlenin Âyetlerinin, Kelimelerinin, Harflerinin Sayısı ve Fâsılaları

Hâzin ve **Fîrûzâbâdî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile:

Âyetleri: Kûfîlere göre yüz yirmi dokuz, geri kalanlar indinde ise yüz otuz âyet-i kerîmedir.

Kelimeleri: İki bin dört yüz doksan yedi, diğer bir kavle göre ise iki bin dört yüz altmış yedidir.

Harfleri: On bin yedi yüz seksen yedidir.

Fâsılaları: (لَمْ نُرَبِّ) terkibinin cem ettiği (ل)، (م)، (ن)، (ر)، (ب) harfleridir. *(Fîrûzâbâdî, Besâir-u zevi't-temyîz:1/227; Tenvîru'l-mikbâs min Tefsîr-i İbni Abbâs, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/77)*

Sûre-i Celîlenin Fazîletiyle İlgili Bâzı Rivâyetler

Ali *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ:
«لَا يَحْفَظُ مُنَافِقٌ سُورَةَ هُودٍ، وَبَرَاءَةٍ، وَيَسٓ، وَالدُّخَانِ، وَعَمَّ يَتَسَاءَلُونَ.»

"Münâfık bir kimse Hûd, Tevbe, Yâsîn, Dühân ve Amme yetesâelûn sûrelerini ezberleyemez." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:7566, 8/281; Bikā'î, Mesâ'idü'n-nazar:2/157; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/224; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:7/157)*

Übeyy ibni Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْأَنْفَالِ وَبَرَاءَةٍ فَأَنَا شَفِيعٌ لَهُ وَشَاهِدٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنَّهُ بَرِيءٌ مِنَ النِّفَاقِ وَأُعْطِيَ مِنَ الْأَجْرِ بِعَدَدِ كُلِّ مُنَافِقٍ وَمُنَافِقَةٍ فِي دَارِ الدُّنْيَا عَشْرُ حَسَنَاتٍ، وَمُحِيَ عَنْهُ عَشْرُ سَيِّئَاتٍ، وَرُفِعَ لَهُ عَشْرُ دَرَجَاتٍ، وَكَانَ الْعَرْشُ وَحَمَلَتُهُ يُصَلُّونَ عَلَيْهِ أَيَّامَ حَيَاتِهِ فِي الدُّنْيَا.»

"Her kim Enfâl ve Berâet (Tevbe) **sûrelerini okursa ben ona şefaatçiyim ve onun münâfıklıktan berî olduğuna dâir kıyâmet günü şâhitlik yapacağım. Ayrıca bu kişiye dâr-ı dünyâda bulunan erkek ve kadın münâfıklar sayısınca** (her birine mukābil) **on sevap verilir, kendisinden on günah silinir, kendisi için on derece yükseltilir.**

Arş ve onu taşıyan melekler dünyâ hayâtındaki günleri müddetince o kişiye salât ederler (duâcı olurlar ve günahları için istiğfâr ederler)." *(Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/324; Beyzâvî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/76; Muhammed el-Ğâfıkî, Lemahâtü'l-envâr, no:954-957, 2/752-754; Ebussuûd, İrşâdü'l-akli's-selîm:4/38-39; Fîrûzâbâdî, Besâir-u zevi't-temyîz:1/226)*

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّهُ مَا نَزَلَ عَلَيَّ الْقُرْاٰنُ إِلَّا اٰيَةً اٰيَةً وَحَرْفًا حَرْفًا خَلَا سُورَةِ بَرَاءَةٍ، وَ﴿قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ﴾ فَإِنَّهُمَا أُنْزِلَتَا عَلَيَّ وَمَعَهُمَا سَبْعُونَ أَلْفَ صَفٍّ مِنَ الْمَلَائِكَةِ كُلُّهُمْ يَقُولُ: يَا مُحَمَّدُ! اِسْتَوْصِ بِنِسْبَةِ اللهِ خَيْرًا.»

"Kur'ân bana ancak âyet âyet ve harf harf nâzil olmuştur, lâkin Berâet Sûresi'yle Kulhüvellâhü Ehad müstesnâ! Şüphesiz ki onlar bana indirilirken berâberlerinde yetmiş bin saf melek bulunmuştu ki her biri: 'Yâ Muhammed! Allâh'ın nisbetine (O'nun kimlik vasfını en iyi beyân eden İhlâs Sûresi'ne) **iyi bak' diyordu."** *(Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/5; Muhammed ibni Abdilvâhid el-Ğâfıkî, Lemahâtü'l-envâr, no:968, 2/759; Beyzâvî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/224; Fîrûzâbâdî, Besâir-u zevi't-temyîz:1/236-237)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْأَنْفَالِ وَبَرَاءَةٍ شَهِدَا لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِالْبَرَاءَةِ مِنَ الشِّرْكِ وَالنِّفَاقِ، وَأُعْطِيَ بِعَدَدِ كُلِّ مُنَافِقٍ وَمُنَافِقَةٍ مَنَازِلَ فِي الْجَنَّةِ، وَيُكْتَبُ لَهُ مِثْلُ تَسْبِيحِ الْعَرْشِ وَحَمَلَتِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.»

"Her kim Enfâl ve Berâet sûrelerini okursa bu iki sûre kıyâmet günü o kişinin şirkten ve nifaktan berî olduğuna dâir şâhitlikte bulunurlar, o kişiye her münâfık erkek ve kadın adedince cennette konaklar verilir ve o kişiye Arş'ın ve onu taşıyan meleklerin kıyâmet gününe kadar yaptıkları tesbihlerin bir misli (sevap) **yazılır."** *(Fîrûzâbâdî, Besâir-u zevi't-temyîz:1/237; Muhammed ibni Abdilvâhid el-Ğâfıkî, Lemahâtü'l-envâr, no:954, 956, 2/752, 753)*

Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «يَا عَلِيُّ! مَنْ قَرَأَ سُورَةَ التَّوْبَةِ يَقْبَلُ اللهُ تَوْبَتَهُ كَمَا يَقْبَلُ مِنْ اٰدَمَ وَدَاوُدَ، وَاسْتَجَابَ دُعَاءَهُ كَمَا اسْتَجَابَ لِزَكَرِيَّا. وَلَهُ بِكُلِّ اٰيَةٍ قَرَأَهَا مِثْلُ ثَوَابِ زَكَرِيَّا.»

"Ey Ali! Her kim Tevbe Sûresi'ni okursa Allâh-u Te'âlâ Âdem ve Dâvûd'un tevbelerini kabul ettiği gibi onun da tevbesini kabul eder, Zekeriyyâ *(Aleyhisselâm)***a icâbet ettiği gibi onun da duâsına icâbet eder. Ayrıca okuduğu her âyete mukābil o kişiye Zekeriyyâ** *(Aleyhisselâm)***ın sevâbının bir misli vardır."** *(Fîrûzâbâdî, Besâir-u zevi't-temyîz:1/237)*

"Rûhu'l-beyân" sâhibi **İsmâ'îl Hakkî** *(Kuddise Sirruhû)* sûrelerin fazîletleri hakkında vârid olan hadîs-i şerîflerin tahkîki hakkında Tevbe Sûresi'nin sonunda şu açıklamayı yapmıştır:

"Şunu bil ki; sûrelerin sonunda **Sâhib-i Keşşâf**'ın zikrettiği, ona tebe-'iyyetle **Kāzî Beyzâvî** ve **Şeyhulislâm Ebussuud Efendi** *(Rahimehumullâh)* gibi yüce müfessirlerin naklettikleri hadîs-i şerîfler hakkında ulemâ çok söz etmiştir. Kimisi onları isbât etmiş (var kabul etmiş), **İmâm-ı Sağğânî** gibi diğer bir kısımları da mevzû (uydurma) oldukları düşüncesiyle o hadîs-i şerîfleri reddetmişlerdir.

-Kadîr olan **Allâh**'ın müsâmahasına sığınan-bu abd-i fakîrin aklına gelen ise şu şekildedir: Bu hadisler ya sahîh ve kuvvetlidirler, ya zayıf ve illetlidirler, ya da mekzûb ve mevzûdurlar (yalan ve uydurmadırlar).

Eğer sahîh ve kaviyy iseler konuşulacak söz yoktur, yok eğer isnadları zayıf iseler terğîb ve terhîb (teşvik ve korkutma) bâbında zayıf hadisle amel etmenin câiz olduğuna dâir muhaddisler ittifâk etmişlerdir. Nitekim **İmâm-ı Nevevî** *(Rahimehullâh)*ın **"el-Ezkâr"** isimli eserinde, **Ali ibni Burhâniddîn el-Halebî** *(Rahimehullâh)*ın **"İnsânü'l-'uyûn"** adındaki eserinde, **İbni Fahriddîn er-Rûmî** *(Rahimehullâh)*a âit olan **"el-Esrâru'l-Muhammediyye"** kitabında ve diğer bâzı eserlerde bu husus açıklanmıştır.

Eğer bu hadisler mevzû iseler onlar hakkında yapılacak açıklama şudur: **Hâkim** ve diğer muhaddislerin naklettiğine göre; zâhidlerden biri **Kur'ân-ı Kerîm**'in ve sûrelerinin okunmasının fazîletleri hakkında hadis vazetmeye önem gösteriyormuş. Kendisine niçin böyle yaptığı sorulunca: "İnsanların Kur'ân okumaya karşı isteksiz olduklarını görünce onları Kur'ân tilâvetine terğîb (teşvik) etmek istedim" diye cevap vermiş.

Bu sefer kendisine: "Sen böyle yaptın ama **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«وَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ.»

"Bana karşı kasten yalan uyduran ateşte oturacağı yeri hazırlasın" *(Buhârî, İlim:38, no:110, 1/52-53)* buyuruyor" denilince o:

«أَنَا مَا كَذَبْتُ عَلَيْهِ، إِنَّمَا كَذَبْتُ لَهُ.»

"Ben ona karşı bir yalan uydurmadım, ben ancak onun lehine yalan yaptım" diye cevap vermiş. **"et-Terğîb ve't-terhîb şerhi"** olan **"Fethu'l-Karîb"**-de böylece zikredilmiştir. Bu zâtın bu sözden maksadı: "İslâm kâidelerini yıkmaya ve şerî'at ahkâmını bozmaya sebebiyet verecek olan bir yalan cehenneme girme sebebi olur ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şerî'atine uymaya ve onun tarîkatının izini tâkip etmeye teşvik mâhiyetinde olan bir yalan böyle olmaz" şeklindedir.

Şeyh **İzzeddîn ibni Abdisselâm** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Konuşulan söz erişilmek istenen bir maksada vesîledir, iyi bir gâyeye, doğru sözle de, yalan sözle de ulaşılması mümkün ise bu durumda yalan haramdır. Ama iyi bir maksada doğru sözle değil de sâdece yalan konuşularak ulaşılması mümkün olursa o zaman yalan mubah olur. Ama bu hüküm o kast edilen gâyeyi tahsil etmek mubah ise böyledir. Yok, eğer o maksada ulaşmak vâcip ise o zaman yalan söylemek vâcip olur. Bu hususta kâide budur."

Şeyh Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

خِرَدْمَنْدَانْ گُفْتَه اَنْدْ: دُرُوغِ مَصْلَحَتْ آمِيزْ بِهْ اَزْ رَاسْتِ فِتْنَه اَنْگِيزْ

"Akıllılar demişlerdir ki: "İyilik maksadıyla söylenmiş iş görücü yalan, fitne çıkaran doğru sözden daha yeğdir." *(Sâ'dî Şîrâzî, Gülistân, bab:1)*

Zîrâ maslahatta sulh, fitnede ise fesat (yararlı şeyde barış, iş karıştırmakta ise bozgunculuk) vardır. *(Sûdî Efendi -kenarında- Şem'î Efendi, Şerh-i Gülistân:72-73)*

Latîfî *(Rahimehullâh)* da şöyle demiştir:

دُرُوغِی كِه جَانْ و دِلَتْ خُوشْ كُنَدْ بِهْ اَزْ رَاسْتِی كَانْ مُشَوَّشْ كُنَدْ

"Senin gönlünü ve rûhunu hoş eden bir yalan,
Gönlünü ve rûhunu karmakarışık eden doğru sözden daha iyidir."

Hâsıl-ı kelâm; kişi bu babta muhayyer (serbest)dir, isterse bu büyüklere husn-ü zan ederek bu hadislerle amel edebilir. Çünkü onlar bu hadisleri kitaplarında zikretmişlerdir, özellikle de kıymetli tefsir sayfalarına dercetmişlerdir.

Onların çok araştırma yapmadan bir harf bile yazmadıkları açıktır. Dilerse de bu hadislerle ameli terk ederek birçok menfaatlerden mahrum olur, ama yine de onunla çekişilmez.

Muhaddisler bâzen bir hadîs-i şerîfin sahîh olduğunda ittifâk ederler, halbuki haddi zâtında o hadîsin sıhhati yoktur. Zîrâ insan sehv-ü nisyân (hatâ ve unutma)dan mürekkeb (bir araya getirilmiş) bir varlıktır. İlmin hakîkati ancak **Melik-i Mennân** olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın katındadır.

Tevbe Sûresi'nin Kendisinden Önce Geçen Enfâl Sûresi'yle Münâsebeti

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu sûre-i celîlenin kendisinden önce geçen Enfâl Sûresi'yle birkaç yönden münâsebeti bulunmaktadır:

1) Enfâl Sûre-i celîlesinde ganîmetlerin taksimi ve beş sınıfa dağıtılacağı beyân edilmişken bu sûre-i celîlede zekâtların taksimi ve sekiz sınıfa dağıtılacağı açıklanmıştır.

2) Bir önceki sûrede ahitlere riâyet konu edilmişken, burada sözleşmeleri bozma hükümleri beyân edilmiştir.

3) Evvelce:

﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ﴾

"Onlara karşı gücünüz yeten kuvveti hazırlayın" *(Enfâl Sûresi:60)* buyrularak, kâfirlere karşı hazırlık yapmak emredilmiş, burada ise:

﴿وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً﴾

"(Kâfirlerle harbe) **çıkmak isteselerdi elbette onun için bir hazırlık yaparlardı"** *(Tevbe Sûresi:46)* buyrularak, cihat için hazırlık yapmayan münâfıklar kınanmıştır.

4) Allâh-u Te'âlâ birinci sûreyi müminlerin kâfirlerden tamâmen ayrılmalarının ve birbirlerini dost etmelerinin gerekliliği husûsundaki hükmüyle hitâma erdirmiş, bu sûre-i celîleyi ise aynı mânâya gelen bir ifâdeyle başlatmıştır ki o da **Allâh** ve Rasûlünün müşriklerden berî olduğu husûsudur. Tabî ki inceleyenler için iki sûre-i celîle arasında daha nice münâsebet vecihleri mevcuttur.

Sûre-i Celîlenin Maksatları

1) Kâfirlerle olan sözleşmenin bozulduğunun bildirilmesi,

2) Emân dileyen müşriklere Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerini dinleyinceye kadar dokunulmaması,

3) Küfrün liderlerinin kahr ve katledilmesi,

4) Müşriklerin **Mescid-i Harâm**'ı îmardan men edilip bu vazîfenin Ehl-i İslâm'a tahsis edilmesi,

5) Kâfirlerle dostluğun nehyedilmesi,

6) Huneyn harbinde yaşananların beyân edilmesi,

7) Müşriklerin **Kâ'be**'ye ve **Harem**'e girmelerinin ve hac mevsiminde bulunmalarının men edilmesi,

8) Ehl-i Kitap keferesinin katlinin ve üzerlerine cizye tâyininin emredilmesi,

9) Yahudi ve Hristiyanların **Uzeyr** ve **Îsâ** *(Aleyhimesselâm)* hakkındaki sözlerinin takbîh (çirkinliğinin beyân) edilmesi,

10) Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in risâletinin tekid edilmesi,

11) Yahudi âlimlerinin bâtıl yollarla mallar yemelerinin ta'yîb (ne kadar ayıp bir şey olduğunun beyân) edilmesi,

12) Zekât vermeyenlerin azâbının beyân edilmesi,

13) Sene ayları içerisinde haram ayların tahsis edilmesi,

14) Kâfirlerin, muharrem ayının haramlığını işlerine geldiği gibi takdim ve tehir ederek yaptıkları "Nesî" muâmelesinin ileri derecede bir kâfirlik olduğunun beyân edilmesi,

15) Tebûk Ğazvesi'ne çıkış emredilip, ğazâdan geri kalanların kötü hallerinin beyân edilmesi,

16) Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)* ile birlikte **Mekke**'den **Sevr** dağındaki mağaraya çıkışlarının beyân edilmesi,

17) Münâfıkların **Tebûk Ğazâsı**'ndan geri kalıp Müslümanların başına bir belâ gelmesini beklediklerinin beyân edilmesi,

18) Zekâtların hak sâhiplerine taksiminin beyân edilmesi,

19) Münâfıkların, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve Kur'ân ile istihzâlarının beyân edilmesi,

20) Müminlerin birbirleriyle muvâfakatlarının ve bu uyum sebebiyle **Allâh-u Te'âlâ**'nın en büyük rızâsına nâiliyetlerinin beyân edilmesi,

21) Allâh-u Te'âlâ'nın münâfıkların îman iddiâsını tekzîb etmesi,

22) Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in münâfıkların dirileri için istiğfardan, ölüleri için de duâ ve namazdan nehyedilmesi,

23) Cihâda çıkmamak için bâtıl mâzeretler (sudan bahâneler) ortaya koyanların tenkit edilmesi,

24) Bedevîlerden bir kısmı bâtıl dîne tutunup o hususdaki taassuplarından dolayı zemmedilirken, diğer bir kısmının hak dindeki taassuplarından dolayı methedilmesi,

25) Muhâcir ve ensârın sâbıklarının (öncekilerinin) ve sonra iyilikte onlara uyanların methedilmesi,

26) Kusurlarını îtirâf edenlerin hâlinin beyân edilmesi,

27) Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e zekâtları kabul etmesinin ve müminlere duâ etmesinin emredilmesi,

28) Tevbe edenlerin tevbesinin kabûlünün beyân edilmesi,

29) Bozuk gâye ile inşâ edilen **Mescid-i Zırâr**'da durmak nehyedilip, tâat ve takvâ üzere binâ edilen **Kuba Mescidi**'nin fazîletinin beyân edilmesi,

30) Allâh-u Te'âlâ'nın, mallarını ve canlarını Kendisine satmaları karşılığında müminlere cennet vereceğine dâir onlarla alış-verişte bulunması,

31) İbrâhîm Halîl *(Aleyhisselâm)*ın müşriklere istiğfardan nehyedilmesi,

32) Tebûk Ğazâsı'ndan geri kalan bâzı ihlâslı kimselerin tevbelerinin kabul edilmesi,

33) Bâzı insanlara ilim talebinin, özellikle fıkıh tahsîlinin emredilmesi,

34) Münâfıkların her dâim fitneye düşürülerek rüsvây edildiğinin fakat yine de akıllanmadıklarının beyân edilmesi,

35) Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetine karşı aşırı merhametinin zikredilmesi,

36) Allâh-u Te'âlâ'nın, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e her hâlükârda Kendisine tevekkülü emretmesi.

﴿ بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (1)

(بَرَاءَةٌ) **Bu bir berâettir,** yâni uzaklaşma bildirisidir, kim tarafından? (مِنَ اللَّهِ) **Allâh tarafından,** daha kim tarafından? (وَرَسُولِهِ) **Rasûlü tarafından,** kime? (إِلَى الَّذِينَ) **o kimselere ki,** (عَاهَدْتُمْ) **sözleşme yaptınız,** sözleşme yaptıklarınız da kimdendir? (مِنَ الْمُشْرِكِينَ) **müşriklerden.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(İşte bu,) **kendileriyle sözleşmiş bulunduğunuz** (fakat her seferinde sözlerini bozmuş olan) **o müşriklere Allâh ve Rasûlünden bir beraat** (ilişkiyi kesme vesîkası)**dır ."**

Î Z Â H Â T

"Beğavî, Beyzâvî, Hâzin ve **Âlusî"** tefsirlerinde zikredildiği üzere; müfessirler şöyle demişlerdir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk** seferine çıktığında münâfıklar Müslümanları üzecek mağlubiyet haberleri yaymaya başladılar, müşrikler de kendileriyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* arasında olan sözleşmeleri bozmaya başladılar. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ﴾

"(Habîbim!) **Eğer** (söz bozma yönünde beliren nişâneler görmen sebebiyle, antlaşmalı olduğun) **bir kavmin herhangi bir hıyânetinden gerçekten endişelenecek olursan,** (bilgide) **tam bir eşitlik üzere onlara** (sözleşmelerini) **at** (ve antlaşmayı feshettiğini harp öncesi kendilerine bildir ki, her iki tarafın da konuyla ilgili bilgisi eşit olsun ve böylece söz bozmayı senin başlattığını zannetmesinler)" *(Enfâl Sûresi:58)* buyurarak, Habîbine onlarla yaptığı sözleşmeleri bozmasını emretti.

Âyet-i celîlenin bidâyetinde geçen (بَرَاءَةٌ) kelimesi, mahzuf bir mübtedânın haberi olup sonundaki tenvin tefhîm (büyüklük anlamı katmak) içindir. Buna göre mânâ: "İşte bu, **Allâh** ve **Râsûlü** tarafından sözleşmeli olduğunuz müşriklere ulaştırılan büyük bir uzaklık fermânıdır" demektir. Bu âyet-i kerîmede berâet (berî ve uzak olma) **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne isnâd edilirken, muâhede (sözleşme) ise Müslümanlara nispet edilerek Müslümanlara müşriklerle yaptıkları sözleşmeleri bozmalarının vâcip olduğu anlatılmıştır.

Âyet: 1

Çünkü Müslümanlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın izniyle ve **Rasûlü**'nün muvâfakatıyla **Mekke** ehlinden olan-olmayan bir takım Arap müşrikleriyle dokunulmazlık sözleşmesi yapmışlardı. Sonra **Benî Damura** ve **Benî Kinâne** kabîleleri dışında kalanlar bu sözleşmeyi bozmuşlardı.

İşte bu âyet-i kerîmesiyle **Allâh-u Te'âlâ** Kendisinin ve **Rasûlü**'nün bu sözleşmeden teberrî ettiklerini yâni söz bozanlarla savaştan el çekme hükmünü kaldırdığını beyân edince artık Müslümanların hiç duraklamadan bu karârı yerine getirmeleri vâcip olmuştur.

Sözleşme muâmelesi diğer şer'î akitler gibi ancak iki tarafın girişimiyle netîceler veren bir akit olduğu için **Allâh-u Te'âlâ**'nın burada bir taraf olması düşünülemez. Burada **Allâh-u Te'âlâ**'dan sâdece izin sudûr eder, akde mübâşeret edenler ise Müslümanlardır. Berâet (bozma) hükmü ise izne değil ahde tealluk eden bir husus olduğu için her bir iş kendi konusunda asıl ve esas olana nispet edilmiş ve böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın kibriyâ sahası bir noksanlık ve gaddarlık şâibesi vehme getirecek en ufak bir şeyden dahî berî (uzak) tutulmuştur.

İbnü Müneyyir *(Rahimehullâh)* bu hususta şöyle bir sır bulunduğunu açıklamıştır: "Müşrikler sözleşmeyi daha evvel bozdukları için nakzedilen bir sözleşmenin karşı tarafı olmanın **Allâh-u Te'âlâ**'ya nipet edilmemesi, ahd-i İlâhî'ye karşı gösterilmesi gereken saygı bakımından daha uygun görülmüştür. Bundan dolayı Müslümanlar tarafına sâdece sözleşme nispet edilmiş, berî olma ise nispet edilmemiştir.

Nitekim **Büreyde** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* seriyyelerin emirlerine yaptığı vasiyetinde:

عَنْ بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «... وَإِذَا حَاصَرْتَ أَهْلَ حِصْنٍ فَأَرَادُوكَ أَنْ تَجْعَلَ لَهُمْ ذِمَّةَ اللهِ وَذِمَّةَ نَبِيِّهِ فَلَا تَجْعَلْ لَهُمْ ذِمَّةَ اللهِ وَلَا ذِمَّةَ نَبِيِّهِ وَلٰكِنِ اجْعَلْ لَهُمْ ذِمَّتَكَ وَذِمَّةَ أَصْحَابِكَ فَإِنَّكُمْ أَنْ تُخْفِرُوا ذِمَمَكُمْ وَذِمَمَ أَصْحَابِكُمْ أَهْوَنُ مِنْ أَنْ تُخْفِرُوا ذِمَّةَ اللهِ وَذِمَّةَ رَسُولِهِ.»

"Bir kale ehlini muhâsara ettiğin zaman onlar senden kendilerine Allâh'ın zimmetini ve Peygamberinin güvencesini vermeni isterlerse sen onlara Allâh'ın zimmetini de, Nebîsinin zimmetini de verme! Lâkin onlara kendi zimmetini ve arkadaşlarının güvencesini ver.

Zîrâ şüphesiz ki sizin (yarın bir gün) **kendi zimmetlerinizi ve arkadaşlarınızın verdiği güvenceleri bozmanız, Allâh'ın zimmetini** (verdiği güvenceyi) **ve Rasûlünün zimmetini bozmanızdan daha hafif olur"** *(Müslim, Cihâd:2, no:1731, 3/1357, 1358; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22978, 38/7778; Ebû Dâvûd, no:2612, 2613; Tirmizî, no:1617; İbni Mâce, no:2858; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/43)* buyurarak, her konuda herkesten ziyâde **Allâh** ve **Rasûlü**'nün haklarının korunması ve sahalarının temiz tutulması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Müşriklerle yapılan sözleşmenin bozulduğuna dâir olan ilk berâet beyânına **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* taraf olarak derc edildikten sonra, sözleşme hükmünden hâriç tutulması her iki makamda da onun yüce şânına tâzim edildiğine delâlet etmektedir.

Bâzı ulemâ ise: "Aslında burada maksat; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*-in müşriklerden berî olduğunun bildirilmesi ise de:

﴿لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللهِ وَرَسُولِهِ﴾

"Allâh ve Rasûlünün önüne geçmeyin" *(Hucurât Sûresi:1)* âyet-i kerîmesinde olduğu gibi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şânına tâzim için söz başında **Allâh-u Te'âlâ**'nın ism-i şerîfi temhîden (bir mukaddime olarak) zikredildi" demişlerdir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh** ve **Rasûlü** şirk ehlinden mutlak mânâda berî olmuşlardır. Şirk-i celî (âşikâre şirk)ten İslâm ve îman berîdir. Şirk-i hafî (gizli şirk kabul edilen riyâ gibi haller)den ise ihsân makāmı berî olmuştur. Bir kimse her şeyin melekûtu (maddî ve mânevî sâhipliği) kendi (kudret) elinde olan Zât'tan başka bir şeye îtimad ve istinad ettikçe ihsan makāmına dâhil olamaz.

Bunun için de gizli şirkten kurtulmak isteyen kişi bütün sebepleri nazarından atmalı, bâtıl rableri bir kenara bırakmalı, aşîretine ve arkadaşlarına yönelişi terk etmelidir ki onun nazarında Kerîm ve Vehhâb olan **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayrisi kalmasın.

Artık her kim açık veyâ gizli herhangi bir şirkte ısrarcı olursa şüphesiz ki **Allâh-u Te'âlâ ve Tekaddes Hazretleri** imhâl eder ama ihmâl etmez (mühlet verir ama başıboş bırakmaz).

Netîcede mutlakā o kişiye vebâlini ulaştırır, ya dünyâda rüsvay kılmak ya da âhirette azap etmek sûretiyle herkese lâyık olduğu cezâyı verir.

Âyet: 2

﴿ فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (2)

(فَسِيحُوا) **Artık seyahat edin,** nerede? (فِي الْأَرْضِ) **yer**(yüzün)**de,** ne kadar? (أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ) **dört ay,** (وَاعْلَمُوا) **ama bilin,** neyi? (أَنَّكُمْ) **muhakkak siz,** ne değilsiniz? (غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ) **Allâh'ı âciz bırakıcı kimseler değilsiniz,** daha neyi bilin? (وَأَنَّ اللَّهَ) **gerçekten Allâh,** kimdir? (مُخْزِي الْكَافِرِينَ) **kâfirleri alçaltıcıdır.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Ey müşrikler!) **Artık** (bu günden îtibâren) **yer**(yüzün)**de dört ay** (dilediğiniz gibi serbestçe) **seyahat edin! Ama bilin ki** (size ne kadar mühlet verse de) **gerçekten siz Allâh'ı âciz bıraka**(rak yakalamasından kurtula)-**cak kimseler değilsiniz ve muhakkak ki Allâh** (dünyâda öldürtmek ve esir ettirmek, âhirette ise azap etmek sûretiyle) **kâfirleri alçaltıcıdır!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Allâh** ve **Rasûlü**'nün eman sözleşmesinden berî olduklarını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede müşriklerle savaşın ne zaman başlayacağını ve onlara verilen güvencenin ne kadar daha devâm edeceğini açıklamıştır.

"Sa'lebî, Beğavî, Kurtubî, Süyûtî, Hâzin, Nesefî, Mazharî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen seyahat emri, müşriklere gezip dolaşma mükellefiyeti getirmekte değildir, çünkü bu ifâde emir bâbından olmayıp ancak ibâha (serbestlik verme) kabîlindendir ki böylece onlara çoluk çocuklarını ve mallarını koruyabilmeleri için dört aylık süre tanındığını ve bu süre zarfında hiçbir korkuya kapılmadan katil ve kitâlden emin olarak gezip dolaşabileceklerini, bu süre bittikten sonra ise **Allâh** ve **Râsûlü**'nün verdiği zimmetin (güvencenin) ortadan kalkacağını bildirmektedir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ı Berâet (Sûresi'nin ifâde ettiği müşriklerden teberrî <uzak olma> îlânı) ile **Mekke** ehline gönderdiği zaman ben onunla birlikteydim.

O gün biz:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «كُنْتُ مَعَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ حِينَ بَعَثَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَهْلِ مَكَّةَ بِبَرَاءَةٌ قَالَ: كُنَّا نُنَادِي أَنَّهُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مُؤْمِنٌ، وَلَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ، وَمَنْ كَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَهْدٌ فَإِنَّ أَجَلَهُ أَوْ أَمَدَهُ إِلَى أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ، فَإِذَا مَضَتِ الْأَرْبَعَةُ الْأَشْهُرِ فَإِنَّ اللهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ، وَلَا يَحُجُّ هٰذَا الْبَيْتَ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ. قَالَ: فَكُنْتُ أُنَادِي حَتَّى صَحِلَ صَوْتِي.»

"Cennete mümin olmayan giremeyecek. Artık bu Beyt'i hiçbir çıplak tavaf edemeyecek. Her kimin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **ile arasında bir sözleşme varsa onun süresi dört aya kadar dolacaktır. Bu dört ay geçtiği zaman şüphesiz ki Allâh da, Rasûlü de müşrikler**(e verdikleri güvence sözün)**den berîdirler. Bu yıldan sonra bu Beyt'i hiçbir müşrik hac yapamayacaktır"** diye bağırıyorduk, hattâ ben sesim kısılıncaya kadar bağırdım." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:7977, 13/356; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/385)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ) **"Dört ay"**dan murad, **Zührî** *(Radıyallâhu Anh)* gibi bâzı ulemâdan nakledildiğine göre; şevvâl, zülkâde, zülhicce ve muharremden ibâret (müşriklerle savaşın yasaklandığı) dört haram aydır (yoksa meşhur mânâda bilinen haram aylar değildir) ki, savaş bunların çıkmasına bağlanmıştır. Zîrâ bu sûre hicretin dokuzuncu senesinin şevvâl ayında **Mekke Fethi**'nin akabinde nâzil olmuştur. Çünkü fetih sekizinci senede vukû bulmuştur ki, o zaman müminler haram aylarda savaşın yasaklığını korumak için, o müddet zarfında kâfirlere taarruz etmemekle emrolunmuşlardır, ama daha sonra bu hüküm nesh olunmuştur.

Müşriklere bu müddet, o süre dolduğunda kendileri için ya İslâm'ı kabullenme, ya da kılıçtan geçirilme tercîhinden başka bir şey kalmadığını bilerek, bu hususta bir tefekküre yönelsinler de Müslüman olsunlar diye tanınmıştır. Onlara bu şekilde bildirim yapılması ise, Müslümanları hâinliğe ve tarafların haberi yokken söz bozuculuğa nisbet edemesinler diyedir.

Ekserî ulemâdan nakledilen diğer bir kavle göre ise, bu dört aydan maksat; zilhiccenin son yirmi günü, muharrem, safer, rebîulevvel ve rebîülâhir ayının ilk on günüdür, **Beğavî** *(Rahimehullâh)* bu görüşün daha doğru olduğunu beyân etmiştir, çünkü bu teblîğ müşriklere nahr (kurban bayramı) günü ulaştırılmıştır, buna göre dört ayın bitimi rebîulâhirin onuna denk gelir

Âyet: 2

Nitekim **Muhammed ibni İshâk, Mücâhid** ve diğer bâzı ulemâdan *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyet olunduğuna göre; bu âyet-i kerîme **Mekke** ehli hakkında nâzil olmuştur. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Hudeybiye** senesi **Kureyş** ile: **"On sene harp yapmayacakları ve bu süre zarfında herkesin birbirinden emin olacağı"** husûsunda musâleha yapmıştı. **Huzâ'a Kabîlesi** bu sözleşmeye **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafında, **Benû Bekr Kabîlesi** ise **Kureyş** tarafında dâhil olmuşlardı. Fakat sonra **Benû Bekr, Huzâ'a**'ya saldırarak sözleşmeyi bozmuşlardı.

Benû Bekr ile **Huzâ'a** kabîleleri arasında İslâm'dan bir müddet önce bir kan dâvâsı mevcut idi. **Hudeybiye** günü barış imzalanınca insanlar birbirlerine karşı emin oldular. **Benû Bekr Kabîlesi**'nden olan **Benuddîl Aşîreti** bu fırsatı ganîmet bilerek ve **Huzâ'a Kabîlesi**'nin gafletinden yararlanarak evvelce **Huzâ'a Kabîlesi**'nin, kendilerinden katletmiş olduğu **Benülesved**'in intikāmını almak istediler.

Bu gâyeyle **Nevfel ibni Mu'âviye** kendisine itaat eden birtakım kimselerle berâber **Huzâ'a Kabîlesi**'ne gece baskını düzenlediler. **Kureyş** de **Benû Bekr Kabîlesi**'ne silahla yardım etti, **Kureyş**'ten birtakımları ise bu baskına bilfiil iştirâk etti. Böylece **Huzâ'a kabilesi** bozguna uğrayarak **Harem**'e sığındı. İşte bu, **Hudeybiye** günü yapılan musâlehayı nakzetmek (bozmak) anlamına geldi.

Bunun üzerine **Huzâ'a Kabîlesi**'nden **Amr ibni Sâlim, Büdeyl ibni Verkā** ve diğer bâzıları **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek **Benû Bekr** ve **Kureyş** kabîlelerinden kendilerine isâbet eden baskından dolayı ona sığındılar. **Amr ibni Sâlim Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e **Kureyş**'in kendisine verdiği sözü bozduğu husûsunda birtakım beyitler de inşâd etti.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«لَا نُصِرْتُ إِنْ لَمْ أَنْصُرْ بَنِي كَعْبٍ.»

"Eğer Kâ'boğullarına (Huzâ'a kabîlesine) **yardım etmezsem ben de yardım görmeyeyim"** buyurdu. Sonra bir buluta doğru nazar ederek:

«إِنَّهَا لَتَسْتَهِلُّ لِنَصْرِ بَنِي كَعْبٍ.»

"İşte bu bulut Kâ'boğullarına yardım için göründü" buyurdu. Akabinde **Büdeyl ibni Verkā** ve berâberindekilere:

«إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ سَيَأْتِي لِيَشُدَّ الْعَقْدَ وَيَزِيدَ فِي الصُّلْحِ وَسَيَنْصَرِفُ بِغَيْرِ حَاجَةٍ.»

"Şüphesiz ki Ebû Süfyân yakında akdi sağlamlaştırmak ve barış süresini uzatmak için gelecektir ama istediğini alamadan dönecektir" buyurdu. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/99; İbnü Hişâm, es-Sîre:2/395; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:1052, 23/433; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/5-7; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:14/472-474; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/6; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/80; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/255-256)*

Kureyş bu yaptığına pişmân olunca **Ebû Süfyân** akdi (sözleşmeyi) devâm ettirmek için yola çıkıp **Medîne**'ye geldi. Fakat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in önceden haber verdiği üzere istediğini alamadan döndü. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hazırlık yapıp **Mekke** üzerine yürüdü ve **Allâh-u Te'âlâ** kendisine fethi nasip etti.

Bu hâdise hicretin sekizinci senesi vukû buldu. **Mekke**'nin fetih haberi **Hevâzin** kabîlesine ulaşınca **Mâlik ibni Avf en-Nasrî** onları toplayarak Müslümanlara karşı çıkardı, fakat zafer ve nusret Müslümanlar tarafında oldu. **Huneyn** günü yaşanan bu **Hevâzin** vakası hicretin sekizinci senesinin şevvâl ayının evvelinde gerçekleşti.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o gün ele geçen malların ve câriyelerin taksîmini yapmadan **Tâif** üzerine yürüdü ve onları yirmi küsur gece muhâsara etti. Hattâ mancınık kurdurup üzerlerine atışlar yaptı. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (Huneyn'e yakın bir mevzi olan) **Ci'râne**'ye yöneldi ve **Huneyn** ganîmetlerini orada taksim buyurdu. Bunun üzerine insanlar dağıldılar.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* fetih senesi insanlara hac mevsiminde vakfe yaptırma görevini **Attâb ibni Esîd** *(Radıyallâhu Anh)*a yükledi. Bu zât çok hayır, fazîlet ve vera' sâhibi idi. İslâm'da hac vazîfesini ikâme eden ilk emîr de bu zât olmuştu. O sene vakfede Müslümanlarla müşrikler bir araya gelerek müşrikler de kendilerine göre hac yaptılar ki böyle bir vakfe o güne kadar hiç olmamıştı, o günden sonra da kıyâmet gününe kadar bir daha olmayacaktır.

O sırada evvelce **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i hicvettiği bilinen **Kâ'b ibni Züheyr ibni Ebî Sülmâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek "Bânet Sü'âdü" ile başlayan kasîdesini sonuna kadar inşâd etti.

O kasîdede muhâcirlerden de övgüyle bahsetti. Fakat ensardan bahsetmediği için onlar onu ayıplayınca bu defâ:

Âyet: 2

مَنْ سَرَّهُ كَرَمُ الْحَيَاةِ فَلَا يَزَلْ فِي مِقْنَبٍ مِنْ صَالِحِي الْأَنْصَارِ
وَرِثُوا الْمَكَارِمَ كَابِرًا عَنْ كَابِرٍ إِنَّ الْخِيَارَ هُمْ بَنُو الْأَخْيَارِ
وَالْبَائِعِينَ نُفُوسَهُمْ لِنَبِيِّهِمْ لِلْمَوْتِ يَوْمَ تَعَانُقٍ وَكِرَارِ

"Hayâtının değerlenmesini isteyen kişi,
Sâlih kimseler olan ensârın ordusundan ayrılmasın.

Onlar ki iyilikleri atadan babaya tevârüs ettiler,
Zâten iyiler ancak iyilerin oğullarıdır.

Onlar ki canlarını peygamberleri için sattılar,
Düşmanla karşı karşıya geldikleri ölüm gününde"

şeklindeki bir kasîdeyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûruna gelip ensâr-ı kirâmı methetti.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tâif**'ten döndükten sonra **Medîne-i Münevvere**'de zülhicce, muharrem, safer, rebîulevvel, rebîulâhir, cemâziyelevvel, cemâziyelâhir ayları süresince ikâmet buyurduktan sonra dokuzuncu senenin receb ayında **Tebûk** muhârebesine çıktı ki bu kendisinin iştirâk ettiği son gazâ oldu.

İbni Cüreyc'in **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakline göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk**'ten dönünce hac yapmak istedi. Fakat sonra:

«إِنَّهُ يَحْضُرُ الْبَيْتَ مُشْرِكُونَ يَطُوفُونَ عُرَاةً فَلَا أُحِبُّ أَنْ أَحُجَّ حَتّٰى لَا يَكُونَ ذٰلِكَ.»

"Şu bir gerçek ki Beytullâh'ın yanında müşrikler bulunuyorlar ve etrâfında çıplak vaziyette dolanıyorlar. Bu işler olmayıncaya kadar hac yapmayı istemiyorum" buyurdu. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/309-310; Tefsîr-u Mücâhid:1/271; İbnü Ebî Hâtim:6/1736; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/8; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/102; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/227)*

Sonra dokuzuncu sene **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hac emîri olarak **Ebû Bekir** *(Radıyallâhu Anh)*ı gönderdi ve onunla birlikte Berâet Sûresi'nin başından kırk âyet göndererek onları mevsim ehline (hacda bulunacaklara) okumasını emretti.

O, **Mekke**'ye doğru yola çıkmışken **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ı çağırarak:

«أَدْرِكْ أَبَا بَكْرٍ فَحَيْثُمَا لَقِيتَهُ فَخُذِ الْكِتَابَ مِنْهُ فَاقْرَأْهُ عَلٰى أَهْلِ مَكَّةَ.»

"Ebû Bekr'e yetiş, ona nerede rastlarsan yazıyı ondan al, Mekke ehline onu sen oku" buyurdu, sonra onu **Adbâ** isimli devesine bindirerek onun ardı sıra gönderdi.

Ali *(Radıyallâhu Anh)* **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*a **Zülhuleyfe**'de yaklaştığında o, sabah namazına durmak üzereydi. Tam tekbir alacakken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in devesinin sesini arkasında işitip tanıyınca, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir nedenle kendilerine katıldığını düşünerek: «هٰذَا رُغَاءُ نَاقَةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.» **"İşte bu, Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in devesinin böğürtüsü"** dedi.

Sonra o deve üzerinde **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın bulunduğunu görünce: «أَمِيرٌ أَمْ مَأْمُورٌ؟» **"Emir misin, me'mûr musun?"** diye sordu. O: «.مَأْمُورٌ» **"Me'mûrum"** diye cevap verince, **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Yâ Ali! Yoksa Allâh ve Rasûlü bana kızdılar mı?"** diyerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e döndü ve: «يَا رَسُولَ اللهِ! نَزَلَ فِيَّ شَيْءٌ؟» **"Yâ Rasûlellâh! Benim hakkımda** (kötü) **bir şey mi nâzil oldu?"** dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

«لَا! خَيْرٌ، أَنْتَ أَخِي وَصَاحِبِي فِي الْغَارِ وَأَنْتَ مَعِيَ عَلَى الْحَوْضِ، وَلٰكِنَّ جِبْرِيلَ جَاءَنِي فَقَالَ: لَنْ يُؤَدِّيَ عَنْكَ إِلَّا أَنْتَ أَوْ رَجُلٌ مِنْكَ.»

"Hayır! Kötü bir şey yok. Sen benim kardeşimsin, mağaradaki arkadaşımsın ve Havz-ı Kevser'in başında benimle berâbersin. Lâkin Cibrîl bana gelerek: 'Senin tarafından ancak sen ya da senin âilenden olan biri teblîğ yapabilir' dedi" diye cevap verdi. *(Abdullâh ibni Ahmed ibni Hanbel, Zevâidü'l-Müsned, no:1297, 2/427; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:6644; Abdürrezzâk, el-Musannef:1/256; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:12/84-85; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:13214, 20/434, 14019, 21/420; Tirmizî, no:3090; İbnü Ebî Hâtim:6/1745; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/8; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/6; İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr:3/266; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/102; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:7/227-231; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/44)*

Bunun üzerine hoşnut olan **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* tekrar **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* ile birlikte yola koyuldular. **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre (zilhiccenin sekizinci, dokuzuncu ve onuncu günleri olan) terviye, arefe ve nahr günlerinde evvelâ **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* bir hutbe îrâd ederek insanlara hac vazîfelerini anlattı. **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre: **"Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın hutbesi bitince **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* teşrik günlerinde:

«إِنَّ اللهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَلَا يَحُجَّنَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ، وَلَا يَطُوفَنَّ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ، وَلَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مُؤْمِنٌ.»

Âyet: 2

'Şüphesiz ki Allâh da, Rasûlü de müşrikler(e verdikleri dokunulmazlık güvencesin)**den berîdirler. Artık yeryüzünde dört ay gezin** (ama daha sonra sizinle harbedileceğini bilin)**! Bu yıldan sonra hiçbir müşrik aslâ hac yapamayacak! Hiçbir çıplak Beytullâh'ı kesinlikle tavaf edemeyecek!** (Şunu da bilin ki) **mümin olmayan hiçbir kimse cennete giremeyecek'** diye îlanlar yaptı. O yorulduğu zaman **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* kalkarak bu nidâyı tekrarlardı." *(Tirmizî, no:3091, 5/169-170; İbni Ebî Hâtim:6/1745; Hâkim, el-Müstedrek:3/52; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/296-297; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/231-232; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/123-124)*

Diğer bir rivâyete göre; **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* nahr (kurban bayramı) günü **Cemratü'l-Akabe** (büyük şeytanın taşlandığı yerin) yanında ayağa kalkarak:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ! إِنِّي رَسُولُ رَسُولِ اللهِ إِلَيْكُمْ.»

"Ey insanlar! Şüphesiz ki ben size Allâh'ın Rasûlü'nün Rasûlü'yüm" deyince halk: **"Bu elçiliğin neye dâir?"** diye sorduklarında o kendilerine bu sûrenin başından îtibâren otuz ya da kırk âyet kadar okuduktan sonra:

«أُمِرْتُ بِأَرْبَعٍ؛ أَنْ لَا يَقْرَبَ هٰذَا الْبَيْتَ بَعْدَ هٰذَا الْعَامِ مُشْرِكٌ، وَلَا يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ، وَلَا يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا كُلُّ نَفْسٍ مُؤْمِنَةٍ، وَأَنْ يُتَمَّ إِلَى كُلِّ ذِي عَهْدٍ عَهْدُهُ.»

"Ben dört şeyle emrolundum; bu yıldan sonra bu Beyt'e hiçbir müşrik yaklaşamayacak, artık bu Beyt'i hiçbir çıplak kimse tavâf edemeyecek, îmanlı olmayan hiçbir şahıs cennete giremeyecek (diye size bildirilecek) **ve her ahid sâhibine kendisine verilen söz tamamlanacak"** diye îlanda bulundu. Hattâ **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Ben bu tebliğleri sesim kısılıncaya kadar sürekli îlân ettim"** derdi. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/5-6; Tirmizî, no:3092; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:594, 7977; Nesâî, el-Müctebâ:5/234; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/52; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:15/226; Beyzâvî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/79; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/102-103; Ebussuûd, İrşâdü'l-akli's-selîm:3/138; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/383; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/44)*

Süleymân ibni Mûsâ *(Rahimehullâh)*dan nakle göre **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Sonra içime 'Ebû Bekr'in hutbesinde herkes bulunmamıştır'** diye bir düşünce geldi ve ben bayram günü kalkıp tek tek çadırları dolaştım" demiştir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/321-322; İbnü Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:2/6-7; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/102)*

Nefr-i evvel (şeytan taşlamanın üçüncü) günü **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* yine insanlara **Mina**'dan nasıl ineceklerini ve o günlerde şeytanı nasıl taşlayacaklarını anlatan bir hutbe okudu. Sonra **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* ayağa kalkarak Berâet Sûresi'ni insanlara tilâvet etti.

İmâm-ı Mücâhid ve **Haddâdî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile: "**Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın halka bu sûreyi okuduğu sene hac farîzası zülkâde ayının onunda yapılmıştı.

Ertesi sene ise hac, zilhicce ayında yapıldı. Ahid senesi haccın zamânından önce yapılmasının sebebi ise **Kinâneoğulları**'nın yaptıkları nesî muâmelesiydi, çünkü onlar câhiliyet döneminde işlerine gelmediği zaman, bir ayın haramlığını diğer aya tehir ederek haram olan bir ayı helâl saymak gibi bâtıl işler ve aşırı kâfirlik muâmeleleri yapıyorlardı." *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/103; Abdürrezzâk, et-Tefsîr:2/275-276; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/454-455; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/383)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; onuncu sene olduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vedâ haccı zilhicce ayına denk geldi. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنَّ الزَّمَانَ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللهُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ.»

"Şüphesiz ki, zaman döndü, dolaştı Allâh'ın gökleri ve yerleri yarattığı gündeki şekline geldi. (Hac da asıl zamânı olan zülhıcce ayında îfâ edildi.)" *(Buhârî, Tefsîr:156, no:4385, 4/1712; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/103)* buyurdu.

O hacdan sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zilhıcce, muharrem, safer ve rebîulevvel ayından birkaç gece yaşadıktan sonra vefât etti. Artık hac kıyâmet gününe kadar zilhıcce ayında sâbit kaldı.

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* halîfeliği üstlendiğinde ilk sene **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ı hac emîri tâyin etti, ikinci sene kendisi hac yaptırdı, sonra vefât etti.

Ömer *(Radıyallâhu Anh)* halîfe olduğunda ilk sene **Abdurrahmân ibni Avf** *(Radıyallâhu Anh)*ı hac emîri tâyin etti, sonra vefât edinceye kadar kendisi hac yaptırdı. Daha sonra **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)* hilâfeti üstlendiğinde o da ilk sene **Abdurrahmân ibni Avf** *(Radıyallâhu Anh)*ı hac emîri olarak isti'mâl etti, sonra şehîd edilinceye kadar kendisi hac yaptırdı. *(İbnü Merdûyeh, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/230)*

Bâzıları, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*a verdiği vazîfeyi geri alıp o görevi **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*a vermesinden dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ı emirlikten azlettiği ve **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*dan üstün olduğu gibi bir vehme (bâtıl düşünceye) kapılmasın diye ulemâ bu rivâyetlerin şerhinde birkaç yönlü açıklama yapmışlardır:

Âyet: 2

1) Geride zikredilen rivâyetten anlaşıldığı üzere o sene hac emîri **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* olmuştur. **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* yanına geldiğinde ona: "Ben emir değilim, memurum" demiştir.

Ayrıca **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen: "Kurban bayramı günü **Mina**'da: **'Bu seneden sonra hiçbir müşrik hac yapmayacak...'** diye îlân edenler arasında **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* beni de vazîfelendirdi" *(Buhârî, Salât:9, no:362, 1/144; Müslim, no:1347; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/231; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/81)* sözü, o sene hac emîrinin **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* olduğuna delâlet etmektedir.

2) Arapların âdetine göre bir kabîle ile yapılan ahd-ü nakz yâni sözleşme yâhut söz bozma gibi konuları ya diğer kabîlenin reîsi veyâ yakın akrabâsından birisi tebliğ edebilirdi.

İşte müşriklerin: "Bu bizim sözleşme ve söz bozma husûsunda tanıyıp bildiğimiz örfe uymuyor" diyerek ortaya bir bahâne çıkaramamaları için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tebliğci olarak **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ı gönderdi.

Çünkü **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in amcaoğlu olduğu için karâbet yönünden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*dan daha yakındı.

Nitekim geride zikredilen rivâyetlerden anlaşıldığı üzere **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* kendisi hakkında bir şey nâzil olduğundan endişelenerek geri döndüğünde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona kendi katında onun ne kadar değerli olduğunu beyân ettikten sonra özellikle bu söz bozma tebliğini **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*a tevdî etmesinin bu hikmete mebnî (dayalı) olduğunu beyân etmiştir.

Ayrıca **Ahmed, Tirmizî, Ebuşşeyh** ve diğerlerinin **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan yaptıkları farklı bir nakle göre: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ı ilk başta Berâet Sûresi'yle birlikte yola çıkartmış, sonra onu geri çağırtarak bu görevi ancak kendi Ehl-i Beytinden birinin tebliğ etmesi gerektiğini açıklamış, daha sonra da **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ı çağırtarak mektubu ona vermiştir" *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/45)* ki bu da **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın mektubu **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*dan yolda almadığına delâlet etmektedir.

3) Bu kıssada geçen: **"Benim Ehl-i Beytimden olmayan birinin benim adıma tebliğ yapması uygun olmaz"** hadîs-i şerîfi umûmî mânâda anlaşılacak bir söz olamaz.

Nitekim **İbni Ebî Şeybe, Ahmed, Tirmizî, Ebuşşeyh** ve **İbnü Merdûye** gibi büyük muhaddislerin **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan tahrîc ettikleri:

«لَا يُبَلِّغُهَا إِلَّا أَنَا أَوْ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي.»

"Bu meseleyi ancak ben veyâ Ehl-i Beytimden bir adam tebliğ edebilir" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:13214, 20/434, 14019, 21/420; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:12/84-85; Tirmizî, no:3090; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:3095; Tahâvî, Şerh-u Müşkili'l-âsâr, no:3589; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/228; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/45)* hadîs-i şerîfi, bu hükmün sâdece müşriklerle yapılan sözleşmenin bozulduğuna dâir yapılacak tebliğ konusuna mahsus olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Aksi takdirde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hayâtında olsun, vefâtından sonra olsun ahkâm-ı şer'iyyeden birçoğunu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in akrabâsından olmayan kimseler tebliğ etmişlerdir.

Nitekim o sene **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emriyle hac vazîfelerini **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* insanlara tâlim etmiştir ve bu konudaki bütün hutbeleri o okumuştur ki hac, İslâm'ın beş temelinden biridir. **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* ise **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın hutbelerini dinledikten sonra sâdece bu konudaki îlânı yapmıştır.

Hattâ rivâyete göre: "**Ali** *(Radıyallâhu Anh)* bâzı kereler îlanda yorulunca **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* ayağa kalkarak bu îlânı sürdürmüştür." *(Tirmizî, no:3091, 5/169-170; İbnü Ebî Hâtim:6/1745; Hâkim, el-Müstedrek:3/52; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/296-297; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/231-232; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/45)*

4) Bu konuda gelen rivâyetlerin hiçbirinde **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra halîfe olacağına dâir bir delil olmadığı gibi aksine insaflı düşünenler için bu kıssada **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dan efdal (üstün) olduğuna ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*-den sonra hilâfeti **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın hak ettiğine dâir büyük deliller bulunmaktadır.

Nitekim İslâm'ın beş temelinden biri olan hac vazîfesini ikâme için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ı tâyin etmiştir. Vefâtına yakın, dînin temeli olan namazlarda da **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ı imam ederek bu husûsu pekiştirmiştir.

Zâten o seferde **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* da namazları **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın arkasında kılmıştır ki bu da **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonraki imâmetine dikkat çekme anlamı taşımaktadır.

Âyet: 2

Çünkü hac boyunca **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* imam olmuştur, **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* ise ona uymuştur, **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* hatîb, **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* ise sâmi'în (dinleyiciler)den olmuştur. Hac işlerinin mütevellîsi ve emîri sâdece **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* olmuştur ki bu hususta **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın hiçbir vazîfesi olmamıştır.

İşte bütün bunlar **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dan fazîlette takdîmine delâlet etmektedir.

Tabî ki bu kıssada **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in akrabâsı olması hasebiyle büyük bir fazîleti olduğuna dâir de bir delil bulunmaktadır ki hiçbir mümin bunu inkâr edemez.

Ehl-i Sünnet'in bâzı âlimleri **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın hac husûsunda emîr tâyin edilip **Ali** *(Kerramellâhu Te'âlâ Vechehû)*nun ise söz bozma husûsunda mübelliğ nasbedilmesinde şöyle bir nükte açıklamışlardır: **"Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyetle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«أَرْحَمُ أُمَّتِي بِأُمَّتِي أَبُو بَكْرٍ.»

"Ümmetimin, ümmetime en çok acıyanı Ebû Bekr'dir" *(Tirmizî, Menâkıb:33, no:3790, 5/664; İbnü Mâce, Mukaddime:11, no:154, 1/55; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/45)* hadîs-i şerîfi mûcebince **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* rahmet ve cemâl sıfatlarının mazharı olduğu için rahmet mevridi (acınılmayı hak etmiş) olan Müslümanların işleri ona havâle edilmiştir.

Allâh'ın arslanı olan **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* ise celâl (heybet) sıfatının mazharı olduğu için celâl ve kahır sıfatlarının eserlerinden olan söz bozma tebliği ona ihâle edilmiştir.

Dolayısıyla **Ebû Bekr** ve **Ali** *(Radıyallâhu Anhümâ)* mahşeri andıran ve Müslüman kâfir herkesi bir arada toplayan o büyük günde, birinden cemâl sıfatı, diğerinden ise celâl sıfatı fışkıran iki göze mesâbesinde olmuşlardır.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللهِ) **"Bilin ki siz Allâh'ı âciz bırakıcı kimseler değilsiniz"** kavl-i şerîfi:

"Siz dünyâda ne kadar gezip dolaşsanız da, her türlü vâsıtalara binerek kaçmaya çalışsanız da **Allâh**'tan kaçamazsınız, çünkü siz onun kahrı ve saltanatı altında yaşamaktasınız ve onun mülküsünüz, dolayısıyla O size böyle bir mühlet verdiyse yakalamak istediği bir şeyi kaçıracağından

korkmadığı ve O'nu hiçbir şey âciz bırakamayacağı içindir, yoksa sizi yakalamaktan âciz olduğundan değildir, ayrıca burada içinizden tevbe etmek isteyenlere âit büyük bir lütuf bulunmaktadır" demektir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Rabî'u'l-ebrâr"** isimli eserden naklen zikredildiğine göre; **Kur'ân-ı Kerîm**'de geçen "Mûciz" kelimelerin tamâmı **Kinâne** kabîlesinin lüğatına göre "Sâbık" anlamı taşımaktadır ki buna göre mânâ: "Siz **Allâh**'ı geçemezsiniz" şeklinde olur.

Âyet-i Kerîmenin En Son Cümlesinde Geçen: (وَاَنَّ اللّٰهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ) **"Şüphesiz ki Allâh, kâfirleri rüsvay edicidir"** kavl-i şerîfindeki "İhzâ" tâbiri; "Kendisinde rüsvaylık ve utandırıcı hal bulunan bir şeyle insanı alçak duruma düşürmek" anlamı taşımaktadır ki buna göre mânâ:

"Ey kâfirler şunu da iyi bilin ki, **Allâh-u Te'âlâ** dünyâda Müslümanlar tarafından uğratılacağınız kahırlar, katiller ve esâretlerle, âhirette de türlü türlü azaplar ve başınıza gelecek rüsvaylıklarla sizi zelîl kılacaktır (alçak duruma düşürecektir)" demektir.

Kuşeyrî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile **Allâh-u Te'âlâ** kâfirlere: "Eğer içinde bulunduğunuz dalâlet hâlinden vazgeçerseniz netîcede kaybettiğiniz vuslatı bulacaksınız, ama illâ da işlediğiniz cürüm içerisinde ısrarcı kalmakta diretirseniz, o zaman aramızdaki ismet (koruma) vasfı kopacaktır" buyurduktan sonra âyet-i kerîmeyi:

"Eğer çirkin işlerinizde ısrarcı olursanız, kendi helâkinize kendi ayaklarınızla yürümüş olacaksınız, peşin olan dünyâ hayâtınızda kendi kanlarınızın akıtılmasına çalışmış olacaksınız, gelecekteki hayâtınızda da ancak nedâmet (pişmanlık) kazanacaksınız, ama böylece siz sâdece kendi alış-verişinizi batırmış olacaksınız" meâlindeki ifâdelerle hitâma erdirmiştir.

Bu âyet-i kerîme harp ve inkârdan sonra sulh ve îmâna dâvet etmektedir. Hâlâ inkâr ve isyanda olan kişi hiç şüphesiz ki Rabbiyle çekişmeye girişmiştir.

Artık bu hâli sürdürüp de tevbe ve istiğfârı geciktirirse ve **Melik-i Cebbâr** olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın kahrının ânîden gelmesine aldırmazsa sonunda çok pişman olacaktır.

Âriflerden biri şöyle demiştir: "Eğer ebdâlden olmak istiyorsan ahlâkını bâzı çocukların huylarına döndür. Çünkü onlarda beş haslet vardır ki, o hasletler büyüklerde olsa elbette ebdâl (seçkin velîler)den olurlar.

Âyet: 2

Birincisi, rızık endişesi taşımazlar.

Sâib-i Tebrîzî *(Kuddise Sirruhû)*nun dediği gibi:

فِكْرِ آب و دَانَه دَرْ كُنْجِ قَفَسْ بِى حَاصِلَسْتْ زِيرِ چَرْخْ اَنْدِيشَهٔ رُوزِى چَرَا بَاشَدْ مَرَا

"Kafes köşesinde su ve yemek düşüncesi netîcesizdir,
Feleğin altında bize rızık düşüncesi niçin olsun?!" *(Sâib-i Tebrîzî, Dîvân: 1/173)*

Yâni, kafes içinde yaşayan kuş için su ve yemek arama düşüncesinde bulunmak mânâsızdır, böyle düşünmeden bir şey çıkmaz. Zîrâ o kuşun sâhibi suyunu ve yemeğini vermekte aslâ kusur etmez.

İş böyleyse, biz ki insanız ve bizim Sâhibimiz, Yaratıcımız **Cenâb-ı Hakk**'tır, o halde feleklerin altında bizim için bu kafes gibi olan dünyâda rızık endişesi ve efkârı niçin olsun?! Bu sırf gaflettir ve abestir. *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/751)*

İkincisi, hastalandıklarında yaratıcılarından şikâyetçi olmazlar.

Hâfız Şîrâzî *(Kuddise sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

حَافِظْ اَزْ جَوْرِ تُو حَاشَا كِ بَنَالَدْ رُوزِى كِه اَزَانْ رُوزْ كِه دَرْ بَنْدِ تُو اَمْ دِلْشَادَمْ

"(Ya Rabbi! Bu) Hâfız Senin cevr-ü cefandan hâşâ bir gün olsun ağlasın,
Senin (aşkının) **esîri olduğum günden beri mutluyum** (ve hürüm ben)**."**

Yâni "Elest günü"nde eylediğin feyz ve tecellîlerden gönlüm şâd ve mesrûrdur, neşe içindedir. Niçin şimdi bu şehâdet âleminde başıma gelen musîbet ve eziyetlerden feryâd-ü figân edeyim?! Hâşâ ki etmem. *(Hâfız Şîrâzî, Dîvân, gazel no: 314)*

Üçüncüsü, yemeği bir arada yerler.

اَگَرْ خَواهِى كِه يَابِى مُلْك و دَوْلَتْ بَخُورْ شَاهَا بَدَرْوِيشَانْ نِعْمَتْ

"Kavuşmak istersen eğer (hakîkî) **mülk ve devlete,**
Ey pâdişah! Dervîş (ve fakîr)**ler ile yemek ye** (ve onlara yemek yedir)**."**

Dördüncüsü, kavga ettikleri zaman çabucak barışırlar.

Sultan Selîm-i Evvel (Yavuz Sultan Selim) *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir:

خَواهِى كِه گَنْجِ عَشْقْ كُنِى لَوْحِ سِينَه رَا اَزْ دِلْ بَشُوىْ آيِنَه سَانْ گَرْدِ كِينَه رَا

"Gönlünün levhini aşk hazînesi yapmak istersen eğer,
Gönlünden kin (ve gazab) **tozunu yıka, ayna gibi sâf eyle."**

Beşincisi, korktukları zaman gözlerinden yaş akıtırlar.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

سُوزِ مِهْر و گِرْيَهٔ اَبْرِ جِهَانْ چُونْ هَمِى دَارَدْ جِهَانْ رَا خُوشْ دَهَانْ

آفِتَابِ عَقْلْ رَا دَرْ سُوزْ دَارْ چَشْمْ رَا چُونْ اَبْرْ اَشْكْ اَفْرُوزْ دَارْ

چَشْمِ گِرْيَانْ بَايَدَتْ چُونْ طِفْلِ خُرْدْ كَمْ خُورْ آنْ نَانْ رَا كِه نَانْ آبِ تُو بُرْدْ

"Güneşin harâreti ve dünyâ bulutunun ağlayışı(nı temsil eden yağmur), **Güzel ağızlı yapıyor** (güldürüyor) **dünyâyı.**

Öyleyse sen de akıl güneşini harâretli ve yanık tut (onunla aydınlan), (Allâh korkusundan dolayı) **gözlerinden bulut gibi yaşlar akıt.**

Zîra sana küçük bebek gibi ağlayan göz gerek,
O ekmeği az ye, zîrâ ekmek, (senin Allâh katında olan) **yüz suyunu** (şeref ve haysiyetini) **kaybettirdi** (yeme-içmeye bağlı kalma, sonra kalbinin inceliği gider de, beşeriyetin katılığı ve tabîatın bulanıklığı yerleşir)."

(Mesnevî-i Mânevî:5/141-143)

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de zikredildiğine göre bu âyet-i kerîme nefsinin hevâsını ilâh edinmiş olan ve dünyâ putuna tapmakta bulunan azgın ve müşrik nefislere işâret etmektedir.

Rûh ve kalp, tufûliyyet (çocukluk) çağında olan bu nefislerle bulûğa erinceye kadar savaşmayacaklarına dâir barış imzalamışlardır. Bu nedenle beden kalıbı kemâle erip beşerî kuvvetler olgun hâle gelinceye kadar nefis, kalp ve rûha saldırmaz.

Çünkü **Allâh**'ın emânetini ve şerî'at erkânının yüklerini taşıması için kalıbın güçlenmesi lâzımdır, ayrıca **Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığını bilmesi, O'nun nîmetlerine şükredebilmek için Kendisine ibâdet etmesinin vâcib olduğunu anlaması için de aklının kemâl bulması gerekir, zâten kul İlâhî dâvete icâbet kābiliyetini ancak aklı kemâl bulduğu zaman anlar.

Peygamberleri ve mûcizelerini de ancak kâmil bir akılla fark edebilir. Bundan dolayı nefis, bu melekeleri kazanıncaya kadar kalbe ve rûha taarruz etmez.

Âyet: 2

Ama nefsin kalp ve rûh ile yapmış olduğu süreli anlaşmayı bozma zamânı olan buluğ çağı geldiğinde **Allâh** ve **Rasûlü**, Kendilerinin bu sözleşmeden berî olduklarını îlân ederler.

Çünkü nefis bülûğa ermeden önce ekseriyetle beden kalıbını geliştirmek ve zarûrî ihtiyaçlarını savuşturmak için, yiyecek, içecek ve giyecek hususlarında tasarrufta (yetki kullanımında) bulunur ki bu, kalbe ve rûha ciddî mânâda bir zarar vermez.

Fakat bülûğ çağından sonra yiyecek, içecek ve giyecek konularında zarûrî ihtiyaç sınırı aşılarak, nefsin şehvetini tatmin gâyesi devreye girer ki, bu kötü istek açığa çıktığı andan îtibâren bunun âfet ve felâketi yemek, içmek, giyinmek, kuşanmak ve evlenmek gibi tüm sahaları içine alır ve bu ateş gün be gün artarak kalbi de rûhu da hasta hâle getirir. Zâten peygamberler de bu hastalığa ilaç olsunlar diye gönderilmişlerdir.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«بُعِثْتُ لِدَفْعِ الْعَادَاتِ وَتَرْكِ الشَّهَوَاتِ.»

"Ben (İslâm'a uymayan örf ve) **âdetler bırakılsın ve şehvetler** (ğayr-i meşrû istekler) **terk edilsin diye gönderildim"** buyurduğu rivâyet olunmuştur. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/384)*

﴿ وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (3)

(وَاَذَانٌ) **Bir bildiridir,** kimden? (مِنَ اللهِ) **Allâh'tan,** daha? (وَرَسُولِهِ) **Rasûlünden,** kime? (اِلَى النَّاسِ) **insanlara,** ne zamanda? (يَوْمَ الْحَجِّ) **hac gününde,** öyle hac ki, (اَلْاَكْبَرِ) **en büyük,** o bildiri de nedir? (اَنَّ اللهَ) **muhakkak ki Allâh,** (بَرِيءٌ) **berîdir,** (uzaktır) kimden? (مِنَ الْمُشْرِكِينَ) **müşrikler**(e verdiği dokunulmazlık sözün)**den,** daha kim berîdir? (وَرَسُولُهُ) **Rasûlü de,** (فَاِنْ تُبْتُمْ) **eğer tevbe eder**(de îmân eder)**seniz,** (فَهُوَ) **o,** nedir? (خَيْرٌ) **daha hayırlıdır,** kim için? (لَكُمْ) **sizin için,** (وَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ) **eğer yüz çevirirseniz,** (فَاعْلَمُوا) **bilin,** neyi? (اَنَّكُمْ) **şüphesiz siz,** kimler değilsiniz? (غَيْرُ مُعْجِزِي اللهِ) **Allâh'ı âciz bırakıcı kimseler değilsiniz,** (وَبَشِّرْ) (Habîbim!) **Müjdele,** kimi? (اَلَّذِينَ) **o kimseleri ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** ne ile müjdele? (بِعَذَابٍ) **pek büyük bir azapla,** öyle azap ki (اَلِيمٍ) **çok acı verici.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Yine bu antlaşmayı bozma karârı,) **o en büyük hac günü Allâh'tan ve Rasûlünden insanlara** (ulaşan) **bir bildiridir ki, gerçekten Allâh da Rasûlü de o müşrikler**(in ahitlerini gözetmek)**den kesinlikle berîdir!**

(Ey kâfirler!) **Eğer** (kâfirlikten ve hâinlikten) **tevbe ederseniz, bu sizin için** (kâfirlikte ısrarcı olmaktan) **daha iyidir. Ama eğer** (tevbeden) **yüz çevirirseniz, bilin ki siz gerçekten de Allâh'ı** (size azap etmekten) **âciz bırakıcılar değilsiniz.** (Habîbim!) **O kâfir olmuş kimseleri** (dört ay sonra öldürülmek, âhirette de cehenneme atılmak gibi) **çok acı verici pek büyük bir azapla müjdele!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müşriklere dört ay süre tanındığını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede bu bildirinin ne zaman yapıldığını açıklamıştır.

Âyet: 3

Ayrıca müşriklere kâfirlikten tevbe etmelerinin kendileri için hayırlı olacağını, aksi takdirde **Allâh**'ı âciz bırakamayacaklarını ve dünyâ-âhiret büyük azaplara uğratılacaklarını bildirmiştir.

İbni Zeyd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunduğuna göre; bu âyet-i kerîmede geçen: (أَذَانٌ) **"Ezân"** kelimesi "İ'lâm (bildirme)" anlamındadır ki bu bildiriyi **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* yapmıştır.

Bundan dolayı **Ali ibni Hüseyn** (İmâm Zeynelâbidîn) *(Radıyallâhu Anh)*: "**Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın **Allâh**'ın Kitabında bir ismi vardır ki siz onu bilmezsiniz, **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **"Hacc-ı ekber günü Allâh ve Rasûlü tarafından insanlara bir ezandır"** buyurduğunu işitmediniz mi? Vallâhi o bir ezan (Allâh ve Rasûlü tarafından tebliğ yapan)dır" demiştir. *(İbni Ebî Hâtim:6/1747; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/235)*

"Beyzâvî, Hâzin, Nesefî, Kurtubî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmedeki bildiri sâdece söz bozanlara tebliği emredilen berâete mahsus olmayıp, kâfirleri ve müminleri de içine alan bütün insanlara âit olduğu için bu âyet-i kerîmede bir tekrar yoktur.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ) **"Hacc-ı Ekber günü"** hakkında iki kavil (söz) vardır:

Birinci kavle göre bundan maksat; kurban bayramı günüdür ki bu, **Ali, İbni Abbâs, İbni Mes'ûd, İbni Ebî Evfâ, Muğîre ibni Şu'be, Şa'bî, Neha-'î, Sa'îd ibni Cübeyr** ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün kavlidir, **Taberî** *(Rahimehullâh)* da bu görüşü tercih etmiştir. Çünkü ziyâret tavafı, şeytan taşlamak, traş olup ihramdan çıkmak ve kurban kesmek gibi hac efâlinin büyük bir kısmı o gün tamamlanmaktadır, müşriklerden berî olunduğuna dâir yapılan i'lâm ve bildiri de kendilerine o gün okunmuştur.

Ayrıca **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yapmış olduğu o (vedâ) haccında kurban bayramı günü şeytan taşlanacak yerler arasında durarak:

عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: وَقَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ النَّحْرِ بَيْنَ الْجَمَرَاتِ فِي الْحَجَّةِ الَّتِي حَجَّ وَقَالَ: «هٰذَا يَوْمُ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ.»

"İşte Hacc-ı Ekber günü budur" buyurmuştur. *(Buhârî, Hacc:131, no:1655, 2/621; Ebû Dâvûd, no:1945; İbnü Mâce, no:3058; Beyzâvî; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/82; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/104; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/385; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/46)*

Rivâyet olunduğuna göre; **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* kurban bayramı günü beyaz bir katır üzerinde mezarlığa çıkmıştı. O sırada bir adam gelerek katırının eyerinden tuttu ve ona Hacc-ı Ekber gününün hangi gün olduğunu sordu. O da: (هُوَ يَوْمُكَ هٰذَا، خَلِّ سَبِيلَهَا.) **"İşte o, senin bu günündür, haydi şimdi hayvanın yolunu serbest bırak"** diye cevap verdi. *(Tahâvî, Şerhü mea'ni'l-âsâr, no:4/317; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/385)*

Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: «أَرْبَعٌ حَفِظْتُهُنَّ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ أَنَّ الصَّلَاةَ الْوُسْطَى الْعَصْرُ، وَأَنَّ الْحَجَّ الْأَكْبَرَ يَوْمُ النَّحْرِ، وَأَنَّ أَدْبَارَ السُّجُودِ الرَّكْعَتَانِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ، وَأَنَّ إِدْبَارَ النُّجُومِ الرَّكْعَتَانِ قَبْلَ صَلَاةِ الْفَجْرِ.»

"Dört şey vardır ki onları Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***den ezberledim;** (Bakara Sûresi'nin 238. âyet-i kerîmesinde özellikle muhâfazası emredilen) **salât-i vustâ** (orta namaz)**, ikindi namazıdır.** (Bu âyet-i kerîmede bahsi geçen) **hacc-ı ekber** (en büyük hac günü)**, kurban bayramı günüdür.** (Kāf Sûresi'nin 40. âyet-i kerîmesinde geçen) **secdelerin ardındaki tesbih** (yâni kılınması emredilen namaz)**, akşamdan sonraki iki rekâttır.** (Tûr Sûresi'nin 49. âyet-i kerîmesinde geçen) **yıldızların** (batışının) **ardındaki tesbih** (yâni kılınması emredilen namaz)**, sabah namazından evvelki iki rekâttır."** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/235)*

Nahr (kurban bayramı) gününün fazîletine ve hürmetine dâir bâzı hadîs-i şerîfler mevcuttur. Nitekim **Amr ibni Ahvas** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte vedâ haccında bulunduğu zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Allâh-u Te'âlâ**'ya hamd-ü senâ edip insanlara vaaz-u nasîhatte bulunduktan sonra:

عَنْ عَمْرِو بْنِ الْأَحْوَصِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ شَهِدَ حَجَّةَ الْوَدَاعِ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَمِدَ اللّٰهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ وَذَكَّرَ وَوَعَظَ ثُمَّ قَالَ: «أَيُّ يَوْمٍ أَحْرَمُ، أَيُّ يَوْمٍ أَحْرَمُ، أَيُّ يَوْمٍ أَحْرَمُ.» قَالَ: فَقَالَ النَّاسُ: يَوْمُ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ يَا رَسُولَ اللّٰهِ.

"Hangi gün daha haramdır, hangi gün daha hürmetlidir, hangi gün daha yasaklıdır?" diye sorduğunu, insanların da: "Yâ **Rasûlellâh**! Hacc-ı ekber günü (olan kurban bayramı günü)dür" diye cevap verdiklerini rivâyet etmiştir. *(Tirmizî, Tefsîr:10, no:3087, 5/167; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/236)*

Âyet: 3

Abdullâh ibni Kurd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ قُرْطٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«إِنَّ أَعْظَمَ الْأَيَّامِ عِنْدَ اللهِ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى يَوْمُ النَّحْرِ ثُمَّ يَوْمُ الْقَرِّ.»

"Şüphesiz Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ katında günlerin en büyüğü nahr (kurban bayramı) **günüdür, sonra** (bayramın ikinci günü olan ve zilhıccenin 11. gününe denk gelen) **karr günüdür.** (O gün Mina'da yerleşildiği için istikrar mânâsından alınma bu kelimeyle tesmiye edildi.)" *(Ebû Dâvûd, Menâsik:19, no:1765, 2/763)* buyurmuştur.

İkinci kavle göre ise, Hacc-ı Ekber günü arefe günüdür ki bu görüş, **Ömer, Osmân, Tâvûs, Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün kavlidir. **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen bir görüş de budur.

Kurtubî *(Rahimehullâh)* bu kavli **Ebû Hanîfe** ve **Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya nispet etmişse de **İmâm-ı Nevevî** *(Rahimehullâh)* **"el-Mecmû'"** isimli eserinde bunu reddederek Şâfi'î mezhebinde de Hacc-ı Ekber gününün kurban bayramı günü olduğunu zikretmiştir. **İbni Abdilberr** *(Rahimehullâh)* **"et-Temhîd"** isimli eserinde bu meselede **İmâm-ı Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anh)*ın ashâbı arasında bir ihtilaf olduğunu naklettikten sonra: "**Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*ın ashâbı da bu konuda ihtilâfa düşmüştür, fakat kendisinden kesin bir görüş nakledilmiş değildir" demiştir. *(Nevevî, el-Mecmû':8/170; İbnü Abdilberr, et-Temhîd:1/126)*

Bu görüşün sâhipleri **Abdurrahmân ibni Yâmer** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ يَعْمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ:
«اَلْحَجُّ عَرَفَةُ.»

"Hac Arefe'dir" *(Tirmizî, Hacc:57, no:889, 2/226; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/385)* hadîs-i şerîfini delil almışlardır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hac fiillerini **Arafat** vakfesine hasretmesi, hac efâlinin ekserîsi **Arafat** vakfesinden ibâret olduğu içindir, şu haysiyetle ki, **Arafat**'ta vakfeye yetişen hacca yetişmiş olur, vakfeyi kaçıran ise haccı kaçırmış olur.

Yine böylece **Misver ibni Mahreme** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* arefe günü:

«هٰذَا يَوْمُ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ.»

"Hacc-ı ekber günü işte budur" buyurmuştur. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1748; Ebû Dâvûd, el-Merâsîl, sh:151; Abdürrezzâk, et-Tefsîr:2/267; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/323; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:5/125; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/105; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/239)*

Ömer ibni Hattâb ve **Ali** *(Radıyallâhu Anhümâ)* da:

«اَلْحَجُّ الْأَكْبَرُ يَوْمُ عَرَفَةَ.»

"Haccı ekber arefe günüdür" *(İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:2/381, 7/125; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/321-323; İbnü Ebî Hâtim:6/1748; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/239)* demişlerdir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "Arefe günü hacc-ı ekber günüdür; **Allâh-u Te'âlâ**'nın gökteki meleklerine yer ehli(nden Arafat vakfesine duranlar) ile iftihâr ettiği mübâhât günüdür. **Allâh-u Te'âlâ** o gün:

«جَاؤُونِي شُعْثًا غُبْرًا، اٰمَنُوا بِي وَلَمْ يَرَوْنِي وَعِزَّتِي لَأَغْفِرَنَّ لَهُمْ.»

"Kullarım Bana tozlanmış ve kirlenmiş vaziyette geldiler, Beni görmeden Bana îmân ettiler, izzetime kasem olsun ki mutlaka onları mağfiret edeceğim" buyurur." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1748; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/239-240)*

Mücâhid ve **Süfyân** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre Hacc-ı ekber **Mina** günlerinin tamâmıdır. Zîrâ **"Cemel günü"**, **"Sıffîn günü"** tâbirlerinde olduğu gibi "Gün" lafzı mutlak zaman mânâsında kullanılır.

İmâm-ı Mücâhid *(Rahimehullâh)*ın bir kavline göre Hacc-ı ekber, "Kıran haccı"dır. Ona göre hacc-ı esğar ise umredir.

Zührî, **Şa'bî**, **Abdullâh ibni Şeddâd** ve **Atâ** *(Radıyallâhu Anhüm)*e göre bütün haclar "Hacc-ı ekber"dir, bütün umreler de hacc-ı esğardır. Umreye esğar denilmesi, ibâdet vazîfeleri hacca göre daha az olduğu içindir.

Şa'bî *(Radıyallâhu Anh)*a Hacc-ı ekber sorulduğunda: "Bildiğimiz hac" diye cevap vermiş, hacc-ı esğar sorulduğunda ise "Ramazan umresi" demiştir.

Bütün bu rivâyetler her sene tekrarlanan hac ibâdetinde yaşanılabilecek günler hakkındadır. Ama bâzı ulemâya göre hacc-ı ekber günü asr-ı saâdete mahsustur ki bu durumda bu âyet-i kerîmede zikredilen hacca nispet edilen tafdîl (üstünlük) belli bir seneye âit olmuş olur.

Nitekim **Semura** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

Âyet: 3

عَنْ سَمُرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«يَوْمُ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ يَوْمَ حَجَّ أَبُو بَكْرٍ بِالنَّاسِ.»

"Hacc-ı ekber günü Ebû Bekr'in insanlara hac yaptırdığı gündür" *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:6894; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:7/29; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/238)* buyurmuştur.

Semura ibni Cündüb *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Müslümanlarla müşriklerin haccı art arda gelen üç günde birleşti, Hristiyanlarla Yahudiler de art arda gelen üç günde cem oldular.

Böylece o sene art arda gelen altı gün zarfında Müslümanların, müşriklerin, Yahudilerin ve Hristiyanların haccı birleşmiş oldu ki gökler, yerler yaratıldığı günden beri o seneden önce böyle bir şey rast gelmedi, o seneden sonra da kıyâmet kopuncaya kadar cem olmayacaktır." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:7040; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:7/29; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/238-239)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*a hacc-ı ekber sorulduğunda o: "Hacc-ı ekberden size ne? O, **Ebû Bekr**'in hac yaptığı sene idi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu halîfe olarak gönderdi, o da insanlara hac yaptırdı.

O sene Müslümanlarla müşrikler bir arada bulundu (ve onlardan berî olunduğu, dolayısıyla bir dahaki seneden îtibâren artık hacca gelemeyecekleri kendilerine tebliğ olundu). Ayrıca Yahudilerle Müslümanların bayramına da denk geldi. Bunun için hacc-ı ekber olarak adlandırıldı" diye cevap verdi. *(Abdürrezzâk, el-Musannef:1/266; İbnü Ebî Hâtim:6/1748; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/239)*

Ancak **İbni Atıyye** *(Rahimehullâh)*: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın diğer din mensuplarının bayramlarına îtibâr ederek o günü hacc-ı ekber diye tesmiye ettiği görüşü zayıftır" demiştir.

Fakat **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen: "O sene **Ebû Bekr** hac yaptırarak müşriklerle olan sözleşmeleri iptal ettiği için o hacca 'Ekber' denilmiştir" görüşü güzel sayılabilir. *(İbnü Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:3/6)*

Abdullâh ibni Hâris ibni Nevfel *(Radıyallâhu Anh)*a göre ise hacc-ı ekber günü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hac yaptığı gündür. Ayrıca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hac yaptığı sene arefe günü cumâ gününe denk gelmiştir. Haberde vârid olduğu üzere:

وَوَرَدَ: «إِنَّ الْوَقْفَةَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ تَعْدِلُ سَبْعِينَ حَجَّةً.»

"Cumâ gününde yapılan vakfe yetmiş hacca denk olur." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/385)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; arefe gününün cumâ gününe denk geldiği hacca, hacc-ı ekber denilmesi hakkında ulemâ bir rivâyet zikretmemişlerdir. Ama **İmâm-ı Süyûtî** *(Rahimehullâh)* bir risâlesinde o haccın sevâbının diğerlerinden fazla olacağını nakletmiştir.

Kutbuddîn-i Hanefî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; vakfesi cuma gününe denk gelen haccın diğerlerinden üstünlüğü birkaç vecihle açıklanmıştır:

Evvelâ; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vakfesi cuma gününe muvâfık düşmüştür ki bu hususta muhaddisler arasında hiçbir ihtilâf yoktur. **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kendi Rasûlü hakkında dâima en üstün olanı seçtiği ise herkesin mâlûmudur.

Sâniyen; aktâr-ı arzın her bir yerinde bulunan Müslümanların cuma namazında toplanmaları ile **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemaati olan hacıların Arafat vakfesindeki ictimâı cuma günü meydana geldiği için o gün bütün Müslümanların **Allâh-u Te'âlâ**'ya duâ ve tazarrûdaki ittifakları başka bir gün müyesser olmayacağından o günün duâlarının sevâbı daha çok, kabûlü de daha çabuk olmuştur.

Yine böylece o gün ehl-i İslâm'ın iki bayramı bir günde buluşmuştur, çünkü cuma günü müminlerin bayramıdır, arefe günü de onlar için bir bayramdır. Nitekim **Târık ibni Şihâb** *(Radıyallâhu Anh)***dan rivâyet edildiğine göre; Yahudilerden bir kimse Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)***a gelerek: "Ey müminlerin emîri!** Sizin kitabınızda okuduğunuz bir âyet-i kerîme var ki eğer o âyet biz Yahudiler cemaatine inmiş olsaydı elbette biz o günü bayram edinirdik" deyince **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: "O hangi âyettir?" dedi.

O Yahudi:

﴿اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾

"**İşte bu gün sizin için dininizi kemâle erdirdim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim!**" *(Mâide Sûresi:3)* âyet-i kerîmesini okuyunca **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*:

«إِنِّي لَأَعْلَمُ حَيْثُ أُنْزِلَتْ، وَأَيْنَ أُنْزِلَتْ، وَأَيْنَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ أُنْزِلَتْ؛ يَوْمَ عَرَفَةَ وَإِنَّا وَاللهِ بِعَرَفَةَ.»

Âyet: 3

"Şüphesiz ki ben bu âyetin ne zaman indirildiğini, nerede indirildiğini ve o indirildiği zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nerede bulunduğunu biliyorum. Bu âyet vallâhi biz Arafat'ta iken arefe günü indirilmiştir" dedi. *(Buhârî, Tefsîr:109, no:4330, 4/1683; Tirmizî, Tefsîr:6, no:3043, 5/250)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* ise: "Şüphesiz bu âyet-i kerîme bayram günü; cumaya rastlayan arefe günü indi" demiştir. *(Tirmizî, Tefsîr:6, no:3044, 5/250)* **Hâfız Sehâvî** *(Rahimehullâh)* **"el-Ecvibetü'l-merdıyye"** isimli kitabında cuma gününe denk gelen Arafat vakfesine teşvik hakkında kendisine sorulan bir hadîs-i şerîf hususunda şu açıklamayı yapmıştır: "Bu hadîs-i şerîfi **Hâfız Rezîn** *(Radıyallâhu Anh)* kendi cem ettiği hadisler arasında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e merfû olarak:

رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «أَفْضَلُ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ الشَّمْسُ يَوْمُ عَرَفَةَ إِذَا وَاقَفَ يَوْمَ جُمُعَةٍ وَهُوَ أَفْضَلُ مِنْ سَبْعِينَ حَجَّةً فِي غَيْرِهَا.»

"Güneşin kendisinde doğduğu günlerin en faziletlisi, cuma gününe denk gelen arefe günüdür. İşte o (günde yapılan vakfe) **diğerlerinde yapılan yetmiş hacdan efdaldir"** *(Kutbuddîn el-Hanefî, Ed'ıyetü'l-hacci ve'l-umra, -İrşâdü's-sârî zeyli- sh:641; İbnü'l-Esîr, Câmi'u'l-usûl, no:6867, 1/6954)* şeklinde zikretmiştir. Fakat bu hadisi sâdece **Rezîn** *(Radıyallâhu Anh)* zikretmiş, râvî olan sahabînin adını da, tahric eden kaynağı da zikretmemiştir. Alâ külli hâl bu hadîs-i şerîfle cuma vakfesinin meziyeti sâbit olmuştur."

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ الْأَيَّامَ، وَاخْتَارَ مِنْهَا يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فَكُلُّ عَمَلٍ يَعْمَلُهُ الْإِنْسَانُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ يُكْتَبُ لَهُ بِسَبْعِينَ حَسَنَةً.»

"Allâh-u Azze ve Celle günleri yarattı ve onlar içerisinden cuma gününü seçti. Bu nedenle insanın cuma günü yaptığı her amel kendisi için yetmiş hasene olarak yazılır." *(Kutbuddîn el-Hanefî, Ed'ıyetü'l-hacci ve'l-umra, -İrşâdü's-sârî zeyli- sh:641; Safûrî, Nüzhetü'l-mecâlis:1/116)* buyurmuştur ki bu hadîs-i şerîf de cuma haccının yetmiş hac kadar efdal olacağına işâret etmektedir.

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (أَنَّ اللهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ) **"Gerçekten Allâh da Rasûlü de o müşrikler**(in ahitlerini gözetmek)**den kesinlikle berîdir"** kavl-i şerîfindeki (وَرَسُولُهُ) kelimesi, (بَرِيءٌ) kelimesinde müstekin (gizli) olan (هُوَ) zamirine mâtuftur.

Bundan dolayı ötre olarak okunmuştur. Haberi mahzuf olan bir mübtedâ olması da câiz görülmüştür.

Bâzıları burada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yapılan bir kasem olduğunu kabul ederek bu kelimeyi mecrur okumuşlarsa da bu kıraat "**Allâh-u Te'âlâ**'nın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den uzak olduğu" gibi yanlış bir mânâyı akla getireceğinden son derece şaz kabul edilmiştir. Hattâ bu şaz okunuş **Kur'ân-ı Kerîm**'in harekelenmesine ve nahiv ilminin vaz edilmesine sebep olmuştur. Nitekim **İbni Ebî Müleyke** *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır:

Ömer *(Radıyallâhu Anh)* zamânında bir bedevî gelerek: "**Allâh**'ın **Muhammed**'e indirdiklerinden bana bir şeyler okutacak var mı?" deyince bir adam ona Berâet Sûresi'ni okuttu, okuturken de (وَرَسُولُهُ) kelimesini mecrur olarak tilâvet etti. Bunu duyan Ârâbî: "Demek **Allâh, Rasûlü**'nden berî oldu, öyle mi? Eğer **Allâh, Rasûlü**'nden berî ise ben de berîyim" dedi.

Bedevînin bu sözü **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*a ulaşınca onu çağırtarak:

«يَا أَعْرَابِيُّ! أَتَبْرَأُ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟»

"Ey Ârâbî! Sen Rasûlüllâh'tan berî oluyorsun öyle mi?" diye ona çıkıştı. O zaman bedevî: "Yâ emîra'l-müminîn! Ben **Medîne**'ye geldim, Kur'ân hakkında hiçbir ilmim yoktu. Sonra bana Kur'ân okutacak birini sordum, bu adam da bana Berâet Sûresi'ni okuturken: (أَنَّ اللهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ) diye okuttu. O zaman ben: 'Demek **Allâh, Rasûlü**'nden berî oldu, öyle mi? Eğer **Allâh, Rasûlü**'nden berî ise ben de berîyim' dedim" deyince **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: «لَيْسَ هٰكَذَا يَا أَعْرَابِيُّ!» **"Ey Ârâbî! Orası öyle değil"** dedi.

O: "Yâ emîra'l-müminîn! Peki ya nasıl?" deyince **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: (أَنَّ اللهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ) diye okudu. O zaman Bedevî: "Vallâhi **Allâh** ve **Rasûlü**'nün berî olduklarından ben de berîyim" dedi.

İşte bunun üzerine **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* lügat ilmini bilmeyenin insanlara Kur'ân okutmamasını ve Arabiyyetin teallümünü (Arapça dil bilgisinin öğrenilmesini) emretti. **Ebü'l-Esved**'e de nahiv ilmini tedvîn etmesini emretti, o da o emri yerine getirdi. *(İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:25/191-192; Nesefi, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/83; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/241; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/47)*

Diğer bir nakle göre ise **Ebü'l-Esved ed-Düelî** *(Rahimehullâh)* yanlış okuyan birini işitince meseleyi **Ali** *(Kerramellâhu Te'âlâ Vechehû)*ya intikāl ettirdi ve bu hâdise nahiv ilminin tespitine sebep oldu.

Âyet: 3

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ) **"O kâfirleri azâb-ı elîmle müjdele"** cümle-i celîlesindeki hitap **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âittir.

Korkutulma makamında yapılan bir müjdeleme ise kâfirlere karşı yapılan bir tehekkümdür (alay muâmelesidir).

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; şirkin en büyük uğursuzluğu, **Allâh** ve **Râsûlü**'nün şirk ehlinden iki defâ teberrîde bulunmuş olmalarıdır ki ilk âyet-i kerîmede özellikle sözleşmeli müşriklerden berî oldukları, bu âyet-i kerîmede ise umûmî mânâda tüm müşriklerden uzak oldukları bildirilmiştir.

Artık bir kula gereken, şirkin gizlisinden de açığından da kurtulmak için gayret göstermesidir.

Kişi bu hususta husûsî tevhîd ehlinin sohbetinden (onlarla birlikte olmaktan ve onlara râbıta yapmaktan) yardım almalıdır ki onlar onu şirk çeşitlerinin hepsinden halâs etsinler.

Eğer kişiden şirke dâir bir şey sâdır olursa çabucak tevbe etmelidir, yok eğer yüz çevirir de şirkte ısrarcı olursa bu onun alçak ve rüsvay olmasına sebep olacaktır.

Âyet: 4

﴿ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَى مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (4)

(اِلَّا الَّذِيـنَ) **Ancak o kimseler ki,** (عَاهَدْتُـمْ) **antlaşma yaptınız,** o kimseler de kimden? (مِـنَ الْمُشْـرِكِينَ) **müşriklerden,** (ثُـمَّ لَـمْ يَنْقُصُـو) **sonra eksik etmediler,** kime? (كُـمْ) **size,** neyi? (شَـيْئًا) **hiçbir şeyi,** daha? (وَلَـمْ يُظَاهِـرُوا) **arka çıkmadılar,** kime karşı? (عَلَيْكُمْ) **sizin aleyhinize,** kime arka çıkmadılar? (اَحَدًا) **hiçbir kimseye,** (فَأَتِمُّوا) **öyleyse tamamlayın,** kime? (اِلَيْهِمْ) **onlara,** neyi? (عَهْدَهُمْ) **ahitlerini,** ne zamana kadar? (اِلٰى مُدَّتِهِمْ) **müddetlerine kadar,** (اِنَّ اللهَ) **şüphesiz ki Allâh,** (يُحِـبُّ) **sever,** kimi? (اَلْمُتَّقِيـنَ) **takvâ sâhiplerini.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ancak o müşrik kimseler ki kendileriyle antlaşma yaptınız, sonra onlar size (sözleşme şartlarından) **hiçbir şeyi eksik bırakmadılar ve** (düşmanlarınızdan) **hiçbir kimseye sizin aleyhinizde arka çıkmadılar; işte onlara, müddetler**(inin bitim)**ine kadar ahitlerini tamamlayın** (ve kendilerini söz bozanlarla bir tutmayın)**!**

Şüphesiz ki Allâh (söz bozmaktan sakınan ve sözünde duranlarla durmayanları bir tutmayan) **o müttakî kimseleri sever** (onların bu yaptıklarına rızâ gösterir)**."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde **Allâh** ve **Rasûlü**'nün müşriklerin sözleşmesinden berî olduklarını ve onlara dört ay süre tanındığını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede, sözleşmeli olup da söz bozmayan müşriklerin sürelerine riâyet edileceğini açıklamıştır.

"Hâzin, Kurtubî, Süyûtî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile sözleşmeli olan müşriklerden kimisi sözünü bozdu, kimi de sözünde sebât etti. Sebât edenler **Kinâne** kabîlesinin bir boyu olan **Damuraoğulları**'dır. İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle söz boşmamış olan bu kabîle ile muâhedenin dört aydan sonra da müddetlerinin bitimine kadar tamamlanmasını hükmetti.

Âyet: 4

İmâm-ı Süddî *(Rahimehullâh)*dan naklolunduğuna göre; müddetlerinin tamamlanmasına izin verilenlerden biri de yine **Kinâneoğulları**'ndan olan **Benû Müdlic** kabîlesidir. (Deniz tarafından Medîne'ye yedi merhaledeki) **Yenbu'** vâdisinde yapılan **Uşeyre Ğazvesi**'nde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Damura** ve **Müdlic oğulları**'yla antlaşma yaptı.

Sonra bunlar hiçbir ğadr (aldatma) ve söz bozma yapmadılar. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e karşı düşmanlarına da arka çıkmadılar. İşte bu kişilere tanınan sürenin sonuna kadar tamamlanması emredildi ki onların dokuz ay daha müddetleri kalmıştı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu âyet-i kerîmelerden sonra artık kimseyle barış antlaşması imzalamadı.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmenin sonunda: (اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ) **"Şüphesiz ki Allâh müttakîleri sever"** buyurarak, emirlerine imtisâl etmenin niçin gerekli olduğunu açıklamakla birlikte, sözleşme haklarını gözetmenin takvâ bâbından olduğuna da dikkat çekmektedir.

Kendisiyle sözleşme yapılan kişi müşrik bile olsa sözünde duranla gaddarlık yapan kişiye eşit muâmele yapmak takvâya zıt düşmektedir.

Hâfız Şîrâzî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

وَفَا وُ عَهْدْ نِكُو بَاشَدْ اَرْ بِيَآمُوزِى وَ گَرْنَه هَرْ كِه تُو بِينِى سِتَمْگَرِى دَانَدْ

"Eğer öğrenmek istersen, bil ki ahde vefâ iyidir,
Yoksa her gördüğün kişi zâlimlik etmesini bilir.
(Hüner, iyilik ve mertlik yapmaktır.)"

Yâni, eğer mürşid-i sâdıkdan ve ebdâl-i **Hüdâ**'dan birini bulup **Hazret-i Allâh** ile olan ahd-ü vefânın yolunu ve esrârını öğrenirsen çok iyi olur ve bu, hidâyet eseridir.

Yoksa herkes zâlimliği bilir ve **İblîs** gibi hak sûretinde senin yolunu kesip, seni dalâlette bırakarak, esrâr-ı dinden mahrûm eder, sana zulmetmiş olur. *(Konevî -kenarında- Sûdî Efendi, Hâfız Şerhi:1/585)*

Şeyh Nasrâbâdî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

قَالَ الشَّيْخُ نَصْرْ اٰبَادِى: «لِلْمُتَّقِى عَلاَمَاتٌ اَرْبَعٌ؛ حِفْظُ الْحُدُودِ، وَبَذْلُ الْمَجْهُودِ، وَالْوَفَاءُ بِالْعُهُودِ، وَالْقَنَاعَةُ بِالْمَوْجُودِ.»

"Takvâ sâhibi kimsenin dört alâmeti vardır; **Allâh-u Te'âlâ**'nın sınırlarını muhâfaza etmek, **Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşmak için olanca gücü sarfetmek, **Allâh-u Te'âlâ**'ya ve kullara verilen sözlere riâyet etmek, bir de elde var olanla kanâat etmek."

Bu sözün tercemesi olarak şöyle denilmiştir:

مُتَّقِی رَا بُوَدْ چَهَارْ نِشَانْ حِفْظِ اَحْکَامِ شَرْعْ اَوَّلِ آنْ

ثَانِیًا آنْچِه دَسْتْ رَسْ بَاشَدْ بَرْ فَقِیرَانْ وُ بِی کَسَانْ بَاشَدْ

عَهْدْ رَا بَا وَفَا کُنَدْ پَیْوَنْدْ هَرْ چِه بَاشَدْ بَدَانْ شَوَدْ خُرْسَنْدْ

"Müttakîlerin dört alâmeti vardır,
Şerî'at -ı mutahharanın ahkâmını muhâfaza etmek onun birincisidir,
İkincisi, eline geçen şeyleri kimsesiz ve fakîrlere ihsân ve infâk eder.
Ahdine dâimâ vefâlı olur,
Eline geçen şeye kanâat eder (ziyâdesini talep etmez, râzı olup hamdeder)."

Yâni, işte bu dört sıfat müttakî olan zâtın alâmetidir, zât-ı âlîlerinde bunlardan hangisi vardır? Hepsi olursa nûrun alâ nûr, lâkin hiç birisi olmazsa zulumât ve hüsrân! *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/754)*

Şunu bil ki, Hacc-ı Ekber günü, visâl (Allâh-u Te'âlâ'ya ulaşma) Kâ'be'sine vusûl günüdür, Hacc-ı Esğar ise kalp Kâ'be'sine vusûl günüdür. Beşerî sıfatları yok etmemiş olan tarîkat müşriklerinin visâl Kâ'be'sini tavaf etmeleri haramdır.

Çünkü onlar **Allâh-u Te'âlâ'**dan başka şeylere meyletmektedirler, nâsûtî (beşerî) olan bir varlık kendi noksan sıfatlarını yok etmedikçe, lâhûtî (Allâh-u Te'âlâ'ya âit) Kâ'be'nin etrâfında tavaf edemez. Beşerî sıfatların yok olması ise ancak İlâhî cezbelerle olur. ezelî inâyet bir kula yetiştiği zaman ya hâl-i hayâtında ya da vakt-i vefâtında ona:

﴿يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ﴾

"Ey mutmeinne olan nefis! Rabbine dön" *(el-Fecr Sûresi:27-28)* diye hitâb eder.

﴿لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ﴾

Âyet: 4

"Her süre(nin dolması) **için bir yazı vardır."** *(Ra'd Sûresi:38)*

Nitekim hidâyet vakti eriştiği zaman **Firavun**'un büyücüleri ona meydan okuyarak:

﴿لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ﴾

"Zararı yok, zâten şüphesiz ki biz Rabbimize dönücüleriz" demişlerdir. *(Şuarâ Sûresi:50)*

Mîrâc hadîsinde şöyle vârid olmuştur:

«ثُمَّ ذَهَبْتُ اِلَى الْجَنَّةِ فَرَأَيْتُ رِضْوَانَ خَازِنَهَا، فَلَمَّا رَاٰنِى فَرِحَ بِى وَرَحَّبَ بِى وَاَدْخَلَنِى الْجَنَّـةَ وَاَرَانِـى فِيهَـا مِنَ الْعَجَائِبِ مَا وَعَدَ اللهُ فِيهَا لِاَوْلِيَائِـهِ مِمَّا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا اُذُنٌ سَـمِعَتْ، وَرَأَيْتُ فِيهَا دَرَجَاتِ اَصْحَابِى، وَرَأَيْتُ فِيهَا الْاَنْهَارَ وَالْعُيُونَ، وَسَـمِعْتُ فِيهَا صَوْتًـا وَهُـوَ يَقُولُ: «اٰمَنَّا بِـرَبِّ الْعَالَمِينَ» فَقُلْتُ مَا هٰذَا الصَّوْتُ يَـا رِضْوَانُ؟! قَالَ هُمْ سَحَرَةُ فِرْعَوْنَ، وَسَمِعْتُ صَوْتًا اٰخَرَ وَهُوَ يَقُولُ: «لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ!» فَقُلْتُ «مَنْ هُوَ؟» قَالَ: «اَرْوَاحُ الْحُجَّاجِ.» وَسَـمِعْتُ التَّكْبِيرَ، فَقَالَ: «هٰؤُلَاءِ الْغُزَاةُ.» فَسَمِعْتُ التَّسْبِيحَ، فَقَالَ: «هٰـؤُلَاءِ الْاَنْبِيَـاءُ.» وَرَأَيْتُ قُصُورَ الصَّالِحِينَ ثُمَّ بَلَغْتُ إِلَى سِـدْرَةِ الْمُنْتَهٰى. ثُمَّ تَخَلَّفَ عَنِّـى جِبْرِيـلُ فَقُلْتُ لَهُ: «أَتَتْرُكُنِى وَحِيـدًا؟» فَقَالَ: «يَا اَكْرَمَ الْخَلْـقِ عَلَى اللهِ! مَا جَاوَزَ هٰـذَا الْمَـكَانَ اَحَـدٌ قَبْلَكَ، وَلَا يُجَاوِزُ بَعْـدَكَ!» فَاِذًا نَادَانِى رَبِّي فَقَـالَ لِى: «اُدْنُ مِنِّى يَا مُحَمَّـدُ!» فَلَـمْ اَزَلْ اَدْنُو وَهُوَ يَقُولُ: «اُدْنُ.» اَلْفَ كَرَّةٍ حَتّٰـى قَرُبْتُ مِنْهُ كَمَا قَالَ تَعَالٰى: ﴿فَـكَانَ قَابَ قَوْسَـيْنِ اَوْ اَدْنٰى﴾ وَمَا مِنْ مَـرَّةٍ اَدْنُو مِنْ رَبِّى اِلَّا قَضٰى لِى فِيهَا حَاجَةً ثُمَّ وَقَفْتُ فَقَطَرَتْ عَلٰى لِسَانِى قَطْرَةٌ كَانَتْ اَحْلٰى مِنَ الْعَسَلِ وَاَبْرَدَ مِنَ الثَّلْجِ فَعَلِمْتُ عِلْمَ الْاَوَّلِيـنَ وَالْاٰخِرِيـنَ، وَقَالَ لِى: «يَا مُحَمَّدُ! قَدْ جَعَلْتُ الْاِسْـلَامَ حُلْوًا فِى قُلُوبِ اُمَّتِكَ حَتّٰى اَحَبُّوهُ وَجَعَلْتُ الْكُفْرَ مُرًّا فِى قُلُوبِهِمْ حَتّٰى اَبْغَضُوهُ.»

"Sonra ben cennete gittim, onun bekçisi Rıdvân'ı gördüm, beni görünce sevindi ve 'Merhaba' dedi, beni cennete girdirdi, orada bana Allâh-u Te'âlâ'nın dostları için hazırladığı, hiçbir göz görmedik, hiçbir kulak da işitmedik acâyip nîmetler gösterdi, orada ashâbımın derecelerini de gördüm, orada ırmaklar ve gözeler gördüm.

Ben orada: 'Âlemlerin Rabbine îmân ettik' diyen bir ses işitince: 'Ey Rıdvân! Bu ses de ne?' dedim. O: 'Bunlar Firavun'un sihirbazları' dedi.

Başka bir ses de işittim ki o: 'Lebbeyk Allâhümme!' diyordu. 'Bunlar kim?' diye sorduğumda: 'Hacıların ruhları' dedi.

Tekbîr sesleri işittiğimde: 'Bunlar gâziler' dedi. Tesbîh sesleri işittiğimde: 'Bunlar peygamberler' dedi. Ben orada sâlih kulların köşklerini gördüm. Sonra Sidretü'l-müntehâ'ya ulaştım.

Sonra Cibrîl benim arkamda kalınca: 'Beni yalnız mı bırakacaksın?' dedim, o: 'Ey Allâh katında yaratıkların en mükerremi! Bu mekânı senden önce kimse geçmedi, senden sonra da kimse geçemeyecek' dedi.

O sırada birden bire Rabbim bana: 'Yâ Muhammed! Bana (mekândan münezzeh olarak mânen) **yanaş' diye nidâ etti. Artık ben sürekli O'na yaklaşır oldum. O bana bin kere** (Bana mânen) **'Yanaş' buyurdu.**

Nihâyet ben O'na Kendisinin:

﴿فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ﴾

"Nihâyet o (mânevî yakınlık)**, iki yay miktarı yâhut daha da yakın oldu"** *(Necm Sûresi:9)* **beyânı üzere yaklaştım.**

O'na her yaklaşmamda mutlaka benim bir hâcetimi gördü. Bir ara durakladım, o sırada dilime baldan daha tatlı, kardan daha soğuk bir damla damladı, bunun üzerine ben öncekilerin ve sonrakilerin bütün ilimlerini öğrendim.

O zaman bana: 'Yâ Muhammed! İslâm'ı senin ümmetinin kalplerinde çok tatlı yaptım, onlar da onu sevdiler, kâfirliği de onların kalplerinde çok acı yaptım, onlar da ona buğz ettiler (ondan nefret ettiler)**' buyurdu."** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/386)*

İşte bu hadîs-i şerîften anlaşıldığına göre, **Allâh-u Te'âlâ** (Müslüman olmayan) ümmet-i dâvetin kalplerinde kâfirliği tatlı yaptığı için onlar onu sevdiler, îmânı da acı yaptığı için onlar ona buğzettiler.

Demek ki îman sevgisi İlâhî cezbeden ve ezelî sevgiden neş'et etmektedir (meydana gelmektedir) ki, müminler bu sâyede kâfirlikten, sonra günah işlemekten, daha sonra cehâletten, en sonunda da mâsivâyı varmış gibi görüp ona meyletmekten sakınabilmiştirler.

Âyet: 4

Ey ehl-i îman! Size umûmî inâyet yetişmiştir. Ey ehl-i irfân! Sizi husûsî hidâyet cezp etmiştir (Allâh-u Te'âlâ'ya doğru mânen çekmiştir). Artık kalkın, size inâm ettiği nîmetlerden ve size îsâl ettiği (ulaştırdığı) keremlerden dolayı **Allâh**'a şükredin.

Allâh-u Te'âlâ müttakîleri sevdiğini açıkça beyân etmiştir. Bâzen sen muhib (seven) olursun, O ise Mahbûb! Bâzen de sen mahbûb olursun, O Muhib olur.

Mahbûbiyet (sevilmiş olma) makāmı makamların en üstünüdür, ondan üstün bir makam olsaydı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e **'Habîbullâh'** denilmezdi.

Artık ey akıllı kişi, ecelin gelmeden, müddetin dolmadan, korkaklık ve tembellik gibi engeller seni kaplamadan **Mevlâ**'ya dönmen gerekir. Yarın zoraki gelmen değil de, bugün kendi seçiminle gelme yolun meftûhtur (açıktır) ve makbuldür.

Eğer şimdi yönelirsen, vaktin saâdet ve bahtiyarlığı sana âit olur, yok eğer yüz çevirirsen şekāvet, bedbahtlık ve makt (sevimsizlik) yine ancak senin nasîbin olur.

Allâh-u Te'âlâ'dan dileriz ki bizi rızâ yoluna hidâyet eylesin ve geçmişteki zellelerimizi mahveylesin. Âmîn!

﴿ فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (5)

(فَاِذَا انْسَلَخَ) **Artık sıyrılınca,** ne? (اَلْاَشْهُرُ) **aylar,** öyle aylar ki, (اَلْحُرُمُ) **haram olan,** (فَاقْتُلُوا) **öldürün,** kimi? (اَلْمُشْرِكِينَ) **müşrikleri,** nerede? (وَجَدْتُمُوهُمْ حَيْثُ) **bulduğunuz yerde,** kimi? (هُمْ) **onları,** daha, (وَخُذُوهُمْ) **yakalayın,** kimi? (هُمْ) **onları,** daha, (وَاحْصُرُوهُمْ) **hapsedin,** kimi? (هُمْ) **onları,** daha, (وَاقْعُدُوا) **oturun,** kim için? (لَهُمْ) **onlar için,** nerede? (كُلَّ مَرْصَدٍ) **her bir gözetim yerinde,** (فَاِنْ تَابُوا) **eğer** (kâfirlikten) **tevbe ederlerse,** daha, (وَاَقَامُوا) **hakkıyla kılarlarsa,** neyi? (اَلصَّلٰوةَ) **namazı,** daha, (وَاٰتَوُا) **verirlerse,** neyi? (اَلزَّكٰوةَ) **zekâtı,** (فَخَلُّوا) **artık tahliye edin,** neyi? (سَبِيلَهُمْ) **onların yolunu,** (اِنَّ اللّٰهَ) **şüphesiz Allâh,** kimdir? (غَفُورٌ) **Ğafûr'dur,** daha, (رَحِيمٌ) **Rahîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Artık (kendilerinde müşriklere serbest dolaşım hakkı tanınan) **o haram aylar sıyrıl**(ıp çık)**ınca** (hill veyâ harem demeden) **o** (söz boza)**nları bulduğunuz her yerde o müşrikleri öldürün, onları yakalay**(ıp esir al)**ın, kendilerini hapsedin** (ve memleketlerde rahat dolaşımlarına mâni olun)/ *(Mescid-i Harâm'a girmemeleri için) onlara engel olun*/ **ve onlar**(ı kollayıp yakalamak) **için her bir gözetim yerinde** (ve geçiş noktasında) **otur**(un da rahatça dolaşmalarına mâni olun)**! Eğer onlar** (kâfirlikten) **tevbe ederler, o** (farz) **namaz**(lar)**ı hakkıyla kılarlar ve zekâtı verirlerse, artık onların yolunu tahliye edi**(p açarak, hapis ve esâret hayatlarına son veri)**n!**

Şüphesiz ki Allâh (kâfirlikten vazgeçip İslâm'a girenlerin eski inkâr ve aldatmalarını hakkıyla örten bir) **Ğafûr'dur;** (tevbeleri sebebiyle kendilerine sevap vaad edecek kadar merhamet sâhibi olan bir) **Rahîm'dir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müşriklere dört ay süre tanındığını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede bu süre çıktıktan sonra Müslümanların onlara neler yapacağını açıklamıştır.

Âyet: 5

"Beyzâvî, Kurtubî, Süyûtî, Mazharî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle anlattığı rivâyet olunmuştur:

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile bâzıları arasında dokunulmazlık sözleşmeleri bulunuyordu. **Allâh-u Te'âlâ Peygamberi**'ne o kimselere rahatça dolaşabilmeleri için dört ay süre tanımasını emretti. Ondan sonra onların sözleşmelerini iptal etti. Aralarında sözleşme bulunmayan diğer kavimlere ise zülhiccenin kalan yirmi günüyle muharremin tamâmı olmak üzere elli gün süre tanıdı.

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **"Haram aylar çıktığı zaman müşrikleri bulduğunuz yerde katledin"** kavl-i şerîfi budur. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu âyet-i kerîmeden sonra hiçbir kimseyle barış sözleşmesi yapmadı." *(Nehhâs, en-Nâsih, sh:486; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/234)*

Bu âyet-i kerîmede geçen **"Eşhür-u hurum"**; kendilerinde savaşın haram edildiği ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile antlaşmalarını bozan müşriklere istedikleri yere gidebilmelerinin serbest edildiği şevvâl, zülkâde, zülhicce ve muharrem aylarından ibâret dört aydır, yoksa her sene deverân eden receb, zülkâde, zülhicce ve muharrem ayları değildir. Zîrâ âyet-i kerîmenin nazm-ı celîli mezkûr ayların art arda olmasını iktizâ etmektedir. Her sene mevcut olan haram aylar ise böyle değildir, nitekim onların üçü serd (peşpeşe)dir, biri ise ferd (tek)dir.

Ayrıca burada, bilinen dört ay kastedilecek olsa bu, haram aylarda savaşın yasaklığı hükmünün hâl-i hazırda geçerli olmasını iktizâ eder. Zîrâ bu âyet-i kerîme son inen âyetlerden olduğu için kendisinden sonra bunu nesheden bir âyet gelmemiştir. Oysa haram ayların hürmetinin neshollunduğu (o aylarda savaşmanın haram oluşunun kaldırıldığı) sâbittir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Bulduğunuz yerde müşrikleri katledin"** kavl-i şerîfi barış antlaşmasını bozan belirli müşrikler hakkındadır.

Bu âyet-i kerîme **Kur'ân-ı Kerîm**'de müşriklerin eziyetlerine sabredilmesini ve onlara dokunulmamasını emreden tüm âyetleri neshetmiştir. Bu hususta cumhûr ulemânın icmâı vardır. (Ancak müslümanlar Mekke dönemindeki gibi zayıf duruma düşerlerse o zaman yine önceki âyetlerle amel etmeli ve güçleri olmadığı halde müşriklere saldırarak kendilerini helâke sürüklememelidirler.)

Mazharî *(Rahimehullâh)*: "Müfessirlerin ekserisi **'Nerede bulursanız'** kavl-i şerîfine 'Hıl'de ve Harem'de her nerede bulursanız' diye mânâ vermişlerse de bu görüş **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke** fethi günü:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ: «إِنَّ هٰذَا الْبَلَدَ حَرَّمَهُ اللهُ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فَهُوَ حَرَامٌ بِحُرْمَةِ اللهِ إِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَإِنَّهُ لَمْ يَحِلَّ الْقِتَالُ فِيهِ لِأَحَدٍ قَبْلِي وَلَمْ يَحِلَّ لِي إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ.»

"Şüphesiz Allâh gökleri ve yeri yarattığı günden beri bu (Mekke) **şehri**(ni) **haram kılmıştır. Artık burası kıyâmet gününe kadar Allâh'ın yasaklamasıyla haramdır. Burada savaş yapmak benden önce kimse için helâl edilmemiştir. Bana da ancak gündüzün bir saatinde bu müsaade verilmiştir"** buyurdu" *(Buhârî, İhsâr:21, no:1737, 2/651-652; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/125)* hadîs-i şerîfine zıt düşmektedir.

Zâten hadîs-i şerîfte geçen **"Kıyâmet gününe kadar"** kaydı, bu hükmün mensûh olabileceği görüşünü ortadan kaldırmaktadır. Evlâ olan: "Bu âyet-i kerîmeden anlaşılan umûmî mekânlar mânâsı Harem'in dışındakilere mahsustur" denilmesidir. Ancak müşrikler Harem-i Şerîfte savaş başlatırlarsa o zaman onlara mukābele etmek helal olur, nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾

"O (umreyi kazâ etmek için Hudeybiye senesi Mekke'ye girdiğiniz) **haram ay** (olan zilkâdenin hürmetini ihlâl etmeniz)**, o** (onların sizi umreden menettiği aynı) **haram ay**(ın yasaklığını korumamaların)**a karşılıktır.**

(Bu yüzden siz hürmeti ihlâl eden taraf değilsiniz, ancak misilleme yapmak niyetindesiniz. Dokunulmazlığa sâhip olan) **yasaklar**(da) **ise kısas** (ve misilleme uygulanmakta)**dır.** (Dolayısıyla onların haram ayda sizin umrenize mâni olmalarının karşılığı, sizin de haram ayda zor kullanarak da olsa Mekke'ye girmenizdir.)

Artık kim sizin üzerinize saldırırsa, siz de üzerinize saldırmasının misliyle ona karşı saldırın. (İntikam alırken haddi aşma konusunda) **Allâh'tan hakkıyla sakının ve bilin ki şüphesiz Allâh**(ın ilmi ve yardımı) **o hakkıyla sakınan kimselerle berâberdir"** *(Bakara Sûresi:194)* buyurmuştur.

Âyet: 5

Mazharî *(Rahimehullâh)*ın bu tespiti yerindeyse de, diğer müfessirlerin "Hıl-l'de ve Harem'de, bulduğunuz her yerde" kaydı da tüm zamanlarda bütün mekânlara yönelik olmayıp, özellikle Harem kaydı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e helâl edilen **Fetih** günündeki o saate müteallık olsa gerektir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: "Katl" emri her müşrik hakkında umûmî ise de, Sünnet (hadîs-i şerîfler) kadın, din adamı ve çocuk gibi bâzı sınıfları bu öldürme emrinden müstesnâ kılmıştır.

Yine böylece âyet-i kerîmede geçen emrin mutlak oluşu onların her çeşit vâsıtayla öldürülmesinin cevâzını gerektirmekteyse de hadîs-i şerîfler müsle (uzuv kopartma gibi işkenceler) ile öldürmeyi yasaklamıştır. Fakat **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)* mürtedleri ateşle yakarak, üzerlerine taş atarak, kendilerini dağ tepesinden atarak ve onları kafaları üzere kuyulara atarak öldürürken bu âyet-i kerîmenin umûmî ifâdesine tutunmuştur.

Yine böylece **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın riddet ehlinden bir kavmi ateşle yakması da âyet-i kerîmedeki "Katl" lafzının umûmî ifâdesine dayanmaktadır. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/109-110; İbnü Cerîr et-Taberî, et-Târîh:3/262-265; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:1871, 3/364-365)*

Günümüzdeki Ehl-i Kitap müşrik sayılsalar da bu âyet-i kerîmede müşriklere yönelen "Katl" hükmü onları içine almaz. Zîrâ onlar hakkında katl öncesi cizye ödeme teklifi gibi özel bir hüküm vardır.

İbni Kesîr *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu sûrede geçen ilk seyf yâni kılıçla katl emri; Arap müşrikleri hakkındadır. Nitekim **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)*:

قَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «بُعِثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَرْبَعَةِ أَسْيَافٍ؛ سَيْفٌ فِي الْمُشْرِكِينَ مِنَ الْعَرَبِ، قَالَ اللهُ: ﴿فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ﴾

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **dört kılıçla gönderildi, birisi Arap müşrikleri hakkındaki kılıçtır ki bu hususta Allâh-u Te'âlâ: 'Müşrikleri bulduğunuz yerde katledin' buyurdu"** demiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:5/9254; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/150)*

İkinci kılıç; Ehl-i Kitap ile kıtâl (savaş) hakkında olsa gerektir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ﴾

"O kendilerine kitap verilmiş olan kimselerle savaşın ki, onlar ne Allâh'a, ne de o son güne inanmazlar, Allâh'ın ve Rasûlünün haram ettiği şeyleri yasak görmezler, hak (olan İslâm) **dîni**(ni) **de din olarak kabul etmezler, tâ ki onlar zelil** (ve hakir) **kimseler halinde cizyeyi** (bizzat kendileri) **elden versinler"** *(Tevbe Sûresi:29)* buyurmaktadır.

Üçüncü seyf:

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ﴾

"Ey Nebî! Kâfirlerle ve münâfıklarla cihâd et" *(Tevbe Sûresi:73)* kavl-i şerîfinde emredilen münâfıklarla savaştır.

Dördüncü kılıç ise; İslâm devletine karşı baş kaldıran bâğîlerle kıtâldir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ﴾

"Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle savaşırlarsa, hemen (nasîhat ederek, varsa şüpheleri gidererek ve Allâh'ın hükmüne dâvet ederek) **aralarında barış sağlayın! Ama onların birisi diğerine karşı azgınlık edecek olursa, o azgınlık etmekte bulunanla, Allâh'ın emrine** (ve hükmüne) **dönünceye kadar savaşın"** *(Hucurât sûresi:9)* buyurmuştur.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ) **"Onları yakalayın ve onları hasredin"** kavl-i şerîfindeki **"Ahz** (yakalama)**"** emri esir almak anlamındadır. Zâten lügatte esire "Ahîz" denilir. Buradaki esâret, bağlanıp salınmamalarıdır, zîrâ Arap müşrikleri ya Müslüman olsunlar veyâ sağ kalmasınlar diye köle yapılmazlar. Müşrikler esir alındıktan sonra ya öldürülürler yâhut fidye mukābilinde salıverilirler veyâ kendilerine lütufta bulunularak fidye alınmaksızın serbest bırakılırlar ki bu hususta tercih devlet reisine âittir, nitekim:

﴿فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً﴾

"Artık o kâfir olmuş kimselerle (harpte) **karşılaştığınız zaman, hemen o boyunları vurmakla** (meşgul olarak onları iyice vurun)**!**

Âyet: 5

Nihâyet onları (çokça öldürüp yaralayarak, bir daha harekete geçmelerine engel olacak şekilde) **ağırlaştırdığınız zaman, hemen** (esâret) **ip**(lerin)**i sıkıca bağlayın! Artık bundan sonra ya tam bir lütufla** (davranarak canlarını bağışlarsınız)**, ya da iyi bir fidye almakla** (onları salarsınız)**"** *(Muhammed Sûresi:4)* âyet-i kerîmesi bu hükümlere temas etmektedir.

<u>Cümle-i Celîlede Geçen</u>: **"Onları hasredin"** kavl-i şerîfi, müşriklerin engellenmesini emretmektedir ki buna birkaç türlü mânâ verilmiştir:

Bir kavle göre; "Onların istedikleri yerde rahatça dolaşma hakkını ellerinden alın, İslâm beldelerine girmelerine mâni olun, ancak siz izin verirseniz sizin vereceğiniz bir emân (vize) ile girebilsinler" demektir.

Diğer bir mânâya göre: "**Mescid-i Harâm**'a girmelerini engelleyin" diye tefsir edilmiştir.

Hâzin *(Rahimehullâh)*ın **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklen zikrettiği farklı bir mânâ ise: "Onlar bir kaleye sığınırlarsa onları içeride hapsedip dışarı çıkmalarına engel olun" şeklindedir.

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ) **"Onlar için her gözetim yerinde oturun"** kavl-i şerîfi onların geçiş yollarının daraltılmasını ve rahatça dolaşmalarının engellenmesini âmir bulunmaktadır, yoksa burada gerçek mânâda oturma emri söz konusu değildir.

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَآتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ) **"Eğer onlar tevbe ederler, namaz kılarlar ve zekât verirlerse artık onların yolunu serbest bırakın"** kavl-i şerîfinin îzâhına gelince:

"Kurtubî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; namazı ve sâir farzları terk eden ve bunları terk etmenin helâl olduğuna inanan kişinin kâfir olacağı husûsunda Müslümanlar arasında hiçbir ihtilâf (görüş ayrılığı) yoktur.

Tembellik nedeniyle sünnetleri terk eden kişi fâsık olur. Nâfileleri terk eden ise mesul olmaz, ancak nevâfilin fazîletini inkâr eden yâni "Nâfile ibâdetlerin hiçbir sevâbı yoktur" diyen kâfir olur. Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in getirdiği mütevâtir haberleri reddetmiş olur.

Fukahâ (fıkıh âlimleri) cahd ve istihlâl (namazın farz oluşunu inkâr ve namaz kılmamayı helâl sayma) bulunmaksızın namazı terk eden kişinin hükmü hakkında ihtilâf ettiler.

Sahâbe ve tâbi'înden bir cemaate göre (baygınlık hâli, uyuya kalmak veyâ engelleyici bir hastalık gibi) meşrû bir mâzereti bulunmaksızın bir vakit namazı kasten terk edip vaktini çıkaran, edâ etmekten de kazâ etmekten de geri durup "Ben namaz kılmayacağım" diyen kişi kanı ve malı helâl olan bir kâfirdir. Müslümanlar onun malına vâris olamaz. Bu kişi tevbeye dâvet edilir, tevbe ederse ne âlâ, yoksa öldürülür, malı da mürtedin malı gibi olur. Bu, **İshâk** *(Rahimehullâh)*ın kavlidir ki o: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den bizim zamânımıza kadar ehl-i ilmin reyi budur" demiştir. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/113; İbnü Abdilberr, et-Temhîd:4/225, el-İstizkâr:5/343)*

Hazreti Ali *(Radıyallâhu Anh)* ve **İmam-ı Ahmed ibni Hanbel** *(Rahimehullâh)*dan da, namazı terkedenin kâfir olduğu görüşü rivâyet edilmiştir.**İbni Mübârek**, **İshâk** ve **İmâm-ı Şâfi'î**'nin bâzı ashâbı da *(Rahimehümullâh)*, sahih hadislerin zâhirinden anlaşılan mânâ bu olduğu için bu görüşü kabul etmişlerdir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «عُرَى الْاِسْلاَمِ وَقَوَاعِدُ الدِّينِ ثَلاَثَةٌ عَلَيْهِنَّ اُسِّسَ الْاِسْلاَمُ: مَنْ تَرَكَ وَاحِدَةً مِنْهُنَّ فَهُوَ بِهَا كَافِرٌ؛ شَهَادَةُ اَنْ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ، وَالصَّلاَةُ الْمَكْتُوبَةُ، وَصَوْمُ رَمَضَانَ.»

"İslam'ın kulpları ve dînin temelleri üçtür ki, İslam bu üç esas üzere kurulmuştur: Bunlardan birini terk eden, o sebeple kâfir olur. Bunlar da, Allâh'tan başka hiçbir ilâh olmadığına şâhitlik yapmak, farz namaz ve ramazan orucudur." *(Ebû Ya'lâ, el-Müsned No:2349, 4/236, Münzirî, et-Terğîb, no:1513, 2/117)*

Abdullâh ibn-i Şakîk ve **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demişlerdir:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَقِيقٍ وَأَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَا: «كَانَ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَرَوْنَ شَيْئًا مِنَ الْأَعْمَالِ تَرْكَهُ كُفْرًا غَيْرَ الصَّلَاةِ.»

"Muhammed *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)***in ashâbı, namazdan başka hiçbir amelin terkini kâfirlik saymazlardı."** *(Tirmizî, no:2624, 2622; Tebrîzî, Mişkâtü'l-mesâbîh, no:579, 1/256; Hâkim, el-Müstedrek:1/7; Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, 3/54; Ali Nâsıf, et-Tâc:1/141)*

İşte bu ve buna benzer diğer bir çok hadîs-i şerîf ve rivâyetler Hanbelîlerin bu hususdaki dayanakları olmuştur.

Âyet: 5

Hanbelîlerin mûteber kitaplarından biri olan **"el-İnsâf"**ta: "Namazı terk eden, üç kere tevbe etmeye çağırılmadıkça öldürülmez" sözünün îzâhında geçen: "Buradaki tevbeye dâvet, dinden dönen bir kişiye, öldürülmeden evvel tekrar dine dönmesi için yapılan bir çağırı mesâbesindedir.

Namazı terkettiği için kâfir olan bu kişi, namaza başlamakla İslâma girmiş olur" şeklindeki açıklama, Hanbelîlerin bu hususdaki görüşlerini net bir şekilde ortaya koymaktadır. *(el-İnsâf:402)* Bilinmelidir ki, selef ve halef diye tâbir edilen (önceki ve sonraki) âlimlerin ekserîsi, namazı amelen terketmenin, yâni farz olduğuna inanıp, tembellik yüzünden kılmamanın, insanı kâfir etmeyeceği görüşünde birleşmişlerdir.

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe, İmâm-ı Mâlik ve **İmâm-ı Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anhüm)* de bu görüştedirler.

Namazı terkeden kişinin fâsık olacağı ve tevbeye çağırılacağı da, bu imamlar arasında ittifak konusudur. Ancak tevbe etmediği takdirde, **İmâm-ı Mâlik** ve **İmâm-ı Şâfi'î** *(Rahimehümallâh)*a göre, evliyken zinâ eden gibi had cezâsı olarak öldürülür.

İmâm-ı Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*: "**Allâh**'a inanıp peygamberleri tasdik ettiği halde namaz kılmaktan geri duran kişi katledilir" demiştir. **Ebû Sevr, Hammâd ibni Zeyd, Mekhûl** ve **Vekî'** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün kavil (söz)leri de bu yöndedir.

İmâm-ı Şâfi'î *(Rahimehullâh)*ın mezhebine göre de, tembellik nedeniyle bir vakit namazı dahî terk edip onu zarûret vaktinden çıkaran (yâni yolculuk ve hastalık gibi bir zarûret hâlinde o namazı bir sonraki namazın vaktine kadar tehir edebilecekken o zaman zarfında da kılmayan) meselâ; güneş batıncaya kadar öğleni kılmayan kişi had cezası olarak öldürülür. Tabî ki bu, o kişinin kâfir olduğu anlamında değil de, ancak adam öldüren kısas cezâsıyla, zinâ eden de recm yoluyla katledildiği gibi, bir vakit namazı terk etmenin caydırıcı cezâsının da bu olduğu mânâsında söylenmiştir.

Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ، وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ، فَإِذَا فَعَلُوا ذٰلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّ الْإِسْلَامِ وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ.»

"İnsanlar, Allâh'tan başka hiçbir ilâh bulunmadığına ve Muhammed'in gerçekten Allâh'ın elçisi olduğuna şâhitlik edinceye, namazlarını hakkıyla kılıncaya ve zekâtlarını verinceye kadar onlarla savaşmamla emrolundum!

İşte bunu yaptıkları zaman kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar, ancak (kısas ve zekât gibi) **İslâm hakkı müstesnâ!** (Çünkü bunları zorla da olsa alırım. Âhiretteki) **hesapları ise Allâh'a âittir"** *(Buhârî, Îmân:15, no:25, 1/17; Müslim, Îmân:8, no:22, 1/53)* buyurmuştur ki bu beyân, insanların sâdece îmân etmekle bırakılmayacaklarını, namaz ve zekât vazîfelerini yerine getirinceye kadar kendileriyle savaşın sürdürülmesi gerektiğini ifâde etmektedir ki böylece bu hadîs-i şerîf bu iki mezheb imamının delillerinden kabul edilmiştir.

Ebû Hanîfe *(Rahimehullâh)*ın mezhebine göreyse: "Müslüman olduktan sonra namaz kılmayanın ve zekât vermeyenin, bunları yapıncaya kadar dövülmesi ve hapsedilmesi gerekir, bu ibâdetlerin farz oluşunu inkâr etmedikçe veyâ bunları hafife alarak kâfir olmadıkça öldürülmez." *(İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr:3/19)*

Kûfe âlimlerinden bâzısının, **İbni Şihâb**'ın, **Dâvûd ibni Ali**'nin ve **İmâm-ı Şâfi'î** *(Rahimehullâh)*ın ileri gelen ashâbından **Müzenî** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün görüşü de bu yöndedir. Onların bu görüşünün doğruluğuna delâlet eden birçok hadîs-i şerîf mevcuttur.

Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)* kendisini şehit etmeye teşebbüs edenlere: **"Beni neye dâir öldürüyorsunuz? Hâlbuki ben Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in:**

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا اَنَّ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَشْرَفَ عَلَى أَصْحَابِهِ وَهُوَ مَحْصُورٌ فَقَالَ: «عَلَامَ تَقْتُلُونِي فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ اِلَّا بِإِحْدٰى ثَلَاثٍ؛ رَجُلٌ زَنٰى بَعْدَ إِحْصَانِهِ فَعَلَيْهِ الرَّجْمُ أَوْ قَتَلَ عَمْدًا فَعَلَيْهِ الْقَوَدُ أَوِ ارْتَدَّ بَعْدَ إِسْلَامِهِ فَعَلَيْهِ الْقَتْلُ.»

'Müslüman bir kişinin kanı, üç şeyin birinden başka bir sebeple helâl olmaz; muhsan (evlilikle korunmuş) **olduktan sonra zinâ eden kimseye recim gerekir. Kasten öldürene kısas gerekir. İslâm'dan sonra mürted olana katl gerekir' buyurduğunu işittim!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:452, 1/139; Ebû Dâvûd, Diyât:2, no:4502, 4/1927; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/113)* demiştir.

Âyet: 5

Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)* bu hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, bir Müslümanı öldürmeyi haklı kılacak konuları üç meseleye hasretmesinden yola çıkarak, "Namazı terkeden kişinin öldürülemeyeceği" görüşünü savunmuştur.

Ömer *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ، فَإِذَا قَالُوا لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ.»

"İnsanlar 'Lâilâhe illâllâh (Allâh'tan başka hiçbir ilâh yoktur)**' deyinceye kadar onlarla savaşmamla emrolundum! İşte 'Lâilâhe illâllâh' dedikleri zaman kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar, ancak** (kısas ve zekât gibi İslâm) **hakkı müstesnâ!** (Çünkü bunları zorla da olsa alırım. Âhiretteki) **hesapları ise Allâh'a âittir"** *(Buhârî, İ'tisâm:28, 6/2682)* buyurmuştur.

Bu sahih hadîs-i şerîflerden anlaşıldığı üzere; Hanefî mezhebinin görüşü her bakımdan daha sıhhatlidir.

Yine böylece **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde katl hükmünü şirke ta'lîk etmiştir. Öyleyse namaz ve zekât hükümlerine îtibar edilmeksizin sâdece şirkin zevâliyle bu hükmün ortadan kalkması îcâb eder.

Nitekim henüz üzerinden namaz vakti geçmeden ve kendisine zekât hükmü terettüp etmeden sâdece şirkten tevbe etmesiyle îmân eden bir kişiden katil hükmü sâkıt olur.

Ne var ki **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede şirkten tevbe ile birlikte iki şart daha zikretmiştir ki bunları ilğâ etmenin (boşa çıkarmanın) yolu da yoktur.

Bu yüzden Hanefî mezhebi, bir kavim namazı cemaatle kılmayı dahî terk etseler veyâ zekâtı vermemekte birleşseler onlarla savaşmayı meşrû kılmıştır.

Bundan dolayı **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*:

«وَاللهِ لَأُقَاتِلَنَّ مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ فَإِنَّ الزَّكَاةَ حَقُّ الْمَالِ، وَاللهِ لَوْ مَنَعُونِي عِقَالًا كَانُوا يُؤَدُّونَهُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَاتَلْتُهُمْ عَلَى مَنْعِهِ.»

"Vallâhi namazla zekât arasında ayırım yapanlarla savaşacağım. Çünkü zekât, malın hakkıdır. Vallâhi Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***e verdikleri bir ipi bile bana vermeseler elbette onu vermedikleri için onlarla savaşırım"** *(Buhârî, İ'tisâm:2, no:6855, 6/2657; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/112)* demiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* da: "**Allâh Ebû Bekr**'e rahmet etsin! O **Allâh**'ın dîni hakkında ne ince anlayışa sâhipti" demiştir. Dolayısıyla Hanefî mezhebi bu hadîs-i şerîfleri genel mânâda işletmişse de, husûsî olarak namaz kılmayanın veyâ zekât vermeyenin katline fetvâ vermemiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiği üzere; fukahânın beyânı vechile, İslâm kelimesini ikrâr etmeyen bir kâfir, Müslümanlarla berâber cemaatle birlikte namaz kılarsa onun Müslüman olduğu hükmüne varılır, ama cemaatsiz kılarsa bu hüküm verilmez. Zâhir olan rivâyete göre, bu kişinin oruç tutmasıyla veyâ hacca gitmesiyle yâhut zekât vermesiyle de Müslüman olduğu hükmüne varılamaz.

Diğer bir rivâyete göre ise, Müslümanların yaptığı şekilde telbiye getirerek, haccın bütün ahkâmını icrâ ederek ve bütün menâsikde hâzır bulunarak hac yapan kişinin Müslüman olduğuna hükmedilir.

Namazı Tembellik Yüzünden Terk Edenin Kâfir Olmayacağı Görüşünde Olan Cumhûrun (üç mezheb âlimlerinin) **Delilleri:**

1- Allâh-u Te'âlâ:

﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَادُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ﴾

"Şüphesiz Allâh, Kendisine ortak koşulması(nın günahı)**nı affetmez. Ondan başkasını ise, dileyeceği kimse için bağışlar.** *(Nisa Sûresi:116)* buyurmuştur. Görüldüğü üzere **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde, namazı terketmek dâhil şirkin dışındaki bütün günahları bağışlamasını Kendi irâdesine bağlamıştır.

2- İshâk ibni Abdillah ibni Ebî Talha el-Ensarî'nin, babası vasıtasıyla dedesinden *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyet ettiği:

عَنْ اِسْحٰقَ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ اَبِى طَلْحَةَ اْلاَنْصَارِيِّ عَنْ اَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِىَ اللّٰهُ تَعَالَى عَنْهُمْ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ قَالَ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ وَوَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ.»

Âyet: 5

"Lâ ilâhe illâllâh diyen cennete girdi ve cennet ona vâcib oldu" *(Hâkim, el-Müstedrek:4/251)* hadîs-i şerîfinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, insanın hiç-bir ameli olmasa da sâdece îmanla cennete girebileceğini beyân etmiştir.

3- Rasûlüllâh *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ittifakla dinden çıkarmayacağı sâbit olan diğer bâzı konularda da "Küfr" tâbirini kullanmıştır.

Nitekim **Abdullah ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir ha-dîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ.»

"Müslümanla sövüşmek fasıklık, savaşmak ise kâfirliktir" *(Buhârî, Îmân:35, no:48, 1/27; Müslim, İmân:7, no:221, 1/48)* buyurmuştur ki, bu hadîs-i şerîfte geçen kâfir-liğin, hakîkî kâfirlik olmadığı herkesçe bilinmektedir.

Yine böylece; **Cerîr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Ra-sûlüllâh** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ جَرِيرٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَيُّمَا عَبْدٍ اَبَقَ مِنْ مَوَالِيهِ فَقَدْ كَفَرَ حَتّٰى يَرْجِعَ اِلَيْهِمْ.»

"Efendilerinden kaçan her hangi bir köle, onlara geri dönünceye ka-dar muhakkak kâfir oldu" *(Müslim, Îman:31, no:68, 1/83)* buyurmuştur.

Buradaki küfürden maksadın; "Küfrân-ı nîmet" yâni iyilik kıymeti bil-meyerek nankörlük yapmak anlamında olduğu îzâha muhtaç değildir.

Dolayısıyla; namazı terkedenler hakkında vârid olan "Küfür" ifâdeleri de, "İslâm'dan çıkaran hakîkî kâfirlik" şeklinde tefsir edilmemelidir.

4- Ubâde ibni Sâmit *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خَمْسُ صَلَوَاتٍ كَتَبَهُنَّ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى الْعِبَادِ فَمَنْ جَاءَ بِهِنَّ لَمْ يُضَيِّعْ مِنْهُنَّ شَيْئًا اِسْتِخْفَافًا بِحَقِّهِنَّ كَانَ لَهُ عِنْدَ اللهِ عَهْدٌ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ وَمَنْ لَمْ يَأْتِ بِهِنَّ فَلَيْسَ لَهُ عِنْدَ اللهِ عَهْدٌ إِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ وَإِنْ شَاءَ أَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ.»

«Allah-u Te'âlâ beş vakit namazı kullar üzerine farz kılmıştır. Her kim onlardan hiçbirini, değerlerini küçümseyerek terketmezse, Allah indinde onu cennete girdireceğine dâir kendisi lehine bir söz vardır. Bunları kılmayana ise, Allah indinde bir ahid yoktur. Dilerse ona azap eder, isterse de onu cennete sokar!" *(İmâm-ı Mâlik, el-Muvatta', Salâtü'l-leyl:3, no:270, sh:77; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22783, 8/404; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:4575, 3/5)*

Görüldüğü üzere bu hadîs-i şerîfte; îmanları olduğu halde üşengeçlik yüzünden beş vakit namazı kılmayanların da Müslüman olduğu en açık bir dille ortaya konulmuştur. Zîrâ namazlarını kılanlara cennete girme sözü verilirken, kılmayanların durumu ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın meşî'etine (dilemesine) havâle edilmiştir.

Oysa kâfir sayılacak olsalardı **Allâh-u Te'âlâ**'nın kâfirler hakkındaki hükmü belli olduğundan, onların durumunun İlâhî irâdeye bırakılmasının bir anlamı olmazdı.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İmâm-ı Süyûtî** *(Rahimehullâh)*: "Namaz kılmayanların ve zekât vermeyenlerin kâfir olduğu görüşüne gidenler bu âyet-i kerîmeyi delil göstermişlerdir" diye nakletmiştir. Onların bu istidlâli mûteber değildir. Sahih olan görüşe göre bu kişiler âsî müminlerdir, âyet ve hadislerde bunların kâfir olduğunu iş'âr eden ne kadar ifâde varsa onların hepsi de tağliz ve tehdit bâbında söylenmiştir. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/51-52)*

Namazı Terk Edenlerin Kâfir Olduğunu Savunanların Delillerine Cevaplar:

Zâhirî ifâdelerinden namazı terk edenlerin kâfir olacağı anlaşılan rivâyetler üç mezheb ulemâsı tarafından: "Eğer kişi inkâr ederek, hafife alarak veyâ alay ederek bunlardan birini terk ederse kâfir olur. Fakat eğer tembelliğinden böyle yapıyorsa, kâfir olmazsa da, kâmil mümin de olamaz" şeklinde açıklanmıştır ki doğrusu da budur.

Bu açıklamadan anlaşıldığına göre, Mâtürîdî ve Eş'arî mezheplerinin ulemâsının ekserîsi, namazı terkedenin kâfir olmayacağı kanaatine varmışlar ve namazı terkedenin kâfir olacağını ifâde eden hadîs-i şerîfleri birkaç şekilde te'vil etmişlerdir.

1- "Namazın terkedilmesini helâl gören kâfir olur."

2- "Namazı terkeden kişi kâfir olmasa da, kâfir işi yapmış olur." Çünkü kâfirler namaz kılmazlar.

Âyet: 5

3- "Namazı terkeden kişiler îmanlarını kurtaramayıp kâfir olarak ölme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar." *(Ali Nâsıf, et-Tâc:1/140)*

İşte tefsirinde bulunduğumuz bu ve benzeri âyet-i kerîmelerden ve naklettiğimiz hadîs-i şerîflerden anlaşıldığı üzere namazı ve zekâtı terk edenler kâmil mânâda mümin olamazlar.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** dünyâ kurtuluşu için îmandan sonra namaz ve zekât vazîfelerini îfâyı şart koşmuştur. Dolayısıyla bu vazîfeleri ihmâl edenler **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsını kazanamazlar.

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ فَارَقَ الدُّنْيَا عَلَى الْإِخْلَاصِ لِلهِ وَحْدَهُ، وَعِبَادَتِهِ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَإِقَامِ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ مَاتَ وَاللهُ عَنْهُ رَاضٍ.» قَالَ أَنَسٌ: وَهُوَ دِينُ اللهِ الَّذِي جَاءَتْ بِهِ الرُّسُلُ، وَبَلِّغُوهُ عَنْ رَبِّهِمْ قَبْلَ هَرْجِ الْأَحَادِيثِ، وَاخْتِلَافِ الْأَهْوَاءِ، وَتَصْدِيقُ ذٰلِكَ فِي كِتَابِ اللهِ فِي اٰخِرِ مَا نَزَلَ يَقُولُ اللهُ: ﴿فَإِنْ تَابُوا﴾ قَالَ: خَلْعُ الْأَوْثَانِ وَعِبَادَتِهَا، ﴿وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَاٰتَوُا الزَّكَاةَ﴾ وَقَالَ فِي اٰيَةٍ أُخْرَى: ﴿فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَاٰتَوُا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ﴾

"Her kim bir olan ve hiçbir ortağı bulunmayan Allâh-u Te'âlâ'ya ihlâs ile ibâdet ederek, namazı ikâme edip, zekâtı vererek dünyâdan ayrılırsa Allâh kendisinden râzı olmuş olduğu halde ölür" buyurdu.

Sonra **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*: "İşte ortalık herc-ü merc olmadan ve görüş ayrılıkları belirmeden evvel bütün peygamberlerin getirdiği ve Rableri tarafından tebliğ ettikleri **Allâh**'ın dîni budur. Bunun tasdîki **Allâh**'ın Kitâbında son inen âyetler arasında bulunmaktadır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**: **"Eğer tevbe derler, namazı hakkıyla kılarlar ve zekâtı verirlerse yollarını salıverin"** *(Tevbe Sûresi:5)* buyurmaktadır ki buradaki tevbe, putlara ibâdeti terk etmek demektir.

Diğer bir âyet-i kerîmesinde de: **"Eğer tevbe ederler, namazı hakkıyla kılarlar ve zekâtı verirlerse sizin dinde kardeşlerinizdirler"** *(Tevbe Sûresi:11)* buyurdu" demiştir. *(İbni Mâce, Mukaddime:9, no:70, 1/27; Muhammed ibni Nasr el-Mervezî, Ta'zîm-ü kadri's-salât, no:1, 2; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/344; İbni Ebî Hâtim:6/1753; Hâkim, el-Müstedrek:2/332; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:6856; İbnü Hacer el-Askalânî, el-Metâlib, no:3171; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/149; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/245)*

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; iki şehâdetten sonra İslâm erkânının en şerefli ahkâmı, **Allâh-u Te'âlâ**'nın hakkı olan namazın ikâmesi ile faydası fakirlere ulaşan zekâtın edâsıdır. Yaratıklara tealluk eden din ef'âlinin en şereflisi zekâttır. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ Kur'ân-ı Kerîm**'in birçok yerinde namazla zekâtı birlikte anmıştır. Bundan yola çıkan **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*:

«أُمِرْتُمْ بِإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَمَنْ لَمْ يُزَكِّ فَلَاصَلَاةَ لَهُ.»

"Namazın ikâmesi ve zekâtın edâsıyla emrolundunuz, zekât vermeyenin namazı da yoktur" *(İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/148)* demiştir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeye şöyle bir işârî mânâ verilmiştir: "Nefsin meftûn olduğu gaflet ve gevşeklik günleri tükendiği zaman o nefisleri de, **Allâh**'ın zikrine mânî olan alâkalarını da bulduğunuz yerde katledin, nefis, şeytan ve hevâ (kötü arzu) gibi düşmanlarınızı yakalayıp hapsedin, onların size saldıracakları her bir gözetim yerinde onları tâkip için oturup bekleyin, eğer silah bırakıp yola gelirlerse o zaman yollarını serbest bırakın. Şüphesiz ki **Allâh Ğafûr** ve **Rahîm**'dir."

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (إِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) **"Şüphesiz ki Allâh Ğafûr ve Rahîm'dir"** kavl-i şerîfi, Müslüman olan müşriklerin geçmişte yaptıkları inkâr ve söz bozmalarının İslâm hürmetine bağışlanacağını bildirmektedir. Zîrâ îman, geçen bütün kötülükleri kesip atar.

"Rûhu'l-beyân" sâhibi şöyle demiştir: Bil ki **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede cihâdı emretmiştir ki, bu da dört türlüdür:

Evliyânın cihâdı kalp iledir, yâni onlar kalbi ahlâk-ı hamîde ile tahliye (güzel ahlâk ile donatmak) için cihâd ederler. Zâhidlerin cihâdı nefis iledir, yâni onu evsâf-ı rezîleden tezkiye (kötü vasıflardan temizlemek) için cihâd ederler. Âlimlerin cihâdı hakkı izhâr (gerçeği açıklamak) iledir ki, onlar özellikle bu vazîfeyi zâlim yöneticilerin karşısında icrâ ederler. Gâzîlerin cihâdı ise canlarını cömertçe vermek sûretiyledir.

Farsça ebyâtta şöyle gelmiştir:

بَهْرِ رُوزِ مَرْگْ اِينْ دَمْ مُرْدَه بَاشْ تَا شَوِى بَا عَشْقْ سَرْمَدْ خَواجَه تَاشْ

"Ölüm günü için bu zamanda ölmüş ol,
Tâ ki aşk ile ebedî kapı yoldaşı olasın."

Âyet: 5

Yâni;

«مُوتُوا قَبْلَ اَنْ تَمُوتُوا.»

"Ölmeden evvel ölün" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/230; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:2669, 2/291)* hadîs-i şerîfi mûcebince ölmeden önce öl. Tâ ki aşk ile ebedî berâber olasın. Yâ Rabbi! Senin önünde tepelenmiş ve ölmüş olanlar, başka yerde diri ve zinde olanlardan daha iyi durumdadırlar.

كُشْتَه وُ مُرْدَه بَه پِيشَتْ اَىْ قَمَرْ بِهْ كِه شَانْ زِنْدَگَانْ جَايِ دِگَرْ

"Ey ay (yüzlü sevgili)**! Senin önünde ölmüş ve öldürülmüş olan, Başka yerde diri olanlardan daha iyidir!"**

Katl yâni öldürmek ya müşrik nefisleri zâhirî kılıçla katletmektir, ya da âsî nefisleri bâtınî kılıçla öldürmektir, nefsi öldürmek ise onu kötü arzularından engelleyip, canının çektiği şeylerden alıkoymak sûretiyle tabîatının zıddına olacak şekilde istîmâl etmektir.

Hüseyn ibni Alî *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya: "Cihâdın hangisi daha üstündür?" diye sorulduğunda o: "Nefsinin hevâsıyla (kötü arzusuyla) cihâd etmen" demiştir.

Hikmet sâhibi bir adam oğluna vasiyet ederken: "Ey oğulcağızım! Nefsinin arzusuna da, kadınlara da karşı gel, sonra istediğini yap" demiştir.

Âyet-i kerîmede geçen: **"Onları bulduğunuz yerde öldürün"** kavl-i şerîfi, sâdece kötü yolda bulunan nefsin değil, itaat ile meşgul olan nefsin de katledilmesi gerektiğine işâret etmektedir. Tâatte bulunan nefsin katli ise, onu bulunduğu tâat hâlinden ayırmamak ve nefsi kendini beğenip lezzet aldığı ibâdetlerden kesip ayırmakla hâsıl olur.

Nitekim **Bürde** diye meşhûr olan kasîdede şöyle zikredilmiştir:

وَرَاعِهَا وَهْىَ فِى الْأَعْمَالِ سَائِمَةٌ وَإِنْ هِىَ اسْتَحْلَتِ الْمَرْعىٰ فَلاَ تُسِمِ

"Nefis, amellerde otlarken nefsi gözet,
Eğer o, otlağı tatlı bulursa artık otlatma."

Yâni, iyi amellerle meşgul olan nefsi gözet de, onu bozacak ve kemâlâtını noksanlaştıracak olan riyâ, ucüb, gaflet ve dalâlet hallerinden onu uzak et, eğer nefis farz ve vâcib olmayan riyâzatlar ve erba'înler gibi bir ibâdetten lezzet alırsa ve onu alışkanlık hâline getirirse, (kibir ve ucüb yâni

kendini beğenmişlik gelmesin diye) nefsi o amelden koparmaya çalış ve onu kendisine daha zor gelecek amellerle meşgul et, zîrâ ibâdetle âdet birbirinden ancak bu sûretle ayrılır.

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de bu âyet-i kerîmeye şöyle işârî mânâ verilmiştir: "Eğer nefisler kötü arzularından tövbe edip, **Hakk Te'âlâ**'yı talebe (aramaya) rücû ederlerse, **Hakk**'a teveccüh ve ubûdiyet üzere dâim olurlarsa ve kötü evsaftan tezekkî ederlerse (iyice arınırlarsa) işte o zaman onları riyâzetlerle ve zor amellerle uğraştırmayın ki, hakîkate ulaştıktan sonra şerî'at ile amel edebilsinler. Zîrâ nihâyet (mânevî yolun sonu) bidâyete rücûdan (başa dönmekten) ibârettir.

"İşte bu îzâhtan anlaşılmıştır ki, bir sâlik (Allâh'a ulaşma niyetiyle mânevî yola giren kişi) mertebelerin nihâyetine ve matleblerin sonuna ulaşsa bile yine de şerî'at ahkâmı ile amel etme mertebesiyle kayıtlı (yükümlü ve bağımlı)dır.

Bu yüzden şerî'at ahkâmından ve âdâbından sıyrılan kişi, **Rabbü'l-erbâb**'a yakınlık hareminden atılan ve yüce kapıdan kovulan edepsiz bir mülhid (zındık) sayılır.

Mübtedî (mânevi yola yeni başlayan biri) olsun, vâsıl bir müntehî (yolun sonuna ererek Allâh-u Te'âlâ'ya ulaşmış biri) olsun, şerî'at-i şerîfe her sâlikin ayarını gösteren bir mihenktir ki, kişinin **Allâh**'a ulaşma isteğinde sâdık olup olmadığı ve şükür hizmetini hakkıyla îfâ edip etmediği ancak onunla açığa çıkartılır.

Kütüb-ü kelâmiyyede (îtikatla ilgili eserlerde) zikredildiği üzere:

"Bir kişi akıllı olduğu sürece kendisinden emir ve yasakların sâkıt olacağı (kaldırılacağı) bir mertebeye ulaşamaz. Zîrâ kullara mükellefiyet yükleyen tekâlîf-i dîniyye husûsunda vârid olan hitaplar herkese şâmildir ve bu hususta müctehidlerin icmâı vardır.

Ey **Allâh**! Sen bizi ubûdiyyetinin bağlarıyla kayıtlı olan ve Rubûbiyyetinin hukûkuna riâyetkâr bulunan kullarından eyle.

Âmîn!

Âyet: 6

﴿ وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (6)

(وَاِنْ اَحَدٌ) **Eğer bir kimse,** kimden? (مِنَ الْمُشْرِكِينَ) **müşriklerden,** (اسْتَجَارَ) **eman dilerse,** kimden? (كَ) **senden,** (فَاَجِرْ) **eman ver,** kime? (هُ) **ona,** ne zamana kadar? (حَتّٰى يَسْمَعَ) **dinleyinceye kadar,** neyi? (كَلَامَ اللّٰهِ) **Allâh'ın kelâmını,** (ثُمَّ اَبْلِغْ) **sonra ulaştır,** kimi? (هُ) **onu,** nereye? (مَاْمَنَهُ) **emniyet içinde bulunacağı yere,** (ذٰلِكَ) **işte sana bu,** ne sebebiyledir? (بِاَنَّهُمْ) **şu sebepledir ki gerçekten onlar,** nedir? (قَوْمٌ) **bir topluluktur,** öyle topluluk ki, (لَا يَعْلَمُونَ) **bilmezler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Eğer (kendilerine saldırılması emredilen) **o müşriklerden biri senden** (öldürülmemesi için korunma ve) **eman dilerse, o kişi Allâh'ın kelâmını dinleyi**(p iyice anlayıncaya ve işin gerçeğini bili)**nceye kadar ona eman ver, sonra** (Müslüman olmazsa) **onu güven içinde bulunacağı yer**(in)**e** (ve yurduna) **ulaştır.** (Daha sonra istersen yine onunla savaş ve yakalarsan da öldür!)

İşte sana! Bu (kişiye özel eman verme müsaadesi) **şu sebepledir ki, gerçekten onlar** (câhil) **bir toplumdurlar ki** (Allâh'ın dîninin hakîkatini) **bilmezler."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müşriklerin bulundukları yerde yakalanmasını, ancak şirkten tevbe ederek namaz ve zekât vazîfelerini îfâ edenlerin salıverilmesini emrettikten sonra, bu âyet-i kerîmede şirkten tevbe etmediği halde bir süreliğine eman talep eden kimselere **Allâh**'ın kelâmını dinleyinceye kadar güvence verilmesini, daha sonra îmân etmese de memleketine dönmesine müsaade edilmesini emretmiştir.

"Hâzin, Nesefî, İbni Kesîr ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde Habîbine: "Aranızda sözleşme bulunmayan ve kendileriyle savaşman emrolunup canları ve malları sana serbest kılınan müşriklerden biri haram aylar çıktıktan sonra sana gelip eman talep ederse, sen de ona **Allâh**'ın indirdiği kelâmı dinleyinceye ve

îmân ederse kazanacağı sevâbı, kâfirlikte ısrarcı olması hâlinde ise yükleneceği ikâbı anlayıncaya kadar güvence ver ki böylece o kişi hakkında **Allâh**'ın hucceti tamamlanmış olsun. Sonra Müslüman olmazsa yine de onu güvenliğe kavuşacağı kavminin yurduna ulaştır. Ama daha sonra tekrar onu ele geçirirsen o zaman katlet" buyurmuş olmaktadır.

İşte bu âyet-i kerîmeden dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisine bir şey sormak için yâhut elçi olarak gelenlere eman vermiştir.

Nitekim **Hudeybiye** günü Kureyş'in elçileri olarak kendisine gelen **Urve ibni Mes'ûd, Mikrez ibni Hafs** ve **Süheyl ibni Amr** gibi bâzı kişilere güvence vermiş, onlar da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile müşrikler arasındaki antlaşma husûsunda serbestçe art arda yanına gidip gelebilmişlerdir. Fakat her gelişlerinde Müslümanların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hiçbir hükümdara yapılmayan tâzimi yaptıklarını görünce dehşete düşerek kavimlerine döndüklerinde durumu bildirmişler, sonra bu, ekserîsinin hidâyetinin en büyük sebebi olmuştur.

Yine böylece **Müseylemetü'l-kezzâb**'ın elçileri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelip **Müseyleme**'nin mektubunu okuduklarında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara: «مَا تَقُولَانِ أَنْتُمَا؟» **"Peki, siz ikiniz ne düşünüyorsunuz** (onun mektubunda yazdığı gibi rasûlüllâh olduğuna inanıyor musunuz)**?"** diye sormuş, onlar: "Biz de onun dediği gibi diyoruz" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَمَا وَاللهِ لَوْلَا أَنَّ الرُّسُلَ لَا تُقْتَلُ لَضَرَبْتُ أَعْنَاقَكُمَا!»

"Şimdi vallâhi elçiler öldürülmez olmasa elbette boyunlarınızı vururdum" buyurmuştur. *(Ebû Dâvûd, Cihâd:66, no:2761, 3/1201-1202; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:9/211; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/151)*

Bâzı ulemâ bu âyet-i kerîmede eman verme hükmünün, eman isteyenin **Allâh**'ın kelâmını dinlemesine bağlanmasından yola çıkarak, başka bir gâyeyle eman isteyene böyle bir güvence verilemeyeceği görüşüne zâhib olmuşsa da, **Âlûsî** *(Rahimehullâh)* bunu uygun görmemiştir.

Nitekim **Sa'îd ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; müşriklerden bir adam **Ali ibni Ebî Tâlib** *(Radıyallâhu Anh)*a gelerek: "İçimizden biri bu süre dolduktan sonra **Allâh**'ın kelâmını dinlemek için yâhut başka bir ihtiyâcını görmek üzere **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelse hemen öldürülecek mi?" diye sorduğunda **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*:

Âyet: 6

«لَا! لِأَنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: ﴿وَإِنْ اَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَاَجِرْهُ﴾»

"Hayır! Çünkü Allâh-u Te'âlâ: 'Müşriklerden biri senden eman dilerse ona emân ver' buyurmuştur" *(Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/13; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/53)* diye cevap verdi ki burada geçen "İhtiyaç" tâbiri dînî olsun, dünyevî olsun genel mânâda bütün hâcetleri içine alan umûmî bir ifâdedir.

Bundan dolayı ulemâ: "Ticâret, risâlet (elçilik), barış imzalamak yâhut cizye getirmek gibi nedenlerle dârülharpten dârulislâma gelip devlet reisinden veyâ vekîlinden eman (güvence) talep eden kişiye İslâm yurdunda gezip dolaştığı sürece eman verilir ve bu müste'men (İslâm devleti tarafından kendisine güvence verilen kâfir) kişiye eziyet olunamaz, kendisine dokunulmaz.

Fakat o, İslâm yurdunda bir sene ikâmet ettirilmez, dört ay kadar ikâmet etmesine müsaade verilmesi câiz olur. Daha sonra memleketine dönmesi için kendisine imkân sağlanır, dört aydan fazla, bir seneden eksik olan müddetler hakkında ise ulemânın farklı kavilleri vardır. Fakat devlet reisinin reyine bırakılma fetvâsı daha uygun görülmüştür" demişlerdir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile bu âyet-i kerîme **Hasen-i Basrî** *(Radıyallâhu Anh)*ın kavline göre muhkemdir, yâni İslâm yönetimi şu anda da eman isteyen bir müşrike eman verebilir. **Sa'îd ibni Ebî Arûbe, Süddî** ve **Dahhâk** *(Radıyallâhu Anhüm)*den gelen nakle göreyse:

﴿وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً﴾

"Nasıl onlar sizinle topluca savaşıyorlarsa, siz de (korkaklığa kapılıp kaçmadan ve birbirinizden yardım elini çekmeden) **topyekûn bir halde o müşriklerle savaşın"** *(Tevbe Sûresi:36)* âyet-i kerîmesiyle mensuhtur. Fakat **İmâm-ı Hasen**'in görüşü ahsen (daha güzel) görülmüştür.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İmâm-ı Eş'arî** *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmeden delîl çıkararak **Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatı olan kadîm kelâmın işitilebileceğine kâil olmuştur.

Şeyh Ebû Mansûr-u Mâtürîdî *(Rahimehullâh)* ise bunu kabul etmeyerek âyet-i kerîmeye: "Kişi **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmına delâlet eden elfâzı işitinceye kadar" diye mânâ vermiştir. Nitekim "Falancanın ilmini işittim" diyen kimse: "Onun ilmine delâlet eden sözleri duydum" demek istemiş olur, zîrâ ilmin hakîkatı (kişinin bilgi melekesi) işitilecek cinsten bir şey değildir.

Yine böylece "**Allâh**'ın kudretine bak" denildiğinde, bu sözden "**Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretini gösteren şu hâdiseye bak" mânâsı kastedilmiş olur. Bu konunun tafsîlâtı ilm-i kelâm kitaplarındadır.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ) **"İşte sana! Bu şu sebepledir ki, gerçekten onlar** (câhil) **bir toplumdurlar ki bilmezler"** kavl-i şerîfi: "Müşrikler İslâm'ın hakîkî mânâsını bilmeyen câhil bir toplum oldukları için hakkı anlayarak, mâzeretleri kalmayıncaya kadar kendilerine mutlaka eman verilmesi gerekir" demektir.

Bundan dolayı fıkıh âlimleri: "Dârülharbde Müslüman olan bir insan namaz, oruç gibi İslâm ahkâmını bilmezse, sonra İslâm yurduna girdiğinde onları kazâ etmesi gerekmez, bu hal üzere ölürse de azâba uğratılmaz. Ama dârülislâmda Müslüman olur da, dînin hükümlerini bilmezse onun kazâ etmesi gerekir" demişlerdir.

Şunu bil ki, kâfirler **Allâh**'ın ahkâmını bilmeyen bir kavim oldukları gibi, nefis ve sıfatları da **Allâh**'ı ve eltâfını (lütuflarını) bilmez bir gürûhturlar.

Bu yüzden **Allâh-u Te'âlâ**'ya yönelmezler, onlar ancak dünyâyı ve şehevâtını bildikleri için, sâdece ona rağbet ederler. Ama yine de **Allâh-u Te'âlâ**, kulu Kendisine ve tâatine rücû etsin (dönüş yapsın) diye fazl-u keremiyle ona mühlet vermiştir.

Rivâyet olunduğuna göre; **Benîisrâîl**'de **Allâh-u Te'âlâ**'ya yirmi sene ibâdet ettikten sonra, yirmi sene de isyân eden bir genç vardı, sonra aynaya baktığında sakalının beyazladığını görünce: "İlâhî! Sana yirmi sene itâat ettim, yirmi sene de isyân ettim, şimdi sana dönecek olsam beni kabul eder misin?" dedi. O zaman evin ardından şahsı görülmeyen bir hâtifin:

«اَحْبَبْتَنَا فَاَحْبَبْنَاكَ وَتَرَكْتَنَا فَتَرَكْنَاكَ وَعَصَيْتَنَا فَاَمْهَلْنَاكَ فَاِنْ رَجَعْتَ اِلَيْنَا قَبِلْنَاكَ.»

"Sen Bizi sevdin, Biz de seni sevdik, sen Bizi terk ettin, Biz de seni terk ettik, sen Bize isyân ettin ama Biz sana mühlet verdik, eğer şimdi Bize dönecek olursan hemen seni kabul ederiz" dediğini işitti.

Bir kula gereken şey, tevbe ve istiğfâra koşmasıdır, özellikle de bunu gençken yapmasıdır. Zîrâ gencin tevbesi yaşlının tevbesinden daha güzeldir. Genç günah işlemeye gücü ve isteği varken şehvetini terk etmiştir, ihtiyar kimsenin ise şehveti zayıfladığı için, isteği azalmıştır. Bu yüzden ikisi bir olmazlar.

Âyet: 6

Sâ'dî Şîrâzî *(Kuddise sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

قَحْبَهٔ پِیرْ اَزْ نَا بَکَارِی چَه کُنَدْ کِه تَوْبَه نَکُنَدْ وَ شِحْنَهٔ مَعْزُولْ اَزْ مَرْدُمْ آزَارِی؟

"Yaşlı fâhişe zinâdan tevbe etmesin de ne yapsın?
(Zîrâ kimse yüzüne bakmadığı için mecbûren zinâya tevbe edecektir. Tevbe etmezse de onun zinâsı ânî ölüme sebebiyet verir.)

Azledilmiş subaşı (zabıta, bekçi) **halkı incitmekten tevbe etmesin de ne yapsın?** (Yâni, artık halka eziyet etmeye kādir değildir, zîrâ görevinden alınmıştır, bu yüzden de zâten tevbe etmesi zarûrîdir)."

جِوَانِ گُوشَه نَشِینْ شِیرْ مَرْدِ رَاهِ خُدَاسْتْ کِه پِیرِ خُودْ نَتَوَانَدْ زِ گُوشَه اِی بَرْ خَاسْتْ

"(Hevâ ve hevesi terk ederek) **bir köşede uzlete çekilip oturmayı tercih eden genç, Allâh yolunun arslan eridir.**
Zîrâ yaşlılığında bir köşeden kalkmaya zâten gücü yetmeyecek!"

(Sâ'dî Şîrâzî, Gülistân, bab: 8 ; Sûdî Efendi –kenarında- Şem'î Efendi, Şerh-i Gülistân: 508)

شَیْخٌ کَبِیرٌ لَهُ ذُنُوبٌ تَعْجِزُ عَنْ حَمْلِهَا الْمَطَایَا
قَدْ بَیَّضَتْ شَعْرَهُ اللَّیَالِی وَ سَوَّدَتْ قَلْبَهُ الْخَطَایَا

"Bir pîr-i fânî ki, onun çok günahları var,
Onları taşımaktan merkebler bile âciz kalıyor.

Geceler saçlarını bembeyaz etmiş,
Hatâlar da kalbini simsiyah etmiş."

Ey o kimse ki, yıllar art arda üzerinden gelip geçiyor, hatâlar denizinde boğulmuş vaziyette şaşkın şaşkın bakıp duruyor!

Ey o kimse ki, âyetleri ve ibretleri yıllar yılı, aylar boyu art arda görüyor, âyetleri ve sûreleri duyuyor ama duyduklarından da, gördüğü büyük işlerden de faydalanamıyor!

Kitâb-ı Mestûr (Levh-i Mahfûz)da kendisi hakkında şekā sebkat eden (bedbahtlık karârı geçen) bir kimse hakkında ne çâre düşünülebilir?!

Şu bir gerçek ki, gözler kör olmaz (olsa da zarar olmaz), lâkin göğüslerdeki kalpler kör olur.

Allâh kime nur vermediyse artık onun için nur yoktur.

Ey **Allâh**! Sen bizi güzel hitaplarından lezzet alanlardan, yüce Cenâbına kurbiyetle mesut olanlardan, sıfatlarınla ilgili âyetleri bilmekle mevsûf olanlardan ve Zâtınla ilgili sırlara vâsıl olanlardan eyle. Hiç şüphesiz ki **Feyyâz** (istediğine istediği kadar bolca feyiz veren) Sen'sin ancak Sen!

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeye şöyle bir işârî mânâ verilmiştir:

"Ey Ârif kişi! Müslümanların avâmından sizinle birlikte hakîkat beldelerine girmemiş olan bir kişi senden destur ister de, **Allâh** dostlarının ilimlerinden bir şey duymak murâd ederse, onların ilimlerinden ve sırlarından bir şeyler işitinceye kadar ona müsaade ver. Belki de bu onun, **Allâh** dostlarının tarîkatine girmesine sebep olur.

Dervişlerin kendilerine gelen avâm insanları kovmaları yakışık almaz. Bilakis onlara lütufkâr davranmaları ve hallerine yakışan bâzı ilimleri onlara duyurmaları gerekir.

Zîrâ avâmın havâsa âit konularda bir ilmi yoktur. Eğer seçkin kullar kendi husûsî ilimlerine avâm nâsı muttalî kılarlarsa, o sıradan insanlar hakkında **Allâh-u Te'âlâ** tarafından da ezelde bir husûsiyet karârı yâni özel kullardan olacaklarına dâir bir kader sebkat etmişse onlar da havâs ile birlikte tarîkate dâhil olurlar.

Meşâyıhımızın şeyhi **Ali Cemel** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Husûsî kulların avâm insanların memleketine ancak onlardan birinin civârında girmesi uygun düşer. Yoksa o şehir onu reddeder.

Umûmî kulların da husûsî velîlerin bilâdına ancak onlardan birinin emânı altında girmesi lâyık olur, yoksa onların memleketi avâm insanları reddeder. Zîrâ şehirler anneler gibidirler, kendi evlâdı olmayanlara karşı yabancılık ve kıskançlık gösterirler."

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ رَسُولِهٖٓ
اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ فَمَا اسْتَقَامُوا
لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧﴾ كَيْفَ
وَاِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ اِلًّا وَّلَا ذِمَّةً ۭ
يُرْضُونَكُمْ بِاَفْوَاهِهِمْ وَتَاْبٰى قُلُوبُهُمْ ۚ وَاَكْثَرُهُمْ
فَاسِقُونَ ۚ ﴿٨﴾ اِشْتَرَوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا عَنْ
سَبِيلِهٖ ۭ اِنَّهُمْ سَاۗءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩﴾ لَا يَرْقُبُونَ فِي
مُؤْمِنٍ اِلًّا وَّلَا ذِمَّةً ۭ وَاُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ﴿١٠﴾ فَاِنْ
تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَاِخْوَانُكُمْ
فِي الدِّيْنِ ۭ وَنُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُونَ ﴿١١﴾ وَاِنْ
نَّكَثُوٓا اَيْمَانَهُمْ مِّنْۢ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِيْنِكُمْ
فَقَاتِلُوٓا اَىِٕمَّةَ الْكُفْرِ ۙ اِنَّهُمْ لَآ اَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ
يَنْتَهُونَ ﴿١٢﴾ اَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَّكَثُوٓا اَيْمَانَهُمْ
وَهَمُّوْا بِاِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَءُوْكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ ۭ
اَتَخْشَوْنَهُمْ ۚ فَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشَوْهُ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

Âyet: 7

﴿ كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (7)

(كَيْفَ يَكُونُ) **Nasıl olur,** kim için? (لِلْمُشْرِكِينَ) **müşrikler için,** ne? (عَهْدٌ) **bir ahit,** kim katında? (عِنْدَ اللهِ) **Allâh katında,** daha? (وَعِنْدَ رَسُولِهِ) **Rasûlü nezdinde,** (إِلَّا الَّذِينَ) **Ancak o kimseler ki,** (عَاهَدْتُمْ) **antlaşma yaptınız,** nerede? (عِنْدَ الْمَسْجِدِ) **Mescid'in yanında,** öyle mescit ki, (اَلْحَرَامِ) **Haram olan,** yâni Mescid-i Harâm'ın yanında, (فَمَا اسْتَقَامُوا) **artık onlar doğru davrandıkları sürece,** kime? (لَكُمْ) **size,** (فَاسْتَقِيمُوا) **siz de doğru davranın,** kime? (لَهُمْ) **onlara,** (إِنَّ اللهَ) **şüphesiz ki Allâh,** (يُحِبُّ) **sever,** kimi? (اَلْمُتَّقِينَ) **müttakî kimseleri.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (ahde vefâsızlık ve gadr-ü hıyânet, sürekli huyları hâline gelmiş olan) **müşrikler için Allâh katında ve Rasûlü nezdinde bir ahd**(e vefânın gerekliliği sizin tarafınızdan) **nasıl** (düşünme konusu) **olabilir?**

Ancak kendileriyle Mescid-i Harâm yanında antlaşmış olduklarınız müstesnâ! Artık onlar size karşı (ahde vefâlılık göstererek) **doğru** (düzgün) **oldukları sürece, siz de onlara doğru davranın. Şüphesiz ki Allâh** (söz bozmaktan sakınan) **o müttakî kimseleri sever** (ve onların bu vefâlı davranışına rızâ gösterir)**."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bu sûre-i celîlenin bidâyetinden buraya kadar Kendisinin ve Rasûlünün müşriklere verdikleri güvenceden berî olduklarını ve bu berâetin getirdiği bâzı ahkâmı beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede buna sebep olan hikmetin müşriklerin söz bozmaları olduğunu açıklamıştır.

"Semerkandî, Sa'lebî, Beğavî, İbni Kesîr, Hâzin ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmenin bidâyetinde bulunan istifhâm, teaccüb için olup mânâsı cahd ve inkârdır ki böylece **Allâh**'a ortak koşanlarla yapılan hiçbir sözleşmenin haddi zâtında **Allâh** ve **Rasûlü** nezdinde muteber olmadığı, dolayısıyla onların haklarına riâyet etmenin ve kendilerine güvence verilmesinin söz konusu olmayacağı belirtilmiştir.

Âyet: 7

Ancak daha sonra: (إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) **"Ancak kendileriyle Mescid-i Harâm yanında antlaşmış olduklarınız müstesnâ"** buyrularak, kendileriyle daha önce sözleşme yapılmış olanlar bu hükümden istisnâ edilmiş ve sonrasında: (فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ) **"Artık onlar size karşı** (ahde vefâlılık göstererek) **doğru** (düzgün) **oldukları sürece, siz de onlara doğru davranın"** buyrularak sözleşmeye riâyet edenlerin haklarının gözetilmesi emredilmiştir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile aralarında muâhede bulunanların kimler olduğu hakkında birkaç kavil bulunmaktadır; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre bunlar Kureyş kabîlesidir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/248)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*a göre bunlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Hudeybiye** günü kendileriyle musâlaha yaptığı **Mekke**lilerdir. *(İbni Ebî Hâtim:6/1757; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/49)*

Allâh-u Te'âlâ bunlar hakkında:

﴿هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ﴾

"Ancak onlardır o kimseler ki; (Allâh'ın dînini) **inkâr etmişlerdir ve** (özel kesim) **yerleri** (olan Mina bölgesi)**ne ulaşmaktan engellenmiş olan kurbanlıklarla birlikte sizi Mescid-i Harâm**(ı tavaf yapmak)**dan men etmişlerdir** (bu yüzden de her türlü azâbı hak etmişlerdir)**."** *(Fetih Sûresi:25)* buyurmuştur.

Allâh-u Te'âlâ Rasûlü'ne onların durumu hakkında bekleme yolunu tâkip etmesini, sözlerinde dururlarsa kendisinin de onlara vefâlı olmasını emretmiştir.

Fakat onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile on seneliğine barış imzalamışken, hicretin altıncı senesi zilkâde ayında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in antlaşmalıları olan **Huzâ'a** kabîlesine karşı **Bekroğulları**'na yardım edip Harem'de onlarla savaşarak sözleşmeyi bozmuşlardır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de sekizinci sene ramazan ayında onların üzerine giderek **Mekke**'yi fethetmiş, daha sonra onlara dört ay mühlet vererek ya Müslüman olmaları ya da diledikleri herhangi bir beldeye taşınmaları gerektiğini açıklamıştır. Ele geçirildikten sonra Müslüman olan iki bine yakın kişiyi ise serbest bırakmıştır ki bunlar **"Tulekâ"** diye adlandırılmışlardır.

Küfrü üzere ısrâr edip **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den kaçan **Safvân ibni Ümeyye** ve **'Ikrime ibni Ebî Cehl** gibi bâzı kimselere de eman göndererek istedikleri yerde dört ay dolaşma serbestliği vermiş, sonra **Allâh-u Te'âlâ** onları da İslâm'a hidâyet buyurmuştur. Bütün takdirlerinden ve fiillerinden dolayı hamde lâyık olan ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır.

Süddî, **Kelbî**, ve **İbni İshâk** *(Rahimehümullâh)*dan nakledilen bir kavle göre ise bunlar **Bekr** kabîlelerinden olan **Benû Huzeyme**, **Benû Müdlic**, **Benû Damura** ve **Benüddi'l** aşîretleridir.

Hudeybiye günü bunlar da Kureyş'in sözleşmesine dâhil olmuşken bu sözleşmeyi ancak **Kureyş** ile **Benüddi'l** bozmuştur. İşte bu âyet-i kerîmede, söz bozmamış olan diğer kabîlelere karşı ahdin tamamlanması emredilmiştir.

Bu görüş doğruya en yakın olandır, zîrâ bu âyet-i kerîmeler **Kureyş**'in söz bozmasından, hattâ **Mekke** fethinden sonra nâzil olmuştur. Dolayısıyla geçmiş bir hâdise hakkında: **"Artık onlar size karşı** (ahde vefâlılık göstererek) **doğru** (düzgün) **oldukları sürece, siz de onlara doğru davranın"** buyrulmasının bir mânâsı yoktur. Bu îtibarla âyet-i kerîme:

﴿اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ اَحَدًا فَأَتِمُّوا اِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ اِلٰى مُدَّتِهِمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ﴾

"Ancak o müşrik kimseler ki kendileriyle antlaşma yaptınız, sonra onlar size hiçbir şeyi eksik bırakmadılar yâni **Kureyş**'in yaptığı gibi sözleşme şartlarını bozmadılar **ve Kureyş, Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in antlaşmalıları olan **Huzâ'a**'ya karşı **Bekroğulları**'na arka çıktığı gibi onlar sizin düşmanlarınızdan **hiçbir kimseye sizin aleyhinizde arka çıkmadılar; işte onlara, müddetler**inin bitim**ine kadar ahitlerini tamamlayın** ve kendilerini söz bozanlarla bir tutmayın**!"** *(Tevbe Sûresi:4)* âyet-i kerîmesinde bahsedilen kimseleri anlatmaktadır.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ) **"Şüphesiz ki Allâh o müttakî kimseleri sever"** kavl-i şerîfi: "**Allâh** söz bozmaktan sakınan kimseleri sever ve onların bu vefâlı davranışına rızâ gösterir" mânâsına gelmekte olup sözleşmeliler hakkında hüküm verirken aceleci davranmayıp, onların ne yapacağını beklemenin takvâ sâhiplerinin amellerinden olduğuna dikkat çekmektedir.

Âyet: 7

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmenin sonunda geçen: **"Şüphesiz Allâh takvâ sâhiplerini sever"** kavl-i şerîfi müşriklere karşı da olsa sözde durma emrinin illetini beyân etmekte ve sözleşmelere riâyetin takvânın levâzımından olduğuna işâret etmektedir.

Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لِكُلِّ غَادِرٍ لِوَاءٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرْفَعُ لَهُ بِقَدَرِ غَدْرِهِ، أَلَا وَلَا غَادِرَ أَعْظَمُ غَدْرًا مِنْ أَمِيرِ عَامَّةٍ.»

"Her aldatan için kıyâmet günü yaptığı aldatma miktârınca (yüksek bir) **sancak kaldırıla**(rak o kişi teşhir edilmek sûretiyle rezîl-ü rüsvay kılına)**caktır.**

Âgâh olun ki, umûmî halkı yöneten emîrin yaptığı aldatmadan daha büyük bir gadr olamaz" buyurmuştur. *(Müslim, Cihâd:4, no:1738/16, 3/1361; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/52; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:11427, 18/21; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/390)*

"Şihâb Şerhi"nde zikredildiğine göre; burada geçen sancaktan maksat teşhirdir, yâni gaddâr (söz bozan ve aldatan) kimseler kıyâmet günü yaptıkları aldatma kadar rüsvây edileceklerdir.

Hazret-i Mevlânâ Hüdâvendigâr *(Kaddesallâhu Sirrahü'l-Ğaffâr)* **"Mesnevî"**de şöyle demiştir:

سُوی لُطْف بی وَفَایَانْ هِینْ مَرُو کَآن پُل وِیرَانْ بُوَدْ نِیکُو شِنُوْ

"Vefâsızların lütuflarına (kanıp da) **sakın** (onların yanına) **gitme, Zîrâ o** (vefâsızların lütfu) **harap köprüdür iyi dinle** (bu sözü ve kabûl et)**."**

(Mesnevî-i Mânevî:2/2842)

نَقْضِ مِیثَاق و عُهُودْ اَزْ اَحْمَقِیسْتْ حِفْظِ اَیْمَان و وَفَا کَارِ تَقِیسْتْ

"Andı ve ahitleri bozmak ahmaklıktandır.
Yemînleri ve vefâyı muhâfaza etmek ise takvâ sâhibinin işidir."

(Mesnevî-i Mânevî:2/2875)

﴿ كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَى قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (8)

(كَيْفَ) **Nasıl** (müşriklerin sözleşmesine riâyet edilsin ki), (وَاِنْ يَظْهَرُوا) **eğer gâlip gelseler,** kim üzerine? (عَلَيْكُمْ) **sizin üzerinize,** (لَا يَرْقُبُوا) **gözetmezler,** kim hakkında? (فِيكُمْ) **sizin hakkınızda,** neyi? (اِلًّا) **bir akrabâlığı,** daha? (وَلَا ذِمَّةً) **ne de bir zimmeti,** (يُرْضُونَ) **râzı ederler,** kimi? (كُمْ) **sizi,** ne ile? (بِاَفْوَاهِهِمْ) **ağızlarıyla,** (وَتَاْبَى) **hâlbuki çekinmektedir,** ne? (قُلُوبُهُمْ) **onların kalpleri,** (وَاَكْثَرُهُمْ) **onların ekserîsi,** kimlerdir? (فَاسِقُونَ) **fâsık kimselerdir."**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Hâlâ siz) **nasıl** (onların antlaşmalarına riâyeti kendinize gerekli görebiliyorsunuz)**?! Oysa onlar size karşı gâlip gelseler, hakkınızda ne bir akrabâlık** (hakkı)**, ne de bir** (antlaşmanın sağladığı güvence ve) **zimmet gözetmezler!** (Bu müşrikler yeminlerine bağlı kalacaklarına dâir) **ağızları**-(ndan çıkan sözler) **ile sizi râzı ederler. Hâlbuki kalpleri** (sözlerinde durmaktan) **çekinmektedir. Zâten onların birçoğu** (söz bozmaktan çekinmeyen şahsiyetsiz ve inançsız birtakım) **fâsık kimselerdir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müşriklerin hiçbir ahdinin (sözleşmesinin) **Allâh** ve **Rasûlü** katında mûteber olmadığını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede onların sözlerinde sebât etmelerinin çok uzak bir hal olduğunu açıklamıştır.

"Sa'lebî, Beğavî, Hâzin, İbni Kesîr, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen: (لَا يَرْقُبُوا) fiiline **Ahfeş, Dahhâk** ve **Kutrub** *(Rahimehümullâh)*: "Kâfirler size gâlip gelirlerse korumazlar ve gözetmezler" mânâsı vermişlerdir.

Âyet-i kerîmede geçen (اِلًّا) kelimesi **İbni Abbâs** ve **Dahhâk** *(Radıyallâhu Anhüm)*e göre "Karâbet (akrabâlık)" mânâsındadır. **Yemân** *(Rahimehullâh)*a göre: "Rahim" demektir ki bu da diğerine yakın bir mânâdır.

Âyet: 8

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu kelimeye: "Yemîn", **Süddî** *(Rahimehullâh)* ise "Ahid" mânâsı vermişlerdir ki bir sonra gelen "Zimmet" kelimesi de ahitle aynı mânâdadır.

Bir kavle göre ise "Zimmet", ihmâl edilmesi kınanma gerektiren bir hak anlamındadır. Hak olan görüş, aralarında bir fark olduğudur. Bütün bu kavillere göre mânâ: "Müşrikler hiçbir mümin hakkında ne bir akrabâlığa, ne bir sözleşmeye, ne de bir güvenceye riâyet etmezler" demektir.

Mücâhid, 'Ikrime ve **Ebû Miclez** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün kavline göre ise bu lafızdan **Allâh-u Azze ve Celle** kastedilmektedir.

Nitekim **Ubeyd ibni Umeyr** *(Radıyallâhu Anh)* **"Cibrîl"** kelimesini (جِبْرِ إِلٌ) diye okumuştur ki **Cibrîl, İsrâfîl** ve **Mîkâîl** kelimelerinin sonundaki 'Îl' kelimesi de **"Allâh"** mânâsındadır.

Yine böylece **'Ikrime** *(Radıyallâhu Anh)*ın kıraatinde bu kelime (إِيلًا) diye okunmuştur ki bu lafzın da **"Allâh"** mânâsında olduğu âşikârdır.

Eserde vârid olduğunda göre; **Müseylemetü'l-kezzâb**'ın kavminden birtakımları **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanına geldiklerinde o onlardan **Müseyleme**'nin kitabını kendisine okumalarını isteyince onlar bir şeyler okudular. Bunun üzerine **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*:

«إِنَّ هٰذَا الْكَلَامَ لَمْ يَخْرُجْ مِنْ إِلٍّ.»

"Bu kelâm asla İll'den sâdır olmadı" *(Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/15; Beğavî, Me'âlimü-'t-Tenzîl:3/12; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/87; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/56)* buyurdu ve bu kelâmında geçen **"İll"** lafzıyla **Allâh-u Te'âlâ**'yı kastetti.

Fakat zâhir olan görüş şudur ki bu kelime Arapça değildir, zîrâ Arap kelâmında ilâh mânâsında böyle bir lafız işitilmemiştir. Bu nedenle bâzıları bu kelimenin **İbrânîce** olduğunu söylemişlerdir. Zâten (إِيلًا) kıraati de bunu teyid etmektedir. Zîrâ (إِيلًا) **İbrânîce**'de **"Allâh"** mânâsındadır.

"İll" lafzının **"Allâh"** mânâsıyla tefsir edilmesi durumunda mânâ: "Müşrikler hiçbir mümin hakkında **Allâh**'ın yüce hakkını gözetmezler" demek olur.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَى قُلُوبُهُمْ) **"(Bu müşrikler yeminlerine bağlı kalacaklarına dâir) ağızları(ndan çıkan sözler) ile sizi râzı ederler.**

Hâlbuki kalpleri (sözlerinde durmaktan) **çekinmektedir"** kavl-i şerîfi, bu müşriklerin celî ve hafî (açık ve gizli) bütün işlerinin gerçek yüzünü açığa çıkarma mâhiyetinde nâzil olmuştur ki böylece **Allâh-u Te'âlâ** onların sözleriyle kalplerinin hiçbir zaman birbirine uymadığını beyân etmiştir.

Bu cümle-i celîleden anlaşıldığı üzere müşrikler sâdece güçlü oldukları zaman söz bozmazlar, acziyet hâlinde de onların vefâ ile alâkaları yoktur. Onlar dâimâ müminlere sözlerinde duracaklarına dâir yaldızlı sözler sarf ederler, yalan yeminlerle de sözlerini tekid ederler, müminler ise:

«اَلْمُؤْمِنُ غِرٌّ كَرِيمٌ إِذَا قَالَ صَدَقَ، وَإِذَا قِيلَ لَهُ صَدَّقَ.»

"Mümin iyi huylu, çok aldanan biridir. Konuştuğu zaman doğru söyler, kendisine bir şey denildiği zaman doğrular" kavli mûcebince onlara kanarlar. Fakat müşriklerin sözlerinin hilâfı meydana gelince onlar yalan mâzeretler ortaya koyarlar.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَاَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ) **"Zâten onların birçoğu** (söz bozmaktan çekinmeyen şahsiyetsiz ve inançsız birtakım) **fâsık kimselerdir"** kavl-i şerîfinin îzâhı hakkında tefsirlerde şu konular mezkûrdur:

Eğer burada: "Zâten bu sıfatların sâhipleri kâfirlerdir, kâfirlik ise fâsıklıktan daha habîs ve kabîhtir. Hal böyleyken onların zem mahallinde fısk ile vasıflanmaları ne anlama gelmektedir? Ayrıca kâfirlerin tamâmı fâsık iken burada **'Onların ekserisi fâsıklardır'** buyrulmasının hikmeti nedir?" denilecek olursa buna şöyle cevap verilmiştir:

"Kâfir bir kimse bâzı kere kendi dîni açısından âdil davranabilir, bâzı kâfirler ise kendi dinlerini bile uygulamayan kötü huylu kimselerdir. Bu âyet-i kerîmede onların fâsıklıkla vasıflanmaları, onların kendi dinlerine de riâyet etmediklerini beyân ettiğinden bu tâbir zem bâbında daha mübâleğalı olmuştur. Ekseriyetin fısk ile vasıflanması ise, içlerinde sözünde duran bir azınlık bulunması îtibârıyladır."

"İbni Acîbe Tefsiri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile, havâssın avâm kişilerin sevgisine güvenmeleri ve onlardan duydukları sözlere aldanmaları uygun olmaz. Çünkü onların sevgileri üzere (eğreti) olduğu için beklentilerinin hilâfına bir şey gördükleri zaman hemen söz bozup yüz çevirirler. **Allâh**'ı bilen ârif kişilerin böylelerine ihtiyâcı olmaz.

Âyet: 8

İşte **Ali** *(Kerramellâhu Te'âlâ Vechehû)* **Efendimiz** bu mânâda şu şiiri inşâd etmiştir:

مَا الْفَخْرُ إِلَّا لِأَهْلِ الْعِلْمِ إِنَّهُمْ عَلَى الْهُدَى لِمَنِ اسْتَهْدَى أَدِلَّاءُ

وَقَدْرُ كُلِّ امْرِئٍ مَا كَانَ يُحْسِنُهُ وَالْجَاهِلُونَ لِأَهْلِ الْعِلْمِ أَعْدَاءُ

"İftihar ancak ilim ehline yakışır, çünkü onlar,
Hidâyet arayanların hidâyet rehberidirler.

Herkesin kıymeti güzel becerdiği şeye göredir,
Câhiller ise ilim ehline düşmandırlar."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bir insanın diliyle tatlı kelâm konuşurken içinde kin ve nefret taşıması mekr ve hîle kabîlindendir. İşte bu âyet-i kerîmede müşriklerin sözleşmeli oldukları Müslümanlara ağızlarıyla vefâ ve dostluk izhâr ederken, bir de yalan yeminlerle laflarını te'kîd ederlerken kalplerinden söz bozma gibi gaddarlıklar geçirdikleri beyân edilerek bu tür tavırlar zemmedilmiştir.

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«اَلْمَكْرُ وَالْخَدِيعَةُ وَالْخِيَانَةُ فِي النَّارِ.»

"Hîlekârlık, aldatma ve hâinlik (erbâbı) **ateştedir."** *(Hâkim, el-Müstedrek:4/607; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/390)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«اَلْيَمِينُ الْفَاجِرَةُ تَدَعُ الدِّيَارَ بَلَاقِعَ.»

"Yalan yere yapılan yemin memleketleri kurak bırakır" buyurmuştur ki, bu: "Yalan yere yemin eden kişi netîcede fakir olur, malı da, îtibârı da kaybolur" demektir. *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:10/35; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/390)*

Artık akıllı kişi küçük-büyük her meselede yemin etmeyi âdet hâline getirmemelidir. Zîrâ çok yemin eden kişi yalan yere yemin etme vartasına düşerek azâba müstahak olabilir. Eserde vârid olduğuna göre:

وَرَدَ: «اَنَّ الْبَيَّاعَ الْحَلَّافَ اِذَا كَانَ كَاذِباً فِى يَمِينِهِ يَكُونُ ثَمَنُ مَا بَاعَهُ اَشَدَّحُرْمَةً مِنْ لَحْمِ الْخِنْزِيرِ.»

"Çok yemin eden bir satıcı yalan yere yemin ederek bir şey satarsa, sattığı şeyden kazandığı para domuz etinden daha fazla haram olur." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/390-391)*

Âyet-i kerîmenin sonunda müşriklerin ekserîsinin fâsık olduğu beyân edilerek, bâzı müşriklerin aldatma ve iffetsizlik gibi haklarında insanları kötü konuşturacak birtakım fenâlıklardan uzak durduklarına işâret edilmiştir.

"Rûhu'l-beyân" sâhibinin şeyhi **Osman Fazlı Efendi** *(Kuddise Sirruhû)*nun huzûrunda bâzı zimmî (İslâm vatanında devlet güvencesi altında yaşayan kâfir)lerin (kötü ahlaktan sakınan) şahsiyetli kimseler olduğu konu edilince: "Bu hal ezelî saâdetin (haklarında ezelde iyi karar geçtiğinin) eserlerindendir ki, bu tavrın onları îman ve tevhîde sevk etmesi, böylece âkibetlerinin necât ve felâh bulması umulur" demiştir.

"Mesnevî"de şöyle denilmiştir:

"Görmedim ben bu çaba ve talep dünyâsında,
Aslâ iyi huydan daha iyi bir ehliyet (ve kābiliyet)**."** *(Mesnevî-i Mânevî:2/810)*

Tasavvuf yolunun hemen tamâmı güzel ahlaktan ibârettir. Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «حُسْنُ الْخُلُقِ نِصْفُ الدِّينِ.»

"Güzel ahlâk dînin yarısıdır" *(Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:2712, 2/140; Münâvî, Feyzu'l- Kadîr, no:3718, 3/509; Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/756-757)* hadîs-i şerîfi ile **Ammâr ibni Yâsir** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «حُسْنُ الْخُلُقِ خُلُقُ اللهِ الْاَعْظَمُ.»

"Güzel ahlâk Allâh'ın (kulları için ayırdığı yüz on yedi) **ahlâkının en büyüğüdür"** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:8579; Münâvî, Feyzu'l- Kadîr no:3717, 3/508; Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/756-757)* hadîs-i şerîfi buna delâlet ve şehâdet eder.

Âyet: 8

Diğer bir beyitte şöyle buyrulmuştur:

دَرْ پِی خُو بَاش و بَا خُوشْ خُو نَشِينْ خُو پَذِيرِئ رُوْغَنِ گُل رَا بَبِينْ

"(Güzel ahlâk ve iyi) huyun (tahsîli) **peşine düş ve güzel huylularla otur** (kalk), **Gül yağının huy kabullüğüne bak** (nasıl da o güzel gül kokusunu gülden almış)."

(Mesnevî-i Mânevî:6/3007)

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«اَللّٰهُمَّ حَسَّنْتَ خَلْقِي فَحَسِّنْ خُلُقِي.»

"Ey Allâh! Şeklimi güzel yaptın, ahlâkımı da güzel yap" *(İbni Hibbân, no: 959, 3/239)* duâsı da buna delâlet etmektedir.

پَسْ بَدَانْ كِه صُورَتِ خُوب وُنِكُو بَا خِصَالِ بَدْ نَيَرْزَدْ يَكْ تَسُو

وَرْ بُوَدْ صُورَتْ حَقِير و نَا پَذِيرْ چُونْ بُوَدْ خُلْقَشْ نِكُو دَرْ پَاشْ مِيرْ

"Artık bundan sonra bil ki, iyi ve güzel yüz,
Kötü huyla bir araya gelirse kalp (sahte) **akçeye bile değmez.**

(Aksi olarak) **şâyet sûreti çirkin ve beğenilmeyecek olur,**
Fakat ahlâkı iyi olursa (işte öylesinin) **ayağının dibinde can**(ını bile) **ver** (onun yoluna kurbân ol)." *(Mesnevî-i Mânevî:2/1018-1019)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Muâz ibni Cebel** *(Radıyallâhu Anh)*ı **Yemen**'e gönderirken refâkatinde bir milden daha fazla bir mesâfe yürüyerek ona güzel ahlâkı cemeden şu tavsiyelerde bulunmuştur:

عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ مَشٰى أَكْثَرَ مِنْ مِيلٍ يُوصِيهِ قَالَ: «يَا مُعَاذُ! أُوصِيكَ بِتَقْوَى اللهِ الْعَظِيمِ، وَصِدْقِ الْحَدِيثِ، وَأَدَاءِ الْاَمَانَةِ، وَتَرْكِ الْخِيَانَةِ، وَحِفْظِ الْجَارِ، وَخَفْضِ الْجَنَاحِ، وَلِينِ الْكَلَامِ، وَرَحْمَةِ الْيَتِيمِ، وَالتَّفَقُّهِ فِي الْقُرْاٰنِ-وَفِي لَفْظٍ: فِي الدِّينِ- وَالْجَزَعِ مِنَ الْحِسَابِ، وَحُبِّ الْاٰخِرَةِ، يَا مُعَاذُ! لَا تُفْسِدَنَّ أَرْضًا، وَلَا تَشْتُمْ مُسْلِمًا، وَلَا تُصَدِّقْ كَاذِبًا، وَلَا تُكَذِّبْ صَادِقًا، وَلَا تَعْصِ إِمَامًا عَادِلًا، يَا مُعَاذُ! أُوصِيكَ بِذِكْرِ اللهِ عِنْدَ كُلِّ حَجَرٍ وَشَجَرٍ، وَأَنْ تُحْدِثَ لِكُلِّ ذَنْبٍ تَوْبَةً اَلسِّرِّ بِالسِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ بِالْعَلَانِيَةِ.»

"Ey Mu'âz! Ben sana O çok Büyük olan Allâh'tan sakınmayı, doğru konuşmayı, emâneti teslîm etmeyi, hâinliği bırakmayı, komşu hakkını korumayı, (ana-babaya ve insanlara karşı tevâzûlu olup) **yumuşak konuşmayı, yetime acımayı, Kur'ân hakkında ince ilim sâhibi olmayı, hesaptan korku ve dehşet içinde olmayı ve âhireti sevmeyi tavsiye ediyorum.**

Ey Mu'âz! Sakın bir toprağı boz(up da kullanılmaz hâle getirmeye çalış)**ma, bir Müslüman'a sövme, yalancıyı doğru çıkarma, doğruyu yalancı çıkarma, adâletli bir devlet reîsine karşı gelme.**

Ey Mu'âz! Ben sana her ağacın ve taşın yanında Allâh'ı zikretmeni ve gizli olan için gizli, açık olan için de açık olmak üzere her günah için yeni bir tevbe yapmanı vasiyet ediyorum." *(Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:30291, 10/594; İbnü'l Arrâk:2/341; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:8481, 5/376; Rûhu'l-beyân:3/391)*

Şunu bil ki, nefis süfliyyattan (düşük şeylerden) yaratıldığı için, onun şehvetlerine ve lezzetlerine, ğadr-u cefâya, nifâk ve riyâya meyilli olmak onun cibilliyetine konulduğu için, **Allâh-u Te'âlâ** mîsak (Kālû Belâ) günü ondan sadâkat ve ihlâs sözü aldığı halde, o hayatta olduğu sürece kötü sıfatlarını korur.

Bu yüzden dünyevî yâhut uhrevî bir takım maksatlara karşı tamâhkârlık şâibesinden arınmış olarak hâlis bir ibâdet yapabilmek nefis için mümkün olmaz.

Ama cemâl ve celâl sıfatlarının tecellîlerinden kalp aynasına yansıyan nurlarla nurlanırsa, o zaman mahlûk olan evsâfını terk edip **Hâlık Te'âlâ**'nın nurlarıyla bâkî kalır.

İşte böyle bir nefsi **Allâh-u Te'âlâ** dünyâ hayâtında da, âhirette de kavl-i sâbit olan tevhîd kelîmesi ile sâbit kılar da, artık o nefis söz bozmaktan kurtulur. Büyüklerden biri şöyle demiştir:

اِلْزَمِ الصِّدْقَ وَالتُّقٰى وَاتْرُكِ الْعُجُبَ وَالرِّيَا
وَاغْلِبِ النَّفْسَ وَالْهَوٰى تُرْزَقِ السُّؤْلَ وَالْمُنٰى

"Doğruluktan ve takvâdan ayrılma,
Ucubü ve riyâyı (kendini beğenmeyi ve gösterişi) **terk eyle,**

Nefsine ve kötü arzusuna gâlip gel ki,
İsteğine ve arzuna nâil kılınasın."

Âyet: 8

Artık akıllı kişinin yapması gereken, nefsiyle cihâd etmesi, ahidlere ve haklara riâyet etmesi fâsıklıktan ve isyandan uzak durmasıdır. **Şiblî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle anlatmıştır:

"Bir vakit ben 'Helâlden başka bir şey yemeyeceğim' diye ahdetmiştim. Sonra sahrâlarda dolaşırken bir incir ağacı gördüm, yiyeyim diye elimi ona uzatınca o ağaç bana:

«اِحْفَظْ عَلَيْكَ عَقْدَكَ لاَ تَأْكُلْ مِنِّي فَأِنِّي لِيَهُودِيٍّ.»

'Ahdini iyi koru, benden yeme, çünkü ben bir yahûdiye âidim' diye seslendi."

İşte bu kıssada iki mesele vardır ki, birincisi ağacın konuşmasından ibâret olan kerâmetin zuhûr etmesidir, ikincisi ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın ona ahdini hatırlatmasıdır, ama bu, o zâtın **Allâh-u Te'âlâ**'yı taleb etme yolundaki ihlâsı ve irâdesindeki sadâkati sebebiyledir.

Artık her kim bu mertebeye ulaşmak istiyorsa vaktini (mânevî hâlini) muhâfaza etsin ve murâkabeye devâm etsin, zîrâ bütün matleblerin husûlü murâkabededir.

Allâh-u Te'âlâ bizi ve sizi haddi aşmaktan, yoldan çıkmaktan korusun ve **Hakk**'ın sınırlarında durup hakîkat yolunda sebât etmekle müşerref eylesin. Âmîn!

﴿ اِشْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (9)

(اِشْتَرَوْا) **Satın aldılar,** neye karşılık? (بِآيَاتِ اللهِ) **Allâh'ın âyetlerine karşılık,** neyi? (ثَمَنًا) **bir pahayı,** öyle paha ki, (قَلِيلًا) **az,** (فَصَدُّوا) **döndüler,** neden? (عَنْ سَبِيلِهِ) **O'nun yolundan,** (إِنَّهُمْ) **şüphesiz onlar,** (سَاءَ) **ne kötü oldu,** ne? (مَا) **o şey ki,** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (يَعْمَلُونَ) **yapar oldular.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Bunlar Allâh'ın âyetlerine (inanmaya) **karşılık** (canlarının isteklerini tatmin gibi basit bir menfaati ve) **az bir pahayı satın almıştırlar da, O'nun yolundan dönmüştürler**/*(insanları Allâh'ın dînine girmekten, hacca ve umreye gitmekten)* ***engellemiştirler***/**. Gerçekten de onlar, yapmakta bulunmuş oldukları o şey ne kötü olmuştur!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede kâfirlerin söz bozma, gaddarlık, akrabâlık haklarını gözetmeme, genel mânâda haklara riâyet etmeme ve dilleriyle kalplerinin uyumsuzluğu gibi birtakım kötü evsâfını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede **Allâh**'ın âyetlerini az bir menfaat karşılığında değişmeleri ve **Allâh**'ın yolundan yüz çevirmeleri gibi diğer bâzı kötü sıfatlarını açıklamıştır.

"Semerkandî, Sa'lebî, Beğavî, Hâzin ve **Mazharî"** tefsirlerinde **İmâm-ı Mücâhid** *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile sözleşmeli olan bâzı kabîlelerin **Ebû Süfyân**'ın kendilerine yemek yedirmesi netîcesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile antlaşmalarını bozduğundan bahsederek onları zemmetmektedir.

Böylece müşrikler her işte istikāmet, özellikle ahde riâyet gibi emirleri ihtivâ etmiş olan **Allâh**'ın âyetleriyle amel etmeyi az bir dünyâ menfaati mukābilinde değiştirmek sûretiyle kendi bâtıl dinlerinin hükümlerini de göz ardı ederek vasat bir kâfir olmakla yetinmeyip kâfirlerin de fâsıkları olmuşlardır.

Âyet: 9

Kelbî *(Rahimehullâh)*dan bu makamda nakledilen: "Onlar kendi kitaplarında bulunan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sıfatlarına dâir âyetleri sıradan insanlardan aldıkları birtakım hediyeler karşılığında gizlediler" şeklindeki mânâ, âyet-i kerîmenin Ehl-i Kitab'a da şâmil olan tüm kâfirler hakkında tefsir edilebileceğine yöneliktir.

Bu durumda âyet-i kerîmede geçen: **"Allâh'ın âyetleri"** tâbiri **Tevrât**'ın âyetlerine de şâmil olan "Tüm âyetler" mânâsında olur.

Âyet-i Celîlede Geçen: (فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهِ) cümle-i celîlesi iki türlü tefsir edilmiştir: (صَدَّ) fiilinin lâzım kabul edilmesine göre mânâ: "Onlar **Allâh**'ın yolundan yüz çevirdiler" demek olur.

Müteaddî îtibar edilmesine göre ise mânâ: "Onlar kendi kâfirlikleriyle kalmayıp **Allâh**'ın dînine girmek isteyen insanları da O'nun yolundan engellediler" demek olur.

Atâ *(Rahimehullâh)*dan nakledilen: "**Ebû Süfyân** insanları **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ittibâdan men etmek için kimine yemek yedirirdi, kimine bir deve verdiği bile olurdu" şeklindeki rivâyet bu mânâyı müeyyiddir.

Yine böylece **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "**Tâif** ehli **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile harp ederlerken güçlü olsunlar diye **Kureyş**'e maddî destek sağlamışlardı" demiştir ki, bu nakil de kâfirlerin İslâm'dan engelleyici yönlerini öne çıkarmaktadır.

"Rûhu'l-beyân" sâhibi **İsmâîl Hakkı Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* bu nakli yaptıktan sonra şöyle demiştir:

"Bu mesele günümüze kadar süregelmiştir. Nitekim hevâ ve zulüm ehli olan bâzı kimseler toplumun gözde insanlarından sayılan bâzı tamâhkârları ve dalkavukları misâfir edip onlara ziyâfet çekerek, pâdişâh veyâ kadı nezdinde kendileri için hak ve adâletle şâhitlik yapmalarını sağlamaktadırlar. Eşraftan geçinen o kimseler de bir ziyâfet karşılığında **Allâh**'ın âyetlerini satmaktadırlar."

Cümle-i Celîlede Geçen: (سَبِيلِهِ) kelimesinde yolun **Allâh-u Te'âlâ**'ya izâfeti ya teşrîf (şeref vermek) içindir ki buna göre mânâsı: "**Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaştıran hak din" demek olur. Ya da bilinen yol anlamında da kabul edilir ki bu durumda müşriklerin **Beyt-i Harâm**'ın yolunu kesmeleri kastedilmiş olur.

Çünkü onlar hac ve umre yapmak isteyenleri engellemişlerdir.

Nitekim:

﴿هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ﴾

"Ancak onlardır o kimseler ki; (Allâh'ın dînini) **inkâr etmişlerdir ve** (özel kesim) **yerleri** (olan Mina bölgesi)**ne ulaşmaktan engellenmiş olan kurbanlıklarla birlikte sizi Mescid-i Harâm**(ı tavaf yapmak)**dan men etmişlerdir** (bu yüzden de her türlü azâbı hak etmişlerdir)**"** *(Fetih Sûresi:25)* âyet-i kerîmesi onların yaptıkları bu şenî fiilden bahsetmektedir.

Allâh-u Te'âlâ da bu âyet-i kerîmenin sonunda:

﴿إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

"Gerçekten de onlar, yapmakta bulunmuş oldukları o şey ne kötü olmuştur" buyurarak, onların âdet hâline getirdikleri şirk, söz bozma ve insanların İslâm dinine girmelerine mâni olma gibi faaliyetlerini zemmetmiştir ki, aynı zamanda bu ifâde-i celîle onların bu yaptıklarından dolayı çok büyük azaplara çarptırılacaklarının beyânıdır.

Âyet: 10

﴿ لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (10)

(لَا يَرْقُبُونَ) **Gözetmezler,** kim hakkında? (فِي مُؤْمِنٍ) **hiçbir mümin hakkında,** neyi? (إِلًّا) **bir akrabâlığı,** daha, (وَلَا ذِمَّةً) **ne de bir antlaşmayı,** (وَأُولَئِكَ) **işte sana onlar,** (هُمُ) **ancak onlar,** kimlerdir? (الْمُعْتَدُونَ) **haddi aşanlardır."**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Onlar (sâdece sizin hakkınızda değil,) **hiçbir mümin hakkında ne bir akrabâlık, ne de bir antlaşma gözetmezler** (ve fırsat bulduklarında hemen hâinliğe yönelirler)**. İşte sana!** (Zâlimlikte ve şerlilikte) **haddi aşanların ta kendileri ancak onlardır!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müşriklerin **Allâh** yolundan insanları alıkoyduğunu beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede onların genel mânâda haddi aşan ve sınır tanımayan kimseler olduğunu açıklamıştır. **"Kurtubî Tefsîri"**nde **Nehhâs** *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; bu âyet-i kerîme bir tekrar değildir. Daha önceki âyet-i kerîme tüm müşrikler hakkındadır, bu ise özellikle Yahudiler hakkındadır.

"Beyzâvî ve **Hâzin"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme bir önce geçen âyet-i kerîmenin sonundaki: (إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) **"Gerçekten de onların yapmakta bulunmuş oldukları o şey ne kötü olmuştur"** kavl-i şerîfinin tefsîri mahiyetinde olup onların yaptığı şeylerin en kötüsünün, Müslümanlar hakkında akrabâlık ilişkilerine, aralarındaki muâhedelere ve birbirlerine verdikleri güvencelere riâyet etmemeleri olduğunu açıklamaktadır. Dolayısıyla burada bir tekrar mevzûbahis değildir.

Binâenaleyh âyet-i celîlenin mânâsı: "Müşrikler hiçbir mümin hakkında ne akrabâlık bağını, ne de aralarındaki hiçbir sözleşmeyi gözetmezler. Onlar size gâlip geldiklerinde sizi kırıp geçirirler. O halde ey müminler! Siz de onlar hakkında hiçbir hakka riâyet etmeyip üzerlerine saldırın" şeklinde tefsir edilmiştir.

Allâh-u Te'âlâ <u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda</u>: (وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ) **"Haddi aşanlar ancak onlardır"** buyurarak, müşriklerin söz bozarak helâl sınırını aşıp harama düştüklerini, zulümde ve şerlilikte de nihâî noktaya vardıklarını açıklamıştır.

﴿ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَنُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (11)

(فَإِنْ تَابُوا) **Eğer tevbe ederlerse,** daha, (وَأَقَامُوا) **hakkıyla kılarlarsa,** neyi? (اَلصَّلٰوةَ) **namazı,** daha, (وَاٰتَوُا) **verirlerse,** neyi? (اَلزَّكٰوةَ) **zekâtı,** (فَإِخْوَانُكُمْ) **artık sizin kardeşlerinizdir,** nerede? (فِي الدِّينِ) **dinde,** (وَنُفَصِّلُ) **iyice açıklıyoruz,** neyi? (اَلْاٰيَاتِ) **âyetleri,** kim için? (لِقَوْمٍ) **bir toplum için,** öyle toplum ki, (يَعْلَمُونَ) **bilirler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ama eğer (kâfirlikten vazgeçip) **tevbe ederler, o** (farz) **namaz**(lar)**ı hakkıyla kılarlar ve zekâtı verirlerse, işte** (onlar) **sizin** (soyda olmasa da,) **dinde kardeşlerinizdir. Biz bu âyetleri** (müşrikler ve zimmîler hakkında gözetilmesi gereken hükümleri) **bilmek** (isteğin)**de olan bir toplum için iyice açıklıyoruz."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bu sûre-i celîlenin beşinci âyet-i kerîmesinde tevbe edip, namaz ve zekât vazîfelerini îfâ etmeleri şartıyla müşriklerin de öldürülmekten kurtulacağını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede bu şartları yerine getirenlerin Müslümanlarla din kardeşi olacaklarını açıklamıştır ki bu âyet-i kerîme onların gönüllerini daha ziyâde hoşnut etmeye yönelik olduğu için gerinin tekrârı gibi düşünülmemelidir.

"Beğavî, Hâzin, Kurtubî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; ulemâ bu âyet-i kerîmeyi ehl-i kıblenin kanlarının haram olduğuna dâir delil kabul etmişlerdir. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Bu âyet-i kerîme ehl-i kıblenin -namaz ehlinin- kanlarını haram kıldı" demiştir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/362; İbnü Atıyye, el-Muharrarü'l-vecîz:3/11; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/121; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/)*

Bu ve benzeri âyet-i kerîmelerde namaz ve zekâtın birlikte zikredilmesinden yola çıkan **İbni Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Allâh-u Te'âlâ** namazı ve zekâtı farz kıldı ve onların arasını ayırmaktan imtinâ etti. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** zekâtsız namazı kabul etmekten kaçınmış oldu" demiştir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/362; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/121)*

Âyet: 11

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "**Allâh Ebû Bekr**'e rahmet etsin, o ne kadar ince anlayış sâhibiydi" derken **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın bu âyet-i kerîmeleri çok ince anlayarak zekât vermeyenler hakkında söylemiş olduğu:

«وَاللهِ لَا أُفَرِّقُ بَيْنَ شَيْئَيْنِ جَمَعَ اللهُ بَيْنَهُمَا.»

"Vallâhi ben Allâh'ın birlikte zikrettiği iki şey arasında ayırım gözetemem" *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:7/467; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/88)* sözündeki anlayışını kastetmiştir ki ilk başta **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* bile bu anlayışa muvaffak kılınmamıştır.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاسْتُخْلِفَ أَبُو بَكْرٍ بَعْدَهُ وَكَفَرَ مَنْ كَفَرَ مِنَ الْعَرَبِ قَالَ عُمَرُ لِأَبِي بَكْرٍ: كَيْفَ تُقَاتِلُ النَّاسَ وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ، فَمَنْ قَالَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ عَصَمَ مِنِّي مَالَهُ وَنَفْسَهُ إِلَّا بِحَقِّهِ وَحِسَابُهُ عَلَى اللهِ.» فَقَالَ: «وَاللهِ لَأُقَاتِلَنَّ مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ فَإِنَّ الزَّكَاةَ حَقُّ الْمَالِ، وَاللهِ لَوْ مَنَعُونِي عِقَالًا كَانُوا يُؤَدُّونَهُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَاتَلْتُهُمْ عَلَى مَنْعِهِ.» فَقَالَ عُمَرُ: فَوَاللهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ رَأَيْتُ اللهَ قَدْ شَرَحَ صَدْرَ أَبِي بَكْرٍ لِلْقِتَالِ فَعَرَفْتُ أَنَّهُ الْحَقُّ.»

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vefât edip ardından **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* halîfe seçilince Araplardan bir kısmı (zekâtın farziyetini inkâr ederek) kâfir oldu. O zaman **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* onlarla savaşmaya kalkınca **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* ona: "Sen bu insanlarla nasıl savaşabilirsin, oysa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"İnsanlar 'Lâilâhe illâllâh (Allâh'tan başka hiçbir ilâh yoktur)**' deyinceye kadar onlarla savaşmamla emrolundum! İşte her kim 'Lâilâhe illâllâh' derse malını ve canını benden korumuş olur, ancak** (kısas ve zekât gibi İslâm) **hakkı müstesnâ!** (Çünkü bunları zorla da olsa alırım. Âhiretteki) **hesabı ise Allâh'a âittir"** buyurmuştur" deyince **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*:

"Vallâhi namazla zekât arasında ayırım yapanlarla savaşacağım. Çünkü zekât, malın hakkıdır. Vallâhi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e verdikleri bir ipi bile bana vermeseler elbette onu vermedikleri için onlarla savaşırım" diye cevap verdi.

Bunun üzerine **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: "Vallâhi o zaman ben, **Allâh**'ın **Ebû Bekr**'in göğsünü savaş için şerh etmiş olduğunu gördüm ve onun bu karârının hak olduğunu yakînen anladım" dedi. *(Buhârî, İ'tisâm:2, no:6855, 6/2657; Müslim, İmân:8, no:20, 1/51-52; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/13-14; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/88; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/129)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى صَلَاتَنَا، وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا، وَأَكَلَ ذَبِيحَتَنَا فَذٰلِكَ الْمُسْلِمُ الَّذِي لَهُ ذِمَّةُ اللهِ، وَذِمَّةُ رَسُولِهِ، فَلَا تُخْفِرُوا اللهَ فِي ذِمَّتِهِ.»

"Kim bizim (gibi inanıp) **kıldığımız namazı kılarsa, bizim kıblemize yönelirse, bizim kestiğimizi de yerse, işte o, Allâh ve Rasûlünün kendisine zimmet** (dokunulmazlık güvencesi) **verdiği Müslüman kimsedir. Artık** (böyle bir kimseye taarruz ederek) **zimmeti husûsunda Allâh'a hâinlik etmeyin"** *(Buhârî, Kıble:1, no:384, 1/153; Müslim, Edâhî:6; Nesâî, İmân:9; Tirmizî, Salât:51; İbni Mâce, Fiten:6; Dârimî, Salât:136; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/14; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/88-89; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/129)* buyurmuştur.

Bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

وَفِي حَدِيثٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ ثَلَاثٍ فَرَّقَ اللهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ رَحْمَتِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، مَنْ قَالَ أُطِيعُ اللهَ وَلَا أُطِيعُ الرَّسُولَ وَاللهُ تَعَالٰى يَقُولُ: ﴿أَطِيعُوا اللهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾ وَمَنْ قَالَ أُقِيمُ الصَّلَاةَ وَلَا أُوتِي الزَّكَاةَ وَاللهُ تَعَالٰى يَقُولُ: ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَاٰتُوا الزَّكَاةَ﴾ وَمَنْ فَرَّقَ بَيْنَ شُكْرِ اللهِ وَشُكْرِ وَالِدَيْهِ وَاللهُ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: ﴿أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ﴾.»

"Her kim üç şeyin arasını ayırırsa Allâh da kıyâmet günü onunla rahmetinin arasını ayırır. Her kim 'Allâh'a itaat ederim, peygambere itaat etmem' derse (Allâh-u Te'âlâ onu rahmetinden mahrum eder). **Oysa Allâh-u Te'âlâ: "Allâh'a itaat edin, o Râsule de itaat edin" buyurmaktadır. Her kim 'Namaz kılarım zekât vermem' derse** (onun da durumu böylecedir). **Hâlbuki Allâh-u Te'âlâ: "Namazı hakkıyla kılın, zekâtı da verin" buyuruyor.**

Âyet: 11

Bir de Allâh'a şükretmekle, ana-babasına teşekkür etmek arasında ayırım gözeten (kişinin hâli böylecedir)**. Allâh-u Azze ve Celle: "**(Önce) **Bana şükret, sonra anne-babana** (teşekkür et)**" buyurmaktadır."** *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/121; Ebulleys es-Semerkandî, Tenbîhü'l-ğâfilîn, sh:63)*

Âyet-i Kerîmede Geçen:

﴿فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ﴾

Kavl-i şerîfi: "Evvelce müşrik olanlar eğer şirkten îmâna ve söz bozmaktan ahde vefâya dönerler, farz olan beş vakit namazı tüm erkânıyla ve şartlarıyla kılarlar, farz olan zekâtı da gönül hoşluğuyla verirlerse artık onlar sizin din kardeşleriniz olurlar ki bu durumda sizin lehinize olan her şey onların da lehine olur (sizin sâhip olduğunuz her hakka onlar da sâhip olurlar), sizin aleyhinize olan her şey onların da aleyhine olur (size cezâ gerektiren suçlar onlara da cezâ gerektirir)" diye tefsir edilmiştir.

Allâh-u Te'âlâ Âyet-i Kerîmenin Sonunda:

﴿وَنُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾

"Biz bu âyetleri (müşrikler ve zimmîler hakkında gözetilmesi gereken hükümleri) **bilmek** (isteğin)**de olan bir toplum için iyice açıklıyoruz"** buyurarak, sözleşmeli müşriklerin ahkâmı hakkında açıklananları iyice düşünmeye ve bu hükümleri muhâfaza etmeye teşvikte bulunmuştur.

Gerçi âyetler herkese açıklanmışsa da onlardan istifâde edenler ancak tefsirini bilenler olacağı için âyet-i kerîme:

"Biz delillerimizi ve âyetlerimizi ancak mânâlarını iyice düşünüp anlayanlar için açıklamış oluyoruz" kavl-i şerîfiyle hitâma (sona) erdirilmiştir.

Âyet: 12

﴿ وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (12)

(وَإِنْ نَكَثُوا) **Eğer bozarlarsa,** neyi? (اَيْمَانَهُمْ) **yeminlerini,** neden sonra? (مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ) **sözlerinden sonra,** (وَطَعَنُوا) **tenkite kalkışırlarsa,** ne hakkında? (فِي دِينِكُمْ) **dîniniz hakkında,** (فَقَاتِلُوا) **artık savaşın,** kimlerle? (اَئِمَّةَ الْكُفْرِ) **küfrün önderleriyle,** (اِنَّهُمْ) **şüphesiz ki onlar,** (لَآ اَيْمَانَ) **yeminler yoktur,** kim için? (لَهُمْ) **onlar için,** (لَعَلَّهُمْ) **tâ ki onlar,** (يَنْتَهُونَ) **vazgeçsinler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Eğer onlar sözlerinden sonra yeminlerini bozarlar ve (ihtivâ ettiği hükümleri ayıplayıp çirkin göstererek) **dîniniz hakkında tenkite kalkışırlarsa, artık o kâfirlik önderleriyle savaşın! Çünkü onlar; şüphesiz ki onlar için yeminler**(in önemi ve ahitlere vefâ diye bir şey) **yoktur. Tâ ki onlar** (bu yanlıştan) **vazgeçsinler!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede sözleşmeli müşrikler içerisinden tevbe edip, namaz ve zekât vazîfelerini îfâ eden (yerine getirenler)lerin Müslümanlarla din kardeşi olduklarını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede sözleşmeyi bozan ve dîne hakâret edenlerin âcilen katledilmesi gerektiğini açıklamıştır.

"Kurtubî Tefsîri"nde **Kelbî** *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Hudeybiye**'deyken **Mekke** ehliyle bir seneliğine mütâreke imzâlamış, onlar da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i Beytullâh'tan engellemiş, daha sonra gelebileceğine dair kendisiyle musâlahada (barış anlaşmasında) bulunmuşlardı.

Böylece bir zaman durduktan sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in antlaşmalıları olan **Huzâ'a** kabîlesiyle **Ümeyyeoğulları**'nın antlaşmalıları olan **Kinâne** kabîlesi savaşınca **Ümeyyeoğulları** kendi antlaşmalılarına silah ve yiyecek yardımı yapmışlar, bunun üzerine **Huzâ'a** kabîlesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den yardım isteyince bu âyet-i celîle nâzil olarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kendi antlaşmalılarına yardım etmesi emrolunmuştur.

Âyet: 12

"Beğavî, Hâzin, İbni Kesîr ve **Süyûtî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; diğer âyet-i kerîmelerde söz bozan bütün müşriklerle savaşmak ve onları katletmek emrolunmuşken bu âyet-i kerîmede geçen: (فَقَاتِلُوا اَئِمَّةَ الْكُفْرِ) **"O kâfirlik önderleriyle savaşın"** kavl-i şerîfinde savaşın sâdece küfür önderlerine tahsis edilmesi, onların katli ve kitâli en çok hak eden ve öldürülmelerine daha ziyâde önem verilmesi gereken kimseler olduğuna dikkat çekmek içindir. Yoksa diğerleri öldürülmeyecek anlamında değildir.

Ayrıca bu ifâdede rast gele müşriklerin öldürülmesiyle yetinilmeyip, ulaşılması zor olan bu lider kadroyu yakalayıp öldürünceye kadar savaşa nihâyet verilmemesi husûsunda bir uyarı bulunmaktadır.

Bu âyet-i kerîmede kendileriyle savaşılması emredilen küfür imamlarından maksat müşriklerin reisleri ve önderleridir. Bu kişileri genel mânâda tüm müşrikler olarak değerlendiren ulemâ mevcutsa da bunlardan husûsî birtakım kâfirlerin kastedildiğini söyleyenler de olmuştur.

İbni Abbâs ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiğine göre: "Bu âyet-i kerîme **Ebû Süfyân ibni Harb, Hâris ibni Hişâm, Süheyl ibni Amr, Ebû Cehl ibni Hişâm, 'Ikrime ibni Ebî Cehl, Ümeyye ibni Halef** ve **Utbe ibni Rabî'a** emsâli, o gün için **Kureyş**'in liderleri konumunda olan kişiler hakkında nâzil olmuştur ki, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile yaptıkları sözleşmeyi bozan ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i **Mekke**'den çıkartmayı kasteden kimseler de ancak bunlardır." *(Abdürrezzâk, el-Musannef:1/268; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/364-365; İbnü Ebî Hâtim:6/1761; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/14; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/89; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/251)*

Yalnız bu kişilerden **Ebû Süfyân, Ikrime** ve **Süheyl ibni Amr** gibi zâtlar daha sonra Müslüman olmuşlar ve İslâmiyeti güzel yaşamışlardır.

Bâzı müfessirler bu âyet-i kerîmeyi her dönemde bulunan şirk ve küfür liderlerine hamletmişlerdir. Nitekim **İmâm-ı Mücâhid**: "Âyet-i kerîmede geçen: **'Küfür önderleri' Fâris** (Persler) ve **Rum**'dur" demiştir. *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/89; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/59)*

Rivâyete göre **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanında bu âyet-i kerîme okunduğunda o: "Henüz bu âyette savaşılması emredilen kimselerle mukâtele olunmadı. Hattâ onlar daha dünyâya bile gelmediler" derken, her halde **Deccal**'le birlikte zuhûr edecek Yahudileri kastetmiştir, çünkü o zamanda küfrün liderleri onlar olacaktır. Yine de onun maksadını en iyi **Allâh-u Te'âlâ** bilir. *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:15/22, 108; İbnü Ebî Hâtim:6/1761; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/89; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/252; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/59)*

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın (Hâricîlerle savaşmak üzere) **Şâm**'a gönderdiği insanlar arasında bulunan **Abdurrahmân ibni Cübeyr ibni Nefîr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* onlara şöyle demiştir:

«إِنَّكُمْ سَتَجِدُونَ قَوْمًا مُحَوَّقَةً رُءُوسُهُمْ فَاضْرِبُوا مَقَاعِدَ الشَّيْطَانِ مِنْهُمْ بِالسُّيُوفِ فَوَاللهِ لَأَنْ أَقْتُلَ رَجُلًا مِنْهُمْ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَقْتُلَ سَبْعِينَ مِنْ غَيْرِهِمْ وَذٰلِكَ بِأَنَّ اللهَ يَقُولُ: ﴿فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ﴾.

"Şüphesiz ki siz yakında kafalarının ortası tıraşlı bir kavim bulacaksınız, şeytanın oturduğu yerlerine (kafalarına) **kılıçları vurun, vallâhi onlardan bir kişiyi öldürmem diğerlerinden yetmiş kişiyi katletmemden bana daha sevgilidir, çünkü Allâh-u Te'âlâ: 'Küfrün lîderlerini katledin' buyuruyor."** *(İbnü Ebî Hâtim:6/1761; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/155; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/253)*

Zeyd ibni Vehb *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere biz (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kâfirlerin ve münâfıkların isimlerini ve sırlarını kendisine bildirdiği) **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanında bulunuyorken o:

"Bu âyetin ashâbından (bu âyette öldürülmesi emredilen kimselerden) ancak üç kişi kaldı, münâfıklardan da ancak dört kişi kaldı" deyince bir Ârâbî: "**Muhammed**'in ashâbı olan sizler bize öyle şeyler haber veriyorsunuz ki hiçbir şey anlamıyoruz, sen münâfıklardan ancak dört kişi kaldığını söylüyorsun, peki ya bizim bu evlerimizi eşeleyen ve kıymetli mallarımızı çalanlar da kim?" diye sordu.

O zaman **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*: "Onlar (benim bahsettiğim kâfir ve münâfıklar değil, sâdece) fâsıklar! Evet, benim dediğim münâfıklardan ancak dört kişi kalmıştır, onlardan biri o kadar çok yaşlanmıştır ki soğuk su içse serinliğini hissedemeyecek hâle geldi" diye cevap verdi. *(Buhârî, Tevbe:153, no:4381, 4/1711; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:15/108; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/128; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/252)*

Mus'ab ibni Sa'd ibni Ebî Vakkās *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklolunduğuna göre; bir kere **Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)* Havâric'den bir adamın yanından geçerken o Hâricî: "İşte bu, küfrün imamlarındandır" dedi. O zaman **Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yalan söyledin! Aslında ben küfrün imamlarıyla savaşan kişiyim" dedi. *(İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/155; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/253)*

İşte bütün bu rivâyetlerden anlaşıldığı üzere; bu âyet-i celîle özellikle **Kureyş** müşrikleri hakkında nâzil olmuşsa da, hükmü onlara da, diğerlerine de şâmildir.

Âyet: 12

Âyet-i Kerîmede Geçen: (إِنَّهُمْ لَآ أَيْمَانَ لَهُمْ) **"Çünkü onlar; şüphesiz ki onlar için yeminler**(in önemi ve ahitlere vefâ diye bir şey) **yoktur"** kavl-i şerîfinin tefsirinde **Nesefî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: **Allâh-u Te'âlâ** âyet-i celîlenin başında:

"Eğer onlar yeminlerini bozarlarsa" buyurarak onların yeminleri olduğunu beyan etmişken, burada: **"Onların yeminleri yoktur"** buyurmuştur ki bunun mânâsı: "Onların ortaya attıkları yeminler hakîkatte yemin sayılmaz" demektir. İşte bu âyet-i kerîme kâfirin yemininin mûteber olmadığına dâir Hanefî mezhebimizin delîlidir.

Şâfi'î *(Rahimehullâh)* ise bu âyete: "Onlar yeminlerine riâyet etmezler" diye mânâ vererek yeminlerini mûteber saymıştır.

"Kurtubî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre;

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ) **"Tâ ki vazgeçsinler"** kavl-i şerîfi kâfirlerle savaştan kastın, insanlara eziyet ulaştırmak ve intikam alarak gönül rahatlatmak gibi nefsânî garazlar değil de, bit, pire vesâir haşerâtı öldürmekte bulunan def-i mazarrat (zararı savuşturma) gâyesi gibi dînen mûteber bir maksat olması gerektiğine delâlet etmektedir.

Haddâdî *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmede şu beyanların bulunduğunu zikretmiştir: Ahitli kimseler sözleşmeli oldukları hususlardan birine muhâlefet ettikleri zaman ahdi bozmuş olurlar.

Ama onlardan biri İslâm hakkında tenkitlerde bulunacak olursa; eğer ahidnâmelerinde: "**Kitâbullâh** ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında câiz olmayan şeyler konuşmayacakları, bir Müslüman'ı dîninden çevirmeyecekleri, Müslümanlar'ın yollarını kesmeyecekleri ve Müslümanlar'a karşı harbî kâfirlere yardım etmeyecekleri"ne dâir yazışma bulunuyorsa, bunlardan birini yaptıkları zaman **Allâh** ve **Rasûlü**'nün zimmet ve güvencesi kendilerinden berî (uzak) olur, bu takdirde kanlarını akıtmak da helâl olur.

Fakat ahidnâmelerinde böyle bir şart koşulmamış ise, bu takdirde **Kur'ân** aleyhine konuşurlar ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakârette bulunurlarsa onlara yapılacak muâmele hakkında fukahânın ihtilâfı vardır.

İbnü'ş-Şeyh *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile ve **Mevlâ Ahî Çelebî** *(Rahimehullâh)*ın, **"Hediyyetü'l-mehdiyyîn"** isimli eserindeki kavline göre, bu âyet-i kerîme İslâm'a hakâret eden zimmînin katlinin câiz olduğuna delil teşkil etmektedir.

Zîrâ ondan dîne hakārette bulunmayacağına dâir ahid alındığı için, İslâm'ı ayıpladığı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şahsına ve namusuna sövdüğü vakit yâhut onun değerini hafife aldığı zaman zimmetten çıkmış olur.

İmâm-ı Şâfî'î *(Rahimehullâh)* nezdinde Müslüman olmaması hâlinde bu kişinin öldürülmesi kesindir, zîrâ bu kişiye böyle yapacağı düşünülerek güvence verilmemiştir.

İmâm-ı Mâlik *(Rahimehullâh)*a göre de, Yahûdi ve Hristiyanlardan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakāret eden kişiler öldürülür, ancak Müslüman olurlarsa kurtulurlar.

İmâm-ı Leys, Ahmed ve **İshâk** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün kavli de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakāret edenin öldürüleceği yönündedir. Bütün bu ulemâya göre zimmet ehlinden olup da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakāret eden yâhut buna dâir târizler yapan (laf dokunduran) veyâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in değerini hafife alan ya da kendi kâfirliğine sebep olan:

"**Muhammed** bize gönderilmedi, o size gönderildi. Bizim peygamberimiz sâdece **Mûsâ**'dır (veya Îsâ'dır)" gibi sözlerin dışında kalan: "O peygamber değildir", "Ona Kur'ân inmemiştir" gibi farklı birtakım inkâr lafızlarıyla onu vasfederse o kişi katledilir.

Bu müctehidlerin bu âyet-i kerîmenin yanı sıra hadîs-i şerîf ve rivâyetlerden birtakım delilleri de mevcuttur. Nitekim **Câbir ibni Abdillâh** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, zimmî olduğu halde kendisine hakāret eden **Kâ'b ibni Eşref** hakkında:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ لِكَعْبِ بْنِ الْأَشْرَفِ فَإِنَّهُ قَدْ اٰذَى اللهَ وَرَسُولَهُ.»

"Kâ'b ibni Eşref'in hakkından kim gelecek, çünkü o gerçekten Allâh ve Rasûlüne eziyet etti" *(Buhârî, Rehn:3, no:2375, 2/887)* buyurmuş, **Muhammed ibni Mesleme** *(Radıyallâhu Anh)* da: "Ben" diyerek ortaya çıkmış, sonra onu kandırarak yanına çağırıp öldürmüştür.

Hattâ rivâyet olunduğuna göre bir adam **Hazreti Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın meclisinde: "**Kâ'b ibni Eşref** ğadirle öldürüldü" deyince **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* onun boynunun vurulmasını emretmiştir.

Âyet: 12

Başka biri **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)*ın meclisinde buna benzer bir laf edince **Muhammed ibni Mesleme** *(Radıyallâhu Anh)* ayağa kalkarak: "Senin meclisinde böyle bir laf konuşuluyor da sen susuyorsun öyle mi? Vallâhi artık seninle bir tavan altında ebediyen bulunmayacağım, bu adamı da tenhâda bulursam mutlaka öldüreceğim" demiştir. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/123; Kāzî Iyâz, İkmâlü'l-mu'lim:6/177, Ebu'l-Abbâs el-Kurtubî, el-Müfhim:3/660)*

Mâlikî ulemâsının beyânı vechile; bu kişi ğadri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e nispet etmişse tevbesi beklenmeden katledilir, çünkü bu zındıklıktır. İşte **Ali** ve **Muhammed ibni Mesleme** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın bu sözden anladıkları budur. Fakat gaddarlığı (aldatmayı) **Kâ'b ibni Eşref**'i öldüren kimselere nispet ettiyse o zaman da büyük bir yalan söylemiş olur. Çünkü onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tasvîb ve rızâsıyla onu kandırıp öldürmüşlerdir.

Dolayısıyla bu sözü söyleyen kişi en azından **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ğadre rızâ gösterdiğini söylemiş olacağı için öldürülmese bile mutlaka çok azarlanması, dövülmesi ve hapsedilerek büyük zillete mâruz bırakılması kaçınılmazdır. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/123-124)*

Yine böylece **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: إِنَّ أَعْمٰى كَانَتْ لَهُ أُمُّ وَلَدٍ تَشْتُمُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَقَعُ فِيهِ فَيَنْهَاهَا فَلَا تَنْتَهِي وَيَزْجُرُهَا فَلَا تَنْزَجِرُ، قَالَ فَلَمَّا كَانَتْ ذَاتَ لَيْلَةٍ جَعَلَتْ تَقَعُ فِي النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَشْتُمُهُ فَأَخَذَ الْمِغْوَلَ فَوَضَعَهُ فِي بَطْنِهَا وَاتَّكَأَ عَلَيْهَا فَقَتَلَهَا فَلَطَّخَتْ مَا هُنَاكَ بِالدَّمِ فَلَمَّا أَصْبَحَ ذُكِرَ ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَمَعَ النَّاسَ فَقَالَ: «أَنْشُدُ اللهَ رَجُلًا فَعَلَ مَا فَعَلَ لِي عَلَيْهِ حَقٌّ إِلَّا قَامَ.» فَقَامَ الْأَعْمٰى يَتَخَطَّى النَّاسَ وَهُوَ يَتَزَلْزَلُ حَتّٰى قَعَدَ بَيْنَ يَدَيِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَنَا صَاحِبُهَا كَانَتْ تَشْتُمُكَ وَتَقَعُ فِيكَ فَأَنْهَاهَا فَلَا تَنْتَهِي وَأَزْجُرُهَا فَلَا تَنْزَجِرُ وَلِي مِنْهَا ابْنَانِ مِثْلُ اللُّؤْلُؤَتَيْنِ وَكَانَتْ بِي رَفِيقَةً فَلَمَّا كَانَ الْبَارِحَةَ جَعَلَتْ تَشْتُمُكَ وَتَقَعُ فِيكَ فَأَخَذْتُ الْمِغْوَلَ فَوَضَعْتُهُ فِي بَطْنِهَا وَاتَّكَأْتُ عَلَيْهَا حَتّٰى قَتَلْتُهَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَلَا اشْهَدُوا أَنَّ دَمَهَا هَدَرٌ.»

Âmâ bir adamın ümm-ü veled (çocuk sâhibi olan) bir câriyesi vardı. O câriye **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakāret ederdi.

Efendisi onu ne kadar nehyetse de vazgeçmezdi, engellese de geri durmazdı. Bir gece yine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakāret etmeye başlayınca âmâ olan o zat bir şiş alıp onun karnının üzerine koydu, sonra onun üzerine yaslanarak onu öldürdü ve o kadın ortalığı kanla bulaştırdı. Sabah olduğunda bu durum **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e anlatılınca insanları toplayarak: **"Bana itaat kendisine hak olan ve yaptığını yapmış olan bir** (Müslüman) **adama ant veriyorum, mutlaka kalk**(ıp ortaya çık)**sın"** buyurdu.

Bunun üzerine o âmâ kalkıp insanları çiğneyerek ve sağa sola savrularak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûruna oturdu ve: "Yâ **Rasûlellâh**! Bu işi ben yaptım. O senin aleyhinde konuşuyordu ve sana hakāret ediyordu, ben sürekli onu nehyediyordum ama vazgeçmiyordu, zecrediyordum ama geri durmuyordu, benim ondan inci tâneleri gibi iki oğlum vardı, kendisi de bana çok iyi davranıyordu, ama dün gece olduğunda yine sana hakāret etmeye ve senin aleyhine konuşmaya başlayınca dayanamadım, şişi alıp karnına soktum sonra üzerine yaslanarak onu öldürdüm" diye anlattı.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Dikkat! Şâhit olun ki bu kadının kanı hederdir** (bunu öldürene bir şey gerekmez)**"** buyurdu. *(Ebû Dâvûd; Hudûd:2, no:4361, 4/1864-1865; Nesâî, Tahrîm:16, no:4081, 4/25; Dârekutnî, no:3194-3195; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/125-126)*

Ebû Berze *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي بَرْزَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: تَغَيَّظَ أَبُو بَكْرٍ عَلَى رَجُلٍ فَقُلْتُ: مَنْ هُوَ يَا خَلِيفَةَ رَسُولِ اللهِ! قَالَ: «لِمَ؟» قُلْتُ: لِأَضْرِبَ عُنُقَهُ إِنْ أَمَرْتَنِي بِذٰلِكَ، قَالَ: «أَفَكُنْتَ فَاعِلًا؟» قُلْتُ: نَعَمْ! قَالَ: فَوَاللهِ لَأَذْهَبَ عِظَمُ كَلِمَتِي الَّتِي قُلْتُ غَضَبَهُ. ثُمَّ قَالَ: «مَا كَانَ لِأَحَدٍ بَعْدَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.»

Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* kendisine hakāret eden bir adama çok öfkelenmişti. Ben: "Ey **Rasûlüllâh**'ın halîfesi, söyle bana kimmiş o?" deyince o: **"Niye sordun?"** dedi. Ben: "Emredersen boynunu vurmak için" deyince: **"Gerçekten bunu yapar mısın?"** dedi. Ben de: "Evet" dedim. Vallâhi söylediğim sözün büyüklüğü onun öfkesini giderdi, sonra: **"Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***den sonra kimsenin böyle** (kendisine hakāret edeni öldürme gibi) **bir hakkı yoktur"** dedi. *(Nesâî, Tahrîm:17, no:4083, 4/26; Ebû Dâvûd; Hudûd:2, no:4363, 4/1865-1866; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/125)*

Âyet: 12

İşte bu rivâyette **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakāret edenlerin öldürüleceğini sarâhaten zikretmiştir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i sebbeden zimmînin katline hükmeden ulemâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i sebbettikten sonra öldürülme korkusuyla Müslüman olan kimselerin hükmü hakkında ihtilâf etmişlerdir.

Bir kavle göre Müslüman olması katl hükmünü düşürür. Mâlikî mezhebinde meşhur olan kavil budur. Zîrâ İslâm mâkablini (öncesini) kesip atar. Ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i sebbettikten sonra tevbe eden Müslüman'ın durumu buna benzemez. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** :

﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ﴾

"(Habîbim!) O kâfir olmuş kimselere de ki: 'Eğer onlar (İslâm'a girer ve sana düşmanlıktan) **vazgeçerlerse, geçmiş olan** (kötü) **şeyler kendileri için muhakkak ki bağışlanacaktır'"** *(Enfâl Sûresi:38)* kavl-i şerîfinde bu hükmü kâfirlere tahsis etmiştir.

Bir kavle göreyse; Müslüman olması zimmînin öldürülmesi hükmünü iskāt etmez (düşürmez).

"el-Utbiyye", **"el-Esrâr"** ve **"el-Hâvî"** gibi eserlerde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakāret eden kişinin öldürülmesi hükmü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hakkına ve hürmetine karşı yapılan bir saldırı sebebiyle olduğu için bu kişinin İslâm'a dönmesi, öldürülme hükmünü düşürmez.

Nitekim Müslüman olmadan önce Müslümanlarla arasında olan cinâyet ve iftirâ gibi haklar da Müslüman oldu diye düşmemektedir. Bu konu da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hakkı olduğu için Müslüman olmakla ortadan kalkmaz. Bu hususta Müslüman'ın tevbesi kabul edilmezken kâfirin tevbesinin kabul edilmemesi daha evlâdır.

Lâkin tevbeden sonra kendiliğinden ölen yâhut had cezâsı uygulanarak öldürülen kişi İslâm ölümüyle vefât etmiş kabûl edilerek, yıkanması, namazı ve defni husûsunda İslâm ahkâmına tâbî tutulur.

Fakat hakāretlerini sürdürüp tevbe etmeden öldürülen kişi kâfir olduğu için mîrası devlete kalır, cesedi yıkanmaz, kefenlenmez ve namazı kılınmaz, kâfirlere yapıldığı gibi sâdece avreti örtülür.

Cumhûr ulemânın kavli **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakâret eden zimmînin katli yönündeyken, **Ebû Hanîfe**, **Sevrî** ve onların etbâı olan **Kûfe** âlimleri *(Rahimehümullâh)*: "Bu kişi öldürülmez, ancak tâzîr edilir (devlet reîsinin veyâ vekîlinin tesbît edeceği caydırıcı bir kınamaya mâruz bırakılır) ve haddi bildirilir, zîrâ onun taşıdığı şirk inancı, yaptığı işten daha büyük bir suçtur. Bu kimseler ahdi (sözleşmeyi) bozduklarını açıkça söylemedikleri sürece sâdece dilleriyle tân-u tenkit yapmış olmaları sebebiyle ahidleri bozulmaz" demişlerdir.

Hanefî ashâbımızın İslâm'a hakâret edenlerin öldürülmeyeceğine dâir bu fetvâları, **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen:

"Yahûdi bir kadın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yesin diye kendisine zehirli bir koyun getirdi, (sonra o koyun: 'Ya Rasûlellâh! Ben zehirliyim, beni yeme' diye konuşunca) o kadın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e getirildi ve: 'Onu öldürelim mi?' diye soruldu, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de: «لَا.» **'Hayır'** buyurdu" şeklindeki rivâyete dayanmaktadır. *(Buhârî, no:2474, 2/923; Müslim, no:5834, 7/14; Ebû Dâvûd, no:4510; Dârimî, no:69, 1/208-209; Nîsâbûrî, Şerafü'l-Mustafâ, no:1134, 3/399, Nebhânî, Hüccetullâhi ale'l-âlemîn, sh:451)*

Ayrıca **Urve ibni Zübeyr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in eşi **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ: «دَخَلَ رَهْطٌ مِنَ الْيَهُودِ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: «اَلسَّامُ عَلَيْكُمْ!» قَالَتْ عَائِشَةُ: فَفَهِمْتُهَا فَقُلْتُ: «وَعَلَيْكُمُ السَّامُ وَاللَّعْنَةُ.» قَالَتْ: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَهْلًا يَا عَائِشَةُ! إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الرِّفْقَ فِي الْأَمْرِ كُلِّهِ.» فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! أَوَلَمْ تَسْمَعْ مَا قَالُوا؟ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قَدْ قُلْتُ وَعَلَيْكُمْ.»

"Yahûdilerden bir cemâat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına girerek (selâm veriyormuş gibi yapıp 'Ölüm senin üzerine olsun' mânâsında): 'Es-sâmu aleyküm' dediler, ben de bunu anladım ve: 'Esas ölüm ve lânet sizin üzerinize olsun' dedim. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Ey Âişe! Sâkin ol, şüphesiz ki Allâh bütün işlerde yumuşak davranmayı sever" buyurunca, ben: 'Yâ **Rasûlellâh**! Duymadın mı ne dediler?' dedim. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

Âyet: 12

"Ben de onlara: 'Sizin üzerinize olsun' dedim ya" buyurdu." *(Buhârî, Edeb:35, no:5678, 5/2242; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/393)*

Bu rivâyette de görüldüğü üzere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisine bedduâ eden o Yahûdileri katletmemiştir.

Şu bilinsin ki bütün ümmet şu görüşte ittifak etmiştir ki; bizim peygamberimizi yâhut herhangi bir nebîyi hafife alan kişi kâfir olur. Bunu helâl görerek yapmış olmasıyla, haram bilerek yapması bir şey değiştirmez. Ulemâ arasında bu konuda hiçbir ihtilaf yoktur, bunu kasıtlı yapmış olmasıyla kasıtsız yapmış olması eşittir. Zîrâ aklı ve fıtratı düzgün olan bir kimsenin kâfir kabul edilmemesi husûsunda ne cehâlet, ne de dil sürçmesi gibi iddialar mâzeret sayılamaz.

Buna göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında "Siyah suratlı", "**Ebû Tâlib**'in yetimi" gibi tâbirler kullanan yâhut "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zühdü kasıtlı değildi, çok fakir olduğundan dolayı dünyâ nîmetlerinden istifâde edemedi, lezzetli şeyler bulma imkânına sâhip olsaydı elbette onları yerdi" gibi laflar eden kimseler tekfîr edilir (kâfir kabul edilir).

Yine böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i koyun çobanlığıyla yâhut hatâ ile veyâ unutkanlıkla ya da büyülü olmakla veyâ hanımlarına meyilli olmasıyla ayıplayan ya da saçı-başı hakkında alçaltıcı ifâdeler kullanan kâfir olur. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* için: "O bir süreliğine aklını kaybetti" diyen kâfir sayılır, ama "Baygınlık geçirdi" diyen kâfir sayılmaz.

"ez-Zahîriyye" isimli eserde naklolunduğuna göre; bir kere **Ebû Yûsuf** *(Rahimehullâh)* **Harûn Reşîd** ile bir sofrada bulunurken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kabağı sevdiği rivâyet olundu. O sırada hükümdarın görevlilerinden biri: "Ben de hiç sevmem" deyince **İmâm-ı Ebû Yûsuf** *(Rahimehullâh)* **Harûn Reşîd**'e: "Bu kişi kâfir oldu, tevbe edip Müslüman olursa ne âlâ, yoksa boynunu vur" dedi. O kişi de hemen tevbe istiğfar ederek öldürülmekten kurtuldu.

"el-Hâkāniyye" isimli eserde zikrolunduğuna göre; bu hüküm **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakāret vechi üzere söylenen sözlerde geçerlidir, başka maksatla söylendiğinde sâhibini kâfir etmez. Bir adam: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yemek yediği zaman üç parmağını yalardı" derken diğeri "Bu ne görgüsüzlük" dese kâfir olur.

Velhâsıl, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hadîs-i şerîflerinden bir hadisi veyâ bir sünnet-i seniyyeyi hafife alan kâfir olur.

Bir kimse: "Namaz beş vakitten fazla olsaydı, zekât beş dirhemi geçseydi, oruç bir aydan ziyâde olsaydı bunlardan hiçbirini yapmazdım" dese kâfir olur.

Biri diğerine: "Namaz kıl" dese de, öbürü: "Namaz çok ağır bir amel (o hiç kılınır mı)" dese kâfir olur. Bir adam sâde ramazanda namaz kılsa, diğer aylarda kılmasa ve: "Bu bile fazla" dese kâfir olur. Bir adam kasten namazı terk etse, kazâya da niyet etmese, **Allâh**'ın azâbından da korkmasa kâfir olur. Ramazan ayı geldiğinde: "Yine ağır misâfir geldi" dese tekfîr edilir.

"İbni Acîbe Tefsiri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile; ehlullâhın yolundan dönerek meşâyıha verdiği sözü bozan ve onların tarîkatını tenkide başlayan kişinin dünyâda ve âhirette felâhı (kurtuluşu) umulmaz.

Çünkü bu kişi söz bozmakla, evliyâyı tenkit arasını cem etmiştir. Nitekim bir hadîs-i kudsîde **Allâh-u Te'âlâ**:

«مَنْ اٰذٰى لِي وَلِيًّا فَقَدْ اٰذَنَنِي بِالْحَرْبِ.»

"Her kim Benim bir dostuma eziyet ederse muhakkak Bana harp îlân etmiş olur" *(İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/59; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:7087; Buharî, Rikâk:38, no:6137, 5/2384)* buyurmuştur.

Fakat îtikat ve teslimiyeti mahfuz kalmakla birlikte tembellik ve gevşeklik yüzünden tarîkata riâyet edemeyen kişiye çoğu kere evliyâullâhın şefaati ulaşıp onu onlara ilhâk eder, ama evvelki durum buna benzemez.

Nitekim **İmâm-ı Kuşeyrî** *(Rahimehullâh)*dan naklolunduğu üzere; tarîkattan ayrılıp evliyâullâhı tenkit eden böyle kimselere bin tâne ârif dahî şefaat etse de o kişi âhirette ehlullâh ile birlikte haşredilmez.

Hattâ onlara yapılacak mekrin bir tezâhürü olarak mahşerde başka bir kişi ona benzetilir, bu yüzden kendisine şefaat etmek isteyen velîler onu kendi yanlarında güzel bir halde görünce onun hakkında şefaat etmek akıllarına bile gelmez. Artık o kişi ehl-i yemînin avâmı (defterini sağ tarafından alan sıradan insanlar) ile birlikte kalır.

Muhaşşî (bu söze açıklama getiren kişi)nin beyânına göre; **İmâm-ı Kuşeyrî** *(Rahimehullâh)*ın bu nakli **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*a babasının domuz sûretinde gösterilmesiyle benzerlik arz etmektedir.

Âyet: 12

Nitekim rivâyete göre: "**İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* mahşerde babasını siyah suratlı bir şekilde görünce ona şefaat etmek isteyecek, ama o anda domuza döndürülünce **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* artık onu tanımayacak ve şefaat etmek istemeyecektir." *(Buhârî, Enbiyâ:11, no:3172, 3/1223; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:1/345)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Küfür imamlarının cehenneme çağıran liderler olduğu

﴿وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ ۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ لَا يُنْصَرُونَ﴾

"Biz onları(n, sâhip oldukları irâde ve kudreti, insanları saptırma yolunda kullandıklarını gördüğümüz için, onları) **o** (cehennem) **ateş**(in)**e** (sürükleyecek kötülüklere) **dâvet etmekte olan birtakım önderler yaptık.**/*Biz onları "O ateşe çağırmakta olan önderler" diye adlandırdık.*/

Kıyâmet gününde ise (azaptan kurtulmaları için hiçbir şekilde) **yardım olunmayacaklardır."** *(Kasas Sûresi:41)*

﴿ أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (13)

(اَلَا تُقَاتِلُونَ) **Hâlâ savaşmayacak mısınız,** kiminle? (قَوْمًا) **bir toplumla,** öyle tolum ki, (نَكَثُوا) **bozdular,** neyi? (اَيْمَانَهُمْ) **yeminlerini,** daha, (وَهَمُّوا) **azmettiler,** neye? (بِاِخْرَاجِ الرَّسُولِ) **o Rasûl'ü çıkarmaya,** (وَهُمْ) **üstelik onlar,** (بَدَؤُا) (söz bozmayı) **başlattılar,** kime? (كُمْ) **size,** (اَوَّلَ مَرَّةٍ) **ilk olarak,** (اَتَخْشَوْنَ) **yoksa korkuyor musunuz,** kimden? (هُمْ) **onlardan,** (فَاللّٰهُ) **ancak Allâh,** kimdir? (اَحَقُّ) **daha lâyıktır,** neye? (اَنْ تَخْشَوْ) **korkmanıza,** kimden? (هُ) **O'ndan,** (اِنْ كُنْتُمْ) **eğer olduysanız,** nedir olduysanız? (مُؤْمِنِينَ) **inanan kimseler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Hâlâ savaşmayacak mısınız öyle bir toplumla ki; yeminlerini bozmuşlardır, o peygamberi (yurdundan) **çıkarmaya azmetmişlerdir, üstelik size karşı** (söz bozmayı ve savaşmayı) **ilk defâ kendileri başlatmışlardır! Yoksa onlardan mı korkuyorsunuz? Kendisin**(in emrine muhâlefet)**den en çok korkmanız gereken ise ancak Allâh'tır! Eğer inanan kimseler olduysanız** (Allâh'tan başka hiçbir şeyden korkmamanız gerekir! Zîrâ kâmil bir îman bunu gerektirir)**!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede söz bozan ve dîne hakâret eden müşriklerle, özellikle de onların liderleriyle savaşılması gerektiğini beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede bunun sebebi hikmetini açıklayarak müminleri kıtâle teşvik etmiştir.

"Beğavî, Beyzâvî, Kurtubî, İbni Kesîr ve **Süyûtî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme yine **Hudeybiye** musâlahasındaki sözleşme şartlarını bozan ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hulefâsı (antlaşmalıları) olan **Huzâ'a**'ya karşı **Bekroğulları**'na yardım eden **Kureyş** müşrikleri hakkında nâzil olmuştur ki onlar ilk başta **Dârünnedve**'de toplanarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i **Mekke**'den çıkartmaya azmetmişlerdir.

Âyet: 13

Nitekim:

﴿وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللهُ وَاللهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ﴾

"Hani o kâfir olmuş kimseler, seni tutup (bir evde hapsederek) **bağlasınlar yâhut seni öldürsünler ya da seni** (Mekke'den sürgün edip) **çıkarsınlar diye sana tuzak kuruyordu.**

Oysa onlar hîle yapıyorlarken Allâh da (Müşrikleri Bedir'e çıkarıp, Müslümanları onlara az göstererek savaşa girişmelerini sağladıktan sonra kâfirleri bozguna uğratarak, onların) **hîleler**(in)**e karşılık veriyordu.**

Zâten hîlelere karşılık verenlerin hayırlısı ancak Allâh'tır. (Nitekim O'nun mekri o kadar güçlüdür ki, ona nispetle kimsenin hîle ve tuzağına îtibar olunmaz)" *(Enfâl Sûresi:30)* âyet-i kerîmesi bundan bahsetmektedir.

Yine böylece:

﴿وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا﴾

"Onlar seni oradan çıkartsınlar diye (türlü türlü muhâsara ve sıkıştırmalara mâruz bırakarak) **elbette seni o** (Mekke'deki) **yer**(in)**den rahatsız etmeye gerçekten çok yaklaştılar.**

Ama o takdirde onlar da senin arkanda ancak pek az kalabileceklerdir" *(İsrâ Sûresi:76)* âyet-i kerîmesi müşriklerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i **Mekke**'den çıkartma azimlerini beyân ederken:

﴿يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللهِ رَبِّكُمْ﴾

"Rabbiniz olan Allâh'a inandınız diye onlar o Rasûlü ve sizi (yurdunuz olan Mekke'den) **çıkartmaktayken"** *(Mümtahine Sûresi:1)* âyet-i kerîmesi de daha sonra bunu fiiliyata geçirdiklerini konu etmektedir.

Bir kavle göre ise bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile aralarındaki sözleşmeyi bozarak onu **Medîne**'den çıkartmaya niyetlenen Yahudiler konu edilmiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَهُمْ بَدَؤُكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ) kavl-i şerîfi bir rivâyete göre onların **Bedir**'e çıkarken: "**Muhammed**'in ve ashâbının kökünü kazımadan dönmeyeceğiz" sözlerine işâret etmektedir.

Nitekim onlar ilk başta kāfilelerini kurtarma niyetiyle yola çıkmışlar, sonra kāfilenin kurtuluş haberini aldıkları halde dönmeleri mümkün iken inadına **Bedir**'e varıp orada şarap içmeye niyetlenmişlerdir ki böylece onlar savaşı başlatan taraf olmuşlardır.

Diğer bir görüşte ise bu cümle-i celîle, müşriklerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in antlaşmalıları olan **Huzâ'a** kabîlesine karşı **Bekroğulları**'na yardım ederek söz bozmayı başlatan taraf olduğuna temas etmektedir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen:

﴿أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾

"Yoksa onlardan mı korkuyorsunuz? Kendisin(in emrine muhâlefet)**den en çok korkmanız gereken ise ancak Allâh'tır! Eğer inanan kimseler olduysanız** (Allâh'tan başka hiçbir şeyden korkmamanız gerekir)" kavl-i şerîfini müfessirler:

"O halde **Allâh**'ın emrini terk etmeyin ve hemen O'nun düşmanlarıyla savaşa girişin, zîrâ kâmil bir îman, mümin bir kişinin ancak Rabbinden korkmasını ve başka hiçbir şeye önem vermemesini gerektirir. Korkulacak biri varsa ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır, O ne dilerse o olur, dilemediği olmaz" şeklinde tefsir etmişlerdir.

قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ بِاَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ
عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ۙ﴿١٤﴾ وَيُذْهِبْ غَيْظَ
قُلُوبِهِمْ ۗ وَيَتُوبُ اللّٰهُ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ
﴿١٥﴾ اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا
مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلَا رَسُولِهٖ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ
وَلِيجَةً ۗ وَاللّٰهُ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ اَنْ
يَّعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللّٰهِ شَاهِدِينَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ ۗ اُولٰٓئِكَ
حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ ۚ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧﴾ اِنَّمَا يَعْمُرُ
مَسَاجِدَ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ
وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَلَمْ يَخْشَ اِلَّا اللّٰهَ فَعَسٰٓى اُولٰٓئِكَ اَنْ يَّكُونُوا
مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾ اَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَآجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ كَمَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ
اللّٰهِ ۗ لَا يَسْتَوٗنَ عِنْدَ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ ﴿١٩﴾
اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ
وَاَنْفُسِهِمْ ۙ اَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللّٰهِ ۗ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَآئِزُونَ ﴿٢٠﴾

﴿ قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (14)

(قَاتِلُوا) **Savaşın,** kimlerle? (هُمْ) **onlarla,** (يُعَذِّبْ) **azap etsin,** kime? (هُمْ) **onlara,** Kim? (اَللهُ) **Allâh,** ne ile? (بِأَيْدِيكُمْ) **sizin ellerinizle,** daha, (وَيُخْزِ) **alçak etsin,** kimi? (هِمْ) **onları,** daha, (وَيَنْصُرْ) **yardım etsin,** kime? (كُمْ) **size,** kime karşı? (عَلَيْهِمْ) **onlara karşı,** daha, (وَيَشْفِ) **şifâ versin,** neye? (صُدُورَ قَوْمٍ) **bir topluluğun kalplerine,** öyle topluluk ki (مُؤْمِنِينَ) **müminler olan.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Onlarla savaşın ki; Allâh sizin ellerinizle onlara (ölümü revâ görerek) **azap etsin, kendilerini** (esir ettirerek) **alçak etsin, onlara karşı size yardım etsin ve** (onlardan çektikleri eziyetler yüzünden) **müminler topluluğunun kalplerine şifâ ver**(ip kendilerini sevindir)**sin!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede söz bozan ve savaş başlatan müşriklerden korkup onlarla muhârebede bulunmaktan geri durmamak gerektiğini beyân edip cihâdı terk edenleri azarladıktan sonra, bu âyet-i kerîmede müminlere o müşriklerle kıtâlde bulunmalarını emretmiş, bunu yapmaları hâlinde de Kendisinin müminlerin eliyle o müşriklere azâb edeceğini, onları rüsvây kılacağını, onlara karşı müminlere yardım edeceğini ve böylece müminlerin gönlünü rahatlatacağını açıklamıştır.

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede müşriklere müminlerin eliyle azâb edeceğini beyân etmişken başka bir âyet-i kerîmesinde:

﴿وَمَا كَانَ اللهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ﴾

"Sen onların arasındayken Allâh asla onlara azâb edecek değildir" *(Enfâl Sûresi:33)* buyurmuştur. Ancak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in varlığı hürmetine müşriklerden dahî nefyedilen bu azaptan maksat, isti'sâl azâbıdır ki böylece **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in varlığı hürmetine onlara köklerini kazıyacak ve suçlu-suçsuz herkese dokunacak bir azap yapmayacağını vaad etmiş ve bu sözünü îfâ buyurmuştur.

Âyet: 14

Fakat bu âyet-i kerîmede o müşriklere ulaştıracağını va'îd buyurduğu katl azâbı sâdece söz bozan suçlularla alâkalıdır.

Ehl-i Sünnet müfessirlerinin beyânı vechile; bu âyet-i kerîme: "Kul kendi fiilinin hâlikıdır (kendi işini kendi yaratır)" diyen sapık Mûtezile fırkasının aleyhine olarak: "Ef'âl-i ibâd **Allâh-u Te'âlâ**'nın mahlûkudur (kulların işleri **Allâh-u Te'âlâ** tarafından yaratılmaktadır)" görüşünü savunan Ehl-i Sünnet'in lehine büyük bir delil teşkil etmektedir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede müşriklere müminlerin eliyle Kendisinin azâb edeceğini vaad ederek kıtâl kesbini (savaşma girişimini) kula, ta'zîb (azâb etme) fiilini de Zât'ına isnâd etmiştir.

"Semerkandî, Beyzâvî, Nesefî, Kurtubî, İbni Kesîr, Süyûtî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın müşriklere yapacağını va'îd buyurduğu azap katl yâni öldürülme cezâsıdır. Peşi sıra zikredilen "İhzâ (rüsvây etme)" cezâsı ise onların esir edilerek alçak duruma düşürülmelerinden ibârettir.

Bu âyet-i kerîmede gönüllerinin rahatlatılması vaad edilen müminlerden kimler kastedildiği hakkında iki görüş vardır:

1) Bir kavle göre burada tüm inananlar kastedilmiştir, zîrâ müşriklerin öldürülüp esir edilerek zelil kılınmalarının genel mânâda cemî müminleri rahatlatacağı ve onların gönüllerine su serpeceği husûsu îzâha muhtaç değildir.

Ayrıca bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine yardımı husûsundaki inancının ve azimlerinin güçlenmesine sebep olur.

2) Bâzı müfessirlere göre burada husûsî birtakım müminler kastedilmiştir ki bunlar hakkında da iki görüş vardır:

a) İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledilen bir rivâyete göre burada **Yemen** ve **Sebe'** memleketinden **Mekke**'ye gelip Müslüman olan fakat **Mekke** müşriklerinden büyük sıkıntılar gören birtakım kabîleler kastedilmiştir. Bunlar çektikleri eziyetlerden dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e şikâyetlendiklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara:

«أَبْشِرُوا فَإِنَّ الْفَرَجَ قَرِيبٌ.»

"Müjdelenin; zîrâ bu sıkıntının açılması pek yakındır" *(Beyzâvî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/91; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/395; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/61)* buyurarak onları rahatlatmıştır.

İşte **Mekke** fethi günü bu âyet-i kerîmede onlara vaad edilen (söz verilen) müjde tahakkuk edince bütün müminler rahatladığı gibi onlar da feraha çıkmışlardır.

b) 'Ikrime, Mücâhid, Süddî ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi bâzı müfessirler nezdinde bu âyet-i kerîme **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in antlaşmalıları olan **Huzâ'a Kabîlesi** hakkında nâzil olmuştur.

Mervân ibni Hakem, Misver ibni Mahreme, 'Ikrime ve **Sa'îd ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle anlatmışlardır:

Hudeybiye günü **Kureyş** ile **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* arasında yapılan musâlahada: "Dileyen **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in akdine dâhil olabilir, isteyen de **Kureyş**'in ahdine girebilir" şeklinde bir madde bulunmaktaydı. Bunu duyan **Huzâ'a Kabîlesi**: "Biz **Muhammed**'in akdine ve ahdine (sözleşmesine) dâhil oluyoruz" diye ortaya atılarak bu sözleşmeye **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafında girdiler. **Benû Bekr Kabîlesi** ise: "Biz **Kureyş**'in akdine ve ahdine dâhil oluyoruz" diye sözleşmeye **Kureyş** tarafında dâhil oldular.

Fakat on yedi ya da on sekiz ay kadar bu barış antlaşmasına riâyet ettikten sonra **Bekroğulları**'ndan bir adam **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakâret etti. **Huzâ'a Kabîlesi**'nden biri de ona: "Eğer tekrar hakâret edecek olursan senin ağzını kıracağım" dedi. O adam tekrar hakâret edince o adam onun ağzını kırdı. Bu nedenle aralarında savaş çıktı ve sözleşmeye **Kureyş** tarafında dâhil olan **Benû Bekr Kabîlesi Mekke** yakınında bulunan ve **el-Vetîr** diye anılan bir suyun başında gece vakti **Huzâ'a Kabîlesi**'ne saldırarak sözleşmeyi bozdular.

Bu durum karşısında **Kureyş Kabîlesi**'nin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e karşı olan kini depreşerek: "**Muhammed** bizim ne yaptığımızı ne bilecek? Şimdi gece vakti hazır bizi kimse görmezken adamlarımıza yardım edelim" dediler ve antlaşmalılarına binek ve silah yardımı yaptılar.

Kısa bir zaman sonra **Kureyş Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile muâhedelerini bozmalarından dolayı başlarına bir belâ geleceğinden endişelenerek **Ebû Süfyân**'a: "Git **Muhammed**'e, sözleşmeyi tâzele" dediler.

Bu sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«قَدْ جَاءَكُمْ أَبُو سُفْيَانَ وَسَيَرْجِعُ رَاضِياً بِغَيْرِ حَاجَتِهِ.»

Âyet: 14

"Şüphesiz ki Ebû Süfyân size geldi, fakat yakında istediğinden başkasına râzı olarak dönecektir" buyurdu. *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, Meğâzî:34, no:38057/2, 20/462; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/36)*

Ebû Süfyân Medîne'ye geldiğinde ilk olarak **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*a uğrayıp: "Yâ **Ebâ Bekr**! Antlaşmanın geçerliliğini sürdür ve insanlar arasında sulh yap" deyince o:

«لَيْسَ الْأَمْرُ إِلَيَّ. اَلْأَمْرُ إِلَى اللهِ وَإِلَى رَسُولِهِ.»

"Bu iş bana kalmaz, hüküm Allâh'a ve Rasûlüne âittir" dedi. Sonra **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*a giderek aynı teklifi yapınca **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* ona:

«نَقَضْتُمْ؟ فَمَا كَانَ مِنْهُ جَدِيدًا فَأَبْلَاهُ اللهُ، وَمَا كَانَ مِنْهُ مَتِينًا أَوْ شَدِيدًا فَقَطَعَهُ اللهُ تَعَالَى.»

"Kendiniz antlaşmayı bozdunuz, artık o muâhedenin hangi kısmı yeniyse Allâh onu eskitti, hangi kısmı sağlam ise Allâh-u Te'âlâ onu koparttı" dedi. **Ebû Süfyân** da ona: "Bugün senin kadar kavminin helâkine çalışan bir adam görmedim" dedi. **Ebû Süfyân** daha sonra **Fâtıma** *(Radıyallâhu Anhâ)*ya giderek: "Ey **Fâtıma**! Bugün **Kureyş** kadınlarına karşı üstünlük kazanacağın bir iş yapmaya ne dersin?" diyerek aynı teklifi yapınca ondan da:

«لَيْسَ الْأَمْرُ إِلَيَّ. اَلْأَمْرُ إِلَى اللهِ وَإِلَى رَسُولِهِ.»

"Bu iş bana kalmaz, hüküm Allâh'a ve Rasûlüne âittir" cevâbını aldı. Sonra **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*a giderek aynı sözleri sarfedince **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* ona:

«مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ رَجُلًا أَضَلَّ مِنْكَ أَنْتَ سَيِّدُ النَّاسِ، فَأَجِزِ الْحَلِفَ وَأَصْلِحْ بَيْنَ النَّاسِ.»

"Bugün senden daha şaşkın bir adam görmedim! Sen insanların efendisisin, o halde bu sözleşmeyi sen geçerli kıl da insanların arasında sulh yap" dedi. **Ebû Süfyân** da ellerini birbirine vurarak: "Gerçekten ben insanların birbirinden kurtulmasını sağladım" dedi. İşte böylece **Ebû Süfyân** istediğini aldım sanarak **Medîne**'den ayrılıp kavmine döndükten sonra yaptıklarını haber verince onlar: "Vallâhi yâ **Ebâ Süfyân** bugün senin gibi bir sefîr görmedik! Ne sulh haberi getirdin ki emîn olalım, ne de harp haberi getirdin ki tedbir alalım" dediler.

Bunun üzerine **Huzâ'a Kabîlesi**'nden **Amr ibni Sâlim** hayvanına binip **Medîne**'de bulunan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek durumu haber verdi ve **Kureyş**'in kendisine verdiği sözü bozduğu husûsunda birtakım beyitler inşâd etti.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«نُصِرْتَ يَا عَمْرَو بْنَ سَالِمٍ.»

"Ey Amr ibni Sâlim! Yardım olundun" buyurdu. O sırada gökte bir bulut peydahlanıp onlara doğru gelince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنَّ هٰذِهِ السَّحَابَةَ لَتَشْهَدُ بِنَصْرِ بَنِي كَعْبٍ. وَاللهِ لَأَغْزُوَنَّ قُرَيْشًا
وَاللهِ لَأَغْزُوَنَّ قُرَيْشًا وَاللهِ لَا نُصِرْتُ إِنْ لَمْ أَنْصُرْكُمْ. »

"İşte bu bulut gerçekten Kâ'boğullarına yardım geleceğine şâhitlik etmektedir. Vallâhi Kureyş'le savaşacağım, Vallâhi elbette Kureyş'e savaş açacağım. Size yardım etmezsem vallâhi bana da yardım olunmasın" buyurdu. *(İbnü İshâk, es-Sîre:2/318; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/36-37; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/6, 7; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/254-256)*

Bir rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Amr ibni Sâlim**'in sözlerini işitince **Meymûne** vâlidemizin evine girerek:

«اُسْكُبُوا إِلَيَّ مَاءً.»

"Üzerime su dökün" buyurdu, guslederken bir yandan da:

«لَا نُصِرْتُ إِنْ لَمْ أَنْصُرْ بَنِي كَعْبٍ.»

"Eğer Kâ'boğullarına (Huzâ'a Kabîlesine) **yardım etmezsem ben de yardım görmeyeyim"** diyordu. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/130)*

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* insanlara savaş için hazırlanmalarını emretti, fakat kimlerin üzerine yürüyeceğini gizledi ve ansızın memleketlerine baskın yapıncaya kadar kendi haberini **Kureyş**'ten gizlemesini **Allâh-u Te'âlâ**'dan niyâz etti. İşte bu duânın kabul eseri mâhiyetinde bir mûcize zuhûr ederek on bin kişilik kalabalık bir ordunun **Medîne**'den **Mekke**'ye gelişinden **Kureyş**'in haberi olmadı. Böylece onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i ve ashâbını ansızın **Mekke** dağlarını kuşatmış vaziyette görünce gâfil yakalandılar.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ashâbıyla birlikte **Merru'z-zahrân**'a yerleşince **Ebû Süfyân Mekke**'den çıktı, insan kalabalığını ve ateşleri görünce: "Bunlar da kim?" diye sordu. O zaman kendisine: "Bunlar **Temîmoğulları**" denilince: "(Olur mu öyle şey) vallâhi bunlar **Mina** halkından (hacılardan) daha kalabalık" dedi.

Âyet: 14

Sonra gelenin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* olduğunu anlayınca kılık değiştirerek insanlar arasına karışıp: "Bana **Abbâs**'ı gösterin" dedi. **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)*ı bulunca onunla birlikte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gitti. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu görür görmez:

«يَا أَبَا سُفْيَانَ! أَسْلِمْ تَسْلَمْ.»

"Ey Ebû Süfyân! Müslüman ol, selâmete er" *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/37; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, Meğâzî:34, no:38057/7, 20/464)* buyurunca **Ebû Süfyân**: "Peki ya, Lât ve Uzza'yı nasıl bırakayım" dedi.

Sonra **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* onu alıp kendi menziline götürdü. Sabah olduğunda **Ebû Süfyân** insanların abdest ve namaz için harekete geçtiğini görünce **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Yâ **Ebe'l-Fazl**! Yoksa benim hakkımda bir şey mi kararlaştırdılar?" diye sordu. O da ona: "Hayır! Namaza kalktılar" deyince o da abdest aldı, sonra **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* onu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına götürdü. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* namaza durduğunda bütün ordu arkasında kıyâma durdular, tekbir aldığında tekbir aldılar, rükûa vardığında rükûa vardılar, secde yaptığında secde yaptılar.

Namaz bitince **Ebû Süfyân Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Yâ **Ebe'l-Fazl**! Bugün gördüğüm gibi hiçbir kavmin reislerine itaat ettiğini görmedim. Ne **Persler**, ne **Rumlar** krallarına böyle itaat etmezler. Yâ **Ebe'l-Fazl**! Kardeşinin oğlu büyük bir kral oldu" deyince **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)*: «إِنَّهُ لَيْسَ بِمُلْكٍ وَلٰكِنَّهُ نُبُوَّةٌ.» "Şüphesiz ki o(na verilen) mülk değil, nübüvvettir (krallık değil, peygamberliktir)" dedi.

Ebû Süfyân da: "Evet öyle" dedikten sonra : "Ey bu sabah **Kureyş**'in başına gelecekler" diye dertlendi. Bu sırada **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e giderek: "Yâ **Rasûlellâh**! Bana izin versen de gidip onları senin yanına çağırsam, sen de onlara bir güvence versen, özellikle de **Ebû Süfyân** iftihar etmeyi seven bir adamdır, ona kendisiyle anılacağı bir husûsiyet tanısan nasıl olur" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«نَعَمْ! مَنْ دَخَلَ دَارَ أَبِي سُفْيَانَ فَهُوَ اٰمِنٌ، وَمَنْ أَغْلَقَ بَابَهُ فَهُوَ اٰمِنٌ.»

"Evet! Ebû Süfyân'ın evine giren emniyettedir. Kapısını kapat(ıp içeride durarak direnişe kalkışmay)**an da emindir** (bunlara dokunulmayacaktır)**"** *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, Meğâzî:34, no:38078, 20/482; Ebû Dâvûd, no:3015, 3016; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:9/118; ed-Delâil:5/31)* buyurdu.

Sonra **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in katırına binerek **Mekke**'ye girdi ve:

«يَا أَهْلَ مَكَّةَ! أَسْلِمُوا تَسْلَمُوا، فَقَدِ اسْتُبْطِنْتُمْ بِأَشْهَبَ بَازِلٍ؛ قَدْ جَاءَكُمُ الزُّبَيْرُ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ، وَجَاءَ خَالِدٌ مِنْ أَسْفَلِ مَكَّةَ. وَخَالِدٌ وَمَا خَالِدٌ! وَالزُّبَيْرُ وَمَا الزُّبَيْرُ! » ثُمَّ قَالَ: «مَنْ أَسْلَمَ فَهُوَ اٰمِنٌ، وَمَنْ أَلْقَى سِلَاحَهُ فَهُوَ اٰمِنٌ، وَمَنْ دَخَلَ دَارَ أَبِي سُفْيَانَ فَهُوَ اٰمِنٌ، وَمَنْ أَغْلَقَ بَابَهُ فَهُوَ اٰمِنٌ.»

"Ey Mekke ahâlisi! İslâm'a girin, selâmete erin! Gerçekten de siz hiç beklemediğiniz bir anda çok kuvvetli bir orduyla karşılaştınız (ki bunlara karşı direnmeye gücünüz yoktur). İşte **Zübeyr** size **Mekke**'nin üst tarafından geldi, **Hâlid** de size **Mekke**'nin aşağı tarafından doğru geldi. O **Hâlid** ne **Hâlid**'dir, O **Zübeyr** de ne **Zübeyr**'dir (biliyor musunuz?)!" diye nidâlarda bulunduktan sonra:

"Müslüman olan güvencededir, silahını bırakan emniyettedir. **Ebû Süfyân**'ın evine giren de emniyettedir. Kapısını kapat(ıp içeride durarak direnişe kalkışmay)an da emindir (bunlara dokunulmayacaktır)" dedi. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke**'yi ele geçirdi ve:

«اِرْفَعُوا السَّيْفَ إِلَّا خُزَاعَةَ مِنْ بَنِي بَكْرٍ إِلَى الْعَصْرِ.»

"(İnsanlar üzerinden) **kılıçları**(nızı) **kaldırın! Ancak ikindiye kadar Huzâ'a'nın Bekroğullarına saldırması müstesnâ"** *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/16; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/91; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/131)* buyurarak, **Bekroğulları** dışındaki bütün insanlara güvence verdi.

İşte **Allâh-u Te'âlâ** bu hususta:

﴿أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللّٰهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ وَيَتُوبُ اللّٰهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ﴾

"Hâlâ savaşmayacak mısınız öyle bir toplumla ki; yeminlerini bozmuşlardır, o peygamberi (yurdundan) **çıkarmaya azmetmişlerdir, üstelik size karşı** (söz bozmayı ve savaşmayı) **ilk defâ kendileri başlatmışlardır! Yoksa onlardan mı korkuyorsunuz? Kendisin**(in emrine muhâlefet)**den en çok korkmanız gereken ise ancak Allâh'tır!**

Âyet: 14

Eğer inanan kimseler olduysanız (Allâh'tan başka hiçbir şeyden korkmamanız gerekir! Zîrâ kâmil bir îman bunu gerektirir)**!**

Onlarla savaşın ki; Allâh sizin ellerinizle onlara (ölümü revâ görerek) **azap etsin, kendilerini** (esir ettirerek) **alçak etsin, onlara karşı size yardım etsin ve** (onlardan çektikleri eziyetler yüzünden) **müminler topluluğunun kalplerine şifâ ver**(ip kendilerini sevindir)**sin!**

Bir de o (inana)**nların kalplerinin** (kâfirlere karşı olan intikam duygusundan kaynaklanan) **öfkesini gidersin! Yine de Allâh dilediklerine tevbe** (ve îman) **nasip edecektir"** *(Tevbe Sûresi:13-15)* âyet-i kerîmelerini indirerek, **Bekroğulları**'na karşı **Huzâ'a Kabîlesi**'nin kalplerini rahatlattığını beyân etti. *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, Meğâzî:34, no:38057/14, 15, 20/466)*

Mus'ab ibni Sa'd'in, babasından rivâyetine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke** fethi günü **Kâ'be**'nin astarına yapışık vaziyette de bulunsalar dört kişinin öldürülmesini ferman buyurdu ki bunlar da; **'Ikrime ibni Ebî Cehl, Abdullâh ibni Hatal, Mıkyes ibni Subâbe** ve **Abdullâh ibni Sa'd ibni Ebî Serh**'dir.

Bunlardan **Abdullâh ibni Hatal Kâ'be**'nin astarına yapışık vaziyette bulunup **Sa'îd ibni Hurays** *(Radıyallâhu Anh)* tarafından katledilmiştir.

Mıkyes ibni Subâbe'yi insanlar sokakta yakalayıp öldürmüşlerdir.

'Ikrime ise deniz aşırı kaçayım derken fırtınaya yakalanmış, gemidekilerin birbirine: "Bir olan **Allâh**'a ihlâsla duâ edin, çünkü ilâhlarınız burada sizden bir şeyi savuşturamaz" dediklerini duyunca: "Mâdem denizde beni ihlâstan başka bir şey kurtaramıyor, karada da ancak tevhid kurtarır. **Allâh**'ım sana ahdim olsun, beni içine düştüğüm bu sıkıntıdan kurtarırsan **Muhammed**'e gidip elimi eline koyacağım ve elbette onu çok affedici ve keremli biri olarak bulacağım" dedi. Sonra kurtulunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gelip Müslüman oldu.

Abdullâh ibni Sa'd ibni Ebî Serh ise (süt kardeşi) **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)*-ın yanında gizlendi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* insanları bîate çağırdığında **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)* onu da getirip **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, onun bîatini kabul etmesini istedi. (Bu kişi evvelce vahiy kâtipleri arasındayken daha sonra müşriklere katıldığı için) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun bîatini kabul etmekten üç kere imtina ettikten sonra bîatini kabul etti. *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, Meğâzî:34, no:38068, 20/474-475; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/37)*

Bu zâtın daha sonra mazhar olduğu fetihler ve fazîletler hakkında geniş mâlûmât, En'âm Sûresi'nin 93. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde *(Rûhu'l-Furkān Tefsîri:10/341-346)* zikredilmiştir.

Ebû Tâlib'in kızı **Ümm-ü Hânî** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أُمِّ هَانِئٍ بِنْتِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ : لَمَّا افْتَتَحَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ فَرَّ إِلَيَّ رَجُلَانِ مِنْ أَحْمَائِي مِنْ بَنِي مَخْزُومٍ قَالَتْ: فَخَبَأْتُهُمَا فِي بَيْتِي، فَدَخَلَ عَلَيَّ أَخِي عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ فَقَالَ: لَأَقْتُلَنَّهُمَا، قَالَتْ: فَأَغْلَقْتُ الْبَابَ عَلَيْهِمَا، ثُمَّ جِئْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَعْلَى مَكَّةَ وَهُوَ يَغْتَسِلُ فِي جَفْنَةٍ إِنَّ فِيهَا أَثَرَ الْعَجِينِ وَفَاطِمَةُ ابْنَتُهُ تَسْتُرُهُ، فَلَمَّا فَرَغَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ غُسْلِهِ أَخَذَ ثَوْبًا فَتَوَشَّحَ بِهِ ثُمَّ صَلَّى ثَمَانِيَ رَكَعَاتٍ مِنَ الضُّحَى ثُمَّ أَقْبَلَ فَقَالَ: «مَرْحَبًا وَأَهْلًا بِأُمِّ هَانِئٍ، مَا جَاءَ بِكِ؟» قَالَتْ: قُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللهِ! فَرَّ إِلَيَّ رَجُلَانِ مِنْ أَحْمَائِي، فَدَخَلَ عَلَيَّ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ فَزَعَمَ أَنَّهُ قَاتِلُهُمَا، فَقَالَ: «لَا! قَدْ أَجَرْنَا مَنْ أَجَرْتِ يَا أُمَّ هَانِئٍ! وَأَمَّنَّا مَنْ أَمَّنْتِ.»

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke**'yi fethedince kocamın akrabâlarından olan **Mahzumoğulları**'ndan iki kişi bana sığındı, ben de onları evimde gizledim. Sonra kardeşim **Ali ibni Ebî Tâlib** yanıma gelerek: "Elbette onları öldüreceğim" deyince ben o kişiler üzerine kapıyı kilitledim. Sonra **Mekke**'nin yukarı tarafında bulunan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gittim. O sıra kendisi içinde hamur izleri bulunan bir tekne içerisinde yıkanıyordu, kızı **Fâtıma** da onu örtüyordu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* guslünü bitirince bir elbise alıp ona büründü, sonra sekiz rekât kuşluk namazı kıldı ve akabinde: **"Ey Ümm-ü Hânî! Ehlen ve merhaba, seni buraya getiren nedir?"** diye sordu. O zaman ben: "Yâ **Nebiyyalâh**! Akrabâlarımdan iki adam bana sığındı, derken **Ali ibni Ebî Tâlib** yanıma gelerek onları öldüreceğini iddia etti" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Olmaz! Ey Ümm-ü Hânî, gerçekten senin koruduğunu biz de koruduk, senin eman verdiğine biz de eman verdik" buyurdu. *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, Meğâzî:34, no:38083, 20/484-485)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunduğuna göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke**'ye girmek üzereyken **Kureyş**'in ileri gelen müşrikleri kendilerinin kılıçtan geçirileceklerini düşünerek **Kâ'be**'nin içine girdiler.

Âyet: 14

O sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Beytullâh**'ı tavâf etti, iki rekât namaz kıldıktan sonra **Kâ'be**'ye geldi ve kapısının kulplarını tutarak:

«مَا تَقُولُونَ وَمَا تَظُنُّونَ؟»

"(Benim size ne yapacağım hakkında) **ne düşünüyorsunuz ve ne söylüyorsunuz?"** diye sordu. Onlar da: "(Biz seni) kıymetli bir kardeş ve çok merhametli, halîm-selîm bir amcaoğlu (olarak düşünüyoruz)" dediler. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَقُولُ كَمَا قَالَ يُوسُفُ: ﴿لاَ تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ اِذْهَبُوا! فَأَنْتُمُ الطُّلَقَاءُ.»

"Ben size Yûsuf'un (kendisini kuyuya atan kardeşlerine) **dediği gibi: 'Bugün size kınama yok, Allâh sizi affetsin. O, acıyanların en merhametlisidir' diyorum. Haydi gidin, hepiniz salıverilmişsiniz"** buyurdu. Bunu duyan **Mekke** ehli mezardan çıkmış gibi (yüzleri soluk vaziyette) **Kâ'be**'den çıktılar ve İslâm'ı kabullendiler. *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:9/118; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/37)*

Daha sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Safâ** tarafındaki kapıdan çıkarak bir hutbe îrâd etti. Ensâr-ı kirâm da **Safâ**'nın aşağı tarafında bu konuşmayı dinlediler. Sonra aralarında: "Her halde bu zâtı kavmine karşı bir esirgeme ve akrabâlarına karşı bir rağbet hâli sardı" diye konuştular. Tam o sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara yönelerek:

«أَقُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا؟ وَاللهِ إِنِّي رَسُولُ اللهِ حَقّاً. إِنَّ الْمَحْيَا لَمَحْيَاكُمْ، وَإِنَّ الْمَمَاتَ لَمَمَاتُكُمْ.»

"Siz şöyle şöyle sözler mi sarf ettiniz? Vallâhi gerçekten ben Allâh'ın Rasûlüyüm! Hiç şüphesiz ki hayatım sizin hayatınızla birlikte olacak, ölümüm de sizin aranızda olacaktır" buyurunca onlar: "Yâ **Rasûlellâh**! Biz seni çok sevdiğimiz için bizden ayrılırsın (da artık Mekke'yi bırakmazsın) endişesiyle böyle söyledik" dediler.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَنْتُمُ الصَّادِقُونَ عِنْدَ اللهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ.»

"Siz Allâh katında da, Rasûlü nezdinde de sâdık kimselersiniz" buyurdu. O zaman ensârdan her biri başını önüne eğerek gözyaşlarına boğuldu. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/37-38; Tahâvî, Şerh-u Me'âni'l-âsâr:4/118)*

Mekhûl *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığı rivâyet olunmuştur:

عَنْ مَكْحُولٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا دَخَلَ مَكَّةَ تَلَقَّتْهُ الْجِنُّ بِالشَّرَرِ يَرْمُونَهُ، فَقَالَ جِبْرِيلُ: « يَا مُحَمَّدُ تَعَوَّذْ بِهٰؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ!» فَزُجِرُوا عَنْهُ فَقَالَ: «أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ الَّتِي لَا يُجَاوِزُهُنَّ بَرٌّ وَلَا فَاجِرٌ مِنْ شَرِّ مَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا، وَمِنْ شَرِّ مَا بَثَّ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا، وَمِنْ شَرِّ فِتَنِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ، وَمِنْ كُلِّ طَارِقٍ إِلَّا طَارِقًا يَطْرُقُ بِخَيْرٍ يَا رَحْمٰنُ!»

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke**'ye girdiği zaman cinler ona ateş kıvılcımları atmaya başladılar.

O zaman **Cibrîl**: **"Yâ Muhammed! Şu kelimelerle sığınmada bulun** (ve şöyle söyle)**:**

«أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ الَّتِي لَا يُجَاوِزُهُنَّ بَرٌّ وَلَا فَاجِرٌ مِنْ شَرِّ مَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا، وَمِنْ شَرِّ مَا بَثَّ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا، وَمِنْ شَرِّ فِتَنِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ، وَمِنْ كُلِّ طَارِقٍ إِلَّا طَارِقًا يَطْرُقُ بِخَيْرٍ يَا رَحْمٰنُ!»

"Gökten inen ve göğe çıkan şeylerin şerrinden, yerde ürettiklerinin ve yerden çıkan her şeyin şerrinden, gece ve gündüzün fitnelerinin şerrinden ve ânîden çıkagelen her (şerli) **şeyin şerrinden, Allâh'ın o iyi veyâ kötü kimselerin kendilerini aşamayacağı tastamam kelimelerine sığınırım. Ey Rahmân! Ancak hayırla gelen müstesnâ!"** dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de bunları okuyunca cinler defolup gittiler. *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, Tıbb:28, no:24066, 12/107)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; sıkıntıların açılması için mutlaka öncesinde birtakım sıkıntılar çekmek ve onları sabır ve rızâ ile karşılamak şarttır.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

آنْ كِه پِيرَانَه سَرَمْ صُحْبَتِ يُوسُفْ بَنَوَاخْتْ اَجْرِ صَبْرِيسْتْ كِه دَرْ كُلْبَهٔ اَحْزَانْ كَرْدَمْ

"(Bu) **yaşlılık zamânımda** (bana müyesser olup) **beni taltîf etmekte olan** (bu) **Yusuf'un sohbeti,**
(Geçmişte o) **hüzünler kulübesinde çektiğim sabrın mükâfâtıdır."**

Âyet: 14

Hüzünler kulübesi **Ya'kûb** *(Aleyhisselâm)*ın hücresidir.

Allâh'a hamdolsun ki, nâil olduğum bu kadar aşk, mârifet, Cemâlullâh nurları ve hakîkî Sevgili ile ünsiyet:

«اَلصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَجِ.»

"Sabır sıkıntıların açılmasının anahtarıdır" haberi sırrınca, aşk yolunda çektiğim belâ ve çilelere sabır ve tahammül sebebiyle ve âşıkların hüzün kulübesi olan uzlet köşesinde,

«اَلْمُجَاهَدَةُ تُورِثُ الْمُشَاهَدَةَ.»

"Mücâhede (Allâh'a ulaşmak için gayretli çalışmak) müşâhedeyi (O'nu görür gibi olmak makamını) kazandırır" sırrınca, kanlı gözyaşları dökerek yaptığım riyâzât ve mücâhedeler ile müyesser ve hâsıl olmuştur. *(Konevî - kenarında - Sûdî Efendi, Hâfız Şerhi:2/294)*

﴿ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (15)

(وَيُذْهِبْ) **Bir de gidersin,** neyi? (غَيْظَ قُلُوبِهِمْ) **kalplerinin öfkesini,** (وَيَتُوبُ) **tevbe nasip eder,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** kime? (عَلٰى مَنْ) **o kimselere ki,** (يَشَاءُ) **diliyor,** (وَاللّٰهُ) **Allâh, kimdir?** (عَلِيمٌ) **Alîm'dir,** daha kimdir? (حَكِيمٌ) **Hakîm'dir."**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Bir de o (inana)**nların kalplerinin** (kâfirlere karşı olan intikam duygusundan kaynaklanan) **öfkesini gidersin! Yine de Allâh dilediklerine tevbe** (ve îman) **nasip edecektir. Allâh** (olmuş ve olacak her şeyi hakkıyla bilen bir) **Alîm'dir;** (her yaptığını yerli yerinde hikmet üzere yapan bir) **Hakîm'dir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müşriklerle savaşan müminlere yardım edeceğini, düşmanlarına azâb edeceğini ve onları rüsvây kılarak müminlerin gönüllerini rahatlatacağını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede müminleri müşriklere karşı gâlip kılarak onların gönlünde bulunan intikam hırsından kaynaklanan öfkeyi gidereceğini açıklamıştır.

"Beyzâvî, Nesefî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede müşrikleri mağlup ederek müminlerin sadırlarına yâni göğüslerine şifâ ve rahatlık vereceğini vaad ettikten sonra bu âyet-i kerîmede onların kalplerinde bulunan öfkeyi gidereceğini vaad etmiştir ki bu üslûp terakkî bâbından (umûmîden husûsîye geçiş ve yükseliş yönünden) çok güzel bir intikaldir. Zîrâ göğüs daha umûmî olup kalp çok daha husûsîdir.

Müminler **Mekke** döneminde müşriklerden çok eziyet çektikleri için onların kalplerinde müşriklere karşı büyük bir kin ve öfke belirmiş, intikamlarını alamayınca da bu öfke sâbitleşmiştir.

İşte bu âyet-i kerîmesiyle **Allâh-u Te'âlâ** müminleri müşriklere gâlip ederek kalplerinde bulunan öfkeyi gidereceğini vaad etmiştir.

Âyet: 15

Nitekim hasmından uzun süre eziyet çeken bir kimseye gün gelir **Allâh-u Te'âlâ** imkân verir ve hasmını onun eline geçirirse elbette o kişi bununla ferahlanır ve sevinci büyük olur.

Aksi takdirde kişinin kalbinde bir kin ve öfke yerleşip kalır ve hasmının zelil duruma düştüğünü görmediği sürece kalbindeki öfke onu rahatsız eder ki, bu durum **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınılması gereken sıkıntılardandır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de bu hususta duâ yapmayı tâlim buyurmuştur.

Nitekim **Kāsım ibni Muhammed ibni Ebî Bekr** *(Radıyallâhu Anhüm)*den naklolunduğuna göre; **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* bir şeye öfkelendiği zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun burnunu sıvazlar ve:

عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَ: كَانَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا إِذَا غَضِبَتْ عَرَكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَنْفِهَا ثُمَّ يَقُولُ: «يَا عُوَيْشُ! قُولِي: اَللّٰهُمَّ رَبَّ مُحَمَّدٍ، اِغْفِرْ لِي ذَنْبِي، وَأَذْهِبْ غَيْظَ قَلْبِي، وَأَجِرْنِي مِنْ مُضِلَّاتِ الْفِتَنِ.»

"Ey Ayşecik! Sen: 'Ey Muhammed'in Rabbi olan Allâh!

Benim için günahımı bağışla, kalbimin öfkesini gider ve beni saptırıcı fitnelerden koru' de" buyururdu. *(İbnü Sünnî, Amelü'l-yevm ve'l-leyle, no:455, sh:216; İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:68/181; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/157)*

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmelerinde vaad etmiş olduğu bütün müjdeleri olabilecek en güzel hâliyle incâz buyurmuştur (yerine getirmiştir).

Bu îtibarla âyet-i kerîmeler ileride olacak gaybî konuları haber vermeleri ve verdikleri haberlerin aynıyla gerçekleşmesi yönüyle **Kur'ân-ı Kerîm**'in şâmil olduğu mûcizeler kabîlindendir.

Yine böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müşriklerden eziyet çeken güçsüz müminlere, güçlü kâfirlere karşı verdiği yardım sözünün kısa zamanda gerçekleşmesi onun nübüvvetinin sıhhatine (peygamberlik iddiâsının doğruluğunu gösteren) büyük bir delil olmuştur.

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (وَيَتُوبُ اللهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ) **"Allâh dilediklerine tevbe** (ve îman) **nasip eder"** kavl-i şerîfi, **Ebû Süfyân, 'Ikrime ibni Ebî Cehl** ve **Süheyl ibni Amr** gibi **Mekke** ehlinden bir kısım insanların şirkten tevbe ederek İslâm'a gireceklerine dâir **Allâh-u Te'âlâ**'nın önceden gaybî bir ihbârıdır ki bu haber aynen tahakkuk etmiştir.

Bu cümle-i celîle: "**Allâh** bütün kâfirlerin tevbe etmesini dilemiştir, ama onlar kendi ihtiyarlarıyla tevbe etmezler" diyen sapık Mûtezile fırkası aleyhine olarak:

"**Allâh-u Te'âlâ** tevbe etmeyen kâfirlerin tevbesini murâd etmemiştir. Zîrâ bu âyet-i kerîmesinde 'Dilediklerine tevbe nasip edeceğini' beyân ederek kimilerinin tevbesini murâd etmediğini açıkça bildirmiştir.

Ancak irâde ile rızâ farklı şeylerdir, bâzı kere **Allâh-u Te'âlâ** râzı olmadığı şeyleri de murâd etmektedir" diyen Ehl-i Sünnet'in lehine bir huccet teşkil etmektedir.

Âyet-i Celîlenin Sonunda Geçen:

﴿وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾

"Allâh Alîm'dir; Hakîm'dir" kavl-i şerîfiyle **Allâh-u Te'âlâ** Kendisinin olmuş ve olacak her şeyi hakkıyla bildiğini ve her yaptığını yerli yerinde hikmet üzere yaptığını, dolayısıyla kullarının gizli niyetlerini ve kimin hakkında ezelde saadet kararı geçtiğini bilmesi yönünde, dilediklerine tevbe nasip ederek onları İslâm'a hidâyet edeceğini beyân etmiştir.

Âyet: 16

﴿ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (16)

(اَمْ حَسِبْتُمْ) **Yoksa siz zannettiniz mi,** neyi? (اَنْ تُتْرَكُوا) **bırakılacağınızı,** (وَلَمَّا يَعْلَمْ) **hâlbuki henüz bilmedi** yâni seçmedi, kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** kimi? (اَلَّذِينَ) **o kimseleri ki,** (جَاهَدُوا) **cihâd ettiler,** kimden? (مِنْكُمْ) **sizden,** daha, (وَلَمْ يَتَّخِذُوا) **edinmediler,** kimden başka, (مِنْ دُونِ اللّٰهِ) **Allâh'tan başka,** daha, (وَلَا رَسُولِهِ) **Rasûlünden başka,** daha, (وَلَا الْمُؤْمِنِينَ) **müminlerden başka,** ne edinmediler? (وَلِيجَةً) **bir sırdaş,** (وَاللّٰهُ) **Allâh,** kimdir, (خَبِيرٌ) **Habîr'dir** (ziyâde haberdârdır), nelerden? (بِمَا) **o şeylerden ki,** (تَعْمَلُونَ) **yapmaktasınız.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Ey müminler!) **Yoksa siz, henüz Allâh içinizden cihat etmiş olanları ve ne Allâh'tan, ne de Rasûlünden ve ne de müminlerden başka bir sırdaş edinmemiş olan o** (sâdık) **kişileri**(n kimler olacağını ezelde bildiği gibi, bâzı imtihanlarla size de) **bil**(dir)**medikçe** (cihat emrinden vâreste) **bırakılacağınızı mı sandınız** (da, kâfirlerle savaşa isteksiz oldunuz)**?**

Allâh sizin yapmakta olduklarınızı (ve neleri ne niyetle yaptığınızı çok iyi bilen bir) **Habîr'dir.** (Dolayısıyla bu imtihanları, bilmediği şeyleri öğrenmek için değil, kimin gizli niyetinin ne olduğunu herkese göstermek için yapmaktadır.)"

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerinde sözleşmeye riâyet etmeyen müşriklerle savaşılmasını emredip, bu savaşın kâfirlerin cezâlandırılmasına ve müminlerin gönüllerinin rahatlatılmasına vesîle olacağını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede Müslümanların cihat gibi birtakım zor amellerle imtihana tâbi tutulmaksızın rahat bir şekilde başıboş bırakılmayacaklarını açıklamıştır.

"Sa'lebî, Beğavî, Nesefî, Kurtubî, Beyzâvî ve **Hâzin"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen ilimden mâlum kastedilmiştir.

Çünkü bir şeyin var olması **Allâh-u Te'âlâ**'nın onu var olarak bilmesini iktizâ eder. Bu îtibarla **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir şeyi var olarak bilmesi o şeyin mevcûdiyetinden kinâyedir.

Bu îzâhı **İmâm Fahruddîn er-Râzî** *(Rahimehullâh)* zikretmiştir.

Dolayısıyla burada geçen: **"Allâh içinizden cihâd edenleri bilmedikçe"** kavl-i şerîfi: "İçinizden cihâd edenler olmadıkça" anlamındadır. Zîrâ cihâd edenler olduğu takdirde mutlaka **Allâh-u Te'âlâ** onları mevcut olarak bilecektir.

Bâzı müfessirlere göre buradaki "İlim", mecâz-ı mürsel olarak "Tebyîn" mânâsındadır ki o takdirde mânâ: "Henüz **Allâh** içinizden cihâd edenleri ortaya çıkarmamışken böyle imtihansız bırakılacağınızı mı sandınız?" şeklinde olur.

Vâhidî *(Rahimehullâh)*ın **Zeccâc** *(Rahimehullâh)*dan nakline göre buradaki ilim, kendisine karşılık terettüp eden bir bilgidir ki buna müşâhede ilmi denilir.

Zîrâ insanlar ancak yaptıklarından dolayı karşılık hak ederler, buna göre **Allâh-u Te'âlâ** Kendisinin kulları hakkındaki ilmine göre değil de onların amellerine göre kendilerine karşılık verir.

Allâh-u Te'âlâ kullar cihâd etmeden önce de, hattâ onları yaratmadan bile onların cihâd edip etmeyeceğini bilmektedir.

Lâkin bu ilim ğaybî olduğu için cennet ve mükâfât bu ilme göre hak edilmez. Sevap ve azâbı mûcip olacak şey ancak kullardan zuhûr eden fiillerdir.

"Mazharî ve **İbni Acîbe"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen (وَلَمَّا يَعْلَمِ اللهُ) cümle-i celîlesindeki (لَمَّا) lafzı: "Henüz olmadı, ama olması beklenmektedir" manasında olduğu için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbı arasında ve daha sonrasında kıyâmete kadar böyle mücâhid insanların zuhûr edeceğine işâret etmektedir.

Nitekim **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)* "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَا يَزَالُ مِنْ أُمَّتِي أُمَّةٌ قَائِمَةٌ بِأَمْرِ اللهِ لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ خَذَلَهُمْ وَلَا مَنْ خَالَفَهُمْ حَتَّى يَأْتِيَهُمْ أَمْرُ اللهِ وَهُمْ عَلَى ذٰلِكَ.»

Âyet: 16

"Benim ümmetimden Allâh'ın emriyle sâbit kalacak bir topluluk dâimâ bulunacaktır, onları yardımsız bırakan da, kendilerine muhâlefet eden de onlara zarar veremeyecektir, Allâh'ın emri (olan kıyâmet) **gelinceye kadar onlar o hâl üzere bulunacaklardır."** *(Buhârî, Menâkıb:24, no:3442, 3/1331; Müslim, İmâret:53, no:1920, 3/1523; Ebû Dâvûd, no:4252; Tirmizî, no:2192; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/132)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَلِيجَةً) kelimesi **Ferrâ** *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; müşriklerden edinilen sırdaş anlamındadır.

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* da kendi **Kur'ân-ı Kerîm**'inde bu âyet-i kerîmenin kenarına: "(وَلِيجَةً) kelimesi (بِطَانَةً) mânâsındadır ki bu da "Sırdaş" anlamına gelmektedir" diye yazmıştır.

Katâde *(Rahimehullâh)*a göre bu kelime, hâinlik anlamındadır. **Dahhâk** *(Rahimehullâh)*a göre ise hîlekârlık demektir. **Ebû Ubeyde** *(Rahimehullâh)*: "Bir şeyin kendisinden olmayıp da ona sonradan dercedilen her şey velîcedir. Buna göre bir kavimden olmadığı halde onların arasında bulunan kişi velîce sayılır" demiştir.

Râğıb *(Rahimehullâh)* ise: "Velîce, insanın kendisine dayanak edindiği herhangi bir şey hakkında kullanılır" demiştir. Her hâlükârda bu âyet-i kerîmeden maksat; müminlerin müşriklerle dostluktan ve onlara sırlarını ifşâ etmekten nehyedilmeleridir.

"Semerkandî ve **Sa'lebî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmedeki muhâtapların kimler olduğu hakkında ihtilaf vardır. **İmâm-ı Dahhâk** *(Radıyallâhu Anh)*ın **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakline göre bu âyet-i kerîmede mallarını ve canlarını savunma adına **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte cihâda çıkmak isteyen münâfıklar muhâtap alınmıştır.

Nitekim:

﴿مَا كَانَ اللهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَآمِنُوا بِاللهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾

"(Ey asr-ı saâdette yaşayan Müslümanlar ve münâfıklar!) **Allâh müminleri, o üzerinde bulunduğunuz** (İslâm hükümlerinden eşit olarak istifâde etmenizi sürekli kılacak) **şey üzere** (ve herkese yarayan karışık bir halde) **aslâ bırakacak değildir!**

Netîcede O, (ancak samîmi Müslümanların dayanabileceği imtihanlarla) **pisi temizden ayıracaktır.**

Ama Allâh sizi (kalplerde bulunan kâfirlik ve îmanla alâkalı) **gayba aslâ muttalî kılacak** (ve sizi onlardan haberdâr edecek) **değildir. Velâkin Allâh,** (bazı gaybî meseleleri bildirmek için, müstakil olarak) **rasüllerinden başlayıp** (onlara tâbi olma hasebiyle velî kullarından) **dilediğini seçer.**

O halde siz Allâh'a ve peygamberlerine (samîmiyetle) **inanın! Eğer** (gerçekten) **inanırsanız ve** (münâfıklıktan) **iyice sakınırsanız, sizin için** (kadri takdir edilemeyecek derecede) **çok kıymetli pek büyük bir ecir** (ve mükâfat) **vardır"** *(Âl-i İmrân Sûresi:179)* âyet-i kerîmesi de bu meâldedir.

"Beğavî ve **Hâzin"** tefsirlerinde **İmâm-ı Süddî** *(Radıyallâhu Anh)*dan naklen zikredildiğine göre; bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«عُرِضَتْ عَلَيَّ أُمَّتِي فِي صُوَرِهَا فِي الطِّينِ كَمَا عُرِضَتْ عَلَى اٰدَمَ وَأُعْلِمْتُ مَنْ يُؤْمِنُ بِي وَمَنْ يَكْفُرُ بِي.»

"Âdem'e zürriyetleri arzedildiği gibi bana da (gördüğüm-görmediğim) **bütün ümmetim bir balçık içinde şekle sokularak gösterildi, böylece bana kimin bana îmân edeceği ve kimin beni inkâr edeceği bana bildirildi"** buyurarak, ümmetinden kendisine inanacakların ve inkâr edeceklerin sûretlerinin kendisine gösterildiğini açıklayınca, münâfıklar:

"**Muhammed**, henüz yaratılmamış olan mümin ve kâfirlerin bile kendisine gösterildiğini söylüyor, hâlbuki biz yanında duruyoruz da bizi bile tanımıyor!" diye alay ettiler.

Bunu duyan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* minbere çıkıp hamd-ü senâda bulunduktan sonra:

«مَا بَالُ أَقْوَامٍ طَعَنُوا فِي عِلْمِي لَا تَسْأَلُونِي عَنْ شَيْءٍ فِيمَا بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ السَّاعَةِ إِلَّا أَنْبَأْتُكُمْ بِهِ.»

"Birtakımlarının durumu nicedir ki; benim ilmim hakkında ileri geri konuşuyorlar, sizinle kıyâmet arasında olacaklardan bana ne sorarsanız, mutlaka onu size bildiririm" *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:1/591; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:3054, 3/181; Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:5422, 8/3956)* buyurdu.

Âyet: 16

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** Âl-i İmrân Sûresi'ndeki bu âyeti indirerek, kullarını belirsizlik içinde bırakmayacağını, bir zaman için münâfıkları rezil etmese de, sonunda **Uhud** vakası gibi imtihanlarla herkesi ortaya çıkaracağını açıkladı.

Diğer müfessirlere göre ise, bâzı müminlere cihâda çıkmak meşakkatli gelince **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi inzâl ederek: "Siz cihatla emrolunmadan ve içinizden itaatkâr ile âsî, sâdık ile kâzib (yalancı) ortaya çıkmadan bırakılacağınızı mı sandınız?" buyurmuştur ki:

﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللهِ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللهِ قَرِيبٌ﴾

"(Ey Habîbimin Uhud'da ve Hendek'te sıkıntıya düşen ashâbı!) **Yoksa siz, kendinizden önce geçmiş olan** (peygamberlerin ve arkadaş)**ların**(ın) **ilginç durumu** (ve karşılaştıkları zorlukların bir benzeri) **henüz size gelmemişken cennete girebileceğinizi mi sandınız? Onlara** (fakirlik ve yoksulluk türünden birçok) **zorluklar ve** (hastalık, korku gibi büyük) **sıkıntılar isâbet etmişti ve kendileri** (türlü türlü belâlarla) **sarsılmıştılar.**

(Nihâyet en çok sabır ve sebat gösteren kişi olduğu halde) **o** (zamânın) **peygamber**(i) **ve onunla birlikte îmân etmiş olan kimseler bile** (Allâh-u Te'âlâ'nın yardımının gecikmesini yine O'na şikâyet etmek üzere)**: "Allâh'ın yardımı ne zaman** (gelecek)**?" demişlerdi.** (İşte o zaman duâları kabul edilerek Allâh-u Te'âlâ tarafından kendilerine:) **"Dikkat edin! Allâh'ın yardımı gerçekten çok yakındır** (buyrulmuştu)" *(Bakara Sûresi:214)* âyet-i kerîmesi de bu mealdedir.

Allâh-u Te'âlâ başka bir âyet-i kerîmesinde de:

﴿أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ﴾

"İnsanlar: "Îmân ettik!" dedikleri için, kendileri imtihan(a tâbi) **edilmeyecekleri bir halde bırakılacaklarını mı sandı**(lar)**?**

Andolsun ki; elbette Biz onlardan öncekileri de muhakkak imtihan etmiştik. (Fakat onlar dinlerine sımsıkı bağlı çıktılar, demir testerelerle ortadan ayrılanlar, demir taraklarla etleri kemiklerinden sıyrılanlar bile dinlerinden dönmediler.)

Yemin olsun ki; elbette Allâh ("İman ettik!" sözlerinde) **doğru olmuş o** (samîmi) **kimseleri de kesinlikle** (ezelde bildiği gibi, imtihanlarla ortaya çıkararak, herkese) **bil**(dir)**ecektir, kasem olsun ki; elbette yalancıları da kesinlikle** (böylece) **bil**(ip herkese bildir)**ecektir"** *(Ankebût Sûresi:2-3)* buyurmuştur.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً) "O kimseler ki **Allâh'tan, Rasûlünden ve müminlerden başka bir sırdaş edinmediler"** kavl-i şerîfi, hakîkî müminlerin tüm muhabbetlerini **Allâh**'a, **Rasûlü**'ne ve müminlere ayırdıklarını ve onların düşmanlarıyla aslâ dostluk kurmadıklarını açıklamaktadır ki böylece **Allâh** ve **Rasûlü**'nün muhabbetinden sonra **Allâh** dostu olan müminlerin de **Allâh** için sevilmeleri gerektiği anlaşılmıştır.

İbni Acîbe *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; tüm sevgi ve dostluğun **Allâh**'a, **Rasûlü**'ne ve evliyâullâha tahsis edilmesi, **Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaştıran en yakın işlerdendir. Gaflet ehline yönelip onlarla meveddet ve sohbet (sevgi ve birliktelik) tesis etmek ise **Allâh-u Te'âlâ**'dan uzaklaştıran en büyük âfetlerdendir. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«اَلرَّجُلُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ.»

"Kişi dostunun dîni üzeredir, artık sizin biriniz kiminle dostluk edeceğine iyi baksın" *(Ebû Dâvûd, Edeb:19, no:4833, 4/2062; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/60)* buyurmuştur.

Abdullâh ibni Mes'ud *(Radıyallâhu Anh)*dan mervî olan bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ:
«اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ.»

"Kişi sevdiğiyle berâberdir" *(Buhârî, Edeb:96, no:5816, 5/2283; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/60)* buyurmuştur.

Ebû Kırsâfe *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen diğer bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

Âyet: 16

عَنْ أَبِي قِرْصَافَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ أَحَبَّ قَوْمًا حَشَرَهُ اللهُ فِي زُمْرَتِهِمْ.»

"Kim bir kavmi severse Allâh onu onların zümresinde haşreder" *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:2519, 3/19; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/60)* buyurmuştur.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَاللهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ) **"Allâh sizin yapmakta olduklarınızı Habîr'dir"** kavl-i şerîfi müfessirler tarafından:

"**Allâh-u Te'âlâ** neleri ne niyetle yaptığınızı çok iyi bilendir, yaptıklarınızdan hiçbir şey O'na gizli değildir. Cihâda çıkışlarınız sırf O'nun rızâsı için hâlis niyetle midir, yoksa ganîmet cem etmek veyâ medh-ü senâ celb etmek gibi birtakım şâibelerle karışık mıdır, O hepsini bilmektedir. Dolayısıyla bu imtihanları, bilmediği şeyleri öğrenmek için değil, kimin gizli niyetinin ne olduğunu herkese göstermek için yapmaktadır" şeklinde îzah edilmiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîrî"nde zikredildiğine göre; **Sa'dî** *(Kuddise Sirruhû)* bu mânâda şöyle söylemiştir:

مَنَهْ جَانِ مَنْ آبِ زَرْ بَرْ پَشِيزْ كِه صَرَّافِ دَانَا نَگِيرَدْ بَچِيزْ
زَرْاَنْدُودَگَانْرَا بَه آتَشْ بَرَنْدْ پَدِيدْ آيَدْ آنْگَهْ كِه مِسْ يَا زَرَنْدْ

"Cancağızım mangıra altın suyu sürme
(sahtelik yaparak onu altın suyuyla yaldızlama),
Zîrâ bunu, işi bilen bir sarrâf (anlar da) **hiç bir şey karşılığında** (onu) **satın almaz** (altın yerine geçmez, erbâbına yutturamazsın).

Altın kaplı (yaldızlanmış) **şeyleri** (imtihan için) **ateşe tutarlar,**
(İşte o vakit) **altın mıdır, bakır mıdır hemen anlaşılır."**

(Sâ'dî Şîrâzî, Bûstân, bab:5, beyt no:2653-2654)

Hâsılı riyâ ile ibâdet yapma, zîrâ **Allâh** katında ikiyüzlülük ve riyâ ile ibâdet merduddur (reddolunmuştur) ve seni cehennem azâbından kurtarmaz, bilakis azâbını katlar.

Mürâîleri de kıyâmette imtihan ederler, o vakit **Hakk**'ın huzûruna ne armağan ve hediyelerle geldikleri zâhir olur. *(Sûdî Efendi, Şerh-i Bûstân:2/178-179)*

Bu âyet-i kerîmede cihada teşvik vardır.

Übeyy ibni Kâb *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَرِبَاطُ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللهِ مِنْ وَرَاءِ عَوْرَةِ الْمُسْلِمِينَ مُحْتَسِبًا مِنْ غَيْرِ شَهْرِ رَمَضَانَ أَعْظَمُ أَجْرًا مِنْ عِبَادَةِ مِائَةِ سَنَةٍ صِيَامِهَا وَقِيَامِهَا، وَرِبَاطُ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللهِ مِنْ وَرَاءِ عَوْرَةِ الْمُسْلِمِينَ مُحْتَسِبًا مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ أَفْضَلُ عِنْدَ اللهِ وَأَعْظَمُ أَجْرًا مِنْ عِبَادَةِ أَلْفِ سَنَةٍ صِيَامِهَا وَقِيَامِهَا فَإِنْ رَدَّهُ اللهُ إِلَى أَهْلِهِ سَالِمًا لَمْ تُكْتَبْ عَلَيْهِ سَيِّئَةٌ أَلْفَ سَنَةٍ وَتُكْتَبُ لَهُ الْحَسَنَاتُ وَيُجْرَى لَهُ أَجْرُ الرِّبَاطِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.»

"Şüphesiz ki Müslümanların avreti (düşmanların sızmasından korkulan tehlikeli mevzi veyâ serhaddi)**nin arkasında ramazan ayı dışında sırf Allâh rızâsı ve sevâbı için Allâh yolunda bir günlük ribat** (nöbet beklemek)**, ecir yönünden yüz yılın orucundan ve gecesini tâatle ihyâ etmekten daha muazzamdır.**

Ama sevâbı Allâh'tan beklenilerek Müslümanların avretinin ardından, ramazan ayında Allâh yolunda bir günlük ribat, Allâh katında sevap açısından bin yılın ibâdetinden, orucundan ve gecelerini (ibâdetle) **ihyâ etmekten daha üstün ve daha büyüktür.**

Eğer Allâh o kimseyi selâmetle çoluk çocuğuna geri getirirse, bin yıl günahı da olsa onun aleyhinde yazılmaz, ona hayırları yazılır ve ribat sevâbı kıyâmete kadar onun için akıtılır (kıyâmete kadar bu yerde nöbet beklemiş gibi sevâba nâil olur)**."** *(İbni Mâce, Cihâd:7, no:2768, 2/924-925; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/396)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ آمَنَ بِاللهِ وَبِرَسُولِهِ، وَأَقَامَ الصَّلَاةَ، وَصَامَ رَمَضَانَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ جَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللهِ أَوْ جَلَسَ فِي أَرْضِهِ الَّتِي وُلِدَ فِيهَا.» فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! أَفَلَا نُبَشِّرُ النَّاسَ؟ قَالَ: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ أَعَدَّهَا اللهُ لِلْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِ اللهِ مَا بَيْنَ الدَّرَجَتَيْنِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، فَإِذَا سَأَلْتُمُ اللهَ فَاسْأَلُوهُ الْفِرْدَوْسَ فَإِنَّهُ أَوْسَطُ الْجَنَّةِ وَأَعْلَى الْجَنَّةِ، فَوْقَهُ عَرْشُ الرَّحْمٰنِ وَمِنْهُ تَفَجَّرُ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ.»

Âyet: 16

"Her kim Allâh'a ve Rasûlüne îmân eder, namazı hakkıyla kılar ve ramazan orucunu tutarsa Allâh yolunda cihâd etse de yâhut doğduğu yerde oturup kalsa da onu cennete girdirmek Allâh üzerine bir hak olur" buyurdu. O zaman: "Bununla insanları müjdeleyelim mi?" dediklerinde: "(Evet bu müjde yerindedir ama cihâda gidenlerin ecri daha büyüktür.)

Şüphesiz ki cennette Allâh'ın, Allâh yolunda cihâd edenler için hazırlamış olduğu yüz derece vardır ki her iki derece arası gökle yer kadardır. Allâh'tan (cennet) **istediğiniz zaman O'ndan Firdevs'i isteyin, çünkü gerçekten o, cennetin en orta ve en yüksek yeridir. Arşurrahmân onun üstünde bulunmaktadır, cennet ırmakları da ondan kaynamaktadır"** buyurdu. *(Buhârî, Cihâd:4, no:2637, 3/1028; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/396)*

Bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur:

وَفِـى الْحَدِيثِ: «اَلْمُجَاهِدُ مَنْ جَاهَدَ نَفْسَـهُ لِلّٰهِ تَعَالٰـى جَاهِدُوا اَهْوَاءَكُمْ كَمَا تُجَاهِدُونَ اَعْدَاءَكُمْ اَشْجَعُ النَّاسِ اَقْهَرُهُمْ لِهَوَاهُ.»

"Gerçek mücâhid Allâh için nefsiyle cihâd eden kimsedir. Düşmanlarınızla cihâd ettiğiniz gibi nefislerinizin kötü arzularıyla da cihâd edin. İnsanların ne şecaatlisi nefsinin arzusunu en çok yenebilendir." *(Rûhu'l-beyân:3/396; Tirmizî, Fezâilü'l-cihâd:2, no:1621, 3/264-265)*

Hikmetli sözlerde şöyle zikredilmiştir:

«كَمْ عَاقِلٍ اَسِيرٌ، هَوَاهُ عَلَيْهِ اَمِيرٌ، عَبْدُ الشَّهَوَاتِ اَذَلُّ مِنْ عَبْدِ الرِّقِّ، اِنَّ الْمِرْاٰةَ لَا تُرِيكَ خُدُوشَ وَجْهِكَ مَعَ صَدَاهَا، وَكَذٰلِكَ نَفْسُكَ لَا تُرِيكَ عُيُوبَ نَفْسِكَ مَعَ هَوَاهَا.»

"Nice akıllı kimse vardır ki esirdir, nefsi ona emirdir. Şehvetlerinin kulu olan, gerçek köle olandan daha zelildir. Ayna paslıyken sana yüzündeki sıyrığı göstermez. Nefsin de hevâsı (kötü arzusu) varken sana kendi ayıplarını göstermez!"

Yine böylece bu âyet-i kerîmede ihlâslı müminlerin kâfirlerden ve münâfıklardan sakınmaları ve onları sırdaş tutmamaları husûsunda önemli bir beyân vardır.

Şeddâd ibni Evs ve **Ubâde ibni's-Sâmit** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmışlardır: Bir kere biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında bulunuyorken, Ehl-i Kitab'ı kastederek:

عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ وَعُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَا: كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «هَلْ فِيكُمْ غَرِيبٌ؟» يَعْنِي أَهْلَ الْكِتَابِ فَقُلْنَا: لَا يَا رَسُولَ اللهِ! فَأَمَرَ بِغَلْقِ الْبَابِ وَقَالَ: «ارْفَعُوا أَيْدِيَكُمْ وَقُولُوا لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ.» فَرَفَعْنَا أَيْدِيَنَا سَاعَةً ثُمَّ وَضَعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ ثُمَّ قَالَ: «اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اَللّٰهُمَّ بَعَثْتَنِي بِهٰذِهِ الْكَلِمَةِ وَأَمَرْتَنِي بِهَا وَوَعَدْتَنِي عَلَيْهَا الْجَنَّةَ وَإِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ.» ثُمَّ قَالَ: «أَبْشِرُوا فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ غَفَرَ لَكُمْ.»

"İçinizde yabancı var mı?" diye sordu. Biz: "Hayır yâ **Rasûlellâh**!" deyince kapının kapatılmasını emrederek: **"Ellerinizi kaldırın ve 'Lâilâhe illâllâh' deyin"** buyurdu. Biz de bir süre ellerimizi kaldırdık, sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* elini indirdi ve: **"Bütün hamdler Allâh'a mahsustur. Ey Allâh! Sen beni bu kelime ile gönderdin, bunu söylememi bana emrettin ve buna dâir bana cenneti vaad ettin. Gerçekten sen sözü bozmazsın"** dedikten sonra: **"Müjde olsun size! Şüphesiz ki Allâh-u Azze ve Celle muhakkak sizi bağışladı"** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17121, 28/348; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/396)*

Fakîr (İsmâ'îl Hakkî) der ki; bu şekilde zikir telkîni havâs kulların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den günümüze kadar birbirlerinden tevârüs ettikleri özel bir tâlim şeklidir ki onlar avâm insanları buna vâkıf etmezler ve sırlarını mânevî yola yabancı olan kimselere ifşâ etmezler. Zîrâ bu, hıyânet (hâinlik)ten sayılır.

Yine böylece bir müminin kâfirle dostluk etmesi ve ona muhabbet beslemesi de hıyânetten nâşîdir. Zîrâ kâfirliği sevmeyen, kâfirlerle ihtilât etmez (karışıp görüşmez). Bu durumlara düşmekten **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Müslümanların kâfirlerden dost ve sırdaş tutmamaları

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Kendi (din kardeşleri)**nizden başkası**(nı, Yahudi ve Hristiyanlar gibi kâfir fırkaları)**nı** (güveninize mazhar konumda) **bir sırdaş edinmeyin!**

Âyet: 16

(Çünkü) **onlar hiçbir** (fitne ve) **fesat husûsunda size** (hiçbir şeyi) **eksik yapmazlar. Onlar** (din ve dünyâ husûsunda dâimâ) **sizin sıkıntınızı** (ve zarara uğramanızı) **istemişlerdir.**

Gerçekten (size karşı büyük bir kin ve nefret taşıdıklarından, kendilerine hâkim olamamış ve) **ağızlarından** (dökülen sözlerinde) **aşırı öfke açığa çıkmıştır. Onların göğüslerinin gizlemekte olduğu** (düşmanlık) **ise** (açıkladıklarından) **daha büyüktür.**

Muhakkak Biz (Allâh ve Rasûlünün düşmanlarıyla dost olmamanızı ifâde eden) **âyetleri size iyice açıklamışızdır. Eğer siz** (dostla düşman arasındaki farkı düşünüp) **anlamakta olduysanız** (gerekeni yaparsınız)**!"** *(Âl-i İmrân Sûresi:118)*

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! O sizden önce kendilerine kitap verilmiş olanlardan dîniniz(le ilgili meseleler)**i bir eğlence ve bir oyun** (malzemesi) **edinmiş bulunanları da,** (diğer) **kâfirleri de dostlar edinmeyin ve** (kâfirlerle dostluk husûsunda) **Allâh'tan hakkıyla sakının! Eğer** (gerçek mânâda) **mümin kimseler olduysanız** (kâfirlerle dostluktan el etek çekmeniz gerekir. Zîrâ hakîkî îman, din düşmanlarını dost edinmekle bağdaşmaz)**!"** *(Mâide Sûresi:57)*

﴿وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾

"Eğer onlar Allâh'a, o peygamber (Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*)**e ve ona indirilmiş olan** (Kur'ân)**a** (doğru dürüst) **inansalardı, o** (müşrik ola-)**nları dostlar edinmezlerdi. Velâkin onlardan birçoğu** (kendi dinlerine bağlılıktan bile çıkmış) **fâsık kimselerdir."** *(Mâide Sûresi:81)*

﴿ مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللهِ شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (17)

(مَا كَانَ) **Olmadı,** kim için? (لِلْمُشْرِكِينَ) **müşrikler için,** ne? (اَنْ يَعْمُرُوا) **îmar etmeleri,** neyi? (مَسَاجِدَ اللهِ) **Allâh'ın mescitlerini,** ne oldukları halde? (شَاهِدِينَ) **şâhit oldukları halde,** kim aleyhine? (عَلَى اَنْفُسِهِمْ) **kendi nefisleri aleyhine,** ne ile? (بِالْكُفْرِ) **kâfirlikle,** (اُولٰئِكَ) **işte sana onlar,** (حَبِطَتْ) **boşa gitti,** ne? (اَعْمَالُهُمْ) **amelleri,** (وَفِي النَّارِ) **ateşte,** (هُمْ) **ancak onlar,** nedirler? (خَالِدُونَ) **ebedî kalıcılardır.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Açıkça kâfir olduklarını îtirâf etmeseler de, telbiyelerinde dahî putların ortaklığını telaffuz ederek) **kendi nefisleri aleyhine kâfirlikle şâhitlerken, müşrikler için Allâh'ın mescitlerini îmâr etmeleri** (ve onarıp bakım yapmaları, inançlarıyla bağdaşan ve kendilerine yakışan bir şey) **olamaz!**

İşte sana! Onlar ki, kendilerinin (kâfirken yaptıkları misâfir ağırlama, hacılara su verme ve darda kalana yetişme gibi iyi) **amelleri boşa gitmiştir.** (Şirk suçunun büyüklüğünden dolayı) **o ateşte de sâdece onlar ebedî kalacaklardır!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede cihâd etmeden müminlerin rahat bırakılmayacaklarını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede en mühim vasfın îman olduğunu ve müşriklerin yaptıkları iyiliklerin aslâ kabûle şâyân olmadığını açıklamıştır.

"Sa'lebî, Beğavî, Beyzâvî, Hâzin ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü hakkında **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

Bedir günü **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* esir edilince Müslümanlar ona yüklenerek onu **Allâh**'ı inkâr ve sıla-i rahmi kesmek gibi fenâlıklarla ayıpladılar. Özellikle **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* ona karşı sert konuşunca **Abbâs**: "Hep bizim kötülüklerimizi anlatıyorsunuz, iyiliklerimizden bahsetmiyorsunuz" dedi.

Âyet: 17

O zaman **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* ona: "Sizin iyilikleriniz de mi var?" deyince o: "Tabî, biz sizden daha efdaliz, biz **Mescid-i Harâm**'ı mâmûr ediyoruz, **Kâ'be**'nin örtüsüyle alâkalanıyoruz, hacıları suvarıyoruz ve esirleri serbest bırakıyoruz" dedi.

O zaman **Allâh-u Te'âlâ Abbâs**'ın bu sözüne reddiye olmak üzere bu âyet-i celîleyi inzâl ederek: "Müşriklerin **Allâh**'ın mescitlerini mâmûr kılmaları doğru bir şey değildir. **Allâh** Müslümanlara müşrikleri men etmelerini emretmiştir.

Çünkü mescitler ancak bir olan **Allâh**'a ibâdet için mâmûr edilir. **Allâh**'ı inkâr eden birinin mescide bakım yapması, iki zıt işi cem etme anlamında bir çelişkidir" buyurmuş oldu.

Âyet-i kerîmede **"Mesâcid"** lafzı cemî olarak zikredilmişse de ekserî müfessirlere göre bundan maksat özellikle **Mescid-i Haram**'dır.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen: "Müşriklerin serbest bırakılıp **Mescid-i Haram**'ın ehli olmalarına müsaade etmek câiz değildir" şeklindeki nakil de bu mânâyı teyid etmektedir.

Zâten **İbni Kesîr, Ebû Amr** ve **Ya'kûb** *(Rahimehümüllâh)* gibi bâzı kıraat âlimlerince bu lafzın müfred olarak okunmuş olması da buna delâlet etmektedir. Buna göre **Mescid-i Haram** bütün mescidlerin kıblesi ve imamı olması hasebiyle cemî olarak zikredilmiştir.

Bâzı müfessirlere göreyse bundan maksat bütün mescitlerdir ki, bu tefsir: "Müşriklerin, değil **Mescid-i Haram**, hiçbir mescidi îmâr etmeleri doğru olmaz" anlamına gelmesi hasebiyle daha mübâleğalıdır.

Burada geçen **"Îmar"**dan ne kastedildiği hakkında iki kavil üzere ihtilaf edilmiştir:

Bir kavle göre îmardan maksat; bilinen mânâda mescitlerin sağlam yapılması, yıkılan kısmının onarılmasıdır ki bu kavlin sâhiplerine göre kâfirler mescitlerin yapımından ve onarımından engellenirler, hattâ bu hususta vasiyette bile bulunsalar vasiyetleri geçerli olmaz.

Diğer bir kavle göreyse buradaki imâretten maksat, mescide girmek ve orada oturmaktır. Bu kavle göre kâfirler bir Müslüman'ın izni olmadan mescide girmekten engellenirler. Hattâ izinsiz mescide girecek olsalar tâzir olunurlar yâni bir daha böyle bir iş yapmaya cesâretlerini kıracak şekilde azarlanırlar. Ama izinle girerlerse tâzir olunmazlar.

Kâfirlerin mescide izinle girmesinin câiz olduğunun delîli ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in o zaman kâfir olan **Sümâme ibni Üsâl**'i mescidin direklerinden birine bağlamış olmasıdır.

Yine de evlâ olan kâfirleri mescitlere sokmayarak o yüce mâbedlerin büyüklüğünü muhâfaza etmektir. Ancak bu görüş Şâfi'î mezhebine göredir. Hanefî mezhebine göre ise kâfirler bir zarûrete mebnî olmaksızın Müslümanların iznini almadan da mescitlere girebilirler.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ) **"Kendi nefisleri aleyhine kâfirlikle şâhitlik ederlerken"** kavl-i şerîfinin îzâhı hakkında **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*: "Onlar: 'Biz kâfiriz' demeseler de kâfir sözleri söylemeleri kendileri aleyhine kâfirlikle şâhitlik etmeleri anlamına gelir" demiştir.

Dahhâk'ın **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakline göre onların kendi aleyhlerine kâfirlikle şâhitlikte bulunmaları putlara secde etmeleridir, çünkü **Kureyş** kâfirleri **Kâ'be**'nin temel direklerinin yanına putlar dikmişlerdi ve çıplak vaziyette tavâf ederlerken her şavtta o putlara secde ederlerdi.

İmâm-ı Süddî *(Rahimehullâh)*dan nakledilen farklı bir mânâya göreyse bir Hristiyan'a veyâ Yahûdî'ye dînî sorulduğunda: "Nasrânî'yim" yâhut "Yahûdî'yim" diye cevap vermesi kendisinin kâfirliğine dâir açık bir şâhitliktir.

Hâsılı; müşrikler kâfir olduklarını açıkça îtirâf etmeseler de, telbiyelerinde dahî putların ortaklığını telaffuz ederek her vesîleyle kâfirliklerini göstermişlerdir. Bu yüzden **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde: "Onlar putlara da ibâdet edilebileceğini ikrâr ederek ve Benim peygamberimi yalancı sayarak kâfirliklerini şâhitli ve ispatlı bir hâle getirmişken hâlâ **Allâh**'ın evini mâmur edemezler" buyurmuştur ki:

﴿وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾

"(Habîbim! Sen ve ashâbın onların içinden tamâmen ayrıldıktan sonra) **onlar**(ın azâba uğramasın)**a ne** (mâni) **olmuş ki Allâh kendilerine azap etmesin? Oysa onlar** (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve müminleri) **Mescid-i Haram'dan engellemektedirler, üstelik onlar** (müşrik oldukları için) **onun** (yönetimini üstlenmeyi hak etmiş) **velîleri de değildirler!**

Âyet: 17

Onun (Kâ'be'nin koruyup gözeticileri olan gerçek) **velîleri ancak o** (şirkten sakınan) **takvâ sâhibi kimselerdir.**

Lâkin onların çoğu (bu hakîkati) **bilmezler.** (Bir kısmı bilirse de, bile bile inat ederler.)" *(Enfâl Sûresi:34)* âyet-i kerîmesi de Mescid-i Haram'ın mütevellîsi olacak kimselerin mutlaka şirkten sakınmaları gerektiğini beyân etmektedir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ) **"İşte onların amelleri mahvedilmiştir"** kavl-i şerîfi kâfirlerin şirk hâli içerisindeyken yaptıkları misâfir ağırlama, hacılara su verme, köle azâd etme ve darda kalana yetişme gibi iyi amellerinin boşa gideceğini ve kendilerinin bunlardan bir mükâfat görmeyeceklerini beyân etmektedir.

Zîrâ kâfirin hiçbir ameli **Allâh-u Te'âlâ** için hâlis olamaz, küfür ve şirk ile birlikte yapılan hiçbir iyiliğin de güzel bir tesiri olamaz.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Kāzî 'Iyâz** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile:

"Yaptıkları iyi amelleri kâfirlere fayda vermez, buna karşılık sevap almadıkları gibi azapları da hafifletilmez.

Lâkin dünyâda şirk dışında işledikleri cürmleri hasebince âhirette bâzılarının azâbı diğerlerinden daha şiddetli olabilir."

İmâm Fakîh Ebû Bekr el-Beyhakî *(Rahimehullâh)* ise:

"Kâfirlerin iyi amellerinin bâtıl olduğu hakkında vârid olan âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri: 'O ameller sebebiyle cehennemden kurtulamazlar' şeklinde anlamak câizdir, bu durumda şirk dışında irtikâb ettikleri suçlar yüzünden müstehak oldukları birtakım azaplarının bâzı iyi amelleri sebebiyle tahfîf edilmesi mümkün olabilir" demiştir.

Mâzerî *(Rahimehullâh)* da bu görüşte ona muvâfakat etmiştir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ) **"(Şirk suçunun büyüklüğünden dolayı) o ateşte de sâdece onlar ebedî kalacaklardır!"** kavl-i şerîfi müşrikler içerisinde küfür üzere ölenler hakkındadır.

Zîrâ ölmeden îmân edenler mutlaka mağfiret olunacaklar ve cehennemde ebedi kalmayacaklardır.

Âyet: 17

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Mescidleri tahrîbe çalışanların en büyük zâlim oldukları

﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

"Allâh'ın mescitlerini; içlerinde O'nun adının anılmasını engellemiş olan ve onların (maddî ya da mânevî) **yıkımı uğrunda çalışmış bulunandan daha zâlim kim olabilir?**

İşte sana! Onlar ki, (mescitlerin tahrîbine cesâret bir yana, oralara yaklaşırken bile Allâh'a karşı) **korkuya kapılmış olmaları dışında oralara girmeleri kendileri için olacak şey değildi!**

(Öldürülme, esir edilme ve cizyeye bağlanma gibi) **büyük bir rüsvaylık dünyâda onlar içindir.** (Kâfirliklerine bir de zâlimliği ilâve ettiklerinden,) **kendileri için âhirette de pek büyük bir azap vardır."** *(Bakara Sûresi:114)*

Âyet: 18

﴿ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَى أُولَئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (18)

(إِنَّمَا يَعْمُرُ) **Ancak îmâr eder,** neyi? (مَسَاجِدَ اللهِ) **Allâh'ın mescitlerini,** kim? (مَنْ) **o kimse ki,** (آمَنَ) **îmân etti,** kime? (بِاللهِ) **Allâh'a,** daha neye îmân etti? (وَالْيَوْمِ) o **güne,** öyle gün ki, (اَلْآخِرِ) **son olan,** daha, (وَأَقَامَ) **hakkıyla kıldı,** neyi? (اَلصَّلٰوةَ) **namazı,** daha, (وَاٰتَى) **verdi,** neyi? (اَلزَّكٰوةَ) **zekâtı,** daha, (وَلَمْ يَخْشَ) **korkmadı,** (إِلَّا اللهَ) **ancak Allâh'tan** (korktu), (فَعَسٰى) **kuvvetle umulur ki,** ne? (أُولٰئِكَ) **işte sana onlar,** (اَنْ يَكُونُوا) **olurlar,** kimlerden? (مِنَ الْمُهْتَدِينَ) **hidâyete eren kimselerden.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Allâh'ın mescitlerini ancak, Allâh'a ve o son güne inanmış olan, o (farz) **namaz**(lar)**ı dosdoğru kılmış ve zekâtı vermiş olan,** (kulların memnûniyetiyle Allâh'ın rızâsı karşılaştığında) **Allâh'tan başkasın**(ın kızmasın)**dan da korkmayan kimseler îmâr eder.** (Bakımını üstlenerek ve ibâdetle ihyâ ederek, maddî ve manevî anlamda mâmûr eder.) **İşte sana! O** (mescitleri her yönüyle mâmur kılan Müslüma)**nların hidâyete erenlerden** (ve cennete girenlerden) **olmaları kuvvetle umulmuştur.** (Onların bile durumu korku ile ümit arasında kalmışken, ya müşriklerin câmilere yaptığı bâzı maddî bakımlardan faydalanmaları nasıl beklenebilir?)"

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müşriklerin mescitleri îmâr etmelerinin doğru bir şey olmadığını, onların hayır nâmına yaptıkları bütün amellerinin mahvolduğunu ve onların cehennemde ebedî kalacaklarını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede **Allâh**'ın mescitlerini ancak **Allâh**'a ve âhiret gününe inananların, zekâtı tastamam verenlerin ve **Allâh**'tan gayri kimseden korkmayanların gerçek mânâda mâmûr edebileceklerini ve ancak böyle kimselerin hidâyete erenlerden olduğunu açıklamıştır.

"Beyzâvî, Hâzin, Nesefî, İbni Kesîr ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** kâfirlerin **Allâh**'ın mescitlerini mâmûr etme hakları olmadığını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde mescitlerin îmârına müstahak olanların kimler olduğunu ve onların evsâfını beyân etmiştir.

Bu vasıflardan ilki **"Allâh'a ve âhiret gününe îman"** vasfıdır. Zîrâ **Allâh**'a inanmak mescidi mâmûr eden kişide aranan ilk şarttır.

İkinci vasıf, **"Namazı hakkıyla kılmak"**, üçüncü vasıf **"Zekât vermek"** olarak açıklanmıştır.

Dördüncü vasıf ise **"Allâh'tan gayrinden korkmamak"** şeklinde zikredilmiştir ki bu vasıf: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın azametini, ilminin bütün mâlûmâtı kuşattığını ve kudretinin her şeye yettiğini tasavvur etmekten neşet eden bir sıfat" olması hasebiyle ihlâsa dikkat çekmektedir.

Tabî ki buradaki korku bir müminin dînî konularda taşıdığı bir endişeden dolayı başkasının rızâsını **Allâh**'ın rızâsına karşı tercih etmemesi olarak anlaşılmalıdır.

Yoksa herkesin gayr-i ihtiyârî olarak sakındığı ve çekindiği şeyler bulunabilir ki, yırtıcı hayvanlardan, zelzeleden ve karanlıkta durmaktan korkmak gibi cibillî olan endişeler kişinin ihlâsına zarar vermez.

Bir kavle göre kâfirler (taptıkları) putlara ümit bağlamakta ve onlardan korkmaktaydılar.

İşte bu âyet-i kerîmede geçen (وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللهَ) cümle-i celîlesi ile müminlerin bu tür korkulardan uzak olduğu bilirtilmiştir.

Mescitlerin Mâmûr Edilme Yönleri

Mescitlerin îmâr etmek birkaç şekilde düşünülebilir ki, ilk akla gelen mescitlerin binâ edilmesi ve yıkılan yerlerinin düzeltilmesidir. Mescit yapmanın fazîletine delâlet eden birçok hadîs-i şerîf mevcuttur.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ:
«مَنْ بَنَى لِلّٰهِ مَسْجِدًا وَلَوْ كَمَفْحَصِ قَطَاةٍ لِبَيْضِهَا بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ.»

"Her kim kayakuşunun, yumurtası için yaptığı yuva kadar dahî (küçük) **olsa Allâh için bir mescit binâ ederse Allâh onun için cennette bir köşk binâ eder."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:2157, 4/54; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, no:3174, 3/89; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/264)*

Bişr ibni Hayyân *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

Âyet: 18

عَنْ بِشْرِ بْنِ حَيَّانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ وَاثِلَةُ بْنُ الْأَسْقَعِ وَنَحْنُ نَبْنِي مَسْجِدَنَا، قَالَ: فَوَقَفَ عَلَيْنَا فَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ بَنَى مَسْجِدًا يُصَلِّي فِيهِ بَنَى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ فِي الْجَنَّةِ أَفْضَلَ مِنْهُ.»

Biz mescidimizi binâ ederken **Vâsile ibni Eska'** *(Radıyallâhu Anh)* gelip yanımızda durdu, selam verdikten sonra: "Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i: **"Her kim içerisinde namaz kılınacak bir mescit binâ ederse Allâh-u Azze ve Celle cenette ona ondan daha değerlisini binâ eder"** buyururken işittim" dedi. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:16005, 25/386; Buhârî, et-Târîhu'l-kebîr:2/71; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr:22/213; İbnü Ebî Âsım, el-Âhâd ve'l-mesânî, no:920; İbnü Adiyy, el-Kâmil:2/736; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/264)*

Ancak bu müjdeye nâil olmak için câmi yaparken gösteriş niyeti taşımamak ve harcamayı helâl maldan yapmak şarttır. Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ بَنَى مَسْجِدًا لَا يُرِيدُ بِهِ رِيَاءً، وَلَا سُمْعَةً، بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ.»

"Her kim bir mescit binâ eder fakat buna karşılık bir gösteriş ve işittirme murâd etmezse Allâh onun için cennette bir ev binâ eder" *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:7001, 8/5; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/264)* buyurmuştur.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen başka bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ بَنَى لِلهِ بَيْتًا يُعْبَدُ اللهُ فِيهِ مِنْ مَالٍ حَلَالٍ بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ مِنْ دُرٍّ وَيَاقُوتٍ.»

"Her kim helâl maldan Allâh için, içerisinde Allâh'a ibâdet edilecek bir ev binâ ederse Allâh da ona cennette inci ve yâkuttan bir ev binâ eder." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:5055, 6/27; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:2/8; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/264)*

Fakat **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen:

عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «لَيَأْتِيَنَّ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَبْنُونَ الْمَسَاجِدَ يَتَبَاهَوْنَ بِهَا وَلَا يَعْمُرُونَهَا إِلَّا قَلِيلًا.»

"İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecektir ki mescitler binâ edecekler, onlarla birbirlerine karşı iftihar edecekler, fakat sonra o mescitleri (ibâdetle) **pek az mâmûr edecekler"** *(İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef, no:3163, 3/83-84; Buhârî; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/266)* rivâyetinde bildirildiği üzere maalesef bir kıyâmet alâmeti olarak günümüzde iftihar için çokça mescitler yapıldığı fakat içerisinde ibâdet yapılmadığı müşâhede edilmektedir.

Mescitlerin yüksek yapılması da mâmûr kılınmalarından addedilmiştir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ﴾

"Allâh'ın yüksek yapılmasına ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde..." *(Nûr Sûresi:36)* buyurmuştur.

Enes *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Medîne** yollarından bir yolda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâber dolaşırken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kerpiçten bir kubbe gördü ve:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: مَرَرْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي طَرِيقٍ مِنْ طُرُقِ الْمَدِينَةِ فَرَأَى قُبَّةً مِنْ لَبِنٍ فَقَالَ: «لِمَنْ هٰذِهِ؟» فَقُلْتُ: لِفُلَانٍ، فَقَالَ: «أَمَا إِنَّ كُلَّ بِنَاءٍ هَدٌّ عَلَى صَاحِبِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا مَا كَانَ فِي مَسْجِدٍ.» ثُمَّ مَرَّ فَلَمْ يَلْقَهَا، فَقَالَ: «مَا فَعَلَتِ الْقُبَّةُ؟» قُلْتُ: بَلَغَ صَاحِبَهَا مَا قُلْتَ فَهَدَمَهَا؟ قَالَ: فَقَالَ: «رَحِمَهُ اللهُ.»

"Bu kime âit?" diye sordu. Ben: **"Falana âit"** deyince: **"Bilin ki,** (lüzumsuz yere, sâdece insanlara gösteriş ve iftihar için yapılan) **her binâ kıyâmet günü sâhibinin üzerine düşecektir, ancak mescit olarak yapılan müstesnâ"** buyurdu.

Bir başka sefer aynı yerden geçerken o yüksek binâyı göremeyince: **"O kubbe** (sâhibi) **ne yaptı?"** diye sordu, ben: "Buyurduğunuz söz onun sâhibine ulaşınca onu yıktı" dedim. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allâh ona rahmetiyle muâmele etsin"** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:13301, 21/26-27; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/267-268)*

Mescitlerin îmâr vecihlerinden biri de beş vakit namazın cemaatine devâm ederek **Allâh**'ın evlerini mâmûr kılmaktır. Cemaatle namaza devâm etmenin, mescitlerin îmârından sayıldığına ve namazın sevâbının katlanmasına vesîle olduğuna delâlet eden birçok hadîs-i şerîf mevcuttur.

Âyet: 18

Zâten **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle beş vakit namaza devâm ederek mescitleri mâmûr eden kullarının îmanlı olduklarına şâhitlikte bulunmuştur. Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ اَبِى سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِذَا رَاَيْتُمُ الرَّجُلَ يَعْتَادُ الْمَسْجِدَ فَاشْهَدُوا لَهُ بِالْاِيمَانِ قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى: ﴿اِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾.»

"Bir adamı câmiye devâm ederken gördüyseniz, onun îmânına şâhitlik ediniz. Nitekim Allâh-u Te'âlâ: 'Allâh'ın mescitlerini ancak Allâh'a ve âhiret gününe inananlar mâmûr eder' buyurmuştur." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:11651, 11725, 18/194, 251; Dârimî, 1/278; Tirmizî, no:2617, 3093, İbni Mâce, no:802, İbni Ebî Hâtim:6/1766, İbni Huzeyme, no:1502, İbni Hibbân, no:1721, Hâkim, el- Müstedrek: 1/212, 213, Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:3/66; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/19; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/19; Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr:7/258; İbni Kesîr:7/160)*

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)* **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Ezanı işitip de icâbet etmeyen ve mescide (cemaate) gitmeyen kişi sonra namaz kılsa da onun (kâmil mânâda bir) namazı yoktur, o kişi gerçekten **Allâh** ve **Rasûlü**'ne isyân etmiştir.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**: **"Allâh'ın mescitlerini ancak Allâh'a ve âhiret gününe inananlar mâmûr eder"** buyurmuştur." *(İbni Kesîr:7/160)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صَلاَةُ الْجَمِيعِ تَزِيدُ عَلَى صَلاَتِهِ فِي بَيْتِهِ وَصَلاَتِهِ فِي سُوقِهِ خَمْسًا وَعِشْرِينَ دَرَجَةً، فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ وَأَتَى الْمَسْجِدَ لاَ يُرِيدُ إِلاَّ الصَّلاَةَ لَمْ يَخْطُ خَطْوَةً إِلَّا رَفَعَهُ اللّٰهُ بِهَا دَرَجَةً وَحَطَّ عَنْهُ خَطِيئَةً حَتَّى يَدْخُلَ الْمَسْجِدَ، وَإِذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ كَانَ فِي صَلاَةٍ مَا كَانَتْ تَحْبِسُهُ وَتُصَلِّي عَلَيْهِ الْمَلاَئِكَةُ مَا دَامَ فِي مَجْلِسِهِ الَّذِي يُصَلِّي فِيهِ: «اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَهُ، اَللّٰهُمَّ ارْحَمْهُ» مَا لَمْ يُحْدِثْ فِيهِ.»

"Kişinin cemaatle kıldığı namazı, evindeki namazından ve sokağındaki (dükkânındaki) **namazından yirmi beş derece üstün olur.**

Şüphesiz sizin biriniz güzelce (sünnet vechi üzere) **abdest alır da, namazdan başka bir şey arzulamayarak mescide gelirse, mescide girinceye kadar her attığı adıma karşılık mutlaka Allâh-u Te'âlâ onu bir derece yükseltir ve bir günahını siler.**

O kişi mescide girdiğinde, onu (orada) **durduran şey o** (namazı beklemek) **olduğu sürece namazda sayılır ve namaz kıldığı meclisinde durduğu zaman zarfında, orada abdest bozmadıkça melekler ona: 'Ey Allâh! Onu bağışla! Ey Allâh! Ona rahmet et** (acı)**' diye salât** (duâ) **ederler."** *(Buhârî, Salât: 87, no:477, sh:107; Müslim, Mesâcid:272, 1/459; Ebû Dâvûd, Salât, no:559, 1/378; Tirmizî, Salât, no:330, 2/150-151; İbni Mâce, Mesâcid:16, no:786, sh:118; Muvatta', Sefer:52, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned: 2/252, 319, 486, 532, 533; İbni Hibbân, no:2041, 3/245; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, 1/402-403; Beyhakî, Şu'abu'l-îmân, no:2573, 4/319, es-Sünenü'l-kübrâ, 3/60; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:1011, 1261, 2/291, 513; Beğavî, Şerhu's-sünne, no:786, 3/240; Hâkim, el-Müstedrek: 1/208)*

Abdullâh ibni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ صَلَاةَ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً.»

"Cemaatin namazı tek kılanın namazına yirmiyedi derece üstün gelir." *(Buhârî, Cemâat:2 no:619, 1/231; Beyhakî, Şu'abu'l-îmân, no:2567, 4/313; es-Sünenü'l-kübrâ, 3/59; Müslim, Mesâcid, no:250, 1/451; Tirmizî, Mevâkît, no:215, 1/420; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, 2/480; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, 2/102; İbni Mâce, no:789, 1/259; Dârimî, Salât, sh:293; İmâm-ı Mâlik, el-Muvatta' sh:129; Neseî, 2/103; Beğavî, Şerhu's-sünne, no:785, 3/339-340; Şâfi'î el-Müsned, sh:52; İbni Hibbân, no:2050-2052, 3/248-249; Ebû Nu'aym, el-Hılye, 6/351; Tahâvî, Müşkilü'l-âsâr, 2/29)*

İbni Hicâzî el-Feşnî *(Rahimehullâh)* **"Tuhfetü'l-ihvân"** isimli eserinde bu konuda şunları söylemiştir: Bâzı hadislerde cemaat sevâbı yirmi beş derece, bâzılarında ise yirmi yedi derece olarak açıklanmıştır. Âlimler bu iki rivâyet arasını bâzı yönlerden birleştirmişlerdir.

1- Birinci rivâyet evi câmiden uzak olanlar içindir, ikincisi ise yakın olanlar içindir.

2- Birinci rivâyet kalabalık cemaatler hakkındadır, ikinci rivâyet ise az cemaatler hakkındadır. Çünkü kalabalık cemaat her zaman için daha fazîletlidir, ancak şu gibi durumlar müstesna.

a) Bir kişi gitmeyince yakın bir mescit boş kalacaksa,

b) Kalabalık cemaatin imamı fâsık biriyse yâhut namazın bâzı hükümlerinde yanlışlık yapıyorsa,

c) Cemaat az da olsa **Kâ'be**'de yâhut **Mescid-i Nebevî**'de veyâ **Mescid-i Aksâ**'da kılınacaksa, bu gibi durumlarda tek kılmak bile diğer hâllerde cemaatle kılmaktan efdaldir.

3- Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*e önce cemaatle kılınan namazın yirmi beş derece üstün olduğunu, daha sonra yirmi yedi derece, üstünlüğünü öğretmiş olabilir.

4- Yirmi yedi derece, namazın tümünü cemaatle kılanlar hakkında, yirmi beş ise bir kısmına yetişenler hakkında olabilir.

5- Yirmi yedi derece, ilmi ve huşû'u daha fazla olanlar için, yirmi beş ise daha az olanlar için olabilir.

İbni Cevzî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Büyüklerden biri cemaati kaçırınca hadiste vaad edilen fazîlete erişmek için o namazı yirmi beş kere kıldı. O gece rüyasında atlara binmiş kimseler gördü, onlara yetişmek istediyse de buna imkân bulamadı.

O zaman içlerinden biri: **"Biz o namazı cemaatle kıldık** (tabî sen bize yetişemezsin)" dedi. *(İbni Hicâzî, Tuhfetü'l-ihvân, sh:60, 62)*

Bu bapta zikrettiğimiz hadîs-i şerîflerde yirmibeş ve yirmiyedi derece gibi mahdut rakamlar zikredilmişse de, bu, derece îtibârıyladır. Yoksa hayırlılık açısından düşünülecek olursa, cemaatle kılınan namazın sevâbının, evde kılınana karşı üstünlüğü çok daha fazla olur.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنَّهُ قَالَ:

«صَلَاةُ الرَّجُلِ مَعَ الْجَمَاعَةِ خَيْرٌ مِنْ صَلَاتِهِ اَرْبَعِينَ سَنَةً فِي بَيْتِهِ مُنْفَرِدًا.»

"Bir adamın cemaatle namaz kılması kırk sene evinde tek başına kılmasından hayırlıdır" *(Dürretü'l-vâ'ızîn, Osmân ibni Hasen el-Hobevî, Dürretü'n-nâsihîn, sh:33)* buyurduğu rivâyet olunmuştur.

Ancak sevap ve derece kazanmaktan öte cemaatle kılınan namazın **Allâh-u Te'âlâ**'nın hoşuna gittiğini düşünmek bu konuda mümini daha ziyâde teşvik edici olsa gerektir.

Nitekim **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
«اِنَّ اللّٰهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَيَعْجَبُ مِنَ الصَّلَاةِ فِي الْجُمَعِ.»

"Şüphesiz Allâh-u Tebâreke ve Te'âlâ cemaatler içinde kılınan namazdan çok hoşlanır." *(Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, Salât:84, no:2140-2141, 2/163; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:5112, 1/309; Münzirî, et-Terğîb no:577, sh:81)*

﴿وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ﴾

"Allâh'ın en ufak bir hoşnutluğu her şeyden büyüktür" *(Tevbe Sûresi:72)* âyet-i kerîmesinin fehvâsınca inananların her şeyden evvel bu rızâyı gözetmeleri gerekmektedir.

Zâten:

﴿قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللّٰهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ . يَهْدِي بِهِ اللّٰهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ
وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾

"Muhakkak ki Allâh'tan size (karanlıkları aydınlatan) **büyük bir nur** (sâhibi Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*) **ve** (gizli gerçekleri) **açıklayıcı pek yüce bir kitap** (olan Kur'ân-ı Kerîm) **gelmiştir.**

Rızâsına ittibâ etmiş (hakkıyla uymuş) **bulunanları Allâh-u Te'âlâ onun** (okuduğu Kur'ân)**la kurtuluş yollarına eriştirir ve Kendi izniyle** (dileyip muvaffak kılmasıyla) **onları** (kâfirliğin) **karanlıklar**(ın)**dan** (İslâm'ın) **nûr**(un)**a çıkarır.**

Ayrıca kendilerini (Zât'ının rızâsına kavuşturacak olan) **dosdoğru bir yola eriştirir.** *(Mâide Sûresi:15-16)* âyet-i kerîmelerinin müfâdınca **Allâh-u Te'âlâ** Kur'ân-ı Kerîm sâyesinde ancak rızâsını gözetenleri selâmet yollarına çıkarır, karanlıklardan nûra çıkarır ve sırât-ı müstakîme hidâyet eder.

Allâh-u Te'âlâ cümlemizi her işte rızâsının peşine düşenlerden ve iki cihanda hoşnutluğuna erenlerden eylesin. Âmîn.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«مَنْ غَدَا إِلَى الْمَسْجِدِ وَرَاحَ أَعَدَّ اللّٰهُ لَهُ نُزُلَهُ مِنَ الْجَنَّةِ كُلَّمَا غَدَا أَوْ رَاحَ.»

Âyet: 18

"Her kim mescide gider ve dönerse her gittiğinde yâhut döndüğünde Allâh-u Te'âlâ onun için cennetteki konağını hazırlar." *(Buhârî, Ezan:37, no:662, sh:133; Müslim, no:285, 1/463; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, 13/317; Beyhakî, Şu'abu'l-îmân, no:2621, 4/349; es-Sünenü'l-kübrâ, 3/62; Beğavî, Şerhu's-sünne, no:467, 2/352; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, 2/509; İbni Hibbân, no:2035, 3/242; Ebû Nu'aym, Hilyetü'l-evliyâ, 3/229; Şerkāvî, Fethu'l-Mübdî, 1/422)*

Bu hadîs-i şerîfin bâzı rivâyetlerinde (أَوْ) yerine (وَ) getirilerek: «كُلَّمَا غَدَا وَرَاحَ.» buyrulmuştur ki, buna göre mânâ: **"Her gittiğinde ve döndüğünde Allâh-u Te'âlâ onun için cennetteki konağını hazırlar"** şeklinde olur.

Bu mânâya göre mescide her gidiş ve dönüş için cennette bir köşk vaad edilmiş olur. Ama bizim hadîs-i şerîfin metninde naklettiğimiz rivâyete göre gidiş için bir köşk, dönüş için ayrı bir köşk vaad edilmiş olur ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u kereminin genişliğine de bu mânâ daha uygun düşmektedir. *(Münâvî, Feyzu'l-Kadîr:6/183)*

Dünyâ hesaplarına ve kârlarına çok önem verip en ufak bir ayrıntıyı bile göz ardı etmeyenlerin, mevzu âhiret olunca: "Cennete girelim de ne kadar köşkümüz olmuş fark etmez" dercesine tavır sergilemeleri hiç şüphesiz ki âhirete karşı yakînlerinin zâfiyetinden kaynaklanan ilgisizliğin açık bir ifâdesidir.

Allâh-u Te'âlâ'dan niyâzımız cümlemizi dünyâdan soğutup, ukbâya yöneltmesidir.

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen diğer bir hadîs-i şerîfte ise **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ اللهَ سُبْحَانَهُ يَقُولُ: إِنِّي لَأَهُمُّ بِأَهْلِ الْأَرْضِ عَذَاباً، فَإِذَا نَظَرْتُ
إِلَى عُمَّارِ بُيُوتِي وَالْمُتَحَابِّينَ فِيَّ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ صَرَفْتُ عَنْهُمْ.»

"Şüphesiz Allâh-u Sübhânehû: 'Gerçekten Ben yer halkına (günahları yüzünden) **azap etmeye niyetleniyorum, sonra** (cemaate giderek) **evlerimi mâmûr edenlere, Benim uğrumda birbirini sevenlere ve seherlerde istiğfâr edenlere baktığım zaman onlardan** (azâbımı) **çeviriyorum' buyuruyor."** *(Beyhakî, Şu'abu'l-îmân, no:9051, 6/500; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr: 7/259)*

Ma'mer *(Radıyallâhu Anh)*, **Kureyş**'ten bir zâtın *(Radıyallâhu Anh)* merfû'an rivâyet ettiği bir hadîs-i kudsîde **Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ**'nın şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ رَجُلٍ مِنْ قُرَيْشٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يَرْفَعُ الْحَدِيثَ قَالَ: يَقُولُ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى «إِنَّ أَحَبَّ عِبَادِي إِلَيَّ الَّذِينَ يَتَحَابُّونَ فِيَّ وَالَّذِينَ يَعْمُرُونَ مَسَاجِدِي وَالَّذِينَ يَسْتَغْفِرُونَ بِالْأَسْحَارِ أُولَئِكَ الَّذِينَ إِذَا أَرَدْتُ بِخَلْقِي عَذَاباً ذَكَرْتُهُمْ فَصَرَفْتُ عَذَابِي عَنْ خَلْقِي.»

"Şu muhakkak ki kullarım içerisinde en çok sevdiklerim; o Benim uğrumda birbirini sevenlerdir. Mescitlerimi mâmur edenlerdir. Seher vakitlerinde af isteyenlerdir.

İşte ancak onlardır o kimseler ki kullarıma (günahları yüzünden) **bir azap** (yollamak) **istediğim zaman bu kullarımı anarım da,** (onların hürmetine) **yaratıklarımdan azâbımı çeviririm."** *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:4740; Beyhakî, Şu'abu'l-îmân, no:9052, 6/500; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr: 7/259)*

Mu'âz ibni Cebel *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Nebiyyullâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ الشَّيْطَانَ ذِئْبُ الْإِنْسَانِ كَذِئْبِ الْغَنَمِ يَأْخُذُ الشَّاةَ الْقَاصِيَةَ وَالنَّاحِيَةَ فَإِيَّاكُمْ وَالشِّعَابَ، وَعَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ وَالْعَامَّةِ وَالْمَسْجِدِ.»

"Koyunun kurdu olup uzakta kalan ve kenarda duran koyunları aldığı gibi şeytan da insanın kurdudur. (Ehl-i Sünnet îtikādından) **ayrılmaktan sakının!**

Cemaati, Müslümanların genelini(n izlediği yolu) **ve mescidi bırakmayın"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22029, 36/358; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/160)* buyurdu.

Ebu'd-Derdâ *(Radıyallâhu Anh)* **Selmân-ı Fârisî** *(Radıyallâhu Anh)*a bir mektup yazarak şöyle demiştir:

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى سَلْمَانَ: يَا أَخِي! لِيَكُنِ الْمَسْجِدُ بَيْتَكَ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «اَلْمَسْجِدُ بَيْتُ كُلِّ تَقِيٍّ وَقَدْ ضَمِنَ اللهُ لِمَنْ كَانَتِ الْمَسَاجِدُ بُيُوتَهُمْ بِالرَّوْحِ وَالرَّاحَةِ وَالْجَوَازِ عَلَى الصِّرَاطِ إِلَى رِضْوَانِ الرَّبِّ.»

Âyet: 18

"Ey kardeşim! Mescid evin olsun, çünkü gerçekten ben **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

"Mescid takvâ sâhibi olan herkesin evidir, Allâh-u Te'âlâ mescitleri evleri hâline getiren kimselere rahatlık, huzur ve sırattan Rabbin rızâsına geçişi söz vermiştir" buyururken işittim." *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, 13/317; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:20029, 11/97; Bezzâr, no: 2546; Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, no:6143; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr: 7/259)*

Mâlik ibni Dînâr *(Radıyallâhu Anh)* **Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ**'nın şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

عَنْ مَالِكِ بْنِ دِينَارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ: «أُرِيدُ عَذَابَ عِبَادِي، فَإِذَا نَظَرْتُ إِلَى جُلَسَاءِ الْقُرْاٰنِ، وَعُمَّارِ الْمَسَاجِدِ، وَوِلْدَانِ الْإِسْلَامِ سَكَنَ غَضَبِي.»

"Kullarıma azâb etmek istediğimde oturup Kur'ân okuyanlara, (namaz ve zikirle) **mescitleri mâmûr edenlere ve İslâm** (yurdunun) **çocuklarına nazar ettiğim zaman gazabım sâkinleşiyor."** *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, sh:97; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/268)*

Ebû Ümâme *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ اَبِی اُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْغُدُوُّ وَالرَّوَاحُ اِلَى الْمَسْجِدِ مِنَ الْجِهَادِ فِی سَبِيلِ اللهِ.»

"Sabah-akşam mescide gidip gelmek, Allâh yolunda cihattandır." *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, no:7739; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr: 7/263; Münzirî, et-Terğîb, no:471, sh:68; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/66)*

Zâten mescitlerin mihrâbına bu ismin verilmesi, oraların, en büyük cihad sayılan nefis ve şeytanla muhârebe yeri olması hasebiyledir.

Nitekim **Abdurrahmân ibni Ma'kil** *(Radıyallâhu Anh)*:

«اِنَّ الْمَسْجِدَ حِصْنٌ حَصِينٌ مِنَ الشَّيْطَانِ.»

"Mescid, şeytana karşı korumalı bir kaledir" *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, 13/318; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr: 7/263)* sözüyle bu hakîkate işâret etmiştir.

Selmân *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ سَلْمَانَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: مَنْ تَوَضَّأَ فِي بَيْتِهِ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ زَارَنِي فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِي فَإِيَّايَ زَارَ فَحَقٌّ عَلَى الْمَزُورِ أَنْ يُكْرِمَ زَائِرَهُ.»

"Allâh-u Azze ve Celle: 'Her kim evinde abdestini güzelce alır, sonra da evlerimden bir evde Beni ziyâret ederse işte o ancak Beni ziyâret etmiş olur. Ziyâretçisine ikrâm etmek ise ziyâret edilen üzerine bir haktır' buyuruyor." *(Abdülkadir-i Geylânî, el-Ğunye, 2/181, Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:6139, 6145, 6/311, Heysemî, Mecma'u'z-zevâid: 2/31; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr: 7/262; Beyzâvî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/94; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/65; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/400)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ بُيُوتَ اللهِ فِي الْأَرْضِ الْمَسَاجِدُ وَإِنَّ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُكْرِمَ الزَّائِرَ.»

"Gerçekten yeryüzünde Allâh'ın evleri mescitlerdir. (Sizin biriniz kendi evine gelen ziyâretçisine ikrâm ettiği gibi) **ziyâretçiye ikram etmesi Allâh-u Te'âlâ üzerine** (de) **kesinleşmiş bir haktır."** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, no:10324; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid: 2/22; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr: 7/260)*

Mescitlerin **Allâh**'ın evleri olduğu husûsunda **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «اَلْمَسَاجِدُ بُيُوتُ اللهِ فِي الأَرْضِ تُضِئُ لأَهْلِ السَّمَاءِ كَمَا تُضِئُ نُجُومُ السَّمَاءِ لِأَهْلِ الأَرْضِ.»

"Mescitler Allâh'ın yeryüzündeki evleridir, semânın yıldızları yer halkına ışık verdiği gibi mescitler de gök ehline ışık verir." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:10608, 15/319; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/263)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ عُمَّارَ بُيُوتِ اللهِ هُمْ أَهْلُ اللهِ.»

"(Sizin birinizin kendi ev hâlkı onun için ne kadar özelse, cemaate devâm ederek) **Allâh'ın evlerini mâmur edenler de, Allâh'ın ehlinin ta kendileridirler** (diğer kullara nisbeten Allâh-u Te'âlâ için o kadar özeldirler)**."** *(Bezzâr, Heysemî, Keşfü'l-estâr, no:433, 1/217; Ebû Ya'lâ, 3436; Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, 2502; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr: 7/261)*

Âyet: 18

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ... وَرَجُلٌ كَانَ قَلْبُهُ مُعَلَّقًا بِالْمَسْجِدِ إِذَا خَرَجَ مِنْهُ حَتَّى يَعُودَ إِلَيْهِ...»

"Yedi kimse vardır ki Allâh Kendi gölgesinden başka hiçbir gölge bulunmayacağı günde onları gölgesinde gölgelendirecektir... (Onlardan biri) **bir adamdır ki mescitten çıktığı zaman bir daha ona dönünceye kadar** (bir an evvel dönsem diye) **kalbi ona asılı kalır..."** buyurmuştur. *(Tirmizî, Rü'yâ:53, no:2391, 4/197; Buhârî, Cemaat:8, no:629, 1/234; Mâlik, el-Muvatta, no:2005; Müslim:3/93; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/134)*

Yine **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَلِفَ الْمَسْجِدَ أَلِفَهُ اللهُ.»

"Kim mescide alışırsa Allâh-u Te'âlâ da ona ülfet eder (özel dostlarına gösterdiği yakınlığa onu da nâil eder ve sizin birinizin yalnızlık hissini gideren kişiye verdiği değer gibi **Allâh-u Te'âlâ** da cemaatin müdâvimlerine özel bir önem atfeder ki bundan büyük bir devlet olamaz)**."** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-evsat, no:6383; İbni Adiyy, el-Kâmil, 4/1470; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr: 7/261)*

Ebû Ümâme *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «بَشِّرِ الْمُدْلِجِينَ إِلَى الْمَسَاجِدِ فِي الظُّلَمِ بِمَنَابِرَ مِنْ نُورٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، يَفْزَعُ النَّاسُ وَلَا يَفْزَعُونَ.»

"(Sabah namazı kılmak için) **karanlıklarda erkenden mescitlere gidenleri kıyâmet günü nurdan minberler**(e kurulacakları müjdesi) **ile müjdele. İnsanlar dehşete kapılacak ama onlar dehşete kapılmayacaklardır."** *(Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, no:7633; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid: 2/31; Mün-zirî, et-Terğîb, 1/212; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr: 7/263)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ekserî meşâyıha göre cemaatle namaz kılmak vâciptir.

Terâvih namazını da cemaatle kılmak efdaldir. Hangi namazda cemaat meşrû edilmişse onun mescitte kılınması daha fazîletlidir.

Bu durumda terâvih gibi namazları evde cemaatle kılanların sevâbı mescitte cemaatle kılanlardan daha düşüktür.

Mescitlerin îmar yönlerinden biri de oralarda kurulan ilim ve zikir halkalarına katılmaktır ki, bu amelin fazîletine delâlet eden bazı rivâyetler de mevcuttur.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ لِلْمَسَاجِدِ أَوْتَادًا، اَلْمَلَائِكَةُ جُلَسَاؤُهُمْ إِنْ غَابُوا يَفْتَقِدُونَهُمْ وَإِنْ مَرِضُوا عَادُوهُمْ وَإِنْ كَانُوا فِي حَاجَةٍ أَعَانُوهُمْ.» ثُمَّ قَالَ: «جَلِيسُ الْمَسْجِدِ عَلَى ثَلَاثِ خِصَالٍ: أَخٍ مُسْتَفَادٍ، أَوْ كَلِمَةٍ مُحْكَمَةٍ، أَوْ رَحْمَةٍ مُنْتَظَرَةٍ.»

"Şüphesiz mescitlerin direkleri (gibi onlardan hiç ayrılmayan kimseler) **vardır ki, onların meclis arkadaşları meleklerdir. Onlar** (mescitte) **görünmeseler, melekler onları arayıp sorarlar, hasta olsalar melekler onları ziyâret ederler, bir sıkıntıda olsalar melekler onlara yardım ederler."**

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu: **"Mescitte oturan üç haslet üzeredir; ya faydalanılacak bir kardeş** (bulur da ondan ilim öğrenir)**, yâhut** (şüphe götürmediği için amel edilmesi gereken) **muhkem bir söz** (duyar da gereğini yerine getirir) **veyâ** (ev sâhibi olan Allâh-u Te'âlâ'dan) **beklenen bir rahmet**(e nâil olur)**!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:9424, 9425, 15/248, 249; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr: 7/260)*

Hasen ibni Ali *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Ben dedem **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ: سَمِعْتُ جَدِّي رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ أَدْمَنَ الْاِخْتِلَافَ إِلَى الْمَسْجِدِ أَصَابَ أَخاً مُسْتَفَاداً فِي اللهِ، وَعِلْمًا مُسْتَظْرَفاً، وَكَلِمَةً تَدْعُوهُ إِلَى الْهُدَى، وَكَلِمَةً تَصْرِفُهُ عَنِ الرَّدَى، وَيَتْرُكُ الذُّنُوبَ حَيَاءً وَخَشْيَةً أَوْ نِعْمَةً أَوْ رَحْمَةً مُنْتَظَرَةً.»

Âyet: 18

"Kim mescide gidip gelmeyi sürdürürse Allâh-u Te'âlâ uğrunda (kendisini sevecek ve âhirette hayırlı şâhit ve şefaatçi olarak) **istifâde edilecek bir kardeş bulur,** (mescitlerde yapılan vaaz-u nasîhatlere kulak vererek) **çok zarif** (nükteli ve hikmetli) **bir ilme, kendisini hidâyete çağıran bir kelimeye ve kendisini helâk olmaktan engelleyecek bir söze ulaşır da** (Allâh-u Te'âlâ'ya karşı) **utancından ve korkusundan günahları bırakır.**

Yâhut o, (âhiretiyle alâkalı) **büyük bir nîmete ya da** (Allâh-u Te'âlâ tarafından) **beklenen üstün bir rahmete nâil olur."** *(Taberânî, el-Mu'ce-mu'l-kebîr, no:2750; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:2/23; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr:7/261-262)*

Mescitleri temiz tutmak ve süpürmek de **Allâh**'ın evlerini îmar yönlerinden biri olarak tefsirlerde zikredilmiş ve hadîs-i şerîfte buna dâir fazîlet de vaad edilmiştir. Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: «أَمَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِبِنَاءِ الْمَسَاجِدِ فِي الدُّورِ وَأَنْ تُنَظَّفَ وَتُطَيَّبَ.»

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **mahallelerde mescitler binâ edilmesini, onların temiz tutulmasını ve hoş kokularla kokulanmasını emretti"** demiştir. *(Ebû Dâvûd, Salât:13, no:455, 1/229; Tirmizî, no:590; İbni Mâce, no:758; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/135)*

Ebû Kırsâfe *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

عَنْ أَبِي قِرْصَافَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «ابْنُوا الْمَسَاجِدَ وَأَخْرِجُوا الْقُمَامَةَ مِنْهَا، فَمَنْ بَنَى لِلهِ مَسْجِدًا بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ.» قَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ! وَهٰذِهِ الْمَسَاجِدُ الَّتِي تُبْنَى فِي الطَّرِيقِ؟ قَالَ: «نَعَمْ، وَإِخْرَاجُ الْقُمَامَةِ مِنْهَا مُهُورُ الْحُورِ الْعِينِ».

"Mescitler binâ edin ve çöpleri oradan çıkartın. Kim Allâh için bir mescit yaparsa Allâh da onun için cennette bir ev binâ eder" buyururken işittim.

O zaman bir adam: 'Yâ **Rasûlellâh**! Şu yol kenarlarında yapılan (küçük) mescitler de olur mu?' diye sorunca: **"Evet** (aynı müjdeyi kazandırır)**! Oralardan çöplükleri çıkartmak da iri ve güzel gözlü hûrilerin mehirleridir"** buyurdu." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:2521, 319; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/267; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/66)*

Yine böylece mescitleri, binâ edilişlerinin yegâne gâyesi olan ibâdet ve zikir dışında ticâret ve îlan yeri gibi kullanmaktan ve oralarda dünyâ kelâmı kunuşmaktan korumak da **Allâh**'ın evlerini mâmur kılmaktan sayılır. Bu hususta da îkaz edici hadîs-i şerîfler mevcuttur.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ سَمِعَ رَجُلًا يَنْشُدُ ضَالَّةً فِي الْمَسْجِدِ فَلْيَقُلْ: لَا رَدَّهَا اللهُ عَلَيْكَ، فَإِنَّ الْمَسَاجِدَ لَمْ تُبْنَ لِهٰذَا.»

"Her kim mescit içerisinde kaybını aramak için ses çıkaran birini duyarsa: 'Allâh onu sana geri döndürmesin' desin. Çünkü mescitler bu işler için binâ edilmedi" buyurmuştur. *(Müslim, Mesâcid:18, no:568, 1/397; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/135)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا رَأَيْتُمْ مَنْ يَبِيعُ أَوْ يَبْتَاعُ فِي الْمَسْجِدِ فَقُولُوا: لَا أَرْبَحَ اللهُ تِجَارَتَكَ، وَإِذَا رَأَيْتُمْ مَنْ يَنْشُدُ فِيهِ ضَالَّةً فَقُولُوا لَا رَدَّ اللهُ عَلَيْكَ.»

"Mescit içerisinde bir şey satan veyâ alan kimseyi görürseniz: 'Allâh ticâretini kazançlı yapmasın' deyin! Yine orada kaybını aramak için ses çıkaran birini görürseniz: 'Allâh sana geri döndürmesin' deyin!" *(Tirmizî, Büyû':77, no:1321, 2/586; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/135)*

Amr ibni Şu'ayb, babası vâsıtasıyla dedesinin (Abdullâh ibni Amr'ın) *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنَّهُ نَهَى عَنْ تَنَاشُدِ الْأَشْعَارِ فِي الْمَسْجِدِ وَعَنِ الْبَيْعِ وَالْاِشْتِرَاءِ فِيهِ وَأَنْ يَتَحَلَّقَ النَّاسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ قَبْلَ الصَّلَاةِ.»

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **mescitte** (iftihar ve ırkçılık için yâhut zevkine) **şiirler söylenmesini, orada alış-veriş yapılmasını ve cumâ günü namazdan önce** (hutbe okunurken) **insanların haleka hâlinde otur**(up konuş)**masını yasakladı."** *(Tirmizî, Salât:124, no:322, 1/353-354; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned:2/179; Ebû Dâvûd, no:1079; İbnü Mâce, no:749; Nesâî:2/47; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/135)*

Âyet: 18

Mescitlerin îmârı, oralarda alış-veriş, uyumak, tükürmek, soğan-sarımsak yiyerek gelmek ve temiz tutulması ile alâkalı ahkâm, ayrıca cemaatin fazîleti, câmilerin süslenmesi ve sağlam yapılması gibi daha birçok konudaki mâlûmât, Bakara Sûresi: 114. âyet-i kerîmenin tefsîrinde *(Rûhu'l-Furkān Tefsîri:1/533-544)* zikredilmiştir.

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise sirruhû)* kendi **Kur'ân-ı Kerîm**'inde bu âyet-i kerîmenin kenarına: **"Rûhu'l-beyân Tefsîri"**nde mescitlerin mâmur kılınması ve bunun envâı hakkında mühim kelimeler vardır, dikkatlice mütâlaa oluna" diye yazmıştır ki, biz de burada size bu mâlûmâtı nakledeceğiz.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; mescitlerin îmârının birtakım vecihleri vardır ki, onların yeni yapılması ve yıkılan yerlerinin tecdîd edilmesi bu vecihlerdendir.

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «سَبْعٌ يَجْرِي لِلْعَبْدِ أَجْرُهُنَّ بَعْدَ مَوْتِهِ وَهُوَ فِي قَبْرِهِ: مَنْ عَلَّمَ عِلْمًا، أَوْ أَكْرَى نَهْرًا، أَوْ حَفَرَ بِئْرًا، أَوْ غَرَسَ نَخْلًا، أَوْ بَنَى مَسْجِدًا، أَوْ تَرَكَ وَلَدًا يَسْتَغْفِرُ لَهُ بَعْدَ مَوْتِهِ، أَوْ وَرَّثَ مُصْحَفًا.»

"Yedi şey vardır ki kişi öldükten sonra kabrinde onların sevâbı kendisi için akar olur; bir ilim öğreten yâhut su arkı açan veyâ kuyu kazan yâhut hurma (gibi meyvesinden istifâde edilecek bir ağaç) **diken veyâ mescit binâ eden yâhut ölümünden sonra kendisi için istiğfarda bulunacak bir çocuk bırakan ya da mîrâs olarak bir Mushaf bırakan** (kimselerin nefesleri tükenir ama bu amellerinin sevâbı kesilmez)!" *(İbni Ebî Dâvûd, el-Mesâhif, sh:223-224; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/398)*

Ebû Hureyre ve **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yapmış olduğu uzun bir konuşma arasında şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَا: خَطَبَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ حَدِيثًا طَوِيلًا، وَفِيهِ: «...وَمَنْ بَنَى لِلهِ مَسْجِدًا أَعْطَاهُ اللهُ بِكُلِّ شِبْرٍ، أَوْ قَالَ: بِكُلِّ ذِرَاعٍ، أَرْبَعِينَ أَلْفَ أَلْفِ مَدِينَةٍ مِنْ ذَهَبٍ، وَفِضَّةٍ، وَدُرٍّ، وَيَاقُوتٍ، وَلُؤْلُؤٍ، فِي كُلِّ مَدِينَةٍ

أَرْبَعُونَ أَلْفَ قَصْرٍ، فِي كُلِّ قَصْرٍ سَبْعُونَ أَلْفَ دَارٍ، فِي كُلِّ دَارٍ أَلْفُ بَيْتٍ، فِي كُلِّ بَيْتٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ سَرِيرٍ، عَلَى كُلِّ سَرِيرٍ زَوْجَةٌ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ، وَفِي كُلِّ بَيْتٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ وَصِيفَةٍ، وَفِي كُلِّ بَيْتٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ مَائِدَةٍ، عَلَى كُلِّ مَائِدَةٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ قَصْعَةٍ، فِي كُلِّ قَصْعَةٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ لَوْنٍ مِنَ الطَّعَامِ، وَيُعْطِي اللهُ تَعَالَى لَهُ مِنَ الْقُوَّةِ مَا يَأْتِي عَلَى تِلْكَ الْأَزْوَاجِ، وَذٰلِكَ الطَّعَامِ، وَالشَّرَابِ فِي يَوْمٍ وَاحِدٍ.»

"Her kim Allâh için bir mescit binâ ederse Allâh ona her karışına /her arşınına/ mukābil altın, gümüş, inci ve yâkuttan kırk milyon şehir binâ eder ki her şehirde kırk bin kasr, her kasırda yetmiş bin mahalle, her mahallede bin hâne, her hânede kırk bin taht, her taht üzerinde iri gözlü hûrilerden bir zevce bulunur.

Ayrıca her hânede kırk bin hizmetçi ve kırk bin sofra bulunur ki her sofranın üzerinde kırk bin çanak, her çanakta da kırk bin çeşit yemek hazır olur. Bir de Allâh-u Te'âlâ o kişiye bir gün içerisinde bütün eşleriyle birleşecek ve onca yemeği ve meşrûbâtı içecek kuvvet verir." *(İbnü Hacer el-Askalânî, el-Metâlibü'l-Âliye, no:245, 6/491; Zendûsî, er-Ravza, İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/398-399)*

Bir mescit harap hâle gelir de muattal kalırsa yâhut mahalle vîrân olup kimse orada namaz kılmazsa **İmâm-ı Muhammed** *(Rahimehullâh)*a göre o mescit bânîsinin vârislerine mîras kalır. **İmâm-ı Ebû Yûsuf** *(Rahimehullâh)* ise: "Boş kalsa da orası yine mescit olarak devâm eder" demiştir. Kütüphâne ve benzeri ilim ve ibâdet mahalleri hakkında da hüküm böylecedir.

Bir mahalle halkı mescidi ürün deposu, depoyu da mescit yapmak isteseler bu câiz olmaz.

Fakîr (İsmâ'îl Hakkî) der ki; -el-'ıyâzü billâhi Te'âlâ- **Rûm** diyarında hayvan ahırı ve ürün deposu yapılan nice mescitler müşâhede etmişizdir. **Allâh-u Te'âlâ** mescitlerimizi dış ve iç düşmanlar eliyle bu hâle gelmekten muhâfaza eylesin! Âmîn!

Ali *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «سِتٌّ مِنَ الْمُرُوءَةِ؛ ثَلَاثٌ فِي الْحَضَرِ، وَثَلَاثٌ فِي السَّفَرِ؛ فَأَمَّا اللَّاتِي فِي الْحَضَرِ فَتِلَاوَةُ كِتَابِ اللهِ، وَعِمَارَةُ مَسْجِدِ اللهِ، وَاتِّخَاذُ الْإِخْوَانِ فِي اللهِ، وَأَمَّا اللَّاتِي فِي السَّفَرِ فَبَذْلُ الزَّادِ، وَحُسْنُ الْخُلُقِ، وَالْمِزَاحُ فِي غَيْرِ مَعَاصِي اللهِ.»

Âyet: 18

"Altı şey kişinin şahsiyetli olduğunun delillerindendir ki bunların üçü hazarda, üçü yolculuktadır. İkâmet hâlinde olanlar, Allâh'ın Kitâbını okumak, Allâh'ın mescidini mâmûr etmek ve Allâh yolunda kardeşler edinmektir. Seferde olanlar ise yol arkadaşlarına cömertçe azık sunmak, güzel ahlâklı olmak ve günaha düşürmeyecek şakalarda bulunmaktır." *(el-Hatîb, er-Ravza, İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/399)*

Mescitleri süpürüp temizlemek de onları mâmur kılmaktan sayılır.

Sa'îd ibni'l-Müseyyeb *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ اللهَ طَيِّبٌ يُحِبُّ الطَّيِّبَ، نَظِيفٌ يُحِبُّ النَّظَافَةَ، كَرِيمٌ يُحِبُّ الْكَرَمَ، جَوَادٌ
يُحِبُّ الْجُودَ، نَظِّفُوا أَفْنِيَتَكُمْ وَلَا تَشَبَّهُوا بِالْيَهُودِ.»

"Şüphesiz ki Allâh Tayyib (çok temiz)**dir, temizleri sever, Nazîf** (Kendisine yakışmayan noksan sıfatlardan münezzeh)**dir, nezâfeti** (kullarının dışlarının ve içlerinin yakışıksız şeylerden arınmış olmasını) **sever, Kerîm'dir, keremi** (kullarının birbirlerine iyi davranmalarını) **sever, Cevâd'dır, cömertliği sever. O halde siz sofalarınızı temiz tutun da** (pislikleri ev içinde toplayan ve çok cimri olan) **Yahudilere benzemeyin!"** *(Tirmizî, Edep:41, no:2799, 4/495; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/399)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«غَسْلُ الْإِنَاءِ وَطَهَارَةُ الْفِنَاءِ يُورِثَانِ الْغِنَى.»

"Kap-kacağı yıkamak ve sofaları temiz tutmak zenginlik getirir." *(Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:4285, 3/102; Hatîb, Târîh-u Bağdâd:12/92; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/399)*

Ev ve dükkân gibi yerlerin sofalarının temiz tutulması bile böyle olursa ya mescit ve kütüphâne gibi yerlerin tanzîfi hakkında ne düşünülebilir?- Mescitlere halı sererek onları ziynetli kılmak da bir tür mâmur kılma faaliyetidir. **Ebu'l-Velîd** *(Rahimehullâh)*ın **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakline göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamânında yerlere kum seriliydi. Bir gece yağmur gelince toprak ıslandı, sonra bir adam elbisesinin içine doldurduğu çakıl taşlarını getirip namaz kılarken altına serdi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* namazı bitirince: «مَا اَحْسَنَ هٰذَا الْبِسَاطَ.» **"Bu ne güzel döşek oldu"** buyurdu. Sonra bütün mescidin çakıl taşlarıyla döşenmesini emir buyurdu. Fakat bu iş tamamlanmadan vefât etti. Sonra **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* mescidi döşedi. *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:2/440; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/399)*

(İmâm-ı Ğazâlî *(Rahimehullâh)*a âit) **"el-İhyâ"** isimli eserde şöyle zikredilmiştir: "Bu asırlarda mâruf (iyi) sayılan birçok şey sahâbe asrında münker kabul edilirdi.

Nitekim bizim zamânımızda mescitlerin ince yaygılarla döşenmesi iyi bir amel olarak görülmektedir. Oysa sahâbe-i kirâm kendileri ile toprak arasında bir engel bulunmaması için mescide hasır sermeyi bile bid'at sayarlardı."

Fukahânın beyânı vechile; kişinin toprak üzerinde ya da toprakta yetişen hasır cinsi şeyler üzerinde namaz kılarken araya bir şey koymaması müstehap sayılmıştır. Çünkü bu, tevâzuya daha yakındır. Ayrıca bunda toprak cinsinden olmayan şeyler üzerine secde yapmayı mekruh sayan **İmâm-ı Mâlik** *(Rahimehullâh)*ın ihtilâfından da kurtuluş vardır.

Fakat kişinin alnının yerin sertliğini hissetmesine mâni olmayacak derecede ince olan keçe ve benzeri yaygılar üzerinde namaz kılmasında bir beis yoktur. Nitekim **Muğîre ibni Şu'be** *(Radıyallâhu Anh)*:

عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ:

«كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَحِبُّ أَنْ يُصَلِّيَ عَلٰى فَرْوَةٍ مَدْبُوغَةٍ.»

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **tabaklanmış tüylü bir deri üzerinde namaz kılmaktan hoşlanırdı"** diye rivâyet etmiştir. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:18227, 30/165-166)*

Mescitlere beyaz bir kireçle yâhut beyaz bir toprakla sıva yapılmasında da bir sakınca yoktur.

Naklolunduğuna göre **Velîd ibni Abdilmelik Şam** mescidinin îmârı ve tezyîni için **Şam** ehlinden alınan verginin üç katı kadar harcama yapmıştır.

Rivâyet olunduğuna göre; **Süleymân ibni Dâvûd** *(Aleyhimesselâm)* **Beyt-i Makdis**'i binâ ederken onu son derece süslü yaptı ve kubbesinin tepesine o zamanda bulunan en değerli mâden olan kibrît-i ahmer koydurdu ki o bir mil mesâfeden ışık saçıyordu. Hattâ örgü yapan kadınlar on iki mil mesâfeden onun ziyâsında yün eğirebiliyorlardı.

Âyet: 18

Buht-u Nassar kâfiri **Beyt-i Makdis**'i tahrib edip onda bulunan tüm altın, gümüş, mücevher ve kap-kacağı yüzbin kağnı arabası üzerinde **Bâbil** topraklarına nakledinceye kadar bu tezyînât **Kudüs**'de kaldı.

Mescitlerde kandiller ve mumlar yakarak oraları aydınlatmak da sevap kazandıracak fazîletli bir îmar ameliyesidir.

Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ عَلَّقَ فِي مَسْجِدٍ قِنْدِيلًا صَلَّى عَلَيْهِ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ، وَاسْتَغْفَرَ لَهُ مَا دَامَ ذٰلِكَ الْقِنْدِيلُ يَقِدُ.»

"Her kim bir mescide bir kandil asarsa, o kandil orada yandığı müddetçe yetmiş bin melek o kişiye duâ ve istiğfarda bulunurlar." *(Taberânî, Müsnedü'ş-şâmiyyîn, no:1327, 2/273-274; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/266-267; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/399-400)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَسْرَجَ فِي مَسْجِدٍ سِرَاجًا لَمْ تَزَلِ الْمَلَائِكَةُ وَحَمَلَةُ الْعَرْشِ يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ مَا دَامَ فِي ذٰلِكَ الْمَسْجِدِ ضَوْؤُهُ.»

"Her kim bir mescitte bir ışık yakarsa o mescitte onun ziyâsı durduğu müddetçe melekler ve Arş'ı taşıyanlar onun (günahlarının affı) **için istiğfarda bulunurlar."** *(Süleym er-Râzî, et-Terğîb, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/267; Zeyla'î, Tahrîcü'l-Keşşâf:2/59; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/400; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/66)*

Süleymân *(Aleyhisselâm)* **Mescid-i Aksâ**'da gümüş zincirlerle bağlı binyediyüz kandil yakılmasını emretmiştir.

Rivâyet olunduğuna göre; ilk zamanlarda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mescidinde hurma dalları tutuşturularak ışık sağlanırdı. **Temîm-i Dârî** *(Radıyallâhu Anh)* **Medîne**'ye gelince yanında kandiller, ipler, urganlar ve zeytin yağları getirerek o kandilleri mescidin direklerine bağlamak sûretiyle ışık sağladı. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«نَوَّرْتَ مَسْجِدَنَا، نَوَّرَ اللهُ عَلَيْكَ، أَمَا وَاللهِ لَوْ كَانَ لِي بِنْتٌ لَأَنْكَحْتُهَا هٰذَا.»

"Sen bizim mescidimizi aydınlattın, Allâh da seni nurlandırsın! Bilin ki vallâhi benim (evlendirecek) **bir kızım olsaydı elbette onu buna nikâh ederdim"** buyurdu.

Bunu duyan **Nevfel ibni Hâris** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Rasûlellâh**! Benim bir kızım var, onun hakkında istediğini yap" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu onunla evlendirdi. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:15/284; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/400)*

Fakat bâzı ulemânın nakline göre mescitleri ilk aydınlatan **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* olmuştur. Nitekim o, insanları terâvih namazında **Übeyy ibni Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)*ın arkasında cem edince mescide kandiller astı. **Ali** *(Kerramellâhu Te'âlâ Vechehû)* yanan kandilleri görünce:

«نَوَّرْتَ مَسْجِدَنَا نَوَّرَ اللهُ قَبْرَكَ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ!»

"Ey Hattâboğlu! Sen bizim mescidimizi aydınlattın, Allâh da senin kabrini nurlandırsın" dedi. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/400)*

Herhalde bu rivâyet **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın çokça kandil asmasıyla alâkalı olduğu için **Temîm-i Dârî** *(Radıyallâhu Anh)* ile alâkalı olarak geride zikredilen rivâyete ters düşmez.

Halîfe **Me'mûn**'un kâtiplerinden biri şöyle anlatmıştır: "**Me'mûn** bana mescitlerde kandillerin çokça yakılmasına dâir bir ferman yazmamı emretti. Ben daha önce böyle bir nâme yazmadığım için ne yazacağımı bilemedim. O zaman rüyamda bana:

«اُكْتُبْ فَإِنَّ فِيهِ أُنْسًا لِلْمُتَهَجِّدِينَ وَنَفْيًا لِبُيُوتِ اللهِ تَعَالَى عَنْ وَحْشَةِ الظُّلَمِ.»

"Bu işte teheccüd kılanlar için bir ünsiyet ve karanlıkların vereceği yalnızlık hissini **Allâh-u Te'âlâ**'nın evlerinden uzaklaştırmak vardır diye yaz" şeklinde bir yazı gösterildi. Ben de uyanınca böylece yazdım."

Lâkin bâzı âlimler vakûd (ışık) gecesi diye anılan şâbânın yarı gecesi (olan berâet gecesi)nde yapıldığı gibi aşırı derecede fazla kandil yakmayı mescitlerin nakış ve tezyîni gibi mekruh saymışlardır. *Bütün bu ilimler **"İnsânü'l-'uyûn fî sîrati'n-Nebiyyi'l-Me'mûn"** isimli eserden alınmıştır.*

Şeyh **Abdülğanî en-Nablusî** *(Kuddise Sirruhû)* **"Keşfün'nûr an ashâbi'l-kubûr"** isimli eserinde hülâsa olarak şunları söylemiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamânında olmayan fakat şerî'atin maksadına uygun düşen yenilikler de **'Sünnet'** diye isimlendirilir. Nitekim kabrin sâhibi olan zâtın büyüklüğü insanlara anlatılsın da ona hakâret edici işler yapmasınlar diye ulemâ, evliyâ ve sulehânın kabirleri üzerine kubbeler binâ etmek, örtüler, sarıklar ve libâslar atmak câiz görülmüştür.

Âyet: 18

Yine böylece evliyâ ve sâlih zatların kabirleri yanında mumlar ve kandiller yakmak tâzim ve iclâl bâbından güzel maksatla yapıldığı için câizdir.

Evliyâya tâzim ve muhabbet kastıyla kabirlerin yanında yakılması için zeytinyağı ve mum adayanların bu nezirleri câizdir, bu işten vazgeçirilmeleri uygun değildir."

Mescitlere girip oralarda ibâdet, zikir ve ilim müzâkeresi gibi meşrû niyetlerle oturmak da oraların îmârı sayılır.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*:

«أَلَا اَدُلُّكُمْ عَلٰى مَا هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ مِنَ الْجِهَادِ؛ اَنْ تَبْنُوا مَسْجِدًا فَيُتَعَلَّمَ فِيهِ الْقُرْاٰنُ، وَالْفِقْهُ فِى الدِّينِ اَوِ السُّنَّةُ.»

"Ben size cihattan sizin için daha hayırlı olacak bir şey öğreteyim mi? Bir mecit binâ edin ki orada Kur'ân, dînin fıkhı ya da sünnet (hadîs-i şerîfler) **öğrenilsin"** demiştir. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/400)*

Mescitleri binâ ediliş gâyelerine uygun olmayan dünyâ kelâmından korumak da onları mâmur etmekten sayılır. Nitekim hadîs-i şerîfte:

«اَلْحَدِيثُ فِي الْمَسْجِدِ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ الْبَهِيمَةُ الْحَشِيشَ.»

"Mescitte (dünyâ kelâmı) **konuşmak hayvanın ot yemesi gibi bütün sevapları yeyip bitirir"** *(Ebussuûd, İrşâdü'l-akli's-selîm:3/150; Zebîdî, el-İthâf:3/31; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/400; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/65)* buyrulmuştur.

Naklolunduğuna göre:

«حَدِيثُ الدُّنْيَا فِى الْمَسْجِدِ، وَفِى مَجْلِسِ الْعِلْمِ، وَعِنْدَ الْمَيِّتِ، وَفِى الْمَقَابِرِ، وَعِنْدَ الْاَذَانِ، وَعِنْدَ تِلَاوَةِ الْقُرْاٰنِ يُحْبِطُ ثَوَابَ عَمَلِ ثَلَاثِينَ سَنَةً.»

"Mescitte, ilim meclisinde, ölünün yanında, kabristanlarda, ezan okunurken ve Kur'ân tilâveti esnâsında dünyâ kelâmı konuşmak otuz senelik amelin sevâbını sildirir." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/400)*

Gaffâr olan **Allâh-u Te'âlâ**'dan niyâz ederiz ki cümlemizi mescitlerin ummârından ve züvvârından (ziyâretçilerinden ve oraları ibâdetlerle mâmur kılanlardan) eylesin. Âmîn!

"el-Kınye" isimli eserde zikredildiğine göre "Hürmet bakımından mescitlerin en büyüğü **Mescid-i Harâm**'dır.

Sonra **Medîne Mescidi**'dir, sonra **Beyt-i Makdis Mescidi**'dir, sonra büyük câmilerdir, sonra yol kenarlarında bulunan küçük mescitlerdir.

Zîrâ onların bilinen bir imam ve müezzinleri yoksa onlar da îtikâf bile yapılamadığı için meretebeleri diğerlerinden daha hafiftir. Evlerdeki mescitler ise en sonda yer alır, zîrâ oralarda kadınlardan başkasının îtikâf yapması câiz olmaz."

İşte bütün bunlar mecâzî mescitlerdir, hakîkî mescitler ise mutlak mânâda şirk bulaşıklıklarından temiz olan kalplerdir.

Nitekim söyleyen (Mevlânâ Muhammed Celâleddîn-i Rûmî Hazretleri) ne güzel söylemiştir:

مَسْجِدِی کآنْ اَنْدَرُونِ اَوْلِیَاسْتْ سَجْدَه گَاهِ جُمْلَه اَسْتْ آنْجَا خُدَاسْتْ

"Evliyây-i kirâmın içinde (kalbinde) **olan mescid,**
Cümlenin secdegâhıdır, Allâh oradadır." *(Mesnevî-i Mânevî:2/3111)*

Evliyâullâhın kalb-i şerîfleri **Beytullâh**'tır (Allâh'ın evidir) ve tecelliyât-ı Sübhâniyye devamlı oraya iner. İşte o hakîkat mescidine girip orada iki rekat namaz kılarsan işin tamam demektir. O mescidin kapısı o mescidi taşıyan azîzin rızâsıdır.

Peki "Orada olan namaz nedir?" dersen, onun gönlünde kendin için bir yer yapman, onun kalbine girmendir. Lâkin bu her âşığın işi değildir, bilakis ihsân-ı İlâhî ve hidâyet-i Rabbâniyye iledir. *(Aşçı Dede Efendi –İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/748)*

آنْ مَجَازْ اَسْتْ اِینْ حَقِیقَتْ اَیْ خَرَانْ نِیسْتْ مَسْجِدْ جُزْ دَرُونِ سَرْوَرَانْ

"(Ahmaklar mescide tâzîm eder ama ehlullâhın kalbini kırmaya çalışırlar. Hâlbuki) **o** (görünen mescid) **mecâzdır, bu** (evliyânın gönlü) **ise hakîkat, ey eşekler,**

Ulu (zât)**ların derûnundan** (gönlünden) **başka yoktur secdegâh!"**

(Mesnevî-i Mânevî:2/3110)

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (فَعَسَى أُولَئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ) **"İşte sana! O** (mescitleri her yönüyle mâmur kılan Müslüma)**nların hidâyete erenlerden** (ve cennete girenlerden) **olmaları kuvvetle umulmuştur"** cümle-i celîlesi hakkında **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şu tefsiri yapmıştır:

"**Allâh-u Te'âlâ**: 'Müşrikler için **Allâh**'ın mescitlerini îmar etmek doğru olmaz' buyurarak, müşrikleri mescitlerden uzaklaştırdıktan sonra:

Âyet: 18

'Mescitleri ancak **Allâh**'ı bir kabul eden, **Allâh**'ın indirdiklerine îmân eden, beş vakit namazı kılan, **Allâh**'tan gayrinden korkmayan yâni **Allâh**'-tan başkasına ibâdet etmeyen mâmûr eder' buyurmuş ve sonunda:

'İşte bu kimselerin hidâyete erenlerden olması umulur' buyurarak bu kişilerin hidâyete erenlerin ta kendileri olduklarını açıklamıştır.

İşte bu ifâde **Allâh-u Te'âlâ**'nın, peygamberine buyurduğu:

﴿عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا﴾

"Rabbinin seni Makām-ı Mahmûd'a yükseltmesi umulur" *(İsrâ Sûresi:79)* kavl-i şerîfi gibidir ki bunun mânâsı:

'Şüphesiz Rabbin seni şefaat makāmından ibâret olan **Makāmı Mahmûd**'a yükseltecektir' şeklindedir.

Çünkü **Kur'ân-ı Kerîm**'de geçen bütün (عَسَى) kelimeleri vâciptir, yâni kesinlik mânâsı ifâde eder." *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/376-377; İbnü Ebî Hâtim:6/1766; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/160; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/257)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bâzı müfessirler ise bu cümle-i celîleyi:

"Îman ve amel-i sâlih vazîfelerini hakkıyla yerine getirenlerin bile durumu korku ile ümit arasında kalmışken, ya müşriklerin câmilere yaptığı bâzı maddî bakımlardan faydalanmaları nasıl beklenebilir?" şeklinde tefsir ederek işin farklı bir cihetine işâret etmişlerdir.

Zîrâ bu kadar kemâlâta sâhip olan müminlerin halleri bile (لَعَلَّ) ve (عَسَى) gibi kesinlik ifâde etmeyen lafızlar arasında dönüp dolaşmaktayken ya **Allâh**'ın düşmanı olan kâfirlerin amelleri nasıl îtibar görebilir?

Farsça ebyatta şöyle gelmiştir:

جَايِى كِه شِيرْ مَرْدَانْ دَرْ مَعْرَضْ عِتَابَنْدْ رُوبَاهْ سِيرَتَانْ رَا آنْجَا چه تَابْ بَاشَدْ

"Allâh'ın arslanları olan yiğit ve kâmil insanların bile 'ıtâb mahallinde oldukları (siteme mâruz kalabildikleri) **o yerde, Tilki sîretlilerin ne gücü ve kudreti olabilir ki?"**

Yâni; enbiyây-i'ı zâm ve evliyây-i kirâm hazarâtının bile cezâ gününde **Allâh** korkusundan titreyip, kendilerinden geçtikleri o **Arasat** meydanında avâm insanların aslâ ve kat'â hiçbir kuvvet ve mecâli olamaz.

هَرْ كِه بَعَمَلْ مَغْرُورَسْتْ اَزْ فَيْضِ اَزَلْ مَهْجُورَسْتْ

"Her kim ameliyle mağrûr olursa,
(Cenâb-ı Hakk'ın) **ezelî feyz**(in)**den mahrum olur."**

Haddâdî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "(عَسَى) kelimesini **Allâh-u Te'âlâ** kullandığı zaman bu kesinlik mânâsını ifâde eder.

Ama bâzı müjde âyet-i kerîmelerinin sonlarında bu kelimenin zikredilmesinin faydası, yaptığı iyi amelin sevâbını sildirecek şeyleri yapmaktan insanı sakındırmaktır."

Farsça bir beyitte şöyle denilmiştir:

مَبَاشْ غُرَّه بَعِلْم ُو عَمَلْ كِه شُدْ اِبْلِيسْ بَدِينْ سَبَبْ زِ بَارْگَاهِ عِزَّتْ دُورْ

"Mağrûr olma ilim ve amelinle, zîrâ şeytan,
Bu sebeple uzak oldu Cenâb-ı İzzet'in kapısından."

Âyet: 19

﴿ أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (19)

(اَجَعَلْتُمْ) **Kıldınız mı,** neyi? (سِقَايَةَ الْحَاجِّ) **hacılara su vermeyi,** daha neyi? (وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ) **Mescid'in îmârını,** öyle mescid ki, (الْحَرَامِ) **Harâm olan,** yâni bunları yapan kimseyi saydınız mı, kim gibi? (كَمَنْ) **o kimse gibi ki,** (اٰمَنَ) **îmân etti,** kime? (بِاللّٰهِ) **Allâh'a,** daha, (وَالْيَوْمِ) **o güne,** öyle gün ki, (اَلْاٰخِرِ) **son olan,** daha, (وَجَاهَدَ) **cihâd etti,** nerede? (فِي سَبِيلِ اللّٰهِ) **Allâh yolunda,** (لَا يَسْتَوُنَ) **eşit olamazlar,** kimin katında? (عِنْدَ اللّٰهِ) **Allâh katında,** (وَاللّٰهُ) **zâten Allâh,** (لَا يَهْدِي) **hidâyet etmez,** kimi? (اَلْقَوْمَ) **bir toplumu,** öyle toplum ki, (اَلظّٰلِمِينَ) **zâlimler olan.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Ey müşrikler!) **Yoksa siz, hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haram'ın bakımını** (üstlenmeyi), **Allâh'a ve o son güne inanmış olan ve Allâh**(ın dîninin yücelmesi) **yolunda** (olanca gücünü sarf ederek) **cihat etmiş bulunan kimse**(nin îmânı ve sâlih amelleri) **gibi** (faydalı bir şey) **mi saydınız? Bunlar Allâh katında eşit olamazlar. Zâten Allâh** (en büyük zulüm olan şirke bulaşmış) **o zâlimler toplumuna** (doğru yolu gösterse de, kendileri o yola girmeyi istemedikleri sürece onlara) **hidâyet vermez."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Allâh**'ın mescitlerini ancak îmân edenlerin mâmur edeceğini beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede hacıları suvarmak ve **Kâ'be**'ye bakım yapmak dâhil hiçbir amelin, **Allâh**'a ve âhirete îmân edip, **Allâh** yolunda cihâd edenin ameline denk olamayacağını açıklamıştır.

Âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü hakkında üç rivâyet zikredilmiştir.

1) Nu'mân ibni Beşîr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in minberinin yanında ashabtan bir cemaatle birlikte bulunuyordum. İçlerinden bir adam: "Müslüman olduktan sonra hacıları suvarmaktan başka **Allâh** için hiçbir amel yapmasam da umurumda değil" dedi. Bir diğeri: "Hayır! **Mescid-i Harâm**'ı îmâr etmek daha önemli" dedi.

Diğer biri de: "Hayır! **Allâh** yolunda cihat sizin söylediklerinizden daha hayırlıdır" dedi.

Bunu duyan **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* onları susturarak:

«لَا تَرْفَعُوا اَصْوَاتَكُمْ عِنْدَ مِنْبَرِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلٰكِنْ اِذَا صَلَّيْتُ الْجُمُعَةَ دَخَلْتُ عَلٰي رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فاسْتَفْتَيْتُهُ فِيمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ.»

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in minberinin yanında seslerinizi yükseltmeyin! Lâkin cumâyı kıldığım zaman Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*-**in yanına girer ve ihtilaf ettiğiniz şeyler hakkında ona danışırım"** dedi. İşte bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**:

"Yoksa siz, hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haram'ın bakımını, Allâh'a ve o son güne inanmış olan ve Allâh yolunda cihat etmiş bulunan kimse gibi mi saydınız? Bunlar Allâh katında eşit olamazlar. Zâten Allâh o zâlimler toplumuna hidâyet vermez" âyet-i kerîmesini indirdi. *(Müslim, no:1879, 3/1499; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/377-378; İbnü Ebî Hâtim:6/1767; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:4591; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:423; Taberânî, Müsnedü'ş-Şâmiyyîn, no:2867; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/19; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/20; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/95; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/401)*

2) İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: **Abbâs** esir edildiği vakit: "Siz İslâm, hicret ve cihat hususlarında bizi geçtiniz ama biz de **Mescid-i Harâm**'ı mâmur ediyorduk, hacıları suvarıyorduk ve esirleri âzâd ediyorduk" deyince **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirerek: "Siz bu iyi amelleri şirk hâlinde yaptınız, ben ise şirk içerisinde yapılan ameli kabul etmem" buyurdu. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/378; İbnü Ebî Hâtim:6/1768; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/19; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/20; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/161; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/95; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/269)*

Bu sebeb-i nüzûle göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesiyle müşriklere **Mescid-i Harâm**'ı mâmur kılmalarının ve hacıları suvarmanın şirkle birlikte fayda vermeyeceğini, îmânın ve iyi niyetle yapılan cihâdın onların yaptıklarından daha hayırlı olduğunu bildirmiştir.

3) Enes, Hasen, Şa'bî ve **İbni Sîrîn** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet edildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Ali ibni Ebî Tâlib, Abbâs ibni Abdilmuttalib** ve **Talha ibni Ebî Şeybe** hakkında nâzil olmuştur. Bunlar birbirlerine karşı iftihar ederlerken **Talha**: "Ben **Beytullâh**'ın sâhibiyim, anahtarları benim elimdedir" dedi. Bunun üzerine **Abbâs**: "Ben sikâye işinin sâhibiyim, hacıları (zemzem, hurma ve üzüm şırası gibi şeylerle) suvarma işi bana âittir" dedi. Bunu duyan **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*:

Âyet: 19

«مَا أَدْرِي مَا تَقُولُونَ لَقَدْ صَلَّيْتُ إِلَى الْقِبْلَةِ سِتَّةَ أَشْهُرٍ قَبْلَ النَّاسِ وَأَنَا صَاحِبُ الْجِهَادِ.»

"Ben sizin söylediklerinizi anlamıyorum. Ben insanlardan önce altı ay ilk kıbleye doğru namaz kıldım ve cihâdın sâhibi de benim" deyince **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirerek onu tasdik etti. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/20; Abdürrezzâk, el-Musannef:1/269; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:12/81; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/380; İbnü Ebî Hâtim:6/1767; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/20; İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr:3/279; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/161-163; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/95; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/269-272)*

Abdullâh ibni Ubeyde ve **İbni Sîrîn** gibi bâzı zevattan nakledildiğine göre: "**Ali** *(Kerramellâhu Te'âlâ Vechehû)* **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)*a: "**Medîne**'ye hicret etsene, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kavuşmak istemiyor musun?" dediğinde o: "Ben hicretten daha üstün bir iş yapmıyor muyum, hacıları suvarmıyor muyum, **Mescid-i Harâm**'ı tâmir etmiyor muyum" diye cevap verince bu âyet-i kerîme nâzil olarak **Medîne**'ye hicretin **Mekke**'de ikâmetten efdal olduğunu bildirmiştir." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1769; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/20; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/270-271; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/67)*

Birçok tarikten gelen bu rivâyet **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)*ın o zaman da Müslüman olduğu görüşünü teyid etmektedir. Zîrâ aksi takdirde **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın ona evvelâ Müslüman olmasını teklif etmesi gerekirdi.

"Hâzin ve **Süyûtî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; hacıları suvarma işi câhiliyet döneminde **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)*a âitti. İslâm gelip **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* Müslüman olunca onu bu vazîfesinde sâbit bıraktı.

Ali *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قُلْتُ لِلْعَبَّاسِ: سَلْ لَنَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْحِجَابَةَ. قَالَ فَسَأَلَهُ فَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أُعْطِيكُمْ مَا هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْهَا؛ اَلسِّقَايَةَ، تَرْزَؤُكُمْ وَلَا تُرْزَؤُونَهَا.»

"Bir kere ben **Abbâs**'a **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den bizim için hicâbe (Kâ'be örtüsünün bakımını) iste" dedim. O da bunu isteyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"Ben size ondan daha hayırlı olan sikâye** (hacıları suvarma) **işini vereyim ki o vazîfe sizi kabul eder, siz de onu noksan yapmazsınız"** buyurdu. *(İbnü Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ:4/25; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/273-274)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet olunduğuna göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hacılara su verilen yere gelerek su isteyince **Abbâs**:

"Ey **Fazl**! Annenin yanına git, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e onun yanından (el değmemiş) bir içecek getir" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَاءَ إِلَى السِّقَايَةِ فَاسْتَسْقَى فَقَالَ الْعَبَّاسُ: يَا فَضْلُ! اِذْهَبْ إِلَى أُمِّكَ فَأْتِ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِشَرَابٍ مِنْ عِنْدِهَا فَقَالَ: «اِسْقِنِي!» قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّهُمْ يَجْعَلُونَ أَيْدِيَهُمْ فِيهِ. قَالَ «اِسْقِنِي!» فَشَرِبَ مِنْهُ ثُمَّ أَتَى زَمْزَمَ وَهُمْ يَسْقُونَ وَيَعْمَلُونَ فِيهَا فَقَالَ: «اِعْمَلُوا فَإِنَّكُمْ عَلَى عَمَلٍ صَالِحٍ.» ثُمَّ قَالَ: «لَوْلَا أَنْ تُغْلَبُوا لَنَزَلْتُ حَتَّى أَضَعَ الْحَبْلَ عَلَى هٰذِهِ.» يَعْنِي عَاتِقَهُ وَأَشَارَ إِلَى عَاتِقِهِ.

"Sen bana içir" buyurunca **Abbâs**: "Yâ **Rasûlellâh**! İnsanlar buna (bu sebillerde toplanan Zemzem'e) ellerini sokuyorlar" dedi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yine: **"Olsun, sen bana içir"** buyurdu. Sonra onun takdim ettiği Zemzem'den içti ve Zemzem kuyusundan su çekmekle meşgul olan insanların yanına gelerek: **"Çalışın! Gerçekten siz sâlih bir amel üzeresiniz"** buyurdu.

Daha sonra mübârek boynunu göstererek: **"Eğer mağlup olmayacak olsaydınız** (yâni benim bu işi yaptığımı gören insanların bana uymak için bu işi sizin elinizden almaya kalkışması netîcesinde siz onlarla baş edemeyecek duruma düşecek olmasaydınız) **elbette kuyuya iner ve ipi bunun** (boynumun) **üzerine koyardım"** buyurdu. *(Buhârî, Hacc:74, no:1554, 2/589; Hâkim, el-Müstedrek:1/475; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:5/147; İbnü Hacer el-Askalânî, Fethu'l-Bârî:3/491; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/137; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/95; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/273)*

Bekr ibni Abdillâh el-Müzenî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere ben Kâ'be'nin yanında **İbni Abbâs** ile otururken kendisine bir ârâbî gelerek: "Neden amcaoğullarınız insanlara bal ve süt içirirken siz nebîz (hurma şırası) içiriyorsunuz? Bunu fakirliğinizden mi yoksa cimriliğinizden mi yapıyorsunuz?" deyince **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*:

"Elhamdülillâh biz de fakirlik de yok, cimrilik de yok, ancak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ardında **Üsâme** bulunduğu halde bineği üzerinde bize gelerek su istediğinde biz kendisine bir kap hurma şırası ikram ettik, o da bir miktar içti, artanını da **Üsâme**'ye verdi. Ondan sonra da:

«أَحْسَنْتُمْ وَأَجْمَلْتُمْ، كَذَا فَاصْنَعُوا.»

Âyet: 19

"Güzel yapmışsınız, iyi yapmışsınız, dâimâ böyle yapın" buyurdu. Biz de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emrettiği şeyi değiştirmek istemedik" diye cevap verdi. *(Müslim, Hac:60, no:1316, 2/953; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/95-96)*

Nebîz, sabahleyin suya bırakılıp akşam içilen ya da akşam suya bırakılıp sabah içilen hurma, üzüm vesâire suyudur ki bunu içmek helâldir. Ama ekşir de kabarırsa o zaman haram olur.

Ca'fer ibni Temâm *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir adam **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya gelerek: "İnsanlara içirdiğiniz bu kuru üzüm suyu, izlediğiniz bir sünnet midir, yoksa siz bunu ballı sütten daha kolay mı buluyorsunuz?" deyince **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlattı:

عَنْ جَعْفَرِ بْنِ تَمَّامٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَقَالَ: أَرَأَيْتَ مَا تَسْقُونَ النَّاسَ مِنْ نَبِيذِ هٰذَا الزِّبِيبِ، أَسُنَّةٌ تَتَّبِعُونَهَا أَمْ تَجِدُونَ هٰذَا أَهْوَنَ عَلَيْكُمْ مِنَ اللَّبَنِ وَالْعَسَلِ؟ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: إِنَّ رَسُولَ اللهِ، صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى الْعَبَّاسَ وَهُوَ يَسْقِي النَّاسَ فَقَالَ: «اِسْقِنِي!» فَدَعَا الْعَبَّاسُ بِعِسَاسٍ مِنْ نَبِيذٍ فَتَنَاوَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُسًّا مِنْهَا فَشَرِبَ ثُمَّ قَالَ: «أَحْسَنْتُمْ، هٰكَذَا فَاصْنَعُوا.» قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَمَا يَسُرُّنِي أَنَّ سِقَايَتَهَا جَرَتْ عَلَيَّ لَبَنًا وَعَسَلًا مَكَانَ قَوْلِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَحْسَنْتُمْ هٰكَذَا فَافْعَلُوا.»

Bir kere **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* insanları suvarırken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun yanına gelerek: **"Beni suvar"** deyince **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* birkaç bardak üzüm suyu istetti.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlardan bir bardağı alıp içti, sonra: **"Güzel yapmışsınız, işte dâimâ böyle yapın"** buyurdu. Ondan sonra **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in: **"Güzel yapmışsınız, işte dâimâ böyle yapın"** sözü yerine Zemzem kuyusundan süt ve bal akması dahî beni o kadar sevindiremezdi" derdi. *(İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:4/25; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/95-96; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/273-274-275)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bu âyet-i kerîme nâzil olunca **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)*: "Ben öyle anlıyorum ki herhalde biz hacıları suvarma işini bırakacağız" dedi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَقِيمُوا عَلَى سِقَايَتِكُمْ فَإِنَّ لَكُمْ فِيهَا خَيْرًا.»

Âyet: 19

"Siz suvarma işinize devam edin, gerçekten onda sizin için büyük bir hayır vardır" *(Abdürrezzâk, et-Tefsîr:1/243; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân, no:16561; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/20; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/162)* buyurdu. **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*: "Hacıların suvarılması kuru üzüm şırasıyla yapılıyordu" demiştir.

Ebû Mahzûra *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ezan okuma görevini bize ve âzatlılarımıza, sikâye işini **Hâşimoğulları**'na, hicâbe (Kâ'be'nin örtüsüyle ilgilenme) işini de **Abdüddâroğulları**'na vermişti." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:27253, 45/225; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/273)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* **Mina** gecelerinde (Mina'da gecelemesi gerekirken) hacıları suvarmak için **Mekke**'de geceleme husûsunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den müsaade istedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de ona izin verdi. *(İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:4/25; Buhârî, no:1634; Müslim, no:1315; Ezrakî, Ahbâr-u Mekke:2/58; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/274)*

İmâm-ı Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)*: "**Abbâs** âilesinin suyundan iç, çünkü o sünnettendir" demiştir. *(İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:4/26; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/275)*

Abdullâh ibni Sâib *(Radıyallâhu Anh)*: "**Abbâs**'ın suvardığı sudan iç, çünkü o haccın tamâmındandır" demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/273)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (لَا يَسْتَوُۥنَ عِنْدَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ) **"Allâh katında eşit olamazlar. Allâh zâlimler topluluğunu hidâyet etmez"** kavl-i şerîfini **Beyzâvî** ve **Hâzin** gibi müfesirler:

"**Allâh-u Te'âlâ**'ya îman edip O'nun yolunda cihâd edenlerin hâli, şirk üzere bulunup da hacıları suvaran ve **Mescid-i Harâm**'ı tâmir edenlerin durumuyla bir olmaz. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** îmansız ameli kabul etmez. Ayrıca şirk üzere olanlar zâlim oldukları için **Allâh-u Te'âlâ** onları **doğru yola iletmez**. Bu sebeple onlar sapıklık içerisinde kalırlar. Hal böyleyken **Allâh-u Te'âlâ**'nın hakka hidâyet ettiği ve doğruya muvaffak kıldığı dostlarıyla nasıl eşit olabilirler?" şeklinde îzah etmişlerdir.

Bir tefsire göre de burada geçen zâlimlerden, müşrikleri müminlere eşit tutan zâlimler kastedilmiştir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ) **"Allâh zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez"** kavl-i şerîfinin sebeb-i nüzûle göre tahlîline gelince:

Âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlünün kâfirler hakkında olması durumunda bu cümle-i celîlenin mânâsı zâhirdir.

Âyet: 19

Fakat geride zikredilen sebeb-i nüzüller arasında bu âyetin cumâ günü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in minberinin yanında en fazîletli amelin ne olduğu hakkında ihtilaf eden bâzı sahâbeye cevap mâhiyetinde nâzil olduğu rivâyeti yer almıştır ki bu takdirde âyet-i kerîmenin sonunda bu cümle-i celîlenin gelmesi kolay anlaşılacak bir şey değildir.

İmâm-ı Kurtubî *(Rahimehullâh)* bu müşkili şöyle izâle etmiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın suâline cevâben bu âyeti bâzı râvîler okuduğunda geniş görüşlü davranarak: '**Allâh** bunun üzerine bu âyet-i celîleyi indirdi' sözünü eklemiş olabilirler ki bu âyetin o anda okunması o anda nâzil olduğu anlamına gelmez.

Ayrıca kâfirler hakkında idirilen bir âyetten Müslümanlara dâir bir hüküm de çıkarılabilir. Nitekim **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*:

«إِنَّا لَوْ شِئْنَا لَاتَّخَذْنَا سَلَائِقَ وَشِوَاءً وَتُوضَعُ صَحْفَةٌ وَتُرْفَعُ أُخْرَى، وَلَكِنَّا سَمِعْنَا قَوْلَ اللهِ تَعَالَى: ﴿أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا﴾

"Biz isteseydik elbette haşlanmış sebzeler ve kebaplardan istifâde ederdik, önümüze bir çanak konur, diğeri kaldırılırdı. Lâkin biz Allâh-u Te'âlâ'nın: 'Siz lezzetli şeylerinizi dünyâ hayâtında tükettiniz ve onlardan istifâde ettiniz' kavl-i şerîfini işittik (de onun için aşırı zevklerden sakındık)" sözünde kâfirler hakkında nâzil olan bir âyeti Müslümanları aşırılıktan engelleme husûsunda kullanmıştır. Sahâbeden hiç kimse de onun bu görüşünü reddetmemiştir.

Dolayısıyla bu âyet-i kerîme de bu kabilden olabilir. İşte bu çok nefis bir îzah şeklidir ki böylece çok zor anlaşılacak bir müşkil çözülmüş olur.

***İmâm-ı Süyûtî** (Rahimehullâh) "Ed-Dürru'l-Mensûr" İsimli Me'sûr Tefsîrinde Bu Âyet-i Kerîmede Geçen "Sikāyetü'l-Hâcc (Hacıları Suvarma)" Kavl-i Şerîfiyle Alâkalı Olarak Zemzem-i Şerîfin Abdülmuttalib Tarafından Tekrar Bulunuşu ve Fazîletleriyle İlgili Şu Hadîs-i Şerîf ve Rivâyetleri Zikretmiştir:*

Ali ibni Ebî Tâlib, dedesi **Abdulmüttalib**'in şöyle anlattığını naklet-miştir: "Bir kere ben **Hıcr**'de (Altınoluğun altında) uyurken bana biri geldi ve: 'Taybe'yi (o güzel suyu) kaz' dedi. Ben: 'Taybe nedir?' diye sordumsa da o cevap vermeden gitti. Ertesi gün olunca yerime döndüm, yine orada uyuduğumda biri gelerek: 'Berre'yi (o çok iyi suyu) kaz' dedi.

Ben: 'Berre nedir?' diye sordumsa da o cevap vermeden gitti.

Ertesi gün olunca yerime döndüm yine orada uyuduğumda biri gelerek: 'Zemzem'i kaz' dedi. Ben: '**Zemzem** nedir?' deyince o: 'O baş ağrıtmaz, ne kadar kullanılsa da suyu tükenmez ve hiçbir şeyi zemmedilmez (beğenilmeyecek bir tarafı yoktur). Sen onunla kıymetli hacıları suvaracaksın' dedi.

Bu rüyâlardan sonra Zemzem'in durumu ve yeri kendisine açıklanan **Abdülmuttalib** rüyâlarının sâdık olduğuna kanaat getirince o gün için tek oğlu olan **Hâris**'le birlikte kazmasını alarak kazmaya başladı. Bir zaman sonra kuyunun içi belirince tekbir getirdi.

O zaman **Kureyş** onun murâdına erdiğini anlayarak yanında toplandılar ve: 'Ey **Abdülmuttalib**! Bu **İsmâ'îl**'in kuyusudur, bizim de bunda hakkımız var, bizi de buna hissedâr et' dediler. **Abdülmuttalib** ise: 'Ben bunu yapamam. Zîrâ bu iş sizin aranızdan özellikle bana nasip edildi' dedi.

Bu sefer onlar: 'Bize insaflı davran, çünkü biz seni bir hakeme götürmeden bırakmayız' deyince o: 'Aramızda istediğinizi hakem yapın, ben ona müracaat ederim' dedi. Onlar da: '**Benî Sa'd**'ın kâhinesi (falcısı) **Hüzeym**'e gidelim' dediler. O da bunu kabul etti. Bu kadın **Şam**'ın yüksek yerlerinde bulunuyordu.

Bunun üzerine **Abdülmuttalib** ve berâberinde **Abdimenâfoğulları**'ndan bir fırka binekli halde yola çıktılar. **Kureyş**'in her kabîlesinden bir kısım insan o cemaat içinde bulundu. O zaman her taraf çöldü (yol güzergâhında ihtiyaç temin edecek yerler yoktu).

Nihâyet onlar **Hicaz**'la **Şam** arasında bir yere vardıklarında **Abdülmuttalib** ve arkadaşlarının suyu tükendi. Artık bir zaman susuzluğa katlandılarsa da netîcede helâk olacaklarına kanaat getirince **Kureyş** kabîlelerinden su istediler: Fakat onlar: 'Biz çöl yerinde size nasıl su verelim, biz de sizin başınıza gelen tehlikeden endişe duyuyoruz' diyerek onlara su vermeye yanaşmadılar.

Abdülmuttalib, kavminin kendisine ne yaptığını görünce kendisi ve arkadaşları adına endişelenerek onların fikirlerini sordu. Onlar da: 'Bizim reyimiz senin reyine tâbi, bize dilediğini emredebilirsin' dediler. O da onlara: 'Bence herkes şu anda bulunan gücü kuvveti ile kendine bir çukur kazsın, içimizden hangisi önce ölürse arkadaşları onu çukuruna atıp sonra üstünü örtebilsin. Çünkü bir adamın (kendisini gömen biri bulunmayıp açıkta kalarak) ziyân olması, hep birden ziyân olmamızdan ehvendir' dedi.

Âyet: 19

Onlar: 'İsteğini kabul ettik' dediler ve her biri çukurunu kazmaya başladı. Sonra oturup susuzluktan ölmeyi beklediler.

Daha sonra **Abdülmuttalib** arkadaşlarına: 'Vallâhi bizim burada kendimizi ölüme bırakmamız elbette bir acziyettir, başımızın çâresini aramayacak mıyız? Ola ki **Allâh** bize bir yerde bir su nasip eder' dedi.

Böylece hareketlendiler, yanlarında bulunan **Kureyşliler** ise onların ne yapacağını gözlemeye başladılar. **Abdülmuttalib** ayaklanıp bineğinin üstüne çıkmak isteyince tam yerinden kalkarken giydiği mestin altından bir tatlı su gözesi fışkırdı.

Bunu gören **Abdülmuttalib** ve arkadaşları tekbir getirdi. O da, arkadaşları da o sudan içtiler ve tulumlarını doldurdular.

Sonra o, yanındaki diğer kabîlelere: 'Gelin burada su var, **Allâh** bizi suvardı, siz de için ve kaplarınızı doldurun' dedi.

Bu durum karşısında mahcup olan ve daha evvel Zemzem hakkında onunla dâvâlı olan kabîleler: 'Vallâhi ey **Abdülmuttalib**, **Allâh** bize karşı senin lehine hüküm verdi.

Artık ebediyyen Zemzem hakkında seninle çekişmeyeceğiz. Bu çölün ortasında sana bu suyu ihsân eden kimse, Zemzem'i de o sana ihsân etmiştir. Artık murâdına ermiş olarak suyuna dönebilirsin' dediler ve kâhin kadına gitme fikrinden vazgeçip onunla birlikte **Mekke**'ye döndüler. O saatten sonra da onun Zemzem'i yönetmesine karışmadılar." *(Ezrakî, Ahbâr-u Mekke:2/42-46; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:1/93-95; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/278-280)*

Câbir *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَاءُ زَمْزَمَ لِمَا شُرِبَ لَهُ.»

"Zemzem suyu içildiği niyet içindir." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:14849, 14996, 23/140, 244; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:8/95; İbni Mâce, no:3062; Fâkihî, Târîh-u Mekke:2/32; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:849, 3815, 9027; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:5/148; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/280)*

Yine **Câbir** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَاءُ زَمْزَمَ لِمَا شُرِبَ لَهُ؛ مَنْ شَرِبَهُ لِمَرَضٍ شَفَاهُ اللهُ أَوْ لِجُوعٍ أَشْبَعَهُ اللهُ أَوْ لِحَاجَةٍ قَضَاهَا اللهُ.»

"Zemzem suyu ne niyetle içilirse onun içindir. Onu hastalık için içene Allâh şifâ verir yâhut açklıktan sebep içeni Allâh doyurur veyâ bir hâceti için içenin Allâh o hâcetini görür" buyurmuştur. *(Müsteğfirî, et-Tıbb; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/280; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:34776, 12/223)*

Süveyd ibni Sa'îd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Abdullâh ibni Mübârek** Zemzem'e gelip bir kap doldurdu, sonra **Kâ'be**'ye yönelip: "Ey **Allâh**! Hiç şüphesiz **İbnü Ebi'l-mevâlî** bize **İbni Münkedir**'den, o da **Câbir**'den, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

"Zemzem suyu ne niyetle içilirse onun içindir" buyurduğunu nakletti. İşte ben de şimdi bu suyu kıyâmet gününün susuzluğu için içiyorum" dedi, sonra içti. *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4128; Hatîb, Târîh-u Bağdâd:10/166; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/281)*

Buhârî'nin şeyhi olan **Humeydî** *(Rahimehümellâh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere biz **Süfyân ibni Uyeyne** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanındayken o bize: **"Zemzem suyu ne niyetle içilirse onun içindir"** hadîs-i şerîfini nakletti. O arada bir adam meclisten kalktı sonra geri döndü ve ona:

"Yâ **Ebâ Muhammed**! Senin bize Zemzem hakkında rivâyet ettiğin hadis sahih değil mi?" dedi. O da: "Elbette sahih" deyince o adam: "Şu anda ben, bana yüz hadis rivâyet edesin diye bir kova Zemzem içtim" dedi. Bunun üzerine **Süfyân** ona: "Otur" dedi, o da oturunca kendisine yüz hadis rivâyet etti. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/280-281)*

Hakîm-i Tirmizî *(Radıyallâhu Anh)* babasının şöyle anlattığını rivâyet etmiştir: "Karanlık bir gecede tavâfa girdim, sonra idrar beni sıkıştırınca kendimi biraz sıktım, bekledim. Fakat bana çok eziyet verdi. Hac zamanı olduğu için metâfta çok kalabalık vardı. Abdeste gitsem de ışık olmadığı için fark etmeden bir pisliğe basarım diye endişe ettim. Tam o anda bu hadis aklıma gelince Zemzem'e girip kaburgalarımı doldurucaya kadar içtim. Ondan sonra sabaha kadar bir daha sıkıntı hissetmedim." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/282)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«خَيْرُ مَاءٍ عَلَى وَجْهِ الأَرْضِ مَاءُ زَمْزَمَ؛ فِيهِ طَعَامٌ مِنَ الطُّعْمِ وَشِفَاءٌ مِنَ السُّقْمِ.»

"Yeryüzünde bulunan suların en hayırlısı zemzem suyudur. Onda hem doyuracak yemek vardır, hem de hastalığa şifâ vardır" buyurmuştur. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:11167, 11/98; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/282)*

Âyet: 19

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dadısı **Ümmü Eymen** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أُمِّ أَيْمَنَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَكَا صَغِيرًا، وَلَا كَبِيرًا، جُوعًا وَلَا عَطَشًا كَانَ يَغْدُو فَيَشْرَبُ مِنْ زَمْزَمَ فَأَعْرِضُ عَلَيْهِ الْغَدَاءَ فَيَقُولُ: «لَا أُرِيدُهُ، أَنَا شَبْعَانُ.»

"Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ne küçükken ne de büyükken açlıktan ve susuzluktan şikâyet ettiğini görmedim. Sabahleyin gidip Zemzem'den içerdi, sonra ben ona sabah yemeği sunduğumda: **"İstemiyorum, ben tokum"** derdi." *(İbnü Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ:1/168; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/290)*

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)* Zemzem suyunu şişelere döker ve: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **böyle yapardı, hastalara Zemzem içirirdi ve başlarından aşağı dökerdi"** derdi. *(Tirmizî, no:963; Hâkim, el-Müstedrek:1/485; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4129; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/282-283)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَاءُ زَمْزَمَ لِمَا شُرِبَ لَهُ؛ إِنْ شَرِبْتَهُ تَسْتَشْفِي بِهِ شَفَاكَ اللهُ وَإِنْ شَرِبْتَهُ لِشِبَعِكَ أَشْبَعَكَ اللهُ بِهِ وَإِنْ شَرِبْتَهُ لِقَطْعِ ظَمَئِكَ قَطَعَهُ وَهِيَ هَزْمَةُ جِبْرِيلَ وَسُقْيَا اللهِ إِسْمَاعِيلَ.»

"Zemzem suyu ne niyetle içilirse onun içindir. Eğer onu şifâ talebiyle içersen Allâh sana şifâ verir, eğer onu doymak için içersen Allâh seni onunla doyurur, eğer onu susuzluğunu kesmek için içersen onu keser. O, Cibrîl'in ayak vuruşuyla çıkan bir sudur ve İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)***ın içeceğidir."** *(Dârekutnî, es-Sünen, no:2739, 3/354; Hâkim, el-Müstedrek:1/473; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/283)*

'Ikrime *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عِكْرِمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا إِذَا شَرِبَ مِنْ زَمْزَمَ قَالَ: «اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا وَرِزْقًا وَاسِعًا وَشِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ.»

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* Zemzem içtiği zaman:

«اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا وَرِزْقًا وَاسِعًا وَشِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ.»

"Ey Allâh! Ben Senden faydalı ilim, geniş rızık ve her derde devâ istiyorum" derdi. *(Dârekutnî, es-Sünen, no:2738, 3/353-354; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/283)*

Abbâs ibni Abdilmuttalib *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Câhiliyet döneminde insanlar Zemzem'e çok rağbet ederdi, hattâ çoluk-çocuğu fazla olanlar sabah yemeği olarak çocuklarına Zemzem içirirlerdi ve bu onları tok tutardı. Bu yüzden biz Zemzem'i evlâd-ü ıyâl bakmaya yardım edici olarak kabul ederdik." *(Ezrakî, Ahbâr-u Mekke:2/51-52; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/287)*

Ebû Zerr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَدِمْتُ مَكَّةَ فَقَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَتَى كُنْتَ هٰهُنَا؟» قُلْتُ: أَرْبَعَ عَشَرَةَ. وَفِي لَفْظٍ : قُلْتُ ثَلَاثِينَ مِنْ بَيْنَ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ. قَالَ: «مَنْ كَانَ يُطْعِمُكَ؟» قُلْتُ: مَا كَانَ لِي طَعَامٌ وَلَا شَرَابٌ إِلَّا مَاءَ زَمْزَمَ، فَمَا أَجِدُ عَلَى كَبِدِي سُخْفَةَ جُوعٍ، وَلَقَدْ تَكَسَّرَتْ عُكَنُ بَطْنِي. قَالَ: «إِنَّهَا مُبَارَكَةٌ، إِنَّهَا طَعَامُ طُعْمٍ وَشِفَاءُ سُقْمٍ.»

Mekke'ye gelmiştim, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana: **"Ne zamandır buradaydın?"** diye sorunca ben: "Ondört /otuz/ gün ve gecedir buradayım" dedim. O: **"Seni kim yediriyordu?"** diye sorunca ben: "Benim Zemzem suyundan başka yiyeceğim ve içeceğim yoktu karnımın etleri büzüldüğü halde, ama ciğerimin üzerinde bir açlık zâfiyeti bulmuyordum" dedim. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Şüphesiz o çok mübârektir, gerçekten o doyurucu bir yemektir, hastalığa da şifâdır" buyurdu. *(Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, no:459; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:14/315; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:21525, 35/413; Müslim, no:2473; Ezrakî, Ahbâr-u Mekke:2/53; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:5/147; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/288)*

Rabâh ibni Esved *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Ben köle olarak **Mekke**'de satıldım, sonra âzâd edildim. Orada üç gün yiyecek hiçbir şey bulamadan kaldım, sıralı Zemzem suyu içiyordum. Bir kere içtiğimde dişlerimin arasında hâlis süt bulunduğunu farkettim, kendi kendime: 'Herhalde uykuluyum' dedim. Fakat o kuvvetle yola düştüm ve kendimde süt içenin bulduğu kuvveti ve tokluğu hissettim." *(Ezrakî, Ahbâr-u Mekke:2/53-54; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/288)*

Abdülazîz ibni Ebî Ravvâd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Hayvan otaran ve çok ibâdetli kimselerden olan bir çoban acıktığı zaman Zemzem'i süt olarak bulurdu, abdest almak istediğinde ise onu su olarak bulurdu." *(Ezrakî, Ahbâr-u Mekke:2/54; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/289)*

Âyet: 19

Muhammed ibni Abdirrahmân ibni Ebî Bekr *(Radıyallâhu Te'âlâ Anhüm)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُمْ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ ابْنِ عَبَّاسٍ جَالِسًا فَجَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: مِنْ أَيْنَ جِئْتَ؟ قَالَ: مِنْ زَمْزَمَ، قَالَ: فَشَرِبْتَ مِنْهَا كَمَا يَنْبَغِي؟ قَالَ: وَكَيْفَ؟ قَالَ: إِذَا شَرِبْتَ مِنْهَا فَاسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ، وَاذْكُرِ اسْمَ اللهِ، وَتَنَفَّسْ ثَلَاثًا، وَتَضَلَّعْ مِنْهَا، فَإِذَا فَرَغْتَ فَاحْمَدِ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ فَإِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ آيَةَ مَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْمُنَافِقِينَ إِنَّهُمْ لَا يَتَضَلَّعُونَ مِنْ زَمْزَمَ.»

Bir kere ben **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın yanında oturuyorken ona bir adam geldi, o da ona: "Nereden geldin?" diye sorunca adam: "Zemzem'den" dedi. Bu sefer o: "Gerektiği şekilde ondan içtin mi?" dedi.

Adam: "Nasıl yâni?" deyince o şöyle anlattı: "Ondan içeceğin zaman kıbleye yönel, **Allâh**'ın ismini an, üç nefeste iç ve kaburgalarına baskı yapıncaya kadar ondan içini doldur. Bitirdiğin zaman **Allâh-u Azze ve Celle**'ye hamdet. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Şüphesiz bizimle münâfıklar arasındaki nişan, gerçekten onlar Zemzem'den karınlarını doldurasıya içemezler" buyurmuştur." *(İbni Mâce, Menâsik:78, no:3061, 2/1017; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:9111, 5/112-113; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:11246; Dârekutnî, es-Sünen:2/288; Hâkim, el-Müstedrek:1/472; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:5/147; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/283-284)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلتَّضَلُّعُ مِنْ مَاءِ زَمْزَمَ بَرَاءَةٌ مِنَ النِّفَاقِ.»

"Zemzem suyunu kaburgalara varıncaya kadar dolu dolu içmek münâfıklıktan berâattır." *(Ezrakî, Ahbâr-u Mekke:2/52; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/284)*

İbni Ebî Hüseyn *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Süheyl ibni Amr** *(Radıyallâhu Anh)*a:

عَنِ ابْنِ أَبِي حُسَيْنٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَتَبَ إِلٰى سُهَيْلِ بْنِ عَمْرٍو: «إِنْ جَاءَكَ كِتَابِي لَيْلًا فَلَا تُصْبِحَنَّ أَوْ نَهَارًا فَلَا تُمْسِيَنَّ حَتّٰى تَبْعَثَ إِلَيَّ مَاءً مِنْ زَمْزَمَ.»

"Benim mektubum sana gece gelirse sabaha çıkmadan yâhut gündüz gelirse akşama varmadan mutlaka bana Zemzem suyu gönderesin" diye mektup yazdı. O da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e iki tulum Zemzem suyu hediye gönderdi. *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:9127, 5/119; Ezrakî, Ahbâr-u Mekke:2/51, 59; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/289-290)*

Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«خَمْسٌ مِنَ الْعِبَادَةِ؛ اَلنَّظَرُ إِلَى الْمُصْحَفِ، وَالنَّظَرُ إِلَى الْكَعْبَةِ، وَالنَّظَرُ إِلَى الْوَالِدَيْنِ، وَالنَّظَرُ فِي زَمْزَمَ وَهِيَ تَحُطُّ الْخَطَايَا، وَالنَّظَرُ فِي وَجْهِ الْعَالِمِ.»

"Beş şey ibâdettendir; Mushaf'a bakmak, Kâ'be'ye bakmak, anne-babaya bakmak, Zemzem'e bakmak ki o hatâları sildirir, bir de (İslâmî ilimlere vâkıf olan) **âlimin yüzüne bakmak!"** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/290; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:43494, 15/880)*

Harâllî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âlimlere bakan kişi bu bakışıyla **Allâh-u Te'âlâ**'ya tekarrub (mânen yakınlık) niyeti gözetmelidir. Zîrâ gözde âlimler ve velîlerin ru'yetiyle **Allâh-u Te'âlâ**'ya tekarrub niyet etmekte **Mevlâ Te'âlâ**'yı müşâhede sırlarından bir sır vardır. *(Münâvî, el-Feyzu'l-Kadîr, no:3971, 6/3101, 3102)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«خَيْرُ مَاءٍ عَلَى وَجْهِ الأَرْضِ مَاءُ زَمْزَمَ؛ فِيهِ طَعَامٌ مِنَ الطُّعْمِ، وَشِفَاءٌ مِنَ السُّقْمِ، وَشَرُّ مَاءٍ عَلَى وَجْهِ الأَرْضِ مَاءٌ بِوَادِي بَرَهُوتَ، بِقُبَّةِ حَضْرَمَوْتَ كَرِجْلِ الْجَرَادِ مِنَ الْهَوَامِّ يُصْبِحُ يَتَدَفَّقُ وَيُمْسِي لَا بَلَالَ بِهَا.»

"Yeryüzünde bulunan en hayırlı su Zemzem suyudur, onda doyurucu yemek ve her türlü hastalığa şifâ vardır. Yeryüzünde bulunan en şerli su ise yüksek bir yer olan Hadramevt'teki Berahût vâdisinde bulunan sudur ki o, böcekler sınıfından olan çekirgenin bacağı gibi sabah su atar, akşam ise kendisinde hiçbir ıslaklık bulunmaz." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:11167, 11/98)*

Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

Âyet: 19

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: «خَيْرُ وَادِيَيْنِ فِي النَّاسِ وَادِي مَكَّةَ، وَوَادٍ بِالْهِنْدِ الَّذِي هَبَطَ بِهِ اٰدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَمِنْهُ يُؤْتٰى بِهٰذَا الطِّيبِ الَّذِي تَطَيَّبُونَ بِهِ. وَشَرُّ وَادِيَيْنِ فِي النَّاسِ وَادٍ بِالْأَحْقَافِ، وَوَادٍ بِحَضْرَمَوْتَ يُقَالُ لَهُ: بَرَهُوتُ. وَخَيْرُ بِئْرٍ فِي النَّاسِ بِئْرُ زَمْزَمَ، وَشَرُّ بِئْرٍ فِي النَّاسِ بِئْرُ بَرَهُوتَ، وَإِلَيْهَا تَجْتَمِعُ أَرْوَاحُ الْكُفَّارِ.»

"İnsanlar için en hayırlı iki vâdi vardır ki birisi Mekke vâdisidir, diğeri ise Hindistan'daki bir vâdidir ki Âdem *(Aleyhisselâm)* **oraya inmiştir. Şu kullandığınız güzel kokular da oradan getirilmektedir. İnsanlar için en şerli iki vâdi vardır ki birisi** (Yemen beldelerinden olan) **Ahkāf'ta bulunan bir vâdidir, diğeri ise Hadramevt'te bulunan ve kendisine Berahût denilen bir vâdidir.**

İnsanlar için en hayırlı kuyu Zemzem kuyusudur (müminlerin ölülerinin ruhları onda toplanır)**, insanlar için en şerli kuyu Berahût kuyusudur, kâfirlerin ruhları da orada toplanır."** *(Ezrakî, Ahbâr-u Mekke:2/50; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/286; el-Câmi'u's-sağîr, Münâvî, el-Feyzu'l-Kadîr, no:4077, 6/3163)*

Esma'î *(Rahimehullâh)*ın **Berahût** halkının birinden nakline göre; oranın ahâlîsi arasıra çok müthiş pis bir koku duyarlar, bir zaman sonra büyük bir kâfirin öldüğünü haber alınca kokunun ondan kaynaklandığını anlarlardı. *(Münâvî, el-Feyzu'l-Kadîr:6/3163)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **bir adama hediye vermek istediği zaman ona Zemzem suyu içirirdi."** *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:3/304; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/291)*

Yine **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Ehyârın (hayırlı kimselerin) namazgâhında kılın, ebrârın (iyi kulların) içeceğinden için" deyince kendisine: "Ehyârın namazgâhı neresidir?" diye sorulmuş o da: "(Altın) oluğun altı" demiştir. "Ebrârın içeceği nedir?" denilince de: "Zemzem suyu" diye cevap vermiştir. *(Ezrakî, Ahbâr-u Mekke:2/52-53; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/286-287)*

İmâm-ı Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**İbni Abbâs**'a bir misâfir geldiği zaman ona Zemzem suyu ithâf ederdi. Bir topluluğa ne zaman bir yemek yedirse onlara mutlaka Zemzem suyu içirirdi." *(Fâkihî, Târîh-u Mekke:2/46; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/291)*

Kâ'bü'l-ahbâr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Mescid-i Aksâ** ile Zemzem birbirlerini çok iyi tanırlar (bütün tatlı sular Mescid-i Aksâ'daki kayanın altından çıktığı için aralarında bir irtibat bulunmaktadır)." *(Ezrakî, Ahbâr-u Mekke:2/52; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/287; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:2/396)*

'Ikrime ibni Hâlid *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Bir gece ben Zemzem'in yanında oturur vaziyetteyken tavâf eden bir cemaat gördüm. Üzerlerinde öyle beyaz elbiseler vardı ki o derece beyazlık daha hiç görmemiştim. Tavaflarını bitirince bana yakın bir yerde namaz kıldılar.

Namazlarını bitirince birbirlerine yönelerek: 'Haydi gidelim ebrârın içeceğinden içelim' dediler. Sonra kalkıp Zemzem'e girdiler. O zaman ben yanlarına girip kim olduklarını sormak istedim, fakat kalkıp Zemzem'e girdiğimde orada beşerden hiçbir kimse bulamadım." *(Ezrakî, Ahbâr-u Mekke:2/51; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/287)*

Ebû Zerr el-Herevî, İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "**Mekke** ehli Zemzem suyunu içmeyi terk edene kadar onlarla kim yarışa kalkışsa mutlaka onu geçerlerdi, kim güreşe tutuşsa mutlaka onu yenerlerdi." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/291)*

Dahhâk ibni Müzâhim *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** kıyâmet gününden önce tatlı suların tamâmını kaldıracak, o zaman Zemzem dışındaki bütün sular batacak. Yeryüzü, içinde ve dışında bulunan altını ve gümüşü dışarı salacak. O zaman bir adam bir çuval altın ve gümüş getirip: 'Bunu benden kim alır' diye soracak olsa: 'Bunu dün getirseydin alırdım' diye cevap alacak." *(Ezrakî, Ahbâr-u Mekke:2/59; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/289)*

İbni Ebî Şeybe *(Rahimehullâh)* **İmâm-ı Mücâhid** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediğini tahrîc etmiştir: "Sahâbe ve tâbi'în **Beytullâh**'tan ayrılırken Zemzem'e gidip ondan içmeyi müstehap sayarlardı." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/291-292)*

Dahhâk ibni Müzâhim *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Bana ulaşan nakle göre Zemzem suyunu kaburgalara ulaşıncaya kadar dolu dolu içmek münâfıklıktan berâattır.

Zemzem suyu baş ağrısını giderir. Zemzem'e bakmak göze cilâ verir ve bir zaman gelecektir ki Zemzem **Nîl**'den ve **Fırat**'tan daha tatlı olacaktır." *(Ezrakî, Ahbâr-u Mekke:2/54; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/285)*

Abdullâh ibni Osmân ibni Huseym *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Vehb ibni Münebbih** *(Radıyallâhu Anh)* **Mekke**'de yanımıza geldi ve hasta oldu. Biz onu ziyârete gidince yanında Zemzem suyu olduğunu gördük ve: 'Bu su serttir, biraz tatlı su içsen' dedik. O da: '**Mekke**'den çıkıncaya kadar başka bir su içmek istemiyorum. Canım kudret elinde olan Zât'a yemin ederim ki **Allâh**'ın Kitâb'ında Zemzem:

Âyet: 19

(زَمْزَمُ لا تُنْزَفُ وَلَا تُذَمُّ) **"Zemzem ki ne çok kullanılmakla suyu tükenir, ne de hiçbir tarafı zemmedilir"** diye yazılıdır.

Şüphesiz ki **Allâh**'ın Kitâb'ında o: (بَرَّةٌ شَرَابُ الْأَبْرَارِ) **"Ebrârın içeceği olan çok iyi bir su"** diye anılır.

Yine muhakkak ki Kitâbullâh'ta o: (مَضْنُونَةٌ) **"Esirgenmiş** (başkalarından saklanıp İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*a ve zürriyetine tahsis edilmiş)" diye konu edilmektedir ve hiç şüphesiz ki **Allâh**'ın Kitâb'ında elbette o: (طَعَامُ طُعْمٍ وَشِفَاءُ سُقْمٍ) **"Doyurucu yemek ve hastalığa şifâ"** diye geçmektedir.

Vehb'in canı kuret elinde olan **Zât**'a yemin olsun ki, bir kimse niyet edip kaburgalarına ulaşıncaya kadar çokça Zemzem içerse mutlaka Zemzem ondan bir derdi söker alır ve ona yeni bir şifâ verir" diye cevap verdi. *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:9121; Ezrakî, Ahbâr-u Mekke:2/49-50; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/285-286)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; küfr-ü celî (âşikâre inkâr) ile kâfir olanlar amelleri ve taatleri husûsunda müminlerle eşit olmadıkları gibi şirk-i hafî ile müşrik olanlar da halleri ve makamları husûsunda ihlaslı kimselere denk olamazlar.

Riyâ ve hevâ gibi farklı maksatlarla karışık olan zühd, tasavvuf, te'arruf ve te'abbüdün (kendini Allâh'ı bilir ve O'na ibâdet eder gibi göstermeye çalışmanın) hakîkî talep ehli nezdinde hiçbir semeresi yoktur. Zîrâ bu bozuk bir tohuma benzeyen fâsid bir hizmettir.

Farsça bir beyitte şöyle denilmiştir:

دُنْيَا دَارِی و آخِرَتْ مِی طَلَبِی اِينْ نَازْ بَخَانَهٔ پَدَرْ بَايَدْ كَرْدْ

"Hem dünyâ peşinde koşarsın, hem de âhireti arzularsın,
(Sen) **bu nazı** (ancak) **babanın evinde yaparsın!"**

Büyükler: "Sen insanlar nezdinde bir mertebe arzuladığın sürece **Allâh** katındaki mertebelere heveslenme" demişlerdir.

Hâdim ile mütehâdim arasındaki farkı açıklarken de: "Mütehâdim olan kimse kendi nefsinin arzusunu da hizmetinin içine karıştırdığı için hoşnutluk ve öfke gibi iki uç noktada hizmetin gereğini gözetemez.

Zîrâ kendisinde bulunan nefsânî hevâ (istek) ve halkın medh-ü senâsına karşı olan sevgi onun kalbinin mizâcını bozmuştur, hâdim ise böyle değildir.

Yâni istediği ve istemediği hangi şeyle karşılaşsa hizmetinde bir değişiklik yapmayandır" demişlerdir.

Seriyy-i Sekatî *(Kuddise Sirruhû)*: "Zühd, nefsin dünyâ ile alâkalı bütün hazlarını terk etmekten ibârettir" demiştir. İnsanlar nezdinde mertebe sâhibi olmayı istemek ve medh-ü senâdan hoşlanmak, mal ve makam ile ilgili bütün hazları içine toplayan kötü arzulardır.

Eserde şöyle vârid olmuştur:

جَاءَ فِي الْأَثَرِ: «لَا تَزَالُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ تَدْفَعُ عَنِ الْعِبَادِ سَخَطَ اللهِ مَا لَمْ يَسْأَلُوا مَا نَقَصَ مِنْ دُنْيَاهُمْ. وَفِي لَفْظٍ اٰخَرَ: مَا لَمْ يُؤْثِرُوا صَفْقَةَ دُنْيَاهُمْ عَلٰى دِينِهِمْ فَإِذَا فَعَلُوا ذٰلِكَ وَقَالُوا: لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ قَالَ اللهُ تَعَالٰى: كَذَبْتُمْ لَسْتُمْ بِهَا صَادِقِينَ.»

"İnsanlar dünyâlarından eksilen şeyleri istemedikleri /dünyâ kârlarını dinlerine tercih etmedikleri/ sürece Lâilâhe illâllâh (zikri) **kullardan Allâh'ın gazabını def etmekte dâim olacaktır. Ama bunu yaptıklarında Lâilâhe illâllâh dedikleri zaman Allâh-u Te'âlâ: 'Yalan söylediniz, siz bu kelimeye karşı samimi değilsiniz' buyuracaktır."** *(Şihâbüddîn en-Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb fi fünûni'l-edeb:2/114; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:224, 1/63; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/402)*

Rivâyet olunduğuna göre; Benîisrâîl'de bir kraliçe o devrin bir âbidinin kendisiyle zinâ etmesini isteyince o âbid yıkanmak için bir su hazırlatılmasını istedi, tam o sırada köşkün en yüksek yerine çıkarak kendisini attı. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** hava ile görevli meleğe:

(اِلْزَمْ عَبْدِي) **"Kulumu tut"** diye vahyetti. O da onu havada yakalayarak yavaşça yere indirdi. O zaman **İblîs**'e: "Bu kulu da azdırsaydın ya" denilince o: "Nefsinin hevâsına muhâlefet edip kendini **Allâh**'a fedâ edenlere karşı benim bir gücüm yok" diye cevap verdi.

İşte bu (kıssada anlatılan), **Allâh** uğrunda hakkıyla cihattır ki, bunun semeresi mutlak mânâda bütün tehlikelerden kurtuluştur.

Allâh'ı bilen âlimler şöyle demişlerdir: "Mürîdin (Allâh'a kavuşmayı arzulayan kişinin), yemesi, içmesi ve giyinmesi dâhil her işinde **Allâh** için hâlis bir niyeti olmalıdır. Artık o ancak **Allâh** için giyinmeli, ancak **Allâh** için yemeli ve ancak **Allâh** için uyumalıdır.

İshâk ibni Ebî Talha *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

Âyet: 19

عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ تَطَيَّبَ لِلّٰهِ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَرِيحُهُ أَطْيَبُ مِنَ الْمِسْكِ، وَمَنْ تَطَيَّبَ لِغَيْرِ اللهِ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَرِيحُهُ أَنْتَنُ مِنَ الْجِيفَةِ.»

"Her kim (sünnete ittiba ve Allâh'ın nîmetini açıklama, mescitlerde ve meclislerde insanlar kötü kokudan rahatsız olup da ibâdetlerinde huzurları bozulmasın gibi meşrû niyetlerle) **Allâh için koku sürerse kıyâmet günü kokusu miskten daha hoş olarak** (mahşere) **gelir.**

Ama her kim (milletin hoşuna gitsin ve kendisi îtibar sağlasın gibi) **Allâh'tan başkaları için koku kullanırsa kıyâmet günü kokusu leşten daha kötü olarak** (mahşere) **gelir."** *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:7933, 4/319; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/402)*

Mürid bütün sözlerini ve hareketlerini çok iyi izlemeli ve nefsinin **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsından gayri bir niyetle ne bir hareket yapmasına, ne de bir kelime konuşmasına müsâmaha göstermemelidir.

Âyet: 20

﴿ اَلَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (20)

(اَلَّذِينَ) **O kimseler ki,** (آمَنُوا) **îmân ettiler,** daha, (وَهَاجَرُوا) **hicret ettiler,** daha, (وَجَاهَدُوا) **cihâd ettiler,** nerede? (فِي سَبِيلِ اللهِ) **Allâh yolunda,** ne ile cihâd ettiler? (بِأَمْوَالِهِمْ) **mallarıyla,** daha, (وَأَنْفُسِهِمْ) **canlarıyla,** işte bu kimseler nedir? (اَعْظَمُ) **daha büyüktür,** ne bakımından? (دَرَجَةً) **derece bakımından,** kim katında? (عِنْدَ اللهِ) **Allâh katında,** (وَأُولٰئِكَ) **işte sana onlar,** (هُمْ) **ancak onlar,** kimlerdir? (اَلْفَائِزُونَ) **kurtuluşa erenlerdir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (inanılması gereken meselelere) **îmân etmiş olanlar,** (dinlerini korumak için vatanlarından) **hicret etmiş olanlar ve hem mallarıyla, hem de canlarıyla Allâh yolunda cihat etmiş bulunanlar,** (bu vasıfları kendilerinde toplamayan kişilere göre,) **Allâh katında derece bakımından daha büyüktür. İşte sana!** (Müşrikler değil,) **ancak onlar** (Allâh nezdindeki güzel mükâfatları elde ederek) **kurtuluşa erenlerin ta kendileridir!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede şirk üzere bulunanların hacıları suvarmasının ve **Mescid-i Harâm**'ı tâmir etmesinin, **Allâh**'a îman edip O'nun yolunda cihâda devâm edenlerin amellerine denk olmayacağını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede hicret edip **Allâh** yolunda cihâd edenlerin üstünlüğünü açıklamıştır.

"Beyzâvî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen: **"Allâh katında dereceleri daha büyüktür"** kavl-i şerîfi: "Hacıları suvaranların ve **Mescid-i Harâm**'ı mâmur edenlerin insanlar nezdindeki değerindense, îmân edip hicret edenlerin ve hem mallarıyla, hem de canlarıyla **Allâh** yolunda cihâd edenlerin **Allâh** katındaki derecesi daha büyüktür" demektir ki bu mânâya göre şirkle yapılan amele karşı îman üzere yapılan amelin **Allâh** katındaki üstünlüğü açıklanmış olur.

Bir mânâya göreyse burada müminler arasında bir mukâyese söz konusudur ki buna göre tefsir:

Âyet: 20

"Kendilerinde îman, hicret ve **Allâh** yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat vasıflarını birlikte bulunduran kimseler, başka hangi ameli yapmış olsalar da kendilerinde bu evsaf toplanmamış olan kimselerden hem sevap, hem de rütbe bakımından âlâdırlar" şeklinde olur.

"Se'âlibî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede sahâbe-i kirâmın fazîletine dâir bir işâret vardır.

Zîrâ bu âyet-i kerîmede geçen üstün hasletlerin ilk sâhipleri ancak onlardır. İslâm temeli, onların kılıçları üzerinde yükselmiş, din de onların gayretleriyle dünyâya yayılmıştır.

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي فَلَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلَا نَصِيفَهُ.»

"Sahâbeme sebbetmeyin (onlar hakkında ileri geri konuşmayın), **sizin biriniz Uhud dağı kadar altın infâk edecek olsa da onlardan birinin** (sadaka olarak verdiği) **bir ölçeğine değil, yarım ölçeğine bile ulaşamaz"** hadîs-i şerîfi bu hususa işâret etmektedir. *(Buhârî, Fezâilü's-sahâbe:5, no:3470, 3/1343, Müslim, Fezâilü's-sahâbe:54, no:2540, 4/1967; Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:3/170)*

يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ
فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ ﴿٢١﴾ خَالِدِينَ فِيهَآ اَبَدًا ۭ اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهٗٓ
اَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٢﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوٓا اٰبَآءَكُمْ
وَاِخْوَانَكُمْ اَوْلِيَآءَ اِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْاِيمَانِ ۭ
وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ
اِنْ كَانَ اٰبَآؤُكُمْ وَاَبْنَآؤُكُمْ وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ
وَعَشِيرَتُكُمْ وَاَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ
كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَآ اَحَبَّ اِلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ
وَرَسُولِهٖ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهٖ فَتَرَبَّصُوا حَتّٰى يَاْتِيَ اللّٰهُ
بِاَمْرِهٖ ۭ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٤﴾ لَقَدْ نَصَرَكُمُ
اللّٰهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ ۙ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ ۙ اِذْ اَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ
فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْـًٔا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْاَرْضُ بِمَا
رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ اَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهٗ
عَلٰى رَسُولِهٖ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَاَنْزَلَ جُنُودًا لَّمْ
تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۭ وَذٰلِكَ جَزَآءُ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦﴾

Âyet: 21

﴿ يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (21)

(يُبَشِّرُ) **Müjdelemektedir,** kimi? (هُمْ) **onları,** kim? (رَبُّهُمْ) **Rableri,** ne ile? (بِرَحْمَةٍ) **geniş bir rahmet ile,** kim tarafından? (مِنْهُ) **Kendi katından,** daha ne ile müjdeliyor? (وَرِضْوَانٍ) **büyük bir rızâ ile,** daha, (وَجَنَّاتٍ) **cennetlerle,** öyle cennetler ki, (لَهُمْ) **onlar için vardır,** nerede? (فِيهَا) **o cennetlerde,** ne vardır? (نَعِيمٌ) **büyük bir nîmet,** öyle nîmet ki, (مُقِيمٌ) **dâimî olan.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Rableri onları, Kendi tarafından geniş bir rahmet, büyük bir rızâ (hoşnutluk) **ve içerisinde kendileri için dâimî bir nîmet bulunan cennetlerle müjdelemektedir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede îmân edip hicret eden ve **Allâh** yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihâd edenlerin derecesinin büyüklüğünü ve en büyük kurtuluşa ereceklerin ancak onlar olduğunu beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede onları rahmetiyle, rızâsıyla ve cennetleriyle müjdelediğini açıklamıştır.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** îman ve hicretle mevsuf olanların

Kendi katında en büyük dereceye sâhip olduklarını ve ancak onların fâiz (kurtulucu) olduklarını beyân etmiştir.

Zîrâ **Allâh**'ı bilip O'nu tanıyan kişinin dünyâya yönelişi çok azalır. O az yönelişi de rûhunun cevherinden gidermek için çârelere başvurur.

Dünyâ sevgisini tam mânâsıyla gidermek ise nefisle dünyâ lezzetlerinin arasını ayırmadan tamamlanmaz.

Bu ayırma işlemi devamlı olursa insanın dünyâ sevgisi sürekli eksilir.

İşte bu iki muâmele hicretle ele geçebilir. Daha sonra akıllı kimse dâimâ dünyâyı hakir görmeli ve nefsine onu terketmeyi mecbur edecek şekilde onun ayıplarını araştırmalıdır ki bu da cihatla tamamlanacak bir iştir.

Zîrâ cihat insanın en sevgili varlıkları olan malı ve canı yok olma tehlikesine arzetme anlamı taşıdığı için dünyâyı değersiz görmeyen kişi cihâda girişemez.

Nitekim bir insan sevdiği bir şeyden yüz çevirmek için ondan daha mükemmel bir sevgili bulup ona yönelmiş olmalıdır.

Bir insan nezdinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsını talep etmek malından ve canından daha üstün olmasa o kişi âhiret cânibini nefis tarafına aslâ tercih etmez ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsını talep uğrunda canının ve malının heder edilmesine rızâ göstermez.

İşte bu hâli kazanan bir kulun kalbi artık **Allâh-u Te'âlâ**'nın ikram ve celâl sıfatlarını tefekkürle meşgul olacağından böyle bir insan beşeriyet derecelerinin sonuna ve melâike derecelerinin başlangıcına vâsıl olup bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ** tarafından kendisine verilen müjdelere gözüyle görür gibi şâhit ve müşâhit olur.

Bundan dolayı âyet-i kerîmede beyân edilen müjdeler **Allâh-u Te'âlâ**'ya Rabb olma sıfatıyla isnâd edilmiş ve **"O'nun katında"** olmakla tavsîf edilmiştir.

"Hâzin, Beyzâvî, Rûhu'l-beyân, Sâvî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen **"Tebşîr"** kelimesi "Bişâret" kökünden gelmektedir.

"Bişâret" ise deri mânâsına gelen "Beşere" kökünden alınma bir kelime olup duyduğu zamanda insanı sevindirecek ve yüzünün derisini parlatacak olan sevinçli haber demektir.

Allâh-u Te'âlâ bu tebşîrâtını dünyâda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*-in lisânıyla kullarına ulaştırmaktadır. Burada **Allâh-u Te'âlâ**'nın kulların zamirine izâfeten Rubûbiyyet ünvânını zikretmesinde ve peygamberi vâsıtasıyla verdiği müjdeyi Zât'ına nispet etmesinde bulunan letâfet ve lütuf gizli değildir.

Ebû Hayyân *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede beyân ettiği üç sıfata mükâfat olarak bu âyet-i kerîmede üç müjde açıklamıştır.

Buna göre **"Rahmet"** îmâna mukābildir, zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın merhameti îmâna bağlıdır. **"Rıdvân** (rızâ)" ise cihat mukābilindedir, zîrâ cihat **Allâh**'ın rızâsı uğrunda mal ve can sarfetmektir.

Âyet: 21

Rızâ da ihsânın nihâyeti (iyiliğin son noktası) olduğundan buna mukābil olması uygun düşmüştür.

"Cennetler" ise hicrete mukābil zikredilmiştir. Hicret, yurtları terk etmekten ibâret olunca muhâcirlere terk ettiklerinden daha değerli olan cennet ikrâm edilmiştir.

Rahmetin ve rızânın önce zikredilmesi onların eserleri dünyâda da zuhûr edebildiği içindir. Cennet ise âhirete mahsustur ve ayrıca ikramların sonuncusudur.

Tabî ki cennet sıra îtibârıyla sonuncu müjdedir, değilse **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlini görmek ve rızâsına ermek nîmetlerin en büyüğüdür. Bunlara nâil olmanın mahalli de cennettir.

Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ! فَيَقُولُونَ لَبَّيْكَ رَبَّنَا وَسَعْدَيْكَ فَيَقُولُ هَلْ رَضِيتُمْ؟ فَيَقُولُونَ: وَمَا لَنَا لَا نَرْضَى وَقَدْ أَعْطَيْتَنَا مَا لَمْ تُعْطِ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ، فَيَقُولُ: أَنَا أُعْطِيكُمْ أَفْضَلَ مِنْ ذٰلِكَ، قَالُوا: يَا رَبِّ! وَأَيُّ شَيْءٍ أَفْضَلُ مِنْ ذٰلِكَ، فَيَقُولُ: أُحِلُّ عَلَيْكُمْ رِضْوَانِي فَلَا أَسْخَطُ عَلَيْكُمْ بَعْدَهُ أَبَدًا.»

"Hiç şüphesiz ki Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ cennet ehline: 'Ey Cennet ehli' diye nidâ eder. Onlar da: 'Ey Rabbimiz! Buyur, buyur! Emrine âmâdeyiz' derler.

Bunun üzerine Allâh-u Te'âlâ: '(Bu nîmetlere kavuşmanızdan) **memnun oldunuz mu?' buyurur.**

Onlar da: 'Sen mahlûkātından kimselere vermediklerini hakîkaten bizlere verdin, daha biz nasıl râzı olmayalım' derler.

Allâh-u Te'âlâ da: 'Ben size bundan daha üstününü vereceğim' buyurur.

Onlar: 'Yâ Rabbi! Bundan daha üstün şey ne olabilir?' deyince Allâh-u Te'âlâ: 'Sizin üzerinize rızâmı (hoşnutluğumu) **indiriyorum, artık bundan sonra ebediyyen size hiç kızmayacağım' buyurur."** *(Buhârî, Rikāk:51, no:6183, 5/2398; Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:3/170; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/70)*

Allâh-u Te'âlâ <u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda</u>:

﴿لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ﴾

"Onlar için orada dâimî bir nîmet vardır" buyurarak bu kulların cennetten aslâ çıkmayacaklarını ve başka yerlere intikāl etmeyeceklerini açıklamıştır.

"Keşfü'l-esrâr"da şöyle denilmiştir: Rahmet, isyankârlar içindir, rızâ da itaat edenler için! Cennet ise bütün müminler içindir!

Bu âyet-i kerîmede **"Rahmet"**in önce zikredilmesi; günahkârlar hallerinin yazılı olduğu sayfalar üzerine ümitsizlik kalemini çekmesinler diyedir. Çünkü günah ne kadar büyük olsa da rahmet ondan daha muazzamdır.

گُنَهِ مَا فُزُونْ بُودْ زِ شُمَارْ عَفْوَتْ اَفْزُونْتَرْ اَزْ گُنَاهِ هَمِه
قَطْرَهٔ زِ آبِ رَحْمَتِ تُو بَسْ اَسْتْ شُسْتَنِ نَامَهٔ سِيَاهْ هَمِه

"Günahımız haddi aştı,
(Ama Ey Allâh'ım!) **Senin afvın herkesin günâhlarından daha çoktur.**
Senin rahmet deryandan bir damlası bile kâfîdir,
Herkesin (günahlar yazılı) **kara defterini yıkamaya** (ve temizlemeye)**!"**

Âyet: 22

﴿ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (22)

Ne oldukları halde, (خَالِدِينَ) **sonsuz kalıcı oldukları halde,** nerede? (فِيهَا) **orada,** yâni o cennetlerde, ne olarak? (أَبَدًا) **ebedî olarak,** (إِنَّ اللهَ) **muhakkak ki Allâh,** (عِنْدَهُ) **sâdece O'nun katındadır,** ne? (أَجْرٌ) **mükâfat,** öyle mükâfat ki, (عَظِيمٌ) **pek büyük.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Orada ebediyyen kalıcılar olarak! Şüphesiz ki Allâh, (dünyâ mükâfatlarına nazaran çok değerli ve yapılan amellerin karşılığı olmaktan çok çok üstün olan) **pek büyük mükâfat sâdece Kendi nezdindedir!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede îmân edip hicret eden daha sonra da cihatta bulunan kullarını rahmetiyle, rızâsıyla ve cennetiyle müjdeledikten sonra, bu âyet-i kerîmede bu nîmetlerin bir süreliğine olmadığını, sürekli ve ebedî olduğunu açıklamıştır.

Zâten bir insanın bir zaman sonra elinden çıkacağını bildiği bir nîmete kavuşması ona sevinçten çok hüzün verir.

Bu mânâda şâir:

أَشَدُّ الْغَمِّ عِنْدِي فِي سُرُورٍ تَيَقَّنَ صَاحِبُهُ عَنْهُ انْتِقَالًا

"Sevinçli bir zamanda bence en büyük keder,
Sevinçli kimsenin o halden ayrılacağını yakînen bilmesidir" demiştir.

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَوْ قِيلَ لِأَهْلِ النَّارِ: إِنَّكُمْ مَاكِثُونَ فِي النَّارِ عَدَدَ كُلِّ حَصَاةٍ فِي الدُّنْيَا لَفَرِحُوا بِهَا، وَلَوْ قِيلَ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ: إِنَّكُمْ مَاكِثُونَ فِي الْجَنَّةِ عَدَدَ كُلِّ حَصَاةٍ فِي الدُّنْيَا لَحَزِنُوا، وَلٰكِنْ جُعِلَ لَهُمُ الأَبَدُ.»

"Cehennem ehline: 'Bütün dünyâda bulunan çakıl taşlarının sayısı kadar uzun müddet orada kalacaksınız' denilse elbette sevinirlerdi, cennet ehline de: 'Bütün dünyâda bulunan çakıl taşlarının sayısı kadar uzun müddet kalacaksınız' denilse gerçekten hüzünlenirlerdi. Fakat onlar için sonsuzluk takarrur etmiştir" *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:10384, 10/179-180)* hadîs-i şerîfi de bu âyet-i kerîmede ebedîlik mefhûmunun zikredilmesinin hikmetini daha iyi ortaya koymaktadır.

"Fahrurrâzî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; "Hulûd" kelimesinden bâzen "Uzun zaman beklemek" mânâsı kastedilebileceği için **Allâh-u Te'âlâ** burada (اَبَدًا) lafzı celîli ile hulûd kelimesini tekid buyurarak cennet ehline verilen müjdeden sonsuz nîmetlerin kastedildiğini açıklamıştır.

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen</u>: (إِنَّ اللهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ) **"Şüphesiz ki Allâh, pek büyük mükâfat sâdece Kendi nezdindedir"** kavl-i şerîfi **Allâh-u Te'âlâ** nezdinde bulunan nîmetlerin hiçbir beşer tarafından bilinp takdir edilebilecek bir şey olmadığını açıklamaktadır.

Bu nîmetlerin büyüklüğü ise dünyâ mükâfatlarına nazaran çok değerli olması ve yapılan amellerin karşılığı olmaktan çok çok üstün olması hasebiyledir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu ve bir önceki âyet-i kerîmeler yüksek derecelerin envâına şâmildir.

Fakat burada eşreften edvene (daha üstün olandan bir düşüğüne) intikal usûlüne riâyet edilmiştir. Bu mertebelerin iki türlü tefsiri vardır ki biri, ilm-i kelâmcıların tarîkı üzeredir, diğeri ise âriflerin tarîkatı üzeredir.

Birinci tefsire göre ûlâ ve âlâ (birinci ve en üstün) olan mertebe, "Rahmet müjdesi"nin **Rabb Te'âlâ** tarafından hâsıl olmasıdır. Zîrâ bir müjdenin **Allâh-u Te'âlâ** tarafından bizzat tebliğinden daha üstün bir mertebe olamaz.

İkinci mertebede bu müjdenin "Rahmet" ve "Rızâ"dan ibâret olduğu açıklanmıştır ki bu mertebenin cennet ve nîmetlerinden daha şerefli olduğu îzâha muhtaç değildir.

Üçüncü mertebede "Cennetler" zikredilerek fazlaca menfaatler vaad edilmiş, bir sonraki mertebede ise nîmet lafzında mübâleğa ifâde eden "Na'îm" lafz-ı celîli getirilerek bu menfaatlerin mükeddirâttan (keyfe keder şeylerden) arınmış olduğu bildirilmiştir.

Âyet: 22

Zâten sıkıntılarla karışık olan bir nîmetin üstün bir nîmet olduğu düşünülemeyeceğinden o nîmet hakkında mübâleğalı bir tâbir kullanılamaz.

En son mertebe olarak, ihsân edilecek nîmetlerin "Mukîm" olduğu beyân edilmek sûretiyle nîmet ne kadar üstün olsa da bitip tükenmesini düşünmek nedeniyle ârız olacak üzüntü giderilmiştir.

Sonra şu bilinmelidir ki **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmelerinde cennet nîmetlerinin devamlılığı husûsunda üç ayrı tâbirde bulunmuştur. İlk olarak (مُقِيمٌ) buyurmuş, sâniyen (خَالِدِينَ فِيهَا) buyurmuş vesâlisen (اَبَدًا) lafz-ı celîlini zikretmiştir.

İşte bütün bunlardan anlaşıldığı üzere **Allâh-u Te'âlâ** muhâcir ve mücâhit olan müminleri çok büyük, hâlis ve dâim bir menfaat ile müjdelemiştir ki alınacak sevapların nihâî noktası bundan ibârettir. Tabî ki bu da onların sâhip oldukları "Îman", "Hicret", "Malla cihat" ve "Canla cihat"tan ibâret dört evsâfı hasebincedir.

Bu âyet-i kerîmelerin muhib ve müştak olan âriflerin tarîkatı üzere tefsîrine gelince; bir nîmete sevinmek iki türlü olur, birincisi; nîmete nîmet olduğu için sevinilir, ikincisi ise kavuşulan nîmet haysiyetiyle değil de, nîmet verenin o nîmete kendisini lâyık görmesi hasebiyle gerçekleşir.

Bunu bir misalle zihne yaklaştırmak gerekirse; bir kölenin hâli düşünülmelidir ki, o köle diğer kölelerle birlikte sultanın huzûrunda ve hizmetinde bulunurken sultan ona bir elma atacak olsa bundan dolayı o çok ferahlanır. Ama onun bu sevinci o tek elmayı elde ettiğinden dolayı olmayıp sultanın bu ikram ile kendisini seçkin kılması sebebi ile olur.

İşte burada da **Allâh-u Te'âlâ** hicret edip cihâd eden bu kullarını rahmetiyle ve rızâsıyla tebşîr buyurmuştur. Bu durumda kimisi bu rahmetin kendisiyle ferahlanır, kimi ise bu rahmetle değil de rahmeti kendisine veren Mevlâsının onu seçkin kılmasıyla mesrur olur.

Fakat bu makamda da farklı mertebeler vardır. Kimi, **Râhim Te'âlâ** ile kendisine rahmet ettiği için ferahlanır, kiminin de ihlâsı çok derin olduğu için rahmeti de unutup ancak asıl maksat olan **Mevlâ**'sının Zât'ıyla (ancak O'na kavuşmakla) ferahlanır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** ile rahmet edici vasfı mülâhazasıyla meşgul olan kul bâzen **Hakk**'a, bâzen de halka yönelir, ama hâli tamam olan kişi halktan tamâmen kopup **Hakk**'ın nûrunun denizinde boğulur.

Artık o, nîmetten de belâdan da geçip herşeyi unutur. Buna göre bu âyet-i kerîmede geçen "Rahmet" ve "Rızâ"dan maksadın:

﴿يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً﴾

"Ey mutmeinne (Allâh'ın zikriyle tatmin) **olan nefis! Râzı olmuş ve râzı olunmuş halde Rabbine dön"** *(Fecr Sûresi:28)* âyet-i kerîmesinde zikredilen müjde olması düşünülebilir.

Zîrâ rahmet, kulun **Allâh**'ın kazâ ve kaderine rızâ göstermesidir ve hallerini değişiklikten uzak tutmasıdır.

Hâdiselere nefsânî pencereden bakan kişi dâimâ sevinçten hüzne, sürurdan ğamma, sıhhatten hastalığa ve lezzetlerden acılara intikāl ederek rahatsız olacağından bu kişi tam bir rahmete mazhar olmuş sayılamaz.

Ama herşeyi unutma makāmına vâsıl olan kulun bütün nazarı belâ ve nîmete değil de, o belânın ve nîmetin sâhibi olan Müblî ve Mün'im Zât'a hasrolur (sadece O'na bağlanır).

Hal böyle olunca da o kişinin tutumu hiçbir zaman değişikliğe mâruz kalmaz. Zîrâ ona belâyı da nîmeti de gönderen Zât bütün teğayyurattan (değişikliklerden) münezzehtir.

Demek ki bu âyet-i kerîmede müjdelenen tam rahmet ancak kulun **Allâh**'ın kazâ ve kaderine râzı olması hâlinde hâsıl olur.

Ayrıca şu bilinmelidir ki bu âyet-i kerîmede bildirilen müjde, rahmet ve rızâ ile umûmî olarak tâbir edilmiş, husûsî mânâda nîmetler konu edilmemiştir.

Bişâret kelimesinin "Vukûu mâlum olmayan bir şeyin hudûsünü haber verme" mânâsına geldiği düşünülecek olursa bu rahmet ve rızânın müminler tarafından daha önce bilinmeyen husûsî bir saâdet (mutluluk ve bahtiyarlık) mertebesi olduğu anlaşılır.

Zîrâ cennet lezzetlerinin ve hayırlarının tamâmı **Kur'ân-ı Kerîm** vâsıtasıyla dünyâda bilinmekte olduğuna göre bu bişâretin, vasfına akılların ulaşamayacağı çok yüce saâdetlerden ibâret olması gerekir.

Allâh-u Te'âlâ fazl-u keremiyle bu mertebelere vâsıl olmayı bizlere nasip eylesin!

Âyet: 23

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (23)

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ) **Ey o kimseler ki,** (آمَنُوا) **îmân ettiler,** yâni ey müminler!, (لَا تَتَّخِذُوا) **edinmeyin,** kimleri? (آبَاءَكُمْ) **babalarınızı,** daha kimleri? (وَإِخْوَانَكُمْ) **kardeşlerinizi,** neler? (أَوْلِيَاءَ) **dostlar,** (إِنِ اسْتَحَبُّوا) **eğer sevip tercih etmişlerse,** neyi? (الْكُفْرَ) **kâfirliği,** ne üzerine? (عَلَى الْإِيمَانِ) **îman üzerine,** (وَمَنْ) **her kim,** (يَتَوَلَّ) **dost edinirse,** kimi? (هُمْ) **onları,** kimden? (مِنْكُمْ) **sizden,** (فَأُولَئِكَ) **işte sana onlar,** (هُمْ) **ancak onlar,** kimlerdir? (الظَّالِمُونَ) (kendilerine) **zulmedenlerdir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Eğer kâfirliği îmâna karşı sevip tercih etmişlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi (bile) **dostlar edinmeyin! İçinizden her kim onları dost edinir** (de, onlarla birlikteliği cihat ve hicrete tercih eder)**se, işte sana! Ancak onlar** (dostluk adresini şaşırarak) **zulüm işleyenlerin ta kendileridir!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ önceki âyet-i kerîmelerde îmânın, hicret ve cihâdın bütün amellerden üstün olduğunu, dolayısıyla şirk içerisinde **Kâ'be**'ye yapılan hizmetlerin makbul olmadığını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede kâfirliği îmâna tercih eden kimselerden uzak durulması gerektiğini, en yakın akrabâ dahî olsalar onlarla dostluk kurulmaması îcap ettiğini açıklamıştır.

Beğavî, Hâzin, Nesefî ve **Âlûsî** tefsirlerinde zikredildiği üzere; **İmâm-ı Mücâhid** *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre hicretten önce **Abbâs ibni Abdilmuttalib**: "Ben hacıları suvarıyorum, hicret etmeme gerek yok", **Abdüddâroğulları**'nın kardeşi **Talha** da: "Ben **Kâ'be**'nin örtüsüyle ilgileniyorum, biz hicret etmeyiz" deyince bu âyet-i kerîme indirilmiştir. *(İbnü Ebî Hâtim:6/1768; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/292 Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/96)*

Kelbî'nin, **Ebû Sâlih** vâsıtasıyla **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhüm)*den naklettiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* insanlara **Medîne**'ye hicreti emredince bâzılarının eşleri ve çocukları hicret etmek isteyenlere yapışarak:

"Bizi böyle ortada bırakıp nereye gidiyorsun, **Allâh** aşkına bizi zâyi etme" gibi laflar sarfettiler. Bu durum karşısında çoluk-çocuğuna acıyıp: "Biz hicret edersek âilemizle ve aşîretimizle sıla-i rahimi kesmiş oluruz, ticâretimiz ziyân olur, mallarımız helâk olur ve yurtlarımız harâb olur" diyerek hicreti terkedenler olunca **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirdi. *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/22 Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/70)*

İmâm-ı Mukātil *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; bu âyet-i kerîme İslâm'dan irtidâd edip **Mekke**'ye kaçan dokuz kişi hakkında nâzil olmuş, böylece **Allâh-u Te'âlâ** onlarla dostluğu Müslümanlara yasaklamıştır.

Ebû Ca'fer ve **Ebû Abdillâh** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mekke** fethine azmettiği zaman **Kureyş**'e bu durumu bildirmek üzere mektup yazıp gönderen (fakat Bedir ehlinden olduğu için daha sonra Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından affedilen) **Hâtıb ibni Ebî Belte'a** *(Radıyallâhu Anh)* hakkında nâzil olmuştur. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/70)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*: "Bu sebebi nüzüller bu âyet-i kerîmenin **Mekke** fethinden önce inmiş olmasını iktizâ eder, oysa sahih olan kavle göre bu sûre **Mekke** fethinden sonra nâzil olmuştur.

Dolayısıyla sebebi nüzûlün bu zikredilenler olması nasıl mümkün olabilir? En yakın görüş ise şudur; **Allâh-u Te'âlâ** müminlere müşriklerden berî olmalarını emredince onlardan bir kısmının:

'Bir insanın babasıyla, oğlu ve kardeşiyle ilişkilerini kesmesi nasıl olabilir?' demesi üzerine **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi indirerek, bir insanın din uğrunda âilesiyle ve akrabâsıyla ilişkiyi kesmesinin vâcip olduğunu, babası, kardeşi ya da oğlu da olsa müminin kâfirle dostluk edemeyeceğini açıkladı" demiştir.

Alûsî *(Rahimehullâh)* ise onu bu istişkâline (çözümünü müşkil gördüğü bu konuya) cevap olarak: "Bu âyet-i kerîmenin **Mekke** fethinden önce nâzil olması, sûrenin fetihden sonra nâzil olmuş olmasına zıt düşmez. Zîrâ bu sûrenin fetihten sonra nâzil olmasından maksat, ekseriyetinin özellikle baş kısmının fetihten sonra olduğudur.

Zâten âyet-i kerîmenin **Hâtıb** *(Radıyallâhu Anh)* hakkında nâzil olması görüşü ele alınacak olursa burada sebebin husûsiyetine değil de lafzın umûmiyetine îtibar edilmiş, böylece **Hâtıb** *(Radıyallâhu Anh)*ın yaptığı bu iş hiç şüphesiz bu yasağa dâhil olmuştur.

Âyet: 23

"Hâzin, Kurtubî ve **İbni Kesîr"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmedeki hitap, zâhiri îtibârıyla bütün müminlere müteveccih olduğundan, müminlerle kâfirler arasında dostluk yapılmaması husûsundaki hükmü kıyâmet gününe kadar bâkîdir.

Allâh-u Te'âlâ'nın bu âyet-i kerîmede babaları ve kardeşleri özellikle zikretmesi en yakın akrabâlarla bile dostluğu yasakladığını bildirerek, diğer kâfirlerle müvâlâtı hayde hayde yasakladığını beyân etmek içindir. Nitekim:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Yahudileri ve Hristiyanları (kendiniz için güvenecek, yardım edip yardım isteyecek ve ahbap gibi geçinecek) **dostlar edinmeyin!**

Çünkü onların bir kısmı (size karşı) **diğer bir kısmın dostlarıdır. İçinizden kim onları dost edinirse, şüphesiz ki o da onlardandır. Gerçekten Allâh** (kâfirlerle dostluk kurarak hem kendilerine hem de müminlere haksızlık yapmış olan) **o zâlimler toplumunu** (doğruyu bulmaya) **hidâyet etmez"** *(Mâide Sûresi:51)* âyet-i kerîmesi, müminlerle diğer insanlar arasındaki dostluğu tümüyle yasaklamıştır.

Allâh'a ve âhiret gününe inananların en yakın akrabâları da olsa **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne karşı gelenlerle dostluk yapamayacağını beyân eden bu âyet-i kerîmenin bir nazîri de:

﴿لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾

"Kendileri Allâh'a ve o son güne îmân etmekte olan bir toplumu, Allâh'a ve peygamberine düşmanlıkta bulunmuş olan/*Allâh'a ve Rasûlüne* (ve onların hükümlerine) *karşı gelmiş olan/Allâh ve Rasûlünün hudûdu dışında birtakım sınırlar benimsemiş olan/* kimselerle dostluk edenler hâlinde bulamazsın; velev ki o (İslâm'a karşı çıka)**nlar, babaları yâhut oğulları veyâ kardeşleri ya da** (kavm-ü kabîleleri, soy-sop) **aşîretleri olsun!**

(Zîrâ Allâh'a inanmanın îcâbı ve herkesin sevdiği ile birlikte haşr olunacağı o âhiret gününe îmânın gereği, din düşmanlarıyla her konuda tüm ilişkilerin kesilmesidir.)

İşte sana! Onlar (o kimselerdir) **ki; O** (Allâh-u Te'âlâ) **onların kalpleri içerisine îmânı yaz**(ıp sâbit kıl)**mış ve onları Kendinden bir ruh** (olan ve canlarının canı konumunda bulunan îman ve Kur'ân nûru) **ile kuvvetlendirmiştir** (ki böylece onlar dünyâda kalp huzûruna, âhirette ise ebedî saâdete kavuşmuşlardır).

Ayrıca O onları, içerisinde ebedî kalacakları pek değerli cennetlere girdirecektir ki, (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından sürekli ırmaklar akmaktadır.**

Allâh onlar(ın ibâdet ve tâatın)**dan râzı olmuştur, onlar da O'n**(un vaad etmiş olduğu mükâfatlar)**dan râzı olmuşturlar. İşte sana! Ancak onlar Allâh'ın taraftarlarıdır! Dikkat edin ki; Allâh'ın ordusu, şüphesiz** (iki cihan saâdetine kavuşarak) **felâh** (ve kurtuluş)**a erenler ancak ve ancak onlardır"** *(Mücâdele Sûresi:22)* âyet-i kerîmesidir.

Hâfız Beyhakî *(Rahimehullâh)*ın **Abdullâh ibni Şevzeb** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakline göre; bu âyet-i kerîme **Ebû Ubeyde İbni'l-Cerrâh** *(Radıyallâhu Anh)* hakkında nâzil olmuştur. **Bedir** günü babası onun karşısına çıkıp putları methederek ona sataştı, o ise sürekli sağa sola kaçarak ondan uzaklaşmaya çalıştı. Fakat babası çok yara vermeye başlayınca **Ebû Ubeyde** *(Radıyallâhu Anh)* onun üzerine saldırıp babasını katletti. **Allâh-u Te'âlâ** bunun üzerine onun hakkında bu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurdu. *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:9/27; Hâkim, el-Müstedrek:3/296; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/164)*

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre; değil uzak insanlar, en yakın akrabâ dahî Müslüman olmadığı takdirde dostluğa elverişli olamaz. Zîrâ gerçek yakınlık kurb-u ebdân (beden yakınlığı) olmayıp kurb-u edyân (aynı dinde olmak)dır.

Sûfiyye hazarâtı bu hususta şu beyti inşâd etmişlerdir:

يَقُولُونَ لِي دَارُ الْأَحِبَّةِ قَدْ دَنَتْ وَأَنْتَ كَئِيبٌ إِنَّ ذَا لَعَجِيبُ

فَقُلْتُ وَمَا تُغْنِي دِيَارٌ قَرِيبَةٌ إِذَا لَمْ يَكُنْ بَيْنَ الْقُلُوبِ قَرِيبُ

فَكَمْ مِنْ بَعِيدِ الدَّارِ نَالَ مُرَادَهُ وَآخَرُ جَارُ الْجَنْبِ مَاتَ كَئِيبُ

Âyet: 23

"Bana diyorlar ki, dostların yurdu çok yakınlaştı,
Sense mahzunsun, gerçekten bu şaşılacak bir şeydir.

Ben de diyorum ki, yakın yurtlar ne fayda edebilir,
Mâdem ki kalpler arasında bir yakınlık yoktur.

Nice evi uzak olan kişi murâdına ermişken,
Diğeri yanıbaşındayken hüzünle ölmüştür."

Ancak burada şu bilinmelidir ki yakın akrabâ olsalar dahî kâfirlerle dostluğun nehyedilmesi, kendilerini sırdaş etmek, inançlarını haklı görür gibi hareketler sergilemek ve onlarla samîmiyet kurup içli-dışlı olmakla ilgili bir yasaktır ki, muhtaç olan akrabâya iyilikte bulunmak bu yasağın dışında tutulmuştur.

Rivâyet olunduğuna göre bu âyet-i kerîmenin nüzûlünden sonra hicret eden sahâbeyi kirâmın yanına müşrik olan oğlu, babası, kardeşi yâhut bir yakını geldiğinde onun tarafına bakmaz, onu misâfir etmez ve ona hiçbir maddî yardımda bulunmazdı. Lâkin daha sonra onlara bu hususta bir ruhsat olduğu açıklandı. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/70)*

Nitekim **Esmâ binti Ebî Bekr** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* zamânında müşrik olan annem benim yanıma geldi, ben: "Annem bana çok düşkün biridir, ona iyilik yapabilir miyim?" diye **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e fetvâ sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَتْ: قَدِمَتْ عَلَيَّ أُمِّي وَهِيَ مُشْرِكَةٌ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَفْتَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ وَهِيَ رَاغِبَةٌ أَفَأَصِلُ أُمِّي قَالَ: «نَعَمْ صِلِي أُمَّكِ.»

"Evet! Annene iyilik et" buyurdu. *(Buhârî, Hibe:28, no:2477, 2/924; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/140)*

<u>Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen</u>: (وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ) **"İçinizden her kim onları dost edinirse, işte sana! Ancak onlar** (dostluk adresini şaşırarak) **zulüm işleyenlerin ta kendileridir"** kavl-i şerîfi: "Her kim kâfirlerin dostluğunu îman, hicret ve cihâda tercih ederse o kişi kâfirleri müminlere karşı tercih etmesi sebebiyle yanlış bir seçim yapmış ve **Allâhu Te'âlâ**'nın emrine muhâlefet ettiği için sâdece kendi nefsine zulmetmiş olur" şeklinde müfessirler tarafından şerhedilmiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i kerîmedeki nehiy lafzı, yasağın tenzîhî ya da tahrîmî olabileceği şüphesini taşıdığı için **Allâh-u Te'âlâ** âyet-i kerîmenin sonunda: **"İçinizden her kim onları dost edinirse, işte ancak onlar zulüm işleyenlerin ta kendileridir"** buyurmuştur.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu cümle-i celîleyi: "O da onlar gibi müşrik olmuştur, çünkü onların şirkine rızâ göstermiştir" şeklinde tefsîr etmiştir. Zîrâ küfre rızâ küfür, fıska rızâ ise fâsıklıktır.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'nın müminlere îmânı sevimli gösterip kâfirliği, dolayısıyla da kâfirleri onlara çirkin gösterdiği

﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ﴾

"Hem (şunu iyi) **bilin ki; gerçekten aranızda Allâh'ın Rasûlü bulunmaktadır!** (O halde ona karşı yalan söylemeye kalkmayın, zîrâ Allâh ona doğruyu haber verdiğinde yalancı rezil olacaktır.)

Eğer o, birçok işte size itaat ed(ip sözünüzü dinley)**ecek olsa, elbette sıkıntıya düşerdiniz/*helâk olurdunuz*/!**

Lâkin Allâh siz(in ekserîniz)**e** (yalancıyı tasdik etmek, suçsuza saldırmaya teşvik etmek ve hakkı kendi görüşlerine uydurmak gibi kötü halleri benimsetmemiş, bilakis) **îmânı iyice sevdirmiş, onu kalplerinizde çokça süslemiş; kâfirliği, fasıklığı** (yalancılığı) **ve günahları ise size pek çirkin göstermiştir!**

İşte sana! Ancak onlar, dosdoğru yolu bulmuş (ve hiçbir sûretle istikāmetten ayrılmamış) **kimselerin ta kendileridir!"** *(Hucurât Sûresi:7)*

Âyet: 24

﴿قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (24)

(قُلْ) (Habîbim!) **Söyle,** neyi söyle? (إِنْ كَانَ) **eğer oldu ise,** kim? (آبَاؤُكُمْ) **babalarınız,** daha, (وَأَبْنَاؤُكُمْ) **oğullarınız,** daha, (وَإِخْوَانُكُمْ) **kardeşleriniz,** daha, (وَأَزْوَاجُكُمْ) **eşleriniz,** daha, (وَعَشِيرَتُكُمْ) **akrabânız,** daha, (وَأَمْوَالٌ) **mallar,** öyle mallar ki, (اقْتَرَفْتُمُوهَا) **zorla kazandınız,** neyi, (هَا) **onları,** daha, (وَتِجَارَةٌ) **bir ticâret,** öyle ticâret ki, (تَخْشَوْنَ) **korkmaktasınız,** neden? (كَسَادَهَا) **onun kesâdından,** daha, (وَمَسَاكِنُ) **meskenler,** öyle meskenler ki, (تَرْضَوْنَهَا) **beğeniyorsunuz,** neyi? (هَا) **onları,** eğer bu sayılanlar olduysa, nedir olduysa? (أَحَبَّ) **daha sevimli,** kime? (إِلَيْكُمْ) **size,** kimden? (مِنَ اللهِ) **Allâh'tan,** daha, (وَرَسُولِهِ) **Rasûlünden,** daha neden? (وَجِهَادٍ) **cihâd etmekten,** nerede? (فِي سَبِيلِهِ) **O'nun yolunda,** (فَتَرَبَّصُوا) **artık bekleyin,** ne zamana kadar? (حَتَّى يَأْتِيَ) **getirinceye kadar,** kim? (اللهُ) **Allâh,** neyi? (بِأَمْرِهِ) (azap) **emrini,** (وَاللهُ) **zâten Allâh** (لَا يَهْدِي) **hidâyet etmez,** kimi? (الْقَوْمَ) **bir toplumu,** öyle toplumu ki, (الْفَاسِقِينَ) (kâfirlerle dostluk ederek) **fâsıklar olan.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim! Hicret etmemeye bahâne olarak: "Biz hicret edersek evlerimiz yıkılır, ticâretimiz kesâda uğrar ve akrabâ ilişkilerimiz kopar!" diyenlere) **de ki:**

'Eğer sizin babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabânız, kendilerini kazanmış olduğunuz mallar, kesâdından korktuğunuz ticâret ve kendilerini beğenmekte olduğunuz (yurtlar ve) **meskenler size, Allâh**(a itaat)**tan, Rasûlün**(e hicret)**den ve O'nun yolunda cihat etmekten daha sevgili ise, artık Allâh** (dünyâda da âhirette de sizinle alâkalı azap) **emrini getirinceye kadar bekleyin!**

Zâten Allâh (düşmanlarıyla dostluk kurarak emrinden çıkan) **o fâsıklar toplumunu** (iki cihanda da muratlarına eriştirmez ve doğru yolu bulmaya) **hidâyet etmez."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müminlere en yakın akrabâları da olsa kâfirlerle dostluk etmemeleri gerektiğini beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede bunu yapmamaları hâlinde başlarına çok büyük bir belâ geleceğini açıklamıştır.

"Beğavî, Kurtubî, Mazharî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bir önceki âyet-i kerîme nâzil olduğunda henüz hicret etmemiş olan bâzı müminler: "Biz hicret edersek mallarımız zâyi olur, ticâretimiz ziyân olur, yurtlarımız harâb olur ve âilemizle, aşîretimizle sıla-i rahimi kesmiş oluruz" deyince bu âyet-i kerîme nâzil olmuştur.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmeyi Habîbine hitâben: **"Söyle"** emriyle başlatarak hitapta telvîn yapmış (bir önceki âyet-i kerîmede müminlere yaptığı hitâba farklı bir renk katmış), böylece müşrik olan babalar ve kardeşlerle dostluk gibi yasaklandıkları şeylerden vazgeçmeleri husûsunda müminlerin azimlerini güçlendirmesini ve âdî dünyânın yaldızlarından alâkalarını koparmaları hakkında ümmetini zühde sevketmesini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e emretmiştir.

Bir önceki âyet-i kerîmede oğullar ve eşler zikredilmemişken burada bunların ilâve edilmesi bu âyetin muhabbetle alâkalı olmasından dolayıdır.

Nitekim bir önceki âyet-i kerîme istişâre ve sır ehli olan dostlar hakkında olduğu için o konuda esas olan babalar ve kardeşlerdir. Ama iş sevgiye geldiğinde oğulların ve eşlerin yeri herkes için daha farklıdır.

Âyet-i kerîmede geçen: **"'Aşîret"**, birliktelik anlamında olan "'Işret" kökünden alınma bir kelime olup "En yakın akrabâ ve kavm-ü kabîle" mânâsına gelmektedir. Aralarındaki irtibat ise yakın akrabâların birlikte yaşamasından kaynaklanmaktadır.

Bir kavle göre ise; bu kelime bilinen sayılardan olan "'Aşere" kökünden alınmadır. Zîrâ on sayısını tamamlayamayan hiçbir heyet kâmil bir fırka sayılamaz.

Âyet-i kerîmede malların kazanımı hakkında kazanma anlamına gelen iktisâb tâbirinin değil de, "Yaranın kabuğunu kaldırma" anlamında olan **"İktirâf"** lafzının kullanılması, malın zorlukla ve alın teriyle kazanılması hasebiyle kullar nezdindeki izzetine îmâda bulunmak için tercih edilmiştir.

Âyet: 24

Yine âyet-i celîlede geçen: **"Kesâdından korkulan ticâret"** ifâde-i celîlesiyle hicret edenlerin panayır ve hac mevsimlerinde **Mekke-i Muazzama**'da bulunamayacakları için kaçıracakları kârlar kastedilmiştir.

"Hoşunuza giden meskenler" kavl-i şerîfiyle de, bu sayılanlardan her birinin sevilmesinin haklı nedenleri olduğuna, bunların kendilerine rağbet edilmesini gerektiren üstün evsâfa sâhip bulunduklarına, ama yine de bunca güzelliklere mâlik olmalarına rağmen bu sayılanlardan hiçbirinin **Allâh**'tan, **Rasûlü**'nden ve O'nun yolunda cihattan daha fazla sevilmemesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

"Allâh yolunda cihat", O'nun sevâbı ve rızâsı yolunda ihlâsla yapılan cihat anlamındadır, yoksa mutlak mânâda yapılan cihatlar değildir. Bu âyet-i kerîmede cihâdın, **Allâh** ve **Rasûlü**'nün sevgisinin peşine getirilmesi, cihâdın şânının yüceliğine dikkat çekmekle birlikte onun istenmeyecek bir şey olmanın aksine, çok sevilmesi gereken bir şey olduğunu beyân etmekte, aynı zamanda cihâdı sevmenin **Allâh** ve **Rasûlü**'nün muhabbetine râci olduğunu bildirmektedir.

Çünkü cihad, **Allâh** ve **Rasûlü**'nün düşmanlarıyla, **Allâh** ve **Rasûlü**'ne düşman oldukları için savaşmaktan ibârettir. Artık **Allâh**'ı ve **Rasûlü**'nü seven herkesin, onları sevmeyenlerle savaşmayı sevmesi gerekecektir.

Bu âyet-i kerîmede, cihâdın ve **Allâh** yolunda cihâdı nefsin rahatlığına, çoluk-çocuk ve mal mülk ile alâkadar olmaya tercih etmenin fazîletine dâir büyük bir delil bulunmaktadır. Çünkü cihad, şeytanın insanın yolunu kestiği üç duraktan biridir. Şeytan ilk başta insanın Müslüman olmaması için gayret eder, bunu beceremezse hicret etmemesi için onu zorlar, bunu da yaptıramazsa cihad yolunun üzerine oturur ve bâzı vesveselerle onu engellemeye çalışır. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın lütfuyla bütün bu engelleri aşabilenler cennete girmeyi başarırlar.

Nitekim **Sebre ibni Ebî Fâkih** *(Radıyallâhu anh)*: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim." demiştir.

عَنْ سَبْرَةَ بْنِ أَبِي فاكِهٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ الشَّيْطَانَ قَعَدَ لِابْنِ اٰدَمَ بِأَطْرُقِهِ فَقَعَدَ لَهُ بِطَرِيقِ الْإِسْلَامِ فَقَالَ لَهُ: أَتُسْلِمُ وَتَذَرُ دِينَكَ وَدِينَ اٰبَائِكَ وَاٰبَاءِ أَبِيكَ.» قَالَ: «فَعَصَاهُ فَأَسْلَمَ ثُمَّ قَعَدَ لَهُ بِطَرِيقِ الْهِجْرَةِ فَقَالَ: أَتُهَاجِرُ وَتَذَرُ أَرْضَكَ وَسَمَاءَكَ؟ وَإِنَّمَا مَثَلُ الْمُهَاجِرِ كَمَثَلِ الْفَرَسِ فِي الطِّوَلِ.» قَالَ:

«فَعَصَاهُ فَهَاجَرَ.» قَالَ: «ثُمَّ قَعَدَ لَهُ بِطَرِيقِ الْجِهَادِ فَقَالَ لَهُ: هُوَ جَهْدُ النَّفْسِ وَالْمَالِ فَتُقَاتِلُ فَتُقْتَلُ فَتُنْكَحُ الْمَرْأَةُ وَيُقْسَمُ الْمَالُ. قَالَ: «فَعَصَاهُ فَجَاهَدَ». فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَمَنْ فَعَلَ ذٰلِكَ مِنْهُمْ فَمَاتَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ أَوْ قُتِلَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ وَإِنْ غَرِقَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ أَوْ وَقَصَتْهُ دَابَّتُهُ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ.»

"Şüphesiz şeytan Âdemoğlunun yollarına oturur, önce İslâm yoluna oturarak: 'Sen kendi dînini, atalarının dînini ve babanın atalarının dînini bırakıp da Müslüman mı oluyorsun?' der. O da ona isyân ederek (onun sözünü dinlemeyerek) **Müslüman olur.**

Sonra hicret yoluna oturarak: 'Yerini-göğünü (yurdunu-toprağını) **bırakıp da hicret mi edeceksin? Muhâcirin durumu ancak, ipler içerisinde bağlı** (kalıp istediği yere gidemeyen) **ata benzer!' der. O da ona isyân ederek** (onu dinlemeyerek) **hicret eder.**

Sonra cihad yoluna oturur da: 'Bu, canı ve malı zora sokmaktır; savaşacaksın, icâbında öldürüleceksin, karın başkalarıyla evlenecek, malın bölüşülecek!' der. O da ona isyân ederek cihad eder."

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"O** (şeytanın vesvesesine kapılmayan insa)**nlardan her kim bunu yapar da ölürse, onu cennete sokmak Allâh-u Te'âlâ üzerine bir hak olur. Yâhut şehit edilirse, onu cennete sokmak Allâh-u Te'âlâ üzerine bir hak olur.**

Boğulursa, onu cennete sokmak Allâh-u Te'âlâ üzerine bir hak olur, ya da hayvanı onu tepip boynunu kırarsa, onu da cennete sokmak Allâh-u Te'âlâ üzerine bir hak olur" buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:15958, 25/315-316; Nesâî, Cihâd:19, no:3134, 6/329; Beyhakî, Şu'abü'l-îman, no:4246, 4/21; Buhârî, et-Târîhü'l-kebîr, no:2431, 4/187-188; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, no:6558, 7/117-118; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/142)*

Cihâdın fazîletine dâir bu sûre-i celîlenin sonunda (120-121. âyet-i kerîmelerin tefsîrinde) diğer bâzı rivâyetler gelecektir.

Bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i sevmenin **Allâh**'ı sevmekten ayrılmayacağının, gerçek mânâda îmânın ve dünyâ-âhiret belâlarından kurtulmanın **Allâh** sevgisinden sonra ancak peygamber sevgisiyle hâsıl olacağının açık bir beyânı bulunmaktadır ki bu mânâda birçok hadîs-i şerîf de mevcuttur.

Âyet: 24

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ.»

"Ben sizin birinize babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha sevgili oluncaya kadar sizin biriniz (kâmil mânâda) **îmân etmiş olamaz"** buyurmuştur. *(Buhârî, Îman:7, no:15, 1/14; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:18047, 29/583; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/293; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/404)*

Abdullâh ibni Hişâm *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâberken o **Ömer ibni Hattâb**'ın elinden tutmuştu. **Ömer** (riyâkârlık bilmediği için o an sâhip olduğu hâli açıklamak üzere) ona: "Yâ **Rasûlellâh**! Elbette sen bana nefsim dışında her şeyden daha sevgilisin" deyiverdi. Bunun üzerine **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ هِشَامٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ اٰخِذٌ بِيَدِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللهِ! لَأَنْتَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا مِنْ نَفْسِي! فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا! وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْكَ مِنْ نَفْسِكَ.» فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: فَإِنَّهُ الْاٰنَ وَاللهِ لَأَنْتَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ نَفْسِي. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْاٰنَ يَا عُمَرُ.»

"Canım (kudret) **elinde olan Zât'a yemîn ederim ki ben sana canından da daha sevgili oluncaya kadar** (îmânın kâmil) **olmaz"** buyurdu. O zaman (çok etkilenip tüyleri diken diken olan) **Ömer** ona: "Gerçekten işte şu anda vallâhi elbette sen bana canımdan da daha sevgilisin" deyince **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ey Ömer! İşte şu anda** (îmânın kemâle erdi)**"** buyurdu. *(Buhârî, Eymân:2, no:6257, 6/2445-2446; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:18047, 29/583; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/164; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/293)*

İbni Melek *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu hadîs-i şerîflerde îmânın kemâli nefyedilmiş, sevgiden de hubb-u ihtiyârî (kendi isteğiyle olan sevgi) kastedilmiştir. Buna göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir mümine şehit oluncaya kadar kâfirlerle savaşmasını yâhut kâfir olan anababasını ve evlâdını öldürmesini emredecek olsa o kişi selâmetin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emrine imtisalde olduğuna inandığı için elbette bu hususta çekimser kalmayıp **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emrini tatbîk etmeyi tercih edecektir.

Nitekim bir hasta, tabiatıyla acı ilaçtan nefret eder, lâkin iyileşmesinin ona bağlı olduğunu düşündüğü için ona meyleder ve onu kullanır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ise hiçbir menfaat gözetmeksizin sâdece bizim kârımıza çalıştığı için bize bizden, ana-babamızdan ve evlâdımızdan daha merhametliyken onun emri nasıl terk edilebilir?

Allâh ve **Rasûlü**'nü sevmek elbetteki îmânın şartlarındandır, fakat bu iddiaya kalkışanların bunu ispat için birtakım alâmetlere sâhip olmaları gerekmektedir ki buna dâir birçok hadîs-i şerîfler de mevcuttur.

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ؛ مَنْ كَانَ اللهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا، وَمَنْ أَحَبَّ عَبْدًا لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَمَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْقَذَهُ اللهُ مِنْهُ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُلْقَى فِي النَّارِ.»

"Üç şey vardır ki onlar kimde bulunursa onlar îmânın tadını bulur; (bu üç sıfata sâhip olanlar da) **Allâh ve Rasûlü kişiye kendileri dışındaki her şeyden daha sevgili olan, bir kulu sevdiğinde onu ancak Allâh-u Azze ve Celle**(nin rızâsı) **için seven, bir de Allâh kendisini kurtardıktan sonra kâfirliğe dönmeyi** (gözü bakarak) **ateşe atılmayı kerih gördüğü gibi kerih gören!"** *(Buhârî, Îman:12, no:21, 1/16; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:18047, 29/583; İbni Kesîr, et-Tefsîr:7/57-58; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/140)*

Mazharî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; îmânın tadını bulmak, bir insanın, tabiî şehvetleriyle (doğal istekleriyle) zevk alması gibi îmandan lezzet almasıdır ki îmânın kemâli sayılan bu makam ancak kulûb-u sâfiye ve nüfûs-ü zâkiye erbâbına musâhabet (mâsivâdan arınmış kalplere ve kötü huylardan temizlenmiş nefislere sâhip olan velîlerle devamlı birlikte olmak) ile kazanılabilir. **Allâh-u Sübhânehû** bizlere de nasip eylesin! Âmîn!

Bu âyet-i kerîme ve tefsirinde vârid olan hadîs-i şerîfler, meşâyıh -Radıyallâhu Anhüm- hazarâtının hizmetçilerinden tasavvuf yolunu öğrenip tatbik etmenin farz olmasını îcap eder.

Kāzî Senâullâh el-Mazharî Hazretlerinin bu beyânı çok yerindedir.

Âyet: 24

Nitekim **Üstâdımız Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* **İmâm-ı Rabbânî Hazretleri**nin Mektûbâtından (1. cildin 36. mektûbundan) naklen şöyle şerh ve beyân ederlerdi:

"Bu şerî'atin erkânı üçtür; yâni üç saç ayağı üzerine kurulmuştur. Bunlar da ilim, amel ve ihlâstan ibârettir. Bu üç şeyden her biri kazanılmadan şerî'at tahakkuk etmez, şerî'at tam yaşanmadıkça **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsı kazanılamaz. İlim, hocalardan ve kitaplardan okunulmakla elde edilir. İnsan okuyup öğrendiğini kendi başına da tatbik edebilir. Ama ihlâs kendi başına elde edilecek kabilden değildir.

"Tarîkat-ı Muhammediyye" kitabı baştan sona ihlâstan bahseder ama yapraklarıyla yutsan zerre kadar ihlâs kazandırmaz. İhlâs kazanmak için illâ tarîkat ve hakîkat lâzımdır. Zîrâ bu ikisi şerî'atin üçüncü cüzü olan ihlâsın tekmili husûsunda şerî'atin hizmetçileridirler. Yoksa tarîkat ve hakîkatten maksat şerî'atten başka bir şey değildir.

İhlâs, yaptığını ancak **Allâh** için yapmak demektir, kalpte **Allâh**'tan gayri şeyler mevcut iken mutlaka onlardan biri araya girer. İşte râbıta ve murâkabe üzere yapılan zikirlerle ve âdâbına riâyet üzere tamamlanan seyr-ü sülûk ile kalp aynasından mâsivâ tozları temizlenir, artık ondan sonra kalpte **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka hiçbir şey kalmadığı için her yapılan amel ihlâs üzere tahakkuk eder. Bu da insanı rızâ makāmına ulaştırır.

İhlâs ve rızâ makamları ise üç türlü tecellîyi (velâyetin –velîliğin- üç mertebesi olan suğrâ, kübrâ ve ulyâ makamlarının bütün keşiflerini) ve ârîflerin müşâhede ettikleri halleri geçtikten sonra binlerde bir kişinin ulaştırılacağı makamlardır."

Kāzî ('Iyâz) *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*-in sünnetine yardım etmek ve şerî'atini savunmak onun muhabbetinin en büyük alâmetlerindendir. Nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«مَنْ أَحْيَا سُنَّتِي فَقَدْ أَحَبَّنِي، وَمَنْ أَحَبَّنِي كَانَ مَعِيَ فِي الْجَنَّةِ.»

"Sünnetimi ihyâ eden beni sevmiş (olduğunu göstermiş)**tir, beni seven de cennette benimle berâberdir"** buyurmuştur. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:9435, 10/200; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/343)*

Yine böylece yaptığı işleri **Allâh** için yapmak, kişinin **Allâh** ve **Rasûlü**'nü sevdiğinin bir alâmeti kabul edilmiş ve îmânını kemâle erdirmesine vesîle kılınmıştır.

Nitekim **Mu'âz ibni Enes el-Cühenî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ مُعَاذِ بْنِ أَنَسٍ الْجُهَنِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«مَنْ أَعْطَى لِلهِ وَمَنَعَ لِلهِ وَأَحَبَّ لِلهِ وَأَبْغَضَ لِلهِ وَأَنْكَحَ لِلهِ فَقَدِ اسْتَكْمَلَ إِيمَانَهُ.»

"Her kim (verdiğini) **Allâh** (râzı olduğu) **için verirse,** (vermediği şeyleri) **Allâh** (yasakladığı) **için vermezse,** (sevdiklerini) **Allâh** (onları sevdiği) **için severse,** (kızdıklarına) **Allâh** (onları sevmediği) **için kızarsa,** (evlendirirken gelinde ve damatta dindarlığı tercih ederek) **Allâh için evlendirirse gerçekten de bu kişi îmânını kemâle erdirmiştir."** *(Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme:60, no:2521, 4/288; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/139)*

Bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

وَفِي الْحَدِيثِ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لَا يَطْعَمُ أَحَدُكُمْ طَعْمَ الْإِيمَانِ حَتَّى يُحِبَّ فِي اللهِ وَيُبْغِضَ فِي اللهِ حَتَّى يُحِبَّ فِي اللهِ أَبْعَدَ النَّاسِ وَيُبْغِضَ فِي اللهِ أَقْرَبَ النَّاسِ إِلَيْهِ.»

"Sizin biriniz (sevdiklerini) **Allâh uğrunda sevmedikçe,** (kızdıklarına da) **Allâh uğrunda buğz etmedikçe, bunun netîcesi olarak Allâh uğrunda kendisine insanların en uzağı olanını bile sevmedikçe ve Allâh uğrunda kendisine insanların en yakın olanına dahî kızmadıkça îmânın tadını tadamaz."** *(Zemahşerî, el-Keşşâf:2/249; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/71)*

<u>**Âyet-i Kerîmede Geçen**</u>: (فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللهُ بِأَمْرِهِ) **"Artık Allâh** (dünyâda da âhirette de sizinle alâkalı azap) **emrini getirinceye kadar bekleyin"** kavl-i şerîfinde geçen "Emr-i İlâhî"den maksat **Allâh**'ın azap hükmüdür.

"Sa'lebî, Beğavî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Atâ** *(Rahimehullâh)* buraya: "**Allâh**'ın kazâsı yâni hükmü" diye mânâ verirken, **Mücâhid** ve **Mukātil** *(Rahimehümellâh)* ise: "Bununla **Mekke** fethi kastedilmektedir" demişlerdir. Buna göre **Mekke** fethedilinceye kadar hicret etmeyenlerin fetih ânında çekecekleri rüsvaylıktan bahsedilmiş olmaktadır.

Âyet: 24

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göreyse burada çoluk-çocuğu ve malı-mülkü cihâda tercih edenlere dünyâda peşin, ya da âhirette gecikmeli olarak mutlaka büyük bir azâbın isâbet edeceği bildirilmektedir ki bu mânâ daha şumullüdür, zîrâ cihâdı terk edenlerin başlarına dünyâda da zilletler geleceği hadîs-i şerîfte bildirilmiştir.

Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِذَا تَبَايَعْتُمْ بِالْعِينَةِ وَأَخَذْتُمْ أَذْنَابَ الْبَقَرِ وَرَضِيتُمْ بِالزَّرْعِ وَتَرَكْتُمُ الْجِهَادَ سَلَّطَ اللهُ عَلَيْكُمْ ذُلًّا لَا يَنْزِعُهُ حَتَّى تَرْجِعُوا إِلَى دِينِكُمْ.»

"Siz 'îne alış-verişini yapar, sığırların kuyruklarına yapışır da ziraata râzı olup (dünyâya tamâ ve meyledip) **cihâdı terk ederseniz, Allâh sizin üzerinize öyle bir zillet musallat eder ki dîninize dönünceye kadar onu kaldırmaz."** *(Ebû Dâvûd, Büyû'56, no:3462, 3/1502-1503; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/165)*

Bu hadîs-i şerîfte geçen **"'Îyne"** alış-verişi **Râfi'î** *(Rahimehüllâh)*ın beyânına göre; bir kişiye vâdeli olarak bir şeyi satıp, satılan malı müşteriye sattıktan sonra, sattığı malın parasını almadan, müşteriden o malı sattığı fiattan daha az bir fiatla almasıdır.

Tabî ki bu hadîs-i şerîfte kastedilen mânâ, ümmetin **Allâh** düşmanlarıyla **Allâh** için cihâdı tümüyle terk edip sâdece alış-veriş, hayvancılık ve ziraatle uğraştıkları zaman kâfirlerin boyunduruğu altına girerek izzetlerini kaybetmeleridir.

Fahrurrâzî, Beyzâvî, Nesefî ve **Hâzin** *(Rahimehümüllâh)*ın beyânları vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede kâfirlerle samîmi olmayı îcâb eden dört şeyi konu etmiştir, **birincisi**; akrabâlık bağıdır ki burada yakın akrabâdan, "Babalar", "Oğullar", "Kardeşler" ve "Eşler" olmak üzere dört sınıf zikredilmiştir. Geri kalan akrabâya ise tek bir kelime olan "Aşîret" lafzıyla temas edilmiştir.

İkinci olarak; zar-zor kazanılmış mallar hakkında tutucu olmaya meyillilik zikredilirken, **üçüncü olarak**; ticâret yapmak sûretiyle mal teminine rağbetlilik beyân edilmiş, **dördüncü olarak**; güzel meskenlere karşı duyulan ilgi ve alâka açıklanmıştır.

İşte **Allâh-u Te'âlâ** böyle uygun bir tertibe riâyet ettikten sonra, dîne riâyetin bütün bu sayılanları gözetmekten daha hayırlı olduğunu, din selâmette kalsın diye dünyevî bâzı zararlara tehammül etmenin gerekli olduğunu beyân etmiş, daha sonra da gevşeklik edenleri tehdid gâyesiyle: "Eğer bu sayılan dünyevî menfaatleri gözetmek size göre **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne itaat edip O'nun yolunda cihâd etmekten daha sevgili ve evlâ olursa, **Allâh**'ın o sevdiğiniz şeylerin başına peşin ya da gecikmeli ne tür azaplar getireceğini bekleyin" buyurmuştur.

Bu âyet-i kerîme tek bir dînî ve zarûrî maslahat ile dünyevî bütün mühim meseleler arasında bir teâruz (çakışma) vukû bulduğu zaman mümin bir kimsenin İslâm'ın tek bir meselesini bile dünyânın tüm önemli işlerine tercih etmesi gerektiğine delâlet etmektedir.

Ayrıca bu âyet-i kerîme dîne bağlılık husûsundaki rehâvetlerinden ve yakînî îman ipini ortaya bırakmalarından dolayı insanların kabahatlerini teşhir etmektedir. Gerçekten de insanlar içerisinde en vera' (şüphelerden dahî sakınma) sâhibi olan kimselerin bile baba-evlat, mal ve nefsânî hazlarına karşı dinlerini tercih edemedikleri maalesef çokça rastlanmaktadır.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ) **"Allâh o fâsıklar toplumunu hidâyet etmez"** kavl-i şerîfi **Allâh-u Te'âlâ**'nın, müşriklerle dostluk kurarak Kendi taatından çıkan ve bahsi geçen şeyleri **Allâh** ve **Rasûlü**'nün mahabbetine takdim eden kimseleri iki cihanda da muratlarına eriştirmeyeceğini, onları kendileri hakkında hayırlı olan şeylere hidâyet etmeyeceğini ve doğru yolu bulmaya onları muvaffak kılmayacağını beyân etmektedir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede pek az kimsenin kurtulabileceği çok şiddetli bir tehdit vardır. Zîrâ bugün sen zamânımızdaki takvâ sâhibi zâhid kardeşlerimizin ahvâlini araştıracak olsan elbette onların dünyâ işlerinden en hakir bir şeyi kaybettikleri zaman şaşkına dönüp üzüldüklerini, ama dînî hazlardan en büyük şeyleri kaybetmelerine dahî aldırış etmediklerini görürsün.

Ama bu âyet-i kerîmenin mahsûlü (ifâde ettiği mânâ) şudur ki; dünyevî isteklerini **Rahmân Te'âlâ**'nın tâatına karşı tercih eden kişi peşin ya da gecikmeli bir azâbın başına inmesine hazırlanmalı ve tercih ettiği peşin hazlarının o müthiş felâketlerden kendisini kurtarıp kurtaramayacağını iyi düşünmelidir.

Âyet: 24

Yâ **Allâh**! Yâ erhamerrâhimîn! Affını ve ğufrânını dileriz!

Kâşifî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Ey azîz kişi! Dostluk iddiasının gerçekleşmesi için:

﴿فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِي إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾

"Gerçekten onlar benim düşmanlarımdır, ancak âlemlerin Rabbi müstesnâ" *(Şu'arâ Sûresi:77)* diyen **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* gibi dünyâdan yüz çevirecek, malı misâfirlere cömertçe sarfedecek, çocuğunu kurban etmeyi kastedecek ve canını ateşe fedâ edecek adam olmak gerek!"

(Farsça beytlerde şöyle buyrulmuştur:)

آنْكَسْ كِه تُرَا شِنَاخْتْ جَانْرَا چَه كُنَدْ فَرْزَنْدْ وعِيَالْ وخَانْمَانْرَا چَه كُنَدْ

دِيوَانَه كُنِى هَرْ دُو جِهَانَشْ بَخْشِى دِيوَانَهٔ تُو هَرْ دُو جِهَانْرَا چَه كُنَدْ

"Seni tanıyan kimse canı ne yapsın?
Çoluk-çocuğu, evi-barkı ne yapsın?

Önce deli ediyorsun, sonra ona her iki âlemi bahşediyorsun,
Sana dîvâne olan her iki âlemi de ne yapsın?"

Allâh'a âşık olan bir insanın her şeyini O'nun yoluna fedâ etmesi farz-ı ayndır. Aşkın âdeti böyledir, azîzim! *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/760)*

Hazret-i Şeyhülislâm (Herevî) *(Kuddise Sirruhû)*dan nakledilmiştir ki; (Cüneyd-i Bağdâdî ve Zünnûn-u Mısrî'nin arkadaşlarından olan) **Ahmed ibni Yahya ed-Dımeşkî** (İbnü'l-Celâ) *(Kuddise Sirruhû)* bir gün anne ve babasının önünde oturmuş idi. **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*ın kurban edilme kıssasını **Kur'ân**'-dan okudular.

Bunun üzerine anne ve babası ona: "Ey **Ahmed**! Yanımızdan kalk, şimdiden sonra biz de seni **Allâh** için fedâ ettik, seni O'na bırakıyoruz" dediler.

Ahmed de: "**Allâhım**! Artık Senden başka kimsem yok" dedi ve **Mekke-i Mükerreme**'ye gitti. Orada yirmi dört sene kaldı. Bu kadar seneden sonra anne-babasını ziyâret etmek istedi ve **Şam-ı Şerîf**'e döndü, evine giderek kapıyı çaldı.

Annesi içerden: "Kim var kapıda?" diye seslendi. O da: "Ben oğlun **Ahmed**" diye cevap verince, annesi:

"Bundan evvel bir oğlumuz vardı, ama onu **Allâh**'a fedâ ettik, bıraktık. Bizim artık **Ahmed**'le **Mahmûd**'la bir işimiz yok" dedi.

مَا هَرْ چِه دَاشْتِيمْ فِدَاىِ تُو كَرْدَه اِيمْ جَانْرَا اَسِيرِ بَنْدِ هَوَاىِ تُو كَرْدَه اِيمْ
مَا كَرْدَه اِيمْ تَرْكِ خُود و هَرْ دُو كَوْنْ نِيزْ وِينْهَا كِه كَرْدَه اِيمْ بَرَاىِ تُو كَرْدَه اِيمْ

"Biz nemiz varsa Senin uğruna fedâ etmişiz,
Rûhumuzu (Sana,) **Senin aşkının bağında esîr etmişiz.**

Biz varlığımızı ve her iki âlemi de terk etmişiz,
Bütün bunları (hep) **Senin için yapmışız."**

Naklolunduğuna göre; hicretin sevâbı eksilmesin diye muhâcirler **Allâh** için terk edip hicret ettikleri bir beldede ölmeyi istemezlerdi.

Zîrâ terk edilen bir işe dönmek o ameli bozma mânâsı taşır, ancak kendi isteğiyle olmayan bir zarûret için olması müstesnâ!

Bişr ibni Hâris *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere rüyamda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i gördüm, o bana:

عَنْ بِشْـرِ بْنِ الْحَارِثِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَـلَّمَ فِى الْمَنَامِ فَقَالَ لِي: «يَا بِشْـرُ! أَتَدْرِى لِمَ رَفَعَكَ اللهُ تَعَالَى عَلَى اَقْرَانِكَ؟» قُلْتُ: لَا يَا رَسُـولَ اللهِ! قَالَ: «بِاتِّبَاعِكَ لِسُنَّتِى وَخِدْمَتِكَ الصَّالِحِينَ، وَنُصْحِكَ لِإِخْوَانِكَ، وَمَحَبَّتِكَ لِأَصْحَابِى، وَاَهْلِ بَيْتِى. هُوَ الَّذِى بَلَّغَكَ مَنَازِلَ الْأَبْرَارِ.»

"Ey Bişr! Allâh'ın seni akrânına karşı niçin üstün kıldığını biliyor musun?" diye sordu, ben: "Hayır, yâ **Rasûlellâh**" deyince:

"Sünnetime hakkıyla uyman, sâlih kimselere hizmette bulunman, din kardeşlerinin iyiliğini istemen ve onlara nasîhat etmen, ashâbıma ve Ehl-i Beytime muhabbet beslemen sebebiyle (seni üstün kıldı)**!**

İşte seni ebrâr kulların makāmına ulaştıran ancak budur" buyurdu. *(Kuşeyrî, er-Risâletü'l-Kuşeyriyye:1/10; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3//404)*

"et-Te'vîlât" isimli eserde zikredildiğine göre: "Dînin aslı **Allâh** sevgisinden ibârettir. **Allâh**'ı sevme isti'dâdını bu âyet-i kerîmede zikredilen (baba-oğul, ticâret ve mülk gibi) şeylere harcamak ise fısktır, yâni yaratanın muhabbetinden yaratılanın sevgisine çıkıştır.

Âyet: 24

Bir mahlûkun sevgisini **Hâlık**'ın sevgisine karşı tercih eden ise İlâhî feyizleri kabul edebileceği fıtrî isti'dâdını iptal etmiş olacağından hırmânı (mahrumiyeti) hak eder ve: **"Allâh'ın kahır emri gelinceye kadar bekleyin"** kavl-i şerîfi muktezâsınca (gereğince) ona kahır ve hızlân (yenilgi ve rüsvaylık) kavuşur.

Buna göre: **"Allâh fâsıklar gürûhunu hidâyet etmez"** kavl-i şerîfi: 'Kendilerine verilen güzel kābiliyetten sıyrılan kişileri artık bu husn-ü isti'datlarını iptal etmelerinin ardından **Allâh-u Te'âlâ** celâlinin huzûruna ve cemâlinin feyizlerinin kabûlüne eriştirmez' mânâsına gelmektedir." Gerçekten hâlis muhabbet (Allâh'a ve Rasûlüne karşı beslenen karışıksız sevgi) öyle büyük bir kapıdır ki ancak kalb-i selîm ehline açılır. İşte böyle bir sevginin tesiri çok farklıdır, hâli de çok acâyiptir.

Allâh-u Te'âlâ'dan niyâz ederiz ki bizleri **Allâh** ve **Rasûlü**'nün muhabbetini kendilerinden gayri her şeye tercih edenlerden eylesin! Âmîn!

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; gaflet vatanlarından hicret etmek vâciptir. Kulun **Allâh**'a yönelişine yardımcı olmayan ve muvâfakat etmeyen eş-dost ve ahbaptan ayrılmak farzdır. Bir mürîdin yapması gereken iş, kalbini huzurlu bulmadığı ve Rabbine kavuşmak için kendisine yardım edecek kimselere rastlamadığı belde (şehir)leri terk edip başka yerlere hicret etmesidir.

Doğup büyüdüğü memlekette mânevî netîcelere kavuşan pek az velî görülmüştür. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vatanından **Medîne-i Münevvere**'ye hicret ettiği zaman dîne yardım gelmiştir ve bu hicret evliyâda sünnet olarak devâm etmiştir.

Zâten kendi memleketinde kıymeti bilinen hiçbir velî bulunamamıştır. Yine mürîde gereken şey; baba-evlât, eş ve aşîret yâhut kalbini **Allâh**'tan meşgul eden ticâret her ne olursa olsun bunlardan uzlet etmesidir.

Ancak çoluk çocuğu hakkında şerî'atin hukûkunu icrâ ettikten sonra böyle yapmalıdır. Lebîb (hâlis akıllı) kimse hakîkat ve şerî'atin arasını cem eden, dolayısıyla âilesini zâyi etmeyen, akrabâ-i teallukātının haklarını terk etmeyen, bedeniyle onlarla birlikte olup kalbiyle onlardan ayrı durmayı becerebilen kimsedir.Buna muktedir olamayan ise kalbi kuvvetlenip Rabbiyle güçlü bir irtibat kurana kadar çoluk çocuğundan ayrı durur ama âile hukûkunu yerine getirmekte kendisine nâib olacak kimseleri bu işle görevlendirir.

O zaman **Allâh-u Te'âlâ** bir çıkış kapısı yaratacaktır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ فَهُوَ حَسْبُهُ﴾

"Her kim Allâh'tan hakkıyla sakınırsa, O ona bir çıkış nasip eder. Beklememekte olduğu bir taraftan da onu rızıklandırır! Her kim Allâh'a tevekkül ederse, ona yeterli olacak olan ancak O'dur" *(Talâk Sûresi:2-3)* buyurmuştur.

İbrâhîm ibni Edhem *(Radıyallâhu Anh)*ın, tâc-ı tahtı ve çoluk-çocuğu terk edip **Mekke-i Mükerreme**'ye hicret ettiğinde söylemiş olduğu şu beytler dostların hâlini îzah için yeterlidir:

هَجَرْتُ الْخَلْقَ طُرًّا فِي رِضَاكَا وَأَيْتَمْتُ الْبَنِينَ لِكَيْ أَرَاكَا

فَلَوْ قَطَّعْتَنِي إِرْبًا فَإِرْبًا لَمَا حَنَّ الْفُؤَادُ إِلٰى سِوَاكَا

"Senin rızânı kazanmak uğrunda bütün mahlûkātı terk ettim,
Seni görebileyim diye oğullarımı yetim bıraktım.

Sen beni parça parça kesip koparacak olsan da,
Bu gönül Senden başkasına aslâ meyletmeyecektir."

Âyet: 25

﴿ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (25)

(لَقَدْ نَصَرَ) **Andolsun ki elbette muhakkak yardım etti,** kime? (كُمْ) **size,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** nerede yardım etti? (فِي مَوَاطِنَ) **birtakım yerlerde,** öyle yerler ki, (كَثِيرَةٍ) **çok,** daha nerede? (وَيَوْمَ حُنَيْنٍ) **Huneyn gününde,** ondan bedel, (إِذْ أَعْجَبَتْ) **ucub verdiği zamanda,** kime? (كُمْ) **size,** ne? (كَثْرَتُكُمْ) **çokluğunuz,** (فَلَمْ تُغْنِ) **ama o** (çokluk) **fayda vermedi,** kime? (عَنْكُمْ) **size,** ne ile? (شَيْئًا) **hiçbir şeyle,** daha, (وَضَاقَتْ) **dar geldi,** kim üzerine? (عَلَيْكُمْ) **sizin üzerinize,** ne? (اَلْأَرْضُ) **yer**(yüzü), ne ile berâber, (بِمَا رَحُبَتْ) **geniş olmasıyla berâber,** (ثُمَّ وَلَّيْتُمْ) **sonra siz dönüp gittiniz,** ne olduğunuz halde? (مُدْبِرِينَ) **arka çevirenler hâlinde.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Andolsun ki muhakkak Allâh birçok (savaş) **yerler**(in)**de ve Huneyn gününde size elbette yardım etmişti.**

Hani çokluğunuz size ucub (ve kendini beğenme hissi) **vermişti de** (Allâh yardımını çekince) **bu** (kalabalığınız, düşmana karşı yarayacak) **hiçbir şeyle size fayda sağlamamıştı ve** (bunca) **genişliğine rağmen yer**(yüzü) **size dar gelmişti.**

Sonra da siz (bozguna uğrayarak düşmana karşı) **arka çevir**(ip harp meydanından firâr ed)**enler hâlinde dönüp gitmiştiniz."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Allâh** ve **Rasûlü**'nün sevgisi, ana-baba, eş ve kardeş, hattâ evlât sevgisinden daha ileri geçmediği sürece Müslümanların başının belâdan kurtulmayacağını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede her yerde Müslümanların yardımını bizzat Kendisinin üstlendiğini, **Allâh-u Te'âlâ**'nın yardım sözü verdiği kimselerin de aslâ mağlup olmayacağını açıklamıştır.

"Semerkandî, Taberî, Beğavî, Hâzin, Nesefî, Kurtubî, Süyûtî, İbni Kesîr, Rûhu'l-beyân, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre;

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde Habîbine ve Müslümanlara birçok mevtında ve mahalde yardım ettiğini bildirmiştir ki, bu yerlerden maksat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bizzat katıldığı gazâların yaşandığı ve gönderdiği seriyyelerin cihâd ettiği sahalardır.

"Sahîhayn (en sahih iki kaynak olan Buhârî ve Müslim)"de **Zeyd ibni Erkam** *(Radıyallâhu Anh)*dan naklen zikredildiği üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in katıldığı gazveler ondokuzdur. **Büreyde** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bunların sekizinde bilfiil savaştı" demiştir.

Bunların en önemlileri **Bedir, Kureyza, Nadîr, Hayber, Uhud, Hendek, Tebûk, Mekke** fethi ve **Huneyn** ğazvesidir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve müminlere yardım ettiği ğazve, seriyye vesâir ufak tefek müfrezelerin adedi seksen kadardır.

Rivâyet olunduğuna göre; halîfe **Mütevekkil** bir kere çok şiddetli bir hastalığa tutulunca **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisine şifâ vermesi hâlinde sadaka olarak çok mal vereceğine dâir adakta bulundu. Sonra şifâ bulunca âlimlere "Çok" tâbirinin haddini sordu.

Ulemânın bu hususta akvâli ihtilâf edince (sözleri farklı olunca) ona, o zaman kendisini ev hapsinde sakladığı **Ebu'l-Hasen Ali ibni Muhammed ibni Ali ibni Mûsâ el-Kâzım** *(Radıyallâhu Anhüm)*e danışması fikri verildi.

O da ona bir mektup ile bu sorunun iletilmesini emretti. **Ebu'l-Hasen Ali** *(Radıyallâhu Anh)* da cevâbında: "Seksen dirhem sadaka versin" diye yazdı. Kendisine bunun illeti sorulduğunda ise bu âyet-i kerîmeyi okuyarak: **"Allâh-u Te'âlâ: "Allâh size birçok yerde yardım etti"** buyuruyor, biz o yerleri saydığımızda seksene ulaştık" diye cevap verdi.

İşte bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ** bu nîmetini tahdîs etmiş (haber vermiş), özellikle de **Mekke** fethinden sonra vukû bulan **Huneyn** ğazvesindeki yardımını açıklamıştır.

Zîrâ **Huneyn** günü Müslümanlar o güne kadar ulaşamadıkları en kalabalık sayıya sâhip olmuşken ensardan birinin: "Bugün azlıktan sebep aslâ yenilmeyiz" demesi, bâzılarının da bunu benimsemesi üzerine **Allâh** ve **Rasûlü** bu sözden hoşlanmamış ve bir imtihan olmak üzere harbin başında onları kendi başlarına bırakmış, bu nedenle bir süreliğine bozgun yaşanmış, fakat daha sonra **Allâh-u Te'âlâ** melek ordularıyla müminleri takviye ederek onları muzaffer kılmıştır.

Âyet: 25

Huneyn, Tâif'e yakın olan bir vâdinin adıdır ki **Mekke** ile arasında on küsur mil bulunmaktadır. **Urve** *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre **Zülmecâz Panayırı**'nın yanındadır. **Huneyn**'de yapılan harbe ayrıca **"Hevâzin Ğazvesi"** ve **"Evtâs Ğazvesi"** de denilmektedir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا) **"Hani çokluğunuz size ucub** (ve kendini beğenme hissi) **vermişti"** kavl-i şerîfinde zikredilen ucüb hissi ordunun tamâmına nispet edilmiş gibi görülmekteyse de, aslında **Seleme ibni Selâme** isminde bir sahâbîye âittir.

Nitekim rivâyetlere göre bu zât müşriklerin dörtbin kişi Müslümanların ise on iki bin kişi olduklarını öğrenince: "Bugün biz azlıktan dolayı aslâ yenilmeyiz" şeklinde bir söz sarfetti.

Bu söz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e çok ağır geldi. Aslında o zâtın bu sözü başka bir karîne bulunmaması durumunda **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekküle zıt düşen ve sâdece sebeplere îtimat ifâde eden bir kelâm değildi. Lâkin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ordu mensuplarının bâzılarında kendini beğenme ahvâline delâlet eden bâzı karîneler fark ettiği için bu sözden darlandı.

Bu sözün sâhibinin, bu görüşü **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«خَيْرُ الصَّحَابَةِ أَرْبَعَةٌ وَخَيْرُ السَّرَايَا أَرْبَعُ مِائَةٍ وَخَيْرُ الْجُيُوشِ أَرْبَعَةُ آلَافٍ
وَلَنْ يُغْلَبَ اثْنَا عَشَرَ أَلْفًا مِنْ قِلَّةٍ.»

"(Yol) **arkadaşların**(ın) **en hayırlısı dört kişidir. Seriyye** (küçük askerî birlik)**lerin en hayırlısı dört yüz kişidir, orduların en hayırlısı dört bin kişidir. On iki bin kişiyse sayı azlığından dolayı aslâ mağlup olmaz"** *(Ebû Dâvud, Cihâd:89, no:2611, 2/42-43; Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân:3/64; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/365)* hadîs-i şerîfinden almış olabileceği de düşünülmektedir.

Dolayısıyla bu söz hadîs-i şerîfte de vârid olan bir kelâm olduğu için yanlış kabul edilemez. Mühim olan ise ne niyetle söylendiğidir.

Ancak hadîs-i şerîfin farklı bir rivâyetinde:

«مَا غُلِبَ قَوْمٌ يَبْلُغُونَ اثْنَيْ عَشَرَ أَلْفًا إِذَا اجْتَمَعَتْ كَلِمَتُهُمْ.»

"Sayıları on iki bine ulaşan bir topluluğun dâvâları bir olduğu zaman onlar mağlup olmaz" *(Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân:3/64)* buyurulduğu göz önünde bulundurulacak olursa, öte yandan da İslâm ordusuna katılanlar içerisinde **Mekke** fethinde Müslüman olduğunu açıklayan fakat İslâm henüz içlerine işlememiş bulunan bâzı yanlış fikirli kimseler olduğu düşünülürse o zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hadîs-i şerîfinin aslâ yanılmadığı anlaşılır. Gerçi zâten burada bir hezîmet yaşanmışsa da mağlubiyet söz konusu değildir, netîcede harp kazanılmıştır.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ) **"Bu** (kalabalığınız, düşmana karşı yarayacak) **hiçbir şeyle size fayda sağlamamıştı ve** (bunca) **genişliğine rağmen yer**(yüzü) **size dar gelmişti. Sonra da siz** (bozguna uğrayarak düşmana karşı) **arka çevir**(ip harp meydanından firâr ed)**enler hâlinde dönüp gitmiştiniz"** kavl-i şerîfi: "Şiddetli korkunuzdan dolayı geniş yere sığamayan biri gibi yerinizde duramıyordunuz, bunun netîcesi olarak da harp meydanından kaçtınız" demektir.

Gerçekten de korku insana geniş yeri dar etmektedir. Bu mânâda şâir:

كَأَنَّ بِلَادَ اللهِ وَهِيَ عَرِيضَةٌ عَلَى الْخَائِفِ الْمَطْلُوبِ كَفَّةُ حَابِلِ

"Allâh'ın çok geniş olan beldeleri sanki,
Arandığı için korkan birine bir avcı tuzağıdır" demiştir.

Bu cümle-i celîlede harpten kaçma suçunun muhâtaplara isnâd edilmesi ekseriyet îtibârıyladır.

Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve yanında sebât eden üç yüz kadar sahâbenin harpten kaçmadığı kesindir ki bu hususta geniş mâlûmât kıssanın içerisinde zikredilmiştir.

Huneyn Ğazvesi ve Akabindeki Tâif Muhâsarası

Abbâs ibni Abdilmuttalib, Abdullâh ibni Mes'ûd, Abdullâh ibni Ömer, Enes ibni Mâlik, Ebû Abdirrahmân el-Fihrî, 'Ikrime, Cübeyr ibni Mut'im, Berâ ibni Âzib gibi daha birçok sahâbe ve tâbi'în *(Radıyallâhu Anhüm)* **Huneyn** günü yaşanan hâdiseler hakkında şu rivâyetleri yapmışlardır:

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hicretin sekizinci senesi ramazan ayının sonlarında **Mekke**'yi fethettikten sonra şevval ayı girinceye kadar orada durdu.

Âyet: 25

Sonra şevvalin altısına denk gelen cumartesi günü **Huneyn** ğazvesine çıktı. **Mekke** ehline vâli olarak namaz kıldırmak üzere henüz yirmi yaşında olan **Attâb ibni Esîd** *(Radıyallâhu Anh)*ı tâyin etti. **Mu'âz ibni Cebel** *(Radıyallâhu Anh)*ı da onlara sünnet ve fıkıh öğretmesi için **Mekke**'de bıraktı.

Safvân ibni Ümeyye ibni Halef'den bir rivâyet yüz, bir rivâyet dört yüz zırh emânet aldı. **Safvân** ona: "Yâ **Muhammed**! Gasben mi alıyorsun, yoksa emâneten mi?" diye sorunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«لَا! بَلْ عَمَقٌ مَضْمُونَةٌ.»

"Hayır! Ödenilecek bir hak" buyurdu.

Harp bitiminde müşrikler bozguna uğrayınca **Safvân**'ın zırhları toplanırken birkaç zırh kayıp çıktığında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Safvân**'a:

«إِنَّا قَدْ فَقَدْنَا مِنْ أَدْرَاعِكَ أَدْرَاعًا فَهَلْ نَغْرَمُ لَكَ؟»

"Gerçekten biz senin zırhlarından bâzılarını kaybetmişiz, bunu sana ödeyecek miyiz?" diye sorunca o: "Hayır yâ **Rasûlellâh**! Çünkü bugün kalbimde o gün olmayan fikirler var" dedi. Artık bu emâneti Müslüman olmadan önce vermişti, sonra İslâm'a girdi. *(Ebû Dâvûd, Büyû':90, no:3562-63, 3/1540-41; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned:6/465; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:6/89-90; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/142)*

Süheylî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Nevfel ibni Hâris ibni Abdilmuttalib**'ten üç bin mızrak emânet alırken:

«كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى أَرْمَاحِكَ هٰذِهِ تَقْصِفُ ظُهُورَ الْمُشْرِكِينَ.»

"Sanki ben şu anda senin bu mızraklarının müşriklerin bellerini kırdığını görüyorum" buyurdu. *(Süheylî, Ravzu'l-ünüf:3/173; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/142)*

Abdullâh ibni Ebî Rabî'a el-Mahzûmî'den de otuz bin ya da kırk bin (dînar veyâ dirhem) ödünç aldı.

Döndüğünde o borcu kendisine ödedikten sonra:

«بَارَكَ اللهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ وَمَالِكَ، إِنَّمَا جَزَاءُ السَّلَفِ الْوَفَاءُ وَالْحَمْدُ.»

"Allâh senin için âilene ve malına bereket ihsân eylesin. Ödüncün karşılığı ancak tam olarak ödemek ve teşekkür etmektir" buyurdu. *(İbni Mâce, Sadakāt:16, no:2424, 2/809; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:16410; Nesâî, el-Mücteba:7/314; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/144)*

Mûsâ ibni Ukbe ve **Muhammed ibni Ömer** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Huneyn**'e çıktığı vakit **Mekke** ehlinden atlı, yaya kimse geri kalmayıp hepsi yola döküldüler, Müslüman olmayan kadınlar bile ganîmet beklentisiyle bu sefere katıldılar. Onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbının yenilmesinden bile rahatsız olmayacak haldeydiler.

Ebû Süfyân ibni Harb ve **Safvân ibni Ümeyye** de oradaydılar. **Safvân**'ın hanımı Müslümandı, kendisi o zaman müşrik olsa da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* aralarını ayırmamıştı. O gün **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında eşlerinden **Ümmü Seleme** ve **Meymûne** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bulunmaktaydı, onlara özel bir çadır kurulmuştu. *(es-Sâlihî, Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd:5/314; İbnü Kesîr, es-Sîre:3/625)*

Mekke fethedildiği zaman Arap kabîlelerinin tamâmı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e itaat etti, ancak **Hevâzin** ve **Sakîf Kabîleleri** çok azgın ve inatçı oldukları için itaat etmediler.

Fakat **Mekke** fethinden sonra sıranın kendilerine geleceğini, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onları İslâm'a dâvet edeceğini, kabûl etmemeleri hâlinde onlarla harbedeceğini düşünerek korkuya kapıldılar, bu düşünce onlara çok sıkıntı verince azgınlık damarları kabararak: "**Muhammed** savaşmayı güzel beceremeyen bir kavimle (Mekkelilerle) karşılaştı ve onları kolayca yendi. Ama biz öyle değiliz" dediler.

Bu düşünceyi fiiliyâta geçirmek için fikir birliği yaptılar ve ordu topladılar. Herkes kendi âilesi ve malı adına ciddiyetle savaşsın da kimse kaçmasın diye mallarını, kadınlarını ve çocuklarını arkalarına alarak yola çıktılar, kadınları develerin üstlerine bindirip erkek saflarının ardına yerleştirdiler.

Develeri, koyunları ve çoluk-çocuğu da onların ardına koydular. Böylece gele gele **Evtâs** vâdisinde konakladılar.

Müşrikler daha sonra Müslüman olan **Mâlik ibni Avf ibni Sa'd ibni Rabî'a en-Nasrî** komutasında toplandılar.

Hevâzin Kabîleleri'yle birlikte **Sakîf**, **Nasr** ve **Cüşem Kabîleleri**'nin tümü, **Sa'd ibni Bekr** ve **Benû Hilâl Kabîlesi**'nden de sayıları yüze varmayan bir azınlık bir araya geldiler. Ancak **Kâ'b** ve **Kilâb Kabîleleri**'nden kimse katılmadı.

Âyet: 25

Cüşem Kabîlesi'nde yüz altmış yaşlarında **Düreyd ibni Sımme** adında bir adam vardı ki tecrübesinden dolayı ilk başta ondan kendilerini komuta etmesini istediler, fakat o: "Ben iyi göremiyorum, hayvan üzerinde de sıkı duramıyorum. Lâkin verdiğim istişâreye muhâlefet etmemeniz şartıyla sizinle birlikte gelirim, muhâlefet edecekseniz şimdiden bileyim hiç yola çıkmayayım" dedi.

O zaman otuz yaşlarında olan ve insanların işlerine bakan **Mâlik ibni Avf** yanına gelerek: "Biz sana muhâlefet etmeyeceğiz" diyerek söz verdi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* daha önce onların ahvâlini tecessüs etsin diye **Süleymoğulları**'ndan **Abdullâh ibni Ebî Hadred** *(Radıyallâhu Anh)*ı göndermişti. O, yanlarına vardığında bir veyâ iki gün aralarında ikâmet etti. Bir kere **Hevâzin** emiri **Mâlik ibni Avf**'ın, arkadaşlarına: "**Muhammed** daha önce harp bilen kimselerle karşılaşmadı, onun için hep gâlip geldi. Bugün siz dört bin kişisiniz, düşmanlarla karşılaştığınız zaman onlara tek bir adamın hamlesi gibi birlikte yüklenin ve kılıçlarınızı kırıncaya kadar savaşın. Vallâhi dört bin kılıcı bir şeye bir anda vurursanız o şey mutlaka açılmak zorunda kalır ve siz yirmi bin kırık kılıçla karşılaşırsınız. Şunu da bilin ki gâlibiyet dâimâ ilk hamle yapana âittir" dediğini duydu.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gidip duyduklarını bildirince **Seleme ibni Selâme** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Rasûlellâh**! Bugün azlıktan dolayı aslâ mağlup olmayız" dedi.

Fakat bu söz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çok ağırına gitti. **Allâh-u Te'âlâ** da onun bu sözü sebebiyle müminleri imtihana tâbî tuttu.

İşte **Allâh-u Te'âlâ**: (وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ) **"Huneyn günü ki çokluğunuz size kendi** (kuvveti)**nizi beğendirmişti"** âyet-i kerîmesini bu hususta inzâl buyurdu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Huneyn**'e çıkarken **Düldül** isimli katırına binip **Dâvûd** *(Aleyhisselâm)*ın **Câlût**'u öldürürken üzerinde bulunan zırhını kuşandı, muhâcirlere de, ensâra da ayrı ayrı sancaklar belirledi.

O gün Müslümanların sayısı on iki bin kişiydi. Bunların dört bini ensârdan, bini **Cüheyne Kabîlesi**'nden, bini **Müzeyne Kabîlesi**'nden, bini **Eslem Kabîlesi**'nden, bini **Ğıfâr Kabîlesi**'nden, bini **Eşca' Kabîlesi**'nden, bini de muhâcir ve diğerlerinden olmak üzere on bini **Medîne**'den birlikte gelenler, iki bini ise fetih Müslümanları olan **Mekke**'li tulekā ve onlara katılan **Süleym**, **Benû Kilâb**, **Abs** ve **Zübyân** gibi bâzı bedevî kabileleriydi.

Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tihâme** vâdilerinden olan **Huneyn** vâdisine doğru harekete geçti. Tam bu sırada câhil bedevîler yeşil bir ağaç gördüler.

Câhiliyet döneminde **"Zât-ü envât"** diye adlandırılan belirli bir ağaç vardı ki kâfirler senenin belli bir günü onun yanına gidip ona tâzim ederlerdi. Bedevîler: "Onların zât-ı envâtı olduğu gibi bize de bir ağaç tâyin et" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَللهُ أَكْبَرُ! هٰذَا كَمَا قَالَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ لِمُوسَى: ﴿اِجْعَلْ لَنَا إِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌ﴾ إِنَّكُمْ تَرْكَبُونَ سَنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ.»

"Allâh-u Ekber! (Bu nasıl bir talep?) **İşte bu, İsrâîloğullarının, Mûsâ** *(Aleyhisselâm)***a: 'Onların ilâhları olduğu gibi bizim için de bir ilâh tâyin et' dedikleri gibidir. Şüphesiz ki siz, sizden önce geçenlerin yoluna gireceksiniz"** buyurdu." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:21900, 36/231; Tirmizî, Fiten:18, no:2180, 4/475; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/144; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/143)*

Sehl ibni Hanzaliyye *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Huneyn** günü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte uzunca bir yol kat edildikten sonra bir namaz vakti atlı bir adam gelerek: "Yâ **Rasûlellâh**! Ben sizin önünüzde biraz gittim, şu şu dağlara çıktım, bir de ne göreyim; **Hevâzin Kabîlesi** bir kişi bile geri kalmadan, kadınlarına, davarlarına ve koyunlarına varıncaya kadar hep birlikte hazırlanmışlar" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tebessüm ederek:

«تِلْكَ غَنِيمَةُ الْمُسْلِمِينَ غَدًا إِنْ شَاءَ اللهُ.»

"İşte onlar yarın inşâallâh Müslümanların ganîmeti olacaktır" buyurdu. Daha sonra:

«مَنْ يَحْرُسُنَا اللَّيْلَةَ؟»

"Bu gece bizi kim koruyacak?" diye sorunca **Enes ibni Ebî Mersed el-Ğanevî** *(Radıyallâhu Anh)*: "Ben yâ **Rasûlellâh**" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de ona:

«فَارْكَبْ!»

"Haydi bin (de seni nöbet yerine göndereyim)" buyurdu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına geldiğinde ona:

Âyet: 25

«اِسْتَقْبِلْ هٰذَا الشِّعْبَ حَتّٰى تَكُونَ فِي أَعْلَاهُ وَلَا نُغَرَّنَّ مِنْ قِبَلِكَ اللَّيْلَةَ.»

"Şu dar geçide yönel, onun en yukarı tarafında bulun, sakın bu gece senden sebep gâfil yakalanmayalım (bizi iyi bekle ki sana güvenip istirahat ederken bir baskına uğramayalım)" buyurdu.

Sabah olduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* namazgâhına çıktı, iki rekât kıldıktan sonra:

«هَلْ أَحْسَسْتُمْ فَارِسَكُمْ؟»

"Sizi bekleyen atlıyı fark ettiniz mi?" diye sordu. Onlar da: "Yâ **Rasûlellâh**! Onu fark etmedik" dediler. O sırada kāmet getirildi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* namaz kıldırırken bir taraftan o geçide doğru bakıyordu. Namazını bitirip selam verince:

«أَبْشِرُوا فَقَدْ جَاءَكُمْ فَارِسُكُمْ!»

"Sevinebilirsiniz, atlınız size geldi" buyurdu. Bunun üzerine sahâbe o geçitte bulunan ağaçların aralarından çıkacak kişiyi gözetlemeye başladılar, derken o atlı gelerek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında durup selam verdikten sonra:

"Ben gidip şu geçidin en üst tarafında, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bana emrettiği yerde durdum, sabah olunca iki geçidin her tarafına göz attım, kimseyi göremedim" dedi.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«هَلْ نَزَلْتَ اللَّيْلَةَ؟»

"Bu gece hiç yerinden indin mi?" diye sorunca o: "Hayır! Ancak namaz kılarken, bir de ihtiyâcımı görmek için" dedi.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (o zâtın yaptığı işin yâni Allâh yolunda nöbet beklemenin) büyüklüğüne işâreten):

«قَدْ أَوْجَبْتَ فَلَا عَلَيْكَ أَنْ لَا تَعْمَلَ بَعْدَهَا.»

"Gerçekten sen (cenneti kendine) **vâcip kıldın, artık bundan sonra hiçbir amel etmesen de sana bir zararı olmaz"** buyurdu. *(Ebû Dâvûd, Cihâd:17, no:2501, 3/1082-1083; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:9/149; Hâkim, el-Müstedrek:2/83; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/143)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbı şevvalin onunda salı gecesinin akşamı **Huneyn**'e vardılar. O gece **Mâlik ibni Avf**, **Hevâzin**'den üç kişiyi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbının hallerini gözetlemek üzere gönderdi ve onlara ordu içerisine dağılmalarını emretti.

Onlar eklem yerleri parçalanmış vaziyette geri dönünce: "Bu başınıza gelen de neydi?" diye sorduğunda:

"Biz alaca atlar üzerinde bulunan bembeyaz birtakım adamlar gördük, vallâhi karşılarında hiç tutunamadık, bu gördüğün hal başımıza geldi. Vallâhi biz yer ehliyle savaşmıyoruz, biz ancak gök ehliyle harbetmekteyiz.

Eğer bizi dinlersen kavmini bu harpten geri döndür, çünkü insanlar bizim gördüklerimizi görünce bizim başımıza gelen onlara da isâbet edecek" cevâbını aldı.

Fakat bu cevaptan hiç memnun olmayarak: "Yuh size! Aslında siz bu ordunun en korkaklarısınız" diyerek onları asker içerisinde korku yaymamaları için yanında hapsetti.

Sonra ordu içerisindeki en cesâretli adamı sordu, herkes aynı kişiyi gösterince onu gönderdi, o da öncekilerin durumuna düşerek aynı sözü söyleyince **Mâlik ibni Avf** gecenin üçte ikisi geçtikten sonra orduyu dar geçitlere sâhip en tehlikeli vâdi olan **Huneyn** vâdisinde yerleştirdi.

Bu sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* seher vakti ashâbını hazırladı, zırhını, miğferini ve tolgasını kuşandı, sonra saflar arasında dolaşarak ashâbını cihâda teşvik etti, doğru ve sabırlı olmaları hâlinde onları fetihle müjdeledi.

Hâlid ibni Velîd *(Radıyallâhu Anh)* da **Süleymoğulları** içerisinde bulunuyordu, böylece İslâm ordusu sağ ve sol kanat, bir de kalp (merkez) şeklinde yerleşti, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de merkezde bulunuyordu.

Vâdinin dar geçitlerinde gizlenmiş olan **Hevâzin Kabîlesi** Müslümanlara pusu kurmuşlardı. Birden gizlendikleri yerden çıkınca Müslümanlar şaşkına döndüler, fakat iyi bir savaş vererek ilk başta müşriklerin çoluk-çocuklarını bırakıp geri kaçmalarını sağlayabildiler, hattâ ganîmetlere yöneldiler.

O sırada müşrikler: "Ey ordunun hâmîleri! Çoluk-çocuklarınızın başına ne rezillikler geleceğini iyi düşünün" diye birbirlerine seslenince yeniden bir araya geldiler ve ok atışlarını başlattılar.

Âyet: 25

Hevâzin ordusunda bulunan **Düreyd ibni Sımme** isimli yaşlı ve tedbirli kişi kaşlarını kaldırmadıkça bir şey göremediği için o zamâna kadar orduda hayvanların ve çocukların bulunduğunu görmemişti. Tam o sırada: "Nedir bu duyduğum deve böğürtüleri, koyun melemeleri ve sıbyan sesleri?" deyince ona: "Herkes kendi âilesi ve malı adına savaşsın diye **Mâlik ibni Avf** malların ve çocukların da birlikte getirilmesini emretti" denildi.

Bu sefer o şaşkınlığından ellerini birbirine vurarak: "Bunu bana çıkmadan önce niye söylemediniz? Bir adama bozgun gelince malına ve çocuğuna bakacak hâli kalır mı? Hemen kadınları ve çocukları korunacakları yüksek yerlere çıkartın, sonra orduyu atlar üzerine bindirip kılıçlarınızın kınlarını kırın ve tek bir adammış gibi onlara hamle yapın. Bu durumda harp lehinize olursa zâten çoluk çocuğunuz arkadan size iltihâk eder, aleyhinize bir durum olursa da âilenizi ve malınızı korumuş olursunuz" dedi.

Bunu duyan **Mâlik**: "Ben bu fikri uygulamam, sen yaşlandın, aklın da yaşlanmış" deyince **Düreyd** kızdı ve: "Ey **Hevâzin** alayları! **Kâ'b** ve **Kilâb Kabîleleri** ne yaptı?" diye sordu. İnsanlar: "Onlardan bir kimse bile bize katılmadı" deyince **Düreyd**: "Sizin ciddiyetiniz kayboldu, eğer bugün, bir yücelik ve rif'at günü olsaydı onlar geri kalmazlardı" dedi.

Sonra **Mâlik**, **Düreyd**'e: "Başka bir fikrin var mı?" deyince o: "O zaman vâdilerin derin yerlerine gizli kuvvetler yerleştireceksin, karşı taraf sana hamle yaptıkları anda o gizli kuvvetler ortaya çıkıp onların ardını kuşatacaklar, sen de evvelce kaçıp sonra onlarla birlikte tekrar hamle yaparsın" dedi. **Mâlik** de bu sözü tuttu.

İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbının ekserîsinin bozguna uğramasının sebebi, vâdilerin derin yerlerinde gizlenen bu kuvvetlerin saldırması oldu.

Böylece Müslümanlara kendilerini beğenme kelimesinin uğursuzluğu yetişerek bozguna uğradılar ve bir koyun sağımlığı kadar az bir zaman bile düşman karşısında duramadılar.

Müslümanların bozgun haberi **Mekke**'ye ulaşınca **Mekke** ehlinden bazıları sevinç gösterileri yaptılar. Hattâ **Safvân ibni Ümeyye**'nin kardeşi annesine: "İşte bugün **Allâh** büyüyü bozdu" dedi. O zaman müşrik olan **Safvân**: "**Allâh** dişlerini dökesice, sus! Vallâhi benim başıma **Kureyş**'ten birinin hükümdâr olması **Hevâzin**'den bir adamın başımıza geçmesinden bana daha sevgilidir" dedi.

Ebû Katâde *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; bâzı insanlar çabuk davranıp bir gün ve bir gece süratle yol alarak **Mekke**'ye varıp bozgun haberini ulaştırdıklarında **Mekke** emîri olan **Attâb ibni Esîd** ile berâberinde olan **Mu'âz ibni Cebel** *(Radıyallâhu Anhümâ)* çok üzüldüler. **Mekke** ehlinden bâzıları ise ancak düşmanın başına gelene gösterilecek derecede sevinç ızhâr ettiler. O sırada içlerinden biri: "**Muhammed** öldürüldü, ashâbı da dağıldı, artık Araplar eski dinlerine döner" deyince **Attâb ibni Esîd** *(Radıyallâhu Anh)*:

«إِنْ قُتِلَ مُحَمَّدٌ فَإِنَّ دِينَ اللهِ قَائِمٌ، وَالَّذِي يَعْبُدُهُ مُحَمَّدٌ حَيٌّ لَا يَمُوتُ.»

"**Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* öldürüldüyse şüphesiz ki **Allâh**'ın dîni duruyor, **Muhammed**'in Kendisine ibâdet ettiği Zât ise diridir, hiç ölmez" dedi. O günün akşamı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Hevâzin Kabîlesi**'ni mağlup ettiği haberi **Mekke**'ye gelince **Attâb** ve **Mu'âz** *(Radıyallâhu Anhümâ)* çok sevindiler. İşte böylece **Allâh** kötü niyetleri gizleyen **Mekke** ehlini zelil kıldı.

Müslümanlar ânîden **Hevâzin** ve **Benî Nasr Kabîlesi**'nin atıcılarının hedefini şaşmayan oklarıyla karşılaşıp bozguna uğrayınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında amcası **Abbâs** ile amcaoğlu **Ebû Süfyân ibni Hâris ibni Abdilmuttalib** kaldılar. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ise katırından inerek duâya oturup:

«يَا رَبِّ! أَنْجِزْ لِي مَا وَعَدْتَنِي! اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَنْشُدُكَ مَا وَعَدْتَنِي!
اَللّٰهُمَّ لَا يَنْبَغِي لَهُمْ أَنْ يَظْهَرُوا عَلَيْنَا.»

"Yâ Rabbi! Bana vaad etmiş olduğun yardımı benim için gerçekleştir. Ey Allâh! Senden bana vaad ettiğin şeyi vermeni dilerim. Ey Allâh! Bize gâlip gelmeleri onlara nasip olmasın" diyerek **Allâh-u Te'âlâ**'dan yardım istedi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in o gün yaptığı duâlardan biri de:

«اَللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ، وَإِلَيْكَ الْمُشْتَكَى، وَأَنْتَ الْمُسْتَعَانُ.»

"Ey Allâh! Hamd Sana mahsustur, şikâyetimiz ancak Sana'dır. Yardım istenecek Zât da ancak Sensin" duâsı olmuştur ki, bu duâyı yaptığında **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*:

«لَقَدْ لُقِّنْتَ الْكَلِمَاتِ الَّتِي لَقَّنَ اللهُ مُوسَى يَوْمَ فَلَقَ الْبَحْرَ أَمَامَهُ وَفِرْعَوْنُ خَلْفَهُ.»

Âyet: 25

"Andolsun ki Mûsâ *(Aleyhisselâm)***ın ardında Firavun bulunuyorken Allâh-u Te'âlâ onun önünde denizi yardığı gün Mûsâ** *(Aleyhisselâm)***a öğrettiği kelimeleri sana da öğretti"** dedi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu duâları yaparken bir taraftan da:

«أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ.»

"Ben peygamberim yalan yok,
Ben Abdülmuttalib oğluyum (sözümde hilâf yok)"

sözünü tekrarlıyordu. *(İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:4/51; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:14/521; Buhârî, Cihâd:52, no:2709, 3/1051-1052; Müslim, Cihâd:28, no:1176, 3/1399; Vâkıdî, el-Meğâzî:1//899; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:3418, 4/233; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/300-301; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/407)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu sözü şiir değildir. Zîrâ kasıtlı söylenmemiştir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, kendisini babasına değil de dedesine nispet etmesine gelince, Araplar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöhretinden dolayı dedesi **Abdülmuttalib**'e nispet etmekteydiler. Zîrâ babası **Abdullâh** meşhur olacak kadar yaşamamıştı.

Hattâbî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu sözü câhiliyet amelinden olan iftihar bâbından söylememiştir. Lâkin bu sözüyle onlara dedesi **Abdülmuttalib**'in hâl-i hayatında gördüğü bir rüyâyı hatırlatmıştır.

Zîrâ o rüyânın kıssası **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peygamberliğinin delillerinden sayılacak derecede herkesçe meşhur olduğundan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu kavliyle hezîmete (bozguna) uğrayan ashâbına bu kıssayı hatırlatmıştır.

"'Ikdüddürer ve'l-leâlî" isimli eserde zikredildiğine göre; ayrıca **Hâfız İbni Abdilberr** *(Rahimehullâh)*dan naklolunduğu üzere; **Abdülmuttalib** bir gün **Hıcr** (altınoluğun altında bulunan dâire şeklindeki çevrili yer)de uyurken dehşete kapılmış bir vaziyette uyanıp doğruca **Kureyş**'in kâhinlerinin yanına gitti ve onlara:

"Rüyamda sırtımdan gümüş bir zincir çıktığını gördüm, onun dört ucu vardı. Bir ucu doğulara ulaştı, bir ucu batılara ulaştı, bir tarafı gökleri geçti, diğer tarafı ise toprağın altına nüfûz etti. Tam ben ona bakarken göz açıp kapayacak zamandan daha süratli bir şekilde nûr gibi parlayan yeşil bir ağaca dönüştü ki, kimse o ağaçtan daha güzelini ve daha nurlusunu görmemiştir.

O anda pîr-i fânî iki zat başımda durdular. Birinin saçı sakalı simsiyahtı, diğerinin ise saçı sakalı bembeyazdı. Saçı sakalı simsiyah olana 'Sen kimsin?' dedim. O: 'Beni tanımıyor musun?' deyince, ben: 'Vallâhi hayır' dedim. O zaman kendisi 'Ben âlemlerin **Rabbi**'nin Nebîsi **Nûh**'um' dedi.

Diğerine 'Sen kimsin?' dediğimde o da: 'Ben âlemlerin **Rabbi**'nin **Halîli İbrâhîm**'im diye cevap verdi. Sonra uyandım" diye anlattı.

Kâhinler de: "Eğer bu rüyan doğru çıkarsa muhakkak senin sulbünden öyle bir peygamber çıkacak ki, gök ehli de yer ehli de ona îmân edecek" dediler.

Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*: "**Abdulmuttalib**'in o rüyâyı gördüğü gece ben onun yanındaydım ve söylenilenleri anlayacak yaşta bir çocuktum. Kâhinlere gittiğinde peşine düştüm ve bu hâdiseye şâhid oldum" demiştir.

Rüyâda görülen zincir halkalarının iç içe girmesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yardımcılarının çok ve güçlü olacaklarına, dört ucunun bulunması, dîninin, âlemlerin dört bir tarafına yayılacağına, zincirin ağaca dönüşmesi, dâvâsının ağaç gibi kök salacağına ve sâbit olacağına, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ı görmesi, onu inkâr edenler helâk olduğu gibi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i inkâr edenlerin de helâk olacağına, **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın görünmesi ise millet-i **İbrâhîm**'in **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile parlayacağına delâlet etmiştir. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/406-407; Nu'mân el-Âlûsî, Ğâliyetü'l-mevâ'ız, sh:682; Muhammed Nevevî el-Bintenî, Medâricu's-su'ûd ile'ktisâi'l-bürûd, sh:21)*

Demek ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in: **"Ben Abdülmuttalib oğluyum"** sözü, atalarla iftihar kabîlinden değil de: "Ben o sâdık rüyânın sâhibinin oğluyum, dolayısıyla bana inananlar gâlip gelecek, inanmayanlar ise helâk olacaktır" anlamında söylenmiştir.

Huneyn kıssasında geçen rivâyetlerden anlaşıldığına göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hiçbir muhârebede bozguna uğramamış ve düşmandan aslâ kaçmamıştır. Hattâ **Huneyn** günü yanında bir iki kişi kalmışken dahî düşman üzerine on küsur defâ hamle yapmıştır.

Kāzî Abdullâh ibni Murâbıt *(Rahimehullâh)*: "Bir kişi: '**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bâzı gazâlarında bozguna uğradı' derse tevbeye dâvet edilir. Tevbe ederse ne âlâ, değilse katledilir" demiştir.

Zîrâ bu kişi yüce mansıbına yakışmayan bir şeyi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e nispet ederek ona bir noksanlık isnâd etmiş olur.

Âyet: 25

Oysa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh** tarafından korunduğuna dâir kesin bir îmâna sâhip ve âlemlerden kimseye verilmemiş bir şecaate (cesârete) mâliktir.

Hattâ **Berâ** *(Radıyallâhu Anh)*: "Ben şâhitlik ederim ki, **Allâh**'ın peygamberi **Huneyn**'de aslâ kaçmamıştır. Lâkin bâzı aceleci insanlar zırhları ve kalkanları da olmadığı halde çok iyi atıcı olan düşmana karşı birden saldırmış, düşman da onlara çekirge sürüsü gibi art arda oklar atınca açılmak zorunda kalmışlardır.

O zaman herkes **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına sığınmış o da beyaz katırından inerek:

«أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ. اَللّٰهُمَّ نَزِّلْ نَصْرَكَ.»

"Ben peygamberim yalan yok! Ben Abdülmuttalib oğluyum (sözümde hilâf yok)**. Ey Allâh! Yardımını indir"** diye duâda bulunmuştur.

Aslında her ne zaman harp kızışsa biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in arkasına sığınırdık. İçimizde en cesur olan kişi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hizâsında durabilendi" *(Müslim, Cihâd:28, no:1776/79, 3/1401; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:18540; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/149; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/99; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/145-146)* demiştir.

Görüldüğü üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in o gün gösterdiği şecaat ve cesâret bir insanda olabilecek nihâî noktadır. Zîrâ o gün çok şiddetli bir muhârebe yaşanırken, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in etrâfındaki ordu tamâmen dağılmışken, kendisi de kaçmaya hiç elverişli olmayan ve hızlı koşamayan bir katır üzerinde sebât etmiş, hattâ defaatle katırını onların üzerine sürmüş, üstelik kendisini tanımayanlar tanısın diye de: **"Ben peygamberim"** sözünü tekrarlayarak îlanlar yapmıştır.

Hal böyleyken onun hakkında bir inhizâm (bozguna uğrayıp kaçma) nasıl düşünülebilir? Tabî ki bütün bunlar kendisinin **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı tam bir tevekkülü ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın, ona verdiği yardım sözünü gerçekleştirerek, dînini bütün dinlere gâlip kılacağına dâir kesin bilgiye sâhip olması sebebiyle gerçekleşmiştir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın salât ve selâmları cezâ gününe kadar dâimâ onun üzerine olsun! *(İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/169-170; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/406, 409)*

Cenâb-ı Risâletpenâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**in kadr-u şân-ı âlîleri hakkında şöyle bir beyit söylenmiştir:

شَاهِی وُ مَلاَئِکَه سِپَاهَسْتْ خُلْقِ تُو عَظِیم ُوحَقْ گُوَاهَسْتْ

**"Öyle bir pâdişahsın ki melekler senin askerindir,
Ahlâkının büyüklüğüne Cenâb-ı Hakk şâhittir."**

Allâh-u Te'âlâ:

﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾

"Muhakkak ki sen elbette (mâhiyeti kimse tarafından idrak edilemeyecek kadar) **pek büyük bir ahlâk üzeresin"** *(Kalem Sûresi:4)* buyurmaktadır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**'e **Bedir** vesâir tüm gazvelerde melâike kirâmın imdâdı da âyet-i kerîme ile sâbittir.

İmâm-ı Nevevî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; sahâbenin tamâmı: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hiçbir muhârebede bozguna uğrayıp kaçmadı" demişlerdir. Müslümanların icmâ'ı da: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in herhangi bir muhârebede bozguna uğrayıp kaçtığına dâir bir inanç taşımak ve bunu dillendirmek câiz değildir" görüşü üzerinde in'ikād etmiştir. *(Nevevî, Şerh-u Sahîh-i Müslim:12/122)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Huneyn** vâdisine vardığımızda vallâhi öyle bir orduyla karşılaştık ki o zamâna kadar o nispette büyük bir karaltı ve kalabalık hiç görmemiştik. Meğer onlar hayvanlarını, kadınlarını ve çocuklarını art arda safa dizmişler, kadınları erkekler safının ardında develer üstüne bindirmişler, onların arkalarına da deve ve koyun sürülerini dizmişler. Biz bu karaltıyı görünce hepsini muhârip erkekler zannettik. Vâdiye indiğimizde birden bütün oyuklardan ve geçitlerden karşımıza çıkan bölüklerle karşılaştık ki onlar bize tek bir adam gibi hamle yaptılar.

Mekke'de **Kureyş Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den kendisiyle birlikte gazâya çıkma talebinde bulunmuştular, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara ne 'Evet', ne de 'Hayır' diye bir cevap buyurmamıştı. Onlar da bu gazâya kendi istekleriyle çıkmıştılar, bozgun olduğunda ilk önce onlar kaçmaya başladılar. Onları gören diğer insanlar da hiçbir şeye bakmadan geri kaçtılar.

O anda ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i sağına ve soluna yönelerek:

«يَا أَنْصَارَ اللهِ وَأَنْصَارَ رَسُولِهِ! أَنَا عَبْدُ اللهِ وَرَسُولُهُ صَابِرُوا الْيَوْمَ.»

Âyet: 25

"Ey Allâh'ın ensârı! Ey Rasûlüllâh'ın yardımcıları! Ben Allâh'ın kulu ve Rasûlüyüm, bugün harbin zorluklarına karşı sabredin" *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/41)* derken işittim.

Daha sonra da mızrağıyla insanların önüne düştüğünü gördüm. Onu hak ile gönderen **Allâh**'a yemin ederim ki, bu sözün akabinde hiçbir bir kılıç vurmadan ve hiçbir ok atmadan **Allâh-u Te'âlâ** onları bozguna uğrattı."

Muhammed ibni Abdillâh ibni Sa'sa'a *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyetine göre Sa'**d ibni Ubâde** *(Radıyallâhu Anh)* üç defâ: "Ey **Hazrec**", **Üseyd ibni Huzayr** *(Radıyallâhu Anh)* da üç kere: "Ey **Evs**" diye nidâ edince Müslümanlar arıların, arıbeyinin başına toplanmaları gibi her taraftan sıçraya sıçraya geldiler.

Meğâzî ehlinin beyânına göre; **Huneyn** günü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* boğazına işâret ederek:

«اُجْزُرُوهُمْ جَزْرًا.»

"Onları kesip doğrayın" *(Bezzâr, es-Sâlihî, Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd:5/332; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/150)* buyurunca Müslümanlar müşriklere tekrar saldırdıklarında bütün müşrikleri kesip doğramaya başladılar.

Katil işlemi müşriklerin çocuklarına kadar sirâyet edince bu haberi alan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* üç kere:

«مَا بَالُ أَقْوَامٍ ذَهَبَ بِهِمُ الْقَتْلُ حَتّٰى بَلَغَ الذُّرِّيَّةَ، أَلَا لَا تُقْتَلُ الذُّرِّيَّةُ.»

"O kimselerin durumu nedir ki, öldürme işi onları çoluk-çocuğa kadar vardırdı? Şunu iyi bilin ki çoluk-çocuk öldürülmez" buyurdu. O zaman **Üseyd ibni Huzayr** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Rasûlellâh**! Bunlar müşrik çocukları" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَوَلَيْسَ خِيَارُكُمْ أَوْلَادَ الْمُشْرِكِينَ؟ كُلُّ نَسَمَةٍ تُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ
حَتّٰى يُعْرِبَ عَنْهَا لِسَانُهَا. فَأَبَوَاهَا يُهَوِّدَانِهَا أَوْ يُنَصِّرَانِهَا.»

"Sizin en hayırlılarınız bile müşriklerin çocukları değil mi? Her çocuk (İslâm) **fıtrat**(ı) **üzere doğrulur,** (âkıl bâliğ olup) **dili kendisine tercüman oluncaya kadar** (bu böyledir)**!**

Ama sonra ana-babası (Yahudi veyâ Hristiyan iseler) **onu Yahudi ederler, ya da Hristiyanlaştırırlar"** buyurdu. *(Vâkidî, el-Meğâzî:1/905; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/150)*

Beyhakî *(Rahimehullâh)*ın rivâyetine göre; **Abdullâh ibni Hâris**'in babasının *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle dediği nakledilmiştir: "**Huneyn** günü **Tâif** ehlinden **Bedir** günü öldürülenler kadar yâni yetmiş kişi öldürüldü.

Huneyn'de **Eymen ibni Ümmü Eymen, Sürâka ibni Hâris, Yetîm ibni Sa'lebe, Yezîd ibni Zem'a** *(Radıyallâhu Anhüm)* şehit edildi. Daha sonra **Evtâs**'ta **Ebû Âmir el-Eş'arî** şehit edildi."

Abbâs *(Radıyallâhu Anh)* **Huneyn** günü yaşananları şöyle anlatmıştır:

Huneyn günü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte bulunduğumda bir ara onun yanında kendimden ve **Ebû Süfyân ibni Hâris ibni Abdilmuttalib**'ten başka kimsenin kalmadığını görünce biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den hiç ayrılmamaya çalıştık.

O, **Ferve ibni Nüfâse el-Cüzâmî** *(Radıyallâhu Anh)*ın kendisine hediye etmiş olduğu beyaz katırının üzerinde bulunuyordu.

Müslümanlarla müşrikler karşı karşıya gelince Müslümanlar bozguna uğrayıp kaçtılar. Bunu gören **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* katırını kâfirlere doğru sürdü. Ben ise katırın hızlı gitmemesini istediğim için eyerinden tutup onu engellemeye çalışıyordum.

Ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* müşriklere doğru çok hızlı gitmekten geri durmuyordu. **Ebû Süfyân ibni Hâris** de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ayağının bulunduğu üzengiden tutuyordu. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana:

«يَا عَبَّاسُ! نَادِ؛ يَا أَصْحَابَ السَّمُرَةِ! يَا أَصْحَابَ سُورَةِ الْبَقَرَةِ!»

"Ey Abbâs! (Kaçışan insanlara) **'Ey o semüre ağacının adamları! Ey Bakara Sûresinin adamları' diye seslen**(erek insanları geri çağır)" buyurdu. Ben çok gür sesli biriydim.

*-**Abbâs** (Radıyallâhu Anh)ın sesi sekiz mil mesâfeden duyulacak şekilde kuvvetliydi ki, bir sabah **Mekke**'ye baskın olduğunda 'Vâ sabâhâh' diye bağırınca, sesini duyan her hâmile kadının çocuğunu düşürdüğü rivâyet olunmuştur.*

*Bu nidâda geçen **"Semüre ağacı"** bir sakızağacıdır ki **Hudeybiye** günü bin beş yüz sahâbe her türlü zor şartlarda kendisine yardım edeceklerine dâir **Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) ile o ağacın altında sözleşmişler ve o bîat, **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsını kazandırdığı için **"Beyatürrıdvân"** diye adlandırılmıştır.*

Âyet: 25

Bakara Sûresi'nin ashâbından, özellikle Bakara Sûresini ezbere bilen ashâb kastedilmiştir. Zîrâ sahâbe Bakara Sûresini ezbere bilenleri çok yüce tutarlardı. Bu îtibarla ***Rasûlüllâh*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) özellikle bu vasıflara hâiz olanlara bu fazîletleri hatırlatılarak geri dönmelerini sağlamayı hedeflemiştir.-*

(Abbâs *(Radıyallâhu Anh)* sözlerine şöyle devâm etmiştir:) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emri üzere en yüksek sesimle: "Ey semüre ağacının ashâbı! Ey Bakara Sûresi'nin adamları! **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* burada, muhâcirler nerede?" diye bağırdığım anda vallâhi sanki ben sesimi duyan herkesi bir ineğin, yavrularına karşı olan esirgemesi gibi merhamete sevk etmiş oldum ki hep birden "Yâ lebbeyk! Buyur, seni dinliyoruz" diyerek toplandılar. Tekrar harp başlayıp kıtâl şiddetlenince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«يَا عِبَادَ اللهِ! أَنَا عَبْدُ اللهِ وَرَسُولُهُ.»

"Ey Allâh'ın kulları! Ben Allâh'ın kulu ve Rasûlüyüm (harpten kaçmayın, etrâfımı bırakmayın)" buyurdu. Daha sonra yüksek sesler birbirine karışıp ensârın adı sıkça geçince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! أَنَا عَبْدُ اللهِ وَرَسُولُهُ.»

"Ey ensâr cemaati! Ey ensâr topluluğu! Ben Allâh'ın kulu ve Rasûlüyüm (bana yardım edin)" buyurdu. Bunu duyan ensâr: "Buyur yâ **Rasûlellâh**! Annemiz babamız sana fedâ olsun" dediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَقْبِلُوا بِوُجُوهِكُمْ إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ يُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ.»

"Yüzlerinizi Allâh'a ve Rasûlüne yöneltin ki O sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere girdirsin" buyurdu. Sonra özellikle **Hâris ibni Hazrec Oğulları**'na çağrılar yapıldı. Böylece ensâr ağlamaklı sesler çıkartarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in etrâfını kuşattılar, nidâları duyan diğer ashâb da "Lebbeyk, lebbeyk" diyerek her cihetten toplanıp geldiler, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i mızraklarıyla gölgelediler ve sıkı bir savaşa giriştiler. Tam o sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* katırının üzerinde harp sahasına doğru başını uzatarak:

«هٰذَا حِينَ حَمِيَ الْوَطِيسُ.»

"İşte bu, tandırın kızdığı andır" buyurdu.

*-**Hattâbî** (Rahimehullâh)ın beyânı vechile; bu söz harbin şiddetlenmesinden kinâye olup **Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)den önce hiçbir kimseden duyulmamış bir tâbirdir. Ayrıca tandır mânâsına gelen (الْوَطِيسُ) kelimesiyle, **Huneyn** savaşının yaşandığı mekân olan Evtâs vâdisi arasında bulunan lafzî müşâbehet de dikkat çekicidir.-*

Daha sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana:

«يَا عَبَّاسُ! نَاوِلْنِى مِنَ الْحَصْبَاءِ.»

"Ey Abbâs! Bana biraz çakıl taşı uzat" buyurdu. Sonra o taşları kâfirlerin suratına fırlatarak:

«شَاهَتِ الْوُجُوهُ. اِنْهَزَمُوا وَرَبِّ الْكَعْبَةِ.»

"Yüzler kötü oldu! Kâ'be'nin Rabbine yemin olsun ki bozguna uğradılar" buyurdu. Bunun üzerine kâfirlerden her birinin iki gözüne de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in attığı topraklardan doldu.

Artık onlar bir yandan gözlerini ovuşturmaya, diğer taraftan gözlerine giren topraktan dolayı birbirlerine şikâyetlenmeye başladılar ve nihâyet onlar her taşın ve ağacın kendilerinin peşine düşmüş bir atlı olduğunu hayal eder oldular.

Abbâs *(Radıyallâhu Anh)* sonunda şöyle dedi: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu bir avuç taşı attıktan sonra ortalığı teftişe çıktığımda baktım ki, savaş, hâli üzere devâm ederken sâdece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in attığı taşlar sâyesinde müşriklerin şiddetleri kırıldı, vaziyetleri bozguna döndü ve nihâyet **Allâh-u Te'âlâ** onları tamâmen hezîmete uğrattı.

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "**Huneyn** günü iki ordu harp sahasından ayrılırken baktığımda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâber yüz adam bile yoktu" demiştir. *(Müslim, Cihâd:28, no:1775, 1775/77, 1176, 1777, 3/1398-1402; Buhârî, Cihâd:52, no:2709, 3/1051-1052; Buhârî, et-Târîhu'l-kebîr:6/310, 8/316; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:9741; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:1775, 3/296, no:22467, 37/134-135; Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:8647; İbnü Ebî Hâtim:6/1773; Hâkim, el-Müstedrek:3/327-328, 48; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/143; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/24-26; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/98-101; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/145-146; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/167; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/295-303; Ebussuûd, İrşâdü'l-akli's-selîm:3/156; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/406-407)*

"Semerkandî, Kurtubî ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Huneyn** günü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında sebât edenler hakkında birkaç kavil mevcuttur: **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bir ara **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tek başına kaldı" demiştir.

Âyet: 25

Müslim, İbni İshâk ve **Abdürrezzâk**'ın rivâyetlerine göreyse **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Huneyn** günü ben ve **Ebû Süfyân ibni Hâris Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanından hiç ayrılmadık" demiştir.

İnsanlar bozguna uğradığında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte kalanlar **Ebû Bekr** ve **Ömer, Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ehl-i beytinden **Ali, Abbâs, Ebû Süfyân ibni Hâris ibni Abdilmuttalib**, onun oğlu **Câfer, Üsâme ibni Zeyd, Rabî'a ibni Hâris, Fazl ibni Abbâs** ve **Eymen ibni Ubeyd**'dir ki bu zat, **Ümmü Eymen**'in oğlu **Eymen**'dir ve **Huneyn** günü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in önünde şehit edilmiştir. Bir rivâyete göre **Câfer ibni Ebî Süfyân**'ın yerinde **Kusem ibni Abbâs** *(Rıdvânullâhi Aleyhim Ecma'în)* zikredilmiştir. İşte bunlar on erkektir ki **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)* bunlar hakkında:

نَصَرْنَا رَسُولَ اللهِ فِي الْحَرْبِ تِسْعَةً وَقَدْ فَرَّ مَنْ قَدْ فَرَّ عَنْهُ وَأَقْشَعُوا

وَعَاشِرُنَا لَاقَى الْحِمَامَ بِنَفْسِهِ بِمَا مَسَّهُ فِي اللهِ لَا يَتَوَجَّعُ

"O harpte Rasûlüllâh'a dokuz kişi yardım ettik,
Ama onu bırakıp kaçanlar kaçtılar ve açıldılar.

Onuncumuz ise canını fedâ ederek ölüme kavuştu,
Ama Allâh uğrunda kendisine isâbet edenden hiç acı duymuyordu"

demiştir. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/145; İbnü Abdilberr, el-İstî'âb:6/8; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe:1/189)*

O muhârebede **Ümmü Süleym** *(Radıyallâhu Anhâ)* da sebât edenler arasındaydı, kendisi karnına bir elbise bağlamış vaziyette harbe katıldı, bir yandan da **Ebû Talha** *(Radıyallâhu Anh)*ın devesini tutuyordu, elinde de bir hançer bulunuyordu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun bu hâlini görünce:

«مَا هٰذَا الْخِنْجَرُ؟»

"Elindeki bu hançer de neyin nesi?" diye sordu. O: "Yâ **Rasûlellâh**! Bunu saklıyorum ki müşriklerden biri bana yaklaşacak olursa bununla karnını deşeceğim" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gülmeye başladı. Sonra **Ümmü Süleym**: "Yâ **Rasûlellâh**! Bu Müslüman olan **Mekke**'lileri görüyor musun? Hemen seni bırakıp kaçtılar, sakın onları affetme, **Allâh** onları senin eline geçirirse bu müşrikleri katlettiğin gibi onları da katlet" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«يَا أُمَّ سُلَيْمٍ! إِنَّ اللهَ قَدْ كَفَى وَأَحْسَنَ. يَا أُمَّ سُلَيْمٍ! عَفْوُ اللهِ أَوْسَعُ.»

"Ey Ümmü Süleym! Şüphesiz Allâh bize kâfî geldi ve bize iyilik etti. Ey Ümmü Süleym! Allâh'ın affı her şeyden daha geniştir" *(Müslim, Cihâd:47, no:1809, 3/1442, 1443; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/41)* buyurdu.

O gün sebât eden kadınlar arasında **Ümmü 'İmâra, Ümmü Selît** ve **Ümmü Hâris** *(Radıyallâhü Anhünne)* de bulunmaktaydı.

Muhammed ibni Yûsuf es-Sâlihî *(Rahimehullâh)* bu akvâl arasını cem etme sadedinde: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* düşmanın üzerine hücûm etmekte tek kaldı. Sebât edenler ise onun ardında bulunuyorlardı.

Amcası ve **Ebû Süfyân** ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in katırını zapt etmeye çalışıyorlardı. Demek ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tek kalması savaşa mübâşeret husûsundadır" demiştir.

Huneyn günü sebât eden sahâbenin adedi husûsunda da ihtilâf vardır:

Kelbî *(Rahimehullâh)* "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in etrâfında üç yüz Müslüman vardı, sâir Müslümanlar kaçtı" derken, **Hârise ibni Nu'mân** *(Radıyallâhu Anh)*: "İnsanlar kaçışırken ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte kalanlara baktığımda göz kararıyla yüz kişinin kaldığını tespit ettim" demiştir.

Hârise ibni Nu'mân *(Radıyallâhu Anh)* harpten sonra şöyle anlatmıştır: "**Huneyn** günü etrâfındaki insanlar dağılıp açılınca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana:

«يَا حَارِثَةُ! كَمْ تَرَى النَّاسَ الَّذِينَ ثَبَتُوا؟»

"Ey Hârise! Sebât edenleri kaç kişi olarak görüyorsun?" diye sordu. O gün ben sağıma soluma bakarak: "Yüz kişi" dedim. Fakat o sayıyı doğru tespit ettiğimi daha sonra bir gün şöyle anladım; bir kere mescidin kapısında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* ile konuşurken onun yanına vardığımda o:

«يَا مُحَمَّدُ! مَنْ هٰذَا؟»

"Ey Muhammed! Bu kim?" diye sordu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«حَارِثَةُ بْنُ النُّعْمَانِ.»

Âyet: 25

"Hârise ibni Nu'mân" diye cevap verince **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*:

«هُوَ أَحَدُ الْمِائَةِ الصَّابِرَةِ يَوْمَ حُنَيْنٍ لَوْ سَلَّمَ لَرَدَدْتُ عَلَيْهِ.»

"İşte bu, Huneyn günü sabreden yüz kişiden biridir, bana selam verecek olsa elbette selamını iâde ederim" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu durumu bana bildirince ben:

«مَا كُنْتُ أَظُنُّهُ إِلَّا دِحْيَةَ الْكَلْبِيَّ وَاقِفًا مَعَكَ.»

"Ben **Dıhyetü'l-Kelbî**'nin senin yanında durduğunu sanıyordum" dedim. *(es-Sâlihî, Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd:5/329; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/148)*

Ahmed, Taberânî, Hâkim ve **Ebû Nu'aym**'ın güvenilir ricâl vasıtasıyla yaptıkları nakle göre **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Huneyn** günü ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâberdim, insanlar arka dönüp gittiler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâber muhâcir ve ensârdan seksen kişi sebât etti. Biz de ökçelerimiz üzerine seksen adım geri geri gittik ama onlara arka dönüp kaçmadık" demiştir. *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/147-148)*

Bezzâr'ın **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakline göre: **"Ebû Bekr, Ömer, Osmân** ve **Ali** *(Radıyallâhu Anhüm)*den her birerleri sebât edenler arasındaydılar, onlardan her biri on küsur yara aldılar."

Sâlihî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; en sâbit olan görüş, **Abbâs** *(Radıyallâhu Anh)*ın beytinde geçen görüştür ki buna göre on kişi kadar sahâbî **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanını bırakmamışlardır. Bundan fazla sayılar hakkında gelen rivâyetler ise evvelâ bir bozguna uğrasalar da çabucak toparlanıp geri dönenlerden bahsetmektedir ki onlar kaçanlar arasında sayılmamışlardır.

"Beğavî, Hâzin ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** müşrikleri bozguna uğratınca onlar çocuklarının ve mallarının bulunduğu **Evtâs** vâdisine kaçtılar. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Eş'arîler**'den kendisine **Ebû Âmir** denilen bir zâtı ordunun başına emir tâyin ederek onların üzerine gönderdi.

Böylece ordu **Evtâs** vâdisine ulaştı, orada da bir savaş yaşandıktan sonra **Düreyd ibni Sımme** isimli yaşlı kâfiri geberttiler, müşriklerin çocuklarını esir aldılar. Emirleri **Mâlik ibni Avf en-Nasrî** kaçarak **Tâif**'e geldi. Fakat onun da malı ve çocukları esir alınanlar arasındaydı. Bu muhârebede Müslümanların emiri **Ebû Âmir** şehîd edildi.

Ebû Mûsâ *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Huneyn Ğazâsı**'nı bitirince **Ebû Âmir**'i orduya komutan tâyin ederek **Evtâs**'a gönderdi.

Orada **Düreyd ibni Sımme**'ye rastladı, **Düreyd** hemen katledildi ve **Allâh** onun adamlarını bozguna uğrattı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* beni de **Ebû Âmir**'le birlikte göndermişti.

Ebû Âmir'in dizine bir ok isâbet etti. **Cüşemî** ona bir ok atarak dizine isâbet ettirdi. Ben hemen yanına varıp: "Amca sana kim ok attı" deyince onu göstererek: "Bana ok atarak kātilim olan kişi şudur" dedi. Ben doğru onun peşine düştüm, beni görünce kaçmaya başladı, ben peşini bırakmadım, sürekli ona: "Utanmıyor musun, (ne kaçıyorsun) dursana" diyordum. Derken durdu. Her birimiz diğerine isâbetli bir kılıç darbesi indirdik, böylece ben onu öldürdüm.

Sonra dönüp **Ebû Âmir**'e: "**Allâh** senin adamını öldürdü" dedim. O: "Şu oku benden çıkart" dedi. Oku yerinden söktüğümde oradan su çıktı. Sonra bana: "Ey kardeşimin oğlu! **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e benden selam ulaştır ve ona benim için istiğfâr etmesini söyle" diyerek beni insanlara emîr yaptı ve kısa bir zaman sonra vefât etti.

Sonra ben döndüm, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına girdim, kendisi evinde örgülü iplerden dokunmuş bir sedir üzerinde bulunuyordu. O sedirin üzerinde de bir yaygı vardı. Sedirin ipleri mübârek sırtına ve yanlarına iz yapmıştı.

Ben kendisine bizim durumumuzu, **Ebû Âmir**'in haberini ve kendisinden istiğfar talebini bildirince, bir su isteyerek abdest aldı. Sonra ellerini koltuk altlarının beyazlığını göreceğim yükseklikte kaldırarak:

«اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِعُبَيْدٍ أَبِي عَامِرٍ.»

"Ey Allâh! Ubeyd Ebû Âmir'i mağfiret eyle" dedi, sonra:

«اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَوْقَ كَثِيرٍ مِنْ خَلْقِكَ مِنَ النَّاسِ.»

"Ey Allâh! Kıyâmet günü onu yarattığın insanların birçoğunun fevkında yap" dedi. O zaman ben: "Benim için de istiğfar et" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِعَبْدِ اللهِ بْنِ قَيْسٍ ذَنْبَهُ وَأَدْخِلْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُدْخَلًا كَرِيمًا.»

Âyet: 25

"Ey Allâh! Abdullâh ibni Kays'ın (Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin) **günahını affet ve kıyâmet günü onu çok değerli bir makama girdir"** buyurdu. *(Buhârî, Meğâzî:52, no:4068, 4/1571; Müslim, Fedâilü's-sahâbe, no:2498)*

Zührî'nin **Sa'îd ibni Müseyyeb** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakline göre; o gün Müslümanlar altı bin esir aldılar. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tâif**'e gelerek şevval ayının kalan kısmında onları muhâsara altına aldı.

Sakîf Kabîlesi'nin yaşlıları: "**Muhammed** bizim peşimize o kadar düştü ki bizden biri **Tâif** kalesine girerken bile o hezîmetin korkusundan dolayı **Muhammed**'i hemen ardında zannediyordu" diye anlatırlardı.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ordusunu yerleştirip beklerken **Sakîf Kabîlesi** kalelerinin burçlarına çıktılar, Arap kaleleri içerisinde o kalenin misli yoktu. **Sakîf** yüz tâne atıcıyı kalenin tepelerine dikerek kalenin ardından oklar ve kesici demirler atmaya başladılar. Kalenin aşağısına yanaşanın üzerine de kendisinden kıvılcımlar uçuşan ateşte kızdırılmış demir parçaları döküyorlardı.

Böylece Müslümanları çekirgeler gibi uçuşan oklara mâruz bıraktılar. Müslümanlardan bir kısmı yara aldı ve on iki kişi şehîd oldu. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Sakîf Kabilesi**'nin Müslüman olduktan sonra binâ ettikleri mescidin yerine nakledildi. Daha sonra Müslüman olan **Amr ibni Ümeyye es-Sakafî**: "**Muhammed**'in adamlarından biri sizi mubârezeye (karşılıklı teke tek dövüşe) çağırırsa çıkmayın, bırakın o durabildiği kadar dışarıda dursun" dedi.

Bir ara **Hâlid ibni Velîd** *(Radıyallâhu Anh)*: "Karşıma çıkan var mı?" diye bağırdıysa da kimse karşısına çıkamadı. Tekrar dâvet etti, yine kimse kaleden inmeyince **Abdiyâleyl**: "Kimse senin karşına çıkmayacak, lâkin biz kalelerimizde duracağız, burada bize senelerce yetecek azık var, sen dururssan, bu yemekler de biterse kılıçlarımızla hep birlikte ineriz ve ölünceye kadar çarpışırız" dedi.

Böylece ok atışları iki taraftan devâm etti, **Sakîf**'den yaralananlar da oldu. Bir ara **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَيُّمَا عَبْدٍ نَزَلَ مِنَ الْحِصْنِ وَخَرَجَ إِلَيْنَا فَهُوَ حُرٌّ.»

"Hangi kul kaleden inip bizim yanımıza çıkarsa o hürdür" *(Vâkidî, el-Meğâzî:1/931; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/152)* buyurunca kaleden on küsur kişi indi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de onları azâd etti.

İbni İshâk ve **Muhammed ibni Ömer** *(Rahimehümellâh)*ın nakillerine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* muhâsara hakkında ashâbıyla istişâre yapınca **Selmân-ı Fârisî** *(Radıyallâhu Anh)* **Tâif** kalesinin üzerine mancınık kurulmasını önerdi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de bu fikri kabûl edip tatbik etti. İslâm'da atılan ilk mancınık bu oldu. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onların asmalarının ve hurmalarının kesilmesini, her bir Müslümanın beş hurma ağacı kesmesini emredince Müslümanlar hızlı bir kesime giriştiler.

Bunu gören **Sakîf Kabîlesi**: "Bizim mallarımızı niye kesiyorsun, gâlip gelirsen zâten onları sen alacaksın, değilse de **Allâh** için ve rahim (akrabâlık hakkı) için onları bırak" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«فَإِنِّي أَدَعُهَا لِلّٰهِ وَلِلرَّحِمِ.»

"Şüphesiz ki ben onları Allâh için ve rahim için bırakıyorum" buyurdu. *(Vâkidî, el-Meğâzî:1/928; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/152)*

İbni İshâk *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tâif** muhâsarası sırasında bir gün **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)*a:

«إِنِّي رَأَيْتُ أَنِّي أُهْدِيَتْ لِي قَعْبَةٌ مَمْلُوءَةٌ زُبْدًا فَنَقَرَهَا دِيكٌ، فَأَهْرَاقَ مَا فِيهَا.»

"Ben rüyamda bana içi tereyağı dolu olan bir kâse hediye edildiğini gördüm, sonra bir horoz onu gagalayıp içindekini döktü" diye anlatınca **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*:

«مَا أَظُنُّ يَا رَسُولَ اللّٰهِ! أَنْ تُدْرِكَ مِنْهُمْ يَوْمَكَ هٰذَا مَا تُرِيدُ.»

"Yâ Rasûlellâh! Ben senin bugün onlardan istediğine ulaşacağını zannetmiyorum" diyerek rüyâsını tâbir etti.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz** de:

«وَلَا أَنَا مَا أَرٰى ذٰلِكَ.»

"Ben de bunu görmüyorum" buyurdu. *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/169; İbnü Hişâm, es-Sîre:4/99; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/152)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; **Tâif** kuşatması onbeş gün sürünce **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Nevfel ibni Mu'âviye ed-Dîlî** *(Radıyallâhu Anh)* ile istişârede bulunarak:

«يَا نَوْفَلُ! مَا تَرٰى فِي الْمُقَامِ عَلَيْهِمْ.»

Âyet: 25

"Ey Nevfel! Onları kuşatmayı sürdürme hakkındaki görüşün nedir?" diye sordu. O da cevâben: "Yâ **Rasûlellâh**! Yuvasına kaçmış bir tilki, beklersen onu yakalarsın, bırakırsan da sana bir zarar vermez" dedi. *(es-Sâlihî, Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd:5/387; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/152)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tâif**'i muhâsara edip bir şey elde edemeyince:

«إِنَّا قَافِلُونَ غَدًا إِنْ شَاءَ اللهُ.»

"Yarın inşâallâh biz dönüyoruz" buyurdu. Bu durum ashâba ağır gelerek: "Fethetmeden mi gidiyoruz?" dediler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«فَاغْدُوا عَلَى الْقِتَالِ.»

"O zaman savaşa girişin" buyurdu. Onlar şiddetli bir savaşa kalkıştılarsa da çok yara aldılar. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنَّا قَافِلُونَ غَدًا إِنْ شَاءَ اللهُ.»

"Yarın inşâallâh biz dönüyoruz" buyurunca bu durum onların da hoşuna gitti, o zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (fikirlerini çabuk değiştirmelerinden dolayı) gülmeye başladı. *(Buhârî, Edeb:68, no:5736, 5/2259, 2260; Müslim, no:1778; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/152)*

Urve *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; **Bedir** öncesi **Osmân ibni Maz'ûn** *(Radıyallâhu Anh)*ın nikâhı altında olan ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bîat etmiş bulunan muhâcir kadınlardan **Havle binti Hakîm** *(Radıyallâhu Anhâ)* kocasıyla birlikte **Tâif** muhâsarasında bulunuyordu.

Bir ara **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûruna girerek: "Yâ **Rasûlellâh**! **Tâif** ehline karşı güçlü bir saldırıda bulunmana ne mâni oluyor?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«لَمْ يُؤْذَنْ لَنَا حَتَّى الْآنَ فِيهِمْ، وَمَا أَظُنُّ أَنْ نَفْتَحَهَا الْآنَ.»

"Şu ana kadar onlar hakkında bize müsaade verilmedi. Zâten ben burayı şu an fethedeceğimizi zannetmiyorum" buyurdu. Tam o sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gelmekte olan **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* onu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanından çıkarken görünce:

«هَلْ ذَكَرَ لَكِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا بَعْدُ؟»

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sana şimdi bir şey bahsetti mi?" diye sordu. O: "Şu an için **Tâif** ehliyle savaşması husûsunda kendisine izin verilmediğini bana bildirdi" dedi.

Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)* bu durumu görünce kendinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile konuşma cesâreti bularak:

«أَلَا تَدْعُو عَلَى أَهْلِ الطَّائِفِ فَتَنْهَضَ إِلَيْهِمْ لَعَلَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَفْتَحُهَا؛ فَإِنَّ أَصْحَابَكَ كَثِيرٌ، وَقَدْ شَقَّ عَلَيْهِمُ الْحَبْسُ، وَمَنَعَهُمْ مَعَايِشَهُمْ.»

"Tâif ehline bir beddua etmeyecek misin, sonra da onlara karşı bir hücum yaparsın, ola ki Allâh-u Azze ve Celle orayı fethettirir, gerçekten senin ashâbının sayısı çoktur, fakat burada kalmak onlara çok zor geldi ve ihtiyaçlarını görmelerine mâni oldu" dedi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

«لَمْ يُؤْذَنْ لَنَا فِي قِتَالِهِمْ.»

"Onlarla savaşma hususunda bize izin verilmedi" buyurdu. Bu durum karşısında **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*:

«أَفَلَا آمُرُ النَّاسَ فَلَا يَسْرَحُوا ظَهْرَهُمْ حَتَّى يَرْتَحِلُوا بِالْغَدَاةِ؟»

"O zaman insanlara emredeyim mi ki sabah yola çıkıncaya kadar hayvanlarını salıvermesinler" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«بَلَى!»

"Olur" buyurdu. Bunun üzerine **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* gidip insanlara hayvanlarını salıvermemeleri ve sabah dönüşe geçecekleri husûsunda îlanlar yaptı. Sabah olduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbı yola çıkarken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dönüş için atına bindiğinde:

«اَللّٰهُمَّ اهْدِهِمْ وَاكْفِنَا مُؤْنَتَهُمْ.»

"Ey Allâh! Onları hidâyet et ve sıkıntılarına karşı bize kâfî gel" diye duâ buyurdu. *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/239; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/152)*

Câbir *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; sahâbe **Tâif** kuşatmasından ayrılırken: "Yâ **Rasûlellâh! Sakîf**'in okları bizi yaktı, onlara bedduâ et" dediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

Âyet: 25

«اَللّٰهُمَّ اهْدِ ثَقِيفًا!»

"Ey Allâh! Sakîf'i hidâyet et" buyurdu. *(Tirmizî, Menâkıb:73, no:3942, 6/216-217; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/152)*

Abdullâh ibni Ebî Bekr ibni Hazm ve **Abdullâh ibni Mükkedim** *(Rahimehümellâh)*ın, yetiştikleri ehl-i ilimden naklettiklerine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tâif** ehlini otuz geceye yakın bir zaman muhâsara ettikten sonra onlarla savaşma izni alamadan döndü. **Medîne**'ye geldikten sonra **Sakîf** heyeti ramazanda gelerek Müslüman oldular. (Zâten Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bu daha önce bildirildiği için, ashâbı da daha fazla meşakkat çekmesin diye kale fethedilmeden dönmüştü.) *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/169)*

İbni İshâk *(Rahimehullâh)*ın nakline göre **Sakîf** heyeti hicretin dokuzuncu senesi **Tebûk** muhârebesinden sonra ramazan ayında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek Müslüman oldu. *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/158)*

İbni İshâk *(Rahimehullâh)* **Tâif** muhâsarasının kaç gece sürdüğüne dâir muhtelif rivâyetler zikretmişse de, **Beğavî** *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şevval ayının kalan kısmında muhâsarayı sürdürdü. Haram ay olan zülkāde girince onları bırakıp **Ci'râne**'ye geldi.

Ci'râne, **Mekke** ile **Tâif** arasında bulunan bir mevzîdir ki, **Rayta binti Sa'd** isminde **Ci'râne** lakaplı bir kadının lakabıyla isimlendirilmiştir. Nahl Sûresi'nin 92. âyet-i kerîmesinde geçen:

﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا﴾

"Örgüsünü bozan o kadın gibi olmayın" kavl-i şerîfinde kastedilen kadın da budur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* orada on üç gece ikāmet buyurduktan sonra umre ihramına girdi ve:

«اِعْتَمَرَ مِنْهَا سَبْعُونَ نَبِيًّا.»

"Buradan yetmiş peygamber umre yaptı" buyurdu. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/408)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Huneyn** ve **Evtâs** ganîmetlerini orada taksim etti. Orada altı bin esir, yirmi dört bin deve, kırk binden fazla koyun ve dört bin ûkıye gümüş ğanîmet alınmıştı.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* İslâm'a ısındırmak için **Ebû Süfyân ibni Harb, Hâris ibni Hişâm, Süheyl ibni Amr** ve **Ekra' ibni Hâbis** *(Rıdvânullâhi Aleyhim Ecma'în)* gibi bâzı zatlara ganîmetten büyük hisseler verdi, bâzısına yüz deve verdiği oldu.

-**Sâlihî** *(Rahimehullâh)* bunların sayısının elli kişiden fazla olduğunu naklet-miş ve elli yedi kişinin adını saymıştır.-

Ebû Süfyân'a ayrıca kırk ûkıye gümüş, oğlu **Mu'âviye**'ye yüz deve ve kırk ûkıye gümüş, **Yezîd ibni Ebî Süfyân**'a da yüz deve ve kırk ûkıye gü-müş vermiştir.

Muhammed ibni Ömer *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; **Safvân ibni Ümey-ye** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte ganîmetleri teftiş ederken bir vâdiye uğradılar, o vâdide **Allâh**'ın, **Rasûlü**'ne ganîmet olarak verdiği sürüler dolusu koyunlar, develer ve çobanları vardı. **Safvân** hay-ranlıkla o vâdiye bakarken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«أَعْجَبَكَ هٰذَا الشِّعْبُ يَا أَبَا وَهْبٍ؟»

"Ey Ebâ Vehb! Bu vâdi senin hoşuna mı gitti?" diye sordu. O: "Evet" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«هُوَ لَكَ بِمَا فِيهِ.»

"Bu vâdi, içindekilerle birlikte senindir" buyurdu. *(es-Sâlihî, Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd:5/398; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/155)*

O zaman **Safvân**: "Ben şâhitlik ederim ki sen gerçekten **Rasûlüllâh**'sın, zîrâ bu kadar malı gönül hoşluğuyla ancak bir peygamber verebilir" dedi.

Buhârî ve **Müslim** *(Rahimehümellâh)*ın nakillerine göre; **Safvân**: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kadar kızdığım hiç kimse yok iken, bana **Huneyn** ga-nîmetlerinden o kadar verdi ki artık o bana insanların en sevgilisi oldu" demiştir. *(Müslim, Fezâil:14, no:2313, 4/1806; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/155)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Müslüman olmak için kendisinden bir şey isteyene mutlaka verirdi.

Bir adam gelip iki dağ arasındaki bütün koyunları isteyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona isteğini verdi, o da kavmine dönerek: 'Ey kavmim! Müslüman olun, çünkü **Muhammed** o kadar bol dağıtıyor ki hiç fakirlik-ten korkmuyor' dedi.

Âyet: 25

İşte o dönemde bâzıları sâdece dünyâ malına ulaşma niyetiyle Müslüman oluyordu, fakat Müslüman olur olmaz da İslâm ona dünyâ ve üzerindeki her şeyden daha sevgili geliyordu." *(Müslim, Fezâil:14, no:2312, 4/1806)*

Urve ibni Zübeyr ve **Sa'îd ibni Müseyyeb** *(Radıyallâhu Anhümâ)* **Hakîm ibni Hizâm** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığını rivâyet etmişlerdir:

عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّ حَكِيمَ بْنَ حِزَامٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْطَانِي ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِي ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِي ثُمَّ قَالَ: «يَا حَكِيمُ! إِنَّ هٰذَا الْمَالَ خَضِرَةٌ، حُلْوَةٌ فَمَنْ أَخَذَهُ بِسَخَاوَةِ نَفْسٍ بُورِكَ لَهُ فِيهِ وَمَنْ أَخَذَهُ بِإِشْرَافِ نَفْسٍ لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ وَكَانَ كَالَّذِي يَأْكُلُ وَلَا يَشْبَعُ. اَلْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلٰى.» قَالَ حَكِيمٌ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَا أَرْزَأُ أَحَدًا بَعْدَكَ شَيْئًا حَتّٰى أُفَارِقَ الدُّنْيَا، فَكَانَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَدْعُو حَكِيمًا إِلَى الْعَطَاءِ فَيَأْبَى أَنْ يَقْبَلَهُ مِنْهُ ثُمَّ إِنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دَعَاهُ لِيُعْطِيَهُ فَأَبَى أَنْ يَقْبَلَ مِنْهُ شَيْئًا فَقَالَ عُمَرُ: إِنِّي أُشْهِدُكُمْ يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى حَكِيمٍ أَنِّي أَعْرِضُ عَلَيْهِ حَقَّهُ مِنْ هٰذَا الْفَيْءِ فَيَأْبَى أَنْ يَأْخُذَهُ فَلَمْ يَرْزَأْ حَكِيمٌ أَحَدًا مِنَ النَّاسِ بَعْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتّٰى تُوُفِّيَ.

"(Huneyn günü) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den (yüz deve) istedim, verdi, sonra tekrar istedim, yine verdi, bir daha istedim, yine verdi. En sonunda:

"Ey Hakîm! Gerçekten bu mal tâzedir ve tatlıdır. Her kim onu (ısrarcı, tamahkâr, hırslı ve vereni zorlayıcı olarak değil de) **gönül hoşluğuyla alırsa kendisine onda bereket verilir.**

Ama her kim (verileni beğenmeyip, diğerlerine göz dikerek) **gönül tamahıyla onu alırsa kendisine onda bereket verilmez. Artık o sürekli yiyip de doymayan kimse gibi olur** (maldan ne cem etse diğerlerine karşı rağbeti artar, elindekilere karşı da cimriliği ve düşkünlüğü ziyâdeleşir). (Verdiği için) **üstte olan** (veren) **el, aşağıda olan** (alan) **elden daha hayırlıdır"** buyurdu.

O zaman ben: "Seni hak ile gönderen Zât'a yemin ederim ki, artık senden sonra dünyâdan ayrılıncaya kadar talep edip de kimsenin malını eksiltmeyeceğim" dedim.

Gerçekten de **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* zamânında o, **Hakîm**'i hak ettiği bir ganîmeti almaya çağırırdı, o ondan bunu kabûl etmekten kaçınırdı. Sonra **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* onu kendisine bir şey vermek için dâvet ettiğinde ondan da bir şey kabûl etmekten imtinâ edince **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*:

"Ey Müslümanlar cemaati! Ben Hakîm hakkında sizi şâhit tutuyorum ki ben ona bu ganîmetten hakkını arzediyorum ama o almaktan kaçınıyor" diye insanları bu duruma şâhit etti. Böylece **Hakîm** *(Radıyallâhu Anh)* vefât edinceye kadar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra hiçbir insandan bir şey almadı. *(Buhârî, Zekât:49, no:1403, 2/535; Müslim, Zekât:31, no:1035, 2/717)*

İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* müellefe-i kulûb sayılan kimselere ganîmetleri bolca dağıttıktan sonra **Zeyd ibni Sâbit** *(Radıyallâhu Anh)*a insanları ve hayvanları saymasını emretti. Sonra onları taksim etti, bu durumda geri kalan ashaptan her birine dört deve kırk koyun kaldı. Bu hâl bâzı gençleri rahatsız etti.

Nitekim **Abdullâh ibni Zeyd ibni Âsım, Enes ibni Mâlik, Ebû Sa'îd el-Hudrî** ve **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anhüm)* bu konuyu şöyle anlatmışlardır: "**Allâh-u Te'âlâ Huneyn** günü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e **Hevâzin** mallarından birçok ganîmet verince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kalplerini İslâm'a ısındırmak istediği bâzı kimselere ganîmetten çok hisse ayırdı.

Özellikle **Mekke** fethinde serbest bırakılan ve daha sonra Müslüman olan fakat **Huneyn** muhârebesine katılıp ilk anda bozguna uğrayınca kaçan tulekāyı ve muhâcirleri tercih edip ensâra bir şey vermedi.

Tulekādan bâzılarına yüz deve vermeye başlayınca ensârdan bâzıları: '**Allâh Rasûlüllâh**'ı affetsin! **Kureyş**'e veriyor, bizi terk ediyor. Oysa kılıçlarımızdan hâlâ onların kanları damlıyor. Bir zorluk olunca biz çağrılıyoruz, ama ganîmet başkalarına veriliyor' demeye başladılar.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e onların bu konuşmaları nakledildi. Derken **Sa'd ibni Ubâde** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gidip: "Yâ **Rasûlellâh**! Ensârdan şu cemaat ganîmetleri kavmine ve diğer Arap kabîlelerine dağıtırken onlara bir şey ayırmamandan dolayı sana biraz kırıldılar" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«فَأَيْنَ أَنْتَ مِنْ ذٰلِكَ يَا سَعْدُ؟»

"Peki ey Sa'd! Sen bunun neresindesin?" diye sordu.

Âyet: 25

O da: "Ben de ancak kavmimden biriyim" diye cevap verince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«فَاجْمَعْ لِي قَوْمَكَ فِي هٰذِهِ الْحَظِيرَةِ.»

"Haydi kavmini şu sahada (bulunan çadırda) **benim için topla"** buyurdu. **Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)* hemen çıkıp insanlara bağırarak onları cem etti hurma lifinden yapılmış bir çadırda topladı, onların hâricinde kimseyi oraya kabûl etmedi. Sonra onlara:

«يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! مَا حَدِيثٌ بَلَغَنِي عَنْكُمْ؟»

"Ey ensâr cemaati! Bana sizden ulaşan bu sözler nedir?" diye sordu. O zaman ensârın fukahâsı: "Yâ **Rasûlellâh**! Bizim reislerimiz hiç böyle bir şey söylemediler. Ama içimizden yaşları genç olan bâzı insanlar: '**Allâh Rasûlüllâh**'ı affetsin! **Kureyş**'e veriyor, bizi terk ediyor. Oysa kılıçlarımızdan hâlâ onların kanları damlıyor' diyebildiler" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«فَإِنِّي أُعْطِي رِجَالًا حَدِيثِي عَهْدٍ بِكُفْرٍ أَتَأَلَّفُهُمْ، لَوْ شِئْتُمْ قُلْتُمْ جِئْتَنَا كَذَا وَكَذَا، أَمَا تَرْضَوْنَ أَنْ يَذْهَبَ النَّاسُ بِالْأَمْوَالِ وَتَذْهَبُونَ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى رِحَالِكُمْ، فَوَاللهِ لَمَا تَنْقَلِبُونَ بِهِ خَيْرٌ مِمَّا يَنْقَلِبُونَ بِهِ. يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! أَلَمْ أَجِدْكُمْ ضُلَّالًا فَهَدَاكُمُ اللهُ بِي وَكُنْتُمْ مُتَفَرِّقِينَ فَأَلَّفَكُمُ اللهُ بِي وَكُنْتُمْ عَالَةً فَأَغْنَاكُمُ اللهُ بِي. لَوْلَا الْهِجْرَةُ لَكُنْتُ امْرَأً مِنَ الْأَنْصَارِ وَلَوْ سَلَكَ النَّاسُ وَادِيًا وَشِعْبًا لَسَلَكْتُ وَادِيَ الْأَنْصَارِ وَشِعْبَهَا الْأَنْصَارُ شِعَارٌ وَالنَّاسُ دِثَارٌ، اَلْأَنْصَارُ كَرِشِي وَعَيْبَتِي إِنَّكُمْ سَتَلْقَوْنَ بَعْدِي أُثْرَةً فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْنِي عَلَى الْحَوْضِ. اَللّٰهُمَّ ارْحَمِ الْأَنْصَارَ وَأَبْنَاءَ الْأَنْصَارِ وَأَبْنَاءَ أَبْنَاءِ الْأَنْصَارِ مَا يَمْنَعُكُمْ أَنْ تُجِيبُوا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟»

"Şüphesiz ki ben kâfirlikten yeni ayrılmış olan bâzı adamlara onları İslâm'a ısındırmak için ganîmetler veriyorum. İsteseniz: 'Sen bize şu şu hallerde (memleketinden çıkarılmış olarak, korku içerisinde, yardımsız vaziyette, yalanlanmış biri olarak) **geldin** (de biz seni barındırdık, korkunu giderdik, sana yardım ettik ve seni tasdik ettik)' **diyebilirsiniz** (ve doğru dersiniz). **Ama insanlar mallar** (develer, koyunlar) **ile giderken siz memleketinize Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **ile dönmekten memnun olmaz mısınız?**

Vallâhi sizin birlikte döndüğünüz şey onların berâberinde götürdükleri şeylerden daha hayırlıdır.

Ey ensâr cemaati! Ben sizi dalâlette kalmış kimselerken bulmadım mı, sonra Allâh sizi benimle hidâyete erdirmedi mi? Siz (birbiriyle savaşan) **darmadağın kabîleler değil miydiniz, sonra Allâh sizi benimle birleştirmedi mi? Siz fakir kimseler değil miydiniz, sonra Allâh sizi benimle zengin etmedi mi?**

Hicret(in fazîleti) **olmasa elbette ben de ensârdan biri olurdum. İnsanlar bir vâdiye ve bir yola girecek olsalar elbette ben ensârın vâdisine ve onların yoluna girerdim. Ensâr iç elbisedir, diğer insanlar ise dış elbisedir. Ensâr benim sırdaşımdır ve mahremimdir.**

Şüphesiz ki siz benim ardımdan (mal ve makam hususlarında) **başkalarının size tercih olunması gibi hallere rastlayacaksınız. O halde o Havzı** (Kevseri)**n başında bana kavuşuncaya kadar sabredin.**

Ey Allâh! Ensâra rahmet et, ensârın oğullarına da rahmet et, ensârın oğullarının oğullarına da (bütün zürriyetlerine de) **rahmet et!**

(Ne susuyorsunuz,) **sizin Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***e cevap vermenize ne mâni oluyor?"** buyurdu. Bunun üzerine ensâr sakalları ıslanıncaya kadar ağladılar ve: "**Allâh**'ın ve **Rasûlü**'nün bizim üzerimizde iyiliği çoktur. Hissemize **Rasûlüllâh**'ın düşmesine râzı olduk.

Yâ **Rasûlellâh**! Gerçekten biz râzı olduk, muhakkak sabredeceğiz" dediler. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ayrıldı, ashâb-ı kirâm da dağıldılar. *(Buhârî, Meğâzî:53, no:4075, 4076, 4082, 4/1574-1577; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:11730, 13574, 18/253-255, 21/194; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/27-28; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/100-101; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu-l-beyân:3/408; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/157)*

Abdullâh *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Huneyn** günü olduğu zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ganîmet taksiminde bâzılarını tercih edince bir adam: "Bu taksimde **Allâh**'ın rızâsı kastedilmedi" deyiverdi. Ben gidip bunu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e haber verince mübârek yüzü değişti, sonra:

«رَحِمَ اللهُ مُوسٰى قَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ هٰذَا فَصَبَرَ.»

"Allâh Mûsâ'ya rahmet etsin! Ona bundan daha fazla eziyet edildi, fakat o sabretti" buyurdu. *(Buhârî, Meğazî:53, no:4080-81, 4/1576)*

Âyet: 25

Mekke fethi sırasında da ensârdan bâzıları **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Kureyş**'i serbest bırakmasına, özellikle de **Ebû Süfyân**'ın evine sığınan herkese eman vermesine takılmış ve ileri geri sözler konuşmuşlardı. Ama daha sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«كَلَّا! إِنِّي عَبْدُ اللهِ وَرَسُولُهُ، هَاجَرْتُ إِلَى اللهِ وَإِلَيْكُمْ وَالْمَحْيَا مَحْيَاكُمْ وَالْمَمَاتُ مَمَاتُكُمْ.»

"Hayır! (Bâzılarınızın dediği gibi ben bu işi akrabâma düşkünlüğümden dolayı yapmadım.) **Gerçekten ben Allâh'ın kulu ve Rasûlüyüm, ben önce Allâh'a, sonra size hicret ettim, hayatım sizin hayatınızla birliktedir, ölümüm sizin ölümünüzle birlikte olacaktır"** buyurunca onlar ağlayarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelmişler ve:

"Yâ **Rasûlellâh**! Biz **Allâh**'ı ve **Rasûlü**'nü herkesten kıskandığımız için bu lafları ettik" demişler. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنَّ اللهَ وَرَسُولَهُ يُصَدِّقَانِكُمْ وَيَعْذِرَانِكُمْ.»

"Şüphesiz Allâh ve Rasûlü sizin doğruluğunuzu biliyorlar ve sizi mâzur görüyorlar" buyurmuştu. *(Müslim, Cihâd:31, no:1780, 3/1406; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/408)*

Buhârî *(Rahimehullâh)* **Amr ibni Tağlib** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ganîmetten bâzılarına verip diğerlerine vermeyince kimisi bundan şikâyetlenir gibi olunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«إِنِّي أُعْطِي قَوْمًا أَخَافُ ظَلَعَهُمْ وَجَزَعَهُمْ وَأَكِلُ أَقْوَامًا إِلَى مَا جَعَلَ اللهُ فِي قُلُوبِهِمْ مِنَ الْخَيْرِ وَالْغِنَى مِنْهُمْ عَمْرُو بْنُ تَغْلِبَ.» فَقَالَ عَمْرُو بْنُ تَغْلِبَ مَا أُحِبُّ أَنَّ لِي بِكَلِمَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُمْرَ النَّعَمِ.

"Şüphesiz ki ben yanlış yapmalarından ve sabırlarının azlığından endişe ettiğim bir kavme (ganîmetten bol hisseler) **veriyorum, diğer kavimleri ise Allâh'ın onların kalplerine yerleştirdiği hayra ve zenginliğe havâle ediyorum, Amr ibni Tağlib de onlardandır"** buyurdu.

O zaman ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu sözüne karşılık bütün kırmızı develerin bana âit olmasını istemezdim." *(Buhârî, Humüs:19, no:2976, 3/1146; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/156)*

Sa'd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir cemaate ganîmetten hisseler verdi, fakat içlerinde en çok beğendiğim bir adama vermedi. Bunun üzerine ben: 'Yâ **Rasûlellâh**! Falancaya niye vermedin, vallâhi ben onu iyi bir Müslüman olarak görüyorum' dedim. Sonra kısa bir zaman sustum. Fakat o kişi hakkında bildiklerim beni tekrar sormaya sevketti, aynı soruyu sorduğumda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«يَا سَعْدُ! إِنِّي لَأُعْطِي الرَّجُلَ وَغَيْرُهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْهُ خَشْيَةَ أَنْ يَكُبَّهُ اللهُ فِي النَّارِ.»

"Yâ Sa'd! Gerçekten ben bir adama Allâh onu ateşe tökezletmesin diye veririm, oysa ondan başkası bana daha sevgilidir" buyurdu. *(Buhârî, Îmân:17, no:27, 1/18; Müslim, no:150; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/156)*

Ganîmetler taksim edildikten sonra **Hevâzin Kabîlesi**'nden bâzı kimseler Müslüman olarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e geldiler ve âilelerinden Müslümanların ellerinde bulunan esirlerin ve malların kendilerine geri verilmesini talep ettiler. Bunun üzerine bâzı hâdiseler gelişti ki bunlar tafsîlatlı bir şekilde bir âyet sonra gelecek olan 27. âyet-i kerîmenin tefsirinde yazılmıştır. Burayla birlikte mutlaka mütâlaa edilmelidir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Kalabalığın Allâh'ın yardımı olmadıkça hiçbir şeye yaramayacağı

﴿إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ﴾

"(Ey Kâ'be'nin astarına yapışarak: "Ey Allâh! İki ordudan en hidâyette olanına ve senin katında en değerlisine yardım et!" diye duâ eden kâfirler!) **Eğer fetih talep ediyorsanız, işte muhakkak siz**(in düşmanlarınız olan müminler)**e fetih gelmiştir.** (Böylece kimin daha hidâyette olduğu açıkça belirmiştir.)/***İşte size gerçekten fetih*** *(beklerken bozgun)* ***gelmiştir.***/

Şâyet (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e düşmanlıktan ve onunla savaşmaktan) **vazgeçerseniz, bu sizin için** (iki cihanda da) **daha iyidir. Ama yine** (onunla savaşa) **dönerseniz, Biz de** (ona yardıma) **döneriz.**

(Sayıca) **çok da olsa, topluluğunuz sizden aslâ bir şey savuşturamaz** (ve hiçbir zararı uzaklaştıramaz). **Çünkü Allâh**(ın yardımı) **gerçekten müminlerle berâberdir."** *(Enfâl Sûresi:19)*

Âyet: 26

﴿ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (26)

(ثُمَّ اَنْزَلَ) **Sonra indirdi,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** neyi? (سَكِينَتَهُ) **sekînetini,** kim üzerine? (عَلٰى رَسُولِهِ) **Râsulü üzerine,** daha, (وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ) **müminler üzerine,** daha, (وَاَنْزَلَ) **indirdi,** neleri? (جُنُودًا) **birtakım orduları,** öyle ordular ki, (لَمْ تَرَوْ) **görmediniz,** neyi? (هَا) **onları,** daha, (وَعَذَّبَ) **azap etti,** kime? (اَلَّذِينَ) **o kimselere ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** (وَذٰلِكَ) **işte sana bu,** nedir? (جَزَاءُ الْكَافِرِينَ) **o kâfirlerin cezâsıdır.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Sonra Allâh, Rasûlünün üzerine de, müminler üzerine de (kendisiyle huzur ve sükûnete kavuşacakları rahmet ve) **sekînetini indirmiş, kendilerini görmediğiniz** (melek) **ordular**(ı) **indirmiş ve böylece o kâfir olmuş kimselere** (öldürülmek ve esir alınmak gibi nice ağır cezâlarla) **azap etmişti. İşte sana! O kâfirlerin cezâsı ancak budur!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Huneyn** muhârebesinde ashaptan bâzısının: "Bugün sayı azlığından dolayı mağlup olmayız" gibi laflar etmeleri nedeniyle onlara bir imtihan olarak ilk başta bir bozgun yaşattığını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede daha sonra onlara bir sekînet indirdiğini, görülmeyen ordularla kendilerini desteklediğini ve kâfirlere azap ettiğini açıklamıştır.

"Fahrurrâzî, Hâzin ve **Kurtubî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde üç şey zikretmiştir. **Birincisi** sekînet inzâlidir. **İkincisi** görülmeyen orduların inzâli (indirilmesi)dir. **Üçüncüsü** ise kâfirlerin ta'zîbidir.

"Sekînet"; kalbi ve nefsi teskîn ederek rahatlatan, güven hissi veren ve korkuyu gideren şeydir. Çünkü insan korkunca kalbi çarparak kaçar, güvende olduğunda ise sâkinleşir ve sebât eder. Emniyet sükûnü mûcip olduğu için sekînet emniyetten kinâye kılınmıştır.

Tabî ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* diğer müminlerde hâsıl olan korku, telaş ve kalp çarpıntısı gibi hallerden müstesnâdır. Ancak **Allâh-u Te'âlâ** bir bereket olmak üzere önce **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i zikretmiş, daha sonra sekînete muhtaç olan müminlere bir rahatlık indirdiğini konu etmiştir. İşte bu sekînet sebebiyledir ki bozguna uğradıktan sonra müminler toparlanıp düşmanlarıyla savaşa dönebilmişlerdir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ise dâimâ sâbit kalmış, hiç firâr etmemiştir.

Bu müminlerden özellikle kimlerin kastedildiği hakkında iki görüş vardır. **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre bunlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte sebât edenlerdir.

Nitekim **Ahmed, Taberânî, Hâkim** ve **Ebû Nu'aym** *(Rahimehümüllâh)*ın güvenilir ricâl vasıtasıyla yaptıkları nakle göre **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Huneyn** günü ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâberdim, insanlar arka dönüp gittiler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâber muhâcir ve ensârdan seksen kişi sebât etti. Biz de ökçelerimiz üzerine seksen adım geri geri gittik ama onlara arka dönüp kaçmadık. İşte üzerlerine sekînet yağan kimseler bunlardır" demiştir. *(Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/148)*

Bir kavle göreyse üzerlerine sekînet yağdırılan müminler genel mânâda tüm inananlardır ki bu görüş güzel kabûl edilmiştir. Velâkin buna göre yağan sekînet adamına göre farklılık arzetmiştir. Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* melekleri müşâhede etmiştir, sebât edenlere buna dâir alâmetler zuhûr etmiştir (görünmüştür), bozguna uğrayıp sonra dönenlere ise: "**Allâh**'ın dilediği olur, dilemediği olmaz" itikâdı hatırlatılarak çalkantılı halleri giderilmiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا) **"Kendilerini görmediğiniz** (melek) **ordular**(ı) **indirmiş"** kavl-i şerîfinde zikredilen ordulardan "Melek orduları" kastedilmiştir.

"Beğavî, Beyzâvî, Nesefî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiği üzere; **Huneyn** günü meleklerin bilfiil savaşa iştirâk edip etmedikleri husûsunda ihtilâf edilmiştir. Cumhûr ulemâya göre melekler ancak **Bedir** günü harbe bilfiil iştirâk etmişler, **Huneyn** günü ise sâdece müminlere şecaat ve sebât vermek, kalplerine güzel ilhamlar ilkâ etmek, müşrikleri de korkutmak için indirilmişlerdir.

Huneyn günü meleklerin savaştığını söyleyenler de olmuştur ki onların ihticâc ettikleri bâzı deliller de mevcuttur.

Âyet: 26

Nitekim haberde vârid olduğuna göre; **Nasroğulları**'ndan **Şecere** isimli bir adam savaştan sonra müminlere: "O alaca atlar ve üzerlerinde beyaz elbiseler bulunanlar nerede? Onlar o kadar kalabalıktılar ki onların içerisinde biz sizi ancak (vücuttaki) bir ben gibi görüyorduk ve biz ancak onların elleriyle katlolunduk" dedi.

Sahâbe-i kirâm bu durumu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e haber verdiklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«.تِلْكَ الْمَلَائِكَةُ»

"Onlar meleklerdi" buyurdu. *(Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/24; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/26; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/150)*

Şeybe ibni Osmân *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Huneyn** günü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte çıktım. Vallâhi beni (bu yolculuğa) ne İslâm, ne de İslâm'a dâir bir ilim çıkarmadı. Lâkin ben **Hevâzin**'in **Kureyş**'e gâlip gelmesini kendime yediremedim.

Bir ara **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in etrâfının açıldığını görünce (Uhud günü) **Ali** ve **Hamza**'nın, babamı ve amcamı öldürdüklerini hatırladım ve: "Bugün ondan intikāmımı alacağım" diye düşündüm.

Bu fikirle sağ tarafından ona yanaşmaya çalıştım. Baktım ki üzerinde gümüş gibi bembeyaz bir zırh bulunan **Abbâs ibni Abdilmuttalib** yanı başında ayakta duruyor.

Bunu görünce: "Amcası aslâ onu teslim etmez" dedim. Bu sefer ardından yanaşmaya çalıştım, tam ona bir kılıç darbesi indireceğim sırada benimle onun arasında şimşek gibi bir ateş belirdi ki neredeyse derimi soyacaktı. Böylece elimi gözümün üzerine koyup geri geri yürürken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«.يَا شَيْبُ! يَا شَيْبُ! اُدْنُ مِنِّي اَللّٰهُمَّ أَذْهِبْ عَنْهُ الشَّيْطَانَ»

"Ey Şeyb! Ey Şeyb! Bana doğru yanaş! Ey Allâh! Ondan şeytanı(n dürtüsünü) **gider"** buyurdu. Sonra göğsüme vurarak:

«.يَا شَيْبُ! قَاتِلِ الْكُفَّارَ»

"Ey Şeyb! Kâfirlerle savaş" buyurdu. Bunun üzerine ben: "Yâ **Rasûlellâh**! (Meleklerin) alaca renkli atlar(ını) görüyorum" dediğimde:

«يَا شَيْبَةُ! إِنَّهُ لَا يَرَاهَا إِلَّا كَافِرٌ.»

"Ey Şeybe! Onları ancak kâfir olan görür" buyurdu. Sonra bana yönelerek elini göğsümün üzerine vurdu ve:

«اَللّٰهُمَّ اهْدِ شَيْبَةَ.»

"Ey Allâh! Şeybe'ye hidâyet ver" buyurdu. İkinci kere göğsüme vurarak yine:

«اَللّٰهُمَّ اهْدِ شَيْبَةَ.»

"Ey Allâh! Şeybe'yi hidâyet et" diye duâda bulundu. Sonra üçüncü defa göğsümün üzerine bir darbe indirdi ve:

«اَللّٰهُمَّ اهْدِ شَيْبَةَ.»

"Ey Allâh! Şeybe'ye hidâyet nasip et" diye duâ etti. O anda benim bütün mafsallarım titredi, **Allâh** kalbimden şeytanı çıkarttı, gözümü kendisine doğru kaldırdığımda artık o bana kulağımdan ve gözümden daha sevgili gelmeye başladı.

O zaman ben: "Ben şâhitlik ederim ki sen gerçekten **Rasûlüllâh**'sın ve şüphesiz ki **Allâh** seni benim içimde bulunan niyetten haberdâr etti" dedi. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:7191-7192, 7/298-99; İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:23/254; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/143-146; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/24; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/26; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/171; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:6/184; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/304-305; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/146)*

Muhammed ibni Ömer *(Rahimehullâh)* **Nadîr ibni Hâris**'in şöyle anlattığını rivâyet etmiştir: "**Kureyş**'in dîni üzere olan bir toplulukla berâber ben, **Ebû Süfyân ibni Harb, Süfyân ibni Ümeyye** ve **Süheyl ibni Amr, Huneyn**'e çıktık. Fakat biz '**Muhammed** kaybederse ona saldıranlarla birlikte biz de baskın yaparız' diye düşünüyorduk.

İki fırka birbirini görünce **Hevâzin Kabîlesi** ilk başta büyük bir hamle yaptı, Müslümanlar kaçmaya başlayınca biz Müslümanların bir daha toparlanıp savaşmaya cesâret edemeyeceğini zannettik.

O sırada ben onu (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i) aradım, bir de baktım ki o beyaz bir katırın üzerinde müşriklere doğru hamle yapıyor, etrâfında da bembeyaz yüzlü bâzı erkekler var. Ben onun üzerine üzerine yürüyünce o tanımadığım adamlar bana: 'Sen! Sen!' diye bağırdılar.

Âyet: 26

O zaman kalbime korku girdi, bütün uzuvlarım titredi ve kendi kendime: 'Bu gün yine **Bedir** günü yaşananlar oluyor, demek ki bu adam elbette hak üzere imiş ve mâsummuş' diye karar verdim. İşte böylece **Allâh** kalbime İslâm'ı girdirdi ve kalbimde bulunan kötü fikirleri değiştirdi. Bize İslâm'ı ikrâm eden ve **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i lütfeden **Allâh**'a hamdolsun ki bu sâyede biz atalarımızın öldüğü câhiliyet dîni üzere ölmeyeceğiz." *(es-Sâlihî, Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd:5/321; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/146-147)*

Cübeyr ibni Mut'im *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Düşmanlar bozguna uğramadan önce savaş devâm ederken siyah çuvallar gibi bâzı şeylerin semâ cihetinden aşağı doğru indiğini ve düşman topluluğu arasına düştüğünü gördüm. Ondan sonra etrâfa baktığımda her tarafa yayılmış siyah karınca sürülerinin etrâfa saçıldığını ve vâdiyi doldurduğunu görünce onların melekler olduğunda hiç şüphe etmedim. Zâten bunun peşine de düşmanın hezîmeti gerçekleşti." *(İbnü İshâk, İbnü Hişâm, es-Sîre:2/449; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/146; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/172; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/301)*

Huneyn'de müşrikler tarafında bulunan ve daha sonra Müslüman olan **Yezîd ibni Âmir es-Süvâî**'ye **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Huneyn** günü müşriklerin kalbine attığı korku sorulduğu zaman eline bir çakıl taşı alıp metal bir tasın içine attı. Sonra onun çıkardığı ürkütücü sesi kastederek: "Biz içimizde (kalbe işleyen) buna benzer bir korku buluyorduk" diye cevap verdi. *(İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/172)*

Ümeyye ibni Abdillâh ibni Amr ibni Osmân ibni Affân *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle anlatmıştır: Bana anlatıldığına göre (evvelce müşriklerin komutanı olan) **Mâlik ibni Avf** hezîmete uğrayan orduyu teftiş için adamlar gönderince gelenler onları mafsalları parça parça olarak buldular. Hayatta olan bâzılarına: "Ne iş geldi başınıza, bu hal nedir?" dediklerinde onlar: "Bir anda üzerimize alaca atlar üzerinde bulunan bembeyaz adamlar geldi. Vallâhi onların karşısında hiç tutunamadık, bir anda başımıza bu gördüğünüz hal geldi" diye cevap verdiler. *(Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/123; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/304)*

Abdurrahmân Mevlâ ibni Bursün *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Huneyn** günü müşrikler tarafında olan bir adam bana şöyle nakletti: "Biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbıyla ilk karşılaştığımız anda onlar bizim karşımızda bir koyun sağacak zaman kadar dahî tutunamadan hemen yenildiler. Biz onların arkalarına düşüp onları kovalarken bir anda karşımıza beyaz katırın sâhibi çıktı.

Bir de baktık ki o **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* imiş.

Onun yanında bizim karşımıza güzel yüzlü bembeyaz adamlar çıktılar ve bize: «شَاهَتِ الْوُجُوهُ ارْجِعُوا.» **'Yüzler çirkin oldu! Geri dönün'** dediler. Biz de dönmek zorunda kaldık. Onlar bizim omuzlarımıza bindiler (bizi hareketsiz hâle getirdiler). Meğer onlar meleklermiş." *(Müsedded, el-Müsned, İbnü Hacer el-Askalânî, el-Metâlibü'l-'âliye, no:4799; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/393-395; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/143; İbnü Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:34/173; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/146; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/304)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«وَكَانَ سِيمَا الْمَلَائِكَةِ يَوْمَ بَدْرٍ عَمَائِمُ سُودٌ، وَيَوْمَ حُنَيْنٍ عَمَائِمُ حُمْرٌ.»

"Bedir günü meleklerin nişânı siyah sarıklardı, Huneyn günü ise kırmızı sarıklardı" buyurmuştur. *(İbnü Kesîr, et-Tefsîr, Âl-i İmrân Sûresi 125. âyet-i kerîmenin tefsîri, sh:383)*

"Sâvî Tefsîri"nde geçen bir rivâyete göre: "**Huneyn** günü nâzil olan meleklerin başlarında kırmızı sarıklar, altlarında da alaca atlar bulunmaktaydı." *(Sâvî, Hâşiyetü's-Sâvî ale'l-Celâleyn:2/143)*

İndirilen meleklerin adedi hakkında da ihtilâf edilmiştir. Bir âyet-i kerîmede üç bin, diğer âyet-i kerîmede ise *(Âl-i İmrân Sûresi:124, 125)* beş bin zikredildiği için bir kavle göre sekiz bin, bir rivâyete göre beş bin melek inzal edilmiş (indirilmiş)tir.

Nitekim **Sa'îd ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** peygamberine her biri alâmetli olan beş bin melekle **Huneyn** günü imdâd (yardım) etti."

Diğer bir kavle göre ise müminlerin ve müşriklerin orduları sayısınca on altı bin melek inzâl edilmiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا) **"O kâfir olmuş kimselere azap etmişti"** kavl-i şerîfi **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âyet-i kerîmede beyân etmiş olduğu üçüncü meseledir.

Burada geçen **"Ta'zîb"**ten maksat, müşriklerin öldürülmesi, esir edilmesi ve mallarının alınmasıdır. Tabî ki bu azap Âmir ve Hâlik (emredici ve yaratıcı) olması hasebiyle **Allâh-u Te'âlâ**'nın fiili ise de, zâhirde Müslümanların eliyle tahakkuk etmiştir.

Âyet: 26

Nitekim **Huneyn** günü **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* kendi eliyle kırk kişiyi öldürmüştür. Ama **Allâh-u Te'âlâ** kulun yaptığı işlerin yaratılmak cihetinden Kendisine âit olduğunu beyân etmek için kâfirlere bu azâbı Kendisinin yaptığını beyân buyurmuştur. Bu cihetle Ehl-i Sünnet, "Kulun fiili kendi mahlûkudur" diyen Mûtezile'ye karşı bu âyet-i kerîmeyi: "Kulun fiili **Allâh**'ın mahlûkudur" görüşlerinin doğruluğuna dâir delil almışlardır.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (ذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ) **"İşte sana! O kâfirlerin cezâsı ancak budur"** kavl-i şerîfi: "Bu henüz dünyâda çektikleri cezâdır. Âhirete vardıklarında ise karşılaşacakları azap daha şiddetli ve daha büyük olacaktır" demektir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Huneyn** kıssasında birtakım işâretler bulunmaktadır:

Birinci İşâret: **Huneyn** gazvesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in askeri son derece kalabalık ve kuvvetli olmalarına rağmen, çokluklarıyla ferahlanınca bozguna uğramışlar, fakat hezîmet hâlinde **Allâh-u Te'âlâ**'ya yalvarınca **Allâh-u Te'âlâ** onları kuvvetlendirmiş ve nihâyet kâfir ordusunu bozguna uğratmışlardır.

Bu da göstermektedir ki, insan dünyâya îtimat ettiği zaman dînini kaçırır, ama **Allâh**'a itaat edip dîni dünyâya tercih ettiği zaman **Allâh-u Te'âlâ** dîni de dünyâyı da ona en güzel sûrette verir.

Maddî sebepler, görünen fetihlerin medârı ise de hakîkatte bütün fetihler ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın hâlis fazl-u keremiyle hâsıl olmaktadır.

Yine böylece amel ve ibâdet çokluğu mânevî fetihlerin sebebi ise de hakîkatte fütûhat ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın husûsî hidâyeti ile hâsıl olmaktadır. O halde Ğaffâr olan **Allâh-u Te'âlâ**'ya acziyet ve ihtiyaç arzederek yalvarmaktan başka hiçbir çâre yoktur.

Hâfız Şîrâzî *(Kuddise sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

تَکْیَه بَرْ تَقْوٰی وُ دَانِشْ دَرْ طَرِیقَتْ کَافِرِیسْتْ رَاهْرَوْ گَرْ صَدْ هُنَرْ دَارَدْ تَوَکُّلْ بَایَدَشْ

"Takvâ ve amele güvenmek tarîkatta kâfirliktir,
Sâlik olan kişinin yüz hüneri bile olsa, ona tevekkül gerektir."

Yâni, aşk yolunun yolcusu dâimâ tevekkül üzere olmalıdır. **Cânân**a ulaşmada ilim ve takvâya îtimâd câiz değildir, bilakis tevekkül, tezarrû ve tezellül (alçalarak yalvarmak) gereklidir.

İlim ve takvâya îtimâd hicâbdır (perdedir), ehlullâh yolunda takvâ ve tâate, ilim ve mârifete güvenerek onlarla mağrûr olmak ve bu yüzden varlığından ve mâsivâdan fâni olmamak, nîmeti inkâr edicilik ve noksan himmetlilik olur.

Sâdık sâlik olana lâyık olan (doğru bir mürîde yakışan), nice yüzlerce çeşit ilim ve mârifete, keşf ve kerâmete ve esrâr-ı melekûta (mânevî âlemin sırlarına) mâlik olsa da onlara îtimâd etmeyip, ancak **Hazret-i Allâh**'ın engin rahmetine kerem ve ihsânına îtimâd edip tevekkül ve teslîm üzere olmaktır. *(Konevî - kenarında - Sûdî Efendi, Hâfız Şerhi:2/90)*

İkinci İşâret: Bir mümin ne kadar büyük günah işlese de îman dâiresinden çıkmaz. Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ordusu müşriklerden kat kat fazla olduğu halde içlerinden bâzıları yedi büyük günahtan biri olan harpten kaçma kebîresini irtikâb etmişlerdir.

Ama yine de **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde: **"Sonra Allâh, Rasûlü'ne ve müminlere sekînetini indirdi"** buyurarak onlara mümin ismi vermiştir. Zîrâ îmânın hakîkati kalbin tasdîkinden (inanılacak şeylerin doğru olduğunu kabullenmekten) ibârettir.

Bu yüzden insan ancak bu tasdîke zıt bir fikre kapılır veyâ münâfî bir iş yaparsa mümin vasfından çıkar, yoksa şehveti yâhut câhiliyet taassubu veyâ ar duygusu ya da tembellik ve korku gibi nedenlerle büyük bir günaha teşebbüs ederse ama bir yandan da azap korkusu, af umûdu ve tevbe azmi (kararlılığı) taşırsa onun işlediği günah ne kadar büyük olursa olsun îmâna zıt düşmez.

Bu görüş **"Semerkandî** ve **Âlûsî"** tefsirlerinde de aynen zikredilmiştir. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/42; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/75)*

Hâfız Şîrâzî *(Kuddise sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

بَپُوشْ دَامَنِ عَفْوِی بَزَلَّتِ مَنِ مَسْتْ کِه آبْ رُوِی شَرِیعَتْ بَدِینْ قَدْرْ نَرَوَدْ

"Benim gibi bir sarhoşun hatâsı üstüne bir af eteği ört,
Zîrâ bu kadarla şerî'atın şerefi ve haysiyeti gitmez."

Yâni, Ey **Allâh**'ım! Benim günâhımı ört, kapat, mânevî sarhoşluğumu kimseye bildirme. Zîrâ şerî'atın yüzü suyu, yâni nâmusu bu kadarla gitmez. Benim günâhımı örtmek sebebiyle veyâ benim günâhımla şer'-i şerîfin ırzına halel ve noksan gelmez.

Âyet: 26

Ey **Settâru'l-'uyûb** olan **Rabbim**! Bu sarhoş ve harâb olan benim üzerime af perdesini ört ve dünyâda, âhirette beni kapat ki, dünyâda ve özellikle "Yevme tüblesserâir (bütün gizlilerin açığa çıkarılacağı gün)"de hatâmın açığa çıkmasıyla rezîl rüsvây olmayayım. Ya **Rabb**i! Ben kulunun, hattâ bütün âlem halkının hatâsını af etmenle senin şer'-i şerîfine noksan erişmez, halel gelmez. *(Konevî - kenarında - Sûdî Efendi, Hâfız Şerhi:1/510)*

Sa'dî Şîrâzî *(Kuddise sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

پَرْدَه اَزْ رُوىِ لُطْف گُو بَرْ دَارْ كِه اَشْقِيَا رَا اُمِيدِ مَغْفِرَتْ اَسْتْ

"Ya Rabbi! Lütfun yüzünden perdeyi kaldır (da lütfûnu izhâr eyle), **Zîrâ şakîlerin** (günâhkârların) **mağfiret ümîdi vardır."** *(Sâ'dî Şîrâzî, Gülistân, bab: 8)*

(Ğaffâru'z-zünûb'sun. Sen bağışlamazsan kim bağışlasın, lütfeyle mahrûm kalmasınlar rahmetinden) *(Sûdî Efendi –kenarında- Şem'î Efendi, Şerh-i Gülistân: 501)*

Üçüncü İşâret: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zülkâde ayı girince haram ayın hürmetini muhâfaza niyetiyle **Tâif** muhâsarasını sonlandırması zülkâde ayının çok şerefli bir ay olduğuna delâlet etmektedir. O halde kişi bu ayın kıymetini bilip o ayda nefsiyle cihâd etmelidir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile vaadleştiği, oruçlu geçirmesini emrettiği ve akabinde münâcât, müşâhedât ve mükâlemât için **Tûr** dağına gelmesini emrettiği otuz gün de zülkâde ayının günleridir.

Kâ'bu'l-Ahbâr *(Radıyallâhu Anh)*: "**Allâh-u Te'âlâ** zaman içerisinde bir seçim yapmıştır, buna göre en sevdiği zaman dilimi eşhur-u hurumdur (haram aylardır)" demiştir ki zülkâdenin de haram aylardan olduğu ihtilafsızdır.

Bu aya zülkâde denmesi, o ayda savaştan geri kalınıp oturulduğu içindir. **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Enes** *(Radıyallâhu Anh)*a **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kaç kere umre yaptığını sorduğumda o: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dört umre yapmıştır, biri; müşrikler onu **Harem**'den engellediğinde ihrâmında bulunduğu zülkâde ayındaki **Hudeybiye** umresidir. İkincisi, musâleha gereği bir dahaki sene yaptığı kazâ umresidir ki bunu da zülkâde ayında yapmıştır.

Üçüncüsü, **Ci'râne** umresidir ki bunu **Huneyn** ganîmetlerini taksim ederken yine zülkâde ayında yapmıştır.

Dördüncüsü ise haccıyla birlikte yapmış olduğu umresidir" diye cevap verdi:

Sonra ben ona: "Kaç kere hac yaptı?" deyince: "Bir kere" dedi. *(İbnü Seyyidinnâs, 'Uyûnü'l-eser:2/351; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/410)*

Tabî ki bu, **Medîne**'ye hicretinden sonrasıyla alâkalıdır, zîrâ hicretten önce de hac yapmıştır. **"'Ikdüddürer ve'l-leâlî"** isimli eserde böylece zikredilmiştir.

"Sâhibü'r-ravza"nın da beyânı vechile; hicretin dokuzuncu senesi **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* insanlara hac yaptırmıştır, onuncu sene **Vedâ Haccı** vukû bulmuştur. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hicretten sonra ondan başka hac yapmamıştır. Nübüvvetten önce ve sonra ise birkaç hac yapmıştır, ama sayısı hakkında söz birliği yoktur. Hicretten sonra ise dört umre yapmıştır. O sene oğlu **İbrâhîm** vefât etmiştir, onbirinci sene ise kendisi vefât etmiştir. **Allâh-u Te'âlâ** ona Kitabının zaptettikleri ve ilminin kuşattıkları adedince salât-ü selâm eylesin! Âmîn!

Ey **Allâh**! Sonumuzu hayırla hitâma erdir, bize Senin ünsiyet ravzalarında ve mukaddes hazîrelerinde makam, mekân, müstekarr ve menzil nasîb eyle! Âmîn!

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeye şöyle bir işârî mânâ verilmiştir: "Ey müritler cemaati! Siz bütün işlerinizde kendi güç ve kuvvetinizden sıyrılıp Rabbinize mürâcaat ettiğiniz zaman muhakkak ki **Allâh-u Te'âlâ** nefislerinizle cihat konusunda birçok yerde size yardım etmiştir.

Zâten nihâyette muvaffak olunmanın alâmeti, bidâyette **Allâh**'a rucû etmiş olmaktır. Senin Rabbinle aradığın hiçbir matleb sana zorluk çıkarmaz, ama nefsinle peşine düştüğün hiçbir matleb müyesser olmaz.

Her kim mânevî yollarda nefsine müracaat eder yâhut aklına ve sezgisine istinâd ederse bu çabalamaları ona hiçbir fayda sağlamaz ve onca genişliğine rağmen mânevî saha ona dar gelir. Böylece o geldiği yerden geri döner. Ama uyanır da Rabbine dönerse Rabbi ona sekînetini yağdırır ve onu yakînî bir îmanla teyid eder. O da âlemlerin Rabbinden umduklarını idrâk eder (onlara ulaşır)."

Vertecebî *(Kuddise Sirruhû)*nun beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, **Rasûlü**'ne sekînet indirmesi, ezelin mekrinden endişe taşıdığı anda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e fazlaca nurlar keşfettirerek ezeldeki ıstıfâiyyetini (seçilmişliğini ve sonunun İblîs gibi iflasla netîcelenmeyeceğini) gösterip onu mekrinden emîn kılmasıdır.

ثُمَّ يَتُوبُ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ
غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٢٧﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّمَا
الْمُشْرِكُوْنَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ
بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا ۚ وَاِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيْكُمُ
اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖٓ اِنْ شَآءَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿٢٨﴾
قَاتِلُوا الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ
وَلَا يُحَرِّمُوْنَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗ وَلَا يَدِيْنُوْنَ
دِيْنَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ حَتّٰى يُعْطُوا
الْجِزْيَةَ عَنْ يَّدٍ وَّهُمْ صٰغِرُوْنَ ﴿٢٩﴾ وَقَالَتِ الْيَهُوْدُ
عُزَيْرُ ِۨابْنُ اللّٰهِ وَقَالَتِ النَّصٰرَى الْمَسِيْحُ ابْنُ
اللّٰهِ ؕ ذٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِاَفْوَاهِهِمْ ۚ يُضَاهِـُٔوْنَ قَوْلَ الَّذِيْنَ
كَفَرُوْا مِنْ قَبْلُ ؕ قٰتَلَهُمُ اللّٰهُ ۚ اَنّٰى يُؤْفَكُوْنَ ﴿٣٠﴾
اِتَّخَذُوْٓا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ
وَالْمَسِيْحَ ابْنَ مَرْيَمَ ۚ وَمَآ اُمِرُوْٓا اِلَّا لِيَعْبُدُوْٓا اِلٰهًا
وَّاحِدًا ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ؕ سُبْحٰنَهٗ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٣١﴾

﴿ ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (27)

(ثُمَّ يَتُوبُ) **Sonra tevbe nasîb eder,** kim? (اَللّٰهُ) **Allâh,** neden sonra? (مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ) **işte bundan sonra,** kime? (عَلٰى مَنْ) **o kimseye ki,** (يَشَاءُ) **diliyor,** (وَاللّٰهُ) **Allâh,** kimdir? (غَفُورٌ) **Ğafûr'dur,** daha kimdir? (رَحِيمٌ) **Rahîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"İşte sana! Sonra Allâh bunun ardından dilediği (kâfir) **kimselere tevbe** (ve îmâna muvaffakıyet) **nasip eder. Allâh** (onların geçmişte yaptıklarını çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur;** (Kendisine bir şey zorla yaptırılamayacağı halde, kullarına çok acıdığı için fazl-u keremiyle onlara mükâfatlar verecek olan bir) **Rahîm'dir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Huneyn** muhârebesinde kâfirleri cezalandırdığını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede azâba uğratılan kâfirlerden, daha sonra dilediklerine tevbe nasip ettiğini açıklamıştır.

"Taberî, Beğavî, Kurtubî ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âyet-i kerîmede önceden bildirdiği üzere; daha sonra Kendisinin tevbe nasip etmeyi dilediği kullar îmân ederek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına geldiler.

İbni İshâk *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Ci'râne**'de bulunduğu sırada **Hevâzin** kabîlesinden on dört kişi Müslüman olarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e geldiler ki onların başında **Züheyr ibni Surad** bulunmaktaydı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in süt amcası **Ebû Berkān** da aralarındaydı.

Onların hatîbi olan **Züheyr**: "Yâ **Rasûlellâh**! Bu esirler arasında senin süt halaların ve süt teyzelerin var, evvelce seni bakmış olan dadıların var! Şimdi bizim başımıza gelen bu iş Araplardan **Şâm** meliki olan **Hâris ibni Ebî Şimr** ya da **Irak** hükümdârı olan **Nûmân ibni Münzir** tarafından gelecek olsaydı ve biz onlara süt hakkı için mürâcaat etseydik elbette onların merhametini umardık.

Âyet: 27

Sen ise insanların en hayırlısısın ve en iyisisin, âilelerimiz ve çocuklarımız esir edildi, mallarımız da alındı, bize mallarımızı ve âilelerimizi geri ver" dedi sonra da bâzı şiirler söyledi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o şiirleri duyunca:

«مَا كَانَ لِي وَلِبَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَهُوَ لَكُمْ.»

"(Esirlerden) bana ve Abdülmuttalib oğullarına âit olanlar artık sizindir" buyurdu. *(Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/153)*

Bunu duyan **Kureyş** ve ensâr da kendilerine âit olan esirleri âzâd ettiler.

Mervân ve **Misver ibni Mahreme** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmışlardır: **Hevâzin** heyeti Müslüman olarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelip kendisinden mallarını ve esirlerini onlara iâde etmesini istediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ayağa kalkarak onlara:

عَنْ مَرْوَانَ وَالْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ حِينَ جَاءَهُ وَفْدُ هَوَازِنَ مُسْلِمِينَ، فَسَأَلُوهُ أَنْ يَرُدَّ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَسَبْيَهُمْ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَعِي مَنْ تَرَوْنَ وَأَحَبُّ الْحَدِيثِ إِلَيَّ أَصْدَقُهُ فَاخْتَارُوا إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ: إِمَّا السَّبْيَ، وَإِمَّا الْمَالَ، وَقَدْ كُنْتُ اسْتَأْنَيْتُ بِكُمْ.» وَكَانَ أَنْظَرَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِضْعَ عَشْرَةَ لَيْلَةً حِينَ قَفَلَ مِنَ الطَّائِفِ، فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَيْرُ رَادٍّ إِلَيْهِمْ إِلَّا إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ، قَالُوا: فَإِنَّا نَخْتَارُ سَبْيَنَا، فَقَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمُسْلِمِينَ فَأَثْنَى عَلَى اللهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ قَالَ: «أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ إِخْوَانَكُمْ قَدْ جَاءُونَا تَائِبِينَ وَإِنِّي قَدْ رَأَيْتُ أَنْ أَرُدَّ إِلَيْهِمْ سَبْيَهُمْ، فَمَنْ أَحَبَّ مِنْكُمْ أَنْ يُطَيِّبَ ذَلِكَ فَلْيَفْعَلْ، وَمَنْ أَحَبَّ مِنْكُمْ أَنْ يَكُونَ عَلَى حَظِّهِ حَتَّى نُعْطِيَهُ إِيَّاهُ مِنْ أَوَّلِ مَا يُفِيءُ اللهُ عَلَيْنَا فَلْيَفْعَلْ!» فَقَالَ النَّاسُ: قَدْ طَيَّبْنَا ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللهِ! فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّا لَا نَدْرِي مَنْ أَذِنَ مِنْكُمْ فِي ذَلِكَ مِمَّنْ لَمْ يَأْذَنْ، فَارْجِعُوا حَتَّى يَرْفَعَ إِلَيْنَا عُرَفَاؤُكُمْ أَمْرَكُمْ.» فَرَجَعَ النَّاسُ فَكَلَّمَهُمْ عُرَفَاؤُهُمْ ثُمَّ رَجَعُوا إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرُوهُ أَنَّهُمْ قَدْ طَيَّبُوا وَأَذِنُوا.

"Benim yanımda, gördüğünüz kişiler var (onlar ganîmeti hak etmiş kimseler, şu anda ganîmetler dağıtıldı), **benim nezdimde sözlerin en güzeli en doğru olanıdır, artık siz iki tâifeden birini ya esirlerinizi geri alın, ya da mallarınızı tercih edin. Ben size daha önce** Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Tâif'den döndüğünde on küsur gece (ganîmetleri taksim etmeyerek onlara süre tanımıştı) **mühlet vermiştim"** buyurdu.

Onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendilerine ancak iki isteklerinden birini vereceğini kesînen anlayınca: "Biz esirlerimizi seçeriz (nesebimize hiçbir şeyi denk tutamayız)" dediler.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* insanlar arasında ayağa kalkıp **Allâh-u Te'âlâ**'ya lâyık-ı vechile (hak ettiği ifadelerle) hamd-ü senâda bulunduktan sonra:

"Emmâ b'ad (şimdi diyeceğime gelince)**: Sizin kardeşleriniz gerçekten tevbekâr olarak bize geldiler, muhakkak ben esirlerini onlara geri vermeyi düşündüm, artık içinizden bunu gönül hoşluğuyla yapmak isteyen varsa bunu yapsın, ama her kim kendi hissesinin bâkî kalmasını ve nihâyet bizim ona Allâh'ın bize nasip edeceği ilk ganîmetten hazzını vermemizi istiyorsa o da öyle yapsın"** buyurdu.

O zaman insanlar: "Yâ **Rasûlellâh**! Biz gönül hoşluğuyla esirlerini onlara verdik" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"(Çok izdiham olduğu için) **biz içinizden kimin bu işe müsaade verdiğini, kimin de vermediğini bilemeyiz. Şimdi dönün, sonra sizin karârınızı bize yöneticileriniz iletsinler"** buyurdu. Böylece insanlar döndüler. Reisleri onlarla konuştu, sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e dönerek herkesin gönül hoşluğuyla bu işe müsaade ettiğini bildirdiler. *(Buhârî, Meğazî:51, no:4064, 4/1569; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:18914, 31/230-231)*

Amr ibni Şu'ayb, babası vâsıtasıyla dedesinin (Abdullâh ibni Amr ibni Âs'ın) *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle anlattığını rivâyet etmiştir: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile **Huneyn** günü birlikteydim, kendisine **Hevâzin** heyetleri gelerek: "Yâ **Muhammed**! Bizim aslımız var, aşîretimiz var (biz birçok şûbeleri olan büyük bir kabîleyiz), ne olur bize lütfet, **Allâh** da sana lütfetsin. Başımıza gelen belâ sana gizli değildir" dediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اِخْتَارُوا بَيْنَ نِسَائِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَأَبْنَائِكُمْ.»

Âyet: 27

"Kadınlarınız, mallarınız ve oğullarınız arasında bir seçim yapın" buyurdu. Onlar: "Sen bizi neseplerimizle mallarımız arasında seçim yapmaya mecbur bıraktın, o zaman âilelerimizi seçiyoruz" dediler. Bunu duyan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَمَّا مَا كَانَ لِي وَلِبَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَهُوَ لَكُمْ فَإِذَا صَلَّيْتُ الظُّهْرَ فَقُولُوا إِنَّا نَسْتَشْفِعُ بِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَبِالْمُؤْمِنِينَ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي نِسَائِنَا وَأَبْنَائِنَا.»

"(Kadınlarınızdan ve çocuklarınızdan) **bana ve Abdülmuttaliboğullarına âit olan esirler artık sizindir. Ben öğleni kıldığım zaman siz: 'Biz Rasûlüllâh'ın hatırı için müminlerden, müminlerin hatırı için de Rasûlüllâh'tan kadınlarımızı ve oğullarımızı bize geri vermesini istiyoruz' deyin"** buyurdu. Onlar da böyle yaptılar.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَمَّا مَا كَانَ لِي وَلِبَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَهُوَ لَكُمْ.»

"(Esirlerden) **bana ve Abdülmuttalib oğullarına âit olanlar artık sizindir"** buyurunca muhâcirler: "Bize âit olanlar da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âittir" dediler. Ensâr da buna benzer bir söz söylediler.

O zaman **Uyeyne ibni Hısn** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bana ve **Fezâreoğullarına** âit olanlar böyle değil" dedi. **Ekra' ibni Hâbis** *(Radıyallâhu Anh)* da: "Ben ve **Temîmoğulları** da müstesnâ" dedi. **Abbâs ibni Mirdâs** *(Radıyallâhu Anh)* da: "Ben ve **Süleymoğulları** hâriç" dedi. Bunu duyan iki kabîle (Temîmoğulları ve Süleymoğulları): "Yalan söylediniz! Bizim hisselerimiz de **Rasûlüllâh**'a âittir" dediler. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ! رُدُّوا عَلَيْهِمْ نِسَاءَهُمْ وَأَبْنَاءَهُمْ فَمَنْ تَمَسَّكَ بِشَيْءٍ مِنَ الْفَيْءِ فَلَهُ عَلَيْنَا سِتَّةُ فَرَائِضَ مِنْ أَوَّلِ شَيْءٍ يُفِيئُهُ اللهُ عَلَيْنَا.»

"Ey insanlar! Onlara kadınlarını ve çocuklarını geri iâde edin, bu ganîmetlerden kim bir şeye tutunursa (ve onları karşılıksız vermek istemezse) **Allâh'ın bize nasip edeceği ilk ganîmetten** (kendi hakkıma düşen humüsten <beşte birden>) **onun bizden altı deve alacağı vardır"** buyurdu. Sonra devesine binip giderken bâzıları ona yapışarak: "Ganîmetimizi aramızda bölüştür" dediler.

Bu durum karşısında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«فَوَاللهِ لَوْ كَانَ لَكُمْ بِعَدَدِ شَجَرِ تِهَامَةَ نَعَمٌ لَقَسَمْتُهُ بَيْنَكُمْ ثُمَّ لَا تُلْفُونِي بَخِيلًا وَلَا جَبَانًا وَلَا كَذُوبًا.»

"Vallâhi Tihâme (Mekke'yi de içine alan geniş bölge)**nin ağaçları kadar sizin hakkınıza düşen hayvanları olsa elbette onları sizin aranızda bölüştürürüm, sonra da siz beni ne cimri, ne korkak, ne de yalancı biri olarak bulamazsınız"** buyurdu.

Daha sonra devesinin hörgücünden bir kıl alarak onu şehâdet ve orta parmağının arasına yerleştirip, sonra kaldırarak:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ! لَيْسَ لِي مِنْ هٰذَا الْفَيْءِ وَلَا هٰذِهِ إِلَّا الْخُمُسُ، وَالْخُمُسُ مَرْدُودٌ عَلَيْكُمْ فَرُدُّوا الْخِيَاطَ وَالْمَخِيطَ فَإِنَّ الْغُلُولَ يَكُونُ عَلَى أَهْلِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَارًا وَنَارًا وَشَنَارًا.»

"Ey İnsanlar! Benim için bu ganîmetlerden şu kadar bir hak bile yoktur, ancak beşte bir vardır ki o da (silah ve binek alımında kullanıldığı için) **yine size dönecektir. Artık** (elinizde) **iğne-iplik ne varsa iâde edin. Çünkü gerçekten ğulûl** (ganîmet malına hâinlik) **kıyâmet günü böyle yapanlar için âr, nâr ve şenâr** (utanç vesîlesi, ateş ve ayıp) **olacaktır"** buyurdu.

O zaman yanında bir yumak tüy bulunan biri kalkarak: "Ben bunu sırtı yaralı devemin semerini düzelteyim diye almıştım" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَمَّا مَا كَانَ لِي وَلِبَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَهُوَ لَكَ.»

"Bana ve Abdülmuttaliboğullarına âit olan senin olsun" buyurdu. Bunu duyan adam: "Yâ **Rasûlellâh**! Mâdem iş bu gördüğüm raddeye vardı, artık benim de buna ihtiyâcım olmaz" diyerek onu bıraktı. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:6729, 7037, 11/339, 612-613; Nesâî, el-Mücteba:6/262-264; İbnü Cerîr et-Taberî, et-Târîh:3/86-90; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:6/336-337; İbnü Kesîr, el-Bidâye ve'n-nihâye:4/352-354; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/150-151)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*ın nakline göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i **Benî Sa'd** yurdunda emzirmiş olan annesi **Huneyn** günü yanına gelerek ondan esirleri salmasını isteyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

«إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا مَا يُصِيبُنِي مِنْهُمْ وَلٰكِنِ ائْتِينِي غَدًا فَاسْأَلِينِي وَالنَّاسُ عِنْدِي فَإِذَا أَعْطَيْتُكِ حِصَّتِي أَعْطَاكِ النَّاسُ.»

Âyet: 27

"Ben ancak onlardan benim hisseme düşenlere mâlik olabilirim. Lâkin sen yarın bana gel, insanlar yanımdayken bunu benden iste, ben sana hissemi verince onlar da sana verirler" buyurdu. Ertesi gün olduğunda annesi gelince kendi elbisesini onun altına döşedi, onu üzerine oturttu, sonra annesi isteğini açıklayınca kendi nasîbini ona bağışladı, insanlar bu durumu görünce onlar da kendi hisselerini bağışladılar. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/389; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/151)*

(Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in harpleriyle ilgilenen) Meğâzî ehlinin beyânına göre, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Hevâzin**'den kendisine gelen heyete:

«مَا فَعَلَ مَالِكُ بْنُ عَوْفٍ؟»

"(Müşriklerin reisi) **Mâlik ibni Avf ne yaptı?"** diye sordu. Onlar: "Yâ **Rasûlellâh! Tâif** kalesine kaçıp **Sakîf Kabîlesi**'ne iltihak etti" dediler. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَخْبِرُوا مَالِكًا أَنَّهُ إِنْ أَتَانِي مُسْلِمًا رَدَدْتُ إِلَيْهِ أَهْلَهُ وَمَالَهُ، وَأَعْطَيْتُهُ مِائَةً مِنَ الْإِبِلِ.»

"Mâlik'e bildirin ki bana Müslüman olarak gelirse âilesini ve malını ona iâde ederim, ayrıca ona yüz deve veririm" buyurdu. Bu arada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mâlik ibni Avf**'ın âilesinin, **Mekke**'de bulunan halaları **Ümmü Abdillâh binti Ebî Ümeyye**'nin yanında muhâfaza edilmesini emretti.

Mâlik Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu haberini ve âilesinin kendisini beklediğini duyunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gitmek istedi, fakat **Sakîf Kabîlesi** bunu duyar da onu hapsederler diye endişelendiği için kaleden gizlice çıkıp kaçtı. Daha sonra **Ci'râne**'de, bir rivâyet **Mekke**'de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yetişti. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de ona âilesini ve malını iâde etti, sözünü yerine getirerek ona yüz deve verdi, o da Müslüman oldu ve İslâm'ı güzelce yaşamaya azmetti.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Hevâzin, Devs, Sakîf** ve **Sümâle** kabîlelerinden Müslüman olan kavmine onu komutan tâyin etti, o da bir sancak akdederek şirk üzere olanlarla savaşa başladı. Artık o, **Sakîf Kabîlesi**'ne musallat oldu, onların kale dışında ne kadar salınmış hayvanları varsa onları ele geçiriyordu, yakaladığı adamları öldürüyordu ve ganîmetlerin beşte birini bâzen yüz koyun, bâzen yüz deve olarak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gönderiyordu. Hatta bir sabah **Tâif** ehlinin yaylımdaki bin koyununu ele geçirdi.

Daha sonra **Mâlik ibni Avf** *(Radıyallâhu Anh)* **Şam** vilâyetlerinin ekseriyetini fetheden komutanlardan biri oldu. *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/158; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/42; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/198; İbnü Hişâm, es-Sîre:2/491; İbnü Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:1/313; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:672, 19/301)*

Mâlik ibni Avf *(Radıyallâhu Anh)* Müslüman olduktan sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i bir kasîdeyle methetti ki onda şöyle diyordu:

مَا إِنْ رَأَيْتُ وَلَا سَمِعْتُ بِمِثْلِهِ فِي النَّاسِ كُلِّهِمْ بِمِثْلِ مُحَمَّدِ
أَوْفَى وَأَعْطَى لِلْجَزِيلِ إِذَا اجْتَدَى وَمَتَى تَشَأْ يُخْبِرْكَ عَمَّا فِي غَدِ
وَإِذَا الْكَتِيبَةُ عَرَّدَتْ أَنْيَابُهَا بِالسَّمْهَرِيِّ وَضَرْبِ كُلِّ مُهَنَّدِ
فَكَأَنَّهُ لَيْثٌ عَلَى أَشْبَالِهِ وَسْطَ الْهَبَاءَةِ خَادِرٌ فِي مَرْصَدِ

"Ben tüm insanlar içerisinde o Muhammed gibisini,
Ne gördüm, ne de duydum onun bir mislini.

İyilik yaptığı zaman tastamam bolca verir,
İstediğin zaman sana yarın olacaklardan haber verir.

Ordunun güçlü birlikleri kendilerine isâbet eden,
Sağlam oklar ve keskin kılıç darbeleriyle kaçıştığı zaman,

Sanki o, yavrularını koruyan bir aslan gibidir,
Toz-duman içerisinde gözetleme yerinde sâkince beklemektedir."

(İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/172-173)

İbni İshâk *(Rahimehullâh)*ın nakline göre **Sakîf** heyeti hicretin dokuzuncu senesi **Tebûk** muhârebesinden sonra ramazan ayında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek Müslüman oldu.

Böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu âyet-i kerîmede beyân buyurduğu bir mûcize daha tahakkuk ederek **Allâh-u Te'âlâ Huneyn** muhârebesinden sonra dilediklerine îman ve tevbe nasip etti. *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/158)*

Ebû Amr *(Rahimehullâh)*ın nakline göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in süt kız kardeşi ve **Halîme-i Sa'diyye**'nin kızı olan **Şeymâ** *(Radıyallâhu Anhümâ)* da esirler arasında bulunuyordu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu görünce ayağa sıçrayıp cübbesini serdi, sonra ona:

«اِجْلِسِي عَلَيْهِ.»

Âyet: 27

"Bunun üzerine otur" buyurdu. Sonra gözleri yaşararak ona hâlini hatırını sorduktan sonra:

«إِنْ أَحْبَبْتِ فَاَقِيمِي عِنْدَنَا مُحَبَّبَةً مُكْرَمَةً، وَإِنْ أَحْبَبْتِ أَنْ تَرْجِعِي إِلَى قَوْمِكِ وَصَّلْتُكِ وَرَجَعْتِ إِلَى قَوْمِكِ.»

"İstersen bizim yanımızda sevilen ve ikrâm edilen biri olarak kalabilirsin, kavmine dönmeyi istersen de seni ulaştırırım, kavmine dönersin" buyurdu. *(es-Sâlihî, Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd:5/333; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/154)*

O orada Müslüman oldu, sonra: "Ben kavmime döneyim" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona üç köle bir câriye vererek, iki de deve verilmesini emretti. Sonra ona:

«اِرْجِعِي إِلَى الْجِعْرَانَةِ تَكُونِينَ مَعَ قَوْمِكِ، فَإِنِّي أَمْضِي إِلَى الطَّائِفِ.»

"Sen şimdi Ci'râne'ye dön, kavminle birlikte orada bulunursun. Çünkü ben (düşmanı kuşatmak için) **Tâif'e devâm edeceğim"** buyurdu. *(Vâkıdî, el-Meğâzî:1/913; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/154)*

O da **Ci'râne**'ye döndü. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tâif** kuşatmasından dönünce onu **Ci'râne**'de buldu. Kendisine ve âilesinden kalanlara davarlar ve koyunlar verdi. **Şeymâ** *(Radıyallâhu Anhâ)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den, evvelce katline ferman buyurduğu **Bicâd** isimli birini kendisine bağışlamasını talep etti. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun hâtırına bunu da yaptı. Böylece kardeşine çok ikrâm etti, iyiliklerde bulundu, o da **Allâh**'ın kendisine lütfettiği hediyelerle Müslüman olarak beldesine döndü. *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/154; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/151-152)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: رَأَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أَوْطَاسٍ امْرَأَةً تَعْدُو وَتَصِيحُ وَلَا تَسْتَقِرُّ، فَسَأَلَ عَنْهَا فَقِيلَ: فَقَدَتْ بُنَيًّا لَهَا. ثُمَّ رَاهَا وَقَدْ وَجَدَتِ ابْنَهَا وَهِيَ تُقَبِّلُهُ وَتُدْنِيهِ، فَدَعَاهَا وَقَالَ لِأَصْحَابِهِ: «أَطَارِحَةٌ هٰذِهِ وَلَدَهَا فِي النَّارِ؟» قَالُوا: لَا. قَالَ: «لِمَ؟» قَالُوا: لِشَفْقَتِهَا. قَالَ: «اَللهُ أَرْحَمُ بِكُمْ مِنْهَا.»

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Evtâs** günü bağırarak koşan ve hiç yerinde duramayan bir kadın gördü. Onun hâlini sorunca: 'Küçük oğlunu kaybetti' dediler.

Sonra bir daha gördüğünde kadın oğlunu bulmuş, onu kucağına almış öpüyordu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu yanına çağırarak ashâbına:**"Bu kadın çocuğunu ateşe atar mı"** diye sordu. Onlar: "Hayır" deyince: **"Neden?"** diye sordu, onlar: "Şefkatinden dolayı" diye cevap verdiklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Allâh size bu kadının çocuğuna acıdığından daha ziyade merhametlidir"** buyurdu. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/152; Müslim, no:2754; Buhârî, no:5999)*

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; tevbenin hakîkati; gönülde oluşan pişmanlıktır, sînenin derinliklerinden doğan bir derttir ve gönle düşen bir utanç ateşidir ki, tevbe eden kişi o sebeple üzüntü çekip gözünden yaş akıtır. **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مَنْ اَذْنَبَ ذَنْباً فَنَدِمَ عَلَيْهِ فَهُوَ تَوْبَةٌ.»

"Kim bir günah işler de ondan dolayı pişman olursa bu bir tevbedir" *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr, Tevbe Sûresi:5. âyet-i kerîmenin tefsîri; İbni Mâce, Zühd:30, no:4252, 2/1420)* buyurmuştur.

Fudayl ibni Iyâz *(Kuddise Sirruhû)* yol kesicilikle tanınıyordu, dâimâ yüz adamıyla tuzak yollarında pusuya yatmaktaydı. Bir gece bir taşın üstünde namaz kılarken ansızın gayb tuzakgâhından:

﴿أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللهَ يَرٰى﴾

"O bilmedi mi ki; gerçekten Allâh (yaptıklarını) **görmektedir?"** *(Alak Sûresi:14)* âyet-i kerîmesindeki kahır okunu onun gönlüne ve rûhuna sapladılar. Bu ok **Fudayl**'a öyle bir tesir etti ki, namazın içinde nâra attı ve yıkıldı. Ondan sonra onun işi öyle bir mertebeye geldi ki, artık o "Âlemin pîri" oldu. Ey yiğit! Yüz binlerce **Firdevs Cenneti**'nin ay yüzlüleri, âsî bir kul isyân perdesinden çıksın ve tevbe eşiğine ayak koysun da, onlar da canlarını ve gönüllerini onun kadem-i sıdkına (tevbede sebâtına) saçsınlar ve:

﴿وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾

"(Sana vahyettiklerimize) **îmân etmiş olan o kimselere de, gerçekten kendileri için Rableri nezdinde dosdoğru bir kademe** (ve dünyâ rütbeleri gibi önce kendine bağlayıp, sonra elden çıkarak yanıltmayan yüce bir mevki) **bulunduğunu müjdele!"** *(Yûnus Sûresi:2)* âyet-i celîle-i cemîlesinde geçen büyük müjdeyi onun kulağına ulaştırsınlar diye kerem pazarında dört gözle beklemektedirler.

Âyet: 28

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (28)

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ) **Ey o kimseler ki,** (آمَنُوا) **îmân ettiler,** yâni ey müminler!, (إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ) **ancak müşrikler,** nedir? (نَجَسٌ) **bir pisliktir,** (فَلَا يَقْرَبُوا) **onun için yaklaşmasınlar,** nereye? (الْمَسْجِدَ) **Mescid'e,** öyle mescid ki, (الْحَرَامَ) **Harâm olan,** yâni Mescid-i Harâma, neden sonra? (بَعْدَ عَامِهِمْ) **senelerinden sonra,** öyle sene ki, (هَذَا) **işte bu,** (وَإِنْ خِفْتُمْ) **eğer korkarsanız,** neden? (عَيْلَةً) **fakirlikten,** (فَسَوْفَ يُغْنِي) **yakında zengin edecektir,** kimi? (كُمُ) **sizi,** kim? (اللهُ) **Allâh,** neden? (مِنْ فَضْلِهِ) **Kendi fazlından,** (إِنْ شَاءَ) **eğer dilerse,** (إِنَّ اللهَ) **şüphesiz ki Allâh,** kimdir? (عَلِيمٌ) **Alîm'dir,** daha kimdir? (حَكِيمٌ) **Hakîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ey îmân etmiş olan kimseler! Müşrikler ancak bir pisliktir; onun için işte bu senelerinden sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar! Eğer (onların engellenmesinden dolayı ticâretleriniz bozularak) **bir fakirlik** (çekmek)**ten korkarsanız, dilerse Allâh** (görünen hiçbir sebep olmaksızın) **Kendi fazlından** (ve bol rızkından) **yakında sizi zengin eder.**

Şüphesiz ki Allâh (sizin tüm hallerinizi ve menfaatlerinizi hakkıyla bilen bir) **Alîm'dir;** (vermesi ve engellemesi dâhil tüm işlerinde üstün hikmet sâhibi bir) **Hakîm'dir."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede **Huneyn** muhârebesinden sonra bâzı müşriklere tevbe ve îman nasip edeceğini beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede tevbe nasip etmediklerinin ise murdar sayıldıklarını ve bu nedenle **Mescid-i Harâm**'a yaklaştırılmamaları gerektiğini açıklamıştır.

"Kurtubî, Nesefî, Mazharî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen: **"Müşrikler"**den bir kavle göre bütün kâfirler değil de sâdece puta tapanlar kastedilmiştir. Diğer kavle göreyse puta tapan müşrikler olsun, Yahudi ve Hristiyanlar gibi Ehl-i Kitap kâfirleri olsun hepsi buraya dâhildir.

Bu görüş daha evlâdır. Zîrâ îtikat bozukluğu mânâsındaki hükmî necâset hepsinde müşterektir.

Âyet-i kerîmede **"Müşrikler"**den, necis (pis) olarak değil de, **"Neces** (pislik)" olarak bahsedilmesi mübâlağa içindir ki bundan murâd, onların bâtınlarının pisliği ve îtikatlarının bozukluğudur. Yoksa bedenlerinin pisliği değildir. Zîrâ ekserî fukahâ onların bedenlerinin temiz olduğu husûsunda ittifâk etmişlerdir. Zâten Ehl-i Kitap kadınlarıyla evlenmenin helâl olması da bunu iktizâ etmektedir.

Ancak **İbni Abbâs** ve **Hasen ibni Sâlih** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi bâzı zevât: "Müşriklerin bedenleri köpek ve domuz gibi necistir" demişlerdir. Ama birinci görüş daha sıhhatli kabul edilmiştir.

İmâm-ı Râzî *(Rahimehullâh)* da bu görüşe meyletmiştir ki âyet-i kerîmenin zâhiri de bunu iktizâ etmektedir. Aksi takdirde onların kaplarından ve çanaklarından yiyip içmenin, kullandıkları elbiseleri giymenin helâl olmaması gerekir. Ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve selefin tatbîkātı hakkında gelen sahih rivâyetler bunun aksinedir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ﴾

"Kendilerine kitap verilenlerin yemeği size helâldir" *(Mâide Sûresi:5)* kavli şerîfinde bu mânâda serbestlik vermiştir. Lâkin her dâim ihtiyatlı davranmak ve bir zarûret yokken keyif için kâfirlerle içli-dışlı olmamak evlâdır.

Nitekim **"Nesefî Tefsîri"**nde:

﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ﴾

"Muhammed Allâh'ın Rasûlüdür. Onunla birlikte olanlar kâfirlere karşı çok şiddetlidirler" *(Fetih Sûresi:29)* âyet-i kerîmesinin izahında "Sahâbe-i kirâmın kâfirlere karşı çok soğuk oldukları hattâ bedenlerini bedenlerine, elbiselerini elbiselerine değdirmeyecek derecede tavırlı oldukları" rivâyet olunmuştur. Tabî ki bu illâ da onların bedenlerinin pis kabul edildiği mânâsı taşımasa da bu tavır onların îtikatlarına rızâ gösterilmemesi anlamında tesirli bir davranıştır.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre müşriklerin pis olarak vasıflanmaları hattâ pisliğin ta kendisi olarak anılmaları gusül, abdest ve tahâret gibi şeylere riâyet etmediklerinden, dolayısıyla necâsetlerle (pisliklerle) iç içe olduklarından dolayıdır.

Âyet: 28

Mâmer ibni Râşid ve diğer bâzı ulemâ *(Rahimehümüllâh)* ise müşriklerin guslü gusül sayılmayacağı için dâimâ cünüp olduklarından dolayı bu âyet-i kerîmede pis olarak anıldıklarını beyân etmişlerdir.

İmâm-ı Ebû Sevr ve **İmâm-ı Ahmed** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre Müslüman olan bir kâfirin gusletmesi farzdır, **İmâm-ı Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anh)*a göre gusletmesi müstehaptır. Hanefî mezhebinde ise Müslüman olduğu anda cünüp ise gusletmesi farzdır, değilse müstehaptır.

Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Müslüman olduğunda gusledip iki rekât namaz kılan **Sümâme ibni Üsâl** *(Radıyallâhu Anh)* hakkında:

«لَقَدْ حَسُنَ إِسْلَامُ صَاحِبِكُمْ.»

"Gerçekten arkadaşınızın Müslümanlığı güzel oldu" buyurmuştur. *(İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:1235, 2/269; Müslim, no:1764; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:9833; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/153)*

Ancak Hanefîlerin ileri gelenlerinden **İbni Hümâm** *(Rahimehullâh)* kâfirin mâzîsinde cenâbet (cünüplük) sıfatı bulunduğu için Müslüman olduğunda cünüp olmasa da gusletmesinin farz olduğunu söylemiştir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme müşriklerin necis olduğuna delâlet ettiği gibi müminlerin de pis olmayacağına delâlet etmektedir. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere ben cünüpken **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bana rastladı ve elimden tuttu. Ben onunla bir süre yürüdüm, sonra o oturunca oradan gizlice ayrılıp yerime gittim ve guslettim. Sonra o yine otururken yanına geldiğimde:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ لَقِيَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا جُنُبٌ فَأَخَذَ بِيَدِي فَمَشَيْتُ مَعَهُ حَتَّى قَعَدَ فَانْسَلَلْتُ فَأَتَيْتُ الرَّحْلَ فَاغْتَسَلْتُ ثُمَّ جِئْتُ وَهُوَ قَاعِدٌ فَقَالَ: «أَيْنَ كُنْتَ يَا أَبَا هِرٍّ؟!» فَقُلْتُ لَهُ فَقَالَ: «سُبْحَانَ اللهِ! يَا أَبَا هِرٍّ! إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَا يَنْجُسُ.»

"Yâ Ebâ Hir! Nereye kayboldun?" diye sordu, ben ona durumu anlatınca (şaşkınlığını gizleyemeyerek): **"Sübhânellâh! Yâ Ebâ Hir! Şu muhakkaktır ki mümin hiçbir zaman pis olmaz"** buyurdu. *(Buhârî, Gusül:24, no:281, 1/109; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/174)*

<u>Âyet-i Kerîmede Geçen</u>: (فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا) **"Bu senelerinden sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar"** kavl-i şerîfinde geçen **"Mescid-i Harâm"** lafzıyla Harem topraklarının tümü kastedilmiştir.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mescid-i Aksâ**'ya **Ümm-ü Hânî**'nin evinden alınıp götürüldüğü halde **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى﴾

"Tenzih o Zât'a ki, kulunu gecenin bir vakti Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götürdü" *(İsrâ Sûresi:1)* kavl-i şerîfinde onun evini de **Mescid-i Harâm** olarak kabul etmiştir. Demek ki bu tâbir ile Harem bölgesinin tamamı kastedilmektedir.

Haremin hudûdu ise **Medîne** cihetinden üç mil, **Irak** yolundan yedi mil, **Ci'râne** yolundan dokuz mil, **Tâif** yolundan dokuz mil, **Cidde** yolundan ise on mildir.

Cümle-i celîlede geçen **"Sene"**den hangi sene kastedildiği hakkında iki görüş vardır: Bir kavle göre **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)*ın emir olarak hac yaptırdığı dokuzuncu senedir.

Ancak **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)*a göre onuncu senedir. **İbnü'l-Arabî** *(Rahimehullâh)* da bunu sahih görmüştür. Fakat bu ihtilâf lafzî olsa gerektir. Zîrâ âyet-i kerîmede geçen seneden maksat, müşriklere bir dahaki sene hacca gelmemeleri îlânının yapıldığı dokuzuncu senedir.

Müşriklerin hac yapması yasağının yürürlüğe girdiği sene ise vedâ haccının yapıldığı onuncu senedir.

Buna göre **Şâfi'î**, **Ahmed** ve **Mâlik** *(Radıyallâhu Anhüm)*: "Zimmî olsun, müste'men (vizeli) olsun müşriklerin Harem bölgesinin her hangi bir yerine girmesine imkân verilmesi her hâlükârda haramdır.

Dâr-ı küfürden bir elçi gelecek olsa imamla (devlet yöneticisiyle) görüşmesi için Harem'e girmesine izin verilmez, bu durumda ya devlet reisinin kendisi Harem'in dışına çıkar ya da kendi yerine elçinin risâletini kabûl edecek birisini gönderir.

Hatta bir müşrik Harem'e gizli olarak girip orada ölecek olsa kabri açılıp kemikleri çıkartılır. Zîrâ onlar için orada yerleşme ve gelip geçme hakkı yoktur" demişlerdir.

İmâm-ı Şâfi'î *(Rahimehullâh)* müşriklerin **Mescid-i Harâm** dışındaki mescitlere girmesine -ihtiyaç durumunda- cevaz vermiştir. **İmâm-ı Mâlik** *(Rahimehullâh)* ise kâfirlerin hiçbir mescide girmesine cevaz vermemiştir.

Âyet: 28

Ebû Hanîfe ve ashâbı *(Radıyallâhu Anhüm)* ise bu âyet-i kerîmedeki nehyin hac ve umre ile alâkalı olduğunu söyleyerek buraya: "Bu senelerinden sonra artık müşriklerin hac ve umre yapmalarına imkân vermeyin" şeklinde mânâ vermişlerdir.

Buna göre Hanefî mezhebinde müşrikler Harem'e, **Mescid-i Harâm**'a ve sâir mescitlere girmekten engellenmezler.

Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın hicretin dokuzuncu senesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından **Mekke**'ye gönderildiği vakit orada yapmış olduğu:

«وَلَا يَحُجُّ هٰذَا الْبَيْتَ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ!»

"Bu yıldan sonra bu Beyt'i hiçbir müşrik hac yapamaz" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:7977, 13/356; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/410)* nidâsı da Hanefî mezhebinin delîli kabûl edilmiştir. Zîrâ bu nidâda özellikle hac yapmaları men edilmiştir.

Ayrıca **Buhârî**, müşriklerin mescide girebileceğine dâir bir bâb akdetmiş ve orada **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyetle: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Necd** tarafına bir süvâri gönderdi, onların esir olarak getirdikleri **Sümâme ibni Üsâl**'i mescidin direklerinden birine bağladılar" *(Buhârî, Mesâcid:43, no:450; 1/176; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:9833; Müslim, no:1764; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/160)* diye zikretmiştir.

Müşriklerin mescide girmesi câiz olmasaydı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* o gün için müşrik olan **Sümâme**'nin mescide sokulmasına izin vermezdi. Daha sonra bu zat Müslüman olunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أَطْلِقُوا ثُمَامَةَ.»

"Sümâme'yi salıverin" buyurdular. *(Buhârî, Husûmât:6, no:2290, 2/853)*

"Semerkandî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)* ve ashâbı: "Zimmînin bütün mescitlere girmesi câizdir, zîrâ kavimlerinin elçileri olarak **Medîne**'ye geldiklerinde **Mescid-i Nebevî**'ye giriyorlardı" demişlerdir.

"el-Eşbâh" isimli eserin "Zimmî ve Harem ahkâmı" bahislerinde zikredildiğine göre: "Cünüp bir kâfirin mescide girmesine mâni olunulmaz. Hatta biz Hanefîlere göre **Mescid-i Harâm** da olsa kâfirin herhangi bir mescide girişi için Müslümanın izni gerekmez. Ancak kâfir Harem bölgesinde ikāmet edemez."

Cünüp bir Müslüman mescide girmekten engellenirken, cünüp bir kâfire mâni olunmaması, kâfirin şirk pisliği maddî necâsetinden daha büyük olduğu içindir. Ama üzerinde görünen bir pislik varsa o zaman mescide girmesine mâni olunur.

Zîrâ biz mescitleri kāzûrâttan (pisliklerden) temiz tutmakla memur kılınmışızdır. Bundan dolayı ekseriyetle pis gezen delilerin ve çocukların mescitlere sokulması haram kabul edilmiştir. Pis olmasalar da en azından mekruh görülmüştür. Ulemânın beyânına göre, kâfirler hakkında İslâm beldelerinin tümü üç kısım üzeredir:

Birinci Kısım; Harem topraklarıdır ki üç mezhepte hiçbir kâfirin hiçbir sûretle Harem'e girmesi câiz değildir. Ancak **Ebû Hanîfe** ve ehl-i **Kûfe** *(Radıyallâhu Anhüm)* hac ve umre dışındaki nedenlerle Harem'e girmelerine cevaz vermişlerse de orada yerleşmelerine müsaade etmemişlerdir.

İkinci Kısım; İslâm beldelerinin ikinci kısmı sâdece **Hicaz** bölgesidir ki bu bölge **Yemâme** (Riyad'la Bahreyn arasındaki yer), **Yemen**, **Necd** (Riyad) ve **Medîne-i Şerîfe** arasında kalan bölgedir. Bu bölge **Necd**, **Tihâme** ve **Şam** arasında hâciz (perde gibi) olduğu için **Hicâz** diye isimlendirilmiştir.

Harbî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile: "**Tebûk** de **Hicâz** toprağı sayılmıştır."

Kâfirlerin Müslümanlardan izin alarak **Hicâz** bölgesine ve **Arap yarımadası**'na girmeleri câizdir, lâkin misâfir müddeti olan üç günden fazla ikâmet edemezler. Nitekim **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* onları sürgün ederken kendilerine üç gün süre tanımıştır. Kâfirler bu bölgelerde ölürlerse oralarda gömülmezler, mültecî (sığınmacı) olarak gelirlerse de sâir bölgelere çıkmaya mecbur edilirler.

Hanefî mezhebinde ise hâcetlerini görecek kadar kalabilir ama uzun sayılacak kadar tutulmazlar.

Müşriklerin **Hicâz** topraklarından hattâ **Cezîretü'l-Arab** (Arap yarımadasın)dan çıkarılmaları **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emirlerindendir.

Cezîretü'l-Arab, uzunluk bakımından **Aden**'den **Irak** mezrâlarına kadar, en bakımından ise **Cidde** ve onu izleyen deniz sâhilinden **Şam** havâlisine kadar olan bölgedir. Şu an îtibâriyle **Arap yarımadası**'nda **Suudî Arabistan**, **Yemen Cumhuriyeti**, **Umân**, **Birleşik Arap Emirlikleri**, **Katar**, **Bahreyn** ve **Küveyt** devletleri mevcut olup, yüzölçümü üç milyon yüz seksen dört bin beş yüz on beş kilometrekaredir.

Âyet: 28

İmâm-ı Mâlik *(Rahimehullâh)*: "İslâm dîninde olmayan herkes bu bölgelerden çıkartılır, ama misâfir olarak gezmeleri engellenmez" demiştir.

İmâm-ı Şâfi'î *(Rahimehullâh)* da aynı görüştedir, ancak **Yemen**'i bu târiften istisnâ etmiştir. Müslüman olmayanların **Arap yarımadası**'ndan sürgün edilmesi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in son vasiyetlerindendir. Nitekim **Ömer ibni Abdilazîz** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in en son konuştuğu şey:

عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: اٰخِرُ مَا تَكَلَّمَ بِهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «قَاتَلَ اللهُ الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰى، اِتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ، لَا يَبْقٰى بِأَرْضِ الْعَرَبِ دِينَانِ.»

"Allâh Yahudileri ve Hristiyanları kahretsin! Peygamberlerinin kabirlerini(n üzerine secde ederek oraları) **mescid ittihâz ettiler** (peygamberlerine taptılar)**. Arap topraklarında iki din kalamaz"** sözü olmuştur." *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:9987, 6/54; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/310)*

İbni Cüreyc *(Radıyallâhu Anh)*a ulaşan nakle göre:

عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: بَلَغَنِي «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْصٰى عِنْدَ مَوْتِهِ بِأَنْ لَا يُتْرَكَ يَهُودِيٌّ وَلَا نَصْرَانِيٌّ بِأَرْضِ الْحِجَازِ، وَأَنْ يُمْضِيَ جَيْشُ أُسَامَةَ إِلَى الشَّامِ، وَأَوْصٰى بِالْقِبْطِ خَيْرًا فَإِنَّ لَهُمْ قَرَابَةً.»

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* vefât edeceği zaman: **"Hicâz arâzisinde hiçbir Yahudi ve Hristiyanın bırakılmamasını, Üsâme'nin ordusunun Şam'a gönderilmesini, bir de** (İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*ın annesi Hâcer ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in oğlu İbrâhîm'in annesi Mâriye *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan dolayı) **akrabâlık olduğu için Kıptîlere iyi bakılmasını"** vasiyet etmiştir." *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:9993, 6/57-58; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/310)*

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in en son vasiyeti:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ اٰخِرُ مَا عَهِدَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ قَالَ: «لَا يُتْرَكُ بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ دِينَانِ!»

"Arap yarımadasında iki din bırakılmayacaktır" sözü oldu" demiştir. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:26352, 43/371; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/104)*

Ebû Ubeyde ibnü'l-Cerrâh *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Hiç şüphesiz ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in en son konuştuğu söz:

عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ الْجَرَّاحِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: إِنَّ اٰخِرَ مَا تَكَلَّمَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَخْرِجُوا يَهُودَ أَهْلِ الْحِجَازِ وَأَهْلِ نَجْرَانَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ.»

"Hicâz ehlinin Yahudilerini ve (Hristiyan olan) **Necrân ehlini Arap yarımadasından çıkartın"** kelâmı olmuştur. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:1699, 3/227; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:12/344; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/310)*

Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)*dan naklolunduğuna göre; kendisi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

عن عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَأُخْرِجَنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰى مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ حَتّٰى لَا أَدَعَ إِلَّا مُسْلِمًا.»

"Andolsun ki elbette Yahudileri ve Hristiyanları Arap yarımadasından çıkaracağım, nihâyet orada Müslüman olmayan bir kimse dahî bırakmayacağım" buyururken işitmiştir. *(Müslim, Cihâd:21, no:1767, 3/1388; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/31; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/104)*

Câbir *(Radıyallâhu Anh)*: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim" demiştir:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ أَيِسَ أَنْ يَعْبُدَهُ الْمُصَلُّونَ فِي جَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَلٰكِنْ فِي التَّحْرِيشِ بَيْنَهُمْ.»

"Şüphesiz ki şeytan namaz kılanların Arap yarımadasında kendisine tapacağından artık ümit kesmiştir. Lâkin (tek beklentisi) **onların arasını karıştırmadadır."** *(Müslim, Sıfâtü'l-münâfikîn:16, no:2812, 4/2166; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/104)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâtından sonra **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* iki sene kadar kısa bir zaman diliminde yürüttüğü halîfeliği sırasında irtidâd eden **Arap** kabîleleriyle muhârebeden fırsat bulamadığı için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu vasiyetini gerçekleştirememiştir. Ondan sonra halîfe olan **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* tüm müşrikleri **Arap yarımadası**'ndan sürgün ederek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vasiyetini yerine getirmiştir.

Üçüncü Kısım; İslâm beldelerinin üçüncü kısmı ise **Arap yarımadası** dışında kalan tüm bölgelerdir. Kâfirlerin buralarda Müslümanlardan alacakları eman ve zimmet ile yerleşmeleri fukahânın ittifâkıyla câiz görülmüştür. Lâkin Hanefî mezhebine göre kirâcı olmalarına müsaade edilmeli, mülk satın almalarına müsaade edilmemelidir.

Âyet: 28

Hattâ satın alacak olursa bir Müslümana satmaya zorlanmalıdır, zorlanmaması gerektiğini söyleyenler de vardır.

Serahsî *(Rahimehullâh)*: "**Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* **Basra**'yı ve **Kûfe**'yi şehirleştirdiğinde zimmet ehlinin oralarda ev satın almalarına mânî olunmamıştır. Zâten onların Müslümanlarla birlikte ikâmet etmelerine müsaade edilmesi, Müslümanlarla iç içe yaşamaları sâyesinde İslâm'ın güzelliklerine vâkıf olarak hidâyet bulmalarını temin içindir. Bu nedenle mal-mülk satın almaları câizdir" demiştir.

Ama **Şemsüleimme-i Hulvânî** *(Rahimehullâh)*: "Bu fetvâ zimmîlerin azınlık olmalarına ve Müslümanların cemaatlerini etkilemeyecek derecede güçsüz bulunmalarına göre verilmiştir. Lâkin cemaatleri dağıtacak ya da azaltacak şekilde çoğalırlarsa, o zaman onlara Müslümanların cemaatlerinin bulunmadığı bir tarafta iskân etmeleri emrolunur. **Ebû Yûsuf** *(Rahimehullâh)*tan bellenen fetvâ da budur" demiştir.

İbni Âbidîn *(Rahimehullâh)* ise bu konuya son noktayı koymak üzere: "Bu fetvâ tafsîlatlı bir şekilde düşünülmelidir, buna göre biz ne mutlak mânâda yasaklık, ne de genel mânâda serbestlik veremeyiz, lâkin hüküm azınlık-çoğunluk, zarar ve menfaate göre verilir, fıkhî kâidelere uygun olan da budur, bu konuda kirâ ile şirâ (satın alma) arasında fark yoktur" demiştir. *(Hâşiyetü İbni Âbidîn:4/209-210; el-Mevsû'atü'l-fıkhiyye:25/126)*

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ) **"Eğer** (onların engellenmesinden dolayı ticâretleriniz bozularak) **bir fakirlik** (çekmek)**ten korkarsanız, dilerse Allâh** (görünen hiçbir sebep olmaksızın) **Kendi fazlından** (ve bol rızkından) **yakında sizi zengin eder"** kavl-i şerîfinin sebeb-i nüzûlü hakkında **Ebû Hureyre, Sa'îd ibni Cübeyr, 'Ikrime, Atıyye el-Avfî, Dahhâk, Katâde** ve diğer bâzı müfessirler *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle demişlerdir:

"**Mekke** ehlinin geçimi ticâretten olduğu için müşrikler **Mekke**'ye yiyecek erzak getiriyorlardı. Bu âyet-i kerîme ile Harem'e girmeleri haram kılınınca **Bekr ibni Vâil** tüccarlarından ve diğer müşriklerden bâzıları: "Ey **Mekke** ehli! Şimdi başınıza ne kıtlık geleceğini anlayacaksınız. Bakalım artık nereden yiyeceksiniz. Vallâhi artık yollarınız kesilecek ve size hiçbir şey ulaştırılmayacak" dediler. Şeytan da Müslümanların kalplerine: "Müşrikler nefyedildi, panayırlar bitti ve zahîreniz tükendi, artık siz nasıl yaşayacaksınız" diye vesvese ve hüzün verdi.

Bunun üzerine **Mekke** ehli fakirlikten ve geçim darlığından endişe ederek bu durumu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e arz ettiler ve: "Yâ **Rasûlellâh**! Biz müşriklerin ticâretinden kâr ediyorduk, şimdi çarşı-pazar ve ticâretler tümden kesildi" dediler.

O zaman **Allâh-u Te'âlâ** fakirlikten endişe etmemelerini, yakında fazl-u keremiyle onları bu ihtiyaçlardan kurtaracağını ve emirlerini tutanları aslâ zâyi etmeyeceğini bildirdi.

Zâten bunun peşi sıra gelen âyet-i kerîmede onlara daha önce alınmamış olan cizyeyi helâl ederek bu büyük geçim kaynağını onlara müşriklerden kesilen ticâretlerinin yerine lütfetti. Böylece müminler kendilerinden alınandan daha üstününün kendilerine bahşedildiğini anladılar." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1779; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/310-311; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/104-105; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/161; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/410-411)*

"Beğavî, Hâzin, Kurtubî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** müminleri farklı birçok yönden daha zengin ederek müşriklere muhtaç bırakmamıştır. Nitekim **'Ikrime** ve **Mukātil** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet olunduğuna göre:

"Müşriklerin Harem'e girmesi engellenince **Cidde** ve **Necd** ehliyle **Yemen**'den **Sanâ, Tebâle** ve **Cüreyş** ahâlisi Müslüman oldular, o sene de **Allâh-u Te'âlâ** çok yağmurlar yağdırınca bu kabîleler büyük bolluğa kavuştular ve **Mekke**'ye yüklü miktarda azık sevkıyâtı yaptılar.

Daha sonra **Allâh-u Te'âlâ** birçok beldeleri fethetmeyi nasip edip ganîmetleri de ilk olarak onlara helâl edince her taraftan kendilerine rızık ve bolluk yağmaya başladı. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** müminlere korktukları şey husûsunda kâfî gelerek vaadini yerine getirmiş oldu."

Allâh-u Te'âlâ'nın bu âyet-i kerîmede (إِنْ شَاءَ) **"Eğer dilerse"** buyurarak, istenilen zenginlik için Kendi meşîetini şart koşması, korkunun izâlesinden ibâret olan esas maksada hizmet etmemekle birlikte nice farklı faydaları ihtivâ etmektedir.

Birinci Fâide: İnsan hayırların celbini ve âfetlerin defini talep ederken dâimâ **Allâh-u Te'âlâ**'ya yalvarış ve yakarış içinde olmalı ve **Allâh-u Azze ve Celle** dışında her şeyden emelini (beklentisini) kesmelidir. Zîrâ her şeye Kādir olan ancak O'dur.

İkinci Fâide: Bu şartın zikredilmesinden maksat, insanın her işte Rabbine karşı edebe riâyet etmesi gerektiğini tâlim (öğretme) de olabilir.

Âyet: 28

Nitekim:

﴿لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللهُ اٰمِنِينَ﴾

"Andolsun ki elbette Mescid-i Harâm'a güvenli kimseler olarak inşâallâh gireceksiniz" *(Fetih Sûresi:27)* âyet-i kerîmesinde de bu usul gözetilmiştir.

Üçüncü Fâide: Kalp, vaadin gerçekleşeceğine bağlı kalmayıp ancak kendisine o vaadi yapan Rabbinin keremine bağımlı kalarak bütün mühim isteklerine nâil olmak için ancak O'na yalvarıp yakarmalıdır.

Dördüncü Fâide: **Allâh-u Te'âlâ**'nın vaad etmiş bulunduğu iğnâ (zengin etme) vesâir vaadleri **Allâh-u Te'âlâ**'ya vâcip olan şeyler değildir. **Allâh-u Te'âlâ** bütün bunları lütf-u keremiyle taahhüt etmiştir. Eğer bir şeyler yapmak **Allâh**'a vâcip olsaydı bu sözü Kendi dilemesine havâle etmezdi.

Beşinci Fâide: Vaad edilen bu zenginliğin bütün şahıslara, cemî mekânlara ve zamanlara nispetle geçerli olmayıp fertlere, hallere ve vakitlere göre değişiklik arz edebilecek türden olduğunu beyân etmek için burada meşîet kaydı konulmuştur.

Altıncı Fâide: Meşîet kaydı, rızkın gayretli çalışmakla olmadığına, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u keremi ile olduğuna ve kulları arasında rızık taksîmini bi'z-Zât Kendisinin üstlendiğine delâlet etmektedir.

Nitekim bu husus:

﴿نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾

"Dünyâ hayatında onların geçimlerini aralarında Biz taksim ettik" *(Zühruf Sûresi:32)* âyet-i kerîmesinden açıkça anlaşılmaktadır.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede rızık husûsunda kalbin sebeplere bağlanmasının câiz olduğuna ve bunun tevekküle münâfî (zıt) olmadığına dâir bir delil mevcuttur. Rızık mukadder ve **Allâh**'ın taksîmi muhattem (kesin) olsa da **Allâh-u Te'âlâ** sâdece sebeplere bağlanan kalpler ile yüce Zât'ına tevekkül eden kulûbu birbirinden ayırma hikmetine mebnî olarak rızkı esbâba bağlamıştır. Zâten sebeplerin tevekküle mâni olmadığı defaatle açıklanmıştır.

Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)*ın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittiği rivâyet olunmuştur:

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَوْ أَنَّكُمْ تَتَوَكَّلُونَ عَلَى اللهِ حَقَّ تَوَكُّلِهِ لَرَزَقَكُمْ كَمَا يَرْزُقُ الطَّيْرَ تَغْدُو خِمَاصًا وَتَرُوحُ بِطَانًا.»

"Eğer siz (bir yandan çalışıp diğer yandan da Allâh-u Te'âlâ'dan başka rızık veren olmadığını yakînen bilerek) **Allâh'a hakkıyla tevekkül edebilseydiniz, elbette O, kuşları rızıklandırdığı gibi sizi de** (başınıza bir belâ gelmeden) **rızıklandırırdı. Onlar sabaha karınları aç olarak çıkmaktadır, ama** (bütün gün rızık peşinde dolaştıktan sonra) **karınları doymuş vaziyette akşama çıkmaktadırlar."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:205, 1/332; Tirmizî, no:2344; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/158-159)*

İşte bu hadîs-i şerîf, rızık talebinde sabah-akşam gidip gelmenin hakîkî mânâda tevekküle ters düşmediğini bildirmektedir. Lâkin bâzı sûfiyye meşâyıhı: "Kişi sabah akşam ibâdet ve tâatlere çalışmalıdır, rızkı celbedecek gerçek sebep de ancak budur" demişler ve buna dâir iki delil takdim etmişlerdir ki bunların birincisi:

﴿وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ﴾

"Âilene namazı emret, sen de ona devâm et! Biz senden rızık istemiyoruz, seni biz rızıklandırıyoruz" *(Tâhâ Sûresi:132)* âyet-i kerîmesidir. İkincisi ise:

﴿إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ﴾

"Temiz kelimeler ancak O'na yükselir, sâlih amel de onu yükseltir" *(Fâtır Sûresi:10)* âyet-i kerîmesidir. Buna göre rızkı, gerçek mahalli olan semâdan ancak mübârek zikirler ve sâlih ameller indirebilir. Yoksa rızık yeryüzünde çalışılmakla kazanılmaz.

Nitekim (وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ) **"Rızkınız semâdadır"** *(Zâriyât Sûresi:22)* kavl-i şerîfi mûcebince yeryüzünde rızık yoktur.

Tasavvuf ehlinden bâzıları böyle dese de sahih olan görüş, fukahâ-i zâhirin muhkem sünnetten anladıkları üzere; ekmek, biçmek ve ticâret yapmak gibi dünyevî esbâbı işletmek gereklidir. Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* aralarında bulunuyorken sahâbe-i kirâm bu gibi sebeplere tevessül etmişlerdir.

Ebu'l-Hasen ibni Battâl *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Sübhânehû** kullarına kazandıkları şeylerin temiz olanından infakta bulunmalarını emrederek kazanmalarını da emretmiş olmaktadır.

Âyet: 28

Yine böylece yiyecek bir şey bulamayıp açlıktan ölecek duruma gelen muztar kimselere gökten gelecek bir yemek beklemelerini emretmeyip kendilerine gıdâ aramalarını, helâl bir şey bulamazlarsa ölmeyecek kadar haram bir şey yemelerini serbest kılmıştır. Bu durumda kişi gıdâsını aramayıp ölecek olsa kendisinin kātili sayılacaktır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* açlıktan dolayı iki büklüm olup yiyecek bir şey bulamadığı zaman dahî kendisine semâdan taam nâzil olmamıştır. Ayrıca **Allâh-u Te'âlâ** kendisine fetihler nasip edinceye kadar âilesi için bir senelik azık stoku yapmıştır. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:171; Buhârî, no:5357; Müslim, no:1757; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/159)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre devesiyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gelen bir adam: "Yâ **Rasûlellâh**! Bunu bağlayıp da mı tevekkül edeyim yoksa salıverip de mi tevekkül edeyim?" diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: قَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ!
أَعْقِلُهَا وَأَتَوَكَّلُ أَوْ أُطْلِقُهَا وَأَتَوَكَّلُ؟ قَالَ: «اِعْقِلْهَا وَتَوَكَّلْ.»

"Onu bağla da tevekkül et" buyurdu. *(Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme:60, no:2517, 4/285; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/160; İbnü Hibbân, es-Sahîh, no:731)*

Bâzılarının: "**Ashâb-ı suffe** fakir oldukları halde mescitte oturuyorlardı, ekme-biçme yapmıyorlardı, ticâretle uğraşmıyorlardı, kazançları ve malları da yoktu" diyerek çalışmadan rızık beklemenin cevâzına delil alması yerinde değildir. Zîrâ onlar dar zamanda İslâm'ın misâfiriydiler. Meamâfîh gündüzleri odun toplar ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in evlerine su taşırlardı, geceleri Kur'ân okuyup namaz kılarlardı. **Buhârî** ve diğerleri onları böyle vasfetmiştir. *(Buhârî, no:6452, Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:10679, 13854; Müslim, no:677)*

Dolayısıyla **ashâb-ı suffe** sebeplere tevessül ederlerdi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir hediye gelse onu onlarla birlikte yerdi, sadaka gelse onu sâdece onlara verirdi. Daha sonra fetihler çoğalıp İslâm intişâr edince yerlerinde kalmayıp ortalığa çıktılar. Hattâ **Ebû Hureyre** ve diğer bâzıları *(Radıyallâhu Anhüm)* emir dahî oldular.

Rızkın talep edileceği esbâb (sebepler) altı nevîdir, birincisi ve âlâsı **Peygamberimiz Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kesbidir.

Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«جُعِلَ رِزْقِي تَحْتَ ظِلِّ رُمْحِي وَجُعِلَ الذِّلَّةُ وَالصَّغَارُ عَلَى مَنْ خَالَفَ أَمْرِي.»

"Rızkım (cihat esnâsında) **mızrağımın gölgesi altına** (yaklaşarak bana esir düşen düşmandan elde edeceğim ganîmetlere) **konmuştur. Zillet ve alçaklık da benim** (cihat) **emrime muhâlefet edenlere tâyin edilmiştir** (zîrâ onlar cihâdı terk edince kendileri esir düşecek ya da üzerlerine ağır cizyeler yüklenecektir)" buyurmuştur. *(Buhârî, Cihâd:87, 3/1067; İbnü Ebî Şeybe, el-Musannef:5/322; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:5114; Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, sh:113, 134; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/160)*

Kazanç sebeplerinin ikincisi; kişinin kendi kazancından yemesidir, nitekim **Mikdâm** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ الْمِقْدَامِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ وَإِنَّ نَبِيَّ اللهِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ.»

"Hiçbir kimse aslâ kendi elinin kazancından yediğinden daha hayırlı bir yemek yememiştir. Allâh'ın Nebîsi Dâvûd *(Aleyhisselâm)* **da kendi elinin kazancından yerdi."** *(Buhârî, Büyû':16, no:1966, 1967, 2/730; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/161)*

Tenzîl-i Azîz'de:

﴿وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ﴾

"Biz ona sizin için sizi korusun diye zırh dokuma sanatını öğrettik" *(Enbiyâ Sûresi:80)* buyrularak **Dâvûd** *(Aleyhisselâm)*ın ne ile meşgul olduğu açıklanmıştır. **Amr ibni Şurahbîl** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet olunduğuna göre **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* annesinin örgü kazancından yerdi. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:17/59; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/161)*

Esbâb-ı kesbin üçüncüsü ticârettir. Sahâbenin ekserîsinin ve hâssaten muhâcirlerin *(Radıyallâhu Anhüm)* iştigal ettikleri amelin ticâretten ibâret olduğu **Kur'ân-ı Kerîm**'in birçok beyânından anlaşılmaktadır.

Dördüncüsü ekip biçmektir. Nitekim:

﴿وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ﴾

Âyet: 28

"(Ahnes ibni Şureyk kâfiri senin yanından) **döndüğünde, orada fesat çıkartmak, ekini** (yakıp yıkmak) **ve** (hem insan hem de hayvan) **nesli**(ni) **helâk etmek içinyer**(yüzün)**de koşturur.**

Oysa Allâh (bozgunculuk ve) **fesâdı sevmez** (bu tür kötülüklere rıza göstermez)" *(Bakara Sûresi:205)* âyet-i kerîmesi ziraatın, ağaç ekmenin ve hayvancılık yapmanın meşrûiyetine ve bunlara zarar verecek muâmelelerden **Allâh-u Te'âlâ**'nın râzı olmadığına delâlet etmektedir.

Beşincisi, Kur'ân okutmak, öğretmek ve hasta okumak gibi yollarla elde edilen kazançtır. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«أَحَقُّ مَا أَخَذْتُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا كِتَابُ اللهِ.»

"Ücret aldığınız şeyler içerisinde en lâyık olanı Allâh'ın Kitâbı (olan Kur'ân-ı Kerîm'i okutup öğretmekten aldığınız)**dır"** buyurmuştur. *(Buhârî, Tıbb:33, no:5405, 5/2166)*

Şa'bî *(Rahimehullâh)*: "Muallim, okutacağı kişiye belli bir ücret şartı koymamalıdır velâkin kendisine verilen bir ücreti ikram kabîlinden kabûl edebilir" demiştir. *(Buhârî, İcâre:16, 2/795)*

Hakem *(Rahimehullâh)* da: "Muallime verilen ücreti mekruh sayan hiçbir kimse görmedim" demiştir. *(Buhârî, İcâre:16, 2/795)*

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbından bâzıları bir **Arap** kabîlesinin yanlarına geldiklerinde onlar kendilerini misâfir etmediler, o sırada kavmin efendisini akrep sokunca sahâbeden bir ilaç veyâ okuyucu birini talep ettiler. Sahâbe-i kirâm da: "Siz bizi misâfir etmediniz, o halde bize bir ücret tâyin etmeden biz bu işi yapmayız" dediler. Onlar da bir sürü koyun sözü verdiler.

O (Ebû Sa'îd el-Hudrî) Fâtiha okumaya başladı ve nefesiyle birlikte çıkan tükürüğünü cem ederek ona üfledi. Adam hiçbir şey yokmuş gibi iyileşince koyunları getirdiler, fakat onlar "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sormadan bunları alıp istifâde edemeyiz" dediler.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sorduklarında gülerek:

«وَمَا أَدْرَاكَ أَنَّهَا رُقْيَةٌ؟ خُذُوهَا وَاضْرِبُوا لِي بِسَهْمٍ.»

"Onun (Fâtiha Sûresi'nin) **okunacak bir ilaç olduğunu sana ne bildirdi? Haydi o koyunları alın, bana da bir hisse ayırın"** buyurdu. *(Buhârî, Tıbb:32, no:5404, 5/2166)*

Altıncısı, muhtaç olanın ödeme niyetiyle borç alarak yediği rızıktır.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
«مَنْ أَخَذَ أَمْوَالَ النَّاسِ يُرِيدُ أَدَاءَهَا أَدَّى اللهُ عَنْهُ وَمَنْ أَخَذَ يُرِيدُ إِتْلَافَهَا أَتْلَفَهُ اللهُ.»

"Her kim insanların mallarını ödeme niyetiyle alırsa Allâh ona ödettirir. Ama o malları telef etmeyi arzulayarak alırsa Allâh onu telef eder (o kişiye aldığı şeylerden hayır göstermez)" buyurmuştur. *(Buhârî, İstikrâz:2, no:2257, 2/841; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/161)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; insan rızık işinde endişeli olmamalıdır.

Kâşifî *(Rahimehullâh)* demiştir ki: Onların emelleri hakkında kesinlikle hükmedilen şudur ki: "**Cenâb-ı Hakk** eğer bir kapıyı kaparsa, diğer birini açar."

گُمَانْ مَدَارْ اَگَرْ ضَايِعَمْ تُو بُگْذَارِى كِه ضَايِعَمْ نَگْذَارَدْ مُسَبِّبُ الْاَسْبَابْ
بَرَايِ مَنْ دَرِ اِحْسَانْ اَگَرْ تُو دَرْ بَنْدِى دَرِى دِگَرْ بُگْشَايَدْ مُفَتِّحُ الْاَبْوَابْ

"Sen beni bırakırsan ben zâyî olurum zannetme,
Zîrâ Müsebbibü'l-esbâb (olan Allâh) **beni zâyî etmez.**

Eğer sen benim üzerime (iyilik, yardım ve) **ihsân kapısını kapatırsan,**
Müfettihu'l-ebvâb (olan **Allâh**) **bana başka bir kapı açar!"**

Şeyh Ebû Yâkûb el-Basrî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Bir defâsında Harem'de on gün aç kaldım, kendimde bir zayıflık hissedince nefsim bana zâfiyetimi teskin edecek şeyler bulabilmem için vâdiye çıkmamı söyledi. Ben de çıktım, dolaşırken bir kenara atılmış şalgam buldum, onu aldım.

Sonra bu yaptığımdan dolayı kalbimde bir ürkme fark ettim. Sanki biri bana: 'On gün aç kaldın, sonunda nasîbin bu kenara atılmış bozuk şalgam mı olacaktı?' diyordu.

Hemen onu attım ve **Mescid**'e girdim oturdum.

Âyet: 28

Birden karşıma bir adam gelerek önüme oturdu ve bir bohça koyarak: 'Bu senin' dedi. Ben: 'Niçin bunu bana tahsis ettin?' deyince o: 'Şunu bil ki biz on gündür denizdeydik, gemi batacak hâle geldi, içimizden her biri **Allâh** bizi kurtarırsa bir şeyler tasadduk edeceğine dâir adakta bulundu.

Ben de: '**Allâh** beni kurtarırsa bu bohçayı **Mekke**'de mücâvir olanlardan gözümün ilk değdiği kişiye tasadduk edeceğim' diye nezrettim, sonra burada ilk sana kavuştum' dedi.

Ben: 'Hele şunu bir aç' dedim, baktım ki içinde ince undan yapılmış kurâbiyeler, kabuğu soyulmuş bâdemler ve küp şekerler var. Bir tutam ondan bir tutam bundan aldıktan sonra o kişiye: 'Ben bu adağını kabûl ettim, fakat geri kalanı benden çocuklarına hediye olarak götür' dedim. Sonra kendi kendime: 'Rızkın on gündür sana doğru geliyor, sen ise onu vâdilerde arıyorsun' dedim."

Sâib *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

فِکْرِ آب و دَانَه دَرْ کُنْجِ قَفَسْ بِی حَاصِلَسْتْ زِیرِ چَرْخْ اَنْدِیشَهٔ رُوزِی چَرَا بَاشَدْ مَرَا

"Kafes köşesinde su ve yemek düşüncesi netîcesizdir,
Feleğin altında bize rızık düşüncesi niçin olsun?!" *(Sâib-i Tebrîzî, Dîvân: 1/173)*

Yâni, kafes içinde yaşayan kuş için su ve yemek arama düşüncesinde bulunmak mânâsızdır, böyle düşünmeden bir şey çıkmaz. Zîrâ o kuşun sâhibi suyunu ve yemeğini vermekte aslâ kusûr etmez.

Madem ki iş böyledir, biz ki insanız ve bizim Sâhibimiz, Yaratıcımız **Cenâb-ı Hakk**'tır, o halde feleklerin altında bizim için bu kafes gibi olan dünyâda rızık endişesi ve efkârı niçin olsun?! Bu sırf gaflettir ve abestir. *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibn-i Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/751)*

Bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile, insanın beden kalıbı kemâl devresine ulaşıncaya kadar **Allâh-u Te'âlâ** ondan teklif kalemini kaldırmıştır.

Bu zaman zarfında nefis ve sıfatları aklî ve rûhânî kuvvetlerden yardım alarak kalp **Kâ'be**'sinin etrâfında dönüp dolaşmış ve dünyâ ve nîmetlerinden canlarının çektiği her şeye ulaşmıştır.

Netîcede dünyâya tapmak nefsin dâimî âdeti, her işte **Allâh**'a ortak koşmak da onun tabiatı hâline dönüşmüştür. Nihâyet bulûğa erildiğinde zuhûr eden şehvet ile beden kalıbı tekâmül edip hayvânî ve beşerî evsaf tastamam hâle gelmiştir.

İşte bundan sonra **Allâh-u Te'âlâ** teklif kalemini nefis ve sıfatları hakkında geçerli kılarak kalbi nefse uymaktan nehyetmiş, ona onunla savaşmayı emretmiş ve nefsin şirki ile kötü evsâfının necâseti sebebiyle kalp **Kâ'be**'si pislenmesin diye nefsin kalbin etrâfında dolaşmasını yasaklamıştır.

Fakat nefis kalp havâlîsinde dolaşmaktan engellenince kalp nefse tebaiyetle ulaştığı şehevânî hazlarını kaçıracağından endişe etmiş, tam o sırada da **Allâh-u Te'âlâ Rabbânî** vâridatlar ve **Rahmânî** keşiflerden kendisine açtığı lütuf ve mevhibeler (bahşişler) ile nefsânî arzulardan kalbi müstağnî (ihtiyaçsız) bırakmıştır.

Allâh-u Te'âlâ'nın: **"Eğer dilerse"** kavl-i şerîfinde ise **Allâh** katında olanlara **Allâh**'ın meşîeti olmadan ulaşılamayacağına dâir bir işâret bulunmaktadır.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

سِکَنْدَرْ رَا نَمِی بَخْشَنْدْ آبِی بَزُورُ وزَرْ مُیَسَّرْ نِیسْتْ اِینْ کَارْ

"İskendere (bile o âb-ı hayâttan) **bir içim su vermezler,**
Bu iş (kişiye) **zorla** (güç ve kuvvetle) **ve altınla müyesser olmaz."**

Yeryüzünün padişahı olmuş **İskender**'e, bu kadar büyük saltanat ve devletine rağmen âb-ı hayâttan (hayat suyundan) bir yudum bile bağışlamazlar. **Hazret-i Hızır** onun ağalarından bir ağa idi. Bunlar âb-ı hayât aramak için zulumâta (karanlık vâdilere) gittiler, fakat onu bulmak **Hızır** *(Aleyhisselâm)*a müyesser oldu, **İskender**'e olmadı.

İşte **Hâfız Şîrâzî** *(Kuddise Sirruhû)* bu sebepten buyurur ki; bu iş parayla ve güçle ele geçmez, bilakis **Allâh-u Te'âlâ'**nın atiyyesi ve hibesidir (vergisi ve bahşişidir), istediğine verir. **Cânân**'a ulaşma ve kavuşma, aşk ve mârifet-i İlâhiyyeye (Allâh-u Te'âlâ'yı bilmeye) mazhar olmak da böyledir. Kişi vardır ki paralar, mallar, mülkler sarf eder, yine de nasîb ve müyesser olmaz, ama diğer bir kişi vardır ki, hiç bir şeye sâhip değilken ona nasîb ve müyesser olur. *(Konevî - kenarında - Sûdî Efendi, Hâfız Şerhi:2/4)*

Allâh-u Te'âlâ <u>**Âyet-i Kerîmenin Sonunda**</u>: (اِنَّ اللهَ عَلِیمٌ حَکِیمٌ) **"Şüphesiz ki Allâh Alîm'dir; Hakîm'dir"** buyurarak Kendisinin kullarının tüm hallerini ve menfaatlerini hakkıyla bilen bir Zât olduğunu, dolayısıyla atâsı ve men'i (vermesi ve engellemesi) dâhil tüm işlerinde üstün hikmet sahibi olduğunu beyân etmiştir.

Âyet: 29

﴿ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (29)

(قَاتِلُوا) **Savaşın,** kimlerle? (اَلَّذِينَ) **o kimselerle ki,** (لَا يُؤْمِنُونَ) **inanmazlar,** kime? (بِاللهِ) **Allâh'a,** daha neye inanmazlar? (وَلَا بِالْيَوْمِ) **o güne de,** öyle gün ki, (اَلْاٰخِرِ) **son olan,** daha, (وَلَا يُحَرِّمُونَ) **yasak görmezler,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (حَرَّمَ) **haram etti,** kim? (اَللهُ) **Allâh,** daha, (وَرَسُولُهُ) **Rasûlü,** daha, (وَلَا يَدِينُونَ) **din olarak kabul etmezler,** neyi? (دِينَ الْحَقِّ) **hak dîni,** o kimseler de kimlerdir? (مِنَ الَّذِينَ) **o kimselerdir ki,** (اُوتُوا) **verildiler,** neye? (اَلْكِتَابَ) **kitâba,** yâni kendilerine kitap verilen Yahudi ve Hristiyanlar'la savaşın, ne zamana kadar? (حَتّٰى يُعْطُوا) **onlar verinceye kadar,** neyi? (اَلْجِزْيَةَ) **cizyeyi,** neden? (عَنْ يَدٍ) **elden,** (وَهُمْ) **hâlbuki onlar,** kimlerdir? (صَاغِرُونَ) **zelil kimselerdir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O kendilerine kitap verilmiş olan kimselerle savaşın ki, onlar ne Allâh'a, ne de o son güne inanmazlar, Allâh'ın ve Rasûlünün haram ettiği şeyleri yasak görmezler, hak (olan İslâm) **dîni**(ni) **de din olarak kabul etmezler, tâ ki onlar zelil** (ve hakir) **kimseler hâlinde cizyeyi** (bizzat kendileri) **elden versinler!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede müşriklerin **Mescid-i Harâm**'a yaklaştırılmaması gerektiğini beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede müşriklerle savaş bitirildikten sonra artık Ehl-i Kitap ile kıtâl edilmesi gerektiğini açıklamıştır.

"Beğavî, Fahrurrâzî, Hâzin, Nesefî, İbni Kesîr, Rûhu'l-beyân ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme müşriklerin işleri bitirilip insanlar fevc fevc **Allâh**'ın dînine girdikten sonra artık Ehl-i Kitap ile savaşmak gerektiğini beyân sadedinde nâzil olmuştur.

İmâm-ı Mücâhid *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre: "Bu âyet-i kerîme **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbı **Tebûk** gazvesiyle emrolunduğu zaman nâzil olmuştur." *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/403; İbnü Ebî Hâtim:6/1778; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:9/185; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/311-312)*

Kelbî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göreyse: "Bu âyet-i celîle, **Kureyza** ve **Nadîr** Yahudileri hakkında nâzil olmuştur. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu âyet-i kerîmenin nüzûlünden sonra onlarla musâleha yapmış ve bu, İslâm ehlinin elde ettiği ilk cizye ve Müslümanların elleriyle Ehl-i Kitab'a isâbet eden ilk zillet olmuştur." *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/105)*

İslâm **Cezîretü'l-Arab**'da yerleşince **Allâh-u Te'âlâ** hicretin dokuzuncu senesinde **Rasûlü**'ne Yahudi ve Hristiyanlardan ibâret olan Ehl-i Kitab'a savaş açmasını emretmiştir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de **Rumlar**'la savaşmak için hazırlık yapmış, insanları cihâda çağırmış, **Medîne** etrâfında bulunan **Arap** kabîlelerine elçiler salmış, böylece eli silah tutan otuz bin kişi kadar mücâhidle yola çıkmış, ama **Medîne** ehlinden ve havâlîsinden bâzı münâfıklar ve diğerleri geri kalmıştır. Bu vaka kıtlık senesine ve çok sıcak bir döneme rast gelmiştir.

Rivayetlere göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Rumlar**'la (Hristiyan olan Bizans ile) savaşmak için **Şam** üzerine yürüme niyetiyle yola çıktı. **Tebûk**'e ulaştığında orada konakladı ve suyunun başında yirmi gün kadar ikâmet etti. Daha sonra geri dönmek için istihâre yaptı ve insanların zâfiyetini göz önünde bulundurarak o sene geri döndü.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbına: "Ey müminler! **Allâh**'a ve âhiret gününe inanmayan, **Allâh** ve **Rasûlü**'nün haramlarını haram kabul etmeyen ve hak dîne intisâb etmeyen Ehl-i Kitap ile savaşın" buyurarak kendileriyle savaşılması emredilen kimselerde sâbit olan dört sıfat açıklamıştır:

Birinci Sıfat: (لَا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ) cümle-i celîlesinde belirtildiği üzere; **"Allâh'a inanmamaları"**dır ki âyet-i kerîmenin devâmında bu kişilerin Ehl-i Kitap'tan olduğunun beyân edilmesiyle Yahudi ve Hristiyanlar'ın **Allâh**'a ve âhiret gününe îmanlarının mûteber olmadığı açıkça ortaya çıkmıştır. Zîrâ onların **Allâh**'a îmânı müminlerin îmânına benzemez.

Nitekim Yahudiler tecsîm ve teşbîh (Allâh-u Te'âlâ'nın cisim olduğuna ve yaratıklarına benzediğine) îtikat ederler. Hristiyanlar da hulûle (Allâh-u Te'âlâ'nın rûhunun Meryem ve Îsâ *(Aleyhimesselâm)*a girdiğine) inanırlar.

Âyet: 29

Böyle şeylere îtikat edenler ise bir olan, hiçbir şeye muhtaç olmayan, doğurmaktan- doğmaktan münezzeh olan ve eşi benzeri bulunmayan **Allâh-u Te'âlâ**'ya inanmış birer mümin olamazlar.

Yine böylece **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)*ın **Allâh**'ın oğlu olduğuna inanan Yahudilerle, **Mesîh** *(Aleyhisselâm)*ın **Allâh**'ın oğlu olduğuna îtikat eden Hristiyanlar mümin olamazlar, bilakis onlar **Allâh**'a ortak koşan müşriklerdir. Nitekim bir sonraki âyet-i kerîmede Yahudilerin **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)*a, Hristiyanların da **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*a **"Allâh'ın oğlu"** diyerek müşrik oldukları ve **Allâh**'ın lânetine müstehak oldukları zikredilerek onların **Allâh**'a îmanlarının mûteber olmadığına dikkat çekilmiştir.

Ayrıca **Allâh**'ın rasüllerinden bir rasûlü yalanlayan kişi **Allâh**'a inanmış bir mümin olamaz. Yahudiler ve Hristiyanlar ise enbiyânın ekserîsini yalanlamaktadırlar. Bu durumda onlar mümin olamazlar.

İkinci Sıfat: (وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ) kavl-i şerîfiyle beyân edildiği vechile; **"Âhiret gününe inanmamaları"**dır ki, Ehl-i Kitab'ın âhiret hakkındaki inançları da müminlerin îmânı gibi değildir. Zîrâ onlar cesetlerin değil de ruhların dirileceğine inanırlar ve cennette yemek, içmek ve cimâ olmadığına îtikat ederler. Böyle bir îtikāda sâhip olan kişiler kendilerini ne kadar mümin sansalar da aslâ imanları mûteber değildir.

Üçüncü Sıfat: (وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ) cümle-i celîlesinin müfâdı vechile **"Allâh'ın ve Rasûlünün haram ettiği şeyleri yasak görmemeleri"**dir. Bu cümle-i celîlede **Allâh-u Te'âlâ**'nın ve **Rasûlü**'nün haram kıldığı şarap ve domuz gibi şeyleri Ehl-i Kitab'ın haram kabul etmediği belirtilmektedir.

Ayrıca bu cümle-i celîlede haram olan şeylerin tahrîminin iki yolla sâbit olacağına, bunlardan birinin vahy-i metlüvv (namazda okunması geçerli) olan Kitâb yâni **Kur'ân-ı Kerîm**, diğerinin ise vahy-i ğayr-i metlüvv olan (yâni mânâsı Allâh-u Te'âlâ tarafından ise de namazda tilâvete elverişli olmayan) sünnet (hadîs-i şerîfler) olduğuna dâir sarih bir beyan bulunmaktadır. Buna göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir şeyi haram etmesi ile **Allâh-u Te'âlâ**'nın o şeyi haram etmesi arasında bir fark yoktur. Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh-u Te'âlâ** tarafından tebliğcidir.

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise Sirruhû)* **Hazretleri** kendi Mushaf'ında bu âyet-i kerîmenin hâmişine: "Burada:

﴿مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللّٰهَ﴾

"O Rasûl'e itaat eden muhakkak Allâh'a itaat etmiştir" *(Nisâ Sûresi:80)* âyet-i kerîmesine bakarsan bu konuda sarih beyân görürsün" diye yazmış, o âyet-i kerîmenin hâmişine bakıldığında ise orada **Kāzî 'Iyâz** *(Rahimehullâh)*ın **"Şifâ-i Şerîf"** kitabından naklen, **Mikdâm ibni Ma'dîkeribe el-Kindî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِيكَرِبَ الْكِنْدِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يُوشِكُ الرَّجُلُ مُتَّكِئًا عَلَى أَرِيكَتِهِ يُحَدَّثُ بِحَدِيثٍ مِنْ حَدِيثِي فَيَقُولُ: بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ كِتَابُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مَا وَجَدْنَا فِيهِ مِنْ حَلَالٍ اسْتَحْلَلْنَاهُ وَمَا وَجَدْنَا فِيهِ مِنْ حَرَامٍ حَرَّمْنَاهُ أَلَا وَإِنَّ مَا حَرَّمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلُ مَا حَرَّمَ اللهُ.»

"Bir adam koltuğuna yaslanmış vaziyette otururken ona benim hadislerimden bir hadis nakledildiğinde onun: 'Allâh-u Azze ve Celle'nin Kitâb'ı bizimle sizin aranızda (hakemlik yapacak)**dır. Onda bulduğumuz helâli helâl sayarız, onda bulduğumuz harâmı da yasak kabûl ederiz' demesi yakındır. Şunu iyi bilin ki gerçekten Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in yasakladığı şeyler Allâh'ın haram kıldığı şeyler gibidir"** *(İbni Mâce, Mukaddime:2, no:12, 1/6)* hadîs-i şerîfini kaydetmiştir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu hadîs-i şerîfi diğer mûcizeleri gibi aynen vâki olmuştur. Nitekim günümüzde birçok ilâhiyatçının erkeklerin altın ve ipek kullanması, sakal traş etmesi gibi harâmiyeti hadîs-i şerîflere dayanan meseleleri reddederken: **"Kur'ân'da böyle bir şey yok!!!"** dedikleri maalesef sıkça müşâhede edilmektedir. Hidâyetten sonra dalâlete düşmekten **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız!

Bu mânâlar cümle-i celîlede geçen **"Rasül"**den bizim peygamberimizin kastedilmesine göre verilmiştir. Bâzı müfessirlere göre ise burada onların kendisine uyduklarını iddiâ ettikleri peygamber kastedilmiştir ki o zaman mânâ: "Tevrât ve İncil'le amel etmeyen bilakis onları tahrif edip kendi kafalarından hükümler uyduran Ehl-i Kitap'la savaşın" demek olur.

Tabî ki bu mânâ aynı zamanda onların îtikāden ve amelen mensûh (hükümsüz) olan dinlerinin esâsına da muhâlif olduklarını açıklamaktadır. Zîrâ **Mûsâ** ve **Îsâ** *(Aleyhimesselâm)* ümmetlerine **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e uymalarını emretmişlerdir. Bu mânâya göre onların hiçbir dîne ve şerî'ate tâbî olmadıkları, bu durumun da onlarla savaş sebebi olduğu açıklanmış olmaktadır.

Âyet: 29

Dördüncü Sıfat: (وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ) cümle-i celîlesinden anlaşıldığı şekliyle **"Hak dîni de din olarak kabûl etmemeleri"**dir. Bu cümle-i celîlede geçen izâfet, sıfatın mevsûfuna izâfeti kabîlinden olup bundan maksat; bütün dinleri nesheden ama kendisi hiçbir dinle nesholmayan İslâm dînidir.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre burada geçen **"Hakk"** lafzından maksat **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ıdır ki bu durumda terkîb-i İlâhî: "Hak din" olarak değil de "Hakk'ın dîni" şeklinde tefsir edilir.

Bir kavle göre de burada genel mânâda **Allâh-u Te'âlâ**'nın peygamberlerine inzâl edip kullarına meşrû ettiği şerî'atler kastedilmiş, böylece de Ehl-i Kitab'ın meşrû olan hiçbir din ve şerî'at üzere bulunmadıkları belirtilmiştir ki son iki mânâya göre izâfet zâhirî (bilinen) mânâsına göredir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ) cümle-i celîlesinde geçen (مِنْ) harfi, bütün müfessirlerin, özellikle de **Beyzâvî** ve **Âlûsî** gibi tahkik ehli zevâtın açık beyanlarından anlaşıldığı üzere teb'îzıyye (dâhil olduğu kelimeden bir kısmını ifade edici) olmayıp beyâniyedir (açıklayıcıdır).

Yâni **"Ehl-i Kitap'tan olan"** anlamına gelmeyip, **"Ehl-i Kitap olan"** mânâsına gelerek geride sayılan dört sıfata sâhip olanların Ehl-i Kitab'ın bir kısmı olduğunu değil de, tümünün bu evsâfı taşıdığını açıklamaktadır.

Nitekim:

﴿فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ﴾

"Putlardan ibâret olan pislikten sakının" *(Hacc Sûresi:30)* âyet-i kerîmesinde geçen (مِنْ) harfi de bu mânâdadır. Bunun aksi düşünüldüğünde putlardan pislik olmayanların bulunduğu gibi çok yanlış ve insanı kâfir edecek bir mânâ ortaya çıkar.

Bu âyet-i kerîmede de (مِنْ) harfine yanlış mânâ vererek Yahudi ve Hristiyanları cennete sokmaya uğraşan günümüzdeki bâzı ilâhiyatçıların, bile bile düştükleri vartaya ve şirke bulaşıp: **"Ehl-i Kitap'tan kâfir olmayanlar da var"** gibi sözler sarfedenlerin bu gibi harflere verilen yanlış mânâlara tutundukları görülmektedir.

Oysa müfessirler henüz bu bâtıl fikirler yaygınlaşmadan önce âhir zamanda böyle sapık fikirli hocaların türeyeceğini hesâba katmış gibi burada geçen (مِنْ) harfinin teb'îzıyye olmadığını açıkça beyân etmişlerdir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ) **"Tâ ki onlar zelil** (ve hakir) **kimseler hâlinde cizyeyi** (bizzat kendileri) **elden versinler"** cümle-i celîlesindeki **"Cizye"** tâbirinin iştikâkı hakkında farklı bâzı görüşler varsa da, **"Hidâye"** isimli fıkıh kitabında zikredildiği üzere bu kelime "Mücâzât"tan me'huzdür (alınmıştır). Zîrâ cizye kâfirliğin cezâsı olarak meşrû edilmiştir.

Cümle-i celîlede geçen: (عَنْ يَدٍ) kelimesine birkaç türlü mânâ verilmiştir: Bir mânâya göre bu lafız itaati temsil etmektedir. Yâni "Onlar itaat ederek cizye verinceye kadar" demektir. Nitekim "El verme" tâbiri itaatten, "El çekme" tâbiri de itaatsizlikten kinâyedir.

Buna göre kâfirlerden cizye alınırken cebr ve ikrâha başvurmak gerekirse zâten o zaman zimmet akdi diye bir şey kalmaz, bilakis katl ve kıtâl hükmü geri döner.

Diğer kavle göre kelime asıl mânâsı üzeredir ki bu durumda: "Onlar cizyeyi başkasıyla değil de elden teslim edinceye kadar" şeklinde tefsir edilmiştir. Bundan dolayı cizye tediyesinde tevkîl (ödemeyi vekâletle yapmak) câiz görülmemiştir.

Diğer bir mânâya göre burada **"Yed"**, zenginlik anlamında kullanılmıştır ki bu durumda tefsir: "Zenginseler cizyeyi verinceye kadar" şeklinde olur. Bu mânâdan dolayıdır ki fakirden cizye alınmaz.

Farklı bir mânâya göre (يَدٍ) kelimesi **"Nîmet"** anlamına gelmektedir ki bu durumda cümle-i celîle: "Onlar cizyelerini kabûl etmekle Müslümanların kendilerine iyilikte bulunduğunu ikrâr ederek cizye verinceye kadar" şeklinde anlaşılır.

Bir mânâya göre de burada (عَنْ) harfi, sebebiyyet mânâsında kabul edilerek cümle-i celîle: "Onlar kendilerini istîlâ eden kâhir bir elden sebep cizye verinceye kadar" şeklinde tefsir edilmiştir.

Âyet-i kerîmenin son cümlesi olan: **"Onlar zelil ve hakîr kimseler oldukları halde cizyeyi ödesinler"** kavl-i şerîfinin tefsîri hakkında **'Ikrime** *(Radıyallâhu Anh)*: "Cizyeyi alan otursun, ödeyen ise ayakta dursun" mânâsını nakletmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Zimmîden cizye alınırken boynuna bir şamar patlatılır" demiştir.

Âyet: 29

Bir kavle göre çenesinden tutulup kulak altındaki sivri kemiğine vurulur, cizye ödeyeceği yere bineksiz yaya olarak gelir ve ona: "Ey **Allâh**'ın düşmanı! **Allâh**'ın hakkını öde" denilir.

İmâm-ı Şâfi'î *(Radıyallâhu Anh)*: "Kâfirlerin İslâm ahkâmına tâbî olmaları zillet olarak onlara yeter" demiştir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere zimmet ehlini azîz kılmak ve onları Müslümanlardan üstün tutmak câiz değildir. Aksine onlar dâimâ zelil ve hakîr görülmelidir. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Efendimiz**:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تَبْدَءُوا الْيَهُودَ وَلَا النَّصَارٰى بِالسَّلَامِ؛ فَإِذَا لَقِيتُمْ أَحَدَهُمْ فِي طَرِيقٍ فَاضْطَرُّوهُ إِلَى أَضْيَقِهِ.»

"Yahudi ve Hristiyanlara 'Merhaba' demeyi ilk önce siz başlatmayın, onlardan birine yolda rastlarsanız onu yolun en dar tarafından gitmeye mecbur bırakın" buyurmuştur. *(Müslim, Selâm:4, no:2167, 4/1707; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/176)*

Bundan dolayı **Emîru'l-mü'minîn Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* onları zelil ve hakir duruma düşürmek için kendilerine bilinen bâzı şartlar koşmuştur. Bu şartları **Abdurrahmân ibni Ğanm el-Eş'arî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Ben **Şam** ehlinin Hristiyanları ile musâlaha yaptığı dönemde **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*a şöyle bir mektup yazdım:

"**Rahmân** ve **Rahîm** olan **Allâh**'ın adıyla!

İşte bu, **Allâh**'ın kulu **Emîru'l-mü'minîn Ömer**'e **Şam** diyârındaki falan falan şehirlerin Hristiyanlarının mektubudur. Siz bize geldiğiniz (ve buraları fethettiğiniz) zaman biz sizden kendimiz, çocuklarımız, mallarımız ve dindaşlarımız adına eman istedik ve kendimiz adına size karşı şu şartları yerine getireceğimizi kabûl ettik. Buna göre artık biz şehrimizde ve etrâfında yeni kilise, manastır, uzlet hücresi ve papaz yurdu binâ etmeyeceğiz, Müslümanların semtinde olduğu müddetçe yıkılanları da yenilemeyeceğiz ve ihyâ etmeyeceğiz.

Gece veyâ gündüz Müslümanlardan herhangi birinin kiliselerimizde konaklamasına mânî olmayacağız, kiliselerin kapılarını geçenler ve yolcular için açık tutacağız. Bize uğrayan Müslümanları üç gün misâfir edip yedireceğiz. Kiliselerimizde ve evlerimizde câsus barındırmayacağız.

Müslümanlara karşı içimizde kin saklamayacağız. (Müslüman olmadığımız sürece Kur'ân tahsîline ehil olmadığımız için) çocuklarımıza Kur'ân öğretmeyeceğiz, şirk izhâr etmeyeceğiz (Allâh'a ortak koşma fiillerini açıkça işlemeyeceğiz), kimseyi şirke dâvet etmeyeceğiz, istemeleri hâlinde akrabâlarımızdan hiçbirinin İslâm'a girmesine mânî olmayacağız.

Müslümanlara hürmet edeceğiz. Oturmak isterlerse onlar için yerlerimizden kalkacağız. Takke, sarık ve nalın gibi onlara has giysilerinde ve saçı ortadan ayırma gibi şekillerinde onlara benzemeyeceğiz.

(Ana dili Arapça olmayanlarımız) onların kelâmıyla (Arapça) konuşmayacağız, onların künyelerini takmayacağız, (Müslümanların yanında) bineklere binmeyeceğiz, kılıç kuşanmayacağız, silah edinmeyeceğiz, yanımızda (silah) taşımayacağız.

Yüzüklerimize Arapça nakış yaptırmayacağız. Şarap satmayacağız. Saçlarımızın ön tarafını keseceğiz.

Bulunduğumuz yerlerde kendi kıyâfetimizi terketmeyeceğiz, bellerimize zünnar bağlayacağız, kiliselerimizin üzerinde haç göstermeyeceğiz, Müslümanların yollarında ve çarşılarında haçlarımızdan ve kitaplarımızdan hiçbir şey izhâr etmeyeceğiz.

Kiliselerimizde çok gizli olarak çan çalacağız, kiliselerimizde de olsak Müslümanların bulunduğu yerlerde okurken seslerimizi yükseltmeyeceğiz, bayram kutlamaları ve yağmur duâsı gibi merâsimler için ortalığa çıkmayacağız, cenâzelerimiz olduğunda seslerimizi yükseltmeyeceğiz.

Müslümanların yollarında ve çarşılarında cenâze için ateş yakmayacağız. Ölülerimizi Müslümanların ölüleriyle komşu yapmayacağız. Müslümanların hissedâr olduğu köleleri satın almayacağız.

Bir şey sorduklarında Müslümanlara doğru bilgi vereceğiz, onların evlerinin içini gözetlemeyeceğiz ve Müslümanlardan hiç kimseyi dövmeyeceğiz.

Kendimiz ve dindaşlarımız adına bunları kendi nefislerimize şart koştuk ve bu hususlara riâyet şartıyla sizin emânınızı kabûl ettik.

Eğer biz bu şartlardan birine muhâlefet edecek olursak artık bizim zimmetimiz kalmamıştır. O takdirde inatçı düşmanlarınıza yapmanız helâl olan şeyleri bize de uygulamanız helâl olur." *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:9/202; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/176-177)*

Âyet: 29

Cizye İle İlgili Bâzı Hükümler

1) Ümmet ulemâsının tamâmı Ehl-i Kitap olan ve **Arap** olmayan Yahudi ve Hristiyanlardan cizye alınmasının câiz olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Fakat **Araplar**'ın Ehl-i Kitap olanlarıyla, **Acem** kâfirlerinin Ehl-i Kitap olmayanları hakkında ihtilâf etmişlerdir.

İmâm-ı Şâfi'î *(Radıyallâhu Anh)* cizyenin ensâba değil de edyâna (soya değil de dîne) bağlı olduğunu, dolayısıyla **Arap** ya da **Acem** (Arap olmayan) tüm Ehl-i Kitap'tan alınabileceğini ancak puta tapanlardan alınmasının câiz olmadığını söylemiştir.

İmâm-ı Mâlik ve **Evzâ'î** *(Radıyallâhu Anhümâ)* cizyenin mürtedler dışında bütün kâfirlerden alınabileceği görüşüne zâhib olmuşlardır.

Ebû Hanîfe ve ashâbı *(Radıyallâhu Anhüm)* ise Ehl-i Kitab'ın tümünden ve **Acem** müşriklerinden cizye alınacağına lâkin **Arap** müşriklerinden alınamayacağına kāil olmuşlardır.

Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Araplar**'ın arasında yetişmiştir, Kur'ân onların lügati üzere inmiştir. Dolayısıyla onlar hakkındaki mûcize çok bârizdir. Bu nedenle onlardan ya İslâm ya da kılıç kabûl edilir" demiştir. Mürted de böylecedir, zîrâ o İslâm'a hidâyet olunduktan ve onun güzelliklerine vâkıf olduktan sonra Rabbini inkâr etmiştir. Bu yüzden ondan ya İslâm ya da kılıç kabûl edilir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın: "**Arap** müşrikleri ya Müslüman olurlar, ya da öldürülürler" dediği rivâyet olunmuştur. Ayrıca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Arap** müşriklerinden olan **Evtâs** ve **Hevâzin** kabîlelerinin kadınlarını ve çocuklarını esir almıştır. Yine böylece **Benî Mustalik** ve diğer **Arap** müşriklerinin de kadınlarını ve çocuklarını esir almıştır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefâtından sonra mürted olan **Benû Hanîfe kabîlesi**'nin kadınlarını ve çocuklarını da **Ebû Bekr** *(Radıyallâhu Anh)* esir almıştır.

Lâkin mürtedlerin kadınları ve çocukları köle yapıldıktan sonra Müslüman olmaya icbâr edilirler ama putperestlerin çocukları böyle değildir.

Ancak **İmâm-ı Ebû Yûsuf** *(Rahimehullâh)* kitâbî ya da müşrik hiçbir **Arap**'tan cizye alınamayacağına, Ehl-i Kitap olsun, müşrik olsun bütün **Acemler**'den (Arap olmayan herkesten) alınabileceğine hükmetmiş ve: "Ehl-i Kitap olan **Araplar**'dan cizye alınabileceğine dâir bir hadîs-i şerîf varsa da daha sonra

Yahudi ve Hristiyanların **Arap yarımadası**'ndan çıkartılmalarını âmir bulunan birçok hadîs-i şerîfle bu hüküm neshedilmiştir. Zîrâ **Arap** kâfirlerinden cizye alınması demek, onların **Cezîretü'l-Arap**'ta bırakılmalarının bir parçası sayılır" demiştir. *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/166)*

2) Müctehitler Mecûsîlerin Ehl-i Kitap olup olmadıkları hakkında ihtilâf etmişlerdir. Bu âyet-i kerîmenin zâhirî ifâdesinden anlaşıldığı üzere; cizye verinceye kadar savaşılması emredilen kâfirler, özellikle Ehl-i Kitap'tır.

Bundan dolayı **Abdurrahmân ibni Avf** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in (Bahreyn havâlîsinde bulunan) **Hecer** Mecûsîlerinden cizye aldığına dâir şâhitlik yapıncaya kadar **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* Mecûsîlerden cizye kabûl etmemiştir. **Buhârî** *(Rahimehullâh)* bunu **"Sahîh"**inde *(Cizye:1, no:2987, 3/1151)* nakletmiştir.

Ebû Yûsuf *(Rahimehullâh)*ın **"Kitâbü'l-Harâc"** isimli eserindeki nakline göre; **Ferve ibni Nevfel el-Eşca'î**: "Bu mesele gerçekten büyük bir konudur, Ehl-i Kitap olmadıkları halde Mecûsîlerden nasıl haraç alınmaktadır?" deyince **Müstevrid ibni'l-Ahnef** *(Rahimehullâh)* ona karşı çıkıp: "Sen bu sözünle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i tenkit etmiş oldun, hemen tevbe et yoksa seni öldürürüm. Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Hecer** ehlinin Mecûsîlerinden haraç almıştır" dedi. Derken ikisi **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın huzûruna çıktılar, o da onlara şöyle anlattı:

"Mecûsîler konusunu en iyi bilen benim, ben şimdi size bir nakil yapayım da Mecûsîler hakkında ikinizi de râzı edeyim. Mecûsîler aslında kitap ehli idi. Onların doğru bildikleri din ilimleri ve müzâkere ettikleri kitapları vardı. Bir zaman hükümdarları içki içip sarhoş olunca kızkardeşinin elinden tutup onu şehir dışına çıkardı ve orada onunla zinâ yaptı. O sırada kendisinin peşine düşen bir cemaat onun bu yaptığına şâhit oldular.

Sonra hükümdâr sarhoşluğundan ayılınca kızkardeşi ona: "Sen falancaların gözü önünde şöyle şöyle işler yaptın. Ya benim sözümü dinlersin ya da had cezâsını uygulayarak seni öldürecekler" dedi. Hükümdâr da: "Ben ne yaptığımın farkında değilim, ama sen ne dersen itaat ederim" dedi.

Bunun üzerine kardeşi: "Sen bu kardeş evliliğini din yap ve: 'Ben **Âdem** ve **Havvâ**'nın dîni üzereyim, onlar kızlarıyla oğullarını evlendiriyorlardı' de. İnsanları ona dâvet et ve onlara kılıcı göster, sana bîat edeni bırak, karşı geleni öldür" dedi.

Âyet: 29

Hükümdâr da bunu uygulamaya başladı, fakat kimse kendisine itaat etmeyince sabahtan başlayıp geceye kadar insanları katletti. Bu durumu gören kızkardeşi: "Görüyorum ki insanlar kılıca karşı cesâretliler, iyisi mi sen onlar için bir ateş yak, sonra onları ateşe arzet" diye fikir verdi. Hükümdâr bunu yapınca insanlar ateş korkusuyla ona bîat ettiler. Ondan sonra âlimlerinin göğüslerindeki kitap ilmi de sökülüp alındı.

İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* aslında kitap ehli oldukları için onlardan cizyeyi kabûl etti, fakat (yanlarında din nâmına hiçbir şey kalmayıp tamâmen) şirk içinde kaldıklarından dolayı kadınlarıyla evlenilmesini ve kestiklerinin yenilmesini haram kıldı." *(Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/163-164)*

Mazharî *(Rahimehullâh)* bu rivâyeti zikrettikten sonra şöyle demiştir:

"**Hazret-i Ali** *(Radıyallâhu Anh)*ın bu nakli, Mecûsîlerin Ehl-i Kitap olduğuna delâlet etmez, Ehl-i Kitab'a yapılan her muâmelenin onlara yapılacağına da delâlet etmez. Zîrâ geçmişleri Ehl-i Kitap olsa da ilimlerinin ve kitaplarının tamâmen kaldırılması söz konusu olduğu için ellerinde muharref de olsa bir kitap kalmamıştır.

Bir milletin eslâfının Ehl-i Kitap olması onlara "Kitab ehli" denilebilmesi için yeterli olsaydı puta tapan **Hindular**'a bu ismin verilmesi daha evlâ olurdu. Çünkü onlar hâl-i hazırda bir kitap okumaktadırlar, onu ders yapmaktadırlar, dört cüz hâlinde muhâfaza etmektedirler, onun **Allâh-u Te'âlâ** katından geldiğini iddia etmektedirler. Gerçekten de kitaplarındaki temel kâidelerin ekserîsi şerî'atin usûlüne muvâfık düşmektedir, şerî'atin usûlüne muvâfık düşmeyenler de şeytanın ihtilâtâtı (katıp karıştırmaları)ndandır. Nitekim İslâm fırkaları da şeytanın tahlîtiyle (karıştırmasıyla) yetmiş üç fırkaya bölünmüştür.

Hintliler'in bu iddiası:

﴿وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾

"Her ümmet içerisinde mutlaka bir uyarıcı geçmiştir" *(Fâtır Sûresi:24)* âyeti kerîmesiyle de İslâm şerî'ati tarafından desteklenmektedir. Dolayısıyla Ehl-i Kitap vasfına hâiz olma husûsunda onlar Mecûsîlerden daha evlâdırlar. Çünkü Mecûsîlerin kralı sarhoş olup kızkardeşiyle zinâ yapınca dînini ve kitabını terk etmiş ve **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın dîni diye bir şey uydurmuştur. Bu kâfirler ise böyle bir şey yapmamışlar, ancak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îmânı terk etmeleri sebebiyle kâfir kalmışlardır.

Bana anlatıldığına göre; onların kitabının dördüncü cüzünde peygamberlerin sonuncusu olan **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bi'setinin bişâreti (gönderileceği müjdesi) bulunmaktadır. Hattâ o cüzü okuyan bâzı kimseler Müslüman olmuştur."

3) Şu bilinmelidir ki kâfirler üç türlüdür; bir kısmı ile Müslüman oluncaya kadar savaşılır, çünkü onlardan ancak İslâm'a girmeleri kabûl edilir. Bunlar **Arap** müşrikleriyle mürtedlerdir.

İkinci kısmı ile ya İslâm'a girmeyi ya da cizye vermeyi kabulleninceye kadar savaşılır. Bunlar da Yahudiler, Hristiyanlar ve Mecûsîlerdir. Yahudi ve Hristiyanların hükmü bu âyet-i kerîme ile sâbittir. Mecûsîlerin hükmü ise **Câfer ibni Muhammed**'in, babası (Muhammed el-Bâkır) vâsıtasıyla **Abdurrahmân ibni Avf** *(Radıyallâhu Anhüm)*den naklettiği: "Elbette ben şuna dâir şâhitlik yaparım ki, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ،
أَنَّهُ قَالَ: أَشْهَدُ لَسَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
«سُنُّوا بِهِمْ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ (غَيْرَ نَاكِحِي نِسَائِهِمْ وَلَا آكِلِي ذَبَائِحِهِمْ).»

"Onlara Ehl-i Kitab'a yapılan muâmeleyi tatbik edin (ancak kadınlarıyla evlenmeyin ve kestiklerini yemeyin)" buyururken işittim" *(Mâlik, el-Muvatta', Zekât:43, sh:187; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:19253, 10/325; Zeyla'î, Nasbu'r-râye:6/8-10; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/107; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/413; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/163)* hadîs-i şerîfiyle sâbittir.

Üçüncü kısım kâfirler ise, Ehl-i Kitap olmayan, Mecûsî olmayan, **Arap** müşriklerinden de olmayan **Moğol** ve **Hint** putperestleri gibi kimselerdir ki, **Arap yarımadası**'ndan başka yerlerde iki dînin bir arada durmasına göz yummak câiz olduğu için **Ebû Hanîfe** ve ashâbı *(Radıyallâhu Anhüm)* bunların hepsinden cizye alınabileceği görüşündedirler.

Nitekim **Zührî** *(Radıyallâhu Anh)*: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Araplar** dışında bütün putperestlerle cizye mukābilinde musâleha yaptı" diye nakletmiştir. *(Beyzâvî, Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/106-107; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/166)*

4) Müşriklerden Yahudi ve Hristiyanların dînine girenlere gelince; bunların durumuna bakılır, eğer Ehl-i Kitab'ın onların dîni nesh ve tebdîle uğramadan önce o dîne girmişlerse onlardan cizye kabûl edilir, onlarla nikâhlanmak ve kestiklerinden yemek helâl olur.

Âyet: 29

Ama **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gelişiyle dinleri ve şerî'atleri neshe uğradıktan sonra Yahudi veyâ Hristiyan olmuşlarsa onlardan cizye alınmaz, kestiklerini yemek ve kadınlarıyla nikâhlanmak helâl olmaz.

Neshten sonra mı ya da önce mi Ehl-i Kitab'ın dînine girdikleri hakkında şüphe edilenler ise kanı koruma husûsu göz önünde bulundurularak onların cizyeleri kabûl edilir, ama harâmiyet konusu îtibâra alınarak kestikleri yenmez, kadınlarının nikâhı helâl görülmez.

Tabî ki bu mesele diğer mezheplere göredir. Zîrâ Hanefî mezhebine göre **Arap** müşrikleri dışındaki herkesten cizye alınır.

Sâbie ve Sâmire gibi bâtıl din mensuplarına gelince; bid'at ehli olan yetmiş iki fırka Müslümanlar arasında değerlendirildiği gibi bunlar da Ehl-i Kitab'a mülhaktırlar.

5) Cizyenin miktârına gelince; çalışan fakir hakkında her ay bir dirhem olmak üzere on iki dirhemdir ki bu da, senenin ekserîsini sıhhatli geçirmesi hâlindedir. Ama ekserîsinde ya da yarısında hasta olursa ondan cizye alınmaz. Orta halli kişi her ay iki dirhem olmak üzere senede yirmi dört dirhem cizye öder. Zengin olan ise her ay dört dirhem olmak üzere senelik kırk sekiz dirhem öder.

Ancak **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)* bunlara ilâveten: "Eğer cizye terâzî (karşılıklı rızâ) ve sulh yoluyla vaz edilmişse, o zaman antlaşmaya göre takdir edilir. Nitekim **Ebû Dâvûd**'un **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakline göre: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Necrân** ehliyle yarısı safer ayında, yarısı da recep ayında ödenmek üzere iki bin hulle üzere antlaştı" demiştir. *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/167)*

İmâm-ı Mâlik *(Rahimehullâh)*dan meşhur olan kavle (söze) göre; zengin ve fakir fark etmeksizin cizye miktârı senede ya dört dînardır, ya da kırk dirhemdir.

İmâm-ı Şâfi'î *(Rahimehullâh)*a göre ise vâcip olan miktar bir dînardır, fakir ve zengin bunda eşittir.

Ahmed ibni Hanbel *(Rahimehullâh)*dan bu hususta dört rivâyet vardır ki bir kavli **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*ın kavli üzeredir. İkinci kavline göre bu mesele devlet reisinin reyine havâle edilir. **Sevrî** *(Rahimehullâh)* da bu görüştedir.

Bu hususstaki teferruat ve diğer müctehitlerin görüşleri fıkıh kitaplarında zikredilmiştir.

6) Kazanmaktan âciz olan fakirlere, pîr-i fânîlere, kötürümlere, felç yüzünden oturup kalanlara, körlere, çocuklara, delilere, kadınlara ve insanlarla karışıp görüşmeyen rahiplere bir şey gerekmez. Zîrâ cizye insanları kâfirlikten men etmek ve İslâm'a girmeye teşvik etmek için meşrû edildiğinden katl mecrâsındadır. Dolayısıyla ölüm cezâsına çarptırılmayacak olanlar cizye ile muâhaze olunmazlar.

7) Zimmet akdinden sonra bir senenin dolmasıyla bir kâfirin cizye ödemesi gerekse ama o, cizye ödemeden Müslüman olsa **İmâm-ı Şâfi'î**'ye göre o sâir borçları gibi kabûl edildiğinden ondan alınır. Ama **Ebû Hanîfe**, **Mâlik** ve **Ahmed** *(Radıyallâhu Anhüm)*e göre Müslüman olmasıyla cizye ondan sâkıt olur, zîrâ cizye kâfirliğin cezâsıdır, tevbeden sonra cezâ kalmaz. Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere cizye savaşın nihâî noktasıdır, İslâm'a girilmekle de savaş sona ermiş olur.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet olunan:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِ جِزْيَةٌ.»

"Müslüman üzerine cizye yoktur" hadîs-i şerîfi de bu görüşün doğruluğuna delâlet etmektedir. *(Ebû Dâvûd, Harâc:34, no:3053, 3/1333; Tirmizî, Zekât:11, no:633, 2/20; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/170)*

Ebû Yûsuf *(Rahimehullâh)* **"Kitâbü'l-Harâc"** isimli eserinde **Kûfe** ulemâsından olan bir zâttan naklen şöyle anlatmıştır: **Ömer ibni Abdilazîz**, **Abdulhamîd ibni Abdirrahmân**'a yazdığı mektubunda: "Sen bana **Hîre** ehlinden olan Yahudilerden, Hristiyanlardan ve Mecûsîlerden bâzılarının Müslüman olduğunu ve üzerlerinde büyük bir cizye borcu bulunduğunu yazarak onlardan cizye almak için benden izin istedin.

Şu bir gerçektir ki **Allâh-u Te'âlâ Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i İslâm'a dâvetçi olarak göndermiştir. Yoksa onu bir tahsildar olarak göndermemiştir. Artık sâir din mensuplarından kim İslâm'ı kabûl ederse onun malına ancak zekât hakkı terettüb eder, onun cizye borcu kalmaz" diye bildirmiştir.

8) Eğer burada: "Harâc (vergi), cizye ve rıkkıyyet (kölelik) arasında ne fark vardır? Oysa her biri kâfirliğin cezâsıdır. Müslüman olandan cizye düşerken niçin vergi ve kölelik düşmez?" diye sorulacak olursa buna cevâben şöyle denilmiştir:

Âyet: 29

"Cizye, kâfirleri alçaltma gâyesiyle meşrû edilmiştir. Dolayısıyla Müslüman olana alçaltıcı muâmele yapmak câiz olmaz. Vergi ise bir emek karşılığıdır. Zîrâ devletin ve güvenlik güçlerinin koruması olmadan kimse arâzisini ekip biçemez. Dolayısıyla vergi devletin masrafının karşılığı olarak ödenmektedir. Kölelik ise belli bir şahsın mülküne tealluk etmektedir. Cizyede ise muayyen bir şahsın mülkiyeti söz konusu olmayıp kamunun istihkâkı mevcuttur. Bu yüzden âmmenin hakkı düşer ama husûsî mülk, sâhibinden alınamaz."

9) Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*a göre cizye senenin başlamasıyla vâcip olur. Bu nedenle zimmet akdi yapıldıktan sonra o senenin cizyesini peşin olarak istemek câizdir. **İmâm-ı Şâfi'î** ve **Ahmed** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre ise cizye tehirli olarak vâciptir, dolayısıyla bir sene dolmadan istenmesi câiz olmaz.

Zimmî kişi sene içinde ya da tamamlandıktan sonra cizyesini ödemeden ölecek olsa **Ebû Hanîfe** ve **Ahmed** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre ölümüyle cizye sâkıt olur. Çünkü bu dünyevî bir cezâdır, had cezâları gibi ölümle düşer. **Mâlik** ve **Şâfi'î** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre ise cizye borcu düşmez.

10) Zimmî iki sene veyâ daha fazla cizye borcunu ödemese **Ebû Hanîfe** ve **Ahmed** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre borçlar tedâhül eder. Böylece kendisinden bir cizye alınır. Zîrâ bu hâlis bir cezâ mâhiyeti taşıdığından bundan maksat mal tahsil etmek olmayıp sâdece kâfirleri zelil kılmaktır. Bundan dolayı vekâletle alınmamaktadır.

Oruç keffâretleri kendisinde ukûbet (ceza) mânâsı olan bir ibâdet iken onlarda dahî tedâhül bulunmaktadır. Hal böyleyken sâdece bir cezâ mâhiyeti taşıyan cizyede de bu tedâhül evleviyetle câizdir. **İmâm-ı Şâfi'i** *(Rahimehullâh)*a göre ise her sene için ayrı cizye alınır.

11) Bir zimmî cizye ödemekten yâhut İslâm ahkâmından bir hükmü icrâdan kaçınırsa yâhut bir Müslümanı öldürürse veyâ Müslümanları savaşa azmederse yâhut Müslüman bir kadınla zinâ ederse ya da bunu nikâh adı altında yaparsa veyâ bir Müslüman'ı dîninden döndürürse yâhut Müslümanların yollarını keserse ya da müşrikler nâmına câsusluk yaparsa veyâ Müslümanlar aleyhine onlara bir bilgi aktarırsa **İmâm-ı Ahmed** *(Rahimehullâh)*a göre o kişinin zimmet akdi bozulmuş olur.

Nitekim **Abdürrezzâk** *(Rahimehullâh)*ın rivâyetine göre **Ebû Ubeyde ibni'l-Cerrâh** ve **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anhümâ)* Müslüman bir kadınla zinâ etmek isteyen iki kitâbîyi katletmişlerdir.

İmâm-ı Şâfi'î *(Rahimehullâh)*a göre ancak cizye vermemek için ve İslâm ahkâmını icrâ etmemek için direnmek, bir de Müslümanlarla savaşa azmetmek ile zimmet bozulur.

İmâm-ı Mâlik *(Rahimehullâh)*a göre, Müslüman bir kadınla zinâ etmek yâhut bunu nikâh adı altında yapmak ya da yol kesmekle zimmet bozulmaz. Bunun dışında kalan şeylerle bozulur.

Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*a göre ise, bir kişi dârülharbe iltihak ederse ya da bir yeri ele geçirip Müslümanlarla muhârebe etmek isterse bu durumda Müslümanlara karşı harp ehlinden olduğu için zimmet akdi kendisinden umulan faydadan ârî kalmış olur ve bu durumda zimmeti bozulur. Bunun dışında hiçbir şeyle ahdi bozulmaz. Zîrâ savaşı sonlandıran nokta kâfirlerin cizye ödemeye mecbur edilmeleridir, yoksa onlardan bizzat cizyenin alınması değildir.Dolayısıyla devlete karşı gücü olmayan bir kâfirin cizye vermekten kaçınmasıyla zimmeti bozulmaz.

Nitekim devlet reisi hapis veyâ darp gibi cezâlarla istediği zaman ondan cizyeyi zorla da olsa almaya muktedirdir.

12) Zimmîler **Allâh-u Azze ve Celle** hakkında **Celâli**'ne yakışmayan sözler sarfederlerse yâhut Kitâb-ı Mecîd'ini veyâ dîn-i kavîmini ya da **Rasûlü Kerîm**'ini uygunsuz sözlerle anarlarsa **İmâm-ı Ahmed** *(Rahimehullâh)*a göre ahitleri bozulur.

İmâm-ı Mâlik *(Rahimehullâh)* ise: "Eğer bu konular kendilerini kâfir eden bilindik inançlarından farklı sûretlerle vukû bulursa, o zaman zimmetleri bozulur" demiştir.

İmâm-ı Şâfi'î *(Rahimehullâh)*ın ashâbının ekserîsine göre böyle şeyler yapmayacağı önceden şart koşulmamışsa ahdi bozulmaz, şart koşulmuşsa bozulur. **"Hidâye"** sâhibinin nakline göre **İmâm-ı Şâfi'î** *(Rahimehullâh)*ın kendisinin görüşü böyle yapanların zimmetinin bozulacağı yönündedir, zîrâ böyle yapan müminin îmânı bozulduğu gibi zimmînin de emânı (güvencesi) bozulur, çünkü zimmet akdi îmânın halefidir.

"Hidâye" sâhibinin nakline göre **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*ın mezhebince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sebbetmesi (onun hakkında kötü konuşması) sebebiyle zimmînin ahdi bozulmaz, zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakāret etmek kâfirliktir, bu kişi ise **Allâh-u Te'âlâ** hakkında bile sapık fikirlere sâhip olduğu için zâten kâfirdir.

Âyet: 29

İbni Hümâm *(Rahimehullâh)*: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisine: 'Ölüm senin üzerine olsun' diyen Yahudilere: (وَعَلَيْكُمْ) **"Sizin de"** diye cevap vermekle yetinmesi, durumun farkında olup onlara lânet okuyan **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*yı bu yaptığından engellemesi" *(Buhârî, no:2718; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/174)* bu görüşü desteklemektedir, zîrâ onların bu sözü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e karşı bir sebb ve hakārettir, fakat buna rağmen **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onları öldürmemiştir. Eğer bu tip işler zimmeti bozsaydı, elbette **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onları katlederdi" demiştir.

Lâkin **Ebû Hanîfe** *(Radıyallâhu Anh)*ın mezhebinde bulunan: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sebbeden kişi öldürülür, mümin veyâ kâfir kim olursa olsun bunu yapan kişinin tevbesi kabûl olunmaz" şeklindeki fetvâdan böyle yapanların ahdinin bozulacağı anlaşılmaktadır. Nitekim **Ebû Yûsuf** *(Rahimehullâh)*ın **Hafs ibni Abdillâh ibni Ömer** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakline göre bir adam: "Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakāret eden bir râhip işittim" dediğinde **Hafs** *(Radıyallâhu Anh)* ona: "Ben bunu işitseydim elbette onu öldürürdüm, çünkü biz onlarla böyle yapacaklar diye ahitleşmedik" demiştir.

İbni Hümâm *(Rahimehullâh)* sonunda şöyle demiştir: "Bence isâbetli olan görüş, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakāret etmek ya da **Allâh-u Te'âlâ**'ya uygunsuz şeyler nispet etmek, eğer Yahudi ve Hristiyanların bilindik îtikatlarından olan **Allâh-u Te'âlâ**'ya çocuk nispet etmek kabîlinden değil de farklı hakāretler cinsinden ise ve bunu açıkça yapıyorlarsa, o zaman ahitleri bozulur ve kendileri öldürülür. Ama bunu gizli yapıyorlar da birileri bunu fark ediyorsa o zaman zimmetleri bozulmaz.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, kendisine selam veren Yahudilere katil uygulamaması ise, o Yahudiler cizye veren zimmîlerden olmadıkları, bilakis mal karşılığı olmaksızın kendileriyle mütâreke yapılan kimseler oldukları içindir."

13) Cizye mukābilinde Ehl-i Kitap bâtıl dinleri üzere serbest bırakılırken müşriklere bu müsaadenin verilmemesi Ehl-i Kitab'ın dinleri nesholunmadan önce Tevrât ve İncîl şerî'ati üzere yaşamış bulunan atalarına bir hürmet ızhârı içindir.

Ayrıca onların ellerinde kütüb-ü kadîme (önceki semâvî kitaplar) bulunduğu için onlara o kitapları tefekkür ederek **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğruluğunu ve nübüvvetinin sıhhatini anlayabilmeleri için bir mühlet verilmiştir.

Yoksa onlardan cizye alınmasından maksat onları kâfirlikleri üzere bırakmak değildir. Asıl gâye, İslâm'ın güzelliklerini, delillerinin kuvvetini ve İslâm'a girenlerin çokluğunu görerek hakkı anlarlar da îmâna gelirler diye kanlarının korunmasıdır.

Haddâdî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bâzı mülhidlerin: 'İslâm yerine cizye kabûl edilerek kâfirlerin küfürlerini yaşamalarına imkân tanınması nasıl câiz oluyor?' şeklindeki tenkitlerine şöyle cevap verilir: Onlardan cizye alınması aslâ onların kâfirliklerine rızâ anlamı taşımaz, bilakis cizye onların kâfirlikte kalmalarının cezâsıdır.

Ama bir kâfirden cizye alınmaksızın, sâdece onun îmân etmesine sebep olsun diye kendisine mühlet verilmesi câiz oluyorsa, cizye alınıp da fırsat tanınması evleviyetle câiz olur."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; Müslüman yöneticiler ve vâliler **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kitabında ta'dîd ettiği (saydığı) sınırları aşmamalıdırlar. Çünkü zulüm kâfir hakkında da olsa aslâ caiz değildir, netîcede vebâli zâlime avdet edecektir, hattâ başkalarına da sirâyet edecektir. Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِذَا ظَهَرَتِ الْفَاحِشَةُ كَانَتِ الرَّجْفَةُ، فَإِذَا جَارَ الْحُكَّامُ الْحُكْمَ قَلَّ الْمَطَرُ،
وَإِذَا غُدِرَ بِأَهْلِ الذِّمَّةِ ظَهَرَ الْعَدُوُّ.»

"Fuhuş belirgin hâle geldiği zaman zelzele vukû bulur, hâkimler kararlarında zulme saparlarsa yağmur azalır, zimmet ehline gaddarlık yapıldığı zaman (İslâm'ın müsaade etmediği muâmeleler revâ görüldüğü zaman) **o düşman gâlip olur** (devlet onların ellerine geçer)." *(Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:1310, 1/330; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/413)*

İbnü Fahruddîn er-Rûmî *(Rahimehullâh)*a âit olan **"el-Esrâru'l-Muhammediyye"** isimli eserde böylece zikredilmiştir. **"Mesnevî"**de şöyle buyrulmuştur:

جُمْلَه دَانَنْدْ اِينْ اَگَرْ تُو نِگْرَوِى هَرْ چه مِى كَارِيَشْ رُوزِى بِدْرَوِى

"Sen inanmasan da, herkes bilir bunu:
Ne ekersen bir gün biçersin onu." *(Mesnevî-i Mânevî:3/4785)*

Âyet: 29

Bu fakir (İsmâ'îl Hakkî *(Rahimehullâh)*) der ki: Sene bin doksan dörtten bin yüzbire kadar kâfirlerin **Anadolu** şehirlerini, **Karadeniz** ve **Akdeniz** bölgelerini o kadar istîlâ ettiklerini gördük ki daha önce kimse böyle bir şey görmemiştir. Yarın ne olacağını da bilen yoktur, bütün işler **Allâh-u Te'âlâ**'ın idâresindedir.

Ama bütün bunlar o beldelerde oturan ehl-i İslâm'a ve ehli zimmete karşı yapılan aşırı zulümler sebebiyle baş göstermiş, böylece alçaklık ve zillet kâfirlerden alınıp sahtekâr Müslümanlara dönmüştür. Bu sefer de Müslümanlar zelil duruma düşmüşlerdir.

Bu hâle düşmekten **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız. Hiçbir zaman duymak görmek gibi olmaz, **Allâh-u Te'âlâ**'dan dileriz ki bizi Ehl-i Hakk'a ilhâk eylesin, kutsal topraklara idhâl eylesin.

Şu da bilinsin ki **Allâh-u Te'âlâ Hakk** ehline dünyâyı ve sevgisini haram kılmıştır, zîrâ dünyâ sevgisi bütün hatâların başıdır, kâfirler bütün düşüncelerini dünyâya kasredip, âhiretin yerine bedel olarak onu kabûl ettikleri için cizyeye mâruz kalmışlardır, nefs-i emmârenin cizyesi ise, şerî'at ahkâmının ve tarîkat âdâbının altında ezilsin ve zelil olsun diye ona tabiatının hilâfına (istemediği şeylerle) muâmele yapmaktır. İzzet ve devlet ruh tarafına dönsün diye nefsi zelil edip onunla cihad etmek kaçınılmazdır.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

آنچ دَرْ فِرْعَوْنْ بُودْ اَنْدَرْ تُو هَسْتْ لِيكْ اَژْدَرْهَاتْ مَحْبُوسِ چَهَسْتْ

آتَشَتْ رَا هِيزُمِ فِرْعَوْنْ نِيسْتْ وَرْنَه چُونْ فِرْعَوْنْ اُو شُعْلَه زَنِيسْتْ

"Firavun'da olan şey (yâni azgın nefis) **sende de var,**
Fakat senin ejderha (nefsi)**n** (fakirlik ve ihtiyaç) **kuyu**(sun)**da hapsolmuştur!**

Senin ateşine Firavun'un odunu (gibi odun) **atılmıyor,**
Yoksa o nefis de Firavun gibi alevlenir ve ateş saçar." *(Mesnevî-i Mânevî:3/971, 975)*

Yâni; fırsat bulmuş saltanat ve zenginlik sâhibi **Firavun** gibi senin nefsin de fırsat bulsa, onda da kuvvet, kudret ve şevket bulunsa, belki de **Firavun**'dan daha azgın ve beter olur, istediği gibi saldırır, sana neler yaptırır.

Mal, mülk, makam, saltanat, servet ve azamet odunlarıyla yakılan firavunluk ateşi sende bulunmamaktadır. Yoksa eğer o kuvvet ve devlet sana verilseydi, o kötü nefsin de **Firavun** gibi ateş yakıcı ve saçıcı olurdu.

İşte senin o çâresiz nefsin, açlık, fakirlik ve yokluk içindeyken harekete mecâli yoktur, nerde kaldı ki firavunluk etsin! Ama yok, yok, yine de eder eder, ancak âşikâre değildir, gizlidir. Hattâ o kadar gizlidir ki, sen dahî bilemezsin, dikkat etmek lâzımdır!

İşte nefsin hâli bundan ibârettir, o halde o nefis kendisine bir izzet isnâd etme dâvâsından vazgeçinceye kadar kafasının ezilmesi lâzımdır, işte ancak o zaman **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrine boyun eğen, O'nun hükümleri altında fânî (kendinden geçmiş), mutmain (huzûra ve sükûnete ermiş), münkād ve müsahhar (boyun eğen emre âmâde) bir varlık olur.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede kâfirlere vaîd (tehdit), bîgânelere (İslâm'a ve Müslümanlara yabancı ve kayıtsız kalanlara) tehdîd vardır. Onların küfrünün (kâfirliklerinin) âkıbeti, ebedî ayrılık, sonsuz hasret ve nedâmettir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın onların uzak olmasına dâir verdiği hüküm gerçek mânâda alçaklık ve rüsvaylıktır.

Onların **Allâh**'tan, **Allâh-u Te'âlâ**'nın da onlardan berî ve uzak olması kadar kötü bir durum ve rezillik yoktur. Asıl mâtem işte bu yabancılaşma ve uzaklaştırılmadır, asıl musîbet ayrılıktır, ayrı kalmadır. Bu gün **Allâh** ile bağını koparma yarasıyla yaralı olan, yarın cezâ ateşiyle yanık olacaktır. Bu günden onlar için olan azap ve alçaklık yarın onlara horluk içinde tam bir hasret ve nedâmet olarak geri dönecektir. **Allâh-u Te'âlâ** onların ümîdini kırmak üzere:

﴿اِخْسَئُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ﴾

"(Kovulmuş köpek gibi) **orada** (rahmetimden) **uzak olun/alçakça susun/ ve Benimle konuşmayın!"** buyuracaktır. *(Mü'minûn Sûresi:108)*

Bugün onlar için ölüm cezâsı vardır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ﴾

"O müşrikleri öldürün" *(Tevbe Sûresi:5)* buyurmuştur. Yârın âhirette ise onları zakkum, hamîm ve gıslîn beklemektedir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿لَاٰكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍ﴾

"**Elbette** (cehenneme girer girmez, hemen) **zakkum ağacından yemeye başlayıcılarsınız!**" *(Vâkı'a Sûresi:52)*

Âyet: 29

﴿لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ﴾

"Onlara kaynar sudan bir içecek vardır" *(Yûnus Sûresi:4)*

﴿فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ﴾

"Bir de hemen onun üzerine o kaynar sudan içicilersiniz" *(Vâk'ıa Sûresi:54)*

﴿وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ﴾

"(Cehennem ehlinin yaralarından akan) **irin ve kandan başka** (onlar için) **hiçbir yiyecek de yoktur**" *(Hâkka Sûresi:36)* buyurmaktadır. Miskîn insan dâimâ gaflet hâlindedir, ya tâatte gaflettedir, ya da fetrette. Hâlbuki sonunun ne olduğunu bilmemektedir. Âşinâlardan mıdır, bîgânelerden midir haberi yoktur. Mâsiyet ve gaflet içinde yaşaması onun bedbahtlık alâmetidir.

Haram yemesi ve dîninin hüsrânına râzı olması uzaklık alâmetidir. Şerî'atin buyruklarında gevşeklik ve **Hakk**'ın yasaklarına riâyetsizlik de küstâhlık nişânıdır. Zavallı insan ancak var olan her şeyi yok olduğu zaman uyanır, erişecek olan ona eriştiğinde nasîhat alır. Bilmiyor mu ki her ekilen biter, her biten de biçilir!

Nitekim hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur:

«يَمُوتُ الرَّجُلُ عَلٰى مَا عَاشَ عَلَيْهِ وَيُحْشَرُ عَلٰى مَا مَاتَ عَلَيْهِ.»

"Kişi yaşadığı hâl üzere ölür, öldüğü hâl üzere de mahşere götürülür."
(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:4/96; Müslim, Cennet:19, no:2878, 4/2206)

Bu sûre-i celîlede düşmanı kahr etmenin esbâbı ve savaş ve gâlibiyet yolları sayılmaktadır. Birincisi;

﴿فَاقْتُلُوهُمْ﴾

"Onları öldürün",

İkincisi;

﴿خُذُوهُمْ﴾

"Onları yakalay(ıp esir al)**ın"**

Üçüncüsü;

﴿اُحْصُرُوهُمْ﴾

"Onları hapsedin (ve memleketlerde rahat dolaşımlarına mâni olun),

Dördüncüsü;

﴿وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ﴾

"Onlar(ı kollayıp yakalamak) **için her bir gözetim yerinde** (ve geçiş noktasında) **otur**(un da rahatça dolaşmalarına mâni olun)**!"** kavl-i şerîflerinde geçen savaş ahkâmıdır.

Kâfirlerle olan savaşa **"Cihâd-ı asğar** (en küçük)" denildiğinden, bu cihâdın düşmanları da daha düşük ve küçük kabûl edilmektedir. İşte bu daha küçük kabûl edilen cihatta, daha küçük sayılan düşmanların mağlûb ve makhûr olması için nasıl uğraşmak gerekiyorsa, daha büyük kabûl edilen cihatta da o nisbette daha çok uğraşmak gerekir. Zîrâ o daha büyük olan cihâdın düşmanı da daha büyüktür.

En büyük düşman nefs-i emmâredir, onu yenmek için yapılacak cihatta da riyâzâtlar ve çeşit çeşit mücâhedeler vardır. Bunun için de nefsin, şehvetlerinden ve alıştıklarından alıkonulmasından daha tesirlisi yoktur. Böyle bir cihattaki insan ruhsatlara ve tevillere tâbî olmaz, bilakis nefsin yenilmesi için kendine daha zor ve daha güç gelen şeyleri yapmaya gayret eder.

Ebû Sa'îd el-Harrâz *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Biz nefsimizi yenip yok etmekte o derece ileri gitmiştik ki, insanın elinden gelen ve başkasının yaptığını işittiğimiz her riyâzat ve mücâhedeyi yapıp, yerine getirirdik. Hattâ o hadde kadar ki, bir keresinde: '**Allâh**'ın bir takım melekleri vardır ki, onların ibâdeti **Dergâh-ı İzzet**'te başlarını aşağı koymuş, ayaklarını yukarı kaldırmış vaziyettedir' diye işittiğimde, ben de bir müddet böyle yaptım. Biz işte çeşit çeşit riyâzatlarla nefsimizi esir aldığımız halde, yine de henüz onun şerrinden emin değiliz."

Hasen-i Basrî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle anlatmıştır: "**Îsâ** *(Aleyhisselâm)* sert ve eski parça şeylerden bir libas giyer, ağaçların yapraklarını ve yerdeki otları yerdi. Her nerede bulunduğunda gece olursa orada uyurdu, zîrâ kendisine bir yer yurt edinmemişti.

Bir keresinde ıssız bir çölde gecelediğinde aşırı yağmura tutuldu, hava da çok soğuk ve sert rüzgârlı idi, gök gürüldüyor, şimşekler çakıyordu. Uzakta bir mağara gördü, o mağaraya sığınmak istedi, mağaraya geldiğinde yırtıcı bir çöl hayvanının orada uyuduğunu ve orada kendisine yer olmadığını gördü, oradan geri döndü ve:

Âyet: 29

«اِنَّ لِابْنِ اٰوِی مَأْوٰی وَ لَیْسَ لِاِبْنِ مَرْیَمَ مَأْوٰی.»

"Şüphesiz ki çakalın bile bir barınağı var da Meryem oğlunun bir sığınağı yok" dedi. Bunun üzerine **Hazret-i İzzet**'ten:

«اَنَا مَأْوٰی مَنْ لاَ مَأْوٰی لَهُ.»

"Barınağı olmayanların sığınağı ancak Benim" diye nidâ geldi. **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* bu dünyâda su içtiği bir tek çanağa sâhipti. Bir gün birini eliyle su içerken görünce o çanağı da bıraktı ve: **"Allâh bana su içebileceğim bir çanak vermiş de ben bunu bunca zaman görmemişim"** dedi.

Haberde şöyle vârid olmuştur: **"Kıyâmet günü dervişleri getirirler, onlardan Allâh'ın hakkı talep edilir, onlar da: 'Bizi fakîr ve malsız yarattın, fakirlikten Senin hakkını ödeyemedik'derler. Bunun üzerine Îsâ** *(Aleyhisselâm)***ı getirirler ve: 'O, dünyâya geldi ve çıktı, ama onun dünyâda hiç malı mülkü olmadı, Allâh-u Te'âlâ'nın hakkında da hiç taksir etmedi' diyerek onu o dervişlere karşı delil gösterirler. Yûsuf-u Sıddîk** *(Aleyhisselâm)***ı güzel yüzlüler karşısında huccet getirirler. Süleymân ibni Dâvûd** *(Aleyhimesselâm)***ı da melikler ve zenginler aleyhine huccet getirirler."**

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Kâfirlerin Allâh'ın helal ve haramlarını kabul etmeyip tahrif ettikleri

﴿إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾

"(Müşrikler tarafından uydurulan ve "Haram bir ayın yasaklığını başka bir aya erteleme" anlamına gelen) **nesî', sâdece kâfirlikte bir artış** (kaydı)**dır ki, o kâfir olmuş kimseler** (eski sapıklıklarına ilâveten) **onunla** (daha iyi) **saptırılır.**

Onlar onu(n haramlığını haram olmayan başka bir aya kaydırarak) **bir sene helâl sayarlar,** (değiştirmekte bir menfaatleri söz konusu olmadığı başka) **bir sene ise** (Allâh indindeki haramlığını koruyarak) **onu haram sayarlar, tâ ki Allâh'ın** (kendilerinde savaşı) **haram etmiş olduğu şeylerin** (o dört haram ayın sâdece) **sayısına uyum sağlasınlar,** (ama) **böylece Allâh'ın haram kılmış olduğu şeyleri**(n kendilerine mahsus özel mevsimlerini) **helâl saysınlar. Onların kötü amelleri** (can çekici bir hâle getirilerek işte böylece) **kendileri için iyice süslü gösterilmiştir.**

Zâten Allâh o kâfirler toplumuna (doğru yolu gösterse de, kendileri o yola girmeyi istemedikleri sürece onlara) **hidâyet vermez."** *(Tevbe Sûresi:37)*

﴿ وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (30)

(وَقَالَتْ) **Dedi,** kim? (اَلْيَهُودُ) **Yahudiler,** ne dediler? (عُزَيْرٌ) **Uzeyr,** kimdir? (اِبْنُ اللهِ) **Allâh'ın oğludur,** daha, (وَقَالَتْ) **dedi,** kim? (اَلنَّصَارٰى) **Hristiyanlar,** ne dediler? (اَلْمَسِيحُ) **Mesîh** (Îsâ *(Aleyhisselâm)*), kimdir? (اِبْنُ اللهِ) **Allâh'ın oğludur,** (ذٰلِكَ) **işte sana bu,** nedir? (قَوْلُهُمْ) **onların söylediğidir,** ne ile? (بِاَفْوَاهِهِمْ) **ağızlarıyla,** (يُضَاهِؤُنَ) **benzemektedirler,** neye, (قَوْلَ الَّذِينَ) **o kimselerin sözüne ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** neden önce? (مِنْ قَبْلُ) **bundan önce,** (قَاتَلَ) **katletsin,** kimi? (هُمْ) **onları,** kim? (اَللهُ) **Allâh,** (اَنّٰى) **nasıl da** (يُؤْفَكُونَ) (haktan) **döndürülüyorlar?**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Uzeyr *(Aleyhisselâm)* yüz sene ölü kalmasının ardından diriltilerek, kaybolan Tevrât'ı) **Yahudiler**(e yazdırdı. Sonra Tevrât'ı bulduklarında bunun, onun yazdırdığına harfi harfine uyduğunu görünce onlar)**: "Uzeyr Allâh'ın oğludur!** (ki Allâh'ın kitabını ezberden yazdırabildi)**" dedi**(ler)**.**

Hristiyanlar da (Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın babasız yaratıldığını ve harikulâde mûcizelerini görünce:) **"Mesîh Allâh'ın oğludur!" dedi**(ler)**. İşte sana! Bu, onların** (hiçbir delîle dayanmaksızın sâdece) **ağızlarıyla söyledikleridir.** (Bu sözleriyle) **onlar daha önce kâfir olmuş** (atalarının ve meleklere: "Allâh'ın kızlarıdır!" diyen) **o** (müşrik) **kimselerin sözüne benze**(yen bir söz söyle)**mektedirler. Allâh onları katletsin** (kahretsin)**! Onlar nasıl da** (bile bile haktan bâtıla) **döndürülüyorlar?"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede Ehl-i Kitab'ın **Allâh**'a îmân etmediklerini bu yüzden cizye ödeyinceye kadar onlarla savaşılması gerektiğini beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede onların **Allâh**'a çocuk isnâd ederek müşrik olduklarını açıklamıştır.

"Beğavî, Hâzin, Dürru'l-mensûr, Mazharî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme Yahudî ve Hristiyanların **Allâh**'a inanmadıklarının ve hak din üzere bulunmadıklarının beyânıdır.

Âyet: 30

Çünkü puta tapanla, **Allâh**'a çocuk isnâd eden arasında bir fark yoktur. Dolayısıyla Yahudiler **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)*a **"Allâh'ın oğlu"** diyerek, Hristiyanlar da **İsâ** *(Aleyhisselâm)*a taparak müşrik olmuşlardır.

Bir önceki âyet-i kerîmede zikredildiği üzere onlardan cizye alınıp hayatlarının bağışlanması ellerinde bulunan kütüb-ü kadîmenin hürmetine binâendir. Ola ki onlar kitaplarını hakkıyla düşünüp, hakkı anlarlar da ona dönerek Müslüman olurlar diye Ehl-i Kitab'a özel bir muâmele yapılmıştır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklolunduğuna göre; Yahudilerden **Sellâm ibni Mişkem, Nûmân ibni Evfâ, Şâs ibni Kays** ve **Mâlik ibni Sayf Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek: "Biz sana nasıl tâbi olalım ki, sen bizim kıblemizi terk ettin ve sen **Uzeyr**'in **Allâh**'ın oğlu olduğunu kabûl etmiyorsun" dediler. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurdu. *(İbnü Hişâm, es-Sîre:1/570; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/409; İbnü Ebî Hâtim:6/1781; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/35; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/317-318; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/108-109)*

Ubeyd ibni Umeyr *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; bu sözü **Finhâs ibni Âzûrâ** adında bir Yahudi söylemiştir ki:

﴿إِنَّ اللهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ﴾

"Gerçekten Allâh (bizden yardım istediğine göre) **fakirdir, biz ise zenginleriz"** *(Âl-i İmrân Sûresi:181)* diyen de aynı melûn adamdır.

Yahudiler bu îtikatta olduklarını inkâr etseler de âyet-i kerîmelerde bu husus sarâhaten beyân edildiği için onların inkârına îtibar olunmaz. Zîrâ **Allâh**'ın ispatı onların inkârından daha doğrudur. Demek ki bu söz onlar arasında evvelden beri şâyi iken daha sonra unutulup terkedilmiş, bu adam da daha sonra bunu söyleyebilmiştir.

İşte bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ** onların geçmişlerinde mevcut olan bu şirk îtikādını ihbar ve izhar buyurmuştur. Yahudilerin **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)*a **"Allâh'ın oğlu"** demelerinin başlangıcı **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)*ın kaybolan Tevrât'ı ezberden onlara yazdırmasıdır ki bu konu hakkında tefsirlerde birkaç rivâyet zikredilmiştir:

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle demiştir: "Yahudilerin **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)*a **'Allâh'ın oğlu'** demeleri şöyle olmuştur; **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)* Ehl-i Kitap arasında idi, o zaman Tevrât Yahudilerin elinde idi. Onlar onunla **Allâh**'ın amel etmelerini dilediği müddet amel ettiler, sonra onu zâyi ettiler ve hakka uymayan şeyler yaptılar.

O zaman **Tâbût**(-u sekîne) onların yanındaydı. **Allâh-u Te'âlâ** onların Tevrât'ı zâyi edip nefislerinin istediği şeylerle amel ettiklerini görünce **Tâbût**'u onlardan kaldırdı, Tevrât'ı da onlara unutturarak göğüslerinden nesh etti. Ayrıca onlara ağır bir hastalık musallat etti, bu nedenle onların karınları sürekli ishal oldu.

Uzeyr *(Aleyhisselâm)* onların arasında bulunduğu halde onlar Tevrât'ı tamâmen unuttular. Tevrât göğüslerinden silindikten sonra **Allâh**'ın dilediği müddet beklediler. **Uzeyr** daha önce onların ulemâsından idi. Bu durumdan rahatsız oldu ve göğsünden neshedilen Tevrât'ı iâde etmesi için **Allâh-u Te'âlâ**'ya ısrarla yalvardı. Bir kere **Allâh-u Te'âlâ**'ya tazarru (yalvarış-yakarış) hâlinde namaz kılarken **Allâh** tarafından bir nur inerek içine girdi.

Böylece daha önce içinden kaybolan Tevrât ona avdet etti. O da hemen kavmi içerisinde: **'Ey kavmim! Allâh bana Tevrât'ı geri verdi'** diye îlanlara başladı ve o günden sonra insanlara Tevrât'ı öğretir oldu.

Daha sonra **Allâh-u Te'âlâ** İsrâîloğullarına evvelce ellerinden aldığı **Tâbût**'u da indirdi. Onlar **Tâbût**'u görünce onun içinde bulunan Tevrât'ı **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)*ın kendilerine öğrettiği kitap ile mukâyese ettiler, ikisini birbirinin aynı bulunca: 'Vallâhi **Uzeyr**'e bu nîmet ancak **Allâh**'ın oğlu olduğu için verildi' dediler." *(İbnü Ebî Hâtim:6/1781; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/31; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/35-36; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/109; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/318-319; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/174-175; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/80-81)*

İbni Abbâs, Süddî ve **Kelbî** *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle anlatmışlardır: "İsrâîloğullarının kadınları geceleri toplanıp namaz kılarlar ve uzlete çekilip **Allâh-u Te'âlâ**'nın İsrâîloğullarına verdiği fazîletleri konu ederlerdi. Sonra onlara **Allâh-u Te'âlâ**'nın mahlûkātının en şerlisi olan **Buht-u Nassar** musallat edildi. O, Tevrât'ı yaktı ve **Beyt-i Makdis**'i tahrip etti. O gün **Uzeyr***(Aleyhisselâm)* henüz çocuktu, zâten küçük olduğu için katliamdan kurtulmuştu.

Bu durum karşısında **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)*: **'Demek bunlar da oldu'** diyerek dağlara ve vahşî tabiata ilticâ etti, orada ibâdete devâm etti ve insanlarla hiç görüşmedi. Ancak bayram günleri dağdan inip halka karışıyordu. **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)* bu zaman zarfında sürekli ağlıyor ve: **'Yâ Rabbi! İsrâîloğullarını âlimsiz bıraktın'** diye dertleniyordu. Böylece uzun süre ağlamaktan kirpikleri dökülmüştü.

Bir bayram günü şehre inerken bir kabrin başında: 'Ey beni yediren, ey beni giyindiren' diye ağlayan bir kadın görünce:

Âyet: 30

'Ey Allâh'ın kadın kulu! Allâh'tan sakın, sevâbına say ve sabret, bütün insanların yolunun ölüme çıkacağını bilmez misin? Yazık sana! Bu adamdan evvel seni kim yedirip içiriyordu?' dedi.

O da ona: '**Allâh** yediriyordu' diye cevap verince **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)* ona: **'O halde Allâh diridir, ölmemiştir'** dedi. Bu sefer kadın ona: 'Ey **Uzeyr**! Peki İsrâîloğullarından önce ulemâya kim ilim öğretiyordu?' diye sordu. O: **'Allâh'** diye cevap verince kadın: 'Peki sen onlar adına hâlâ niye ağlıyorsun?' dedi. **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)* mânen mağlup olduğunu anlayınca ardına dönüp gitti.

Kadın onu geri çağırarak: 'Ey **Uzeyr**! Aslında ben dünyâyım, sana kadın kılığında görünüyorum, yakında senin namazgâhında bir göze fışkıracak, bir de ağaç bitecek, sen o ağacın meyvesinden ye ve o gözenin suyundan iç, sonra onunla guslet ve çık iki rekât namaz kıl, orada sana pîr-i fânî bir zât gelecek, o sana ne verirse hemen onu al' dedi.

Sabah olduğunda **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)*ın namaz kıldığı yerde bir göze fışkırdı, bir de ağaç bitti, o da kadının kendisine emrettiği şeyleri aynen tatbik etti. Derken o yaşlı zât geldi ve ona: 'Ağzını aç' dedi. **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)* ağzını açınca onun ağzına billur şişeler şeklinde parlayan büyükçe bir ateş közü gibi bir şey bıraktı ve bunu üç kere yaptı.

Sonra ona: 'Bu gözeye gir ve bunu tâkip ederek yürü, nihâyet kavmine varacaksın' dedi. O da o suyun içinden yürüyerek gitmeye başladı, kavmine varıncaya kadar her attığı adımda ilmi biraz daha ziyâdeleşti. **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)* kavmine döndüğünde Tevrât'ı en iyi bilen insan o olmuştu.

O, kavmine geldiğinde: **'Ey İsrâîloğulları! Ben size Tevrât'ı getirdim'** deyince onlar: 'Sen yalancı biri değildin (ama nasıl böyle bir şey iddia edebildin)?' dediler. Bunun üzerine o her parmağına bir kalem bağladı ve bütün parmaklarıyla Tevrât'ın tamâmını yazdı.

O sırada içlerinden bir adam: 'Babamın dedemden nakline göre, dedem Tevrât'ı bir küp içine koyup bir asmalığa gömmüş' deyince, o adamla birlikte gidip Tevrât'ı çıkardılar. Sonra onu **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)*ın kendilerine yazdığıyla mukâyese ettiklerinde bir harfin bile eksik olmadığını görünce: '**Allâh** Tevrât'ı **Uzeyr**'in kalbine attıysa mutlaka o O'nun oğlu olduğu için böyle yapmıştır' dediler. **Allâh-u Te'âlâ** onların bu sözlerinden dâimâ son derece münezzeh olmuştur." *(Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/31-32; İbnü Ebî Hâtim:6/1781-1782; İbnü Ebî Şeybe, İbnü Münzir, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/319-321; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/36; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/178; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/81)*

Bakara Sûresi'nin 259. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde de **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)*ın yüz sene ölü kaldıktan sonra diriltilip kavmine döndüğünde onlara Tevrât'ı yazdığına dâir uzun bir rivâyet mevcuttur ki, **"ed-Dürru'l-mensûr Tefsîri"**nde **İbni Abbâs, Kâ'b, Hasen** ve **Vehb** *(Radıyallâhu Anhüm)*den naklen zikredilen bu rivâyeti biz **"Rûhu'l-Furkān Tefsîri"**mizin 3. cild, 78-80. sayfalarında tercüme etmişizdir.

Bütün bu rivâyetler, Yahudilerin **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)*a **"Allâh'ın oğlu"** demelerinin sebebinin **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)*ın Tevrât'ı ezbere bilip onlara yazması olduğunu ortaya koymaktadır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: **Uzeyr** *(Aleyhisselâm)*: **"Yâ Rabbi! Kullarından Kendine has kıldığın kimselerin alâmeti nedir?"** diye sorduğunda **Allâh-u Te'âlâ** ona:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «قَالَ عُزَيْرٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا رَبِّ! مَا عَلَامَةُ مَنْ صَافَيْتَهُ مِنْ خَلْقِكَ؟ فَأَوْحَى اللهُ إِلَيْهِ: أُقَنِّعُهُ بِالْيَسِيرِ وَأَدَّخِرُ لَهُ فِي الْآخِرَةِ الْكَثِيرَ.»

"O kulumu aza kanaat ettiririm, âhirette ise ona çok şeyler hazırlarım" diye vahyetti. *(İbnü'n-Neccâr, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/322)*

Humeyd el-Harrâd *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Uzeyr** *(Aleyhisselâm)* Tevrât'ı onlara her parmağında bir kalem bulunmak sûretiyle on kalemle yazdı." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/320)*

Zührî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Uzeyr** *(Aleyhisselâm)* Tevrât'ı ezbere okurdu, kendisine o kadar kuvvet verilmişti ki bulutların arkasında kalan ayı görebiliyordu. Zâten bundan sebep Yahudiler **'Uzeyr Allâh'ın oğludur'** dediler." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/320)*

Hristiyanların **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*a **"Allâh'ın oğlu"** demelerine gelince; bu sözü de ilk başta onlardan bir kısmı söylemiştir. Bunun sebebi ya onların babasız bir çocuk olabileceğini muhal saymaları ya da onun ölüleri diriltme gibi mûcizelerini görmeleri olmuştur.

Bûlas (Pavlos) isimli bir Yahudinin onların hak dînini nasıl bozarak onları bu yanlış îtikāda sevk ettiği tefsirlerde şöyle anlatılmıştır:

Rivâyete göre; Hristiyanlar, **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* göğe kaldırıldığından seksen bir sene geçinceye kadar İslâm dîni üzere kıbleye doğru namaz kılar, ramazan ayında oruç tutarlardı. Tâ ki onlarla Yahudiler arasında bir harp çıkıncaya kadar bu hâl böylece devâm etti.

Âyet: 30

Yahudilerin içinden **Bûlas** isimli çok cesur bir kimse vardı ki o, muhârebede **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ashâbından bir cemaati öldürdükten sonra: "Eğer hak **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* tarafında ise muhakkak biz küfre düşmüş olduk ki, gideceğimiz yer ateştir. Onlar cennete girip de biz cehenneme girersek biz aldanmış oluruz, onun için ben bir hîle yaparak onları dinlerinden saptırayım da onlar da cehenneme girsinler" dedi.

Bunun üzerine güyâ pişmanlığını ortaya koymak için başına toprak saçarak, Hristiyanlara gelip: "Ben sizin baş düşmanınız olan falanca kimseyim, gökten: 'Hristiyan olmadıkça senin tevben kabul değildir' diye nidâ olundum" dedi.

Bu sözler üzerine Hristiyanlar onu kilisedeki bir odaya sokarak dinlerini öğrettiler. O da gece ve gündüz o odadan çıkmamak üzere bir sene orada ikāmet edip İncîl'i tamâmen öğrendikten sonra kiliseden çıkarak: "Şimdi 'Muhakkak **Allâh** tevbeni kabul etti' diye semâdan bana nidâ geldi" deyince Hristiyanlar onu çok severek tasdik ettiler.

Sonra bu kişi üç adamla özel olarak ilgilendi ki bunlardan biri **Nustûrâ**, diğeri **Yâkûb**, öteki de **Melkân**'dır. Daha sonra o, **Beyt-i Mukaddes**'e giderken **Nustûrâ**'yı geride bıraktıklarına halîfe seçti ve ona: '**Îsâ**, **Meryem** ve İlâh üçtür' diye tâlim etti.

Ondan daha sonra **Rumlar**'a yönelerek onlara **Lâhût** ve **Nâsût'u** öğretti ve: "**Îsâ** insan da değildir, bir cisim de değildir, lâkin o, **Allâh**'ın oğludur" dedi. **Yâkûb** ismindeki adama da bu fikri aşıladı. Ondan sonra da **Melkân** isimli kişiye ise: "İlâh sâdece **Îsâ**'dır ve öyle kalacaktır" diye öğretti.

Aşlamalarının bu üç kişiye tesir ettiğini anlayınca onları tek tek çağırarak her birine: "Sen benim en yakınımsın, rüyâda **Mesîh**'i gördüm, benden râzı oldu, yarın ben kendimi keserek ona kurban edeceğim. Benim arkamdan sen insanları kendi mezhebine çağır" dedi. Ertesi günü kesim yerine girerek kendini kesti.

Ölümünün üçüncü günü o üç kişiden her biri insanları kendi mezhebine dâvet ettiler. Bunun üzerine onlardan her birinin peşine insanlardan bir tâife takıldı, böylece onlar mezheb ihtilâfı yüzünden birbiriyle harbettiler ve günümüze kadar uzanan bir ihtilâfa düştüler. İşte bütün Hristiyanlar bu üç fırkadan gelmektedir ve şirklerinin sebebi bu anlatılan hâdise olmuştur.
(Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/33; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/36-37; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:3/109; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:6/27; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/175-176; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/82)

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; Hristiyanların sözünün zâhirinden anlaşılan, **Araplar**'ın melekler hakkındaki îtikādı gibi onların da **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*ın **Allâh-u Te'âlâ**'nın nesli ve zürriyeti olduğuna inandıklarıdır. **Dahhâk, Taberî** ve diğerlerinin sözleri bunu iktizâ etmektedir.

Ebu'l-Me'âlî *(Rahimehullâh)*: "Hristiyanlar, **Mesîh**'in kendisinin hem ilâh, hem de ilâhın oğlu olduğu görüşünde ittifâk ettiler" demiştir.

İbni Atıyye *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; onlardan bâzısı doğma ve doğurma mânâsı mülâhaza etmeyip sâdece esirgeme ve acıma mânâsında bir oğulluk îtikat etmektedirler. Ama bu mânâda da **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*a **"Allâh'ın oğlu"** denmesi helâl olmaz, bu da insanı kâfir eder. Fakat doğurma mânâsına inanmak daha çirkin bir kâfirliktir.

İbnü'l-Arabî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme başkasının söylediği elfâz-ı küfrü bildirmek ve delille reddetmek için o sözü aynen zikretmenin câiz olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** Yahudi ve Hristiyanların şirk sözlerini bizlere nakletmiştir. Tabî ki bu sözler ancak onların ağızlarından hikâyeten zikredilebilir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (ذٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ) **"İşte sana! Bu, onların** (hiçbir delile dayanmaksızın sâdece) **ağızlarıyla söyledikleridir"** kavl-i şerîfinde **Allâh-u Te'âlâ** Yahudi ve Hristiyanların yüce **Zât**'ına çocuk isnâdı içeren bu sözlerinin bir ilme dayanmadığını ve mühmel (mânâsız) lafızlar gibi içinde bir mânâ barındırmadığını, dolayısıyla bu sözlerin delille desteklenmeyen ve ağız içinden başka bir mahalde yeri olmayan birer saçmalık olduğunu açıklamıştır.

"Sa'lebî ve **Hâzin"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; Me'ânî ehlinin beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** burada olduğu gibi her nerede bir sözü **"Ağızlar"** ve **"Diller"** tâbiriyle birlikte zikretmişse mutlaka o söz hakîkati olmayan bir yalandan ibâret demektir. Nitekim:

﴿يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ﴾

"Onlar kalplerinde olmayan şeyleri ağızlarıyla söylerler" *(Âli İmrân Sûresi:167)*,

﴿يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ﴾

"Kalplerinde bulunmayan şeyleri lisanlarıyla söylerler" *(Fetih Sûresi:11)*,

﴿كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا﴾

Âyet: 30

"Ağızlarından çıkan kelime ne büyük olmuştur, onlar ancak yalan söylüyorlar" *(Kehf Sûresi:5)* âyet-i kerîmeleri bunun misallerindendir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (يُضَاهِؤُنَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ) **"**(Bu sözleriyle) **onlar daha önce kâfir olmuş o** (müşrik) **kimselerin sözüne benze**(yen bir söz söyle)**mektedirler"** kavl-i şerîfinde geçen **"Muzâhât"** kelimesi **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre **"Müşâbehet** (benzerlik)" mânâsında, **Mücâhid** ve **Hasen** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre ise **"Muvâtaet ve muvâfakat** (tıpatıp uyum)" mânâsına gelmektedir.

Katâde ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu cümle-i celîleyi: "Hristiyanlar kendilerinden önce geçen Yahudilerin: **'Uzeyr Allâh'ın oğludur'** sözlerine benzer bir şirk sözü sarf ederek: **'İsâ Allâh'ın oğludur'** dediler" şeklinde tefsir etmişlerdir.

İmâm-ı Mücâhid *(Rahimehullâh)* ise onların bu sözünün kendilerinden önce geçen ve Lât, Uzzâ ve Menât'ı **'Allâh'ın ortakları'**, melekleri de **'Allâh'ın kızları'** kabûl eden müşriklerin sözlerine benzediğini zikretmiştir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* bu cümle-i celîlenin tefsirinde şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** Yahudi ve Hristiyanların kâfirliğini, daha önce geçen ümmetlerin inkârına benzetti. Nitekim **Arap** müşrikleri hakkında da:

﴿كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ﴾

"İşte böylece onlardan öncekiler de onların sözünün bir benzerini söyledi, onların kalpleri birbirine benzedi(ği için benzer sözler sarf ettiler)" *(Bakara Sûresi:118)* buyurdu."

Kuteybî *(Rahimehullâh)* ise buraya: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in asrında bulunan Yahudi ve Hristiyanlar atalarının sözlerini söylemekteler" diye mânâ vermiştir.

Âyet-i Kerîmede Geçen: (قَاتَلَهُمُ اللهُ) **"Allâh onları katletsin** (kahretsin)" cümle-i celîlesi **Allâh-u Te'âlâ**'nın, Kendisine çocuk isnâd eden Yahudi ve Hristiyanlara çokça gazap ettiğini, onları lânetlediğini ve onlara bedduada bulunduğunu beyân etmektedir.

"Kurtubî, Beyzâvî ve **Nesefî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîle Yahudi ve Hristiyanlara bedduâ mâhiyetindedir. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu cümle-i celîleye: "**Allâh** onlara lânet etsin" diye mânâ vermiş ve:

"**Kur'ân-ı Kerîm**'de (bedduâ mâhiyetinde) geçen **'Katl'** tâbirlerinin tamâmı lânet mânâsındadır" demiştir. *(İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/415; İbnü Ebî Hâtim:6/1783; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/176; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/322)*

Bir kavle göre bu cümle-i celîle onların sözlerinin şenâatinden taaccüp (şaşıp kalma) ifâdesidir. Gerçi hem bedduâ, hem de taaccüp mânâlarının birlikte murâd edilmesi de uygun görülmüştür.

Her hâlükârda **Allâh-u Te'âlâ** bu cümle-i celîlesiyle Yahudi ve Hristiyanlara olan gazabını açıklamıştır.

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Uhud** günü olduğu zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mübârek yüzü yarılıp, mübârek dişi kırılınca ayağa kalkıp ellerini kaldırarak:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا كَانَ يَوْمُ أُحُدٍ شُجَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي وَجْهِهِ وَكُسِرَتْ رَبَاعِيَتُهُ ، فَقَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَئِذٍ رَافِعًا يَدَيْهِ يَقُولُ: «إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ اشْتَدَّ غَضَبُهُ عَلَى الْيَهُودِ أَنْ قَالُوا: عُزَيْرٌ ابْنُ اللهِ، وَاشْتَدَّ غَضَبُهُ عَلَى النَّصَارَى أَنْ قَالُوا الْمَسِيحُ ابْنُ اللهِ، وَإِنَّ اللهَ اشْتَدَّ غَضَبُهُ عَلَى مَنْ أَرَاقَ دَمِي وَآذَانِي فِي عِتْرَتِي.»

"Şu muhakkaktır ki: 'Uzeyr Allâh'ın oğludur' diyen Yahudilere Allâh-u Azze ve Celle'nin gazabı şiddetli olmuştur. 'Mesîh Allâh'ın oğludur' dedikleri için Hristiyanlara da gazabı çok şiddetli olmuştur. Yine şüphesiz ki benim kanımı akıtan ve Ehl-i Beyt'im hakkında bana eziyet edenlere de O'nun gazabı çok şiddetli olmuştur" buyurdu. *(İbnü'n-Neccâr, Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/321-322)*

<u>**Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen**</u>: (اَنّٰى يُؤْفَكُونَ) **"Onlar nasıl da** (bile bile haktan bâtıla) **döndürülüyorlar?"** cümle-i celîlesi: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın Yahudiler ve Hristiyanların şirki husûsunda insanları taaccübe (şaşkınlığa) sevk ettiğini beyân etmektedir.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** hiçbir şeyden taaccüp etmez, lâkin bu hitap **Araplar**'ın muhâtabe (karşılıklı konuşma) âdeti üzere vârid olmuş, böylece **Allâh-u Te'âlâ** Habîbini ve müminleri Yahudi ve Hristiyanların **Allâh-u Te'âlâ**'nın birliğine ve eşten-çocuktan münezzeh olduğuna delâlet eden bunca açık delilleri gördükten sonra hâlâ nasıl hakkı bırakıp bâtılda ısrarcı oldukları husûsunda şaşkınlığa dâvet etmiştir.

Âyet: 30

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Ehl-i Kitab'a teslîs akîdesini terk etmeleri ve Allâh-u Te'âlâ'ya çocuk isnâd etmemeleri husûsunda bir uyarı

﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ انْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا﴾

"Ey kitap ehli (olan Yahudi ve Hristiyanlar)**!** (Îsâ *(Aleyhisselâm)*a "Veled-i zinâ" deyip alçaltarak, yâhut "Allâh'ın oğlu" demekle haddinden fazla yükselterek) **dîniniz hakkında haddi aşmayın ve hak** (olan eş ve evlattan münezzehlik inancın)**dan başka bir şeyi Allâh'a karşı söylemeyin!**

Meryem oğlu Îsâ Mesih (Allâh'ın oğlu değildir)**, ancak Allâh'ın elçisi, O'nun Meryem'e bırakmış olduğu** ("Var ol!") **kelimesi**(nin tezâhürü) **ve O'n**(un Zât'ına âit olan hayat verme sıfatın)**dan** (yaratılıp beden kisvesine sokulmuş) **bir ruhtur.** (Ne var ki; diğer insanlardan farklı olarak babasız bir şekilde yaratılmıştır!)

Öyleyse Allâh'a ve peygamberlerine îmân edin ve: "(İlâhlar) **üçtür!" demeyin! Artık** (teslis inancınızdan) **vazgeçin, sizin için en hayırlı olanı** (seçin)**! Allâh ancak tek bir İlâh'tır! Kendisine âit bir çocuk bulunmasından tenzih O'na!**

Göklerde bulunanlar ve yerde olanlar sâdece O'na âittir (dolayısıyla kimse O'nun evlâdı olamaz. Olsa olsa kulu olur)**!** (Bütün âlemleri gözetip koruyan) **bir vekîl olarak Allâh yeterli olmuştur!** (Böyle bir güce sâhip olanın, çocuk gibi bir vekîle ne ihtiyâcı olabilir!?)**"** *(Nisâ Sûresi:171)*

Hristiyanlardan bâzısının 'Meryem oğlu Mesîh Allâh'tır' diyerek, bir kısmının da 'Allâh üçün üçüncüsüdür' diyerek kâfir oldukları

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

Âyet: 30

"Andolsun ki; 'Gerçekten Allâh, Meryem oğlu Mesîh'in ta kendisidir' demiş olan kimseler şüphesiz kâfir olmuştur.

(Habîbim! Bu iddiada olanlara) **de ki: 'Peki O** (Allâh-u Te'âlâ), **Meryem oğlu Mesîh'i, annesini ve yerde bulunanları topluca helâk etmek isterse, Allâh'tan** (zuhûr edecek bu yöndeki bir irâde ve kudreti geri çevirme husûsunda) **en ufak bir şeye kim mâlik olabilir?!**

(Diğer mümkin varlıklar gibi, İlâhî kudrete bağımlı olup, yok olmaya mahkûm olan yaratıkların ilâhlıkla ne alâkası olabilir?!)' **Göklerin, yer(-ler)in ve ikisi arasındakilerin mülkü** (saltanat ve hükümrânlığı) **ancak Allâh'a âittir. O dilediğini yaratır.**

Allâh (Âdem *(Aleyhisselâm)*ı erkeksiz ve dişisiz, eşini dişisiz, Îsâ *(Aleyhisselâm)*ı ise erkeksiz yaratmak dâhil) **her şeye** (hakkıyla gücü yeten bir) **Kadîr'dir."** *(Mâide Sûresi:17)*

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

"Andolsun ki: 'Gerçekten Allâh üçün üçüncüsüdür (üç ilâhtan biridir)' **demiş olan** (Hristiyan fırkalarına bağlı) **kimseler de kâfir olmuştur. Hâlbuki birtek İlâh'tan başka hiçbir ilâh yoktur.**

Söylemekte oldukları şeyden vazgeçmezlerse, kasem olsun ki; kâfir olmuş bu kişilere çok acı verici pek büyük bir azap mutlaka dokunacaktır." *(Mâide Sûresi:73)*

Âyet: 31

﴿ اِتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (31)

(اِتَّخَذُوا) (O Yahudi ve Hristiyanlar) **edindiler,** kimi? (اَحْبَارَهُمْ) **hahamlarını,** daha kimi? (وَرُهْبَانَهُمْ) **râhiplerini,** nedir edindiler? (اَرْبَابًا) **rabler,** kimden başka? (مِنْ دُونِ اللهِ) **Allâh'tan başka,** daha kimi rab edindiler? (وَالْمَسِيحَ) **Mesîh'i,** öyle Mesîh ki, (اِبْنَ مَرْيَمَ) **Meryem'in oğlu,** (وَمَا أُمِرُوا) **hâlbuki emrolunmadılar,** (إِلَّا لِيَعْبُدُوا) **ancak ibâdet etmeleriyle** (emrolundular), kime? (اِلٰهًا) **İlâh'a,** öyle İlâh ki, (وَاحِدًا) **tek olan,** (لَآ اِلٰهَ) **hiçbir ilâh yoktur,** (إِلَّا هُوَ) **ancak O vardır,** (سُبْحَانَهُ) **Tesbih O'na,** neden? (عَمَّا) **o şeylerden ki,** (يُشْرِكُونَ) **şirk koşmaktalar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (Yahudi ve Hristiyan ola)**nlar Allâh'ı bırakıp, hahamlarını**(n) **ve rahiplerini**(n, Allâh'ın helâllerini haram, haramlarını ise helâl etmesine itaat ederek)**, bir de Meryem oğlu Mesîh'i** (Allâh'ın oğlu bilerek) **birer rab edindiler. Oysa onlar ancak tek bir İlâh** (olan Allâh)**a kulluk etmeleriyle emrolunmuştular ki,** (zâten) **O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Onların şirk koşmakta oldukları şeylerden tesbîh** (tenzîh, takdîs, son derece uzaklık ve arılık) **O'na!"**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ bir önceki âyet-i kerîmede Yahudi ve Hristiyanların **Allâh-u Te'âlâ**'ya çocuk isnâd ederek kendilerinden önce geçen kâfirlere mümâsil bir şirk içinde olduklarını ve bu yüzden **Allâh-u Te'âlâ**'nın lânetine müstehak olduklarını beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede onların **Allâh**'ı bırakıp kendi hahamlarını ve papazlarını rabler edindiğini, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ise onların şirklerinden münezzeh olduğunu açıklamıştır.

"Beğavî, Fahrurrâzî, Kurtubî, Hâzin, İbni Kesîr, Mazharî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede Yahudilerin, kendi âlimleri olan hahamları, Hristiyanların da kendi ulemâsı olan râhipleri rabler edindiklerini beyân etmiştir.

Burada geçen **"Ahbâr"**, **"Habr"** kelimesinin cemîsidir. **Ebu'l-Heysem** *(Rahimehullâh)* bu kelimenin sâdece fetha ile okunacağını söylemişse de **İbnü'l-Esîr** *(Rahimehullâh)* fetha ile de, kesre ile de okunmasının câiz olduğunu zikretmiştir. Lügat ehlinin ekserîsi de bu örüş üzeredir. Bu kelime zimmî âlimleri hakkında kullanıldığı gibi İslâm âlimlerine de kullanılabilir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* hakkında **"Habru'l-ümme"** tâbiri kullanılmaktadır.

"Ruhbân" kelimesi **"Râhib"** kelimesinin cemîsidir. Bâzen müfred olarak da kullanılır. Râhip, üzerinde haşyet (Allâh korkusunun) eserleri belirgin olan ve korkulu halde görünen kimselerdir. Fakat Hristiyanların âbidleri hakkında kullanımı yaygındır.

Onlar dünyâ işlerinden ve lezzetlerinden uzak durup kendilerini burduracak ve boyunlarına zincir takacak derecede meşakkatli azaplara tahammül ettiklerinden dolayı korku anlamına gelen **"Rahbet"** kelimesinden türeme **"Râhib"** vasfıyla anılmışlardır.

Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«لَا رَهْبَانِيَّةَ فِي الْإِسْلَامِ.»

"İslâm'da ruhbanlık yoktur" buyurmuştur. *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/84)*

Yahudi ve Hristiyanların, kendi âlimlerini rab edinmelerinin îzâhına gelince; bu onların âlimlerinde bir ulûhiyet îtikat ettikleri (onların ilah olduğuna inandıkları) ve onlara taptıkları anlamına gelmez.

Ancak onların **Allâh**'a isyân noktasında âlimlerine itaat ettikleri mânâsını taşımaktadır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tefsîri de bu yöndedir.

Nitekim **Adiyy ibni Hâtim** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Boynumda altın bir haç bulunduğu halde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına geldiğimde:

عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي عُنُقِي صَلِيبٌ مِنْ ذَهَبٍ فَقَالَ: «يَا عَدِيُّ! اِطْرَحْ عَنْكَ هٰذَا الْوَثَنَ!» وَسَمِعْتُهُ يَقْرَأُ فِي سُورَةِ بَرَاءَةٍ: ﴿اِتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللهِ﴾ قَالَ: «أَمَا إِنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا يَعْبُدُونَهُمْ وَلٰكِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا أَحَلُّوا لَهُمْ شَيْئًا اسْتَحَلُّوهُ، وَإِذَا حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ شَيْئًا حَرَّمُوهُ.»

Âyet: 31

"Ey Adiyy! Şu putu üzerinden at" buyurdu. O sırada ben onu Berâet Sûresi'nin: **"O** (Yahudi ve Hristiyan ola)**nlar Allâh'ı bırakıp, hahamlarını ve rahiplerini birer rab edindiler"** âyetini okurken işittim. Sonra o:

"Dikkat edin! Onlar gerçekten âlimlerine tapmıyorlardı. Lâkin âlimleri onlara (Allâh'ın Kitâbında haram olan) **bir şeyi helâl ettikleri zaman onu helâl kabûl ediyorlar,** (helâl olan bir şeyi) **haram kıldıkları zaman da onu haram kabûl ediyorlardı"** buyurdu. *(Tirmizî, Tefsîr:9, no:3095, 5/173; İbnü Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:11/417-418; İbnü Ebî Hâtim:6/1784; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:218, 17/92; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:10/116; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:2/45-46; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:5/34; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:3/38; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:10/177-178; İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/179; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/323; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:4/176; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:10/84)*

Diğer bir rivâyete göre **Adiyy ibni Hâtim** *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Onlar âlimlerine tapmıyorlar ki" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«بَلٰى! إِنَّهُمْ حَرَّمُوا عَلَيْهِمُ الْحَلَالَ، وَأَحَلُّوا لَهُمُ الْحَرَامَ، فَاتَّبَعُوهُمْ، فَذٰلِكَ عِبَادَتُهُمْ إِيَّاهُمْ.»

"Öyle ama, onlar bunlara helâli haram ettiler, haramı da helâl ettiler, bunlar da onlara uydular. İşte onlara ibâdet etmeleri bu demektir" buyurdu. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«يَا عَدِيُّ! مَا تَقُولُ؟ أَيُفِرُّكَ أَنْ يُقَالَ: اَللّٰهُ أَكْبَرُ؟ فَهَلْ تَعْلَمُ شَيْئًا أَكْبَرَ مِنَ اللّٰهِ؟ مَا يُفِرُّكَ؟ أَيُفِرُّكَ أَنْ يُقَالَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ؟ فَهَلْ تَعْلَمُ مِنْ إِلٰهٍ إِلَّا اللّٰهُ؟»

"Ey Adiyy! Ne dersin, 'Allâh-u ekber' denilmesi seni neden kaçırtıyor? Peki sen Allâh'tan daha büyük bir şey biliyor musun? Seni bundan kaçırtan nedir? 'Lâilâhe illâllâh' denilmesi seni neden kaçırtıyor? Peki sen Allâh'tan başka bir ilâh biliyor musun?" buyurdu ve onu İslâm'a dâvet etti, o da İslâm'ı kabûl ederek hakka şâhitlikte bulundu.

Kendisinin beyânına göre o Müslüman olunca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yüzü güldü, sonra:

«إِنَّ الْيَهُودَ مَغْضُوبٌ عَلَيْهِمْ، وَالنَّصَارٰى ضَالُّونَ.»

"Gerçekten Yahudiler Allâh'ın gazap ettiği kimselerdir, Hristiyanlar da dalâlette kalmış (sapıtmış) **kişilerdir"** buyurdu. *(İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/179; Tirmizî, Tefsîr:2, no:2953, 2954, 5/69-71)*

Adiyy ibni Hâtim'e ilk başta **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dâveti ulaşınca **Şam**'a kaçmıştı.

O, câhiliyet döneminde Hristiyanlığı kabûl etmişti, daha sonra kızkardeşi ve bâzı akrabâsı esir edilmiş, fakat **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onun kızkardeşine lütufta bulunarak onu salıvermişti.

O da kardeşine dönerek onu İslâm'a ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gitmesine teşvik etmişti.

Kendisi, kavmi olan **Tayy Kabîlesi**'nin reisi idi, babası cömertlikle meşhur olan **Hâtem-i Tâî** idi. Bu yüzden onun **Medîne**'ye gelişi insanlar arasında önemli bi mevzû oldu.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzûruna girdiğinde de geride zikredilen hâdiseler cereyân etti. *(İbnü Kesîr, et-Tefsîr:7/179)*

Ebu'l-Bahterî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bir adam **Huzeyfe** *(Radıyallâhu Anh)*a bu âyet-i kerîmeyi okuyarak: "Yahudi ve Hristiyanlar âlimlerine mi ibâdet ediyorlardı?" diye sorduğunda o: "Hayır! Lâkin âlimleri onlara bir şeyi helâl ettikleri zaman onu helâl kabûl ediyorlardı, haram ettiklerinde de haram kabûl ediyorlardı" diye cevap verdi. *(Abdürrezzâk, el-Musannef:1/272; İbnü Ebî Hâtim:6/1784; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:10/116; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:7/323)*

Rabî' *(Radıyallâhu Anh)* **Ebu'l-'Âliye** *(Radıyallâhu Anh)*a: "İsrâîloğullarında âlimleri rab edinme işi nasıl oluyordu?" diye sorduğunda o:

"Onlar **Allâh**'ın kitâbında âlimlerin sözlerine muhâlif olan beyanlar buldukları halde **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kitabının hükmünü kabûl etmezler de âlimlerin sözlerine îtibar ederlerdi" şeklinde cevap vermiştir. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:16/39)*

Abdullâh ibni Mübârek *(Radıyallâhu Anh)* bu mânâda şöyle demiştir:

وَهَلْ بَدَّلَ الدِّينَ إِلَّا الْمُلُوكُ وَأَحْبَارُ سُوءٍ وَرُهْبَانُهَا

"Dîni değiştirenler hükümdarlardan başkası mıdır,
Bir de kötü hahamlarla kötü râhipler?"

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«إِنَّ مُحَرِّمَ الْحَلَالِ كَمُحَلِّلِ الْحَرَامِ.»

"Helâli haram gören kişi gerçekten haramı helâl kabûl eden gibidir" buyurmuştur. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:7978, 8/473; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/415)*

Âyet: 31

Bu hadîs-i şerîfe göre sütün haram olduğuna inanan, şarabın helâl olduğuna îtikat eden gibi kâfir olur. Koyun etinin haram olduğuna îtikat eden de domuz etinin helâl olduğuna inanan gibi kâfirdir.

İşte Yahudi ve Hristiyan âlimleri kendi keyiflerine göre işlerine geldiği şekilde **Allâh-u Te'âlâ**'nın kitaplarında birtakım tahrîfât yaparak helâli haram, haramı da helâl saymak sûretiyle kâfir olmuşlar, **Allâh**'ın Kitâbını bırakıp onların sözlerini dinleyenler de onlara tapmış kimseler olarak değerlendirilmişlerdir.

Ayrıca âyet-i kerîmede Hristiyanların **Meryem oğlu Mesîh**'i rab edindikleri beyân edilmiştir ki bu onların, **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*a **"Allâh'ın oğlu"** demelerinden mâadâ onu tapılmaya lâyık bir rab kabûl ettiklerinin beyânıdır.

Nitekim:

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ﴾

"Andolsun ki; 'Gerçekten Allâh, Meryem oğlu Mesîh'in ta kendisidir' demiş olan kimseler şüphesiz kâfir olmuştur" *(Mâide Sûresi:17)* âyet-i kerîmesi de bunu ifâde etmektedir.

Eğer burada: "Ehl-i Kitap olanlar âlimlerine itaat etmekle kâfir olduklarına göre sürekli şeytana itaat eden fâsıkların da kâfir olduğuna hükmetmek lâzım, demek ki Hâricîlerin mezhebi doğruymuş" denilecek olursa buna şöyle cevap verilir:

"Fâsık kişiler günahlar işlerken şeytana itaat etmekteyseler de lâkin ona tâzim etmemektedirler, bilakis lânet etmektedirler. Ama bu Yahudi ve Hristiyanlar, âlimlerinin sözlerini onlara değer vererek kabûl etmektedirler. Böylece fark açığa çıkmıştır."

Âyet-i Kerîmede Geçen: (وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا) **"Oysa onlar ancak tek bir İlâh** (olan Allâh)**a kulluk etmeleriyle emrolunmuştular"** cümlei celîlesi bütün insanların, özellikle Ehl-i Kitab'ın ancak bir olan **Allâh**'a tapmakla, O'nun emrine itaat etmekle ve ona muhâlif olanların emirlerini dinlememekle memur ve mükellef olduklarını açıklamaktadır.

Zîrâ kütüb-ü semâviyyenin tamâmı bu hususta ittifâk üzeredir. Ama peygambere ve **Allâh**'a itaati emreden diğer zatlara itaat etmek buna benzemez. Hakîkatte bu, **Allâh-u Te'âlâ**'ya itaatten ayrı bir şey olmayıp, aksine **Allâh-u Te'âlâ**'ya itaatin ta kendisidir.

Âyet-i Kerîmenin Sonunda Geçen: (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ) **"O'ndan başka hiçbir ilah yoktur! Şirk koşmakta oldukları şeylerden tesbîh** (tenzîh, takdîs, son derece uzaklık ve arılık) **O'na"** kavl-i şerîfiyle **Allâh-u Te'âlâ** Yüce Zâtını ibâdet ve taat husûsunda Kendisine başka birinin ortak koşulmasından münezzeh tutmuştur.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmeye verilen işârî mânâya göre; basîret nûru körelen kimseler **Allâh-u Te'âlâ**'ya onun kemâlâtına münâsip düşmeyen şeyler nispet ederler. Ezelî inâyetin kendisini ayakta tutmadığı kimseler **Mevsût**'u müşâhede etmeyip vâsıtalara takılıp kalırlar. **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde vâsıtalara takılanları ayıplamıştır. Hattâ en büyük vâsıta olan **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında bile:

﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ﴾

"İşlerden hiçbir şey sana âit olmadı" *(Âli İmrân Sûresi:128)*,

﴿إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ﴾

"Sen ancak bir uyarıcısın" *(Hûd Sûresi:12)* buyurarak Müslümanların kalplerinin Kendisinden başkasına bağlı kalmasını kıskandığını açıklamıştır.

Âriflerden biri ağlayan bir insana rastladığında ona ağlamasının sebebini sorunca o: "Üstâdım öldü" diye cevap verdi. O ârif de ona: "Sen de niye ölümlü bir üstad buldun?" diye cevap verdi.

Peygamberler ve velîler gibi vâsıtalar ancak **Allâh**'a ulaştıran rehberlerdir. Ama her kim onlara takılı kalıp **Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşmazsa havâs kullar nezdinde o kişi aracıları rab edinmiş sayılır.

Vertecebî *(Kuddise Sirruhû)* bu âyet-i kerîme hakkında şöyle demiştir:

"**Hakk Te'âlâ Zât**'ını görmeyip de muktedâ bihini (kendisine tâbî olduğu şeyhini) görme hâli içerisinde kalanları ayıplamıştır. Şeyhler **Allâh** ile kul arasında vesîle iseler de kıdemi, hudûsten (ezelî olanı sonradan olandan) ayırırken vâsıtalara bakmak şirktir. Bunun tasdîki bu âyet-i kerîmede geçen: **"Onlar ancak tek bir ilâha ibâdet etmeleriyle emrolundular"** kavl-i şerîfidir. Vahdâniyetin gayreti (Allâh-u Te'âlâ'nın birliğinin kıskançlığı) ne delil, ne âyet, ne de mahlûkattan hiçbir şeyi arada bırakmamıştır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**: (قُلِ اللهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ) **"'Allâh' de, sonra onları terket"** *(En'âm Sûresi:91)* buyurmuştur.

Âyet: 31

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kıdemin bu kıskançlığını görünce kendini methetmekte aşırı gidenleri zecretmek üzere:

«لَا تُطْرُونِي كَمَا أَطْرَتِ النَّصَارٰى عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ.»

"Hristiyanlar Meryem'in oğlunu methetmekte aşırı gid(erek ilâhlığını iddia et)**tikleri gibi siz de beni methetmekte ileri gitmeyin"** *(Buhârî, Enbiyâ:49, no:3261, 3/1271; İbnü Acîbe, el-Bahru'l-medîd:3/71)* buyurmuştur.

İşte bu âyet-i kerîmede kendileri gibi insanlara meyleden ve **Hakk**'ı, bulunmayacağı yerde arayan kişilerden bahsedilmektedir. Oysa **Hakk**'ın yolları, gözü tevfîk nûruyla sürmelenen ve tahkîk yollarını iyi gören kimseler için âşikârdır. Bunlardan kör olan ise **Hakk**'ın yolundan reddedilerek sapıkların yollarına döndürülür.

Meşâyıh ve ârif kılığına girerek insanlara önderlik taslayan kişilere uyarak "Biz meşâyıhın oğullarıyız ve tarîkat reisleriyiz" gibi laflarla dünyâlık toplayan kimselerin ardınca giden ve velîliğin neseple olabileceğini düşünen câhillerin hâline **Allâh** felekleri bile güldürmektedir. Hâşâ! Kalpleri **Allâh**'tan başka şeylere takılı olduğu için **Allâh**'a visâlin tadını tatmamış bulunanlar evliyâullâhtan olamazlar."

Cüneyd *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Allâh** bir mürid hakkında hayır dilerse onu tasavvuf ehlinin sohbetine eriştirir, kurrânın (sâdece Kur'ân kıraatiyle ve zâhirî ilimlerle uğraşanların) sohbetinden korur. Bu zâhirî âlimler sâdece dünyâlık şeyler cem etmekle meşgul olsalar da evliyâullâha sataşmasalar ve onların îtibârını düşürmeye çalışmasalardı, yine de onlara bedbahtlıkları yeterdi.

Oysa onlar ârif olan sıddîk zâtlarla uğraşmaktadırlar. Ama o dostların alınlarında parlayan, **Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatlarının güneşlerinin nurları bunların toprak gibi olan evhamlarıyla nasıl söndürülebilir? Hâlbuki o sıfatlar vahdâniyet feleklerinde ve kayyûmiyet semâlarında sâbittirler. **Allâh-u Te'âlâ**'nın nihâyeti olmadığı gibi sıfatlarının da müntehâsı yoktur.

Bu nedenle O'nun dostlarının cephelerine yansıyan İlâhî sıfatların nurları günbegün artarak devâm edecektir. Onları söndürmek isteyenler de onlara zarar veremeyeceklerdir."

*1431 senesi receb-i şerif ayının 27. gününde (9/7/2010) bu cildi tamamlamaya bizleri muvaffak kılan **Allâh-u Te'âlâ**'ya hamd-ü senâlar eder, diğer ciltleri itmâma muvaffak kılınmayı niyaz ederiz.*

FİHRİSTLER

Âyet-i Kerîmeler
(628-636)

Hadîs-i Şerifler
(637-653)

Eserler
(654-658)

Arapça Beyitler
(659)

Farsça Beyitler
(660-661)

Konular
(662-709)

Âyet-i Kerîmeler

اِتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا 620

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ 462

أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا اٰمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ 424

أُحْصُرُوهُمْ 606

اِخْسَئُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ 605

إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوٰى وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ 24

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ 252

إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ 31

إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ 79,82

اِرْجِعِي إِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً 491

اِشْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ 381

أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ 401,411

اَلْآنَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِئَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ 199

اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ 347

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ 339,371

اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ اَحَدًا 371

أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ 44

اَلَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ 481

اَلَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ 114

اَللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ 270

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ 81,100

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ 100

أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللهَ يَرٰى 567

اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ 279

إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ 579

اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا 335

اَمْ تَحْسَبُ اَنَّ اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ اَوْ يَعْقِلُونَ اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِيلًا 112
أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَنْ يَسْبِقُونَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ 127
أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ 420
أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ 424
اِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ وَاِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ ۚ وَاِنْ تَعُودُوا نَعُدْ 547
اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمٰنُ وُدًّا 269
إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا ... 254,283
إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا 113
إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ 610
إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ 84
إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ 104
اِنَّ اللّٰهَ لَايَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَادُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَآءُ 355
إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا 108
اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِاِبْرٰهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا 270
إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ 90
إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ 112
إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ 111
إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ 253
إِنَّ هٰذَ لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا 70
إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ 30
إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ 186
إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا 280
إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا 608
إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ 625
اِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ 270
إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ 436
إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ 70
إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ 69

أُولٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ 283
أُولٰئِكَ كَتَبَ فِى قُلُوبِهِمُ الْاِيمَانَ 193
أُولٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا 283
أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا اٰمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ 101
بَرَاءَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ 311
ثُمَّ أَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا 548
ثُمَّ يَتُوبُ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ 559
حَتّٰى إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْأَرُونَ 81
خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ 488
خُذُوهُمْ 606
ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً اَنْعَمَهَا عَلٰى قَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ 100
ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ 94
رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ 42,46
سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى 571
سَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمْ آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ 108
سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلٰى عَذَابٍ عَظِيمٍ 301
سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ 80,81
عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا 460
عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ 227
فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ 251
فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ 590
فَادْخُلِي فِي عِبَادِي 37
فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ 345
فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيرًا 54
فَإِذا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتّٰى إِذَا أَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ 205,349
فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا 75
فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى 284
فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ 605

فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ 165
فَاقْتُلُوهُمْ 606
فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ 117
فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَنُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ 385
فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِي إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ 508
فَأُولٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ 53
فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ 314
فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ 606
فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ فَبَعَثَ اللهُ غُرَابًا 250
فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنٰى 343
فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنْبِهِ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ 110
فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ 235
فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ 228
فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ 165
فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ 439
قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللهُ وَرَسُولُهُ 348,586
قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ 405
قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ . يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ 443
قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللهِ وَأُخْرٰى كَافِرَةٌ 203
قُلِ اللهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ 625
قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا 498
قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللهُ 252
قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ 396
قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ 113
كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا 615
كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللهِ فَاَخَذَهُمُ اللهُ بِذُنُوبِهِمْ 96
كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ 109
كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ 616

كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي 236
كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ 77
كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ 373
كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ 369
لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ 494
لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَلَبِئْسَ الْمَصِيرُ 127
لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللهِ وَرَسُولِهِ 313
لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ 342
لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ 69
لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ 384
لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ 127
لَآكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍ 605
لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللهُ اٰمِنِينَ 578
لَقَدْ تَابَ اللهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ 264
لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا 619
لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ 624
لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا 618
لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا 512
لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ 341
لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ 265
لِمِثْلِ هٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ 130
لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ 606
لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ 283
لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ 174
لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ 219
لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ 625
لِيَقْضِيَ اللهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا 29
مَا كَانَ اللهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلٰى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتّٰى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ 422

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللهِ شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ 431
مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهُ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ 205
مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا 204,205
مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ..... 164
مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ..... 569
مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللهَ..... 588
نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا..... 578
هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ 370,383
هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ..... 141,171,181
وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ 251
وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا 251
وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ 68,82
وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللهُ أَمْرًا 34
وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ..... 402
وَإِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ..... 581
وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ 329
وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا 173
وَاصْبِرُوا إِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِينَ 60
وَاَطِيعُوا اللهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِينَ..... 56
وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللهِ وَعَدُوَّكُمْ..... 132,134,308
وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ 497
وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى..... 5,229
وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ..... 607
وَالسَّابِقُونَ الْاَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِاِحْسَانٍ 264,286
وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا. فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا. فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا. فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا 154
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا 256,262
وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ 285
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا..... 280

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ..... 286
وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ..... 271
وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ 172
وَاللهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضُوهُ..... 9
وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ..... 269
وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ..... 579
وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ 311
وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ..... 362
وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ..... 165
وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى..... 349
وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذًا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا..... 402
وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ..... 298,596
وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ 389
وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللهُ هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ..... 170
وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللهَ مِنْ قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ وَاللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ..... 125,247
وَأَنَّ اللهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ..... 302
وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ..... 527
وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللهِ..... 257,287,288
وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ 567
وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ..... 154
وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ لَا يُنْصَرُونَ..... 400
وَرِضْوَانٌ مِنَ اللهِ اَكْبَرُ 443
وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ..... 191
وَضَرَبَ اللهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ اٰمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ..... 101
وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ..... 569
وَعَادًا وَثَمُودَ وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذٰلِكَ كَثِيرًا وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ..... 98
وَعَدَكُمُ اللهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا 15
وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ..... 581

وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ 579
وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً 364
وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ 78
وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ 609
وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِه 89
وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ 235
وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا 540
وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ 61
وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ 606
وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ 126
وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً 308
وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُو أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ 88
وَلَوْ تَرَى إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ 86,88
وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ وَلٰكِنْ لِيَقْضِيَ اللهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا 26
وَلَوْ شَاءَ اللهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ 39
وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ 430
وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللهِ 29
وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللهَ رَمٰى 81,157
وَمَا كَانَ اللهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ 222
وَمَا كَانَ اللهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ 405
وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ 433
وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللهِ رِزْقُهَا 30
وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ 298
وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا 435
وَمَنْ يَتَّقِ اللهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ فَهُوَ حَسْبُهُ 511
وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ 54
وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ 417
يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ 618

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ اِرْجِعِي إِلَى رَبِّكِ 341
يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ 235
يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ..... 194
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللهَ كَثِيرًا 45
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ 40,45
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا اللهَ ذِكْرًا كَثِيرًا 54
يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ..... 234
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا اٰبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ..... 302
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰى أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ 494
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آَمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا..... 568
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آَمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آَبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ 492
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آَمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا..... 430
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آَمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ 429
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آَمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا 235
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آَمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ 125,253
يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ 236
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ..... 349
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ 195
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ..... 182
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَى إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا 238
يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ 484
يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللهِ رَبِّكُمْ 402
يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ 125
يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ..... 615
يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ 615
يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ..... 89
يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ 30

Hadîs-i Şerifler

أَبْشِرْ يَا أَبَا بَكْرٍ! أَتَاكَ نَصْرُ اللهِ، هٰذَا جِبْرِيلُ اٰخِذٌ بِعِنَانِ فَرَسِهِ يَقُودُهُ، عَلٰى ثَنَايَاهُ النَّقْعُ 32

أَبْشِرُوا فَإِنَّ الْفَرَجَ قَرِيبٌ 406

أَبْشِرُوا فَقَدْ جَاءَكُمْ فَارِسُكُمْ! 520

اِبْنُوا الْمَسَاجِدَ وَأَخْرِجُوا الْقُمَامَةَ مِنْهَا، فَمَنْ بَنٰى لِلّٰهِ مَسْجِدًا بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ 450

أَتَرَوْنَ هٰذِهِ هَانَتْ عَلٰى أَهْلِهَا حِينَ أَلْقَوْهَا؟ 66

أُجْزُرُوهُمْ جَزْرًا 528

اِجْلِسِي عَلَيْهِ 565

أَحْسَنْتُمْ وَأَجْمَلْتُمْ، كَذَا فَاصْنَعُوا 465

أَحْسَنْتُمْ، هٰكَذَا فَاصْنَعُوا 466

أَحَقُّ مَا أَخَذْتُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا كِتَابُ اللهِ 582

اِخْتَارُوا بَيْنَ نِسَائِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَأَبْنَائِكُمْ 561

أُخْرُجُوا اِلٰى اَرْضِ الْحَبَشَةِ فَاِنَّ بِهَا مَلِكًا عَظِيمًا لَا يُظْلَمُ عِنْدَهُ اَحَدٌ 276

أَخْرِجُوا يَهُودَ أَهْلِ الْحِجَازِ وَأَهْلِ نَجْرَانَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ 575

أَدُّوا الْخِيَاطَ وَالْمِخْيَطَ، وَإِيَّاكُمْ وَالْغُلُولَ فَإِنَّهُ عَارٌ عَلٰى أَهْلِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ 7

أَدْرِكْ أَبَا بَكْرٍ فَحَيْثُمَا لَقِيتَهُ فَخُذِ الْكِتَابَ مِنْهُ فَاقْرَأْهُ عَلٰى أَهْلِ مَكَّةَ 318

إِذَا أَكْتُبُوكُمْ فَعَلَيْكُمْ بِالنَّبْلِ 133

إِذَا تَبَايَعْتُمْ بِالْعِينَةِ وَأَخَذْتُمْ أَذْنَابَ الْبَقَرِ وَرَضِيتُمْ بِالزَّرْعِ وَتَرَكْتُمُ الْجِهَادَ سَلَّطَ اللهُ عَلَيْكُمْ 506

إِذَا خَطَبَ إِلَيْكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ دِينَهُ وَخُلُقَهُ فَزَوِّجُوهُ إِلَّا تَفْعَلُوا تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ 273

اِذَا رَاَيْتُمُ الرَّجُلَ يَعْتَادُ الْمَسْجِدَ فَاشْهَدُوا لَهُ بِالْاِيمَانِ قَالَ اللهُ تَعَالٰى: ﴿اِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللهِ 440

إِذَا رَأَيْتُمْ مَنْ يَبِيعُ أَوْ يَبْتَاعُ فِي الْمَسْجِدِ فَقُولُوا: لَا أَرْبَحَ اللهُ تِجَارَتَكَ 451

إِذَا ظَهَرَتِ الْفَاحِشَةُ كَانَتِ الرَّجْفَةُ، فَإِذَا جَارَ الْحُكَّامُ الْحُكْمَ قَلَّ الْمَطَرُ 603

إِذَا نَزَلْتَ فَانْزِلْ قَرِيبًا مِنِّي فَإِنِّي أَتَسَارُّ إِلٰى صَهِيلِهِ 149

اِرْجِعِي إِلَى الْجِعْرَانَةِ تَكُونِينَ مَعَ قَوْمِكِ، فَإِنِّي أَمْضِي إِلَى الطَّائِفِ 566

أَرْحَمُ أُمَّتِي بِأُمَّتِي أَبُو بَكْرٍ 324

اِرْفَعُوا السَّيْفَ إِلَّا خُزَاعَةَ مِنْ بَنِي بَكْرٍ إِلَى الْعَصْرِ 411

اِرْفَعُوا أَيْدِيَكُمْ وَقُولُوا لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ 429

اِرْمُوا بَنِي إِسْمَاعِيلَ فَإِنَّ أَبَاكُمْ كَانَ رَامِيًا وَأَنَا مَعَ بَنِي فُلَانٍ..... 135
أُرِيدُ عَذَابَ عِبَادِي، فَإِذَا نَظَرْتُ إِلَى جُلَسَاءِ الْقُرْاٰنِ، وَعُمَّارِ الْمَسَاجِدِ 446
اِسْتَقْبِلْ هٰذَا الشِّعْبَ حَتّٰى تَكُونَ فِي أَعْلَاهُ وَلَا نُغَرَّنَّ مِنْ قِبَلِكَ اللَّيْلَةَ 520
اِسْقِنِي!..... 465
أُسْكُبُوا إِلَيَّ مَاءً..... 409
إِضْرِبْ بِهِ 18
أَضْعِفُوا الْفِدَاءَ عَلَى الْعَبَّاسِ! 240
أَطَارِحَةٌ هٰذِهِ وَلَدَهَا فِي النَّارِ؟..... 566
اِعْتَمَرَ مِنْهَا سَبْعُونَ نَبِيًّا..... 540
أَعْجَبَكَ هٰذَا الشِّعْبُ يَا أَبَا وَهْبٍ؟ 541
أَعِدْ مِنَ الْمَالِ طَائِفَةً وَقُمْ بِمَا تُطِيقُ. أَمَّا أَحَدُ مَا وَعَدَ اللهُ فَقَدْ أُنْجِزَ وَلَا أَدْرِي الْأُخْرٰى 244
أُعْطِيكُمْ مَا هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْهَا؛ اَلسِّقَايَةَ، تَرْزَؤُكُمْ وَلَا تُرْزَؤُونَهَا 464
اِعْقِلْهَا وَتَوَكَّلْ..... 580
أُغْزُوا بِاسْمِ اللهِ فِي سَبِيلِ اللهِ قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللهِ، اُغْزُوا، وَلَا تَغُلُّوا 259
اِفْدِ نَفْسَكَ بِرِمَاحِكَ الَّتِي بِجِدَّةَ 19
أَفْضَلُ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ الشَّمْسُ يَوْمُ عَرَفَةَ إِذَا وَاقَفَ يَوْمَ جُمُعَةٍ وَهُوَ أَفْضَلُ مِنْ سَبْعِينَ 336
أَقْبِلُوا بِوُجُوهِكُمْ إِلَى اللهِ وَرَسُولِهِ يُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ..... 530
أَقُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا؟ وَاللهِ إِنِّي رَسُولُ اللهِ حَقّاً. إِنَّ الْمَحْيَا لَمَحْيَاكُمْ، وَإِنَّ الْمَمَاتَ لَمَمَاتُكُمْ 414
أَقُولُ كَمَا قَالَ يُوسُفُ: ﴿لاَ تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ اِذْهَبُوا!..... 414
أَقِيمُوا عَلٰى سِقَايَتِكُمْ فَإِنَّ لَكُمْ فِيهَا خَيْرًا 466
أَكْرِمُوا الْخَيْلَ وَجَلِّلُوهَا 150
أَلَا أُخْبِرُكُمَا بِمِثْلِكُمَا فِي الْمَلَائِكَةِ وَمِثْلِكُمَا فِي الْأَنْبِيَاءِ 211
أَلَا اَدُلُّكُمْ عَلٰى سَاعَةٍ مِنْ سَاعَاتِ الْجَنَّةِ، اَلظِّلُّ فِيهَا مَمْدُودٌ، وَالرِّزْقُ فِيهَا مَقْسُومٌ..... 51
أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلٰى قَوْمٍ أَفْضَلَ غَنِيمَةً وَأَسْرَعَ رَجْعَةً؟..... 49
أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ، أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ، أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ..... 133
اَلْاٰنَ يَا عُمَرُ 502
اَلتَّضَلُّعُ مِنْ مَاءِ زَمْزَمَ بَرَاءَةٌ مِنَ النِّفَاقِ 474
اَلْحَجُّ عَرَفَةُ..... 134,332

اَلْحَدِيثُ فِي الْمَسْجِدِ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ الْبَهِيمَةُ الْحَشِيشَ 458
اَلْحَرْبُ خُدْعَةٌ 124
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى هَدَاكَ اِلَى الْاِسْلَامِ يَا عُمَرُ! 183
اَلْخَالُ وَارِثُ مَنْ لَا وَارِثَ لَهُ 288
اَلْخَيْلُ ثَلاثٌ؛ فَفَرَسٌ لِلرَّحْمٰنِ، وَفَرَسٌ لِلإِنْسَانِ، وَفَرَسٌ لِلشَّيْطَانِ 146
اَلْخَيْلُ لِرَجُلٍ أَجْرٌ، وَلِرَجُلٍ سِتْرٌ، وَعَلَى رَجُلٍ وِزْرٌ 144
اَلْخَيْلُ مَعْقُودٌ بِنَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ؛ اَلْأَجْرُ وَالْغَنِيمَةُ 145
اَلْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، أَعْرَافُهَا اَدْفَاؤُهَا، وَأَذْنَابُهَا مَذَابُّهَا 149
اَلْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَأَهْلُهَا مُعَانُونَ عَلَيْهَا 146
اَلْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ، فَلَا يَسْتَطِيعُهُ شَيْطَانٌ أَبَدًا 156
اَلرَّجُلُ عَلٰى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ 425
اَلطُّلَقَاءُ مِنْ قُرَيْشٍ، وَالْعُتَقَاءُ مِنْ ثَقِيفٍ، بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ 255
اَلْغُدُوُّ وَالرَّوَاحُ اِلَى الْمَسْجِدِ مِنَ الْجِهَادِ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ 446
اَللّٰهُ أَخْبَرَنِي 241
اَللّٰهُ أَعْلَمُ بِإِسْلَامِكَ، فَإِنْ تَكُنْ كَمَا تَقُولُ فَاللّٰهُ يَجْزِيكَ فَافْدِ نَفْسَكَ وَابْنَيْ أَخَوَيْكَ 239
اَللّٰهُ أَكْبَرُ! هٰذَا كَمَا قَالَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ لِمُوسَى: ﴿ اِجْعَلْ لَنَا إِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌ ﴾ إِنَّكُمْ 519
اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَوْقَ كَثِيرٍ مِنْ خَلْقِكَ مِنَ النَّاسِ 535
اَللّٰهُمَّ أَخْرِجْ مَا فِى صَدْرِ عُمَرَ مِنْ غِلٍّ وَدَاءٍ وَأَبْدِلْهُ إِيمَانًا 187
اَللّٰهُمَّ أَعِزَّ الْإِسْلَامَ بِأَحَبِّ هٰذَيْنِ الرَّجُلَيْنِ إِلَيْكَ؛ بِأَبِي جَهْلٍ أَوْ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ 185
اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِعَبْدِ اللّٰهِ بْنِ قَيْسٍ ذَنْبَهُ وَأَدْخِلْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُدْخَلًا كَرِيمًا 535
اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِعُبَيْدٍ أَبِي عَامِرٍ 535
اَللّٰهُمَّ اقْطَعْ خَبَرَنَا عَنْهُمْ 124
اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّكِّ فِى الْحَقِّ بَعْدَ الْيَقِينِ، وَاَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ 202
اَللّٰهُمَّ اهْدِ ثَقِيفًا! 540
اَللّٰهُمَّ اهْدِ شَيْبَةَ 551
اَللّٰهُمَّ اهْدِهِمْ وَاكْفِنَا مُؤْنَتَهُمْ 539
اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا وَرَبَّهُمْ، نَوَاصِينَا وَنَوَاصِيهِمْ بِيَدِكَ، وَإِنَّمَا تَقْتُلُهُمْ أَنْتَ 43
اَللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ، وَإِلَيْكَ الْمُشْتَكَى، وَأَنْتَ الْمُسْتَعَانُ 523

أَنْتُمُ الصَّادِقُونَ عِنْدَ اللهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ..... 414
أَنْتُمْ وَذَاكَ 168
أَنْشُدُ اللهَ رَجُلًا فَعَلَ مَا فَعَلَ لِي عَلَيْهِ حَقٌّ إِلَّا قَامَ.» فَقَامَ الْأَعْمٰى يَتَخَطَّى النَّاسَ..... 394
أُنْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا! 275
إِنَّ اٰيَةَ مَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْمُنَافِقِينَ إِنَّهُمْ لَا يَتَصَلَّعُونَ مِنْ زَمْزَمَ..... 474
إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ سَيَأْتِي لِيَشُدَّ الْعَقْدَ وَيَزِيدَ فِي الصُّلْحِ وَسَيَنْصَرِفُ بِغَيْرِ حَاجَةٍ 317
إِنَّ أَحَبَّ عِبَادِي إِلَيَّ الَّذِينَ يَتَحَابُّونَ فِيَّ وَالَّذِينَ يَعْمُرُونَ مَسَاجِدِي وَالَّذِينَ يَسْتَغْفِرُونَ بِالْأَسْحَارِ.. 445
إِنَّ أَعْظَمَ الْأَيَّامِ عِنْدَ اللهِ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى يَوْمُ النَّحْرِ ثُمَّ يَوْمُ الْقَرِّ 332
إِنَّ الزَّمَانَ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللهُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ 321
إِنَّ الشَّيْطَانَ ذِئْبُ الْإِنْسَانِ كَذِئْبِ الْغَنَمِ يَأْخُذُ الشَّاةَ الْقَاصِيَةَ وَالنَّاحِيَةَ فَإِيَّاكُمْ وَالشِّعَابَ 445
إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ أَيِسَ أَنْ يَعْبُدَهُ الْمُصَلُّونَ فِي جَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَلٰكِنْ فِي التَّحْرِيشِ بَيْنَهُمْ 575
إِنَّ الشَّيْطَانَ قَعَدَ لِابْنِ اٰدَمَ بِأَطْرُقِهِ فَقَعَدَ لَهُ بِطَرِيقِ الْإِسْلَامِ فَقَالَ لَهُ: أَتُسْلِمُ وَتَذَرُ دِينَكَ..... 500
إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى يَقُولُ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ! فَيَقُولُونَ لَبَّيْكَ رَبَّنَا وَسَعْدَيْكَ..... 486
اِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى لَيَعْجَبُ مِنَ الصَّلَاةِ فِى الْجُمَعِ 443
اِنَّ اللهَ تَعَالٰى قَالَ: قُلْ لِلْقَوِيِّ لَا يُعْجِبَنَّكَ قُوَّتُكَ فَاِنْ اَعْجَبَتْكَ قُوَّتُكَ ادْفَعِ الْمَوْتَ..... 250
إِنَّ اللهَ جَعَلَ الْحَقَّ عَلَى لِسَانِ عُمَرَ وَقَلْبِهِ..... 226
إِنَّ اللهَ سُبْحَانَهُ يَقُولُ: إِنِّي لَأَهُمُّ بِأَهْلِ الْأَرْضِ عَذَاباً، فَإِذَا نَظَرْتُ إِلٰى عُمَّارِ بُيُوتِي..... 444
إِنَّ اللهَ طَيِّبٌ يُحِبُّ الطَّيِّبَ، نَظِيفٌ يُحِبُّ النَّظَافَةَ، كَرِيمٌ يُحِبُّ الْكَرَمَ، جَوَادٌ يُحِبُّ الْجُودَ 454
إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ اشْتَدَّ غَضَبُهُ عَلَى الْيَهُودِ أَنْ قَالُوا: عُزَيْرٌ ابْنُ اللهِ، وَاشْتَدَّ غَضَبُهُ عَلَى النَّصَارٰى..... 617
إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ الْأَيَّامَ، وَاخْتَارَ مِنْهَا يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فَكُلُّ عَمَلٍ يَعْمَلُهُ الْإِنْسَانُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ 336
إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ أَمْكَنَكُمْ مِنْهُمْ..... 206
إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يُدْخِلُ بِالسَّهْمِ الْوَاحِدِ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ الْجَنَّةَ صَانِعَهُ يَحْتَسِبُ فِي صَنْعَتِهِ الْخَيْرَ 136
اِنَّ اللهَ لاَ يَنْظُرُ اِلٰى صُوَرِكُمْ وَ لَا اِلٰى اَعْمَالِكُمْ وَلٰكِنْ يَنْظُرُ اِلٰى قُلُوبِكُمْ..... 21
إِنَّ اللهَ وَرَسُولَهُ يُصَدِّقَانِكُمْ وَيَعْذِرَانِكُمْ..... 546
إِنَّ اللهَ لَايَنْظُرُ اِلٰى صُوَرِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلٰكِنْ يَنْظُرُ اِلٰى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ..... 61
اِنَّ الْمُؤْمِنَ لَا يُلْدَغُ مِنْ جُحْرٍ مَرَّتَيْنِ؛ يَا عَاصِمُ بْنُ ثَابِتٍ! قَدِّمْهُ فَاضْرِبْ عُنُقَهُ..... 248
إِنَّ الْمُسْلِمَ إِذَا لَقِيَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ فَأَخَذَ بِيَدِهِ تَحَاتَّتْ عَنْهُمَا ذُنُوبُهُمَا..... 176
اِنَّ النَّارَ وَاَهْلَهَا يَعِجُّونَ مِنْ اَهْلِ الرِّيَاءِ..... 64

إِنَّ الْيَهُودَ مَغْضُوبٌ عَلَيْهِمْ، وَالنَّصَارٰى ضَالُّونَ 622
إِنَّ أُنَاسًا مِنْ بَنِي هَاشِمٍ وَغَيْرِهِمْ قَدْ أُخْرِجُوا كَرْهًا لَا حَاجَةَ لَهُمْ بِقِتَالِنَا 242
إِنَّ بُيُوتَ اللهِ فِي الْأَرْضِ الْمَسَاجِدُ وَإِنَّ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُكْرِمَ الزَّائِرَ 447
إِنَّ جِبْرِيلَ عَاتَبَنِي فِي الْخَيْلِ 150
إِنَّ رَبَّكَ يُخَيِّرُكَ؛ إِنْ شِئْتَ أَنْ تَقْتُلَ هٰؤُلَاءِ الْأُسَارٰى، وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تُفَادِيَ بِهِمْ 210
اِنَّ عُمَّارَ بُيُوتِ اللهِ هُمْ اَهْلُ اللهِ 447
إِنَّ لَكَ أَجْرَ رَجُلٍ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا وَسَهْمَهُ 16
إِنَّ لِلّٰهِ سَيَّارَةً مِنَ الْمَلَائِكَةِ يَطْلُبُونَ حِلَقَ الذِّكْرِ فَإِذَا أَتَوْا عَلَيْهِمْ حَفُّوا بِهِمْ 47
إِنَّ لِلْمَسَاجِدِ أَوْتَادًا، اَلْمَلَائِكَةُ جُلَسَاؤُهُمْ إِنْ غَابُوا يَفْتَقِدُونَهُمْ وَإِنْ مَرِضُوا عَادُوهُمْ 449
اِنَّ مُحَرِّمَ الْحَلَالِ كَمُحَلِّلِ الْحَرَامِ 623
إِنَّ هٰذَا الْبَلَدَ حَرَّمَهُ اللهُ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فَهُوَ حَرَامٌ بِحُرْمَةِ اللهِ إِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ 347
إِنَّ هٰذِهِ السَّحَابَةَ لَتَشْهَدُ بِنَصْرِ بَنِي كَعْبٍ. وَاللهِ لَأَغْزُوَنَّ قُرَيْشًا 409
إِنَّا قَافِلُونَ غَدًا إِنْ شَاءَ اللهُ 538
إِنَّا قَدْ فَقَدْنَا مِنْ أَدْرَاعِكَ أَدْرَاعًا فَهَلْ نَغْرَمُ لَكَ؟ 516
إِنَّا وَبَنُو الْمُطَّلِبِ لَا نَفْتَرِقُ فِي جَاهِلِيَّةٍ وَلَا إِسْلَامٍ وَإِنَّمَا نَحْنُ وَهُمْ شَيْءٌ وَاحِدٌ 10
إِنَّكَ قَادِمٌ غَدًا بَلَدًا اَلسُّجُودُ بِهِ قَلِيلٌ فَأَكْثِرِ السُّجُودَ 42
إِنَّكَ قُلْتَ لَهَا: لَا أَدْرِي مَا يُصِيبُنِي فِي وَجْهِي هٰذَا 241
إِنَّمَا أَخَافُ مِنْ بَنِي قَيْنُقَاعَ 121
إِنَّهُ قَدْ كَانَ فِيمَا مَضٰى قَبْلَكُمْ مِنَ الْأُمَمِ مُحَدَّثُونَ، وَإِنَّهُ إِنْ كَانَ فِي أُمَّتِي هٰذِهِ مِنْهُمْ 153,191
إِنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِي كِتَابِ اللهِ مَا يَقُولُ 217
إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ فَرَسٍ عَرَبِيٍّ إِلَّا يُؤْذَنُ لَهُ مَعَ كُلِّ فَجْرٍ يَدْعُو بِدَعْوَتَيْنِ 148
إِنَّهُ مَا نَزَلَ عَلَيَّ الْقُرْاٰنُ إِلَّا اٰيَةً اٰيَةً وَحَرْفًا حَرْفًا خَلَا سُورَةِ بَرَاءَةٍ 305
إِنَّهُ يَحْضُرُ الْبَيْتَ مُشْرِكُونَ يَطُوفُونَ عُرَاةً فَلَا أُحِبُّ أَنْ أَحُجَّ حَتّٰى لَا يَكُونَ ذٰلِكَ 318
إِنَّهَا لَتَسْتَهِلُّ لِنَصْرِ بَنِي كَعْبٍ 316
إِنَّهَا مُبَارَكَةٌ، إِنَّهَا طَعَامُ طُعْمٍ وَشِفَاءُ سُقْمٍ 473
إِنِّي أُعْطِي قَوْمًا أَخَافُ ظَلَعَهُمْ وَجَزَعَهُمْ وَأَكِلُ أَقْوَامًا إِلَى مَا جَعَلَ اللهُ فِي قُلُوبِهِمْ 546
إِنِّي رَأَيْتُ أَنِّي أُهْدِيَتْ لِي قَعْبَةٌ مَمْلُوءَةٌ زُبْدًا فَنَقَرَهَا دِيكٌ، فَأَهْرَاقَ مَا فِيهَا 537
إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا مَا يُصِيبُنِي مِنْهُمْ وَلٰكِنِ ائْتِنِي غَدًا فَاسْأَلِنِي وَالنَّاسُ عِنْدِي 563

إِنَّ الْيَهُودَ مَغْضُوبٌ عَلَيْهِمْ، وَالنَّصَارٰى ضَالُّونَ 622
إِنَّ أُنَاسًا مِنْ بَنِي هَاشِمٍ وَغَيْرِهِمْ قَدْ أُخْرِجُوا كَرْهًا لَا حَاجَةَ لَهُمْ بِقِتَالِنَا 242
إِنَّ بُيُوتَ اللهِ فِي الْأَرْضِ الْمَسَاجِدُ وَإِنَّ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُكْرِمَ الزَّائِرَ 447
إِنَّ جِبْرِيلَ عَاتَبَنِي فِي الْخَيْلِ 150
إِنَّ رَبَّكَ يُخَيِّرُكَ؛ إِنْ شِئْتَ أَنْ تَقْتُلَ هٰؤُلَاءِ الْأُسَارٰى، وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تُفَادِيَ بِهِمْ 210
اِنَّ عُمَّارَ بُيُوتِ اللهِ هُمْ اَهْلُ اللهِ 447
إِنَّ لَكَ أَجْرَ رَجُلٍ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا وَسَهْمَهُ 16
إِنَّ لِلّٰهِ سَيَّارَةً مِنَ الْمَلَائِكَةِ يَطْلُبُونَ حِلَقَ الذِّكْرِ فَإِذَا أَتَوْا عَلَيْهِمْ حَفُّوا بِهِمْ 47
إِنَّ لِلْمَسَاجِدِ أَوْتَادًا، اَلْمَلَائِكَةُ جُلَسَاؤُهُمْ إِنْ غَابُوا يَفْتَقِدُونَهُمْ وَإِنْ مَرِضُوا عَادُوهُمْ 449
اِنَّ مُحَرِّمَ الْحَلَالِ كَمُحَلِّلِ الْحَرَامِ 623
إِنَّ هٰذَا الْبَلَدَ حَرَّمَهُ اللهُ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فَهُوَ حَرَامٌ بِحُرْمَةِ اللهِ إِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ 347
إِنَّ هٰذِهِ السَّحَابَةَ لَتَشْهَدُ بِنَصْرِ بَنِي كَعْبٍ. وَاللهِ لَأَغْزُوَنَّ قُرَيْشًا 409
إِنَّا قَافِلُونَ غَدًا إِنْ شَاءَ اللهُ 538
إِنَّا قَدْ فَقَدْنَا مِنْ أَدْرَاعِكَ أَدْرَاعًا فَهَلْ نَغْرَمُ لَكَ؟ 516
إِنَّا وَبَنُو الْمُطَّلِبِ لَا نَفْتَرِقُ فِي جَاهِلِيَّةٍ وَلَا إِسْلَامٍ وَإِنَّمَا نَحْنُ وَهُمْ شَيْءٌ وَاحِدٌ 10
إِنَّكَ قَادِمٌ غَدًا بَلَدًا اَلسُّجُودُ بِهِ قَلِيلٌ فَأَكْثِرِ السُّجُودَ 42
إِنَّكَ قُلْتَ لَهَا: لَا أَدْرِي مَا يُصِيبُنِي فِي وَجْهِي هٰذَا 241
إِنَّمَا أَخَافُ مِنْ بَنِي قَيْنُقَاعَ 121
إِنَّهُ قَدْ كَانَ فِيمَا مَضٰى قَبْلَكُمْ مِنَ الْأُمَمِ مُحَدَّثُونَ، وَإِنَّهُ إِنْ كَانَ فِي أُمَّتِي هٰذِهِ مِنْهُمْ 153,191
إِنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِي كِتَابِ اللهِ مَا يَقُولُ 217
إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ فَرَسٍ عَرَبِيٍّ إِلَّا يُؤْذَنُ لَهُ مَعَ كُلِّ فَجْرٍ يَدْعُو بِدَعْوَتَيْنِ 148
إِنَّهُ مَا نَزَلَ عَلَيَّ الْقُرْاٰنُ إِلَّا اٰيَةً اٰيَةً وَحَرْفًا حَرْفًا خَلَا سُورَةِ بَرَاءَةٍ 305
إِنَّهُ يَحْضُرُ الْبَيْتَ مُشْرِكُونَ يَطُوفُونَ عُرَاةً فَلَا أُحِبُّ أَنْ أَحُجَّ حَتّٰى لَا يَكُونَ ذٰلِكَ 318
إِنَّهَا لَتَسْتَهِلُّ لِنَصْرِ بَنِي كَعْبٍ 316
إِنَّهَا مُبَارَكَةٌ، إِنَّهَا طَعَامُ طُعْمٍ وَشِفَاءُ سُقْمٍ 473
إِنِّي أُعْطِي قَوْمًا أَخَافُ ظَلَعَهُمْ وَجَزَعَهُمْ وَأَكِلُ أَقْوَامًا إِلَى مَا جَعَلَ اللهُ فِي قُلُوبِهِمْ 546
إِنِّي رَأَيْتُ أَنِّي أُهْدِيَتْ لِي قَعْبَةٌ مَمْلُوءَةٌ زُبْدًا فَنَقَرَهَا دِيكٌ، فَأَهْرَاقَ مَا فِيهَا 537
إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا مَا يُصِيبُنِي مِنْهُمْ وَلٰكِنِ ائْتِنِي غَدًا فَاسْأَلِنِي وَالنَّاسُ عِنْدِي 563

أَهْلِي مَعَ مَلَائِكَةٍ كَثِيرَةٍ، يَرَوْنكُمْ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ 93
أَوَلَيْسَ خِيَارُكُمْ أَوْلَادَ الْمُشْرِكِينَ؟ كُلُّ نَسَمَةٍ تُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ حَتّٰى يُعْرِبَ عَنْهَا لِسَانُهَا 528
أَوَّلُ مَنْ يُصَافِحُهُ الْحَقُّ عُمَرُ، وَأَوَّلُ مَنْ يُسَلِّمُ عَلَيْهِ 190
أَيْ عَمِّ! قُلْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ أُحَاجُّ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللهِ 292
أَيْنَ الذَّهَبُ الَّذِي تَرَكْتَهُ عِنْدَ امْرَأَتِكَ أُمِّ الْفَضْلِ؟ 241
أَيْنَ كُنْتَ يَا أَبَا هِرٍّ؟! 570
إِيهًا يَا ابْنَ الْخَطَّابِ! وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا لَقِيَكَ الشَّيْطَانُ سَالِكًا فَجًّا 192
أَيُّ يَوْمٍ أَحْرَمُ، أَيُّ يَوْمٍ أَحْرَمُ، أَيُّ يَوْمٍ أَحْرَمُ 331
أَيُّكُمَا قَتَلَهُ؟ 8
اَيُّمَا عَبْدٍ اَبَقَ مِنْ مَوَالِيهِ فَقَدْ كَفَرَ حَتّٰى يَرْجِعَ اِلَيْهِمْ 356
أَيُّمَا عَبْدٍ نَزَلَ مِنَ الْحِصْنِ وَخَرَجَ إِلَيْنَا فَهُوَ حُرٌّ 536
أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ الدُّنْيَا عَرَضٌ حَاضِرٌ يَأْكُلُ مِنْهَا الْبَرُّ وَالْفَاجِرُ 213
أَيُّهَا النَّاسُ! لَا تَتَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ وَسَلُوا اللَّهَ الْعَافِيَةَ فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا وَاعْلَمُوا 58
بَارَكَ اللهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ وَمَالِكَ، إِنَّمَا جَزَاءُ السَّلَفِ الْوَفَاءُ وَالْحَمْدُ 516
بَشِّرِ الْمُدْلِجِينَ إِلَى الْمَسَاجِدِ فِي الظُّلَمِ بِمَنَابِرَ مِنْ نُورٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ 448
بَشِّرُوا! فَهٰذَا عُمَرُ قَدْ جَاءَكُمْ مُسْلِمًا 184
بُعِثْتُ لِدَفْعِ الْعَادَاتِ وَتَرْكِ الشَّهَوَاتِ 328
بَلْ أَمْرٌ أَصْنَعُهُ لَكُمْ. فَإِنَّ الْعَرَبَ قَدْ رَمَتْكُمْ عَنْ قَوْسٍ وَاحِدَةٍ 167
بَلٰى! إِنَّهُمْ حَرَّمُوا عَلَيْهِمُ الْحَلَالَ، وَأَحَلُّوا لَهُمُ الْحَرَامَ، فَاتَّبَعُوهُمْ 622
تَأَخَوْا وَهٰذَا أَخِي 256
تُحْفَةُ الْمُؤْمِنِ الْمَوْتُ 90
تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحُمِهِمْ وَتَوَادِّهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ 179
تَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَاَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ 187
تَعَلَّمُوا الرَّمْيَ فَإِنَّ مَا بَيْنَ الْهَدَفَيْنِ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ 138
تَفَرَّقُوا فِى الْاَرْضِ فَاِنَّ اللهَ سَيَجْمَعُكُمْ 275
تُقِيمُ الصَّلَاةَ، وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ، وَتَحُجُّ الْبَيْتَ، وَتَصُومُ رَمَضَانَ، وَأَنَّكَ لَا تَرَى 261
تِلْكَ الْمَلَائِكَةُ 550
تِلْكَ غَنِيمَةُ الْمُسْلِمِينَ غَدًا إِنْ شَاءَ اللهُ 519

تُنْصَبُ لِطَائِفَةٍ مِنَ النَّاسِ كَرَاسِيُّ حَوْلَ الْعَرْشِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وُجُوهُهُمْ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ 178
ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ؛ مَنْ كَانَ اللهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا 503
ثُمَّ أَحَلَّ اللهُ لَنَا الْغَنَائِمَ رَأَى ضَعْفَنَا، وَعَجْزَنَا فَأَحَلَّهَا لَنَا 228
ثِنْتَانِ لَا تُرَدَّانِ؛ اَلدُّعَاءُ عِنْدَ النِّدَاءِ وَعِنْدَ الْبَأْسِ حِينَ يُلْحِمُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا 44
جَاؤُونِي شُعْثًا غُبْرًا، اٰمَنُوا بِي وَلَمْ يَرَوْنِي وَعِزَّتِي لَأَغْفِرَنَّ لَهُمْ 333
جَاهِدُوا الْمُشْرِكِينَ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَأَلْسِنَتِكُمْ 160,257
جُعِلَ رِزْقِي تَحْتَ ظِلِّ رُمْحِي وَجُعِلَ الذِّلَّةُ وَالصَّغَارُ عَلَى مَنْ خَالَفَ أَمْرِي 581
حَارِثَةُ بْنُ النُّعْمَانِ 533
حُسْنُ الْخُلُقِ خُلُقُ اللهِ الْاَعْظَمُ 377
حُسْنُ الْخُلُقِ نِصْفُ الدِّينِ 377
خَمْسُ صَلَوَاتٍ كَتَبَهُنَّ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى الْعِبَادِ فَمَنْ جَاءَ بِهِنَّ لَمْ يُضَيِّعْ مِنْهُنَّ شَيْئًا 356
خَمْسٌ مِنَ الْعِبَادَةِ؛ اَلنَّظَرُ إِلَى الْمُصْحَفِ، وَالنَّظَرُ إِلَى الْكَعْبَةِ، وَالنَّظَرُ إِلَى الْوَالِدَيْنِ 475
خَيْرُ الصَّحَابَةِ أَرْبَعَةٌ وَخَيْرُ السَّرَايَا أَرْبَعُ مِائَةٍ وَخَيْرُ الْجُيُوشِ أَرْبَعَةُ اٰلَافٍ وَلَنْ يُغْلَبَ 514
خَيْرُ مَاءٍ عَلٰى وَجْهِ الأَرْضِ مَاءُ زَمْزَمَ؛ فِيهِ طَعَامٌ مِنَ الطُّعْمِ وَشِفَاءٌ مِنَ السُّقْمِ 471,475
ذٰلِكَ ضَرْبُ الْمَلَائِكَةِ 87
رِجَالُ أَهْلِ بَيْتِي الْأَدْنٰى فَالْأَدْنٰى 92
رَجَعْنَا مِنَ الْجِهَادِ الْاَصْغَرِ اِلَى الْجِهَادِ الْاَكْبَرِ 21
رَحِمَ اللهُ مُوسٰى قَدْ أُوذِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ هٰذَا فَصَبَرَ 545
سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ 356
سُبْحَانَ اللهِ! يَا أَبَا هِرٍّ! إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَا يَنْجُسُ 570
سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ 49
سَبْعٌ يَجْرِي لِلْعَبْدِ أَجْرُهُنَّ بَعْدَ مَوْتِهِ وَهُوَ فِي قَبْرِهِ: مَنْ عَلَّمَ عِلْمًا، أَوْ أَكْرٰى نَهْرًا 452
سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ 448
سَتُفْتَحُ عَلَيْكُمْ أَرَضُونَ وَيَكْفِيكُمُ اللهُ فَلَا يَعْجِزُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَلْهُوَ بِأَسْهُمِهِ 136
سُنُّوا بِهِمْ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ (غَيْرَ نَاكِحِي نِسَائِهِمْ وَلَا اٰكِلِي ذَبَائِحِهِمْ) 597
شَاهَتِ الْوُجُوهُ. اِنْهَزَمُوا وَرَبِّ الْكَعْبَةِ 531
صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ صَلَاةَ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً 441
صَلَاةُ الْجَمِيعِ تَزِيدُ عَلَى صَلَاتِهِ فِي بَيْتِهِ وَصَلَاتِهِ فِي سُوقِهِ خَمْسًا وَعِشْرِينَ دَرَجَةً 440

صَلَاةُ الرَّجُلِ مَعَ الْجَمَاعَةِ خَيْرٌ مِنْ صَلَاتِهِ اَرْبَعِينَ سَنَةً فِى بَيْتِهِ مُنْفَرِدًا 442
ضَعْ هٰذِهِ الْاٰيَةَ فِي السُّورَةِ الَّتِي يُذْكَرُ فِيهَا كَذَا وَكَذَا 293
عُرِضَتْ عَلَيَّ أُمَّتِي فِي صُوَرِهَا فِي الطِّينِ كَمَا عُرِضَتْ عَلٰى اٰدَمَ 423
عُرَى الْاِسْلَامِ وَقَوَاعِدُ الدِّينِ ثَلَاثَةٌ عَلَيْهِنَّ اُسِّسَ الْاِسْلَامُ: مَنْ تَرَكَ وَاحِدَةً مِنْهُنَّ فَهُوَ بِهَا كَافِرٌ 351
عَلِّمُوا أَبْنَاءَكُمُ السِّبَاحَةَ، وَالرَّمْيَ، وَالْمَرْأَةَ الْمِغْزَلَ 139
عَلِمْتُ أَنَّكِ خَيْرُ أَرْضِ اللهِ وَأَحَبُّ الْأَرْضِ إِلَى اللهِ وَلَوْلَا أَنَّ أَهْلَكِ أَخْرَجُونِي 267
عَلَيْكُمْ بِاِنَاثِ الْخَيْلِ، فَاِنَّ ظُهُورَهَا حِرْزٌ وَبُطُونَهَا كَنْزٌ 151
غَسْلُ الْاِنَاءِ وَطَهَارَةُ الْفِنَاءِ يُورِثَانِ الْغِنٰى 454
فَاجْمَعْ لِي قَوْمَكَ فِي هٰذِهِ الْحَظِيرَةِ 544
فَارْكَبْ! 519
فَاغْدُوا عَلَى الْقِتَالِ 538
فَإِنَّكَ مِنْ اَهْلِهَا 196
فَإِنِّي أَدَعُهَا لِلّٰهِ وَلِلرَّحِمِ 537
فَإِنِّي أُعْطِي رِجَالًا حَدِيثِيْ عَهْدٍ بِكُفْرٍ أَتَأَلَّفُهُمْ، لَوْ شِئْتُمْ قُلْتُمْ جِئْتَنَا كَذَا وَكَذَا 544
فَأَيْنَ الْمَالُ الَّذِي دَفَنْتَ أَنْتَ وَأُمُّ الْفَضْلِ؟ فَقُلْتَ لَهَا: إِنْ أُصِبْتُ فَهٰذَا الْمَالُ لِبَنِيَّ 239
فَأَيْنَ أَنْتَ مِنْ ذٰلِكَ يَا سَعْدُ؟ 543
فَوَاللهِ لَوْ كَانَ لَكُمْ بِعَدَدِ شَجَرِ تِهَامَةَ نَعَمٌ لَقَسَمْتُهُ بَيْنَكُمْ ثُمَّ لَا تُلْفُونِي بَخِيلًا وَلَا جَبَانًا وَلَا كَذُوبًا .. 563
فِي ثِيَابِي هٰذِهِ، إِنْ شِئْتُمْ، أَوْ فِي حُلَّةٍ يَمَانِيَّةٍ، أَوْ فِي بَيَاضِ مِصْرَ 92
قَاتَلَ اللهُ الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰى، اِتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ، لَا يَبْقٰى بِأَرْضِ الْعَرَبِ دِينَانِ 574
قَاتِلْ بِهٰذَا يَا عُكَّاشَةُ! 18
قَاتِلُوا أَهْلَ الصَّفْعِ، فَمَنْ بَلَغَ مِنْهُمْ فَلَهُ دَرَجَةٌ فِي الْجَنَّةِ 140
قَدْ أَوْجَبْتَ فَلَا عَلَيْكَ أَنْ لَا تَعْمَلَ بَعْدَهَا 520
قَدْ جَاءَكُمْ أَبُو سُفْيَانَ وَسَيَرْجِعُ رَاضِياً بِغَيْرِ حَاجَتِهِ 407
قَدْ دَنَا الْأَجَلُ وَالْمُنْقَلَبُ إِلَى اللهِ، وَإِلٰى سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى، وَإِلٰى جَنَّةِ الْمَأْوٰى 92
قُومُوا اِلٰى جَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ 196
قُومِي لِتُشَاهِدِي رِزْقَ رَبِّكِ وَلَا تَكُونِي مِنَ الْغَافِلِينَ 51
كَادَ أَنْ يُصِيبَنَا فِي خِلَافِكَ شَرٌّ 224
كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّا تَنَزَّلُ عَلَيْهِ الْاٰيَاتُ فَيَدْعُو بَعْضَ مَنْ كَانَ يَكْتُبُ 293

كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَحِبُّ أَنْ يُصَلِّيَ عَلَى فَرْوَةٍ مَدْبُوغَةٍ 455
كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْجِبُهُ أَنْ يَكُونَ الرَّجُلُ سَابِحًا رَامِيًا 140
كَانَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ رَجُلٌ قَتَلَ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ إِنْسَانًا ثُمَّ خَرَجَ يَسْأَلُ فَأَتَى رَاهِبًا 277
كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى أَرْمَاحِكَ هٰذِهِ تَقْصِفُ ظُهُورَ الْمُشْرِكِينَ 516
كِلَاكُمَا قَتَلَهُ، سَلَبُهُ لِمُعَاذِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْجَمُوحِ 8
كُلُّ شَيْءٍ لَيْسَ مِنْ ذِكْرِ اللهِ فَهُوَ سَهْوٌ وَلَهْوٌ إِلاَّ أَرْبَعًا مَشْيَ الرَّجُلِ بَيْنَ الْغَرَضَيْنِ 137
كَلَّا! إِنِّي عَبْدُ اللهِ وَرَسُولُهُ، هَاجَرْتُ إِلَى اللهِ وَإِلَيْكُمْ وَالْمَحْيَا مَحْيَاكُمْ وَالْمَمَاتُ مَمَاتُكُمْ 546
لَا تَبْدَءُوا الْيَهُودَ وَلَا النَّصَارَى بِالسَّلَامِ؛ فَإِذَا لَقِيتُمْ أَحَدَهُمْ فِي طَرِيقٍ فَاضْطَرُّوهُ إِلَى أَضْيَقِهِ 592
لَا تَتَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ وَاسْأَلُوا اللهَ الْعَافِيَةَ فَإِنْ لَقِيتُمُوهُمْ فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللهَ كَثِيرًا 46
لَا تَتَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ، فَإِنَّكُمْ لَا تَدْرُونَ لَعَلَّكُمْ تُبْتَلُونَ بِهِمْ، وَاسْأَلُوا اللهَ الْعَافِيَةَ 43
لَا تَحْضُرُ الْمَلَائِكَةُ مِنَ اللَّهْوِ شَيْئًا إِلَّا ثَلَاثَةً؛ لَهْوَ الرَّجُلِ مَعَ امْرَأَتِهِ 139
لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي فَلَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلَا نَصِيفَهُ 482
لَا تُطْرُونِي كَمَا أَطْرَتِ النَّصَارَى عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ 626
لَا تُقَاتِلُوا حَتَّى أُؤْذِنَكُمْ إِذَا أَكْثَبُوكُمْ فَارْمُوهُمْ بِالنَّبْلِ وَلَا تَسُلُّوا السُّيُوفَ حَتَّى يَغْشَوْكُمْ 32
لَا تَقُصُّوا نَوَاصِيَ الْخَيْلِ وَلَا مَعَارِفَهَا وَلَا أَذْنَابَهَا فَإِنَّ أَذْنَابَهَا مَذَابُّهَا وَمَعَارِفَهَا 147
لَا تَقُودُوا الْخَيْلَ بِنَوَاصِيهَا فَتُذِلُّوهَا 149
لاَ تَمْسَحْ عَلَى عَارِضَيْكَ بِمَكَّةَ تَقُولُ قَدْ خَدَعْتُ مُحَمَّدًا مَرَّتَيْنِ 248
لَا تَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا 40
لَا تَنْسَنَا يَا أُخَيَّ مِنْ دُعَائِكَ 189
لَا رَهْبَانِيَّةَ فِي الْإِسْلَامِ 621
لَا نُصِرْتُ إِنْ لَمْ أَنْصُرْ بَنِي كَعْبٍ 316
لَا نُصِرْتُ إِنْ لَمْ أَنْصُرْ بَنِي كَعْبٍ 409
لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ 262
لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ وَلٰكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ 266
لَا هِجْرَةَ وَلٰكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ 62
لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ 502
لَا يُبَلِّغُهَا إِلَّا أَنَا أَوْ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي 323
لَا يُتْرَكُ بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ دِينَانِ! 574

لَا يُتْمَ بَعْدَ احْتِلَامٍ 12
لَا يَتَوَارَثُ أَهْلُ مِلَّتَيْنِ، وَلَا يَرِثُ مُسْلِمٌ كَافِرًا، وَلَا كَافِرٌ مُسْلِمًا 272
لَا يُجَاوِرَنَّكُمْ خِنْزِيرٌ، وَلَا يُرْفَعْ فِيكُمْ صَلِيبٌ، وَلَا تَأْكُلُوا عَلَى مَائِدَةٍ يُشْرَبُ عَلَيْهَا الْخَمْرُ 141
لَا يَحْفَظُ مُنَافِقٌ سُورَةَ هُودٍ، وَبَرَاءَةٍ، وَيَس، وَالدُّخَانِ، وَعَمَّ يَتَسَاءَلُونَ 304
لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ اِلَّا بِإِحْدٰى ثَلَاثٍ؛ رَجُلٌ زَنٰى بَعْدَ إِحْصَانِهِ فَعَلَيْهِ الرَّجْمُ 353
لَا يَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ وَلَا الْكَافِرُ الْمُسْلِمَ 257
لَا يَزَالُ مِنْ أُمَّتِي أُمَّةٌ قَائِمَةٌ بِأَمْرِ اللهِ لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ خَذَلَهُمْ وَلَا مَنْ خَالَفَهُمْ 421
لَا يَطْعَمُ أَحَدُكُمْ طَعْمَ الْإِيمَانِ حَتّٰى يُحِبَّ فِي اللهِ وَيُبْغِضَ فِي اللهِ حَتّٰى يُحِبَّ فِي اللهِ أَبْعَدَ النَّاسِ . 505
لَا! بَلْ عَمَقٌ مَضْمُونَةٌ 516
لَا! خَيْرٌ، أَنْتَ أَخِي وَصَاحِبِي فِي الْغَارِ وَأَنْتَ مَعِيَ عَلَى الْحَوْضِ 319
لَأُخْرِجَنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰى مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ حَتّٰى لَا أَدَعَ إِلَّا مُسْلِمًا 575
لَرِبَاطُ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللهِ مِنْ وَرَاءِ عَوْرَةِ الْمُسْلِمِينَ مُحْتَسِبًا مِنْ غَيْرِ شَهْرِ رَمَضَانَ أَعْظَمُ 427
لَقَدْ أَعَانَكَ عَلَيْهِ مَلَكٌ كَرِيمٌ 211
لَقَدْ حَسُنَ إِسْلَامُ صَاحِبِكُمْ 570
لَكَ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ سَبْعُ مِائَةِ نَاقَةٍ كُلُّهَا مَخْطُومَةٌ 160
لِكُلِّ غَادِرٍ لِوَاءٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرْفَعُ لَهُ بِقَدْرِ غَدْرِهِ، أَلَا وَلَا غَادِرَ أَعْظَمُ غَدْرًا مِنْ أَمِيرِ عَامَّةٍ 123,372
لِكُلِّ نَبِيٍّ طُعْمَةٌ فِي حَيَاتِهِ فَإِذَا مَاتَ سَقَطَتْ فَلَمْ يَكُنْ بَعْدَهُ لِأَحَدٍ 14
لِلْغَازِي أَجْرُهُ وَلِلْجَاعِلِ أَجْرُهُ وَأَجْرُ الْغَازِي 161
لَمْ أَنَمِ اللَّيْلَةَ مِنْ أَجْلِ عَمِّيَ الْعَبَّاسِ، وَقَدْ زَعَمَتِ الْأَنْصَارُ أَنَّهُمْ قَاتِلُوهُ 212
لَمْ تَحِلَّ الْغَنَائِمُ لِأَحَدٍ سُودِ الرُّؤُوسِ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانَتْ تَنْزِلُ نَارٌ مِنَ السَّمَاءِ فَتَأْكُلُهَا 220
لَمْ يُؤْذَنْ لَنَا حَتّٰى الْآنَ فِيهِمْ، وَمَا أَظُنُّ أَنْ نَفْتَحَهَا الْآنَ 538
لَمْ يُؤْذَنْ لَنَا فِي قِتَالِهِمْ 539
لَمَّا أَرَادَ اللهُ أَنْ يَخْلُقَ الْخَيْلَ قَالَ لِلرِّيحِ الْجَنُوبِ: إِنِّي خَالِقٌ مِنْكَ خَلْقًا فَأَجْعَلُهُ عِزًّا لِأَوْلِيَائِي 143
لَوِ اجْتَمَعْتُمَا مَا عَصَيْتُكُمَا 209
لَوْ أَنَّكُمْ تَتَوَكَّلُونَ عَلَى اللهِ حَقَّ تَوَكُّلِهِ لَرَزَقَكُمْ كَمَا يَرْزُقُ الطَّيْرَ تَغْدُو خِمَاصًا وَتَرُوحُ بِطَانًا 579
لَوْ قِيلَ لِأَهْلِ النَّارِ: إِنَّكُمْ مَاكِثُونَ فِي النَّارِ عَدَدَ كُلِّ حَصَاةٍ فِي الدُّنْيَا لَفَرِحُوا بِهَا 488
لَوْ كَانَ الْمُطْعِمُ بْنُ عَدِيٍّ حَيًّا ثُمَّ كَلَّمَنِي فِي هٰؤُلَاءِ النَّتْنٰى لَتَرَكْتُهُمْ لَهُ 231
لَوْ كَانَ بَعْدِي نَبِيٌّ لَكَانَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ 190

لَوْ نَزَلَ عَذَابٌ مِنَ السَّمَاءِ مَا نَجَا مِنْهُ غَيْرُ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ وَسَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ..... 222
لَوْلَا الْهِجْرَةُ لَكُنْتُ امْرَأً مِنَ الْأَنْصَارِ..... 266
لَيَأْتِيَنَّ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَبْنُونَ الْمَسَاجِدَ يَتَبَاهَوْنَ بِهَا وَلَا يَعْمُرُونَهَا إِلَّا قَلِيلًا 438
لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِ جِزْيَةٌ 599
لَيْسَ لَكَ مِنْ سَلَبِ قَتِيلِكَ إِلَّا مَا طَابَتْ بِهِ نَفْسُ إِمَامِكَ..... 8
مَا أَعْمَالُ الْعِبَادِ كُلِّهِمْ عِنْدَ الْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِ اللهِ إِلَّا كَمَثَلِ خُطَّافٍ 198
مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ وَإِنَّ نَبِيَّ اللهِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ 581
مَا اَنْتَ مُنْتَهِي يَا عُمَرُ! حَتّٰى يُنْزِلَ اللهُ بِكَ قَارِعَةً..... 187
مَا بَالُ أَقْوَامٍ ذَهَبَ بِهِمُ الْقَتْلُ حَتّٰى بَلَغَ الذُّرِّيَّةَ، أَلَا لَا تُقْتَلُ الذُّرِّيَّةُ 528
مَا بَالُ أَقْوَامٍ طَعَنُوا فِي عِلْمِي لَا تَسْأَلُونِي عَنْ شَيْءٍ فِيمَا بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ السَّاعَةِ إِلَّا أَنْبَأْتُكُمْ بِهِ..... 423
مَا تَرٰى يَا ابْنَ الْخَطَّابِ! 223
مَا تَقُولُونَ فِي هٰؤُلَاءِ الْأَسْرٰى؟..... 207
مَا تَقُولُونَ وَمَا تَظُنُّونَ؟..... 414
مَا خَلَأَتِ الْقَصْوَاءُ، وَمَا ذَاكَ لَهَا بِخُلُقٍ. وَلٰكِنْ حَبَسَهَا حَابِسُ الْفِيلِ..... 167
مَا رُئِيَ الشَّيْطَانُ يَوْمًا هُوَ فِيهِ أَصْغَرُ وَلَا أَدْحَرُ وَلَا أَحْقَرُ وَلَا أَغْيَظُ مِنْهُ فِي يَوْمِ عَرَفَةَ..... 72
مَا ضَرَّ عُثْمَانَ مَا عَمِلَ بَعْدَ الْيَوْمِ..... 162
مَا عَلٰى أَحَدِكُمْ إِذَا أَلَحَّ بِهِ هَمُّهُ أَنْ يَتَقَلَّدَ قَوْسَهُ فَيَنْفِيَ بِهَا هَمَّهُ 139
مَا عَلٰى عُثْمَانَ مَا عَمِلَ بَعْدَ هٰذِهِ مَا عَلٰى عُثْمَانَ مَا عَمِلَ بَعْدَ هٰذِهِ..... 161
مَا غُلِبَ قَوْمٌ يَبْلُغُونَ اثْنَيْ عَشَرَ اَلْفًا إِذَا اجْتَمَعَتْ كَلِمَتُهُمْ 514
مَا فَعَلَ مَالِكُ بْنُ عَوْفٍ؟ 564
مَا كَانَ لِي وَلِبَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَهُوَ لَكُمْ..... 560
مَا لِي وَلِلدُّنْيَا مَا مَثَلِي وَمَثَلُ الدُّنْيَا إِلَّا كَرَاكِبٍ سَارَ فِي يَوْمٍ صَائِفٍ فَاسْتَظَلَّ تَحْتَ شَجَرَةٍ 214
مَا مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا لَهُ وَزِيرَانِ مِنْ أَهْلِ السَّمَاءِ وَوَزِيرَانِ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ..... 190
مَا هٰذَا الْخِنْجَرُ؟..... 532
مَا يَحْمِلُكَ عَلٰى قَوْلِكَ بَخٍ بَخٍ 196
مَاءُ زَمْزَمَ لِمَا شُرِبَ لَهُ 470
مَاءُ زَمْزَمَ لِمَا شُرِبَ لَهُ؛ إِنْ شَرِبْتَهُ تَسْتَشْفِي بِهِ شَفَاكَ اللهُ وَإِنْ شَرِبْتَهُ لِشِبَعِكَ أَشْبَعَكَ اللهُ بِهِ..... 472
مَاءُ زَمْزَمَ لِمَا شُرِبَ لَهُ؛ مَنْ شَرِبَهُ لِمَرَضٍ شَفَاهُ اللهُ أَوْ لِجُوعٍ أَشْبَعَهُ اللهُ أَوْ لِحَاجَةٍ قَضَاهَا اللهُ 470

مَثَّلْتَ بِهِ 149
مَثَلُ الْمُؤْمِنَيْنِ اِذَا الْتَقَيَا مَثَلُ الْيَدَيْنِ تَغْسِلُ اِحْدَاهُمَا الْاُخْرٰى 178
مَثَلُ أُمَّتِي مَثَلُ الْمَطَرِ لَا يُدْرَى أَوَّلُهُ خَيْرٌ أَمْ اٰخِرُهُ 290
مَرْحَبًا بِكُمْ، حَيَّاكُمُ اللهُ، رَحِمَكُمُ اللهُ، اٰوَاكُمُ اللهُ، جَمَعَكُمُ اللهُ، نَصَرَكُمُ اللهُ 91
مَرْحَبًا وَأَهْلًا بِأُمِّ هَانِئٍ، مَا جَاءَ بِكِ؟ 413
مَعِي مَنْ تَرَوْنَ وَأَحَبُّ الْحَدِيثِ إِلَيَّ أَصْدَقُهُ فَاخْتَارُوا إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ: إِمَّا السَّبْيَ، وَإِمَّا الْمَالَ 560
مَنْ اٰذٰى لِي وَلِيًّا فَقَدْ اٰذَنَنِي بِالْحَرْبِ 399
مَنْ اٰمَنَ بِاللهِ وَبِرَسُولِهِ، وَأَقَامَ الصَّلَاةَ، وَصَامَ رَمَضَانَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ 427
مَنْ أَحَبَّ قَوْمًا حَشَرَهُ اللهُ فِي زُمْرَتِهِمْ 287,426
مَنِ احْتَبَسَ فَرَسًا فِي سَبِيلِ اللهِ إِيمَانًا بِاللهِ وَتَصْدِيقًا بِوَعْدِهِ فَإِنَّ شِبَعَهُ وَرِيَّهُ وَرَوْثَهُ وَبَوْلَهُ 147
مَنْ أَحْيَا سُنَّتِي فَقَدْ أَحَبَّنِي، وَمَنْ أَحَبَّنِي كَانَ مَعِيَ فِي الْجَنَّةِ 504
مَنْ أَخَذَ أَمْوَالَ النَّاسِ يُرِيدُ أَدَاءَهَا أَدَّى اللهُ عَنْهُ وَمَنْ أَخَذَ يُرِيدُ إِتْلَافَهَا أَتْلَفَهُ اللهُ 583
مَنْ أَدْمَنَ الْاِخْتِلَافَ إِلَى الْمَسْجِدِ أَصَابَ أَخاً مُسْتَفَاداً فِي اللهِ، وَعِلْمًا مُسْتَطْرَفاً 449
مَنْ اَذْنَبَ ذَنْباً فَنَدِمَ عَلَيْهِ فَهُوَ تَوْبَةٌ 567
مَنِ ارْتَبَطَ فَرَسًا فِي سَبِيلِ اللهِ ثُمَّ عَالَجَ عَلَفَهُ بِيَدِهِ كَانَ لَهُ بِكُلِّ حَبَّةٍ حَسَنَةٌ 146
مَنْ أَرْسَلَ بِنَفَقَةٍ فِي سَبِيلِ اللهِ، وَأَقَامَ فِي بَيْتِهِ فَلَهُ بِكُلِّ دِرْهَمٍ سَبْعُ مِائَةِ دِرْهَمٍ، وَمَنْ غَزَا 61
مَنْ أَسْرَجَ فِي مَسْجِدٍ سِرَاجًا لَمْ تَزَلِ الْمَلَائِكَةُ وَحَمَلَةُ الْعَرْشِ يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ مَا دَامَ 456
مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللهَ، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللهَ، وَمَنْ يُطِعِ الْأَمِيرَ فَقَدْ أَطَاعَنِي 59
مَنْ أَطْرَقَ فَرَسَهُ مُسْلِمًا فَعَقَّبَ لَهُ الْفَرَسُ، كَانَ لَهُ كَأَجْرِ سَبْعِينَ فَرَسًا حُمِلَ عَلَيْهَا فِي سَبِيلِ اللهِ 148
مَنْ أَعَانَ مُجَاهِدًا فِي سَبِيلِ اللهِ أَوْ غَارِمًا فِي عُسْرَتِهِ أَوْ مُكَاتَبًا فِي رَقَبَتِهِ أَظَلَّهُ اللهُ 163
مَنْ أَعْطٰى لِلّٰهِ وَمَنَعَ لِلّٰهِ وَأَحَبَّ لِلّٰهِ وَأَبْغَضَ لِلّٰهِ وَأَنْكَحَ لِلّٰهِ فَقَدِ اسْتَكْمَلَ إِيمَانَهُ 505
مَنْ أَلِفَ الْمَسْجِدَ أَلِفَهُ اللهُ 448
مَنْ أَنْفَقَ نَفَقَةً فِي سَبِيلِ اللهِ كُتِبَتْ لَهُ بِسَبْعِ مِائَةِ ضِعْفٍ 160
مَنْ بَنٰى لِلّٰهِ بَيْتًا يُعْبَدُ اللهُ فِيهِ مِنْ مَالٍ حَلَالٍ بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ مِنْ دُرٍّ وَيَاقُوتٍ 438
مَنْ بَنٰى لِلّٰهِ مَسْجِدًا وَلَوْ كَمَفْحَصِ قَطَاةٍ لِبَيْضِهَا بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ 437
مَنْ بَنٰى مَسْجِدًا لَا يُرِيدُ بِهِ رِيَاءً، وَلَا سُمْعَةً، بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ 438
مَنْ بَنٰى مَسْجِدًا يُصَلّٰى فِيهِ بَنَى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ فِي الْجَنَّةِ أَفْضَلَ مِنْهُ 438
مَنْ تَطَيَّبَ لِلّٰهِ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَرِيحُهُ أَطْيَبُ مِنَ الْمِسْكِ، وَمَنْ تَطَيَّبَ لِغَيْرِ اللهِ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ 480

مَنْ تَعَلَّمَ الرَّمْيَ ثُمَّ تَرَكَهُ فَقَدْ عَصَانِي 139
مَنْ جَامَعَ الْمُشْرِكَ وَسَكَنَ مَعَهُ فَإِنَّهُ مِثْلُهُ 262
مَنْ جَلَسَ فِي مَجْلِسٍ فَكَثُرَ فِيهِ لَغَطُهُ فَقَالَ قَبْلَ أَنْ يَقُومَ مِنْ مَجْلِسِهِ ذَلِكَ 49
مَنْ جَهَّزَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللهِ فَقَدْ غَزَا، وَمَنْ خَلَفَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللهِ بِخَيْرٍ فَقَدْ غَزَا 159
مَنْ حَبَسَ فَرَسًا فِي سَبِيلِ اللهِ كَانَ سِتْرَهُ مِنَ النَّارِ 149
مَنْ رَمَى بِسَهْمٍ فِي سَبِيلِ اللهِ فَبَلَغَ أَوْ قَصَّرَ فَلَهُ دَرَجَةٌ فِي الْجَنَّةِ وَكَانَ السَّهْمُ نُورًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ 140
مَنْ رَمَى الْعَدُوَّ بِسَهْمٍ فَبَلَغَ سَهْمُهُ الْعَدُوَّ أَصَابَ أَوْ أَخْطَأَ فَعِدْلُ رَقَبَةٍ 137
مَنْ زَارَنِي بَعْدَ مَوْتِي فَكَأَنَّمَا زَارَنِي فِي حَيَاتِي وَمَنْ مَاتَ بِأَحَدِ الْحَرَمَيْنِ 267
مَنْ سَمِعَ رَجُلًا يَنْشُدُ ضَالَّةً فِي الْمَسْجِدِ فَلْيَقُلْ: لَا رَدَّهَا اللهُ عَلَيْكَ، فَإِنَّ الْمَسَاجِدَ لَمْ تُبْنَ لِهٰذَا 451
مَنْ شَابَ شَيْبَةً فِي الْإِسْلَامِ كَانَتْ لَهُ نُورًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ رَمَى بِسَهْمٍ فِي سَبِيلِ اللهِ 138
مَنْ صَلَّى صَلَاتَنَا، وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا، وَأَكَلَ ذَبِيحَتَنَا فَذٰلِكَ الْمُسْلِمُ الَّذِي لَهُ ذِمَّةُ اللهِ 387
مَنْ صَلَّى الْغَدَاةَ فِي جَمَاعَةٍ ثُمَّ قَعَدَ يَذْكُرُ اللهَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ 50
مَنْ عَلَّقَ فِي مَسْجِدٍ قِنْدِيلًا صَلَّى عَلَيْهِ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ، وَاسْتَغْفَرَ لَهُ مَا دَامَ ذٰلِكَ الْقِنْدِيلُ يَقِدُ ... 456
مَنْ غَدَا إِلَى الْمَسْجِدِ وَرَاحَ أَعَدَّ اللهُ لَهُ نُزُلَهُ مِنَ الْجَنَّةِ كُلَّمَا غَدَا أَوْ رَاحَ 443
مَنْ فَارَقَ الدُّنْيَا عَلَى الْإِخْلَاصِ لِلهِ وَحْدَهُ، وَعِبَادَتِهِ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَإِقَامِ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ 358
مَنْ فَرَّ بِدِينِهِ مِنْ أَرْضٍ إِلَى أَرْضٍ وَإِنْ كَانَ شِبْراً مِنَ الأَرْضِ اسْتَوْجَبَ الْجَنَّةَ 276
مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ ثَلَاثٍ فَرَّقَ اللهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ رَحْمَتِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، مَنْ قَالَ أُطِيعُ اللهَ وَلَا أُطِيعُ الرَّسُولَ 387
مَنْ قَالَ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ وَوَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ 355
مَنْ قَتَلَ قَتِيلًا لَهُ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ فَلَهُ سَلَبُهُ 7
مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْأَنْفَالِ وَبَرَاءَةٍ شَهِدَا لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِالْبَرَاءَةِ مِنَ الشِّرْكِ وَالنِّفَاقِ 305
مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْأَنْفَالِ وَبَرَاءَةٍ فَأَنَا شَفِيعٌ لَهُ وَشَاهِدٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ 304
مَنْ كَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ قَوْمٍ عَهْدٌ فَلَا يَشُدَّ عُقْدَةً وَلَا يَحُلَّهَا حَتَّى يَنْقَضِيَ أَمَدُهَا 122
مَنْ لَقِيَ الْعَبَّاسَ فَلَا يَقْتُلْهُ فَإِنَّمَا أُخْرِجَ كَرْهًا 242
مَنْ لِكَعْبِ بْنِ الْأَشْرَفِ فَإِنَّهُ قَدْ اٰذَى اللهَ وَرَسُولَهُ 393
مَنْ مَقَتَ نَفْسَهُ فِي ذَاتِ اللهِ اٰمَنَهُ اللهُ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ 21
مَنْ يَحْرُسُنَا اللَّيْلَةَ؟ 519
مَهْلًا يَا عَائِشَةُ! إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الرِّفْقَ فِي الْأَمْرِ كُلِّهِ 397
مَهْلًا! غَفَرَ اللهُ لَكُمْ، وَجَزَاكُمْ عَنْ نَبِيِّكُمْ خَيْرًا، إِذَا غَسَّلْتُمُونِي وَكَفَّنْتُمُونِي، فَضَعُونِي 92

مُوتُوا قَبْلَ اَنْ تَمُوتُوا 360
نُصِرْتُ بِالصَّبَا وَأُهْلِكَتْ عَادٌ بِالدَّبُورِ 57
نُصِرْتَ يَا عَمْرَو بْنَ سَالِمٍ 409
نَعَمْ صِلِي أُمَّكِ 496
نَعَمَ! مَنْ دَخَلَ دَارَ أَبِي سُفْيَانَ فَهُوَ اٰمِنٌ، وَمَنْ أَغْلَقَ بَابَهُ فَهُوَ اٰمِنٌ 410
نَعَمْ، حَقُّ الْوَلَدِ عَلَى الْوَالِدِ أَنْ يُعَلِّمَهُ الْكِتَابَةَ، وَالسِّبَاحَةَ، وَالرَّمْيَ، وَأَنْ يُؤَدِّبَهُ طَيِّبًا 138
نَوَّرْتَ مَسْجِدَنَا، نَوَّرَ اللهُ عَلَيْكَ، اَمَا وَاللهِ لَوْ كَانَ لِى بِنْتٌ لَاَنْكَحْتُهَا هٰذَا 456
هٰذَا حِينَ حَمِيَ الْوَطِيسُ 530
هٰذَا مَصْرِعُ فُلَانٍ غَدًا إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى، وَهٰذَا مَصْرِعُ فُلَانٍ غَدًا إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى 17
هٰذَا يَوْمُ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ 330,333
هَلْ أَحْسَسْتُمْ فَارِسَكُمْ؟ 520
هَلْ ذَكَرَ لَكِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا بَعْدُ؟ 538
هَلْ مَسَحْتُمَا سَيْفَيْكُمَا؟ 8
هَلْ نَزَلْتَ اللَّيْلَةَ؟ 520
هُمُ الْجِنُّ، وَلَا يَخْبِلُ الشَّيْطَانُ إِنْسَانًا فِي دَارِهِ فَرَسٌ عَتِيقٌ 156
هُوَ لَكَ بِمَا فِيهِ 541
وَإِذَا حَاصَرْتَ أَهْلَ حِصْنٍ فَأَرَادُوكَ أَنْ تَجْعَلَ لَهُمْ ذِمَّةَ اللهِ وَذِمَّةَ نَبِيِّهِ 312
وَاشَوْقَاهْ! اِلٰى لِقَاءِ اِخْوَانِى 290
وَالشُّؤْمُ فِي ثَلَاثٍ فِي الْفَرَسِ وَالْمَرْأَةِ وَالدَّارِ 152
وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يُقَاتِلُهُمُ الْيَوْمَ رَجُلٌ فَيُقْتَلُ صَابِرًا مُحْتَسِبًا مُقْبِلًا غَيْرَ مُدْبِرٍ 196
وَاللهِ لَا أُعْطِيكِهَا، وَأَدَعُ أَهْلَ الصُّفَّةِ تُطْوَى بُطُونُهُمْ، وَلَا أَجِدُ مَا أُنْفِقُ عَلَيْهِمْ 12
وَأَنَا اٰمُرُكُمْ بِخَمْسٍ، اَللهُ أَمَرَنِي بِهِنَّ؛ اَلسَّمْعُ، وَالطَّاعَةُ، وَالْجِهَادُ، وَالْهِجْرَةُ، وَالْجَمَاعَةُ 58
وَكَانَ سِيمَا الْمَلَائِكَةِ يَوْمَ بَدْرٍ عَمَائِمُ سُودٌ، وَيَوْمَ حُنَيْنٍ عَمَائِمُ حُمْرٌ 553
وَلَا أَنَا مَا أَرٰى ذٰلِكَ 537
وَمَا أَدْرَاكَ أَنَّهَا رُقْيَةٌ؟ خُذُوهَا وَاضْرِبُوا لِي بِسَهْمٍ 582
وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ اللهَ أَنْ يَكُونَ قَدِ اطَّلَعَ عَلَى أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ: اِعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ 221
وَمَنْ بَنٰى لِلهِ مَسْجِدًا أَعْطَاهُ اللهُ بِكُلِّ شِبْرٍ، أَوْ قَالَ: بِكُلِّ ذِرَاعٍ، أَرْبَعِينَ أَلْفَ أَلْفِ مَدِينَةٍ مِنْ ذَهَبٍ... 452
وَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ 306

يَا اَبَا الْيَسَرِ! كَيْفَ أَسَرْتَ الْعَبَّاسَ؟ 211
يَا أَبَا سُفْيَانَ! أَسْلِمْ تَسْلَمْ 410
يَا أُمَّ سُلَيْمٍ! إِنَّ اللهَ قَدْ كَفٰى وَأَحْسَنَ. يَا أُمَّ سُلَيْمٍ! عَفْوُ اللهِ أَوْسَعُ 533
يَا أَنْصَارَ اللهِ وَاَنْصَارَ رَسُولِهِ! أَنَا عَبْدُ اللهِ وَرَسُولُهُ صَابِرُوا الْيَوْمَ 527
يَا أَيُّهَا النَّاسُ! رُدُّوا عَلَيْهِمْ نِسَاءَهُمْ وَأَبْنَاءَهُمْ فَمَنْ تَمَسَّكَ بِشَيْءٍ مِنَ الْفَيْءِ 562
يَا أَيُّهَا النَّاسُ! لَيْسَ لِي مِنْ هٰذَا الْفَيْءِ وَلَا هٰذِهِ إِلَّا الْخُمُسُ، وَالْخُمُسُ مَرْدُودٌ عَلَيْكُمْ 563
يَا بِشْرُ! أَتَدْرِى لِمَ رَفَعَكَ اللهُ تَعَالٰى عَلٰى اَقْرَانِكَ؟ 509
يَا جَبْرَائِيلُ مَا هٰذَا؟ 163
يَا جَبْرَائِيلُ! مِنْ اَيْنَ هٰذَا الْمَاءُ؟ 234
يَا حَارِثَةُ! كَمْ تَرَى النَّاسَ الَّذِينَ ثَبَتُوا؟ 533
يَا حَكِيمُ! إِنَّ هٰذَا الْمَالَ خَضِرَةٌ، حُلْوَةٌ فَمَنْ أَخَذَهُ بِسَخَاوَةِ نَفْسٍ بُورِكَ لَهُ فِيهِ وَمَنْ أَخَذَ 542
يَا رَبِّ! أَنْجِزْ لِي مَا وَعَدْتَنِي! اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَنْشُدُكَ مَا وَعَدْتَنِي! اَللّٰهُمَّ لَا يَنْبَغِي لَهُمْ أَنْ يَظْهَرُوا 523
يَا سَعْدُ! اِرْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي 136
يَا سَعْدُ! إِنِّي لَأُعْطِي الرَّجُلَ وَغَيْرُهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْهُ خَشْيَةَ أَنْ يَكُبَّهُ اللهُ فِي النَّارِ 547
يَا شَيْبُ! قَاتِلِ الْكُفَّارَ 550
يَا شَيْبُ! يَا شَيْبُ! اُدْنُ مِنِّي اَللّٰهُمَّ أَذْهِبْ عَنْهُ الشَّيْطَانَ 550
يَا شَيْبَةُ! إِنَّهُ لَا يَرَاهَا إِلَّا كَافِرٌ 551
يَا عِبَادَ اللهِ! أَنَا عَبْدُ اللهِ وَرَسُولُهُ 530
يَا عَبَّاسُ! نَادِ؛ يَا أَصْحَابَ السَّمُرَةِ! يَا أَصْحَابَ سُورَةِ الْبَقَرَةِ! 529
يَا عَبَّاسُ! نَاوِلْنِى مِنَ الْحَصْبَاء 531
يَا عَدِيُّ! اِطْرَحْ عَنْكَ هٰذَا الْوَثَنَ! 621
يَا عَدِيُّ! مَا تَقُولُ؟ أَيُفِرُّكَ أَنْ يُقَالَ: اَللهُ أَكْبَرُ؟ فَهَلْ تَعْلَمُ شَيْئًا أَكْبَرَ مِنَ اللهِ؟ مَا يُفِرُّكَ؟ 622
يَا عَلِيُّ! مَنْ قَرَأَ سُورَةَ التَّوْبَةِ يَقْبَلُ اللهُ تَوْبَتَهُ كَمَا يَقْبَلُ مِنْ اٰدَمَ وَدَاوُدَ 305
يَا عَمِّ! أَقِمْ مَكَانَكَ الَّذِي أَنْتَ فِيهِ، فَإِنَّ اللهَ يَخْتِمُ بِكَ الْهِجْرَةَ 243
يَا عُوَيْشُ! قُولِي: اَللّٰهُمَّ رَبَّ مُحَمَّدٍ، اِغْفِرْ لِي ذَنْبِي، وَأَذْهِبْ غَيْظَ قَلْبِي، وَأَجِرْنِي 418
يَا مُعَاذُ! أُوصِيكَ بِتَقْوَى اللهِ الْعَظِيمِ، وَصِدْقِ الْحَدِيثِ، وَأَدَاءِ الْاَمَانَةِ، وَتَرْكِ الْخِيَانَةِ 378
يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! أَلَمْ أَجِدْكُمْ ضُلَّالًا فَهَدَاكُمُ اللهُ بِي وَكُنْتُمْ مُتَفَرِّقِينَ فَأَلَّفَكُمُ اللهُ بِي 174
يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! أَنَا عَبْدُ اللهِ وَرَسُولُهُ 530

يَا نَوْفَلُ! مَا تَرَى فِي الْمُقَامِ عَلَيْهِمْ 537
يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: مَنْ تَوَضَّأَ فِى بَيْتِهِ فَاَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ زَارَنِى فِى بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِى..... 447
يَمُوتُ الرَّجُلُ عَلٰى مَا عَاشَ عَلَيْهِ وَ يُحْشَرُ عَلٰى مَا مَاتَ عَلَيْهِ 606
يُوشِكُ الرَّجُلُ مُتَّكِئًا عَلٰى أَرِيكَتِهِ يُحَدَّثُ بِحَدِيثٍ مِنْ حَدِيثِي فَيَقُولُ: بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ 589
يَوْمُ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ يَوْمَ حَجَّ أَبُو بَكْرٍ بِالنَّاسِ..... 334

Eserler

اَحْبَبْتَنَا فَاَحْبَبْنَاكَ وَتَرَكْتَنَا فَتَرَكْنَاكَ وَعَصَيْتَنَا فَاَمْهَلْنَاكَ فَإِنْ رَجَعْتَ اِلَيْنَا قَبِلْنَاكَ 365

اِحْفَظْ عَلَيْكَ عَقْدَكَ لاَ تَأْكُلْ مِنّي فَإِنّي لِيَهُودِيّ..... 380

أُخْرُجْ فَادْعُ بِذٰلِكَ الْكَنْزِ..... 142

اَخَفُّ حُلْمًا مِنْ عُصْفُورٍ 66

أَرْبَعٌ حَفِظْتُهُنَّ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ أَنَّ الصَّلَاةَ الْوُسْطٰى الْعَصْرُ 331

أَطْلِقُوا ثُمَامَةَ 572

أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ الَّتِي لَا يُجَاوِزُهُنَّ بَرٌّ وَلَا فَاجِرٌ مِنْ شَرِّ مَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ 415

أَفَلَا اٰمُرُ النَّاسَ فَلَا يَسْرَحُوا ظَهْرَهُمْ حَتّٰى يَرْتَحِلُوا بِالْغَدَاةِ؟..... 539

اَفَيُعْبَدُ اللّٰاتُ وَالْعُزّٰى عَلَانِيَةً عَلٰى رُؤُسِ الْخَلَايِقِ وَيُعْبَدُ اللهُ جَلَّ جَلَالُهُ سِرًّا..... 184

أُقَنِّعُهُ بِالْيَسِيرِ وَأَدَّخِرُ لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ الْكَثِيرَ 613

اُكْتُبْ فَاِنَّ فِيهِ اُنْسًا لِلْمُتَهَجِّدِينَ وَنَفْيًا لِبُيُوتِ اللهِ تَعَالٰى عَنْ وَحْشَةِ الظُّلَمِ 457

أَلَا اَدُلُّكُمْ عَلٰى مَا هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ مِنَ الْجِهَادِ؛ اَنْ تَبْنُوا مَسْجِدًا فَيُتَعَلَّمَ فِيهِ الْقُرْاٰنُ 458

أَلَا تَدْعُو عَلٰى أَهْلِ الطَّائِفِ فَتَنْهَضَ إِلَيْهِمْ لَعَلَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَفْتَحُهَا..... 539

اَلْبَخِيلُ لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ..... 164

اَلْحَجُّ الْأَكْبَرُ يَوْمُ عَرَفَةَ 333

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي هَدَاكَ اِلَى الْاِسْلَامِ يَا عُمَرُ! 184

أَلَسْنَا عَلَى الْحَقِّ اِنْ مِتْنَا وَاِنْ حَيِينَا؟ 188

اَلصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَجِ..... 416

اَلْفُقَرَاءُ لَا رِزْقٌ مَقْسُومٌ، وَلَا سِرٌّ مَكْتُومٌ 269

اَللّٰهُمَّ أَنْتَ رَبُّنَا وَرَبُّهُمْ نَوَاصِينَا وَنَوَاصِيهِمْ بِيَدِكَ فَاقْتُلْهُمْ وَاهْزِمْهُمْ..... 43

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا وَرِزْقًا وَاسِعًا وَشِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ 472

اَللّٰهُمَّ بِكَ اَعُوذُ وَبِكَ اَلُوذُ! اَللّٰهُمَّ فَرَجَكَ الْقَرِيبَ وَمَعْرُوفَكَ الْقَدِيمَ 83

اَلْمُؤْمِنُ غِرٌّ كَرِيمٌ إِذَا قَالَ صَدَقَ، وَإِذَا قِيلَ لَهُ صَدَّقَ..... 375

اَلْمُؤْمِنُ مُتَأَلِّفٌ يَأْلَفُ وَيُؤْلَفُ، وَلَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يَأْلَفُ وَلَا يُؤْلَفُ 174

اَلْمُجَاهَدَةُ تُورِثُ الْمُشَاهَدَةَ..... 416

اَلْمَسَاجِدُ بُيُوتُ اللهِ فِي الأَرْضِ تُضِيءُ لأَهْلِ السَّمَاءِ كَمَا تُضِيءُ نُجُومُ السَّمَاءِ لِأَهْلِ الأَرْضِ..... 447

أُمْحُوهَا وَاَسْقِطُوا ثَوَابَهَا 64
أُمِرْتُ بِأَرْبَعٍ؛ أَنْ لَا يَقْرَبَ هٰذَا الْبَيْتَ بَعْدَ هٰذَا الْعَامِ مُشْرِكٌ، وَلَا يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ 320
أُمِرْتُمْ بِإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَمَنْ لَمْ يُزَكِّ فَلَاصَلَاةَ لَهُ 359
إِنْ قُتِلَ مُحَمَّدٌ فَإِنَّ دِينَ اللهِ قَائِمٌ، وَالَّذِي يَعْبُدُهُ مُحَمَّدٌ حَيٌّ لَا يَمُوتُ 523
أَنَا مَا كَذَبْتُ عَلَيْهِ، إِنَّمَا كَذَبْتُ لَهُ 307
اَنَأ مَأْوٰى مَنْ لاَ مَأْوٰى لَهُ 608
اُنْظُرُوا فَاِنِّى اَخَالُ اَنَّ الْبَغْلَ الَّذِى اسْمُهُ عُمَرُ هُوَ الَّذِى رَمَحَهُ 189
إِنَّ الْبَيَّاعَ الْحَلَّافَ اِذَا كَانَ كَاذِباً فِى يَمِينِهِ يَكُونُ ثَمَنُ مَا بَاعَهُ اَشَدَّحُرْمَةً مِنْ لَحْمِ الْخِنْزِيرِ 377
إِنَّ الْجِنَّ لَا تَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ قَوْسٌ وَسِهَامٌ 141
إِنَّ الْجِنَّ لَا تَقْرَبُ دَارًا فِيهَا فَرَسٌ، وَأَنَّهَا تَنْفِرُ مِنْ صَهِيلِ الْخَيْلِ 157
إِنَّ اللهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ 319
اِنَّ الْمَسْجِدَ حِصْنٌ حَصِينٌ مِنَ الشَّيْطَانِ 446
أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْصى عِنْدَ مَوْتِهِ بِأَنْ لَا يُتْرَكَ يَهُودِيٌّ وَلَا نَصْرَانِيٌّ 574
اِنَّ الْوَقْفَةَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ تَعْدِلُ سَبْعِينَ حَجَّةً 334
أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا دَخَلَ مَكَّةَ تَلَقَّتْهُ الْجِنُّ بِالشَّرَرِ يَرْمُونَهُ 415
اِنَّ لِابْنِ اٰوِى مَأْوٰى وَ لَيْسَ لِابْنِ مَرْيَمَ مَأْوٰى 608
إِنَّ هٰذَا الْكَلَامَ لَمْ يَخْرُجْ مِنْ إِلٍّ 374
إِنَّا لَوْ شِئْنَا لَاتَّخَذْنَا سَلَائِقَ وَشِوَاءً وَتُوضَعُ صَحْفَةٌ وَتُرْفَعُ أُخْرٰى 468
إِنَّكُمْ سَتَجِدُونَ قَوْمًا مُحَوَّقَةً رُءُوسُهُمْ فَاضْرِبُوا مَقَاعِدَ الشَّيْطَانِ مِنْهُمْ بِالسُّيُوفِ 391
إِنَّمَا لَكُمْ أَنْ يُعْطَى فَقِيرُكُمْ وَيُزَوَّجَ أَيِّمُكُمْ وَيُخْدَمَ مَا لَا خَادِمَ لَهُ مِنْكُمْ 14
أَنَّهُ نَهٰى عَنْ تَنَاشُدِ الْأَشْعَارِ فِي الْمَسْجِدِ وَعَنِ الْبَيْعِ وَالْاِشْتِرَاءِ فِيهِ 451
اَنَّهُ يُؤْتٰى بِالتَّائِبِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَعَهُ خُصُومُهُ فَيُقَالُ لَهُمْ خَلُّوا عَنْهُ فَاِنَّ اللهَ تَعَالٰى يُعَوِّضُكُمْ 130
إِنِّي لَأَعْلَمُ حَيْثُ أُنْزِلَتْ، وَأَيْنَ أُنْزِلَتْ، وَأَيْنَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ أُنْزِلَتْ 335
إِنِّي مُعْطِيكُمَا كَنْزًا ادَّخَرْتُهُ لَكُمَا 142
أَوَّلُ مَنْ جَهَرَ بِالْإِسْلَامِ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ 189
بُعِثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَرْبَعَةِ أَسْيَافٍ؛ سَيْفٌ فِي الْمُشْرِكِينَ مِنَ الْعَرَبِ 348
تِسْعَةٌ وَ ثَلَاثُونَ وَبِكَ اَتَمَّ اللهُ الْاَرْبَعِينَ 184
تَعَلَّمُوا سُورَةَ بَرَاءَةٍ، وَعَلِّمُوا نِسَاءَكُمْ سُورَةَ النُّورِ، وَحَلُّوهُنَّ الْفِضَّةَ 299

حَدِيثُ الدُّنْيَا فِى الْمَسْجِدِ، وَفِى مَجْلِسِ الْعِلْمِ، وَعِنْدَ الْمَيِّتِ، وَفِى الْمَقَابِرِ، وَعِنْدَ الْاَذَانِ..... 458
خَيْرُ وَادِيَيْنِ فِي النَّاسِ وَادِي مَكَّةَ، وَوَادٍ بِالْهِنْدِ الَّذِي هَبَطَ بِهِ اٰدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ..... 476
رَحِمَ اللهُ امْرَأً عَرَفَ قَدْرَهُ وَلَمْ يَتَعَدَّ طَوْرَهُ..... 106
سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّنَا وَرَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ 154
سِتٌّ مِنَ الْمُرُوءَةِ؛ ثَلَاثٌ فِى الْحَضَرِ، وَثَلَاثٌ فِى السَّفَرِ؛ فَاَمَّا اللَّاتِى فِى الْحَضَرِ فَتِلَاوَةُ..... 453
شَتَّانَ بَيْنَ قَوْمٍ وَبَيْنَ قَوْمٍ قَوْمٌ مَوْتٰى وَيَحْيَى الْقُلُوبُ بِذِكْرِهِمْ وَقَوْمٌ اَحْيَاءٌ قَسَتِ الْقُلُوبُ بِرُؤْيَتِهِمْ 90
عَجَبًا لِضَعِيفٍ يَعْصِى قَوِيًّا 127
عَلِّمُوا أَوْلَادَكُمُ السِّبَاحَةَ وَالرَّمْىَ، وَالْفُرُوسِيَّةَ 141
فَضَلَ عُمَرُ النَّاسَ بِأَرْبَعٍ: بِذِكْرِهِ الْأُسَارٰى يَوْمَ بَدْرٍ فَأَمَرَ بِقَتْلِهِمْ..... 225
فَفِيمَ الْاِخْتِفَاءُ؟! وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا بَقِىَ مَجْلِسٌ كُنْتُ اَجْلِسُ فِيهِ بِالْكُفْرِ..... 188
قَدْ وَضَعْتَ السِّلَاحَ وَمَا زِلْنَا فِي طَلَبِ الْقَوْمِ فَاخْرُجْ فَاِنَّ اللهَ قَدْ أَذِنَ لَكَ فِي قُرَيْظَةَ 120
كَانَ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَرَوْنَ شَيْئًا مِنَ الْأَعْمَالِ تَرْكَهُ كُفْرًا غَيْرَ الصَّلَاةِ 351
كَانَتِ الْأَنْفَالُ وَبَرَاءَةُ تُدْعَيَانِ فِي زَمَنِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقَرِينَتَيْنِ 294
كُلُّ مَنْ تَحَرَّكَ مِنْكُمْ لَاُمَكِّنَنَّ سَيْفِى مِنْهُ..... 188
كَمْ عَاقِلٍ اَسِيرٌ، هَوَاهُ عَلَيْهِ اَمِيرٌ، عَبْدُ الشَّهَوَاتِ اَذَلُّ مِنْ عَبْدِ الرِّقِّ 428
كُنَّا إِذَا احْمَرَّ الْبَأْسُ وَلَقِيَ الْقَوْمُ الْقَوْمَ اتَّقَيْنَا بِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ 197
كُنَّا نُنَادِي أَنَّهُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مُؤْمِنٌ، وَلَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ 315
لَا أَحَدَ إِلَّا وَلَهُ فِي هٰذَا الْمَالِ حَقٌّ كَائِنًا مَنْ كَانَ 261
لَا اَقْوٰى مِنَ اللهِ وَلَا اَضْعَفَ مِنَ الْعَبْدِ وَهُوَ يَعْصِيهِ..... 128
لَا تَرْفَعُوا اَصْوَاتَكُمْ عِنْدَ مِنْبَرِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلٰكِنْ اِذَا صَلَّيْتُ الْجُمُعَةَ..... 463
لَا تَزَالُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ تَدْفَعُ عَنِ الْعِبَادِ سَخَطَ اللهِ مَا لَمْ يَسْأَلُوا مَا نَقَصَ مِنْ دُنْيَاهُمْ 479
لَا شَرَفَ مَعَ سُوءِ الْاَدَبِ 106
لَا! لِأَنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: ﴿وَاِنْ اَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَاَجِرْهُ﴾..... 364
لِأَنَّ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ أَمَانٌ وَبَرَاءَةٌ نَزَلَتْ بِالسَّيْفِ لَيْسَ فِيهَا أَمَانٌ 296
لَتَسْبِيحَةٌ فِى صَحِيفَةِ مُؤْمِنٍ خَيْرٌ مِمَّا اُعْطِىَ ابْنُ دَاوُدَ..... 107
لَقَدْ لُقِّنْتَ الْكَلِمَاتِ الَّتِي لَقَّنَ اللهُ مُوسٰى يَوْمَ فَلَقَ الْبَحْرَ أَمَامَهُ وَفِرْعَوْنُ خَلْفَهُ 523
لِلْمُتَّقِى عَلَامَاتٌ اَرْبَعٌ؛ حِفْظُ الْحُدُودِ، وَبَذْلُ الْمَجْهُودِ، وَالْوَفَاءُ بِالْعُهُودِ، وَالْقَنَاعَةُ بِالْمَوْجُود..... 340
لَمْ يَكُنْ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلٰى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ النِّسَاءِ مِنَ الْخَيْلِ 147

لَمَّا افْتَتَحَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ فَرَّ إِلَيَّ رَجُلَانِ مِنْ أَحْمَائِي مِنْ بَنِي مَخْزُومٍ 413
لَيْسَ الْأَمْرُ إِلَيَّ. اَلْأَمْرُ إِلَى اللهِ وَإِلَى رَسُولِهِ 408
مَا أُحِبُّ اَنَّ لِي بِقَوْلِهِ يَا أُخَيَّ مَا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ 190
مَا أَدْرِي مَا تَقُولُونَ لَقَدْ صَلَّيْتُ إِلَى الْقِبْلَةِ سِتَّةَ أَشْهُرٍ قَبْلَ النَّاسِ وَأَنَا صَاحِبُ الْجِهَادِ..... 464
مَا أَظُنُّ يَا رَسُولَ اللهِ! أَنْ تُدْرِكَ مِنْهُمْ يَوْمَكَ هٰذَا مَا تُرِيدُ 537
مَا تَرَكَ الْحَقُّ لِعُمَرَ مِنْ صَدِيقٍ 189
مَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَكَا صَغِيرًا، وَلَا كَبِيرًا، جُوعًا وَلَا عَطَشًا 472
مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ رَجُلًا أَضَلَّ مِنْكَ أَنْتَ سَيِّدُ النَّاسِ، فَأَجِزِ الْحِلْفَ وَأَصْلِحْ بَيْنَ النَّاسِ..... 408
مَا فُرِغَ مِنْ تَنْزِيلِ بَرَاءَةٌ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ لَمْ يَبْقَ مِنَّا أَحَدٌ إِلَّا سَيَنْزِلُ فِيهِ شَيْءٌ 301
مَا كُنْتُ أَظُنُّهُ إِلَّا دِحْيَةَ الْكَلْبِيَّ وَاقِفًا مَعَكَ 534
مَا مِنْ لَيْلَةٍ إِلَّا يَنْزِلُ مَلَكٌ مِنَ السَّمَاءِ يَحُسُّ عَنْ دَوَابِّ الْغُزَاةِ الْكَلَالَ..... 150
مَا هَلَكَ امْرُؤٌ عَرَفَ قَدْرَهُ 106
مَكْتُوبٌ عَلَى الْعَرْشِ: لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنَا وَحْدِي لَا شَرِيكَ لِي، مُحَمَّدٌ عَبْدِي وَرَسُولِي 171
مَنْ كَانَ يَعْبُدُ مُحَمَّدًا فَإِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ مَاتَ، وَمَنْ كَانَ يَعْبُدُ اللهَ فَإِنَّ اللهَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ..... 52
مَنْ لاَ سُلُوكَ لَهُ لاَ اِيمَانَ لَهُ 274
مَنْ لَا يَنْفَعُكَ لَحْظُهُ لَا يَنْفَعُكَ لَفْظُهُ 180
مَنْ نَظَرَ اِلَى شَيْءٍ غَيْرِ الْحَقِّ فَلَا يَنْظُرُ اِلَى الْحَقِّ فَاِنَّهُ غَيُورٌ وَمِنْ غَيْرَتِهِ 107
مَنْ هُوَ يَا خَلِيفَةَ رَسُولِ اللهِ! 395
نَقَضْتُمْ؟ فَمَا كَانَ مِنْهُ جَدِيدًا فَأَبْلَاهُ اللهُ، وَمَا كَانَ مِنْهُ مَتِينًا أَوْ شَدِيدًا فَقَطَعَهُ اللهُ تَعَالَى..... 408
نَوَّرْتَ مَسْجِدَنَا نَوَّرَ اللهُ قَبْرَكَ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ! 457
هٰؤُلَاءِ الْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ، تُضَاعَفُ لَهُمُ الْحَسَنَةُ بِسَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ 163
هُوَ أَحَدُ الْمِائَةِ الصَّابِرَةِ يَوْمَ حُنَيْنٍ لَوْ سَلَّمَ لَرَدَدْتُ عَلَيْهِ 534
هِيَ إِلَى الْعَذَابِ أَقْرَبُ، مَا أَقْلَعَتْ عَنِ النَّاسِ حَتَّى مَا كَادَتْ تَدَعُ مِنْهُمْ أَحَدًا 301
وَاللهِ لَا أُفَرِّقُ بَيْنَ شَيْئَيْنِ جَمَعَ اللهُ بَيْنَهُمَا 386
وَاللهِ لَأُقَاتِلَنَّ مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ فَإِنَّ الزَّكَاةَ حَقُّ الْمَالِ 354
وَلَا يَحُجُّ هٰذَا الْبَيْتَ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ! 572
يَا أَعْرَابِيُّ! أَتَبْرَأُ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ 337
يَا أَهْلَ مَكَّةَ! أَسْلِمُوا تَسْلَمُوا، فَقَدِ اسْتُبْطِنْتُمْ بِأَشْهَبَ بَازِلٍ؛ قَدْ جَاءَكُمُ الزُّبَيْرُ مِنْ أَعْلَى مَكَّةَ..... 411

يَا أَيُّهَا النَّاسُ! إِنِّي رَسُولُ رَسُولِ اللهِ إِلَيْكُمْ 320
يَا رَسُولَ اللهِ كَمْ عَدَدُنَا 184
يَا رَسُولَ اللهِ! أَلَا تَرٰى إِلٰى مَا يَصْنَعُ أَصْحَابُكَ؟ 217
يَا مُحَمَّدُ! لَقَدِ اسْتَبْشَرَ اَهْلُ السَّمَاءِ بِاِسْلَامِ عُمَرَ 187
يَا مُحَمَّدُ! مَنْ هٰذَا؟ 533

Arapça Beyitler

اَتَسْمَعُ بِالدُّعَاءِ فَتَزْدَرِيهِ 158
أَشَدُّ الْغَمِّ عِنْدِي فِي سُرُورٍ 488
اِلْزَمِ الصِّدْقَ وَالتُّقَى 379
شَيْخٌ كَبِيرٌ لَهُ ذُنُوبٌ 366
كَأَنَّ بِلَادَ اللهِ وَهِيَ عَرِيضَةٌ 515
لَا بَأْسَ بِالْقَوْمِ مِنْ طُولٍ وَمِنْ عِظَمِ 66
لَمَّا لَزِمْتُ النُّصْحَ وَالتَّحْقِيقَا 189
لَهُ فَضَائِلُ لَا تَخْفَى عَلَى اَحَدٍ 192
مَا الْفَخْرُ إِلَّا لِأَهْلِ الْعِلْمِ إِنَّهُمُ 376
مَا إِنْ رَأَيْتُ وَلَا سَمِعْتُ بِمِثْلِهِ 565
مَالِى اَرٰيكُمْ كُلَّكُمْ قِيَامَا 185
مَنْ سَرَّهُ كَرَمُ الْحَيَاةِ فَلَا يَزَلْ 318
نَصَرْنَا رَسُولَ اللهِ فِي الْحَرْبِ تِسْعَةً 532
هَجَرْتُ الْخَلْقَ طُرًّا فِي رِضَاكَا 511
وَرَاعِهَا وَهْيَ فِي الْأَعْمَالِ سَائِمَةٌ 360
وَلَقَدْ صَحِبْتُ النَّاسَ ثُمَّ سَبَرْتُهُمْ 175
وَمَا يَنْفَعُ الْمُسْتَأْخِرِينَ نُكُوصُهُمْ 71
وَهَلْ بَدَّلَ الدِّينَ إِلَّا الْمُلُوكُ 623
يَقُولُونَ لِي دَارُ الْأَحِبَّةِ قَدْ دَنَتْ 495

Farsça Beyitler

دَانَد ُو پُوشَدْ بَاَمْرِ ذُو الْجَلاَلْ 41
دَرْ پِی خُو بَاش ُو بَا خُوشْ خُو نَشِینْ 378
دُرُوغِی کِه جَان ُو دِلَتْ خُوشْ کُنَدْ 307
دَرِیغْ آدَمِی زَادَهٔ پُرْ مَحَلْ 112
دُنْیَا دَارِی ُو آخِرَتْ مِی طَلَبِی 478
سِکَنْدَرْ رَا نَمِی بَخْشَنْدْ آبِی 585
سُوزِ مِهْر ُو گِرْیَهٔ اَبْرِ جِهَانْ 327
سُوِی لُطْفِ بِی وَفَایَانْ هِینْ مَرُو 372
سِیمُرْغِ جَانِ مَا کِه رَمِیدَسْتْ اَزْ دُو کَوْنْ 202
شَاهِنْشَهْ آنْ گَدَا کِه بُوَدْ خَاکِ رَاهِ اُو 259
شَاهِی ُو مَلاَئِکَه سِپَاهَسْتْ 527
صَبْر ُو ظَفَرْ هَرْ دُو دُوسْتَانِ قَدِیمَنْدْ 201
عَاشِقْ کِه شُدْ کِه یَارْ بَحَالَشْ نَظَرْ نَکَرْدْ 84
فِدَایِ دُوسْتْ نَکَرْدِیمْ عُمْر ُو مَالْ دَرِیغْ 131
فِکْرِ آب ُو دَانَه دَرْ کُنْجِ قَفَسْ بِی 326,584
فَقَحْبَهٔ پِیرْ اَزْ نَا بَکَارِی چَه کُنَدْ کِه تَوْبَه 366
کَسِی رَا کِه پِنْدَارْ دَرْ سَرْ بُوَدْ 104
کُشْتَه ُو مُرْدَه بَه پِیشْتْ اَیْ قَمَرْ 360
کِه شِتَابْ چُو صَرْصَرْ کِه قَرَارْ چُو کُوهْ 52
کِینْ جِهَانْ جِیفَه اسْت ُو مُرْدَار ُو رَخِیصْ .. 214
گَرْ لَشْکَرِ عَدُوْ بُوَدْ اَزْ قَافْ تَا بَقَافْ 198
گَرْتْ صُورَتِ حَالْ بَدْ یَا نِکُوسْتْ 37,193
گَرْچه شَاطِرْ بُوَدْ خُرُوسْ بَجَنْگْ 128
گُلِ تَوْحِیدْ نَرُوِیَدْ زِ زَمِینْ کِه دَرُو 258
گُمَانْ مَدَارْ اَکَرْ ضَایِعَمْ تُو بُگْذَارِی 583
گُنَهِ مَا فُزُونْ بُوَدْ زِ شُمَارْ 487
اَزْ اِینْ مَرْگِ صُورَتْ نِگَرْ تَا نَتَرْسِی 90
اَگَرْ خَواهِی کِه یَابِی مُلْك ُو دَوْلَتْ 326
آنْ کِه پِیرَانَه سَرَمْ صُحْبَتِ یُوسُفْ بَنَوَاخْتْ . 415
آنْ مَجَازْ اَسْتْ اِینْ حَقِیقَتْ اَیْ خَرَانْ 268
آنْچِ دَرْ فِرْعَوْنْ بُودْ اَنْدَرْ تُو هَسْتْ 604
آنْکَسْ کِه تُرَا شِنَاخْتْ جَانْرَا چَه کُنَدْ 508
اَوَّلْ شِکَسْتَه بَاشْ کِه اَوْجِ سَرِیرِ مُلْكْ 41
بَپُوشْ دَامَنِ عَفْوِی بَزَلَّتِ مَنِ مَسْتْ 555
بُرُو عِلْمْ یَكْ ذَرَّه پُوشِیدَه نِیسْتْ 249
بِضَاعَتْ نَیَاوَرْدَمْ اِلاَّ اُمِیدْ 233
بَهْرِ رُوزِ مَرْگْ اِینْ دَمْ مُرْدَه بَاشْ 359
پَرْدَه اَزْ رُوِی لُطْفْ گُو بَرْ دَارْ 556
پَسْ بَدَانْ کِه صُورَتِ خُوب ُونِکُو 378
تَا نَگَرْیَدْ اَبْرْ کَی خَنْدَدْ چَمَنْ 234
تَکْیَه بَرْ تَقْوَی ُو دَانِشْ دَرْ طَرِیقَتْ 554
تُو بَهَرْ حَالِی کِه بَاشِی رُوز ُو شَبْ 47
جَایِی کِه شِیرْ مَرْدَانْ دَرْ مَعْرَضْ عِتَابَنْدْ 460
جُمْلَه دَانَنْدَ اِینْ اَکَرْ تُو نِگَرْوِی 603
جُمْلَه ذَرَّاتِ زَمِین ُو آسِمَانْ 60
جِوَانِ گُوشَه نَشِینْ شِیرْ مَرْدِ رَاهِ خُدَاسْتْ ... 366
چَه دُوزَخِی چَه بَهَشْتِی چَه آدَمِی چَه مَلَكْ . 164
چُونْ بَرْ آرَنْدْ اَزْ پَشِیمَانِی اَنِینْ 234
حَافِظْ اَزْ جَوْرِ تُو حَاشَا كِ بَنَالَدْ رُوزِی 326
خِرَدْمَنْدَانْ گُفْتَه اَنْدْ: دُرُوغِ مَصْلَحَتْ 307
خِلاَفِ وَعْدَه مُحَالَسْتْ کَزْ کَرِیمْ آیَدْ 245
خَواهِی کِه گَنْجِ عَشْقْ کُنِی لَوْحِ سِینَه رَا 326

مَا هَرْ چه دَاشْتِيمْ فِدَايِ تُو كَرْدَه اِيمْ..... 509
مَبَاشْ غُرَّه بَعِلْمُ و عَمَلْ كِه شُدْ اِبْلِيسْ 461
مُتَّقِى رَا بُوَدْ چَهَارْ نِشَانْ 341
مُحَالَسْتْ اَگَرْ سَرْ بَرِينْ دَرْ نَهِى..... 233
مُدَّعِى خَواسْتْ كِه آيَدْ بَتَمَاشَاگَهِ رَازْ..... 65
مَسْجِدِى كَآنْ اَنْدَرُونِ اَوْلِيَاسْتْ 268,459
مَگُو اَصْحَابِ دِلْ رَفْتَنْدُ و شَهْرِ عَشْقْ شُدْ..... 85
مَنَهْ جَانِ مَنْ آبِ زَرْ بَرْ پَشِيزْ..... 426
نُخُسْتْ مَوْعِظَهٔ پِيرِ مَجْلِسْ اِينْ حَرْفَسْتْ.... 274
نَرَوَدْ مُرْغْ سُوِى دَانَه فَرَازْ..... 118
نَقْشِ مَسْتُورِىُ و مَسْتِى نَه بَدَسْتِ مَنُ و 193
نَقْضِ مِيثَاقُ و عُهُودْ اَزْ اَحْمَقِيسْتْ..... 372
نَه دَرْ اَحْكَامِ اُوسْتْ چُونُ و چَرَا..... 290
نَه مَا رَا دَرْ مِيَانْ عَهْدِ وَفَا بُودْ..... 116
نِيسْتْ بَرْ لَوْحِ دِلَمْ جُزْ اَلِفِ قَامَتِ دُوسْتْ.. 158
هَرْ كِه بَعَمَلْ مَغْرُورَسْتْ..... 461
هَرْ كِه شُدْ مَرْ شَاهْ رَا اُو جَامَه دَارْ..... 105
هَسْتْ تَاجِ عَارِفَانْ اَنْدَرْ جِهَانْ اَزْ چَارْ..... 277
وَ گَرْ نُقْرَه اَنْدُودَه بَاشَدْ نُحَاسْ..... 67
وَفَا وُ عَهْدْ نِكُو بَاشَدْ اَرْ بِيَآمُوزِى..... 340
يَكْ حَرْفِ صُوفِيَانَه بَگُويَمْ اِجَازَتَسْتْ 177
كَىْ بَاشَدْ كِه اِينْ قَفَسْ بِپَرْدَازَمْ..... 91
يَا رَبْ اَرْ فَانِى كُنِى مَا رَا بَه تِيغِ دُوسْتِى..... 93

Konular

(A)

Abbâs *(Radıyallâhu Anh)* hakkında inen âyet-i celîle 238
Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*a Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Huneyn günü kaçan sahâbîleri çağırmasını emretmesi 529
Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ı Bedir günü sahâbenin sıkıştırması 431
Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir'de Müslüman oluşu 11
Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir'de müşriklere yemek yedirememesi 241
Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir'den önce Müslüman olduğu görüşü 240
Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın esir edilişi 211
Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın gördüğü mûcize karşısında îman etmesi 240
Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın hicret sırasında Müslüman olduğu görüşü 464
Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın îman etmesi hakkındaki rivâyetler 242
Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın kârlı ticâreti 239
Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e müşriklerin hâlini mektupla bildirmesi 242
Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın sabrı 201
Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın sesinin kuvvetinden kadınların çocuklarını düşürdüğü 529
Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın sevinci 466
Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın yeğenlerine İslâm'ı emretmesi 241
Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın, fidyesinin karşılığını Allâh-u Te'âlâ'dan aldığı 18
Abbâs ailesinin suyundan içmenin sünnet olduğu 467
Abde *(Radıyallâhu Anh)*ın Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)*ı övmesi 176
Abdestini güzelce alıp mescide gidenin Allâh-u Te'âlâ'nın misâfiri olduğu 447
Abdimenâf *(Rasûlüllâh (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in dedesi)* 10
Abdullâh *(Rasûlüllâh (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in babası)* 10
Abdullâh ibni Revâha *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir'deki esirler hakkındaki görüşü 208
Abdullâh ibni Revâha *(Radıyallâhu Anh)*ın, Rasûlüllllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile vedâlaşması 42
Abdulmuttalib'e Şam yolculuğunda su ile ihsan edilmesi 469
Abdulmuttalib'e Zemzem hususunda Kureyş'in karşı çıkması 469
Abdulmuttalib'in ve Kureyş'in hakem için Şam'a gitmesi 469
Abdulmuttalib'in ve Kureyş'in kendilerine mezar kazması 470
Abdulmuttalib'in Zemzem'i bulması ile ilgili rivâyetler 468
Abdülmuttalib *(Rasûlüllâh (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in dedesi)* 10
Abdülmuttalib'in rüyâsı ve tâbiri 524
Âbidlerden birinin şeytana kanması 75
Âbidlerden birinin şeytanı kandırması 76
Âbidlerden biriyle kraliçenin hikâyesi 479
Açık günah için açık tevbe etmek 379
Açlığa nefsin tahammülünün olmadığı 22
Âd kavminin helâk olduğu rüzgâr 57
Âd kavminin helâki 98
Adâleti nefsine uygulamanın en zor amellerden olduğu 45
Âdaletli emirlerin mükâfâtı 59
Adam öldürene kısas yapılacağı 353
Âdem *(Aleyhisselâm)* ile Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mîracta görüşmesi 232
Âdem *(Aleyhisselâm)*a Allâh-u Te'âlâ'nın ilim ikram ettiği 232
Âdem *(Aleyhisselâm)*a Allâh-u Te'âlâ'nın melekleri secde ettirmesi 232
Âdem *(Aleyhisselâm)*a Allâh-u Te'âlâ'nın yaptığı altı iyilik 232
Âdem *(Aleyhisselâm)*a Havvâ annemizin ikram edildiği 232
Âdem *(Aleyhisselâm)*a secde etmeyene Allâh-u Te'âlâ'nın lânet ettiği 232
Âdem *(Aleyhisselâm)*ı Allâh-u Te'âlâ'nın kudret eliyle yarattığı 232
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın boyunun sonradan kısaldığı 233
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın cennetten çıkarılış sebebi 107
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın günah işleyince elbisesinin soyulduğu 233
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın günahları için iki yüz sene ağladığı 233
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın Havvâ annemizden ayırılması 233

Âdem *(Aleyhisselâm)*ın Hindistandaki bir vâdîye indiği 476
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın insanların en hayırlısı olduğu 232
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın kendini bu ümmetle kıyaslaması 233
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın mahlûkat içinden atı seçtiği 144
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i övmesi 232
Âdemoğlunun çekingen ve telaşlı olduğu .. 202
Af ve âfiyet istemenin akıllı işi olduğu 41
Âfiyet istemek 46,58
Ağlamayana süt verilmeyeceği 234
Ahdi bozmanın ahmaklıktan olduğu 372
Âhiret kardeşliği 287
Âhireti istemenin yanlış olmadığı 215
Âhireti sevmek 379
Âhireti terkin âriflerin dünyâdaki tâcı olduğu 277
Âhirette herkesin hesap vereceği 38
Âhirette yanmaya sebep olan amel 251
Ahkâm-ı şer'iyyeyi tebliğ için Ehl-i Beyt'ten olmak gerekmediği 323
Ahmed ibni Hadreveyh *(Kuddise Sirruhû)*nun hikâyesi 21
Âişe *(Radıyallâhu Anha)*nın öfkelenince Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ona dua yapmasını emretmesi 418
Âişe *(Radıyallâhu Anha)*nın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i muhâfaza etmesi 397
Âişe annemizin cennet hanımlarının efendisi olduğu 232
Akıllı kişinin yapması gerekenler 49
Akîdede hakka uymak gerektiği 58
Akrabâ muhtaç ise kâfir de olsa ihtiyacını görmek gerektiği 496
Akrabalığın verâsette din kardeşliğinden evlâ olduğu 287
Akrabası kâfir olanın, onları dost edinmemesi 492
Aldatanın kıyâmet günü rezîl-ü rüsvay olacağı 123,372
Alışverişin mescitlerde yasaklandığı 451
Ali *(Radıyallâhu Anh)* ile Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in te'yid edildiği 171
Ali *(Radıyallâhu Anh)*da celâl sıfatı olan kahır ve celâlin çok olduğu 324
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisine kardeş ilan etmesi 256
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*a hicret etmesini söylemesi 464
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın arkasında namaz kıldığı 323
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîleti 324
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın Huneyn'de kırk kâfiri öldürdüğü 554
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın Huneyn'de on küsür yara aldığı 534
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın Kur'ân'daki ismi 330
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın Mecûsîler hakkındaki mâlûmatı 595
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın Mekke müşriklerine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mektubunu okuması 314,319
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın mürted bir kavmi yakması 348
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın Ömer *(Radıyallâhu Anh)*a teşekkürü ve duası 457
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den öğrendiği dört şey 331
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın yüzüğündeki yazı 192
Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vazîfesine verdiği önem 320
Ali Haydar Efendinin Berâet Sûresi ile ilgili nakli 299
Âlime bakanın niyeti 475
Âlime bakmanın ibâdet olduğu 475
Âlimin ilminin ucüp vermesi 250
Âlimlerin cihâdı 359
Âlimlerle oturanların mahrum olmayacağı .. 48
Allâh için bir kulu sevenin, îmanın tadını bulacağı 503
Allâh için birbirini sevmenin Allâh-u Te'âlâ'yı insanlara azap etmekten alıkoyduğu 444
Allâh için seven, sevmeyen, veren ve vermeyenin îmanının kemâle ereceği 505
Allâh ile Rasûlünün arasını ayıranın hâli 387
Allâh ve Rasûlünden, hicret ve cihattan daha sevgili bir şeyin, mümin için olmaması gerektiği 498
Allâh ve Rasûlüne hakaret eden Ehl-i Kitap ve zimmîlerin hükmü 602
Allâh ve Rasûlüne inanan ve sığınan için büyük ecir olduğu 423
Allâh ve Rasûlünü sevdiğini iddiâ edenin İbrâhîm *(Aleyhisselâm)* gibi olması gerektiği 508
Allâh ve Rasûlünü sevenin, îmanın tadını bulacağı 503
Allâh ve Rasûlünü sevmenin, îmanın şartı olduğu 503
Allâh ve Rasûlünün müşriklerden berî olduğu 313
Allâh ve Rasûlünün önüne geçilmeyeceği .. 313

Allâh ve Rasûlünün zimmetinin her şeyden üstün olduğu 313
Allâh yolunda bir günlük nöbetin yüz yıllık oruç ve gece ibâdetinden efdal olduğu 427
Allâh yolunda eziyet görenin kötü işlerini Allâh-u Te'âlâ'nın örteceği 284
Allâh yolunda eziyet görmenin kâmil müminlerin vazîfelerinden olduğu 282
Allâh'a ve âhiret gününe inananların mescitleri imar edebilecekleri 436
Allâh'ın sehmi ile Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sehminin aynı olduğu 9
Allâh-u Te'âlâ anıldığında kalpleri korkanlar 280
Allâh-u Te'âlâ bir müridin hayrını dilerse onu tasavvuf ehline ulaştıracağı 626
Allâh-u Te'âlâ dışında her şeyin zayıf ve âciz olduğu 249
Allâh-u Te'âlâ için birbirini sevenler 174
Allâh-u Te'âlâ için olan atlar 146
Allâh-u Te'âlâ için sevenlerin fazîleti 175
Allâh-u Te'âlâ için sütten yumuşak ve taştan katı kalpler 208
Allâh-u Te'âlâ ile Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mîracta görüşmesi 343
Allâh-u Te'âlâ katında dereceleri büyük olanların vasıfları 481
Allâh-u Te'âlâ katında dünyanın leş kadar değerinin olmadığı 66
Allâh-u Te'âlâ katında en sevgili iki ibâdet ... 45
Allâh-u Te'âlâ katında gizli ve açığın bir olduğu 249
Allâh-u Te'âlâ katında mahlûkâtın en şerlileri 111
Allâh-u Te'âlâ katında müminlerin birbirinin velîsi olduğu 269
Allâh-u Te'âlâ yolunda amellerin zâyi edilemeyeceği 284
Allâh-u Te'âlâ yolunda beslenen atın yemlerinin hasene olduğu 147
Allâh-u Te'âlâ yolunda birbirini sevenlerin kıyâmet günündeki güzel halleri 178
Allâh-u Te'âlâ yolunda infâk edenlere vaadedilen mükâfât 164
Allâh-u Te'âlâ yolunda infâkın karşılığının bire yedi yüz olacağı 160
Allâh-u Te'âlâ yolunda malı ve canı ile savaşanlar 257
Allâh-u Te'âlâ yolunda ok atana İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*ın çocuklarından köle azâd etmiş kimsenin sevâbı verileceği 140
Allâh-u Te'âlâ yolunda ok atmanın ecirleri . 140
Allâh-u Te'âlâ yolunda vakfedilen atın cehennemden perde olacağı 149
Allâh-u Te'âlâ yolunda verene karşılığının tam verileceği 159
Allâh-u Te'âlâ'dan af ve mağfiret dilemek ... 555
Allâh-u Te'âlâ'dan başka ilâh olmadığına inanmanın İslâm'ın temeli olduğu 351
Allâh-u Te'âlâ'dan başka şeylerden korkmamanın izahı 437
Allâh-u Te'âlâ'dan başkasına nazar etmek .. 107
Allâh-u Te'âlâ'dan Firdevs'i istemek gerektiği 428
Allâh-u Te'âlâ'dan güzel ahlâk istemek 378
Allâh-u Te'âlâ'dan hakkıyla sakınıp O'na tevekkül edene ummadığı yerden rızık ve yardım geleceği 511
Allâh-u Te'âlâ'dan kaçılamayacağı 324
Allâh-u Te'âlâ'dan korkanların mescitleri imar edebilecekleri 436
Allâh-u Te'âlâ'dan sakınmak 379
Allâh-u Te'âlâ'dan uzaklaşmaya sebep olan şey 251
Allâh-u Te'âlâ'nın Abdulmuttalib'e Şam yolculuğunda çölde su ikram etmesi 470
Allâh-u Te'âlâ'nın Âdem *(Aleyhisselâm)*a yaptığı altı iyilik 232
Allâh-u Te'âlâ'nın Âdem *(Aleyhisselâm)*ı kudret eliyle yarattığı 232
Allâh-u Te'âlâ'nın af ve mağfiretine sığınmak 233
Allâh-u Te'âlâ'nın ahlâkı içerisinde en büyük ahlâkın güzel ahlâk olduğu 377
Allâh-u Te'âlâ'nın Ali *(Radıyallâhu Anh)* ile Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i te'yid ettiği 171
Allâh-u Te'âlâ'nın ateş çukurunun kenarından kurtarması 173
Allâh-u Te'âlâ'nın atı yaratması 143
Allâh-u Te'âlâ'nın atlara yemin ettiği 154
Allâh-u Te'âlâ'nın âyetlerini az bir paha karşılığı satanlar 381
Allâh-u Te'âlâ'nın azâbının çok şiddetli olduğu 68,97
Allâh-u Te'âlâ'nın Bedir'de kâfirleri Müslümanlara az göstermesi 17
Allâh-u Te'âlâ'nın Bedir'deki esirlerin salınmasından râzı olmadığı 207
Allâh-u Te'âlâ'nın Bedir'deki Müslüman olan esirlere mükâfâtı 18
Allâh-u Te'âlâ'nın bu ümmete verdiği altı ikram 232
Allâh-u Te'âlâ'nın büyük rahmet ve mağfireti 278

Allâh-u Te'âlâ'nın cemaat ile kılınan namazdan hoşnut olduğu 443
Allâh-u Te'âlâ'nın cennet ehline ebediyyen kızmayacağı 486
Allâh-u Te'âlâ'nın cennet ehline nidâsı ve müjdesi 486
Allâh-u Te'âlâ'nın cihat etmeden önce de cihat edecek olanları bildiği 421
Allâh-u Te'âlâ'nın cömert olup cömerdi sevdiği 454
Allâh-u Te'âlâ'nın dilediğine erkek, dilediğine kız verdiği 30
Allâh-u Te'âlâ'nın dilediklerine tevbe nasip edeceği 412
Allâh-u Te'âlâ'nın dostlarına eziyet edenin ona harp açtığı 399
Allâh-u Te'âlâ'nın dostlarının kıyâmet günündeki güzel halleri 178
Allâh-u Te'âlâ'nın dünyadaki cennetleri 47
Allâh-u Te'âlâ'nın düşmanlarını korkutmak 155
Allâh-u Te'âlâ'nın emrettiği beş şey 59
Allâh-u Te'âlâ'nın emrine karşı gelmenin fesâda sebep olacağı 273
Allâh-u Te'âlâ'nın emrini sâbit kılacak topluluğun dâima bulunacağı 422
Allâh-u Te'âlâ'nın en çok sevdiği kullar 445
Allâh-u Te'âlâ'nın en ufak hoşnutluğunun her şeyden üstün olduğu ... 443
Allâh-u Te'âlâ'nın ensar ve muhâcirlerden râzı olduğu 264
Allâh-u Te'âlâ'nın ensar ve muhâcirlere methiyeleri 281
Allâh-u Te'âlâ'nın evlerinin mescitler olduğu 447
Allâh-u Te'âlâ'nın ganîmetteki payı 5
Allâh-u Te'âlâ'nın gazabının Yahudi, Hristiyan ve müşriklere şiddetli olduğu 617
Allâh-u Te'âlâ'nın gücünün her şeye yeteceği 39
Allâh-u Te'âlâ'nın günlerin içinden cuma gününü seçtiği 336
Allâh-u Te'âlâ'nın haddi aşanları sevmediği 235
Allâh-u Te'âlâ'nın hâinleri sevmediği 124
Allâh-u Te'âlâ'nın helâk ettiği kavimlerin misalleri 110
Allâh-u Te'âlâ'nın helâl kıldığını haram kılmak 235
Allâh-u Te'âlâ'nın Huneyn'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve müminlere sekînet indirdiği 548
Allâh-u Te'âlâ'nın ilmi ve bilme sıfatı ile ilgili izahat 421
Allâh-u Te'âlâ'nın Îsâ *(Aleyhisselâm)*a nidâsı 608
Allâh-u Te'âlâ'nın kâfirlerden berî olduğu .. 605
Allâh-u Te'âlâ'nın kâfirleri rüsvay ettiği 303,314
Allâh-u Te'âlâ'nın kâfirlerin kafalarının koparılmasını emrettiği 17
Allâh-u Te'âlâ'nın kalplerdeki niyete baktığı 245
Allâh-u Te'âlâ'nın kalplere ve amellere baktığı 61
Allâh-u Te'âlâ'nın Kelâm-ı Kadîm'inin işitilip işitilmeyeceği 364
Allâh-u Te'âlâ'nın, kendisinden râzı olarak ölecek kulun ameli 358
Allâh-u Te'âlâ'nın keremli olup keremliyi sevdiği 454
Allâh-u Te'âlâ'nın kişinin niyet ve amellerini çok iyi bildiği 426
Allâh-u Te'âlâ'nın kitâbıyla yönetene itaat gereketiği 60
Allâh-u Te'âlâ'nın kullarına zerre kadar zulmeder olmadığı 94
Allâh-u Te'âlâ'nın kullarına, çocuğunu kaybeden annenin acımasından, daha fazla acıdığı 567
Allâh-u Te'âlâ'nın kullarından rızık istemediği 579
Allâh-u Te'âlâ'nın kullarının yaptığı her şeyi bildiği 235
Allâh-u Te'âlâ'nın lânet ettiği kimse 113
Allâh-u Te'âlâ'nın mescid bina edenlere köşk bina edeceği 437
Allâh-u Te'âlâ'nın muhâcir ve ensardan râzı olduğu 286
Allâh-u Te'âlâ'nın muhâcir ve ensarın tevbesini kabul ettiği 264
Allâh-u Te'âlâ'nın müminler arasında sevgi ve ülfet yaratacağı 172,269
Allâh-u Te'âlâ'nın müminlere îmânı güzel, küfrü çirkin gösterdiği 497
Allâh-u Te'âlâ'nın müminlere kâfî geleceği 195
Allâh-u Te'âlâ'nın müminleri bir araya getirme sebepleri 179
Allâh-u Te'âlâ'nın müminleri kâfirlere çok gösterdiği 203
Allâh-u Te'âlâ'nın müminleri karanlıktan nûra çıkardığı 270
Allâh-u Te'âlâ'nın müminlerin velîsi olduğu 270

Allâh-u Te'âlâ'nın Müslümanların yüküne hafifletme yaptığı 199
Allâh-u Te'âlâ'nın müttakîleri sevdiği 339
Allâh-u Te'âlâ'nın nankörlere cezâsını mutlaka vereceği 108
Allâh-u Te'âlâ'nın nazif olup, nezâfeti sevdiği 454
Allâh-u Te'âlâ'nın nîmetiyle ferahlayanlar .. 490
Allâh-u Te'âlâ'nın nusretiyle te'yid 170
Allâh-u Te'âlâ'nın Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın diline ve kalbine hakkı yerleştirdiği 227
Allâh-u Te'âlâ'nın rahmet edeceği kimseler 270
Allâh-u Te'âlâ'nın rahmeti 177
Allâh-u Te'âlâ'nın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e sekînet indirmesinin işârî mânâsı 557
Allâh-u Te'âlâ'nın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve Müslümanlara yardım ettiği savaşlar 513
Allâh-u Te'âlâ'nın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e verdiği altı haslet 232
Allâh-u Te'âlâ'nın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i boşanması durumunda daha hayırlılarla evlendireceği 227
Allâh-u Te'âlâ'nın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i koruyacağı 194
Allâh-u Te'âlâ'nın râzı olmadığı şeyleri de murâd ettiği 419
Allâh-u Te'âlâ'nın rızâsı için dünyâ menfaati alanın o aldığı ile kalacağı 213
Allâh-u Te'âlâ'nın rızâsını kazanmak için malı ve canı fedâ etmek 485
Allâh-u Te'âlâ'nın rızâsının nimetlerin en büyüğü olduğu 486
Allâh-u Te'âlâ'nın sabredenlerle berâber olduğu 56,199
Allâh-u Te'âlâ'nın savaşa teşvik etmesi 195,401
Allâh-u Te'âlâ'nın sevgisini kazandıran amel 252
Allâh-u Te'âlâ'nın sırlarının ehli olmayanlara anlatılmaması 41
Allâh-u Te'âlâ'nın sünneti ve âdeti 104
Allâh-u Te'âlâ'nın şehitleri cennete girdireceği 196
Allâh-u Te'âlâ'nın taksimine razı olmak 16
Allâh-u Te'âlâ'nın taraftarları 495
Allâh-u Te'âlâ'nın temiz olup temizi sevdiği 454
Allâh-u Te'âlâ'nın tevbe edenleri bağışladığı 238
Allâh-u Te'âlâ'nın Ümmet-i Muhammed'in günahlarını örttüğü 233
Allâh-u Te'âlâ'nın yaratması olmadan hiçbir uğursuzluğun olamayacağı 153
Allâh-u Te'âlâ'nın yardımı olmadan kalabalığın muvaffak olamayacağı 547
Allâh-u Te'âlâ'nın yeryüzüne **"Yaklaş"** ve **"Uzaklaş"** diye emretmesi 278
Allâh-u Te'âlâ'nın yolundan engelleyenler . 382
Allâh-u Te'âlâ'nın yumuşak davranmayı sevdiği 397
Allâh-u Te'âlâ'nın zâlimleri hidâyet etmeyeceği 462
Allâh-u Te'âlâ'nın Zâtıyla ferahlayanlar 490
Allâh-u Te'âlâ'nın zikrinden hiçbir an gâfil kalmamak gerektiği 47
Allâh-u Te'âlâ'nın zor imtihanlarla münâfığı Müslümandan ayıracağı 423
Allâh-u Te'âlâ'nın, hîlelere karşılık verenlerin en hayırlısı olduğu 402
Allâh-u Te'âlâ'nın, sözünde sâdık olan ile yalancıyı bildireceği 425
Allâh-u Te'âlâ'ya âşık olanın her şeyi ;onun için fedâ etmesi gerektiği 508
Allâh-u Te'âlâ'ya en sevgili yerin Mekke olduğu 267
Allâh-u Te'âlâ'ya hâinlik 253
Allâh-u Te'âlâ'ya hâinlik etmemek gerektiği 125
Allâh-u Te'âlâ'ya has kılınan kulların alâmetleri 613
Allâh-u Te'âlâ'ya iltica etmek 47
Allâh-u Te'âlâ'ya îman edip hicret edenlere verilen müjde 484
Allâh-u Te'âlâ'ya itaat 56
Allâh-u Te'âlâ'ya itaat edenlerin Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetine nâil olacağı 270
"Allâh-u Te'âlâ'ya itaat ederim Rasûlüne etmem" diyenin kıyâmette rahmetten yoksun kalacağı 387
Allâh-u Te'âlâ'ya itaat edip dini tercih etmek 554
Allâh-u Te'âlâ'ya oğul isnâd edenler 588,609
Allâh-u Te'âlâ'ya sığınıp Haccâc-ı Zâlim'den korkmayan Yemenli Müslüman ... 83
Allâh-u Te'âlâ'ya şükredip ana-babaya şükretmeyenin kıyâmetteki hâli 388
Allâh-u Te'âlâ'ya şükretmek 234
Allâh-u Te'âlâ'ya tevekkül 79,83,165
Allâh-u Te'âlâ'ya tevekkül edeni onun kuşları rızıklandırdığı gibi rızıklandıracağı 579
Allâh-u Te'âlâ'ya ulaşmaya çalışmanın takvâlık olduğu 341

Allâh-u Te'âlâ'ya ulaştıran en yakın ameller 424
Allâh-u Te'âlâ'yı arayan delikanlının hikâyesi 128
Allâh-u Te'âlâ'yı harpte çok zikretmek 40,45
Allâh-u Te'âlâ'yı inkâr edenlerle savaşmak gerektiği 260
Allâh-u Te'âlâ'yı insanlara azap etmekten alıkoyan insanlar 444
Allâh-u Te'âlâ'yı sevenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâbî olması gerektiği 252
Allâh-u Te'âlâ'yı sevmenin en büyük delîlinin zikir olduğu 44
Altın ve mücevheratın kıyâmette fayda etmeyeceği 477
Ameli olmayan Müslümanın cennete gireceği 356
Amelin, uzuvların Allâh-u Te'âlâ'ya yönelmesi olduğu 202
Ameline güvenip mağrur olanın ezelî feyizden mahrum kalacağı 461
Amelle ilgili İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)*nun mektûbu 504
Amellerde îtibârın niyete olduğu 61
Amellere Allâh-u Te'âlâ'nın bakmayacağı 21
Amellerin boyunlara asılacağı 89
Amellerin en zoru 45
Amr ibni Sâlim'in Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e müşrikleri şikâyeti 408
Ana-baba ve kardeşler kâfir ise, onları dost edinmemek 492
Ana-baba ve kardeşlerin kişiye, Allâh ve Rasûlünden, hicret ve cihattan daha sevgili olmasının azâbı gerektireceği 498
Ana-baba ve malları Allâh ve Rasûlünden çok sevenin hidâyet bulamayacağı 507
Ana-babanın çocuklar üzerinde hakkı olduğu 138
Ana-babaya bakmanın ibâdet olduğu 475
Ana-babaya şükretmeyenin kıyâmetteki hâli 388
Anne şefkati 567
Antlaşma bitmeden ve söz bozulmadan savaş yapılamayacağı 122
Antlaşmayı bozmasından korkulan kimselere karşı alınacak tedbir 119
Arafat vakfesi olmadan haccın olmayacağı 332
Arafat'ta vakfeye duranların affolunduğu 333
Arafat'ta vakfeye duranlarla Allâh-u Te'âlâ'nın iftihar ettiği 333
Arap müşriklerinin İslâm veya kılıçtan başka çaresinin olmadığı 594
Arap olmayan müşriklerden cizye alınması 597
Arap topraklarında iki dînin kalmayacağı 574
Arapçanın diğer lisanlara üstünlüğü 122
Araplardan cizye alınamayacağı 166
Arapların akit bozmak için yazılan mektuplara besmele yazmadıkları 296
Araplarla barış yapılabileceği 166
Arap yarımadasının sınırları ve oraya İslâm'ın yerleşmesi 573,587
Arasat meydanında enbiyâ ve evliyânın korkup titreyeceği 460
Arefe günü indirilen âyet-i celîle 336
Arefe günü rahmetin yayıldığı ve büyük günahların bağışlandığı 72
Arefe gününün bayram olduğu 335
Arefe gününün fazîleti 72
Arefe gününün hacc-ı ekber günü olduğu 332
Ârif kişiye nasîhat 367
Ârifin dünyadaki cenneti 51
Âriflerden birinin üstadı ölen müride nasihatı 625
Âriflerin dünyâdaki tâcı 277
Arş'ta kendilerine kürsü kurulacak kimseler 178
Arş'ı taşıyan meleklerin dua ve istiğfar ettiği kimse 456
Arş'ın gölgesinde gölgelenecekler 163
Arş'ın pişmanlıktan inleyen günahkârın sesinden dolayı titrediği 234
Arş'ın üzerindeki yazı 171
Arşurrahmân'ın Firdevs'in üstünde olduğu 428
Ashâb-ı hicreteyn (iki hicret sâhipleri) 281
Ashâbı sevenin ebrar kullardan olacağı 509
Âsîlerin ölümü 89
"Aşîret" kelimesinin manası 499
Aşkın âdeti 508
At bakmanın fazîleti 142
At biniciliği öğrenmenin farz-ı kifâye olduğu 142
At bulunan eve şeytanın giremeyeceği 154
At burmanın uzvu kesmek gibi olduğu 149
At koşturanın yanında meleklerin bulunduğu 139
At vakfedene verilen ecir 147
Ata binmenin emredildiği 137
Ata değer vermek ve yüce tutmak 150
Ata hakâret etmemek 149
Ata ilk binenin İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)* olduğu 142
Ata yapılan harcamanın sadaka olacağı 146
Ateşin feryâdı 64

Atı perçemlerinden çekmenin doğru olmadığı 149
Atı soylu olana cin şeytanlarının zarar veremeyeceği 156
Atıcılığı öğrenmek 138
Atıcılığı öğrenmenin farz-ı kifâye olduğu ... 142
Atıcılığı öğretmenin, çocukların baba üzerindeki hakkından olduğu 138,141
Atıcılık müsâbakasını Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in izlemesi 135
Atın dışkılarının ecir sayıldığı 145
Atın dişisinin makbul olduğu 150,151
Atın fazîleti 143
Atın seherde yaptığı dua 148
Atın günah sebebi olduğu noktalar 145
Atın kişnemesinden cinlerin kaçtığı 157
Atın sevap sebebi olduğu 145
Atın yaratılışı 143
Atını vakfedene o atın cehennemden perde olacağı 149
Atının döllenmesine izin verene verilen ecir 148
Atış yapmanın ata binmekten daha efdal olduğu 137
Atış yapmayı öğrenip bırakanın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e isyan etmiş olacağı .. 139
Atla meşgul olmanın helâl eğlencelerden olduğu 137
Atlardan uğursuz sayılan cinsler 152
Atları eğitme emri 141
Atları meleklerin dinlendirdiği 150
Atların idrar ve dışkılarının kıyâmette misk kokacağı 146
Atların İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*ın mîrâsı olduğu 142
Atların İsmâ'îl ve İbrâhîm *(Aleyhimesselâm)*a verilen bir hazîne olduğu 142
Atların perçem, yele ve kuyruklarının kısaltılmaması gerektiği 147
Atların rüya gördükleri 154
Atların, sâhiplerinin tesbihine mukâbele ettiği 144
Atların tesbîhi ve zikri 154
Atların uğurlu sayılan cinsleri 151
Atların üç kısım olduğu 146
Atların yelelerinin ısıtıcı olduğu 147
Atlıya ganîmetten iki hisse ayrıldığı 15
Atmanın kuvvet olduğu 133
Atmanın üç kısım olduğu 158
Atta uğursuzluk olduğu 152
Avam insanlar 289
Avâmın havas ile mücâdelesi 128
Avâmın havas ile münâsebeti 367
Avratta uğursuzluk olduğu 152
Aynanın paslıyken yüzdeki ayıbı göstermediği 428
Az toplulukların çoklara galip gelmesi 83
Aza kanaat etmek 613
Azâb Sûresi 301
Azâbı beklemeyi gerektirecek amel 302,498
Azâbı hak eden kavimlerin misalleri 110
Azap meleği ile rahmet meleğinin çekişmesi 278
Azap ve belânın güzel ahlâk sahiplerine isâbet etmeyeceği 104
Azgın ve gösterişçi olmamak gerektiği 63
Azgınlara vaad olunan yerin cehennem olduğu 253
Azın çok gösterilmesi 35

(B)

Babasını müşrik olduğu için katleden sahâbî 495
Bâğiler ile savaş emri 349
Bahreyn'den Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelen mal 243
Bakara Sûresi'nin adamları 530
Baldan tatlı kardan soğuk damla 343
Barışa meyletmek 165
Baskında dişi ata binmek 151
"Batar" kelimesinin mânâsı 62
Bedevîlerin, Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın kavminin put istemesi gibi Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den ağaç istemeleri 519
Bedevînin Kur'ân'ı yanlış anlaması 337
Bedir ehlinden olduğu için affedilen sahâbî 493
Bedir ehlinin fazîleti 221
Bedir ehlinden bâzılarının ganîmeti sevdiği 222
Bedir ehlinin geçmiş ve gelecek günahlarının affedildiği 221
Bedir ehlinin peşînen affedildiği 219
Bedir esirlerinin fidye karşılığı salınması 204
Bedir esirleri sayısınca Uhud'da şehit verildiği 210
Bedir ganîmetlerinin taksimi 10
Bedir günü hakkında inen âyet-i celîle 81
Bedir muhârebesinin özellikleri ve fazileti 17
Bedir sabahının Müslümanlara nîmet, kâfirlere nikmet olduğu 17
Bedir savaşını müşriklerin başlattığı 403
Bedir savaşının hikmeti 26
Bedir yetimlerini, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kızına tercih etmesi 13

Bedir'de alınan fidyelerin miktarları 231
Bedir'de Allâh'ın yardımı 52
Bedir'de azab inecek olsa Ömer ve Sa'd ibni Mu'âz *(Radıyallâhu Anhuma)*nın dışındakilere isâbet edeceği 222
Bedir'de bin kişilik düşmanın yetmiş kişi görünmesi 35
Bedir'de bir Müslümanın on kâfirle savaşması gerektiği 197
Bedir'de boynu vurulan esirler 231
Bedir'de fidye alınmadan salınan esirler 231
Bedir'de fidye almanın haram olmadığı 217
Bedir'de harbe katılmayan münâfıklar 80
Bedir'de hurma dalının kılıca dönüşmesi 18
Bedir'de meleklerin sarıklarının siyah olduğu 553
Bedir'de mürted olan gençler 80
Bedir'de Müslümanların işlediği günahlar . 216
Bedir'de Müslümanların mevzii 25
Bedir'de müşrik babasını katleden sahâbî ... 495
Bedir'de müşriklere ilk saldıran sahâbî 197
Bedir'de müşriklerin kellelerini meleklerin kestiği 17
Bedir'de olmadıkları halde, Bedir ehlinden sayılanlar 16
Bedir'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e esirler hakkında selâhiyet verilmesi 205
Bedir'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çıkan gözü yerine takması 19
Bedir'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kopan eli tükürükle yerine takması 19
Bedir'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müşriklerin yıkılacağı yerleri göstermesi 18
Bedir'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in savaş taktiği 32
Bedir'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in uyuması 32
Bedir'de sahâbenin ganîmetlere koştuğu 220
Bedir'de sahâbeye sitem edilmesinin sebebi 226
Bedir'de salınıp hâinlik yapan esirin Uhud'da yakalanması 248
Bedir'de şeytanın müşrikleri kandırması 68
Bedir'de şeytanların Müdlicoğulları sûretine girmesi 69
Bedir'de toplanan cemâatin hiçbir zaman bir araya gelmediği 72
Bedir'de yetmiş kâfirin öldüğü ve yetmiş esir alındığı 206
Bedir'deki esirlerle alâkalı rivâyetler 206
Bedir'deki ilk şehit 17
Bedir'deki mûcizeler 17
Bedir'den kaçan müşrikler hakkında nâzil olan âyet-i celîle 126
Bedir'den sonra ilk taksim edilen humüs 121
Bedir'in Arap panayırı olduğu 63
Bedir'in mûcize olduğu 28
Bedr-i ûlâ'da elde edilen ganîmetler 229
Bel'âm'ın köpeğe benzeyen hâli 251
Benîisrâîl'deki âbid ile kraliçenin hikâyesi .. 479
Benîisrâîldeki gencin hikâyesi 365
"Berâet" kelimesi 311
Berâet Sûresi'nde besmele olmamasının hikmeti 296
Berâet Sûresi'ni okurken besmele çekmek ile ilgili hükümler 297
Berâet Sûresi'nin evvelce Bakara Sûresi kadar uzun olduğu 296
Berâet Sûresi'nin isimleri 299
Berahût vâdisi ve kuyusu 475
Bersîsâ isimli âbidin hikâyesi 78
Besmele, başında yazılmayan sûre 293
Besmele çekmek ile ilgili hükümler 297
Besmelenin eman olduğu 296
Beş delikanlı 80
Beş vakit namazın farz olduğu 357
Beş vakit namazın hikmeti 179
Beytullâh'a bakmanın ibâdet olduğu 267
Beytullâh'ın çıplak tavaf edilemeyeceği 315
Beytullâh'ta yapılan ibâdetin ecrinin kat kat olduğu 267
Beytullâh'tan ayrılacakları zaman sahâbenin zemzem içtikleri 477
Bin yıllık oruç ve gece ibâdetinden efdal bir ibâdet 427
Biniciliği öğrenmenin farz-ı kifâye olduğu . 142
Biniciliği öğretmenin, çocukların baba üzerindeki hakkından olduğu 141
Biniciliğin fazîleti ile ilgili rivâyetler 142
Bişr ibni Hâris *(Radıyallâhu Anh)*a Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nasîhati 509
Boğulan kişi şeytanın vesvesesine kapılmadıysa onu cennete sokmanın Allâh-u Te'âlâ üzerine bir hak olduğu 501
Borcu ödemek niyetiyle alanın ödeyeceği, ödememek niyetiyle alanın da ödeyemeceği 583
Borçluya yardım edenin Arş'ın gölgesinde gölgeleneceği 163
Buğday başağının infâka misal verilmesi 164
Buht-u Nassâr'ın Beyti Makdis'i tahrip ettiği 456
Büluğdan sonra yetimliğin kalkacağı 12
Büyük cihad 21,53

Büyük fesat 272
Büyük günahların bağışlandığı gün 72

(C)

Câhiliyet döneminde zemzeme olan rağbet 473
Câhillerin ilim ehline düşman olduğu 376
Canla cihat 160
Canlıların en şerlilerinin kâfirler olduğu 111
Câriyesini öldüren âmâ sahâbînin hikâyesi 394
Casusların Huneyn'de başına gelenler 521
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın atının dişi olduğu 151
Cebrâîl *(Aleyhisselam)*ın, atıyla Bedir'de bulunması 32
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın ayak vuruşu ile çıkan su 472
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın cehenneme bir bardak su attırması 234
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın Dıhyetü'l-Kelbî *(Radıyallâhu Anh)*ın sûretine girmesi 75
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın İblîs'i kaçırtması 69
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın müjdelediği sahâbî 534
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i Yahudilerle savaşa teşvik etmesi ... 120
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vezirlerinden olduğu 191
"Cebrâîl", "Mikâîl" ve **"İsrâfîl"** lafızlarındaki **"Îl"** lafzının Allâh mânâsına geldiği 374
Cebriye mezhebine reddiye 94
Cehennem adamları 186
Cehennem ateşinin kâfirlerin arkadaşı olduğu 270
Cehennem ile insanlar arasına Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kıyâmette gireceği . 233
Cehennemde ebedî kalacaklar 101
Cehennemde kâfirlerin ebedî kalacakları 270
Cehennemde kâfirlerin yiyeceği ve içeceği . 606
Cehennemden âzâd olmanın sebebi 138
Cehennemi kazandıran amel 252
Cehennemi Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in su ile kaçıracağı 234
Cehennemin azgınlara vaad olunan yer olduğu 253
Cehennemin riyâ ehlinden feryâdı 64
Cemaat ile kılınan namazın evde kırk sene tek kılınan namazdan efdal olduğu 442
Cemaat ile namazı terk eden toplum ile harbin câiz olduğu 354
Cemaat ile namazın derecesindeki farkın sebebi 441
Cemaat ile namazın Ehlullâha göre vâcip olduğu 448
Cemaate gidenin her adımına bir hasene verildiği 441
Cemaate müdâvim olanlara Allâh-u Te'âlâ'nın ülfet edeceği 448
Cemaati kalabalık olan mescidin az olandan efdal olduğu 441
Cemaati kalabalık olan mescidin imamı fâsık ise veya yanlış kıldırıyorsa tercih edilmeyeceği 441
Cemaatle kılınan namazın fazîleti ile ilgili rivâyetler 440
Cemaatle kılınan namazın tek kılınan namazdan yirmi beş kat efdal olduğu 440
Cemaatle mescitte kılınan namazın evde cemaatle kılınandan efdal olduğu 449
Cemaatle namaz kılanın Müslümanlığına hükmedildiği 355
Cemaatle namazın yirmi yedi derece üstün olduğu 441
Cenâzede ses yükseltmenin kerih, sessiz durmanın müstehap olduğu 46
Cennet ehlinin nimetlerden râzı olduğu 486
Cennet hanımlarının efendisinin Âişe annemiz olduğu 232
Cennet ırmaklarının Firdevs'ten çıktığı 428
Cennet nîmetlerinin devamlılığını beyan eden kelimeler 490
Cennet saatlerinden bir saat 51
Cennet ve nîmetlerinin bâkî olduğu 250
Cennete girdirilmesi Allâh-u Te'âlâ üzerine hak olan kişi 428
Cennete girmek için geçmiş ümmetlerin sıkıntılarını çekmek gerektiği 424
Cennete mümin olmayanın giremeyeceği ... 315
Cennete peygamberlerden ve Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*dan sonra ilk girecek kişi 190
Cennetin bütün müminler için olduğu 487
Cennetin eninin gök ile yer kadar geniş olduğu 196
Cennetin ensar ve muhâcirlere vaad edildiği 264
Cennetin kılıçların parıltısı altında olduğu ... 43
Cennetin şehitlere vâcip olduğu 196
Cennetlerde ebedi kalacaklar 495
Cennetlerin altlarından ırmakların akacağı 284
Cennetlerin müjdesinin hicrete mukâbil olduğu 486
Cennetliklerin orada ebedi kalacakları 488
Cennette Allâh-u Te'âlâ'nın dostlarına hazırladıkları 342
Cennette cihâd edenlere hazırlanmış yüz derece olduğu 428

Cennette ebedi kalacaklar 286
Cennette kendisine inci ve yakuttan köşk bina edilecek kişi 438
Cennette, mescit binâ edene verilecek mükâfat 453
Cennetteki derecelerin arasının beş yüz sene olduğu 140
Cennetteki her derecenin arasının yer ile gök arası kadar olduğu 428
Cezâ gününün şerrinden Allâh-u Te'âlâ'ya sığınmak 202
Cezîretü'l-Arab'a İslâm'ın yerleşmesi 587
Cezîretü'l-Arab'ın sınırları ve kâfirlerin hükümleri 573
Cihad ve niyetin Mekke fethinden sonra da devam ettiği 266
Cihâda çıkan ve harcayanın mükâfâtı 161
Cihada katılanların ecri 163
Cihada katılmayana ganîmetten hisse verilmeyeceği 15
Cihatta niyetin önemi 52,155
Cihad vazifesinde sebat edenlerin felah bulacağı 40
Cihada sebat etmek 53
Cihâd-ı ekber 250
Cihâd-ı esğar 607
Cihâdı terk edenin dünyâ ve âhirette azap göreceği 506
Cihâdı terk etmenin câiz olmadığı yerler 200
Cihâdı tümüyle terk edenlerin kâfirlerin boyunduruğu altına gireceği 506
Cihâdın Allâh-u Te'âlâ için olması gerektiği 258
Cihâdın amellerin en üstünü olduğu 52
Cihâdın bütün amellerden efdal olduğu 198
Cihâdın dinin direği olduğu 22
Cihâdın dört türlü olduğu 359
Cihâdın fazîleti 198,428
Cihâdın gerçek müminlerin vasıflarından olduğu 280
Cihâdın Kâ'be'yi onarmak ve hacılara su vermekten efdal olduğu 464
Cihâdın nefisle mücâdeledeki faydaları 484
Cihâdın târifi 500
Cihâdın ve cihad edenlerin kısımları 20
Cihâdın, şirkten eser kalmayıncaya kadar emredildiği 6
Cihat etmiş olanların kurtuluşa erecekleri 481
Cihat için at beslemek 142
Cihat uğrunda infak 159
Cihatta Allâh-u Te'âlâ'nın ismi ile vuruşmak gerektiği 260
Cihatta çocukları öldürmemek 260
Cihatta ihtilafın zararları 57
Cihatta kâfirlerden elde edilen malın ganîmet olduğu 20
Cihatta olanın çocuklarına bakanın cihad sevâbı alacağı 160
Cihatta ölenin şehit olacağı 53
Cihatta yapılması gerekenler 260
Cihattaki bir deveye karşı yediyüz deve verileceği 160
Cihattan daha hayırlı amel 458
Cihattan insanı şeytanın men ettiği 501
Cimriliğin küfür olduğu 164
Cimrilikten sakınanın felah bulacağı 265
Cimrinin cennete giremeyeceği 164
Cinlerin at ve silah olan eve giremediği 154
Cinlerin atın kişnemesinden kaçtığı 157
Cinlerin ok ve yay bulunan eve giremeyeceği 141
Cinlerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ateş kıvılcımı atması 415
Cîrâne'den Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ihrama girmesi 540
Cîrâne'den yetmiş peygamberin ihrama girdiği 540
Cizye alınmayacak kimseler 599
Cizye alma şekli ile ilgili hükümler 591
Cizye ile ilgili bazı hükümler 594,600
Cizye istemek 260
Cizye ve vergi arasındaki fark 599
Cizye verene kadar kâfirlerle savaş gerektiği 166
Cizye verirken kâfirin boynuna şamar atmak 591
Cizyenin helâl edilmesi 577
Cizyenin kâfirleri alçaltmak için meşru edildiği 600
Cizyenin miktarı 598
Cömertliğin kâmil müminlerin vazîfelerinden olduğu 282
Cömertliğin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dedelerinin ahlâkı olduğu 103
Cumâ günleri ilk konuşma yapan kişi 103
Cuma günü yapılan her amelin yetmiş hasene sayıldığı 336
Cuma günü yapılan vakfenin yetmiş hacca bedel olduğu 335
Cuma gününün günlerin en fazîletlisi olduğu 336
Cuma gününün Müslümanların bayramı olduğu 335
Cumânın hikmeti 179

Cünüp olanın mescide girmesinin hükmü..573
Cünüplüğün Müslümanı pis yapmayacağı 570
Çocuğun meydana gelmesinin
Allâh-u Te'âlâ'nın kudretiyle olduğu.....30
Çocuğunu Allâh-u Te'âlâ için
fedâ eden ana-babanın hikâyesi.....508
Çocuğunu kaybeden annenin
acımasından, Allâh-u Te'âlâ'nın
kullarına daha fazla acıdığı 567
Çocuklara öğretilmesi gereken şeyler.....141
Çocuklardaki beş hasletin kişiyi
ebdâlden yapabileceği.....325
Çocukları savaşta öldürmemek 260
Çocukların büyükler üzerindeki hakları.....138
Çocukların İslâm fıtratı üzere doğduğu
sonradan ana-babasının onu Yahudi
veya Hristiyan yaptığı 528
Çocukların öldürülmesini Rasûlüllâh
*(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yasaklaması 528
Çoğun az gösterilmesi.....35
Çok zikredenlerin felah bulacağı.....46

(D)

Dalâlet ehli ile savaşmak emri.....140
Dârunnedve'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi
ve Sellem)*i Mekke'den çıkartma kararı.....401
Dârülharbte Müslüman olanın, şerîat
hükümlerini bilmekten mesul olmayacağı..365
Dârülharpte yaşayan Müslümandan
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in
berî olduğu.....262
Dârülharpte, zorla alınan
malın ganîmet olduğu 6
Dârülislâma gelen kâfire süre verilmesi.....364
Dârülislâmda Müslüman olanın,
şerîat hükümlerini bilmese mesul olacağı...365
Dârülislâmda olanın hicret
etmesi gerekmediği.....261
Dâvâları bir olan on ikibin
kişilik ordunun yenilmeyeceği.....515
Dâvûd *(Aleyhisselâm)*ın zırh ördüğü
ve elinin kazancından yediği.....581
Dayının, hiçbir vârisi olmayanın
vârisi olacağı 288
Debûr rüzgarı 57
Dertli olmak 85
Derviş kisvesi ile gösteriş için
dolaşmanın riyâ olduğu 64
Dervişin avâmı kovmasının
doğru olmadığı.....367
Devenin fazîleti.....154
Deveye karşı yediyüz deve verileceği.....160
Devlet reisinin önemi 59
Dille yapılacak cihat.....160,257
Din kardeşi edinmenin şahsiyetli
kişilerin işi olduğu 454
Din uğrunda âile ve akraba
dostluklarını kesmek 493
Dindar kimseye kız vermek.....273
Dinde muvâfakat gerektiği.....58
Dînin aslının Allâh-u Te'âlâ sevgisi olduğu 509
Dînin temelinin üç olduğu.....351
Dinleri farklı olanların birbirine
vâris olamayacağı.....272
Dişi at edinmenin faydaları 151
Dişi atın az kişnediği 151
Doğru konuşmak 379
Doksan dokuz kişiyi öldürenin tevbesi.....277
Domuz barındırılan yerde durmamak 141
Domuz barındırmamak.....141
Domuz etinden daha haram olan kazanç....377
Domuz etini Ehl-i kitab'ın
helâl kabul ettiği.....588
Dostu iyi seçmek gerektiği.....425
Dört bin meleğin Bedir'de yardıma gelmesi .70
Duânın büyüklüğü.....158
Duânın kabul olduğu saat 51
Dünyâ ehli ile berâberliğin Allâh-u Te'âlâ'dan
uzaklaşmaya en büyük sebeb olduğu.....425
Dünyâ hayatında insanların rızkını
Allâh-u Te'âlâ'nın taksim ettiği 578
Dünyâ ile Rasûlüllâh
*(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in alâkası.....214
Dünyâ kelamı konuşmanın otuz
senelik sevabı yiyeceği yerler 458
Dünyâ menfaati istemek 204
Dünyâ nimetlerinden sahâbenin istifadesi..468
Dünyâ sevgisini gidermek.....484
Dünyâ sevgisinin bütün hatâların
başı olduğu.....604
Dünyâ ve âhiret belâlarından
kurtulmanın yolu 501
Dünyâ ve içindekileri Allâh ve Rasûlünden
çok sevmenin azâbı gerektireceği.....302
Dünyâ ve içindekilerin kişiye, Allâh ve
Rasûlünden, hicret ve cihattan daha
sevgili olmasının azâbı gerektireceği.....498
Dünyâ ve nîmetlerinin fânî olduğu.....250
Dünyâ zindanından kurtuluş.....37
Dünyâda boğulmaya sebep olan amel.....251
Dünyâda kâfirlerin zenginlik
ve rahatlıklarına aldanmamak gerektiği 127
Dünyâdaki cennetler 47

Dünyâdan maksadın âhireti kazanmak olduğu 36
Dünyânın Allâh-u Te'âlâ katında leş kadar değerinin olmadığı 66
Dünyânın araz (sâbit durmayan bir eşyâ) olduğu 214
Dünyânın leş ve murdar olduğu 214
Dünyânın Uzeyr *(Aleyhisselâm)*a kadın sûretinde görünmesi 612
Dünyâya değer verenin cihad edemeyeceği 485
Dünyâya itimat etmenin hezîmet getireceği 554
Dünyâya meyleden âlim 105
Dünyâyı hakir görmek 484
Dünyâyı terkin, âriflerin dünyâdaki tâcı olduğu 277
Düşman barış isterse barış isteneceği 165
Düşmana atılan bir okun bir köle âzâdına denk olduğu 138
Düşmana beddua etmek 43
Düşmandan kaçanın firârî sayılacağı yerler 200
Düşmanını küçük görmemek 41
Düşmanla karşılaşıldığında sebat etmek.. 40,45
Düşmanla karşılaşınca İslâm'a dâvet etmek gerektiği 260
Düşmanla karşılaşmayı istememek 40,43
Düşmanlarının kalplerine korku ile Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yardım olunduğu 221

(E)

Ebdâl 20
Ebdâlden olmanın beş şartı 325
Ebrar kulların makamına ulaştıran ameller 509
Ebrârın içeçeği olan Zemzem 476
Ebrehe'nin filini Allâh-u Te'âlâ'nın durdurması 167
Ebû Âmir *(Radıyallâhu Anh)*ın Evtas vâdisinde orduya emîr olması ve şehid düşmesi 534
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*da cemal sıfatı olan rahmetin çok olduğu 324
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in imam ettiği 323
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın ağlaması 224
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın Ali *(Radıyallâhu Anh)*dan hilâfete daha lâyık olduğu 323
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın Ali *(Radıyallâhu Anh)*dan üstünlüğü 321
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir'deki esirler hakkındaki görüşü 207,223
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın dirâyeti ve fazîleti 52,319
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın fidye aldığı için korkup ağladığı 216
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın hac emirliği yapması 318,557
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın hac emirliği yaptığı günün, hacc-ı ekber olduğu 334
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın halîfeliği sırasında irtidad eden kabîlelerle uğraştığı 575
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın hâricîler üzerine ordu göndermesi 391
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın hilâfeti hususunda Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın isâbetli görüşü 226
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın Huneyn'de on küsur yara aldığı 534
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın ince anlayışı 386
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın merhameti ve yumuşaklığı 208
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın merhamette İbrâhîm ve Îsâ *(Aleyhimesselâm)*a benzediği 208
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın Mîkâil *(Aleyhiselâm)*a benzediği 211
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın öfkesine hâkim oluşu 395
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vezirlerinden olduğu 191
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın rüyâ tâbiri 537
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın ümmetin en merhametlisi olduğu 324
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın vazifesinin Ali *(Radıyallâhu Anh)*a verilmesi 322
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın yüzüğündeki yazı 192
Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın zekâtı terk eden toplum ile harbettiği 355,386
Ebû Cehil'i meleklerin kamçıladığı 87
Ebû Cehil'i öldürenlerin ganîmeti almaları 7
Ebû Cehil'in kötü ahlâkı ve sözleri 62
Ebû Cehil'in Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın dayısı olduğu 186
Ebû Cehil'in Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mubârek başına ödül koyması 186
Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*a göre ganîmetin izâhı 6
Ebû Hanîfe'ye göre namazı terk edenin öldürülmeyeceği 354
Ebû Mûsâ *(Radıyallâhu Anh)*ın, Ebû Âmir *(Radıyallâhu Anh)*ı şehid eden Cüşemî'yi katletmesi 535
Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*ın bir sürü koyun karşılığı hasta okuması 582
Ebû Süfyân ibni Hâris *(Radıyallâhu Anh)*ın sabrı 201

Ebû Süfyân'a Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in İslâmı teklif etmesi 410
Ebû Süfyân'ın antlaşmayı yenilemek için Medîne'ye gelmesi 408
Ebû Süfyân'ın Ebû Bekr, Ömer, Ali ve Fâtıma *(Radıyallâhu Anhum)*dan yardım istemesi 408
Ebû Süfyân'ın kervanı 25
Ebû Süfyân'ın Müslümanların ordusunu kontrol etmesi 410
Ebû Süfyân'ın Zeyneb vâlidemizin yolculuğu ile ilgili görüşü 230
Ebû Süfyan'ın evine sığınanın fetih günü emniyette olduğu 411
Ebû Süfyanın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına gelip boş dönmesi 317
Ebû Ubeyde ibni'l-Cerrâh *(Radıyallâhu Anh)*ın yüzüğündeki yazı 193
Ebû Zerr *(Radıyallâhu Anh)*ın otuz gün boyunca zemzem suyu ile doyduğu 473
Ecel gelmeden Mevlâ'ya yönelmek gerektiği 344
Edebe riâyetsizlik ile ilgili beyitler 106
Eğlenmenin yasak olmadığı üç şey 137
Ehli kitâb'a cizye vurulması ve zelil olmaları 586
Ehli kitâb'a teslis inancını terk husûsundaki uyarı 618
Ehli kitâb'ın Allâh-u Te'âlâ'ya ve âhirete inanmadıkları 586
Ehli kitâb'ın cehennemde ebedî kalacağı 113
Ehli kitâb'ın kadınları ile evlenmenin câiz olduğu 569
Ehli kitâb'ın kalplerinde olmayanı dilleri ile söyledikleri 615
Ehli kitâb'ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*-in sıfatlarını hediyeler karşılığı gizlediği 382
Ehli kitâb'ın yanlış inancı 349
Ehli kitâb'ın yiyeceğinin helâl olduğu 569
Ehli kitâb ile kıtâl 348,586
Ehli kitaptan kâfir olmayanların olmadığı .. 590
Ehli kitaptan Müslüman kadınla zina etmek isteyen iki kişinin katli 600
Ehl-i Beyt'i sevenin ebrar kullardan olacağı 509
Ehl-i Beyt'in Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* adına tebliğ yapabileceği 322
Ehl-i Beyt'in Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in beden-i şerîfini yıkayacağı 92
Ehl-i Sünnet ve'l-cemaatten ayrılmamak gerektiği 59,445
Ehl-i Sünnet'ten ayrılanın İslâm ipini boynundan çıkardığı 59
Ehlullâh'a eziyet edenin Allâh-u Te'âlâ'ya harp açtığı 399
Ehlullâh'a göre cemaat ile namazın vâcip olduğu 448
Ehlullâh'a korku ve hüzün olmadığı 178
Ehlullâh'ı tenkit edenin şefaatten mahrum kalacağı 399
Ehlullâh'ın kabrini aydınlatmanın câiz olduğu 458
Ehlullâh'ın kalbine girmek 268
Ehlullâh'ın kalbini kırmanın ahmaklık olduğu 268
Ehlullâh'ın nefisle mücâdelesi 607
Ehlullâh'ın yolundan dönüp onlar aleyhine konuşanın felah bulamayacağı 399
Ekip biçmenin rızık sebebi olduğu 581
Ektikleri gün biçenler 163
Elçilere eman vermek gerektiği 363
Elfâz-ı küfürden bâzıları 398
Eman dileyen müşriklere süre verilmesi 362
Emânet hususunda Müslüman ile kâfirin eşit olduğu 123
Emânete hâinlik etmemek gerektiği...7,125,253
Emâneti teslim etmek 379
Emîre isyanın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e isyan olduğu 59
Emîre itaatın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e itaat olduğu 59
Emîrin ahde vefâ etmesi gerektiği 123
Emîrin aldatmasının en büyük hâinlik olduğu 123
Emirliğin önemi 59
Emri bilmâruf yapanların Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetine nâil olacağı 270
Emri bilmâruf yapmanın hükmü 200
Enbiyâ ile avamın mücâdelesi 128
Enfâl Sûresini okuyana Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şefaat edeceği 304
Enfâl Sûresinin fazîletleri 304
Enfâl Sûresinin Medîne döneminde ilk indirilen sûre olduğu 294
Ensâr ve muhâcirlerden Allâh-u Te'âlâ'nın râzı olduğu 264
Ensâr ve muhâcirlere cennetin vaad edildiği 264
Ensâra Allâh-u Te'âlâ'nın yardımı 174
Ensâra Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müjdesi 546
Ensârın hidâyeti ve fazîleti 167,174,255
Ensârın muhâcirleri kıskanmadığı 265
Ensâr ve muhâcirler arasında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kardeşlik tesis ettiği . 256

Ensâr ve muhâcirlerin birbirine velî ve vâris oldukları 254
Ensâr ve muhâcirlerin büyüklüğü 281
Ensâr ve muhâcirlerin dünyâ ve âhiret kardeş oldukları 256
Ensârın zengin olması 174
Ensârın, Allâh ve Rasûlü katında sâdık kimseler oldukları 414
Ensârın, Huneyn'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in konuşması üzerine ağlamaları 545
Ensârın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bazılarına ganîmetten fazla vermesinden rahatsız oldukları 543
Erkam *(Radıyallâhu Anh)*ın evinde Müslümanların toplanıp ibâdet etmesi 186
Eshâb-ı ferâiz 288
Eshâb-ı Suffe'nin meşgûliyeti 580
Eshâbı Suffe'yi, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, kendi kızına tercih etmesi 13
Esir alma emri 350
Esirlerin salınmasının doğru olmadığı zaman 205
Esrâr-ı Ilâhiyyeyi ehli olmayanlara anlatmamak 41
Eş'ârinin kelam sıfatı ile ilgili hükmü 364
Eşkiyâlıktan evliyâlığa yükselen zâtın hikâyesi 567
Evde uğursuzluk olduğu 152
Evde zarar ve belâ görülünce o evi terk etmek gerektiği 153
Evliyâ ile avamın mücâdelesi 128
Evliyânın cihâdı 359
Evliyânın kabrine tazim için yapılanların câiz olduğu 458
Evliyânın kalbi olan mescitteki namaz 459
Evliyânın kalbinin Beytullâh olduğu 268,459
Evliyânın nefisle mücâdelesi 607
Evliyânın rızâsını kazanmanın büyüklüğü. 459
Evliyânın zülum olan beldede ikâmet etmeyeceği 276
Evliyâullâh'ın mânevî halleri avama ifşa etmedikleri 429
Evliyâullâh'ın kabirlerine tazim ve türbeleri süslemek 457
Evliyâullâh'ın yolundan dönüp aleyhlerine konuşanın felah bulamayacağı. 399
Evliyâyı sevmek gerektiği 425
Evs kabilesinin kan davası 172
Evs ve Hazrec kabilelerinin "Ensâr" ismini alması 258
Evtâs vâdisinde müşriklerin malları ve âilelerinin esir alındığı 534
Evvelkilerin mi sonrakilerin mi hayırlı olduğu bilinmediği 290
Eymen *(Radıyallâhu Anh)*ın Huneyn'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in önünde şehid olması 532
Ezan ânında yapılan duanın makbul olduğu 44
Ezan okunurken dünyâ kelâmı konuşmanın otuz senelik sevabı yiyeceği ... 458
Ezanı işitip de icâbet etmeyenin namazının olmadığı 440
Ezanı işitip de mescide gitmeyenin Allâh ve Rasûlüne isyan ettiği 440
Eziyete uğrayanların mükâfâtı 284

(F)

Fakir olanlardan cizye alınmadığı 591
Fakirin ganimetteki payı 5
Fakirlere yardımın gerçek müminlerin vasıflarından olduğu 280
Fakirlikten korkmamak 568
"Fâruk" lâkabının Ömer *(Radıyallâhu Anh)*a verilme sebebi 188
Farzları terkin helâl olduğuna inanmanın kâfir edeceği 350
Fâsık bir Müslüman kâfire karşı yardım istediğinde ona yardım gerektiği 263
Fâsıklarla dostluğun ve onlara kefil olmanın mekruh olduğu 263
Fâsıkları Allâh-u Te'âlâ'nın hidâyet etmeyeceği 510
Fâtıma *(Radıyallâhu Anhâ)*nın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den hizmetçi istemesi .. 12
Fâtımâ *(Radıyallâhu Anha)*nın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i guslederken örtmesi 413
Fâtiha Sûresi'nin başında besmele gerektiği 298
Fâtiha Sûresi'nin indirilişi 305
Fâtihâ Sûresi'nin şifâ olduğu 583
Fâzıha Sûresi 300
"Fecc" kelimesi 192
Fecir (seher) vakti atlara dua yapma izni verildiği 148
Fecir (seher)den güneş doğuncaya kadar zikrin, Kur'ân tilâvetinden efdal olduğu 50
Ferâiz ile ilgili hükümler 272,288
Fetih günü cinlerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ateş kıvılcımı atması 415
Fetih günü Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hutbe okuduğu 414
Fetihlerin başı 221
Fıska rızânın fâsıklık olduğu 497
Fidye almak 350

Fidye almanın dünyâya meyletmek olduğu 214
Fidye almanın peygamberlerin ahlâkından olmadığı 214
Fidye karşılığı salınan esirler hakkında inen âyet-i celîle 213
Firavun hânedânına Mekke müşriklerinin teşbihi 96,97
Firavun, âyetleri inkâr edene kadar nîmetlerinin elinden alınmadığı 103
Firavun'da olan nefsin herkeste olduğu 604
Firavun'a büyücülerinin meydan okuması . 342
Firavun'a uymanın âkıbeti 251
Firavun'un kıyâmette kavminin önüne geçip cehenneme gireceği 251
Firavun'un Müslüman sihirbazlara sözü 70
Firavun'un sihirbazlarının cennetteki halleri 343
Firdevs'in cennetin ortası ve en yükseği olduğu 428
Fitneden Allâh-u Te'âlâ'ya sığınmak gerektiği 418
Fudayl ibni İyâz'ın tevbesi 567
Fuhuş çoğaldığı zaman zelzele olacağı 603
Furkan günü 5,16

(G)

Gaddarlık yapmak 260
Gâlibiyetin mânevî yardımla oluşu 52
"Ganîmet" kelimesinin izâhı 6
Ganîmet sehminde, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in halefi olmadığı 13
Ganîmet malına hâinlikten sakınmak gerektiği 260
Ganîmetin taksîmi 5
Ganîmetleri sevmeyen sahâbeler 222
Ganîmetlerin atın perçemlerine bağlandığı 145
Ganîmetlerin beşte birinin Allâh-u Te'âlâ'ya âit olduğu 229
Ganîmetlerin bu ümmete helâl olmasının hikmeti 228
Ganîmetlerin fidyeye sayılamayacağı 240
Ganîmetlerin geçmiş ümmetlerde gökten inen ateş ile yandığı 219
Ganîmetlerin geçmiş ümmetlere helâl olmadığı 219
Ganîmetlerin helâl olmasının Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âit vasıflardan olduğu 221
Ganîmetlerin bu ümmete helâl olduğunun Levh-i Mahfuz'da yazıldığı 219
Ganîmetlerin muhâcirlerin fakirlerinin hakkı olduğu 265
Ganîmette herkesin hakkı olduğu 261
Ganîmetten beşte birine dokunulmaması ... 563
Ganîmetten Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*-in, dünyâya düşkünlere çok, âhirete düşkünlere az verdiği 546
Ganîmetten süvârîlerin iki hisse almasının sebebi 154
Gazâya çıkanı donatanın, gazâya çıkmış gibi olacağı 160
Gâzîlerin cennetteki tesbihi 343
Gâzîlerin cihâdı 359
Gâzîyi cennete sokmanın Allâh-u Te'âlâ üzerine bir hak olduğu 501
Gece namazına nefsin tâkatının olmadığı 22
Gece oklarının dualar olduğu 158
Geçmiş ümmetlere çok zorluk ve sıkıntıların isâbet ettiği 424
Gencin tevbesinin, ihtiyarın tevbesinden efdal olduğu 365
Gerçek mücâhidin nefsiyle cihâd eden olduğu 428
Gerçek müminlerin vasıfları 280
Gizli amelin efdal olduğu 51
Gizli günah için gizli tevbe etmek 379
Gizli ibâdetin Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın îman etmesiyle son bulması 184
Gök ehlinin Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın îmânına sevinmesi 188
Gölgenin uzadığı saat 51
Gönlü hoş eden yalanın gönlü karıştıran doğrudan efdal olduğu 307
Gönül zengininin mal zenginin efdal olduğu 20
Gösteriş için çıkanın helâk olacağı 61
Gösteriş için yapılan amellerin silindiği 64
Gösteriş için yapılan binâların kıyâmette sâhibinin üzerine yıkılacağı 439
Gözyaşlarının kıyâmetteki faydası 234
Günah işleyenin ağlaması gerektiği 233
Günah meclisinde zikretmenin fazîleti 48
Günah meclisinden zikir ile kalkmanın keffâret olacağı 49
Günaha düşürmeyecek şakalar yapmanın şahsiyetli kişilerin işi olduğu 454
Günahın her birine tevbe etmek 379
Günahın peşine iyi amel yapmak 42
Günahkârların gözyaşından cehennemin kaçacağı 234
Günahkârların pişmanlıktan dolayı inlemelerinden Arş'ın titrediği 234

Günahlar sebebiyle bu ümmetin mescitlerden çıkarılmadığı 232
Günahların karşılığının bire bir olduğu 42
Güneş doğuncaya kadar zikretmek 50
Güneşin doğduğu günlerin en fazîletlisi 336
Günlerin Allâh-u Te'âlâ katında en büyüğünün kurban bayramı günü olduğu 332
Güzel ahlâk ve hal değişmedikçe bir kimseden nîmetin alınmayacağı 103
Güzel ahlâkı Allâh-u Te'âlâ'dan istemek 378
Güzel ahlâkın dînin yarısı olduğu 377
Güzel evlerin, mümine Allâh ve Rasûlünden, hicret ve cihattan daha sevgili olmaması gerektiği 500
Güzel huylular ile oturmak 378
Güzel kokuların Hindistan'daki vâdîden geldiği 476
Güzel yetiştirilmeleri, çocukların baba üzerindeki hakkından olduğu 138

(H)

Habeşistan'a hicret 276
Habeşistan'ın büyüklüğü 276
Hac emirlerinin ilki 317
Hac ve umre sevâbı olan amel 50
Haccâc-ı Zâlim'den korkmayan Yemenli Müslüman 83
Haccâc-ı Zâlim'in amel münâfığı olduğu 84
Haccetmenin İslâmın şartı olduğu 261
Hacc-ı ekber günü 330
Hacc-ı ekber gününün kurban bayram günü olduğu 330
Hacc-ı ekber gününün tasavvufî mânâsı 341
Hacc-ı esğarın umre olduğu 333
Haccı Müslümanlar gibi yapanın Müslümanlığına hükmedileceği 355
Haccın Arafat'tan ibâret olduğu 134,332
Haccın hikmeti 179
Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)*nin münâcâtı 23
Hacılara, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dedelerinin hizmeti 103
Hacıları sulama işinin Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*a verilmesi 464
Hacıları sulamada çalışanlara Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in teşviği 465
Hacıları sulamanın sâlih amellerden olduğu 465
Hacıları suvarma işi ile ilgili rivâyetler 467
Hacıların cennetteki tesbihi 343
Hacların birleştiği gün 334
Hacların tamamının hacc-ı ekber olduğu 333
Haç çıkaranların içinde durmamak 141
Haddi aşmamak gerektiği 235,347
Haddi aşmayana Allâh-u Te'âlâ'nın rahmet edeceği 106
Hadislerle amel hakkında izahat 306
Hadislerde geçen kâfirliğin gerçek mânâda kâfirlik olmadığı 356
Hadislere inanmayanların çıkacağını Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bildirmesi 589
Hadislere inanmakla ilgili bazı bilgiler 589
Hâfira sûresi 303
Hâinleri Allâh-u Te'âlâ'nın sevmediği 124
Hâinlerin ateşte olduğu 376
Hâinliği bırakmak 379
Hâinlik edenin cezâsı 248
Hâinlik edenin mağlup olacağı 125
Hâinlik yapmak 247
Hakîm ibni Hizâm *(Radıyallâhu Anh)*ın, veren elin alan elden hayırlı olduğunu duyduktan sonra ölünceye kadar ganîmet almadığı 542
Hâkimlerin zulmünden dolayı yağmurun azalacağı 603
Hakka yardımın kâmil müminlerin vazîfelerinden olduğu 282
Hakkın Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın diline ve kalbine yerleştirildiği 227
Haktan şüpheye sapmaktan Allâh-u Te'âlâ'ya sığınmak 202
Hâlid ibni Velîd *(Radıyallâhu Anh)*ın Tâif'te karşısına çarpışmak için er istemesi 536
Halîfe Me'mûn'un mescitlerde çokca kandil yakılmasını emretmesi 457
Halîfe Mütevekkil'in hastalığı ve şifâsı 513
Hâlis niyetle başlanan ibâdete sonradan karışan riyânın niyeti bozamayacağı 65
Hamza *(Radıyallâhu Anh)*ın Ömer *(Radıyallâhu Anh)*-dan önce Müslüman olduğu 185
Hanefî mezhebine göre harem bölgesine kâfirlerin girmesi ile ilgili hükümler 572
Hanımıyla eğlenenin yanında meleklerin bulunduğu 139
Hanımıyla kişinin oynaşmasının helâl eğlencelerden olduğu 137
Haram ayda yapılan kötülüğe haram ayda karşılık verilebileceği 347
Haram aylar hakkında mâlûmat 346
Haram aylardan sonra müşriklerle harb edilmesi 345
Haram ayların fazîleti 556
Haram ayların tahsîsi 309

Haram olan şeyi, nefsi kırmak için yapmanın câiz olmadığı 77
Haram paradan mescit bina etmenin doğru olmadığı 438
Harbte erkek ata binmek 151
Harbteki mücâhidin çocuklarına bakanın cihad sevâbı alacağı 160
Harbe gideni donatanın, gazâya çıkmış gibi olacağı 160
Harbe nafaka gönderenin fazîleti 161
Harbi terk etmenin câiz olmadığı yerler 200
Harbin hîle olduğu 124
Harem bölgesinde harbin yasak olduğu 347
Harem bölgesine kâfirlerin girmesi ile ilgili hükümler 571
Harem bölgesinin fazîleti 267
Harem bölgesinin sınırları 571
Harem çadırı 267
Harem toprakları 573
Haremde müşrikler saldırırsa karşılık verileceği 347
Haremde ölenin kıyâmette güvencede olacağı 267
Hâricîler üzerine Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*ın ordu göndermesi 391
Hâricîleri öldürmenin fazîleti 391
Harp âletleri hazırlamak 132
Harp için hazır olmanın faydaları 155
Harp kızışınca Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sahâbeye siper olduğu 198
Harpte Allâh-u Te'âlâ'nın ismi ile vuruşmak gerektiği 260
Harpte Allâh-u Te'âlâ'yı çok zikretmek 40,45
Harpte bulunan köle, kadın ve çocuklara da ganîmetten pay verildiği 15
Harpte çocukları öldürmemek 260
Harpte dua etmek 40,42
Harpte ihtilafın yasak olduğu 56
Harpte kalp ile sebat ve dil ile zikir gerektiği 42
Harpte ses yapmanın mekruh olduğu 46
Harpte tahfif hükmü 200
Harpte yapılan duanın reddedilmeyeceği 43
Harpte zikretmek ve sessiz durmak 46
Harpte zikrin nasıl yapılacağı 45
Harpteki zikrin çeşitleri 42
Harpten kaçmanın büyük günahlardan olduğu 555
Harpten kaçmanın cezâsı 54
Hârun Reşid ile İmâm-ı Ebû Yûsuf'un kıssası 398
Hasmını ele geçirenin sevincinin büyük olacağı 418
Hasmını küçük görmemek 41
Hasret ve nedâmete sebep olan amel 251
Hasta okumak ile kazanılan rızık 582
Hastalıktan şikâyetçi olmamak 326
Hâşim *(Rasûlüllâh (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in dedesi)* 10
Hâşimoğullarının Bedir'e zorla çıkarıldığı 242
Hâşimoğullarının fakirlerine humüsden verilebileceği 14
Hâşimoğullarının Muttaliboğullarına yakınlığı 11
Hâşimoğullarının, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sağlığında zekât ve sadaka alamayacağı 15
Hâşimoğullarının, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefatından sonra zekât ve sadaka alabileceği 15
Hatâ edenin ağlaması gerektiği 233
Hâtem-i Tâî'nin oğlu Adiyy *(Radıyallâhu Anh)*ın Müslüman oluşunun hikâyesi 622
Hâtıb *(Radıyallâhu Anh)*ın Mekke fethini müşriklere mektupla bildirmesi 493
Havas insanlar 289
Havas kulların sorumluluklarının avamdan ağır olduğu 226
Havassın avâm ile münâsebeti 367
Havâssu'l-havâs insanlar 289
Havvâ annemizin Âdem *(Aleyhisselâm)*a ikram edildiği 232
Havvâ annemizin Âdem *(Aleyhisselâm)*dan ayrıldığı 233
Hayber ehlinin cizyeye bağlanması 166
Hayber ganîmetinden, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Safiyye annemizi kendine alması 13
Hayber'den Hudeybiye ehlinin ganîmet aldığı 15
Hayırların atın perçemlerine bağlandığı 145
Hayırlı evlat yetiştirenin ölünce ecrinin kesilmeyeceği 452
Hayırlıların namazgâhı 476
Hayvanın boynuna çıngırak takmak 150
Hayvanın tepmesi ile boynu kırılanın hali 501
Hazrec kabilesinin kan davası 172
Helâk olan kavimlerin azaplarına misaller 110
Helâk yurdu 101
Helâl paradan mescit bina etmek gerektiği 438
Helâl rızıklardan infak etmek 579
Helâli haram görenin haramı helâl gören gibi olduğu 623

Helâli haram görenin kâfir olacağı 623
Helâlleri yemek ve sâlih amel işlemek 235
Hendekte sabâ rüzgarı ile yardım 57
Her ümmetin içinden bir uyarıcı geldiği 298
Herevî Tefsîrinde cihad hususunda geniş malûmat 20
Hesap gününden korku içinde olmak 379
Hevâya tâbî olmanın Allâh-u Te'âlâ'dan uzaklaştıracağı 251
Hevâzin kabîlesinden Müslüman olanların, yakınlarından esir edilenleri geri istemesi .. 559
Hevâzin kabîlesinin azgınlığı ve inadı 517
Hevâzin kabîlesinin lideri Mâlik ibni Avf'ın Müslüman oluşu 564
Hevâzin kabîlesinin Müslümanlara pusu kurması 521
Hevâzinlilerden Müslüman olanların esirlerinin geri verilmesi 561
Hızır *(Aleyhisselâm)*ın sevdiği hayvanlar 154
Hızır *(Aleyhisselâm)*ın, İskender'in ağalarından olduğu ve Âb-ı hayat suyunu içtiği 585
Hicâb âyetinin Ömer *(Radıyallâhu Anh)* sebebiyle indiği 225
Hicaz bölgesindeki kâfirlerin hükümleri 573
Hicret edene cennetin vâcip olacağı 276
Hicret edenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*a komşu olacağı 276
Hicret edenlerin amellerinin zâyi edilmeyeceği 284
Hicret edenlerin kötü işlerini Allâh-u Te'âlâ'nın örteceği 284
Hicret etmek 59
Hicret etmekten geri duranlar için inen âyet-i celîle 492
Hicret etmemenin büyük günah olduğu 263
Hicret etmeyen Müslümanların yardım istemeleri 255
Hicret etmeyenin ganîmetten mahrum bırakılacağı 161
Hicret etmeyenlerin durumu 254
Hicret etmiş olanların kurtuluşa erecekleri. 481
Hicret olmasaydı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ensardan olmak istediği 266
Hicreti engellenenler 80
Hicretin Abbâs *(Radıyallâhu Anh)* ile son bulacağı 243
Hicretin evliyâda sünnet olarak devam ettiği 510
Hicretin farziyetinin Mekke fethinden sonra kalktığı 62,262
Hicretin gerçek müminlerin vasıflarından olduğu 280
Hicretin Mekke'de hacılara hizmetten efdal olduğu 464
Hicretten geri duranlar için inen âyet 499
Hicretten insanı şeytanın men ettiği 501
Hidâye sâhibinin Efendimizin akrabalarının yakınlığı hakkındaki görüşü ... 11
Hidâyet arayan delikanlının hikâyesi 128
Hidâyetin Allâh-u Te'âlâ'dan olduğu 290
Hidâyetin kulun elinde olduğu görüşünün sapıklığı 419
Hikmet sâhibi birinin oğluna nasîhati 360
Hîle yapanlara karşı Allâh-u Te'âlâ'nın yeterli olacağı 170
Hîlekârlık ve aldatmanın ateşte olduğu 376
Hill çadırı 267
Hinduların iddiası 596
Hinduların kitabı 596
Hinduların kitabında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gönderileceğinin yazması ... 597
Horozu iki gören şaşının hikâyesi 35
Horozun şâhinle mücâdelesi 128
Hristiyan kimse, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakâret ederse öldürüleceği 393
Hristiyanlara Allâh-u Te'âlâ'nın bedduâsı .. 616
Hristiyanlara "Merhaba" demek 592
Hristiyanlardan bazısının Îsâ *(Aleyhisselâm)*ı Allâh gördüğü 618
Hristiyanları cennete sokmak isteyenler 590
Hristiyanları dost edinmemek 430,494
Hristiyanların âhirete inanmadıkları 588
Hristiyanların Allâh-u Te'âlâ'ya hulûl isnad etmesi 587
Hristiyanların Allâh-u Te'âlâ'ya oğul isnad ettiği 588
Hristiyanların Arap yarımadasından çıkarılması gerektiği 575
Hristiyanların âyette geçen dört sıfatı 587
Hristiyanların cehennemde ebedî kalacağı. 113
Hristiyanların dînini bir Yahudinin bozma hikâyesi 614
Hristiyanların **"Îsâ Allâh'ın oğludur"** dediği 609
Hristiyanların, kalplerinde olmayanı dilleri ile söyledikleri 615
Hristiyanların, papazlarını rabb edinmeleri 620
Hristiyanların zilletini bildiren mektup 592
Hristiyanlarla barış yapılabileceği 166
Hristiyanlığın mezheblere ayrılış hikâyesi .. 614

Hubeyb İbni İsaf *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir'de kopan elinin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından yerine takılma mûcizesi 19
Huccet-i bâliğa 37
Hudeybiye ehline Hayber fethi ve ganîmet müjdesi 15
Hudeybiye'den sonra hicret edenlerin durumu 285
Hulefâ-i Râşidînin hac emirlikleri 321
Hulefâ-i Râşidînin her birinin Huneyn'de on küsür yara aldıkları 534
"Hulûd" kelimesi 489
Humüsün (ganîmetten beşte birinin) hükmü ve zekât gibi Allâh'ın hakkı olduğu 7
Humüsün kimlere verilebileceği 9
Humüsün, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefatından sonra üçe ayrıldığı 14
Humüsten pay almanın sadaka gibi zengine câiz olmadığı 14
Huneyn dönüşü Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emânetleri sâhiplerine teslim etmesi 516
Huneyn ganîmetlerinden, bazılarına Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in İslâma ısınsınlar diye fazla verdiği 541
Huneyn ganîmetlerinin taksimi 317
Huneyn gazvesi ile ilgili rivâyetler 515
Huneyn günü Kureyşlilerin kabîlecilikten dolayı İslâm ordusuna katıldığı 550
Huneyn kıssasındaki önemli işâretler 554
Huneyn ve Evtas ganîmetleri 540
Huneyn'de Allâh-u Te'âlâ'nın Müslümanlara yardım ettiği 512
Huneyn'de altı bin esir alındığı 536
Huneyn'de dağılan Müslümanların Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in etrafında toplanması 530
Huneyn'de Düreyd ibni Sımme'nin katledilmesi 534
Huneyn'de ganîmetlerin iâde edilmesi 563
Huneyn'de Hevâzinlilerden Müslüman olanların esirlerinin geri verilmesi ile ilgili rivâyetler 562
Huneyn'de Hulefâ-i Râşidînin her birinin on küsur yara aldıkları 534
Huneyn'de İslam ordusuna katılan Mekke'li müşriklerin savaştan ilk kaçanlar olduğu ... 527
Huneyn'de kâfirlerin gözlerinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in attığı taş ve tozla dolması 531
Huneyn'de meleklerin sarıklarının kırmızı olduğu 553
Huneyn'de Müslümanların çokluktan ucub ettikleri için zarara uğradıkları 512
Huneyn'de Müslümanların hezîmete uğraması 522
Huneyn'de müşrik ordusunun sayısı ve kimlerden oluştuğu 518
Huneyn'de müşriklerin gök ehli ile savaştıkları 521
Huneyn'de müşriklerin mafsallarını meleklerin parçalaması 552
Huneyn'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i yalnız bırakmayan sahâbîler 529
Huneyn'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cesâreti 201
Huneyn'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in etrafında yüz sahâbenin bulunduğu 533
Huneyn'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in melekleri müşâhede ettiği 549
Huneyn'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in süt akrabalarının esir alınması 559
Huneyn'de sabırlı olan sahâbîler 201
Huneyn'de sebat eden kadın sahâbîler 533
Huneyn'de yardıma gelen meleklerin sayısı 553
Huneyn'de, melekleri gören müşriklerin iman ettiği 552
Huneyn'den herkes ganîmetle dönerken, ensârın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile dönmesi 544
Huneyn'e giderken müşriklerin de İslâm ordusuna katıldığı 517
Hurma ağacı dikenin ölünce ecrinin kesilmeyeceği 452
Hurma dalının kılıca dönüşmesi 18
Huzâ'a kabîlesine müşriklerin saldırmaları 316,370
Huzâ'a kabilesine yardım ile Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emrolunması 389
Huzâ'a kabîlesinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in akdine girmesi 407
Huzeyfe *(Radıyallâhu Anh)*ın münâfıkları haber vermesi 391
Hübel isimli putu şâhit tutup danışmak 186
Hüdhüd kuşunun Süleymân *(Aleyhisselâm)*a muhâlefeti 233
Hürmeti en büyük olan günün hacc-ı ekber günü olduğu 331

(I)

Ikrime *(Radıyallâhu Anh)*ın îmân etmesi 412
Ikrime ibni Hâlid *(Radıyallâhu Anh)*ın gördüğü esrârengiz cemaat 477
Iyne alış verişinin târifi 506

(İ)

İbâdet ganîmetlerinden faydalanmak 36
İbâdet sayılan beş şey 475
İbâdetin gizliden açığa çıkması 184
İbâdetleri ihlâslı yapmak 65
İbâdetlerin en şereflisinin namaz olduğu 359
İblis ile Hâris ibni Hişam'ın mücâdelesi 70
İblis'e kıyâmete kadar mühlet verildiği 73
İblis'in Allâh-u Te'âlâ'dan korktuğu 73
İblis'in Bedir'deki korkusu 73
İblis'in cehennem ehline itirâfı 78
İblis'in kaçarak denize düşmesi 70
İblis'in Bedir'de başına gelenler 71
İblis'in Bedir'de Cebrâil *(Aleyhisselâm)*ı görüp kaçması 69
İblis'in inek gibi bağırdığı gün 70
İblis'in gücünün nefsini yenenlere yetmediği 479
İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e nebîz (hurma şırası) ikram etmesi 465
İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*ın korkusu 209
İbnü-l Celâ *(Kuddise Sirruhû)*yu ana-babasının Allâh-u Te'âlâ için fedâ etmesi 508
"İbnüssebîl" kelimesinin manası 12
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın duâsı 208
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*a babasının domuz sûretinde gösterilmesi 399
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*a en yakın olanlar 270
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın fedâkarlığı 508
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*ı kurban edişinin sebebi 107
İbrâhîm ibni Edhem'in tâc-ı tahtı terk ettiğinde söyledikleri beyitler 511
İbrânîcede **"İll"** lafzının Allâh manasına geldiği 374
İçki içilen sofrada yemek yememek 141
İdârecilerin sözünü dinlemek 59
İdârecilerin yaptığı aldatmanın en büyük gadr olduğu 372
İftihârın sadece ilimle olabileceği 376
İhlâs ile ibâdet edenin Allâh-u Te'âlâ'nın rızâsı üzere öleceği 358
İhlâsla ilgili İmâm-ı Rabbânî'nin mektûbu . 504
İhlâsın elde edilmesi ve târifi 504
İhtilafın savaşta korkuya sebep olacağı 56
İhtilamdan sonra yetimliğin olmayacağı 12
İhvan ile kaynaşma 178
İki hedef arasında yürümenin helâl eğlencelerden olduğu 137
İki hedef arasının cennet bahçelerinden olduğu 138
İki kişiden kaçanın firârî sayılacağı 200
İlâhiyatçıların bazısının hadisteki hükümleri Kur'ân'da yok diye kabul etmemesi 589
İlim ehline câhillerin düşman olduğu 376
İlim ehline iftihârın yakıştığına dâir Ali *(Radıyallâhu Anh)*ın bir şiiri 376
İlim ehlinin hidâyet rehberi olduğu 376
İlimle ilgili İmâm-ı Rabbânî'nin mektûbu ... 504
İlim meclisinde dünyâ kelamı konuşmanın otuz senelik sevabı yiyeceği ... 458
İlim meclislerinde bulunanların mahrum olmayacağı 48
İlim öğretenin ölünce ecrinin kesilmeyeceği 452
İlim ve takvâya itimâdın hicap olduğu 555
İlim ve zikir meclislerinin kurulması için mescid binâ etmenin fazîleti 458
İlim, amel ve ihlâsın şeriatın erkânı olduğu 504
İlk cizye 586
İlk hac emîri 317
İlk hicret 276
İlklerin fazîleti 286
İmâm-ı Ebû Hanîfe *(Radıyallâhu Anh)*a göre eshâb-ı ferâiz 288
İmâm-ı Ebû Yûsuf *(Radıyallâhu Anh)*a göre ganîmetin izâhı 6
İmâm-ı Gazâlî *(Kuddise sirruhû)*nun nankörlükle ilgili naklettiği bir hikâye 104
İmâm-ı Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*a göre ganîmetin izâhı 7
İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)*nun ilim, amel ve ihlâs ile ilgili mektubu 504
İmâm-ı Şâfi'î *(Radıyallâhu Anh)*a göre ganîmetin izâhı 7
İmâm-ı Şâfi'î'ye göre eshâb-ı ferâiz 288
İmâm-ı Ebû Yûsuf'un Hârun Reşîd ile kıssası 398
İmamın (devlet reisinin) ahde vefâ etmesi gerektiği 123
İmamın insanlara kalkan olduğu 59
İmamlara göre namazı terk eden hakkındaki fıkhî hükümler 352
İman eden, namaz kılan, oruç tutan ve cihad edeni cennete girdirmesinin Allâh-u Te'âlâ üzerine hak olduğu 428
İman edenler için Allâh-u Te'âlâ nezdinde büyük mertebe olduğu 567
İman edenlerin imtihan edilmeden bırakılmayacağı 424

Îmân edenlerin velîsinin ancak Allâh-u Te'âlâ olduğu 270
Îman edip hicret etmeyenlerin durumu 254
Îman ehline umûmi inâyet 344
Îmân etmiş olanların kurtuluşa erecekleri .. 481
Îman sevgisi 343
İman, hicret ve cihâdı cem edenin cennetle müjdelenmesi 484
Îmandan insanı şeytanın men ettiği 501
Îmandan sonra küfrü, ateşe atılmak gibi çirkin görenin, îmanın tadını bulacağı . 503
İmânı kâmil olanlara mağfiret ve rızk-ı kerîm verileceği 283
Îmânı kâmil olanların vazîfeleri 282
İmânın düşmanlıkları kaldırdığı 173
Îmanın gücü 202
Îmanın kemâle ermesinin şartı 505
Îmânın tadını bulmanın şartı 503,505
İmsaktan güneş doğana kadarki zamanda uyumanın gaflet olduğu 51
İnananların en çok Allâh-u Te'âlâ'dan korkması gerektiği 401
İnananların vasıfları 280
İnanmayanların Allâh-u Te'âlâ'nın mescidlerini îmar edemeyeceği 431
İnfâk 159
İnfâk edenlerin halinin başak gibi olacağı ... 164
İnfâkın karşılığının yedi yüz kat olacağı 160
İnkârda ısrarcı olanların kalplerinin mühürlendiği 111
İnsanın içinde kin varken tatlı dille komuşmasının hile olduğu 376
İnsanın yaşadığı gibi öleceği, öldüğü gibi de haşr olunacağı 606
İnsanın zikirden gâfil kalmaması gerektiği ... 44
İnsanlar arasında değer arayanların Allâh indinde değerinin olmayacağı 478
İnsanlar için olan atlar 146
İnsanların aynı ana ve atadan geldiği 180
İnsanların birbirinin dertleri ile dertlenmeleri 180
İnsanların birbiri ile savaşmasını Allâh-u Te'âlâ'nın istemesinin hikmeti 34,39
İnsanların, canlarını ve mallarını, iman etmek, namaz kılmak ve zekât vermekle koruyacakları 353
İnsanların en hayırlısının Âdem *(Aleyhisselâm)* olduğu 232
İnsanların en hayırlısının Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* olduğu 232
İnsanların en şecaatlisinin nefsini yenen kişi olduğu 428
İnsanların sakındırılmadıkları şeyden dolayı azap olunmayacakları 222
İnsanların tamamına gönderilmesinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âit vasıflardan olduğu 221
İnsanların üç kısım olduğu 289
İnsanoğlunun çekingen ve telaşlı olduğu 202
İntikam alırken haddi aşmamak gerektiği .. 347
İrfan ehline husûsî hidâyet 344
İsâ *(Aleyhiselâm)*ın duâsı 208
İsâ *(Aleyhisselâm)* hakkında Ehl-i Kitâb'ın haddi aştığı 618
İsâ *(Aleyhisselâm)*ın bineği 154
İsâ *(Aleyhisselâm)*ın dervişlere delil gösterileceği 608
İsâ *(Aleyhisselâm)*ın giyeceğinin ve kalacak yerinin olmadığı 607
İsâ *(Aleyhisselâm)*ın sığınağının Allâh-u Te'âlâ olduğu 608
İsâ *(Aleyhisselâm)*ın, ümmetine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e uymayı emrettiği 589
İsâ *(Aleyhisselâm)*ın zühd ve takvâsı 607
İsâ *(Aleyhisselâm)*ın, annesinin örgülerinden kazandığından yediği 581
İskender'in âb-ı hayat suyunu araması 585
İskender'in ordusu 53
İslâm beldelerinin kâfirler hakkındaki durumları 573
İslâm kardeşliğindeki verâseti nesh eden âyet-i celîle 285
İslâm şartlarının dînî ganîmet olduğu 36
İslâm'a ganîmetten dolayı girenlerin sonradan İslâm'ın hakîkatini anladığı 542
İslâm'a girdiğini korkmadan ilk ilan edenin Ömer *(Radıyallâhu Anh)* olduğu 188
İslâm'a giren iki bin müşriğin serbest kalması 370
İslâm'a giren kâfirlerin geçmişlerinin bağışlanacağı 396
İslâm'a hakâret eden zimminin katlinin câiz olduğu 392
İslâm'a ısınsın diye ganîmetten fazla hisse alanlar 541
İslâm'da atılan ilk mancınık 537
İslâm'da ruhbanlık olmadığı 621
İslâm'ı kabul edenlerin yapması gereken şartlar 261
İslâm'ı kâbul etmeyenin cizye vemesi gerektiği 260
İslâm'ın düşmanlıkları kaldırdığı 173
İslâm'ın erkânının beş olduğu 36

İslâm'ın Ömer *(Radıyallâhu Anh)* ile te'yid edildiği ... 225
İslâm'ın şartları ... 261
İslâm'ın üç esas üzere kurulduğu ... 351
İslâm'ın yücelmesi ... 36
İslâm'ın, Müslümanların kalbine çok tatlı geldiği ... 343
İslâmiyetten sonra Yahudi ve Hristiyan olanların müşrik sayılacağı ... 598
İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*ın atları dâvet etmesi ... 142
İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*ın içeceği ... 472
İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*ın iyi atıcı olduğu ... 135
İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*ın kurban edilişinin sebebi ... 107
İsm-i âzamın Allâh lafzı olduğu ... 52
İstiğfârı bir kere yapmakla bu ümmetin affedildiği ... 232
İstihâre üzerine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Tebûk'ten dönmesi ... 587
İşleri Allâh'a ısmarlamak gerektiği ... 60
İşlerin tamamının Allâh-u Te'âlâ'ya döneceği ... 39
İşrak namazını bekleyip kılana tam bir hac ve umre sevâbı olduğu ... 50
İtâatın dînin asıllarından olduğu ... 58
İtaatın kısımları ... 179
İtaatkâr ile berâber olanın itaatkâr olacağı .. 180
İyi insanlara bakmak ve onlarla berâber olmanın faydaları ... 180
İyi niyetle söylenen yalanın kötü niyetle söylenen doğrudan efdal olduğu ... 307

(K)

Kâ'be'de Müslümanların açıkça ibâdet etmeleri ... 189
Kâ'be'nin astarına yapışan Yemenliye Allâh-u Te'âlâ'nın yardımı ... 83
Kâ'be'nin ihtiyaçları için humüsün kullanılması ... 9
Kâ'be'nin koruyucularının ancak takvâ sâhiplerinin olduğu ... 434
Kâ'be'ye bakmanın ibâdet olduğu ... 267,475
Kâ'be'yi onarmanın ve hacılara su vermenin cihattan üstün olmadığı ... 463
Kâ'b ibni Eşref'in katli ... 393
Kābil'in Hâbil'i öldürmesi ... 250
Kābil'in nefse uyarak pişman olduğu ... 250
Kabirler üzerine kubbe, sarık ve örtü konmasının câiz görüldüğü ... 457
Kabirlere kişinin büyüklüğünden dolayı kubbe yapmanın hükmü ... 457
Kabrinde insana faydası kesilmeyecek yedi şey ... 452
Kabristanda dünyâ kelamı konuşmanın otuz senelik sevabı yiyeceği ... 458
Kadında uğursuzluk olduğu ... 152
Kadınlara Nûr Sûresini öğretmek gerektiği 299
Kadınlara örgü örmeyi öğretmek gerektiği 139
Kadınları gümüş takılar ile süslemek gerektiği ... 299
Kâfir akrabasına Müslümanın vâris olamayacağı ... 271
Kâfir edecek sözlerden bazısı ... 398
Kâfir için istiğfar etmenin doğru olmadığı .. 292
Kâfir ile Müslümanın eşit olduğu üç şey ... 123
Kâfir liderlerin kahr edilmesi ... 309
Kâfir olan ana-baba ve kardeşleri dost edinmemek ... 302,492
Kâfirin cenâzesindeki hüküm ... 396
Kâfirin kalbinde îman olmadıkça diliyle îman kelimesi söylemekle Müslüman olmayacağı ... 249
Kâfirin müjdesinin azap olduğu ... 87
Kâfirin Müslümana vâris olamayacağı ... 257
Kâfirin yemîninin mûteber olup olmadığı .. 392
Kâfirler hakkında İslâm beldelerinin kısımları ... 573
Kâfirler ile dostluğun büyük fesat getireceği ... 272
Kâfirler ile savaş emri ... 349
Kâfirlerde müminlere karşı büyük bir kin olduğu ... 430
Kâfirlerden uzak durmak ... 271,274
Kâfirlere Allâh-u Te'âlâ'nın tehdidi ... 325
Kâfirlere dünyada rüsvaylık, âhirette de azap musallat edileceği ... 435
Kâfirlere haccın yasaklandığı sene ... 571
Kâfirlere karşı hazırlıklı olmak gerektiği ... 308
Kâfirlere karşı sahâbenin sertliği ... 201
Kâfirlere ölürken meleklerin nasıl vurduğu . 86
Kâfirleri dost edinenlerin onlardan olduğu 494
Kâfirleri dost edinmemek gerektiği ... 308
Kâfirlerin aleyhine savaşta duâ etmenin emredildiği ... 47
Kâfirlerin Allâh-u Te'âlâ'nın azâbından kurtulamayacağı ... 127
Kâfirlerin Allâh-u Te'âlâ'nın haram ve helallerini kabul etmediği ... 608
Kâfirlerin amellerinin itibar görmeyeceği ... 460
Kâfirlerin barınaklarının ateş olduğu ... 127
Kâfirlerin birbirinin dostu olduğu ... 271,494
Kâfirlerin cehennem adamları olduğu ... 186

Kâfirlerin cehennem ateşinin arkadaşları olduğu ... 270
Kâfirlerin cehennemde ebedi kalacakları ... 270
Kâfirlerin cehennemdeki yiyeceği ve içeceği ... 605
Kâfirlerin cizyeyi hakir ve zelil olarak vermesi ... 591
Kâfirlerin dârülislamdaki durumu ... 364
Kâfirlerin gazapla müjdelenmesi ... 338
Kâfirlerin hayvan cinsinden olduğu ... 112
Kâfirlerin hîlelerine karşı Allâh-u Te'âlâ'nın yeterli olacağı ... 170
Kâfirlerin hîlesine Allâh-u Te'âlâ'nın karşılık vermesi ... 402
Kâfirlerin İslâm beldelerinde mülk alamayacağı ... 575
Kâfirlerin İslâm beldelerinde yerleşmeleri hakkındaki hükümler ... 576
Kâfirlerin iyi amelleri sebebi ile azaplarının hafifleyeceği ... 434
Kâfirlerin iyi amellerinin mahvedileceği ... 434
Kâfirlerin izin ile mescidlere girebileceği ... 432
Kâfirlerin kalp hastalığı ve ilacı ... 84
Kâfirlerin kap-kacak ve giysilerinden sakınmak ... 569
Kâfirlerin kötü ve zelil halleri ... 605
Kâfirlerin küfrünün arttığı savaş ... 28
Kâfirlerin mescide girmelerinin hükmü ... 572
Kâfirlerin Mescid-i Harâm'a girmesini engellemek ... 350
Kâfirlerin Mescid-i Harâm'a yanaşmasının yasaklanması ... 568
Kâfirlerin ölümünün lânetli ölüm olduğu ... 88
Kâfirlerin Ömer *(Radıyallâhu Anh)*dan korkması ... 184
Kâfirlerin önderlerinin öldürülmesine teşvik ... 390
Kâfirlerin putlara ümit bağlayıp onlardan korktukları ... 437
Kâfirlerin ruhlarının toplandığı kuyu ... 476
Kâfirlerin savaş hususunda üçe ayrıldığı ... 597
Kâfirlerin silahlarına mukâbil silah hazırlamak gerektiği ... 134
Kâfirlerin tamamının fâsık olduğu ... 375
Kâfirlerin temizliğe riâyet etmedikleri ... 569
Kâfirlerin velîsinin Tâğût olduğu ... 270
Kâfirlerin zenginlik ve rahatlıklarına aldanmamak gerektiği ... 127
Kâfirlerin, canlıların en şerlileri olduğu ... 111
Kâfirlerin, müminlerin darlanmalarından hoşlandığı ... 430
Kâfirlerle cihad edenin zengin olacağı ... 20
Kâfirlerle cihâdın cihâd-ı esgar olduğu ... 53,607
Kâfirlerle cihat ... 59
Kafirlerle cizye verene kadar savaş gerektiği ... 166
Kâfirlerle dostluk kurulmayacağına dâir âyet-i kerîmeler ... 494
Kâfirlerle savaşın onlara azap ve alçaklık, müminlere yardım ve şifâ olduğu ... 405
Kâfirliğe sebep olan şey ... 251
Kâfirliğin Müslümanların kalbine çok acı geldiği ... 343
Kalbin bedende hükümdâr olduğu ... 202
Kalp hastalıkları ... 84
Kalp ile nefsin mânevî mücâdelesi ... 585
Kalp ile zikir ... 51
Kalplerde olanı Allâh-u Te'âlâ'nın bildiği ... 33
Kalplere Allâh-u Te'âlâ'nın nazar ettiği ... 21
Kalplere hayat veren ölüler ... 90
Kalplerin katılaştığı toplum ... 90
Kalplerin sâhibinin Allâh-u Te'âlâ olduğu ... 176
Kalplerin ülfetinin büyük nimet olduğu ... 175
Kalplerinde hastalık olanlar ... 80
Kalplerine sekînet indirilenler ... 549
Kalpte günahtan dolayı meydana gelen pişmanlığın tevbe olduğu ... 567
Kalpteki niyetin Allâh-u Te'âlâ katındaki değeri ... 245
Kâmil îman etmenin şartı ... 502
Kanaat etmenin takvâlık olduğu ... 341
Kanatsız uçan mahlûk ... 143
Kap-kacağı temiz tutmanın zenginlik getireceği ... 454
Kardeşine mal hususunda iyilik etmenin en zor amellerden olduğu ... 45
Karganın Kābil'e yol göstermesi ... 250
Karı kocalığın çocuğa sebep olduğu ... 30
Kārûn'un başına gelenler ... 163
Kasvâ (Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in devesi)nin durması ... 167
Katâde ibni Nu'mân *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir günü çıkan gözünü Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yerine takması ... 19
Kātilin tevbesi ... 278
Kavgadan sonra çabuk barışmak ... 326
Kaynukā' gazvesi ... 121
Kaynukā' Yahudilerinin söz bozması ... 120
Kelime-i şahâdet getirene cennetin vâcip olduğu ... 356
Kelime-i şahâdet getirenin malını ve canını koruduğu ... 354

Kelime-i şahâdetin dille ikrârının gerekliliği 29
Kılıçların parıltısı altında cennet olduğu 43
Kıptîlerin Müslümanlarla akraba oldukları ve onlara iyi bakılması gerektiği . 574
Kıran haccının hacc-ı ekber olduğu 333
Kıyâmet günü aldatanın rezil-ü rüsvay olacağı 123,372
Kıyâmet günü kişinin sevdiği ile berâber olacağı 287
Kıyâmet günü zikirsiz ve salevâtsız geçen meclislerin pişmanlık vesîlesi olacağı 49
Kıyâmet gününde korkmayacak olanlar 178
Kıyâmet susuzluğu için zemzem içmek 471
Kıyâmet zelzelesi 90
Kıyâmete kadar hayırların atın perçemine bağlandığı 145
Kıyâmete kadar mücâhit insanların zuhur edeceği 421
Kıyâmete kadar müminler ile kâfirlerin dostluğunun yasak olduğu 494
Kıyâmete yakın gösteriş için mescitler yapılacağı 439
Kıyâmette Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetinden ayrılacak kişi 387
Kıyâmette atın idrar ve dışkılarının mizâna konacağı 147
Kıyâmette atların idrar ve dışkılarının misk kokacağı 146
Kıyâmette bir deveye karşı yediyüz deve verileceği 160
Kıyâmette bozuk önderlerin kendilerine uyanlardan uzaklaşacağı 252
Kıyâmette emânet mala hıyânetin ateş olâcağı 7
Kıyâmette Harem bölgesinde ölenin güvencede olacağı 267
Kıyâmette kâfirlere yardım olunmayacağı .. 400
Kıyâmette peygamberlerin şükrünün ümmetlere delil getirileceği 608
Kıyâmette rahmetten uzak kalacaklar 387
Kıyâmette Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cehennem ile insanlar arasına gireceği 233
Kıyâmette şeytanın kimseye yardım edemeyeceği 78
Kıyâmette yaş-kuru her şeyin ehli zikre şâhit olacağı 48
Kıyâmette yeryüzünün, bütün altın ve mücevherlerini dışarı vuracağı 477
Kıyâmette Zemzem dışında bütün tatlı suların çekileceği 477
Kıyâmette, Allâh-u Te'âlâ yolunda ok atmanın nur olacağı 140
Kıyâsın önemi 295
Kız isteyen dindar kimseyi geri çevirmenin fesâda sebep olacağı 273
Kibirlenenlerin sonu 89
Kibredenlerin yerinin cehennem olduğu 92
Kibrît-i ahmerin ziyâsının on iki mil mesafeye ulaştığı 455
Kin tutmamak 327
Kin ve nefreti sevgiye dönüştürmek için okunacak âyet-i celîle 181
Kin ve öfkeden Allâh-u Te'âlâ'ya sığınmak gerektiği 418
Kinâneoğullarının haram ayı değiştirmeleri 321
Kişinin sevdiği ile berâber olduğu 287,425
Kişinin sevdiği kavim ile haşr edileceği 426
Kişinin, dostunun dini üzere olduğu 425
Kitâb-ı sâbık 220
Kokuyu Allâh-u Te'âlâ için sürenin kıyâmette misk kokacağı, başkası için sürenin leş kokacağı 480
Komşu hakkını korumak 379
Korku ile itaat 179
Korkulacak günde korkmayacaklar 178
Korkulu anlarda zikretmek 41
Köle âzâd etmenin cehennemden âzâda sebep olduğu 138
Köle bile emir seçilse ona itaat gerektiği 60
Köle efendisinden kaçarsa, nankörlük yapmış olacağı 356
Köleye âzâd olması için yardım etmek 163
Kötü âdetler ve şehvetler terk edilsin diye Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gönderildiği 328
Kötülerin ve kötülüklerin bulunduğu yerde durmamak 278
Kötülük yaptığında iyilikten geri durmamak 42
Kudret kalemi 37
"Kul fiilinin hâlikıdır" sözünün yanlışlığı 406
Kul hakkını Allâh-u Te'âlâ'nın dilerse üstleneceği 278
Kulların kendilerinin Allâh-u Te'âlâ'nın mülkü olduğu 94
Kulun kendi fiilinin hâlıkı olmadığının delîli 554
Kulun tevbe ve istiğfara koşması gerektiği . 365
Kumarda bahse girilen at 146
Kur'ân hakkında ince ilim sahibi olmak 379

Kur'ân okumanın Allâh-u Te'âlâ'ya en sevgili ibâdet olduğu ... 45
Kur'ân okumanın şahsiyetli kişilerin işi olduğu ... 454
Kur'ân okunurken dünyâ kelamı konuşmanın otuz senelik sevabı yiyeceği ... 458
Kur'ân okunurken ses yükseltmenin kerih, sessiz durmanın müstehap olduğu ... 46
Kur'ân okurken besmele çekmek ile ilgili hükümler ... 297
Kur'ân okutmaktan alınan ücret ... 582
Kur'ân okuyanların Allâh-u Te'âlâ'yı insanlara azap etmekten alıkoyduğu ... 446
Kur'ân öğreterek alınan ücretin en hayırlı ücret olduğu ... 582
Kur'ân tilâvetinde eûzü çekmenin vâcip olduğu ... 298
Kur'ân'ı Kerim'in harekelenmesine sebeb olan şaz okuyuş ... 337
Kur'ân'ın aleyhine konuşan kâfire yapılacak muâmele ... 392
Kur'ân'ın gizli şeyleri açıklayıcı yüce bir kitap olduğu ... 443
Kur'ân'ın karanlıklardan nûra çıkardığı ... 443
Kur'ân'ın Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın görüşlerine muvâfakat ettiği ... 226
Kur'ân-ı Kerim'de bir çok yerde namazın zekâtla beraber anıldığı ... 359
Kur'ân-ı Kerim'de geçen "عَسٰى ('Asâ)" kelimesinin mânâsı ... 460
Kurban bayram gününün fazîleti ... 331
Kurban bayram gününün hacc-ı ekber günü olduğu ... 330
Kurdun yalnız koyunu yediği gibi şeytanın cemaatten uzak insanları avlayacağı ... 445
Kureyş kabîlesinin babaları ... 10
Kureyş kâfirlerinin Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Müslüman oluşuna üzülmesi ... 185
Kureyş liderlerinin öldürülmelerine teşvik 390
Kureyş'in Abdulmuttalib'e Zemzem hususunda karşı çıkması ... 469
Kureyş'in ahdi bozması ... 124
Kureyş'in fazîleti ... 103
Kureyş'in Hâşimoğullarına boykot uygulaması ... 11
Kureyşin ileri gelenlerinin korkup Kâ'be'ye sığınması ... 413
Kureyşin, Zemzem işini Abdulmuttalib'e bırakması ... 470
Kureyzaoğullarının katledilmesi ... 115
Kureyzaoğullarının söz bozmaları ... 114
Kurtuluşa erenlerin vasıfları ... 481
"Kusvâ" kelimesi ... 25
Kuşluk namazını Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sekiz rekât kılması ... 413
"Kuvvet hazırlamak" tâbiri ... 133
Kuvvetin atmakta olduğu ... 133
Kuvvetlinin kuvvetinden gururlanması ... 250
Kuvvetliye isyan eden zayıfa şaşılacağı ... 127
Kuyrukların atların savunma aracı olduğu 147
Kuyu açanın ecrinin ölmekle kesilmeyeceği ... 452
Kuyuların en şerlisi ve en hayırlısı ... 476
Küçük cihâd ... 21,53
Küfre rızânın küfür olduğu ... 497
Küfre sokacak sözlerden bazısı ... 398
Küfür imamlarının cehenneme çağıran liderler olduğu ... 400
"Küfrün önderleri"nden maksadın ne kimler olduğu ... 390
Kütüb-ü semâviyye'nin tamamının tek ilâha ibâdeti emrettiği ... 624

(L)

Lât ve Uzzâ'yı müşriklerin Allâh-u Te'âlâ'nın ortakları olarak görmesi ... 616
Leşe yakın olan hava ve suyun bile bozulduğu ... 180
Levh-i Mahfuz'da Bedir ehlinin affedildiğinin yazıldığı ... 221
Levh-i Mahfuz'da Bedir ehline azap edilmeyeceğinin yazıldığı ... 219
Levh-i Mahfuz'da ganîmetlerin bu ümmete helâl olduğunun yazıldığı ... 219
Levh-i Mahfuz'daki yazı ... 220
Lisan ile zikrin efdaliyyeti ... 51

(M)

Mağfiret olmuş gâzî ... 20
Mahallelerde mescitler binâ etmek gerektiği ... 450
Mahbûbiyet makamı ... 344
Mahlûkātın en şerlileri ... 111
Mahlûkātın rızkının Allâh-u Te'âlâ'ya âit olduğu ... 30
Mahlûkātın zayıf ve âciz olduğu ... 249
Makamların en üstünü ... 344
Mal ile cihâdın can ile cihattan önemli olduğu ... 258
Malı Allâh-u Te'âlâ'nın yolunda fedâ etmek ... 131
Malı ve canı ile Allâh-u Te'âlâ yolunda savaşanlar ... 257

Mâlik ibni Avf *(Radıyallâhu Anh)*ın Müslüman oluşu ve kâfirlere göz açtırmaması 564
Mâlik ibni Avf *(Radıyallâhu Anh)*ın Şam vilâyetlerini feth etmesi ve Tâif'lilere musallat olması 564
Malla cihat 160
Mânâ erbabının azaldığı 38
Mânevî ok atışı 158
Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın kelam sıfatı ile ilgili hükmü 364
Meclisten kalkarken okunacak zikir 49
Mecûsilere Ehli Kitab'a uygulanan cizyenin uygulanması 597
Mecûsilerin kestiğinin yenilmeyeceği ve kadınları ile evlenilmeyeceği 596
Mecûsiliğin doğuş hikâyesi 595
Medîne döneminde ilk indirilen sûre 294
Medîne hareminde ölenin güvencede olacağı 267
Medîne'den Yahudilerin sürülmesi 121
Medîne'ye fetihten önce hicret etmeyenlerin iyi bir Müslüman olmadıkları 262
Medîne'ye hicretin Mekke'de hacılara hizmetten efdal olduğu 464
Mekke ehlinden bazı Müslümanların mürted olması 84
Mekke ehlini, Allâh-u Te'âlâ'nın zengin kılması 577
Mekke ehlinin Müslümanların hezimetine sevinmesi 522
Mekke ehlinin ticâret ile uğraştığı ve fakirlikten korktuğu 577
Mekke fethinde Kâ'be'ye sığınanın ve kapısını kapatanın emniyette olduğu 411
Mekke fethinde katli emredilen dört kişi 412
Mekke fethinde Müslüman olanın emniyette olduğu 411
Mekke fethinden önce hicretin farz olduğu 261
Mekke fethinden sonra bütün Arap kabîlelerinin İslâma girdikleri 517
Mekke fethinden sonra hicretin farziyetinin kalktığı 266
Mekke fetihden sonra Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müşriklerden silah ve para borç alması 516
Mekke hareminde ölenin güvencede olacağı 267
Mekke kâfirleri ile Sakîf kâfirlerinin dost oldukları 273
Mekke müşriklerinin antlaşmayı bozmaları 370
Mekke müşriklerinin gurur ve kibri 63
Mekke müşriklerinin nankörlüğü 100
Mekke sokaklarında duyulan tekbir 187
Mekke şehrinin harem kılındığı 347
Mekke vâdîsinin en hayırlı vâdî olduğu 476
Mekke vâliliğine yirmi yaşındaki gencin seçilmesi 516
Mekke'nin Allâh-u Te'âlâ katında en sevgili yer olduğu 267
Mekke'nin fazîleti 267
Mekke'nin fethine sebeb olan bozgun 316
Mekke'nin yeryüzünün en hayırlı yeri olduğu 267
Mekke'de fetihden sonra ilim öğretmesi için bırakılan sahâbi 516
Mekke ile savaş kararı alınması 409
Mekke fethi için ordu hazırlanması 409
Mekke-i Mükerreme'nin güvenli kılındığı .. 101
Mekke'nin fethi ile hicretin kalktığı 62
Mektûbatta İmâm-ı Rabbânî *(Kuddise Sirruhû)*nun ilim, amel ve ihlâs ile ilgili mektubu 504
Melâmî tarîkatı 77
Meleklerin latîf ve rûhâni varlıklar olduğu ... 75
Melekleri Allâh-u Te'âlâ'nın kızları olarak görenler 616
Meleklerin Allâh-u Te'âlâ'dan at istemeleri . 144
Meleklerin Bedir'de Ebû Cehil'i kamçılaması 17,87
Meleklerin Bedir'de sahâbeye yardım ettiği 211
Meleklerin çekiştiği zat 278
Meleklerin dua ve istiğfar ettiği kimse 456
Meleklerin, gâzilerin atlarını dinlendirdiği. 150
Meleklerin Huneyn'de Müslümanlara yardım ettiği 549
Meleklerin Huneyn'de müşriklere göründüğü 550
Meleklerin Huneyn'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i koruması 551
Meleklerin Huneyn'de müşrik câsusları haklaması 521
Meleklerin ilim meclisleri aradıkları 48
Meleklerin kâfirlerin ruhlarını alması 86
Meleklerin katıldığı eğlenceler 139
Meleklerin mescit müdavimlerini arayıp sordukları 449
Meleklerin mescit müdâvimlerinin meclis arkadaşı olduğu 449
Meleklerin Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın imânına sevinmesi 188
Meleklerin rağbet ettiği meclisler 47
Meleklerin seslerini Müslümanların Bedir'de işitmesi 17

Meleklerin, savaş anında Müslümanlara görünmediği, sadece müşriklere göründüğü.. 551
Meryem vâlidemize Cebrâil *(Aleyhisselâm)*ın delikanlı sûretinde gözükmesi 75
"Mesâkîn" kelimesinin mânâsı 12
Mescid binâ edene cennette kırk milyon şehir binâ edileceği 453
Mescid binâ edenin ecrinin ölümle kesilmeyeceği 452
Mescid bina edenlere Allâh-u Te'âlâ'nın köşk bina edeceği 437
Mescid binâ etmenin şahsiyetli kişilerin işi olduğu 454
Mescide devam edenin günahları terk edeceği 450
Mescide gelenlere ikram etmenin Allâh-u Te'âlâ'nın üzerine bir hak olduğu .. 447
Mescide gidip gelmenin fazîleti 450
Mescide hasır sermeyi sahâbenin bidat saydığı 455
Mescide kandil asana meleklerin dua ve istiğfâr edeceği 456
Mescide sabah akşam gidip gelmenin cihad olduğu 446
Mescid-i Aksâ ile Zemzem arasında münasebet olduğu 476
Mescid-i Aksâ'da Süleyman *(Aleyhisselâm)*ın bin yedi yüz kandil yaktırdığı 456
Mescid-i Aksâ'daki kayanın altından bütün tatlı suların çıktığı 476
Mescid-i Aksâ'nın Mescid-i Harâm ve Mescid-i Nebevî'den sonra mescitlerin en hürmetlisi olduğu 459
Mescid-i Haram'a müşriklerin yanaşmasının yasaklanması 568
Mescid-i Haram'da yapılan antlaşma 369
Mescid-i Haram'dan kastın Harem bölgesi olduğu 571
Mescid-i Haram'ın mescidlerin en hürmetlisi olduğu 458
Mescid-i Nebevî'nin Mescid-i Haram'dan sonra mescitlerin en hürmetlisi olduğu 459
Mescid-i Nebî'yi ilk aydınlatanın Ömer *(Radıyallâhu Anh)* olduğu 457
Mescit binâ etmenin cihattan hayırlı olduğu 458
Mescitlerde doğru olmayan haller 451
Mescitlerde şiir söylenmesinin d oğru olmadığı 451
Mescitlerde ticaret ve ilanın engellenmesi .. 451
Mescitlerdeki ilim ve zikir meclislerinin orayı imar etmek olduğu 458
Mescitlerdeki pisliği temizlemenin cennetteki hûrilerin mehirleri olduğu 450
Mescitlere alışana Allâh-u Te'âlâ'nın ülfet edeceği 448
Mescitlere kâfirlerin girme hükmü 432
Mescitleri evi haline getirenlere verilen müjde 446
Mescitleri imar edebileceklerin vasıfları 436
Mescitleri imar edenlerin hidâyetlerinin umulduğu 459
Mescitleri imar edenlerin, Allâh-u Te'âlâ'yı insanlara azap etmekten alıkoyduğu 444
Mescitleri kâfirlerin imar edemeyeceği 432
Mescitleri mâmûr edenlerin Allâh-u Te'âlâ'nın ehli oldukları 447
Mescitleri mum ve kandille aydınlatmanın fazîleti 456
Mescitleri tahrif edenlerin en büyük zâlim oldukları 435
Mescitleri temiz tutmanın imar sayıldığı 450
Mescitlerin Allâh-u Te'âlâ'nın evleri olduğu 447
Mescitlerin aşırı süslendirilmesinin mekruh görüldüğü 457
Mescitlerin başka amaçla kullanılmasının câiz olmadığı 453
Mescitlerin beyaz kireç ile sıvanmasında bir beis olmadığı 455
Mescitlerin birkaç yönden imar edilebileceği 437
Mescitlerin büyüklerinin küçüklerinden cemaat hususunda efdal olduğu 459
Mescitlerin en hakîkisinin şirkten uzak kalpler olduğu 459
Mescitlerin en hürmetlisi 458
Mescitlerin fazilet bakımından en hafifinin evlerdeki mescitler olduğu 459
Mescitlerin gök ehline ışık saçtığı 447
Mescitlerin hoş kokular ile kokulanması 450
Mescitlerin ibâdet ve zikir için inşâ edildiği 451
Mescitlerin imarı ile ilgili izahat 452
Mescitlerin imarının iki manaya geldiği 432
Mescitlerin şeytana karşı korumalı kale oldukları 446
Mescitlerin takvâ sahiplerinin evi olduğu... 446
Mescitlerin yüksek ve gösterişli yapılmasının mescitlerin îmârından sayılacağı 439
Mescitte cemaatle kılınan namazın evde cemaatle kılınandan efdal olduğu 449
Mescitte dünyâ kelâmı konuşmanın, hayvanın otu yediği gibi sevapları yiyeceği 458

Mescitte namaz için bekleyene meleklerin dua ettiği 441
Mescitte oturanın üç hasletten biri üzere olduğu 449
Mescitten çıkınca, mescide dönmeyi arzulayanların arşın gölgesinde gölgeleneceği 448
Mescitten evi uzak olanın ecrinin daha çok olacağı 441
Mesnevî'den edebe riâyetsizlik ile ilgili beytler 106
Meyva ağacı dikenin ecrinin ölmekle kesilmeyeceği 452
Mezhep imamlarına göre namazın terki hakkındaki fıkhî hükümler 352
Mezheplere göre Cezîretü-l Arab'ın sınırları ve kâfirlerin hükümleri 574
Mezheplere göre cizyenin miktarı 598
Mezheplere göre Harem bölgesine kâfirlerin girmesi ile ilgili hükümler 571
Mezheplerin, Müslüman olan kâfirin gusletmesi hakkındaki görüşleri 570
Mısır fâtihi 198
Mısır vâlisinin îmânı 202
Mikâîl *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vezirlerinden olduğu 191
Mina gecelerinde Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın Mekke'de hizmet için izin istemesi 467
Mina günlerinin tamamının hacc-ı ekber olduğu 333
Mîracta peygamberlerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* için diriltildiği 232
Miracta Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Âdem *(Aleyhisselâm)* ile görüşmesi 232
Mîracta Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gördükleri 342
Miras ile ilgili hükümler 272
Misilleme yapmanın câiz olduğu 347
Mu'âz ibni Cebel *(Radıyallâhu Anh)*a Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nasîhati 378
Mu'âviye *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sözüne bağlılığı 122
Muba'sira Sûresi 300
Mubârek vakitlerde zikir, duâ ve istiğfârın akıllı kimsenin işi olduğu 49
Muhabbete sebep olan âyet-i celîle 181
Muhâcirîn-i evvelîn 281
Muhâcirlerin Allâh-u Te'âlâ'nın rızâsını istediği 265
Muhâcirlerin dâimi nîmetlerle müjdelenmesi 490
Muhâcirlerin ensârdan üstünlüğü konusunda ittifak olduğu 265
Muhâcirlerin ensârın tevbesini Allâh-u Te'âlâ'nın kabul ettiği 264
Muhâcirlerin fazîleti 255
Muhâcirlerin fazîletine kimsenin nâil olamayacağı 266
Muhâcirlerin hicret ettikleri beldelerde ölmek istemesi 509
Muhâcirlerin kısımları 266,281
Muhâcirlerin sâdıklar olduğu 265
Muhâcirlerin ve ensârın Allâh-u Te'âlâ'dan râzı olduğu 286
Muhâcirlerin ve ensârın büyüklüğü 281
Muhâcirlerle ensâr arasında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kardeşlik tesis ettiği 256
Muhâcirlerle ensâra cennetin vaad edildiği 264
Muhâcirlerle ensâra tâbî olanların âhirette onlarla beraber olacağı 285
Muhâcirlerle ensardan Allâh-u Te'âlâ'nın râzı olduğu 264
Muhâcirlerle ensârın birbirine velî ve vâris oldukları 254
Muhâcirlerle ensârın dünyâ ve âhiret kardeş oldukları 256
Muhaddes kullar 153
Muhâlefetin, sapıklığın mayası olduğu 58
Muhsinlerin ecrinin zâyî edilmeyeceği 85
Muhziye Sûresi 302
Mukaşkışe Sûresi 300
Murâkabe üzerine yapılan zikir 504
Mus'ab ibni Umeyr *(Radıyallâhu Anh)*ın îmânının gücü 217
Mûsâ *(Aleyhiselâm)*ın duâsı 209
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a karşı gelen Bel'am'ın hâli 251
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a kavmi tarafından çok eziyet edildiği 545
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Allâh-u Te'âlâ ile Zülka'de ayında vaadleştiği 556
Musâ *(Aleyhisselâm)*ın kendisine gelen ölüm meleğinin gözünü çıkarması 93
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın, ümmetine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e uymayı emrettiği 589
Musâ Kâzım *(Radıyallâhu Anh)*a Halîfe Mütevekkil'in fetvâ sordurması 513
Musâfaha etmekle günahların döküldüğü .. 175
Mushaf'a bakmanın ibâdet olduğu 475
Mut'ım'in Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i Tâif dönüşü muhâfaza etmesi 232

Mûtezile mezhebinin sapık görüşü 94
Mûtezile'nin **"Hidâyet kulun elindedir"** şeklindeki sapık görüşü 419
Mûtezile'nin aleyhine delil olan âyet-i celîle 406
Mutmeinne olan nefis 37,491
Muttakî kulları Allâh-u Te'âlâ'nın sevdiği... 369
Muttaliboğullarının Hâşimoğullarına yakınlığı ve desteği 11
Mücâhedenin müşâhedeyi kazandıracağı... 416
Mücâhidin adımlarının fazîleti 52
Mücâhitlerin büyük ecri 163
Mücâhitlerin dâimi nîmetlerle müjdelenmesi 490
Müdemdime Sûresi 303
Müellefe-i kulûbe ganîmetten bolca dağıtılması 543
Mühlike sûresi 303
Müjdeli ordu 73
Mümine ölümün hediye olduğu 90
Müminin Allâh-u Te'âlâ'dan başkasından korkmaması gerektiği 403
Müminin devamlı korku üzere olması 233
Müminin doğru söyleyen ve söyleneni doğrulayan biri olduğu 375
Müminin güzel vasıfları 174
Müminin imânı 38
Müminin imânının arttığı savaş 28
Müminin iyi huylu ve söze kanan biri olduğu 375
Müminin kalbinin kalplerin en kuvvetlisi olduğu 202
Müminin mümin ile karşılaşması 178
Müminin müminden hayırla istifâde edeceği 178
Müminin münâfığa gâlip olduğu 84
Müminin ne kadar büyük günah işlese de îman dâiresinden çıkmayacağı 555
Müminin zikirden gâfil kalmaması gerektiği 44
Müminin zorluk anında sebat etmesi gerektiği 53
Müminin, diğer müminin aynası olduğu 181
Müminler ile kâfirlerin dostluğunun kıyâmete kadar yasak olduğu 494
Müminlerden azgınlık edenlerle savaş emri 349
Müminlerin birbirinden başkasını sırdaş edinmemesi gerektiği 429
Müminlerin birbirinin dostu olduğu 269
Müminlerin cihat gibi zor amellerle imtihan edileceği 420
Müminlerin İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*a en yakın kullar olduğu 270
Müminlerin kâfir ve münâfıkları sırdaş edinmemeleri 428
Müminlerin kâfirlere çok şiddetli olduğu ... 569
Müminlerin kalplerindeki ülfet 177
Müminlerin müşriklerle dostluktan men edildiği 422
Müminlerin namaz kılan ve zekat veren kimseler olduğu 270
Müminlerin ölümü 89
Müminlerin tek bir ceset gibi olmaları gerektiği 179
Müminlerin velîsinin Allâh-u Te'âlâ olduğu 270
Müminlerle Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i te'yid 170
Münâfığın imânı 38
Münâfığın şeytan gibi olduğu 78
Münâfıkları rezil rüsvay eden sûre 300
Münâfıkların birbiri ile dost oldukları 279
Münâfıkların ezberleyemeyeceği sûreler 304
Münâfıkların gizli işlerini ortaya çıkaran sûre 300
Münâfıkların isimlerini bilen sahâbî 391
Münâfıkların kalp hastalığı ve ilacı 84
Münâfıkların nifâkını araştıran sûre 300
Münâfıkların nifakta mahâreti 78
Münâfıkların Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile alay etmeleri 423
Münâfıkların savaştan geri kalmaları 587
Münâfıkların zâhiren İslam ahkâmına tâbi olduğu 29
Münâfıkların Zemzem'i çok içemediği 474
Münâfıkların, kötülüğü emrettikleri ve cimrilik yaptıkları 279
Münâfıklarla cihat emri 349
Münakkira Sûresi 303
Münekkile Sûresi 303
Mürîdin her amelde niyetini hâlis yapması gerektiği 479
Mürîdin tasavvuftan yoksun âlimlerin sohbetinden kaçması 274
Mürşid-i kâmile, bir mürîdin bile kâfî olduğu 38
Mürşid-i kâmili bulmanın hidâyet eseri olduğu 340
Mürşidi olmayanların, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâberliği olmayanlar gibi olduğu 289
Mürşidlerin müridlerine ilk nasîhati 274
Mürted olanın öldürüleceği 353

Mürted olup Mekke'ye kaçan dokuz kişi hakkında inen âyet-i celîle 492
Mürtedlerden cizye alınmayacağı 594
Mürtedlere uygulanan öldürme cezaları 348
Mürtedlerin yakılması, taşlanması ve tepeden atılması 348
Müseylemetü'l-Kezzâb'ın elçileri 363
Müsîra Sûresi 303
Müsle yapmanın câiz olmadığı 260
Müslenin (âzâları kesmenin) yasak olduğu 348
Müslüman çocukların Allâh-u Te'âlâ'yı insanlara azap etmekten alıkoyduğu 446
Müslüman ile kâfirin eşit olduğu üç şey 123
Müslüman olan kâfirin eski cizye borcunun kalkacağı 599
Müslüman olan kâfirin gusletmesinin farz olduğu 570
Müslüman olmak için bir şeyler isteyeni Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in geri çevirmediği 541
Müslüman üzerine cizye olmadığı 599
Müslüman yöneticilere nasihat 603
Müslümana hâinlik etmemek 387
Müslümana sövmenin fâsıklık, savaşmanın küfür olduğu 356
Müslümana, Allâh ve Rasûlünden, hicret ve cihattan daha sevgili bir şeyin olmaması gerektiği 498
Müslümana, zâlim de olsa mazlum da olsa yardım gerektiği 275
Müslümanın aynı delikten iki kere ısırılamayacağı 248
Müslümanın dostunun Allâh-u Te'âlâ, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve müminler olduğu 270
Müslümanın hiçbir zaman pis olmayacağı 570
Müslümanın kâfir akrabasına vâris olamayacağı 257,271
Müslümanın kalp hastalığı ve ilacı 84
Müslümanın kanının üç şey dışında helâl olmayacağı 353
Müslümanın kestiğini yiyenin Allâh ve Rasûlünün zimmetinde olduğu 387
Müslümanın müşrikler arasında yaşayamayacağı 262
Müslümanın yüzücü ve atıcı olmasının Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i sevindirdiği 140
Müslümanın zikirden gâfil kalmaması gerektiği 44
Müslümanlar arasındaki ülfet 172
Müslümanlar kuvvetli iken kâfirlerle barışın câiz olmayacağı 166
Müslümanlar zayıfken esirlerin salınmasının doğru olmadığı 205
Müslümanlara iyi davranmak gerektiği 259
Müslümanlara iyilik ve nasihat edenin ebrar kullardan olacağı 509
Müslümanlara müşriklerin az gösterilmesi .. 34
Müslümanlardan sabırlı yüz kişinin bin kâfire gâlip geleceği 195
Müslümanları münafıklardan ayıran sûre .. 300
Müslümanların Benîisrâîl'e benzemesi 519
Müslümanların bir araya gelmesinin faydaları 179
Müslümanların birbirleriyle kaynaşmaması hâlinde büyük fesat meydana geleceği 271
Müslümanların güçsüz iken kâfirlere saldırmasının doğru olmadığı 346
Müslümanların Kâ'be'ye yürümesi 184
Müslümanların kâfirlerle dost olamayacağı 494
Müslümanların musâfaha etmekle günahlarının döküleceği 176
Müslümanların nâmusunu korumanın fazîleti 427
Müslümanların Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e kâfî olacağı 183
Müslümanların ruhlarının toplandığı kuyu 476
Müslümanların zelil duruma düşme sebebi 604
Müslümanların zor imtihanlardan geçmeden bırakılmayacağı 424
Müslümanların, sayılarının çokluğuna güvenmemeleri gerektiği 513
Müslümanların, Yahudi ve Hristiyanlarla haccının birleştiği gün 334
Müşrikler ahdi bozmadığı sürece onlara dokunmamak gerektiği 370
Müşrikler arasında yaşayan Müslümandan Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in berî olduğu 262
Müşriklerden antlaşmayı bozmayan kabîleler 339
Müşriklerden Bedir'de yetmiş kâfirin öldüğü ve yetmiş esir alındığı 17,206
Müşriklerden eman dileyenlere süre verilmesi 362
Müşriklerden fetihte salınanlar ile Sakîf kabîlesinin azatlılarının dünyâ-âhiret kardeş oldukları 256

Müşriklerden tevbe edip iman edenlere dokunulmaması gerektiği.....345
Müşriklere dört ay süre verilmesinin hikmeti.....315
Müşriklerin ahdinin Allâh-u Te'âlâ katında mûteber olmadığı.....373
Müşriklerin ancak bir pislik olduğu.....568
Müşriklerin anlayış sâhibi olmadıkları.....197
Müşriklerin bedenlerinin köpek ve domuz gibi necis olduğu görüşü.....569
Müşriklerin Bedir'deki reisi.....17
Müşriklerin bulundukları yerde katledilmesi gerektiği.....165,346
Müşriklerin cehennem adamları olduğu.....186
Müşriklerin ganîmet arzusuyla Huneyn'e kadar İslâm ordusuyla geldikleri.....517
Müşriklerin göz ve ağızlarına dolan toz toprak.....81
Müşriklerin hac yapmayacağı.....315
Müşriklerin içinde yatan Müslüman düşmanlığı.....522
Müşriklerin içine salınan korkunun târifi...552
Müşriklerin iyi amellerinin boşa gittiği.....431
Müşriklerin Kâ'be'yi çıplak tavaf edip, putlara taptığı.....433
Müşriklerin kellelerini Bedir'de meleklerin kestiği.....17
Müşriklerin kendi iyi amellerini, müminlerin cihadına denk gördüğü.....462
Müşriklerin Lât ve Uzzâ'yı Allâh-u Te'âlâ'nın ortakları olarak görmesi 616
Müşriklerin Mescid-i Harâm'a ve Kâbe'ye girişten menedilmeleri.....309
Müşriklerin Mescid-i Harâm'a yanaşmasının yasaklanması.....568
Müşriklerin Mescid-i Harâm'ın îmârından menedilmeleri.....309
Müşriklerin müminler hakkında akrabalık ve antlaşma gözetmeyecekleri.....384
Müşriklerin Ömer *(Radıyallâhu Anh)*dan korkması.....184
Müşriklerin pislik olmasının izâhı.....569
Müşriklerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*-in merhametini görüp îman etmeleri.....414
Müşriklerin sözleşmeyi bozmaları.....311
Müşriklerle barış yapılamayacağı.....166
Müşriklerle berâber ikâmet edenin onlar gibi olacağı.....262
Müşriklerle ikâmet edilemeyeceği.....261
Müşriklerle kıtâl.....348
Müşriklerle mal, can ve dil ile cihâdın gerektiği.....257
Müttakîleri Allâh-u Te'âlâ'nın sevdiği.....339
Müzdelife'de ateş yakma âdeti.....103

(N)

Nâfile ibâdetin sevâbını inkâr edenin kâfir olacağı.....350
Nâfileleri terk edenin mesul olmayacağı.....350
Nahiv ilminin başlangıcı.....337
Nahr (kurban bayramı) gününün fazîleti....331
Namaz hakkında kişiyi küfre sokacak sözler.....399
Namaz için beş vakit mescide gidenin mescitleri îmar ettiği.....439
Namaz için câmiye devam edenin îmânına şâhitlik edileceği.....440
Namaz için mescide gidip geldikçe kişiye cennette köşkünün hazırlandığı.....444
Namaz ile zekâtın arasını ayıranın kıyamette rahmetten ayrı kalacağı.....387
Namaz kılanı cennete girdireceğini Allâh-u Te'âlâ'nın ahd ettiği.....357
Namaz kılanın Allâh ve Rasûlünün zimmetinde olduğu.....387
Namaz kılanın, Allâh-u Te'âlâ'nın rızâsı üzere öleceği.....358
Namaz kılanlardan şeytanın ümidi kestiği.575
Namaz kılanların Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetine nâil olacağı.....270
Namaz kılanların mescitleri îmar edebilecekleri.....436
Namaz kılınacak mescitler ile ilgili hükümler.....441
Namaz kılmayanın namaz kılana kadar dövülmesi gerektiği.....353
Namaz kılmayanlara Allâh-u Te'âlâ'nın dilerse azap edeceği, dilerse affedeceği.....357
Namazdan sonra rızık aramak.....54
Namazı dosdoğru kılmanın gerçek müminlerin vasıflarından olduğu.....280
"Namazı ehline emret, sen de ona devam et" emr-i celîli.....579
Namazı hakkıyla kılmanın İslâmın şartı ve temeli olduğu.....261,351
Namazı kasten terk edenin malı ve canı helâl olan kâfir gibi olacağı.....351
Namazı tembellikten terk edenin kâfir olmayacağının delilleri.....355
Namazı terk eden hakkındaki fıkhî hükümler.....352
Namazı terk edeni sahâbenin kâfir saydığı.351
Namazı terk edenin Ebû Hanîfe'ye göre öldürülmeyeceği.....354

Namazı terk edenin hükmü 350
Namazı terk edenlerin kâfir olacağını söyleyenlere cevaplar 357
Namazı ve farzları terketmenin helâl olduğuna inanmanın kâfirlik olduğu..... 350
Namazın Allâh-u Te'âlâ'nın hakkı olduğu..359
Namazın hikmeti..... 179
Namazda riyâ 66
Namaz yasak olduğu vakitlerde zikir, duâ ve salevâtın Kur'ân okumaktan efdal olduğu.... 50
Namazın zekâttan ayrılmadığı..... 385
Namazların peşine okunacak zikir..... 13
Namazların peşine yapılan zikrin sesli olması 48
Nankörlere, Allâh-u Te'âlâ'nın mutlaka cezâ vereceği..... 108
Nankörlüğün cezâsı..... 100
Nankörlüğün nîmetin elden çıkmasına sebep olduğu..... 102
Nankörlük eden kavmin misâli 101
Nankörlük edenlerin helâk olacağı 81
Nankörlük ile ilgili bir hikâye 104
Nebîlerin kalplerindeki ülfet..... 177
Nebîzin tarifi..... 466
Necâşî *(Radıyallâhu Anh)*ın büyüklüğü 276
Necd tarafına giden müfreze..... 49
Nefis bir ibâdetten hoşlanırsa onu değiştirmek gerektiği..... 361
Nefis hevâsına uyunca insana ayıplarını göstermediği 428
Nefisle cihad etmek gerektiği..... 380
Nefisle sulh yapılabileceği 177
Nefis, ruh ve kalp arasındaki antlaşma 327
Nefisle cihâd 20,21,59,250
Nefisle cihâdın cihâd-ı ekber olduğu 607
Nefisle cihâdın hikâyesi 22
Nefisle cihâdın üstünlüğü..... 360
Nefisle cihatta ölenin sıddık olacağı..... 53
Nefisle mücâdele edenlerin misalleri..... 607
Nefisle mücâdele husûsunda îzâhatlar..... 361
Nefse Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetle bakmadığı..... 21
Nefse buğzedenin kıyamette azaptan emin olacağı 21
Nefse dünyânın ayıplarını göstermek 484
Nefse karşı kuvvetin zikrullâh olduğu 158
Nefse tâbî olan âbid 105
Nefse uymanın nedâmete sebep olduğu 250
Nefsi düşman bilmek 21
Nefsi kırmak için mübah ve mekruh işlemenin câiz olduğu..... 77
Nefsin açlığa tahammülü olmadığı..... 22
Nefsin cimriliğinden sakınmak..... 265
Nefsin fırsat bulsa Firavun'dan beter olacağı 604
Nefsin kötü âdetleri 584
Nefsin kötü halleri 605
Nefsin süfliyattan yaratıldığı ve kötü huyları..... 379
Nefse adâlet uygulamak 45
Nefsini yenenin gerçek mücâhit olduğu 428
Nefsiyle cihad edenin gönül zengini olacağı 20
Neml Sûresindeki besmelenin Berâet Sûresine âit olduğu 298
Nevfel *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir günü Müslüman olması 19
Nîmete nankörlük..... 81
Nîmete nankörlük eden kimsenin hikâyesi 104
Nîmete nankörlük edenin cezâsı 100
Nîmete sevinmenin iki çeşit olduğu..... 490
Nîmetlerin en büyüğünün Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* olduğu 102
Nîmetin kuldan kendi nankörlüğü sebebiyle alındığı..... 102
Nimetin şükrünü terk etmek..... 62
Nimetlere kavuşmanın güç ve kuvvetle değil, Allâh-u Te'âlâ'nın vermesi ile olduğu585
Nisbeti olmayanın, peygamberle sohbeti olmayan kimse gibi olduğu 289
Niyeti hâlis yapmak..... 61
Niyetin Allâh-u Te'âlâ katındaki değeri..... 245
Niyetin, kalplerin Allâh-u Te'âlâ'ya yönelmesinden ibâret olduğu 202
Nöbet tutan sahâbiye cennetin vâcip olduğu 520
Nöbet tutmanın fazîleti 427
Nöbetin ecrinin kıyâmete kadar süreceği.... 427
Nûh *(Aleyhiselâm)*ın duâsı 209
Nübüvvetin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile son bulduğu..... 243

(O)

Ok atanın yanında meleklerin bulunduğu..139
Ok atışının mânevî şekli..... 158
Ok atma emri 141
Ok atmanın emredildiği..... 137
Ok atmanın fazîleti hakkındaki rivâyetler 133-135
Ok atmanın sıkıntıyı gidereceği..... 139
Ok atmayı bilmenin nîmet olduğu 137
Ok atmayı öğretmenin, çocukların baba üzerindeki hakkından olduğu..... 138,141
Ok atmayı terk edenin âsî olacağı 139

Ok ile eğlenmek 136
Ok ve yay bulunan eve cinlerin giremeyeceği 141
Ok ve yayla meşgul olmanın helâl eğlencelerden olduğu 137
Ok yapanın, verenin ve atanın niyeti hâlis olursa cennete gireceği 137
Okların harpte en tesirli silah olduğu 154
Oku Allâh-u Te'âlâ yolunda atana cennette bir derece olduğu 140
Oku düşmana atmanın bir köle azâdına denk olduğu 138
On günah işleyenin bir sevap işlemesi 42
Orduların en hayırlısının dört bin olduğu .. 514
Ordunun sayısı on iki bine ulaşırsa o ordunun sayı azlığından yenilmeyeceği 514
Oruçta riyâ 66
Oruç tutmanın İslâm'ın şartı olduğu 261
Osmân *(Radıyallâhu Anh)*a günah yazılmadığı .. 162
Osmân *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir'den hisse alması 16
Osmân *(Radıyallâhu Anh)*ın cömertliği 162
Osmân *(Radıyallâhu Anh)*ın Huneyn'de on küsur yara aldığı 534
Osmân *(Radıyallâhu Anh)*ın kendisini şehit edenlere nasihati 353
Osmân *(Radıyallâhu Anh)*ın kıyâsı 295
Osmân *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ganimet taksîmi için gitmesi .. 10
Osmân *(Radıyallâhu Anh)*ın yüzüğündeki yazı . 192

(Ö)

Öfkelenenin dua yapması gerektiği 418
Ölmeden önce îman edenlerin affedileceği . 434
"Ölmeden önce ölün" sözünün tasavvufî mânâsı 360
Ölüm anında meleklerin kâfirlere vurduğu 86
Ölümün dört kısım olduğu 88
Ölümün mümine hediye olduğu 90
Ölünün arkasından bağırarak ağıt yakmanın yasaklığı 93
Ölünün yanında dünyâ kelamı konuşmanın otuz senelik sevabı yiyeceği ... 458
Ölüp, mahşerden önce dirilen hayvan 154
Ömer *(Radıyallâhu Anh)* hakkında inen âyet-i celîle 183
Ömer *(Radıyallâhu Anh)* için dünyalara bedel olan söz 190
Ömer *(Radıyallâhu Anh)* ile İslâmın te'yid edildiği 225
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*a **"Fâruk"** lakabının verilme sebebi 188
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*a muhâlefetten dolayı sahâbeye azâbın yaklaştığı 225
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*a zimmî Hristiyanların yazdığı mektup 592
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*dan İblis'in korkması 74
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ı gören şeytanın, yolunu değiştirdiği 192
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ı insanlardan üstün kılan dört haslet 225
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Allâh-u Te'âlâ yolundaki katılığı ve sertliği 209
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Allâh-u Te'âlâ'dan çok korktuğu 192
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir'deki esirler hakkındaki görüşü 206
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın bütün müşrikleri Arap yarım adasından sürdüğü 575
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Cebrâîl *(Aleyhiselâm)*a benzediği 211
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın cennete ilk gireceklerden olduğu 190
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın cesâreti ve doğruluğu 189
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın diline ve kalbine hakkın yerleştirildiği 227
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*-ın hilâfeti hususunda isâbetli görüşü 226
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın esirlerin öldürülmesini istemesi 222
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın fazîleti 190
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın ganîmeti sevmediği . 222
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın görüşlerine Kur'ân'ın muvafakat ettiği 226
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın hanımların perde arkasında durmasını istemesi 225
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Huneyn'de on küsur yara aldığı 534
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın imânı ve Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsı 187
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın imânına gök ehlinin sevinmesi 188
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın isâbetli görüşü 224
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Kâ'be'ye yürümesi ... 184
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın kâmil îman sahibi olduğu 502
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın kendisine bîat edenler olduğu halde Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)*a bîat etmesi 226
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Kur'ân-ı Kerîm'e hizmeti 337

Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Mescid-i Nebî'yi ilk aydınlatan kişi olduğu 457
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın mescitte ses yükseltenleri susturması 463
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın muhaddes kul olduğu 153
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Müslüman olması 183
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Nûh ve Mûsâ *(Aleyhimesselâm)*a benzediği 209
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın ölümü çok hatırladığı 192
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i öldürmek istemesi ... 186
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vezirlerinden olduğu 191
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e olan sevgisi 212
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i nefsinden çok sevdiği 502
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den Tâif ehline bedduâ etmesini istemesi 539
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın terâvih namazında insanları cem ettiği 457
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın umre için Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den izin istemesi 189
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın yüzüğündeki yazı 192
Ömer ibni Abdilazîz'in Harem'de bulunan iki çadırı 267
"Ömer" ismini verdiği katırın, râfizî (Şî'î) olan sahibini öldürmesi 189
Ömrü Allâh-u Te'âlâ'nın yolunda fedâ etmek 131
Örgü örmeyi kadınlara öğretmek gerektiği 139

(P)

"Peygamber gelecek olsaydı Ömer *(Radıyallâhu Anh)* **olurdu"** hadîs-i şerîfi 190
Peygamberleri hafife alanların kâfir olacağı 398
Peygamberleri yalanlayanların azâbı hak ettiği 102
Peygamberleri yalanlayanların zâlimler olduğu 101
Peygamberlerin ahlâkında fidye almak olmadığı 214
Peygamberlerin Allâh-u Te'âlâ'ya ulaştıran vâsıtalar olduğu 625
Peygamberlerin binekleri 154
Peygamberlerin darlıktan **"Allâh-u Te'âlâ'nın yardımı ne zaman gelecek"** dedikleri 424
Peygamberlerin ganimet hakkının vefatları ile düşeceği 14
Peygamberlerin gökte ve yerde vezirleri bulunduğu 191
Peygamberlerin hatâ üzere olmadıkları 215
Peygamberlerin mîracta Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* için diriltildiği 232
Peygamberlerin müctehid olduğu 215
Peygamberlerin ölümü 91
Peygamberlerini öldürüp kuyuya atan kavim 98
Peygamberlerin sonuncusu olmanın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âit vasıflardan olduğu 221
"Pişmanlık tevbedir" hadîs-i şerîfi 134
Pişmanlıktan inleyen günahkârın sesinden Arş'ın titrediği 234
Putlara danışmak 186
"Putlardan ibâret olan pisliklerden sakının" kavl-i şerîfi 590
Putları şâhit tutmak 186
Putların cehenneme atılacağı 186
Putperest kimse ile Allâh-u Te'âlâ'ya oğul isnad edenler arasında fark olmadığı . 610

(R)

Râbıta bağı 180
Râbıta üzerine yapılan zikir 504
Râfizînin, katırlarına Ebû Bekr ve Ömer *(Radıyallâhu Anhuma)*nın isimlerini takması 189
Rahmet müjdesinin îman mukâbili olduğu 485
Rahmet ve rızânın cennetten önce zikredilmesinin sebebi 486
Rahmete nâil olmanın mescitlere devam ile mümkün olacağı 450
Rahmetin ilim meclislerini bürüdüğü 48
Rahmetin isyankârlar için olduğu 487
Rahmetin yayıldığı saat ve gün 51,72
Rahmetin, kulun Allâh-u Te'âlâ'nın kazâ ve kaderine rızâ göstermesine bağlı olduğu 491
Ramazan orucu tutmanın İslâm'ın şartı ve temeli olduğu 261,351
Ramazan umresinin hacc-ı esğar olduğu 333
Rass halkının peygamberlerini öldürüp kuyuya attığı 98
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* adına tebliğ yapanın Ehl-i Beyt'ten olması 322
"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **bazı gazâlarında bozguna uğradı"** diyenin tevbe etmesi gerektiği 525

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* için Mâlik ibni Avf *(Radıyallâhu Anh)*ın söylediği şiir 565
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* için mîracta peygamberlerin diriltildiği 232
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kâfirlere taş attığında Allâh-u Te'âlâ'nın attığı 81
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den ayrılanın kötü hâli 84
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den başkasına hakâret edenin kanının helâl olmadığı 395
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den başkasına verilmeyen altı haslet 232
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra peygamber gelecek olsaydı Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın olacağı 190
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e aldatma nisbet edenin zındık olduğu 394
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sütannesinin, ondan esir olan akrabâlarını bırakmasını istemesi 563
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve on bin kişilik ordusunun müşriklerden habersiz Mekke'ye kadar gelmesi 409
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Bahreyn'den gelen mal 243
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e düşen ganîmetin taksîmi 10
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e esirler hakkında Bedir'de selâhiyet verilmesi 205
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hâinlik ... 253
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hâinlik edenin hâli 248
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hâinlik etmemek gerektiği 125
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakâret eden kadının kanının heder olduğu 394
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakâret eden Yahudi ve Hristiyanların öldürüleceği 393
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakâret eden zimmînin katlinin câiz olduğu 393
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakâret ettikten sonra Müslüman olan zimmînin hükmü 396
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hanımlarından sonra attan daha sevimli hiçbir şeyin olmadığı 147
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e isyan edenin Allâh-u Te'âlâ'ya isyan ettiği ... 59
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e itaat edenin Allâh-u Te'âlâ'ya itaat ettiği 56,59,589
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e itaat edenlerin Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetine nâil olacağı 270
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, kendisine inanacak ve inanmayacakların gösterildiği 423
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e muhabbet ve mutâbeat 252
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e muhabbetin alâmetleri 504
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e muhâlefet edene zillet ve alçaklık isâbet edeceği 581
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e noksanlık isnad edenin hâli 525
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i sebbedenin tevbesinin kabul olmayacağı 602
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâbî olan müminler 182
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yardımları sebebiyle Medîne müslümanlarının "Ensâr" ismini alması 258
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yeryüzü ehlinin îman edeceği 525
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i hafife alıp hakir görenin tekfir edileceği 398
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kabre kimin indirdiği 93
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i vefatından sonra kimin yıkayacağı 92
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i Mekke'den çıkartmaya azmedenler 390,402
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i ölümünden sonra ziyâret edenin sağlığında ziyâret eden gibi olduğu 267
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i sevenin cennette onunla beraber olacağı 504
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i sevmenin Allâh-u Te'âlâ'yı sevmekten ayrılmayacağı 501
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile Allâh-u Te'âlâ'nın arasını ayıranın hâli 387
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **"Yahudi ve Hristiyanlar gibi beni aşırı methetmeyin"** sözünün îzâhı 626
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **"Kızım olsaydı sana veririm"** dediği sahâbî 456
"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in sevdiğini sevmem"** diyenin hükmü 398
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **"Tandırın kızdığı an"** sözü 530
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın gömdüğü altınları bilmesi. 239

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın fidyesini artırması 241
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*dan kendine su vermesini istemesi 464
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in âdetinin dünyâya meyletmemek olduğu 214
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in af ve mağfiretinin büyüklüğü 532
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ağladığı an 224
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in aleyhine konuşan kâfire yapılacak muâmele 392
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ali *(Radıyallâhu Anh)*ı kendisine kardeş ilan etmesi256
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in aralarında bulunduğu müminlere azap olunmayacağı 222
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbı aleyhinde konuşmanın doğru olmadığı 226
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in at kişnemesinden hoşlandığı 149
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in atıcılığı ve biniciliği teşvik etmesi 137
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in atlar hakkındaki methiyeleri 151
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in âzatlısı . 206
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Bedir'de Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ı koruma altına alması 242
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Bedir'de gösterdiği mûcizeler 19
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, amcasından fazla fidye istemesi 18
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ashâbını savaşa teşviği 195
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, kendi arkasından bağırarak ağıt yakılmasını yasaklaması 93
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Bedir'de Hâşimoğullarını koruma altına alması 242
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Bedir'de müşriklere çakıl taşı atması 17
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Bedir'de müşriklerin yıkılacağı yerleri önceden göstermesi 18
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Bedir'deki esirler hakkında sahâbe ile istişâresi 206
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Bedir'de esirleri salarak günah işlemediği 218
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Bedir'deki mûcizeleri 17
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bereketi177
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir hac ve dört umre yaptığı ve bunların zamanları 556
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir vâdî dolusu koyunu Safvan *(Radıyallâhu Anh)*a ganîmet olarak vermesi 541
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Bişr ibni Hâris *(Radıyallâhu Anh)*a nasîhati 509
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bizzat kâfirleri öldürmekle emrolunduğu 216
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in büyük ahlâk üzere olduğu 527
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in büyük merhameti 414
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cehennemi su ile kaçıracağı 234
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cenâzesini ilk meleklerin kıldığı 93
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cesâreti ve şecâati 526
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cinlerden Allâh-u Te'âlâ'ya sığınması 415
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cömertliği 244,541
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Katâde *(Radıyallâhu Anh)*ın çıkan gözünü yerine takması 19
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çocukların öldürülmesini yasaklaması 528
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dedelerinin güzel ahlak ve hizmetleri 103
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dedesine nispet edilmesi 524
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in devesi .. 319
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in devesinin inatçı olmadığı 167
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i diğer peygamberlerden üstün kılan altı vasfı 220
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dört kılıçla gönderildiği 348
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dünyâ ile alâkası 214
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in düşmana karşı duâsı 58
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in düşmanlara karşı korku ile yardım olunduğu 221
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in düşmanlarının mağlup olduğu 232
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ebû Âmir *(Radıyallâhu Anh)*için duâ ve istiğfar etmesi 535
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ebû Talib için istiğfar etmesi 292

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ebû Talib'e İslâm'ı tebliği 292
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emânete riâyetteki titizliği 516
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emrettiği beş şey 59
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in emrine hiç tereddütsüz uymak gerektiği 502
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in en büyük nîmet olduğu 102
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ensâr ve muhâcir arasında kardeşlik tesis ettiği ... 256
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ensâra ganimetten niye az verdiği 544
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ensâra olan sevgisi ve vefâsı 231,414
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ensâra yardımı 174
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ensârdan olmak istemesi ve onlara olan sevgisi 545
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ashâbıyla Erkam *(Radıyallâhu Anh)*ın evinde toplanması 186
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Esmâ *(Radıyallâhu Anha)*ya müşrik olan annesine yardım etmesi için izin vermesi ... 496
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in fakirlikten korkmadığı 541
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in fetih ordusuna namaz kıldırması 410
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in fidye aldığı için korkup ağladığı 216
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ganîmet dağıtımındaki adâleti 563
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ganîmet sehminde halefi olmadığı 13
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ganîmetteki payı 5
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, kendi gömleği ile atın yüzünü ve burnunu silmesi 150
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Habeşistanı övmesi 276
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Habîbullâh olduğu 344
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hac yaptırdığı günün hacc-ı ekber olduğu .. 334
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hacılar için kuyudan su çekmeyi arzulaması 465
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hamurlu teknede gusletmesi 413
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hanımlarından Huneyn harbine katılanlar . 517
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in harp siyâseti 409
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in harpte rüzgâr beklemesi 57
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hasırda yattığı 214
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hayatının da ölümünün de ensârla beraber olacağı 546
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hediye vermek istediğinde Zemzem suyu ikram ettiği 476
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Hevâzin'lilerden Müslüman olanlara esirlerini geri vermesi 559
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hicret olmasa ensardan olmak istediği 266
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hicretten önce de haccettiği 557
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hiç azık stok yapmadığı 580
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hiçbir zaman açlık ve susuzluktan şikâyet etmediği 472
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hiçbir zaman düşmandan kaçmadığı 525
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Huneyn'de bineğini kâfirlerin üzerine sürmesi 201
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i Huneyn'de darlandıran söz 514
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Huneyn'de müşriklerin kesip katledilmesini işâret etmesi 528
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Huneyn'de öldüğü haberinin Mekke'ye ulaşması 523
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Huneyn'de yaptığı duâlar 523
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Huneyn'de zırhını, miğferini ve tolgasını kuşanması 521
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Huneyn'den önceki müjdesi 519
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hurma şırasını çok beğendiği 466
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Huzâ'a kabilesine yardım ile emrolunması 389
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in huzurunda kasîde okunması 317
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*a en yakın kişi olduğu 270
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, aralarında bulunduğu topluma azap edilmeyeceği 405

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in iki dağ arası dolusu koyunu, isteyen birine ganîmet olarak vermesi 541
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ilk katıldığı muhârebe 17
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, insanların ellerini içine soktuğu kaptan içmesi 465
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in insanların en hayırlısı olduğu 232
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in istişâre arkadaşları 191
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in istişâreye verdiği önem 537
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kadınlara örgü örmeyi teşvik etmesi 139
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kâfir ordusuna çakıl taşı atıp bedduâ etmesi 531
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in katıldığı gazvelerin ondokuz olduğu 513
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, gıyabında kendisiyle alay edenlere minberden cevap vermesi 423
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisinden sonra gelen ümmetine kavuşma isteği. 290
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisini zehirleyen kadını öldürtmediği ... 397
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisine beddua edenleri öldürtmemesi ... 398
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisine hakaret eden Yahudileri öldürtmemesi 602
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisini veya sünnetini hafife alanın kâfir olacağı 398
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kıyâmete kadar gelecek müminlere çok selam ettiği 93
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kıyâmete kadar olacaklardan haberdar olduğu 423
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kıyâmette cehennem ile insanlar arasına gireceği 233
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, kızına öğrettiği zikir 13
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kızının gerdanlığını geri göndermesi 229
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in eshâbı suffayı kızının isteğine tercih etmesi 13
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kişiye bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça kâmil îman kazanımayacağı 502
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in harpte kopan eli tükürükle yerine takması 19
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in korkudan münezzeh olduğu 33
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kötü âdetler ve şehvetler terk edilsin diye gönderildiği 328
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Makām-ı Mahmûd'a yükseltileceği 460
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Medîne ehlini düşünmesi 167
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in merhametinin ve affının büyüklüğü 559
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mescide çakıltaşı serdirdiği 454
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya getirildiği 571
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mescid-i Nebî'yi aydınlatan Temîm-i Dârî *(Radıyallâhu Anh)*a duası ve müjdesi 456
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mina gecelerinde Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*a Mekke'de hizmet için izin vemesi 467
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in minberinin yanında ses yükseltmenin doğru olmadığı. 463
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mîracta Âdem *(Aleyhisselâm)* ile görüşmesi 232
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mîracta Allâh-u Te'âlâ ile görüşmesi 343
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mîracta gördükleri 342
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mîracta öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini öğrendiği 343
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mu'âz ibni Cebel *(Radıyallâhu Anh)*a nasîhati 378
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mübârek başına Ebû Cehil'in koyduğu ödül 186
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müşrikler arasında Müslüman'ın yaşamasına müsaade etmediği 261
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müşrikler arasında yaşayan Müslüman'dan berî olduğu 262
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müşrikler zorlamasaydı Mekke'yi terk etmeyeceği 267
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müşriklere bedduâsı 63
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in müşriklerin peşine düşmesi 81
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Nadr ve Ukbe'yi öldürmesi 216
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nasıl kefenlendiği 92
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir nasîhati 379

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nesebinin şerefi 9,166
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, nöbet tutan sahâbîyi cennetle müjdelemesi 520
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nöbet tutmaya verdiği önem ve nöbetçiye nasihati 520
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nûr olduğu 443
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ok müsâbakasını izlemesi 135
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in öfke hâlinde dua yapılmasını öğütlemesi ...418
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ı kucaklaması 183
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ömer *(Radıyallâhu Anh)* hakkındaki duâsı 185
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ı tehdît ederek sarsması 187
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ömer *(Radıyallâhu Anh)*a sevgisi ve ondan duâ istemesi...190
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın görüşüne muhâlefeti 224
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ömer *(Radıyallâhu Anh)* ile İslâm'ın te'yidini istemesi 225
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rızkının mızrakların gölgesinde olduğu....581
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Rumlarla savaş için Medîne'den çıkması 587
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rüyâsı ve sevinci 32
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sabahları Zemzem içip doyduğu 472
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in harplerde sahâbeye siper olduğu 198
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in savaş için infâka teşviki 162
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in savaş taktiği 32
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in savaştaki cesâreti 197
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sekiz rekât kuşluk namazı kılması 413
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in seriyye komutanlarına nasihati 259
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, sevdiğini hidâyet edemeyeceği 30
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sıfatlarını Ehl-i Kitâb'ın hediyeler karşılığı gizlediği ..382
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sözüne sahâbenin îtikâdı 202
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in süt amcasının ve süt kız kardeşinin Müslüman olması 559,566
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, sütkardeşlerine olan hürmet ve saygısı 565
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şeytanının Müslüman olduğu 232
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tabaklanmış deri üzerinde namaz kıldığı....455
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Tâif ehline duâsı 539
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Tâif kuşatmasında gördüğü rüyâ 537
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Tâif kuşatmasını bırakmak istemesi 538
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Tâif üzerine yürümesi 317
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in taraftarlarına gösterdiği vefâ 409
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nelerle te'yid edildiği 171
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tefdiye ettiği tek kişi 135
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in uğurlu ve uğursuz saydığı at cinsleri 151
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ukbe ibni Ebî Mu'ayt'ı öldürtmesi 18
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetin gizli niyetlerine vâkıf olduğu 232
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Ümm-ü Hânî *(Radıyallâhu Anha)*ya olan tâzimi 413
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üstün ahlâkı 13
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vakfesinin cuma gününe denk geldiği 335
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vasiyeti ..91
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in verdiği hurma dalının kılıca dönüşmesi 18
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vezirleri 191
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Yahudi ve Hristiyanlara olan kızgınlığının sebebi 574
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Yahudilerin bedduasına karşılık vermesi 397
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Yahudilerin üzerine yürümesi 121
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir şeyi yasak etmesinin Allâh-u Te'âlâ'nın haram etmesi gibi olduğu 589
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yüzmeyi teşvik etmesi 139

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yüzücü ve atıcı olandan hoşnut olduğu 140
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Zemzem suyu hediye istemesi 475
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Zemzem'i şişelere doldurduğu ve hastalara içirip, başına döktüğü 472
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zevcelerinin kıskançlığı 227
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Zeynep vâlidemizi Medine'ye aldırması 229
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zikir meclisleri kurduğu 429
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, iman, namaz ve zekât vazifelerini yerine getirinceye kadar insanlarla harb ile emrolunduğu 353
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, kendisini öldürmek isteyen Şeybe ibni Osman için hidâyet dilemesi 551
Rasûlülllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Abdullâh ibni Revâha *(Radıyallâhu Anh)*a nasîhati 42
Reddolunmayan iki dua 44
Rızâ ve gazabın Allâh-u Te'âlâ'nın eserlerinden olduğu 38
Rızânın itaatkârlar için olduğu 487
Rızâullâh müjdesinin cihâdın mukâbili olduğu 485
Rızık endişesi taşımanın gaflet ve abes olduğu 326,584
Rızıkların en hayırlısının kişinin kendi kazancı olduğu 581
Rızıkların helâl ve temizinden yemek 234
Rızıktan elde edilen gücü kötü yolda kullanmamak 236
Rızkı ayağına gelen Allâh dostunun hikâyesi 583
Rızk-ı kerîm'in nelerden ibâret olduğu 282
Rızkı talebin altı sebeble olacağı 580
Rızkı vermenin Allâh-u Te'âlâ'ya âit olduğu 30
Rızkın dağıtıldığı saat 51
Rızkın semâda olduğu 579
Rızkı aramak gerektiği 580
Riyâ 62
Riyâ için yapılan mescitlerin yapana bir fâide sağlamayacağı 438
Riyâ ve ucüpden nefsi korumak 360
Riyâdan sakınmak gerektiği 63,426
Riyânın azâbı kat kat arttıracağı 67
Riyânın nefse âit kötü bir sıfat olduğu 64
Riyânın sevapları yok ettiği 64
Riyâzat yapmak 21
Riyâzatlar nefse hoş gelirse daha zor amellere gitmek gerektiği 360
Ruh ile nefsin bedende birleşmesini hikmeti 37
Ruh, kalp ve nefis arasındaki antlaşma 327
Ruhbanlığın mânâsı 621
Ruhların toplandığı kuyular 476
Rukiyye *(Radıyallâhu Anhâ)*nın hasta olması 15
Rumlarla savaş için Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Medîne'den çıkması 587
Rüyâda görülenlerle ilgili bâzı mâlûmât 36
Rüyâsında müşriklerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e az gösterilmesi 32
"Rüzgâr" kelimesinin mânâları 57

(S)

Sa'îd ibni Zeyd *(Radıyallâhu Anh)*ın Şam'da olduğu halde ehli Bedir'den sayıldığı 16
Sa'd *(Radıyallâhu Anh)*ı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ok atması için teşviki 136
Sa'd ibni Mu'âz *(Radıyallâhu Anh)*ın esirlerin öldürülmesini istemesi 222
Sa'd ibni Mu'âz *(Radıyallâhu Anh)*ın ganîmeti sevmediği 222
Saatlerin en kıymetlisi 51
Sabâ rüzgârı 57
Sabâ rüzgârıyla Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yardım olunduğu 60
Sabah namazına erken gidenlerin cennette nurdan minberler ile müjdelenmesi 448
Sabah namazına müdâvim olanların kıyâmette dehşete düşmeyeceği 448
Sabah namazından sonra işrak namazını beklemenin fazîleti 50
Sabah namazından sonra zikrin, Kur'ân tilâvetinden efdal olduğu 50
Sabır ve zaferin dost oldukları 201
Sabırlı Müslüman'lardan yüz kişinin iki yüz kâfire gâlip geleceği 199
Sabırlı yirmi Müslüman'ın yüz kişiye gâlip geleceği 195
Sâbit ibni Kays *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir esirlerinden dolayı şehit olanların sonuncusu olduğu 210
Sabredenlerin gâlip geleceği 195
Sabredenlerle Allâh-u Te'âlâ'nın berâber olacağı 56,199
Sabrın en çok lâzım olduğu yer 57
Sabrın, sıkıntıların açılması için anahtar olduğu 416

Safiyye annemizi, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nasıl aldığı 13
Sahâbe aleyhinde konuşmanın doğru olmadığı 226
Sahâbeden ilklerin fazîleti 286
Sahâbe-i Kiramın fazîleti 482
Sahabenin Bedir'de İblîs'in bağırmalarını duyması 70
Sahâbenin Beytullâh'tan ayrılacakları zaman Zemzem içtikleri 477
Sahâbenin cesâreti ve Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îtikâdı 202
Sahâbenin çoğunun rızık sebebinin ticâret olduğu 581
Sahâbenin dünyâ nimetlerinden sakındığı . 468
Sahâbenin kâfirlere karşı şiddetli olduğu 201
Sahâbenin namazı terk edeni kâfir saydığı . 351
Sahâbenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ittibâ ederek esirleri bırakmaları 559
Sahâbenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâzimi 363
Sahâbenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sözüne ittibâları 439
Sahâbenin sessiz durduğu üç yer 46
Sahâbenin şehâdet aşkı 196,210
Sahâbenin yarım ölçeğine, başkasının Uhud dağı kadar infakının denk olmadığı 482
Sahâbenin yüzüklerindeki yazı 192
Sahâbeye sövmemenin Müslümanlara emredildiği 482
Sakîf kabîlesinin azgınlığı ve inadı 517
Sakîf kabîlesinin kalesi 536
Sakîf kabîlesinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek Müslüman olması 540
"Salât-ı vustâ"nın ikindi namazı olduğu 331
Sâlihlerden birinin riyâ ile ilgili hikâyesi 64
Sâlihlere hizmet edenin ebrar kullardan olacağı 509
Sâlihlerin kalplerindeki ülfet 177
Sâlihlerin ölümü 89
Sâlik olanın Allâh-u Te'âlâ'dan başkasına tevekkül etmemesi 554
Sâlikin şeytanı kandırması 76
Sâlikin tasavvuftan yoksun âlimlerin sohbetinden kaçması 274
Sapık önderlere tâbî olmanın hasret ve nedâmete sebep olacağı 251
Sapık önderlere uyanların kıyâmetteki halleri 252
Sarıklı meleklerin Huneyn'de Müslümanlara yardım ettiği 553
Sarrafın altın suyu ile kandırılamayacağı 426
Savaş âletleri hazırlamak 132
Savaş anında zikretmenin vâcip olduğu 46
Savaş kızışınca sahâbenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in arkasına saklandığı 526
Savaş meydanında sebat etmek 40,45
Savaş ve zorluk istemenin yanlışlığı 41
Savaşa gideni donatanın, gazaya çıkmış gibi olacağı 160
Savaşa teşvik 195
Savaşı terk etmenin câiz olmadığı yerler 200
Savaşların bir çoğunda Allâh-u Te'âlâ'nın müslümanlara yardım ettiği 512
Savaşmadan önce İslâm'a dâvet gerektiği ... 123
Savaşta Allâh-u Te'âlâ'nın ismi ile vuruşmak gerektiği 260
Savaşta çocukları öldürmemek 260
Savaşta dua 42
Savaşta hazır bulunmayanların ganîmetten ve humüsten pay alamayacağı . 259
Savaşta ihtilafın yasak olduğu 56
Savaşta müslenin (uzuv kesmenin) yasak olduğu 348
Savaşta olanın çocuklarına bakanın cihad sevâbı alacağı 160
Savaşta öldürülenin üzerinden çıkan mal 7
Savaşta sabır istemek 43
Savaşta ses yükseltmenin mekruh, sessiz durmanın müstehap olduğu 46
Savaşta yapılan duanın reddedilmeyeceği 43
Savaşta yapılması gerekenler 260
Savaştaki zikrin çeşitleri 42
Savaştan kaçmanın cezâsı 54
Sebe'li müminlerin müşriklerin sıkıntılarından kurtulmaları 406
Secdelerin ardındaki tesbih 331
Secdesi az olan şehir 42
Seferde cömert olmanın şahsiyetli kişilerin işi olduğu 454
Seher vakti istiğfar edenlerin Allâh-u Te'âlâ'nın insanlara azap etmesine mâni olduğu 444
Sekînetin târifi 548
Seleme ibni Eslem ibni Harîş *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir'de gördüğü mûcize 18
Selmân-ı Fârisî *(Radıyallâhu Anh)*ın mancınık kurulmasıyla ilgili teklifi 537
Semûd kavminin helâki 98
Semure ağacı 529
Seriyyelerin en hayırlısının dört yüz kişi olduğu 514
Seriyyelerin en hızlı ve kârlısı 50

Seriyy-i Sekatî *(Kuddise Sirruhû)*nun bir gence nasîhati 127
Ses yükseltmenin mekruh olduğu yerler 46
Sesli zikrin yerleri ve faydaları 48
Sessiz durmanın müstehap olduğu üç yer 46
Sevapların atın perçemlerine bağlandığı 145
Sevapların karşılığının ona on olduğu 42
Sevenlerin adâlete muhtaç olmadıkları 178
Sevgi ve dostluğun Allâh ve Rasûlüne tahsis edilmesi 425
Sevgi ve itaat 179
Sevginin beraberliği güçlendirdiği 180
Sıddıkın şehitten eftal olduğu 53
Sıddıkların kalplerindeki ülfet 177
Sıkıntıların açılması için sıkıntılara sabrın ve rızânın gerektiği 415
Sıkıntıların atıcılık ile gideceği 139
Sılâ-i rahim hususunda Müslüman ile kâfirin eşit olduğu 123
Sılâ-i rahimi kesmenin kötü amel olduğu ... 102
Sidre-i Müntehâ 343
Silah bulunan eve cinlerin giremeyeceği 154
Silah hususunda kâfirleri geçmek gerektiği 134
Silah kullanmayı öğrenmenin farz-ı kifâye olduğu 142
Sohbetlerin tesiri 179
Son inen âyet ve sûre 293
Sonraki asırlarda iyi görülen bazı amellerin sahâbe zamanında kötü görüldüğü 455
Söz bozan kâfirin kanının helâl olacağı 392
Söz bozan kâfirler ile savaşma emri 132,389
Söz bozanlara verilen ders 117
Söz bozmak cürmü 114,260
Söz tutma hususunda Müslüman ile kâfirin eşit olduğu 123
Sözde durmanın takvâlıktan olduğu 341
Su arkı açanın ecrinin ölümle kesilmeyeceği 452
Suçsuzlara Allâh-u Te'âlâ'nın azap etmeyeceği 94
Suların en hayırlısının Zemzem olduğu 471
Suların en şerlisi 475
Sultan Selim Hân'ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i methiyeleri 259
Sultan selim Hânın edebiyâtı ve şiiri 198
Sultan Selim Hânın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e na'tı 202
Sûret erbâbının çoğaldığı 38
"Sübhânellâh" demenin Süleymân *(Aleyhisselâm)*ın saltanatından üstün olduğu ... 107
Süleymân *(Aleyhisselâm)*a Hüdhüd kuşunun muhâlefeti 233
Süleymân *(Aleyhisselâm)*ın Beyt-i Makdis'e Kibrît-i ahmer koydurduğu 455
Süleymân *(Aleyhisselâm)*ın mahşerde meliklere ve zenginlere delil gösterileceği .. 608
Süleymân *(Aleyhisselâm)*ın Mescid-i Aksâ'da bin yedi yüz kandil yaktırdığı 456
Süleymân *(Aleyhisselâm)*ın saltanatındansa, **"Sübhânellâh"** demenin üstün olduğu 107
Sünnet sayılan yenilikler 457
Sünnete hakkıyla uyanın ebrar kullardan olacağı 509
Sünnete yardım 504
Sünneti ihya edenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i sevmiş olacağı 504
Sünnetleri tembellik yüzünden terk edenin fâsık olacağı 350
Sürâkâ kılığına İblis'in girmesi 70
Sütannesine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hürmet ve saygısı 563
Sütannesinin, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den, esir olan akrabalarını bırakmasını istemesi 563
Sütten yumuşak kalpler 208
Süvârîlerin ganîmetten iki hisse almasının sebebi 154

(Ş)

Şahsiyetli kişilerin alâmetleri 453
Şâirlerin câhiliyet döneminde harpte söyledikleri şiirler 44
Şakîlerin af ümîdinin olduğu 556
Şam'da oldukları halde ehli Bedir'den sayılanlar 16
Şarabı Ehl-i Kitâb'ın helâl kabul ettiği 588
Şarap içilen sofrada yemek yememek 141
Şaşının biri iki görmesi 35
Şehâdeti arzulayan sahâbe 196
Şehâdetin kâmil müminlerin vazîfelerinden olduğu 282
Şehid 20
Şehid olanların kötü işlerini Allâh-u Te'âlâ 'nın örteceği 284
Şehit olanı cennete sokmanın Allâh-u Te'âlâ üzerine bir hak olduğu 501
Şehitlerin cennete gireceği 196
Şehitlerin kalplerindeki ülfet 177
Şehvete uyanın şerre kavuşacağı 251
Şehvetlere tâbî olmanın kâfirliğe sebep olduğu 251

Şerîata muvafık olan yeniliklerin sünnetten sayıldığı ... 457
Şerîatı savunmak ... 504
Şerîatın erkânının üç olduğu ... 504
Şerîatın sınırlarını korumanın takvâlık olduğu ... 341
Şeybe ibni Osman *(Radıyallâhu Anh)*ın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i öldürmek istemesi, daha sonra Müslüman olması ... 550
Şeyhlik taslayanlara uymamak gerektiği ... 626
Şeytan için olan atlar ... 146
Şeytana uymanın cehennemi kazandıracağı ... 252
Şeytandan Allâh-u Te'âlâ'ya sığınmak ... 202
Şeytanın bir âbidi kandırması ... 76
Şeytanın âdemoğlunu saptırmak için iman, hicret ve cihat yoluna oturduğu ... 501
Şeytanın Bedir'den kaçışı ... 82
Şeytanın cehennem ehline yapacağı itirâf ... 78
Şeytanın en zelil olduğu gün ... 72
Şeytanın farklı kılıklara girebilme gücüne sahip olup olamadığı ... 74,75
Şeytanın görünce yolunu değiştirdiği zat ... 192
Şeytanın ilminden ve amelinden dolayı mağrur olduğu ... 461
Şeytanın insan için kurt gibi olduğu ... 445
Şeytanın insan kılığına girmesi ... 68
Şeytanın insanı kâfir edene kadar uğraşacağı ... 77
Şeytanın insanla üç meselede mücâdele ettiği ... 500
Şeytanın insanlar için apaçık düşman olduğu ... 236
Şeytanın kâfir ettiği insandan uzaklaştığı ... 78
Şeytanın melekleri görünce kaçtığı ... 69
Şeytanın müşrikleri Bedir'de kandırması ... 68
Şeytanın namaz kılanlardan ümidi kestiği ... 575
Şeytanın Ömer *(Radıyallâhu Anh)*dan korkması ... 74,
Şeytanların latîf ve rûhânî varlıklar olduğu ... 75
Şeytanların Bedir'de insanların sûretine girdiği ... 69
Şî'îlerin sahâbeye olan düşmanlığı ... 189
Şî'înin, katırlarına Ebû Bekr ve Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın isimlerini takması ... 189
Şiblî *(Kuddise Sirruhû)*nun nefisle mücâdelesi ve ahde vefâsı ... 380
Şirk içinde yapılan iyi amellerin kabul edilmeyeceği ... 463
Şirk koşan için af dilenmeyeceği ... 292
Şirk koşanların cehennemde ebedî kalacakları ... 101,431
Şirk suçunun büyüklüğü ... 434
Şirk-i hafî içinde bulunanların ihlâslı kimselere denk olamayacakları ... 478
Şirkin affedilmeyeceği ... 355
Şirkin dışındaki günahların tevbe halinde affedilebileceği ... 355
Şirkin en büyük uğursuzluğu ... 338
Şirkin gizli ve açığından kurtulmak ... 338
Şirkin zelil edilmesi ... 36
Şirkte ısrarcı olanı Allâh-u Te'âlâ'nın imhal etse de ihmal etmeyeceği ... 313
Şirkten eser kalmayıncaya kadar kâfirlerle savaşın emredildiği ... 6
Şükredenlerin ve etmeyenlerin durumu ... 108
Şükretmek ... 234
Şükrü Allâh-u Te'âlâ'ya tahsis etmek ... 235
Şükrün her halde yapılması gerektiği ... 37
Şükrün târifi ... 108

(T)

Tabaklanmış deri üzerinde Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in namaz kıldığı ... 455
Tâbût-u sekîne'nin Yahudilerden alınıp sonra verilmesi ... 611
Tâğutların, kâfirleri nurdan uzaklaştırıp karanlığa götürdüğü ... 270
Tâif ehlinden Huneyn'de yetmiş kişinin öldürüldüğü ... 529
Tâif ehline Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duâsı ... 539
Tâif ehlinin Mekke müşriklerine yardımı ... 382
Tâif ehlinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gelerek Müslüman olması ... 540
Tâif kuşatması ... 536
Tâif kuşatmasını sahâbenin bırakmak istememesi ... 538
Tâif kuşatmasının onbeş gün sürdüğü ... 537
Tâif'in fethi için Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e izin verilmediği ... 538
Tâif'te ilk olarak mancınık kullanılması ... 537
Tâif'te Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sahâbe ile istişâresi ... 537
Tâif'ten Müslümanların dönüşü ... 539
Takvâ sâhibinin dört alâmeti ... 341
Takvâ sahiplerini Allâh-u Te'âlâ'nın sevdiği ... 372
Takvâ sahiplerinin evlerinin mescitler olduğu ... 446
Takvâ sahiplerinin kalpleri ... 85

Takvâ sâhiplerinin mescidleri imar edebilecekleri ... 436
Takvâ sâhiplerinin yemine ve ahde vefâya sâdık kaldığı ... 372
Takvâdan ayrılmamak ... 379
Talha ibni Ubeydillâh *(Radıyallâhu Anh)*ın Şam'da olduğu halde Bedir ehlinden sayıldığı ... 16
Tarîkatı olmayanın kâmil manada îmânı olmadığı ... 274
Tarîkatta takvâlığa ve amele güvenmenin kâfirlik olduğu ... 554
Tasavvuf yolunu ögrenip tatbik etmenin farz olması gerektiği ... 503
Tasavvuftan yoksun âlimlerin sohbetinin zararı ... 274
Tasavvufun tamamının güzel ahlâk olduğu ... 377
Taştan katı kalpler ... 208
Tatlı suların Mescid-iAksâ'daki kayanın altından çıktığı ... 476
"Tebşîr" kelimesinin mânâsı ... 485
Tebuk savaşında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cihada teşviki ... 162
Tebûk'te kalpleri kayan Müslümanların tevbesini Allâh-u Te'âlâ'nın kabul ettiği ... 264
Tebûk'te Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in konaklayıp istihâre yapması ... 587
Tebûk gazvesinden geri kalanların tevbesi ile ilgili sûre ... 300
Tecrîd ehli ... 289
Tedbir alıp tevekkül etmek gerektiği ... 580
Tefdiyenin mekruh olduğu durum ... 136
Temîm-i Dârî'nin Mescid-i Nebî'yi aydınlatması ... 456
Terâvih namazında Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın insanları cem ettiği ... 457
Terâvih namazını cemaat ile kılmanın efdal olduğu ... 449
Terki terkin âriflerin dünyâdaki tâcı olduğu ... 277
Tesbih eden atlar ... 154
Tesbîhin Süleymân *(Aleyhisselâm)*ın saltanatından üstün olduğu ... 107
Tevbe edeni Allâh-u Te'âlâ'nın affedeceği ... 130
Tevbe edenin kul haklarını Allâh-u Te'âlâ'nın dilerse üstleneceği ... 130,278
Tevbe ederek ölen kâfirin cenâzesindeki hüküm ... 396
Tevbe edip, namaz kılan ve zekât verenlerin din kardeşi olacağı ... 385
Tevbe Sûresindeki âyet, kelime ve harflerin sayıları ve fâsılaları ... 304
Tevbe Sûresini okurken besmele çekmek ile ilgili hükümler ... 297
Tevbe Sûresini okuyanı Allâh-u Te'âlâ'nın affedip, ona icâbet edeceği ... 306
Tevbe Sûresinin besmele ile başlamaması ... 293
Tevbe Sûresinin Enfâl Sûresi ile birlikte tek bir sûre olup olmadığı ... 295
Tevbe Sûresinin Enfâl Sûresi ile münâsebeti ... 308
Tevbe Sûresinin Enfâl Sûresinin peşine gelme sebebi ... 294
Tevbe Sûresinin fazîleti ile ilgili rivayetler ... 304
Tevbe Sûresinin indirilişi ... 305
Tevbe Sûresinin iniş yeri ve sebebi nüzûlü ... 292
Tevbe Sûresinin maksatları ... 309
Tevbe Sûresinin Mekke müşriklerine okunması ... 314
Tevbe yolunda ölen yüz kişinin kâtilinin hikâyesi ... 278
Tevbenin gençken yapılması ... 366
Tevbenin hakîkati ... 567
Tevbenin kalp hastalığına ilaç olduğu ... 84
Tevbenin tarifi ... 567
Tevbeyi Allâh-u Te'âlâ'nın dilediğine nasip edeceği ... 559
Tevbeyi bir kere yapmakla bu ümmetin affedildiği ... 232
Tevekkül etmenin gerçek müminlerin vasıflarından olduğu ... 280
Tevekkülün gücü ... 85
Tevfîkin ancak Allâh-u Te'âlâ'nın yardımı ile olacağı ... 290
Tevhîdin Allâh-u Te'âlâ'ya râcî olduğu ... 36
Tevrât'ın Yahudilerden soyulup alınması ... 611
Ticâretin, mümine Allâh ve Rasûlünden, hicret ve cihattan daha sevgili olmaması gerektiği ... 500
Toprak veya hasırda namaz kılmanın müstehab olduğu ... 455

(U)

"Udve" kelimesi ... 25
Uğurlu ve uğursuz sayılan at cinsleri ... 151,152
Uğursuzluğun üç şeyde olduğu ... 152
Uhud dağı kadar infak edenin sahâbenin yarım ölçeğine denk olmadığı ... 482
Uhud'da Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mubârek dişi kırıldığında yaptığı dua ... 617
Uhud'da yardımın kalkış sebebi ... 57
Ukâşe ibni Mihsan *(Radıyallâhu Anh)*ın Bedir günü gördüğü mûcize ... 18

Ukbe ibni Ebî Mu'ayt'ı Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in öldürtmesi 18
Ulemâ-i zâhirin sohbetlerinin sakıncası 626
Umre için, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Cîrâne'den ihrama girmesi 540
Umre ve hac sevâbı kazandıran bir amel 50
Umrenin haccı esgar olduğu 333
Uyumanın gaflet sayıldığı saat 51
Uzeyr *(Aleyhisselâm)*ı mağlup eden kadın 612
Uzeyr *(Aleyhisselâm)*ın duasını Allâh-u Te'âlâ'nın kabul etmesi 611
Uzeyr *(Aleyhisselâm)*ın hârikulâde halleri 613
Uzeyr *(Aleyhisselâm)*ın kıssası 610
Uzeyr *(Aleyhisselâm)*ın Tevrat'ı on parmağı ile yazması 613
Uzeyr*(Aleyhisselâm)*ın bineği 154
Uzeyr *(Aleyhisselâm)*ın yüz sene uyuması, sonra Tevrât'ı yazdırması 609
Uzuvlardan birinin rahatsızlığının bütün bedene tesir ettiği 179

(Ü)

Ücretlerin en hayırlısı 582
Üç kişiden kaçanın firârî sayılmayacağı 200
Ülfet eden ve edilen biri olmanın müminin vasfı olduğu 174
Ülfetli olmayan kimselerde hayır olmadığı 174
Ülfetin büyük nimet olduğu 175
Ümmete en çok acıyanın Ebû Bekr *(Radıyallâhu Anh)* olduğu 324
Ümmet-i Muhammed'e verilen nîmet ve üstünlükler 233
Ümmet-i Muhammed'in evvelkilerinin mi sonrakilerinin mi hayırlı olduğunun bilinmediği 290
Ümmet-i Muhammed'in fazîleti 232
Ümmet-i Muhammed'in günahlarını Allâh-u Te'âlâ'nın örttüğü 233
Ümmet-i Muhammed'in yağmura benzediği 290
Ümmetin gizli niyetlerine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vâkıf olduğu 232
Ümm-ü Hânî *(Radıyallâhu Anha)*nın kendine sığınanları koruması 413
Ümm-ü Süleym *(Radıyallâhu Anhâ)*nın Huneyn'de müşriklerle savaşması 532

(V)

Vâdîlerin en hayırlısı ve şerlisi 476
Vahiy gelmediği zaman peygamberlerin ictihad edebileceği 215
Vahyin Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın re'yine muvâfık nâzil olduğu 227
Vakfedilen atın sahibine verilen ecir 147
Vakfedilen atın cehennemden perde olacağı 149
Vakitlerin en kıymetlisi 51
Vârisi olmayan ölünün hala ve teyzesine mîrastan pay düştüğü 289
Varlığı terkin âriflerin dünyâdaki tâcı olduğu 277
Vedâ haccının hicretin onuncu senesi vukû bulduğu 557
Velî olmak için âile ve akraba haklarını terk etmenin doğru olmadığı 510
"Velîce" kelimesinin mânâları 422
Velîlerin Allâh-u Te'âlâ'ya ulaştıran vâsıtalar olduğu 625
Velîlerin doğup büyüdükleri beldelerde yetişmedikleri 510
Velîlerin düşmanlarını yenmesi 157
Verâsetin akrabâlık ölçülerine göre olacağını beyân eden âyet-i celîle 285,287
Veren elin alan elden hayırlı olduğu 542
Vergi ve cizye arasındaki fark 599

(Y)

Yağmurun azalma sebebi 603
Yahudi kadının Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i zehirlemesi 397
Yahudilerden Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hakâret edenin öldürüleceği 393
Yahudi ve Hristiyanlarla Müslümanların haccının birleştiği gün 334
Yahudiler hakkında inen âyet-i celîle 115
Yahudilere Allâh-u Te'âlâ'nın bedduâsı 616
Yahudilere benzememek 454
Yahudilere merhaba demek 592
Yahudileri cennete sokmak isteyenlere reddiye 590
"Yahudileri dost edinmeyin" emri 430,494
Yahudilerin **"Allâh fakir, biz zenginiz"** dedikleri 610
Yahudilerin **"Uzeyr Allâh'ın oğludur"** sözü ve kıssası 609,610
Yahudilerin ahdi bozdukları 115
Yahudilerin âhirete inanmadıkları 588
Yahudilerin Allâh-u Te'âlâ'ya oğul isnad ettiği 588
Yahudilerin Allâh-u Te'âlâ'yı cisme ve mahluka benzetmesi 587
Yahudilerin Arap yarım adasından çıkarılması gerektiği 575

Yahudilerin âyette geçen dört sıfatı 587
Yahûdilerin cehennemde ebedî kalacağı 113
Yahûdilerin en şerli yaratıklar olduğu 113
Yahudilerin haddi aştıkları 384
Yahudilerin, hahamlarını rabb edinmeleri .. 620
Yahudilerin kalplerinde olmayanı dilleri ile söyledikleri 615
Yahudilerin Medîne'den sürülmeleri 121
Yahudilerin peçeli bir kadına sataşmaları ... 120
Yahudilerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e beddua etmeleri 397
Yahudilerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i Medîne'den çıkartma kararı 402
Yahudilerin Tevrât'ı zâyi ettiği 610
Yahudilerin üzerine doğru Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yürümesi 121
Yahudilerle barış yapılabileceği 166
Yahudilerden birinin Hristiyanlığı bozmasının hikâyesi 614
Yakıcı azap 88
Yâkub *(Aleyhisselâm)*ın sabrının mükâfâtı olarak Yûsuf *(Aleyhisselâm)*a kavuştuğu 415
Yalan yere yeminin kuraklığa sebeb olduğu 376
Yalan yeminle kazanılan paranın domuz etinden daha haram olduğu 377
Yalancıyı doğru, doğru söyleyeni yalancı çıkarmamak 379
Yalanın mubah olduğu yer 307
Yaratılanların en keremlisi 343
Yardımın ancak Allâh-u Te'âlâ'dan olduğu 29
Yaşlanınca yapılan tevbenin kıymetinin azlığı 366
Yatarken okunacak zikir 13
Yavuz Sultan Selim Hânın şiiri 326
Yayaya ganîmetten tek hisse ayrıldığı 15
Yazı yazmayı öğretmenin, çocukların baba üzerindeki hakkından olduğu 138
Yelelerinin atları ısıttığı 147
Yemeği cemaatle yemek 326
Yemen'e gönderilen Mu'âz ibni Cebel *(Radıyallâhu Anh)*a Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nasîhati 378
Yemenli müminlerin müşriklerin sıkıntılarından kurtulmaları 406
Yemenli Müslümanın Haccâc-ı Zâlim'e karşı konuşması 83
Yemîne ve ahde vefâya sâdık kalmanın takvâ sâhiplerinin işi olduğu 372
Yemini çok yaparak satış yapmanın vebâli . 377
Yeminin yalan yere yapılmasının kuraklığa sebeb olduğu 376
Yerin sertliğini belli eden yaygı üzerinde namazın câiz olduğu 455
Yerlerin ve göklerin mülkünün Allâh-u Te'âlâ'ya âit olduğu 619
Yeryüzündeki en şerli su 475
Yeryüzündeki suların en hayırlısının Zemzem olduğu 471
Yeryüzüne Allâh-u Te'âlâ'nın **"Yaklaş"** ve **"Uzaklaş"** diye emretmesi 278
Yeryüzünün en hayırlı parçasının Mekke olduğu 267
Yeryüzünün mescit olmasının Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âit vasıflardan olduğu 221
Yeryüzünün Müslümanlara dar geldiği savaş 515
"Yetim" tâbirinin kim hakkında kullanıldığı 12
Yetime acımak ve hakkını korumak 379
Yetimin ganimetteki payı 5
Yetimleri, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendi kızına tercih etmesi 13
Yıldızların ardındaki tesbih 331
Yirmi sene ibâdet edip sonra yirmi sene âsi olan gencin kıssası 365
Yol arkadaşlığı için en hayırlı sayının dört olduğu 514
Yol kenarındaki mescitlerin efdaliyeti 459
Yolcunun ganîmetteki payı 5
Yolda kalana "İbnüssebîl" dendiği 12
Yöneticilerin aldatmasının en büyük hâinlik olduğu 123
Yumuşak konuşmak 379
Yûsuf *(Aleyhisselâm)*ın yüzü güzellere delil gösterileceği 608
Yüz yirmi senelik kan davası 172
Yüzleri dolunay gibi olacak insanlar 178
Yüzme öğrenmenin helâl eğlencelerden olduğu 137
Yüzmeyi öğretmenin, çocukların baba üzerindeki hakkından olduğu 138,141

(Z)

Zâhidlerin cihâdı 359
Zâhirî âlimlerin sohbetinin zararı 274
Zâhirî ulemânın ehlullâh ile uğraştığı 626
"Zâlim de olsa mazlum da olsa kardeşinize yardım edin" hadîs-i şerîfi 275
Zâlime nasıl yardım edileceği 275
Zâlimlerin azaba uğratılması 101

Zâlimlerin en büyüğünün, mescitleri tahrip edenler oldukları 435
Zâlimlerin hâli 88
Zarûriyyât-ı dîniyyeden birini inkâr edenin kâfir olacağı 59
Zât-ü Envât 519
Zayıf hadis ile amelin câiz olduğu 306
Zebânîlerin sözü 87
Zekât ile namazın arasını ayıranın kıyâmette rahmetten ayrı kalacağı 387
Zekât verenin, Allâh-u Te'âlâ'nın rızâsı üzere öleceği 358
Zekât verenlerin Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetine nâil olacağı 270
Zekât verenlerin mescitleri imar edebilecekleri 436
Zekât vermemek 236
Zekât vermenin İslâm'ın şartı olduğu 261
Zekât vermeyenin namazının kabul olmadığı 359
Zekât vermeyenin dînen cezâsı 353
Zekât vermeyenlerin azâbı 309
Zekâtı terk eden toplum ile harbin câiz olduğu 354
Zekâtın namazdan ayrılmadığı 385
Zekâtın, Hâşimoğullarına Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vefatından sonra helâl olduğu 15
Zekâtla namaz arasını ayıranlar ile savaş yapılması gerektiği 386
Zekeriyyâ *(Aleyhisselâm)*ın zikri 45
Zelzelenin fuhşun çoğalması sebebi ile meydana geleceği 603
Zemzem dışında bütün tatlı suların kıyâmette çekileceği 477
Zemzem içen Mekke ehlini yarış ve güreşte kimsenin yenemediği 477
Zemzem içildiği zaman yapılacak dua 472
Zemzem ile Mescid-i Aksâ arasında münâsebet olduğu 476
Zemzemde doyuracak yemek ve hastalıklara şifa olduğu 471
Zemzeme bakmanın göze cilâ olacağı 477
Zemzeme bakmanın ibâdet olduğu ve günahları sildirdiği 475
Zemzeme câhiliyet döneminde olan rağbet 473
Zemzemi içme şekli 474
Zemzemi kaburgalar doluncaya kadar içmek 474
Zemzemin açlık için içeni doyuracağı 471
Zemzemin baş ağrısını giderdiği 477
Zemzemin bazen süte dönüştüğü 473
Zemzemin Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın ayak vuruşu ile çıktığı 472
Zemzemin dağıtılma vazifesinin Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*a verildiği 244
Zemzemin ebrârın içeceği olduğu 476
Zemzemin faydaları 469
Zemzemin fazîletine dâir rivayetler 470
Zemzemin hastalıklara şifâ olduğu 471
Zemzemin İsmâîl *(Aleyhisselâm)*ın içeceği olduğu 472
Zemzemin ne niyetle içilirse ona iyi geleceği 471
Zemzemin Nil ve Fırattan tatlı olacağı 477
Zemzemin tükenmeyeceği 469
Zemzemin yeryüzündeki suların en hayırlısı olduğu 471
Zemzemin, kuyuların en hayırlısı olduğu 476
Zengin olan yolcu ve yetimlere humüsten pay verilmeyeceği 12
Zengine zenginliğin kibir vermesi 250
Zenginliğin kısımları 20
Zeynep vâlidemizi Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Medîne'ye aldırması 229
Zeynep vâlidemizin gerdanlığı 229
Zeynep vâlidemizin korkup çocuğunu düşürmesi 230
Zeynep vâlidemizin Medîne'ye olaylı yolculuğu 230
Zeynep vâlidemizin Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ı kıskançlıkla itham etmesi 225
Zikir dışında her şeyin gaflet olduğu 137
Zikir halkalarına girmenin müstehap olduğu 48
Zikir meclisinin geçmişteki yetmiş kötü meclise kefâret olduğu 48
Zikir meclislerinde bulunanların bağışlanacağı 429
Zikir meclislerinin cennet olduğu 47
Zikirlerin ve sâlih amellerin Allâh-u Te'âlâ'ya yükseldiği 579
Zikreden atlar 154
Zikredenlerin felah bulacağı 40,46,54
Zikrederken ihlâslı olmak gerektiği 479
Zikretmenin Allâh-u Te'âlâ'ya en sevgili ibâdet olduğu 45
Zikr̃i çok yapmak 54
Zikri terk etmenin caiz olmadığı 44
Zikrin Allâh-u Te'âlâ'yı sevmenin delîli olduğu 44
Zikre devam etmenin en zor amellerden olduğu 45

Zikrin fazîleti 107
Zikrin kalple mi, lisanla mı olacağı 51
Zikrin kişiyi istediği şeye ulaştırdığı 42
Zikrin ve salevâtın olmadığı meclislerde bulunmanın yasaklandığı 49
Zikrin, Allâh-u Te'âlâ'nın azâbını kaldıracağı 479
Zikrin, yerine göre sesli yapılması ve faydaları 48
Zikrullâhın faydaları 47
Zikrullâhın Kur'ân okumaktan efdal olduğu vakit 50
Zikrullâhın nefse karşı kuvvet olduğu 158
Zillet ve alçaklığın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e muhâlefet edene isâbet edeceği 581
Zimmî Hristiyanların Ömer *(Radıyallâhu Anh)*a yazdığı mektup 592
Zimmî İslâm'a hakâret ederse, katlinin câiz olduğu 392
Zimmîler ile halife arasındaki antlaşma 592
Zimmîler ile ilgili bazı hükümler 600
Zimmîlere gaddarlık yapmanın, onların galibiyetine sebeb olacağı 603
Zimmîleri Müslümanlardan üstün tutmanın câiz olmadığı 592
Zimmîlerin mescide girmesi 572
Zimmîliğin bozulması ile ilgili hükümler ... 601
Zinâ edenin recm edileceği 353
Zorda kalanın zikretmesi 41
Zulümün kâfir hakkında da câiz olmadığı . 603
Zülfikār isimli kılıcı ganîmetten Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendine alması 13
Zülkāde ayının fazîleti 556
Zülkādenin haram aylardan olduğu 556
Zünnûn-u Mısrî *(Kuddise Sirruhû)*nun düşmanı hezîmete uğratan duâsı 158